NICOLAI VIGELII IVRISCONSVLTI

DIGESTORVM PARS SECVNDA:

De Iure quod in personis habemus, cum suis causis & actionibus.

Accessit & Legum quæ in hac Secunda Digestorum parte continentur, & Rerum ac uerborum in eadem præcipuè memorabilium, geminus INDEX.

Cum Cæs. Maiest. & Christianiss. Gall. Regis gratia & priuilegio ad annos VI.

BASILEAE, EX OFFICINA OPORINIANA, 1568.

QVEMADMODVM aliàs publica utilitas ei quod priuatim prodest, præferri debet: ita quoque in Iure digerẽdo censui mihi faciendum, ut prius ea iura quæ publicam respiciunt utilitatem, in manus sumerem disponenda, iisque dispositis conferrem me ad iura, priuatã utilitatem spectantia. Cum autem utilitas priuata in personis consistat, & rebus, seu (ut Aristoteles scribit) μέρη δὲ οἰκίας ἄνθρωπός τε καὶ κτῆσις ἐστίν: post iura publica prius iura personarum sumpsi ordinanda: cumque (ut idem Aristoteles scribit) τὴν περὶ τοὺς ἀνθρώπους ἡ κατὰ γυναῖκα πρώτη ἐπιμέλεια: κοινωνία γὰρ φύσει τῷ θήλει καὶ τῷ ἄῤῥενι μάλιστα ἐστίν: matrimoniorum iuri inter personalia iura primũ dedi locũ: hinc iuri inter parentes & liberos: tertio tutelæ & curę: quarto, iuri seruorũ: postremo, iuri patronatus & libertinitatis: quę duo posteriora iuris genera, quamuis nostra ætate sint obsoleta, tamen multa continent, quorum usus nostris quoque temporib. uel maximus esse possit. Nec enim nouũ est, ut leges priores, quamuis mutatæ ac obsoletę ad posteriores leges cùm declarandas tum limitandas trahantur, & ad casus certo iure non definitos extendantur. Sic Paulus: De filio, filiáue familiàs corruptis (inquit) edicto de seruo corrupto locus nõ est: quia serui corrupti cõstituta hæc actio est, qui in patrimonio nostro esset. Sed utilis (inquit) cómpetit officio iudicis æstimanda: quoniam interest nostra, animum liberorum nostrorum non corrumpi. Ecce Paulus Iurisconsultus hic actionem serui corrupti ad liberos quoque nostros corruptos extendendam censet. Vnde quamuis actio ista in suo quidem casu, quo introducta est, hodie sit sublata: quoad liberos tamen nostros, sed & famulos famulasque nostras usui uel maximo esse potest. Sané instituti mei ratio non patitur, ut iura Pandectarum & Codicis, quamuis obsoleta nostro tempore & antiquata omittam: cum propositum meum sit uniuersa iura ab Imp. Iustiniano posteritati relicta, quæ quidem extant, in certum redigere ordinem, & exemplo Sexti Papyrii neque adiicere neque demere quidquam, sed leges sine ordine traditas in unum componere. Quanquam non dubito, ius ita compositum (uel Imp. Iustiniano teste) aliud quodammodo uisum iri. Nam ita Imp. Iustinianus: Perperam effusáque posita (inquit) si ad competentem perueniant ordinem, & bellé disponantur, aliæ propemodum res apparent, speciosæ pro turpibus, ornatæ pro incultis, articulatæ distinctæque pro incompositis prius & confusis. Itaque non dubito, Lector amice, si hos meos Digestorum libros legeris, quin nouum aliquod ius, & aliud quodammodo, quàm antea legere tibi uidearis, multaque cognitu facilia tibi sint occursura, quæ antea uel difficilima sunt uisa. Spero etiam hunc meum ordinem, meliorem quoque iudiciorum ordinem, atque processum expeditiorem secuturum. Pro quo munere, quod populo nõ ingratum futurũ spero, peto, non ut, quẽadmodum Cneus

Nouell. c. 31.

Flauius fiã tribunus plebis, & senator, & ædilis Curulis:sed ut tandẽ ex publico habeã, quo sine incõmodo & detrimento rei familiaris in publicum laborare queam. Iam quindecim sunt anni, quo primum eiusmodi quid à Doctoribus Iuris speraueram: uerùm spes hæc mea eundem euentum sortita est, quem multorum bonorum uirorum causæ: adeo ut dubitẽ, num istis hominibus qui uerbis, quàm rebus præterquam suis magis sunt intenti, aliqua uel iuris uel iusticiæ ciuilis cura supersit.

CAPITVM HVIVS SECVNDAE PARTIS ELENCHVS.

LIBRI DECIMINONI DE iure seruorum.

LIBRI VICESIMI DE IVre patronatus & libertorum.

FINIS.

DIGESTORVM LIBER DECIMVSQVARTVS.

DE IVRE INTER MARITVM & uxorem.

Diſpoſitis ijs quæ publici ſunt iuris, ſequuntur nunc iura priuata diſponẽda, primùm quidem ea quæ in perſonis, deinde quæ in rebus conſiſtunt. Inter ea uerò quæ in perſonis conſiſtunt, primum locum obtinet matrimonium, ſeu ius inter maritum & uxorem, de quo in hoc & ſequente Libro dicetur. Matrimonij autem iura iuxta ordinem quatuor temporum proponemus, matrimonij ſcilicet contrahendi, contracti, diſſoluendi & diſſoluti, quibus ſubijciemus ad finem huius Libri iura concubinatus. Planè iura dotis & ante nuptialis donationis, quæ & ipſa matrimonij iura ſunt, in Libro ſequente ſeparatim proponentur. Matrimonij igitur contrahendi ſunt iura ſponſaliorum & nuptiarum contrahendarum primo loco ponenda.

DE SPONSALIBVS. *Cap. I.*

I. DEFINITIO SPONſaliorum.

DEFINITIO *proponitur l. 1. ff. de ſponſalib. his uerbis*: Spõſalia, ſunt mentio & repromiſsio futurarum nuptiarum.

II. *Ratio nominis, proponitur l. 2. cum lege ſequenti. ff. eod. tt. his uerbis*: Sponſalia dicta ſunt à ſpondendo. nam moris fuit ueteribus ſtipulari & ſpondere ſibi uxores futuras. Vnde & ſponſi ſponſæq; appellatio nata eſt.

III. DE CAVSA SPONSALIOrum, eiusque exceptionibus.

Conſenſu ſponſalia contrahuntur. quæ regula approbatur l. 11. ff. de ſponſalibus, his uerbis: Sponſalia ſicut nuptię conſenſu contrahentium fiunt. & ideo ſicut nuptijs, ita ſponſalibus filiamfamiliâs conſentire oportet. *Huius regulæ nec non ſponſaliorum exceptiones hæ ſunt.*

I. EXCEPTIO: *Niſi ſponſalia contrahantur inter eos, eaſq;, qui quæue nuptias contrahere prohibentur. quæ exceptio approbatur l. 61. §. Quãuis. ff. de ritu nuptiarum, his uerbis*: Quamuis uerbis orationis cautum eſt, ne uxorem tutor pupillam ſuam ducat, tamen intelligendum eſt ne deſponderi quidem poſſe. Nam cum qua nuptiæ contrahi non poſſunt, hæc plerunq; ne deſponderi quidem poteſt. nam quæ duci poteſt, iure deſpondetur. *Concordat l. 15. ff. de ſponſalib. his uerbis*: Tutor factam pupillum ſuam nec ipſe uxorem ducere, nec filio ſuo in matrimonio adiungere poteſt. Scias tamen quod de nuptijs tractamus, & ad ſponſalia pertinere. *Concordat l. 16. ff. eod. tt. his uerbis*: Oratio imperatorum Antonini & Commodi, quæ quaſdam nuptias in perſona ſenatorum inhibuit, de ſponſalibus nihil locuta eſt: rectè tamen dicitur, etiam ſponſalia in his caſibus ipſo iure nullius eſſe momenti, ut ſuppleatur quod orationi deeſt. *Sanè qui quæue inter ſe nuptias contrahere prohibeãtur, dicetur* ℥ *in ſequent. capitib. Propoſitæ exceptionis replicatio prima eſt in impuberibus. Quæ proponitur & approbatur l. 14. ff. de ſponſalibus, his uerbis*: In ſponſalibus contrahendis ętas contrahentium de finita non eſt ut in matrimonijs. Quapropter à primordio ætatis ſponſalia effici poſſunt, ſi modò id fieri ab utraque perſona intelligatur: id eſt, Si non ſint minores quàm ſeptem annorum. *Concordat l. 9. ff. eod. tt. cuius uerba uide paulo inferius. Altera propoſitæ exceptionis replicatio, eſt in eo qui ſpõſalia contrahit cum ea, quæ ex ea prouincia, quam adminiſtrat, eſt oriunda. Quæ replicatio proponitur & approbatur l. 38. in prin. ff. de ritu nuptiarum, his uerbis*: Si quis officium in aliqua prouincia adminiſtrat: inde oriundam, uel ibi domicilium habentem uxorem ducere non poteſt, quamuis ſponſare non prohibeatur: ita ſcilicet, ut ſi poſt officium depoſitum mulier nuptias contrahere noluerit, liceat ei hoc facere, arris tantummodo redditis, quas acceperat. *Concordat l. unica in fine C. ſi rector prouinciæ, &c. cuius uerba uide* ℥. *quæſt. 4. reg. 2. except. 2.*

II. EXCEPTIO: *Niſi furioſus, furioſaue ſponſalia contrahat. Hæc exceptio approbatur, ſimul & diſtinguitur l. 8. ff. de ſponſalibus, his uerbis*: Furor quia ſponſalibus impedimento ſit, plus quàm manifeſtum eſt. Sed poſtea interueniens, ſponſalia non infirmat.

III. EXCEPTIO: *Niſi inter abſentes ſpon-*

sponsalia contrahãtur. Hæc exceptio reprobatur l. 4. ff. de sponsalib. his uerbis: Cõstat & absenti absentem despondere posse, & hoc quotidie fieri. Concordat l. ultim. ff. eod. tit. his uerbis: In sponsalibus constituendis parui refert per se & coram, an per nuncium uel per epistolam, an per alium hoc factum sit. Et ferè plerunque conditiones interpositis personis expediuntur.

IIII. EXCEPTIO: Nisi nudo consensu, sine stipulatione uel arris sponsalia contrahantur. Et hæc exceptio reprobatur l. 4. ff. de sponsalibus, his uerbis: Sufficit nudus consensus ad constituenda sponsalia. Planè sola deductione in domum uiri sponsalia facta non uidetur. Quod approbatur l. 9. ff. eod. tit. his uerbis: Quæsitum est apud Iulianum, an sponsalia sint ante duodecimũ annum, si fuerint nuptiæ collatæ? & semper Labeonis sententiam probaui, existimanris, si quidem præcesserint sponsalia, durare ea, quamuis in domo loco nuptæ esse cœperit. Si uerò non præcesserint hoc ipso quod in domum deducta est, non uideri sponsalia facta. quam sententiam Papinianus quoq; probat.

V. EXCEPTIO: Nisi sine scriptura sponsalia contrahantur. Et hæc exceptio reprobatur l. 7. in principio. ff. de sponsalibus, his uerbis: In sponsalibus nihil interest utrum testatio interponatur, an aliquis siue scriptura spondeat.

VI. EXCEPTIO: Nisi non consentiant ij qui despondentur, & ij quorum consensus in nuptijs requiritur. Hæc exceptio approbatur d. l. 7. his uerbis: In sponsalibus etiam consensus eorum exigendus est, quorum in nuptijs desideratur. Concordat l. 5. ff. eod. tit. his uerbis: Hæc ita si scientibus his qui absunt, sponsalia fiant, aut si postea ratum habuerint. Concordat item l. 6. in fine. ff. eod. tit. cuius uerba uide J. exceptione proxima, replicatione prima. Item concordat l. 11. in fine. ff. eod. tit. cuius uerba uide ĩ. ead. quæstione, in princip. Item concordat l. 13. ff. eod. tt. his uerbis: Filiofamiliãs dissentiente sponsalia eius nomine fieri non possunt. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non euidenter dissentiat. Hæc replicatio approbatur d. l. 7. in fine. ff. de sponsalibus, his uerbis: Intelligi tamen semper filiæ patrem consentire, nisi euidenter dissentiat, Iulianus scribit. Concordat l. 12. in principio. ff. eod. tit. his uerbis: Sed ea quæ patris uoluntati non repugnat, consentire intelligitur. Altera replicatio est: Nisi dignum & honestum sponsum pater filiæ deligat, hoc enim casu filiæ consensus necessarius non est. Quæ replicatio approbatur d. l. 12. his uerbis: Tunc autem solum dissentiendi à patre licentia filiæ conceditur, si indignum moribus, uel turpem sponsum pater ei eligat. Reliquas replicationes uide J. capite quarto, except. 6.

VII. EXCEPTIO: Nisi sponsalibus renuncietur. Hæc exceptio approbatur l. 1. C. de sponsalibus, his uerbis: Alij desponsatæ renunciare conditioni, & nubere alij non prohibetur. Concordat l. 2. in fine. C. de repudijs. cuius uerba uide J. except. 9. Modus renunciandi sponsalibus, proponitur l. 2. §. in sponsalibus ff. de diuortijs, hisce uerbis: In sponsalibus quoq; discutiendis placuit renunciationem interuenire oportere. In qua re hæc uerba probata sunt: Conditione tua non utor. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi tutor sponsæ sine eius consensu renunciauerit. Hæc replicatio approbatur l. 6. ff. de sponsalibus, his uerbis: Si puellæ tutores ad infringenda sponsalia nuncium miserint, non putarim suffecturum ad dissoluendam nuptiarum spem hunc nunciũ: non magis quàm sponsalia posse eos solos constituere, nisi fortè omnia ista ex uoluntate puellæ facta sint. Secunda replicatio est: Nisi pater sponsæ sine eius consensu renunciauerit. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur l. 10. ff. de sponsalibus, his uerbis: In potestate manente filia pater sponso nuncium remittere potest, & sponsalia dissoluere. Enimuerò si emancipata est, nõ potest, neque nuncium remittere, neque quæ dotis causa data sunt condicere. Ipsa enim filia nubendo efficit dotem esse, condictionemque extinguit, quæ causa non secuta nasci poterat. Nisi fortè quis proponat ita dotem patrem pro emancipata filia dedisse, ut si nuptijs non consentiret, repeteret quæ dederat. tunc enim habebit repetitionem. Propositæ replicationis duplicatio hæc est: Nisi filia sit in potestate patris renunciantis. Quæ duplicatio constat ex uerbis iam propositis bis: In potestate manente filia, &c.

Tertia replicatio est: Nisi tutor puellæ sponsalibus à patre mortuo contractis renunciet. Hæc replicatio approbatur l. 4. C. de sponsalibus, his uerbis: Si pater pactum de filiæ nuptijs inierit, & humana sorte consumptus ad uota non potuerit peruenire: id inter sponsum & sponsam firmum ratumque permaneat, quod à patre docebitur destinatum: nihilq; permittatur habere momenti, quod cum defensore ad quem minoris commoda pertinebant, docebitur fuisse transactũ. Periniquum est enim, ut contra paternam uoluntatem redempti forsitan tutoris, aut curatoris admittatur arbitrium: cum plerunq; etiam ipsius fœminæ aduersus commoda propria inueniatur laborare consiliũ. Quarta replicatio est: Nisi nuncium non

sit remissum. Quæ exceptio approbatur l. 2. §. in sponsalibus. ff. de diuortijs. cuius uerba uide ſ. ead. except. in princip. Concordat l. 7. §. fin. ff. de iure doti um. cuius uerba uide j. quæstione proxim. regula 3. exceptione 2.

VIII. EXCEPTIO: *Nisi furor alterutrim interueniat. Hæc exceptio reprobatur l. 8. in fine. ff. de sponsalibus. cuius uerba uide ſ. exceptione secunda.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi sponsus ultra biennium nuptias differat. Hæc exceptio approbatur l. 2. C. de sponsalibus, his uerbis*: Si is qui puellam suis nuptijs pactus est intra biennium exequi nuptias, in eadem prouincia degens supersederit, eiusque spacij decurso fine in alterius postea conuentionem puella peruenit: nihil fraudis ei sit, quæ nuptias maturando uota sua diutius eludi non passa est. *Ait Imp.* In eadem prouincia degens. *Ex his uerbis elicitur prima propositæ exceptionis replicatio, hæc scilicet: Nisi sponsus peregrè absit. Huius replicationis duplicatio est: Nisi per triennium absit. Quæ duplicatio approbatur l. 2. C. de repudijs, hisce uerbis*: Liberum est filiæ tuæ, si sponsum suum post tres peregrinationis annos expectandum sibi ultrà non putet: omissa spe huius coniunctionis matrimonium facere, ne opportunum nubendi tempus amittat. Cum posset nuncium remittere, etsi præsente illo consilium mutare uoluisset. *Altera replicatio est: Nisi iusta & necessaria causa subsit, quo magis sponsus nuptias differat. Hæc replicatio approbatur l. 17. ff. de sponsalibus, his uerbis*: Sæpè iustæ & necessariæ causæ non solum annum uel biennium, sed etiam per triennium & quadriennium, & ulterius trahunt sponsalia: ueluti ualetudo sponsi, sponsæue, uel mortes parentum, aut capitalia crimina, aut longiores peregrinationes, quæ ex necessitate fiunt.

X. EXCEPTIO: *Nisi sponsus, sponsaue religionis habitum adsumat. Hæc exceptio approbatur l. 42. in prin. C. de episcopis & clericis, hisce uerbis*: Cognitum nobis est, quòd si quis sponsus uel sponsa post datas & acceptas arras uoluerit se diuino deputare seruitio, & à seculari conuersatione recedere, ac in sanctimoniali uita uiuere, atq; in Dei timore permanere, compellebatur uir quidem ea quę arrarum nomine dederat, amittere: sponsa uerò in duplum id quod acceperat reddere. Quod nostrę mansuetudini, religioni cõtrarium esse uisum est. Vnde per pręsentem legem in perpetuum ualituram iubemus, ut si quis sponsus uel sponsa desiderauerit seculi istius uitam contemnere, & in sanctimonialium conuersatione uiuere: sponsus quidem omnia quę arrarum nomine futuri causa coniugij dedit, sine ulla deminutione recipiat: sponsa autem non duplum (sicut hactenus) sed hoc tantummodo sponso restituat, quod arrarum nomine acceperat, & nihil amplius reddere compellatur, nisi quod probata fuerit accepisse. Nam & maritis & uxoribus qui seculo renunciãt, iam anteriore lege à nobis prouisum est, ut siue maritus siue uxor religionis causa à coniugio recesserit, & solitariam uitam elegerit, unusquisq; eorum res suas recipiat, quas pro dote uel ante nuptias donatione præstiterat: & hoc tantummodo lucri nomine consequatur ab eo qui solitariam uitam elegerit, quod debuit legitimè uel ex pacto per casum mortis exigere. *Concordat Nouell. c. 123. §. Porrò legitimis, hisce uerbis*: Legitimis inter aliquos sponsalibus contractis siue sponsus in monasterium ingrediatur, recipito ea quæ pro spõsalibus arræ nomine data sunt, siue sponsa monasticam uitam eligat, illa sola reddito, quæ similiter arræ nomine accepit, pœna utrique personæ per indulgentiam remissa. *Hæc de exceptionibus aduersus sponsalia, nec non de causis quibus sponsalia dissoluuntur.*

IIII. EVENTVS, SI sponsalia fuerint dissoluta.

I. Regula. De arra. Si nuptiæ non sequantur, quod arræ nomine datum est, restitui debet. Quæ regula approbatur simul & distinguitur l. 3. C. de sponsalibus, his uerbis: Arris sponsaliorum nomine datis, si interea sponsus uel sponsa decesserit, quæ data sunt, iubemus restitui: nisi causam ut nuptiæ non celebrarentur, defuncta persona iam præbuit. *Propositæ regulæ exceptio hæc est: Nisi sponsus sponsaue sponsalibus renunciauit. quæ exceptio ex uerbis iam propositis constat. Huius autem exceptionis eædem sunt replicationes, quæ sunt sequentis regulæ exceptiones. Quod approbatur l. 5. §. quæ omnia. C. eod. tt. cuius uerba uide j. reg. prox. Concordat l. 15. in fine. C. de episcopali audientia. cuius uerba uide itidem d. reg. prox.*

II. Regula. De condictione dupli. Si sponsa in causa fuit, quo minus nuptiæ sequantur, duplum eius quod arræ nomine accepit, restituere cogetur. Quæ regula approbatur simul & distinguitur l. 5. C. de sponsalibus, his uerbis: Mulier iuris sui constituta arrarum sponsalium nomine usque ad duplum teneatur: id est, in id quod accepit, & aliud tantundem, nec amplius, si post completum uicesimum quintum annum, uel post impetratam ueniam

ueniam ætatis, atque in competenti iudicio comprobatam huiuſmodi arras ſuſcepit. In ſimplum autem, id eſt, tantummodò in id quod accepit, ſi minoris ætatis eſt, ſiue uirgo, ſiue uidua ſit, ſiue per ſe, ſiue per tutorem, aut curatorem, uel aliam perſonam eaſdem arras acceperit. Patrem uerò uel matrem legitimæ ætatis conſtitutos, ſiue ſimul, ſiue ſeparatim arras pro filia ſuſceperint: auum etiam uel proauum ſi pro nepte uel pronepte, in duplum tantummodò conuenit teneri. Quæ ita cuſtodiri cenſemus, ſi non propter perſonam uel conditionem, uel aliam cauſam legibus uel generalibus conſtitutionibus interdictam futurum matrimonium conſtare prohibetur. tūc enim quaſi nullo facto, utpote ſine cauſa, eaſdem arras præſtitas tantummodò reddi conſequens eſſe præcipimus. His hoc quoq; adijcimus, ut etiamſi legibus prohibitæ non ſint ſeparatæ nuptiæ, poſt arras autem ſponſalicias ſponſa coniugium ſponſi propter turpem uel prodigam, uel impudicam conuerſationem, aut religionis aut ſectæ diuerſitatem recuſauerit, uel eo quòd quaſi uir coitum (ex quo ſpes ſobolis oritur) facere non potuerit, uel ob aliam iuſtam excuſationis cauſam: ſiquidem probatum fuerit ante datas eaſdem arras ſponſalicias hoc idē mulierem uel parentes eius cognouiſſe, ſibi debeant imputare. Sin uerò horū ignari ſponſalicias arras ſuſceperint, uel poſt arras datas aliqua iuſta cauſa pœnitentiæ interceſſerit: ijſdem tantummodò redditis ſuper alterius ſimpli pœna liberi cuſtodiantur. Quæ omnia ſimili modo etiam de ſponſis ſuper recipiendis, nec ne arris præſtitis cuſtodiri cenſemus. Quadrupli uidelicet pœna, quæ in anterioribus legibus definita erat, in qua & arrarum quantitas imputabatur ceſſante: niſi ſpecialiter aliud ex communi conſenſu inter contrahentes de eadem quadrupli ratione placuerit. Extra definitionem autē huius legis ſi cautio pœnam ſtipulationis cōtinens fuerit interpoſita, ex utraque parte nullas uires habebit, cum in contrahendis nuptijs libera poteſtas eſſe debeat. *Hactenus uerba legis S.C. de ſponſalibus, quibus propoſita regula partim approbatur, partim etiam diſtinguitur. Eſt autem propoſitæ regulæ diſtinctio, ſeu exceptio prima hæc: Niſi ſponſa minor fuerit uigintiquinq; annis, cum arras accepit. Quæ exceptio approbatur uerbis propoſitis hiſce:* In ſimplum autem, id eſt, tantummodò in id quod accepit, ſi minoris ætatis eſt, &c. *Huius exceptionis replicatio eſt: Niſi ueniam ætatis impetrauerit. quæ replicatio approbatur in ſupradictis uerbis hiſce:* Vel poſt impetratam ueniam ætatis atque in competenti iudicio comprobatam, &c. *Secunda exceptio eſt: Niſi matrimonium inter ſponſum & ſponſam legibus ſit interdictum. Quæ exceptio approbatur uerbis ſupra propoſitis hiſce:* Quæ ita cuſtodiri cenſemus, ſi non propter perſonam uel conditionem, uel aliam cauſam, &c. *Huius exceptionis exemplum eſt: Si is qui prouinciam adminiſtrat, eiuſue filius, nepos, cognatus cum aliqua eiuſdem prouinciæ ſponſalia contraxerit. quod exemplum proponitur l. unica. C. ſi rector prouinciæ uel ad eum pertinentes, &c. his uerbis:* Si quis in poteſtate publica poſitus, atque honore adminiſtrandarum prouinciarum, qui parentibus aut tutoribus aut curatoribus, aut ipſis quæ matrimoniū contracturæ ſunt, poteſt eſſe terribilia, arras ſponſalitias dederit: iubemus, ut deinceps ſiue parentes, ſiue eædem mutauerint uoluntatem, non modò iuria laqueis liberentur, pœnæq; ſtatutæ expertes ſint. ſed extrinſecus data pignora lucratiua habeant, ſi ea non putent eſſe reddenda. Quod & ita latè patêre uolumus, ut nō ſolùm circa adminiſtrantes, ſed etiam circa adminiſtrantium filios, nepotes, ac propinquos & parricipes, id eſt, conſiliarios, domeſticosque locum habeat, quibus tamen adminiſtratot operam dederit. Impleri autem id poſtea matrimonium non uetamus, quod tempore poteſtatis ob eas perſonas, de quibus locuti ſumus, arris fuerat obligatum, ſi ſponſarum conſenſus accedat. *Concordat huic exemplo l. 38. in principio. ff. de ritu nuptiarum. cuius uerba uide ſ. quæſtione proxima, exceptione prima, replicat. ſecunda.*

Tertia propoſitæ regulæ exceptio eſt: Niſi ob aliam iuſtam cauſam ſponſa ſponſalibus renunciauerit. Hæc exceptio approbatur uerbis ſuprà propoſitis hiſce: His hoc quoque adijcimus, ut etiamſi legibus prohibitæ non ſint ſeparatæ nuptiæ, &c. *Quæ ſint iuſtæ cauſæ renunciandi ſponſalibus præter iam in uerbis propoſitis enumeratas, uide ſ. quæſtione proxima, inter exceptiones. Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi ſponſa ante acceptas arras ſciuerit illam cauſam, ob quam poſtea nuptias detrectat. Quæ replicatio approbatur ibidem, hiſce uerbis:* Siquidem probatum fuerit ante datas eaſdem arras ſponſalicias, hoc idem mulierem uel parentes eius cognouiſſe, ſibi debeant imputare. *Concordat propoſitæ exceptioni, eiuſq; replicationi l. 15. C. de epiſcopali audientia, his uerbis:* Si legib. prohibitę nō ſint ſperatæ nuptiæ, & poſt arras ſpōſalitias ſpōſa cōiugiū ſpōſi ꝓpter religionis diuerſitatē recuſauerit,

ſiqui-

ſiquidem probatum fuerit, ante datas eaſdem ſponſalicias arras hoc idem mulierẽ uel parentes eius cognouiſſe, ſibi debeãt imputare. Si uerò horum ignari ſponſalicias arras ſuſceperint, uel poſt datas arras talis cauſa pœnitentiæ interceſſerit: ijſdẽ tantummodo redditis ſuper alterius ſimpli pœna liberi cuſtodiantur. Quod ſimili modo etiam de ſponſis ſuper recipiendis necne arris præſtitis cuſtodiri cenſemus.

Quarta exceptio eſt: Niſi ſponſus ſponſaue religioſus habitum aſſumat, & ob id ſponſalibus renunciet. Hæc exceptio ſpecies eſt exceptionis præcedentis, & approbatur ſpecialiter per ea quæ propoſita ſunt ſ. quæſt. prox. except. 10. *Quinta exceptio eſt: Niſi mors alterutrius interuenerit. Hæc exceptio approbatur l. 3. C. de ſponſalibus. cuius uerba uide ſ. reg. prox. Hæc de exceptionibus propoſitæ regulæ ſeu condictionis dupli. Nunc aduerſus quos hæc actio competat, quodq́; ſit eius adfine remedium, uidendum eſt. Non ſolum autem aduerſus ſponſam, ſed et aduerſum eius parentes qui arram acceperunt, hæc dupli condictio datur. Quæ regula approbatur l. 5. §. patrem uerò. C. de ſponſalibus. cuius uerba uide paulo ſuperius ead. reg. in prin. Adfine autem propoſitæ condictionis remedium, eſt actio ex ſtipulatu de eo quod inter contrahentes conuenit præſtando, ſi alterutra pars ſponſalibus renunciet. quod approbatur d. l. 5. §. penult. his uerbis:* Quadrupli uidelicet pœna, quæ in anteriorib. legibus definita erat, in qua & arrarum quantitas imputabatur ceſſante, niſi ſpecialiter aliud ex communi conſenſu inter contrahentes de eadem quadtupli ratione placuerit. *Huius actionis ſeu adfinis remedij exceptio hæc eſt: Niſi id quod pœnæ nomine præſtandum conuenit, quadrupli pœnam excedat. quæ exceptio approbatur ibidem, his uerbis:* Extra definitionem autem huius legis ſi cautio pœnam ſtipulationis continens fuerit interpoſita, ex utraq; parte nullas uires habebit: cum in contrahendis nuptijs libera poteſtas eſſe debeat.

De condictione dotis nuptijs non ſecutis.

III. *Regula. Nuptijs non ſecutis, dos repetitur. Quæ regula ipſo quidem iure ſubſiſtit tanquã cauſa dati non ſecuta, eiusq́; exemplum proponitur l. 7. in fine. C. de interdicto matrimonio, his uerbis:* Si tutor uel curator pupillã uel adultam quondam ſuam ſibi uel filio ſuo nullo diuino impetrato beneficio in matrimonio collocauerit: manet infamia contra eum, uelutí confeſſum de tutela: quia huiuſmodi coniunctione fraudem adminiſtrationis tegere laborauit, & dos data per condictionem repeti poteſt. *Propoſitæ regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi nuncium remiſſum non ſit. Hæc exceptio approbatur l. 7. §. fin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Ante nuncium remiſſum ſi uindicabit, exceptio poterit nocere uindicãti, aut doli aut in factum: doti enim deſtinata nõ debebant uindicari. *Secunda exceptio eſt: Niſi inutiliter nuncium ſit remiſſum. Hæc exceptio approbatur ſimul & diſtinguitur exemplo l. 10. ff. de ſponſalibus. cuius uerba uide ſ. quæſt. 3. except. 7. repl. 2.* *Tertia exceptio eſt: Niſi reus non ſit ſoluendo, ſintq́; & alij eius creditores. Hæc exceptio reprobatur: quia mulier priuilegio dotis cæteris præfertur creditoribus. quod approbatur etiam in actione propoſita l. 74. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si ſponſa dotem dederit, nec nupſerit, uel minor duodecim annis, ut uxor habeatur: exemplo dotis, condictioni (fauoris ratione) priuilegium quod inter perſonales actiones uertitur, tribui placet. *Concordat l. 2. §. fin. cum ſequentibus. ff. de priuilegijs creditorũ. cuius uerba cum alijs huc pertinentibus uide ſ. Lib. 8 cap. 9. reg. 4. except. 9.* *Quarta exceptio eſt: Niſi per actricem ſtet, quo minus nuptiæ ſequãtur. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ dicta ſunt ſ. reg. prox. in fine. Concordat l. 38. in prin. ibi: Sed etſi per. ff. de uſuris & fructibus. cuius uerba uide paulo inferius reg. 6.* *Quinta exceptio eſt: Niſi dolo eius qui dotem repetit, iniuſtum matrimonium ſit contractum. Quæ exceptio approbatur l. 11. §. fin. ff. quod falſo tutore authore. cuius uerba uide J. Lib. 18. cap. 7. quæſt. 2. reg. 5. except. 1. Concordant ea quæ habentur J. Lib. prox. cap. 6. except. 18.*

Quibus dotis codictio uel uindicatio competit.

IIII. *Regula. Nuptijs non ſecutis regulariter, ipſi mulieri condictio dotis competit, non alij. Cuius regulæ exceptio hæc eſt: Niſi alius pro muliere dotem dederit: tunc enim is qui dedit, dotem repetet, non mulier. Quæ except. approbatur ſimul & diſtinguitur l. 59. §. fin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Eius nomine quæ libera uidebatur, decem in dotem dediſti: eo caſu habebis condictionẽ, quo habere potuiſſes, ſi mulieris liberæ nomine dediſſes, nec nuptiæ ſecutæ eſſent. Si manumiſſa nupſerit, ita demum dos erit, ſi ea mente dediſti, ut quandoq; ſecutis nuptijs dos eſſet. Igitur ſi mulieri donaturus dediſti, dominus condicet, quemadmodum ſi cum ſibi donaturus eſſes, mulieri ipſi donare iuſsiſſet. *Concordat l. 9. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba proponentur paulo inferius reg. 7. Propoſitæ exceptionis replicatio eſt: Niſi alius mulieri donaturus pro ea dotem dederit. tunc enim mulieri, eiusúe domino datur condictio. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Igitur ſi mulieri donaturus, &c. *Concordat l. 43. §. quoties. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. Lib. proxim. capite 7. regula ſecunda, except. 1.*

Quid

Quid ueniat in condictione dotis.

V. *Regula. Vtrum res, an æstimatio condici debeat, definitur l.17.§.fin.ff.de iure dotium, his uerbis:* Si re æstimata data nuptiæ secutæ non sunt, uidendum est, quid repeti debeat, utrum res, an æstimatio? Sed id agi uidetur, ut ita demum æstimatio rata sit, si nuptiæ sequantur: quia nec alia causa contrahendi fuerit. Res igitur repeti debet, non precium.

VI. *Regula. De fructibus etiam restituendis, proponitur l.38. in princip.ff.de usuris & fructibus, his uerbis:* Si fundus ob rem datus sit, ueluti dotis causa, renunciata adfinitate, fructus quoque restituendi sunt, utique si qui percepti sunt eo tempore, quo sperabatur adfinitas. Sed & posteriores, si in re mora fiat ab illo, qui reddere debet, omnimodò restituendi sunt. Sed & si per mulierem stet, quo minus nuptiæ contrahantur, magis est, ut debeat fructus recipere. Ratio autem hæc est, quòd si sponsus non conueniebatur ad restituendos fructus, licuerat ei negligere fundum.

Quæ actio ad dotem repetendam nuptijs non secutis competat.

VII. *Regula. Condictio & uindicatio dotis competit diuerso respectu. Quæ regula approbatur l.7.§. si res, ibi: Proinde. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si fortè nuptiæ non sequantur nuncio remisso, siquidem sic dedit mulier, ut statim uiri res fiant, condicere eas debebit remisso nuncio. Enimuerò si sic dederit, ut secutis nuptijs incipiant eius esse, nuncio remisso statim eas uindicabit. *Concordat l.9. in prin.ff.eod.tit.his uerbis:* Si pro Seia res ego in dotem dem, siquidem ante nuptias: interest, qua conditione dedi, utrùm ut statim fiant accipientis, an secutis nuptijs. Et si statim, nuncio remisso condicam: si uerò non statim, potero uindicare: quia meæ res sunt. Quare si sequi nuptiæ non possunt propter matrimonij interdictioné, expostetiore casu res meæ remanebunt.

VIII. *Regula. Interdum de dote actio est. Qui casus proponitur l.6. cum lege sequente. ff. de ritu nuptiarum, his uerbis:* Cinna scribit, eum qui absentem accepisset uxorem, deinde rediés à cœna iuxta Tyberim perijsset, ab uxore lugendum esse. Ideoque potest fieri, ut in hoc casu aliqua nitgo & dotem & de dote habeat actionem.

IX. *Regula. Depositi quoq; actio in casu competit. Qui casus proponitur l.27.ff.depositi, his uerbis:* Lucius Titius cum haberet filiam in potestate Seiam, Pamphilo seruo alieno in matrimonio collocauit, cui etiam dotem dedit, quam sub titulo depositi in cautioné cótulit, & postea denúciatione nulla à domino facta, pater decessit, mox & Pamphilus seruus: quęro qua actione Seia pecuniá petere possit, cú ipsa patri hæres extiterit? Paulus respondit, quoniá dos constitui nō potuit, ex causa depositi actione de peculio pecuniá repetendá. *Postremò secutis nuptijs soluto matrimonio ad dotem repetendam ex stipulatu actio competit. de qua dicetur J. Lib. proxim. Nunc ad reliquos effectus sponsaliorum dissolutoris transeamus.*

X. *Regula. De eo quod ante nuptias donatum est, nuptijs non secutis repetendo, proponitur l.15. C. de donationibus ante nuptias, his uerbis:* Cum ueterum sententia displiceat, quæ donationes in sponsam nuptijs quoq; non secutis decreuit ualere: ea quæ largiendi animo inter sponsos & sponsas iure celebrantur, redigi ad huiusmodi conditiones iubemus: ut siue adfinitatis coeundæ causa, siue non ita, uel in potestate patris degentes, uel ullo modo proprij iuris constituti tanquam futuri causa matrimonij aliquid sibijpsi, uel cósensu parentum, mutuò largiantur: siquidem sponsus uel parentes eius sortiri filium noluerint uxorem, id quod ab eo donatum fuerit, nec repetatur traditum: & si quid apud donatorem resedit, ad sponsam & hæredes eius submotis ambagibus transferatur. Quòd si sponsa uel is in cuius agit potestate, causam non contrahendi matrimonij præbuerit: tunc sponso, eiusque hæredibus, sine aliqua deminutione per condictionem, aut per utilem actionem in rem redhibeantur. Quæ similiter obseruari oportet, & si ex parte sponsæ in sponsum donatio facta sit. *Ex uerbis iam propositis constat, id quod ante nuptias à sponso sponsæ ue donatum est, nuptijs non secutis regulariter à donante, eius que hæredibus repeti posse. Cuius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi donator sponsalibus renunciauit. quæ exceptio constat ex uerbis propositis hisce:* Si quidem sponsus uel parentes eius sortiri filiú noluerint uxorem, id quod ab eo donatum fuerit, nec repetatur traditum.

Secunda exceptio est: Nisi osculo interueniente mors alterutrius nuptias impedierit. hoc enim casu non nisi pro dimidia parte donatum repeti potest. Quæ exceptio approbatur l.16. C.d.tit. his uerbis: Si à sponso rebus sponsæ donatis interueniente osculo, ante nuptias hunc uel illam mori contigerit: dimidiam partem rerum donatarum ad superstitem pertinere præcipimus, dimidiam ad defuncti uel defunctæ hæredes cuiuslibet gradus sint, & quo-

& quocunque iure successerint: ut donatio stare pro parte dimidia, & resolui pro parte dimidia uideatur. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi osculum non interuenerit. Quæ replicatio approbatur d. l. 16. §. osculo uerò, his uerbis:* Osculo uerò non interueniente, siue sponsus, siue sponsa obierit, totam infirmari donationem, & donatori sponso uel hæredibus eius restitui. *Altera replicatio est: Nisi sponsa donatum repetat: huic enim proposita exceptio non obstat. Quæ replicatio approbatur d l. 16. §. fin. his uerbis:* Quòd si sponsa, interueniente uel non interueniente osculo, donationis titulo (quod rarò accidit) fuerit aliquid sponso largita, & ante nuptias hunc uel illam mori contigerit: omni donatione infirmata, ad donatricem sponsam, siue eius successores donatarum rerum dominium transferatur. *Plura de regula proposita uide J. Lib. prox. cap. 11. quæst. 4. reg. 3. except. 2. Hactenus de sponsalibus, eorumq; dissolutorum euentis est dictum.*

DE NVPTIIS.
Cap. II.

I. DEFINITIO NVPTIARUM.

D*Efiniũtur nuptiæ Inst. de patria potestate. §. 1. his uerbis:* Nuptiæ, siue matrimoniũ, est uiri & mulieris cõiunctio, indiuiduam uitæ consuetudinem continens. *Concordat l. 1. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Nuptiæ sunt coniunctio maris & fœminæ, consortium omnis uitæ, diuini & humani iuris communicatio.

II. PROPRIVM.

Proprium nuptiarum contrahendarum, proponitur l. 42. in prin. ff. d. tt. his uerbis: Semper in cõiunctionibus non solùm quid liceat considerandum est, sed & quod honestum est. *Concordat ijsdem uerbis l. 157. ff. de reg. iuris.*

III. EVENTVS ET POENÆ INIUSTARUM NUPTIARUM.

I. *Regula. Liberi ex iniustis nuptijs procreati, spurijs similes sunt. Quæ regula approbatur Inst. de nuptijs. §. si aduersus ea, his uerbis:* Si aduersus ea quæ diximus, áliqui coierint: nec uir, nec uxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque ij qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris non sunt: sed tales sunt (quantum ad patriam potestatem pertinet) quales sunt ij quos mater uulgò concepit. Nam nec hi patrem habere intelliguntur, cum & his pater incertus sit. Vnde solent Spurij appellari παρὰ τὴν σποράν, ἢ ὡς ἀπάτορες, quasi sine patre filij. Sequitur ergo, ut dissoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis exactioni locus sit. *Ait Imperator:* Si aduersus ea quę diximus. *Hæc proponentur J. capp. prox. Concordat l. 6. C. de incest. nuptijs. cuius uerba uide J. reg. 6. Huius exemplum proponitur l. 11. ff. de statu hominum, his uerbis:* Paulus respondit, eum qui uiuente patre & ignorante de coniunctione filiæ conceptus est, licet post mortem aui natus sit, iustum filium ei ex quo conceptus est, non uideri. *Propositæ regulæ exceptio hæc est: Nisi per ignorantiam iniustæ nuptiæ sint contractæ, eæq; longo tempore durauerint. quæ exceptio approbatur l. 58. ff. de ritu nupt. his uerbis:* Diuus Marcus & Lucius Imperatores Flauiæ Tertyllæ per Mensorem libertum ita rescripserunt. Mouemur & temporis diuturnitate, quo ignara iuris in matrimonio auunculi tui fuisti, & quod ab auia tua collocata es, & numero liberorum uestrorũ. Idcircò cum hæc omnia in unum concurrant, confirmamus statum liberorum uestrorum in eo matrimonio quæsitorum, quod ante annos quadraginta contractum est, perinde atque si legitimè concepti fuissent.

II. *Regula. Iniustis nuptijs existentibus, nec dos nec donatio propter nuptias intelligitur. Quæ regula approbatur Inst. de nuptijs. §. si aduersus ea. cuius uerba uide s. reg. prox. Concordat l. 52. ff. de ritu nupt. his uerbis:* Incestæ nuptiæ neq; dotem habent. Et ideo omne quod perceptum est (licet fructuum nomine) auferetur. *Concordat item l. 59. ff. eod. tt. his uerbis:* A' diuo Pio rescriptum est, si libertina senatorem deceperit, quasi ingenua & ei nupta est: ad exẽplum prætorij edicti dandam in eam actionem: quia ex dote nullum lucrum habet, quæ nulla est.

III. *Regula. Id quod dotis uel donationis nomine datum est, fisco uindicatur. quæ regula approbatur l. 4. C. de incestis nuptijs, hisce uerbis:* Qui contra legum præcepta, uel contra mandata constitutionesque principum nuptias fortè contraxerit, nihil ex eodem matrimonio, siue ante nuptias donatum, siue deinceps, quoquo modo datum fuerit, consequatur: idq; totum quod ab alterius liberalitate in alterũ processerit, ut indigno indignæ'ue sublatum, fisco uindicari sancimus: exceptis tam fœminis quàm uiris, qui aut errore acerrimo non affectato insimulatoue, neque ex uili causa decepti sunt, aut ætatis lubrico lapsi. Quos tamen ita demum legis nostræ laqueis eximi placuit, si aut errore comperto, aut ubi ad legitimos peruenerint annos, coniunctionẽ huiusmodi sine ulla procrastinatione diremerint. *Concordat l. 6. ibi: Dos si qua. C. eod. tt. cuius uerba uide J. reg. 6. Propositæ regulæ exceptio*

prima

prima hæc eſt: Niſi per errorem & ignorantiam iniuſtas contraxerit nuptias. Quæ exceptio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce: Exceptis tam fœminis quàm uiris, qui aut errore acerrimo non affectato inſimulatoue, neque ex uili cauſa decepti ſunt, aut ætatis lubrico lapſi. *Huius exemplum proponitur Nouell. c. 22. §. ſi uerò cum quis. de quo J. cap. prox. except. 35. item proponitur exemplum l. 59. ff. de iure dotium. cuius uerba uide ſ. reg. prox. in fine. Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi craſſus error ſit, & ſupina ignorantia. Quæ replicatio ex uerbis iam dictis patet. Secunda replicatio eſt: Niſi errore comperto, nihilominus in eo matrimonio perſeuerauerit. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Quos tamen ita demum legis noſtræ laqueis eximi placuit, ſi aut errore comperto, aut ubi ad legitimos peruenerint annos, coniunctionem huiuſmodi ſine ulla procraſtinatione diremerint. *Secunda exceptio eſt: Niſi minor uiginti quinq; annis iniuſtas contraxerit nuptias. Et hæc exceptio approbatur uerbis iam dictis hiſce:* Aut ætatis lubrico lapſi: *Sed & eadẽ huius quæ ſuperioris exceptionis replicat. eſt, talis ſcilicet: Niſi maior ætate factus in iniuſto matrimonio permanſerit. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Quos tamen ita demum, &c. *Tertia propoſitæ regulæ exceptio eſt: Niſi tutor pupillam, uel curator adultam ſuam in uxorem duxerit, uel filio ſuo deſponderit: hoc enim caſu non fiſcus, ſed puella dotem repetit. Quæ exceptio approbatur l. 7. in fine. C. de interdicto matrimonio inter pupillam. cuius uerba uide ſ. cap. prox. quæſt. 4. reg. 1. in prin. Quarta exceptio eſt: Niſi is qui prouinciæ præeſt, aliquam ex ea prouincia in uxorem duxerit: hæc enim mulier eiuſue hæres dotis repetitionem ſaluam habet. Quæ exceptio approbatur l. 64. in fine. ff. de ritu nuptiarum. cuius uerba uide J. cap. prox. excep. 24. Quinta exceptio eſt: Niſi filia inuito patre nuptias iterauerit: hoc enim caſu pater dotem repetere poteſt. Quæ exceptio approbatur l. 7. C. de nuptijs. cuius uerba uide J. cap. 4. except. 1. repl. 5.*

IIII. Regula. *Quid & quantum ex iniuſto matrimonio dotis nomine fiſco uindicandum, definitur l. 62. ff. de ritu nuptiarum, his uerbis:* Dote propter illicitum matrimonium caduca facta, exceptis impenſis neceſſarijs, quæ dotem ipſo iure minuere ſolent, quod iudicio de dote redditurus eſſet maritus, ſoluere debet.

V. Regula. *Iniuſtis nuptijs contractis quod uir uxori, uel uxor uiro in teſtamento uel ſine teſtamento reliquerit uel donauerit, fiſco uindicatur. Quæ regula approbatur ſimul & diſtinguitur in Comment. de legatis cap. 3. except. 20.*

VI. Regula. *De pœna inceſtarum nuptiarum proponitur l. 6. C. de inceſtis nuptijs, hiſce uerbis:* Si quis inceſti uetitique coniugij ſeſe nuptijs funeſtauerit, proprias quamdiu uixerit, teneat facultates: ſed neque uxorem, neq; filios ex ea editos habere credatur: nihil prorſus prædictis, neque per interpoſitam quidem perſonam uel donet ſuperſtes uel mortuus derelinquat. Dos ſi qua fortè ſolenniter aut data aut promiſſa fuerit, iuxtà ius antiquum fiſci noſtri commodis cedat. Teſtamento ſuo extraneis nihil relinquat, ſed (ſiue inteſtato) legibus ei iure ſuccedãt, ſi qui fortè ex iuſto & legitimo matrimonio editi fuerint: hoc eſt, de deſcẽdentib. filius, filia, nepos, neptis, pronepos, proneptis: de aſcẽdẽtib. aũt pater, mater, auus, auia: de latere frater, ſoror, patruus, amita. Teſtãdi ſanè ita demũ habeat facultatẽ, ut ijs tantũmodo pſonis ꝑ iuris ac legũ, quod uoluerit arbitrio relinquat, quas ſuccedere imperialis præcepti tenore mandauimus: ita tamen ut ab hæreditate defuncti penitus arceatur, ſi quis ex ijs quos memorauimus, in contrahendis inceſtis nuptijs conſilium inijſſe mõſtrabitur, ſucceſſuro in locũ ipſius qui poſt eum gradu proximus inuenitur. Sanè ea quæ de uiris cauimus, etiã de fœminis, quæ prædictorũ ſeſe cõſortijs cõmaculauerint, cuſtodiãtur. Memoratis uerò perſonis nõ extãtibus noſtro fiſco locus pateat. *Hiſce uerbis pœna inceſti conſtituitur, quòd mortuo eo qui inceſtũ cõmiſit aſcendẽtib. deſcẽdentib. & ex latere fratre, ſorore, patruo, & amita nõ extãtibus, fiſcus ei ſuccedat. Quæ pœna mutatur Nouell. c. 12. in prin. uſq; ad §. at cum inter. ubi etiã uiuentis bona publicantur & addicũtur fiſco. Eius cõſtitutionis uerba hæc ſunt:* Multa adhuc ad perfectionem deeſſe arbitramur illis legibus, quæ de inceſtis antea ab aliquot retrò principibus cõſcriptæ ſunt, quæ quidẽ eos qui inceſtas cõtrahunt nuptias, impunitos relinquũt: prolem uerò inde progenitã, cui tamẽ nihil omnino criminis poteſt obijci, paternorũ ademptione bonorũ multant, quaſi neceſſariũ ſit, ut delinquẽtes ſoluãtur crimine: qui uerò omni carẽt crimine, tanquã delinquẽtes puniantur. Proinde ſancimus, ut ſi quis de cętero illicitas & naturæ cõtrarias, quas lex inceſtas, nefarias & dãnatas appellat, nuptias cõtraxerit: ſi quidẽ liberos ex priorib. & legitimis & inculpatis nuptijs natos nõ habet: illi cõfeſtim & bonorũ ſuorũ ademptio immineat, ſimul neq; ijs quæ ei dotis nomine data ſunt perfruatur, ſed uniuerſa fiſci iuribus adſignentur. Indeque adeò quia cum legi cognitas liceat facere nuptias, legibus potius prohibitas adamat, & iam ſemina confundit, quàm familiam iniuria afficit, & pietati ſimul ac religioni contraria perpetrat, penitusque ea appetit quę multa etiam bruta animantia auerſantur: ſit ſanè illi pœna non tantum bonorum publicatio, ſed etiam cinguli detractio, & exi-

lium, ac (siquidem uilis conditionis fuerit) corporis etiam castigatio, quo magis caste discat uiuere, & intra naturę limites se cõtinere, nõ autẽ indulgere genio, & a moribus uetitos excedere terminos, cõtraq; traditas nobis à natura leges impotenti se animo opponere, muliere quoq; si cognita lege hanc neglexerit, & illicitis seipsam nuptijs tradiderit, eidem pœnæ subdenda. At si ex prioribus inculpatis nuptijs filij fortè aut nepotes, aut etiã ultrà existant: paternam illi successionẽ confestim percipient, nempe paterno supplicio suę potestatis facti, ut tamẽ illum alant, & reliqua illi necessaria suppeditẽt: tametsi enim legum transgressor est & impius, nihilominus tamẽ pater existit. Atq; hoc quidem pòst futuro tẽpore, quodcunq; post præsentẽ nostram labitur, constitutionẽ obtineat, nemini futurum molestię, si castè uiuatur: neq; enim licet eos qui nihil peccant, huic legi subijcere. Cæterùm quod iam præterijt, neq; omnino pro noxa soluto relinquimus, neq; item penitus sub acerbam indignationem deferimus. Certè cõtractis incestis nuptijs si usuuenit, ut hę aliquo iam antè pacto dissolutæ sint, extra noxam sunto. Præterea si quem nostra hæc lex talibus inhærentẽ nuptijs deprehenderit, habeat & ille licentiã intra bienniũ, ex quo omnibus hæc manifesta facta est, eam quæ ita sibi coniuncta fuit, à se dimittendi, nunquã ad se reuersurã, neque cum in speciẽ separata uideatur, reipsa cõsuetudinẽ cum eo habentẽ. Poterit enim & hic forsan priora defendere, sola uidelicet quarta substantiæ eius parte in fiscũ deferenda. Et filij sanè (quoniã illis ut innoxijs ueniam damus) siquidem soli & non cum alijs legitimis, qui ex alijs innoxijs scilicet nuptijs suscepti sunt, ipsi quoque fuerint: minima paterna defraudentur successione, nisi iure ipsos pater exosus propter legitimã aliquam offensionẽ à successione sua excludat. Quod si aliæ quoq; nuptiæ quę in nullo legem offendãt, intercesserint, & ex illis existant liberi: integrum esto ijs quidẽ filijs, qui omni ex parte reprehensione & noxa carent (nisi & ipsi in aliquo alio offenderint, quod secũdum leges ipsos paterna successiõe indignos ostẽdat) dodrantẽ hęreditatis: ijs uerò, qui tametsi incestuosi habentur, noxa tñ à nobis soluti sunt, quadrãtẽ relinquere, si & ipsi erga patrẽ undiq; se inculpatè gessisse uideantur: quarta uidelicet parte quam fisco adsignari præcepimus, prius ex paterna substantia detracta. Permittimus autẽ illis, ut non solũ ex testamẽto, sed etiã ab intestato, secũdũ modum iam ante à nobis dictũ, genitorũ hęredes fiant. Eodẽ hoc obtinente etsi post dimissam priorẽ coniugẽ, quæ præter ius & fas illi copulata fuerat, alterã uxorẽ secũdũ leges duxerit, filijs ei tam ex priore quàm postea ex legitima uxore procreatis: ita enim superiora tẽpora humanitate uincemus: dote uidelicet diuertẽti mulieri reddita. Enimuerò si intra bienniũ ex quo lex publicè promulgata est, eam à se coniugẽ non dimiserit: excidat simul & ipse à sua substantia & mulier à dote, & prędictę uterq; pœnę subdatur: ipsi quoq; tales filij neq; ex paterna substantia quidquã neq; ex materna dote possidebũt. Sed qui ex prioribus innoxijs ei nuptijs nati sunt liberi, illi suæ potestatis effecti præter quartã scilicet partẽ, quę in fiscum defertur, bona suscipient, exinde patrem alentes, & (prout diximus) omnia illi quæ ad tuendã reliquã uitã sufficiunt suppeditantes, incestuosæ uidelicet mulieris dote hoc etiã casu in fiscũ redigẽda. Quòd si ei qui hæc patrauit, ex prioribus inculpatis nuptijs liberi nati nõ sint: tunc totius eius substantiæ dominus erit fiscus. Id enim & in illis qui posthac incestas contrahunt nuptias, sanciuimus in pari per omnia crimine ponentes eum, qui intra dictũ à nobis tẽpus incestuosam à se coniugẽ non dimittit, & eum qui post hãc nostrã legẽ incestas & detestabiles nuptias elegerit. *Cõcordat Nouell. c.154. his uerbis*: Pręter opinionẽ incertus ad nos, &c.

VII. *Regula. Ei qui incestas contrahit nuptias, libera testandi facultas aufertur. l.6. C. de incestis nuptijs. cuius uerba uide* §.*reg.prox. Sed & alias incesti pœnas uide* §.*Lib.4.cap.7.quæst.2.causa16.*

VIII. *Regula. De pœna si tutor pupillam suam in uxorem duxerit, dicetur* §.*cap.prox.*

IX. *Regula. Si quis duas uxores duxerit, quid iuris, dicetur itidem* §. *cap.prox.*

X. *Regula. Si mulier intra annum uel quinquennium nuptias iterauerit, uide* §.*cap.4. Sed & secundarum nuptiarum euentus uide* §.*d.cap.4.*

DE EXCEPTIONIBVS ADuersus nuptias, ex personis nuptias contrahentium desumptis. *Cap. III.*

HActenus euentus iniustarum nuptiarum propositi sunt: nunc quæ sint iniustæ nuptiæ uidendum. Regulariter autem nuptiæ iustæ censentur: cuius regulæ exceptiones plures sunt, partim ex personis nuptias contrahentium, partim ex alijs circumstantijs desumptæ, quæ sequuntur.

I. EXCEPTIO: *Nisi ij nuptias inuicem contraxerint, qui parentum liberorumúe locum inter se obtinent. Hæc exceptio approbatur Inst. de nuptijs. §. Ergo non omnes, his uerbis*: Non omnes nobis

bis uxores ducere licet. nam à quarundam nuptijs abſtinendũ eſt. Inter eas enim perſonas, quæ parentũ liberorumúe locũ inter ſe obtinent, cõtrahi nuptiæ nõ poſſunt: ueluti inter patrẽ & filiam, uel auum & neptẽ, uel matrem & filiũ, uel auiam & nepotem, & uſq; in infinitum. Et ſi tales perſonæ inter ſe coierint, nefarias atq; inceſtas nuptias contraxiſſe dicuntur. Et hæc adeò uera ſunt, ut quamuis per adoptionem parentũ liberorũúe loco ſibi eſſe cœperint, nõ poſſint inter ſe matrimonio iungi: in tantũ, ut etiam diſſoluta adoptione idem iuris maneat. Itaq; eam quæ tibi per adoptionem filia uel neptis eſſe cœperit, nõ poteris uxorem ducere, quamuis eam emancipaueris. *Concordat l. 53. ff. de ritu nupt. his uerbis*: Nuptiæ conſiſtere non poſſunt inter eas perſonas, quæ in numero parentũ liberorumúe ſunt ſiue proximi, ſiue ulterioris gradus ſint uſque ad infinitũ. *Concordat item l. ult. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide* ȷ̄. *Lib. 4. cap. 7. quæſt. 2. cauſa 16. Concordat item l. 17. C. de nuptijs, hiſce uerbis*: Nemini liceat contrahere matrimonium cum filia, nepte uel pronepte: itemq; cum matre, auia uel proauia: & ex latere amita, ac matertera, ſorore, ſororis filia, & ex ea nepte. Præterea fratris tui filia, & ex ea nepte. Item ex adfinibus priuigna, nouerca, nuru, ſocru, cęteriſq; quę iure antiquo prohibentur, à quibus cunctos uolumus ſe abſtinere. *Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi per adoptionem parentum, liberorumúe loco inuicem eſſe cœperint. Hæc replicatio reprobatur uerbis ſupradictis hiſce*: Et hæc adeò uera ſunt, ut quamuis per adoptionem, &c. *Concordat l. 55. in prin. ff. de ritu nupt. his uerbis*: Quin etiã nefas exiſtimatur, eam quoq; uxorem ducere, quę per adoptionẽ filia neptiſúe eſſe cœperit: in tantum, ut etſi per emancipationem adoptio diſſoluta ſit, idem iuris maneat. *Planè admittitur replicatio propoſita, ſi rurſus emãcipatus duxerit. quæ diſtinctio approbatur d. l. 55. §. Patris, hiſce uerbis*: Patris adoptiui mei matrem, aut materteram, aut neptem ex filio, uxorem ducere non poſſum, ſcilicet ſi in familia eius ſim: alioquin ſi emancipatus fuero ab eo, ſine dubio nihil impedit nuptias, ſcilicet quia poſt emancipationẽ extraneus intelligor. *Secunda replicatio eſt: Niſi uulgò quæſitam filiam quis in uxorem duxerit. Et hæc replicatio reprobatur l. 54. §. Vnde nec uulgò. ff. de ritu nuptiarum, his uerbis*: Nec uulgò quæſitam filiam pater naturalis poteſt uxorem ducere: quoniam in contrahendis matrimonijs naturale ius & pudor inſpiciendus eſt. Contra pudorem autem eſt, filiam ſuam uxorem ducere. *Tertia replicatio eſt: Niſi dubitetur an pater ſit eius quam ducturus eſt. Et hæc replicatio reprobatur d. l. 54. §. ſeruiles in fine. cuius uerba uide* ȷ. *proximè. Quarta replicatio eſt: Niſi ſeruilis cognatio ſit. Et hæc replicatio reprobatur d. §. ſeruiles, his uerbis*: Seruiles cognationes hoc iure obſeruandæ ſunt. Igitur ſuam matrem manumiſſus non ducet uxorem. tantundem iuris eſt & in ſorore, & ſororis filia. Idem è contrario dicendum eſt, ut pater filiam non poſsit ducere, etſi ex ſeruitute manumiſsi ſint, & dubitetur patrem eum eſſe. *Concordat Inſt. de nuptijs, hiſce uerbis*: Illud certum eſt, ſeruiles quoque cognationes impedimento nuptijs eſſe, ſi fortè pater & filia, aut frater & ſoror manumiſsi fuerint. *Concordat item l. 8. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Libertinus libertinam matrem, aut ſororem uxorem ducere non poteſt: quia hoc ius moribus, non legibus introductum eſt. *Quinta replicatio eſt: Niſi ex iniuſtis nuptijs parentum liberorumúe locum inter ſe obtineant. Et hæc replicatio reprobatur l. 54. ff. de ritu nuptiarum. cuius uerba uide* ȷ. *except. prox.*

II. EXCEPTIO: *Niſi ij qui ex tranſuerſo gradu cognationis iunguntur, nuptias inuicem contraxerint. Hæc exceptio approbatur Inſt. de nuptijs. §. inter eas quoque, his uerbis*: Inter eas quoque perſonas; quæ ex tranſuerſo gradu cognationis iunguntur, eſt quædam ſimilis obſeruatio, ſed non tanta. Sanè enim inter fratrem ſororemque nuptię prohibitę ſunt, ſiue ab eodem patre eademque matre nati fuerint, ſiue ex altero eorum. *Concordat l. ult. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide* ȷ̄. *Lib. 4. cap. 7. quæſt. 2. cauſa 16. item concordat l. 17. C. de nuptijs. cuius uerba uide* ȷ̄. *except. prox. Propoſitæ exceptionis exemplum primum eſt in fratre & ſorore. quod iam propoſitum eſt. Secundum exemplum in fratris & ſororis filia, nepte, pronepte proponitur Inſt. de nuptijs. §. fratris, hiſce uerbis*: Fratris uel ſororis filiam uxorem ducere non licet: ſed nec neptem fratris uel ſororis quis ducere poteſt, quamuis quarto gradu ſint. Cuius enim filiam uxorem ducere non licet, neque eius neptem permittitur. *Concordat l. 39. in prin. ff. de ritu nupt. his uerbis*: Sororis proneptem non poſſum ducere uxorem; quoniam parentis ei loco ſum. *Concordat item l. 17. C. de nuptijs. cuius uerba uide* ȷ̄. *except. prox. in prin. item concordat l. 2. C. Si nuptiæ ex reſcripto petantur, his uerbis*: Nefandiſſimum ſcelus fratris ſororiſúe filiæ nuptiarum, quod ſacratiſsimis conſtitutionibus ſub grauiſsimæ pœnæ interminatione dãnatum eſt, iterato præſentis diuinæ ſanctionis tenore modis omnibus prohibemus. Precandi quoque in poſterum ſuper tali coniugio (imò potius contagio) cunctis licentiam denegamus, ut unuſquiſque cognoſcat impetrationem quoque rei, cuius

eſt denegata petitio, nec ſi per ſubreptionem poſt hanc diem obtinuerit, ſibimet profuturam.

Tertium exemplum in amita & matertera, item in amita magna & matertera magna proponitur Inſt. de nuptijs. §. item amitam, his uerbis: Amitam licet adoptiuam ducere, uxorem non licet, item nec materteram: quia parentum loco habentur. Qua ratione uerum eſt, magnam quoque amitam & materteram magnam prohiberi uxorem ducere. *Concordat l. 17. §. amitam. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Amitam quoq; & meterteram, item magnam quóque amitam & materreram magnam prohibemur uxorem ducere: quamuis magna amita & matertera quarto gradu ſint. *Concordat item l. 17. C. de nuptijs. cuius uerba uide s. except. prox. in prin.* *Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt; Niſi per adoptionem ſint cognati. Hæc replicatio reprobatur in primo exemplo. Inſt. de nuptijs. §. ſed ſi qua per. cuius uerba uide paulo inferius. reprobatur item in tertio exemplo, d. l. 17. §. fin. ff. de ritu nupt. his uerbis*: Vtiq; aũt amitam & amitam magnã prohibemur uxorẽ ducere, etſi per adoptionem nobis coniunctæ ſunt. *Concordat Inſt. d. §. item amitam. Planè admittitur propoſita replicatio primùm in ſecundo exemplo. Inſt. de nuptijs, §. Quis uerò, his uerbis*: Eius mulieris quam pater tuus adoptauit, filiam nõ uideris impederi uxorem ducere: quia neque naturali, neque ciuili iure tibi coniungitur. *Concordat l. 12. §. adoptiuæ. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Adoptiuæ ſororis filiam poſſum uxorem ducere. cognata enim mea non eſt filia eius: quia auunculus nemo fit per adoptionem, & hæ demum cognationes contrahuntur in adoptionibus, quæ legitimæ ſunt, ídeſt quæ agnatorum ius habent. *Deinde admittitur replicatio propoſita in ſorore patris adoptiui, d. §. adoptiuæ, his uerbis*: Pari ratione & ſororem patris mei adoptiui poſſum ducere, ſi non fuit eodem patre nata. *Tertiò admittitur propoſita replicatio, ſi adoptio fuerit per emancipationem diſſoluta. Inſt. de nuptijs. §. ſed ſi qua, his uerbis*: Si qua per adoptionem ſoror tibi eſſe cœperit: quam diu quidem conſtat adoptio, ſanè inter te & eam nuptiæ conſiſtere non poſſunt: cum uerò per emancipationem adoptio ſit diſſoluta, poteris eam uxorem ducere. *Concordat l. 17. in prin. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Per adoptionem quæſita fraternitas eo uſque impedit nuptias, donec manet adoptio. Ideoque eam quam pater meus adoptauit & emancipauit, potero uxorem ducere. *Concordat item l. 55. §. patris. ff. eod. tit. cuius uerba uide s. except. prox. repl. 1. Quartò admittitur replicatio propoſita, ſi naturalis fuerit emancipatus. Inſt. d. l. 17. in prin. his uerbis*: Aequè, etſi me emancipato illã in poteſtate retinuerit, poterimus iungi matrimoeio. Itaq; uolenti generũ adoptare, ſuaderur ut filiã emãcipet. Similiter ſuadetur ei qui nurũ uelit adoptare, ut emancipet filiũ. *Concordat Inſt. d. §. ſed ſi qua, his uerbis*: Sed etſi tu emancipatus fueris, nihil eſt impedimento nuptijs. Et ideo conſtat, ſi quis generũ adoptare uelit, debere eum antea filiam ſuã emancipare: & ſi quis uelit nurum adoptare, debere eum antea filiũ ſuũ emancipare. *Hæc de prima replicatione reprobata cum ſuis diſtinctionibis.*

Secunda replicatio eſt: Niſi ex iniuſto matrimonio uel coitu cognatio deſcendat. Et hæc replicatio reprobatur l. 54. ff. de ritu nuptiar. his uerbis: Nihil intereſt ex iuſtis nuptijs cognatio deſcendat, an uerò non. nam & uulgò quæſitam ſororem quis uetatur uxorem ducere.

Tertia replicatio eſt: Niſi ſeruilis cognatio ſit. Et hæc replicatio reprobatur per ea quæ dicta ſunt s. except. prox. repl. 4.

Quarta replicatio eſt: Niſi duorum fratrum uel ſororum liberi nuptias contraxerint. Hæc replicatio approbatur Inſt. de nuptijs. §. duorum, his uerbis: Duorũ fratrum uel ſororum liberi, uel fratris & ſororis coniũgi poſſunt. *Concordat l. 19. C. de nuptijs, his uerbis*: Celebrandis inter conſobrinos matrimonijs licentia legis huius ſalubritate indulta eſt, ut reuocata priſci iuris authoritate, reſtrictisq; calumniarũ fomentis, matrimoniũ inter conſobrinos habeatur legitimũ, ſiue ex duobus fratribus, ſiue ex duabus ſororibus, ſiue ex fratre & ſorore nati ſunt: & ex eo matrimonio editi legitimi, & ſuis patribus ſucceſſores habeantur. *Concordat item l. 2. C. de inſtitut. uel ſubſtitut. ſub cõdit. cuius uerba uide in Cõment. de Legatis. cap. 32. condit. 1. reg. 2. except. 1. item concordat l. 3. ff. de ritu nuptiarum. cuius uerba uide j. cap. prox. except. 1. repl. 3.*

III. EXCEPTIO: *Niſi inter adfines nuptiæ contrahantur. Hæc exceptio approbatur Inſt. de nuptijs. §. adfinitatis. cuius uerba uide j. except. prox. ſed et huius exceptionis ſpecies ſunt exceptiones proximè ſequentes. Replicatio autẽ generalis uidetur eſſe talis: Niſi ſeruilis adfinitas ſit. Sed hæc replicatio reprobatur l. 14. §. idem tamen. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Idem quod in ſeruilibus cognationibus conſtitutum eſt, & in ſeruilibus adfinitatibus ſeruandum eſt. Veluti ut eam quę in cõtubernio patris fuerit, &c.

IIII. EXCEPTIO: *Niſi quis priuignam ſuã in uxorẽ duxerit. Hæc exceptio approbatur Inſt. de nuptijs. §. adfinitatis, hiſce uerbis*: Adfinitatis quoq; ueneratione à quarundã nuptijs abſtinere neceſſe eſt: ut ecce priuignã aut nurum uxorẽ ducere non licet, quia utræq; filię loco ſunt. Quod ita ſcilicet accipi debet, ſi fuit nurus aut priuigna tua. nam ſi adhuc nurus

nurus tua est, id est, si adhuc nupta est filio tuo, alia ratione uxorem eam ducere non poteris: quia eadem duobus nupta esse nõ potest. Item si adhuc priuigna tua est, id est, si mater eius tibi nupta est, ideo eam uxorem ducere non poteris, quia duas uxores eodem tempore habere non licet. *Concordat l.17. in fine. C. de nuptijs. cuius uerba uide s. except. 1. in prin. Propositae exceptionis replicatio prima haec uidetur esse: Nisi uxoris non filia, sed neptis sit, uel proneptis. Haec replicatio reprobatur l. 14. §. Priuigna. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Priuigna non solum ea mihi intelligitur, quae uxoris meę filia est, sed & neptis & proneptis, ut nullam earum ducere possim. *Cõcordat l. 40. ff. eod. tit. his uerbis*: Aristo respondit, priuignę filiam nõ magis uxorem ducere posse, quã ipsam priuignam. *Secunda replicatio est: Nisi filia post uxorem repudiatam nata sit. Et haec replicatio reprobatur l. 12. §. si uxor. ff. d. tit. his uerbis*: Si uxor mea post diuortium alij nupserit, & filiam susceperit: putat Iulianus hanc quidẽ priuignam non esse, uerùm nuptijs eius abstinendum. *Concordat Inst. de nuptijs. §. si uxor, his uerbis*: Si uxor tua post diuortium ex alio filiam procreauerit, haec non est quidem priuigna tua, sed Iulianus ab huiusmodi nuptijs abstineri debere ait. nam constat nec spõsam filij nurum esse, nec patris sponsam nouercam esse: rectius tamen & iure facturos eos, qui ab huiusmodi nuptijs abstinuerint.

V. EXCEPTIO: *Nisi quis nurum suam in uxorem duxerit. Haec exceptio approbatur per ea quae dicta sunt s. except. prox. in prin. Huius exceptionis replicatio prima haec est: Nisi non filij, sed nepotis uel pronepotis uxor sit. Haec replicatio reprobatur l. 14. §. nurus. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Nurus appellatione non tantum uxor filij, sed & nepotis & pronepotis cõtinetur: licet quidam has pronurus appellent. *Secunda replicatio uidetur esse: Nisi non uxor, sed sponsa filij fuerit. Et haec replicatio reprobatur Inst. de nuptijs §. si uxor. in fine. cuius uerba uide s. except. prox. in fine. concordat l. 12. §. sed & per. ff. de ritu nupt. his uerbis*: Sponsa mea patri meo nubere non poterit, quamuis nurus non propriè dicatur. *Tertia replicatio est: Nisi non filij, sed priuigni uxor fuit. Et haec replicatio reprobatur l. 15. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Vxorem quondam priuigni coniũgi matrimonia uitrici non oportet: nec in matrimonium nouercam ei conuenire, qui priuignae maritus fuit. *Quarta replicatio est: Nisi non naturalis, sed adoptiui filij uxor fuit. Et haec replicatio reprobatur l. 14. in prin. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Si quis filium adoptauerit, uxorem eiusdem quae nurus loco est, ne quidem post emancipationem filij uxorem ducere potest: quoniam aliquando nurus eius fuit.

VI. EXCEPTIO: *Nisi quis socrum suam in uxorem duxerit. Haec exceptio approbatur Inst. de nuptijs. §. socrum quoq; his uerbis*: Socrum quoq; & nouercã prohibitũ est uxorẽ ducere: quia matris loco sunt. Quod & ipsum dissoluta demum adfinitate procedit: alioquin si adhuc nouerca est, id est, si adhuc patri tuo nupta est, communi iure impeditur tibi nubere: quia eadem duobus nupta esse non potest. Item, si adhuc socrus est, id est, si adhuc filia eius tibi nupta est, ideo impediuntur tibi nuptiae: quia duas uxores habere non potes. *Concordat l. 17. in fine. C. de nuptijs. cuius uerba uide s. except. 1. in prin. Huius exceptionis replicatio prima haec esse uidetur: Nisi non uxoris quondam mater, sed auia uel proauia sit. Haec replicatio reprobatur l. 14. §. itsq;. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Socrus appellatione non tantum uxoris meae mater, sed & auia & proauia intelligitur, ut nullam earum ducere possim. *Secunda replicatio uidetur esse: Nisi non mater, sed nouerca fuerit uxoris quondam meae. Et haec replicatio reprobatur l. 15. in fine. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide s. exceptione prox. repl. 3.*

VII. EXCEPTIO: *Nisi quis nouercam suã in uxorem duxerit. Haec exceptio approbatur per ea quae proposita sunt s. except. prox. in prin. Huius exceptionis replicatio prima haec uidetur esse: Nisi non patris, sed aui uel proaui quondam uxor fuerit. Haec replicatio reprobatur l. 24. §. nunc uideamus. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Nunc uideamus quomodo nouerca & priuigna, & socrus & nurus intelligantur, ut sciamus quas non liceat ducere. Quidam nouercam per se patris uxorem, & nurum filij uxorem, & priuignã uxoris ex alio marito filiam intelligunt: sed (quod ad hanc causam) uerius est nec aui uxorem, nec proaui duci posse. Et duas ergo, uel plures nouercas ducere non poterit. nec mirum. Nam & is qui adoptiuus est, nec naturalis patris, nec adoptiui uxorem ducere potest: & si plures uxores pater adoptiuus habuit, nullam earum ducere possum. *Secunda replic. uidetur esse: Nisi non patris naturalis, sed adoptiui uxor fuerit. Sed haec quoq; replicatio reprobatur uerbis iam propositis hisce*: Nã & is qui adoptiuus est, &c. *Concordat d. l. 14. in prin. his uerbis*: Adoptiuus filius si emancipetur, eam quae patris adoptiui uxor fuit, ducere non potest: quia nouercę locum habet. *Planè admittitur replicatio proposita, si posterior maritus à priore fuerit adoptatus, postquã prius matrimonium fuit solutum, & posterius contractum. quae distinctio approbatur l. 12. in prin. ff. d. tit. his uerbis*: Si qua mihi uxor fuit, peinde à me repudiata, nupsit Seio, quẽ ego postea adrogaui: non sunt nuptiae incestae. *Tertia replicatio est: Nisi non uxor, sed sponsa patris fuerit. Et haec*

replicatio reprobatur d. l. 12. §. 1. his uerbis: Inter me & spõsam patris mei nuptiæ nõ possunt contrahi: quãquã nouerca mea propriè nõ dicatur. *Cõcordat Inst. de nuptijs. §. si uxor. in fine. cuius uerba uide s̄. except. 4. repl. 2. Quarta replicatio uidetur esse: Nisi non uxor, sed concubina patris fuerit. Et hæc replicatio reprobatur l. 4. C. de nuptijs, hisce uerbis*: Liberi concubinas parentum suorum uxores ducere non possunt: quia minus religiosam & probabilem rem facere uidentur. Qui si contra hoc fecerint, crimẽ stupri committunt.

VIII. EXCEPTIO: *Nisi fratris uxorem quis duxerit. Hæc exceptio approbatur l. 5. C. de incestis nuptijs, hisce uerbis*: Fratris uxorem ducendi, uel duabus sororibus coniungendi penitus licenriam submouemus, nec dissoluto quoquo modo coniungio. *Concordat l. ult. C. eod. tt. his uerbis*: Ab incestis nuptijs uniuersi qui nostro reguntur imperio, nouerint temperandum. Nam rescripta quoque omnia uel pragmaricas formas, aut constitutiones impias, quæ quibusdam personis tyrannidis tempore permiserunt, scelesto contubernio nomen matrimonij imponere, ut fratris filiam uel sororis, uel eam quę cum fratre quondam nuptiali iure habitauerat, uxorem legirimam turpissimo consortio liceret amplecti, aut alia huiusmodi committerentur, uiribus carere decernimus: ne dissimularione culpabili nefanda licentia roboretur. *Huius exceptionis replicatio uidetur esse talis: Nisi cum fratre non coierit. Verum replicatio hæc reprobatur l. 8. C. d. tt. his uerbis*: Licet quidam Aegypriorum idcirco mortuorum fratrum sibi coniuges matrimonio copulauerunt, quod post mortem illorum uirgines mansisse dicebantur, arbitrati scilicet quod certis legum conditoribus placuit, cum corpore non cõuenerint, nuprias non re uideri conttactas, & huiusmodi connubia tunc temporis celebrata, firmata sint: tamẽ præsenti lege sancimus, si quæ huiusmodi nuptiæ contractæ fuerint, eas earũq; cõtractores, & ex his progenitos antiquarũ legum tenori subiacere, nec ad exemplũ Agypriorum, de quibus supradictum est eas uideri fuisse firmatas, uel esse firmãdas.

IX. EXCEPTIO: *Nisi quis uxoris quondam suæ sororem in uxorem duxerit. Hæc exceptio approbatur l. 5. C. de nuptijs. cuius uerba uide s̄. except. prox. in prin.*

X. EXCEPTIO: *Nisi nouercæ uel uitrici filiam in uxorem duxerit, uel filio nupserit. Hæc exceptio reprobatur Inst. de nuptijs §. mariti, his uerbis*: Mariti filius ex alia uxore, & uxoris filia ex alio marito, uel contrà, matrimonium rectè contrahunt, licet habeant fratrem sororemúe ex matrimonio postea contracto natos. *Concordat l. 34. §. inter. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Inrer priuignos contrahi nuptiæ possunt, etsi fratrẽ cõmunem ex nouo parẽtum matrimonio susceptum habeant.

XI. EXCEPTIO: *Nisi priuignæ filiam in uxorem duxerit. Hæc exceptio approbatur per ea quæ dicta sunt s̄. except. 4. rep. 1. hactenus ergo de adfinibus & cognatis sit dictum.*

XII. EXCEPTIO: *Nisi tutor pupillam uel curator adultam suam in uxorem duxerit. Hæc exceptio approbatur l. 7. C. de interdicto matrimonio. his uerbis*: Si tutor uel curator pupillam uel adultam quondam suam, sibi uel filio suo, nullo diuino impetrato beneficio, in matrimonio collocauerit: manet infamia contra eum, ueluti confessum de tutela: quia huiusmodi coniunctione fraudem administrationis tegere laborauit, & dos data per conditionem repeti potest. *Cõcordat l. 65. in prin. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Libertũ eundemque tutorem pupillæ, eo quòd in matrimonium collocata ipsa tutori suo uel filio eius esset, senatus relegandum censuit. *Concordat item l. 67. in prin. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Non est matrimonium si tutor uel curator pupillam suam intra uicesimumquintũ annum non desponsatam à patre, neque testamento destinatam, ducat uxorem, uel eam filio suo iungat: quo facto uterque infamatur, & pro dignitate pupillę extra ordinem coërcetur: nec interest filius sui iuris, an in patris potestate sit tutoris curatorisúe. *Ratio huius proponitur* J. *except. 19. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est*: Nisi *pupilla quondam sua uicesimumquintum annum excesserit. quæ replicatio elicitur ex uerbis iam propositis hisce*: Intra uicesimumquintum annum. *Secunda replicatio est*: Nisi *pater pupillæ tutori eam desponsauerit, uel testamento destinauerit. Hæc replicatio elicitur ex uerbis iam propositis hisce*: Nõ despõsatam à patre neq; testamento destinatam. *Concordat l. 36. ff. eod. tt. his uerbis*: Tutor uel curator pupillam uel adultam ducere non potest, nisi à patre desponsa, destinataúe testamento, nominata cõditione nuptijs secuta fuerit. *Tertia replicatio est: Nisi mater pupillam tutori nuptam collocauerit. Hæc replicatio reprobatur l. 63. in prin. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Quanquam in arbitrio matris pater esse uoluit, cui nuptum filia cõmunis collocaretur: frustra tamen ab ea tutor datus eligetur. Neq; enim intelligitur pater de persona tutoris cogitasse: cũ ideo maximè matrẽ prętulit, ne filię nuptias tutori committeret. *Quarta replicatio est: Nisi curatori rationes tutelæ tutor reddiderit. Hæc replicatio approbatur d. l. 63. §. fin. his uerbis*: Tutor qui rationes curatori reddidit, pupillam suam ante constitutum tempus ætatis eius uxorem ducere, nec matrẽ

ex aliò

ex alio matrimonio factam potest. *Quinta replicatio est: Nisi uentri bonisq; curator sit datus.* *Hæc replicatio reprobatur l. 68. §. & si quidē. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Siquidem curator uentri bonisq; datus sit, prohibitionem eiusdem senatusconsultum inducit: nam & hic debet rationem reddere. Nec spacium administrationis mouere nos debet: quia nec in tutore, nec curatore discrimen maioris aut minoris temporis, quo in huiusmodi munere quis fuerit, habitum est. *Sexta replicatio est: Nisi exiguo tempore tutor uel curator fuerit.* *Hæc replicatio reprobatur uerbis iam propositis hisce*: Quia nec in tutore, nec curatore discrimen, &c. *Septima replicatio est: Nisi tutor benè tutelam administrauerit.* *Et hæc replicatio reprobatur d. l. 68. §. fin. his uerbis*: Et qui benè tutelam & ex fide administrauit, nihilominus prohibetur. *Octaua replicatio est: Nisi rescriptum Imperatoris impetrauerit, ut liceat.* *Hæc replicatio elicitur ex l. 7. ibi: Nullo diuino impetrato beneficio. C. de nuptijs. cuius uerba uide s. ead. except. in princip.* *Nona replicatio est: Nisi tutor honoris causa sit datus.* *Hæc replicatio reprobatur l. 61. §. quid ergo. ff. de ritu nuptiarum. cuius uerba uide paulo inferius exceptione 15. replicat. 1. duplicatione 1.* *Decima replicatio est: Nisi tutor cesset in tutela administranda.* *Hæc replicatio reprobatur d. l. 61. §. quin autem ille, his uerbis*: Quin ille qui cum datus esset tutor, cessat in administratione, pertineat ad orationem, non est dubitandum: quia perinde tenetur ex sacris constitutionibus, atque si gessisset. *Vndecima replicatio est: Nisi tutor nominatus excusatione ab tutela opposita pupillam duxerit.* *Hæc replicatio approbatur d. l. 61. §. quid ergo si eum, his uerbis*: Quid ergo, si cum se uellet excusare aliquo titulo, nec in promptu probationes haberet, excusationis negocium fuerit dilatum, & inter moras pupilla adoleuerit, an ad senatusconsultū pertineat? quæstio in eo est, an post pubertatē officio finito excusationē eius recipi oporteat? Nam si recipiatur, & excusauerit: impunè potest ducere. Si uerò non debeat recipi post officium finitum: non rectè ducit. Et ait Papinianus libro quinto respōsorum, officio finito excusationē recipi non oportere. Et ideo exacti temporis periculū ad eum pertinere. Sed mihi hoc nequaquā placet. Iniquum est enim propter dilationem, quæ fortè non dolo, sed ex necessitate contigit, non excusari, uel nuptias impediri excusatione percepta. *Duodecima replicatio est: Nisi pupilla tutori non sit nupta, sed tantum desponsa.* *Hæc replicatio reprobatur d. l. 61. §. quamuis. cuius uerba uide s. cap. 1. quæst. 1. except. 1.* *Decimatertia replicatio est: Nisi non tutor, sed alius pupillam post pubertatem in uxorem duxerit.* *Hæc replicatio ipso quidem iure subsistit: uerùm distinguitur exceptionibus sequentibus.* *Decimaquarta replicatio est: Nisi non pupillam, sed pupillæ matrem uel hæredem tutor uxorem duxerit. De hac quoq; re dicetur i. except. 22. cum sequent.*

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi inter filium tutoris & pupillam nuptiæ contrahantur.* *Hæc exceptio approbatur per ea quæ proposita sunt s. except. prox. in prin. Concordat l. 6. C. de interdicto matrimonio, his uerbis*: Si patris tui pupillā nōdū reddita tutelæ ratione, uel post redditam nondū exacto quinto & uicesimo anno, nec non utili anno uxorem duxisti: nec matrimonium cum ea habuisse, nec filium ex huiusmodi coniunctione procreasse uideri potes. Sanè si hoc pater puellæ cum decederet postulauit: & nuptiæ ritè contractæ, & filius uidetur iure susceptus. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi pupilla uicesimumquintum annū excesserit.* *Hæc replicatio elicitur ex uerbis iam propositis hisce*: Nondum exacto quinto & uicesimo anno, nec non utili anno. *Concordat s. except. prox. repl. 1.* *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi ratio tutelæ uel curæ nondum fuerit reddita.* *Et hæc duplicatio elicitur ex uerbis iam propositis hisce*: Nondum reddita tutelæ ratione. *Secunda replicatio est: Nisi tutelæ uel curæ ratio reddita sit.* *Hæc replicatio uerbis iam propositis approbatur, simul & distinguitur ad hunc modum: Nisi puella uicesimumsextum annum nondum excesserit.* *Tertia replicatio est: Nisi pater puellæ matrimonio consenserit. Quæ replicatio constat ex uerbis suprà propositis hisce*: Sanè si hoc pater puellæ cum decederet postulauit, &c.

Quarta replicatio est: Nisi non filius, sed nepos tutoris pupillam duxerit. *Hæc replicatio reprobatur l. 60 ff. de ritu nuptiarum, his uerbis*: Senatusconsulto, quo cautum est, na tutor pupillam uel filio suo uel sibi nuptum collocet: etiam nepos significatur.

Quinta replicatio est: Nisi non naturalis, sed adoptiuus fuerit filius. *Hæc replicatio approbatur sub hac conditione. Si fuerit emancipatus l. 61. §. penult. ff. d. tit. his uerbis*: Si adoptiuus filius tutoris duxerit pupillam illicitè, posteaque emancipatus fuerit, credendum est, de adoptiuis emancipatis senatum nō sensisse: quia post emancipationem in totum adoptiuæ familiæ obliuiscuntur.

Sexta replicatio est: Nisi filius tutoris alij in adoptionem fuerit datus. *Hæc replicatio reprobatur d. §. penultim. his uerbis*: Naturales liberi licet in adoptionem dati fuerint, senatusconsulto continentur.

Septima replicatio uidetur esse: Nisi filius in potestate tutoris non sit, sed sit sui iuris. *Hæc replicatio reprobatur l. 67. ibi: Nec interest. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide s. except. prox. in prin.* *Octaua replicatio est: Nisi post mortem tutoris filius eius pupillam uxorem duxerit.* *Hæc replicatio reprobatur l. 61.*

in prin.ff.de ritu nuptiar. his uerbis: Non ſolum uiuo tutore, ſed & poſt mortem eius filius tutoris ducere uxoré prohibetur eam, cuius tutelæ rationi obſtrictus pater fuit. Nec puto intereſſe extiterit ei hęres filius, an abſtinuerit paterna hæreditate, an nec hæres fuerit fortè exhæredatus, aut prętetitus uel emancipatus Nam fieri poteſt, ut per fraudem in eum collata bona parris propter tutelam reuocari oporteat. *Nona replicatio uidetur eſſe: Niſi filius patri hæres non exiſtat. Hæc replicatio itidem reprobatur uerbis iam propoſitis hiſce*: Nec puto intereſſe, &c. *Decima replicatio eſt: Niſi cum auus neptis ex uno filio tutelam geſſiſſet, eam nepoti ex altero filio nuptam collocauerit. Hæc replicatio approbatur d.l.68.§.de uno, his uerbis*: De uno dubirari poteſt, ſi auus tutelam geſsit neptis ex filio emácipato natę, an nepoti ex altero filio eá collocare poſsit, ſiue emácipato, ſiue manenti in poteſtate: quia par affectionis cauſa ſuſpicioné fraudis amouet? Sed & ſi ſenatuſconſultũ ſtricto iure cõtra oẽs tutores nititur: attamé ſummæ affectionis auitę intuitu huiuſmodi nuptię cõcedendæ ſunt. *Vndecima replicatio eſt: Niſi poſt contractas demũ nuptias tutor maritũ eius'ue patré adoptauerit. Hæc replicatio approbatur d.l.68.§.ſed uideamus, his uerbis*: Videamus ſi Tirij filius duxerit uxoré eam quę tua pupilla fuit, deinde Titiũ uel filiũ eius adoptaueris, an perimantur nuptiæ, ut in genero adoptato dictum eſt, an adoprio impediatur? quod magis dicendum eſt. Etſi curator dum gerit curam, adoptauerit maritum eius puellæ, cuius curator eſt: idem iuris eſt. Nam finita iam tutela, & nupta puella alij, uereor ne longum ſit adoptionem mariti eius impedire, quaſi propter hoc interponatur, ut ratio tutelæ reddendæ cohibeatur: quam cauſam prohibitionis nuptiarũ contrahendarum oratio diui Marci continet. *Duodecima replicatio eſt: Niſi ob ruſticitatem & imperitiã nuptiæ ſint contractæ. Hæc replicatio reprobatur l.1. C.de interd.matri.inter, &c. his uerbis*: Senatuſcõſulti autoritatem, quo inter pupillam & tutoris filium connubium ſaluberrimè ſublatum eſt, circumueniri ruſticitatis & imperitiæ uelamentis non oportet. *Decimatertia replicatio eſt: Niſi poſt contractum matrimonium ſocer nurui curator ſit datus. Hæc replicatio approbatur l.3.C.d.tt. his uerbis*: Cũ proponas ei quá matrimonio tuo iunctá ſuggeris, poſt liberos ſuſceptos curatoré patré tuũ datũ, qué contendis, nec te in poteſtate habuiſſe: cũ rectè contractũ matrimoniũ ex pòſt facto uiciari nõ potuerit: iuſtá interpretationé metuere non debes, ne liberi quos habetis, nõ ex iuſto matrimonio ſuſcepti uideantur. Vt aũt omnis ſcrupulus auferatur, inſiſtere pater tuus debet, nec nõ & uxor tua, ut alius loco eius detur. Habebit enim facultaté repetendæ rationis negociõrũ geſtorum ab eo qui fuerit ſubſtitutus. *Decimaquarta replicatio uidetur eſſe: Niſi filius in ſeruitute ſit ſuſceptus: uerùm reprobatur l.4.C.d.tt. his uerbis*: Libertinũ qui filio ſuo naturali, quem in ſetuitute ſuſceperat, poſtea manumiſſo pupillá ſuá, eandéq; patroni ſui filiá in matrimonio collocauit: ad ſententiam ampliſsimi ordinis, qui huiuſmodi nuptijs interdicendũ putauit, pertinere dubitari non oportet. *Decimæquintæ replicationis loco notanda eſt exceptio ſequens proxima.*

XIIII. EXCEPTIO: *Niſi inter pupillũ & filiã tutoris nuptiæ ſint contractæ. Hæc exceptio reprobatur l.65.§.fin.ff.de ritu nuptiar. his uerbis*: Tutor pupilli non prohibetur filiam ſuam collocare pupillo ſuo in matrimonio. *Concordat l.5.C.de interd.matri. his uerbis*: Curatoré adulto ſuo filiam ſuam nuptui collocare nõ poſſe, falſò tibi perſuaſum eſt.

XV. EXCEPTIO: *Niſi inter eum ad qué periculum tutelæ pertinet, & pupillam nuptiæ ſint contractæ. Hæc exceptio approbatur l.61.in prin.ff.de ritu nuptiar. his uerbis*: Si quis tutor quidem non ſit, periculum tamen tutelæ ad eum pertineat, an ſententia orationis contineatur? ueluti ſi pupilla ab hoſtibus capta fuerit, aut falſis allegationibus à tutela ſe excuſauerit, aut ex ſacris conſtitutionibus periculũ ad eum pertineat. Et dicendũ eſt, hos quoque ad ſenatuſcõſultum pertinere. Nam & huiuſmodi periculum in numetum trium tutelarum computari comprobatum eſt. *Huius exceptionis ſpecies uide ſ. except.12. repl.9. cũ ſequentibus. Eius autem replicatio hæc eſt: Niſi non ſuo, ſed alterius nomine periculum tutelæ ad eum pertineat. Quæ replicatio approbatur d.l.61.§.1 his uerbis*: Sed ſi propter alterius perſonam periculum ad eum petuenit, uideamus ne extra ſententiam ſenatuſconſulti ſit: ueluti ſi magiſtratus in tutelæ periculum inciderit, uel fideiuſſerit quis pro tutore uel curatore: quia nec in numetum trium tutelarum hęc imputentur, conſequens eſt & hoc probare. *Huius replicationis duplicatio prima hæc eſt: Niſi honoris cauſa tutor datus ſit. Quæ duplicatio approbatur ibidem, his uerbis*: Quid ergo ſi honoris cauſa tutor datus ſit, quatenus nec huiuſmodi tutela in numerum cõputatur, nũquid idé ſit? Sed ratio in contrarium ducit, quod dictum eſt, honorarium tutorem periculum ſolere pati, ſi malè paſſus ſit adminiſtrari tutelam.

Secunda duplicatio eſt: Niſi hæres tutoris ſit. hic enim quãuis non ſuo, ſed defuncti nomine periculo tutelæ ſit obſtrictus, nihilominus tamen pupillam ducere prohibetur. de quo paulo inferius except.19.

Tertia duplicatio est in patre tutoris, de quo J. exceptione 17.

XVI. EXCEPTIO: *Nisi inter eum qui pupillam hæreditate paterna abstinuit, & pupillã nuptiæ contrahantur. Hæc exceptio approbatur l. 68. fin. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Sed & is qui pupillam abstinet bonis patris sui, rationem eius rei præstare debet, & sic fieri potest, ut & si inconsultus hoc fecerit, hoc nomine condemnari debeat. Sed & si optimo cõsilio usus fit auxilio prętorię iurisdictionis, quia nõ soluendo pater eius decesserat: nihilominus tamẽ (quia in iudicio hoc probari oportet) impediuntur nuptiæ. Nam & qui benè tutelam & ex fide administrauit, nihilominus prohibetur.

XVII. EXCEPTIO: *Nisi inter patrem tutoris & pupillam nuptiæ sint contractæ. Hæc exceptio approbatur certa conditione l. 68. §. sed & si filiusfam. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Si filiusfamiliâs tutor puellæ uel curator fuit: puto magis patri eius non oportere eã nubere. Nunquid nec fratri, qui est in eiusdẽ potestate? *Huius exceptionis ratio est supradicta exceptio 15. Eius autem replicatio est: Nisi filius tutor in patris potestate non sit. Quæ replicatio ex propositis uerbis constat.*

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi inter fratrẽ tutoris, qui est in eiusdem potestate, & pupillam nuptiæ sint contractæ. Hæc exceptio elici potest ex uerbis iam propositis hisce:* Nunquid nec fratri, qui est in eiusdem potestate? *quasi dicat,* non.

XIX. EXCEPTIO: *Nisi inter hæredem tutoris & pupillã nuptiæ contrahantur. Hæc exceptio approbatur l. 65 §. senatusconsulti. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Senatusconsulti quo prohibentur tutores & filij eorum pupillas suas ducere, puto hæredem quoq; tutoris extraneũ sententia adprehendi: cum ideo prohibuerit huiusmodi nuptias, ne puellæ in re familiari circumscribantur ab his, qui rationes eis gestæ tutelæ reddere compelluntur. *Concordat l. 61. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Quid ergo si tutor datus ꝓuocauit, & postea hæres eius uictus est? præteriti temporis periculũ præstare debet. An uerò si filius hæres fuit, & uictus est ad orationem pertineat? & consequens est hoc probare: quoniam rationem debet reddere.

XX. EXCEPTIO: *Nisi inter libertũ tutoris & pupillã nuptiæ sint cõtractæ. Hæc exceptio approbatur l. 67. §. fin. ff. de ritu nupt. his uerbis:* Libertum eã pupillã, cuius patronus res administrat, uxorem ducere satis inciuile est. *Concordat l. 17. ff. eod. tt. his uerbis:* Libertũ curatoris puellę prohiberi oportet uxorẽ eandẽ ducere.

XXI. EXCEPTIO: *Nisi inter eum qui pro tutore uel curatore negocia pupillæ gerit, cius'ue filium & pupillã nuptiæ sint cõtractæ. Hæc exceptio reprobatur l. ult. C. de interd. matrim. his uerbis:* Si quis tutoris uel curatoris nomine usurpato, id est, pro tutore, seu curatore, uel negociorũ gestore res pupillæ administrauerit, eãq; sibi uel filio suo copulauerit: tales nuptias stare, & nõ ad exemplũ tutorũ infirmari sancimus: nec ex huiusmodi subtili uel maligno tractatu matrimonia, seu proles ex his ꝓgenita, uel doa super his data uel promissa, aliquam læsionẽ uel calumniam patiantur.

XXII. EXCEPTIO: *Nisi inter tutorẽ & matrẽ pupillæ nuptiæ sint contractæ. Hæc exceptio reprobatur l. 2. C. de interd. matrim. his uerbis:* Mater pupillæ cũ tutore filiæ suæ, uel filio tutoris nuptias contrahere non prohibetur.

XXIII. EXCEPTIO: *Nisi inter tutorem eius'ue filiũ & puellã pupillæ hæredẽ nuptiæ sint contractæ. Et hæc exceptio reprobatur l. 68. §. si pupillæ. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Si pupillæ tutelam Titius administrauerit, uel curator negocia gesserit, eãq; nondũ recepta ratione decesserit filia hærede relicta: quæsitũ an eã filio suo Titius posset collocare in matrimoniũ? dixi posse: quia ratio hæreditaria esset, & sic simplex debitũ: alloquin omnis debitor eã cui obligatus esset ex aliqua ratione, prohiberetur sibi filioq; suo coniungere.

XXIIII. EXCEPTIO: *Nisi is qui officiũ aliquod in aliqua prouincia administrat, aliquam ex ea prouincia in uxorem ducat. Hæc exceptio approbatur l. 38. in prin. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide s̄. cap. 2. quæst. 3. except. 1. repl. 2. Item concordat l. 64. ff. eod. tt. his uerbis:* Præfectus cohortis uel equitũ, aut tribunus, si cõtra interdictũ eius prouinciæ duxit uxorẽ, in qua officiũ gerebat: matrimoniũ non erit: quę species pupillæ cõparanda est: cum ratio potentatus nuptias prohibuerit. Sed an huic quoq;, si uirgo nupserit, nõ sit auferendũ, quod testamẽto relictũ est, deliberari potest? Exemplo tamen pupillæ nuptæ tutori quod relictũ est, potest mulier consequi: pecuniã tamen in dotem datam mulieris hæredi restitui necesse est. *Quod ait Iurisconsultus:* Sed an huic quoq;, &c. *pertinet ad ea quæ dicta sunt in Comment. de Legatis, cap. 3. except. 20. repl. 3. Ait insuper:* Pecuniam tamen in dotem datam, &c. *De hoc dictũ s̄. cap. 2. q. 3. reg. 3. except. 4. Concordat item propositæ exceptioni l. unica. C. si rector prouinciæ, &c. cuius uerba uide s̄. cap. 1. q. 4. reg. 2. except. 2. item cõcordat l. unica. C. si quacũq; præditus potestate, &c. his uerbis:* Si quis ordinaria uel qualibet prędictus potestate circa nuptias inuitis ipsis uel parẽtib. earũ cõtrahendas (siue pupillæ siue apud patrẽ uirgines siue uiduę erunt, siue sui iuris uiduæ, deniq; cuiuscunque sortis) occasione potestatis utatur. & minacẽ feruorẽ suũ inuitis ijs, quorũ utilitas agitur, exhibere aut exhibuisse detegatur: huc licet ꝓhibitas nuptias nõ peregerit: attamen

attamē ꝑ tali conamine mulctę librarū auri decem obnoxium statuimus, & cum honore abierit, peractā dignitatē usurpare prohibemus: tali scilicet pœna, ut si circa honorē eum quo malè usus est, uindicandū nostris statutis parēre noluerit, eam prouinciā, in qua sibi usurpauerit habitare, per iuge biennium nō sinatur. Illo uidelicet adijciendo, ut & in potestate adhuc cōstituto liceat ꝑsonæ, quam huiusmodi ambitu circumuenire tentauerit, confestim cōtestatione proposita, cum sua suorumq; domo iurisdictionē eius euitare: curaturis hoc uniuscuiusq; ciuitatis defensoribus, & eiusdē iudicis apparitoribus. Et quidē si hęc prauitas ordinarij iudicis erit, uniuersa domus eius ratio, atq; omnia uel ciuilia uel criminalia negocia, quādiu idē in administratione fuerit, uicario cōpetant. Sin aūt uicarius uel similis potestatis uim in huiusmodi matrimonio contrahendo molietur: uicissim ordinarius iudex intercessor existat. Sin autem erunt utrique suspecti, ad illustrem præfecturam specialiter talium domorum, quamdiu ibidē administrauerint, tuitio pertineat. *Hactenus leges, quibus proposita exceptio approbatur, expositæ sunt. Eius autem exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi ante susceptum officium puella illi fuerit desponsata. quæ replicatio approbatur l. 38. §. ueterem. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Veterem spōsam in prouincia, quā quis administrat, uxorem ducere potest: & dos data, non fit caduca. *Secunda replicatio est: Nisi quis ex ea prouincia, in qua tantum militat, uxorem duxerit. quæ replicatio approbatur l. 66. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Eos qui in patria sua militarent, non uideri contra mandata ex eadem prouincia uxorem ducere: idq; etiam quibusdā mandatis contineri Paulus respondit. *Tertia replicatio est: Nisi deposito officio puella nuptijs consentiat. quæ replicatio approbatur d. l. 66. § idem respondit, his uerbis:* Idem Paulus respondit, sibi placere, & si contra mandata contractū sit matrimonium in prouincia: tamē post depositū officiū, si in eadē uoluntate perseueraret, iustas nuptias effici: & ideo postea liberos natos ex iusto matrimonio legitimos esse. *Concordat l. 6. C. de nuptijs, hisce uerbis:* Etsi contra mandata principum contractum sit in prouincia consentiente muliere matrimonium: tamen post depositum officium, si in eadem uoluntate perseuerauerit, iustæ nuptiæ efficiūtur. Et ideo postea susceptos liberos natosq; ex iusto matrimonio legitimos esse, respōsum uiri prudētissimi Pauli declarat. *Quarta replicatio est: Nisi is qui officiū in prouincia administrat, nō sibi, sed liberis suis matrimoniū cōtrahat. Hec replicatio approbatur quidē in filiab. l. 38. §. fin. ff. de ritu nupt. his uerbis:* Qui in ꝓuincia aliquid administrat, in ea prouincia filias suas in matrimoniū collocare, & dotē cōstituere nō prohibetur. *Reprobatur aūt proposita replicatio in filio l. 57. ff. eod. tt. his uerbis:* Qui in prouincia officiū aliquod gerit, prohibetur etiam cōsentire filio suo uxorē ducenti.

XXV. EXCEPTIO: *Nisi inter Senatorē & libertinā matrimoniū sit contractū. Hæc exceptio cum alijs quibusdā approbatur l. 44. in pr. ff. de ritu nupt. his uerbis:* Lege Iulia cauetur. Qui Senator est, quiue filius nepos ue ex filio, pronepos ue ex eius filio natus, cuius eorū est, erit: ne quis eorū spōsam, uxorē ue sciēs dolo malo habeto libertinā, aut eā quæ ipsa, cuius ue pater mater ue artē ludicrā facit, fecerit. Ne ue senatoris filia, neptis ue ex filio, proneptis ue ex nepote ex filio nato, nata: libertino, eiue qui ipse, cuius ue pater mater ue artē ludicrā facit, fecerit: sponsa nupta ue sciēs dolo malo esto: ne ue quis eorū dolo malo sciēs sponsam uxorem ue eam habeto. Hoc capite (Paulus ait) prohibetur Senator libertinā ducere, eam ue cuius pater mater ue artē ludicrā fecerit. Item libertinus senatoris filiā ducere. *Concordat l. 23. ibi: Præter senatores. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. except. 37. Item concordat l. 7. §. fin. C. de incestis nuptijs. cuius uerba uide J except. 32. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi senator dignitatē suam amiserit. quæ replicatio approbatur l. 27 ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Si quis in senatorio ordine agens, libertinam habuerit uxorē, quāuis interim uxor non sit: attamen in ea conditione est, ut si amiserit dignitatē, uxor esse incipiat. *Secunda replicatio est: Nisi senatori beneficio Imperatoris sit permissam libertinam habere uxorem. Hæc replicatio approbatur l. 31. ff d. tt. his uerbis:* Si senatori indulgentia Principis fuerit permissum libertinam iustam uxorem habere: potest iusta uxor esse.

Tertia replicatio est: Nisi ignorans libertinā duxerit. Hæc replicatio quamuis uideatur approbari uerbis suprà propositis hisce, Sciens dolo malo habeto: *tamen reuera reprobatur, ut patet ex l. 59. ff. de ritu nuptiarum. cuius uerba uide s. cap. proximo, quæstione tertia, regula secunda. Quarta replicatio est: Nisi antequam ad senatoriam dignitatem peruenerit, libertinam uxorem duxerit. Hæc replicatio approbatur l. ult. C. de nuptijs, hisce uerbis:* Si libertam quis uxorē habeat, deinde inter senatores scribatur dignitate illustratus, an soluatur matrimonium, apud Vlpianum quærebatur? quia lex Papia inter senatores & libertas stare connubia, non patitur. Nos igitur Dei sequentes iudicium, non patimur in uno eodemque connubio mariti fœlicitatem uxori fieri infortuniū: ut quantum uir in altum tollatur, tantum & coniunx eius decrescat, imò magis depereat.

Absit

Absit itaq; à nostro tempore huiusmodi asperitas, & firmum maneat matrimonium, & uxor marito cõcrescat, & sentiat eius fulgoré, stabileq; maneat matrimoniũ ex huiusmodi superuentu minimè deminutũ. Simili modo si priuari hominis filia ad liberti ueniat cõnubiũ, & postea pater mulieris ad senatoris dignitaté fuerit elarus: taceat Papiæ legis crudelissima sanctio, & neq; per hũc modũ dissoluatur matrimoniũ inter facti senatoris filiã & libertũ, ne soceri prosperitas, sine genero inueniatur. Melius enim est legis Papiæ seueritaté in utroq; casu cõpescere, quàm eam sequendo hominũ matrimonia dispergere, non ex uitio mulieris & mariti, sed ex prospera alterutrius partis fortuna. cũ enim ex una radice uitiũ nascitur, consequens est, ut una lege tollatur.

Mutatio iuris.

Hactenus propositæ exceptionis replicationes sunt enumeratæ. quæ replicationes hodie sunt superuacuæ: cum ipsa exceptio nouo iure sit sublata ac reprobata, nimirum Nouell. c. 78. §. cæterùm si quis, hisce uerbis: Si quis libertinam ducere, & legirimã facere uxorem uoluerit, is, cuiuscunq; dignitatis sit, nuptialia instrumenta componito (hanc enim solam obseruationé post libertatem requirimus) & sunto tam præcedentes filij, quàm post dotalia instrumenta nati liberi, & ingenui & legitimi patri successores, petitione aureorum annulorum & iure restitutorum natalium liberati, & nullã penitùs differentiam ad reliqua ingenuorum matrimonia habentes. Materna enim libertas & nupriale insuper instrumentum sobolem & liberam & ingenuam & patri successorem demonstrabunt. Atq; ita & rebus & ipsa ueritate toti integriq; erimus.

XXVI. EXCEPTIO: *Nisi inter Senatoris filium, nepotem uel pronepotem & libertam matrimonium sit contractum. Hæc exceptio approbatur l. 44. in prin. ff. de ritu nupt. cuius uerba uide s̄. except. prox. in prin. Huius exceptionis eædẽ erunt replicationes, nec nõ mutatio, quæ exceptionis proximè præcedentis.*

XXVII. EXCEPTIO: Nisi *Senatoris filia, neptis, proneptis'ue libertino nupserit.* Hæc exceptio *approbatur d. l. 44. in prin. Concordat l. 42. ff. eod. tt. his uerbis:* Si Senatoris filia, nepris, proneptis libertino uel qui artem ludicrã exercuerit, cuiusue pater materue id fecerit, nupserit: nuptiæ non erunt. *Concordat l. 16. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Orarione diui Marci cauetur, ut si Senatoris filia libertino nupsisset, nec nuptiæ essent, quam & Senatusconsultum secutum est. *Propositæ exceptionis replicatio prima uidetur esse: Nisi libertinus ingenuo se dederit ad rogandum. Hæc replicatio reprobatur l. 32. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Sciendũ est libertinum, qui se ingenuo dedit ad rogãdũ, quamuis in eius familia ingenui iura sit cõsecutus, ut libertinum tamen à senatorijs nuptijs repellendum esse. *Secunda replicatio uidetur esse: Nisi pater Senator senatoriam dignitatem amiserit. Hæc replicatio reprobatur l. 34. §. fin. ff. d. tt. his uerbis:* Filiã Senatoris nuprias libertini secutã, patris casus non facit uxorem. Nam quæsita dignitas liberis propter crimen patris auferenda non est. *Concordat l. 9. ff. de Senatorib. his uerbis:* Filiam Senatoris nuprias liberti secutam, patris casus non facit uxorem: nam quæsita dignitas liberis propter casum patris remoti à Senatu auferenda non est. *Tertia replicatio est: Nisi Senatoris filia sit infamis. Hæc replicatio approbatur l. 47. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Senatoris filia, quæ corpore quæstum uel artem ludicram fecerit, aut iudicio publico damnata fuerir, impunè libertino nubit. Nec enim honos ei seruatur, quę se in tantũ scelus deduxerit. *Quarta replicatio est: Nisi post contractũ matrimonium mulieris parens Senator sit effectus. Hæc replicatio approbatur l. ult. §. simili modo. C. de nuptijs. cuius uerba uide s̄. except. 25. repl. 4. Porrò uidetur proposita quoq; exceptio mutata per ea quæ proposita sunt s̄. d. except. 25. in fine.*

XXVIII. EXCEPTIO: *Nisi Senator uel Senatoris filius nepos'ue duxerit eam quæ ipsa cuiusue pater, mater'ue artem ludicram facit, fecerit'ue. Hæc except. approbatur l. 44. in prin. ff. de ritu nupt. cuius uerba uide s̄. except. 25 in prin. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non pater mater'ue mulieris, sed auus uel auia eius artem ludicram exercuerit. Hæc replicatio approbatur d. l. 44. §. non autem, his uerbis:* Non obest, auum & auiam arté ludicram fecisse. *Secunda replicatio est: Nisi puella in potestate patris non sit. Hæc replicatio reprobatur d. §. non autem, his uerbis:* Non distinguitur, an pater in potestate habeat filiã, necne: tamen iustũ patrem intelligendũ Octauenus ait: matrem, eriamsi uulgò conceperit. *Tertia replicatio est: Nisi ex iniusto matrimonio nata sit puella. Hæc replicatio quoad patrem approbatur, quoad matrem reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Tamen iustum patrem intelligendum Octauenus ait: matrem, &c. *Quarta replicatio est; Nisi non naturalis, sed adoptiuus pater artem ludicram exercuerit. Hæc replicatio reprobatur ibidem, his uerbis:* Item nihil refert naturalis sit pater, an adoptiuus. *Quinta replicatio est: Nisi antequam pater puellam adoptaret, artem ludicram fecerit: item, nisi eam rursus emancipauerit. Hæc duplex replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Sed an & is noceat, qui antequam adoptaret, artem ludicram fecerit, atq; si naturalis pater antequã filia nasceretur fecerit? Et si huius notę homo adoptauerit, deinde emancipauerit, an non possit duci, ac si talis pater naturalis decessisset? Sed de hoc

casu

casu contrariam legis sententiam esse Pomponius rectè putat, ut eis non connumeretur. *Sexta replicatio est: Nisi post contractum matrimonium pater mater ue mulieris artem ludicram exercere cœperit. Hæc replicatio approbatur d.l. 44.§.si postea, his uerbis*: Si postea ingenuæ uxoris pater materúe artem ludicram facere cœperit: iniquissimũ est dimittere eam debere, cum nuptiæ honestę contractę sint, & fortè iam liberi procreati sint. *Huius replicationis duplicatio est: Nisi non pater mulieris, sed ipsa mulier exercere cœperit. quæ duplicatio approbatur ibidem, his uerbis*: Planè si ipsa artem ludicram facere cœperit, utiq; dimittenda erit.

XXIX. EXCEPTIO: *Nisi Senatoris filia, neptis, proneptis'ue ei nupserit, qui ipse, cuius'ue pater mater'ue artem ludicram facit, fecerit'ue. Hæc exceptio approbatur l.44.in prin. ibi: Ne'ue Senatoris ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide s̄. except.25. in prin. Concordat l.42.§.si Senatoris. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄ except.27.*

XXX. EXCEPTIO: *Nisi Senator damnatã iudicio publico duxerit. Hæc exceptio approbatur l.43.§.senatus. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Senatus censuit non conueniens esse ulli Senatori ducere uxorem, aut retinere damnatã publico iudicio, quo cuilibet ex populo experiri licet: nisi cui lege aliqua accusandi publico iudicio non est potestas. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi is cui accusandi ius non est, accusauerit. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce*: Nisi cùi lege aliqua, &c. *Secunda replicatio est: Nisi calumniæ aut præuaricationis nomine fuerit damnata. Hæc replicatio approbatur d.l.43 §.si qua, his uerbis*: Si qua calumniæ nomine in iudicio damnata sit, ex causa publici iudicij: sed & quæ præuaricationis causa damnata sit, publico iudicio cõdemnata esse non uidetur.

XXXI. EXCEPTIO: *Nisi Senator deprehẽsam in adulterio duxerit. Hæc exceptio approbatur d.l.43.§.quæ in adulterio, his uerbis*: Quæ in adulterio deprehensa est, quasi publico iudicio damnata est. Proinde si adulterij damnata esse proponatur: non tantum quia deprehensa est, erit notata, sed & quia publico iudicio damnata est. At si non sit deprehensa, damnata autem: idcircò notatur, quia publico iudicio damnata est. Si deprehensa quidem sit, damnata autem non sit: notata erit. *Huius exceptionis replicatio prima uidetur esse: Nisi post deprehensionem sit absoluta. quæ replicatio reprobatur ibidem. his uerbis*: Ego puto & si absoluta sit post deprehensionem, adhuc tamẽ notam illi obesse debere: quia uerum est, eam in adulterio deprehensam: quia factum lex, non sententia notat. *Secunda replicatio uidetur esse: Nisi non maritus, sed alius eam in adulterio deprehenderit. Et hæc replicatio reprobatur d.l.43.§.fin. his uerbis*: Non adijcitur hic uti in lege Iulia de adulterijs à quo uel ubi deprehensa sit. Proinde siue maritus, siue quis alius deprehendisse proponatur, uidetur notata. *Tertia replicatio est: Nisi non in domo mariti uel patris sit deprehensa. Et hæc replicatio reprobatur uerbis iam dictis: item d. §. fin. his uerbis*: Sed & si non in domo mariti uel patris sui deprehensa sit, erit notata secundum uerba legis.

XXXII. EXCEPTIO: *Nisi Senator humilem, abiectamq; fœminam duxerit. Hæc exceptio approbatur, simul & declaratur l.7. C. de incestis nuptijs, hisce uerbis*: Humilem uel abiectam fœminam minimè eam iudicamus intelligi, quæ licet pauper, ab ingenuis tamen parentibus nata sit. Vnde licere statuimus Senatoribus & quibuscunque amplissimis dignitatibus præditis, ex ingenuis parentibus natas, quamuis pauperes in matrimonium sibi accipere, nulláq; inter ingenuas & opulentiores ex diuitijs & opulentiore fortuna esse distantiam. Humiles uerò abiectasque personas eas tantummodo mulieres esse censemus, ancillam, ancillæ filiam, libertam, libertæ filiam, scenicã, scenicæ filiam, tabernariam, tabernarij uel lenonis, aut arenarij filiam, aut eam quæ mercimonijs publicè præfuit. Ideoque huiusmodi inhibuisse nuptias Senatoribus harũ fœminarum, quas modò enumerauimus, æquum est. *Planè reprobatur exceptio proposita iure nouo, Nouell. constit.117. §. illo indubitanter, his uerbis*: Legem pientissimi principis Constantini ad Gregorium scriptam, & eius interpretationem à Martiano, item pientissimo principe factam, in quibus mulierum, quas Constantini lex humiles & abiectas uocauit, cum aliquibus dignitate decoratis connubia prohibentur, nulla penitùs ratione admittimus: sed omnibus quicunq; uolunt, & si quibuscunque amplis dignitatibus condecorentur, licentiam præbemus huiusmodi mulieres sibi cum dotalibus instrumentis adiungere. Reliqui uerò præter eos qui amplia exornantur dignitatibus, licentiam habento huiusmodi mulieres ducere, siue interueniente scriptura uelint, siue sola affectione nuptiarum: si tamen liberæ sint, & cum quibus licirum est celebrare nuptias.

XXXIII. EXCEPTIO: *Nisi Senator scenicam uel scenicæ filiam duxerit uxorem. Hæc exceptio approbatur l.7.in fine. C. de incestis nuptijs. cuius uerba uide s̄. except. proxim. Eius autem replicatio hæc est: Nisi scenica mulier isti uitæ conditioni renunciauerit. Quæ replicatio approbatur l.23. C. de nuptijs, hisce uerbis*: Imperialis beneuolentię propriũ hoc esse iudicantes, ut omni tempore sub-

iectorum

iectorum cōmoda tam inuestigare, quàm eis mederi procuremus: lapsus quoq; mulierum, per quos indignam bonorum conuersationem imbecillitate sexus elegerūt, cum competente moderatione subleuandos esse censemus, minimeq; eis spem melioris conditionis adimere: ut ad eam respicientes, improuidam & minus honestam electionem facilius derelinquant. Nam ita credimus Dei beneuolentiam & circa genus humanum nimiam clementiam (quantum nostræ naturæ possibile est) imitari, qui quotidianis hominum peccatis semper ignoscere dignatur, & pœnitentiam suscipere nostram, & ad meliorem eam statū deducere. Quòd si circa nostro subiectos imperio nos etiam facere differamus, nulla uenia digni esse uidebimur. Itaq; cum iustum sit, seruos quoque libertate donatos posse per diuinam indulgentiam natalibus suis restitui, postq; huiusmodi principale beneficium ita degere quasi nunquam seruissent, sed ingenui nati essent: mulieres autem quæ scenicis quidem ludis sese miscuerunt, postea uerò spreta mala conditione ad meliorem migrauêre sententiam, & inhonestam professionem effugerunt, non nullam spem habere principalis beneficij, quod eas ad illum statum reducerst, in quo si nihil inhonesti peccatum esset, commorari potuerunt: præsenti sanctione clementissima principale beneficium eis subiecta lege condonamus, ut si derelictis mala & inhonesta conuersatione commodiorem uitam amplexæ fuerint, & honestati sese dediderint: liceat eis nostro supplicare numini, ut diuinos affatus sine dubio mereātur, ad matrimonium eas uenire permittentes legitimum: his qui eis coniungendi sunt nullo timore tenendis, ne scitis præteritarum legum infirmum uideatur tale coniugium, sed ita ualidum huiusmodi permanere matrimonium confidentibus, quasi nulla præcedente inhonesta uita uxores eas duxerint, siue dignitate prædiri sunt, siue alio modo scenicas in matrimonio ducere prohibeantur: dum tamen dotalibus omnimodo instrumentis, non sine scriptis tale probetur coniugium. Nam omni macula penitus direpta & quasi suis natalibus huiusmodi mulieribus redditis, neq; uocabulum inhonestum eis inhærere de cætero uolumus, neq; differentiam aliquam eas habere cum his qui nihil simile peccauerunt.

Sed & liberos ex tali matrimonio procreandos suos & legitimos patri esse, licet alios ex priore matrimonio legitimos habeat: & bona eius tam ab intestato, quàm ex testatione isti quoq; sine ullo impedimē to percipere possint. Sed etsi tales mulieres post diuinum rescriptum ad preces sacrum datum, ad matrimonium uenire distulerint, saluam eis nihilominus existimationem seruari præcipimus, tam in aiijs omnibus quàm ad transmittendam quibus uoluerint suam substantiam, & suscipiendam competentem sibi legibus ab alijs relictam, uel ab intestato delatam hęreditatem. Similes uerò tale merentibus ab Imperatore beneficium mulieribus, illas etiam esse uolumus, quæ dignitatem aliquam habeant. Sed etsi non serenissimo principi supplicauerint, ultroneam tamen donationem ante matrimonium meruerint, ex qua dignitate & aliam etiam omnem maculam, per quam certis hominibus legitimè coniungi mulieres prohibentur, aboleri penitus oportet.

His illud adiungimus, ut & filiæ huiusmodi mulierū, siquidem post expurgationem prioris uitæ matris suæ natæ sint, non uideantur scenicarum esse filiæ, nec subiacere legibus, quæ prohibeunt filias scenicarum certos homines in matrimonium ducere. Siu uerò ante procreatæ sunt, liceat eis preces offerentibus inuictissimo principi sacrum sine obstaculo ullo mereri rescriptum, per quod eis ita nubere permittatur, quasi non sint scenicæ matris filiæ, nec iam prohibeātur illis copulari, quibus scenicæ filias uel dignitatis uel alterius causæ gratia uxores ducere interdicitur: ut tamen omnimodo dotalia inter eos etiam instrumenta conficiantur. Sed etsi à scenica matre procreata, quæ usq; ad mortem suam in eadem professione durauerit, post eius obitum preces imperatoriæ clementiæ obtulerit, & diuinam indulgentiā meruerit liberationem maternę iniuriæ, & nubendi licentiam sibi condonantem: istam quoq; posse sine metu priorum legū in matrimonio illis copulari, qui dudum scenicę filiam uxorem ducere prohibeantur.

XXXIIII. EXCEPTIO. *Nisi maioris ordinis uir eam duxerit uxorem, quam minoris ordinis homo ducere prohibitus est. Hæc exceptio approbatur l. 49. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Obseruandum est, quòd inferioris gradus homines ducant uxores eas, quas hi qui altioris dignitatis sunt, ducere legibus propter dignitatem prohibentur. At contrà antecedentis gradus homines non possunt eas ducere, quas ijs qui inferioris dignitatis sunt, ducere non licet. *Concordat l. 44. §. fin. ff. eod. tit. his uerbis*: Eas quoq; quas ingenui cæteri prohibentur ducere uxores, Senatores non ducent.

c XXXV.

XXXV. EXCEPTIO: *Nisi inter liberos & seruos matrimonium sit contractum. Hæc exceptio ap probatur l.3.C.de incestis nuptijs hisce uerbis*: Cum ancillis non potest esse cõnubium. Nam ex huiusmodi contubernio serui nascuntur. Ideoq; præcipimus, ne decuriones in gremia potentissimarum domorũ libidine ser uarum ducente cõfugiant. Si enim decurio clàm actoribus & procuratoribua nescienti bus alienæ fuerit seruæ coniunctus: & mulierem in metallum detrudi per sententiá iudicis iubemus, & ipsum decurionem in insulam deportari: omnibus bonis eius ciuitari, cuius curialis fuerat mancipandis si patria potestate fuerat liberarus, nullosq; habeat liberos uel parentes, uel etiam propinquos, qui secũdum legum ordinem ad eius successionem uocentur. Quòd si actores uel procuratores loci, in quo flagitium admissum est, fuerint conscij, uel compertũ facinus promere noluerint: metallo eos cõuenit implicari. Si uerò dominus hoc fieri permisit, uel postea cognitum cęlauit: siquidem in agro id factũ est, fundus cum mancipijs & pecoribus cæterisq; rebus, quę cultui rustico sustinentur, fisci iuribus uindicetur. Si uerò in ciuitate id actum est, dimidiá bonorum omniũ partem præcipimus confiscari pœnam augentes: quoniam intra domesticos parietes scelus admissum est, quod noluit mox cognitũ publicare. *Concordat l.3.C. Soluto matrim. his uerbis.* Si ignorans statum Erotis ut liberum duxisti, & dotem dedisti, isq; postea seruus est iudicarus: dotem ex peculio recipies, etsi quid præterea debuisse tibi eum apparuerit. Filij autẽ tui ut ex libera nati, incerto tamen patre spurij ingenui intelliguntur. *Cõcordat Nouell.c. 22. §. Si uerò cum quis, hisce uerbis:* Si cum quis iam inde ab initio putaret liberæ se copulari personæ, pòst deinde illam seruili condirioni fuisse obnoxiam appareat, nõ dicemus solui matrimonium, sed ne cæpisse quidẽ unquam, scilicet propter rationem paulo antè à nobis dictam de conditionis inæqualitate. Vnde neq; lucrum ex nuprijs, neq; tale aliquid spectandum, sed nuda rerum ad ipsos utrinq; pertinentium per competentes actiones restitutio *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi sciente & consentiente domino ancilla eius libero nupserit. quę replicatio approbatur ibidem his uerbis:* Hæc autem eatenus sancimus, & tunc dicimus tale matrimonium non esse, si solus animi error ipsum factum tueatur, neq; scientia domini, aut aliqua eius uersutia uel oscitantia redarguatur. Si enim ancillam suam dominus ut ingenuam nuptam elocauit, is uerò cum liber esset, collocãtiq; fidẽ habeset, eam duxit fortè dotalibus etiam interuenientibus instrumentis, aut ne interuenientibus quidem, sed tantum eius opinione eam rem perficiente: iniustum fuerit tale matrimonium non consistere: quin potius si dominus tale quid in se admittat, sancimus ut (siue uirum siue mulierẽ) tacitè sequatur libertas, rapiaturq; talis ad ingenuitatem, & res perinde disceptetur, ac si inter libertinos ac ingenuos esset. Si uerò alterius personæ dominus, quamuis ipse matrimonium nõ conciliet, sciens tamen prudensq; factum dedita opera dissimulet, ut alteri postea coniugum negocij aliquid consuat. Vicissim ur & hanc uersutiam, si clarè demonstretur, & tam improba captantibus consilia dominium adimimus, habeaturq; & hoc denuò matrimonium perinde ac si initio dominus consensisset: & ipse quidem dominio excidat, mancipium uerò ad ingenuitatem rapiatur, ut eundem res effectum sortiatur, siue dominus cõsenserit, siue dolo malo uersatus sit: cum indubitatum sit eos etiam filios, qui ex illis nascantur nuptijs, per hanc nostram legem liberos & ingenuos futuros. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi is qui ancillam ducit, sciat eam ancillam esse. quæ duplicatio elicitur ex uerbis propositis, præsertim hisce:* Is uerò cum liber esset, collocantiq; fidem haberet, eam duxit. *Altera propositæ exceptionis replicatio est: Nisi dominus seruum uel ancillam pro derelicto habuerit. quæ replicatio approbatur ibidem his uerbis:* Ac multo magis hæc obtineant, si usuueniat ut iam seruum ancillamúe uel ægrotantes à se ablegarint, uel nihill eos penderint, & ulterius possidendi animum abiecerint. Illi enim utpote liberi iam constituti, & ex titulo pro derelicto sui quodammodo, non aliorum existentes, nullam deinceps molestiam ab ijs sustineant, qui à suo se illos dominio remouisse olim simularunt. *Tertia replicatio est: Nisi dominus ancillam suam duxerit, eamq; postea manumiserit. Hæc replicatio approbatur Nouell.c.78. §. Vnde & si cui, his uerbis:* Si cui ex muliere ancilla nascantur filij, uelitq; ille postmodum uxoré manumittere, & dotalia instrumenta componere, &c. *usq; ad §. Hæc nos similiter.*

XXXVI. EXCEPTIO: *Nisi inter liberos & adscripticios matrimonium sit contractum. Hæc exceptio approbatur Nouell.c.22.§. neq; item alieno, his uerbis*: Neque item alieno adscripticio nubere liberam mulierem licet, siue ignoret dominus, siue conscius sit, siue factum comprobet. Quin etiam si tale quid ab adscripticio committatur, in manu erit ipsi domino, ut talia committentem adscripticium tam per se quàm per prouinciæ præsidem mediocribus castiget uerberibus, &

præterea

præterea à muliere, quæ frustra illi adhæret, eum abstrahat. Vnde neq; matrimonium esse potest, quod gestum est, neque dotis datio, neque ante nuptias donatio, sed nuda quædam perperam admissi coercitio. *Concordat l. ultim. C. de agricolis & censitis. cuius uerba uide infra libro 19. capite 14. reg. 12.*

XXXVII. EXCEPTIO: *Nisi inter ingenuos & libertinos nuptiæ sint contractæ. Hæc exceptio reprobatur l. 23. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Lege Papia cauetur omnibus ingenuis, præter Senatores, eorumq; liberos, libertinam uxorem habere licere.

XXXVIII. EXCEPTIO: *Nisi inter patronam eiusúe liberos, patroniúe coniugem & libertum nuptiæ sint contractæ. Hæc exceptio approbatur l. 3. C. de nuptijs, hisce uerbis:* Libertum qui patronam seu patroni filiam, uel coniugem, uel neptem, uel proneptem uxorem ducere ausus est, apud competentem iudicem accusare poteris moribus temporum meorum congruentem sententiam daturum, quæ huiusmodi coniunctiones odiosas esse meritò duxerunt. *Quod dictum est de coniuge patroni, ei concordat l. 63. §. Mulier. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Mulier liberto uiri ac patroni sui mala ratione coniungitur. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi patrona admodum ignobilis sit. Hæc replicatio approbatur l. 13. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Si patrona tam ignobilis sit, ut ei honestæ sint uel liberti sui nuptiæ: officio iudicis super hoc cognoscentis, hæ prohiberi non debent. *Secunda replicatio est: Nisi non libertus patronam, sed patronus libertam ducat. quæ replicatio approbatur l. 15. C. de nuptijs, hisce uerbis.* Vxorem libertam suam manumissori, si non sit ex ijs personis, quæ specialiter prohibentur, ducere non est interdictum: & ex eo matrimonio iustos patri filios nasci certissimum est.

XXXIX. EXCEPTIO: *Nisi inter Christianum & Iudæum nuptiæ sint contractæ. Hæc exceptio approbatur l. 5. C. de Iudæis, hisce uerbis:* Ne quis Christianam mulierem in matrimonium Iudæus accipiat, neque Iudææ Christianus coniugium sortiatur. Nam si quis aliquid huiusmodi admiserit, adulterij uicem commissi huiusmodi crimen obtinebit, libertate in accusandum publicis quoq; uocibus relaxata.

XL. EXCEPTIO: *Nisi adultera adultero suo nupserit. Hæc exceptio approbatur l. 13. ff. de his quæ ut indignis auferuntur. Cuius uerba uide in Comment. legatorum, cap. 3. except. 20. in prin. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi de adulterio non sit damnatus adulter. quæ replicatio approbatur l. 40. in prin. ff. ad l. Iul. de adulterijs, his uerbis:* Quæsitum est, an ea quam maritus adulterij criminis se accusaturum minatus est, nec quidquam egit uel iure mariti, uel iure publico: nubere possit ei quem in eam reum adulterij destinauerit? Paulus respondit nihil impedire, quo minus ei quem suspectum maritus habuit, ea de qua quæritur, nubere possit. *Concordat l. 11. §. licet. ff. eod. tit. cuius uerba uide suprà libro 4. capite 7. quæst. 2. causa 15. except. 4. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi de adulterio accusatus & absolutus postea cum muliere, propter quam accusatus erat, matrimonium contrahat. quæ duplicatio approbatur Nouell. const. 134. §. si quis autem de adulterio. cuius uerba uide suprà d. quæst. 2. except. generali 14. repl. 3.*

XLI. EXCEPTIO: *Nisi mulier rapta raptori suo nupserit. Hæc exceptio approbatur l. unica. §. Et siue non nuptæ. C. de raptu uirginum. cuius uerba uide suprà lib. 4. capite 5. quæst. 6. Concordat Nouell. const. 143. §. Illo quoque, his uerbis:* Illo specialiter adiecto, ut nulla sit mulieri uel uirgini raptæ licentia raptoris eligere matrimonium, sed cui parentes uoluerint (excepto raptore) legitimo matrimonio copulari; nullo modo, nullo tempore licentia mulieri raptæ permissa raptoris se coniungere matrimonio: sed parentes etiam si tali consenserint matrimonio, deportari præcipimus. *Concordat item Nouell. c. 150. his uerbis:* Præsens constitutio iubet, ne puella raptum passa raptori suo nubat. Sin uerò hoc fecerit, &c.

XLII. EXCEPTIO: *Nisi quis concubinam suam in uxorem duxerit. Hæc exceptio reprobatur l. 5. C. de naturalibus liberis. cuius uerba proponentur infrà libro 16. de legitimandis liberis illegitimis.*

XLIII. EXCEPTIO: *Nisi quis adulterij damnatam uel ream in uxorem duxerit. Hæc exceptio approbatur per ea quæ dicta sunt s. lib. 4. cap. 7. quæst. 2. causa 14 & 15.*

XLIIII. EXCEPTIO: *Nisi quis duas uxores ducet, uel una duobus nubat. Hæc exceptio approbatur l. 2. C. de incestis nuptijs, hisce uerbis:* Neminem qui sub ditione sit Romani nominis, binas uxores habere posse, uulgò patet: cum & in edicto prætoris huiusmodi uiri infamia notati sunt: quam rem competens iudex inultam esse non patietur. *Concordat Instit. de nuptijs. §. adfinitatis. cuius uerba uide suprà except. 4. Concordat item Instit. d. tit. §. socrum. cuius uerba uide suprà except. 6. uide item suprà lib. 3. cap. 14. causa 15. item lib. 4. cap. 7. quæst. 2. causa 18.*

XLV. EXCEPTIO: *Nisi quis alumnam suam in uxorem duxerit. Hæc exceptio reprobatur l. 26. C. de nuptijs hisce uerbis:* Si quis alumnam suam libertate donauerit, & in matri-

monio suo collocauerit: dubitabatur apud antiquos, utrum'ne huiusmodi nuptiæ legitimæ esse uideantur, an non? Nos itaque uetustam ambiguitatem decidentes, non esse uetitum matrimonium censemus. Si enim ex adfectu omnes introducuntur nuptiæ, & nihil impium, nec legibus contrarium in tali copula expectamus, quare prædictas nuptias inhibendas existimemus? Nec enim homo sic impius inuenietur, ut quam ab initio loco filiæ habuit, eam postea in suo collocet matrimonio: sed ei credendum est, quia eam & ab initio non ut filiam educauit, & libertate donauit, & dignam esse postea suo putauit matrimonio.

XLVI. EXCEPTIO. *Nisi quis eam, quã à sacro suscepit baptismate, in uxorem ducat.* Hæc *exceptio approbatur d. l. 26. in fine, his uerbis*: Ea uidelicet persona omnimodo ad nuptias uenire prohibenda, quam aliquis siue alumna sit, siue non, à sacrosancto suscepit baptismate: cum nihil aliud sic inducere potest paternam affectionem & iustum nuptiarum prohibitionem, quàm huiusmodi nexus, per quem Deo mediante animæ eorum copulatæ sunt.

XLVII. EXCEPTIO: *Nisi uel masculus sit impubes, uel puella nondum uiripotens.* Hæc *exceptio approbatur* Inst. *de nuptijs. in prin. his uerbis*: Iustas nuptias inter se ciues Romani contrahunt, qui secundum præcepta legum coeunt, masculi quidem puberes, fœminæ autem uiripotentes, siue patres familiarum sint, siue filijfamiliarum: dum tamen, si filijfamiliarum sint, consensum habeant parentum, quorum in potestate sunt. nam hoc fieri debere, & ciuilis & naturalis ratio suadet, in tantum ut iussus parentis præcedere debeat. *Quando autem masculi dicantur puberes, uel puellæ uiripotentes, definitur* Inst. *Quibus modis tutela finitur. §. 1. cuius uerba uide infrà libro 17. capite 8. causa 1. Huius exceptionis replicatio prima hæc est*: Nisi *postea legitimam ætatem impleuerit. quæ replicatio approbatur l. 4. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Minorem annis duodecim nuptam, tunc legitimam uxorem fore Pomponius refert, cum apud uirum implesset duodecim annos. *Secundæ replicationis loco notandum, quòd quamuis nuptiæ ante pubertatem contrahi non poßint, sponsalia tamen poßint, per ea quæ habentur suprà capite primo, quæst. tertia, except. 1, repl. 1.*

XLVIII. EXCEPTIO: *Nisi filiusfamiliâs nuptias contrahat. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ proposita sunt suprà except. prox. in prin.*

XLIX. EXCEPTIO: *Nisi maior quinquaginta annis nuptias contrahat.* Hæc *exceptio reprobatur l. 27. C. de nuptijs, hisce uerbis*: Sancimus, nuptias quæ inter masculos & fœminas maiores uel minores sexagenarijs uel quinquagenarijs lege Iulia uel Papia prohibitæ sunt, homines uolentes contrahere, ex nullo modo nec ex ulla parte tales nuptias impediri. *Concordat. l. 12. in fine. C. de legitimis hæredib.*

L. EXCEPTIO: *Nisi furiosus, furiosaúe nuptias contraxerit.* Hæc *exceptio approbatur l. 16. §. fin. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Furor matrimonium contrahi non sinit: quia consensu opus est, sed rectè contractum non impedit. *Concordat l. 8. ibi: nam furiosus licet uxorem ducere non poßit, matrimonium tamen retinere potest. ff. de his qui sui uel alieni iuris sunt.*

LI. EXCEPTIO: *Nisi mulier spadoni nupserit.* Hæc *exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 39. §. fin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide J. lib. prox. cap. 2. except. 29.*

DE EXCEPTIONIBVS aduersus nuptias, quæ ex alijs circumstantijs, quàm ex personis contrahentium sunt desumptæ.

Cap. IIII.

Hactenus exceptiones nuptiarum ex personis nuptias contrahentium desumptæ propositæ sunt: sequuntur nunc reliquæ exceptiones ex alijs circumstantijs desumptæ, nec non istarum exceptionum omnium replicationes quædam generales.

I. EXCEPTIO: *Nisi consensus parentum, in quorum sunt potestate, qui nuptias contrahunt, non præcesserit.* Hæc *exceptio approbatur l. 2. ff. de ritu nuptiarum, his uerbis*: Nuptiæ consistere non possunt, nisi consentiant omnes, id est qui coeunt, quorumque in potestate sunt. *Concordat* Inst. *de nuptijs in prin. ibi: dum tamen. cuius uerba uide suprà cap. proximo, except. 47. Concordat l. 12. C. de nuptijs. cuius uerba uide infrà except. 6. item concordat l. 20. in prin. C. eod. tit. cuius uerba uide infrà repl. prox. Concordat item l. 11. ff. de statu hominum. cuius uerba uide suprà capite secundo, quæst. tertia, reg. prima. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est*: Nisi *is cauéue, qui quæúe nuptias contrahit, non sit in potestate parentis. quæ replicatio approbatur l. 25. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Filius emancipatus etiam sine consensu patris uxorem ducere potest, & susceptus filius hæres ei erit. *Huius replicationis duplicatio hæc est*: Nisi *filia sui iuris existens, minor sit uiginti quinque annis. quæ duplicatio approbatur l. 18. C. de nuptijs, hisce uerbis*: Viduæ intra uicesimum quintum annum degentes, etiamsi emancipationis libertate gau-

dent

dent: tamen in secundas nuptias sine patris sententia non conueniant. Quòd si in coniunctionis delectu mulieris uoluntas, patris repugnat sententiæ & propinquorum: placet, quemadmodum & in uirginum coniunctionibus sancitum est, habendo examini authoritatem quoque iudiciariæ cognitionis adiungi: ut si pares sint genere ac moribus petitores, is potior existimetur, quem sibi consulens mulier adprobauerit. Sed ne fortè ij qui gradu proximo ad uiduarum successionem uocantur, etiam honestas nuptias impediant, si huius rei suspicio processerit, eorum uolumus authoritatem iudiciumque succedere: ad quos etiamsi fatalis sors intercesserit, tamen hæreditatis commodum peruenire non posit. *Concordat item l. 20. C. eod. tt. his uerbis:* In coniunctione filiarum in sacria positarum, patris expectetur arbitrium. Si sui iuris puella sit intra quintum & uicesimum annum constituta, ipsius quoque adsensus exploretur. Si patris auxilio destituta, matris & propinquorum, & ipsius quoque requiratur adultæ iudicium. Si uerò utroque orbata parente, sub curatoris defensione constituta sit, & inter honestos competitores matrimonij oriatur fortè certamen, ut quæratur cui potissimum puella iungenda sit: si puella cultu uerecundiæ propriam noluerit uoluntatem depromere, coram positis propinquis iudici deliberare permissum est, cui melius adulta societur. *Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi parens, cuius consensus requiritur, sit furiosus. Hæc replicatio approbatur Inst. de nuptijs. § . unde quæsitum, his uerbis:* Quæsitum est an furiosi filia nubere, aut furiosi filius uxorem ducere posit? cumque super filio uariabatur, nostra processit decisio, qua permissum est ad exemplum filiæ furiosi, filium quoque furiosi posse & sine patris interuentu matrimonium sibi copulare, secundum datum ex nostra constitutione modum. *Concordat l. 25. C. de nuptijs, hisce uerbis:* Si furiosi parentis liberi, in cuius potestate constituti sunt, nuptias possint contrahere, apud ueteres agitabatur: & quidem filiam furiosi marito posse copulari, omnes penè iuris antiqui conditorea admiserunt. Sufficere enim putauerunt, si pater non contradicat. In filio autem familiâs dubitabatur. Et Vlpianus quidem retulit constitutionem Imperatoris Marci, quæ de furioso non loquitur, sed generaliter de filijs mente capti: siue masculi, siue fœminæ sint, qui nuptias contrahunt, ut hoc facere possint, & non adito principe. Et aliam dubitationem ex hoc emergentem, si hoc quod de mente capto constitutio induxit, etiam in furiosis obtinendum sit, quasi exemplo mente capti & furiosi filios adiuuantes. His itaq; dubitatis, tales ambiguitates decidentes, sancimus hoc repleri, quod diui Marci constitutioni deesse uidetur: ut non solum dementis, sed etiam furiosi liberi cuiuscunque sexus possint legitimas contrahere nuptias, tam dote quàm ante nuptias donatione à curatore eorum præstanda, æstimatione tamen in hac regia urbe excellentissimi præfecti urbis, in prouincijs autem uirorum clarissimorum earum præsidum, uel locorum antistitum, tam opinione personæ, quàm moderatione dotis & ante nuptias donationis constituenda, præsentibus tam curatoribus dementis uel furiosi, quàm ijs qui ex genere eorum nobiliores sunt: ita tamen, ut nulla ex hac causa oriatur uel in hac regia urbe uel in prouincijs iactura substantiæ furiosi, uel mente capti, sed gratis omnia procedant, ne tale hominum infortunium etiam expensarum detrimento prægrauetur. *Concordat item ijsdem uerbis etiam l. penult. C. de episcopali audientia. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi non pater, sed auus in cuius potestate sunt, sit furiosus: tunc enim patris consensus est necessarius. quæ duplicatio approbatur l. 9. in prin. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Si nepos uxorem uelit ducere auo furente, omnimodo patris authoritas erit necessaria: sed si pater furiat, auus sapiat, sufficit aui uoluntas. *Tertia replicatio est: Nisi auus consenserit: tunc enim patris consensu opus esse non uidetur. uerum replicatio hæc reprobatur l. 16. § . nepote. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Nepote uxorem ducente, & filius consentire debet: neptis uerò si nubat, uoluntas & authoritas aui sufficit. *Planè admittitur replicatio proposita primùm in nepte nubente, ut ex iam dictis constat. Deinde admittitur, si inter nepotem ex uno, & neptem ex alio filio in aui potestate existentes nuptiæ contrahantur. quod approbatur l. 3. ff. d. tit. his uerbis:* Si nepotem ex filio, & neptem ex altero filio in potestate habeam, nuptias inter eos me solo authore contrahi posse Pamponius scribit: & uerum est. *Tertiò admittitur replicatio proposita patre furente, ut patet ex ijs quæ proposita sunt suprà replicatione proxima in fine. Quarta propositæ exceptionis replicatio est: Nisi pater absit, uel ab hosti-*

bus captus sit. *Hæc replicatio approbatur l. 9. in fine. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Is cuius pater ab hostibus captus est (si non intra triennium reuertatur) uxorem ducere potest. *Concordat l. 10. ff. eod tt. his uerbis:* Si ita pater absit, ut ignoretur ubi sit, & an sit: quid faciendum sit, meritò dubitatur. Etsi triennium effluxerit, postquam apertissimè pater fuerit ignotus ubi degat, & an superstes sit: non prohibentur liberi utriusque sexus matrimonium uel nuptias legitimas contrahere. *Concordat item l. 12. §. medio. ff. de captiuis, hisce uerbis:* Medio tempore filius, quem habuit in potestate captiuus, uxorem ducere potest, quamuis consentire nuptijs pater eius non possit: nam utique nec dissentire. Susceptus ergo nepos in reuersi captiui potestate est ut redierit, suusque hæres ei quodamnodo inuito cum nuptijs non consenserit: nō mirum: quia illius temporis conditio, &c. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi per triennium nondum absuerit. quæ duplicatio ex iam propositis constat. Eius autem triplicatio hæc est: Nisi matrimonium contractum sit cum eo casu, cuius conditionem certum sit patrem reuersum non repudiaturum. quæ triplicatio approbatur l. 11. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Si filius eius qui apud hostes est uel abest, ante triennium captiuitatis uel absentiæ patris uxorem duxerit, uel si filia nupserit: puto rectè matrimonium uel nuptias contrahi: dummodo eam filius ducat uxorem, uel filia tali nubat, ut eius conditionem certum sit patrem non repudiaturum. *Altera propositæ replicationis duplicatio hæc est: Nisi certum sit ubi pater sit, & quòd adhuc uiuat. quæ duplicatio excepta captiuitatis causa constat ex ijs quæ paulò superius sunt dicta.*

Quinta replicatio est: Nisi non primæ, sed secundæ nuptiæ contrahantur. Hæc replicatio reprobatur l. 18. ff. de ritu nuptiar. his uerbis: Nuptiæ inter easdem personas (nisi uolentibus parentibus) renouatæ, iustæ non habentur. *Concordat l. 7. C. de nuptijs, hisce uerbis:* Si, ut proponis, post querelam de marito à filia tua ad te delatam, dissolutum est matrimonium, nec te consentiente ad eundem regressa est: minus legitima coniunctio est, cessante patris uoluntate, in cuius est potestate. Atque ideo non petente filia, petitionem dotis repetere non prohiberis.

Sexta replicatio est: Nisi pater filium filiamùe elocare nolit. Hæc replicatio approbatur l. 19. ff. de ritu nuptiar. his uerbis: Qui liberos, quos habent in potestate, iniuria prohibēt uxorem ducere uel nubere, uel qui dotem dare non uolunt: ex constitutione diuorum Seueri & Antonini, per proconsules præsidesque prouinciarum coguntur in matrimonium collocare & dotare. Prohibere autem uidetur & qui conditionem non quærit.

Septima replicatio est: Nisi pater filiæ mandauit ut maritum sibi eligeret. Hæc replicatio reprobatur l. 24. in prin ff. de ritu nuptiar. his uerbis: Generali mandatu quærendi mariti, filiæfamiliâs non fieri nuptias, rationis est. Itaque personam eius patri demonstrari, qui matrimonio consenserit, ut nuptiæ contrahantur, necesse est.

Octaua replicatio est: Nisi filiusfamiliâs miles matrimoniū contraxerit. Et hæc replicatio reprobatur l. 15. ff. eod. tt. his uerbis: Filiusfamiliâs miles matrimonium sine patris uoluntate non contrahit.

Nona replicatio est: Nisi pater sciens non contradixit. Hæc replicatio approbatur l. 5. C. de nuptijs, hisce uerbis: Si, ut proponis, pater quondam mariti tui, in cuius fuit potestate, cognitis nuptijs uestris non contradixit: uereri non debes, ne nepotem suum non agnoscat.

Decima replicatio est: Nisi pater filiam exposuit. Hæc replicatio reprobatur l. 16. C. de nuptijs, hisce uerbis: Patrem qui filiam exposuit, hanc nunc adultam sumptibus & labore tuo factam, matrimonio coniungi filiò tuo desiderantis, fauere uoto conuenit: qui si renitatur, alimentorum solutioni in hoc solummodo casu parere debet. *Hactenus de consensu parentis.*

II. EXCEPTIO: *Nisi sine consensu matris & propinquorum nuptiæ sint contractæ. Hæc exceptio reprobatur l. 8. C. de nuptijs, hisce uerbis:* In copulandis nuptijs nec curatoris, qui solam rei familiaris sustinet administrationem, nec cognatorum uel adfinium ulla authoritas potest interuenire: sed spectanda est eius uolūtas, de cuius coniunctione tractatur. *Planè admittitur exceptio proposita, si mulier sui iuris minor uiginti quinq; annis constituta, nubat. quod approbatur l 18. et l. 20. C. eod. tt. cuius uerba uide s. except prox. repl. 1.*

III. EXCEPTIO: *Nisi sine consensu iudicis uel præsidis nuptiæ sint contractæ. Et hæc exceptio ipso quidem iure reprobatur, admittitur tamen in casu, si inter eos qui puellam elocare debent, non cōueniat, ut patet ex d. l. 18 & l. 20. cui concordat l. 1. C. eod. tt. his uerbis:* Cum de nuptijs puellæ quęritur, nec inter tutorē & matrem & propinquos de eligendo futuro marito conuenit, arbitriū præsidis prouinciæ necessariū est.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi sine cõsensu tutoris uel curatoris nuptiæ cõtrahantur. Hæc exceptio reprobatur l. 29. ff. de ritu nuptiar. his uerbis.* Sciendũ est ad officium curatoris non pertinere, nubat pupilla, an non: quia officium eius in administratione negociorum constat. Et ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt in hæc uerba: Ad officium curatoris administratio rerum pupillæ pertinet: nubere autem suo arbitrio potest. *Concordat l. 8. C. de nuptijs. cuius uerba uide 3. except. 2.*

V. EXCEPTIO: *Nisi liberta quæ nubit, antea ab inuito patrono, cui nupta fuit, diuerterit. Hæc exceptio approbatur l. 11. in prin. ff. de diuortijs, bisce uerbis:* Quod ait lex: Diuortij faciendi potestas libertæ, quæ patrono nupta est, ne esto: non in effectum uidetur effecisse diuortium, quod iure ciuili potuisset dissoluere matrimonium. Quare matrimonium dicere non possumus, cum sit separatum. Deniq; scribit Iulianus de dote, hanc actionem non habere. Meritò igitur quamdiu patronus eius eam uxorem suam esse uult, cum nullo alio connubium ei est. nam cum intellexit legislator facto libertæ quasi diremptum matrimonium, detraxit ei cum alio connubium. Quare cuicunque nupserit, pro non nupta habebitur. Iulianus quidem amplius putat, nec in concubinatu eam alterius, quàm patroni esse posse. *Concordat l. 1. C. de incestis nuptijs, bisce uerbis:* Liberta eademq; uxor tua, si à te inuito discesßit, connubium cum alio non habeat, si modò uxorem eam habere uelis. *Concordat item Nouell. const. 22. §. iucundum quoq; his uerbis:* Iucundum illud, & non extra pietatem à diuæ memoriæ Alexandro super alios plurimos antiquorum legislatorum determinatum est. Si quis enim manumiserit ancillam, deinde ducat eam uxorem, at illa ut uidetur elata & epulata, soluerit circa manumissorem matrimonium: non finit lex ad secundas nuptias uenire inuito priore marito, sed deinceps nuptias fornicationem iudicat & corruptionem: sed non nuptias, nec matrimonium ex quo initiæ non decentes ei qui libertatem imposuit, fiunt. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi patronus uxorem libertam amplius habere noluit. Hæc replicatio approbatur l. 11. §. ait lex. ff. de diuortijs, bisce uerbis:* Ait lex, Quamdiu patronus eam uxorem esse uolet, & uxor esse uelle debet (& patronus durare.) Si igitur aut patronus esse aut uelle desierit, finita est legis authoritas. Illud rectißimè placuit, qualiquali uoluntate intelligi poßit patronus animũ habere desijsse quasi in uxorẽ: finiri huius legis beneficiũ. Proinde cũ patronus rerum amotarũ cum eius liberta, quæ ab inuito eo diuerterat, uelit experiri: Imperator noster cum diuo patre suo rescripsit, intelligi eum hoc ipso nolle nuptam sibi, quòd eam actionem uel aliam inciperet, quæ non soleret nisi ex diuortio oriri. Quare si accusare eam adulterij cœperit, uel eo crimine postulare, quod uxori nemo obijcit: magis est ut diremptum sit matrimonium. Etenim meminisse oportet, ideo adimi cum alio connubium, quia patronus sibi nuptam cupit. Vbicunque igitur uel tenuis intellectus uideri potest nolentis nuptam: dicendum est iam incipere libertæ cum alio esse connubium. Proinde si patronus sibi desponderit aliam, uel destinauerit, uel matrimonium alterius acceperit: credendum est nolle hanc nuptam. Etsi concubinam sibi adhibuerit, idem erit dicendum. *Concordat replicationi propositæ l. 51. in prin. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Matrimonij causa ancilla manumissa à nullo alio uxor duci potest, quã à quo manumissa est, nisi patronus matrimonio eius renunciauerit.

Secunda replicatio est: Nisi patronus cum liberta rerum amotarum, uel alia simili actione uel accusatione adulterij experiri uelit. Hæc replicatio approbatur uerbis suprà propositis bisce: Proinde cum patronus rerum amotarum, &c.

Tertia replicatio est: Nisi patronus sibi aliam desponderit, uel concubinam sibi adhibuerit. Et hæc replicatio approbatur uerbis paulo superius propositis bisce: Proinde si patronus sibi desponderit aliam, &c.

Quarta replicatio est: Nisi non expresse dissensit uel contradixit patronus. Hæc replicatio reprobatur l. 45. §. deinde. ff. de ritu nuptiar. his uerbis: Ait lex: Inuito patrono. Inuitum accipere debemus eum, qui non consensit ad diuortium. Idcirco neq; à furioso diuertendo soluit se huius legis necesßitate, nec si ab ignorante diuerterit. Rectius enim hic inuitus dicitur, quàm qui dissentit. *Quinta replicatio est: Nisi non patrono, sed patroni filio fuit nupta. Et hæc replicatio reprobatur l. 48. in prin. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Filio patroni in libertam paternam, eandemq; uxorem idem iuris, quod ipsi patrono daretur, ex sententia legis accõmodatur. Idemq; dicendum erit, etsi alterius patroni filius uiuo altero libertam eorũ uxorem duxerit. *Planè admittitur replicatio proposita, si mortuo patrono liberta filio marito non fuit adsignata. quod approbatur d. l. 48. §. fin. his uerbis:* Si uni ex filijs adsignatã alter uxorem duxerit, non idem ius quod patronõ

 tribuendum

tribuendum est. Nihil enim iuris habebit: quia Senarus omne ius libertorum adsiguatorum ad eum transtulit, cui id pater tribuit.

Sexta replicatio est: Nisi patronus ab hostibus captus sit. Hæc replicatio reprobatur l. 45. §. si ab hostibus. ff. de ritu nuptiar. his uerbis: Si ab hostibus patronus captua esse proponatur: uereor ne possit ista connubium habere nubendo, quemadmodum haberet, si mortuus esset. Et quidem Iuliani sententia probatur dicentis, non habituram connubium. Putat enim Iulianus, durare eius libertæ matrimonium etiam in captiuitate propter patroni reuerentiam. *Septima replicatio est: Nisi patronus seruus sit effectus. Hæc replicatio approbatur ibidem, his serbis:* Certè si in aliam seruitutem patronua sit deductus, proculdubio dissolutum est matrimonium. *Huius replicationis duplicatio potest esse superior replicatio proxima reprobata.* *Octaua replicatio est: Nisi filiusfamiliâs ancillam peculiarem manumiserit, eamq; in uxorem duxerit. Hæc replicatio uidetur approbari l. 51. §. si autem. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Si filiusfamiliâs matrimonij causa iussu patris ancillam manumiserit: Iulianua putat perinde illam haberi, atque si à patre eiua manumissa esset. Et ideo potest eam uxorem ducere. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi filiusfamiliâs miles ancillam castrensis peculij manumiserit, & in uxorem duxerit. Hæc duplicatio approbatur l. 45. §. Planè. ff. eod. tit. his uerbis:* Planè si filiuafamiliâs miles esse proponatur, non dubitamus, si castrensia peculij ancillam manumiserit, competere ei hoc iua: est enim patronus secundum constitutiones, nec patri eiua hoc iua competit. *Nona replicatio est: Nisi non ei qui manumisit, sed patri eius sit nupta. Hæc replicatio ipso quidem iure subsistit. Verùm eius duplicatio hæc est: Nisi filiusfamiliâs sit is qui manumisit. quæ duplicatio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt suprà repl. proxim. Decima replicatio est: Nisi non in solidum sit patronus maritus. Hæc replicatio reprobatur l. 46. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Illud dubitationis est, an etiam qui communem libertam uxorem duxerit, ad hoc ius admittatur? Iabolenus negauit: quia non propriè uideatur eius liberta, quæ etiam alteriua sit. Alijs contrà uisum est: quia libertam eius esse negari non possit, licet alterius quoque sit liberta. quam sententiam plerique rectè probauerunt. *Vndecima replicatio est. Nisi ex causa fideicommissi manumisit patronus. Hæc replicatio approbatur l. 50. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Proximè constitutum dicitur, ut cum quia libertam suam duxerit uxorem, quam ex fideicómmissi causa manumiserit: liceat libertæ inuito eo nuptias contrahere. Puto quia non erat ferendus ia, qui ex necessitate manumisit, non suo arbitrio: magis enim debitam libertatem præstitit, quàm ullum beneficium in mulierem contulit. *Concordat l. 10. ff. de diuortijs, hisce uerbis:* Patrono inuito liberta, quam in matrimonio habuit, ab eo discedere non potest, nisi ex causa fideicommissi manumissa sit: tunc enim potest, licet eius sit liberta. *Duodecima replicatio est: Nisi ita emit patronus ancillam, ut manumitteret. Hæc replicatio reprobatur l. 45. in prin. ff. de ritu nuptiar. his serbis:* In eo iure quo dicitur, Inuito patrono libertam, quæ ei nupta est, alij nubere non posse: patronum accipimua (ut rescripto Imperatoria nostri & diui Seueri patris eius continetur) & eum qui ea lege emit, ut manumittat: quia manumissa, liberta emptoris habetur. *Decimatertia replicatio est: Nisi iurauit se patronum esse. Hæc replicatio approbatur ibidem, his serbis:* Qui autem iurauit se patronum, hoc idem non habebit: nec is quidem debet habere, qui non suis numia comparauit. *Decimaquarta replicatio est: Nisi patronus non suis numis ancillam comparauit. quæ replicatio approbatur serbis iam dictis hisce:* Nec is quidem debet habere, &c. *Decimaquinta replicatio est: Nisi non nupta fuit patrono, sed desponsata tantum. Hæc replicatio approbatur d. l. 45. §. Hoc caput, his uerbis:* Hoc caput ad nuptam tantum libertam pertinet, ad sponsam non pertinet: & ideo si inuito patrono nuncium sponsa liberta remiserit, cum alio connubium habet. *Decimasexta replicatio est: Nisi liberta sit ignominiosa. Hæc replicatio approbatur l. 48. §. si ignominiosa. ff. de ritu nuptiar. his serbis:* Si ignominiosam libertam suam patronus uxorem duxerit: placet, quia contra legem maritua est, non habere eum hoc legia beneficium.

Decimaseptima replicatio est: Nisi non uxor, sed concubina patroni liberta fuit. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur l. 1. in prin. ff. de concubinis, hisce uerbis: Quæ in concubinatu est, ab inuito patrono poterit discedere, & alteri se aut in matrimonium, aut in concubinatum dare. Ego quidem puto in concubina adimendum ei connubium, si patronum inuitum deserat:

quippe

quippe cum honestius sit patrono libertam concubinam, quàm matremfamiliâs habere. *Hæc de quinta exceptione, eiusq; replicationibus sint dicta.*

VI. EXCEPTIO: *Nisi mas uel fœmina in matrimonium non consentiat. Hæc exceptio approbatur l. 14. C. de nuptijs, hisce uerbis:* Neque ab initio matrimonium contrahere, neque dissociatum reconciliare quisquam cogi potest. Vnde intelligis, liberam facultatem contrahendi atque distrahendi matrimonij transferri ad necessitatem non oportere. *Concordat l. 8. in fine. C. eod. tt. cuius uerba uide suprà except. 2. item concordat l. 20. ibi: & ipsius quoque. C. eod. tt. cuius uerba uide suprà except. 1. repl. 1. item concordat l. 5. §. fin. C. de sponsalibus, his uerbis:* In contrahendis nuptijs libera potestas esse debet. *Item concordat l. 2. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide suprà except. 1. in prin. Propositæ exceptionis replicatio prima uidetur esse: Nisi in pàtris sit potestate. Hæc replicatio reprobatur l. 21. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Non cogitur filiusfamiliâs uxorem ducere. *Concordat l. 12. C. de nuptijs, hisce uerbis:* Nec filium quidem familiæ inuitum ad uxorem ducendam cogi, legum disciplina permittit. Igitur sicut desideras, obseruatis iuris præceptis sociare coniugio tuo, quam uolueris, non impedieris: ita tamen ut contrahendis nuptijs patris tui consensus accedat. *Secunda replicatio est: Nisi patronus libertam suam inuitam ducat. Et hæc replicatio reprobatur, sed sub conditione l. 28. cum lege sequente. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Inuitam libertam uxorem ducere patronus non potest. *Quod & Ateius Capito consulatu suo fertur decreuisse. Hoc tamen ita obseruandum est, nisi patronus ideo eam manumisit, ut uxorem eam ducat. Tertia replicatio est: Nisi coactus malit matrimonium suscipere, quàm cogentem offendere. Hæc replicatio approbatur l. 22. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Si patre cogente ducit nxorem, quam nõ duceret, si sui arbitrij esset, contraxit tamen matrimonium, hoc inter inuitos non contrahitur. Maluisse enim hoc uidetur. *Quarta replicatio est: Nisi coitus intercesserit. Hæc replicatio reprobatur l. 15. in fine. ff. de condit. & demonstrat. his uerbis:* Nuptias non concubitus, sed consensus facit. *Concordat l. 32. §. si mulier. ff. de donat. inter uir. & uxor. his uerbis:* Non coitus matrimonium facit, sed maritalis affectio. *Quinta replicatio est: Nisi alter alterius consuetudine fruatur. Tunc enim præsumitur consensus, & ob id matrimonium quoque. Hæc replicatio approbatur l. 24. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* In liberæ mulieris consuetudine non concubinatus, sed nuptiæ intelligẽdę sunt, si non corpore quæstum fecerit. *Mutatur hoc ius Nouell. c. 74. §. Quoniam autem, his uerbis:* Quoniam in interpellationibus, quæ nobis fiunt, semper omnium assiduè mulieres audiuimus ingemiscentes & dicentes: quia quidam earum concupiscentia detenti, ducant in domibus suis sacra tangentes eloquis, aut in orationis domibus iurantes, habituros se eas legitimas uxores, taliter eas habentes tempore multo, & fortè suscipientes filios. deinde cum se satiauerint earum desiderio, aut extra filios, aut cum filijs eas proijcientes de suis domibus: iudicauimus etiam hoc sanciendum esse, ut si mulier ostendere poterit modis legitimis, quia secundum hanc figuram uir eam acceperit domi, ut eam nxotem legitimam haberet, & filiorum legitimorum matrem: nequaqnam penitus licentiam esse ei hanc de domo præter ordinem legis expellere, sed habere eam legitimam, & filios suos esse ei, & illa siquidem indotata sit, nostræ constitutionis uti bonis, quartam substantiæ uiri partem percipiens, siue expellatur, siue prius moriatur uir, non perscrutantibus nobis siue repudio utens dimittat eam, siue etiam sine hoc. Neque enim nerisimile est, eum mittere repudium, qui & ipsas nuptias denegat. Sed si eam irrationabiliter expellat de domo, hoc ipsum sit aduersus uirum iusta cautio, & mulier hoc facto repudium ei mittat, & exigat quartam, si uxor ostensa fuerit extirisse, licet extra dotem conuenerit iureiurando uiri credens. Quid enim agat aliud, quæ ad dotem non est idonea, quàm ut semetipsam cum omni dote contradat?
Sit autem & soboles legitima, etiam inuito patre. Qui enim ad hoc nuptias fecit, & filios procreauit, ut mulier legitimorum ei filiorum fieret matet: non potest ex tali natos germine rursus ut naturales abijcere, neque quasdam postea fortè nuptias post mortem uxoris, aut repudium contrahens; eos qui ex illis nascuntur nuptijs, uelle habere solos legitimos, nisi eis etiam illi priores fuerint copulati, quorum similiter pater est, teste existente nnptiarum priorum quidem Deo, secundarum autem lege. Eadem nobis lex pro cautela sit nuptias contrahentium promulgata, & si filij quidem ex talibus processerint nuptijs, erunt sui: & his legibus quæ sunt de suis positę, fruentur. Si quid autem posthæc fiat, non tamen ex conscripta procedat copulatione: erunt naturales, & his quæ à nobis largita sunt naturalibus siue ex testamento, siue ab intestato potientur. Eos enim qui semel ex odibilibus nobis, & propterea quoque prohibitis nuptijs procedũt: neq; naturales uocari, neq; parti-

cipanda eis ulla clementia est, sed sit supplicium etiam hoc pattum, ut agnoscant: quia neque quidquam peccatricis concupiscentiæ eorum habebunt filij. Quæ igitut placuerunt. &c. *Hactenus constitutio Imp. Iustiniani, qua dum uoluit consulere mulieribus ingemiscentibus, contra eas constituit. Cum enim ex supradicta l. 24. præsumeretur consensus ex consuetudine, ita ut utro consensum neganti incumberet probatio: Imperat. Iustinianus hanc præsumptionem sustulit, & mulieri consensum affirmanti probandi onus imposuit, dum ait*: Si mulier ostendere poterit modis legitimis, quia secundum hanc figutam uir eam acceperit domi, ut eam uxotem legitimam habetet. *item dum ait*: Si uxor ostensa fuerit extitisse. *Et hæc quidem de nuptijs præteritis: in futurum autem constituit ne matrimonium sit, nisi scriptura interueniente, dum ait*: Si quid autem post hæc fiat, non tamen ex conscripta procedat copulatione, erunt natutales, &c. *Hoc tamen postea rursus mutat: de qua re dicetur paulo inferius except. 13. in fine. Sublata igitur est per constitutionem Imperat. Iustiniani proposita replicatio quinta. Plures propositæ exceptionis replicationes uide s̄. cap. 1. quæst. 3. except. 6.*

VII. EXCEPTIO: *Nisi coitus non intercesserit. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ proposita sunt suprà except. prox. repl. 4. Concordat. l. 6. cum lege sequente. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide s̄. cap. 1. quæst. 4. reg. 8.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi inter absentes matrimonium sit contractum. Hæc exceptio reprobatur l. 5. ff. d. tt. his uerbis*: Mulietem absenti per literas eius uel pet nuncium posse nubere placuit, si in domum eius deducetetut: eam nerò quæ abesset, ex literis uel nuncio suo duci à marito nō posse. Deductione enim opus esse in mariti, non in uxoris domum, quasi domicilium matrimonij.

IX. EXCEPTIO: *Nisi solennitas nuptiarum non interuenerit. Hæc exceptio iure quidem antiquo approbabatur, eiusque replicatio in militibus proponitur l. 21. C. de nuptijs, hisce uerbis*: A' Caligato milite usque ad protectoris petsonam sine aliqua solennitate matrimoniorum libetam, cum ingenius duntaxat mulieribus, contrahendi coniugij permittimus facultatem. *Iure autem nouo exceptio proposita reprobatur l. 22. C. eod. tt. his uerbis*: Si donationum ante nuptias, uel dotia instrumenta defuerint, pompa etiam, aliaque nuptiarum celebritas omittatur: nullus existimet ob id deesse rectè aliâs inito matrimonio firmitatem: uel ex eo natis liberis iura posse legitimorum auferti, si inter pates honestare personas nulla lege impediente fiat consortium, quod ipsorum consensu atque amicorum fide firmatut.

X. EXCEPTIO: *Nisi mulier in domum mariti deducta non sit. Hæc exceptio approbatur l. 5. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide suprà except. 8. Mutatur autem ac reprobatur l. 22. C. de nuptijs. cuius uerba uide uide suprà exceptione proximo.*

XI. EXCEPTIO: *Nisi nuptiæ sint simulatæ. Hæc exceptio approbatur l. 30. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Simulatæ nuptiæ nullius momenti sunt. *Concordat l. 13. in prin. C. de nuptijs. cuius uerba uide J. except. 13.*

XII. EXCEPTIO: *Nisi nulla dos interuenerit. Hæc exceptio reprobatur l. 11. in prin. C. de repudijs, hisce uerbis*: Iubemus ut quicunq; mulietem cum uoluntate patentum, aut si parentes non habuerit, sua uoluntate maritali affectu in marrimonium accepit: etiam si dotalia instrumenta non intercesserint, nec dos data fuerit, tanquam si cum instrumentis dotalibus tale matrimonium processisset, firmum coniugium eorum habeatur. Non enim dotibus, sed affectu matrimonia contrahuntur. *Concordat l. 20. §. Quare enim. C. de donationibus ante nupt. cuius uerba uide infrà l. prox. capite 11. quæst. 1. Planè admittitur exceptio proposita in maioribus dignitatibus, Nouell. c. 74. §. in maioribus. cuius uerba uide J. except. prox.*

XIII. EXCEPTIO: *Nisi nulla scriptura interueniente contractum sit matrimonium. Hæc exceptio reprobatur l. 9. C. de nuptijs, hisce uerbis*: Si uicinis uel alijs scientibus uxorem liberorum ptocreandorum causa domi habuisti, & ex eo matrimonio filia suscepta est: quamuis neque nuptiales tabulæ, neque ad natam filiam pertinentes factæ sunt: non ideo minus uetitas mattimonij aut susceptæ filiæ suam habet potestatem. *Concordat l. 13. C. eod. tt. his uerbis*: Neque sine nuptijs, instrumenta facta ad probationem matrimonij sunt idonea, diuersum ueritate continente: nec non interpositis instrumentis, iure contractum matrimonium irritum est. Cum omissa quoque scriptura, cætera indicia nuptiarum non sunt irrita. *Concordat item l. 22. C. eod. tt. cuius uerba uide suprà except. 9. Concordat item l. 11. in prin. C. de repudijs. cuius uerba uide suprà except. proxima. Concordat item Nouell. const 22. §. matrimonium. cuius uerba uide infrà. Planè admittitur exceptio proposita primùm, si Senator mulierem scenicam, quæ pœnitentiam egit, eiusúe filiam ducat. que distinctiò approbatur l. 23. §. Itaque cum iustum. ibi: dum tamen dotalibus. item §. fin uerò ante. ibi: ut tamen omnimodo. C. de nuptijs. cuius uerba uide suprà capite proximo, except. 33. Secundò admittitur exceptio proposita iure anti-*

re antiquo inter impares honestate personas: quæ tamen distinctio iure antiquo introducta reprobatur d.l. 23. §. Imò etiam illud, his uerbis: Illud etiam remouendum esse censemus, quod in priscis legibus (licet obscurius) constitutum est, ut matrimonia inter impares honestate personas contrahenda non aliter quidem ualeant, nisi dotalia instrumenta confecta fuerint. His uerò etiam non intercedentibus omnimodo firma sint sine aliqua distinctione personarum: si modò liberæ sint, & ingenuæ mulieres, nullaque nefariarum uel incestarum coniunctionum suberit suspicio. nam nefarios & incestos coitus omnibus modis amputamus: sicut & illos qui præteritarum legum sanctione specialiter ueriti sunt: exceptis uidelicet ijs quos præsenti lege permisimus, legitimique matrimonij iure muniri præcipimus. *Tertiò admittitur exceptio proposita: Si Senator uel alius libertinam uxorem ducat. quæ distinctio approbatur Nouell. const. 78. §. cæterùm si quis libertinam. cuius uerba uide suprà capite proximo, exceptione 25. in fine. Quartò admittitur exceptio proposita: Si quis ex ancilla sua habens liberos, eam manumittere, & in uxorem ducere uelit. quæ distinctio approbatur d. cap. 78. §. unde etsi. cuius uerba uide suprà capite proximo, except. 35. repl. 3. Quintò admittitur exceptio hæc: Si ij qui amplis dignitatibus usque ad illustres præditi sunt, nuptias contrahant. de quo infrà ead. except. in fine.*

Mutatio iuris.

Hæc quæ hactenus proposita sunt, antiquo obtinebant iure: quod ius antiquum mutatur ac tollitur, propositaque exceptio approbatur Nouell. c. 74. §. Illud quoque. usque ad §. Quoniam autem, his uerbis: Illud melius arbitramur constituere competenter, quod ex plurimo caussarum experimento cognouimus. Multæ quidem & continuæ lites nunciatæ nostræ maiestati ad opus nos deduxerunt huius legis. Quia enim & antiquis promulgatũ est legibus, & à nobis ipsis sunt hęc eadem constituta, ut & nuptiæ extra dotalia documenta ex solo affectu ualeant & ratæ sint. Sed falsatis contractibus nostra ex hoc est completa respublica. Nam introeuntes testes sine periculo mentientes, quia uir uocabat dominam cohærentem, & illa illum similiter nominabat, & sic eis uerbis finguntur matrimonia non pro ueritate confecta: hoc æstimauimus oportere secundũ naturales definire leges. Nouimus etenim, & castitatis sumus amatores, & hoc nostris sancimus subiectis: sed nihil est furori amoris uehementius, quem retinere philosophię est perfectè monentis, & insilientem atque inhęrentem concupiscentiam refrenantis, ut hi qui hoc tali detinentur, se abstineant sermone ad eas quas amant, quæ eis per blandimenta conferunt. Denique in tantum etiam ante nos legis latores tales sciérunt animorum affectus, ut etiam donationes constante matrimonio prohiberet, ut non concupiscentiæ magnitudine uicti, latenter paulatim coniuges semetipsos sua priuarent substantia. Hæc ergo casta lege sancire benè se habere credidimus. In maioribus itaque dignitatibus, & quæcunque ad nos & Senatores & magnificentiss. illustres sunt, neque fieri hæc omnino patimur: sed sit omnino & dos & antenuptialis donatio, & ad omnia quæ honestiora decet nomina. * Quantum uerò in militijs honestioribus, & negocijs, & omnino professionibus dignioribus est, si uoluerint legitimè uxori copulari, & non facere nuptialia documenta: non sic quomodocunque & sine cautela effusi & sine probatione hoc agant, sed ueniant ad quandam orationis domum, & fateantur sanctissimæ illius ecclesiæ defensori: ille autem adhibens tres aut quatuor exinde reuerendiss. clericorum, attestationem conficiat declarantem, quia sub illa indictione, sub illo mense, illa die mensis, illo imperij nostri anno, consule illo, uenerunt apud eum in illam orationis domum ille & illa, & coniuncti sunt alter alteri: & huiusmodi protestationem siquidẽ accipere uolunt, aut ambo conuenientes, aut alteruter eorum: & hoc agant & subscribant ei sanctissimæ Ecclesiæ defensor, & reliqui tres aut quantoscunque uoluerint, non tamen minus trium literis hoc significantibus. Si uerò etiam hoc illi non egerint, ille tamen talem reponat chartam uenerabilis illius Ecclesiæ defensor, in eiusdem sanctissimæ Ecclesiæ archiuis (hoc est ubi uenerabilia uasa seruantur) prædictas subscriptiones habentem, ut reconditum sit omnibus ex hoc munimen, & non aliter uideatur nuptiali eosdem affectu cõuenisse, nisi tale aliquid agatur, & omnino ex literis causa testimonium habeat. His ita gestis, & nuptias, & ex eis sobolem esse legitimam. Hæc autem diximus, ubi non dotis aut antenuptialis sit donationis documentum. Fidem enim in solis testibus suspectam habentes, ad præsentem uenimus dispositionem. *Concordat d. c. 74. §. penult. his uerbis:* Si quid post hæc fiat, non tamen ex conscripta procedat copulatione, erunt naturales, &c. *reliqua uide suprà except. 6. repl. 5. Planè exceptio proposita iure nouo approbata recipit tres replicationes: primam quoad uiles & abiectos, secundam quoad agricolas,*

agricolas,tertiam quoad milites. quæ tres replicationes approbantur d.c. 74. §. Quisquis autem, his uerbis: Quisquis autem in abiecta degit uita, paruæ quidem substantiæ dominus consistens, in nouissima uitæ parte iacens, habeat etiam in his licentiam. Sed neq; agricolas aut milites armatos, quos lex caligatos appellat, hoc est uiliores & obscuriores, perscrutamur, quibus ciuilium causarũ ignorantia est, & solius circa terram opera tionis, & circa bella concupiscentiæ causa est studiosa, & iusta, & laudabilis. Et sicut in uilibus personis, ita & in militibus armatis, obscuris, et agricolis licentia fit eis et ex non scripto conuenire, & matrimonia celebrare inter utrosq;, sintq; filij legitimi qui patrum aut mediocritatem, aut militares, aut rusticas occupationes & ignorantias adiuuant.

Alia iuris mutatio.

Hactenus uerba Imperatoris Iustiniani, quibus propositam exceptionem approbauit, simul & distinxit. illa autem postea rursus mutauit, propositamq; exceptionem reprobauit ueteri iure restituto, Nouell. c. 117. §. Ex quo uerò, his uerbis: Ex quo uerò pridem legem promulgauimus, quæ iubeat, aut dotalia instrumenta confici, aut alias probationes procedere, quæ apud ecclesiæ defensores celebrentur, per quas matrimonia confirmari conueniat, aut etiam iusiurandum dari: uisum nobis est in præsentia pulchrius ea, quæ pridẽ de his sancita sunt, disponere complectiq; formula. Et propterea iubemus, ut qui amplis dignitatibus decorati sunt usq; ad illustres, hi aliter matrimonia non contrahant, nisi dotalia conscripserint instrumenta: nisi quis sola affectione uxorem duxerit, nondum tales dignitates assecutus. Id genus enim matrimonia, quæ ante dignitatem constituta sunt, etiam post dignitatem legitima manere iubemus: & item qui ex ijs nati sunt, legitimos esse filios. Sanè posteaquam tali bus aliqui dignitatibus honorari cœperũt, aliter uxores non ducant, nisi dotalis instrumenti interuentu. Exquisitam uerò hãc legis subtilitatem nostro Imperio subditis Barbaris remittimus, etsi huiusmodi dignitatibus decorati sint: ut si uelint, possint etiam nuda affectione nuptias contrahere. Præter eos autem qui amplis (ut dictũ est) dignitatibus decorati sunt, nemini omniũ ex reliquis cuiuscunq; dignitatis, militiæ, professionis fuerint (si quidem uoluerint aut potuerint) cum dotalibus instrumẽtis uxores ducere prohibemus. Quòd si minus hoc obseruauerint, sancimus ut & nuptiæ, quæ sola affectione contractæ comprobantur, firmæ sint: & qui ex ijs nascuntur, legitimos esse filios iubemus. *Ex his uerbis constat, præcedentem iuris mutationẽ rursus sublatam, & exceptionem propositam iure antiquo reprobatam, postea iure medio approbatam, tandem rursus reprobatam esse. Cum autem suprà quatuor casus enumerati sint, quibus proposita exceptio admittitur & approbatur, ex uerbis iam propositis quintus casus constat, si scilicet ij qui amplis dignitatibus usq; ad illustres præditi sunt, nuptias cõtrahant: his enim scriptura & dotali instrumento est opus. Hoc casu replicatio prima hæc est: Nisi antequam ad dignitatem illã peruenerit, aliquis eorum uxorem duxerit. quæ replicatio constat ex uerbis propositis hisce*: Nisi quis sola affectione uxorem duxerit, nondũ tales dignitates assecutus, &c. *Secunda replicatio est: Nisi Barbari sint. quæ replicatio itidem approbatur uerbis iam propositis hisce*: Exquisitam uerò hanc legis subtilitatem nostro imperio subditis Barbaris remittimus, etsi huiusmodi dignitatibus decorati sint, &c. *Hæc de decimatertia exceptione.*

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi pater sponsi, sponsæue instrumento nuptiali non subscripserit. Hæc exceptio reprobatur l. 2. C. de nuptijs, hisce uerbis*: Si nuptijs parer tuus consensit, nihil oberit tibi, quòd instrumẽto ad matrimonium pertinenti, non subscripsit.

Replicationes præcedentium exceptionum generales.

Hactenus exceptiones aduersus nuptias sexaginta quatuor propositæ sunt, hoc quidem Capite quatuordecim, Capite autem præcedente quinquaginta. Harũ omnium, quæ quidem approbantur, replicationes aliquot sunt generales, uel saltem esse uidentur hic ad finem subijciendæ.

I. *Replicatio. Nisi per errorem, imperitiam & rusticitatem iniustæ nuptiæ sint contractæ. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur l. 4. ibi, exceptis tam fœmmis. C. de incestis nuptijs, cuius uerba uide §. cap. 2. quæst. 3. reg. 3. Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi errore comperto, nihilominus in iniustis nuptijs perseuerauerit. quæ duplicatio approbatur d. l. 4. in fine. Altera duplicatio est: Nisi tutor uel tutoris filius pupillam duxerit. quæ duplicatio approbatur l. 1. C. de interd. matrim. cuius uerba uide §. cap. prox. except. 11. repl. 12.*

II. *Replicatio. Nisi longissimi temporis præscriptione matrimonium iniustum sit confirmatum. Hæc replicatio approbatur, certo tamẽ modo in exemplo. l. 58. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide §. ca. 2. quæst. 3. reg. 1. except. 1. Concordat Nouell. c. 139. his uerbis*: Retulit ad nos gloria tua, incolas Syndyos pagi, neq; non Hebræos in Tyro insula, illicitis cõtractis nuptijs in sacram nostram incidisse constitutionem, nec secundum ea quæ de hoc constituta sunt, quantam bonorum suorum partem inferre, iamque ex ijs nonnullos in tertia ętate consistere, & filiorum patres esse, ac propterea cũ lachrymis suppli-

supplicasse, ne nunc tandem uxores à se dimitrere compellantur: sed ut tam ipsas retineant, quàm qui ex ipsis procreati sunt filij, aur procreabuntur, successores eorum existant, neq; ullam exinde reuereantur pœnam. Sancimus igitur ut pro huiusmodi indulgentia propter præfatas causas singuli denas auri libras præbeant, ipsisq; uel solis maior illa pœna remittatur, & tam uxores quàm qui exinde nati sunt, & (ut potest fieri) postea nascentur, successores habeant. neque id à nobis in exemplum alijs sancitum intelligatur: sed quocũq; alio scituro, quod si quid tale petierit, ultra hoc quod petitis non potietur, etiam facultates amittet, atque insuper corporalibus pœnis exceptis, perpetuum incolet exilium. Nemò autẽ his qui à nobis nostra dignati sunt indulgentia aut eorum uxoribus, existentibusue uel futuris filijs, aut bonis, siue ex iudicaria sentẽtia, siue alio quocunq; modo inquietudinem inferat. Quæ igitur nobis placuerũt, &c. *Planè ex uerbis propositis constat, replicationem propositam reprobari potius quàm approbari, dum ait Imperator*: Neq; id à nobis in exemplum alijs sancitum intelligatur, &c. *Priuilegium itaq; personale, est replicatio proposita ad alios casus non producendum.*

III. *Replicatio. Nisi iniustæ nuptiæ rescripto principis sint confirmatæ. Hæc replicatio reprobatur l. 1. C. Si nuptiæ ex rescripto, his uerbis*: Quidam uetusti iuris ordine prætermisso, obreptione precum nuptias, quas se intelligunt non mereri, à nobis existimant postulandas, sæpè habere puellæ consensum confingẽtes. Quapropter tale sponsalium genus præsentis legis definitione prohibemus. Si quis igitur cõtra hanc definitionem nuptias precum subreptione meruerit: amissionem bonorum, & pœnam deportationis subiturũ se esse non ambigat: & amisso iure matrimonij, quod prohibita usurparione meruerit, filios se ex hac coniunctione susceptos, iustos non habiturum, nec unquam postulatæ indulgentiæ adnotationisúe indulto efficacem se ueniæ effectum meruisse. Exceptis ijs qui parentum sponsionem de nuptijs filiarum implere desiderant, uel sponsalia, hoc est arrarum data nomine, reddi sibi pręcepto legum cum statuta pœna deposcunt. *Concordat l. 2. C. eod. tt. cuius uerba uide s̄. cap. prox. except. 2. exemplo 2. item concordat l. ult. C. de incestis nuptijs. cuius uerba uide s̄. cap. prox. except. 8. in prin. Planè admittitur replicatio primùm in tutore, tutorisq; filio pupillam ducente: de quo dictum s̄. cap. prox. except. 12. repl. 8. item admittitur in exemplo l. 58. ff de ritu nuptiar. cuius uerba uide s̄. cap. 2. quæst. 3. reg. 1. except. 1. Tertiò admittitur in alio casu Nouell. c. 139. cuius uerba uide s̄. repl. prox. Quartò admittitur in alio casu Nouell. c. 154. §. sed quia et. cuius uerba uide s̄. cap. 2. quæst. 3. reg. 6.*

DE SECVNDIS NVptijs. Cap. V.

H*Actenus de nuptijs in genere dictum est: nunc specialiter de secundis nuptijs est agendum.*

I. An nuptiæ iure iterentur.

Regulariter quidem nuptias iterare licere dubium non est. Eius tamen regulæ exceptio prima hæc esse uidetur: Nisi coniunx superstes prohibitus sit à defuncto ne nuptias iteret, atq; in eam rem legatum perceperit. Hæc exceptio tractatur in commen. Legaterũ cap. 32. condit. 2.

Altera exceptio est: Nisi mulier superstes filiorum tutelam gerat. hoc casu nuptiæ quidem non fiunt irritæ, at uerò alijs pœnis mulier subijcitur: de qua rè dicetur j. de tutelis. Tertia exceptio est: Nisi mulier intra annum luctus nupserit: nec hoc quidem casu nuptiæ reprobantur, sed mulier alijs pœnis afficitur. de quibus uide infrà quæst. prox. reg. 1. Quarta exceptio est: Nisi mulier post diuortium intra quinquennium nupserit. Hæc exceptio approbatur simul & distinguitur j. quæst. prox. reg. 2.

II. Quando nuptiæ iterandæ sint?

I. *Regula. Dissoluto matrimonio mulier intra annum nuptias iterare non potest. Si contrà faciat, fit infamis, alijsq; pœnis afficitur. l. 1. C. de secundis nuptijs; hisce uerbis*: Si qua mulier nequaquam luctus religionem priori uiro nuptiarum festinatione præstirerit, ex iure quidem nouissimò fit infamis. Præterea secundo uiro ultra tertiam partem bonorum in dotem non det, neque ei ex restamento pluà quàm tertiam partem relinquat: omnium præterea hæreditatum, legatorum, fideicommissorum suprema uoluntate relictorum, mortis causa donationum sit expers. Hæc nanque omnia ab hæredibus, uel cohæredibus, aur ab intestaro succedentibus uindicari iubemus: ne in his in quibus correctionem morum induximus, fisci uideamur habere rationem. His etiam amittendis quæ prior maritus ei suprema uoluntate reliquerit: quanquam hæc quæ mulieri à priore uiro relinquuntur, & per immaturum matrimonium uacuata esse cœperunt, primò à decem personis edictò prætoris enumeratis, id est, ascendentibus & descendẽtibus: ex latere autem usq; ad secundum gradum (scilicet gradibus seruatis) deinde præsumi à fisco iubemus. Eãdem quoq; mulierem infamem redditam hæreditatis ab intestato, uel legitimas uel honorarias non ultra tertium gradum sinimus uindicare. *Concordat l. 2. C. eod. tt. his uerbis*: Si qua ex fœminis perdito marito intra anni spaciũ alteri festinauerit nubere (paruũ enim temporis post decem menses seruan

dum adiicimus, tametsi idipsum exiguum putemus) probrosis inusta notis honestioris nobilisq; personæ decore & iure priuetur. Itaq; omnia quæ de prioris mariti bonis uel iure sponsaliũ, uel iudicio defuncti coniugis, consecuta fuerat, amittat. *Concordat item Nouell.c.22.§.si igitur ex prioribus, his uerbis:* Si ex prioribus aut etiam utrisq; nuprijs absq; prole maneant, nulla curiositas, nihil circa secundas est negocij, sed uiri quidem prorsus omni obseruatione liberi euadẽt. Mulieribus autem hic tantummodo scrupulus immittetur, ne intra anni spacium ad secundas commigrent nuptias, aut cognoscant, quòd si tale quid egerint, & intempestiuas contraxerint nuptias, pœnas sustinebunt alias quidem, si ex prioribus filios nõ habuerint: maiores uerò, si filij etiamnum supersint. Nam si nulla proles superest, consequetur infamia, eritq; omnino propter intempestiuas nuptias infamis, & neq; eorum aliquid, quę ex priore illi matrimonio relicta sunt, capiet, neq; potietur donatione ante nuptias, neq; ex secundis nuptijs coniugi ultra tertiam substantiæ suæ partẽ doti dabit. Sed neq; ex liberalitate aliunde in ipsam collata fructum sentiet: neq; penitus ab ullo extraneorum uel hæreditatem, uel fidei commissum, uel legatũ, uel mortis causa donationẽ percipiet: sed hæc peruenient aut residebunt ad hæredes defuncti, uel etiam cohęredes eius (si modò omnino hæres esse poterat) ut quæ nullam inde utilitatem habeat. Adeoq; siue scripti fortè & alij sint hęredes, siue ab intestato ad hęreditatem uocentur, ad illos perueniãt, quę tali mulieri relicta fuerũt: fiscus enim hæc nõ uindicabit, ne quando talibus castigandis uideamur commodis fisci prospicere. Atq; ita quidẽ quæ ab extraneis ei relicta sunt, ad alios concedent. Quæ uerò à priore marito relicta sunt, hæc adempta illi ad decẽ personas ex cognatione relinquentis mariti, quæ edicto prætoris comprehenduntur, peruenient: hoc est, ascendentes, descendẽtes, & ex transuerso usq; ad secundum gradum, gradibus in suo conseruãdis ordine. Quibus non subsistentibus, ea ad ærariũ deuoluãtur. Præterea neq; à genere proximis longius ad ipsam ab intestato perueniet hęreditas, sed ad tertium duntaxat gradũ ex omni spectandum parte sistetur illi successionis ratio. Qui uerò remoriore gradu sunt, hi alios habebunt hæredes. *Hactenus leges, quibus regula proposita approbatur, expositæ sunt. Eius autem exceptio prima hæc est: Nisi cum inter absentes contractum esset matrimonium, antequã cum uxore coierit, maritus decesserit. Hæc exceptio reprobatur l. 6. ff. de ritu nuptiar, cuius uerba uide s. cap. 1. quæst. 4. reg 8. Secunda exceptio est: Nisi rescripto Imperatoris mulieri intra tempus luctus nubere sit permissum. Hæc exceptio approbatur simul et distinguitur l. 4. C. ad S.C. Tertull. his uerbis:* Si qua mulier nequaquam religionem priori uiro, ex quo filium uel filiam non habet, nuptiarum festinatione pręstiterit, ex iure quidem notissimo infamis sit: nisi huiusmodi maculam imperiale beneficium ei remittat. Sin autem ei filij erunt seu filię, & impetrauerit indulgentiam, infamiæ abolitionem permittimus, & cæterarum pœnarum antiquationem, si facultatum omniũ quæ fuerunt tempore nuptiarum, medietatem filio uel filiæ filijsúe seu filiabus donauerit, quos habebat ex uiro priore susceptos, purè scilicet & omni donationis solennitate completa, nec retento quidem usufructu. Quem quidem semissem si duobus filijs uel filiabus pluribusúe donauerit, & forte fatali unus uel una, seu alius uel alia ex ijsdem intestatus uel intestata obierit, semper ad superstites fratres uel sorores uolumus pertinere. Sin autem uniuersi uel uniuersæ intestati diem obierint, duræ fortunæ ad matrem solatia ex integro reuertantur: ita scilicet ut hunc semissem, quem filijs seu filiabus donauerat intestatò diem obeuntibus, rursus ipsa separatim ab ultimi filij uel filiæ hæreditate præsumat. *Concordat Nouell.c.22.§.sanè quæ inter, his uerbis:* Sanè quæ inter cæteras mulieri pœnas irrogatur, nempe infamia, si nullos ex prioribus nuptijs susceptos habeat filios: solui remittique poterit Imperatoris id iubentis literis. Cæterùm si supersint cuiuscunque tandem sexus filij, potestatem quidem habebit pro abroganda infamia preces Imperatori porrigere, sed nullum ex rescriptis fructum percipiet. Si tamen aliquam ex constitutione utilitatem sentire, & reliquis pœnis liberari desideret: filijs ex priore matrimonio susceptis dimidiam substantiæ suę partem donet purè & absq; omni conditione: nec ipso quidem usufructu reseruato, sed totius substantię, quam eo tẽpore, cum ad secundas accederet nuptias, in bonis habebat, dimidia (uti diximus) parte prius natis filijs cessa. Diuidentq; omnes id inter se filij ex æquo, & filios quidem habentes, ad suos transmittent filios (adijciendum enim nonnihil antiquis est legibus) Si uerò non habent, defuncti defunctorum úe partes pro portione fratres horũ, quotcunque fuerint, capient. Si uerò omnes mortem obierint, soletur ea re infœlicitatem suam mater, quòd ista recipiat. Atque hæc dicimus, si intestati moriantur filij: neque enim in ijs rebus, quæ semel illorum dominij

dominij factæ sunt, à testamenti factione eos arcebimus, aut quo, nimius superstites adhuc, quomodo uelint, hæc disponant. Quæ igitur pœnæ mulieribus ante id tempus, quo uirum elugere moris est, nubentibus imminent, tales propemodum sunt, & tres de his antea scriptas constitutiones per unicam hanc interpositionem cum cōpetente appositione hæc nobis lex promulgauit. *Hisce uerbis non solum exceptio proposita approbatur, sed et eius replicatio, quæ est: Nisi mulier filios filiasúe ex priore matrimonio habent, dimidiam suorum bonorum partem illis non donauerit. Tertia propositæ regulæ exceptio uidetur esse: Nisi prius matrimonium non morte, sed diuortio sit solutum. quæ exceptio reprobatur Nouell. c. 22. §. si uerò etiã, his uerbis:* Si etiam rationabiliter mulier repudium miserit, & incertaminibus uicerit, aut uir irrationabiliter eam abijciēs sub iacuerit pœnis: luctetur quidem lucra primitus dicta, erubescat autem ante annum completum ad secunda uota uenire. Quod non obseruandum nobis est in uiro irrationabiliter obtinente talia lucra, cum & non obtinenti etiã repentè nuptias facere licet: quoniam nulla circa sobolis confusionē ratio nabilis est suspicio: quod in mulieribus ante anni completionem rectè prohibetur, & tanta est prohibitio ex hoc: quia licet bona gratia dissolui matrimonium cōtingat, constitutione in annum prohibitio secūdarum nuptiarum, tamen etiam sic ex Anastasio piæ memoriæ mulieribus instituta est. *Concordat itē d. c. 22. §. etsi mulier, his uerbis:* Si quidem per culpam mulieris matrimoniū soluatur, quinquennium obseruandum est ei, & secundis non copulabitur nuptijs. Si uerò per causam uel culpam mariti, aut etiam bona gratia distrahatur, meritò & hic annū custodiat propter seminis confusionem, ut per omnia nobis lex perfecta sit. *Cōcordat itē Nouell. c. 117. §. quin etsi iusta, his uerbis:* Quin etsi iusta ratione mulier repudij libellum miserit, & uictrix discedarè iudicio: adipiscitor quidem prædicta lucra; erubescito autem, priusquam annus excedat, ad secūdas progredi nuptias. Quod nobis in uiro obseruādum non est. Nam qui iustis rationibus talia lucra obtinuerit, ei uel extēplò nuptias licet contrahere: quandoquidem nulla de prolis confusione subest suspicio, id quod optimo iure copulam in mulieribus ante annum cohibet. Atq; ea prohibitionis uis est hac parte, ut tametsi bona gratia matrimonium dissolui contingat, tamen ex constitutione pientissimi principis Anastasij in annum mulieribus secundarum nuptiarum prohibitio iniungatur. *Quarta propositæ regulæ exceptio est: Nisi non mulier, sed uir soluta matrimonio nuptias iteret: huic enim annus iterandi nuptias non est præfinitus. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Quod nobis in uiro obseruandum non est, &c. *Concordat Nouell. c. 22. §. si uerò etiam, ibi:* Quod non obseruandū: *cuius uerba uide item paulo superius except. prox. Quinta exceptio est: Nisi intra annum non nupserit mulier, sed peperit. Hæc exceptio reprobatur Nouell. c. 39. §. alterum uerò usq; ad finē constitut. his uerbis:* Sancimus, si mulier intra tēpus luctus sub finem anni pariat, & extra omnem controuersiā positū sit, eam prolem ex priore matrimonio non existere: ut ea prorsus donatione ante nuptias priuetur tā iure proprietatis quàm usus fructus, insuper omnib. alijs subdēda pœnis, perinde quasi legitimis secundis se nuptijs ante tempus luctus finitum iunxisset. nunquam enim scortatio superiores partes, quā castitas obtineto, sed ijsdem pœnis & ipsa subijcitor, & prę terea metu inscriptionis de adulterio in periculum adducitor: ut neq; intempestiuas appetat nuptias, neq; legitimas nuptias improbiore commento eludat. *Hactenus de prima regula, eiusq; exceptionibus sit dictum. Plura de hac re uide §. lib. 3. cap. 14. causa 13.*

II. *Regula. Si mulier diuerterit, intra quinquenniū nuptias iterare nō potest. quæ regula approbatur l. 8. §. hæc nisi uir. C. de repudijs, hisce uerbis:* Mulier si contempta lege repudium mittendū esse tentauerit, suam dotem & ante nuptias donationem amittat, nec intra quinquenniū nubendi habeat denuò potestatem. Aequū est enim, eam interim carere cōnubio, quo se mōstrauit indignam. Quòd si præter hoc nupserit, erit ipsa quidem infamis, connubium uerò illud nolumus nuncupari: insuper etiam arguendi hoc ipsum uolenti concedimus libertatem. *Concordat Nouell. c. 22. §. si uerò altera, his uerbis:* Vxor rea omnino ex mēmoratis causis pro irrationabili repudij missione facta, & in quinquennium totum ad secundum uenire prohibetur matrimonium, & nuptias ante quinquennium non esse sine reatu, neque legitimas uocari, sed omnis uolens adeat & accuset factum tanquàm contra legem præsumptū. *Concordat item d. c. 22. §. etsi mulier. cuius uerba uide §. reg. prox. except. 1. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Ni iuste diuerterit mulier: quæ exceptio approbatur l. 9. C. de repudijs, hisce uerbis:* Si constante matrimonio communi consensu tam uiri quàm mulieris repudium sit missum, quo nullā causa continetur, quæ consultissimæ constitutioni diuæ memoriæ Theodosij & Valentiniani inserta est: licebit mulieri non quinquennium expectare, sed post annum ad secundas nuptias conuolare. *Concordat l. 8. §. hæc nisi uir. in fine. C. eod. tt. his uerbis:*

Si uerò cauſam probauerit intentatam: tunc eam & dotem recuperare, & ante nuptias donationem lucro habere, aut legibus uindicare cenſemus, & nubendi poſt annum ei (ne quis de prole dubitet) permittimus facultatem. *Altera exceptio eſt: Niſi non mulier, ſed uir repudium miſerit. quæ exceptio ipſo quidem iure ſubſiſtit, uerùm eius replicatio hæc eſt: Niſi iuſtè repudium miſerit. quæ replicatio approbatur* Nouell. c. 117. *§. illud utique, his uerbis:* Illud obſeruandum, quod ſiquidem iuſta ratione maritus libellum repudij miſerit: cùm prædictis mulier pœnis erit obnoxia, tum etiam integrum quinquennium ad aliud peruenire matrimonium prohibebitur, & ante quinquennium contractæ nuptiæ noxa ſolutæ non erunt, neque legitimum appellabitur matrimonium, & quicunque uolet accedito, & factum incuſato tanquam contra legem præſumptum.

III. Regula. *Si de mariti abſentis uita dubitatur, mulier poſt quinquennium iure quidem antiquo poterat, iure autem nouo non poteſt. de qua re uide J. cap 7.*

III. Euentus ſecundarum nuptiarum.

I. Regula. *De bonis quæ à priore coniuge ueniunt, proponetur J. cap. prox.*

II. Regula. *De bonis quæ à liberis prioris matrimonij ueniunt. Hæc bona coniunx ſuperſtes nuptias iterans alienare non poteſt, ſed tenetur ea liberis prioris matrimonij poſt mortem ſuam reſtituere. quæ regula approbatur l. 3. §. illud etiã. C. de ſecũdis nuptijs, hiſce uerbis:* Sancimus, ut ſi quis ex ijſdem filijs, quos ex priore matrimonio ſuſceptos eſſe conſtabit, fortè deceſſerit matre iam ſecundis nuptijs funeſtata, alijs etiam ex eodem matrimonio progenitis liberis ſuperſtitibus: id quod per eandem ſucceſsionem ab inteſtato uel ex teſtamento ſuæ poſteritatis, mater uidebitur conſecuta, in diem uita pro ſibi debita portione ſola tantum poſſeſsione delata, omne ijs qui ſupererunt ex priore ſuſcepris matrimonio filijs relinquat, nec ſuper iſtiuſmodi facultatibus teſtandi in quamlibet extraneam perſonam, uel quidquam alienandi habeat poteſtatem. Quòd ſi nullam ex priore matrimonio habuerit ſucceſsionem, uel natus nataue deceſſerit: omne quod quoquo modo perceperit, pleno proprietaris iure obtineat, atque ex ijs nanciſcendi dominij & teſtandi circa quem uoluerit, liberam habeat facultatem. *Propoſitæ regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi nulli ex priore matrimonio ſuperſint liberi: tunc enim mater pleno proprietatis iure id obtinebit. quæ exceptio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Quòd ſi nullam ex priore matrimonio habuerit ſucceſsionem, &c.

Secunda exceptio eſt: Niſi non ab inteſtato, ſed ex teſtamento uel alia ultima filij uoluntate perceperit. quæ exceptio reprobatur quidem uerbis paulo ſuperius propoſitis hiſce: Ab inteſtato uel ex teſtamento, &c. *Verùm iure nouo approbatur exceptio hæc* Nouell. c. 22. *§. ſi itaque filius, hiſce uerbis:* Si filius legitimè facto teſtamento ſubſtantiam partemúe eius aliquam matri relinquet: capiat eam ipſa propter ſcripturam (quia ubiq; uolumus ut defunctorum uoluntates conſeruentur) relictumq́; aut datum pleno iure tam proprietaria quã uſus fructus obtineat. Quemadmodũ enim integrum erat alicui relinquere extraneo, neque hæredi ſecundæ illius nocuiſſent nuptiæ: ita & matri relinquens ſiue institutionem ſiue legatum, rectè id relinquat tam iure proprietatia quàm uſusfructus, ſiue ex ijs rebus fuerit, quæ aliundè aduenerunt, ſiue ex paternis bonis, nihil ea in re fratribus queuntibus contradicere. *Propoſitæ exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi res ſint ex antenuptiali donatione. hæ enim neque ex teſtamento nuptias iteranti debentur. quæ replicatio approbatur per ea quæ dicentur infrà except. proxima, replicat. 1.*

Tertia exceptio eſt: Niſi res ad filium defunctum, non à patre ipſius, ſed aliunde peruenerint. quæ exceptio approbatur d. §. ſi itaque, ibi: Quòd ſi filius, *his uerbis:* Quòd ſi filius inteſtatus decedat, matre iam ad ſecundas progreſſa nuptias, aut poſtea accedente: uocetur quidem & ipſa unà cum filij filiæúe fratribus, uel fratrum filijs pro uirili (ſecundum noſtram uidelicet conſtitutionem) ab inteſtato ad illius ſucceſsionem: ita tamen ut eorum, quæ ex paterna ad filium ſubſtantia peruenerunt, tantummodo uſum fructum habeat, ſiue ante ſiue poſt id tempus omnino ad ſecundas procedat nuptias. Ad reliquas uerò res, quæ præter paternam ſucceſsionem filius iam inde ab initio in bonis habuit, ſecundum noſtram uocationem, quam ſtarim dicemus, quadam correctione & ea indigente perueniat. Atque hæc dicimus de rebus, quæ extra donationem ante nuptias ſunt poſitæ. Quæ enim à nobis & inſuper Leonis pientiſsimi principis conſtitutione, in quibus mater ſolum uſumfructum habet, de illis ſancita ſunt, inuiolata conſeruamus. Cæterùm hæc in alijs rebus ſancimus, & ſequenti legi tradimus, quæcunque extra donationem ante nuptias filio à patre, aut ex alijs cauſis, ſiue ex teſtamẽto, ſiue ex ſucceſsionibus

bus ab intestato accesserunt: ut quod de ingratis filijs dictum est, id cùm uera ingratitudinis causa ostenditur, ex omni parte in his etiam rebus seruetur: omnibus alijs quæ de successione parentum in filijs, uel filiorum in parentibus dicta sunt, inuiolabiliter custodiendis. At uerò ingratitudinem hoc loco non tantùm quæ erga matrem (prout antè à nobis dictum est) sed etiam quæ erga ipsum defunctum fratrem facta sit, consideramus. Et quanquam sanè multas quotidie inter fratres contentiones suboriri cerninus: tamen eum duntaxat tanquam ingratum circa fratrem effectum in partem huius lucri uocari non sinimus, qui per insidias fratri mortem intentarit, qui criminalem illi accusationem impegerit, qui uniuersa eum substantia exuere studuerit: illius enim portio tam ad reliquos fratres fratrumque filios, quàm ad matrem perueniat. Atque hæc lex de filiorum successionibus, quibus matres succedunt filijs, posita sit, introducens his quæ in posterum secundo se marito sociabunt, à nobis excogitatam subdiuisionem. Quæ enim iam in secundum conuenerunt matrimonium, & memoratę legis nostræ beneficio potitæ sunt, his ius esto ut quæ ex filiorum successione ad ipsas peruenerunt siue ex testamento siue ab intestato, eę firmiter & proprietatis & usus fructus iure habeant: & item alienare, de ijs testari, & ad alios quo uolunt modo transmittere possint, nullo eis impedimento ex præsenti lege ullo unquam tempore obstaturo. Sed & illud quod in prædicta nobis legislatione constitutum est, prioris matrimonij filijs ratum permaneat, nempe si donationem ante nuptias, quam mater ex morte matiti sui lucrifecerat, ad eum qui ex filijs mortuus esset, peruenire contigerit, & per eam causam pars eius hæreditatis facta sit: ut mater ne pro ea quidem parte, pro qua hæreditatem filij agnoscit, in rebus eius ante nuptias donationis proprietate fruatur: sed in his tantum quoad uiuit, habeat usumfructum. Obtineat igitur & hoc in prioris matrimonij filijs, qui gratos se perhibuerunt: nisi ante dictam legem de his iudiciaria sententia uel suscepta inter partes transactio aliquid definierit. *Verbis iam propositis proposita exceptio partim approbatur, partim etiā distinguitur, seu replicationes aduersus eam introducuntur. Ait autem Imperator:* Secundum nostram uidelicet constitutionem. *Hæc constitutio habetur Nouell. c. 2. §. cum igitur. Ait insuper Imp.* Secundum nostram uocationem, quam statim dicemus. *Scilicet d. c. 22. §. item quia mater. Ait item Imp.* Atque hæc dicimus de rebus quæ extra donationem ante nuptias sunt positæ. *Ex his uerbis prima propositæ exceptionis replicatio elicitur, hæc scilicet: Nisi res in hæreditate filij existentes, ex ante nuptias donatione ad filium peruenerint. Hæ enim res quamuis magis à matre, quæ se antenuptiali donatione ob secundas nuptias indignam fecit, quàm à patre ad filium peruenerint: tamen in ijs regulæ propositæ est locus. cui concordant item uerba paulo superius proposita, hæc:* Sed & illud quod in prædicta à nobis legislatione constitutum est, prioris matrimonij filijs ratum permaneat, nempe si donationem ante, &c. *Constitutio cuius hic fit mentio, habetur Nouell. c. 2. §. antenuptiali, in hæc uerba:* Antenuptiali donatione ad secundum ueniens consortium, neque secundum quantum hæres exilter, filij fruatur: sed hoc filiorum sit solum lucrum eis à lege datum, & non uideatur esse pars hæreditatis filij, sed adhuc antenuptialis donationis naturam non abijciens. Quæ conuenit tenere etiam circa eas, quæ nunc iam sunt uiduatæ mulieres, & proprijs successerunt filijs: & quæ nondum ad secundas ueniunt nuptias, licet postea ueniant. Quod igitur hic habetur, sic omni tempore sanciatur. *Ait insuper in supradictis uerbis Imp.* Quæ enim à nobis. *Scilicet d. §. antenuptiali, & d c. 22. §. Quòd si mulier. Item ait:* Et insuper Leonis pientissimi principis constitutione. *Hæc constitutio habetur l. 6. §. his illud. de quibus infrà capite proximo.*

Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi filij prioris matrimonij aduersus fratrem defunctum fuerint ingrati. quæ replicatio approbatur uerbis suprà propositis hisce: Cæterùm hæc in alijs rebus sancimus, &c. *Plura de regula proposita dicentur aliquando in Senatusconsulto Tertulliano.*

III. Regula. *De bonis quæ nuptias iterans, à secundo coniuge adquisiuit. Hæc secundi matrimonij liberi habent præcipua. Quæ regula approbatur l. 4. C. de secundis nuptijs, hisce uerbis:* Cum alijs sanctionibus iusserimus materna bona integra ad liberos peruenire: quod tamen mulier mariti largitate percepit, id ex eo tantum liberi coniugio procreati, sibi speciale tanquam paternum nouerint patrimonium uindicandum. Itaque si habens filios, ad secundas nuptias fortasse transierit, sponsalitiam largitatem, quam uir secundus contulit in uxorem, tantummodo filij qui ex secundo matrimonio suscepti sunt, pro soliditate possideant, nec prosit liberis ex priore susceptis matrimonio, quòd mulier ad tertia minimè uota migrauerit. Quòd si posterior uir

fine liberis ex eodem matrimonio suscepris decesserit: quidquid ab eo ex sponsalium largitate uxor fuerit consecuta, id sibi iuriq; suo sciet esse collatum, etiamsi ex priore matrimonio donator filios reliquisse doceatur. Ad maternas sanè ueniens uel ex hoc uel ex alio quolibet titulo, facultates omnis posteritas ex quocunque susceptà uiro, pro debita sibi portione, ut à matre, uel spontanea largitate, uel per testamentum eius fuerit collata, possideat. Nos enim hac lege id præcipuè custodiendum esse decernimus, ut ex quocunque coniugio suscepti filij, patrum suorum sponsalicias retineant facultates.

Concordat Nouell. c. 22. §. sed neque illud, usque ad §. quæ uerò dotium, his uerbis: Neque illud nobis relinquendum est, quod pienriss. princeps Theodosius iunior rectè constituit, inquiens: Si mulier procrearis filijs ad secundum transeat matrimonium, simulque ac ei exinde alij nati sunt filij, secundus quoque maritus moriarur: ut matre intestato mortua, propria quidem eius bona ex utroque matrimonio suscepti filij percipiant ex æquo, & per omnia similis in ijs celebretur distributio: donationem uerò ante nuptias utraque sui parentis proles capiet, & in solidum tam prioris matrimonij filij illius donationem lucrabuntur, quàm ex secundis procreati seminibus, profecta ab hoc largitate perfruentur, tametsi ad tertium illa matrimonium non peruenerit. Quid enim ea res prioribus prosit? aut cur priores filij posterioribus inuideant, quod non & illi ex tertijs nuptijs contumeliam in se acceperint? Et ut simpliciter dicamus, quæque proles sui parentis donationem ante nuptias percipito, & in uniuersum primis filijs propter ipsam nuptiarum repetitionem capientibus secundi omnino eam obtinento: etsi ea quæ nuptias repetijt, tertijs se nuptijs non iunxerit: ne ex ea re inferiore loco quàm fratres esse uideantur. Ex ipsa autem rerum consequentia eadem sunto, & in ijs patribus qui nuptias repetunt, & prioribus quidem matrimonij filijs dos lucrata, propter iteratas nuptias: secundis uerò ea quæ per secundas accesserunt conseruantor, tametsi pater ad tertias nuptias non peruenerit. Reliqua certè quæ pater materue in talibus per repetitas nuptias legati fortè titulo seu fidei commissi lucrati sunt, neque ad tertias transierunt nuptias: ea confusa cum ipsorum patrimonio, neque tertijs concussa nuptijs, immota apud ipsos permanento, & ad eorum res tanquam proprias successiones transferuntor, & à superstitibus adhuc quocunq; uolunt modo disponuntor. Quia uerò pro rationis continuitate & similitudine ubique lucra ad disiunctiones matrimoniorum alterius morte factas, in legibus nostris referimus: propterea breuiter & illud apponimus, ut quæcunque parentes diuortio soluto matrimonio (siue bona gratia interuenerit, siue etiam aliter) uel occasione dotis, uel donationis ante nuptias lucrentur: hæc omnia ad imitationem eorum lucrorum, quæ per mortem obueniunt, filijs conseruentur. Eodem obseruando & in his mulieribus quæ dotem non dederunt, quatenus earum lasciuiam lata à nobis constitutio coercet. Neq; differentiam constituimus, cuius culpa matrimonium diuortio dissolutum sit. Vtcunq; enim se res habet, siue primæ nuptiæ diuortio solutæ sunt, siue etiam secundæ, licet tertiæ insecutæ non sint: nihilominus id lucrum, quod harum obtentu accessit, reseruetur earum nuptiarum filijs, ex quibus quiq; filij processerunt. *Propositæ regulæ exceptio prima uidetur esse: Nisi tertiæ nuptiæ non sint insecutæ. uerùm hæc exceptio reprobatur passim in uerbis iam propositis.*

Secunda exceptio est: Nisi non mulier, sed uir nuptias iterauerit. Et hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce: Ex ipsa autem rerum consequentia, &c.

Tertia exceptio est: Nisi non ex dotis uel antenuptialis donationis causa, sed ex causa legati, uel alia simili à coniuge adquisierit. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce: Reliqua certè quæ pater materue, &c.

Quarta exceptio uidetur esse: Nisi non morte, sed diuortio matrimonium sit dissolutum. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce: Quia uerò pro rationis continuitate & similitudine, &c.

III I. *Regula. De bonis proprijs quæ coniunx superstes, & nuptias iterans præter prædicta bona habet: item de donatione ante nuptias uiri & dote mulieris. Hæc bona cui uelit parens potest relinquere, eoq; mortuo ad utriusq; matrimonij liberos ex æquo pertinent. quæ regula approbatur l. 4. §. ad maternas. C. de secundis nuptijs. cuius uerba uide s. reg. prox. in prin. Concordat. l. 18. C. de donationibus ante nuptias, his uerbis:* Si liberis ex priore matrimonio procreatis, pater ad secundas migrauerit nuptias, nihil omnino filijs prioris coniugij ex donatione ante nuptias, quam ipse uel alius pro ipso uxori quondam eius matri communium liberorum donauerat, seruare cogitur: quoniam & mater liberis, ex priore matrimonio extantibus, post secundas nuptias (multoque amplius, si non fuerit altero marito sociata) nihil

nihil ijſdem filijs ex dote quam patri eorum ipſa, uel alius pro ea obtulerit, ſeruare compellitur. *Concordat item Nouell. conſt. 22. §. ſed neque illud. ibi, propria quidem eius. cuius uerba uide paulo ſuperius reg. prox. concordat item l. 2. in prin. C. de mortis cauſa donat.*

V. Regula. *De alienando ſecundo coniugi. Qui queue nuptias iterat, poſteriori coniugi antenuptialis donationis uel dotis nomine, uel alio modo quantum uelit, poteſt alienare. cuius regulæ exceptio prima hæc eſt:* Niſi *mulier intra tempus luctus nuptias iterauerit. tunc enim non niſi tertiam bonorum ſuorum partem illi poteſt alienare. quæ exceptio approbatur l. 1. in prin. C. de ſecundis nuptijs. cuius uerba uide ſ. quæſt. prox. reg. 1.* *Secunda exceptio eſt:* Niſi *ex priore matrimonio ſuperſint liberi. tunc enim parens, qui queue nuptias iterat, ſecundo coniugi alienare amplius non poteſt, quàm uni ex filijs prioris matrimonij relinquit. quæ exceptio approbatur l. 6. in prin. uſq; ad §. his illud. C. de ſecundis nuptijs, hiſce uerbis:* Hac edictali lege in perpetuum ualitura ſancimus, ſi ex priore matrimonio procreatis liberis, pater uel mater ad ſecunda, uel tertia, aut ulterius repetiti matrimonij uota migrauerit: non ſit ei licitum nouercæ, uel uitrico, teſtamento, uel ſine ſcriptura, ſeu codicillis, hæreditatis iure, ſiue legati, ſiue fideicommiſsi titulo plus relinquere, nec dotis, nec ante nuptias donationia nomine, ſeu mortis cauſa habita donatione conferre: nec inter uiuos conſcribendis donationibus (quæ etſi conſtante matrimonio ciuili iure interdictæ ſunt, morte tamen donatoris ex certis cauſis confirmari ſolent) quam filio, uel filiæ, ſi unus uel una extiterit. Quòd ſi plures liberi fuerint, ſingulis æquas partes habentibus, minimè plus quàm ad unumquenq; eorũ peruenerit, liceat ad eorum uitricum uel nouercã transferri. Si uerò nõ æquis portionibus ad eoſdẽ liberos memoratis modis tranſierint facultates: tũc quoq; nõ liceat plus eorũ nouercæ, uel uitrico teſtamẽto relinquere, uel donare, ſeu dotis, uel antenuptias donationis titulo conferre, quàm filius uel filia habet, cui minor portio ultima uoluntate derelicta, uel data fuerit, aut donata: ita tamẽ ut quarta pars quæ ijſdem liberis debetur ex legibus, nullo modo minuatur: niſi ex ijs cauſis quę de inofficioſo excludũt querelã. Quã obſeruationẽ etiã in perſonis aui uel auiæ, proaui uel proauię, nepotũ uel neptiũ, itẽ pronepotũ & proneptiũ, ſiue in poteſtate ſiue emãcipati emãcipatæue ſint, ex paterna uel materna linea uenientibus, cuſtodiri cenſemus. Si uerò plus quàm ſtatutum eſt, aliquid nouercæ uel uitrico relictũ, uel donatũ fuerit: id quod plus relictũ, uel donatũ, aut datum fuerit, tanquã non ſcriptũ neque derelictum, uel donatum, aut datum ſit, ad perſonas deferri liberorum, & inter eas diuidi iubemus: omni circumſcriptione, ſi qua per interpoſitam perſonam, uel alio quocunq; modo fuerit excogitata, ceſſante. *Concordat Nouell. conſt. 22. §. commodiſsimè. cuius uerba uide paulo inferius.*

VI. Regula. *Si quid amplius quàm in ſuperiore exceptione proxima ſtatutum eſt, coniugi ſecundo relictum ſit: id liberis relinquentis debetur. quæ regula approbatur uerbis iam propoſitis. cuius exceptio prima hæc eſt:* Niſi *ingrati ſint liberi. quæ exceptio approbatur l. ult. C. de ſecundis nuptijs, hiſce uerbis:* Cum apertiſsimè legibus caueatur, ingratos liberos à maiorum ſuorum hæreditate meritò eſſe repellendos: ſi hoc idem in ſuis elogijs conſcripſerint, & reuera fuerit reuelatum: reclamare uidetur huiuſmodi ſanctioni diualis conſtitutio Leonis inclytæ recordationis, quam ſuper filijs ex priore matrimonio procreatis conſcripſit. Nam cum neceſſitas eſt patri, uel matri, qui ad ſecunda uota migrauerit, tantum præſtare per quamcunq; cauſam ſecundo marito uel nouercæ, quantum filio uel filiæ ex anterioribus nuptijs progenitis, qui partem minimam habiturus eſt, reliquerit: maxima iniquitas ex hac ſanctione contra genitores efficiebatur. Liberi etenim ſcientes quòd omnimodo aliquid ſibi à genitoribus ſuis & nolentibus relinquendum eſt, & quantum ſecundus maritus, uel nauerca acceperit: cũ omni licentia & laſciuia ſuos genitores iniurijs afficiebant. Quapropter ſancimus, ingratos reuera liberos, neq; hoc beneficium, quod diualis conſtitutio Leonis Auguſtæ memoriæ eis præſtitit, in poſterum poſſe ſibi uendicare, ſed quaſi ingratos ab omni huiuſmodi lucro repelli. Quam obſeruationem in perſonis etiã aui uel auiæ, proaui uel proauię, nepotum uel neptium, item pronepotum uel proneptium, ſiue in poteſtate, ſiue emancipati emancipatęue ſint, ex materna uel paterna linea uenientibus, cuſtodiri cenſemus. Sed quemadmodum genitoribus prouidimus, ita & innocuam poſteritatem affici nullis iniurijs patimur: ut non genitores, qui ſe ſecundis nuptijs deuouerint, irrationabile odium ad priores liberos forſitan habentes, ſine iuſta ratione eos ingratos uocare concedantur. Eos etenim liberos huiuſmodi beneficio defraudari uolumus, qui reipſa ingrati, circa ſuam antiquitatem ab hæredibus genitorum liquidis & indubitatis probationibus conuicti fuerit, ex huiuſmodi caſibus, qui antea priſcis legibus enumerati ſunt. *Concordat Nouell. conſtitut. 22. §. commodiſsimè. ibi: Hoc autem, his uerbis*

bis uerbis: Hoc ipsum quod redundat, diuidendi tantummodo inter se, qui gratos se erga parentes exhibuerunt: non qui circa illos ingrati comprobantur, nempe tali aliquo ingratitudinis genere obnoxij, qualem leges requirunt. Tales enim ea quoq; utilitate, quam exinde possent capere, priuamus: ne quando spe harum rerum adquirendarum ostentata contra parentes insurgant, efferenturq́;, & naturæ leges uiolent. Nemini enim dubium est, quin hoc quoque casu si quis eorum ad quos superfluum defertur relictis filijs mortuus sit, eius defuncti filij (quotcunque sint) pro portione scilicet paterna id capient. *Secunda propositæ regulæ exceptio est: Nisi posterioris matrimonij sint liberi. quæ exceptio reprobatur l. 9. in prin. C. de secundis nuptijs, hisce uerbis:* Quoniam præteritæ leges omnia quæ liberis ex priore matrimonio procreatis, mulier quidem secundo marito, uir autem secundæ uxori dotis, uel antenuptias donationis nomine, uel alio quocunque modo dederit, uel reliquerit, his ampliora, quæ uni filio, uel filiæ ex anteriore matrimonio progenitis danda uel relinquenda sunt: reuocata ad solos filios, ex anteriore matrimonio natos peruenire constituerunt, nullaq; in hac parte filiorum ex secundo matrimonio natorum mentio facta est: hoc quoque corrigentes, omnia quæ memorato modo reuocantur, non solum ad filios prioris matrimonij, sed etiam ad eos qui ex secundis nuptijs nati fuerint, pertinere, & in capita inter omnes diuidenda sancimus. *Hæc constitutio mutatur, exceptioq; proposita nouo iure approbatur Nouell. const. 22. §. Commodissimè, his uerbis:* Commodissimè sacratiss. princeps Leo nobis considerasse uidetur ea, quæ in secunda conferunt matrimonia, hi qui ipsa contrahunt. Inquit enim: Siquidem parentes ex priore matrimonio susceptos filios habeant, deinde in secundum aut deinceps matrimonium concedant: ne possint neque patres in nouercam, neque matres in uitricum, uel per tempus uitæ suæ quidquam liberalitatis conferre, uel sub mortem relinquere, nisi intra eam quantitatem, quam unus filius, filiaúe solus cum sit ex parente, habet. Si plures filij sint, & singuli æqualem cum cæteris portionem obtineant, ne amplius quàm ad unumquenq; eorum peruenerit, uel uitricus uel nouerca percipiant. Si ea quæ relicta sunt, inæqualia existant: ut tantum solummodo ex quacunque parentis liberalitate uel in nouercam, uel uitricum transferri necesse sit, quantum ex illius substantia uel per ultimam uoluntatem relictum, uel in uita traditum percipit, qui ex filijs minimum habet: ut tamen omnino quæ quarta olim fuit, hodie tertia aut dimidia ex lege nostra pars filio relinquatur traditurúe: nisi iterum ingratitudinis ratio aduersetur. Eodem hoc obseruando tam in auo & auia, proauo & proauia, quàm nepotibus masculis & fœminis, & item pronepotibus siue in potestate, siue emancipati emancipatæúe sint, siue ex paterna, siue materna linea descendant. Cumq; hoc definijsset, rectè intulit, ut quod ultra statutum uel nouercæ uel uitrico, siue relictum, siue denique datum esset, id quasi neque scriptum neque relictum, neque donatum, neque datum sit, filijs competat, interq́ue eos solos pro uirili diuidatur. Nam ut & filij, qui ex secundo matrimonio procreati sunt, in partem cum his uocentur, tametsi in quadam constitutione scriptum est: non tamen hoc nobis tempore adlubescit, sed primi matrimonij filijs, quorum etiam causa id reseruatum est, solia detur, nulla machinatione uel per subditicias personas, uel aliam causam introducenda.

Tertia propositæ regulæ exceptio est: Nisi computatione ad tempus mortis ipsius parentis collata, nihil amplius uitrico uel nouercæ quàm filio relictum reperiatur. quæ exceptio approbatur d. c. 22. §. Quoniam uerò, his uerbis: Quoniam quæ usque adhuc latæ sunt leges, non discernunt utrum quod redundat, spectari debeat oblationis, an soluti matrimonij tempore: præstantissimum nobis uisum est parentis, qui nuptias iterauit, mortis tempus obseruari. Scribunt enim homines nonnunquam plura quàm possident, scribunt etiam pauciora, cum tamen superuenientes fortunæ casus plerunque contrarios operentur euentus. Quapropter ne quid erremus, illud tempus, quo qui nuptias repetijt moritur, considerandum, & resultans inde proportio sumenda est: reiectisq́ue in illam oculis, id quod statutum transcendit, detrahere & adsignare filijs conuenit, in omnibus talibus non oblatione aut scriptione, quo tempore cœpta sit, spectanda, sed inspiciendo (ut uocant) effectu.

Quarta exceptio est: Nisi mortis causa donatio aut dos constante matrimonio rursus deminuatur. Hæc exceptio reprobatur d. c. 22. §. quæ uerò, his uerbis: Quæ dotium donationumúe ante nuptias augmenta simul & deminutiones concernunt, tametsi à plerisque antiquis exposita sunt legibus: perfectius tamen à nobis elaborata sunt, qui uel

constantibus

constantibus matrimonijs propter nuptias donationes non solùm augeri, sed etiam ab initio constitui præcepimus: & quemadmodnm augeri permisimus, ita & deminui, si uelint hi qui in ius matrimonij conuenerunt, concessimus. Sed alterum illud (de deminutione loquimur) si secundæ contrahantur nuptiæ, non permittemus, ne Leonia pientiss. principis constitutionem, cum ex priore matrimonio nati sint liberi, in aliquo offendamus. Nam si parens immoderatam dotem aut donationem ante nuptias offerat, aut aliquid aliud largiatur: deinde intelligens quò tendat legis sententia, ad miuorem summam redigat id quod gestum est, dotemq; aut donationem ante nuptias deminuat: non amplius quod datum est, cedet in lucrum filijs, sed licebit uitrico aut nouercæ id lucrari, cum interim iniuria afficiantur filij. *Legrs concordantrs uide J.lib.proxim.cap.11. quæst.4.reg.4.*

VII. *Rrgula. Mater ad secundas ueniens nuptias, liberorum tutelam gerere amplius non potest. de qua re dicetur J.lib. 17. cap. 4. quæst. 2. excrpt. 21. repl. 1. Planè pater nuptias iterans, non ideò minus negocia liberorum potest administrare. quæ exceptio approbatur l. 5. §. negocia. C. de secundis nuptijs. cuius uerba uide J.cap. prox.quæst.2.reg.1.*

VIII. *Regula. Mater nuptias iterans amittit educationem liberorum. Quæ regula approbatur Nouell.c.22.§. porrò & illud. cuius uerba uide J.lib.18. cap.4.quæst.1.reg.2.*

IX. *Regula. Si intra annum luctus mulier nuptias iterauerit, fit infamis, aliasq; pœnas incurrit. de quibus uide s.quæst prox.reg.1 Reliqui secundarum nuptiarum effectus suis annotati sunt locis.*

DE BONIS, QVAE CONiunx superstes, & nuptias iterans à priore coniuge adquisiuit.

Cap. VI.

I. *Causa, ex qua dominium bonorum à priore coniuge adquisitorum ad liberos prioris matrimonij pertineat? Si coniunx superstes nuptias iterauerit, dominium bonorum à priore coniuge adquisitorum amittit, usufructu tantùm retento, transitq; illud ad liberos prioris matrimonij. Proinde coniunx superstes ea nec alienare nec obligare amplius alteri potest. quæ regu regula approbatur l.3. in prin. C. de secundis nuptijs, hisce uerbis:* Fœminæ quæ susceptis priore matrimonio filijs, ad secundas post tempus luctui statutũ transierint nuptias, quidquid ex facultatibus priorum maritorum sponsalium iure, quidquid etiam nuptiarum solennitate perceperint, aut quidquid mortis causa donationibus factis, aut testamento iure directo, aut fideicommissi uel legati titulo, uel cuiuslibet munificæ liberalitatis præmio ex bonis (ut dictum est) priorum maritorum fuerint assecutę, id totum ita ut perceperint, integrum ad filios, quos ex præcedente coniugio habuerint, transmittant: uel ad quemlibet ex filija (dummodo ex his tantùm sit, quoa tali successione dignissimos iudicamus) in quem contemplatione meritorum liberalitatis suæ iudicium mater crediderit digerendũ. Nec quidquam eædem fœminæ ex ijsdem facultatibus alienandum in quamlibet extraneam personam, uel succesionem ex alterius matrimonij coniũctione susceptam, præsnmant: atq; habeant potestatem possidendi tantum acfruendi in diem uitæ, nõ etiam alienandi facultate concessa. Nam si quid ex ijsdem rebus in alium quemlibet fuerit ab ea translatum, ex maternis redintegrabirur facultatibus: quo illibata ad hos, quoa statuimus liberos, bona & incorrupta perueniant. *Concordat l. 5. in prin. usq; ad §. negocia. C. eod. tt. his uerbis:* Generaliter censemus, quocũq; casu constitutiones ante hanc legem mulierem, liberis communibus, morte mariti matrimonio dissoluto, quę de bonis mariti ad eam deuoluta sunt, seruare sanxerunt ijsdem casibus maritum quoque, quæ de bonis mulieris ad eum deuoluta sunt, morte mulieris matrimonio dissoluto, communibus liberis seruare: nec interest si alter pro marito donationem ante nuptias, uel pro muliere dotem crediderit offerendam. Hoc obseruari pręcipimus, licet res ante nuptias donatę (ut adsolet fieri) in dotem à muliere redigantur. Dominium autem rerum, quæ liberis per huius legis uel præteritarũ constitutionum authoritatem seruantur, ad liberos pertinere decernimus. Itaq; defuncto eo, qui eas liberis seruabat, extantes ab omni possessore liberi uindicabunt, consumptas ab hæredibus eius exigent, qui eas seruare debuerant. Alienandi sanè uel obligãdi suo nomine eaa res, quæ liberis seruari præceptæ sunt, eis qui reseruaturi sunt, adepta licentia est. *Concordat itẽ l. 6. §. his illud. C. eod. tt. cuius uerba uide J. eod. cap. quæst. 4. reg. 1. itẽ cõcordat l. 2. ibi: quorũ omniũ. C. de indicta uiduitate. cuius uerba uide in rõmen; de Legatis c.32. cõdit. 2. excerp. 10. Cõcordat itẽ Nouel. c.22. §. si uerò subsit proles, his uerbis.* Si subsit proles, & lex filios cõtemptim ea re habitos uideat, tunc omnis illi largitas, quæ à marito ad ipsam profecta est, proprietatia iure aufertur, solo usufructu derelicto. Atque hæc sanciantur tam in donatione ante nuptias quàm omni largitate, siue ea uiuente adhuc marito, siue etiam ex testamento, siuè mortis causa donatione ad ipsam peruenit, siue pars institutionis sit, siue legatũ siue

fideicom-

fideicommissum. Et ut generaliter dicamus, in uniuersum omnis eam proprietatis titulus deferet in ijs, quæ à priore ad ipsam uiro peruenerunt, & filij ea capient, eruntque proprietatis domini statim ab eo tempore, quo alteri se mater coniunxit. Eaq; pœna tam marito quàm mulieri posita esto. Nam neq; ille, si filios habeat, altera ipsis uxore inducta, proprietatis titulo in dotalibus lucris perfruetur, aut alio largitatis genere ab uxore affectus stabiliret id ob rmebit, dempto iure utendi fruendi quoad uixerit. Si quidem & eo casu filij, quamuis sub patria adhuc potestate cōstituti essent, nihilominus secundum proprietatem talium rerum domini existent, nimirū statim à secundæ uxoris copula ad ipsos transeuntium. Neq; differentiam inter dotem & donationem ante nuptias cōstituimus, ipsi ne hanc pro se, cum nuptias contraherent, dederint, an pro ipsis alij hoc fecerint, siue genere proximi siue extranei: quamuis & donatio ante nuptias quodamodo sub dote comprehensa esse uideatur. Insuper quod de lucris sancitum est, quæ per hanc causam ad eos, qui nuptias contraxerunt, peruenire solent, usq; adeò ratum esto, & de talibus lata lex ita certa firmaq; eis erit, cauens ut neq; alienationem iu talibus ullam parentibus permittat, neq; hypothecam. Quin etsi quid tale parentes agāt, continuò eorum illis substantiam obligat: non quod prohibeat, ne parentes suo in his arbitratu agant quæ uelint (pudet enim legem parentibus filios præficere tanquam castigatores & magistros) sed pudore illos erga parētes suffundi uult, interminaturq; his qui suscipiūt, quòd nullam ea res susceptа utilitatem ipsis allatura sit. Ac nouerint sanè per hanc quoq; nostram legem, quòd siue eas res à parentibus comparauerint, siue per donationem acceperint, siue quidquam omniū egerint: id quod gestum est, perinde habebitur, ac si neq; factum neque scriptum sit. Vindicabunt etenim omnino eas filij hæredesq; eorum & successores tam ab ipsis, quàm etiam hæredibus eorū & successoribus, non aliter excludendi, quàm si triginta annorum spacium excesserit, & longi temporis possessio eos qui susceperant, dominos constituerint, incipiente eo tempore filijs currere, ex quo sui iuris esse aut facti uidebuntur: nisi fortè pupillaris adhuc ætas illis opituletur. *Hactenus proposita regula approbata est. cuius exceptio prima hæc est: Nisi parens superstes non iterauerit nuptias. quæ exceptio cùm ex præcedentibus constat, tum approbatur etiam l. 6. §. fin. C. de secundis nuptijs, bisce uerbis:* Si liberorum suorum affectione seruata, pater mater ue ad alias nuptias migrare noluerit, neq; uir ijs quæ de bonis uxoris ad se transeunt, neq; mulier rebus quæ ex substantia mariti ad se peruenerunt, pro suo arbitrio uti, uel eas uendere, aut quocunque iure uel modo alienare, uel pignoris iure seu hypothecæ, si uoluerint, obligare, utpote domini earum prohibebuntur: extantes autem prædictas res, si non fuerint alienatæ siue consumptæ uel suppositæ, licebit liberis uindicare etiam non adeuntibus hæreditatem parentum. *Concordat l. 8. §. illud etiam. C. eod. tit. cuius uerba uide J. repl. 2. Concordat item Nouell. const. 22. §. soluto ergo, his uerbis:* Soluto per quascunq; supradictas diuortiorum species matrimonio, fœlix sanè & beatus uterque coniugum futurus est, si priore cubili contentus maneat, neq; sequentibus matrimonijs progenitæ iam soboli tristitiam inferat. Ac siquidem hoc fecerint, & in prioribus nuptijs præstiterint, primum obtinebunt sua: hoc est, mulier dotem, uir uerò donationem ante nuptias, neque nobis tam anxiè & curiose omnia perquirentibus, ut in secundis fieri solet nuptijs. deinde capient etiam lucra, maritus quidem quæ ex dote, uxor uerò quæ ex donatione ante nuptias prouenient. Quoniam uerò mulieres, quæ ad secundas nuptias non perueniunt, quadam honoris prærogatiua præ alijs, quæ nuptias iterant, dignas esse censemus: propterea sancimus, ut si qua marito amisso secundis abstineat nuptijs, ea non solùm habeat in donatione ante nuptias usumfructum, quemadmodum prius quoque sanximus: sed etiam proprietatis tantū, quantum cuique filiorum proportionis modus adsignat, ut & ipsa in ratione proprietatis unius filij personam sustinere uideatur. Atque hæc iubemus obtinere non tantùm in matribus, sed etiam in patribus & alijs ascendentibus, qui ad secundas nuptias non demigrant, uolumus: habebuntq; ea pro suis, in nullo à reliqua ipsorum substantia penè dissidentia. Vnde & quamdiu uixerint, perinde plenam in ijs rebus alienandi licentiam habebunt, ut in illis habent, quæ uel ante hoc tempus domi suæ possederunt. Sed etsi moriantur, in manu illis erit, ut eas res legatis uel fideicommissis in alios transferant. nam & nos hoc genus alienationis admisimus, scripta super hoc constitutione. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi parens superstes in dote uel antenuptiali donatione, quam lucratus est, maiorem partem uindicet, quàm unus filiorum in ea habeat. quæ replicatio constat ex uerbis iā propositis bisce:* Sed etiā proprietatis tantum, quantū cuiq;

cuiq; filiorum proportionis modus adsignat,&c. *Cui concordat Nouell. const. 127. §. Qui uerò, his uerbis:* Quia & mulieres ad secundas nuptias nō uenientes portione aliqua dignas, ultra eas quæ secundò nubunt, esse putamus: si qua amisso uiro alterius abstine at nuptijs, habere quidem eam usum antenuptialis donationis, sicut prius sancimus: habere uerò eam & proprietatis tantum, quantum filiorum quantitas faciat, ut secundum proprietatis rationem unius & ipsa filij personam obtinere uideatur. Hoc uerò ualere nō in matribus solis iubemus, sed etiam in patribus & alijs ascendentibus uolumus ad secundas nuptias non uenientibus. *Secunda replicatio est: Nisi parens superstes tandem etiam mortuus sit, supradictis rebus non alienatis: tunc enim dominium illarum rerum ad liberos communes pertinet. quæ replicatio approbatur l. 5. §. fin. C. de secundis nuptijs, hisce uerbis:* Illud humanis sensibus huic legi credidimus inserendum, ut eo quoq; casu, quo luctatur uel mulier res, quæ ad eam à marito perueniunt, uel maritus eas quæ ex bonis mulieris ad eum transeunt: hoc est, ubi primum matrimonium alterius morte dissoluitur, nec superstes ad secundas nuptias peruenit, si res uel maritus uel uxor, hoc est, qui superstes est, non consumpserit uel alienauerit (quod eis ad secundas nuptias non uenientibus, quasi rerum dominis concessum esse, non dubium est) liberis liceat res à patre profectas ut paternas, à matre ut maternas accipere. *Concordat l. 6. §. fin. C. eod. tt. cuius uerba uide s. ead. regula in prin. Concordat item l. 8. §. illud etiam. C. eod. tt. his uerbis:* Illud certa sanctione definite cēsemus, ut si quis uel si qua ex alio matrimonio filijs procreatis, minimè ad secundas nuptias uenerit, eodem modo liceat quidem genitori res, ex priore coniugio sibi adquisitas, quomodo uoluerit alienare uel administrare: si quæ uerò earum minimè sint alienatę, possint liberi etiam non adeuntes paternā uel maternam hæreditatem, eas uindicare. Cæterùm sancimus, quòd etiam illa de cætero uidebitur earundem fuisse rerum alienatio, quæ in testamento genitoris uel specialiter relinquendo, uel generaliter hęredem instituendo facta sit. *Concordat item Nouell. c. 22. §. si tamen cum filios. ibi: Visus est nanq;. cuius uerba uide j. dupl. 1. Propositæ nanq; replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi parens superstes testamento facto alios instituerit hæredes, uel res illas alij legauerit quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Cæterùm sancimus. quòd etiam illa de cętero uidebitur earundem fuisse rerum alienatio, quæ in testamento genitoris, &c. *Concordat Nouell. c. 22. §. se luto uerò. ibi: Sed etsi moriantur. cuius uerba uide paulo superius ead. except. in prin. Planè quod de hæredum institutione dicitur, illud mutatur ac tollitur d. c. 22. §. si tamen cum filios, his uerbis:* Si tamen cum filios ex una aliqua parte, extraneos ex altera hæredes scriberet, nondum eiusmodi res ad alienationem peruenerint, non uidebuntur propterea alienari, quòd & alius quispiam hæres adscriptus sit, sed inuiolatæ manebunt & hæ apud filios. Neq; enim si omnes filios hæredes scribat, ex inæqualibus tamen portionibus statim hasce res proportione hæreditaria capient, sed ex æquo inter se diuident pro uirili. Qua ratione etsi nullum ex ipsis hęredem scripserit, sed omnes extraneos, si per alios modos pro legitima eis satisfactum sit, capient hæc, tametsi inter parentis hæredes non existant. Visus est nanque per præsumptionem pater eo ipso, quòd nec uiuus alienarit, aut specialiter harum rerum aliquid pignori obligauerit, neque moriens ad alium transtulerit, maluisse conseruare filijs, utpote per illos sibi adquisita, quàm ad extraneos deducere. *Secunda propositæ replicationis duplicatio hæc uidetur esse: Nisi filij defuncto parenti hæredes non existant. Hæc duplicatio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Qua ratione etsi nullum ex ipsis, &c. *Concordat item d. c. 22. §. & hæ res. cuius uerba uide j. dupl. prox. item concordat l. 6. §. fin. C. de secundis nuptijs. cuius uerba uide s. ead. except. in prin. item concordat l. 8. §. illud etiam. C. eod. tt. cuius uerba uide s. ead. repl. in prin. Planè admittitur duplicatio proposita in casu, qui proponitur l. 8. §. talem uerò. C. de secundis nuptijs, hisce uerbis:* Talem uerò licentiam filijs, ut etiam non adeuntes paternam uel maternam hæreditatem lucra uindicarent, quæ parens eorum ex matrimonio, quod secundo thoro minimè mutauit, sibi adquisita non alienauit, nullo modo eis concedimus, si paternam uel maternam hæreditatem ab intestato ex parte (si fortè alij etiam ex anteriore matrimonio morienti parenti filij sint) sibi adquisierint. *Hæc uerba quid sibi uelint, glossa dubitat, & ego non satis intelligo.*

Tertia duplicatio est: Nisi filij aduersus parentem fuerint ingrati. Quæ duplicatio approbatur Nouell. c. 22. §. & hæ res, his uerbis: Et hæ res præcipui muneris loco ex nostra lege dabuntur filijs, tametsi patris uel matris uel utriusque hæreditatem non adeant: & tametsi quidam adeant hæreditatem, quidam repudient. Id enim rectius habere uisum est, quàm priora. Quapropter si muneris loco ad ipsos defertur lege, nullo id additamento cōsputetur deminuatur ue: nisi ipsi per se filij deminutionis causam præbeant. Si quis

quis enim ex eis ingratus ostédatur, id munus cæteris damus, qui nihil tale peregerint: quò magis & alios erudiamus parentes honorare, & fratrum sibi exemplũ imitandum proponere. Vnde si tanta calamitas in procreatione filiorum sit, ut omnes ingrati perhibeantur, ad defuncti hæredes ista perueniát, quasi in illius bonis existentia, nequeuntibus filijs à patre, quem debito honore non affecerunt, munus obtinere, quod nos illis ea de causa negamus. *Ait imperator:* Id enim rectius habere uisum est quàm priora. *Per hæc uerba uidetur notari ac tolli rursus d. §. talem uerò. Quarta duplicatio uidetur esse: Nisi ex alia quàm ex dotis uel ante nuptias donationis causa parens a coniuge suo sit lucratus. Hæc duplicatio reprobatur d. c. 22. §. & ideo legem nostram, his uerbis:* Volumus hæc ualere non super dote solùm, neq; super sponsalitia largitate, sed etiam super indotatis matrimonijs ex constitutione nostra introductis lucris. nam & illud, Nisi ad secundas ueniant nuptias parentes, sed seruent, erit filiorum, quo dudum diximus modo. *Hæc de secunda replicatione, eiusq; duplicationibus sint dicta. Tertia replicatio est: Nisi repudio misso non morte solutum sit matrimonium. quæ replicatio approbatur l. 8. §. si uerò filio. C. de repudijs, cuius uerba uide J. except. prox. concordat. l. ult. §. Filijs autem. C. eod. tit. cuius uerba uide J. cap. 8. quæst. 2. reg. 5.*

Mutatio iuris.

Hactenus proposita exceptio approbata est, simul & distincta. Planè mutatur exceptio proposita, ac reprobatur iure nouo Nouel. c. 98. ubi inter cætera ponuntur hæc uerba: Sancimus, si mulier moriatur, & eueniat lucrum fieri uiro, hanc dotem omnino seruare filijs, siue ad secundas ueniat nuptias, siue etiam non. Et ex diuerso, si mortuus fuerit uir, mulier autem ante nuptiali donatione lucra proprijs filijs, usum quidem lucrorum ex nuptijs apud eos constitutum, proprietatem uerò eorũ filijs omnino seruandam: his quæ super parentibus ad secundas uenientibus nuptias sancita sunt, in suo ordine seruandis: & hoc ualere matrimonijs quocunq; modo solutis ab hodierna die & in omne tempus, quod sequitur, & in his matrimonijs quæ iam soluta sunt quidé, siue morte siue quolibet alio modo, adhuc autem pendente, eo quòd unus superstes sit. nam si ambo defuncti sunt, hoc hæredibus non damus, sed tanquam simul terminatum ueteribus relinquimus legibus. *Hisce uerbis tollitur ac reprobatur quidem exceptio supradicta: sed & constitutio hæc uidetur corrigi atq; mutari Nouell. c. 127. tanquam posteriore. §. Quia uerò. cuius uerbà uide s. ead. except. repl. 1. Hæc de prima exceptione sint dicta. Secunda propositæ regulæ exceptio uidetur esse: Nisi non morte, sed diuortio uel alio modo solutum sit prius matrimonium. Hæc exceptio reprobatur l. 9. § fin. C. de secundis nuptijs, hisce uerbis.* Lucra quæ marito uel uxori ex dote uel ante nuptias donatione occasione repudij accedunt, indistinctè post secundas eorum nuptias liberis ex priore coniugio procreatis ad similitudinem matrimonij morte dissoluti seruari, nec de cætero repudij causam requiri, uel aliam in ea re exquisitionem fieri. *Concordat l. 8. §. si uerò filio. C. de repudijs, hisce uerbis:* Si filio uel filijs, filia uel filiabus extantibus, repudium missum est, omne quidquid ex nuptijs lucratum est, filio seu filijs, filiæ seu filiabus post mortem accipientis seruari: id est, si pater temerè repudium miserit, donationem ante nuptias à matre seruari: si mater, dotem ipsam eidem uel eisdem filio seu filiæ, patre moriente, dimitti censemus. Patri uidelicet uel matri in scribendis filijs hęredibus, si unum seu unã uel omnes scribere, uel uni ex his donare uelit, electione seruata, nec ullam alienandi seu supponendi memoratas res permittimus facultatem. Sed si aliquid ex eisdem rebus defuerit, ab hæredibus seu earum detentatoribus (si tamen non ipsos hæredes scripserit, aut scripti filij non adierint) resarciri præcipimus: ut etiam hoc modo inconsulti animi ad repudium mittendum detrimento retrahantur. Pactiones sanè, si quæ aduersus præsentia scita nostræ maiestatis fuerint attentatæ, tanquam legum contrarias nullam habere uolumus firmitatem. *Concordat item l. ult. §. filijs autem. C. eod. tit. cuius uerba uide alibi. item concordat Nouell. c 98. §. & ex diuerso. ibi: & hoc ualere. cuius uerba uide s. except. prox. in fine. Tertia exceptio est: Nisi rebus à superstite alienatis, liberi prioris matrimonij illi hæredes extiterint: uel cum possent, existere nolint. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Si tamen non ipsos hæredes scripserit, aut scripti filij non adierint. *Quarta exceptio uidetur esse: Nisi non defunctus defunctaue, sed pro eo eaue alius dotem donationemue, quam superstes lucratus est, dederit. Hæc exceptio reprobatur l. 5. in prin. ibi: nec interest. C. de secundis nuptijs cuius uerba uide s. eod. cap. in prin. Concordat Nouell. c. 22. §. si uerò subsit proles. ibi: Neq; differentiam. cuius uerba uide s. eod. cap. in prin. Quinta exceptio uidetur esse: Nisi dos, quam maritus superstes lucratus est, ex rebus ante nuptias ab ipso donatis à defuncta sit data. Et hæc exceptio reprobatur d. uers. nec interest. in fine. Sexta exceptio uidetur esse: Nisi superstes constante matrimonio dotem defunctæ restituerit. quæ exceptio reprobatur Nouell. c. 22. §. Porrò autem dotes. ibi: etsi ad secundas. de quo alibi. Septima exceptio uidetur esse: Nisi non uxor, sed maritus superuixerit, isq; nuptias iterauerit. Et hæc exceptio reprobatur l. 5. in prin.*

5. in prin. C. de secundis nuptijs, cuius uerba uide s̃. eod. cap. in prin. Concordat Nouell. c. 2. §. quoniam uerò contra, his uerbis: Quoniam contra binubos pœnæ communes & uiri sunt & mulieris: ille quidē in dote ad secundas ueniens nuptias periculum sustinebit, hæc autem in antenuptiali seu propter nuptias donatione: & hæc lex in utraque sit posita persona. *Concordat item Nouell. c. 22. §. si uerò subsit proles. ibi: Eaq; pœna. cuius uerba uide s̃. eod. cap. in prin.* *Octaua exceptio est: Nisi nulli ex priore matrimonio supersint filij, uel qui supererāt, mortui sint. Hæc exceptio approbatur l. 3. §. fin. C. de secundis nuptijs. cuius uerba uide s̃. cap. prox. quæst. 3. reg. 2. in prin. Concordat. Nouell. c. 2. §. hoc autem quod. cuius uerba uide J. except. 13. itē concordat Nouell. c. 22. §. si igitur ex priorib. cuius uerba uide s̃. cap. prox. quæst. 2. reg. 1. in prin. Concordat item d. c. 22. §. quòd si mulier, his uerbis:* Si mulier ad secundum se matrimonium recipiat, priores aspernata nuptias, siquidem filios non habeat, absq; periculo futurum est, quidquid exinde geretur. *Concordat item d. c. 22. §. quoniam uerò alienationes. his uerbis:* Quoniam alienationes, quę à parentibus in prędictis rebus fiunt, irritas declarauimus, conuenit ut subtiliorem ei causæ ordinem imponamus. Siquidē enim omnes filij superstites sint, qui ex prioribus procreati sunt nuptijs, parensq; illis præmoriatur: irrita omnino manebit obligatio, prout antè à nobis dictum est. Si uerò omnes moriantur, & causa rursus ad orbitatem redigatur, tunc ex euentu ratum erit quod alienatum fuit. quis enim idipsum reuocet non superstitibus filijs, quibus etiam solis hoc seruabimus? *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi ex filijs mortuis supersint nepotes. Hæc replicatio approbatur l. 8. in prin. C. de secundis nuptijs. cuius uerba uide J. quæst. prox. reg. 2. Concordat Nouell. c. 22. §. quoniam uerò alienat. ibi, Sed iam dudum, his uerbis:* Sed iam dudum in hac specie animum nostrum subtilis quædam, multisq; curis exquisita cogitatio subijt, & quæ medium inter utrunq; casum teneat. Cum enim omnibus superstitibus existentibus filijs, & præmoriente patre, nulla eis ex adquisitis perceptisque ab horum patre rebus relinquatur portio, cū item omnibus defunctis totum ad ipsos reuerti uideatur, medium quiddam in ea re excogitare perspeximus, ut si ex pluribus filijs unus moriatur, qui & ipse filios habeat, ea hæreditas (id quod multoties diximus) ad illos deferatur: si filios nō habeat, ne omnino totū ad fratres eius perueniat: sed quantum ex pacto non existentium filiorum parenti accessisset, tantum & hic lucretur, reliquum uerò ad successores filij peruenire sinat, siue fratres sint, siue fortè extranei: id quod maximè in matre solet accidere, siue de suo patrimonio testētur, siue intestati decedant. Atq; hoc nos nos in nostram descripsimus legem, anxiè perquirentes illud, & inuenientes primi, & clemēter sancientes. Vnde etsi hoc casu parens, priusquam ad secundas demigret nuptias, alienauerit, deinde unus ex filijs moriatur, usq; eo tantùm conualescit alienatio, quatenus ex pacto non existentium filiorū ad eum, qui alienauit, peruenit. Alioqui in reliquis partibus, quas filij hæredes capiunt, prorsus irrita erit. Quapropter si alienatio celebretur, manebit causa in pendenti pòst futuris committenda fortunæ casibus, alienatione scilicet uel perfectè ab initio ad irritum recidente, uel perfectè conualescente, uel partim ad irritum recidente, partim immobiliter consistente. *Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi pactum de dote uel antenuptiali donatione restituenda in casum non existentium filiorum factum sit. Hæc replicatio approbatur Nouell. c. 2. §. hoc autem quod. ibi: Si uerò præmoriantur. cuius uerba uide J. except. 13. Concordat item d. c. 2. §. prospeximus. in fine. cuius uerba uide J. quæst. prox. reg. 1.* *Nona exceptio est: Nisi uno ex filijs mortuo, parens superstes illi pro parte successerit: tunc enim pro ea parte recipit dominium, & cōualescit alienatio ab eo facta. quæ exceptio approbatur uerbis iā propositis hisce:* Si filios non habeat, ne omnino totum ad fratres eius perueniat, sed quantum ex pacto non existentium filiorū parēti accessisset, tantū & hic lucretur, &c. *Concordat Nouell. c. 2. §. hoc autem quod. in fine. cuius uerba uide J. except. 13.* *Decima exceptio uidetur esse: Nisi liberi prioris matrimonij parentis præmortui hæredes non existant. Hæc exceptio reprobatur l. 5. §. in his autem. C. de secūdis nuptijs, hisce uerbis:* In his casibus, in quibus res ut paternas mater liberis cōmunibus seruare præcepta est: hoc est, ubi morte mariti matrimonio dissoluto, mulier ad alias nuptias peruenerit, uel ubi res ut maternas patrē communibus liberis seruare censuimus: hoc est, ubi morte mulieris matrimonio dissoluto, uir ad alias nuptias uenerit: si hęreditatē eius parentis, qui prior mortuus est, non adierint liberi, licebit eis tanquam eius tantum res fuerint, qui posterior moritur, eas sibimet uindicare, scilicet si eius qui posterior moritur, hæreditatē crediderint adeundā, ne quod fauore liberorū inductum est, quibusdam casibus ad læsionē eorum uideatur inuentū. *Concordat Nouell. c. 22. §. ac ne de illis, hisce uerbis:* Ne de illis quidem lucris, quæ filij capiunt parētibus ad secūdas accedētibus nuptias, curiosius perscrutamur, utrū omnes hęreditatem uel præmortui parentis, uel secundi defuncti agnoscāt, an partim agnoscāt, par-

tim nõ:ſed (uti prędiximus) muneris loco illis adſignamus. Idq; ex ęquo capient tam ſuperſtites, quàm cum ipſis defuncti fratris filij, genitoris ſui partem percipiẽtes: ut tamen ubiq; tali filio (quemadmodum & antea diximus) ad eiuſmodi lucrum ingratitudo obſtaculum pariat. Neq; enim leges cõtra ingratos perlatas præuaricamur: cũ ea re & parentibus honorem cõciliemus, & filios adducamus ad colendam pietatẽ. quẽadmodum enim electione parentibus interdiximus, & talia munera filijs ex æquo adſignamus, ita ingratitudinis uicium probare nõ poſſumus. Manifeſtum uerò eſt, eũ ingratum intelligi debere, qui circa utrũq; parentem, aut certè eum qui poſterior mortuus ſit, apertè ingratus fuiſſe demõſtretur. *Cõcordat itẽ propoſitæ exceptioni reprobatæ ea quæ propoſita ſunt ſ.except.1.repl.2.dupl.2. Vndecima exceptio eſt: Niſi filij prioris matrimonij aduerſus parentem ſuperſtitem fuerint ingrati. quæ exceptio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Vt tamen ubiq; tali filio (quemadmodũ & antea diximus) ad eiuſmodi lucrum ingratitudo obſtaculũ pariat, &c. *Concordant ea quæ propoſita ſunt ſ.d. repl.2.dupl.3. Duodecima exceptio eſt: Niſi liberi prioris matrimonij in poteſtate ſint parẽtis nuptias iterãtis. Hæc exceptio reprobatur Nouell.c.22.§.ſi uerò ſubſit proles. ibi: Siquidẽ et eo caſu. cuius uerba uide ſ.eod. cap.in prin. Decimatertia exceptio uidetur eſſe: Niſi parens, antequã ſecundas iniret nuptias, res prædictas alienauit. quæ exceptio reprobatur Nouell c.2.§. hoc autem quod, his uerbis:* Si non filio fortè, ſed alicui extraneo mater adhuc ſecundas nõ expertà nuptias, partẽ quandã antenuptialis donationis, aut aliquam rem ex ea uel totã donet, aut per alium fortè alienum modũ, deinde ad maritum ueniat ſecundũ: palàm eſt, quia ſuperuenientibus ſecũdis nuptijs alienatio euacuatur, nec hoc omnibus modis, ſed in ſuſpenſo & alienatio & euacuatio maneat. Nam ſi manſerint ſuperſtites filij, euacuabitur omnino quod factum eſt, lege proprietatẽ antenuptialis donationis ad filios deducente, & non reſpiciente mulierem, ſi quid egerit in lęſionem filiorum. Si uerò præmoriãtur matri omnes filij, erit contractus firmus non in totum, ſed ſecundum pactum nõ exiſtentium filiorũ (quod nos introduximus primi, & ſtatuimus, nuper de hoc ſcribentes legem) ſecundũ quãdam quidem partem erit cõtractus firmus, ſecundum quandam uerò infirmus apparebit: hoc eſt, ſecundũ hoc quidem quod permanet apud matrem, occaſione pacti filiorum non exiſtentium, ualebit: ſecundũ hoc uerò quod trãſmittitur ad filij ſucceſſores, infirmus erit: etſi mater ſola filio ſuccedens ueniat, omnis cõtractus rurſus firmus erit. *Concordat Nouell.c.22.§. quoniam uerò alienationes. ibi: Vnde etſi hoc caſu. cuius uerba uide ſ.except. 8. Decimaquarta exceptio eſt: Niſi rebus alienatis uindicanti obſtet triginta annorum præſcriptio. Hæc exceptio approbatur, ſimul & diſtinguitur Nouell.c.22. §.ſi uerò ſubſit proles. in fine. cuius uerba uide ſ.eod. cap. in prin. Decimaquinta exceptio uidetur eſſe: Niſi res mobiles ſint à priore coniuge adquiſitæ. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ proponẽtur J. quæſt. 4. reg. 1. Hactenus igitur an dominium bonorum, à priore coniuge adquiſitorum, ad liberos prioris matrimonij propter ſecundas nuptias pertineat, definitum eſt: nunc ad quos liberos pertineat, dicendum.*

II. Ad quos liberos bona à priore coniuge ſuperſtiti adquiſita pertineant?

I. *Regula. De eo ſolo quem parens ſuperſtes elegerit, proponitur l. 3. in prin. ibi: uel ad quemlibet. C. de ſecundis nuptijs. cuius uerba uide ſ.quæſt. prox. in prin. Concordat l. 5 §. negocia. C. eod. tit. his uerbis:* Negocia liberorum patri utiliter adminiſtrare concedimus: diuidendi quoque res inter eos liberos ipſis parentibus pro ſuo arbitrio, uel eligendi quem uoluerint licentiam non denegamus. *Concordat l.7. in fine. C. eod. tit. cuius uerba uide J. reg. prox. item concordat l.8.§. ſi uerò filio. ibi: patri uidelicet. C. de repudijs. cuius uerba uide ſ. quæſt. prox. except. 2. Planè mutatur ac tollitur regula propoſita Nouell.c.2.§. proſpeximus, his uerbis:* Sancimus, matre ſemel ad ſecundas nuptias ueniente, uſum mox tantummodo antenuptialis donationis (filiorum proprietate manente) eius fieri, & nullam eſſe licentiam matri alios quidem filiorum eligere, alios autem exhonorare: quoniam omnibus ſimul ſecundis nuptijs fecit iniuriam. Quapropter & in præſenti proprietas antenuptialis donationis tota ad filiam ueniet, uſu apud matrẽ, donec uiuet, ſeruando. Et ſecundum noſtram conſtitutionem ſiquidem mater præmoriatur, filiæ tota antenuptialis donatio competit: ſi uerò filia, manet quidem apud matrem lucrum ex pacto non exiſtentium filiorum, reliquum uerò erit filiæ, & moriens hoc trãſmittet ad ſuos hæredes, qui ex lege uocantur. *Concordat Nouell.c.22.§. peruenient, his uerbis:* Peruenient id genus lucra ad omnes omnino filios, qui ex prioribus procreati ſunt nuptijs. Neq; enim parentibus poteſtatem facimus, ut improbato more introductæ erga eos electionis indicium de ſe præbeant, & alij quidem ex filijs dent, alium uerò aſpernentur: ex æquo enim omnes ignominia ſecundis affecti ſunt nuptijs. Sed cum omnium ex æquo filiorum hæreditates capeſſant parentes, non autem huic quidem ſuccedant, illi uerò non: quare non item & ipſi

pari

pari omnes affectu (quantum ad hanc rem pertinet) complectantur, sed alios eligant, alios despiciant? Vnde pro portione quisq; tale lucretur, etsi filios habeat, ad ipsos hoc transmittat: hiq; ipsi tametsi pro personarũ id numero, quotcũq; sint, inter se diuidẽt, non tamẽ patris sui partem transcendent.

II. *Regula. Si unus ex filijs prioris matrimonij mortuus sit, filijs ex se relictis, portio eius, nõ fratribus adcrescit, sed filijs eius debetur. quæ regula approbatur l.7.C.de secundis nuptijs, hisce uerbis:* In quibus casibus pater dotẽ, mater ante nuptias donationem, uel alias res ad se ex altera parte deuolutas filijs utriusq; sexus seruare præcepti sunt: si quem ex filijs uel filiabus ante patris uel matris obitũ mori cõtigerit (siue ante secundas nuptias, siue postea) filio uel filia, uel nepote aut nepte, uel pluribus, uel patre suo adhuc uiuo, uel matre superstite derelictis, portionẽ quæ defuncto filio uel filiç debebatur uel lucrũ ex ea, nõ ad fratres uel sorores mortui, sed ad filios eius uel filias, uel nepotes utriusq; sexus, aut pronepotes, auis uel proauis superstitibus peruenire decernimus: eligendi uidelicet quos uoluerint ex liberis superstitibus non adẽpta licẽtia. *Concordat l.8. in prin. C. eo. tit. his uerbis:* Si quis prioris matrimonij filiorum ante secundas nuptias patris uel matris mortuus fuerit, filijs à se uel nẽpotibus relictis, partẽ eius nõ fratres, uel si nullus alius frater uel soror sit, ad patrem uel ad matrem eius peruenite, sed ad filios, uel nepotes, uel pronepotes eiusdem mortuæ personç, sancimus: ut siue unus siue plures sint, eam tãtummodo partem uindicare possit, quæ mortuo competijt. *Concordat item l.4.§. eo uidelicet obseruando. C. de bonis quæ liberis. cuius uerba uide J. lib.16.cap.2.quæst.4. reg. 12. item concordat Nouell. c.22.§.quoniam uerò alienat. ibi, ut si ex pluribus. cuius uerba uide s̃.quæst.prox.except.8.repl.1.item concordat d.c.22.§.ac ne de illis. ibi: Idq; ex æquo. cuius uerba uide s̃.quæst.prox.exceptio.Propositæ regulæ exceptio hæc est: Nisi filij uel nẽpotes patris sui heredes non existant. quæ exceptio approbatur d.c.22.§ si uerò ex filijs.hisce uerbis:* Si ex filijs quidam in uiuis sint, quidam mortem obierint, filiosq; & ipsi reliquerint, damus illius partem defuncti filijs, si modò patris sui hçreditatem agnouerint: alioqui ad ipsius fratres deducimus.

III. *Regula. De liberis ingratis, proponitur s̃. quæst.prox.except.11.*

IIII. Quid & quantum ad liberos prioris matrimonij pertineat?

I. *Regula. De omni re quam superstes coniunx à defuncto ex quacunque causa est lucratus, proponitur l.3.in prin. C.de secundis nuptijs. cuius uerba uide s̃.quæst.1.in prin.exemplum huius proponitur l.11.§. si uerò sine culpa.C.de repudijs. cuius uerba alibi proponentur. Huius regulæ exceptio est, quoad usumfructum earum rerum, quas superstes à defuncto adquisiuit. hunc enim sibi retinet, quamuis nuptias iterauerit: ut ex supradictis patet. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi mulier intra tempus luctus nuptias iterauerit. de quo uide s̃.cap prox.quæst.2.reg.1. Altera replicatio est: Nisi defunctus superstiti bonorum usumfructum reliquerit. quæ replicatio approbatur l. unica. C.si secundò nupserit mulier, his uerbis:* Si usumfructum maritus rerum suarum decedens uxori reliquerit, eaq; in secũdas nuptias consortiumq; conuenerit, usumfructum, quem ex priore marito cõsecuta fuerit, amittat: atq; eum filijs ex eo die quo nupserit, maturè restituat. Quòd si liberos ex priore matrimonio adhuc imbecillitas habebit infantiæ, nec muniat eos tutoris auxilium, ac per huiusmodi occasionem mater, quæ relicta fuerant, usurpauerit: omnia cum legitimè repetantur, cum competentibus fructibus ad liquidum deducta ratione restituat. Et hæc de usufructu; quem uir extrema constituens uoluntate, dẽ rebus proprijs uxori reliquerit. De usufructu uerò rerum ante nuptias donatarum, ea seruari, quæ anteriores constitutiones decreuerũt, sancimus. *Hæc lex mutatur, & replicatio proposita reprobatur Nouell.c.22.§.item si rerũ, his uerbis:* Si rerum tantummodo suarum usumfructum in extrema uoluntate det uel maritus uxori, uel uxor marito, uetus quidem lex dicebar, si in secundas nuptias uel pater uel mater conuenissenr, ut statim relictum usumfructum amitterent, quemadmodum prius amittebant proprietatẽ, & extemplò filijs eum restituerent. Si autẽ filij intra pubertatẽ adhuc essent, etiam cum fructibus medij temporis. Atque hæc sanè eius legis erat sententia, nobis autem nón perindẽ placuit. Sed uolumus ut siue usus fructus per largitatem detur, uel mortis causa donatione celebrata, uel etiam in uita (quatenus tamen donare licet) siue relinquatur, & is qui eum accepit, ad secundas transeat nuptias: maneat nihilominus sic quoq; usus fructus apud eũ qui detinet, quousq; superstes erit: nisi is qui eam donationẽ (ut dictũ est) fecit, aut hanc reliquit, siue masculus siue fœmina expressis uerbis declaret se uelle, ut si ad secundas demigret nuptias, qui usumfructũ accepit, extinguatur, & ad proprietatẽ suam reuertatur. Sed hæc quidẽ de his dicimus, quæ per causam largitatis offeruntur. Cçterum si usus fructus rerum in dotẽ aut donationẽ ante nuptias datus sit, nihil penitus innouamus, sed obtineãt quç iã antè legibus sunt expressa, maneatq; apud eos qui susceperũt, quoadusq; uixerint. etsi

plus millies defuncti in cōtrarium aliquid uoluerint. Neq; enim ratione aliqua lucrū, quod publico legis beneficio confertur, auferre homo priuatus potest. *Tertia propositæ exceptionis replicatio uidetur esse: Nisi defunctus noluerit superstitem, si nuptias iterauerit, usum fructū habere. quæ replicatio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Etsi plus millies defuncti in contrarium aliquid uoluerint, &c.

II. *Regula. Vno ex filijs defuncto filijs ex se relictis, illi filij non nisi patris sui portionem adquirunt. de qua re uide §. quæst prox. reg. 2.*

IIII. Euentus propositæ adquisitionis.

I. *Regula. De cautione à superstite præstanda, res post mortem suam prioris matrimonij filijs restitutū iri, proponitur l. 6. §. his illud. C. de secundis nuptijs, his uerbis:* Sancimus, ut mulier in his causis, in quibus antenuptias donationes, cæteras etiam res à marito ad se deuolutas, secundum priorum legum statuta, liberis communibus ut paternas seruare compellitur: hoc est, ubi morte mariti matrimonio dissoluto ad alias nuptias uenerit: immobilium rerum & mancipiorum, annonarum quoque ciuilium usufructu duntaxat uitæ suæ temporibus potiatur, alienatione earū penitus interdicta. Mobiliū uerò rerum iustis precijs æstimatione habita, per eos quos utraq; pars elegerit arbitros iudicaturos, interposito sacramento, simili modo usumfructum habeat, si idoneam fideiussionem prębuerit, quòd easdem res mobiles uel earum precium filijs & filiabus, ex eodē matrimonio procreatis, uel post mortē eorū nepotibus & neptibus ex ijsdē liberis procreatis, siue omnibus uel uno, unaúe superstite mori cōtigerit, secundū modū legum restituat: uel certè si fideiussiones idoneas præstare distulerit aut nequiuerit, prędictæ res mobiles, nondum matri à liberis traditæ, apud eosdem manebūt: solutæ uerò eidem matri uel ab ea detentæ restituentur liberis. Si tamē ab his fideiussio idonea matri fuerit oblata, qua cauere debēt, quòd eidem superstiti pro usufructu earundē rerū mobiliū, uel precio quo taxatæ sunt, usurarū nomine centesimæ partem tertiam annuis quibusq; temporibus præstare nō differant: ita ut in eadē fideiussione hoc quoque caueatur, quod à filijs filiabusq;, uel ex his progenitis liberis (si ante eandem matrē omnes eos obire contigerit) omnes res mobiles prædictæ secundū legum moderationem matri, ut ad eandem luctuosum lucrum redeat, restituentur. Erit itaq; licitum utrilibet parti, quę fideiussionem præbuerit, si sibi commodū esse perspexerit, his rebus mobilib. uti frui, easdēq; dare mutuò, uel obligare, uel uendere, ut ex his maximè liberi adquirētes possint materno affectui sine suo incommodo deseruire. Sin autem utraq; pars prædictam fideiussionem dissimulauerit, aut fortè offerre nequiuerit, eędem res apud mulierem usq; in diem uitæ suæ manebunt. Omnibus uidelicet ijsdem maritalibus facultatibus, his etiam quas habet habituraúe est, tanquam si iure pignoris uel hypothecæ suppositæ sint, super eadem ante nuptias donatione, uel rebus alijs ad eam ex mariti substātia deuolutis, ex eo die, quo eędem res ad eam peruenerunt, liberis obligatis: ut si quis post traditas matri uel detentas ab ea res (si ita contingat) contractum aliquem cum eadem muliere inierit, quæ se repetitis nuptijs copulauerit, in uindicandis ijsdem suppositis rebus posteriores habeantur: liberis qui ex eodem matrimonio procreati sunt, & nepotibus neptibusq;, qui ex ijsdem liberis geniti sunt, sine dubio præponendis. *Concordat Nouell. c. 2. §. aliud uerò. usq; ad §. illud quoque, his uerbis:* Aliud quiddam occasione secundò nubētium mulierum & antenuptialis donationis adijcere prioribus, benè se habere credidimus. Priscis nanq; constitutionibus prębentibus electionem mulieri, quæ ad secunda uota descendit, si uellet accipere ante nuptias donationem, secundū quod ei permittūt pacta, & exponere filijs cautionem, quia moriens hæc restitueret: si ue cum non ualeret dare cautionē aut nollet fortè, manerent quidē res antenuptialis donationis apud filios, soluerent autem ei etiā tertiam partem centesimæ usuræ: non ex quęstionū emergentium uarietate moti (quoniam inuenimus minores in hoc periculum patiētes, antenuptiali donatione in pecunijs existente, & alios quidem aurum non habentes, coactas omnia paterna uendere, quatenus exolueretur antenuptialis donationis debitum, ad eos utiq; secundū legē antenuptiali donatione ueniēte) Propterea iudicamus, oportere hunc dare ordinē causæ, ut si quis contulerit res secundū antenuptialē donationem, siquidē omnes immobiles sint, maneat harū usus apud matrem, & ipsa eū colligat, & nō respuat neq; exigat filios pro harū æstimatione usuras, sed & diligentiā earum habeat sicut lex iubet, usu quidē existentes dominos, & custodiat eas secundū leges antiquas filijs superstitibus: aut si omnes moriantur, secūdum nostrā legem ueterem casu quidē non existentiū filiorum matri, reliquum uerò filiorum hæredibus conseruetur. Si autē omnis antenuptialis donatio in pecunijs fortè uel alijs mobilib. rebus constat, tertiā usura

rum

rum partem percipientem matrem cũ cautione iam definita non exigere à filijs aurũ, nisi fortè idonea sit uiri substantia,& habeat aurum & argentum & uestem & quidquid conscriptum fuit matri:tunc enim electionem matri dabimus, siue uoluerit res percipere & præbere cautionem,siue istam quam diximus usuram accipere, & secundũ priores leges & nostrã. Si uerò permixtæ sint res, & donatio ante nuptias aliud 10 quidem in pecunijs,aliud uerò in immobilibus habeat rebus:immobilia quidem modis omnibus manere apud matrem, ut alimentum habeat inde. Porrò de mobilibus hæc ualere,quę sanciuimus prius,si omnia antenuptialis donationis essent in rebus mobilibus consistentia. *Concordat item Novell.c.22.§.quoniã uerò paulo antea. usq; ad §.ex hoc alius,his uerbis:* Quoniam paulo antea de rerum conseruatione locuti sumus,nouimus 30 etiã Leonis pientiss.principis constitutionem de secundis agentem nuptijs, siquidẽ ad eas progressa fideiussoriam cautionem præstare nequiuerit,res scilicet se liberis restituturã, ut trientes usuras percipiat: nos rem ipsam multo pulchrius ordinauimus, conueniente subdiuisione illius constituti (quantum ad hoc attinet) inducta. Et sancimus (id quod & antè à nobis in quadam constitutione dictum est) si quis in dona- 30 tionem ante nuptias res conferat, quæ omnes immobiles existant, ut harum rerum usus fructus apud matrem ad secundas digressam nuptias maneat,& ipsa eum colligat,neq; recuset neq; exigat à filijs pro earum rerum æstimatione usuras, sed curam illarum gerat, in quantũ lex permittit usufructuarijs, custodiatq; eas secundũ leges superstitibus filijs: aut si omnes decesserint, secundum nostram legem casu quidẽ 40 non existentium filiorum matri,reliquo uerò filiorum hæredibus conseruando. Si uerò uniuersa ante nuptias donatio in numerata pecunia uel alijs mobilibus rebus consistat,ne mater trientes usuras cum cautione legibus iam expressa percipiens, aurum à filijs exigat: nisi fortè mariti substãtia omnium rerum copia abundet, & aurum, argentũ,uestem, quidquid deniq; matri transcriptum fuit, habeat: tunc enim electionẽ 50 dabimus matri,utrum res capere,& fideiussoriam cautionem præbere, an secundum priores leges & nostram, prædictas usuras nempe trientes uelit percipere. At si permistæ res sint, & donatio partim innumeratam pecuniam, partim immobiles res habeat, immobilia quidem omnino apud matrem resideant,ut inde alimentũ habeat:in mobilibus uerò eadem obtine.t, quę prius lege sanximus, cum omnes res donationis ante nuptias in mobilibus consistunt: diligenter prospiciente muliere, ne quid per negligentiã in rebus immobilibus admittat,& deteriores eas faciat,sed quales accepit,tales & restituat. *Hæc de prima regula.*

II. Regula. Res superstitis pro istis rebus, quarum usumfructum habet,tacitè pignori sunt obligatæ prioris matrimonij liberis. quæ regula approbatur l.6.§. omnibus. C. de secundis nuptijs. cuius uerba uide s. reg.prox.in prin. Concordat l.8.§.in illo.C.eod.tt.his uerbis: In illo ueterem sanctionem adimplentes præcipimus, exemplo matris, cuius res post secundas nuptias filijs ex priore matrimonio natis suppositę sunt,ad conseruanda eis lucra, quæ ex priore matrimonio ad eam peruenerunt: patris quoq; bona quę habet, habiturusq; est, filijs ex priore matrimonio natis post secundas eius nuptias ad ea conseruanda,quę ex eorum matre lucratus est, supposita esse. Illius etiam patris, qui in sua potestate talem liberum uel liberos habens, maternam eis substantiam uel ex materna linea ad eos deuolutam seruare cõpellitur: bona ijsdem liberis supposita esse ad conseruandas easdem maternas res, decernimus: ita tamen, ut occasione talium hypothecarum neq; patris neq; matris administrationem filij ualeant perscrutari, uel aliquam eis mouere super hoc quęstionem: cum perspicui sit iuris, etiamsi alienata fuerint eorum bona, quę extra memorata lucra uel maternas res sunt, ius hypothecæ integrum ijsdem manere filijs. *Plura de hac re uide j.lib.16.cap.2.quæst.4.reg.1.*

DE IVRE INTER MARItum & uxorem, constante matrimonio. Cap. VII.

HActenus de iure matrimonij contrahendi, eiusq; effectibus dictum est, nunc de iure matrimonij contracti dicetur.

I. Regula. De matrimonio probando proponitur s.lib.eod.cap.4.except.6.repl.5.item except.13.item j.lib.16.cap.4.quæst.3.causa 5.

II. Regula. De iure dotis & antenuptialis donationis, proponetur j lib.prox.

III. Regula. De paraphernis, hoc est, ijs quæ mulier extra dotem in domum mariti intulit. Quid iuris in hisce maritus habeat, & quæ actio horum nomine competat matrimonio soluto, definitur l.9.§. dotis autem. usq; ad finem legis. ff. de iure dotium, his uerbis: Dotis causa data accipere debemus ea, quę in dotem dantur: cæterùm si res dentur in ea, quæ Græci παράφερνα dicunt, quæque Galli peculium appellant, uideamus an statim efficiantur mariti? Et putem, si sic dentur ut fiant, effici mariti: & cum distractum fuerit matrimonium, non uindicari opor-

tere, ſed condici, nec dotis actione peti, ut diuus Mercus Imp. noſter cum patre reſcripſit. Planè ſi rerum libellus marito detur, ut Romæ uulgò fieri uidemus (nem mulier res, quas ſolet in uſu habere in domo mariti, neq; in dotem dat, in libellum ſolet conferre, eumq; libellum marito offerre, ut is ſubſcribat, quaſi res acceperit, & uelut chirographum eius uxor retinet, res quæ libello continentur, in domum eius ſe intuliſſe) hæ igitur res en mariti fiant uideamus. Et non puto, non quòd ei non tradantur: quid enim intereſt, inſerantur uolente eo in domum eius, an ei tradantur? ſed quia nō putem hoc agi inter uirum & uxorem, ut dominium ad eum transferatur: ſed magis ut certum ſit in domum eius illate, ne ſi quandoq; ſeparatio fiat, negetur. Et quia plerunq; cuſtodum earum meritus repromittit, niſi mulieri commiſſæ ſint: uidebimus harum rerum nomine (ſi non reddantur) utrum rerum amotarum, en depoſiti, an mandati mulier agere poſsit? Etſi cuſtodia marito cōmittitur, depoſiti uel mandati agi poterit: ſi minus, agetur rerum amotarum, ſi animo amouendi maritus retineat: aut ed exhibendum, ſi non amouere eas adniſus ſit. *Ex uerbis tum propoſitis patet, maritum regulariter in bonis paraphernalibus dominium non habere, nec quidquam aliud iuris præterquàm ut cuſtodiam eorum præſtet. cui concordat l. 8. C. de pactis conuentis tam ſuper dote, his uerbis:* Hac lege decernimus, ut uir in his rebue, quas extra dotem mulier habet, quas Græci Paraphernia dicunt, nullam uxore prohibente habeat communiouem, nec aliquam ei neceſsitatem imponat. Quamuis enim bonum erat mulierem, quæ ſeipſam marito committit, res etiam eiuſdem pari arbitrió gubernari: attamen quoniam conditores legum æquitatis conuenit eſſe fautores, nullo modo (ut dictum eſt) muliere prohibente uirum in perephernis ſe uolumus immiſcere. *Concordat item l. 11. C. eod. tit. his uerbis:* Si mulier marito ſuo nomina, id eſt, fœneraticias cautiones, quæ extra dotem ſunt, dederit, ut loco paraphernerum apud meritum meneent, & hoc dotali inſtrumento fuerit adſcriptum: utrum'ne habeat aliquas ex his actionee maritus, ſiue directas, ſiue utiles: an penes uxorem omnes remaneant, & in quem euentum marito dandæ ſint actiones, quærebetur. Sancimus itaque ſi quid tale euenerit, actionea quidem omnimodo apud uxorem manere, licentiam autem merito deri eaſdem actiones mouere apud competentes iudices, nulla ratihabitione ab eo exigenda: & uſuras quidem eorum circa ſe & uxorem dependere, pecunias autem ſortis, quas exegerit, ſeruare mulieri, uel in cauſas, ad ques ipſa uoluerit, diſtribuere Et ſiquidem in dotali inſtrumento hypothecæ pro his nominarim à marito ſcriptæ ſunt, his eſſe mulierem ad ceutelam ſuam contentam. Sin autem minimè hoc ſcriptum inueniatur, ex præſenti noſtra lege habeat hypothecam contre res mariti, ex quo pecuuias ille exegit. Antè enim habet ipſa mulier facultatem (ſi uoluerit) ſiue per maritum, ſiue per alies perſonas eaſdem mouere actiones, & ſuas pecunias percipere, & ipſas cautiones à marito recipere, ſecuritate ei competente facienda. Dum autem apud maritum remanent eædem cautiones, & dolum & diligentiam maritus eas præſtare debet, qualem & circa ſuas res habere inuenitur: ne ex eius malignitete uel deſidia aliqua mulieri accedat iectura. Quod ſi euenerit, ipſe eam de proprio reſarcire compellitur. *Concordat item l. 17. C. de donat. inter uir. & uxor. cuius uerba uide in Comment. donat. cap. 9. quæſt. 4. reg. 1. except. 7.*

IIII. Regula. Donatio inter uirum & uxorem regulariter prohibita eſt, de qua re uide d. Comment. donat. cap. 8 & 9.

V. Regula proponitur l. 4. C. de crimine expilatæ hæred. his uerbis: Vxor ſocia rei humanæ atque diuinæ domus ſuſcipitur. *Concordat l. 1. ubi: quia ſocietas. ff. rerum amotarum, his uerbis:* Societas uitæ uxorem quodammodo dominam rerum mariti facit. *Ait Iuriſconſultus:* Quodammodo. *Nec enim iura ſocietatis & dominij uxori in rebus mariti reuera competunt.*

VI. Regula. Onera matrimonij ad maritū, eiusq; patrem pertinent. Approbatur l. 56. §. poſt mortem. ff. de iure dotium, his uerbis: Poſt mortem patris ſtatim onera matrimonij filium ſequuntur, ſicut liberi, ſicut uxor. Concordat l. 71. in fine. ff eod. tit. his uerbis: Metrimonij onera maritus ſuſtinet.

VII. Regula. De alenda uxore à marito, eiusq; ualetudine curanda, proponitur l. 22. §. ſi autem in ſeuiſs. ff. ſoluto matrim. his uerbis: Si in ſæuiſsimo furore muliere conſtituta, dirimere maritus quidem matrimonium calliditate non uult, ſpernit autem infœlicitatem uxoris, & non ad eam flectitur, nullamq; competentem curam inferre manifeſtiſsimum eſt, ſed ebutitur dote: tunc licentiam habeat uel curator furioſæ, uel cogueti, adire iudicem competentem, quatenus neceſsites imponatur marito omnem talem mulieri ſuſtentationem ſufferre, & alimenta præſtare, & medicina ei ſuccurrere, & nihil prætermittere, quorum maritum uxori adferre decet, ſecundū dotis quantitatē. Si uerò

uerò dotem ita eũ dissipare manifestũ est, ut hominem non frugi, oportet dotem tũc sequestrari, quatenus ex ea mulier competens habeat solatium unà cum sua familia: pactis uidelicet dotalibus, quę inter eos ab initio nuptiarum inita fuerunt, in suo statu durantibus, & alterius expectantibus sanitatem, aut mortis euentum.

VIII. Regula. *Maritus fortuitis casibus uxoris particeps esse debet: & contrà uxor mariti. quæ regula approbatur d. l. 22. §. si maritus. ibi, quid enim, his uerbis:* Quid tam humanum est, quàm fortuitis casibus mulieris maritum, uel uxoré uiri participem esse?

IX. Regula. *De non uerberanda uxore, proponitur Nouell. c. 117. §. si quis uerò uxorem, his uerbis:* Si quis uxoré suam flagellis aut fustibus uerberauerit, absq; aliqua earum causarũ, quas ad soluendum cum mulieribus matrimonium sufficere iussimus, licet matrimoniũ exinde dissolui nolimus: maritus tamé, qui absq; tali causa uxorem suam flagellis aut fustibus uerberasse comprobatur, tantum pro ea contumelia mulieri ex reliqua sua substantia uel constante matrimonio præstato, quantum efficit tertia donationis ante nuptias pars.

X. Regula. *De iudicio de moribus inter uirum & uxorem sublato, proponitur l. ult. §. fin. C. de repudijs. cuius uerba uide j. cap. prox. quæst. 2. except. 6.*

XI. Regula. *Furti actio inter maritum & uxoré non competit, sed pro ea actio rerũ amotarum. de qua alibi tractabitur.*

XII. Regula. *De uxore petenda ab alio detenta, proponitur l. 2. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis:* De uxore exhibenda ac deducenda pater etiam, qui filiam in potestate habet, à marito rectè conuenitur. *Concordat l. 11. C. de nuptijs, hisce uerbis:* Si inuita detinetur uxor tua à parétibus suis, interpellatus rector prouinciæ, amicus noster, exhibita muliere uoluntatem eius secutus desiderio tuo medebitur. *Concordat item l. 3. C. de liberis exhibendis, hisce uerbis:* Si ad instar interdicti de exhibenda filia Philippi eum conueniendum putaueris, rector aditus prouinciæ suam uobis accommodabit notionem. *Adfine huius remedium proponitur l. 8. ff. de diuortijs, hisce uerbis:* Diuus Hadrianus eum, qui alıanam uxoré ex itinere domũ suam duxisset, & inde marito eius repudium misisset, in triennium relegauit.

XIII. Regula. *De dignitate alijsq; priuilegijs, quæ mulieri ex uiro accedunt, dictum s. lib. 2. cap. 5. quæst. 1. reg. 34. item lib. 5. cap. 2. quæst. 2. except. 16.*

XIIII. Regula. *De lugendo maritum defunctum ab uxore, dictum suprà cap. 5. quæst. 2. reg. 1.*

XV. Regula. *De funeris impensa mortua uxore à marito soluenda, proponitur l. 60. ff. soluto matrimo. his uerbis:* Si filiafamiliàs nupta decesserit, & pater funus ei fecerit, tametsi ei dotem post aliquod tempus gener reddere deberet: tamen continuò socer agendo consequetur, ut impensam funeris præsentem recipiat. Cætera dotis statuto tempore soluantur. *Hæc de iure matrimonij contracti atque constantis, nunc iura matrimonij dissoluendi exponenda.*

DE SOLVTIONE MAtrimonij. Cap. VIII.

I. Causæ ex quibus matrimonium soluitur.

Enumerantur huiusmodi causæ l. 1. ff. de diuortijs, hisce uerbis: Dirimitur matrimonium diuortio, morte, captiuitate, uel alia contingente seruitute. *De singulis hisce causis ordine dicetur.*

I. Causa. *Prima ac præcipua causa, ex qua soluitur matrimonium, est mors alterutrius uel uiri uel uxoris. quæ causa approbatur uerbis iã propositis hisce:* Dirimitur matrimoniũ morte. *Concordat Nouell. c. 22. §. quod autem super. his uerbis:* Nuptiarũ finem etiam mors, quæ ex æquo omnia soluit, excipit.

II. Causa est: *Captiuitas alterutrius. quæ causa itidem approbatur d. l. 1. cui cõcordat Nouell. c. 22. §. sed & captiuitas, his uerbis:* Sed & captiuitas eius generis est, ut quodammodo matrimoniũ dissoluat. Nam siue marito id infortuniũ accidat, manente uxore in ciuitate, siue cum uxor in ius captiuitatis peruenit, maritus in ciuitate permaneat: exquisita quidem & subtilis ratio distrahit matrimoniũ. semel enim seruitute altari superueniente, conditionis inæqualitas æqualitatem, quę in nuptijs spectatur, permanere non patitur. *Concordat item Nouell. c. 117. §. prædictis. ibi: uel aliquanto. cuius uerba uide s. quæst. 2. reg. 1. except. 1. Concordat item l. 12. §. medio tẽpore. in fine ff. de captiuis, his uerbis:* Captiui uxor tametsi maximè uelit, & in domo eius sit, non tamen in matrimonio est. *Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi certũ sit captiuũ adhuc uiuere. quæ exceptio approbatur d. §. sed & captiuitas, his uerbis:* Nos tamé humanius talia cõtemplantes, donec certum est superesse uel maritum uel uxorem, pro nõ solutis matrimonia haberi sinimus: neque ad alias migrabunt nuptias uel mariti uel uxores, nisi petulanter id egisse uideri uelint, & in pœnas incidere: ille quidé exactionis donationis ante nuptias, hæc uerò dotis. *Cõcordat l. 6. ff. de diuortijs, hisce uerbis:* Vxores eorũ, qui in hostiũ potestaté peruenerunt, possunt uideri nuptarũ locũ retinere eo solo, quòd alij temerè nubere nõ possunt. Et

generaliter definiendũ est, donec certũ est, maritum uiuere in captiuitate cõstitutum, nullam habere licentiam uxores eorum ad aliud migrare matrimoniũ: nisi malint ipsę mulieres causam repudij præstare. *Secunda propositæ causæ exceptio est: Nisi cum incertum sit, utrum captiuus uiuat an mortuus sit, quinquennium non excesserit. Hæc exceptio approbatur d. l. 6. §. sin autem, his uerbis:* Si in incerto sit, an uiuus apud hostes teneatur, uel morte præuentus sit, tunc si quinquennium à tempore captiuitatis excesserit, licentiam habeat mulier ad alias migrare nuptias: ita tamẽ ut bona gratia dissolutum uideatur pristinum matrimonium, & unusquisq; suum ius habeat imminutum: eodem iure & in marito degente in ciuitate, & uxore captiua obseruãdo. *Concordat d. §. sed & captiuitas. ibi: Si uerò incertum, his uerbis:* Si uerò incertum existat, utrum persone, quæ in hostiũ peruenit potestatem, superstit nec ne, tũc quinquenniũ expectandũ tam marito quàm uxori: post quod siue certa siue incerta mors eius sit, impunè licebit nuptias cõtrahere. Et hęc sanè species inter eas solutiones, quæ appellantur bone gratia, à maioribus nostris connumerata est. Sed & nos in hoc consentimus, ut isto modo separatie inter se personis diuortio locus non sit, & neq; maritus hoc casu dotem, neq; uxor donationẽ ante nuptias lucretur, sed pro se quisq; suum ius retineat. *Plura de causa proposita uide ⁊. eod. cap. quæst. 2. except. 5.*

III. *Causa est: Seruitus alterutri contingens. quæ causa approbatur l. 1. ff. de diuortijs. cuius uerba uide ⁊. eod. cap. in prin. Concordat Nouell. c. 22. §. quod si iudicis, bisce uerbis:* Si iudicis sententia libertinum, uel libertinam, uel eorum filios ex supplicio in seruitutem redigat, tametsi initio matrimonium constitit, postea tamẽ emergens seruitus inuicem eos disiungit, quasi morte insecuta: siquidem maiores nostri superuenientem seruitutem ne tantillum quidem distare dicunt à morte. Vnde in hac specie suum quisq; recipiet, pactũ uerò de morte ingenuis tantum adquiratur, reliquo ad illum perueniẽts, qui seruus pœnæ factus est.

IIII. *Causa est: Deportatio, uel aquæ & ignis interdictio alterutrius. quæ causa reprobatur l. 1. C. de repudijs, bisce uerbis:* Matrimoniũ quidẽ deportatione, uel aquæ & ignis interdictione nõ soluitur, si casus, in quẽ maritus incidit, nõ mutet uxoris affectionẽ. Ideoq; dotis actio ipso iure non competit, sed indotatam eã esse, cuius laudendum propositum est, nec ratio æquitatis nec exemple permittunt. *Concordat l. 5. ff. de bonis damnatorum. cuius uerba uide ⁊. lib. 3. cap. 13. quæst. 3. reg. 4. Concordat item Nouell. c. 22. §. deportatio, his uerbis:* Deportatio temẽ, aut uetus illa, in cuius locum successit, aquę & ignis interdictio (ut leges nostrę appellant) matrimonia nõ dissoluit. Quod ipsum quia & sacratissimo pridem Constãtino nonnihil in se habere humanitatis uisum est, & è nobis quoq; susceptum est: ea propter neq; huic applicatur legi. Vnde nec quos ea res affectus habeat, cum in suo manet ordine, dicendum est.

V. *Causa uidetur esse: Pœna metalli. uerùm hæc causa reprobatur Nouell. c. 22. §. illud etiã, his uerbis:* Illud quod per legum seueritatem prius introductum fuit, nos clemẽti quadem indulgentia abrogemus. Si quis enim uel uir uel mulier iudicis sententia in metallum dari iussus erat, quale hodie esse solet in Procõneso, & (ut uocant) Gypso, secundum ueterum quidem placita ex supplicio inferebatur seruitus, dissoluebaturq; matrimonium, pœna detinente condemnatum seruitutis iure sibi deuinctum. Nos autem id remittimus, neq; quenquem, qui modò ante id tempus usq; ingenuus extiterit, pœnę seruum fieri patimur. Neq; enim nostrũ fuerit, liberorum conditionem in seruilem cõmutare statum, qui etiam ut detẽtos in seruitute ad libertatem reducamus, damus operam. Maneat igitur hoc casu matrimonium, nihil ex huiusmodi sententia læsionis sentiens, utpote quod inter liberae personas constitit.

VI. *Causa est: Diuortiũ. quæ causa approbatur l. 1. ff. de diuortijs. cuius uerba uide ⁊. eod. cap. in prin. Cõcordat l. 14. C. de nuptijs. cuius uerba uide ⁊. cap. 4. except. 6. Huius causæ etymologia proponitur l. 2. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Diuortium uel à diuersitate mentium dictum est, uel quie in diuersas partes eunt, qui distrahunt matrimoniũ. *Concordat l. 191. in fine. ff. de uerb. signif. Sed & differentia inter diuortium & repudium proponitur d. l. 191. his uerbis:* Inter diuortium & repudium hoc interest, quod repudiari etiẽ futurum matrimonium potest: nõ rectè autem sponsa diuertisse dicitur: quãdo diuortium ex eo dictũ est, quòd in diuersas partes eunt qui discedunt. *Concordat huic differentiæ l. 101. §. diuortium ff. eod. tit. his uerbis:* Diuortium inter uirum & uxorem fieri dicitur: repudium uerò sponsę remitti uidetur, quod & in uxoris personem non absurdè cadit. *Causas ex quibus diuerti licet, & effectus si illicitè diuertatur cõiunx, uide paulo inferius quæst. prox. reg. 3. cũ sequentib. Planè causæ seu regulæ propositæ exceptio prima hæc est: Nisi furiosus uel furiosa diuerterit. Hæc exceptio approbatur l. 4. ff. de diuortijs, bisce uerbis:* Iulianus lib. XVII. Digestorũ quærit, an furiose repodiũ mittere uel repudiari possit? Et scribit, furiosam repudiari posse: quia ignoran-

ignorãtis loco habeatur: repudiare autẽ nõ posse, neq; ipsam propter demẽtiã, neq; curatorem eius. patrem tamen nuncium mittere posse: quòd non tractaret de repudio, nisi constaret posse, & cum furiosa retineri matrimonium. quę sententia mihi uidetur uera. *Concordat l. 22. §. si maritus. ff. soluto matrim. cuius uerba uide J. quæst. prox. reg. 3. except. 4. Secunda exceptio est: Nisi furioso furiosæue repudiũ mittatur. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Et scribit, furiosam repudiari posse: quia ignorantis loco habeatur. *Tertia exceptio est: Nisi nõ ipse maritus uel uxor, sed eius pater materue repudium miserit. Hæc exceptio approbatur l. 5. C. de repudijs, hisce uerbis:* Dissentientis patris, qui initio consensit matrimonio, cum marito concordante uxore filiafamiliàs, uoluntatem ratam non haberi, diuus Marcus pater noster religiosissimus Imp. cõstituit: nisi magna & iusta causa interueniẽte hoc pater fecerit. Inuitam autẽ ad maritum redire nulla iuris pręcepit constitutio. Emancipatæ uerò filiæ pater diuortiũ in arbitrio suo non habet. *Concordat l. 4. C. eod. tt. his uerbis:* Filiæ diuortium in potestate matris nõ est. *Concordat Nouell. c. 22. §. præterea autẽ, in fine. cuius uerba uide J. quæst. prox. reg. 3. except. 12. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi magna & iusta causa interuenerit. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Nisi magna & iusta causa interueniẽte hoc pater fecerit. *Secũda replicatio est: Nisi pater furiosi furiosæue repudium miserit. quæ replicatio approbatur l. 22. §. uẽ pater. ff. soluto matrim. his uerbis:* Pater furiosæ utiliter intẽdere sibi filiæue suæ reddi dotẽ potest. quámuis enim furiosa nuncium mittere non potest, patrem eius tamen posse certũ est. *Concordat l. 4. ibi, patrem tamen. ff. de diuortijs. cuius uerba uide paulo superius except. 1. Quarta exceptio est: Nisi parens, in cuius est potestate, repudio non consentiat. Hæc exceptio approbatur Nouell. c. 22. §. præterea autẽ. cuius uerba uide J. quæst. prox. reg. 3. except. 12. Quinta exceptio est: Nisi nõ misso repudio diuerterit. Hæc exceptio approbatur l. 8. in prin. C. de repudijs. cuius uerba uide J quæst. 2. reg. 3. except. 6. Declaratur hæc exceptio l. 2. §. in repudijs. ff. de diuortijs, hisce uerbis:* In repudijs & renũciationibus cõprobata sunt hæc uerba: Res tuas tibi habeto. Itẽ hæc: Tuas res tibi agito. *Sexta exceptio uidetur: Nisi libellus repudij marito traditus uel cognitus nõ sit. Hæc exceptio reprobatur l. 6. C. d. tt. his uerbis:* Licet repudij libellus non fuit traditus uel cognitus marito, dissoluitur matrimoniũ. *Septima exceptio est: Nisi nõ præsenti, sed absenti renuncietur. Hæc exceptio reprobatur l. 2. in fine. ff. de diuortijs, his uerbis:* Siue ipsi præsenti renuncietur, siue absenti, per eũ qui in potestate eius sit, cuiusue is eaue in potestate sit, nihil interest. *Octaua exceptio est: Nisi non septem testibus interuenientib renunciatũ sit. Hæc exceptio approbatur l. 9. ff. d. tt. his uerbis:* Nullum diuortiũ ratum est, nisi septem ciuibus Romanis puberibus adhibitis, prætet libertũ eius qui diuortiũ faciet. Et libertum accipimus etiam eum, qui à patre, auo, proauo & cęteris sursum uersum manumissus sit.

VII. *Causa. De diutina mariti absentia & reliquis huiusmodi causis, uide J. quæst. prox. reg. 2.*

II. *Euentus soluti matrimonij & pœnæ iniusti diuortij. Superest ultimum matrimonij tempus, scilicet matrimonij dissoluti: cuius euentus hic exponendi.*

I. *Regula. Soluto matrimonio dos repetitur, & antenuptialis donatio de quo J. lib. prox.*

II. *Regula. An et quãdo soluto matrimonio nuptiæ sint iterandæ, dictum s. cap. 5.*

III. *Regula. Regulariter qui quæue diuortium facit, & repudiũ mittit, amittit dotem & antenuptialem donationẽ, aliasq; sustinet pœnas: de quibus infrà dicetur partim reg. prox. partim etiã lib. prox. cap. 6. Huius aũt regulæ exceptiones plures sunt, quarũ aliæ sumuntur ex causa, ob quam repudium misit, aliæ ex alijs circumstantijs. Ex causa uerò ex qua & ob quam repudium mittitur, exceptiones desumptæ sunt hæ.*

I. EXCEPTIO: *Nisi ob religiosam uitam cœlibatum affectans repudium miserit. Hæc exceptio approbatur Nouell. c. 22. §. dissoluuntur. usq; ad §. per causam, his uerbis:* Dissoluuntur matrimonia, dum qui contraxerunt adhuc uiuunt, partim consentiente utraque parte, de quibus nihil hic dicendum est pactis causam, sicut utriq; placuit, gubernantibus: partim rationabili quodam pręrextu, quod quidem & bona gratia uocatur, partim absq; ulla causa, partim rationabili de causa. Irreprehensibili quidem prætextu: ut cum altera pars ad meliora affectans uiam, & in cœlibatu uitam traducere instituens, sanctionialem conuersationem capessat. Nam hoc casũ alia quædam lex nostra dicit, tam uiro quã mulieri ad meliora migranti, soluendi matrimonij simul & diuertendi potestatem esse: prius tamen breui aliquo desertæ parti solatio derelicto. Quidquid enim contrahentes pacti sunt, ut post mortem alterius lucro cederet, id ab altera obtinere debet pars deserta, siue uir siue mulier existat, propterea quòd & iste (quantum ad coniugem) mori uideatur, cum alterum uitæ iter pro altero capessit. *Ait Imp.* Alia quædam lex nostra dicit. *Hæc lex non habetur, sed eius quoque mentio fit l. 42. in prin. ibi: nam & maritis. C. de episcopis & clericis. cuius uerba uide s. lib. 10. cap. 3. reg. 5. except. 3. Concordat item l. 60. in fine. ff. de donation. inter uir. & uxor. cuius uerba uide in Comment. Donat. cap. 8. exceptione 11. in prin. item concordat Nouell. c. 117. §. prædictis, hisce uerbis:* Prædictis causis uisum nobis est, nominatim & ha-

sce

sce apponere, ex quibus matrimonia dissoluere uel citta pœnam licet: hoc est, tam quę ad eas pertinet personas, quæ ne initio quidem matrimonij rem cum suis habere uxoribus, & à natura uiris attributa perficere potuerint: quàm insuper quæ uel illas, quæ constante adhuc matrimonio religiosam uitam & conuersationem monasticam delegérint, siue uir siue mulier, uel aliquanto tempore in captiuitate detentas personas concernit. In his enim tribus casibus ea, quæ prioribus nostris legibus de his comprehensa sunt, firma esse sancimus. *Concordat item Nouell. c. 123. §. quod si constante, his uerbis:* Si constante adhuc matrimonio uel maritus solus uel uxor sola monasterium ingredistur: dissoluitor matrimonium uel sine libello repudij, simularq; tamen persona, quæ monasterium ingreditur, monasticum habitum susceperit. Et quidem si maritus, &c. *Reliqua uerba uide s̄. lib. 10. cap. 3. reg. 5. except. 1.*

. II. EXCEPTIO: *Nisi uiris à natura attributa, maritus perficere nequeat. & ob id repudium sit missum. Hæc exceptio approbatur l. 10. C. de repudijs, hisce uerbis:* In causis iamdudum specialiter definitis, ex quibus rectè mittuntur repudia, illam addimus, ut si maritus uxori ab initio matrimonij, usque ad duos continuos annos computandos coite minimè propter naturalem imbecillitatem ualeat: posiit mulier uel eius parentes sine periculo dotis amittendæ repudium mariro mittere: ita ramen ut ante nuptias donario eidem marito seruetur. *Concordat l. 60. cum ll. sequentibus ff. de donat. inter uir. & uxor. cuius uerba uide in comment. Donat. cap. 8. except. 11. in prin. Concordat Nouell. const. 22. §. per causam, his uerbis:* Per causam necessariam neque ratione carenrem dissoluetur matrimonium, si quis cum uxore concumbere, & uiris à natura attributa perficere nequeat; sed secundum legem antè à nobis ea de re conscriptam à tempore nupriatum biennium excesserit, cum ille, quòd reipsa uir sit, non ostendat. In manu enim est mulieri aut eius parentibus disiungere matrimonium, & libellum mittere repudij; tametsi coniunx hoc recuset. Arq; eo casu dos quidem (si modò ulla omnino dos data est) mulierem sequetur restituenda à marito, siquidem eam fortè percepit: donatio uerò propter nuprias aut ante nuptias residebit apud maritú, nihil in rebus suis dispendij patientem. Arqui hanc legem breui quadam adiectione corrigemus: non enim biennium solum à copulationis tempore, sed triennium numerari uolumus. Siquidem ex euentis medij temporis edocti sumus, plerosque longiore spacio quàm per biennium nihil potuisse, postea procreandorum etiam liberorú ministerio idoneos habitos. *Concordat item Nouell. c. 117. §. prædictis. cuius uerba uide s̄. except. prox.*

III. EXCEPTIO: *Nisi ob senectutem uel malam ualetudinem alterius repudium mittatur. Hæc exceptio approbatur l. 60. cum legibus sequentibus. ff. de donat. inter uir. & uxor. cuius uerba uide in comment. de Donat. cap. 8. except. 11. in prin. Planè iure nouo exceptio proposita cum alijs quæ sequuntur, reprobatur Nouell. const. 117. §. omnes igitur, his uerbis:* Omnes prædictas causas, quæ præsenti nostra conrinentur lege, solas competere ad legitimorum matrimoniorum solutionem iubemus: omnes uerò alias uacare, neque ullam aliam nisi nòminatim huic inserta sit legi, legitimum matrimonium dissoluere posse præcipimus, siue nostris siue uetustioribus comprehendatur legibus.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi ob furorem alteri contingentem repudium missum sit. Hæc exceptio reprobatur l. 8. §. nam furiosus. ff. de his qui sui uel alieni iuris sunt, his uerbis:* Furiosus licet uxorem ducere non posiit, matrimonium tamen retinere potest. *Concordat l. 16. §. fin. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide s̄. cap. 3. except. 50. item concordat l. 22. §. si maritus ff. soluto matrimonio, his uerbis:* Si maritus uel uxor constante matrimonio furere cœperit, quid faciendum sit, tractemus. Sed illud quidem dubio procul obseruatur, eam personam, quæ furore detenta est (quia sensum non haber) nuncium remittere non posse. An autem illa repudianda sit, considerandum est. Et siquidem interuallum furor habet, uel perpetuus quidem morbus est, ferendus tamen his qui circa eá sunt: túc nullo modo oportet dirimí matrimonium: sciente ea persona, quę cum compos mentis est, ita furenti (quemadmodum diximus) nuncium miserit, culpa sua nuptias esse diréptas. Quid enim tam humanum est, quàm fortuitis casibus mulieris maritú uel uxorem uiri participem esse? Si autẽ tantus furor est, ita ferox, ita perniciosus, ut sanitari nulla spes supersit, ita circa ministros terribilis, & forsitan altera persona uelit uel propter sæuitiá furoris, uel quia liberos non habet, procreandæ sobolis cupidine tenta dirimere: licentia erit compoti mentis personæ furenti nuncium mittere, ut nullius culpa uideatur esse matrimonium dissolutum, neq; in damnum alterutra pars incidat. *Hisce uerbis postremis quamuis exceptio proposita in uehementi & nimio furore adprobetur, tamen & hoc casu per ius nouum reprobatur, ex ijs quæ dicta sunt s̄ except. prox. in fine. Concordat item l. 4. in fine ff. de diuortijs. cuius uerba uide s̄. causa 6. except. 1.*

V. EXCE-

V. EXCEPTIO: *Nisi maritus uel uxor diu absit, ut de uita eius dubitetur. Hæc exceptio approbatur. l. 7. C. de repudijs, hisce uerbis:* Vxor quæ in militiam profecto marito post interuentum annorũ quatuot, nullum sospitatis eius potuit habere indiciũ, atq; ideo de nuptijs alterius cogitauit, nec tamen antè nupsit, quàm libello ducem super hoc suó uoto conuenit: nõ uidetut nuptias inijsse futtiuas, nec dotis amissionem sustinere, nec capitali pœnæ esse obnoxiam, quæ post tam magni temporis iugitatẽ non temetè, nec clauculo, sed publicè contestatione deposita nupsisse firmatur. Ideoq; obseruandũ est, ut si adulterij suspicio nulla sit, nec coniũctio futtiua detegitur: nullum periculum ab his, quorum coniugio erant copulatæ, uereatur: cum si conscientia maritalis thori furtim esset uiolata, disciplinæ ratio pœnam congruam flagitatet. *Concordat l. 61. ibi: aut militiam. ff. de donatio. inter uirum & uxor. cuius uerba uide in comment. Donat. cap. 8. except. 11. in prin. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi certum sit absentem adhuc uiuere. quæ replicatio approbatur per ea quæ dicta sunt s. cod. cap. causa 2. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi per decem annos absens sæpius per literas uel per nũtium ab uxore interpellatus, et uel renunciauerit matrimonium, uel nihil omnino renunciauerit. quæ duplicatio approbatur, simul & distinguitur Nouell. c. 22. §. nouimus autem. cuius uerba uide j. repl. prox. sed et reprobatur duplicatio hæc iure nouo, Nouell. c. 117. §. cæterùm id quod. cuius uerba uide item paulo inferius. Secunda replicatio est: Nisi decennium à tempore absentiæ non excesserit. Hæc replicatio approbatur iure nouo d. §. nouimus autem, his uerbis:* Nouimus huius nostræ fœlicissimę ciuitatis conditorẽ (diuæ memoriæ dicimus Constantinum) scripsisse legem secundum quam si quis in expeditione fuerit, & tacuerit ad uxorem per quadriennium, & nullũ ei fiat ab illo signum eius citca eam affectus, tunc licentia sit mulieri ad secundas nuptias ueniendi, offerenti prius militię principi libellum, & hoc ipsum testificãti: etsi hoc fiat, inculpabiliter mulier ad uirum alterum transiet, & non damnificabitur quidẽ in dote, non tamẽ antenuptialẽ donationem lucrabitut. Hoc itaq; sacratissimus Cõstantinus. Vehemẽter autem nobis immaturè habere illa cõstitutio uidetur: actibus enim bellicis occuputo marito uxoris priuationẽ inferre, non minor est pœna quá ab hostibus capi. Ideoq; non prius ueniat ad uirum secundũ huiusmodi mulier, quàm legislator istę proposuit, quam etiam decemij ttanseat tẽpus: & hæc importuna quidẽ sit mittens literas, aut per aliquos uerbis utens ad eum, ille uerò aut apertè renuat nuptias eius, aut absolutè conticeat: tunc quoq; libellũ offerat aut gloriosissimo magistto militium, aut spectabili duci, aut clarissimo tribuno, sub quibus ipse est miles. tunc enim licentiá damus, & preces porrigete Impetatori, & inde hoc promereri. Sciat aũt, quia si citra hoc aliquid egerit, tanquam temerariè nubens legitimis pœnis subiacebit.

Mutatio iuris.

Planè iure nouissimo exceptio proposita reprobatur, sub hac tamen conditione: Nisi mulier audiens de morte mariti absentis, percontata fuerit illud uel per se uel per alios ex tribuno militum uel primoribus, sub quibus maritus militauerit, illiq; præstito iureiurando id affirmauerint: tunc enim post annum licet mulieri iterare nuptias: aliâs non. quæ mutatio proponitur Nouell. c. 117. §. cæterùm & id. usq; ad §. prædictis, hiscè uerbis: Id quod de his à nobis sancitũ est, qui expeditionibus occupantur & tecensentur in militijs, siue hi milites fuerint, siue fœderati, siue scholates, siue alij quidam in quamcunq; aliam in militiam armatam delecti, pulchriore nobis formula exptimere uisum est. Et iubemus, quetcunq; annis in expeditionib. hi perseuerauerint, ut uxores horum expectent, etsi neq; literas neq; ullum responsum à maritis suis acceperint. Si qua uerò istiusmodi mulierũ audiat maritũ suũ obijsse mortem, neutiquam ad alias ipsam nuptias accedete petmittimus, nisi prius mulier uel per se uel pet patentes suos, uel quamcunq; aliam personam primores & chartularios numeri, in quo huius maritus militauit, accessetit, & hos siue tribunum (siquidem præstò est) interrogauerit, reuera ne coniunx illi mortuus sit: ut illi sactosanctis euangelijs propositis apud actorũ monumenta deponant, reuetà maritum illi mortuum. Et simulatq; hæc fecetit, & transsumpta monumentorum gesta mulier pro suo testimonio susceperit: eam iubemus & posthac per anni unius spaciũ expectare, ut post huius denuò decursum liberam potestatem habeat legitimũ contrahendi matrimoniũ. Sin uerò cõtra hanc obsetuationem muliet ausit ad secundum uenire matrimonium, tam ipsa quam qui ipsam in matrimonio duxit, ut adulteri afficiuntur supplicio. At si qui apud actorũ monumenta cũ iureiutando deposuerũt, falsò postea deposuisse conuincantur: ipsi quidẽ spoliati militia cõpellentur illi, quẽ mortẽ obijsse ementiti sunt, decẽ librarũ auti pœnam persoluere: is uerò licentiam habeto, si uelit, uxotem suam tecipete. Sin aũt scholaris sit ille, de cuius morte dubitatio est, à ptimoribus scholæ & actuario, si fœderatus, ab optione eius prędictã depositionẽ uxor eius adipiscitor: his custodiẽdis & circa

alios

alios omnes, qui ad armatam referuntor militiam.

VI. *Exceptio: Nisi ob graue crimen alterutrius al ter repudium miserit. Hæc exceptio approbatur l. 8. in prin. cum sequentibus. C. de repudijs, hisce uerbis:* Consensu licita matrimonia posse contrahi, contracta non nisi misso repudio dissolui præcipimus. Dissolutionem enim matrimonij difficiliorem debere esse, fauor imperat liberorum. Causas autem repudij hac saluberrima lege apertius designamus: sicut enim sine iusta causa dissolui matrimonia iusto limite prohibemus, ita aduersa necessitate pressum uel pressam, quamuis infausto, attamen necessario auxilio, cupimus liberari. Si qua igitur maritum suũ adulterum, aut homicidam, uel ueneficum, uel certè cõtra nostrum imperium aliquid molientem, uel falsitatis crimine condemnatum inuenerit, si sepulchrorum dissolutorem, si sacris ædibus aliquid subtrahentem, si latronem, uel latronum susceptorẽ, uel abactorem aut plagiarium, uel ad contemptũ sui domi suæ ipsa inspiciente cum impudicis mulieribus (quod maximè etiam castas exasperat) cœtum ineuntem, si suæ uitæ ueneno aut gladio aut alio simili modo insidiantem, si se uerberibus (quæ ingenuis aliena sunt) adficientem probauerit: tũc repudij auxilio uti necessariò ei per mittimus libertatem, & causas dissidij legibus comprobare. Vir quoq; pari fine claudetur, nec licebit ei sine causis apertius designatis propriam repudiare iugalem: nec ullo modo expellat, nisi adulteram, aut ueneficam, aut homicidam, aut plagiariam, aut sepulchrorum dissolutricem, aut ex sacris ædibus aliquid subtrahentem, aut latronum fautricem, aut extraneorum uirorũ se ignorante uel nolente conuiuia appetentem, aut ipso inuito sine iusta aut probabili causa foris scilicet pernoctantem, nisi circensibus uel theatralibus ludis, uel arenarum spectaculis in ipsis locis, in quibus hæc adsolent celebrari, se prohibẽte gaudentem, nisi sibi ueneno uel gladio aut alio simili modo insidiatricem, uel cõtra nostrũ imperium aliquid machinantibus cõsciam, seu falsitatis seu crimini immiscentem inuenerit, aut manus audaces sibi probauerit ingerentem: tunc enim necessariò ei discedendi permittimus facultatem, & causas dissidij legibus comprobare. Hæc nisi uir uel mulier obseruauerunt, ultrice prouidentissimæ legis pœna plectentur. Nam mulier si contempta, &c. *Reliqua uide 2. cap. 5. quæst. 1. reg. 2. Concordat l. 11. §. inter culpas. C. eod. tit. his uerbis:* Inter culpas uiri & uxoris constitutionibus enumeratas & has adijcimus, si forte uxor sua ope uel ex industria abortum fecerit, uel ita luxuriosa est, ut commune lauacrum cum uiris libidinis causa habere gaudeat: uel dum est in matrimonio, alium maritum fieri sibi conata fuerit. Et in his etiam causis locum habere constitutiones sancimus, quæ de culpa tam mariti quàm uxoris loquũtur, quemadmodum dos uel donatio propter nuptias perit: ita & mulieres indotatæ, in quartam partem, quam & uiris & mulieribus ex hac lege destinauimus, amissionis periculum sustineant, iudicio de moribus, quod antea quidem in antiquis legibus positum erat, non autem frequẽtabatur, penitus abolito. Omnibus etenim causis requisitis & perlectis, quas antiquitas introducebat, nihil ualidum præter eas, quas anteriores constitutiones & præsens dispositio introduxit, inuenimus. *Concordat item Nouell. c. 22. §. mitiores. usq; ad §. si uerò altera, his uerbis:* Mitiores nuptiarum solutiones, tanquam in generali quadam ratione sub bona gratia factis disiunctionibus, sciendum est tales esse quodammodo. Cæteræ uerò causam quærunt inspicere aut à uiro aut ab uxore factã, ut damnificent temerarium in casu horum, quæ ab eo data sunt, dotis dicimus, aut propter nuptias donationis. Sed harum causarum antiquiores quidem faciebant plurimos diuersosq; tractatus. Theodosius autem iunior alias quidem causas deinde sumens, alias autem & ipse adinueniens de repudijs scripsit constitutionem: à nobis autem & aliæ quædã adinuentæ sunt causæ, quas rectè habere perspeximus ad culpam referri eius qui succubuerit. Si igitur secundũ Theodosij piæ memoriæ constitutionem, ualuerit mulier ostendere maritum aut adulterio delinquentem, aut reum homicidij, aut ueneficij, aut seditionibus occupatum, aut quod pessimum omnium peccatorum est, communicantem delicto (dicimus autem machinatum aliquid contra ipsum imperium) aut condemnatum falsitatis, aut sepulchra effodientem, aut ex aliqua sacratum domuum aliquid rapuisset, aut latrocinij sectantem uitam, ut latrocinantes suscipientem, aut unum eorum qui appellantur abigei, quibus est cura alienis insidiari animalibus aut iumẽtis, & ea transponere alibi: aut probet plagiarium esse, aut ita luxuriose uiuentem, ut inspiciente uxore cum alijs corrumpatur, quod maximè mulieres nuptas circa cubile stimulans exasperat, & præcipuè castas: aut si insidias se passas à uiro probent circa ipsam salutẽ, aut uenenis, aut gladio, aut per alium aliquem talem modum (multæ nanq; hominibus

nibus ad maliciam sunt uię) aut etiam si flagellis super ea utatur. Si igitur mulier tale aliquid ostendere potuerit, licétiam ei dat lex repudio uti, & nuptijs abstinere, dotéq; percipere & antenuptialem donationē totam, non solùm si omnes simul probauerit causas, sed etiamsi secundā seu unā. Et rursus licétiam dat uiro mulierem abijcere, si adulteram inuenit, aut ueneficā, aut delinquentem homicidiū, aut plagiariam, aut se pulchrorū uiolatricem, aut sacrilegā existentem, aut fauentem latronibus, aut uiro nesciente uel etiam prohibente gaudentem cōuiuijs aliorū nihil sibi competentiū, uel etiam inuito uiro citra rationabilē causam foris pernoctantē, aut extra eius uoluntatē circensibus congaudentē, & spectaculis inhærentē, aut theatris aduenientē (dicimus autem ubi scena & talia sunt, aut etiam ubi bestijs aduersus homines pugna est) aut insidias sibi faciētem ex uenenis, aut gladio, aut alio factas modo, ex quibus circa uitam periculum est, aut etiam consciā tyrannidē meditātibus, aut falsitatis ream constitutā, aut audaces eius manus inferentem sibi: sci licet tali aliquo facto dat lex hæc uiro abijcere mulierem, uel si unam horum & solā probauerit causam: & lucrari quidem dotem, antenuptialē uerò habere donationē. *Concordat d. c. 22 §. has itaq; his uerbis:* Has itaq; causas nobis Theodosius explanauit: nos autem ex ueteribus sumentes & alias adiecimus tres. Si enim mulier tātā detineatur nequiria, ut etiam ex studio abortū faciat, uirumq; contristet & priuet spe filiorū: uel etiam tāta libido est, ut etiam cum uiris uoluptatis occasione lauetur, aut etiam dū adhuc constet matrimoniū cum uiro, ad alios de nuptijs suis loquatur: licétia datur à nobis uiris, mittere eis repudia, & lucrari dotes, & antenuptiales habere donationes, utpote etiam causis his rationabiliter soluere ualentibus matrimonium, & sub eundē deferendis ordinem, sub quem & pœnas Theodosij diuinę memorię constitutio definiuit. *Concordat item sed & reprobantur quędā dictarum causarum seu exceptionum, Nouell. c. 117. §. quoniā uerò cum sequentibus, hisce uerbis:* Quoniā multas in ueteribus nostrisq; legibus causas inuenimus, ex quibus propterè matrimonia dissolui solēt: propterea uisum est ex ijs nōnullas, quæ nobis ad dissoluendū matrimoniū indignę apparent, detrahere, & eas solummodo nominatim pręsenti legi inserere, ex quibus rationabiliter possit siue uir siue mulier repudij libellū mittere. Causas igitur, ex quibus citra periculū maritus repudij libellū potest mittere, & uxoris dotem lucrifacere, reseruato in ipsa dominio ex eo matrimonio susceptis liberis, aut filijs non existentibus, perpotiri etiā dominio, has esse decernimus. Si contra maiestatem Imperatoriā captantibus aliquibus cōsilia cōscia sit mulier, neq; marito suo manifestauerit. Quòd si maritus hoc ab uxore renunciatum tacuerit, liberū esto mulieri per quamcunq; personam renūciare hoc Imperatori, ne quando maritus aliquam ex hac causa diuortij occasionē inueniat. Si de adulterio maritus, &c. *Cętera uide §. lib. 3. c. 5. act. 1. quęst. 1. except. 2. item cap. 13. quęst. 3. reg. 1. Concordat item d. c. 117. §. si quocunq; usq; ad §. quia uerò & ex consensu, his uerbis:* Si quocunq; modo mulier uitę mariti insidias collocauerit, aut alijs id agentibus conscia marito non manifestauerit. Si unà cum extraneis uiris nolente marito agitet conuiuia, aut cum ijs se lauet. Si nolente marito extra ædes maneat, non tamen apud suos parentes. Si ad circensia aut theatra, aut arenarias uenationes spectatum prodeat, ignorante aut etiam prohibente marito. Enimuero si contingat extra aliquam prædictarū causarum quempiam uxorem suam domo sua expellere, ut cum illa parentes non habeat apud quos maneat, necessariò foris noctu degere compellatur, iubemus ut nulla marito licentia sit propter hanc causam mulieri libellum repudij mittere: quandoquidem ipse huius rei author extiterit. Porrò causas, per quas rationabiliter potest marito ab uxore libellus repudij transmitti, & ex quibus ipsa tam dotem potest capere, quàm donationē propter nuptias exigere, consimiliter filijs in donatione reseruato dominio, aut filijs non existētibus obtinere & huius dominium: has esse solas præscribimus. Si contra maiestatem Imperatoriam uel ipse consilium captauerit, uel id captantibus conscius Imperatoriæ maiestati nō manifestauerit, uel per se, uel per quamcunq; personam. Aut si quolibet modo maritus uxoris uitæ insidias posuerit, aut alijs de hoc cōsultantibus sciēs prudensq; uxori non manifestauerit, & secundum leges uindicare studuerit. Si maritus uxoris castitati insidiatus alijs stuprandam eam tradere pertētauerit: aut si maritus de adulterio uxorem inscripserit, neq; adulterium comprobauerit: liberum esto mulieri, si uelit, & ea de causa marito libellum repudij mittere, & tam propriā dotem recipere, quàm donationē propter nuptias adipisci, & pro huiusmodi calūnia (si filios ex eo matrimonio non habeat) iure dominij tantū ex reliqua substātia mariti uxor capito, quā magna tertia pars donationis ante nuptias esse dinoscitur. Nam si filios habeat, iube-

mus ut universa mariti substantia conserue tur filijs, firmis manentibus his quæ de do natione ante nuptias alijs continētur legibus: ita tamen, ut propter illatum adulterij crimen nec comprobatū ijsdem supplicijs maritus subijciatur, quę exceptura erat mulier, siquidem id crimen fuisset comprobatum. Si maritus in eadē domo, in qua unà cum uxore sua habitat, ipsam aspernatus cum altera domi commorari deprehendatur, aut in eadem ciuitate degēs assiduè in altera domo cum alia muliere commorari conuincatur, & semel atq; iterum uel per parentes suos, uel uxorē, uel per alias quasdam fide dignas personas reprehensus huiusmodi lasciuia non abstinuerit: liberum esto mulieri & per hanc causam dissoluere matrimonium, & datam recipere dotem donationemq; ante nuptias, & pro hac cōtumelia tertiam æstimationis partem, quā efficit donatio ante nuptias, ex alia eius substantia capere: ita tamen ut si filios habeat, potiatur mulier usufructu tantùm rerum, quas ex donatione ante nuptias, & tertiæ partis substantiæ uiri pœna cœperit, dominio communibus liberis seruando. Nam si filios ex eo matrimonio non habeat, obtinere ipsam & in talibus rebus dominium iubemus.

VII. EXCEPTIO: *Nisi maritus uxorem flagellis uel fustibus uerberauerit. Hæc exceptio approbatur l.8.§.si qua igitur.ibi: Si se uerberibus. C.de repudijs. cuius uerba uide 5.except.prox. Mutatur ac tollitur hæc exceptio Nouell.c.117.§.si quis uerò uxorem. cuius uerba uide 8.cap.prox reg.9.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi indotata sit uxor. Hæc exceptio reprobatur l.11.§.si quis autem, his uerbis:* Si quis eam, quam sine dote uxorem acceperat, à coniugio suo repellere uoluerit: non aliàs ei hoc facere liceat, nisi talis culpa intercesserit, quæ nostris legibus condemnatur. *Concordat Nouell. c. 22. §. sic itaq; ibi: ut non ob hoc. cuius uerba uide 5. reg. 5. Hactenus exceptiones propositæ regulæ, quæ desumptæ sunt ex causis missi repudij. Sed & plures huiusmodi causas uide 5. quæst. prox. Sequuntur nunc reliquæ ex alijs desumptæ circumstantijs.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi utriusq; consensu matrimonium sit dissolutum. Hæc exceptio approbatur Nouell. c. 22. §. dissoluuntur. cuius uerba uide 5.except.1. Planè mutatur ac tollitur hæc exceptio iure nouo Nouell.c.117.§. quis uerò & ex consensu, his uerbis:* Quia & ex consensu aliqui usq; ad præsens alterna matrimonia soluebāt, hoc de cætero fieri nullo sinimus modo, nisi fortè quidam castitaris concupiscentia hoc fecerint. Si autem huiusmodi personæ filios habuerint, tam dotem quàm antenuptialem donationem eorum filijs conseruari disponimus. Si quis autem horum aut maritus forsan aut uxor, postquam propter castitatem ex consensu soluerit matrimonium, inueniatur alias contrahere nuptias, aut luxuriosè uiuere, iubemus siquidem (sicut dictum est) filij fuerint ex memorato cōiugio, ultra dotem propter nuptias etiam donationem eis tradi, & proprietatem pœnæ ex substantia illius personæ, quæ cōuincitur deliquisse. Si uerò filij minoris sint ętatis, gubernari eōs & pasci ab illo parente præcipimus, qui nihil præsenti legi contrarium egerit. Si autem ambo parentes in huiusmodi uitium incidant, tunc utriusq; parentis substantiam filijs applicari: dispensatorem autem his, qui in minore ætate constituti sunt, ordinarij prouidētia competentis iudicis & aliorū, quibus hæc ex nostris legibus sunt commissa. Si autē filij non sint, utriusq; personę substantiā fisci rationibus applicari, & eos qui talia deliquerunt, legitimis subdi supplicijs: aliter enim separationem matrimoniorum fieri ex consensu nulla ratione permittimus. *Concordat Nouell.c. 134.§.ex quo uerò.ibi: aut matrimonia. cuius uerba ui de 5.reg.6.*

X. EXCEPTIO: *Nisi pœnituerit diuertentem repudij, et matrimonium fuerit redintegratū. Hæc exceptio approbatur l.7.ff.de diuortijs, hisce uerbis:* Si pœnituit eum, qui libellum diuortij tradendum dedit, isq; per ignorāriam mutatæ uoluntatis oblatus est, durare matrimonium dicendum est: nisi pœnitentia cognita, is qui accepit, ipse uoluit matrimonium dissoluere: tunc enim per eum qui accepit, soluitur matrimonium. *Concordat l. 3.ff eod.tit. his uerbis:* Diuortium non est uerum, nisi quod animo perpetuā constituendi diuisionem fit. Itaq; quidquid in calore iracundiæ uel fit uel dicitur, non ratum est prius quàm perseuerantia apparuit iudiciū animi fuisse. Ideoq; per calorem misso repudio, si breui reuersa est uxor, nec diuertisse uidetur. *Concordat l. 48. ff. de regulis iuris, hisce uerbis:* Quidquid in calore iracundiæ uel fit uel dicitur, non prius ratum est, quàm si perseuerāria apparuerit iudiciū animi fuisse. Ideoq; breui reuersa uxor, nec diuertisse uidetur. *Concordat itē Nouell.c.134.§.certè si qui, his uerbis:* Si qui matrimoniū dissoluere conati sunt, rursum se matrimonij nexu copulari uoluerint, antequā cōijciātur in monasteriū, damus eis huius agēdi licētiā, & prædictas ipsis pœnas remittimus, ut & facultates suas retineāt, & ita inter se uiuant, quasi nullū eius generis peccatū interuenerit. *Concordat itē l.33.ff.de ritu nuptiar. cuius uerba uide 5.lib. prox ca.6.exc.29. possunt itē iā propositæ leges referri ad ea quæ habentur 5.d.except.29.repl.2. dupl.3.*

XL EXCEPTIO: *Nisi sine instrumentis dotalibus matrimonium sit contractum. Hæc exceptio reprobatur Nouell. c. 22. §. matrimonium. ibi: ut autẽ, his uerbis:* Vt & sine dotalibus instrumentis matrimonium solutum pœna cõsequatur, id nos primi adinuenimus.

XLI. EXCEPTIO: *Nisi alius pro repudiante dotem uel donationem antenuptias acceperit uel dederit, sibiq; reddi sit stipulatus, & sine eius uoluntate repudium sit missum. Hæc exceptio approbatur exem plo patris & filij filiæue Nouell. c. 22. §. preterea autem, his uerbis:* Aliud quiddam commenti sumus non minus pietate quàm gratia insigne, ubi uel missis repudij libellis nihilominus matrimonia durant. Quò magis enim filiorumfamiliàs erga patres improbitatem prohibeamus (ex ęquo comperimus plerosq; dedita opera repudij libellos scribere, fuisq; mittere uxoribus, uel etiam cõtrà: & nulla omnino rationabili subsistente causa matrimonia in hoc dissoluere, ut parentes sui dotis respectu exactionibus factæ donationis subijciantur: & ut soluto matrimonio ipsi quidem clam inter se rem habeant, parentes uerò descedant damnificari, hanc nimirum pro benignitate erga liberos remunerationem reportantes) etiã legem cõscripsimus, quæ iubet, ne filijfamiliarum seu emancipati liberi, siue masculi siue fœminæ, in fraudem patrum suorum aut matrum, qui dotes aut ante nuptias donationes uel soli uel etiam cum filijs obtulerunt susceperuntúe, possint matrimonia dissoluere: sed quemadmodum in conciliandis nuptijs præstolamur patrum consensum, ita nec distrahi matrimonia in parentum fraudem præter ipsorum uoluntatem finimus. Atq; ut maximè repudij libellus mittatur, non tamen pœnę contra ipsos exactionem hoc nomine cõpetere concedimus, siue ipsi eã dederint aut susceperint, siue unà cũ filijs susceperint. Neq; enim rationem habet, ut pater quidem præter filij uoluntatem matrimoniũ dissoluere nequeat, filijs uerò fortè ætate minoribus, neq; suo commodo prospicientibus, copia fiat, ut matrimonium præter patrum uoluntatem soluant, ex eoq; patribus iniuriã adferant. Hoc præclarè primum exorsus Marcus philosophus sanciuit, hũc deinde Diocletianus secutus est, cõsimiliter & nos amplexati sumus. *Ait Imp. Hoc præclarè primũ exorsus &c. scilicet: Ne pater inuito filio eius dissoluere matrimonium. & est de hac re l. 5. C. de repudijs. Concordat propositæ exceptioni l. 5. ff. de diuortijs, hisce uerbis:* Si filia emancipata idcirco diuertat, ut maritum lucro dotis adficiat, patrem fraudet, qui profecticiam dotem potuit petere, si constante matrimonio decessisset: ideo patri succurrẽdum est, ne dotem perdat: non enim minus patri quàm marito succurrere prætorem oportet. Danda igitur est ei dotis exactio, atq; si constante matrimonio decessisset filia. *Plura de hac exceptione uide 3. lib. 15. cap. 6. except. 1. repl. 2. item except. 3. repl. 1.*

XIIL EXCEPTIO: *Nisi matrimonium legibus fuit probitum. hoc enim casu is, qui repudium mittit, supradictis pœnis non tenetur, ut patet ex ijs quæ dicta sunt 3. lib. eod. cap. 3 & 4. eiusq; exemplum proponitur l. 3. C. soluto matrim. cuius uerba uide 3. d. cap. 4. except. 35. Huic concordat l. 22. §. fin. ff. cod. tt. cuius uerba uide 3. lib. 8 cap. 9. reg. 4. except. 10.*

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi inutiliter repudium sit missum, ut non soluatur matrimonium. Hæc exceptio ipso iure subsistit, eiusq; species propositæ sunt 3. quæst. proxima, causa. 6. Hactenus igitur de regula proposita tertia, eiusq; exceptionibus sit dictum.*

IIII. Regula. *De tertia parte ultra sponsalitiam largitatem repudiatæ dãda, proponitur Nouell. c. 117. §. si autem & uir, his uerbis:* Si uir contra mulierem trãsigere studuerit matrimonium, & irrationabiliter repudium destinare, iubemus reddere eum quidem quam susceperit dotem, unà cum sponsalitia largitate: & tantum ex alia eius substantia ita præberi mulieri, quantum tertia pars sponsaliciæ faciat largitatis: & siquidem filij sunt ei, solum usumfructum antenuptialis donationis, & à nobis additæ tertię suæ partis mulierem habere, proprietatem uerò filijs conseruare. Filijs autem non existentibus, habere mulierem super usumfructum in ipsis rebus etiam proprietatem. *Propositæ regulæ eædem sunt exceptiones, quæ proximè præcedentis.*

V. Regula. *Si mulier sit indotata, illegitimè repudians maritus, uel uxor, uel causam repudij dans quarta bonorum parte punitur. l. 11. §. si quis autem. C. de repudijs, hisce uerbis:* Si quis eam, quam sine dote uxorem acceperat, à coniugio suo repellere uoluerit, non aliàs ei hoc facere liceat, nisi talis culpa intercesserit, quæ nostris legibus condemnatur. Si uerò sine culpa eam reiecerit, uel ipse talem culpam contra innocentem mulierem commiserit, compellatur ei quartam partem propriæ substantiæ pro rata portione persoluere: ut si quidem quadringentarum librarum auri, uel amplius uir substantiam habeat, centum libras auri, mulieri præstet, & nihil amplius, etsi quantamcunque substantiam possideat. Sin uerò minus quadringentis libris auri puta substantia eius fuerit, quarta pars computatione facta puræ substantiæ eius usque ad minimam quantitatem mulieri detur: eo-

dem seruando & in mulieribus, quæ indotatæ constitutæ sine culpa mariti constitutionibus cognita eos repudiauerint, uel ipsæ culpam innocenti marito præbuerint, ut ex utraq; parte æqua lance & æquitas & pœna seruetur: hoc lucro quartę partis, filijs quidem nō extantibus, ipsi uiro & mulieri competente, & ab his quomodo uoluerint dispone̅do: filijs autem & deinceps personis ex eodem matrimonio interueni 10 entibus, eis seruando ad similitudinem dotis & propter nuptias donationis per omnia, quæ super his statuta sunt. *Concordat Nouell. c. 22. §. sic itaq;, his uerbis*: Sic itaq; matrimonia dissoluuntur uiuentibus adhuc ijs, qui ea contraxerunt, & pecuniariæ pœnæ circa dotem & sponsaliciam consistunt donationem. Sed à nobis aliquid etiam aliud adinuentum est, ut etiam indotata matrimonia irrationabilibus factis diuisionibus castiga 20 tioni tradantur competenti. Si quis enim duxerit uxorem, aut etiam mulier ad uirū ueniat nuptiali quidem assumpta uoluntate atq; sententia, non tamē secuta dote aut sponsalitia largitate, ubi quoq; præsumptiuè fieri solutiones contingebat, nullo ex hoc contra temerarium sequente periculo, constitutionem scripsimus dicentē: Si quis sub potestate constitutam mulierem uoluntare parentum, aut etiam suę potestatis, for 30 tè ducat uxorem, neq; dote oblata, neq; dotalibus instrumentis factis, nuptię quidem sunt, licet dotalia instrumenta non sint cōscripta, ut nō ob hoc uir (quod in multis nouimus factum) expellat de domo uxorē sine aliqua prius dictarum rationabiliū causarum, quas & Theodosius & nos enumerauimus. Si quid autē tale fiat, & aut sine causa eam abijciat domo, aut etiam ipse rationabilem causam præstet, ut mulier separe- 40 tur ab eius matrimonio, quartam partē propriæ substantiæ cogatur exoluere ei, & usque ad quadringentas quidem auri libras substantiam habens, centum libris damnificabitur, hoc est, quarta substātiæ parte: minorem autem adhuc in quantum quartæ faciat quantitas. Si uerò etiam maiorem prædictæ quadringentarum auri librarum quātitatis substantiam habeat, non ultra centū auri damnificetur libras: ad maximam nan 50 que plerunque respicientes dotem, legem hanc scripsimus, substantiam illam meritò secundum nostras leges æstimantes esse, quæ pura debitis uideatur, ratio quoq; ex ipsis causis pro cautione procedat. Eti mulier per culpam propriam separetur à uiro indotata existens, aut etiam mittat ei sine aliqua causa rationabili repudium, ijsdem in omnibus subiaceat pœnis. *Concordat item Nouell. c. 74. §. quoniam autem. ibi: & illa siquidem indotata. cuius uerba uide s. cap. 4. except. 6. repl. 5.*

VI. *Regula. Sine causa repudium mittens, in monasterium detruditur: & quid iuris de bonis eius, definitur Nouell. c. 117. §. quia uerò quædam, his uerbis*: Quia quædam mulieres inhonestè uolentes uiuere, festinant propria matrimonia soluere: sancimus, si quando mulier citra aliquam prædictarum, &c. *Concordat Nouell. c. 134. §. ex quo uerò. usq; ad §. si quis autem, his uerbis*: Ex quo quidam nostram legem student transcendere, in qua specialiter, &c. *Huius regulæ exceptiones eædem sunt, quæ superioris regulæ tertiæ.*

VII. *Regula. Eadem est pœna tam uiri quàm mulieris sine causa repudium mittentis. quæ regula approbatur Nouell. c. 127. §. quia uerò, his uerbis*: Quia interdiximus dudum per nostram legē uiris & mulieribus repudia mittere, & transigere matrimonia, nisi tamen quædā sit causa nostræ legi cognita, & pœnas hoc facientibus & uiris & mulieribus imposuimus, mutationem quandā circa pœnas uiri ac mulieris facientes, & ad melius hoc trāsformantes: sancimus, nullam esse differentiam quantum ad pœnam inter uirū & mulierem hoc pręsumentes, sed ijsdem pœnis quę contra mulieres à nobis definitæ sunt, si sine causa nostræ legi cognita matrimonia distrahunt, etiam uiros subdi hoc pręsumentes, & similes pœnas esse in uiro & in muliere: in delicto enim æquali proximas eis imminere pœnas, iustum esse putamus.

VIII. *Regula. Apud quem liberi eius matrimonij, quod diuortio solutum est, ali & educari debeant, uide 3. lib. 16. cap. 1. quæst. 5. reg. 10. except. 8.*

DE CONCVBINIS.

Cap. IX.

Contrarium matrimonij est concubinatus, de quo antequam reliqua matrimonij iura persequamur, hic nobis agendum est.

I. AN CONCVBINATVS sit licitus?

Regulariter in iure permittitur, nimirum l. 3. in fine. ff. de concubinis, his uerbis: Adulterium per concubinatum nō committitur: nam cum concubinatus per leges nomen assumpsit, extra legis pœnā est, ut Marcellus lib. VII. Digest. scribit. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi ea concubina habeatur, in quam stuprum committitur. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. cum Atilicino ff. d. tit. his uerbis*: Cum Atilicino sentio, & puto solas eas in concubinatu haberi posse sine metu criminis, in quas stuprum non committitur.

II. EXCEPTIO: *Nisi quis ingenuā et honestæ uitæ mulierē in concubinatu habeat. Hæc exceptio approbatur l. 3. ff. de concubinis, his uerbis*: In concubinatu

binatu potest esse & aliena liberta & ingenua, sed maximè ea quæ obscuro loco nata est, uel quę corpore quęstum fecit: alioquin si honestæ uitæ & ingenuam mulierem in concubinatu habere maluerit, sine cõtestatione hoc manifestum faciente, non conceditur, sed necesse est ei uel uxorem eam habere: uel hoc recusante eo, stuprum cum ea committere. *Huius exceptionis replicatio est: Nisi contestatio facta sit, quòd eam pro concubina habere uelit. quæ replicatio elicitur ex uerbis tam propositis hisce:* Sine contestatione hoc manifestum faciente. *de qua re uide plura ʒ. quæst. prox.*

III. EXCEPTIO: *Nisi adulterij damnatam concubinam habeat. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. qui etiam ff. de concubinis. cuius uerba uide ʒ. lib. 4. cap. 7. quæst. 2. causa 15. except. 3.*

IIII. EXCEPTIO: *Nisi concubina minor sit duodecim annis. Hæc exceptio approbatur d. l. 1. §. fin. his uerbis:* Cuiuscunq; ætatis concubinā haberi posse palàm est: nisi minor annis duodecim sit.

V. EXCEPTIO: *Nisi quis libertam alienā, quæ ab inuito patrono diuertit, concubinam habeat. Hæc exceptio approbatur l. 11. §. 1. ibi: Iulianus quidē. ff. de diuortijs. cuius uerba uide ʒ. cap. 4. except. 5. concordat l. 1. in prin. ff. de concubinis. cuius uerba uide d. except. 5. repl. 17. Planè extra casum propositum liber tam alienam concubinam habere licet, ex l. 3. in prin. ff. de concubinis. cuius uerba uide ʒ. except. 2. sed & propositæ exceptionis replicationes uide ʒ. d. except. 5.*

VI. EXCEPTIO: *Nisi sororis filiam quis concubinam habeat. Hæc exceptio approbatur l. 56. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide ʒ. li. 4. cap. 7. quæst. 2. causa 16. except. 5.*

VII. EXCEPTIO: *Nisi quis eam habeat concubinam, quæ antea parentis uel filij sui concubina fuit. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. penult. ff. de concubinis, hisce uerbis:* Si quæ in patroni fuit concubinatu, deinde in filij esse cupit uel nepotis, uel contrà, non puto eam rectè facere: quia pro nefaria est huiusmodi coniūctio, & ideo huiusmodi facinus prohibendum est.

VIII. EXCEPTIO: *Nisi is qui in uxorem habet, concubinam adiunxerit. Hæc exceptio approbatur l. unica. C. de concubinis. hisce uerbis:* Nemini licentia concedatur constante matrimonio concubinam penes se habere. *Concordat l. ult. §. fin. C. communia de manumiss. his uerbis:* Hominibus uxores habentibus concubinas uel libertas uel ancillas habere, nec antiqua iura nec nostra concedunt.

IX. EXCEPTIO: *Nisi ex ea prouincia, quam administrat, concubinam quis habeat. Hæc exceptio reprobatur l. ult. ff. de concubinis, his uerbis:* Concubinam ex ea prouincia, in qua quis aliquid administrat, habere potest.

II. CAVSA, EX QVA CONcubinatus constituitur.

Sola animi destinatione concubinatus constituitur. quæ regula approbatur l. 4. ff. de cõcubinis, hisce uerbis: Concubinam ex sola animi destinatione æstimari oportet. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi quis honestæ uitæ & ingenuam mulierem in concubinatu habere uelit. quæ exceptio approbatur l. 3. ff. eod. tit. cuius uerba uide paulo superius except. 2. Concordat l. 24. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide ʒ. cap. 4. except. 8. repl. 5.*

III. CAVSA, EX QVA CONcubinatus dissoluitur.

De furore. Furor interueniens concubinatum non soluit. quæ regula approbatur l. 2. ff. de concubinis, hisce uerbis: Si patronus libertam concubinā habens furere cœperit, in concubinatu eam esse humanius dicitur.

IIII. EVENTVS CONcubinatus.

I. *Regula. Concubina matrisfamiliās honestatem non habet. quæ regula approbatur l. 41. ff. de ritu nuptiarū, his uerbis:* Si qua se in concubinatum alterius quàm patroni tradidisset, matrisfamiliās honestatem non habuisse eam dico.

II. *Regula. Is qui concubinam habet, ea ultra semiunciam bonorum suorū relinquere non potest. quæ regula approbatur l. 2. C. de naturalibus liberis, his uerbis:* Matre uel legitimis filijs, uel nepotibus, aut pronepotibus cuiuscunq; sexus uno pluribusuè existentibus, bonorū suorum unam tantum unciam pater naturalibus filijs seu filiabus, eorumq; genitrici: uel si sola sit concubina, semiunciam largiendi uel relinquendi habeat potestatē. Quidquid uerò ultra modum concessum relictū sit, legitimis liberis, uel matri, uel cæteris successoribus detur. *Concordat. Nouell. c. 89. §. ne igitur perpetuò. in fine. cuius uerba uide ʒ. lib. 16. cap. 4. quæst. 4. reg. 1. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi ex cõcubina liberos quoq; habeat. tunc enim plus illi cū filijs potest relinquere. sed & ab intestato quadam portio ad filios naturales, eiusq; matrem peruenit. de qua re uide ʒ. d. reg. 2. cum regula sequente.*

DIGESTORVM LIBER DECIMVSQVINTVS.

DE IVRE DOTIS ET ANTENVptialis donationis.

Hactenus iura matrimonij contrahendi, contracti, dissoluendi & dissoluti proposita sunt. Inter hæc autem iura dotis quoq; & antenuptialis donationis ius connumeratur: quod quia multiplex est & copiosum, in hoc libro peculiariter est proponendum. Primùm igitur de iure dotium dicetur, deinde de iure antenuptialis donationis.

DE PACTIS DOTAlibus in genere. Cap. I.

I. AN EX PACTO DOTAli nascatur actio uel exceptio.

R*Egulariter pactum dotale utile est, & ex eo tam actio nascitur quàm exceptio. quæ regula approbatur l. unica. §. illud etiam generaliter. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Illud generaliter præsenti addere sanctioni necessarium esse duximus, ut si qua pacta intercesserint uel pro restitutione, uel pro tẽpore, uel pro usuris, uel pro alia quacunq; causa, quæ nec contra leges, nec constitutiones sint, ea obseruentur. *Concordat l. 1. C. de pactis super dote, his uerbis:* Legem quam dixisti cum dotem pro alumna dares, seruari oportet: nec obesse tibi debet, quod dici solet, ex pacto actionẽ non nasci. tunc enim hoc dicimus, cum pactum nudum est: alioquin cum pecunia datur, & aliquid de reddenda ea conuenit, utilis est condictio. *Huius regulæ exceptiones hæ sunt.*

I. EXCEPTIO: *Nisi cum alius pro muliere dotem daret, pactum cum alterutro tantùm sit factum. Hæc exceptio approbatur l. 28. ff. de iure dotiũ, his uerbis:* Post nuptias pater non potest deteriorem causam filiæ facere: quia nec reddi ei dos inuita filia potest. *Concordat l. 7. C. de iure dotium, his uerbis:* Cum à socero tuo pro uxore dos tibi daretur, &c. *Concordat item l. 9. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Cum dos filiæ nomine datur, optimum est pactũ conuentum cum utroq; generum facere: quanquam initio dotis dandæ legem quã uelit (etiam citra personam mulieris) is qui dat dicere possit. Si uerò post datam pacisci uelit, utriusq; persona in paciscendo necessaria est: quoniã iam tunc adquisita mulieri dos est. Quo casu si solus pater pactus sit sine filia, siue solus agat siue adiuncta filiæ persona, ei soli nocebit, & proderit pactum conuentum. Sed si sola filia egerit, neque proderit neque nocebit ei. Si uerò filia sola pacta fuerit, quo pacto patris conditio melior fiat, proderit & patri. quoniam per filiam patri adquiri potest, per patrem filiæ non potest. Si uerò sic pacta sit filia, ut noceat ipsi, quandoque filiæ agenti nocebit pactum, patri uerò nullo modo nocebit: nisi adiecta quoque filiæ persona experiatur. Dicendum enim, paciscendo filiam conditionem patris deteriorem facere non posse, eo casu quo mortua ea in matrimonio, dos ad patrem reuersura est. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi in ipsa dotis datione alius qui dotem dat pactum sine muliere fecit. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Quanquã initio dotis dandæ legem quam uelit (etiam citra personam mulieris) is qui dat dicere possit. *Concordat l. 20. §. si extraneus. ff. eod. tit. his uerbis:* Si extraneus de suo daturus sit dotem, quidquid uult pacisci (etiam ignorante muliere) sicut & stipulari potest. Legem enim suæ rei dicit. Postquam uerò dederit, pacisci consentiente muliere debet. *Concordat item l. 29. in prin. ff. Soluto matrimon. his uerbis:* Quoties pater dotem dat & stipulatur, ita demum in suã personam de dote actionem transfert, si ex continenti stipuletur. Cæterùm si interposito tempore stipulari uelit, non nisi consentiente filia poterit, quamuis in potestate sit: quia deteriorem conditionem in dote filiæ facere non potest, nisi consentiat. *Secunda replicatio est: Nisi is eiue, qui quæue pactum sine altero fecit, eo utatur, uel aduersus eum eamue ex eo pacto agatur excipiaturue. huic enim soli prodest uel obest pactum. quæ replicatio approbatur uerbis suprà propositis hisce:* Quo casu si solus pater pactus sit sine filia, siue solus agat siue adiuncta filiæ persona, ei soli nocebit & proderit pactum conuentum. Sed si sola filia egerit, neque proderit

deritneque nocebit ei. *Concordat l. 6. C. de pactis super dote. Tertia replicatio est: Nisi filia pacta sit sine patre, quo pacto pater utatur. tunc enim patri istud pactum proderit. quæ replicatio approbatur uerbis supradictis hisce:* Si filia sola pacta fuerit, quo pacto patris conditio melior fiat, proderit & patri: quoniam per filiam patri adquiri potest, per patrem filiæ non potest. Si uerò sic pacta sit filia, ut noceat ipsi, quando filiæ agenti nocebit pactum, patri uerò nullo modo nocebit, nisi adiecta quoque filiæ persona experiatur, &c. *Quarta propositæ exceptionis replicatio est: Nisi filia paciscente pater unà cum filia agat. nam hoc casu patri quoque pactum filiæ nocet, ut patet ex uerbis iam propositis hisce:* Nisi adiecta quoque filiæ persona experiatur.

Quinta replicatio est: Nisi ante nuptias alius pro muliere dotem dederit, & ante nuptias pactū quamuis ex interuallo fecerit. Hæc replicatio approbatur l. 19. §. planè si ante. ff. soluto matrim. his uerbis: Planè si ante nuptias dotem dederit, poterit ex interuallo (ante nuptias tamen) & citra uolūtatem filiæ stipulari.

Sexta replicatio uidetur esse: Nisi pater filiā, sine qua paciscitur, in sua habeat potestate. quæ replicatio reprobatur d. l. 29. ibi: quamuis in potestate. cuius uerba uide s. repl. 1.

II. EXCEPTIO: *Nisi is cauet, qui quæue in patris est potestate, sine eius consensu pactum fecerit. quæ exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm etiam replicatio hæc est: Nisi pater furiosus sit, uel apud hostes. quæ replicatio approbatur l. 8. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Quoties patre furente, uel ab hostibus capto, filiusfamiliâs ducit uxorē, filiaúefamiliâs nubit, necessariò etiam pactum cum ipsis duntaxat dotis nomine fieri potuit.

III. EXCEPTIO: *Nisi pactum ad ius pertineat. quæ exceptio approbatur l. 12. §. ex pactis ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Ex pactis conuentis, quæ ante nuptias uel post nuptias interponi solent, alia ad uoluntatem pertinent, ut mulier dote promissa se alat, & donec nupta sit, dos ab ea non petatur: aut ut certam summam uiro præstet, & ab eo alatur, & his similia. Alia ad ius pertinent, ueluti quando dos petatur, quemadmodum reddatur: in quibus non utique uoluntas contrahentium seruatur. Cæterùm si cōuenerit ne omnino dos petatur, indotata erit mulier.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi pactum de non reddenda dote factum sit. De hac exceptione cum alijs similibus uide s. in repetitione dotis.*

V. EXCEPTIO: *Nisi conuenit ne de moribus agatur, uel plus uel minus exigatur. Hæc exceptio cum alijs quibusdam approbatur l. 5. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Illud conuenire non potest, ne de moribus agatur, uel plus uel minus exigatur: ne publica coercitio priuata pactione tollatur. *Planè hodie iudicium de moribus sublatum est, ut ostensum s. capite 7.*

VI. EXCEPTIO: *Nisi conuenit, ne ob res donatas uel amotas agatur. Hæc exceptio approbatur d. l. 5. his uerbis:* Ac ne illa quidem pacta seruanda sunt, ne ob res donatas uel amotas agatur: quia altero pacto ad furandum mulieres inuitantur, altero ius ciuile impugnatur. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi post diuortium istiusmodi pactio facta sit. quæ replicatio approbatur l. 20. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Ob res quoque donatas, uel amotas, uel impensas factas tunc facta pactio ualebit: id est, post diuortium.

VII. EXCEPTIO: *Nisi conuenit, ne ob impensas necessarias agatur. Hæc exceptio approbatur l. 5. in fine. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Sed etsi conuenit, ne ob impensas necessarias ageretur, tale pactum non est seruandum: quia tales impensæ dotem ipso iure minuunt. *Huius exceptionis replicatio est: Nisi post diuortium ita conuenit. quæ replicatio approbatur l. 20. in prin. ff. cod. tit. cuius uerba uide s. except. prox. De proposita exceptione uide item j. cap. 4. quæst. 1. except. 11.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi conuenit, ne repudio sine causa uel ex causa iusta misso, pœna legibus statuta locum habeat. Hæc exceptio approbatur l. 8. §. fin. C. de repudijs, hisce uerbis:* Pactiones si quæ aduersus præsentia sciita nostræ maiestatis fuerint attentatæ, tanquam legum contrarias nullam habere uolumus firmitatem. *Concordat l. unica. §. penult. C. de rei uxoriæ actione, hisce uerbis:* Si repudio matrimonium fuerit dissolutum, omnia iura, quæ ex Theodosiana uel nostra lege descendunt, immutilata custodiantur. Simili modo ea quæ Anastasiana lege probia, quæ bona gratia separantur, enumerata sunt, firma illibataque remaneant. *Hactenus exceptiones ex speciebus pactorum desumptæ propositæ sunt. Sunt & plures huiusmodi exceptiones suis insertæ locis.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi post nuptias pactum factum sit. Hæc exceptio reprobatur l. 1. in prin. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Pacisci post nuptias, etsi nihil ante conuenerit, licet. *Concordat l. 29. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Cum maritus, qui æstimata prædia in dotem acceperat, manente matrimonio pactus est, circumscribendæ mulieris gratia, ut prædia inæstimata essent, ne periculo suo ea deteriora faceret: quæsitum est, an secundum priores dotalea tabulas prædia æstimata remanerent, & periculum eorum ad maritum pertineret? Re-

spondit

ſpondit Sceuola, non idcirco pactū, de quo quęritur, impediri, quod in matrimonio factum eſſet, ſi deteriore loco dos nō eſſet: nihilominus eo pacto admiſſo, ſi deteriora prædia faceret, ea actione teneri.

X. EXCEPTIO: *Niſi pacto in tempus diuortij collato diuortiū ſecutū nō ſit. Hæc exceptio approbatur l. 3. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Pacta cōuenta, quę in tempus diuortij collata ſunt, non facto diuortio locum non habent.

XI. EXCEPTIO: *Niſi pœna pacto adiecta petita ſit: tunc enim ad ipſam rem pacto contentā agi uel excipi non poteſt. quæ exceptio approbatur l. 12. §. ſi mulier. ff. d. tt. his uerbis:* Si mulier pacta ſit, ne amplius quàm pars dimidia dotis à ſe petatur, & pœnā ſtipulata ſit: Mela ait, alterutro eam cōtentam eſſe oportere, uel exceptione pacti acceptam facere pœnæ obligationem: uel ſi ex ſtipulatu agat, denegandam exceptionem.

II. QVIBVS ET ADVERSVS quos ex pacto dotali actio uel exceptio detur?

I. Regula. *De hæredibus paciſcentis. His regulariter ex pacto competit actio & exceptio. cuius regulæ exemplum proponitur l. 25. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Quod de reddēda dote, ſi data fuiſſet, mortua in matrimonio filia conuenit, idem de non petenda quoq; uideri conueniſſe: ac patrem pacti conuenti exceptionē ad hæredem ſuum tranſmiſiſſe. *Huius regulæ exceptio hæc eſt: Niſi pactum ſit perſonale. quæ approbatur exemplo l. 20. §. ſi conuenerit. ff. d. tt. his uerbis:* Si conuenerit, ne à muliere neúe à patre dos petatur, hæres non habebit exceptionem. Sed ſi conuenerit, ne manente matrimonio uiuo patre petatur, mortuo patre ſtatim exigitur. Etſi non petierit maritus, tenebitur huius culpæ nomine, ſi dos exigi potuerit: niſi fortè antè diréptū ſit matrimoniū, quàm facultatem petēdi haberet.

II. Regula. *Pactum patris nec prodeſt nec obeſt filiæ: & contrà filiæ pactum non obeſt patri. quæ regula approbatur, ſimul & diſtinguitur l. 7. ff. d. tt. de qua re uide ſ̄. quæſt. prox. except. 1.*

III. Regula. *De eo qui pacto nō interfuit, huic nec prodeſt nec obeſt pactum. quæ regula approbatur l. 1. in fine ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Pacta quæ de reddenda dote fiunt, inter omnes fieri oportet, qui repetere dotem, & à quibus repeti poteſt: ne ei qui non interfuit, apud arbitrium cognoſcentis pactum non proſit.

III. QVANDO EX PACTO dotali detur actio?

Si cōuenit ne conſtante matrimonio uiuo patre dos petatur, mortuo eo quāuis nō ſoluto matrimonio dos peti poteſt. quæ regula approbatur l. 20. ibi: Sed ſi conuenerit ff. de pactis dotalib. cuius uerba uide ſ̄. quæſt. prox. reg. 1.

IIII. QVAE EX PACTO naſcatur actio?

Vtilis condictio hinc naſcitur. quæ regula approbatur l. 1. in fine. C. de pactis ſuper dote. cuius uerba uide ſ̄. eod. cap. in prin. Concordat l. 26. §. conuenit. ff. de pactis dotalib. his uerbis: Conuenit ut mulier uiri ſumptibus quoquò iret, quoquò ueheretur, uteretur: atq; ideo mulier pactum ad literas uiri ſecuta, prouinciam, in qua cēturio morabatur, petit: non ſeruata fide conuentionis, licet directa actio nulla competit, utilis tamen in factum danda eſt. *Hæc de pactis dotalibus in genere ſint dicta: ſpecialiter de ijs tractabitur in ſequentibus. Nunc de actionibus, quæ dotis nomine competunt, dicendum. primùm quidem de ijs, quæ marito, eiuſq; hæredibus dantur: hinc de ijs, quæ mulieri, eiuſq; hæredibus, eiq; qui dotem dedit, competunt.*

DE PETITIONE DOTIS. *Cap. II.*

MArito ob triplicem cauſam dotis nomine datur actio. prima eſt, ut dos promiſſa ſoluatur: altera, ut euictio dotis præſtetur: tertia, ut impenſæ in res dotales factæ reſtituantur. de quibus ſingulis ordine diſpiciendum, & primùm de petitione dotis, ut dos promiſſa præſtetur.

I. CAVSA HVIVS ACTIOnis cum ſuis exceptionibus.

Cauſa huius actionis eſt: Si dos conſtituta uel promiſſa ſit. tunc enim ut detur uel ſoluatur, maritus agere poteſt. cuius cauſæ ſeu regulæ exceptiones plures ſunt hic ordine enumerandæ.

I. EXCEPTIO: *Niſi alius, non mulier dotem cōſtituerit uel promiſerit. Hæc exceptio reprobatur l. 41. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Promittēdo dotem omnes obligātur, cuiuſcunq; ſexus conditioniſq; ſint.

II. EXCEPTIO: *Niſi muliere filio tutoris ſui iuſtè nupta, tutor mulieris mariti pater dotem conſtituerit. Et hæc exceptio reprobatur l. 69. §. nuptijs. ff. de iure dotium, his uerbis:* Nuptijs ex uoluntate patris puellæ cum filio tutoris iure contractis, dos pro modo facultatum & dignitate nataliū rectè per tutorē cōſtitui poteſt.

III. EXCEPTIO: *Niſi minor uiginti quinq; annis dotem conſtituerit. Hæc exceptio ipſo quidem iure ſubſiſtit: uerùm eius replicatio hæc eſt, Niſi curator minoris conſenſerit. quæ replicatio approbatur l. 28. C. de iure dotium, his uerbis:* Mulier in minore ætate cōſtituta dotē, marito conſentiente generali uel ſpeciali curatore rectè dare & exigere poteſt: licet ipſe tēpore creationis fideiuſſorem in minorem quàm dos eſt, quantitatem dicitur præſtitiſſe. Hoc idem obſeruatur, etſi minor ante nuptias donationē conſentiēte (ut dictum eſt) curatore fecerit. *Huius replicationis duplicatio eſt: Niſi curator*

rator in constituenda dote modum excesserit. quæ du plicatio approbatur l.61.in prin ff.eod.tt. cuius uerba uide ſ.except.9.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi serua dotem constituerit. Hæc exceptio approbatur l.67.ff. de iure dotium. cuius uerba uide ſ. cap. 6. except. 13. distinct.4.*

V. EXCEPTIO: *Nisi seruo dos sit constituta uel promissa Hæc exceptio reprobatur l. 46. in prin.ff de iure dotium.his uerbis:* Quemadmodum inuito domino seruus stipulatus adquirit, ita si dotem domini nomine sibi promitti patiatur, obligatio domino adquiritur. Sed neq; periculum dominus præstare debebit, si fortè debitor mulieris dotem promiserit, neq; culpam.

VI. EXCEPTIO: *Nisi eo tempore, quo dos ab alio promittebatur, mulier stipulatori nubere noluit. Hæc exceptio reprobatur l.58. in prin.ff. de iure dotium, his uerbis:* Si sponsalibus nondũ factis, Titio dotem Seiæ nomine promiseris, cum ea nubere ei nollet: tamen si postea nupserit, dotem debebis: nisi aliæ nuptiæ mediæ intercesserint. *Plura de hac exceptione uide ſ.eod.cap.except.17.*

VII. EXCEPTIO: *Nisi pro serua nuptura ignorans promiserit. Hæc exceptio approbatur l. 59.§.fin.ff.d.tt.cuius uerba uide s̄. lib. proxim. cap.2. quæst.4.reg.4.except.1.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi pro incerta persona dos sit promissa. Hæc exceptio reprobatur l.108. ff.de uerb.obligat.his uerbis:* A' Titio ita stipulatus sum, &c.

VIII. EXCEPTIO: *Nisi certa species uel quantitas in dotis promissione non sit expressa. Hæc exceptio approbatur l. 1. C. de dotis promissione, his uerbis:* Frustra existimas actionem tibi competere, quasi promissa dos tibi nec præstita sit: cũ neq; species ulla, neq; quantitas promissa sit, sed hactenus nuptiali instrumento adscriptũ, quòd ea quæ nubebat, dotem dare promiserit. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi ita promissũ sit, quodcũq; arbitratus fuerit. quæ replicatio approbatur l.3.C.eod.tt.his uerbis:* Si cùm ea, quæ tibi matrimonio copulata est, nuberet, in cuius meministi dotem tibi, non addita quantitate, sed quodcunq; arbitratus fuisset, pro ea daturum se repromisit, & interpositæ stipulationis fidem non exhibet, competentibus actionibus usus, sed promissi emolumentum iure iudiciorum peruenies: uidetur enim boni uiri arbitriũ stipulationi insertum esse. *Concordat l. 69.§. gener.ff.de iure dotium, his uerbis:* Gener à socero dotem arbitratu soceri certo die dari, nõ demonstrata quantitate, stipulatus fuerat: arbitrio quoq; detracto stipulationem ualere placuit. Nec uideri simile, quòd fundo non demonstrato nullum esse legatum uel stipulationem fundi constaret: cum inter modũ constituendæ dotis & corpus ignotũ magna differentia sit: dotis etenim quantitas pro modo facultatum patris & dignitate mariti cõstitui potest. *Ait Iurisconsultus:* Arbitrio quoq; detracto stipulationem ualere placuit. *Hæc uerba cum sequentibus propositæ exceptioni contradicunt potius, quàm eam distinguunt.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi plus quàm licet, curator puellæ dotis nomine promiserit. Hæc exceptio approbatur l.61. in prin.ff de iure dotium, his uerbis:* Siue generalis curator, siue dotis dandæ causa constitutus sit, & amplius dotis promissum est, quàm facultates mulieris ualent, ipso iure promissio non ualet: quia lege data non habetur authoritas dolo malo facta. Quærendum est tamen, utrum tota obligatio, an quod amplius promissum est quàm promitti oportuit, infirmetur? & utilius est dicere, id quod superfluum est, tantummodo infirmari. *Ait Iurisconsultus:* Quod amplius promissum est quàm promitti oportuit. *Hoc definitur l. 60. ff. eod. tt. his uerbis:* Quæro quantæ pecuniæ dotem promittenti, adultæ mulieri curator consensum accommodare debeat? Celsus respondit, modus ex facultatibus & dignitate mulieris, maritiq; statuendus est, quousque ratio patitur. *Concordat l. 69. §. nuptiis.ff.eod.tt.cuius uerba uide s̄. except. 2. item concordat l.20.C. de episcopali audien. cuius uerba uide s̄ lib.prox.cap.4.except.1.repl.2.*

X. EXCEPTIO: *Nisi uniuersa bona doti sint data. Hæc exceptio reprobatur l.4.C. de iure dotium, his uerbis.* Nulla lege prohibitum est, uniuersa bona in dotem marito fœminam dare. *Planè admittitur hæc exceptio: Si pater materue plures filias habens, pro una in dotem det dotem immodicam: tunc enim reliquis eo nomine datur actio. quæ approbatur l.unica. C.de inoff. dotibus his uerbis:* Cum omnia bona à matre tua dote dicantur exhausta, concordare legibus promptum est, ut ad exemplum inofficiosi testamenti aduersus dotem immodicam exercendæ actionis copia tribuatur, & filijs conquerentibus emolumenta debita deferantur. *Sed & admittitur exceptio proposita, si curator adultæ facultates omnes doti dederit. de quo s̄.except.prox.dictum est.*

XI. EXCEPTIO: *Nisi nomine in dotem dato, nec delegatio nec litis contestatio subsecuta sit. Hæc exceptio reprobatur l. 2. C. de obligation. & action. his uerbis:* Nominibus in dotem datis, quamuis nec delegatio præcesserit, nec litis contestatio subsecuta sit, utilem tamen marito actionem ad similitudinem eius, qui nomen emerit, dari oportere sæpe rescriptum est.

XII. EXCEPTIO: *Nisi minor sit donatio ante nuptias quàm dos. De hac re dicitur 3.rap. 8. reg.24.§. aut Imp.Leo.*

XIII. EXCEPTIO: *Nisi quis putans se mulieri debere, pro ea dotem per errorem promiserit. Hec exceptio reprobatur l.78.§ fin.ff.de iure dotium, his uerbis:* Si marito dotis nomine stipulanti promiserit per errorem is, qui exceptione tutus erat. nec soluat, cogetur ei soluere, & habebit conditionē aduersus mulierem aut patrem, uter eorū delegauit, ob id quòd indebitū marito promisit aut soluit. *Concordat l.46. §. fin.ff.eod.tt.his uerbis:* Pater etiamsi falsò existimans se filiæ suæ debitorē esse, dotem promiserit, obligabitur.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi mortis causa dos sit promissa, uel in tempus mortis. Hac exceptio approbatur l.20.ff.de iure dotium, his uerbis:* Iulianus scribit, ualere talem donationē, Cum morieris, doris nomine tot dari, qa & paciſci solet, ne ea uiua exigatur. Quod non esse simile accepi: aliud est enim differre exactionem, aliud ab initio in id tempus stipulari, quo matrimonium futurum non sit: idq; & Aristoni & Neratio & Pomponio placet. *Concordat l. 76. in fine. ff. eod. tt. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi alius quàm mulier mortis suæ causa dotem promisisset. quæ replicatio approbatur d.l.76. his uerbis:* Si pater mulieris mortis suæ causa dotem promiserit, ualet promissio. nam etsi in tempus. quo ipse moriretur, promisisset, obligaretur. Sed si conualuerit, cur ei non remittatur obligatio per condictionem, atq; si stipulanti quiuis alius promisisset, aut dotem alicuius nomine? nam ut corporis uel pecuniæ translatæ, ita obligationis constitutæ mortis causa condictio est. Non idem dicendum est in persona mulieris, si mortis causa dotem promisit: quia nisi matrimonij oneribus seruiat, dos nulla est. *Ait Iurisconsultus:* Non idem dicendum est. *Scilicet, quòd ualeat promissio: & ita concordat d.l.20. Plane iam dictæ replicationis duplicatio hæc est: Nisi cum alius mortis causa dotem pro muliere promisisset, is conualuerit. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Sed si conualuerit, &c.

XV. EXCEPTIO: *Nisi dos ita promissa sit, Cum commodissimum erit. hoc enim casu uidebatur quod promissor ad soluendum urgeri non posset, semper hac ratione se defendens, sibi non esse commodum. Verùm exceptio hæc reprobatur l.79. §. fin. ff.d.tt.his uerbis:* Pater filiæ nomine centum doti promisit ita, Cum commodissimum erit. Areius scripsit Seruium respondisse, cū primùm sine turpitudine & infamia dari possit, deberi.

XVI. EXCEPTIO: *Nisi quod filiusfamilias mariti debet, ei in dotem promissum sit. Hæc exceptio approbatur l.44.§. quæ debitorem ff. de iure dotium. cuius uerba uide 3.quæst.6.reg.4.*

XVII. EXCEPTIO: *Nisi quis hæreditatem fideicommissariam, quam mulieri debebat, pro ea dotis nomine marito promiserit. Hæc exceptio approbatur l.59.§.ex asse.ff.de iure dotium, his uerbis:* Ex asse hæres institutus togatusq; mulieri dodrantem hæreditatis restituere, iussu eius quod debet doti, promisit marito: uereor ne non sit obligatus. nam mulieri in hoc tenetur, ut hæreditatem restituendo transferat actiones, & quas habet, & quibus est obstrictus, quas transferre ad alium, quàm cui debet fideicommissum, non potest. Dixerit aliquis, incerti cum eo agi posse, ut fideicommissi præstet æstimationem. Huic ego consentire non possum: nam obligari mulieris debitorem ita æquū est, si accipere id ipsum, quod ei debetur, uir potest. Sed ne indotata mulier esse uideatur, dicendum est ipsi mulieri ex Trebelliano restituendam esse partem hæreditatis, quæ ei relicta est, ut ea suo marito pro dote eam soluat: quia ad eam & fideicommissum & onera eius pertinent, delegatione propter nimiam subtilitatem, & casus necessitatem minimè obtinente.

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi nulla stipulatio in dotis constitutione interuenerit. Hæc exceptio reprobatur l. 6. C. de dotis promissione, his uerbis:* Ad exactionem dotis, quam semel præstari placuit, qualiacunq; sufficere uerba censemus, siue scripta fuerint, siue non, etiamsi stipulatio in pollicitatione rerum dotalium minimè fuerit subsecuta. *Concordat l. unica. §.1. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Rei uxoriæ actione sublata, sancimus omnes dotes per ex stipulatu actionem exigi, siue scripta fuerit stipulatio, siue non: ut intelligatur ipsa stipulatio esse subsecuta. Eodemq; modo etsi inutiliter facta est stipulatio: adiuuari enim eam magis quàm euanescere oportet. Si enim, cùm una instrumento stipulatio ualida inueniatur, etiam alijs inutilibus suam noscitur præstare fortitudinem: quare non ex nostra lege huiusmodi stipulationibus robur non accedat legitimum? Est enim consentaneum nobis, qui censemus, ubi stipulatio supposita non est, intelligi eam fuisse adhibitam: & multo magis etiam, si inutilis est, ualidam eam effici.

XIX. EXCEPTIO: *Nisi inutilis stipulatio dotis constitutioni interuenerit. quæ exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Eodemq; modo etsi inutiliter facta est stipulatio, &c.

XX. EXCEP. *Nisi dolus intercesserit in dotis cōstitutione. Hæc exceptio approbatur l.6. §.fin.ff. de iure dotium,*

re dotium,his uerbis: Si in dote danda circumuentus sit alteruter, & maiori annis uiginti quinque succurrendum est: quia bono & æquo non conuenit aut lucrari aliquem cũ damno alterius, aut damnum sentire per alterius lucrum.

XXI. EXCEPTIO: *Nisi dotis adiectio in stipulatione non sit facta. Hæc exceptio reprobatur l.23.ff.de iure dotium,his uerbis:* Quia in stipulatione nõ est necessaria dotis adiectio, etiam in datione tantundem dicimus.

XXII. EXCEPTIO: *Nisi scriptura nõ interuenerit. Hæc exceptio reprobatur l.6.C de dotis promissione. cuius uerba uide §.except.18. Concordat l.unica.§.et nemo putet.C.de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide ÿ.quæst.6.reg.3.*

XXIII. EXCEPTIO: *Nisi post diuortium mulier sciente uiro prædia dotalia diu possederit. Hæc exceptio approbatur l.69.in prin.ff.de iure dotium, his uerbis:* Cum post diuortium uiro sciente mulier in possessione prædiorũ, quę in dotem promisit, longo tempore fuerit: conuenisse tacitè uidetur, ne dos, quæ promissa fuerat, petatur: & si petere ea cœperit, pacti exceptione à muliere repellatur.

XXIIII. EXCEPTIO: *Nisi is qui pro muliere doteꝫ promisit, postea eidem mulieri rem istam legauerit, & ex testamento etiam agatur. Hæc exceptio approbatur per ea quæ proposita sunt in Comment. legatorum cap 5.except.91.*

XXV. EXCEPTIO: *Nisi debitore dotis nomine delegato, delegans postea debitum exegerit. Hæc exceptio reprobatur l. 80.ff. de iure dotium. cuius uerba uide ÿ.cap.10.reg.3.*

XXVI. EXCEPTIO: *Nisi nuptiæ non sint secutæ. Hæc exceptio approbatur l. 21. cum lege sequente.ff. de iure dotium, his uerbis:* Stipulationem quæ propter causam dotis fit, constat habere in se conditionem hanc, Si nuptiæ fuerint secutæ: & ita demum ex ea agi posse, quamuis non sit expressa cõditio. Si nuptiæ constant. Quare si nuncius remittatur, defecisse conditio stipulationis uidetur. Et licet postea eidem nupserit, non conualescit stipulatio. *Concordat l.41.in prin.ff. eod.tt.his uerbis:* Si nuptiæ secutæ non fuerint, ex stipulatu agi nõ potest: magis enim res quàm uerba intuenda sunt. *Concordat item l.4.§.huius rei.ff.de pactis, his ce uerbis:* Argumentum est tacitæ conuentionis, stipulatio dotis causa facta: nam ante nuptias malè petitur, quasi hoc expressum sit, ut nuptijs non secutis ipso iure euanescat stipulatio.

XXVII. EXCEPTIO: *Nisi ante secutas nuptias sponsalibus sit renũciatum. Hæc exceptio approbatur l.21.in fine.cum lege sequente.ff.de iure dotium. cuius uerba uide §.except.prox. Huius exceptio nis replicatio est: Nisi dote ante sponsalia cõstituta mulier nubere noluit, non autem sponsalibus factis renunciauit: tunc enim si postea uoluntate mutata nupserit, nihilominus dos debetur. quæ replicatio approbatur l.58.in prin.ff.eod.tt. cuius uerba uide §.except.6.*

XXVIII. EXCEPTIO: *Nisi aliæ nuptiæ interuenerint. Hæc exceptio approbatur d.l.58. in prin.ibi:* Nisi aliæ nuptiæ mediæ intercesserint. *Concordat l.68.in fine.ff.eod.tt.his uerbis:* Quod uulgatum est, dotis promissionem in primis duntaxat nuptijs destinari, neq; durare obligationem, si post alterius matrimonium ei nubat, cui dotem promiserat: tunc locum habet, cum intercesserũt aliæ nuptiæ.

XXIX. EXCEPTIO: *Nisi matrimonium, propter quod dos promissa est, iure consistere non posit. Hæc exceptio approbatur l.3.ff.de iure dotium, his uerbis:* Dotis appellatio nõ refertur ad ea matrimonia, quæ consistere nõ possunt: neq; enim dos sine matrimonio esse potest. Vbicunq; igitur matrimonij nomen non est, nec dos est. *Concordat item Inst.de nuptijs.§.si aduersus ea. cuius uerba uide §.lib.prox.cap. 2.quæst.3.reg.1. Huius exemplum proponitur l.39.§. fin.ff.de iure dotiũ, his uerbis:* Si spadoni nupserit mulier, distinguendũ arbitror, castratus fuerit nec ne, ut in castrato dicas doteꝫ non esse: in eo qui castratus non est (quia est matrimonium) & dotem & dotis exactionem esse. *Propositæ exceptionis replicatio est: Nisi matrimoniũ ex post facto conualescat. quæ replicatio approbatur duobus exemplis.l.68.ff.de iure dotium, his uerbis:* Dotis promissio nõ ideo minus ualet, quòd ignorante initiò patre nuptię fuerint, si postea consenserit: cum omnis dotis promissio futuri matrimonij tacitã cõditioñé accipiat. Nã etsi minor annis duodecim ut maior ducta sit, tunc primùm petetur, cũ maior annis apud eundem esse cœperit. Quod enim uulgatũ est, &c. *Reliqua uerba uide §.except.prox.*

XXX. EXCEPTIO: *Nisi matrimoniũ sit solutum. Hæc exceptio reprobatur Nouell.c.22.§. porrò aũt dotes.in fine, his uerbis:* Si usuuenia tue mariti constante adhuc matrimonio dotes non percipiant, secundum legem eas uel post mortem uxorũ ab illarum hæredibus recipient. prout dotalis instrumenti tenor innuit. *Concordat l.44.§.Lucius.ff. soluto matrimonio, his uerbis:* Lucius Titius filiæ suæ nomine centum doti promisit Caio Seio, interẽ; Caium Seium & Luciũ Titium patrẽ mulieris cõuenit, ne dos à uiro uiuo Lucio Titio peteretur: postea culpa mariti diuortio facto solutum est matrimoniũ, & pater mulieris decedens alios hæredes instituit, filia exhæredata. Quæro an ab hæredibus soceri maritus exigere possit dotẽ, cũ eam mulieri redditurus sit: Paulus respondit, cũ filia,

filia, alijs à patre hæredibus institutis, actionem de dote sua recuperanda habere cœperit, necesse habebit maritus aut exactam dotem aut actiones ei præstare; nec ullam exceptionem habebunt soceri hæredes aduersus eum: cum absurdi dicatur, dolo uideri eum facere, qui non ipsi quem conuenit, sed alij restituturus petat. Alioquin etsi post mortem patris diuertisset, nondum exacta dote, excluderetur actione dotis maritus: quod non est admittendum. Sed etsi ex parte filia hæres patri suo extiterit, debebit maritus cohæredes eius pro parte uirili exigere, & mulieri reddere, aut actiones ei præstare. *Planè ex uerbis iam propositis constat, exceptionem propositam admitti, si maritus ei à quo petit, dotem sit restituturus, iuxta l. 8. in prin. ff. de doli mali except. & l. 133. §. fin. ff. de regul. iuris. Huic concordat l. 25. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide s. cap. prox. quæst. 2. reg. 1. Sed & eius exemplum proponitur in eo, cuius culpa matrimonium solutum est. l. 30. ff. d. tit. cuius uerba uide J. cap. 6. except. 28. repl. 1.*

XXXI. EXCEPTIO: *Nisi pater, qui pro filia dotem promisit, ante nuptias eam emancipauerit, uel mortuus sit. Hæc exceptio reprobatur l. 44. in prin ff. de iure dotium, his uerbis:* Si pater filiæ nomine dotem promiserit, & eam ante nuptias emancipauerit, non resoluitur promissio: nam & cum ante nuptias pater moriretur, nihilominus hæredes eius ex promissione obligati manerent.

XXXII. EXCEPTIO: *Nisi mulier ingrata sit ei, qui dotem pro ea promisit. Hæc exceptio reprobatur l. 69. §. patrona. ff. de iure dotium, his uerbis:* Patrona dotem pro liberta iure promissam, quòd extitit ingrata, non retinebit.

XXXIII. EXCEPTIO: *Nisi conuenit, ne ab inuito dos exigeretur. Hæc exceptio approbatur l. ult. §. fin. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Si pater filiæ nomine pecuniam certam in dotẽ promisit, & pactus est ne inuitus eam solueret, nihil ab eo exigendum puto: quia id quod pacto conuento, ne inuitus exigeretur, conuenit, in dotis causam esse non uidetur.

XXXIIII. EXCEPTIO: *Nisi cum conuenisset, ne uiuo patre neúe constante matrimonio dos petatur, matrimonium uiuo patre sit solutum. Hæc exceptio approbatur l. 11. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Cum pater dotem pollicitus fuerit, & paciscatur, ne à se uiuo petatur, neúe constante matrimonio: ita pactũ interpretandum diuus Seuerus constituit, quasi de nuò adiectum esset, Se uiuo. Hoc enim ita accipiendum contemplatione pietatis paternæ & contrahentium uoluntatis, ut & posterior quoq; pars conuentionis ad uitam patris relata uideatur: ne diuersa sententia fructus dotis ab oneribus matrimonij separet, quodq; indignissimum esset, inducat, ut non habuisse dotem existimetur. Quo rescripto hoc effectũ est, ut siquidem uiuo patre decesserit filia, aut sine culpa sua diuerterit, omnimodo dos peti nõ possit: constante autem matrimonio, mortuo patre peti possit. *Concordat l. 20. in fine. ff. eod. tit. cuius uerba uide s. cap. prox. quæst. 2. reg. 1.*

XXXV. EXCEPTIO: *Nisi conuenerit ne dos petatur. Hæc exceptio approbatur l. 12. §. ex pactis. ibi: Cæterum. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide s. cap. prox. quæst. 1. except. 3. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi cum alius pro muliere dotem promisisset, ei sine consensu mulieris pactum de non petenda factum sit. quæ replicatio approbatur, simul et distinguitur per ea quæ dicta sunt s. cap. 1. quæst. 1 except. 1. Secunda replicatio est: Nisi uir uxori donandi causa pactum de non petendo fecerit. Hæc replicatio approbatur in Comment. donation. cap. 8. except. 29. repl. 1. exemplo 7.*

XXXVI. EXCEPTIO: *Nisi dos marito soluta sit. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi maritus uxori donandi animo, constante matrimonio, dotem restituerit. quæ replicatio approbatur l. unica. C. si dos constante matr. his uerbis:* Si constante matrimonio à marito uxori doa sine causa legirima refusa est (quod legibus stare nõ potest, quia donationis instar perspicitur obtinere) eadẽ uxore defuncta, ab eius hæredibus cũ fructib. ex die refusę dotis marito restituatur: ita ut proprietas eius dẽ liberis ex eadẽ susceptis alienari contra legẽ à marito non possit. *Concordat Nouell. c. 22. §. porrò aũt dotes, his uerbis:* Dotes quas mariti perceperunt, non temerè uxoribus reddent, constante adhuc matrimonio, nisi ex causis quas lex enumerat. Alioqui si quid tale egerint, quod gestum est, imitationem quandam & speciem de se præbere donationis uidetur: Etsi mulier moriatur, recipient dotes mariti, qui intempestiuè eas uxoribus restituerĩt, ab uxorum hęredibus, cũ medij temporis fructibus tam ipsi quàm hæredes eorum, & ex pacto conuento habebunt in lucrum: etsi ad secundas uiri nuptias procedant, conseruabunt hęc filijs, nulla ex ijs re abalienata, id quod in uniuersum constitutum est. *Ait Imperator:* Nisi ex causis quas lex enumerat. *Hisce uerbis denotantur replicationis propositæ duplicationes, quarum prima hæc est: Nisi in alimenta uxori dotem constante matrimonio restituerit. quæ duplicatio approbatur l. 73. §. manente. ff. de iure dotium, his uerbis:* Manente matrimonio non perituræ uxori ob has causas dos reddi potest, ut se suosq; alat, ut fundum idoneũ emat, ut in exilium uel in insulam relegato parenti

parenti pręstet alimoniam, aut ut egentem uirum, fratrem, sororemúe sustineat. *Secunda duplicatio est: Nisi ut emat prædia, restituit. quæ duplicatio approbatur uerbis iā propositis hisce:* Vt fundum idoneum emat. *Tertia duplicatio est. Nisi ut patrem exulantem uel egentem uxor alat, et dos à marito sit restituta. Hæc duplicatio approbatur uerbis suprà dictis hisce:* Vt in exilium uel in insulam relegato patenti præstet alimoniam. *Concordat l. 20. ff. soluto matrimonio. cuius uerba proponentur paulò inferius. Quarta duplicatio est: Nisi ut liberos ex alio coniugio, fratres, sorores, parentes, aut uirum sustineat, uel ab hostibus redimat, dos illi à marito sit restituta. Hæc duplicatio approbatur uerbis suprà propositis hisce:* Aut ut egentem uirum, fratrē, sororemúe sustineat. *Concordat d. l. 20. his uerbis:* Quamuis mulier non in hoc accipiat constante matrimonio dotem, ut æs alienum soluat, aut prædia idonea emat: tamen ut liberis ex alio uiro egentibus, aut fratribus, aut parentibus cō sulat, uel ut eos ex hostibus redimat (quia iusta & honesta causa est) non uiderur malè accipere: & ideo rectè ei soluitur, idq; & in filiafamiliâs obseruarur. *Quinta duplicatio est: Nisi ut æs alienum soluatur, maritus uxori dotem restituerit. quæ duplicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Vt æs alienum soluat. *Concordat l. ult. ff. de iure dotium, his uerbis:* Fundum filiæ nomine pater in dotem dederat: huius hæredi filiæ ex asse (creditoribus patris urgentibus) utilius uidebatur potius fundū, qui dotalis erat, distrahere, quòd minus fructuosus esset, & alios hæreditarios uberiore reditu retinere: maritus consensit, si nulla in ea re captio futura sit. Quæro an pars dotis, quæ in hoc fundo est, mulieri manente matrimonio rectè soluatur? Scæuola respondit, si precium creditoribus soluatur, rectè solutum. *Hæc de duplicationibus propositæ replicationis sint dicta. Sed & plures huiusmodi duplicationes licet uidere in Comment. donationum, cap. 8. Quæ enim ibi exceptiones propositæ sunt, hic quoque duplicationum loco possunt repeti. Altera propositæ exceptionis replicatio est: Nisi dos in solutum data euicta sit De hac re uide J. cap. prox. Tertia replicatio est: Nisi non solidum sit solutum. quæ replicatio approbatur l. 4. C. de dotis promiss. his uerbis:* Si uoluntate dotantis, &c. *Concordat l. 12. §. si fundo. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide J. cap. 8. reg. 11. except. 4.*

XXXVII. EXCEPTIO: *Nisi antenuptialis donatio actis non sit insinuata Hæc exceptio approbatur Nouell. c. 127. §. illud quoque, his uerbis:* Illud dignum correctione aliqua esse iudicātes, partem hoc præsentis facimus legis: Ex ipso enim rerum inuenientes experimento, necessarium esse mulieribus actis monumentorum antenuptiales donationes insinuari, ut si principalia instrumenta pereant (quod facile est) per monumenta matrimonia eis probatio maneat: sancimus necessitatem habere uiros ipsos, aut etiā qui pro eis antenuptialem donationem scribunt, si quingentorum solidorum transcendit quātitatem, insinuare eam in actis monumentorum, in regia quidem ciuitate apud magistrum census, in prouincijs autem apud uniuscuiusq; ciuitatis defensores, aut apud quos omnino talia documēta confici possunt. Si uerò non insinuent eas, quantū quidem ad partem mulieris, etiam sic eas ualere iubemus, & si tempus fiat exactionis donationis & partis eius, non opponi mulieri non insinuatam fuisse donationem. Si uerò dotalia pacta, & horum euentus parti uiri concedunt actionem dotis, aut etiam eius partis, nullam eum habere iubemus actionem, si non donationem insinuauit in actis monumentorū, sicut dictum est: uiris enim habentibus potestatem insinuare donationes, pro non insinuatis periculum mulieribus imminere ineptum nobis esse uidetur. *Cōcordat Nouell. c. 119. §. 1. cuius uerba uide J. cap. 11. quæst. 4. reg. 3. except. 5. Hactenus de causa petitionis dotis, eiusq; exceptionibus dictum est. Sequuntur nunc reliqui huius actionis loci.*

II. QVIBVS PETITIO DOTIS COMPETIT?

Prima regula. De muliere, pro qua dos est promissa. Huic quoq; dotis petitio competit. quæ regula approbatur l. 48. §. fin. ff. de iure dotium, his uerbis: Socer genero sic legauerat: Lucio Titio filiæ meæ nomine centum hæres meus dare dānas esto. Hanc pecuniam generum petere debere, & exactam acceptam legatis referre: sed diuortio facto de dote actionem mulieri reddendam Proculus respondit, & nihilominus doris esse factā. Iulianns notat: Imò nec filiæ (si uoluerit) deneganda est huiusmodi actio. *Concordantes leges uide in Comment. legatorum, cap. 12. quæst. 3. reg. 3. Planè regula proposita in actu ne quidem ex testamento locum habet, in actione uerò ex stipulatu locum nō habet: quod exceptionis loco notandum. quæ exceptio approbatur l. 5. C. de dotis promiss. his uerbis:* Si pater marito tuo stipulanti promiserit dotem, non tibi, sed marito cōtra successores soceri cōpetit actio. *Secunda regula. De patre mariti filij familiâs. Huic quoq; uidetur actio dāda, ex l. 56. §. ibi. ff. de iure dotium, his uerbis:* Ibi dos esse deber, ubi onera matrimonij sunt. Post mortē patris statim onera matrimonij filium sequūtur, sicuti liberi, sicut uxor. *Tertia regula De domino serui dotem stipulantis, proponitur l. 46. in prin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide J. quæst. prox. except. 5.*

III. ADVERSVS QVOS datur actio?

Prima regula. De fideiussore proponitur l. 55. ff. de iure dotium, his uerbis: Cum dotis causa aliquid expromittitur, & fideiussor eo nomine datus tenetur. *Secunda regula. De debitore dotis nomine inutiliter delegato, & uxore delegante, proponitur l. 59. §. ex asse. ff. d. tt. cuius uerba uide ?. qu est. 1. except. 17.*

IIII. QVID ET QVANTUM ueniat in hac actione?

I. *Regula. De usuris. Hæ regulariter non debentur. Cuius regulæ exceptio prima hæc est:* Nisi mora *in soluenda dote sit facta. Hæc exceptio approbatur, simul & declaratur l. ult. §. præterea. usq; ad finem legis. C. de iure dotium, his uerbis:* Sancimus, si quis in dotem uel prædia, uel certum reditum, uel ædes, uel panes ciuiles spopondit uel promisit, si ex tẽpore matrimonij biennium trãsactum sit, illicò redituum uel pensionum, nec non panis ciuilis quæstum eũ pręstare, etiamsi non fuerint adhuc res principales traditæ. Et si tota dos in auro sit, itidem post biennium usuras usq; ad tertiam centesimæ præstari. Sin autem aliæ res præter immobiles uel aurum fuerint in dotem datæ, siue in argento, siue in muliebribus ornamentis, siue in ueste, siue in alijs quibuscunq;, siquidem æstimatæ fuerint, similimodo post biennium & earum usuras ex tertia centesimæ currere. Sed æstimationem earum (quia & hoc apertius declarare oportet) eam intelligendam, quæ pro singulis speciebus facta est, uel pro unoquoq; genere dotalium specierum, id est, pro argento, uel ornamento, uel ueste, uel alijs speciebus: & non esse expectandã post singulas ęstimationes unam coadunationem totius calculi: quod satis scrupulosum & per nimiam subtilitatem perniciosum est. Sin auté minimè res mobiles fuerint æstimatæ, ea post biennium obseruari, quæ leges post litem contestatam pro omnibus huiusmodi rebus definiunt. Sin uerò res permistæ fuerint, & partim in auro, partim alijs rebus mobilib. uel immobilibus, pro iam facta diuisione omnia procedere: licẽtia minimè deneganda marito, quando uoluerit, dotem petere, nec is qui debet, putet sibi licentiam esse reditus, uel pensiones, uel usuras, uel accessiones soluenti dotis solutionem protelare: sed siue ante biennium siue postea uoluerit dotem pars mariti petere, queat (& secundum leges) eam exigere. *Huius exceptionis replicatio hæc est:* Nisi *biennium ex tempore matrimonij nondum præterierit. tunc enim nec ex mora debentur usuræ, ut ex iam dictis patet. Sed & alias replicationes uide ?. except. prox.* *Altera propositæ regulæ exceptio est:* Nisi *usuræ promissæ sint. quæ exceptio approbatur l. 2. C. de dotis promiß. his uerbis:* Si dote promissa socer tuus usuras dare spopondit, id quod deberi ostenderis, competens iudex dissolui tibi præcipiet. *Ratio huius exceptionis proponitur l. 21. §. si uxor. ff. de donat. inter uir. & uxor. cuius uerba uide ?. repl. 2. Huius exceptionis replicatio prima hæc est:* Nisi *mulier uel eius pater ipsam suis sumptibus exhibuerit quæ replicatio approbatur l. 69. §. in domum. ff. de iure dotium, his uerbis:* In domum absentis uxore deducta, nullis in eam interea ex bonis uiri sumptibus factis, ad exhibitionem uxoris promissas usuras reuersus uir improbè petit. *Concordat l. 17. in prin. ff. de doli mali except. his uerbis:* Pater pro filia dotem promiserat, & pactus erat, ut ipse aleret filiam suam, eiusq; homines: idem homo rusticanus genero scripsit usuras præstandas, quasi ex dotis promissione: quæsitum est, cum ipse filiam suam exhibuerit, & maritus nullam impensam fecerit, an ex chirographo ex stipulatu agenti genero exceptio obstare debeat? Scæuola respondit, si (ut proponitur) pater cum exhiberet, per errorem promisisset, locum fore doli mali exceptioni. *Concordat item l. 42. §. usuras. ff. soluto matrim. cuius uerba uide ?. cap. 8. reg. 9.*

Secunda replicatio est: Nisi *maritus uxori usuras remiserit. Hæc replicatio reprobatur l. 21. §. si uxor. ff. de donat. inter uir. & uxor. his uerbis:* Si uxor uiro dotem promisit, & dotis usuras, sine dubio dicendum est, usuras peti posse: quia non est ista donatio, cum pro oneribus matrimonij petantur. Quid tamen si maritus uxori petitionem earum remiserit? eadem erit quæstio, an donatio sit illicita? Et Iulianus hoc diceret: quod & uerum est. *Admittitur replicatio proposita, si maritus uxori dotem, eiusq; usuras in alimenta eius remiserit. quæ distinctio approbatur ibidem uersicul.* Planè si conuenerat. *Cuius uerba cum similibus uide in Comment. Donat. capite octauo, except. 12. in prin.*

Tertia replicatio est: Nisi *uir per uitam suam usuras non petierit, & uxori dotem relegauerit. quæ replicatio approbatur l. 54. ff. d. tt. his uerbis:* Vir usuras promissæ dotis in stipulatum deduxerat, easque non petierat, cum per omne tempus matrimonij sumptibus suis uxorem, & eius familiam uir exhiberet: dote relegata, & donationibus fideicommisso confirmatis, legato quidem dotis usuras non contineri uidebatur, sed titulo donationis esse remissas.

II. *Regula. De fructibus. Hi quoque debentur. quæ regula approbatur l. 7. in prin. ff. de iure dotium, his*

his uerbis: Dotis fructus ad maritum pertinere debere, æquitas suggerit. cum enim ipsa onera matrimonij subeat, æquum est eum etiam fructus percipere. *Concordat l. ult. § preterea. C. de iure dotium. cuius uerba uide ã. reg. 2. in prin. Huius regulæ exceptio prima uidetur esse talis: Nisi maritus uxorem fructus capere permiserit Hec exceptio reprobatur l. 20. C. de iure dotium his uerbis:* Pro oneribus matrimonij, mariti lucro fructus totius dotis esse, quos ipse cepit: uel si uxori capere donationis causa permisit, eum in quantum locupletior facta est posse agere, manifestissimi iuris est. *Planè admittitur exceptio proposita: Si in alimenta uxorem fructus capere permisit. quæ distinctio approbatur l. 2. C. de pactis super dote, his uerbis:* Fructus prædiorum in dotem datorum, si secundum pactum sumptibus tuis tuorumq; seruierunt, repeti non posse, ambigere nõ debes. *Secunda exceptio est: Quod impensæ à muliere factæ ex fructibus deducantur. quæ exceptio approbatur l. 7. in prin. ff. soluto matr. cuius uerba uide j. cap. 8. reg. 2. except. 3. repl. 1.*

III. *Regula. In quantum facere potest, reus hac actione tenetur. quæ regula approbatur l. 15. §. fin. cum legibus sequentib. ff. soluto matrimonio, his uerbis:* Socero cum quo nurus de dote agit, idem honor habetur, ut in id damnetur quod facere potest. qui a parentis locum socer obtinet. Ex diuerso si socer ex promissione à marito conueniatur, solet quæri an idem honor ei habẽdus sit? Neratius libris membranarum, & Proculus scribũt, hoc iustum esse. Item si mulier ex promissione conueniatur, magis placuit defendendam eã per exceptionem. idem & Proculus ait. Sicuti enim cum socia fuerit, sic dabitur ei exceptio: quamuis iure ciuili sit obligata. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi non uxor neq; socer, sed extraneus dotem promiserit. quæ exceptio approbatur l. 84. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si de dote promissa agatur, non oportet in quantum facere potest, condemnari eum, qui promisit. Paulus. Imò quod ad extraneum attinet, semper hoc uerum est. Cæterùm si manente adfinitate dotẽ promissam gener à socero petat, utiq; in quantũ facere potest, socer condemnabitur. Si dirempto matrimonio petatur, ex causa & persona id tribuendum puto. Quid enim si socer specie futuræ dotis induxerit generum: & cum sciret se præstare dotem non posse, id egerit ut genero insidiaretur? *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi extraneus tanquam ex causa dotis debitor mulieris dotẽ promiserit. quæ replicatio approbatur l. 12. ff. soluto matr. his uerbis:* Si prior maritus posteriori dotis nomine tanquã debitor mulieris dotẽ promiserit, non plus quã facere possit dotis futurũ est. *Altera propositæ regulæ exceptio est: Nisi mulier uel socer inescandi mariti causa ampliorem dotem promiserit. quæ exceptio approbatur uerbis paulo superius propositis hisce:* Quid enim si socer specie futuræ dotis induxerit generum, &c.

IIII. *Regula. Si quis dotem promiserit, quantum arbitratus sit, ad boni uiri arbitrium redigitur. quæ regula approbatur l. 3. C. de dotis promiss. cuius uerba uide s̃. cap. eod. except. 8 repl. 2.*

V. *Regula. Si illud aut illud doti promissum sit, in arbitrio promissoris est quid debeatur. quæ regula approbatur l. 46. §. si debitori. ff. de iure dotium, hisce uerbis:* Si debitori suo mulier nuptura ita dotem promiserit, Quod mihi debes, aut fundus Sempronianus doti tibi erit: utrum mulier uolet, id in dotem erit. Et siquidem debitum malit dotis nomine apud uirum remanere, potest exceptione se tueri aduersus petentem fundum. Quòd si fundum dederit, pecuniam à marito condicet. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi marito, qui illud aut illud debet, doti promissum sit quod debet. quæ exceptio approbatur l. 9. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Si marito debitori fundi id quod debebat, doti mulier promiserit, dotalem fundum effici. Quòd si ei promittat, qui fundum aut decem debuit, in arbitrio esse mariti quid in dotem sit. Quòd si Stichum aut fundum debuerit maritus, & quod debet doti ei promiserit, Sticho mortuo fundum in dotem esse. His consequens esse, ut si Cornelianum aut Sempronianum fundum debenti, id quod debet, doti promissum sit: utrum eorum dotalem esse malit, hunc dotis esse. Planè utrum uelit alienarum, alterum alienare non posse. Si tamẽ alienatum rursus redimat, adhuc in eius potestate esse, an eum quem retinuisset, alienare uelit.

VI. *Regula. Si pater pro filia dotem promisit; utrum ex suis an ex filiæ bonis dotem debeat, definitur l. 7. C. de dotis promiss. his uerbis:* Si pater dotem pro filia simpliciter dederit, uel filio ante nuptias donationem fecerit, habeat autem filius uel in potestate constitutus, uel fortè emancipatus res maternas, uel ex alio modo tales, quæ adquisitionem effugiunt, quarum usufructus solus apud patrem remanet, uel quocunque modo poterat quasdam actiones contra patrem habere: dubitabatur apud ueteres, utrùmne uideretur pater ex ipso debito dotis, uel ante nuptias donationis fecisse promissionem uel dationem, ut sese ab huiusmodi nexu liberaret: an debitum quidem remaneret in sua natura, liberalitas autem paterna dotem uel ante nuptias donationem dare suggessisset? Et in tali dubitatione multa pars legislato-

rum ſeſe diuiſit, alio etiam incremento huiuſmodi quæſtioni addito, ſi fortè dixerit in inſtrumento dotali, ex rebus paternis & maternis dotem uel antenuptias donationem dare, utrum pro dimidia parte uideatur datio uel promiſsio facta eſſe, an pro rata portione utriuſque ſubſtantiæ? Vtranque igitur dubitationem certo fini tradentes ſancimus, ſiquidem nihil addendum exiſtimauerit, ſed ſimpliciter dotem uel antenuptias donationem dederit uel promiſerit, ex ſua liberalitate hoc feciſſe intelligi, debito in ſua figura remanente. Neq; enim leges incognitę ſunt, quibus cautum eſt, omnino parentum eſſe officiū dotem uel ante noptias donationem pro ſua dare progenie. Liberalitas itaque talis maneat uera & irreuocabilis, ut puro nomine & liberalitas & debitum ſuam ſequatur fortunam. Vbi autem ex rebus tam ſuis quàm maternis, uel alijs, quæ non adquiruntur, uel ex ſuis debitis dixerit feciſſe huiuſmodi liberalitates, tunc ſiquidem inopia penitus tentus eſt, ex illis uideri rebus dotem uel ante nuptias donationem eſſe datam, quæ ad filios uel filias pertinent. Si uerò & ipſe ſubſtantiam idoneá poſsidet, & in hoc quaſi de ſuo patrimonio dotem uel antenuptias donationem dediſſe intelligatur. Poterat enim ſecundum ſuas uires dotem pro filia uel aote nuptias donationem pro filio dare, & conſentire filijs ſuis, quando uoluerint partem uel fortè totam ſoam ſubſtantiam, quam habent, paternæ liberalitati pro dote & ante nuptias donatione aggregare: ut reuera appareat quid ipſe uelit dare, & quid de ſubſtantia filiorum proficiſcatur: nedum effuſo ſermone ſeſe iactet, in promptom incidat ſui periculum.

VII. Regula. *De fundo in dotem dato, & re pro fundo muliere per in integrum reſtitutionem reſtituta, proponitur l. 61. ff. de iure dotium, his uerbis:* Titia cum eſſet minor uiginti quinque annis, quartam hæreditatis matris ſuæ communé ſibi cum fratribus permutauit, & accepit pro ea parte fundum quaſi emptione inter ſe facta. Hunc fundū cum alijs rebus doti dedit: quæro, ſi in integrū reſtituatur, & partem ſuam accipiat quartam, & fundū reddat, quid debeat maritus facere? an contentus eſſe debeat alijs rebus in dotem datis? Item quæro, ſi hęc deceſſerit, & hęredes eius in integrum reſtitutionem ex perſona eius petierint, & ipſi petant quartam parté, & illi fundū, an maritus cogatur reſtituere fundum cōtentus in retentione lucri dotis cæteris rebus? Modeſtinus reſpoodit, nihil proponi cur marito dos auferéda ſit: ſed in meram æſtimationē prędij muller, uel eius hæredes condemnandi ſuot, referédam in hoc tempus quo in dotem datus eſt.

VIII. Regula. *Si curator adultæ plus quàm facultates mulieris ferunt, doti promiſerit, quid & quantum debeatur, definitur l. 60. & l. 61. in prin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide ī. eod. cap. except. 9.*

IX. Regula. *De re minoris, & eius pretio, proponitur d. l. 61. §. 1. his uerbis:* Curator res dotis nomioe tradere debet, non ut uendat cuilibet, & precium eius in dotem det. Dubitari tamē poteſt, an hoc uerum ſit. Quid enim ſi aliter honeſtè nubere nō poſsit, quàm ut pecuniam in dotem det, idq; ei magis expediat? Atquin poſſunt res in dotem datæ plerunq; alienari, & pecunia in dotem cōuerti. Sed (ut expediatur quęſtio) ſiquidem res in dotem maritus accipere maluerit, nihil amplius quęrendum eſt. Sin autem non aliter contrahere matrimonium uir patiatur, niſi pecunijs io dotem datis: tunc officium curatoris eſt, apud eundem impetrare iudicem, qui eum conſtituit, ut interim ei cauſa cognita, etiam uiro abſente, permittat rerum uenditione celebrata dotem conſtituere.

X. Regula. *Ne maior dos petatur, quàm eſt antenuptialis donatio, definitur Nouell. c. 97. in prin. uſq; ad §. ſed & aliud. cuius uerba uide J. cap 8. reg. 24.*

XI. Regula. *Omnibus bonis in dotem datis, id dūtaxat debetur, quod deducto ære alieno supereſt. quæ regula approbatur l. 72. in prin. ff. de iure dotiū. cuius uerba uide J. cap. 10. reg. 8.*

V. QVANDO COMPEpetat actio?

I. Regula. *Statim ſecutis nuptijs cōpetit hæc actio. quæ regula approbatur l. ult. §. fin. C. de iure dotium. cuius uerba uide ī. quæſt. prox. reg. 1. in prin. Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi aliter conuenerit. quæ exceptio approbatur l. 22. §. ex pactis. ibi: & donec nupta ſit. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide ī. cap. prox. quæſt. 2. except. 3.*

II. Regula. *Si ita conuenit, Cum commodiſsimum erit, dotem præſtari: quando debeatur, definitur l. 79. §. fin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide ī. quæſt. 1. except. 15.*

III. Regula. *Si intra annum dotem dari ſtipulatus ſit: utrum à die ſtipulationis, an nuptiarum annus currere incipiat, definitur l. 48. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Tali ſtipulatione decem in anno dotis nomine dare ſpondes? quæſitum eſt, annus ex quo tempore ſit numerandus, utrum ex die ſtipulationis factę, an ex eo die quo dos eſſe potuiſſet, id eſt, nuptiarum? Et reſponſom eſt, ex die nuptiarum annum eſſe numerandum: ne ſi aliter obſeruemus (ſi intra annom nuptiæ factæ non ſint) uideri poſsit dos ex ea obligatione non deberi.

IIII. *Regula. Etiam soluto matrimonio dos peti potest. de quo dictum s. quæst. 1. except. 30.*

VI. QVAE ACTIO COMPETAT, quæq; eius adfinia sint remedia.

I. *Regula. Ex stipulatu actio competit, siue stipulatio interuenerit, siue non interuenerit. quæ regula approbatur l. unica. §. 1. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide suprà eod. capite, quæst. 2. except. 18.*

II. *Regula. Ex empto actio datur, si res æstimata in dotem data sit. quæ regula approbatur l. 10. C. de iure dotium, his uerbis:* Cum dotem te æstimatam accepisse profiteatis, apparet iure communi per pactum, quod doti insertum est, formato contractu ex empto actioné esse: quis enim dubitet æstimationé à te mulieri deberi? cum periculo tuo res deteriores fiant, uel augmenta lucro tuo recipiantur.

III. *Regula. Hypothecaria quoq; actio competit, suntq; res mulieris pro dote obligatæ. quæ regula approbatur l. unica. §. & ut plenius. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Vt plenius dotibus subueniatur, quemadmodũ administratione pupillarium rerum & in alijs multis iuris articulis tacitas hypothecas inesse accipimus, ita & in huiusmodi actione damus ex utroque latere hypothecam, siue ex parte mariti pro restitutione dotis, siue ex parte mulieris pro ipsa dote præstanda; pro rebus dotalibus euictis: siue ipsæ principales personæ dotes dederint, uel promiserint, uel susceperint, siue aliæ pro ijs personæ: & dos siue aduenticia siue profecticia sit, secũdum ueteris iuris nominationem. Ita enim & imperitia hominum & rusticitas nihil eis poterit adferre præiudicij: cùm nos illis ignorantibus & nescientibus in hoc casu nostram induximus prouidentiam. Si enim & stipulationes & hypothecæ inesse dotibus intelliguntur, & inutiles stipulationes emendantur, sic in posterum causa inuenietur ualida & perfecta, quasi omnibus dotalibus instrumentis à prudentissimis uiris confectis. Et nemo putat nos hæc sancire in his tantummodo dotibus, quæ instrumentis receptæ sunt. Nihil enim prohibet, & si sine scriptis dos uel detur, uel promittatur, uel suscipiatur, simili modo intelligi factam stipulationem & hypothecam ex utraq; parte, quasi fuerit scripta. Et natura quidem ex stipulatu actionis hęc intelligatur, re uxoria in posterum cessante. *Ait Imp.* Si enim stipulationes inesse dotibus intelliguntur. *Ad hæc uerba intelligenda repete ea quæ dicta sunt s. eod. cap. quæst. 1. except. 18.*

IIII. *Regula. Exceptio quoq; adfinis remedium est actionis propositæ, quemadmodum & aliarum actionum. quæ regula approbatur l. 44. §. quæ debitorem. ff. de iure dotium, his uerbis:* Quæ debitorem filiumfamiliâs habet, si patri eius ita dotem promiserit, Quod mihi debes: uel, Quod mihi filius tuus debet, doti tibi erit: nõ obligatur, sed efficitur ut id, quod actione de peculio seruari à patre poterat, in dote sit Marcellus. Siue igitur cum filio posthæc, siue cum patre agere instituerit, exceptione pacti conuenti submouebitur. Actione autem de dote si experiatur, consequetur quod in peculio fuisse apparuit eo tempore, quo dos promittebatur, utiq; si post nuptias promissa est dos. Si uerò ante nuptias, eius temporis peculium ęstimari debet, quo nuptiæ fierent. *Hæc de dotis petitione prima mariti actione.*

DE ACTIONE MARITI dote euicta. Cap. III.

Secunda mariti actio, quam dotis nomine habet, est, si dos sit euicta. de qua nunc dicendum.

I. CAVSA HVIVS actionis.

Si dos euicta sit, marito eius nomine datur actio. quæ regula approbatur l. 16. ff. de iure dotium, his uerbis: Quoties res æstimata in dotem datur, euicta ea uirum ex empto contra uxorem agere, & quidquid eo nomine fuerit consecutus, dotis actione soluto matrimonio ei præstare oportet. Quare etsi duplum fortè ad uirum peruenerit, id quoq; ad mulierem redigetur. Quæ sententia habet æquitatem: quia nõ simplex uenditio sit, sed dotis causa, nec debet maritus lucrari ex damno mulieris. Sufficit enim, maritum indemnem præstari, non etiam lucrum sentire. *Concordat l. 34. ff. d. tit. his uerbis:* Mater cum filiæ aurum dedisset utendum, pater puellæ id aurum in dotem uiro adpendit: dein mortua est mater. Si inscia inuitaue uxore uir id aurum in dotem dedit, manet id aurum hæredis matris, uindicariq; potest, & eo minorem uiro dotem datam esse placuit. Sed quia res euicta est, marito competit aduersus socerum actio. *Concordat item l. 98. in prin. ff. de solutio. his uerbis:* Qui res suas obligauit, postea aliquam possessionem ex his pro filia sua promittendo dotem obligauit & soluit: si ea res à creditore euicta est, dicendum est maritum ex dotis promissione agere posse, ac si statu liberum uel rem sub conditione legatam dotis nomine pro filia pater soluisset. harum enim rerum solutio non potest, nisi ex euentu liberare: scilicet quo casu, &c. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi res inæstimata in dotem data sit. quæ exceptio approbatur simul & distinguitur l. 1. C. de iure dotium, his uerbis:*

Euicta re quæ fuerat in dotem data, si pollicitatio uel promisſio fuerit interposita, genet contra ſocerum, uel mulierem, ſeu hæredes eorum condictione uel ex ſtipulatione agere poteſt. Sin autem nulla pollicitatio uel promisſio interceſſerit, poſt euictionem eius, ſiquidem res æſtimata fuerit, ex empto cōpetit actio. Sin uerò hoc nō eſt factum, ſiquidem bona fide eadem res in dotem data eſt, nulla marito competit actio. Dolo autem dantis interpoſito, de dolo actio aduerſus eum locum habebit: niſi à muliere dolus interpoſitus ſit. tunc enim ne famoſa actio aduerſus eam detur, in factum actio competit. *Concordat l.13. C.eod.tt. his uerbis:* Si à matre ueſtra ſuperſtite aliquid ad uos pertinens in dotem ſcienti uitrico ueſtro datum eſt, intelligis nullam firmitatem iuris donationem habere, ſi neq; pollicitatio neq; ſtipulatio interceſsit. *Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi cautio de euictione præſtanda interceſſerit. quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Si pollicitatio uel promisſio fuerit interpoſita, &c. *Secunda replicatio eſt: Niſi dolus dotem dantis interceſſerit. quæ replicatio approbatur itidem uerbis iam propoſitis hiſce:* Dolo autem dantis interpoſito, &c. *Concordat l. 69. §. cum res. in fine. ff. de iure dotium. cuius uerba uide J. proximè. Altera propoſitæ regulæ exceptio eſt: Niſi res in dotem æſtimatæ ſoluto matrimonio reddi conuenit. quæ exceptio approbatur d. §. cum res, his uerbis:* Cum res in dotem æſtimatas ſoluto matrimonio reddi placuit, ſumma declaratur, non uenditio contrahitur. Ideoq; rebus euictis, ſi mulier bona fide eas dederit, nulla eſt actio uiro: alioquin de dolo tenetur.

II. ADVERSVS QVOS ACTIO PROPOSITA COMPETIT?

Contra ſocerum, mulierem, uel hæredes eorum datur. quæ regula approbatur l.1. in prin. C. de iure dotium. cuius uerba uide ſ. quæſt. prox. except. 1. Concordat l. 34. in fine ff. de iure dotium. cuius uerba uide ſ. quæſt. prox. in prin.

III. QVAE EX EVICTIONE DETVR ACTIO?

Ex ſtipulatu, ex empto, de dolo uel in factum actio competit, pro uarietate circumſtantiarum. quæ regula approbatur l. 1. C. de iure dotium. cuius uerba uide ſ. quæſt. 1. except. 1. Hæc de euictionis actione ſint dicta. Supereſt adhuc una actio & exceptio marito dotis nomine competens, ob impenſas ſcilicet in res dotales factas.

DE ACTIONE ET EXCEPTIONE IMPENSARVM NOMINE IN RES DOTALES À MARITO FACTARVM.

Cap. IIII.

I. CAVSA EX QVA ACTIO uel exceptio hæc competat.

SI maritus in res dotales impenſas fecit, tam per actionem eas repetere, quàm per exceptionem eas deducere & retinere poteſt. quæ regula approbatur quoad retentionem Inſt. de actionib. §. item ſi de dote. ibi: Propter retentionē, his uerbis: Propter retentionem dotis repetitio minuitur. Nam ob impenſas in res dotales factas marito quaſi retentio conceſſa eſt: quia ipſo iure neceſſarijs ſumptibus dos minuitur, ſicut ex latioribus Digeſtorum libris cognoſcere licet. *Approbatur quoad actionem l. 5. §. ſi dos tota. ff. de impenſis in rebus dotalib. factis, hiſce uerbis:* Si dos tota ſoluta ſit, non habita ratione impenſarum: uidendum eſt an condici poſsit id, quod pro impenſis neceſſarijs compenſari ſolet? Et Marcellus admittit condictioni eſſe locum. Sed etſi pleriq; negent, tamē propter æquitatem Marcelli ſententia admittenda eſt. *Exempla huius regulæ uide J. except. prox. Sunt enim aliquot propoſitæ regulæ exceptiones, quæ ſumuntur ex cauſa ex qua impenſum eſt, ex re in quam impenſum eſt, & ex alijs huiuſmodi circumſtantijs, ordine hic proponendæ.*

I. EXCEPTIO: *Niſi impenſæ non fuerint neceſſariæ. Hæc exceptio approbatur, ſimul & declaratur l.1. in prin. ff. de impenſis in rebus dotalibus factis, hiſce uerbis:* Impenſarum quædam ſunt neceſſariæ, quædam utiles, quædam uoluptariæ. Neceſſariæ hæ dicuntur, quæ habent in ſe neceſsitatem impendendi. Cæterùm ſi nulla ſit neceſsitas, alio iure habentur. *Declaratur item exceptio propoſita l.4. ff. eod. tt. his uerbis:* In totum id uidetur neceſſarijs impenſis contineri, quod ſi à marito omiſſum ſit, iudex tanti eum damnabit, quanti mulieris interfuerit eas impenſas fieri. Sed in hoc differt, quòd factarum ratio habetur, etſi res malè geſta eſt: non factarum ita ſi ob id res malè geſta eſt. Itaq; ſi fulſerit inſulam ruentē, eaq; exuſta ſit, impenſas conſequitur: ſi non fecerit, deuſta ea nihil præſtabit. *Alia neceſſariarū ſed & non neceſſariarum impenſarum definitio, proponitur l.14. ff. eod. tt. his uerbis:* Impēſæ neceſſariæ ſunt, quibus nō factis dos imminuitur: ueluti aggeres facere, flumina auertere, ædificia uetera fulcire, iter reficere, arbores in locum mortuarū reponere. utiles ſunt, ueluti pecora prædijs imponere, ſtercorare. uoluptuoſæ ſunt, balinea extruere. *Sanè aliæ neceſſariarū impenſarū ſpecies enumerātur l.1. §. fin. cum duabus legibus*

bus sequentibus.ff.d.tt.bis uerbis: Inter necessarias impēsas esse, Labeo ait, moles in mare uel flumen proiectas. Sed & si pistrinū uel horreū necessariò factum sit, in necessarijs impēsis habendum ait: Proinde Fulcinius inquit, si ædificium ruens, quod habere mulieri utile erat, refecerit, aut si olivueta desecta restauraverit, uel si ex stipulatione damni infecti nomine, ne committatur, præstiterit. Vel si in ualetudinem seruorū impenderit. Vel si uites propagauerit, uel arbores curauerit, uel seminaria pro utilitate agri fecerit: necessarias impensas fecisse uidebitur. *Similes species proponuntur l.7.§.fin.ff.soluto matr.bis uerbis:* Si nouam uillam necessariò extruxit, uel ueterem totam sine culpa sua collapsam restituerit eius impensę petitio. Simili modo etsi pastinum instituit: hę enim impensæ aut in res necessarias, aut in utiles cedunt, pariuntq; marito actionem. *Hactenus definitiones & species impensarū necessariarum propositæ sunt. Non necessariæ uerò impensæ duplices sunt, utiles & uoluptariæ, ut patet ex ijs quæ proposita sunt ī.ead.except. in prin. Harū definitiones & species proponūtur l.5.§.fin. cum duabus legibus sequentibus. ff. de imp. in rebus dotalibus factis, bis uerbis:* Vtiles impensæ sunt, quas maritus utiliter fecit, quæq; rem mulieris meliorem reddūt. Veluti si nouelletum in fundo factum sit, aut si domui pistrinū aut tabernam adiecerit. Idem erit si seruos artes docuerit. Voluptariæ autem impensæ sunt, quas maritus ad uoluptatem fecit, & quæ species exornant. *Concordat l.14.ff.eod. tt.cuius uerba uide paulo superius ead.except. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi impensæ utiles sint, hæ enim quamuis per retentionem ipso iure dotem nō minuant, tamen per actionem peti possunt. quæ replicatio approbatur l.7.in fine.ff. d. tt. bis uerbis:* Vtiles quidem ipso iure dotem nō minuunt, ueruntamē habent exactionem. *Concordat l.ult.in prin.ff. de fundo dotali, bis uerbis:* Vir in fundo dotali lapidicinas marmoreas aperuerat: diuortio facto quæritur, marmor quod cæsum neq; exportatum est, cuius sit? & impensas in lapidicinas factas mulier an uir præstare debeat? Labeo, marmor uiri esse, ait. Cæterùm uiro negat quidquā præstandum esse à muliere: quia nec necessaria ea impensa esset, & fundus deterior esset factus. Ego non tantùm necessarias, sed etiā utiles impensas dandas à muliere existimo: nec puto fundum deteriorem esse, si tales sint lapidicinæ, in quibus lapis crescere possit. *Concordat l.7.§.si uir in fundo. ff.soluto matr. bis uerbis:* Si uir in fundo mulieris dotali lapidicinas marmoreas inuenerit, & fundū fructuosiorē fecerit, marmor quod cæsum neq; exportatū est, mariti est, & impensa non est ei præstanda: quia nec in fructu est marmor, nisi talis sit ut lapis ibi renascatur, quales in Gallia sunt & in Asia. Sed si cretifodinæ, uel argentifodinæ, uel auri, uel cuius alterius materiæ sint, uel arenæ, utiq; in fructu habebuntur. *Declaratur replicatio proposita definitione & speciebus utiliū impensarum paulo antè propositis. Sed & duplicationis loco notandum, quòd utiles impensæ per actionem peti quidem possint, per retentionem autem ipso iure dotem minuāt, ut dictū paulo superius ead.repl. in prin. Huius autem duplicationis triplicatio hæc est: Nisi uoluntate mulieris factæ sint: tunc enim etiā ex dote possunt deduci. quæ triplicatio approbatur l.8.ff.de imp. in reb.dotal.factis, bis uerbis:* Vtilium nomine Ita faciendam deductionē quidam dicunt, si uolūtate mulieris factæ sint. Iniquū enim esse, cōpelli mulierem rem uendere, ut impensas in eam factas soluat, si aliunde soluere non potest: quod summam habet æquitatis rationem. *Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi uoluntate mulieris impensæ non necessariæ factæ sint. quæ replicatio reprobatur l. 11. in prin ff.d.tt. bis uerbis:* In uoluptarijs, Aristo scribit, nec si uoluntate mulieris factæ sunt exactionem parere. *Tertia replicatio est: Nisi res, in quas impensæ nō necessariæ factæ sunt, promercales sint. Hæc replicatio approbatur l. 10. ff. d. tt. bis uerbis:* Quod si hæ res, in quibus impensæ factę sunt, promercales fuerint, tales impēsæ non uoluptariæ, sed utiles sunt. *Quarta replicatio est: Nisi mulier non patiatur maritū res tollere, in quas impensæ nō necessariæ factæ sunt. quæ replicatio approbatur l.9 ff.d.tt.bis uerbis:* Et pro uoluptarijs impensis, nisi parata sit mulier pati maritum tollentem, exactionem patitur. Nam si uult habere rem mulier, reddere ea quę impensa sunt, marito debet: aut si non uult, pati debet tollentem, si modò recipiant separationem. Cæterùm si non recipiant, relinquēdæ sunt. Ita enim permittendū est marito auferre ornatū quem posuit, si futurū est eius quod abstulit. *Concordat l. unica.§.sed nec ob.in fine.C.de rei uxoriæ actione, bis uerbis:* Si uoluptariæ sint licet uoluntate mulieris expensæ, deductio operis quod fecit (sine læsione tamen prioris speciei) marito relinquatur: ut sit omnium retentionum expeditus tractatus, & ex stipulatu actio meritò secundū suā naturā nullā recipiat retentionē. *Propositæ replicationis duplicatio est: Nisi res nō recipiat separationem. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Cæterùm si non recipiant separationē, relinquendæ sunt, &c. *Item hisce uerbis:* Sine læsione tamen prioris speciei. *Hæc de prima exceptione eiusq; replicationibus sint dicta.*

II. EXCEPTIO: *Nisi nō ad perpetuā utilitatem rei, sed ad eam quæ præsentis temporis est, sit*

impensum. Hæc exceptio approbatur *l.3.§.nos generaliter.ff. de imp. in rebus dotalibus factis, hisce uerbis:* Nos generaliter definimus, multum interesse an ad perpetuam utilitatem agri, uel ad eam quæ non ad pręsentis temporis fructum pertineat, an uerò ad præsentis anni fructum: si in præsentis, cum fructibus hoc compensandum: si uerò non fuit ad præsens tantùm apta erogatio, necessarijs impensis compensandum Iulianus putat. *Huius exceptionis species est* J.*except.prox.*

III. EXCEPTIO: *Nisi fructuum quærendorum causa uel in agrum colendum impendit. Hæc exceptio approbatur l. ult.ff. de impensis in rebus dotalibus factis, hisce uerbis:* Ante omnia quęcunq; impensæ quærendorum fructuũ causa factæ erunt (quanquam eædem etiã colendi agri causa fiant: ideoq; non solùm ad percipiendos fructus, sed etiam ad conseruandam ipsam rem speciemq; eius necessariæ sunt) eas uir ex suo facit, nec ullam habet eo nomine ex dote deductionem. *Declaratur hæc exceptio l.7.§.impendi.ff.soluto matrimonio, his uerbis:* Impendi autem fructuum percipiendorũ causa, Pomponius ait, quod in arando serendoq; agro impensum est, quodq; in tutelam ædificiorum, ęgrum ue seruum curandum: scilicet si ex ædificio uel seruo fructus aliqui percipiebãtur. Sed hæ impensæ non repetuntur, cum maritus fructum totius anni retinet: quia ex fructibus prius impensis satisfaciendum est. *Concordat d.l.7.§.si uir in fundo. cuius uerba uide* 5. *except.1.repl.1. Ait Iurisconsultus:* Quia ex fructibus prius impensis satisfaciendum est. *De hac re dicetur* J. *cap.8. reg.2. Propositæ exceptionis replicatio prima est: Nisi nouum ædificium extruxit, uel uetus collapsum restituit. quæ replicatio approbatur d.l.7.§.fin. cuius uerba uide* 5. *ead. reg. in prin. Altera replicatio uidetur esse: Nisi cum in sementem impendisset, meßis non responderit. quæ replicatio reprobatur l.8.§.fin.ff.soluto matr. cuius uerba uide* J.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi in tutelam & conseruationem rerum dotalium impendit. Hæc exceptio approbatur l. 15.ff.de imp. in rebus dotalibus factis, hisce uerbis:* Quod dicitur, Impensas quę in res dotales necessariò sunt factæ, dotem deminuere: ita interpretandũ est, ut si quid extra tutelam necessariã in res dotales impensum sit, id demum in ea causa sit. Nam tueri res dotales uir suo sumptu debet: alioquin tam cibaria dotalibus mancipijs data, quàm quæuis modica ædificiorum dotalium refectio, & agrorum quoq; cultura dotem minuerent: omnia enim hæc in specie necessariarum impensarũ sunt. Sed ipsę res ita præstare intelliguntur, ut nõ tam impendas in eas quàm deducto eo minus ex his percepisse uidearis. Quæ autem impendia secundum eam distinctionem ex dote deduci debeant: non tam facilè in uniuersum definiri, quàm per singula ex genere & magnitudine impendiorum æstimari possunt. *Concordat l.28.§.1.ff.de donat. inter uir. & uxor. cuius uerba uide* J.*except.6.repl.2.*

V. EXCEPTIO: *Nisi stipendij uel tributi nomine ob fundum dotalem impensum sit uel solutũ. Hæc exceptio approbatur l.13.ff.de imp. in rebus dotalibus factis, hisce uerbis:* Neq; stipendiũ neq; tributum ob dotalem fundum præstita exigere uir à muliere potest: onus enim fructuum hæc impendia sunt.

VI. EXCEPTIO: *Nisi in aliam quàm dotalem rem sit impensum. Hæc exceptio approbatur l.1.§.in necessarijs.ff. de impensis in rebus dotalibus factis, hisce uerbis:* In necessarijs impensis hoc sciendum est, eas demum impensas dotem minuere, quæ in dotẽ factæ sunt. Cæterùm si in dotem factæ non sint, non habent in se reputationem. *Concordat l.5.§. nam in pecunia. ff.eod. tit. his uerbis:* Hoc de his impensis dictũ est, quæ in dotem ipsam factæ sunt. Cæterùm si extrinsecus, nõ deminuent dotem. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi ex dote sit expensum in necessarias mulieris, uel eius qui dotis repetitionẽ habet, causas. quæ replicatio approbatur l.21.ff.soluto matr. his uerbis:* Si ideo maritus ex dote expendit, ut à latronibus redimeret necessarias mulieri personas, uel ut mulier uinculis aliquem de necessarijs suis uindicaret, reputatur ei id quod expensum est, siue pars dotis sit, pro ea parte: siue tota dos sit, actio dotis euanescit. Et multo magis idem dicendum est, si socer agat de dote, debere rãtionẽ haberi eius quod in ipsum impensum est, siue ipse maritus hoc fecit, siue filiæ ut faceret dedit. Sed etsi nõ pater experiretur, sed post mortem eius filia sola de dote ageret: idem erit dicendũ. Cũ enim doli exceptio insit de dote actioni, ut cæteris bonæ fidei iudicijs, potest dici (ut & Celso uidetur) inesse hunc sumptũ actioni de dote: maximè si ex uoluntate filiæ factus sit. *Secunda replicatio est: Nisi in pueros ex ancillis dotalibus natos sit impensum. quæ replicatio approbatur l. 28. §. 1. ff. de donat. inter uir. & uxor. his uerbis:* Si quid in pueros ex ancillis dotalibus natos maritus impẽderit, aut in doctrinam aut alimenta, non seruatur marito: quia ipse ministerijs eorũ utitur. Sed illud seruatur, quod nutrici datum est ad educandum: quia pro capite id dedit, quemadmodum si à prędonibus redemisset seruos dotales. *Tertiæ replicationis loco notandum, quòd quamuis id quod à marito in alias res quàm dotales impensum est, ex dote deducere, uel dotis repetitioni per exceptionem opponere non poßit: tamen illud per actionem petere non prohibeatur, exemplo eius*

quod

quod s. except. 1. repl. 1. de utilibus impensis dictum est.

VII. EXCEPTIO: *Nisi maritus donandi causa impenderit, uel impensas remiserit. Hæc exceptio reprobatur l. 11. §. fin. ff. de impensis in rebus dotalibus factis. cuius uerba uide in Comment. donationum, cap 8. except. 19. repl. 1. exemplo 6.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi res, in quam impensum est, perierit. Hæc exceptio reprobatur l. 4. in fine. ff. de impensis in rebus dotalibus factis. cuius uerba uide s. except. 2. in prin.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi mulier marito malit relinquere rem, in quam impensum est, quàm impensas præstare. quæ exceptio reprobatur exemplo l. 78. §. si fundus. ibi: nec audiri ff. de iure dotium. cuius uerba uide J. cap. 8. reg 28.*

X. EXCEPTIO: *Nisi modicæ sint impensæ. Hæc exceptio approbatur l. 12. ff. de imp. in rebus dotalibus factis, hisce uerbis:* Omnino & in ædificandis ædibus, & in reponendis propagandisq; uineis, & in ualetudine mácipiorum modicas impensas non debet arbiter curare: alioquin negociorum gestorum potius, quàm de dote iudicium uidebitur. *Concordat l. 15. ibi: quàm quæuis modica. item ibi: ex genere & magnitudine impendiorum. ff. eod. tit. cuius uerba uide s. except. 4.*

XI. EXCEPTIO: *Nisi conuenerit, ne ob impensas ageretur. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. fin. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba cum sua distinctione uide s. lib. eod. cap. 1. quæst. 1. except 7.*

XII. EXCEPTIO: *Nisi dote soluta impensarum ratio habita non sit. Hæc exceptio reprobatur l. 5 §. si dos tota. ff. de imp. in rebus dotalibus factis. cuius uerba uide s. hoc cap. in prin.*

XIII. EXCEPTIO: *Nisi matrimonium iure non subsistat. Hæc exceptio reprobatur exemplo l. 22. §. fin. cum lege sequente. ff. soluto matrimonio: ubi cùm d. §. fin. dictum esset, mulierem, cuius maritus seruus apparuit, in peculio eius habere priuilegium dotis. cuius uerba uide s. lib. 8. cap. 9. reg. 4. except. 10. subijcitur l. 23. his uerbis:* Et si quid in eam doté impensum est, nec à muliere reddatur, per doli mali exceptionem seruabitur. *Hæc de exceptionibus aduersus causam propositam.*

II. QVID ET QVANTVM VENIAT IN ACTIONEM UEL EXCEPTIONEM PROPOSITAM.

I. *Regula. Dos, nõ corpus dotis deminuitur ob impensas. quæ regula approbatur l. 5. in prin. ff. de impens. in rebus dotalibus factis, hisce uerbis:* Quod dicitur, Necessariis impensas doté minuere: sic erit accipiendum (ut & Pomponius ait) non ut ipsæ res corporaliter deminuantur (utputà fundus uel quodcũq; aliud corpus) etenim absurdum est deminutionem corporis fieri propter pecuniam. Cæterùm hęc res faciat desinere esse fundum dotalé, uel partem eius. Manebit igitur maritus in rerum detentione, donec ei satisfiat: non enim ipso iure corporum, sed dotis fit deminutio. Vbi ergo admittimus deminutionem dotis ipso iure fieri? ubi non sunt corpora, sed pecunia. Nam in pecunia ratio admittit deminutionem fieri. Proinde si æstimata corpora in dotem data sint, ipso iure dos deminuetur per impensas necessarias. *Concordat l. 56. §. quod dicitur. ff. de iure dotium, his uerbis:* Quod dicitur, necessarias impensas ipso iure dotem minuere: non eò pertinet, ut si fortè fundus in dote sit, desinat aliqua ex parte dotalis esse: sed nisi impensa reddatur, aut pars fundi aut totus retineatur. Sed si tantum in fundum dotalem impensum sit per partes, quanti fundus est, desinere eum dotalem esse, Scæuola noster dicebat: nisi mulier sponte marito intra annũ impensas obtulerit. Si pecunia & fundus in dote sint, & necessariæ impensæ in fundo factę: Nerua ait, dotem pecuniariam minui. Quid ergo si mulier impensas marito soluerit: utrum crescet dos, an ex integro data uidebitur? cuius rei manifestior iniquitas in fundo est, secundum sententiam nostri Scæuolæ. Nam si desinit dotalis esse, poterit alienari rursus, quemadmodum poterit fieri dotalis data pecunia? an iam pecunia in dotem esse uidebitur? sed magis est ut ager in causam dotis reuertatur, & interim alienatio fundi inhibeatur. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi pecunia in dotem sit data, non corpus aliquod, ut fundus. quæ exceptio approbatur uerbis suprà propositis hisce:* Vbi ergo admittimus deminutioné dotis ipso iure fieri? ubi non sunt corpora, sed pecunia, &c. *Concordat d. uers.* Si pecunia & fundus in dote sint, &c. *Altera exceptio est: Nisi corpus æstimatum in dotem datum sit. quæ exceptio approbatur uerbis s. propositis hisce:* Proinde si ęstimata corpora in dotem data sint, ipso iure dos deminuitur per impensas necessarias.

II. *Regula. Impensis in uestimenta seruorum factis, ipsa uestimenta, si supersunt, erunt restituenda. quæ regula approbatur l. 66. §. seruis. ff. soluto matr. his uerbis:* Seruis uxoris uir numos in uestiarium dederat: quo peracto deinde intra annum diuortium intercesserat: placuit Labeoni & Trebatio, qualia uestimenta post diuortium essent, talia uiro reddi. Idem iuris futurum fuisse, si ipsa uestimenta uir emisset, & seruis dedisset. Quòd si uestimenta non redderentur, tunc uirum precium in dotem compensaturum.

III. QVAE

spondit Scęuola.non idcirco pactū,de quo queritur,impediri,quod in matrimonio factum esset,si deteriore loco,dos nō esset:nihilominus eo pacto admisso, si deteriora prædia faceret,ea actione teneri.

X. EXCEPTIO: *Nisi pacto in tempus diuortij collato diuortiū secutū nō sit. Hæc exceptio approbatur l.13.ff.de pactis dotalibus,bis uerbis:* Pacta cōuenta, quę in tempus diuortij collata sunt, non facto diuortio locum non habent.

XI. EXCEPTIO: *Nisi pœna pacto adiecta petita sit:tunc enim ad ipsam rem pacto contentā agi uel excipi non potest. quæ exceptio approbatur l.12. §.si mulier.ff.d.tt.bis uerbis:* Si mulier pacta sit, ne amplius quàm pars dimidia dotis à se patatur,& pœnā stipulata sit: Mela ait,alterutro eam cōtentam esse oportere,uel exceptione pacti acceptam facere pœnæ obligationem: uel si ex stipulatu agat, denegandam exceptionem.

II. QVIBVS ET ADVERSVS quos ex pacto dotali actio uel exceptio detur?

I. *Regula. De hæredibus paciscentis. His regulariter ex pacto competit actio & exceptio. cuius regulæ exemplum proponitur l.25.ff. de pactis dotalibus, bis uerbis:* Quod de reddenda dote, si data fuisset, mortua in matrimonio filia conuenit, idem de non petenda quoq; uideri conuenisse: ac patrem pacti conuenti exceptionē ad hæredem suum transmisisse. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi pactum sit personale. quæ approbatur exemplo l. 20. §.si conuenerit. ff. d. tt. bis uerbis:* Si conuenerit, ne à muliere neúe à patre dos petatur, hæres non habebit exceptionem. Sed si conuenerit,ne manente matrimonio uiuo patre petatur, mortuo patre statim exigitur. Etsi non perierit mariti, tenebitur huius culpæ nomine,si dos exigi potuerit: nisi fortè antè diréptū sit matrimoniū,quàm facultatem petēdi haberet.

II. *Regula. Pactum patris nec prodest nec obest filiæ:& contrà filiæ pactum non obest patri. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l.7.ff.d.tt.de qua re uide §.quæst.prox.except.1.*

III. *Regula. De eo qui pacto nō interfuit, huic nec prodest nec obest pactum. quæ regula approbatur l.1. in fine ff.de pactis dotalibus,bis uerbis:* Pacta quæ de reddenda dote fiunt, inter omnes fieri oportet,qui cepere dotem,& à quibus repeti potest:ne ei qui non interfuit,apud arbitrium cognoscentis pactum non prosit.

III. QVANDO EX PACTO dotali detur actio?

Si cōuenit ne constante matrimonio uiuo patre dos petatur, mortuo eo quāuis nō soluto matrimonio dos peti potest. quæ regula approbatur l.20.ibi:Sed si conuenerit ff.de pactis dotalib.cuius uerba uide §. quæst. prox.reg.1.

IIII. QVAE EX PACTO nascatur actio?

Vtilis condictio hinc nascitur. quæ regula approbatur l.1.in fine.C. de pactis super dote. cuius uerba uide §.eod.cap.in prin.Concordat l. 26. §. conuenit.ff.de pactis dotalib. bis uerbis: Conuenit ut mulier uiri sumptibus quoquò iret,quoquò ueheretur,uteretur:atq; ideo mulier pactum ad litaras uiri secuta,prouinciam,in qua cēturio morabatur, perit:non saruata fide conuentionis,licet directa actio nulla competit,utilis tamen in factum danda ast. *Hæc de pactis dotalibus in genere sint dicta: specialiter de ijs tractabitur in sequentibus. Nunc de actionibus, quæ dotis nomine competunt, dicendum. primùm quidem de ijs, quæ marito,eiusq; hæredibus dantur: hinc de ijs,quæ mulieri,eiusq; hæredibus,eiq; qui dotem dedit, competunt.*

DE PETITIONE DOTIS. Cap. II.

MArito ob triplicem causam dotis nomine *datur actio. prima est, ut dos promissa soluatur:altera,ut euictio dotis præstetur:tertia,ut impensæ in res dotales factæ restituantur. de quibus singulis ordine dispiciendum, & primùm de petitione dotis,ut dos promissa præstetur.*

I. CAVSA HVIVS ACTIOnis cum suis exceptionibus.

Causa huius actionis est; Si dos constituta uel promissa sit. tunc enim ut detur uel soluatur, maritus agere potest. cuius causæ seu regulæ exceptiones plures sunt hic ordine enumerandæ.

I. EXCEPTIO: *Nisi alius, non mulier dotem cōstituerit uel promiserit. Hæc exceptio reprobatur l. 41.in prin.ff.de iure dotium,bis uerbis:* Promittēdo dotem omnes obligātur,cuiuscunq; sexus conditionisq; sint.

II. EXCEPTIO: *Nisi muliere filio tutoris sui iustè nupta,tutor mulieris mariti pater dotem constituerit. Et hæc exceptio reprobatur l.69.§.nuptijs. ff.de iure dotium,bis uerbis:* Nuptijs ex uoluntate patris puellæ cum filio tutoris iure contractis,dos pro modo facultatum & dignitate nataliū rectè per tutorē cōstitui potest.

III. EXCEPTIO: *Nisi minor uiginti quinq; annis dotem constituerit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit:uerùm eius replicatio hæc est, Nisi curator minoris consenserit. quæ replicatio approbatur l. 28. C.de iure dotium,bis uerbis:* Muliar in minore ætate cōstituta dotē, marito consentiente generali uel speciali curatore rectè dare & exigere potest: licet ipse tēpore creationis fideiussorem in minorem quàm dos est, quantitatem dicitur præstitisse. Hoc idem obseruatur, etsi minor ante nuptias donationē consentiēte (ut dictum est) curatore fecerit. *Huius replicationis duplicatio est: Nisi curator*

rator in constituenda dote modum excesserit. quæ du plicatio approbatur l.61.in prin.ff.cod.tt. cuius uerba uide ¶.except.9.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi serua dotem constituerit. Hæc exceptio approbatur l.67.ff. de iure dotium. cuius uerba uide ¶. cap. 6. except. 13. distinct. 4.*

V. EXCEPTIO: *Nisi seruo dos sit constituta uel promissa Hæc exceptio reprobatur l. 46. in prin.ff.de iure dotium.his uerbis:* Quemadmodum inuito domino seruus stipulatus adquirit, ita si dotem domini nomine sibi pcomitti patiatur, obligatio domino adquiritur. Sed neq; periculum dominus præstare debebit, si fortè debitor mulieris dotem pcomiserit, neq; culpam.

VI. EXCEPTIO: *Nisi eo tempore, quo dos ab alio promittebatur, mulier stipulatori nubere noluit. Hæc exceptio reprobatur l.58.in prin.ff.de iure dotium, his uerbis:* Si sponsalibus nondũ factis, Titio dotem Seiæ nomine pcomiseris, cum ea nubere ei nollet: tamen si postea nupserit, dotem debebis: nisi aliæ nuptiæ mediæ intercesserint. *Plura de hac exceptione uide ¶.eod.cap.except.17.*

VII. EXCEPTIO: *Nisi pro serua nuptura ignorans promiserit. Hæc exceptio approbatur l. 59.§.fin.ff.d.tt.cuius uerba uide ¶. lib. proxim. cap.1. quæst.4.reg.4.except.1.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi pro incerta persona dos sit promissa. Hæc exceptio reprobatur l.108. ff.de uerb.obligat.his uerbis:* A' Titio ita stipulatus sum, &c.

VIIII. EXCEPTIO: *Nisi certa species uel quantitas in dotis promissione non sit expressa. Hæc exceptio approbatur l. 1. C. de dotis promissione, his uerbis:* Frustra existimas actionem tibi competere, quasi promissa dos tibi nec pcæstita sit: cũ neq; species ulla, neq; quantitas promissa sit, sed hactenus nuptiali instrumento adscriptũ, quòd ea quæ nubebat, dotem dare pcomiserit. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi ita promissũ sit, quodcũq; arbitratus fuerit. quæ replicatio approbatur l.1.C.cod.tt.his uerbis:* Si cùm ea, quæ tibi matrimonio copulata est, nuberet, is cuius meministi dotem tibi, non addita quantitate, sed quodcunq; arbitratus fuisset, pco ea daturum se repromisit, & interpositæ stipulationis fidem non exhibet, competentibus actionibus usus, ad promissi emolumentum iure iudiciorum peruenies: uidetur enim boni uiri arbitriũ stipulationi insertum esse. *Concordat l. 69. §. gener.ff.de iure dotium, his uerbis:* Generà socero dotem arbitratu soceri certo die dari, nõ demonstrata quantitate, stipulatus fuerat: arbitrio quoq; detracto stipulationem ualere placuit. Nec uideri simile, quòd fundo non demonstrato nullum esse legatum uel stipulationem fundi constaret: cum inter modũ constituendæ dotis & corpus ignotũ magna differentia sit: dotis etenim quantitas pco modo facultatum patris & dignitate mariti cõstitui potest. *Ait iurisconsul in:* Arbitrio quoq; detracto stipulationem ualere placuit. *Hæc uerba cum sequentibus propositæ exceptioni contradicunt potius, quàm eam distinguunt.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi plus quàm licet, curator puellæ dotis nomine promiserit. Hæc exceptio approbatur l.61.in prin.ff.de iure dotium, his uerbis:* Siue generalis curator, siue dotis dandæ causa constitutus sit, & amplius dotis pcomissum est, quàm facultates mulieris ualent, ipso iure promissio non ualet: quia lege cata non habetur authoritas dolo malo facta. Quærendum est tamen, utrum tota obligatio, an quod amplius pcomissum est quàm promitti oportuit, infirmetur? & utilius est dicere, id quod superfluum est, tantummodo infirmari. *Ait iurisconsultus:* Quod amplius pcomissum est quàm promitti oportuit. *Hoc definitur l. 60. ff. cod. tt. his uerbis:* Quæro quantæ pecuniæ dotem pcomittenti, adultæ mulieri curator consensum accommodare debeat? Celsus respondit, modus ex facultatibus & dignitate mulieris, maritiq; statuendus est, quousque ratio patitur. *Concordat l. 69. §. nuptijs.ff.eod.tt.cuius uerba uide ¶. except. 3. item concordat l.20.C. de episcopali audien. cuius uerba uide ¶ lib.prox.cap.4.except.1.repl.1.*

X. EXCEPTIO: *Nisi uniuersa bona doti sint data. Hæc exceptio reprobatur l.4.C. de iure dotium, his uerbis.* Nulla lege pcohibitum est, uniuersa bona in dotem marito fœminam dare. *Planè admittitur hæc exceptio: Si pater materiæ plures filias habens, pro una in dotem det dotem immodicam: tunc enim reliquis eo nomine datur actio. quæ approbatur l.unica.C.de inoff. dotibus his uerbis:* Cum omnia bona à matre tua dote dicantur exhausta, concordare legibus pcomptum est, ut ad exemplum inofficiosi testamenti aduersus dotem immodicam exorcendæ actionis copia tribuatur, & filijs conquerentibus emolumenta debita defecantur. *Sed & admittitur exceptio proposita, si curator adultæ facultates omnes doti dederit. de quo ¶.except.prox.dictum est.*

XI. EXCEPTIO: *Nisi nomine in dotem dato, nec delegatio nec litis contestatio subsecuta fit. Hæc exceptio reprobatur l. 2. C. de obligation. & action. his uerbis:* Nominibus in dotem datis, quamuis nec delegatio pcæcesserit, nec litis contestatio subsecuta sit, utilem tamen marito actionem ad similitudinem eius, qui nomen emerit, dari oportere sæpè rescriptum est.

XII.

XII. EXCEPTIO: *Nisi minor sit donatio ante nuptias quàm dos. De hac re dicetur* J. *cap. 8. reg. 24. §. au imp. Leo.*

XIII. EXCEPTIO: *Nisi quis putans se mulieri debere, pro ea dotem per errorem promiserit. Hæc exceptio reprobatur l. 78. § fin. ff de iure dotium, his uerbis:* Si marito dotis nomine stipulanti promiserit per ertorem is, qui exceptione tutus erat, nec soluat, cogetur ei soluere, & habebit condictionē aduersus mulierem aut patrem, uter eorū delegauit, ob id quòd indebitū marito promisit aut soluit. *Concordat l. 46. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Pater etiamsi falsò existimans se filiæ suæ debitorē esse, dotem promiserit, obligabitur.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi mortis causa dos sit promissa, uel in tempus mortis. Hæc exceptio approbatur l. 20. ff. de iure dotium, his uerbis:* Iulianus scribit, ualere talem donationē, Cum morieris, dotis nomine tot dari. qa & pacisci solet, ne ea uiua exigatur. Quod non esse simile accepi: aliud est enim differre exactionem, aliud ab initio in id tempus stipulari, quo matrimonium futurum non sit: idq; & Aristoni & Netatio & Pomponio placet. *Concordat l. 76. in finc. ff. eod. tt. Huius exceptionis replicatiō hæc est: Nisi alius quàm mulier mortis suæ causa dotem promisisset. quæ replicatio approbatur d. l. 76. his uerbis:* Si pater mulieris mortis suæ causa dotem promiserit, ualet promissio. nam etsi in tempus, quo ipse moriretur, promisisset, obligaretut. Sed si conualuerit, cur ei non remittatur obligatio per condictionem, atq; si stipulanti quiuis alius promisisset, aut dotem alicuius nomine? nam ut corporis uel pecuniç translatæ, ita obligationis constitutæ mortis causa condictio est. Non idem dicendum est in persona mulieris, si mortis causa dotem ptomisit: quia nisi matrimonij oneribus seruiat, dos nulla est. *Ait Iurisconsultus:* Non idem dicendum est. *Scilicet, quòd ualeat promissio: & ita concordat d. l. 20. Planè iam dictæ replicationis duplicatio hæc est: Nisi cum alius mortis causa dotem pro muliere promisisset, is conualuerit. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Sed si conualuerit, &c.

XV. EXCEPTIO: *Nisi dos ita promissa sit, Cum commodissimum erit. hoc enim casu uidebatur quod promissor ad soluendum urgeri non posset, semper hac ratione se defendens, sibi non esse commodum. Verùm exceptio hæc reprobatur l. 79. §. fin. ff. d. tt. his uerbis:* Pater filię nomine centum doti promisit ita, Cum commodissimum erit. Areius scripsit Seruium respondisse, cū primùm sine turpitudine & infamia dari posit, deberi.

XVI. EXCEPTIO: *Nisi quod filiusfamiliâs marito debet, et in dotem promissum sit. Hæc exceptio approbatur. l. 44. §. quæ debitorem. ff. de iure dotium. cuius uerba uide* J. *quæst. 6. reg. 4.*

XVII. EXCEPTIO: *Nisi quis hæreditatem fideicommissariam, quam mulieri debebat; pro ea dotis nomine marito promiserit. Hæc exceptió approbatur l. 59. §. ex asse. ff. de iure dotium, his uerbis:* Ex asse hæres institutus rogatusq; mulieri dodrantem hæreditatia restituere, iussu eius quod debet doti, promisit marito: uereor ne non sit obligatus. nam mulieri in hoc tenetur, ut hæreditatem restituendo transfetat actiones, & quas habet, & quibus est obstrictus, quas transferre ad alium, quàm cui debet fideicommissum, non potest. Dixerit aliquis, incerti cum eo agi posse, ut fideicommissi præstet æstimationem. Huic ego consentire non possum: nam obligari mulieris debitorem ita æquū est, si accipere id ipsum, quod ei debetur, uir potest. Sed ue indotata mulier esse uideatur, dicendum est ipsi mulieri ex Trebelliano restituendam esse partem hæreditatis, quæ ei telicta est, ut ea suo marito pro dote eam soluat: quia ad eam & fideicommissum & onera eius pertinent, delegatione proptet nimiam subtilitatem, & casus necessitatem minimè obtinente.

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi nulla stipulatio in dotis constitutione interuenerit. Hæc exceptio reprobatur l. 6. C. de dotis promissione, his uerbis:* Ad exactionem dotis, quam semel præstari placuit, qualiacunq; sufficere uerba censemus, siue scripta fuerint, siue non, etiamsi stipulatio in pollicitatione rerum dotalium minimè fuerit subsecuta. *Concordat l. unica. §. 1. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Rei uxoriæ actione sublata, sancimus omnes dotes pet ex stipulatu actionem exigi, siue scripta fuerit stipulatio, siue non: ut intelligatur reipsa stipulatio esse subsecuta. Eodemq; modo etsi inutiliter facta est stipulatio: adiuuari enim eam magis quàm euanescere oportet. Si enim, cùm una instrumento stipulatio ualida inueniatur, etiam alijs inutilibus suam noscitur præstate fortitudinem: quare non ex nostra lege huiusmodi stipulationibus robur non accedat legitimum? Est enim consentaneum nobis, qui censemus, ubi stipulatio supposita non est, intelligi eam fuisse adhibitam: & multo magis etiam, si inutilia est, ualidam eam effici.

XIX. EXCEPTIO: *Nisi inutilis stipulatio dotis constitutioni interuenerit. quæ exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Eodemq; modo etsi inutiliter facta est stipulatio. &c.

XX. EXCEP. *Nisi dolus intercesserit in dotis cōstitutione. Hæc exceptio approbatur l. 6. §. fin. ff. de iure dotium,*

re dotium, bis uerbis: Si in dote danda circum uentus sit alteruter, & maiori annis uiginti quinque succurrendum est: quia bono & æquo non conuenit aut lucrari aliquem cũ damno alterius, aut damnum sentire per alterius lucrum.

XXI. EXCEPTIO: *Nisi dotis adiectio in stipulatione non sit facta. Hæc exceptio reprobatur l. 23. ff. de iure dotium, bis uerbis:* Quia in stipulatione nõ est nècessaria dotis adiectio, etiam in datione tantundem dicimus.

XXII. EXCEPTIO: *Nisi scriptura nõ interuenerit. Hæc exceptio reprobatur l. 6. C. de dotis promissione. cuius uerba uide §. except. 18. Concordat l. unica. §. et nemo putet. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide §. quæst. 6. reg. 3.*

XXIII. EXCEPTIO: *Nisi post diuortium mulier sciente uiro prædia dotalia diu possederit. Hæc exceptio approbatur l. 69. in prin. ff. de iure dotium, bis uerbis:* Cum post diuortium uiro sciente mulier in possessione prædiorũ, quę in dotem promisit, longo tempore fuerit: conuenisse tacitè uidetur, ne dos, quæ promissa fuerat, petatur: & si petere ea cœperit, pacti exceptione à muliere repellatur.

XXIIII. EXCEPTIO: *Nisi is qui pro muliere dotẽ promisit, postea eidem mulieri rem istam legauerit, & ex testamento etiam agatur. Hæc exceptio approbatur per ea quæ proposita sunt in Comment. legatorum cap 5. except. 91.*

XXV. EXCEPTIO: *Nisi debitore dotis nomine delegato, delegans postea debitum exegerit. Hæc exceptio reprobatur l. 80. ff. de iure dotium. cuius uerba uide §. cap. 10. reg. 3.*

XXVI. EXCEPTIO: *Nisi nuptiæ non sint secutæ. Hæc exceptio approbatur l. 21. cum lege sequente. ff. de iure dotium, bis uerbis:* Stipulationem quæ propter causam dotis fit, constat habere in se conditionem hanc, Si nuptiæ fuerint secutæ: & ita demum ex ea agi posse, quamuis non sit expressa cõditio. Si nuptiæ constant. Quare si nuncius remittatur, defecisse conditio stipulationis uidetur. Et licet postea eidem nupserit, non conualescit stipulatio. *Concordat l. 41. in prin. ff. eod. tit. bis uerbis:* Si nuptiæ secutæ non fuerint, ex stipulatu agi nõ potest: magis enim res quàm uerba intuenda sunt. *Concordat item l. 4. §. huius rei. ff. de pactis, bisce uerbis:* Argumentum est tacitę conuentionis, stipulatio dotis causa facta: nam ante nuptias malè petitur, quasi hoc expressum sit, ut nuptijs non secutis ipso iure euanescat stipulatio.

XXVII. EXCEPTIO: *Nisi ante secutas nuptias sponsalibus sit renũciatum. Hæc exceptio approbatur l. 21. in fine. cum lege sequente. ff. de iure dotium. cuius uerba uide §. except. prox. Huius exceptionis replicatio est: Nisi dote ante sponsalia cõstituta mulier nubere noluit, non autem sponsalibus factis renunciauit: tunc enim si postea uoluntate mutata nupserit, nihilominus dos debetur. quæ replicatio approbatur l. 58. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide §. except. 6.*

XXVIII. EXCEPTIO: *Nisi aliæ nuptiæ interuenerint. Hæc exceptio approbatur d. l. 58. in prin. ibi:* Nisi aliæ nuptiæ mediæ intercesserint. *Concordat l. 60. in fine. ff. eod. tit. bis uerbis:* Quod uulgatum est, dotis promissionem in primis duntaxat nuptijs destinari, neq; durare obligationem, si post alterius matrimonium ei nubat, cui dotem promiserat: tunc locum habet, cum intercessetũt aliæ nuptiæ.

XXIX. EXCEPTIO: *Nisi matrimonium, propter quod dos promissa est, iure consistere non posit. Hæc exceptio approbatur l. 3. ff. de iure dotium, bis uerbis:* Dotis appellatio nõ refertur ad ea matrimonia, quæ consistere nõ possunt: neq; enim dos sine matrimonio esse potest. Vbicunq; igitur matrimonij nomen non est, nec dos est. *Concordat item Inst. de nuptijs. §. si aduersus ea cuius uerba uide §. lib. prox. cap. 2. quæst. 3. reg. 1. Huius exemplum proponitur l. 39. §. fin. ff. de iure dotiũ, bis uerbis:* Si spadoni nupserit mulier, distinguendũ arbitror, castratus fuerit nec ne, ut in castrato dicas dotẽ non esse: in eo qui castratus non est (quia est matrimonium) & dotem & dotis exactionem esse. *Propositæ exceptionis replicatio est: Nisi matrimoniũ ex post facto conualescat. quæ replicatio approbatur duobus exemplis. l. 68. ff. de iure dotium, bis uerbis:* Dotis promissio nõ ideo minus ualet, quòd ignorante initiò patre nuptię fuerint, si postea consenserit: cum omnis dotis promissio futuri matrimonij tacitã cõditionẽ accipiat. Nã etsi minor annis duodecim ut maior ducta sit, tunc primùm petetur, cũ maior annis apud eundem esse cœperit. Quod enim uulgatũ est, &c. *Reliqua uerba uide §. except. prox.*

XXX. EXCEPTIO: *Nisi matrimoniũ sit solutum. Hæc exceptio reprobatur Nouell. c. 22. §. porrò aliæ dotes. in fine, bis uerbis:* Si usuueniat ut mariti constante adhuc matrimonio dotes non percipiant, secundum legem eas uel post mortem uxorũ ab illarum hæredibus recipient, prout dotalis instrumenti tenor innuit. *Concordat l. 44. §. Lucius. ff. soluto matrimonio, bis uerbis:* Lucius Titius filiæ suæ nomine centum doti promisit Caio Seio, interẽ; Caium Seium & Luciũ Titium patrẽ mulieris cõuenit, ne dos à uiro uiuo Lucio Titio peteretur: postea culpa mariti diuortio facto solutum est matrimoniũ, & pater mulieris decedens alios hæredes instituit, filia exhæredata. Quæro an ab hæredibus soceri maritus exigere possit dotẽ, cũ eam mulieri redditurus sit? Paulus respondit, cũ filia,

filia, alijs à patre hæredibus institutis, actionem de dote sua recuperanda habere cœperit, necesse habebit maritus aut exactam dotem aut actiones ei præstare; nec ullam exceptionem habebunt soceri hæredes ad uersus eum: cum absurdi dicatur, dolo uideri eum facere, qui non ipsi quem conuenit, sed alij restituturus petat. Alioquin etsi post mortem patris diuertisset, nondum exacta dote, excluderetur actione dotis maritus: quod non est admittendum. Sed etsi ex parte filia hæres patri suo extiterit, debebit maritus cohæredes eius pro parte uirili exigere, & mulieri reddere, aut actiones ei præstare. *Plane ex uerbis iam propositis constat, exceptionem propositam admitti, si maritus ei à quo petit, dotem sit restituturus, iuxta l. 8. in prin. ff. de doli mali except. & l. 133. §. fin. ff. de regul. iuris. Huic concordat l. 25. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide 5. cap. prox. quæst. 2. reg. 1. Sed & eius exemplum proponitur in eo, cuius culpa matrimonium solutum est. l. 30. ff. d. tit. cuius uerba uide 5. cap. 6. except. 18. repl. 1.*

XXXI. EXCEPTIO: *Nisi pater, qui pro filia dotem promisit, ante nuptias eam emancipauerit, uel mortuus sit. Hæc exceptio reprobatur l. 44. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si pater filiæ nomine dotem promiserit, & eam ante nuptias emancipauerit, non resoluitur promissio: nam & cum ante nuptias pater morire-tur, nihilominus hæredes eius ex promissione obligati manerent.

XXXII. EXCEPTIO: *Nisi mulier ingrata sit ei, qui dotem pro ea promisit. Hæc exceptio reprobatur l. 69. §. patrona. ff. de iure dotium, his uerbis:* Patrona dotem pro liberta iure promissam, quòd extitit ingrata, non retinebit.

XXXIII. EXCEPTIO: *Nisi conuenerit, ne ab inuito dos exigeretur. Hæc exceptio approbatur l. ult. §. fin. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Si pater filiæ nomine pecuniam certam in dotē promisit, & pactus est ne inuitus eam solueret, nihil ab eo exigendum puto: quia id quod pacto conuento, ne inuitus exigeretur, conuenit, in dotis causam esse non uidetur.

XXXIIII. EXCEPTIO: *Nisi cum conuenisset, ne uiuo patre neúe constante matrimonio dos petatur, matrimonium uiuo patre sit solutum. Hæc exceptio approbatur l. 11. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Cum pater dotem pollicitus fuerit, & paciscatur, ne à se uiuo petatur, neúe constante matrimonio: ita pactū interpretandum diuus Seuerus constituit, quasi de nuò adiectum esset, Se uiuo. Hoc enim ita accipiendum contemplatione pietatis paternæ & contrahentium uoluntatis, ut & posterior quoq; pars conuentionis ad uitam patris relata uideatur: ne diuersa sententia fructus dotis ab oneribus matrimonij separet, quod q; indignissimum esset, in ducat, ut non habuisse dotem existimetur. Quo rescripto hoc effectū est, ut si quidem uiuo patre decesserit filia, aut sine culpa sua diuerterit, omnimodo dos peti nō possit: constante autem matrimonio, mortuo patre peti possit. *Concordat l. 20. in fine. ff. eod. tit. cuius uerba uide 5. cap. prox. quæst. 2. reg. 1.*

XXXV. EXCEPTIO: *Nisi conuenerit ne dos petatur. Hæc exceptio approbatur l. 12. §. ex pactis ibi: Cæterùm. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide 5. cap. prox. quæst. 1. except. 3. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi cum alius pro muliere dotem promisisset, ei sine consensu mulieris pactum de non petenda factum sit. quæ replicatio approbatur, simul et distinguitur per ea quæ dicta sunt 5. cap. 1. quæst. 1. except. 1. Secunda replicatio est: Nisi uir uxori donandi causa pactum de non petendo fecerit. Hæc replicatio approbatur in Comment. donation. cap. 8. except. 29. repl. 1. exemplo 7.*

XXXVI. EXCEPTIO: *Nisi dos marito soluta sit. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi maritus uxori donandi animo, constante matrimonio, dotem restituerit. quæ replicatio approbatur l. unica. C. si dos constante matr. his uerbis:* Si constante matrimonio à marito uxori dos sine causa legitima refusa est (quod legibus stare nō potest: quia donationis instar perspicitur obtinere) eadē uxore defuncta, ab eius hæredibus cū fructib. ex die refusę dotis marito restituatur: ita ut proprietas eius de liberis ex eadē susceptis alienari contra legē à marito non possit. *Concordat Nouell. c. 22. §. porrò aūt dotes, his uerbis:* Dotes quas mariti perceperunt, non temerè uxoribus reddent, constante adhuc matrimonio, nisi ex causis quas lex enumerat. Alioqui si quid tale egerint, quod gestum est, imitationem quandam & speciem de se præbere donationis uidetur: Etsi mulier moriatur, recipient dotes mariti, qui intempestiuè eas uxoribus restituerūt, ab uxorum hęredibus, cū medij temporis fructibus tam ipsi quàm hæredes eorum, & ex pacto conuento habebunt in lucrum: etsi ad secundas uiri nuptias procedant, conseruabunt hęc filijs, nulla ex ijs re abalienata, id quod in uniuersum constitutum est. *Ait Imperator:* Nisi ex causis quas lex enumerat. *Hisce uerbis denotantur replicationis propositæ duplicationes, quarum prima hæc est: Nisi in alimenta uxori dotem constante matrimonio restituerit. quæ duplicatio approbatur l. 73. §. manente. ff. de iure dotium, his uerbis:* Manente matrimonio non perituræ uxori ob has causas dos reddi potest, ut se suosq; alat, ut fundum idoneū emat, ut in exilium uel in insulam relegato parenti

parenti pręstet alimoniam, aut ut egentem uirum, fratrem, sororemúe sustineat. *Secunda duplicatio est: Nisi ut emat prædia, restituit. quæ duplicatio approbatur uerbis iā propositis hisce:* Vt fundum idoneum emat. *Tertia duplicatio est. Nisi ut patrem exulantem uel egentem uxor alat, et dos à marito sit restituta. Hæc duplicatio approbatur uerbis suprà dictis hisce:* Vt in exilium uel in insulam relegato parenti præstet alimoniam. *Concordat l. 20. ff. soluto matrimonio. cuius uerba proponentur paulò inferius. Quarta duplicatio est: Nisi ut liberos ex alio coniugio, fratres, sorores, parentes, aut uirum sustineat, uel ab hostibus redimat, dos illi à marito sit restituta. Hæc duplicatio approbatur uerbis suprà propositis hisce:* Aut ut egentem uirum, fratrē, sororemúe sustineat. *Concordat d. l. 20. his uerbis:* Quamuis mulier non in hoc accipiat constante matrimonio dotem, ut æs alienum soluat, aut prædia idonea emat: tamen ut liberis ex alio uiro egentibus, aut fratribus, aut parentibus cōsulat, uel ut eos ex hostibus redimat (quia iusta & honesta causa est) non uidetur malè accipere: & ideo rectè ei soluitur, idq; & in filiafamiliâs obseruatur. *Quinta duplicatio est: Nisi ut æs alienum soluatur, maritus uxori dotem restituerit. quæ duplicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Vt æs alienum soluat. *Concordat l. ult. ff. de iure dotium, his uerbis:* Fundum filiæ nomine pater in dotem dederat: huius hæredi filiæ ex asse (creditoribus patris urgentibus) utilius uidebatur potius fundū, qui dotalis erat, distrahere, quòd minus fructuosus esset, & alios hæreditarios uberiore reditu retinere: maritus consensit, si nulla in ea re captio futura sit. Quæro an pars dotis, quæ in hoc fundo est, mulieri manente matrimonio rectè soluatur? Scæuola respondit, si precium creditoribus soluatur, rectè solutum. *Hæc de duplicationibus propositæ replicationis sint dicta. Sed & plures huiusmodi duplicationes licet uidere in Comment. donationum, cap. 8. Quæ enim ibi exceptiones propositæ sunt, hic quoque duplicationum loco possunt repeti. Altera propositæ exceptionis replicatio est: Nisi dos in solutum data euicta sit De hac re uide J. cap. prox. Tertia replicatio est: Nisi non solidum sit solutum. quæ replicatio approbatur l. 4. C. de dotis promiß. his uerbis:* Si uoluntate dotantis, &c. *Concordat l. 12. §. si fundo. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide J. cap. 8. reg. 11. except. 4.*

XXXVII. EXCEPTIO: *Nisi antenuptialis donatio actis non sit insinuata Hæc exceptio approbatur Nouell. c. 127. §. illud quoque, his uerbis:* Illud dignum correctione aliqua esse indicātes, partem hoc præsentis facimus legis: Ex ipso enim rerum inuenientes experimento, necessarium esse mulieribus actis monumentorum antenuptiales donationes insinuari, ut si principalia instrumenta pereant (quod facile est) per monumenta matrimonia eis probatio maneat: sancimus necessitatem habere uiros ipsos, aut etiā qui pro eis antenuptialem donationem scribunt, si quingentorum solidorum transcendit quātitatem, insinuare eam in actis monumentorum, in regia quidem ciuitate apud magistrum census, in prouincijs autem apud uniuscuiusq; ciuitatis defensores, aut apud quos omnino talia documēta confici possunt. Si uerò non insinuent eas, quantū quidem ad partem mulieris, etiam sic eas ualere iubemus, & si tempus fiat exactionis donationis & partis eius, non opponi mulieri non insinuatam fuisse donationem. Si uerò dotalia pacta, & horum euentus parti uiri concedunt actionem dotis, aut etiam eius partis, nullam eum habere iubemus actionem, si non donationem insinuauit in actis monumentorū, sicut dictum est: uiris enim habentibus potestatem insinuare donationes, pro non insinuatis periculum mulieribus imminere ineptum nobis esse uidetur. *Cōcordat Nouell. c. 119. §. 1. cuius uerba uide J. cap. 11. quæst. 4. reg. 3. except. 5. Hactenus de causa petitionis dotis, eiusq; exceptionibus dictum est. Sequuntur nunc reliqui huius actionis loci.*

II. QVIBVS PETITIO DOTIS COMPETIT?

Prima regula. De muliere, pro qua dos est promissa. Huic quoq; dotis petitio competit. quæ regula approbatur l. 48. §. fin. ff. de iure dotium, his uerbis: Socer genero sic legauerat: Lucio Titio filiæ meæ nomine centum hæres meus dare dānas esto. Hanc pecuniam generum petere debere, & exactam acceptam legatis referre: sed diuortio facto de dote actionem mulieri reddendam Proculus respondit, & nihilominus dotis esse factā. Iulianus notat: Imò nec filiæ (si uoluerit) deneganda est huiusmodi actio. *Concordantes leges uide in Comment. legatorum, cap. 12. quæst. 3. reg. 3. Planè regula proposita in actione quidem ex testamento locum habet, in actione uerò ex stipulatu locum nō habet: quod exceptionis loco notandum. quæ exceptio approbatur l. 5. C. de dotis promiß. his uerbis:* Si pater marito tuo stipulanti promiserit dotem, non tibi, sed marito cōtra successores soceri cōpetit actio. *Secunda regula. De patre mariti filij familiâs. Huic quoq; uidetur actio dāda, ex l. 56. §. ibi. ff. de iure dotium, his uerbis:* Ibi dos esse debet, ubi onera matrimonij sunt. Post mortē patris statim onera matrimonij filium sequūtur, sicuti liberi, sicut uxor. *Tertia regula De domino serui dotem stipulantis, proponitur l. 46. in prin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide ī. quæst. prox. except. 5.*

his uerbis: Dotis fructus ad maritum pertinere debere, æquitas ſuggerit. cum enim ipſe onera matrimonij ſubeat, æquum eſt eum etiam fructus percipere. *Concordat l. ult. § præterea. C. de iure dotium. cuius uerba uide ſ. reg. 2. in prin. Huius regulæ exceptio prima uidetur eſſe talis: Niſi maritus uxorem fructus capere permiſerit. Hæc exceptio reprobatur l. 20. C. de iure dotium his uerbis:* Pro oneribus matrimonij, mariti lucro fructus totius dotis eſſe, quos ipſe cœpit: uel ſi uxori capere donationis cauſa permiſit, eum in quantum locupletior facta eſt poſſe agere, manifeſtiſsimi iuris eſt. *Planè admittitur exceptio propoſita: Si in alimenta uxorem fructus capere permiſit. quæ diſtinctio approbatur l. 2. C. de pactis ſuper dote, his uerbis:* Fructus prędiorum in dotem datorum, ſi ſecundum pactum ſumptibus tuis tuorumq; ſeruierunt, repeti non poſſe, ambigere nõ debes. *Secunda exceptio eſt: Quod impenſæ à muliere factæ ex fructibus deducantur. quæ exceptio approbatur l. 6. in prin. ff. ſoluto matr. cuius uerba uide ſ. cap. 8. reg. 2. except. 3. repl. 1.*

III. *Regula. In quantum facere poteſt, reus hac actione tenetur. quæ regula approbatur l. 15. § fin. cum legibus ſequentib. ff. ſoluto matrimonio, his uerbis:* Socero cum quo nurus de dote agit, idem honor habetur, ut in id damnetur quod facere poteſt. quia parentis locum ſocer obtinet. Ex diuerſo ſi ſocer ex promiſsione à marito conueniatur, ſolet quæri an idem honor ei habẽdus ſit? Neratius libris membranarum, & Proculus ſcribũt, hoc iuſtum eſſe. Item ſi mulier ex promiſsione conueniatur, magis placuit defendendam eá per exceptionem. idem & Proculus ait. Sicuti enim cum ſocia fuerit, ſic dabitur ei exceptio: quamuis iure ciuili ſit obligata. *Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi non uxor neq; ſocer, ſed extraneus dotem promiſerit. quæ exceptio approbatur l. 84. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si de dote promiſſa agatur, non oportet in quantum facere poteſt, condemnari eum, qui promiſit. Paulus. Imò quod ad extraneum attinet, ſemper hoc uerum eſt. Cæterùm ſi manente adfinitate dotẽ promiſſam gener à ſocero petat, utiq; in quantũ facere poteſt, ſocer condemnabitur. Si dirempto matrimonio petatur, ex cauſa & perſona id tribuendum puto. Quid enim ſi ſocer ſpecie futuræ dotis induxerit generum: & cum ſciret ſe præſtare dotem non poſſe, id egerit ut genero inſidiaretur? *Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi extraneus tanquam ex cauſa dotis debitor mulieris dotẽ promiſerit. quæ replicatio approbatur l. 12. ff. ſoluto matr. his uerbis:* Si prior maritus poſteriori dotis nomine tanquã debitor mulieris dotẽ promiſerit, non plus quã facere poſsit dotis futurũ eſt. *Altera propoſitæ regulæ exceptio eſt: Niſi mulier uel ſocer ineſcandi mariti cauſa ampliorem dotem promiſerit. quæ exceptio approbatur uerbis paulo ſuperius propoſitis hiſce:* Quid enim ſi ſocer ſpecie futuræ dotis induxerit generum, &c.

IIII. *Regula. Si quis dotem promiſerit, quantum arbitratus ſit, ad boni uiri arbitrium redigitur. quæ regula approbatur l. 3. C. de dotis promiſſ. cuius uerba ui de ſ. cap. eod. except. 8 repl. 1.*

V. *Regula. Si illud aut illud doti promiſſum ſit, in arbitrio promiſſoris eſt quid debeatur. quæ regula approbatur l. 46. § ſi debitori. ff. de iure dotium, hiſce uerbis:* Si debitori ſuo mulier nuptura ita dotem promiſerit, Quod mihi debes, aut fundus Sempronianus doti tibi erit: utrum mulier uolet, id in dotem erit. Et ſiquidem debitum malit dotis nomine apud uirum remanere, poteſt exceptione ſe tueri aduerſus petentem fundum. Quòd ſi fundum dederit, pecuniam à marito condicet. *Huius regulæ exceptio hæc eſt: Niſi marito, qui illud aut illud debet, doti promiſſum ſit quod debet. quæ exceptio approbatur l. 9. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Si marito debitori fundi id quod debebat, doti mulier promiſerit, dotalem fundum effici. Quòd ſi ei promittat, qui fundum aut decem debuit, in arbitrio eſſe mariti quid in dotem ſit. Quòd ſi Stichum aut fundum debuerit maritus, & quod debet doti ei promiſerit, Sticho mortuo fundum in dotem eſſe. His conſequens eſſe, ut ſi Cornelianum aut Sempronianum fundum debenti, id quod debet, doti promiſſum ſit: utrum eorum dotalem eſſe malit, hunc dotis eſſe. Planè utrum uelit alienarum, alterum alienare non poſſe. Si tamẽ alienatum rurſus redimat, adhuc in eius poteſtate eſſe, an eum quem retinuiſſet, alienare uelit.

VI. *Regula. Si pater pro filia dotem promiſit, utrum ex ſuis an ex filiæ bonis dotem debeat, definitur l. 7. C. de dotis promiſſ. his uerbis:* Si pater dotem pro filia ſimpliciter dederit, uel filio ante nuptias donationem fecerit, habeat autem filius uel in poteſtate conſtitutus, uel fortè emancipatus res maternas, uel ex alio modo tales, quæ adquiſitionem effugiunt, quarum uſusfructus ſolus apud patrem remanet, uel quocunque modo poterat quaſdam actiones contra patrem habere: dubitabatur apud ueteres, utrúmne uideretur pater ex ipſo debito dotis, uel ante nuptias donationis feciſſe promiſsionem uel dationem, ut ſeſe ab huiuſmodi nexu liberaret: an debitum quidem remaneret in ſua natura, liberalitas autem paterna dotem uel antenuptias donationem dare ſuggeſsiſſet? Et in tali dubitatione multa pars legiſlato-

rum sese diuisit, allo etiam incremento huiusmodi quæstioni addito, si fortè dixerit in instrumento dotali, ex rebus paternis & maternis dotem uel antenuptias donationem dare, utrum pro dimidia parte uideatur datio uel promissio facta esse, an pro rata portione utriusque substantiæ? Vtranque igitur dubitationem certo fini tradentes sancimus, siquidem nihil addendum existimauerit, sed simpliciter dotem uel antenuptias donationem dederit uel promiserit, ex sua liberalitate hoc fecisse intelligi, debito in sua figura remanente. Neq; enim leges incognitę sunt, quibus cautum est, omnino parentum esse officiū dotem uel ante nuptias donationem pro sua dare progenie. Liberalitas itaque talis maneat uera & irreuocabilis, ut puro nomine & liberalitas & debitum suam sequatur fortunam. Vbi autem ex rebus tam suis quàm maternis, uel alijs, quæ non adquiruntur, uel ex suis debitis dixerit fecisse huiusmodi liberalitates, tunc siquidem inopia penitus tentus est, ex illis uideri rebus dotem uel ante nuptias donationem esse datam, quæ ad filios uel filias pertinent. Si uerò & ipse substantiam idoneā possidet, & in hoc quasi de suo patrimonio dotem uel antenuptias donationem dedisse intelligatur. Poterat enim secundum suas uires dotem pro filia uel ante nuptias donationem pro filio dare, & consentire filijs suis, quando uoluerint partem uel fortè totam suam substantiam, quam habent, paternæ liberalitati pro dote & ante nuptias donatione aggregare: ut reuera appareat quid ipse uelit dare, & quid de substantia filiorum proficiscatur: nedum effuso sermone sese iactet, in promptum incidat sui periculum.

VII. *Regula. De fundo in dotem dato, & re pro fundo muliere per in integrum restitutionem restituta, proponitur l. 61. ff. de iure dotium, his uerbis:* Titia cum esset minor uiginti quinque annis, quarram hæreditatis matris suæ communē sibi cum fratribus permutauit, & accepit pro ea parte fundum quasi emptione inter se facta. Hunc fundū cum alijs rebus doti dedit: quæro, si in integrū restituatur, & partem suam accipiat quartam, & fundū reddat, quid debeat maritus facere? an contentus esse debeat alijs rebus in dotem datis? Item quæro, si hęc decesserit, & hęredes eius in integrum restitutionem ex persona eius petierint, & ipsi perant quartam partē, & illi fundū, an maritus cogatur restituere fundum cōtentus in retentione lucri dotis cæteris rebus? Modestinus respondit, nihil proponi cur marito dos auferēda sit, sed in metam æstimationē prędij mulier, uel eius hæredes condemnandi sunt, referēdam in hoc tempus quo in dotem datus est.

VIII. *Regula. Si curator adultæ plus quàm facultates mulieris ferunt, doti promiserit, quid & quantum debeatur, definitur l. 60. & l. 61. in prin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide 5. cod. cap. except. 9.*

IX. *Regula. De re minoris, & eius precio, proponitur d. l. 61. §. 1. his uerbis:* Curator res dotis nomine tradere debet, non ut uendat cuilibet, & precium eius in dotem det. Dubitari tamē potest, an hoc uerum sit. Quid enim si aliter honestè nubere nō possit, quàm ut pecuniam in dotem det, idq; ei magis expediat? Atquin possunt res in dotem datæ plerunq; alienari, & pecunia in dotem cōuerti. Sed (ut expediatur quęstio) siquidem res in dotem maritus accipere maluerit, nihil amplius quærendum est. Sin autem non aliter contrahere matrimonium uir patiatur, nisi pecunijs in dotem datis: tunc officium curatoris est, apud eundem impetrare iudicem, qui eum constituit, ut interim ei causa cognita, etiam uito absente, permittat rerum uenditione celebrata dotem constituere.

X. *Regula. Ne maior dos petatur, quàm est antenuptialis donatio, definitur Nouell. c. 97. in prin. usq; ad §. sed & aliud. cuius uerba uide 5. cap. 8. reg. 24.*

XI. *Regula. Omnibus bonis in dotem datis, id duntaxat debetur, quod deducto ære alieno superest. quæ regula approbatur l. 72. in prin. ff. de iure dotiū. cuius uerba uide 5. cap. 10. reg. 8.*

V. QVANDO COMPE- petst actio?

I. *Regula. Statim secutis nuptijs cōpetit hæc actio. quæ regula approbatur l. ult. §. fin. C. de iure dotium. cuius uerba uide 5. quæst. prox. reg. 1. in prin. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi aliter conuenerit. quæ exceptio approbatur l. 12. §. ex pactis. ibi: & donec nupta sit. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide 5. cap. prox. quæst. 1. except. 3.*

II. *Regula. Si ita conuenit, Cum commodissimum erit, dotem præstari: quando debeatur, definitur l. 79. §. fin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide 5. quæst. 1. except. 15.*

III. *Regula. Si intra annum dotem dari stipulatus sit: utrum à die stipulationis, an nuptiarum annus currere incipiat, definitur l. 48. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Tali stipulatione decem in anno dotis nomine dare spondes? quæsitum est, annus ex quo tempore sit numerandus, utrum ex die stipulationis factę, an ex eo die quo dos esse potuisset, id est, nuptiarum? Et responsum est, ex die nuptiarum annum esse numerandum: ne si aliter obseruemus (si intra annum nuptiæ factæ non sint) uideri possit dos ex ea obligatione non deberi.

IIII. *Regula. Etiam soluto matrimonio dos peti potest. de quo dictum s. quæst. 1. except. 10.*

VI. QVAE ACTIO COMPETAT, quæq; eius adfinia sint remedia.

I. *Regula. Ex stipulatu actio competit, siue stipulatio interuenerit, siue non interuenerit. quæ regula approbatur l. unica. §. 1. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide suprà eod. capite, quæst. 2. except. 18.*

II. *Regula. Ex empto actio datur, si res æstimata in dotem data sit. quæ regula approbatur l. 10. C. de iure dotium, his uerbis:* Cum dotem te æstimatam accepisse profitearis, apparet iure communi per pactum, quod doti insertum est, formato contractu ex empto actioné esse: quis enim dubitet æstimationé à te mulieri deberi? cum periculo tuo res deteriores fiant, uel augmenta lucro tuo recipiantur.

III. *Regula. Hypothecaria quoq; actio competit, suntq; res mulieris pro dote obligatæ. quæ regula approbatur l. unica. §. & ut plenius. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Vt plenius dotibus subueniatur, quemadmodũ administratione pupillarium rerum & in alijs multis iuris articulis tacitas hypothecas inesse accipimus, ita & in huiusmodi actione damus ex utroque latere hypothecam, siue ex parte mariti pro restitutione dotis, siue ex parte mulieris pro ipsa dote præstanda, pro rebus dotalibus euictis: siue ipsæ principales personæ dotes dederint, uel promiserint, uel susceperint, siue aliæ pro ijs personæ: & dos siue aduenticia siue profecticia sit, secũdum ueteris iuris nominationem. Ita enim & imperitia hominum & rusticitas nihil eis poterit adferre præiudicij: cùm nos illis ignorantibus & nescientibus in hoc casu nostram induximus prouidentiam. Si enim & stipulationes & hypothecæ inesse dotibus intelliguntur, & inutiles stipulationes emendantur, sic in posterum causa inuenietur ualida & perfecta, quasi omnibus dotalibus instrumentis à prudentissimis uiris confectis. Et nemo putat nos hæc sancire in his tantummodo dotibus, quæ instrumentis receptæ sunt. Nihil enim prohibet, & si sine scriptis dos uel detur, uel promittatur, uel suscipiatur, simili modo intelligi factam stipulationem & hypothecam ex utraq; parte, quasi fuerit scripta. Et natura quidem ex stipulatu actionis hęc intelligatur, re uxoria in posterum cessante. Ait Imp. Si enim stipulationes inesse dotibus intelliguntur. *Ad hæc uerba intelligenda repete ea quæ dicta sunt s. eod. cap. quæst. 1. except. 18.*

IIII. *Regula. Exceptio quoq; adfine remedium est actionis propositæ, quemadmodum & aliarum actionum. quæ regula approbatur l. 44. §. quæ debitorem. ff. de iure dotium, his uerbis:* Quæ debitorem filiumfamiliâs habet, si patri eius ita dotem promiserit, Quod mihi debes: uel, Quod mihi filius tuus debet, doti tibi erit: nõ obligatur, sed efficitur ut id, quod actione de peculio seruari à patre poterat, in dote sit. Marcellus. Siue igitur cum filio posthæc, siue cum patre agere instituerit, exceptione pacti conuenti submouebitur. Actione autem de dote si experiatur, consequetur quod in peculio fuisse apparuit eo tempore, quo dos promittebatur, utiq; si post nuptias promissa est dos. Si uerò ante nuptias eius temporis peculium ęstimari debet, quo nuptiæ fierent. *Hæc de dotis petitione prima mariti actione.*

DE ACTIONE MARITI dote euicta. Cap. III.

SEcunda mariti actio, quam dotis nomine habet; est, si dos sit euicta. de qua nunc dicendum.

I. CAVSA HVIVS actionis.

Si dos euicta sit, marito eius nomine datur actio. quæ regula approbatur l. 16. ff. de iure dotium, his uerbis: Quoties res æstimata in dotem datur, euicta ea uirum ex empto contra uxorem agere, & quidquid eo nomine fuerit consecutus, dotis actione soluto matrimonio ei præstare oportet. Quare etsi duplum fortè ad uirum peruenerit, id quoq; ad mulierem redigetur. Quæ sententia habet æquitatem: quia nõ simplex uenditio sit, sed dotis causa, nec debet maritus lucrari ex damno mulieris. Sufficit enim, maritum indemnem præstari, non etiam lucrum sentire. *Concordat l. 34. ff. d. tit. his uerbis:* Mater cum filiæ aurum dedisset utendum, pater puellæ id aurum in dotem uiro adpendit: dein mortua est mater. Si inscia inuitaue uxore uir id aurum in dotem dedit, manet id aurum hæredis matris, uindicariq; potest, & eo minorem uiro dotem datam esse placuit. Sed quia res euicta est, marito competit aduersus socerum actio. *Concordat item l. 98. in prin. ff. de solutio. his uerbis:* Qui res suas obligauit, postea aliquam possessionem ex his pro filia sua promittendo dotem obligauit & soluit: si ea res à creditore euicta est, dicendum est maritum ex dotis promissione agere posse, ac si statu liberum uel rem sub conditione legatam dotis nomine pro filia pater soluisset. harum enim rerum solutio non potest, nisi ex euentu liberare: scilicet quo casu, &c. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi res inæstimata in dotem data sit. quæ exceptio approbatur simul & distinguitur l. 1. C. de iure dotium, his uerbis:*

Euicta re quæ fuerat in dotem data, si pollicitatio uel promissio fuerit interposita, gener contra socerum, uel mulierem, seu hæredes eorum condictione uel ex stipulatione agere potest. Sin autem nulla pollicitatio uel promissio intercesserit, post euictionem eius, siquidem res æstimata fuerit, ex empto cõpetit actio. Sin uerò hoc nõ est factum, siquidem bona fide eadem res in dotem data est, nulla marito competit actio. Dolo autem dantis interposito, de dolo actio aduersus eum locum habebit: nisi à muliere dolus interpositus sit. tunc enim ne famosa actio aduersus eam detur, in factum actio competit. *Concordat l.13. C.eod.tt. his uerbis:* Si à matre uestra superstite aliquid ad uos pertinens in dotem scienti uitrico uestro datum est, intelligis nullam firmitatem iuris donationem habere, si neq; pollicitatio neq; stipulatio intercessit. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi cautio de euictione præstanda intercesserit. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Si pollicitatio uel promissio fuerit interposita, &c. *Secunda replicatio est: Nisi dolus dotem dantis intercesserit. quæ replicatio approbatur itidem uerbis iam propositis hisce:* Dolo autem dantis interposito, &c. *Concordat l.69. §. cum res in fine. ff. de iure dotium. cuius uerba uide J. proximè. Altera propositæ regulæ exceptio est: Nisi res in dotem æstimatæ soluto matrimonio reddi conuenit. quæ exceptio approbatur d. §. cum res, his uerbis:* Cum res in dotem æstimatas soluto matrimonio reddi placuit, summa declaratur, non uenditio contrahitur. Ideoq; rebus euictis, si mulier bona fide eas dederit, nulla est actio uiro: alioquin de dolo tenetur.

II. ADVERSUS QUOS ACTIO PROPOSITA COMPETIT?

Contra socerum, mulierem, uel hæredes eorum datur. quæ regula approbatur l.1. in prin. C. de iure dotium. cuius uerba uide s. quæst. prox. except. 1. Concordat l.34. in fine ff. de iure dotium. cuius uerba uide s. quæst. prox. in prin.

III. QUAE EX EVICTIONE DETUR ACTIO?

Ex stipulatu, ex empto, de dolo uel in factum actio competit, pro uarietate circumstantiarum. quæ regula approbatur l.1. C. de iure dotium. cuius uerba uide s. quæst.1. except.1. Hæc de euictionis actione sint dicta. Superest adhuc una actio & exceptio marito dotis nomine competens, ob impensas scilicet in res dotales factas.

DE ACTIONE ET EXCEPTIONE IMPENSARUM NOMINE IN RES DOTALES À MARITO FACTARUM. Cap. IIII.

I. CAUSA EX QUA ACTIO UEL EXCEPTIO HÆC COMPETAT.

Si maritus in res dotales impensas fecit, tam per actionem eas repetere, quàm per exceptionem eas deducere & retinere potest. quæ regula approbatur quoad retentionem Inst. de actionib. §. item si de dote. ibi: Propter retentionẽ, his uerbis: Propter retẽtionem dotis repetitio minuitur. Nam ob impensas in res dotales factas marito quasi retentio concessa est: quia ipso iure necessarijs sumptibus dos minuitur, sicut ex latioribus Digestorum libris cognoscere licet. *Approbatur quoad actionem l.5. §. si dos tota. ff. de impensis in rebus dotalib. factis, hisce uerbis:* Si dos tota soluta sit, non habita ratione impensarum: uidendum est an condici possit id, quod pro impensis necessarijs compensari solet? Et Marcellus admittit condictioni esse locum. Sed etsi pleriq; negent, tamẽ propter æquitatem Marcelli sententia admittenda est. *Exempla huius regulæ uide J. except. prox. Sunt enim aliquot propositæ regulæ exceptiones, quæ sumuntur ex causa ex qua impensum est, ex re in quam impensum est, & ex alijs huiusmodi circumstantijs, ordine hic proponendæ.*

I. EXCEPTIO: *Nisi impensæ non fuerint necessariæ. Hæc exceptio approbatur, simul & declaratur l.1. in prin. ff. de impensis in rebus dotalibus factis, hisce uerbis:* Impensarum quædam sunt necessariæ, quædam utiles, quædam uoluptariæ. Necessariæ hæ dicuntur, quæ habent in se necessitatem impendendi. Cæterùm si nulla sit necessitas, alio iure habentur. *Declaratur item exceptio proposita l.4. ff. eod. tt. his uerbis:* In totum id uidetur necessarijs impensis contineri, quod si à marito omissum sit, iudex tanti eum damnabit, quanti mulieris interfuerit eas impensas fieri. Sed in hoc differt, quòd factarum ratio habetur, etsi res malè gesta est: non factarum ita si ob id res malè gesta est. Itaq; si fulserit insulam ruentẽ, eaq; exusta sit, impensas consequitur: si non fecerit, deusta ea nihil præstabit. *Alia necessariarũ sed & non necessariarum impensarum definitio, proponitur l.14. ff. eod. tt. his uerbis:* Impẽsę necessarię sunt, quibus nõ factis dos imminuitur: ueluti aggeres facere, flumina auertere, ædificia uetera fulcire, iter reficere, arbores in locum mortuarũ reponere. utiles sunt, ueluti pecora prędijs imponere, stercorare. uoluptuosę sunt, balinea extruere. *Sanè aliæ necessariarũ impensarũ species enumerãtur l.1. §. fin. cum duabus legi* bus

bus sequentibus.ff.d.tt.his uerbis: Inter necessarias impēsas esse, Labeo ait, moles in mare uel flumen proiectas. Sed & si pistrinū uel horreū necessariò factum sit, in necessarijs impēsis habendum ait: Proinde Fulcinius inquit, si ædificium ruens, quod habere mulieri utile erat, refecerit, aut si olivueta desecta restaurauerit, uel si ex stipulatione damni infecti nomine, ne committatur, præstiterit. Vel si in ualetudinem seruorū impenderit. Vel si uites propagauerit, uel arbores curauerit, uel seminaria pro utilitate agri fecerit: necessarias impensas fecisse uidebitur. *Similes species proponuntur l.7.§.fin.ff.soluto matr.his uerbis:* Si nouam uillam necessariò extruxit, uel ueterem totam sine culpa sua collapsam restituit: erit eius impensę petitio. Simili modo etsi pastinum instituit: hę enim impensæ aut in res necessarias, aut in utiles cedunt, pariuntq; marito actionem. *Hactenus definitiones & species impensarū necessariarum propositæ sunt. Non necessariæ uerò impensæ duplices sunt, utiles & uoluptariæ, ut patet ex ijs quæ proposita sunt s.ead except. in prin. Harū definitiones & species proponūtur l.5.§.fin. cum duabus legibus sequentibus. ff. de imp. in rebus dotalibus factis, his uerbis:* Vtiles impensæ sunt, quas maritus utiliter fecit, quæq; rem mulieris meliorem reddūt. Veluti si nouelletum in fundo factum sit, aut si domui pistrinū aut tabernam adiecerit. Idem erit si seruos artes docuerit. Voluptariæ autem impensæ sunt, quas maritus ad uoluptatem fecit, & quæ species exornant. *Concordat l.14.ff.eod. tt.cuius uerba uide paulo superius ead.except. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi impensæ utiles sint. hæ enim quamuis per retentionem ipso iure dotem nō minuant, tamen per actionem peti possunt. quæ replicatio approbatur l.7.in fine.ff. d. tt. his uerbis:* Vtiles quidem ipso iure dotem nō minuunt, ueruntamē habent exactionem. *Concordat l.ult.in prin.ff. de fundo dotali, his uerbis:* Vir in fundo dotali lapidicinas marmoreas aperuerat: diuortio facto quæritur, marmor quod cæsum neq; exportatum est, cuius sit? & impensas in lapidicinas factas mulier an uir præstare debeat? Labeo, marmor uiri esse, ait. Cæterùm uiro negat quidquā præstandum esse à muliere: quia nec necessaria ea impensa esset, & fundus deterior esset factus. Ego non tantùm necessarias, sed etiā utiles impensas dandas à muliere existimo: nec puto fundum deteriorem esse, si tales sint lapidicinæ, in quibus lapis crescere possit. *Concordat l.7.§.si uir in fundo. ff.soluto matr.his uerbis:* Si uir in fundo mulieris dotali lapidicinas marmoreas inuenerit, & fundū fructuosiorē fecerit, marmor quod cæsum neq; exportatū est, mariti est, & impensa non est ei præstanda: quia nec in fructu est marmor, nisi talis sit ut lapis ibi renascatur, quales in Gallia sunt & in Asia. Sed si cretifodinæ, uel argentifodinæ, uel auri, uel cuius alterius materiæ sint, uel arenæ: utiq; in fructu habebuntur. *Declaratur replicatio proposita definitione & speciebus utiliū impensarum paulo antè propositis. Sed & duplicationis loco notandum, quòd utiles impensæ per actionem peti quidem possint, per retentionem autem ipso iure dotem minuāt, ut dictū paulo superius ead.repl. in prin. Huius autem duplicationis triplicatio hæc est: Nisi uoluntate mulieris factæ sint: tunc enim etiā ex dote possunt deduci. quæ triplicatio approbatur l.8.ff.de imp. in reb.dotal.factis, his uerbis:* Vtilium nomine ita faciendam deductionē quidam dicunt, si uolūtate mulieris factæ sint. Iniquū enim esse, cōpelli mulierem rem uendere, ut impensas in eam factas soluat, si aliunde soluere non potest: quod summam habet æquitatis rationem. *Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi uoluntate mulieris impensæ non necessariæ factæ sint. quæ replicatio reprobatur l. 11. in prin ff.d.tt. his uerbis:* In uoluptarijs, Aristo scribit, nec si uoluntate mulieris factæ sunt exactionem parere. *Tertia replicatio est: Nisi res, in quas impensæ nō necessariæ factæ sunt, promercales sint. Hæc replicatio approbatur l. 10.ff. d. tt. his uerbis:* Quod si hæ res, in quibus impensæ factę sunt, promercales fuerint, tales impēsæ non uoluptariæ, sed utiles sunt. *Quarta replicatio est: Nisi mulier non patiatur maritū res tollere, in quas impensæ nō necessariæ factæ sunt. quæ replicatio approbatur l.9. ff.d.tt.his uerbis:* Et pro uoluptarijs impensis, nisi parata sit mulier pati maritum tollentem, exactionem patitur. Nam si uult habere rem mulier, reddere ea quę impensa sunt, marito debet: aut si non uult, pati debet tollentem, si modò recipiant separationem. Cæterùm si non recipiant, relinquēdæ sunt. Ita enim permittendū est marito auferre ornatū quem posuit, si futurū est eius quod abstulit. *Concordat l. unica.§.sed nec ob.in fine. C.de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Si uoluptariæ sint licet uoluntate mulieris expensæ, deductio operis quod fecit (sine læsione tamen prioris speciei) marito relinquatur: ut sit omnium retentionum expeditus tractatus, & ex stipulatu actio meritò secundū suā naturā nullā recipiat retentionē. *Propositæ replicationis duplicatio est: Nisi res nō recipiat separationem. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Cæterùm si non recipiant separationē, relinquendæ sunt, &c. *Item hisce uerbis:* Sine læsione tamen prioris speciei. *Hæc de prima exceptione eiusq; replicationibus sint dicta.*

II. EXCEPTIO: *Nisi nō ad perpetuā utilitatem rei, sed ad eam quæ præsentis temporis est, sit*

impensum. Hæc exceptio approbatur l.3.§.nos generaliter ff. de imp. in rebus dotalibus factis, hisce uerbis: Nos generaliter definimus, multum interesse an ad perpetuam utilitatem agri, uel ad eam quæ non ad præsentis temporis fructum pertineat, an uerò ad præsentis anni fructum: si in præsentis, cum fructibus hoc compensandum: si uerò non fuit ad præsens tantùm apta erogatio, necessarijs impensis compensandum Iulianus putat. *Huius exceptionis species est J. except. prox.*

III. EXCEPTIO: *Nisi fructuum quærendorum causa uel in agrum colendum impendit. Hæc exceptio approbatur l. ult. ff. de impensis in rebus dotalibus factis, hisce uerbis:* Ante omnia quęcunq; impensæ quærendorum fructuũ causa factæ erunt (quanquam eædem etiã colendi agri causa fiant: ideoq; non solùm ad percipiendos fructus, sed etiam ad conseruandam ipsam rem speciemq; eius necessariæ sunt) eas uir ex suo facit, nec ullam habet eo nomine ex dote deductionem. *Declaratur hæc exceptio l.7.§.impendi. ff. soluto matrimonio, his uerbis:* Impendi autem fructuum percipiendorũ causa, Pomponius ait, quod in arando serendoq; agro impensum est, quodq; in tutelam ædificiorum, ęgrum ue seruum curandum: scilicet si ex ædificio uel seruo fructus aliqui percipiebãtur. Sed hæ impensæ non repetuntur, cum maritus fructum totius anni retinet: quia ex fructibus prius impensis satisfaciendum est. *Concordat d.l.7.§.si uir in fundo. cuius uerba uide* s. *except.1. repl.1. Ait Iurisconsultus:* Quia ex fructibus prius impensis satisfaciendum est. *De hac re dicetur J. cap.8. reg.2. Propositæ exceptionis replicatio prima est: Nisi nouum ædificium extruxit, uel uetus collapsum restituit. quæ replicatio approbatur d.l.7.§.fin. cuius uerba uide* s. *ead. reg. in prin. Altera replicatio uidetur esse: Nisi cum in sementem impendisset, messis non responderit. quæ replicatio reprobatur l.8.§.fin. ff soluto matr. cuius uerba uide J.*

IIII. EXCEPTIO: *Nisi in tutelam & conseruationem rerum dotalium impendit. Hæc exceptio approbatur l. 15. ff. de imp. in rebus dotalibus factis, hisce uerbis:* Quod dicitur, Impensas quę in res dotales necessariò sunt factæ, dotem deminuere: ita interpretandũ est, ut si quid extra tutelam necessariã in res dotales impensum sit, id demum in ea causa sit. Nam tueri res dotales uir suo sumptu debet: alioquin tam cibaria dotalibus mancipijs data, quàm quæuis modica ædificiorum dotalium refectio, & agrorum quoq; cultura dotem minuerent: omnia enim hæc in specie necessariarum impensarũ sunt. Sed ipsę res ita præstare intelliguntur, ut nõ tam impendas in eas quàm deducto eo minus ex his percepisse uidearis. Quæ autem impendia secundum eam distinctionem ex dote deduci debeant: non tam facilè in uniuersum definiri, quàm per singula ex genere & magnitudine impendiorum æstimari possunt. *Concordat l.28.§.1. ff. de donat. inter uir. & uxor. cuius uerba uide J. except.6. repl.2.*

V. EXCEPTIO: *Nisi stipendij uel tributi nomine ob fundum dotalem impensum sit uel solutũ. Hæc exceptio approbatur l.13. ff. de imp. in rebus dotalibus factis, hisce uerbis:* Neq; stipendiũ neq; tributum ob dotalem fundum præstita exigere uir à muliere potest: onus enim fructuum hæc impendia sunt.

VI. EXCEPTIO: *Nisi in aliam quàm dotalem rem sit impensum. Hæc exceptio approbatur l.1.§.in necessarijs. ff. de impensis in rebus dotalibus factis, hisce uerbis:* In necessarijs impensis hoc sciendum est, eas demum impensas dotem minuere, quæ in dotẽ factæ sunt. Cæterùm si in dotem factæ non sint, non habent in se reputationem. *Concordat l.5.§. nam in pecunia. ff. eod. tit. his uerbis:* Hoc de his impensis dictũ est, quæ in dotem ipsam factæ sunt. Cæterùm si extrinsecus, nõ deminuent dotem. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi ex dote sit expensum in necessarias mulieris, uel eius qui dotis repetitionẽ habet, causas. quæ replicatio approbatur l.21. ff. soluto matr. his uerbis:* Si ideo maritus ex dote expendit, ut à latronibus redimeret necessarias mulieri personas, uel ut mulier uinculis aliquem de necessarijs suis uindicaret, reputatur ei id quod expensum est, siue pars dotis sit, pro ea parte: siue tota dos sit, actio dotis euanescit. Et multo magis idem dicendum est, si socer agat de dote, debere rationẽ haberi eius quod in ipsum impensum est, siue ipse maritus hoc fecit, siue filiæ ut faceret dedit. Sed etsi nõ pater experiretur, sed post mortem eius filia sola de dote ageret: idem erit dicendũ. Cũ enim doli exceptio insit de dote actioni, ut cæteris bonæ fidei iudicijs, potest dici (ut & Celso uidetur) inesse hunc sumptũ actioni de dote: maximè si ex uoluntate filiæ factus sit. *Secunda replicatio est: Nisi in pueros ex ancillis dotalibus natos sit impensum. quæ replicatio approbatur l. 28. §. 1. ff. de donat. inter uir. & uxor. his uerbis:* Si quid in pueros ex ancillis dotalibus natos maritus impẽderit, aut in doctrinam aut alimenta, non seruatur marito: quia ipse ministerijs eorũ utitur. Sed illud seruatur, quod nutrici datum est ad educandum: quia pro capite id dedit, quemadmodum si à prędonibus redemisset seruos dotales. *Tertiæ replicationis loco notandum, quòd quamuis id quod à marito in alias res quàm dotales impensum est, ex dote deducere, uel dotis repetitioni per exceptionem opponere non possit: tamen illud per actionem petere non prohibeatur, exemplo eius*

quod

quod s. except. 1. repl. 1. de utilibus impensis dictum est.

VII. EXCEPTIO: *Nisi maritus donandi causa impenderit, uel impensas remiserit. Hæc exceptio reprobatur l. 11. §. fin. ff. de impensis in rebus dotalibus factis. cuius uerba uide in Comment. donationum, cap 8. except. 29. repl. 1. exemplo 6.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi res, in quam impensum est, perierit. Hæc exceptio reprobatur l. 4. in fine. ff. de impensis in rebus dotalibus factis. cuius uerba uide s. except. 2. in prin.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi mulier marito malit relinquere rem, in quam impensum est, quàm impensas præstare. quæ exceptio reprobatur exemplo l. 78. §. si fundus. ibi: nec audiri ff. de iure dotium. cuius uerba uide J. cap. 8. reg 28.*

X. EXCEPTIO: *Nisi modicæ sint impensæ. Hæc exceptio approbatur l. 12. ff. de imp. in rebus dotalibus factis, hisce uerbis:* Omnino & in ædificandis ædibus, & in reponendis propagandisq; uineis, & in ualetudine mancipiorum modicas impensas non debet arbiter curare: alioquin negociorum gestorum potius, quàm de dote iudicium uidebitur. *Concordat l. 15. ibi: quàm quæ ais medica. item ibi: ex genere & magnitudine impendiorum ff. eod. tit. cuius uerba uide s. except. 4.*

XI. EXCEPTIO: *Nisi conuenerit, ne ob impensas ageretur. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. fin. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba cum sua distinctione uide s. lib. eod. cap. 1. quæst. 1. except 7.*

XII. EXCEPTIO: *Nisi dote soluta impensarum ratio habita non sit. Hæc exceptio reprobatur l. 5 §. si dos tota. ff. de imp. in rebus dotalibus factis. cuius uerba uide s. hoc cap. in prin.*

XIII. EXCEPTIO: *Nisi matrimonium iure non subsistat. Hæc exceptio reprobatur exemplo l. 22. §. fin. cum lege sequente. ff. soluto matrimonio: ubi cum d. §. fin. dictum esset, mulierem, cuius maritus seruus apparuit, in peculio eius habere priuilegium dotis. cuius uerba uide s. lib. 8. cap. 9. reg. 4. except. 10. subijcitur l. 23. his uerbis:* Et si quid in eam dotē impensum est, nec à muliere reddatur, per doli mali exceptionem seruabitur. *Hæc de exceptionibus aduersus causam propositam.*

II. QVID ET QVANTVM VENIAT in actionem uel exceptionem propositam.

I. *Regula. Dos, nō corpus dotis deminuitur ob impensas. quæ regula approbatur l. 5. in prin. ff. de impens. in rebus dotalibus factis, hisce uerbis:* Quod dicitur, Necessarias impensas dotē minuere: sic erit accipiendum (ut & Pomponius ait) non ut ipsę res corporaliter deminuantur (utputà fundus uel quodcūq; aliud corpus) etenim absurdum est deminutionem corporis fieri propter pecuniam. Cæterùm hęc res faciat desinere esse fundum dotalē, uel partem eius. Manebit igitur maritus in rerum detentione, donec ei satisfiat: non enim ipso iure corporum, sed dotis fit deminutio. Vbi ergo admittimus deminutionem dotis ipso iure fieri? ubi non sunt corpora, sed pecunia. Nam in pecunia ratio admittit deminutionem fieri. Proinde si æstimata corpora in dotem data sint, ipso iure dos deminuetur per impensas necessarias. *Concordat l. 56. §. quod dicitur. ff. de iure dotium, his uerbis:* Quod dicitur, necessarias impensas ipso iure dotem minuere: non eò pertinet, ut si fortè fundus in dote sit, desinat aliqua ex parte dotalis esse: sed nisi impensa reddatur, aut pars fundi aut totus retineatur. Sed si tantum in fundum doralem impensum sit per partes, quanti fundus est, desinere eum dotalem esse, Scæuola noster dicebat: nisi mulier sponte marito intra annū impensas obtulerit. Si pecunia & fundus in dote sint, & necessariæ impensæ in fundo factę: Nerua ait, dotem pecuniariam minui. Quid ergo si mulier impensas marito soluerit: utrum crescet dos, an ex integro data uidebitur? cuius rei manifestior iniquitas in fundo est, secundum sententiam nostri Scæuolæ. Nam si desinit dotalis esse, poterit alienari rursus, quemadmodum poterit fieri dotalis data pecunia? an iam pecunia in dotem esse uidebitur? sed magis est ut ager in causam dotis reuertatur, & interim alienatio fundi inhibeatur. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi pecunia in dotem sit data, non corpus aliquod, ut fundus. quæ exceptio approbatur uerbis suprà propositis hisce:* Vbi ergo admittimus deminutionē dotis ipso iure fieri? ubi non sunt corpora, sed pecunia, &c. *Concordat d. uers.* Si pecunia & fundus in dote sint, &c. *Altera exceptio est: Nisi corpus æstimatum in dotem datum sit. quæ exceptio approbatur uerbis s. propositis hisce:* Proinde si ęstimata corpora in dotem data sint, ipso iure dos deminuitur per impensas necessarias.

II. *Regula. Impensis in uestimenta seruorum factis, ipsa uestimenta, si supersunt, erunt restituenda. quæ regula approbatur l. 66. §. seruis. ff. soluto matr. his uerbis:* Seruis uxoris uir numos in uestiarium dederat: quo peracto deinde intra annum diuortium intercesserat: placuit Labeoni & Trebatio, qualia uestimenta post diuortium essent, talia uiro reddi. Idem iuris futurum fuisse, si ipsa uestimenta uir emisset, & seruis dedisset. Quòd si uestimenta non redderentur, tunc uitum precium in dotem compensaturum.

III. QVAE

III. QVAE ACTIO VEL EXceptio impensarum nomine competat.

I. *Regula. Impensæ ipso iure dotem minuunt, & ex dote deducuntur. quæ regula approbatur l. 5. §. fin. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide s̄. cap. 2. quæst. 1. except. 7 Concordat l. 56. §. quod dicitur. ff. de iure dotium. cuius uerba uide paulo superius quæst. prox. reg. 1. Concordat item l. 2. §. est & illud. ibi: Impensæ autem. ff. de dote relegata. cuius uerba uide in Comment. de legatis cap. 35. quæst. 2. reg. 1. Concordat item Instit. de actionibus. §. item si de dote. ibi: Propter retentionem. cuius uerba uide s̄. hoc Cap. in prin. Propositæ regulæ exceptiones uide s̄. quæst. 1. Sed & tollitur hæc regula per ea quæ habentur j. reg. proxim.*

II. *Regula. Per exceptionem maritus impensas potest consequi, si dos à se repetatur. quæ regula approbatur l. 5. in prin. ibi: Manebit igitur. ff. de impensis in rebus dotalibus factis. cuius uerba uide s̄. quæst. prox. in prin. Concordat l. 25. ff. soluto matrimonio. cuius uerba uide s̄. quæst. 1. except. 13. Mutatur hæc regula l. unica. §. sed nec ob res. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide j. reg. proxim. sed & plura de hac re uide j. cap. 8. reg. 25. in fine.*

III. *Regula. De actione & condictione impensarum, proponitur l. 5. §. si dos tota. ff. de impensis dotalibus. cuius uerba uide s̄. eod. cap. in prin. Concordat l. unica. §. sed nec ob impensas. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Sed nec ob impensas in res dotis factas retentio satis esse nobis uidetur idonea: cum enim necessariæ quidem expensæ dotis minuant quantitatem, utiles autem non aliter in rei uxoriæ actione detinebantur, nisi ex uoluntate mulieris: non ab re est, siquidem mulieris uoluntas intercedat, mandati actionem à nostra authoritate marito contra uxorem indulgeri, quatenus possit per hanc quod utiliter impensum est adseruari: uel si non intercedat mulieris uoluntas, utiliter tamen res gesta est. Negociorum gestorum aduersus eam sufficere actionem.

IIII. *Regula. Deficiente actione & exceptione deducto operis permittitur. d. §. sed nec ob impensas. ibi: Quòd si uoluptariæ. cuius uerba cum concordantibus uide s̄. quæst. 1. except. 1. repl. 4.*

IIII. EVENTVS ACTIONIS & exceptionis propositæ.

Solutis impensis utrum dos uideatur creuisse, an uerò ex integro data, definitur l. 5. §. sed si impensis. ff. de impensis dotalibus, hisce uerbis: Si impensis necessarijs mulier satisfecerit, utrum dos crescit, an uerò dicimus ex integro uideri dotem? Et ego (Vlpianus) ubi & pecunia data est, nō dubito dotem uideri creuisse. *Concordat l. 56. §. quid ergo. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. quæst. 2. reg. 1.*

DE REPETITIONE dotis. Cap. V.

H*Actenus actiones & exceptiones marito dotis nomine competentes, propositæ sunt: quanquam plures huiusmodi actiones & exceptiones proponentur j. cap. 10. Nunc istæ actiones proponendæ sunt, quæ ex parte mulieris dotis nomine competunt: inter quas præcipuum locum obtinet dotis repetitio, de qua in hoc & j. proximè sequentibus titulis tractabitur.*

I. GENVS ET SIMILE huius actionis.

I. *Regula. Ex stipulatu actio datur, quamuis stipulatio nulla uel mutila interuenerit. quæ regula approbatur l. unica. §. 1. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide s̄. cap. 2. except. 18. Concordat d. l. unica. §. & ut plenius, usq; ad §. sed etsi. cuius uerba uide s̄. d. cap. 2. quæst. 6. reg. 3.*

II. *Regula. Bonæ fidei actio est. quæ regula approbatur d. §. sed etsi. his uerbis:* Etsi non ignoramus, ex stipulatu actionem stricto iure esse uallatam, & non ex bona fide descendere: tamen quia nouam naturam de dote stipulatio sibi inuenit, accommodetur ei natura rei uxoriæ & bonæ fidei beneficium. Et omnes quidem euentus, quos dos ex stipulatu habet, maneat pro sui natura exercens. si quid autem optimum ex rei uxoriæ actione inuenimus, hoc in præsenti specialiter ei addimus, ut & sit noua ista ex stipulatu, quā composuimus: & non propria tantum, sed etiam ueteris actionis pulchritudine decorata. Primùm itaq; quid naturale sit ex stipulatu actionis, exponatur, & ita si quid ex actione rei uxoriæ superuenerit, addatur, &c.

III. *Regula. Actio ex stipulatu de dote rei uxoriæ actionis naturam habet: ut ex iam propositis constat. Quæ autem rei uxoriæ actionis natura fuerit, infrà in suis locis dicetur.*

II. ADVERSVS QVOS COMpetat actio proposita.

I. *Regula. De eo cui dos tradita est, & marito. Regulariter aduersus maritum datur, quamuis alij dos data sit. quæ regula approbatur l. 22. §. transgrediamur. ff. soluto matrimonio, his uerbis:* Transgrediamur nunc ad articulum hunc, ut quæramus, aduersus quos competat de dote actio? Et aduersus ipsum maritum competere palàm est: siue ipsi dos data sit, siue alij ex uoluntate mariti, uel subiecto iuri eius, uel non subiecto. *Concordat l. 19. ff. de iure dotium, his uerbis:* Etiamsi alij iussu mariti dos detur, nihilominus maritus de dote obligatur. *Concordat l. 59. in prin. ff. d. tit. his uerbis:* Si mulier ita dotem promiserit, Decem tibi

tibi aut Titio doti erunt: hoc casu dici potest uel Titio dari posse: sed de dote uirum teneri, quemadmodum si Titio iussisset dari. nec mirum, cum etiam promissura uiro dotem posit delegante eo alteri promittere. Etsi dici solet, alij quàm marito dotis nomine mulierem non posse obligari: his tamen casibus uiro dos quæritur. Non enim existimabimus illam ita promisisse, ut uel de Titij nuptijs cogitaret. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi patri, in cuius potestate maritus est, dos sit data. quæ exceptio approbatur. d. §. transgrediamur. ibi: sed si filiusfam. cuius uerba uide ℥. reg. prox. concordat l. 10. C. soluto matrimonio, his uerbis:* Si socero filiæ tuę dotem dedisti, licet in eius positus potestate gener tuus rebus humanis exemptus sit, tamen non de peculio, sed in solidum à te cousentiente filia conuentum eum satisfacere oportet. *Plura de regula proposita uide ℥. cap. prox. except. 11.*

II. *Regula. De filiofamilias marito, eiusq; patre, proponitur d. §. transgrediamur. ibi: sed si filiumfam. his uerbis:* Sed si filiusfamilias maritus sit, & dos socero data sit, aduersus socerū agetur. Planè si filio data sit, siquidem iussu soceri, adhuc absolutè socer tenebitur. Quòd si filio data sit nō iussu patris, Sabinus & Cassius responderunt, nihilominus cum patre agi oportere. Videri enim ad eū peruenisse dotem, penes quem est peculiū. Sufficit aūt ad id eum damnari quod est in peculio, uel quod in rem patris uersum est. Sin aūt socero dotem dederit, cum marito non poterit experiri, nisi patri hæres extiterit. *Concordat l. 25. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Si filiofamilias dos data sit iniussu patris, de peculio quidē agetur: sed siue propter impensas à filiofamilias factas, ageret, siue propter res donatas à filiofamilias, uel amotas ab uxore res peculiares, hoc ipso quod habet actionem pater ex persona filij, maius peculium fit: & sic totum est præstandum mulieri quod in peculio est: modò adhuc sit quod uxori debeatur. *Concordat l. 53. ff. eod. tit his uerbis:* Si filiofamilias data est dos, ipse quidem dotis actione tenetur, pater autem eius de peculio: nec interest in peculio rem uel pecuniā dotalem habeat, nec ne: sed quatenus facere potest, hic quoq; condemnādus est. Intelligitur aūt peculiotenus facere posse, quod habet rei iudicatæ tempore. Et quidem si cū patre agatur, deducetur ex peculio quod patri uel subiectis ei personis filius debet. At si cum ipso filio agatur, alterius debiti non fiet detractio in computatione, quantum facere posit filius. *Concordat itē l. 10. C. soluto matrim. cuius uerba uide ℥. reg. proxim. in fine.*

III. *Regula. De hæredibus mariti, uel eius qui dotis actione tenetur. Hi quoq; eadem tenentur actione. quæ regula approbatur l. 9. C. soluto matrim. his uerbis:* Dotis actione successores mariti super eo, quod ei dotis nomine fuerat datū, conuenire debes: ingrediendi enim in possessionem rerum dotalium, hæredibus mariti non consentientibus, sine authoritate competentis iudicis nullam habes facultatem. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc esse uidetur: Nisi dos alij sit legata. hoc enim casu legatarius, non hæres uidetur conueniendus esse. Verùm exceptio hæc reprobatur l. 1. §. per contrarium. ff. de dote relegata. cuius uerba uide in Comment. legatorū cap. 35. quæst. 1. except. 8. Planè admittitur exceptio proposita, si hæres non soluendo existens cautionem de indemnitate à legatario præstā la exigere supersederit. quæ distinctio approbatur l. 7. § fin. ff. d. tit. cuius uerba uide d. except. 8. repl. 1. Concordat d. l. 7. §. sed si lex. cuius uerba uide ℥. cap. prox. except. 39 repl. 3. Secunda exceptio est: Nisi unus ex hæredibus dotem præcipuam habeat: hoc enim casu is solus teneri uidetur, non etiam cæteri eius cohæredes. Verùm & hæc exceptio reprobatur: de indemnitate tamen is hæres cæteris cohæredibus eo nomine tenetur cauere. quæ cautione approbatur l. unica. §. cautione uidelicet. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Cautione uidelicet defensionis in specie, in qua dotē suæ uxoris uel nurus in familiæ ercisciundæ iudicio præcipuam filius defuncti detrahit, secundum propriā naturam ex stipulatu actionis cohæredibus suis præstanda. *Tertia exceptio est: Nisi ab uno ex hæredibus mulieri pro dote compensandi animo defunctus legauerit, & mulier dotem malit quàm legatum: tūc enim dotis actione is solus tenetur, a quo legatum relictum est, non cæteri. quæ exceptio approbatur l. 55. ff. de legatis, his uerbis:* Cum ab uno hęrede mulieri pro dote compensandi animo legatū est, eaq; dotem suā ferre quàm legatum maluit: utrum in omnes hęredes, an in eum solum, à quo legatum est, actio dotis ei dari debeat, quæritur? & Iulianus in eum primū, à quo legatū sit, actionē dandam putat. Nam cum aut suo iure, aut iudicio mariti contenta esse debeat, æquū esse eū, à quo ei maritus aliquid pro dote legauerat usq; ad quantitatē legati onus huius æris alieni sustinere: reliqua parte dotis ab hæredibus ei pręstanda. Eadem erūt dicenda, si hæres instituta pro dote omiserit hæreditatē, ut in substitutū actio detur: & hoc uerum est. Sed de legatis & legis Falcidiæ ratione bellè dubitatur, utrū is, in quem solum dotis actio datur, legata integra ex persona sua debeat, perinde ac si omnes hæredes dotē totā præstarent: an dotem totā in ære alieno cōputare: quia in eum solū actio eius detur? quod sanè magis rationē habere uidetur. *Quarta exceptio est: Nisi pater mulieris, in cuius potestate illa est, marito hæres exstat:*

Hæc

Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius replicatio hæc est: Nisi mulier à patris potestate sit liberata. quæ replicatio approbatur l. 44. in prin ff. soluto matrim. cuius uerba uide J. cap. prox. except 35.

I I I I. Regula. *De legatario, cui dos legata uel prælegata est. De hoc uide s̄. reg. prox. except. 1 & 2.*

V. Regula. *De fideiussoribus. Hi quoq; dotis actione tenentur. quæ regula approbatur l. 55. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. cap. 2. quæst. 3. reg. 1. Huius exceptio est: Nisi ab inuito detur. Approbatur l. 1. cum lege sequente, C. ne fideiussores uel mandatores dotiũ dentur. cuius uerba uide J. cap. 10. reg. 6.*

V I. Regula. *De fisco mariti bonis publicatis, proponitur l. 31. in prin. ff. soluto matr. his uerbis:* Si marito publico iudicio damnato, pars aliqua bonorum eius publicetur, fiscus creditoribus eius satisfacere necesse habet, inter quos uxor quoq; est. *Concordat l. 2. C. eod. tt. his uerbis:* Secundum rationem iuris existimas restitui tibi debere dotem à fisco, qui bona damnati patris tui suscepit. Licet enim uiro quondam tuo pater tuus hæres extiterit, attamen iuri tuo hoc derogare nõ potest: cùm & ipse pater sine uoluntate tua nec exigere nec accipere dotem poterat.

III. QVANDO ET QVAMdiu detur actio?

I. Regula. *Constante matrimonio dos repeti non potest. quæ regula approbatur l. 7. C. soluto matrim. his uerbis:* Filiæ pecuniam adimere, quam habes in potestate, minimè prohiberis. Nã si pro ea dotem dedisti, hanc constante matrimonio nec consentiente quidem ipsa: matrimonio autem dissoluto, inuita repetere non potes. *Concordat l. 5. C. de collationibus, his uerbis:* Dotis quidem petitio perseuerante matrimonio tibi nõ competebat: quamuis enim eam intestato patre defuncto fratri conferre debueras, non tamen eo nomine aduersus maritũ tibi actio potuit esse: cum eo minus in partem tibi delatæ successionis patris auferre potueris. *Concordat item l. 9. C. de rei uendicatione, his uerbis:* Doce ancillam, de qua supplicas dotalem fuisse in notione præsidis: quo patefacto dubium nõ erit uindicari ab uxore tua nequiuisse. *Planè recipit regula proposita aliquot exceptiones, quarum prima hæc est: Nisi maritus ad inopiam redigatur. quæ exceptio approbatur l. 24. in prin. ff. soluto matr. his uerbis:* Si constante matrimonio propter inopiam mariti mulier agere uolet, unde exactionem dotis initiũ accipere ponemus? & constat exinde dotis exactionem competere, ex quo euidentissimè apparuit, mariti facultates ad dotis exactionem non sufficere. *Planè huius exceptionis replicatio uidetur esse talis: Nisi non personali actione de dote agatur, sed hypothecaria aduersus possessores rerum mariti. Hæc replicatio reprobatur l. 29. C. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. lib. 8. cap. 9. reg. 4. except. 12. Secunda exceptio est: Nisi marito deportato, uel aliâs damnato bona eius sint publicata. quæ exceptio approbatur l. 1. C. de repudijs. cuius uerba uide s̄. lib. prox. cap. 8. causa 4. Tertia exceptio est: Nisi filiofamiliâs uel seruo dos promissa uel data sit, domino uel patre ignorante aut inuito. quæ exceptio approbatur l. 46. §. traditione ff. de iure dotium. cuius uerba uide J. quæst. 5. reg. 7. Quarta exceptio est: Nisi seruo dotali uolũtate mulieris manumisso, mulier ea quæ ad maritũ occasione libertatis peruenerũt, petat. quæ exceptio approbatur l. 65. ff. soluto matrim. cum enim in proxima præcedente lege 64. cuius uerba uide J. cap. prox. except. 25. repl. 1. dictum esset, mulierem posse ea, quæ ad maritum occasione libertatis peruenerunt, petere: subijcitur d. l. 65. his uerbis,* Hęc actio etiam constante matrimonio mulieri competit.

I I. Regula. *Soluto matrimonio post annum datur hæc actio. quæ regula approbatur l. unica. §. exactio. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Exactio dotis celebretur non annua, bima, trima die, sed omnimodo intra annum in rebus mobilibus, uel se mouentibus, uel incorporalibus: cæteris uidelicet rebus, quę solo continentur, illicò restituendis: quod commune fuerat utriusq; actionis. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi res soli sit, quæ repetitur: tũc enim statim soluto matrimonio competit actio. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Cæteris uidelicet rebus quæ solo continentur illicò restituendis. *Secunda exceptio est: Nisi de alio tempore conuenerit. quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 14. cum duabus legibus sequentibus. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* De die reddendæ dotis hoc iuris est, ut liceat pacisci qua die reddatur: dum ne mulieris deterior conditio fiat: id est, ut citeriore die reddatur. Vt autem longiore die reddatur dos, conuenire non potest: non magis quã ne omnino reddatur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi de longiore tẽpore, quàm legibus statutum est, conuenerit. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Vt autem longiore die. &c. *Concordat l. 17. ff. eod. tt. his uerbis:* Atilicinus Proculo suo salutem. Cum inter uirum & uxorem pactum cõuentum ante nuptias factum esset, ut quibus diebus dos data esset, ijsdem diuortio facto redderetur: post quinquennium quàm nuptiæ factæ sunt, uxor uiro dotem dedit. Diuortio facto, quæro, utrum quinquennij die uir uxori dotẽ reddet, an statuto legibus tempore? Proculus respondit: Quod ad diem dotis reddendę attinet, pacto existimo meliorem conditionem mulieris fieri posse, deteriorem nõ posse. Itaq; si cautum est, ut priore tempore quàm legibus constitutum est reddatur, stari ab eo debere. Si ut longiore,

giore,nec ualere id pactum cõuentum. Cui sententiæ conueniens est dicere, si pacto conuento cautum est,ut quanto serius post nuptias data fuerit, tanto serius post diuortium reddatur:si propiore tempore, quàm in reddenda dote constitutum est,data sit, ualere pactum conuentum: si longiore,nõ ualere. *Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est:Nisi post diuortium factum de longiore tempore conuenerit. quæ duplicatio adprobatur l.18.ff.d. tt.his uerbis:* Licet manente matrimonio nõ possit inter uirũm & uxorem conueniri,ut longiore die dos reddatur:post diuortium tamen,si iusta causa conuentionis fuerit,id pactum debet custodiri. *Secunda duplicatio est:Nisi non ipsa mulier, sed pater eius pro ea dotem dederit,& longius tempus pactus fuerit.quæ duplicatio approbatur l.19. ff d.tt.his uerbis:* Aliud est si pater pro filia dotem promisit,ut annua, bima, trima, quadrima, quinto anno à se redderetur, & conuenit ut iisdem diebus soluto matrimonio dos redderetur. Hoc enim pactum ita ualet, si patri filia hæres extiterit, & interueniente ea pactum conuentum fuerit. *Tertia duplicatio est: Nisi cum antea de breuiori tempore pactum factum esset, postea de tempore legibus statuto conuenerit. quæ duplicatio approbatur l.27.§.quod & in specie dotis.ff. de pactis, hisce uerbis:* Puta pactam mulierem , ut præsente die dos redderetur,dein de pacisci, ut tempore ei legibus dato dos reddatur, incipiet dos redire ad ius suum: nec dicendum est, deteriorem conditionem dotis fieri per pactum. Quoties enim ad ius,quod lex naturæ eius tribuit,de dote actio redit, non fit causa dotis deterior, sed formę suę redditur. Hęc & Scęuolæ nostro placuerunt. *Hæc de prima replicatione. Secunda replicatio est: Nisi non in continenti, sed ex interuallo conuenerit. quæ replicatio approbatur l.7. §.quin imò.ibi: Sed hoc sic accipiendum. ff. de pactis. cuius uerba cum aliis propositæ exceptionis replicationibus uide in comment.de Pactis.*

Tertia exceptio est: Nisi mulieris periculo res fit. Hæc exceptio reprobatur l.24. §.siue autem.ff.soluto matr.his uerbis: Siue mariti siue uxoris periculo dos fuit,nihilominus legitimo tẽpore debet soluere maritus.

III. *Regula. Defuncto eo,aduersus quem competebat actio,non nisi adita eius hæreditate actio datur. quæ regula approbatur l.24.§.1.ff. soluto. matr. his uerbis:* Si exhæredato marito mulier agat,magis est ut ex die aditæ patris hęreditatis incipiat ei dotis actio.

IIII. *Regula.Etiam dotis actioni obstat longi temporis præscriptio: quæ à quo tẽpore currere incipiat, definitur l.30.§. omnis. C. de iure dotium, his uerbis:* Omnis temporalis exceptio siue per usucapionẽ inducta,siue per decẽ,siue per uiginti annorũ curricula, siue ex eo tempore maiore uel minore sit introducta, ea mulieribus ex eo opponatur,ex quo possint actiones mouere,id est, opulentis quidem maritis cõstitutis post dissolutum matrimoniũ: minus autem idoneis,ex quo hoc infortunium eis illatum esse claruerit. Cum constante etiam matrimonio posse mulieres cõtra maritorum parum idoneorum bona hypothecas suas exercere,iam nostra lege humanitatis intuitu definitũ est ficti diuortij falsa dissimulatione in huiusmodi causa,quã nostra lex amplexa est,stirpitùs eruẽda. *At Imp.Iam nostra lege. Scilicet l.29.C.eod.tt.de qua §.reg 1.except.2.repl.4 Cõcordat l.7.§.illud.ibi:uti le euenit.C.de præscript.30.uel 40. annorum. cuius uerba uide in Comment liberationum,cap.ult.Concordat item l.41.§.fin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide J. cap.8.reg.14.*

IIII. ADIVNCTA ET euentus propositæ actionis.

I. *Regula. De cautione indemnitatis ab actore præstanda,proponitur l. 15.ff.soluto matrimonio. his uerbis:* Cum mulier de dotis repetitione post solutum matrimonium agit, cauere debet marito, qui ædium nomine damni infecti cauit,si uelit eam recipere,ut periculũ mari to amoueatur. *Similis cautio proponitur l. 25. §. fin.ff.eod.tt.his uerbis:* Si uir in quinquennium locauerit fundum,& post primum fortè annum diuortium interuenerit: Sabinus ait, non aliàs fundum mulieri reddi oportere, quàm cauerit,si quid præter unius anni locationem maritus damnatus sit,id se præstaturam esse. Sed & mulieri cauendum, quidquid præter primum annum ex locatione uir consecutus fuerit, se ei restiturum. *Alia actoris cautio proponitur l. 7. §. interdum. ff. soluto matr. cuius uerba uide J cap.8. reg.12. except.5.*

II. *Regula.De cautione à reo præstanda, proponitur l.25.§.maritum. ff.soluto matr.his uerbis:* Maritũ in reddenda dote de dolo malo & culpa cauere oportet.

III. *Regula.Itidem de cautione rei conuenti,proponitur d.l.25.§.si qui dotalium.his uerbis:* Si qui dotaliũ seruorum in fuga erũt,cauere debebit maritus, se eos uiri boni arbitratu persecuturum & restiturum.

IIII. *Regula. De alia huiusmodi cautione proponitur d.l.25.§ fin.cuius uerba uide §.reg.1.*

V. *Regula De alia rei conuenti cautione.proponitur l.24. §.si uir uoluntate ibi:* Quod si negociũ. *ff. eod.tt.cuius uerba uide J.cap.prox.except.25.*

VI. *Regula.De iudicati actione cui detur, definitur l. 31. §.si uoluntate. ff. soluto matrim.his uerbis:* Si uoluntate filiæ procurator à patre datus litem de dote contestatus fuerit, & re fecidum

dum cũ iudicata pater decesserit: iudicati actionem filiæ potius quàm hæredibus patris dari oportebit.

V. ADFINIA PROPOSITAE actionis remedia.

I. *Regula. De rei uxoriæ actione, proponitur l. unica, in prin. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Rem in præsenti non minimam aggredimur, sed in omni penè corpore iuris effusam tam super rei uxoriæ actione, quàm ex stipulatu: earum communiones & differentias reserantes, & in unum tramitem ex stipulatu actionis torum rei uxoriæ ius, quod dignum esse ualere censemus, concludentes. Rei itaq; uxoriæ actione sublata, &c. *Cætera uerba uide s̄. cap. 2. quæst. 1. except. 18. item quæst. 6. reg. 3.*

II. *Regula. De actione hypothecaria & priuilegio dotis. Mariti bona mulieri tacitè pro dote sunt obligata, & in ijs cæteris creditoribus præfertur. quæ regula approbatur l. unica. §. & ut plenius. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide s̄. d. reg. 3. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi mulier iuri hypothecarum renunciauerit. quæ exceptio approbatur l. 21. C. ad S. C. Velleianum, his uerbis:* Iubemus licere mulieribus & pro uno contractu, uel certis contractibus, seu pro una uel certis personis seu rebus, iuri hypothecarum sibi competenti per consensum proprium renunciare: quodq; ita gestũ sit, hac authoritate nostra firmum illibatumq; custodiri: ita tamẽ, ut & si generaliter tali renunciatione pro uno (ut dictum est) contractu, seu certis contractibus, uel ad unam uel ad certas res seu personas consensum proprium accommodantes usæ sunt uel fuerint, eadem renunciatio illos contractus & illas res seu personas, quibus consensum suum proprium accommodauerunt uel accommodauerint, coartet: nec alijs quibusdam contractibus, quibus minimè mulieres consenserunt uel consenserint, prætendentibus eam opponendi licentia præbeatur: ijs scilicet omnibus, quæ in præsenti hanc consultissimam legẽ statuimus, ad præteritos nihilominus cõtractus, pro negocijs & cõtrouersijs, necdum transactionibus uel definitiuis sententijs, seu alio legitimo modo sopitis, locum habituris. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi in alio cõtractu, uel in alia re renunciauerit. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Ita tamen, ut etsi generaliter, &c. *Altera replicatio uidetur esse: Nisi cõstante matrimonio renunciauerit. Hæc replicatio reprobatur l. 11. C. eod. tit. his uerbis:* Etiam constante matrimonio ius hypothecarum seu pignorum marito remitti posse, explorati iuris est. *Hæc de prima propositæ regulæ exceptione. Plures huiusmodi exceptiones uide s̄. lib. 8. cap. 9. reg 4.*

III. *Regula. De uindicatione & condictione dotis, nuptijs non secutis, dictum s̄. lib. prox. cap. 1. quæst. 4. reg. 3. cum sequentibus.*

IIII. *Regula. De actione præscriptis uerbis nulla stipulatione interposita, proponitur l. 6. C. de iure dotium. cuius uerba uide j. cap. prox. except. 6. Planè actio hæc in casu proposito hodie transmutata est in actionem ex stipulatu, ex l. unica. §. 1. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide s̄. cap. 2. quæst. 1. except. 18.*

V. *Regula. De rei uindicatione etiam nuptijs secutis, proponitur l. 30. C. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. lib. 8. cap. 9. reg 4. in fine.*

VI. *Regula. De actione de peculio, & de in rem uerso, uide s̄. quæst. 2. reg 2.*

VII. *Regula. De condictione indebiti, si res filio familiâs uel seruo dotis nomine promissa uel tradita sit, domino uel patre ignorãte aut inuito, proponitur l. 46. §. traditione. ff. de iure dotium, his uerbis:* Traditione quoq; rei dotalis in persona serui uel filijfamiliâs facta dos cõstituitur, ita ut neq; periculũ nec culpam dominus aut pater præstet. Igitur hanc dotem periculo mulieris esse dico, quãdiu dominus uel pater ratam promissionem uel traditionem non habuerit. Ideoq; etiam manente matrimonio res quas tradiderit, condictione repetiturã puto: itemq; incerti condictione cõsecuturam, ut promissione liberetur. *Simile remediũ est: Si pro re dotis nomine data, postea alia res detur. tunc enim prior repeti potest condictione sine causa. quod approbatur l. 50. ff. de iure dotium, his uerbis:* Quæ fundũ in dotẽ habebat, diuortio facto cũ in matrimoniũ rediret, pacta est cum uiro, uti decem in dotẽ acciperet, &c.

VIII. *Regula. Si pater ignorans filiam diuertisse, pro ea dotem numerauerit, proponitur l. 41. ff. soluto matr. his uerbis:* Si pater ignorans filiã diuertisse, dotem ex causa promissionis numerauerit: non per indebiti condictionẽ, sed de dote actione pecunia petetur.

IX. *Regula. De negociorũ gestorum actione. proponitur l. 34. in prin. ff. de negocijs gestis, hisce uerbis:* Diuortio facto negocia uxoris gessit maritus. Dos nõ solùm dotis actione, uerùm & negociorũ seruari potest. Hoc ita si maritus dum gessit, facere potuit: aliâs enim imputari non potest, quod à se non exegerit. Sed & posteaquam patrimoniũ amiserit, plena erit negociorũ gestorum actio: quamuis si dotis actione maritus conueniatur, absoluẽdus sit. Sed hic quidã modus seruandus est, ut ita querelæ locus sit: quantum facere potuit, posteaquã is amiserit, si illo tempore ei soluere potuit. Non enim è uestigio in officio deliquit, si non protinus res suas distraxit ad pecuniã redigendam. Præterire deniq; aliquid tẽporis debebit, quo cessasse uideatur. Quòd si interea, priusquã officium

cium impleat, res amissa est, perinde negociorum gestorum non tenetur, ac si nunquam facere potuisset. Sed etsi facere possit maritus, actio negociorum gestorum in ducitur: quia forte periculum est, ne posse facere desinat.

X. *Regula. De addictione bonorū mariti pro dote, proponitur l.unica.C. ne pro dote mulieri bona mariti add. his uerbis:* Vt uxori pro dote addicātur bona, quondam mariti, iure prohibitū est. Sanè si nullo relicto successore non idoneus decessit, secūdum iuris formam, quatenus successionis modus patitur, indemnitati tuæ consulere non prohiberis.

XI. *Regula. De possessione dotis propria authoritate non occupanda, proponitur l.9.C.soluto matr. cuius uerba uide s̄.quæst.2.reg.5.*

XII. *Regula. De sequestratione proponitur l.22. §.si uerò dotem.ff.soluto matr. cuius uerba uide s̄.lib. 5.cap.9.de re litig.sequest. quæst.1.except.2.*

XIII. *Regula. De exceptione proponitur l.29.in prin. C.de iure dotium. cuius uerba uide s̄.lib.8.cap.9. reg.4.except.12. Hæc de quinq; quæstionibus seu locis actionis de dote ex stipulatu. Causæ autem, ex quibus ista actio competit, uel non competit: quibus item ea competit, nec non quid quantumq; in eam ueniat petendum, tractabitur in sequentibus tribus capitibus.*

DE CAVSA, EX QVA *dotis actio seu repetitio competit, eiusq; exceptionibus.*

Cap. VI.

Regulariter si dos data sit, & matrimonium solutum: dotis repetitio cōpetit. quæ regula approbatur l.unica.§.illo proculdubio. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide s̄. except. 6. Concordat l. ult. C.soluto matr. his uerbis: Si constante matrimonio maritus fatali sorte fuerat cōsumptus, dos quæ data dicitur uel promissa ex eius uxoris facultatibus, ad eandem reuertatur, nihilq; sibi ex hoc defuncti hæres audeat uindicare, quod ad mulierē recurrere fecit obitus maritalis. *Propositæ regulæ exceptiones plures sunt partim ex causa soluti matrimonij desumptæ, partim ex antecedentib. partim ex consequentibus, partim ex alijs circumstantijs in hoc capite proponendæ.*

I. EXCEPTIO: *Nisi culpa uxoris matrimonium sit dissolutū. Hæc exceptio approbatur l.8.§. uirum.C.de repudijs, hisce uerbis:* Virum si mulierē interdicta arguerit attentantem, tam dotē quàm ante nuptias donationē sibi habere seu uindicare, uxoremq; (si uelit) statim ducere, hac iusta definitione sancimus. Sin autem aliter uxori suæ renūciare uoluerit, dotem redhibeat, & ante nuptias donationē amittat. *Huius exceptionis species est s̄. except. prox. Sed & species seu exemplum cum proponitur l. 11. §. fin. ff. ad l.Iul. de adulterijs. cuius uerba uide s̄. except. 17. repl. 2. Item plures propositæ exceptionis species uide s̄.lib.prox.cap. 8. quæst. 2. reg.3.except. 6. Planè huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi utriusq; culpa intercesserit. Hæc replicatio approbatur l.39.ff.soluto matr. his uerbis:* Viro atque uxore mores inuicem accusantibus causam repudij dedisse utrunque, pronunciatum est. Id ita accipi debet, ut ea lege, quam ambo contempserunt, neuter uindicetur: paria enim delicta mutua pensatione dissoluuntur. *Huius exemplum etiam proponitur l. 47.ff.eod. tit. his uerbis:* Cum mulier uiri lenocinio adulterata fuerit, nihil ex dote retinet. Cur enim improbet maritus mores, quos ipse aut antè corrupit, aut postea probauit?

Secunda replicatio est: Nisi alius pro muliere dotem dederit. Hæc replicatio approbatur Nouell. c.22. §. præterea autem & aliud. cuius uerba uide s̄. lib. prox.cap.8.quæst.2.reg.3. except. 12. Concordat l.1. ff.de diuortijs. cuius uerba uide d. except. 12. Propositæ replicationis duplicatio hæc est: Nisi alij qui dotem dedit, non competit dotis actio, sed mulieri. quæ duplicatio approbatur l.24. C. de iure dotium, his uerbis: Si dotem marito libertæ uestræ dedistis, nec eam reddi soluto matrimonio in continenti uobis pacto uel stipulatione prospexistis: hanc culpa uxoris dissoluto matrimonio penes maritum remansisse constitit, licet eam ingratam circa uos fuisse ostenderitis.

Tertia replicatio est: Nisi cum maritus eiusue pater mulierem de crimine, ob quod soluitur matrimonium, accusare instituisset, ab accusatione destiterit. quæ replicatio approbatur l. 11. §. socer. ff. ad l. Iul. de adulterijs, hisce uerbis: Socer cum nurum adulterij accusaturum se libellis præsidi datis attestatus fuisset, &c.

II. EXCEPTIO: *Nisi mulier marito repudium miserit uel diuerterit. Hæc exceptio species est exceptionis præcedentis approbaturq; l.8.§. hæc mi si uir.C.de repudijs. cuius uerba uide s̄.lib.prox.cap. 5.quæst.2. reg 2. Concordat l.11.in prin. ibi: Denique scribit. ff. de diuortijs. cuius uerba uide s̄. lib. prox. cap.4. except. 5. in prin. Concordat item Nouell. c. 117. §. quia uerò quædam. cuius uerba uide s̄. lib. prox.cap.8.quæst 2. reg.6. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi post repudium sponsalia inter eosdem rursus sint contracta. Hæc replicatio approbatur per ea quæ dicta sunt s̄. lib. proxim. cap.8. quæst.2.except.10. uerùm eius duplicatio hæc est: Nisi pater absentis mariti eius nomine sponsalia contraxerit. quæ duplicatio approbatur l. 18. ff. soluto matrim. his uerbis:* Lucius Titius cum esset filiusfamilias, uoluntate patris uxorem Mæuiam duxit, & dotem pater accepit. Mæuia Titio repudium misit: postea pater repudiati absente filio sponsalia cum eadem nomine filij sui fecit. Mæuia denuò repu-

dium ſponſalibus miſit, atq; ita alij nupſit: quæro ſi Mæuia ageret cum Lucio Titio quondam marito, & à patre hærede relicto de dote, & probetur culpa mulieris matrimonium diſſolutum: an poſsit maritus propter culpam mulieris dotem retinere? Marcellus reſpondit, etiamſi ut hæres inſtitutus à patre Titius conueniretur: tamen ſi ſponſalibus non conſenſiſſet, culpam mulieris mulctandam eſſe. *Hæc de prima replicatio one. Plures huiuſmodi replicationes uide ſ.lib.prox.cap.8.quæſt.2.reg. 3. Quæ enim ibi exceptiones propoſitæ ſunt, hic replicationum loco repeti poſſunt. Sed & alias replicationes uide paulo ſuperius except.prox.*

III. EXCEPTIO: *Niſi alio caſu matrimonium ſolutum ſit, quàm in quem ſtipulatio de reddenda dote facta eſt. Hæc exceptio approbatur l.26. §.fin. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Pater ſi filia nupta mortem obijſſet, dotem dari ſtipulatus eſt: conſtante matrimonio capitali crimine damnatus eſt. Diuortio ſecuto, uel morte uiri ſoluto matrimonio, ſtipulationis conditio deficit. Quòd ſi mulier in matrimonio deceſſerit, ex ſtipulatu fiſco dotis actio quæritur. Poſt uerum autem diuortium renouatis nuptijs, non committitur fiſco ſtipulatio, licet defuncta ſit in matrimonio filia: quoniam ad primas nuptias pertinet. *Concordat l.79.§. Pater. in fine. ff. de leg. 2. cuius uerba uide ſ. cap. prox. reg 6.except.1. Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi cum in mortem alterutrius ſtipulatio facta eſſet, in fraudem ſtipulatoris ab altero repudium ſit miſſum. quæ replicatio approbatur l. 3. C. de repudijs, hiſce uerbis:* Dubium non eſt, omnia omnino quæ conſilio rectè geruntur, iure meritoq; effectu & firmitate niti. Quare ſi tu dotem pro muliere dediſti, & ex morte eius repetitionem ſtipulatus es, circumſcribendi autem tui cauſa ficto repudio matrimonium breui tempore reſciſſum eſt, res dotales quas ante nuptias obtuliſti, præſes prouinciæ recipere te non dubitabit. Certum eſt enim, daturum operam moderatorem prouinciæ, ut quæ contra fas geſta ſunt, fructum calliditatis obtinere non poſsint: cum nobis hiuſmodi commenta diſpliceant. Imaginarios enim nuncios & repudia nullius eſſe momenti, ſiue nuptijs fingant ſe renunciaſſe, ſiue ſponſalibus, etiam ueteribus iuris authoribus placuit. *Concordat l.59. ff. ſoluto matrim. his uerbis:* Filiæ meæ emancipatæ & ægræ uir in hoc repudium miſit, ut mortua ea dotem potius hæredibus eius quàm mihi redderet: Sabinus dicebat, utile mihi eius dotis recuperandæ iudicium dandum eſſe. *Concordat item Nouell. c. 22. §. præterea autem & aliud. cuius uerba cum concordantibus uide ſ. lib. prox. cap. 8. quæſt. 2. reg. 3. except. 12. uide item paulo ſuperius except. 1. repl. 2.*

Secundæ replicationis loco notandum, quòd quamuis ſtipulatori actio ſit deneganda, alio caſu matrimonio ſoluto, quàm in quem ſtipulatio facta eſt: tamē ipſi mulieri actio danda ſit, non marito ad retinendam dotem exceptio. quæ replicatio approbatur l.22. in prin. ff. ſoluto matrimonio, his uerbis: Si cum dotem daret pater uel extraneus pro muliere, in unum caſum pepigit uel in diuortiū uel in mortem: dicendum eſt, in eum caſum, in quem non pepigit, eſſe mulieri actionem.

Tertia replicatio eſt: Niſi non in certum caſum, ſed generaliter ſoluto matrimonio dotem reddi ſit ſtipulatus. Hæc replicatio approbatur l.240. ff. de uerbor. ſignif. his uerbis: Cum quærebatur an uerbū, ſoluto matrimonio dotem reddi, non tantùm diuortium, ſed & mortem contineret: hoc eſt, an de hoc quoq; caſu contrahentes ſentirent? & multi putabant de hoc ſenſiſſe, & quibuſdam alijs contrà uidebatur. Secundum hoc motus Imperator pronunciauit, id actum eo pacto, ut nullo caſu remaneret dos apud maritum. *Concordat l.56. ff. ſoluto matrim. his uerbis:* Si quis ſic ſtipuletur à marito: Si quo caſu Titia tibi nupta eſſe deſierit, dotem dabis? hac generali commemoratione & ab hoſtibus capta ea committetur ſtipulatio, uel etiamſi deportata fuerit, uel ancilla facta: hac enim conceptione omnes hi caſus continentur. Planè quantū ueniet in ſtipulatione, utrum quaſi mortua ſit, an quaſi diuortium fecerit? Sed humanius quis id competere dixerit, quod propter mortem conuenit.

Quarta replicatio eſt: Niſi ſolutum matrimonium poſtea redintegratum ſit, & tunc eo, in quem ſtipulatio facta eſt, caſu rurſus ſolutum. Hæc replicatio reprobatur l.26. §. fin. ff. de pactis dotalib. cuius uerba uide ſ. ead. except. in prin.

IIII. EXCEPTIO: *Niſi cū ita, Si morte mulieris ſolutum eſſet matrimoniū, ſtipulatio facta eſſet, maritus & uxor ſimul perierint, ut ignoretur uter alteri ſuperuixerit. Hæc exceptio reprobatur l.10 §. ſi maritus. ff. de rebus dubijs. cuius uerba cum alijs ſimilibus uide ſ. lib.7. cap.9. reg.13.*

V. EXCEPTIO: *Niſi conditio ſtipulationis dotalis defecerit. Hæc exceptio approbatur, ſimul et diſtinguitur per ea quæ habētur in Comment. legator. cap. 31. Sed & propoſitæ exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi cum ita eſſet facta dotis ſtipulatio, Si mulier intra biennium moriretur: illa mortua quidem ſit poſt biennium à tempore ſtipulationis numerandum, ſed intra biennium à tempore celebratarum nuptiarum. de qua replicatione ex facto conſultus reſpondi, eam admittendam ex l. 48. in prin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide ſuprà cap. 2. quæſt. 5. reg. 2.*

VI. EXCEPTIO: *Nisi nulla uel inutilis stipulatio aut pactum de reddenda dote antecesserit. Hæc exceptio reprobatur l. unica. §. 1. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide 5. cap. 2. quæst. 1. except. 18. Concordat d. L. unica. §. illo proculdubio, his uerbis:* Illo proculdubio in ex stipulatu actione seruando, ut si decesserit mulier constante matrimonio, dos non in lucrum mariti cedat, nisi ex quibusdam pactionibus, sed ad mulieris hęredes ex stipulatu actio secundum suam naturam transmittatur, siue expressa fuerit, siue ex hac lege inesse intelligatur. *Concordat l. 6. C. de iure dotiũ, his uerbis:* Auia tua eorum quę pro filia tua in doté dedit, etiãsi uerborum obligatio non intercessit, actionem ex fide conuentionis ex te (si hęres ex titisti) transmittere potuit: nec enim eadẽ causa est patris uel matris paciscentiũ: quippe matris pactum actionem præscriptis uerbis constituit, patris dotis actionem profecticię nomine competentem conuentione simplici minimè creditur innouare. *Ait. Imp.* Quippe matris pactum actionem præscriptis uerbis constituit. *Illud hodie mutatum est ex d. l. unica. §. 1. & d. §. illo proculdubio. Actio enim ex stipulatu datur, siue stipulatio interuenerit siue nõ, ut antea dictum est. Planè si alius quàm pater dotem pro muliere dederit, nisi nominatim sibi eam reddi pactus sit, ipsi denegabitur actio, sed mulieri dabitur. de quo dicetur J. cap. prox. Idq; notandum loco primæ ad uersus exceptionem propositam replicationis. Altera replicatio est: Nisi non dotis nomine, sed ex causa donationis datum sit: tunc enim nisi specialiter de eo reddendo, si matrimonium solutum esset, pactum sit factum, repetitio cessat. quæ replicatio approbatur l. 11. C. de donationibus ante nuptias. cuius uerba uide in Comment. donat. cap. 8. except. 5. dupl. general. 1.*

VII. EXCEPTIO: *Nisi alij dotem reddi sit stipulatus. Hæc exceptio approbatur l. 26. C. de iure dotium, his uerbis:* Si genero doté dando pro filia pater communis eam reddi tibi extraneo cõstituto stipulatus est: nec sibi cessante uolũtate, nec tibi prohibẽte iure quęrere potuit actioné. *Concordat l. 19. C. eod. tit. his uerbis:* Cum patré pro filia dotem tibi dantem, si post mortem suam in matrimonio cõstituta rebus humanis eadem eximatur, partem dimidiam dotis Amniæ reddi pactum proponas: pòst uerò testamẽto facto, eum alijs Amniam hæredem scripsisse, nec Amniam quidquam ex stipulatione petere uelle sanxisse: si quidẽ hanc sibi reddi secũdum fidem pacti stipulatam Amniam non probetur: ex alieno pacto non prorsus ei ulla competit actio. Si uerò ex uerborum cõceptione sibi Amnia quæsiuit obligationẽ, ac tibi testatorem prospexisse probetur, cõtra eam ex stipulatu post euentum conditionis petentem, quatenus accepit ex defuncti uoluntate, quæ fuit stipulata, exceptione (salua Falcida) uti potes. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi alter, cui pactum factum est, sibi quoq; reddi sit stipulatus. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Si uerò ex uerborum conceptione sibi Amnia quæsiuit obligationem, &c. *Huius ibidem proponitur duplicatio talis: Nisi alter, qui sibi quoq; stipulatus est, ab eo qui dotem dedit hæres institutus, & dotẽ petere prohibitus sit. Sed & propositæ replicationi cõcordat l. 4. C. de pactis super dote, his uerbis:* Pactũ dotale, quo matrem conuenisse cum patre tuo proponis, ut si in matrimonio decessisset, tibi & fratribus tuis dos restitueretur: si stipulatio ex persona uestra, cum in potestate patris constituti non essetis, minus legitima intercessit, defuncta ea in matrimonio actionẽ uobis quærere non potuit. Sed si obligatione uerborum ritè intercedente dotis petitionem habere potuisti (maximè si adhuc uinculis potestatis patriæ non attingeris) petitionem non prohiberis exequi. *Plura de hac replicatione uide J. cap. prox. reg. 1. except. 3. Secunda replicatio est: Nisi stipulatoris intersit alteri reddi. quæ replicatio approbatur l. 3. C. de inutilibus stipulat. his uerbis:* Vt inter absentes uerborum obligatio cõtrahi non potest, ita alteri cuius iuri subiectus non est, aliquid dari uel fieri, nisi sua intersit, nemo stipulari potest. Cum igitur defunctis in matrimonio filia tua superstitis filij nomine dotis partem dimidiam à marito detineri, alteram uerò partem nepoti tuo, uel si is in rebus humanis non esset, Iuliano restitui per pactum conuenisse proponas, præuentoque morte nepote etiam stipulationem ad Iulianum factam ob absentiam eius non ualuisse significes: ac propterea ex persona & stipulatione tua, quã restitui cuncta iuxta pactorum tenorem prouideras, reddi tibi desideres: super stipulatu tuo adi præsidem prouinciæ, ut examinatis partium allegationibus, quantum constiterit interesse tua iuxta placiti fidem dotis portionem Iuliano fuisse restitutam, ob incertæ actionis effectum concludat condemnationem taxatæ quantitatis.

Tertia replicatio est: Nisi hæredi suo reddi sit stipulatus. quæ replicatio approbatur l. 9. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide J. repl. prox. Quarta replicatio est: Nisi filio, quem habet in potestate, sit stipulatus. quæ replicatio approbatur d. l. 9. his uerbis: Si ita conueniat, ut si uiuo socero mortua sit filia, ipsi socero: si mortuo eo, filio: si filio quoque defuncto, totum suo hæredi reddatur: benigna interpretatione potest defendi utilem stipulationem esse. *Huius*

replicationis duplicatio uidetur esse: Nisi filio in eum e ifum reddi sit stipulatus, quo in eius potestate futurus non est, utputa post mortem suam. Hæc duplicatio reprobatur l. 23. ff. de pactis dotalibus, his uerbis: Pater cum filiæ suæ nomine dotem daret, pactus est, ut mortua filia uno pluribusúe liberis superstitibus, deducta parte tertia, reliqua dos sibi, aut post mortem suam illi aut illis filijs, quos in potestate habebat, redderetur: deinde hoc ita fieri stipulatus est. Post mortem eius mulier in matrimonio decesserat, relictis filijs: quæsitum est, an ex stipulatione duas partes illi petere possint? Africanus respondit, posse. Etenim uim eius stipulationis hanc esse, ut si in matrimonio mortua esset, dos patri reddatur, perindeq; habendum ac si talis stipulatio interposita fuisset: Si nauis ex Asia uenerit, mihi aut post mortem meam Lucio Titio dare spondes? Nam etsi post mortem stipulatoris nauis uenisset, hæredi deberi.

Quinta replicatio est: Nisi auus nepotibus suis reddi sit stipulatus. Hæc replicatio approbatur l. 7. C. de pactis super dot. his uerbis: Pater pro filia dotem datam genero, ea prius in matrimonio defuncta, nepotibus pactus restitui: licet his actionem quærere non potuit, tamen utilis eis ex æquitate accommodabitur actio. *Concordat l. 45. ff. soluto matr. cuius uerba uide J. cap. prox. reg. 5 except. 3.*

Sexta replicatio est: Nisi alteri, cui stipulatio facta est, dos sit soluta: tunc enim eam per exceptionem retinere potest, quamuis per actionem petere non potuisset. quæ replicatio approbatur l. 26. §. filia. ff. de pactis dotalibus, hisce uerbis: Filia cum pro se dotem promitteret, pepigit, ut si in matrimonio sine liberis decessisset, matri suæ dos solueretur: pacto filiæ nulla quæritur matri actio. Si tamen hæres puellæ matri pecuniam dotis soluerit, uiro contra placita petenti dotem obstabit exceptio.

Septima replicatio est: Nisi ita pactus sit, ut dotem cui uelit relinquere, sibi permittatur. quæ replicatio approbatur l. 4. C. de contrah. stipul. his uerbis: Secundum responsum Domitij Vlpiani præfecti annonæ iurisconsulti, amici mei, ea quę stipulata est cum moreretur, partem dimidiam dotis cui uelit relinquere, reddi sibi cum moreretur eam partem dotis stipulata uidetur.

Octaua replicatio est: Nisi ipse, qui stipulatus est, ex ea stipulatione agat. Hæc replicatio reprobatur l. 26. C. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. ead. except. in prin. planè iure nouo replicatio proposita approbatur per ea quæ dicta sunt s̄. except. prox. in prin. Sed et plura de exceptione proposita uide in Comment. de pactis, except. 21.

VIII. EXCEPTIO: *Nisi non reddi sibi sit stipulatus, sed ita, ut sequi, uel ad se pertinere. quæ exceptio reprobatur l. 8. C. de iure dotium, his uerbis:* Etiamsi non dotem reddi sibi mater, sed ea quæ in dotem data sunt, uteam sequerentur, uel ad se pertinerent, in matrimonio defuncta filia stipulata sit: durante matrimonio filia decedente actionem ex stipulatu uideri quæsitam, æquissimum esse iudicamus. Cui consequens est ut etiam id, quod additamenti causa in dotem datum est, eadem actione repetatur.

IX. EXCEPTIO: *Nisi sine scriptura facta sit dotis stipulatio. quæ exceptio reprobatur l. unica. §. & nemo putet. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide s̄. cap. 2. quæst. 6. reg. 1.*

X. EXCEPTIO: *Nisi muto, surdo, uel cæco dos constituta uel data sit. Hæc exceptio reprobatur l. 73. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Mutus, surdus, cæcus dotis nomine obligatur: quia & nuptias contrahere possunt.

XI. EXCEPTIO: *Nisi alij quàm marito dos data sit. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ dicta sunt s̄. cap. prox. quæst. 2. reg. 1. Cōcordat l. 14. in prin. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Si nuptura Titio uoluntate eius fundū dotis nomine Mæuio tradit, dos eius cōditionis erit, cuius esset, si ipsi Titio fundum tradidisset.

XII. EXCEPTIO: *Nisi non mulier, sed alius eius nomine dotem dederit. Hæc exceptio reprobatur l. 14. §. 1. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Si mulieris nomine quis fundum in dotem dederit, dotalis fundus erit: propter uxorem enim uidetur is fundus ad maritum peruenisse.

XIII. EXCEPTIO: *Nisi aliena res dotis nomine data sit. Hæc exceptio reprobatur l. 11. ff soluto matr. his uerbis:* Si alienam rem sciens mulier in dotem dederit, reddenda ei est, quasi suam dedisset: & fructus quoque pro portione anni, quo diuortium factum est. *Planè admittitur exceptio proposita, primùm si cum fundum alienum maritus uxori deberet, eundem uxor marito dotis nomine promiserit. quæ distinctio approbatur l. 14. §. penult. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Si fundum alienum mulieri debeat maritus, eumque mulier ei dotis nomine promiserit, in pendenti erit, & tunc fiet dotalis, cum ad eum peruenerit. *Contradicit l. 58. §. si mulier. ff. de iure dotium. cuius uerba uide J. cap. 8. reg. 3. except. 2. Deinde admittitur exceptio proposita, si fundus alienus æstimatus in dotem datus sit, & non fundus, sed eius æstimatio repetetur. quæ distinctio approbatur l. 49. §. fin. ff. soluto matrim. his uerbis:* Fundus æstimatus in dotem datus à creditore ante, cedente ex causa pignoris ablatus est. quæsitum est, an mulier si æstimationem dotis repetat, exceptione submouenda sit?

da sit? ait enim, propterea sa non teneri, quòd pater eius dorem pro se dedit, cui hæres non extiterit: Paulus respondit, prædio euicto sine dolo & culpa uiri, precium petenti mulieri doli mali exceptionem obesse. Consequi enim eam precium fundi euicti euidens iniquitas est: cum dolus patris ipsi nocete debeat. *Tertiò admittitur exceptio proposita, si res aliena in dotem data euicta sit. quæ distinctio constat ex uerbis iam propositis. Concordat l. 34. ibi: & eo minorem. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. cap. 3. quæst. 1. Propositæ exceptionis in casu proposito replicatio prima hæc est: Nisi dolo uel culpa mariti dos sit euicta. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Prædio euicto sine dolo & culpa uiri. *Altera exceptio est: Nisi aliud ab euincente marito pro re euicta traditum sit: hoc enim condici potest. quæ replicatio approbatur exemplo l. 78 §. si fundus. ff. de iure dotium. cuius uerba uide j. cap. 8. reg. 28.*

Quartò admittitur exceptio proposita, si res aliena in dotem data sit ab ea, cum qua matrimonium esse non potest. quæ distinctio approbatur exemplo ancillæ l. 67. ff de iure dotium, his uerbis: Proculus nepti suæ S. Ancilla quæ nupsit, dotisq; nomine pecuniam uiro tradidit (siue sciat ancillam esse, siue ignorer) non poterit eam pecuniam uiri facere: eaque nihilominus mansit eius, cuius fuerat, antequam eo nomine uiro traderetur, nisi fortè usucapta est: nec posteaquam apud eundem uirum libera facta est, eius pecuniæ causam mutare potuit. Itaque ne facto quidem diuortio, aut dotis iure aot per condictionem ra petere rectè potest, sed is cuius pecunia est, rectè uindicat eam. Quòd si uir eam pecuniam pro suo posidendo usuceperit, scilicet quia existimauit mulierem liberam esse, propius est ut existimem eum lucrifecisse. Vtique si anrequam matrimonium esse inciperet, usucepit. Et in eadem adhuc opinione sum, si quid ax ea pecunia parauit, antequam ea dos fieret: ira ut nec posideat eam, nec dolo fecerit quo minus eam posideret. *His uerbis exceptio proposita in casu proposito approbatur, simul & duæ eius replicationes, quarum prima hæc est: Nisi res à marito sit usucapta ante matrimonium. Altera hæc est: Nisi pecunia aliena in dotem ab ancilla accepta rem aliquam bona fide emerit.*

Tertia in casu proposito replicatio est: Nisi serua seruo nupserit, & quasi dotē dederit, posteaquā ambo ad libertatem, peculio non adempto, perueniant. quæ replicatio approbatur l. 39. in prin. ff. de iure dotiū, his uerbis: Si serua seruo quasi dotem dederit, deinde constante coniunctione ad libertatem ambo peruenerint, peculio eis non adempto, & in eadem coniunctione permanserint, ita res moderetur, ut si quæ ex rebus corporalibus, uelut in dotem tempore seruitutis datis, extiterint, uideantur ea tacitè in dotem conuersa, ut eorum æstimatio mulieri debeatur. *Hæc de quarta distinctione, eiusq; replicationibus sint dicta.*

Quintò admittitur exceptio proposita, si uxor res à marito sibi donatas ei in dotem dederit: nam hoc casu res quidem alienæ sunt, utpute donatione non subsistente: sed mulier eas soluto matrimonio, repetere non potest. quæ distinctio approbatur, simul & distinguitur l. 1. C. de donationibus ante nuptias, his uerbis: Multum interest, si ea quæ donat uir futurus, tradiderit uxori, & postea in dotem acceperir: an uerò donandi animo dotem auxerit, ut uideatur accepisse, quod non accepit. priore enim casu donatio non impeditur, & res quæ in ea causa sunt dotia effectæ, iudicio de dote peti possunt: posteriore autem casu nihil actum est donatione: & quod in dotem datum non est, repeti non potest. *Propositæ exceptionis in casu proposito replicatio prima hæc est: Nisi ante nuptias à marito uxori donatum sit. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis. Cui concordat l. 12. in prin. ff. de public. in rem act. his uerbis:* Cum sponsus sponsæ seruum donasset, eumq; in dotem accepisset ante usucapionem, rescriptum est à diuo Pio, facto diuortio restituendum esse seruum: nam ualuisse donationem inrer sponsum & sponsam. Dabitur ergo & posidenti exceptio, & amissa possessione Publiciana, siue extraneus siue donator posideat.

Secunda replicatio est: Nisi maritus donationem in uita non reuocauit. quæ replicatio approbatur l. 59. ff. de donat. inter uir. & uxor. his uerbis: Si quis uxori ea conditione donauit, ut quod donauit, in dotem accipiat, defuncto eo donatio conualescit. *Sed & alias recipit replicationes exceptio proposita in casu proposito, tot scilicet, quot casibus donatio inter uirum & uxorem ualet. de quibus uide Comment. donationum cap. 6. Hactenus de decimatertia exceptione.*

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi ususfructus domino proprietatis in dotem sit datus. Hæc exceptio approbatur l. 78. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Cum in fundo mariti habens mulier usumfructum, dotis causa marito eum dedit, quamuis ab ea ususfructus discesserit, maritus tamen usumfructum nō habet, sed suo fundo quasi dominus utitur, consecutus per dotem plenam fundi proprietatem, non separatam ab usufructu: nec est quòd non utendo eum maritus amittat. Diuortio autem facto constituet in eodem fundo usumfructum mulieri. Quòd si in matrimonio decesserit uxor, nihil emolumenti ob dotem habere uidetur maritus: quia etsi uxorem eam non duxisset, tamen

ſet, tamen fructuariæ morte finitus uſusfructus ad proprietarem rediret. Ideoq; nec in funus conferr mulieris. Planè ſi pater filiæ nomine, qui in fundo generi uſumfructum habebat, doris conſtiruendę gratia eum dederit, & in matrimonio ea mortua fuerit, habebit ex ſua perſona uſusfructus petitionem. *Ait Iuriſconſultus:* Quod ſi in matrimonio deceſſerit uxor, nihil emolumenti ob dotem habere uidetur maritus, &c. *Hiſce uerbis exceptio propoſita approbatur. Concordat l. 57. ibi: Vt ſi eum haberet. ff. ſoluto mat. cuius uerba uide ſ. cap. prox. reg. 2. except. 3. Huius replicatio prima hæc eſt: Niſi nō morte mulieris, ſed diuortio ſolutum ſit matrimonium. quæ replicatio approbatur uerbis ſupradictis hiſce:* Diuortio autē facto conſtituet in eodem fundo uſumfructum mulieri. *Altera replicatio eſt: Niſi non uxor, ſed pater eius uſumfructum habens eum genero, eidemq; proprietario in dotem dederit: tunc enim etiā morte uxoris ſoluto matrimonio pater repetitionē dotis habet. quæ replicatio approbatur uerbis ſuprà propoſitis hiſce:* Planè ſi pater filiæ nomine, qui in fundo generi, &c. *Vide item plura de exceptione propoſita ſ. except. 17.*

XV. EXCEPTIO: *Niſi uſusfructus in dotem datus non utendo ſit amiſſus. Hæc exceptio approbatur, ſimul & diſtinguitur d. l. 78. §. quòd ſi mulier, his uerbis:* Quòd ſi mulier in ſuo fundo uſumfructum dotis cauſa conſtituerit, tunc ex mariti perſona propriè erit uſusfructus: quia & non utendo ipſi perit. Quod ſi acciderit, uideamus an etiā nunc dotata ſit mulier? Et ſiquidem dominium apud mulierem eſt fundi, ad quem reuerſus eſt uſusfructus, nihil iam in dote habet, quod actione doris conſequatur ab eo, cui quod nō uten do amiſit uſumfructum, imputari non poteſt, ex quo ipſa lucrum habet: ideoq; ipſa indotata erit. Quòd ſi uxor alienauerit proprietarem, quæ ſine ullo mulieris emolumento plenior facta eſt, adhuc dotata eſt: quia dotis actione teneri debet maritus, qui quando licuit uſufructu uti, amiſerit eū non utendo. Nam ſi habere perſeueraſſet uſumfructum uſq; ad diuortium, commodo mulieris cederet eius reſtitutio: quia etſi non protinus ad ipſum tranſiret, tamen uel precio uel beneficio ſine incommodo mulieris ad proprietatē reuerteretur. *Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi non penes uxorem, ſed penes alium ſit fundi proprietas. quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Quòd ſi uxor alienauerit proprietatē, &c. *Altera replicatio eſt: Niſi penes maritum proprietas quoque ſit: tunc enim non utendo uſumfructum amittere nequit. quæ replicatio approbatur d. l. 78. in prin. ibi:* Nec eſt quòd non utendo. *cuius uerba uide ſ. except. proxim. Plura de except. propoſita uide infrà except. 23.*

XVI. EXCEPTIO: *Niſi uſufructu in dotem dato, morte mulieris ſolutum ſit matrimonium: tunc enim non repetitur uſusfructus dotalis, niſi marito quoq; mortuo. quæ exceptio approbatur d. l. 78. §. ſi autem uſumfructum, his uerbis:* Si autem uſumfructum maritus non amiſerit, morte mulieris non finitur uſusfructus apud maritū. Diuortio autem facto primùm uideamus & in hac & in ſuperiore ſpecie, an pro rata tēporis anni eius diuidantur fructus. quod probandum eſt.

XVII. EXCEPTIO: *Niſi uſufructu in dotem dato, proprietatem quoque maritus ſit nactus. quæ exceptio approbatur l. 18. C. de iure dotium, his uerbis:* Si ſocrus tua fundum deducto uſufructu uxori tuæ donauit, tibiq; in dotem uxor quidem proprietarem, ſocrus autem uſumfructum dedit, uxore tua rebus humanis in matrimonio exempta, fundum apud te remanſiſſe ſecundum placiti inter uos fidem non ambigitur. Nam ſi acceptura certum quid annuum filiæ ſuæ uſumfructum locauit, mortua conductrice uſusfructus extingui minimè potuit. *Huius exceptionis replicatio eſt: Niſi uxor fundi ſui uſumfructum in dotem dederit, poſteaq; eiuſdem fundi proprietatem ſine uſufructus æſtimatione uendiderit: tunc enim ſoluto matrimonio precium uſusfructus peti poteſt. quæ replicatio approbatur, ſimul & diſtinguitur l. 78. §. uxor. ff. de iure dotium, his uerbis:* Vxor uiro uſumfructum dotis nomine dedit, manente matrimonio eidem fundū uendidit: quæſitum eſt, diuortio facto quid dotis iudicio recuperare debeat? Triphoninus dixit, referre quāti fundus ueniſſet: nā ſi nudæ proprietatis æſtimatio facta fuiſſet, mulierem dotis iudicio precium uſusfructus recuperare debere. Quid ergo ſi uir ante litem conteſtatam mortuus fuiſſet? hæredes eius nihil præſtituros: nam etſi quiliber alius emptor proprietatis extitiſſet, hæres uiri nihil præſtaret, ſcilicet uſufructu reuerſo ad proprietatem. Cæterùm ſi fundus totus ueniſſet quanti deberet uenire, nō detracto uſufructu, intelligi mulierem dotem matrimonio manente recepiſſe. *Vide plura de exceptione propoſita ſ. except. 14.*

XVIII. EXCEPTIO: *Niſi matrimonium, propter quod dos data eſt, ipſo iure non ſubſiſtat. Hæc exceptio approbatur Inſtitut. de nuptijs. §. ſi aduerſus ea. in fine. cuius uerba uide ſ. lib. prox. cap. 2. quæſt. 3. reg. 1. concordant ea quæ habentur ſ. lib. prox. cap. 1. quæſt. 4. reg. 3. except. 5. Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi ex poſt facto matrimonium cōualeſcat. quæ replicatio approbatur exemplo l. 39. in prin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide ſ. except. 13. diſtinct. 4. repl. 3.*

XIX. EXCEPTIO: *Niſi in danda dote doli*

te dolus intercesserit. Hæc exceptio approbatur l. 6. §. fin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. cap. 2. except. 20.

XX. EXCEPTIO: *Nisi in dotis datione dotis uocabulum non sit adiectum. Hæc exceptio reprobatur l. 25. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. d. cap. 2. except. 21.*

XXI. EXCEPTIO: *Nisi scriptura in constituenda uel de reddenda dote non intercesserit, uel amissa sit. Hæc exceptio reprobatur l. 15. C. de iure dotium, his uerbis:* Cum citra fidem etiam instrumenrorum datam dotem aliunde probanti, post diuortium quondam uxoris tuæ, secundum bonam fidem restitui debere constet: amissis etiam instrumentis, sinè dubio cætera probationũ indicia iure prodita nõn habentur irrita. *Concordat l. unica. §. 1. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide s̄. cap. 2. quæst. 1. except. 18. Concordat item d. l. unica. §. & nemo putet. cuius uerba uide d. cap. 2. quæst. 6. reg. 3.*

XXII. EXCEPTIO: *Nisi dos marito non sit numerata. nihilq; dotis nomine acceptum. Hæc exceptio approbatur l. 1. C. de dote cauta non numerata, his uerbis:* Dotem numeratio, nõ scriptura dotalis instrumenti facit: & ideo nõ ignoras ita demũ ad petitionem dotis admitti te posse, si dotem à te re ipsa datã probatura es. *Concordat l. 3. C. eod. tit. his uerbis:* In dotibus, quas datas esse dotalibus instrumentis conscribi moris est, cum adhuc nulla datio, sed pollicitatio tantùm subsecutá sit, liceat non numeratæ pecuniæ exceptionem oppooere, non solùm marito contra uxorem uel eius hæredes, morte mulieris uel repudio dissoluto matrimonio: sed etiam hæredibus mariti, cuius morte dissolutum est matrimoniũ. Socero etiam uel eius hæredibus, si cum filio suo dotem suscepisse dotalibus instrumentis scriptum sit. Omni deniq; personæ, quam dotem suscepisse unà cum marito conscribitur, & eius similiter hæredibus, ita tamen ut intra annum tantùm continuum à morte mariti, uel mulieris, uel missione repudij computandũ, ea licentia detur. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi querela non numeratæ dotis intra legitimum tempus non sit proposita. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Ita tamen ut intra annum tantùm continuum à morte mariti, uel mulieris, uel missione repudij computandum, ea licentia detur. *Hisce uerbis proposita replicatio approbatur, simul & quod sit tempus proponendæ querelæ legitimum, definitur: scilicet annus à tempore soluti matrimonij. Planè hoc tempus mutatur Nouell. c. 100. ubi inter cætera Imp. Iustinianus ait in hæc uerba:* Vt summatim dicamus, intra biennium quidem soluto matrimonio siue morte siue diuortio, tam ipsi marito de dote non numerata queri licet, quàm eius insuper hæredi intra alterum annum. Si uerò matrimonium ultra biennium usq; ad decimum annum extendatur, marito, eiusq; insuper hæredi intra menses tres querelam concedimus. Si autem decennium decurrat, tuoc neque marito, neq; hæredibus eius querelæ mouendæ potestas erit, in uniuersum hoc tempore mulieri suffecturo. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi maritus eiusúe hæres minor fuerit uigintiquinq; annis. Hæc duplicatio approbatur, certò tamen modo d. c. 100. §. enimuerò, his uerbis:* Si minor annis maritus sit, neque conqueratur, tantum illi temporis ad restitutionem attribuimus, ut ne à tempore contracti matrimonij duodecim annorum spacium excedat. Siquidem compertum habemus eos, qui quàm celerrimè nuptias contrahunt, ad illas non minores quindecim annis accedere. Vnde & uicesimum quintum ætatis annum excedet, & intrà annum porrò uicesimum septimum de doté non numersta queri poterit. Mortuo uerò ipso intra prædictum tempus, hæredes ad proponendam querelam annum habento. Si minores ætate sint hæredes eius, qui querelam non proposuit, ad querelam de dote non numerata mouendam duntaxat quinquennium habeoto, suffecturo eo tempore, neque præstolaturo exitum omninm minorum temporum, id quod nos ad præsentem quoque legem commouit. Nam cum mulier quatuordecim annis fuisset in matrimonio, post uicesimum annum à morte patris abutens quidem minoris ætatis beneficiò, contra mattem mouebat litem, post quartum demum & tricesimum matrimonij annum non numeratæ dotis actione proposita: quod quidem nos disceptantes remedio curauimus. Et propter hasce factorum circumstantias minorum ætate tempus etiam in quinquennium per præsentem legem determinauimus: illo uidelicet solo non numeratam dotem opponente, qui ut dotem susciperet, in hoc descriptus fuit, negocio intra sua tempora iudicando, siue perfectæ siue imperfectæ ætatis sit.

Secunda duplicatio est: Nisi matrimonium tempore latæ constitutionis sit contractum. quæ duplicatio approbatur d. c. 100. §. penultim. his uerbis: Obtentura hac lege in pòst futuris matrimonijs. nam in constantibus, siquidem reliquum sit decennium, aut non minus biennio, habeto & hoc tempus ad querelam de non numerata dote mouendam, quæ ei etiam trans-

a.n transmissionem præbet. Si uerò sur mi nus biennio tempus illi reliquum sit, aut uniuersum decem annorum spacium iam excesserit, tunc ad querelam de dote non numerata proponendam ipsis quidem prębemus biennium, ipsorum uerò hęredibus post matrimonij diremptionem trimestre, ut per omnia iustitiam ipsis conseruemus. *Hæc de tempore querelæ de non numerata dote proponendæ. Modus quoq; querelæ istius proponendæ, proponitur d. c. 100. §. loquimur autem, his uerbis:* Loquimur non de contestatione, quæ uerbis fit: sæpenumero enim aut quædam iracundia, aut alia incidens occasio efficit, ut talia quæpiam maritus dicat, aut etiã cum nihil dixerit, redempti id testes improbè mentiuntur, sed cõtestationem oportet in scriptis consistere. Porrò si constituto fortè iudicio eam facere uoluerit, omnino id mulieri, aut prorsus ei, qui dotem se daturum conscripsit, innotescere debet: non quòd aliquid obster, quo minus ipse maritus per se hoc facere possit, & item cõqueri. & partem mulieris ea quæ gerũtur ignorare, modò prius in animo reponat, nulla id ratione ualere posse contra eum, qui quòd querela aduersus ipsum facta sit, ignorat. *Hæc de prima replicatione.*

Secunda replicatio est: Nisi per maritum steterit, quo minus dotem acceperit. quæ replicatio approbatur, simul & distinguitur exemplo l. 33. in prin. ff. de iure dotiũ, his uerbis: Si extraneus sit qui dotem promisit, isq; defectus sit facultatibus, imputabitur marito cur eum non conuenerit, maximè si ex necessitate, non ex uoluntare dotem promiserat. Si tamen donauit, utcunque parcendum marito, qui non præcipitauerit eum ad solutionem, qui donauerat, queq; in id quod facere posset, si conuenisset, condemnauerit. Hoc enim diuus Pius rescripsit, eos qui ex liberalitate conueniuntur, in id quod facere possunt condemnandos. Sed quid si uel pater uel ipsa promiserit? Iulianus quidem lib. XVI. Digest. scribit, Etsi pater promiserit, periculum respicere ad maritum: quod ferendum non est. Debebit igitur mulieris esse periculum: nequaquam enim iudex propicijs auribus audiet mulierem dicentem, cur patrem, qui de suo dotem promisit, nõ urserit ad solutionem? multo minus cur ipsam nõ conuenerit? Rectè itaq; Sabinus disposuit, ut diceret, quod pater uel ipsa mulier promisit, uiri periculo non esse: quod debitor, uiri esse periculo: quod alius scilicet donaturus, eius periculo esse cui adquiratur: adquiri autem mulieri accipiemus, ad quam rei commodum respicit. *Aliud exemplum propositæ replicationis proponitur l. 49. ff. de iure dotium, his uerbis:* Vir ab eo, qui uxori eius dotem facere uolebat, certam pecuniam eo nomine stipulatus est, deinde acceptam ei fecit: quærebatur, esset ne ea pecunia in dotem? Iulianus respondit, si acceptam non fecisset, & promissor soluendo esse desijsset, quæreremus an culpa mariti ea pecunia exacta nõ esset. Cum uerò acceptam fecit, omnimodo periculum ad eum pertinebit. Perinde enim est ac si acceperit pecuniam, & eandem promissori donauerit. *Sunt item propositæ replicationis species seu exempla J. repl. 3. & 4. Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi mulier eiusue pater dotẽ promiserit. hoc enim casu imputari marito non debet cur non exegerit. quæ duplicatio constat ex uerbis suprà propositis hisce:* Sed quid si uel pater uel ipsa promiserit? &c. *Secunda duplicatio est: Nisi alius donandi animo pro muliere dotem promiserit. nam nec hoc casu imputari marito debet, cur non exegerit. quæ & ipsa duplicatio approbatur uerbis suprà propositis hisce:* Si tamen donauit, utcũq; parcendũ marito, &c. *Item hisce:* Rectè itaq; Sabinus, &c. *Tertia duplicatio est: Nisi uxor hæres extiterit ei, qui dotem promisit. quæ duplicatio approbatur l. 41. §. fin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si debitor mulieris dotem promiserit, & mulierem hæredem reliquerit, Labeo perinde habendum ait, ac si mulier ipsa dotem promisisset. cuius sententiam Iulianus quoque probat: nec enim æquũ esse ait, ut ei damnetur eius pecuniæ nomine, quã ipsa debeat: & satis esse acceptilatione eã liberari. *Concordat l. 66. §. fin ff. soluto matr. his uerbis:* Si quis pro muliere dotẽ uiro promisit, deinde muliere hærede relicta decessit, qua ex parte mulier ei hęres esset, pro ea parte dotis periculũ, quod uiri fuisset, ad mulierem pertinere, ait Labeo: q̃a nec melius nec æquius esset (quod exigere uir ab uxore non potuisset) ob id ex detrimẽto uiri mulierẽ locupletari. & hoc uerũ puto. *Quarta duplicatio est: Nisi is qui dotẽ promisit, mulieri hæres extiterit. quæ duplicatio approbatur l. 30. ff soluto matr. his uerbis:* Quoties culpa uiri accidit, ne dos à socero aut quolibet alio, qui mulieris nomine promiserat, exigeretur: si aut in matrimonio filis decesserit, aut materfamiliâs facta eum, qui dotẽ repromiserat, hæredẽ instituerit, satis constat nihil amplius uirum præstare debere, quàm ut eos obligatione liberet. *Quinta duplicatio est: Nisi maritus dotem exigere nõ potuit. quæ duplicatio approbatur l. 49. in prin. ff. soluto matr. his uerbis:* Mæuia marito suo inter alias res dotis etiã instrumentũ solidorũ decẽ tradidit, quod Otacilius eidẽ Mæuiæ cauerat daturũ se, cũ nuptũ ite cœpisset, decẽ. ex eo instrumẽto maritus nihil exegit: quia nec potuit. Quęsitũ est, si dos à marito petatur, an

tur, an compellendus sit etiam illam summam, quæ instrumento contineatur, refundere? Paulus respõdit, potuisse quidẽ eum, cui actiones mandatæ sunt, debitorẽ conuenire: sed si sine dolo malo uel culpa exigere pecuniam nõ potuerit, neq; dotis nomine eum conueniri posse, neq; mandari iudicio. *Concordat l.41.§.si à debitore. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si à debitore mulieris sub conditione dos promittatur, & postea, sed antequã maritus petere posset, debitor soluendo esse desierit, magis periculũ ad mulierẽ pertinere placet: nec enim uideri maritum nomen secutũ eo tempore, quo exigi non potuerit. Quòd si iam tunc debitor, cum sub conditione promitteret, soluendo non fuerit, periculum uiri esse, quòd sciens tale nomen secutus uideatur, quale in obligatione fuerit. *Sexta duplicatio est: Nisi non maritus, sed eius seruus dotem sit stipulatus. tunc enim, quamuis debitor dotis soluendo esse desierit, periculum ad maritum non pertinet. quæ duplicatio approbatur l.46. in prin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. cap.2. quæst.1. except.5. Concordat d.l. 46. §. 1. cuius uerba uide s̄. cap.3. quæst.5. reg.7. Septima duplicatio est: Nisi ita conuenerit, ne nomen eius, qui dotem promisit, mariti periculo sit, sed mulieris quæ duplicatio approbatur l.6. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Pomponius ait, maritũ non posse pacisci, ut dolum solummodo in dotem præstet, uidelicet propter utilitatem nubentium: quamuis pacisci possit, ne sit periculo eius nomen debitoris, qui ei dotem promisit. nam ut sit dos periculo mulieris, pacisci eum posse probat: & per contrarium, ut ea dos, quæ periculo mulieris est, sit periculo mariti. *Hæc de secunda replicatione, eiusq; duplicationibus sint dicta.*

Tertia replicatio est: Nisi maritus sciens dotem stipulatus sit ab eo, qui soluendo non est, uel alio modo nomen eius sit secutus. quæ replicatio approbatur l. 41. §. si à debitore. ibi: Quod si iam tunc. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. repl prox. dupl.5. Concordat l.71. ff. eod. tit. his uerbis: Cum dotem mulieris nomine extraneus promiserit, mulieris periculum esse: si maritus nomen secutus usuras exegerit, periculum eius futurum respondetur. *Concordat item l. 35. ff. eod. tit. his uerbis:* Dotem à patre uel à quouis alio promissam, si uir nouandi causa stipuletur, cœpit uiri esse periculum, cum ante mulieris fuisset. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi tempore stipulationis soluendo debitor existens, postea soluendo esse desierit, antequam maritus dotem exigere potuit. quæ duplicatio approbatur d.§. si à debitore.*

Secunda duplicatio est: Nisi maritus donandi animo eum, qui soluendo nõ est, in dotem susceperit. quæ duplicatio approbatur, simul & distinguitur l. 33. ff. de iure dotium, his uerbis: Cum uir uxori donare uellet, debitor mulieris, qui soluendo nõ erat, dotem ei promisit. Ad id duntaxat, quoad soluendo fuit, uiri periculo ea res est: & si quid debitori ad soluendum facultatis accesserit, periculum ad eam summã, quæ accesserit, crescet, permanebitq;, etiãsi rursus pauperior factus erit: quia neq; tum cum dos promitteretur, donatio facta est, nisi eius pecuniæ, quæ à debitore seruari nõ poterat: neq; cum soluendo esse cœpit, donationis causa permanet, cum eo loco res sit, quo esset si tum quoq;, cum promitteretur dos, locuples fuisset.

Quarta replicatio est: Nisi maritus debitori dotis acceptotulerit: quæ replicatio approbatur l.49. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. repl.2. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi iussu mulieris maritus debitori dotis accepto tulerit. quæ duplicatio approbatur l.36. cum duabus legibus sequentibus. ff. de iure dotium, his uerbis: Debitor mulieris iussu eius pecuniam uiro expromisit: deinde uir acceptam eam iussu mulieris fecit: res mulieri perit. Hoc quomodo accipimus, dotis nomine, an si alia ex causa? Et uidetur de eo debitore dictum, qui dotis nomine promisit. Illud adhuc subest, utrum ante nuptias, an post nuptias id factum sit: multum enim interesse uidetur. nam si secutis nuptijs id factum est, dote iam constituta, maritus acceptoferendo perdit dotem: si autem antequam nuptiæ sequerentur, nihil uidetur constitutum esse. Non enim aliàs perit mulieri actio, quàm si nuptiæ secutæ fuerint: nam si secutæ non sunt, manet debitor mulieri obligatus. Sanè uidendum est an marito mulier, quæ iussit accepto fieri, obligetur? & putem obligari mandati actione, & hoc ipsum in dotem cõuerti, quod mulier mandati iudicio obligata est. & quod dicitur rem mulieri perire, cõsequens est. Nam si cœperit uelle de dote agere, ipsa secum debebit compensare iussum suum.

Secunda duplicatio est: Nisi propter egestatem soceri maritus ei dotem acceptotulerit. Hæc duplicatio reprobatur l. 66. §. si uir. ff. soluto matrim. his uerbis: Si uir socero iniussu uxoris manente matrimonio dotem acceptam fecisset, etiamsi id propter egestatem soceri factum esset, uiri tamen periculum futurũ, ait Labeo: & hoc uerum est. *Quinta propositæ exceptionis replicatio est: Nisi marito dotis constituendæ causa id; quod mulieri debebat, sit acceptolatum. hoc enim casu quasi nihil in dotem acceperit, se defendere non poterit. quæ replicatio approbatur l.41. §. acceptilatione. ff. de iure dotium. his uerbis:* Acceptilatione quoque dos constituitur, cum debitori marito acceptofertur dotis cõstituendæ causa. *Concordat l.44. §. quæ debitorem. ff. eod. tit.*

eod.tit. cuius uerba uide 5. cap. 2. quæst. 6. reg. 4. Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi per remissionem debiti prior obligatio non sit extincta. cuius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi per exceptionem extingui possit: tunc enim quamuis ipso iure maneat prior obligatio, tamen nihilominus de dote actio est. quæ triplicatio approbatur l. 12. §. fin. ff. de iure dotium, his uerbis: Si cum marito debitore mulier pacta sit, ut id quod debet in dotem habeat, dotis actione scilicet eam agere posse existimo: licet enim ipso iure priore debito liberatus non sit, tamen exceptionem habere potest. *Secunda duplicatio est: Nisi aliud quàm debetur dotis nomine constituatur. Hæc duplicatio reprobatur l. 25. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si ei nuptura mulier, qui Stichū debebat, ita cum eo pacta est: Pro Sticho quem mihi debes, decem tibi doti erunt: secundum id quod placuit rem pro re solui posse, & liberatio contingit, & decem in dotem erunt: quia & permutatio dotium conuentione fieri potest. *Tertia duplicatio est: Nisi res aliena debeatur, eiusq; debiti acceptilatio facta sit dotis constituendæ causa. quæ duplicatio approbatur l. 14. §. si fundū. ff. de fundo dotali. cuius uerba uide 5. except. 13. distinct. 1. Contradicit l. 58. §. si mulier. ff. de iure dotium. cuius uerba uide 3. cap. 8. reg. 3. except. 2. Sexta replicatio est: Nisi legatum uel hæreditas dotis constituendæ causa sit repudiata. Hæc replicatio approbatur l. 14. §. fin. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Si fundum legatum sibi dotis causa mulier repudiauit, uel etiam substituto uiro omisit hæreditatem uel legatum, erit dotalis fundus. *Septima replicatio est: Nisi dotis constituendæ causa marito sit legatum relictum. quæ replicatio approbatur l. 48. §. socer. ff. de iure dotiū. cuius uerba uide 5. cap. 2. quæst. 2 reg. 1.*

Octaua replicatio est: Nisi maritus mulieri hæres extiterit. quæ replicatio approbatur l. 33. ff. soluto matrim. his uerbis: Quæ doris nomine certam pecuniam promiserat, quosdam adhibuerat qui stipularentur, partem doris distracto matrimonio sibi solui: ea nulla data dore obierat, eodem marito suo hærede relicto: is damnosam hæreditatem eius adierat: nihilominus stipulatoribus teneri. Africanus ait: quoniam adeundo hæreditatem debitricis intelligeretur se cōpensasse: nec ad rem pertinere, quòd soluendo nō esset hæreditas, quando cæteris etiam creditoribus teneatur. *Nonæ replicationis loco uidetur dicendum, si maritus dotem promissam non numeratam soluerit, eam repeti non posse: & ita ob dotem nō numeratam exceptionem tantùm, non etiam actionem dari. uerùm replicatio hæc reprobatur l. 52. ff. soluto matrim. his uerbis:* Maritus dotem, quam nō accepit, si post diuortium per errorem soluit, repetet, quasi non numeratam pecuniam cauerit: exigi enim ab eo non potuit.

Decima replicatio est: Nisi post dotalia instrumenta confecta maritus scripserit, se dotem accepisse. quæ replicatio approbatur l. 14. §. sed quoniam. C. de non numerata pecunia, his uerbis: Illis etiam securitatibus, quæ post confectionem dotalium instrumentorū de soluta dote ex parte uel in solidum exponuntur, nullam exceptionem non numeratæ pecuniæ penitus opponi, sancimus. *Vndecima replicatio est: Nisi maritus donandi animo uxori dotem constituerit, uel rem uxori donauerit, eamq; statim in dotem constituerit, uel receperit. quæ replicatio approbatur l. 2. C. de dote cauta non numerata, his uerbis:* Quod de suo maritus cōstante matrimonio donandi animo in dotē adscripsit, si eandē donationem legitimè confectam non reuocauit, qui incrementum doti dedit, & durante matrimonio mortem obijt: ab hæredibus mariti, quatenus liberalitas interposita munita est, peti potest. *Concordat l. 59. ff. de donat. inter uir. & uxor. cuius uerba uide 5. except. 13. distinct. 5. repl. 2. Planè propositæ replicationis duplicatio hæc est: Nisi donatio inter maritū & uxorem sit inutilis. quæ duplicatio ex iam dictis constat, estq; regulariter donatio ista inutilis, nisi in certis quibusdam casibus: de quibus uide Comment. donat. cap. 8. Duodecima replicatio est: Nisi soluto matrimonio maritus uxori stipulanti certam quantitatē dotis nomine promiserit. quæ replicatio approbatur l. 21. ff. de uerb. oblig. cuius uerba uide in Comment. de uerb. obligat. cap. 4. except. 17. Hæc de uicesima secunda exceptione, eiusq; replicationibus sint dicta.*

XXIII. EXCEPTIO: *Nisi res in dotem data perierit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 10. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Plerunq; interest uiri res non esse æstimatas, idcirco ne periculū rerum ad eum pertineat, maximè si animalia in dotem acceperit, uel uestem, qua mulier utitur. Eueniet enim si æstimata sit, & eam mulier attriuerit, ut nihilominus maritus æstimationem earum præstet. Quoties igitur nō æstimatæ res in dotem dantur, & meliores & deteriores mulieri fiunt. Si prædijs inæstimatis aliquid accesserit, hoc ad compendium mulieris pertinet. Si aliquid decesserit, mulieris damnum est. *Concordat l. 12. §. si mulier. ibi: Ceterùm. ff. eod. tit. cuius uerba uide paulo inferius cap. 8. reg. 11. except. 1. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi res æstimata in dotem data sit. quæ replicatio ex uerbis iam propositis constat. Concordat l. 10. in fine. C. de iure dotium. cuius uerba uide 5. cap. 2. quæst. 6. reg. 2. item concordat l. unica. §. sed & nouissimi. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Aestimatarum rerum maritus quasi emptor commodum sentiat, & dispendium subeat, & periculum expectet. *Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi ante nuptias res æstimata perierit. quæ duplicatio appro-*

batur

batur l. 10. §. si ante matrimonium. ff. de iure dotium, bis uerbis: Si ante matrimonium æstimatæ res dotales sunt, hæc ęstimatio quasi sub cõditione est. nanq; hãc habet conditioné: Si matrimonium fuerit secutum. Secutis igitur nuptijs æstimario rerum perficitur, & fit uera uendirio. Inde quæri potest: Si ante nuptias mancipia æstimata deperierint, an mulieris damnũ sit? & hoc consequens est dicere. Nam cum sit conditionalis uenditio, pendente autem conditione mors contingens extinguat uenditioné, consequés est dicere mulieri tes perijsse: quia nondũ erat impleta uenditio: ęstimatio enim, uenditio est. *Secunda duplicatio est: Nisi post moram à muliere in soluenda dote factam res perierit: tunc enim quamuis æstimata fuerit, nihilominus mulieris damnum est. quæ duplicatio approbatur l. 14. ff. de iure dotium, bis uerbis:* Si tem æstimatam mulier in dotem dederit, deinde ea moram faciente in traditione in rerum natura esse desierit: actionem eam habere non puto. *Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi non per mulierem steterit quo minus soluat. quæ triplicatio approbatur ibidem l. 15. bis uerbis:* Quòd si per eam non stetisset, perinde ptecium auferet ac si tradidisset: quia quod euenit, emptoris periculo est. *Tertia duplicatio est: Nisi res donationis causa sit æstimata. quæ duplicatio approbatur l. 12. in prin. ff. de iure dotium, bis uerbis:* Si tes æstimata post contractum matrimonium donationis causa adprobetur, nulla est æstimatio: quia nec res distrahi donationis causa potest, cum effectum inter uirum & uxorem non habeat. Res igitur in dote remanebit. Sed si ante matrimonium, magis est ut in matrimonij tempus collata ea donatio uideatut, atq; ideo non ualeat. *Quarta duplicatio est: Nisi mulier dicat, se circumuentam in æstimatione. Hæc duplicatio reprobatur d. l 12. §. si mulier. cuius uerba uide j. cap. 8. reg. 11. exc. 1. Quinta duplicatio est: Nisi ipsam rem aut eius æstimationem mulier alternatiuè sit stipulata, ita ut in arbitrio mariti sit, utrum uelit præstare. Et hæc duplicatio reprobatur l. 10. §. fin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide j. cap 8. reg. 10. except. 1. repl. 1. dupl. 3. Sexta duplicatio uidetur esse: Nisi usu mulieris res æstimata perierit, uel deterior facta sit. Hæc duplicatio reprobatur l. 51. ff. soluto matrim. bis uerbis:* Aestimatæ res usu etiam mulieris periculo mariti detériores efficiuntur.

Septima duplicatio est: Nisi rebus æstimatis in dotẽ datis, postea conuenerit ne essent æstimatæ. Hæc duplicatio approbatur l. 29. in prin. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide s. eod. lib. cap. 1. quæst. 1. except. 9. Hæc de prima replicatione.

Secunda replicatio est: Nisi res quæ pondere, numero uel mensura constant, in dotem [illegible] sint. quæ replicatio approbatur l. 42. ff. de iure dotium, bis uerbis: Res in dotem datæ, quæ pondete, numeto. mensura constant, mariti peticulo sunt: quia in hoc dantur, ut eas maritus ad arbitrium suum distrahat, & quandoq; soluto matrimonio eiusdem generis & qualitatis alias restituat uel ipse uel hæres eius. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi pro pecunia in dotem promissa postea mancipia uel quid aliud detur. quæ duplicatio reprobari uidetur l. 21. ff. de pactis dotalibus in bisce uerbis:* Ea conditione ut periculo eius essent. *Ergo uidetur iurisconsultus eius esse sententiæ, ut nisi illa conditio pacto insit, pactum non ualeat. uerba istius legis uide j. cap. 8. reg. 16.*

Tertia replicatio est: Nisi dolo uel culpa mariti res dotalis perierit. quæ replicatio approbatur l. 66. in prin. ff. soluto matr. bis uerbis: In his rebus, quas prętet numeratam pecuniam doti uir habeat, dolum malum & culpam præstare eum oportere, Setuius ait: eaque sententia & Publij Mutij est. nam is in Licinia Gracchi uxore statuit, quòd quæ res dotales in ea seditione, qua Gracchus occisus etat, perijssent (quia Gracchi culpa ea seditio facta esset) eas Liciniæ ptæstari oporteret. *Aliud exemplũ proponitur l. 78. §. quòd si mulier. ibi: Quod si uxor. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s. except. 15. item aliud exemplum proponitur l. 16. ff. de fundo dotali. cuius uerba uide j. except. prox. Concordat itẽ l. 18. §. quanquam. ff. soluto matrim. cuius uerba uide j. cap. 8. reg. 18. ex. 2. Huius replicationis prima duplicatio hæc est: Nisi ita conuenit, ne maritus culpam præstet. quæ duplicatio reprobatur l. 6. ff. de pactis dotalib. cuius uerba uide s. except. prox. repl. 2. dupl. 7.* 7. *Secunda duplicatio est: Nisi non ipsi marito, sed eius filio uel seruo dos tradita sit: tunc enim culpam præstare nõ compellitur. quæ duplicatio approbatur l. 46. §. 1. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s. cap. 5. quæst. 5. reg. 7. Tertia duplicatio est: Nisi per mulierem stetit quo minus dotẽm receperit. Hæc duplicatio approbatur l. 9. ff soluto matr. bis uerbis:* Si mora per mulierem fuit, &c. *Quarta replicatio est: Nisi post moram à marito in reddenda dote factam res perierit. Hæc replicatio approbatur l. 25. §. si post. ff. soluto matr. bis uerbis:* Si post diuortium res dotales deteriores factæ sint, & uir in reddẽda dote moram fecerit, omnino detrimentum ipse præstabit. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi post moram maritus rem obtulit, eamq; uxor accipere noluit. quæ duplicatio approbatur l. 26. ff. soluto matr. bis uerbis:* Semel mora facta, si seruum dotalem postea offerente marito muliet accipere noluerit, & ita is decesserit, non debebit precium eius maritus uel hæres eius: ne damnum sentiat, quod postea offerente eo mulier accipere noluit.

Quinta replicatio est: Nisi postquam maritus in exigenda & petenda re dotali moram fecisset, ea interierit:

terierit. Hæc replicatio ipso iure approbatur. cuius duplicatio hæc est: Nisi res apud maritum quoq; peritura erat. quæ duplicatio approbatur l.56. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis: Si is qui Stichum mulieri debet, in dotem delegatus sit, & antequam solueret debitor, Stichus decesserit: cum neq; per debitorem steriffet quo minus solueret, neq; maritus agendo moram fecisset, periculo mulieris Stichus moritur. Quanquam etiamsi moram maritus fecerit in exigendo, si tamen apud maritum moriturus Stichus fuerit, actione dotis maritus non tenetur.

Sextæ replicationis loco notandum, quòd maritus ad præstandas actiones, quas rei dotalis nomine habet, teneatur. quæ replicatio approbatur l. 18. §. fin. ff. soluto matrim. cuius uerba uide J.cap.8.reg.18.exc. 1.repl 1.

XXIIII. EXCEPTIO: *Nisi res dotalis ab alio usucapta sit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio hæc est, Nisi maritus, cum posset, usucapionem non interpellauit. quæ replicatio approbatur l.16. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Si fundũ, quem Titius bona fide possidebat, & longi temporis possessione poterat sibi quærere, mulier ut suum marito dedit in dotem, eumq; petere neglexerit uir, cum id facere posset, rem periculi sui fecit. Nam licet lex Iulia, quæ uetat fundum dotalem alienari, pertineat etiam ad huiusmodi adquisitionem: non tamen interpellat eam possessionem, quæ per longum tempus fit, si antequam constitueretur, dotalis fundus iam cœperat. Planè si paucissimi dies ad perficiendam longi temporis possessionem superfuerunt, nihil erit quod imputetur marito.

XXV. EXCEPTIO: *Nisi seruus dotalis manumissus sit. Hæc exceptio approbatur l. 62. cum lege sequente. ff. soluto matrim. his uerbis:* Si uir uoluntate mulieris seruos dotales manumisit, cum donare ei mulier seruos noluit, nec de libertatis causa impositis ei præstandis tenebitur. Et desinit seruus in dote esse: quia cui manumittendi causa donare liceret, ei quodammodo donaret, quod permitteret manumittere. *Concordat l.24. §. si uir uoluntate. ff. eod. tt. his uerbis:* Si uir uoluntate mulieris seruos dotales manumiserit, siquidem donare ei mulier uoluit, nec de libertatis causa impositis ei præstandis tenebitur. Quòd si negocium ab eo gestum est, utique tenebitur ut officio iudicis caueat restituturum se mulieri, quidquid ad eum ex bonis liberti, uel ex obligatione peruenisset. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Quòd quamuis non ad ipsum seruum manumissum restituendum maritus teneatur: tamen ad ea, quæ occasione libertatis ad se peruenerant, restituenda sit obligatus. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Quòd si negocium ab eo gestum est, &c. *Concordat l. 64. ff. eod. tt. his uerbis:* Si negocium gerens mulieris non inuitæ maritus dotalem seruum uoluntate eius manumiserit, debet uxori restituere, quidquid ad eum peruenerit. Sed etsi quid libertatis causa maritus ei imposuit, id uxori præstabit. Planè si operæ fuerint marito exhibitæ, non æstimatio earum, non erit æquum hoc nomine uxori maritum quidpiam præstare. Sed etsi post manumissionem aliquid fuerit ei liberto impositum, id uxori præstandum est. Sed etsi reum maritus acceperat, expromissoremúe, æquè aduersus ipsum obligationem debet præstare. Item quidquid ad eum ex bonis liberti peruenerit, æquè præstare cogetur, si modò ad eum quasi ad patronum peruenerit. Cæterùm si alio iure, non cogetur præstare: nec enim beneficium, quod in eum libertus contulit, hoc uxori debet: sed id tantùm, quod iure patronatus adsequitur, uel adsequi potuit. Planè si ex maiore parte quam debet hæres scriptus fuerit, quod amplius est non præstabit: etsi fortè cum ei nihil deberet libertus, hæredem eum scripsit, nihil uxori restituet. *Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi uxor donandi causa permiserit marito seruum dotalem manumittere: tunc enim nec ea, quæ ad se peruenerunt, maritus cogitur restituere. quæ duplicatio approbatur per ea quæ dicta sunt §. ead. except. in prin.*

Secunda duplicatio est: Nisi operæ liberti ad maritum peruenerint: harum enim nomine mulieri non tenetur. quæ duplicatio approbatur uerbis paulo superius propositis hisce: Planè si operæ fuerint marito exhibitæ, non æstimatio earum, non erit æquum hoc nomine uxori maritum quidpiam præstare.

Tertia duplicatio uidetur esse: Nisi post manumißionem liberto sit impositum. Hæc duplicatio reprobatur uerbis ibidem propositis hisce: Sed etsi post manumissionem aliquid fuerit ei liberto impositum, id uxori præstandum est.

Quarta duplicatio est: Nisi non tanquam ad patronum, sed alio iure ad maritum peruenerit. quæ duplicatio approbatur uerbis paulo superius propositis hisce: Item quidquid ad eum ex bonis liberti peruenerit, æquè præstare cogetur, si modò ad eum quasi ad patronum peruenerit. Cæterùm si alio iure, non cogetur præstare: nec enim beneficium, quod in eum libertus contulit, hoc uxori debet, sed id tantùm quod iure patronatus adsequitur, uel adsequi potuit. *Huius exemplum proponitur ibidẽ his*

uerbis

uerbis: Planè si ex maiore parte quam debet hæreu, scriptus fuerit, quod amplius est non præstabit: etsi fortè cum ei nihil deberet libertus, hæredem eum scripsit, nihil uxori restituet. *Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi inuita uxore maritus seruum dotalem manumisit. quæ triplicatio approbatur l.61.ff.soluto matr. his uerbis:* Dotalem seruum uir inuita uxore manumisit: solua uir hæres à liberto institutus portionem hæreditaris, quam ut patronus consequi potuit ac debuit, restiuere debet: alteram uerò portionem dotis iudicio, si modò uxor manu mittèri refragatur. *Quinta duplicatio est: Nisi ad maritum non peruenerit. Hæc duplicatio ipso quidem iure subsistit. uerùm eius triplicatio prima hæc est: Nisi exigere possit. quæ triplicatio approbatur d.l.64.§.dabit autem.ff.soluto matrim. his uerbis:* Dabit autem (ut ait lex Iulia) quod ad eum peruenit. Peruenisse accipimus, siue iam exegit, siue exigere potest: quia actio ei delata est. *Secunda triplicatio est: Nisi maritus dolo fecerit, quo minus ad se perueniat. quæ triplicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Adijcitur in lege, Et si dolo malo factum sit, quo minus ad eum perueniat. *Huius triplicationis quadruplicatio prima hæc est: Nisi maritus filium exhæredauerit, ut ad eum bona liberti pertineant. quæ quadruplicatio approbatur d.l.64.§.si filium, his uerbis:* Si filium exhæredauerit patronus, ut ad eũ bona liberti pertineant, uidendum est an hæres hoc nomine teneatur? & cum nihil neq; ad ipsum neq; ad hæredẽ eius perueniat, quo modo fieri potest ut hoc nomine teneatur?

Secunda quadruplicatio est: Nisi maritus in testamento liberti sibi aliquid adscripsit, & ob id amisit quod aliâs ad eum erat peruenturum. Hæc quadruplicatio approbatur l.14.§.maritus.ff.ad l. Cornel. de falsis, hisce uerbis: Maritus seruum dotalem manumisit, & in testamento eius, legatum sibi adscripsit: quæsitum est, quid mulier ex lege Iulia consequi possit? Paulus respondit, & patronum incidere in pœnam edicti diui Claudij dicendũ est, & filium emancipatum (licet præteriri possit) petere bonorum possessionem. Ergo si nihil habet patronus ex boniu liberti, non tenebitur mulieri, An ideo teneri potest, quòd adiectum est in lege: Aut dolo fecit quo minus ad eum perueniat? Sed nihil fecit in fraudem mulieria: non enim aduersus illam hoc excogitauit.

Tertia triplicatio uidetur esse: Nisi ad socerũ eiusue hæredes peruenerit. Hæc reprobatur l.64.§.de uiro ff.soluto matr. his uerbis: De uiro hæredeq; eius lex tantùm loquitur: de socero successoribusq; soceri nihil in lege scriptũ est: & hoc Labeo quasi omissum adnotat. In quibus igitur casibus lex deficit, non erit nec utilis actio danda. *Hæc de quinta duplicatione.*

Sexta duplicatio est: Nisi non ad maritum, sed eius patrem, patrisue successores peruenerit. Hæc duplicatio approbatur uerbis iam propositis tripl.3. Septimæ duplicationis loco notandum, quòd in arbitrio mariti sit, utrum uelit res, quæ ad se peruenerunt, præstare, an earum æstimationem. quæ duplicatio approbatur d.l.64.§.fin. his uerbis: Quòd ait lex; Quanta pecunia erit, tantam pecuniam dato, ostendit æstimationem hæreditatis uel bonorum liberti, non ipsam hæreditatem uoluisse legem præstari: nisi maritus ipsas res tradere maluerit: & hoc benignius admitti debet. *Plures propositæ regulæ duplicationes uide J.cap 8.reg.6.*

XXVI. EXCEPTIO: *Nisi seruus dotalis in fuga sit. Hoc casu maritus ad cauendũ tenetur. de quo dictum s̄.cap.5.quæst.4.reg.3.*

XXVII. EXCEPTIO: *Nisi pactum de retinenda & non reddenda dote factum sit. Hæc exceptio approbatur l.unica.§.illo proculdubio.ibi: nisi ex quibusdam pactionibus C.de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide s̄.except.6. Concordat l.19.§.pactis uidelicet.C. de donationib. ante nuptias. cuius uerba uide J.cap.11.quæst.4.reg.4. Item concordat l.18. C. de iure dotium. cuius uerba uide s̄.except.17. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi morte mariti solutũ sit matrimonium. Hæc replicatio approbatur l.2.ff.de pactis dotalibus, his uerbis:* Si conuenerit, ut quoquo modo dissolutũ sit matrimoniũ; liberis interuenientibus, dos apud uirũ remaneret: Papinianus Iuniano prætori respondit, morte mariti finito matrimonio; neq; cõuenisse uideri dotem remanere: etsi conuenisset, non esse seruandum pactum contra dotem, cum mariti mortalitas interuenit. *Concordat l.16.in fine.ff. eod.tit. cuius uerba uide s̄.cap.prox.quæst.3.reg.2.except.2. Concordat l.3.C.de pactis super dote, his uerbis:* Quamuis pater tuus, cum te nuptui collocaret, pactus sit, ut si maritus tuus superstitibus filijs cõmunibus in matrimonio decessisset, pars dotis liberorum nomine retineatur: eiusmodi tamẽ conuentio, quo minus actionẽ integræ dotis habeas, proficere non potest. *Concordat item l.1.in prin.ff. de dote relegata. cuius uerba uide in Comment.legator.cap.15.quæst.1 exc.6. Secunda replicatio est: Nisi culpa mariti matrimoniũ sit dissolutum, isq; repudium miserit. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt s̄.lib prox.cap.8 quæst.2 reg.3. Eiusq; exemplum proponitur l.30.ff.de pactis dotalibus. cuius uerba uide J. except. prox. repl.1. item concordat l.8.§. utrum etiam. in fine. C.de repudijs. cuius uerba uide s̄. eod.cap.except.1.in prin. Sed & alias leges concordantes uide J eod.cap.in fine. repl. generali 1. Sed & eius duplicatio hæc est: Nisi iustè repudiauerit, & matrimonium iure subsistere non potuerit. quæ duplicatio approbatur exemplo l.11.§.fin.ff.ad l. Iuliam de adult.*

his uerbis: Ream adulterij uxorem duxi, eam damnatam mox repudiaui: quæro an causam dissidij præstitisse uidear? Papinianus respondit, Cum per legem Iuliam huiusmodi uxorem retinere prohibearis, nō uideri causam te dissidij præstitisse, palàm est. Quare ita ius tractabitur, quasi culpa mulieris facto diuortio. *Tertia replicatio est: Nisi maritus uxoris mortem non defendit. quæ replicatio approbatur l. 10. ff. de his quib. ut indignis, his uerbis:* Ei qui mortem uxoris non defendit, ut indigno dos aufertur. *Quarta replicatio est: Nisi postea in contrarium conuenerit ut reddatur. Hæc replicatio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius duplicatio, teste Accursio, proponitur l. 27. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Si liberis sublatis, reuersa post iurgium per dissimulationem mulier ueluti uenali concordia, ne dotata sit conueniat, conuentio secundum ordinem rei gestæ moribus improbanda est. *Quinta replicatio est: Nisi nulli liberi ex matrimonio superfint. Hæc replicatio reprobatur l. 12. in prin. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Si pater dotem dederit, & pactus sit, ut mortua in matrimonio filia, dos apud uirū maneret, putō pactum seruandum, etiamsi liberi non interueniant.

Sexta replicatio est: Nisi cum pactum de retinenda dote factum esset sub hac conditione: Si liberi superfint: liberi qui superfunt, ante pactum sint nati, nulli postea. Hæc replicatio reprobatur l. 24. ff. de pactis dotalibus, his uerbis: Si inter uirum & uxorem pactum est, ut certa pars dotis uel tota ob unum uel plures liberos interuenientes retineatur, etiam eorum liberorum nomine, qui antè nati sunt quàm dos daretur aut ampliaretur conuentio, rata est: nam sufficit eos ex eo matrimonio nasci, in quo dos data est. *Septima replicatio est: Nisi cum pactum de retinenda dote factum esset sub conditione superstitum liberorum, uxor unà cum liberis perierit, ut ignoretur uter utri superuixerit. Hæc replicatio approbatur l. 26. in prin. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Inter socerum & generum conuenit, ut si filia superstitem filium anniculum habuisset, dos ad uirum pertineret: quòd si uiuente matre filius obijsset, uir dotis portionem, uxore in matrimonio defuncta, retineret: mulier naufragio cum anniculo filio perijt: quia uerisimile uidebatur ante matrem infantem perijsse, uirum partem dotis retinere placuit. *Octaua replicatio est: Nisi maritus dotem, quam ex pacto retinere potuit, restituerit. Hæc replicatio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius duplicatio hæc est: Nisi per errorem restituerit. quæ duplicatio approbatur d. l. 26. §. 1. his uerbis:* Vir dotem, quam ex pacto filiæ nomine retinere potuit, si lapsus errore non retinuit, filiam quæ sola patri, matri pro parte hæres extiterat, apud arbitrum diuisionis non improbæ dotis perperam à patre solutæ præceptionem desiderare constitit. *Nona replicatio est: Nisi maritus uxoris eiusúe hæredes non tantum ex antenuptiali donatione uelit lucrari, quantum ille lucratur ex dote. De hac re dicetur 3. cap. 8. reg. 24.* *Decima replicatio est: Nisi pacto sub conditione existentium liberorum facto, nulli filij uel filiæ ex eo matrimonio superfint. Hæc replicatio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius duplicatio hæc est, Nisi superfint nepotes. quæ duplicatio approbatur l. 48. ff. soluto matrim. his uerbis:* Si dotali instrumento ita stipulatio interposita sit, ut liberorum nomine dos apud maritum resideat, nepotum quoque nomine dos retinebitur. *Plura de proposita conditione uide in Comment. legatorum, cap. 32. condit. 3. Sed & plures replicationes uide 3. hoc cap. in fine.*

XXVIII. EXCEPTIO: *Nisi pacto de reddenda dote sub certa conditione facto, conditio pacti defecerit. quæ exceptio approbatur l. 26. §. cum inter. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Cū inter patrem & generum conuenit, ut in matrimonio sine liberis defuncta filia, dos patri restituatur: id actum inter contrahentes intelligi debet, ut liberis superstitibus filia defuncta dos retineatur: nec separabitur portio dotis additamenti causa dara, si postea nihil aliud conueniat. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi culpa mariti matrimoniū sit solutum. Hæc replicatio approbatur l. 30. ff. eod. tit. his uerbis:* Bebius Marcellus Bebio Maryllo dotis filiæ suę nomine centena promiserat, & cōuenerat inter eos, ne ea dos cōstante matrimonio sine liberis peteretur: uel si post mortē patris in matrimonio sine liberis filia decessisset, ut dimidia dos apud Maryllū remaneret, dimidia fratri mulieris restitueretur: eaq; etiā in stipulatione deducta erāt. Mortuo Marcello filio & filia superstitibus dote uniuersa filiæ prælegata, Maryllus nata filia diuerterat, & mulier decesserat, fratre suo & filia ex æquis partibus hæredibus relictis: apud Petroniū magnū prætorē Maryllus ab hærede filio Marcelli ex dotis promissione uniuersam dotem petebat ex coniectura: quia si inter eos placuisset, nullo filiorum extante mortua muliere partem dotis remanere apud maritum: magis ergo conuenisset, uriq; dotē totam esse eius, si filium filiamúe habuisset. Et ex diuerso respondebatur, pacti quidem uulgaris exceptionē hæredi proficere, sed in specie quę proponitur nō quasi mulieris hęres ex persona defunctæ se exceptione pacti tuebitur: sed ipse ille, qui etiam uiua muliere, si ab eo dos peteretur, potuisset exceptione Maryllum, quia diuortium factum erat,

submouete, eâdem quoq; defensionem & post mortem sororis suę retinebit. Itaq; placuit eũ ab ea petitione absolui: nulla ex hac sententia facta derogatione petitioni fidei commissi, quam iure hæreditario per filiá hæres uxoris Maryllus in parte dimidia habebat. *Altera propositæ exceptionis replicatio est: Nisi causa potius quàm conditio sit demonstrata in stipulatione. Hæc replicatio approbatur exemplo l. 25. C de iure dotium, his uerbis:* Si mulier dotem à uiro dari stipuletur ut de ea testari posset, cum ordinationis testaméti cogitatio mortis antecedens tempus significat: nec cõditioné, sed causam continet. Intestata quoq; muliere defuncto stipulationem committi proficiet. *Plures propositæ exceptionis replicationes uide š. except. prox. quæ enim ibi propositæ sunt, & huc pertinent.*

XXIX. EXCEPTIO: *Nisi matrimoniũ rursus inter easdem personas sit redintegratũ. Hæc exceptio approbatur l. 19 ff. soluto matr. his uerbis:* Si mulier diuerterit, & iudicio de dote contestata reuersa fuerit in matrimoniũ, redintegrato matrimonio expirat iudiciũ, & omnia manent in statu pristino. *Concordat l. 13. ff. de iure dotiũ, his uerbis:* Si mulier post diuortium, antequam ex stipulatu de dote agat, ad eundem uirũ fuerit reuersa, constantius dicetur per doli exceptioné inefficacé fieri ex stipulatu actioné, usq; quò matrimoniũ durat. *Cõcordat item l. 30. ff. eod. tt. his uerbis:* Dotem, quę in prius matrimoniũ data est, non aliter conuerti in posterius matrimoniũ dicendum est, quàm cum hoc agitur: dũ hoc agi semper interpretemur, nisi probetur aliud conuenisse. *Concordat item l. 31. ff eod. tt. his uerbis:* Quod si non diuortiũ, sed iurgium fuit, dos eiusdé matrimonij manebit. *Cõcordat item l. 40. ff eod tt. his uerbis:* Diuus Seuerus rescripsit Pontio Luciano in hæc uerba: Si mulier, quæ dotem dederat, post diuortiũ rursus in matrimoniũ redit, non reuocatis instrumentis, non dubitabitis, apud quem res agetur, secundũ uoluntatem mulieris, quæ utiq; non indotata redire in matrimoniũ uoluit, partibus suis fungi quasi renouata dote. *Concordat itẽ l. 69. §. usuras. ff. de iure dotiũ, his uerbis:* Vsuras dotis in stipulatũ cum dote post diuortiũ deductas, ex die secũdi matrimonij nõ esse pręstãdas placuit: quia nec sortis exactio locum habere cœpit: medij autem temporis debebuntur. *Concordat deniq; l. 33. ff de ritu nuptiar. his uerbis:* Pleriq; opinantur, cum eadé mulier ad eũdem uirum reuertatur, id matrimonium idem esse: quibus adsentior, si non multo tempore interposito reconciliati fuerint, nec inter moras aut illa alij nupserit, aut is aliá duxerit: maximè si nec dotem uir reddiderit. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc esse uidetur: Nisi cũ alio aliaúe medio tempore nuptiæ intercesserint. Hæc replicatio quamuis uideatur approbari uerbis š. proximè propositis, tamen reprobatur l. 64. ff. de iure dotium, his uerbis:* Post diuortium mulieri, si de dote maritus nihil cauit, & cum alij nupsisset, postea ad prioré uirũ redijt, tacitè dos ei redintegratur. *Concordat l. penult. §. uxor. ff. soluto matr. his uerbis:* Vxor diuortio facto partem dotis receperat, parté apud uirum reliquerat, deinde alij nupserat, iterum uiduá facta ad priorem uirum redierat, cui centũ doti dederat, nec; eius pecuniæ, quæ reliqua ex priore dote erat, mentioné fecerat: diuortio facto reliquum ex priore dote ijsdem diebus uirum redditurum, ait Labeo, quibus reddi disset, si superius diuortiũ inter eos factum non esset: quoniá prioris dotis causa in sequétem dotis obligationem esset translata: & hoc uerum puto. *Secunda replicatio est: Nisi alij quàm mulieri dotis repetitio cõpetat. quæ replicatio approbatur l. 63 ff de iure dotiũ, his uerbis:* Stipulatio de dote reddẽda ab extraneo interposita, facto diuortio statim cõmittitur: nec redintegrato matrimonio actio stipulatori quæsita intercidit. Denuò igitur consciente stipulatore dos constituẽda est, ne sequente matrimonio mulier indotata sit: si modò ea dos non ab ipsa profecta sit, quam alius permissu eius stipulatus est: tunc enim consensus eius nõ est necessarius. *Concordat l. 42. §. fin ff soluto matr. his uerbis:* Ad uirum uxore post diuortiũ reuersa, iudicium acceptum ex stipulatione, qua extraneus, qui doté dedit, stipulatus fuerat, non dissoluitur, nec officio iudicis absolutio continebitur. *Concordat l. 7. C. de nuptijs. cuius uerba uide š. lib. prox. cap. 2. quæst. 3. reg. 3. except. 5. Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi is, cui cõpetit dotis actio, in secundas nuptias consenserit. quæ duplicatio approbatur d. l. 63. ibi: Denuò igitur consciente, &c. Concordat l. 29. §. Titius. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Titius mulieris nomine doté dedit, & stipulatus est in casum mortis & diuortij: diuortio secuto nõ repetita dote Titius decessit: mulier ex uoluntate eius hæredis redintegrauit matrimonium: quæsitum est an ex stipulatu dotem repetere possit? Scæuola respondit, hæredé Titij, si consensisset ut ea quantitas, quã ex stipulatu consequi poterat, reconciliato matrimonio dotis fieret, posse pacti exceptione submoueri. *Secunda duplicatio est: Nisi dos alij promissa, à muliere sit profecta. quæ duplicatio approbatur d. l. 63. bisce uerbis:* Si modò ea dos non ab ipsa profecta sit, quam alius permissu eius stipulatus est. tunc enim consensus eius non est necessarius. *Tertia duplicatio est: Nisi exiguum tempus inter prius & posterius*

matrimonium intercesserit: tunc enim idem matrimonium uidetur, & per consequens nec extraneo actio dotis danda est. quæ duplicatio approbatur l. 33. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide s. ead. except. in prin. Sed & leges concordantes uide s. lib. proxim. cap. 8. quæst. 2. reg. 3. except. 10.

XXX. EXCEPTIO: *Nisi mulier dotem repetens alij nupserit. Hæc exceptio reprobatur l. 50. in prin ff soluto matr. his uerbis:* Nupta non impeditur, quo minus cum priore marito de dote experiatur.

XXXI. EXCEPTIO: *Nisi liberta patrono nupta diuortiō facto dotem repetat. Et hæc exceptio reprobatur l. 35. ff. soluto matr. his uerbis:* Liberta quæ uoluntate patroni discessit, de dote cum eo agere potest, quam ei dedit.

XXXII. EXCEPTIO: *Nisi maritus literis ad uxorem missis, declarauit prædium dotis non fore, eiq; mulier consensit. Hæc exceptio approbatur l. 15. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Dotale prædium, cuius uir possesionem retinuit, post literas ad uxorem missas, quibus dotis nō fore prædiū declarauit, in matrimonio defuncta muliere uirum retinere placuit: quia mulier actionem ex pacto non habuit.

XXXIII. EXCEPTIO: *Nisi maritus uxori compensandi animo legatum reliquerit. Hæc exceptio approbatur, simul et distinguitur l. unica. §. sciēdum. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Sciendū est edictum prætoris, quod de alterutro introductum est, in ex stipulatu actione cessare: ita ut uxor & à marito relicta accipiat, & dotem consequatur: nisi specialiter pro dote ei maritus ea dereliquit: cū manifestissimum sit testatorem, qui hoc nō addiderit. noluisse eam utrunq; consequi. *Concordat l. 79. §. qui dotale. ff. de leg. 2. cuius uerba uide j. cap. 9. quæst. 5 except. 10. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non compensandi animo uxori maritus legauerit. quæ replicatio ex iam dictis constat: simul etiam illud constat, quòd replicatio proposita præsumatur, nisi contrarium specialiter in legato sit expressum. Secunda replicatio est: Nisi mulier legatum repudiauerit. quæ replicatio approbatur l. 55. ff. de leg. 2. cuius uerba uide s. cap. prox. quæst. 2. reg. 3. except. 3. Tertia replicatio est: Nisi mulier legatum capere non poßit. Hæc replicatio approbatur l. 46. ff. soluto matrim. his uerbis:* Qui dotem stipulanti uxori promiserat, eidem testamento quædam legauerat, ita tamen ne dotem ab hæredibus peteret, ea quæ legata erant, uxor capere non potuerat: Paulus respondit, dotis actionem mulieri aduersus hęredes non esse denegandam.

XXXIIII. EXCEPTIO: *Nisi mulier mariti hæres existat. Hæc exceptio ipso quidem iure, quo confusione tollitur obligatio, simul & actio approbatur: uerùm eius inter alias replicationes & hæc est, Nisi defunctus ultra dodrantem bonorum legauerit: tunc enim mulier hæres non solum quartam hæreditatis partem retinet, sed etiam dotem suam ex bonis deducit. quæ replicatio approbatur l. unica. §. igitur & in sequenti. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Si mulier à marito fuerit hæres instituta, & Falcidiæ legis ratio emerserit, etiam dotis debitum liceat ei, sicut alia debita, ex substantia mariti subtrahere, & sic quartam partem deducere.

XXXV. EXCEPTIO: *Nisi pater mulieris marito hæres existat. Hæc exceptio reprobatur l. 44. in prin. ff. soluto matr. his uerbis:* Si socer à genero hæres institutus adierit hęreditatē, quaudoq; mortuo patre cum hærede eius filiam de dote acturā, Nerua & Cato respōderunt, ut est relatum apud Sextum Pomponium ab Aristone libro quinto, ubi idē Aristoni consensit. Ego dicerem, etsi emancipasset pater filiam, ipsum quoq; conueniri posse.

XXXVI. EXCEPTIO: *Nisi mulier marito dotem legauerit. Hæc exceptio approbatur l. Seia cū nuberet. 12. ff. de dote relegata. cuius uerba uide in Comment. legatorum, cap. 5. except. 40. repl. 12. exemplo ult. Concordat l. 35. § nuptura. ff. de leg. 5. cuius uerba uide in d. Comment. legat. cap. 5. except. 74. § casu igitur proposito. Concordat item l. 2. in fine. C. de iure dotium. cuius uerba uide j. cap. prox. reg. 1. except. 5. item cōcordat l 19. C. de iure dotium. cuius uerba uide s. except. 7. in prin. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi alius dotē sibi reddi stipulatus est: tunc enim legatum mulieris in præiudicium alterius marito non prodest. quæ replicatio approbatur l. 29. §. fin. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Mulier de dore, quā dedit, pacta est, ut si in matrimonio decessisset, fratri eius redderetur, isq; in eū casum stipulatus est: mulier quasdā res dotales decedēs marito legauit & alijs, quosdam ex dotalibus seruis manumisit: quæsitum est an maritus rerum nomine quas legauit mulier, & seruorum quos manumisit, fratri teneretur? Scæuola respondit, nihil proponi cur nō teneatur: cum etiam hęredes defunctæ tam legatarijs quàm libertatibus obnoxij sint. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi animo donādi mortis causa, uel procuratorio nomine mulier alium dotem stipulari passa fuerit. Iuxta hanc duplicationem Accursius putat, leges in principio huius exceptionis propositas intelligendas contrarietatis uitandæ causa: quod si uerū est, istis legibus duplicatio proposita approbatur.*

XXXVII. EXCEPTIO: *Nisi maritus in res dotales, uel ex dote in res mulieris expenderit, nec eas mulier restituat. De hac exceptione dictum s. cap. 4.*

XXXVIII. EXCEPTIO: *Nisi nouatio facta sit, & mulieri alius pro dote delegatus. Hæc exceptio approbatur ipso iure, quo nouatione tollitur obligatio simul & actio. Sed eius replicatio hæc est, Nisi delegatus*

legatus non sit soluendo. quæ replicatio approbatur l. 22. §. si mulier. ff. soluto matr. his uerbis: Si mulier soluto metrimonio egentē reum dotis per nouationē decepta accipiet, nihilominus actio dotis ei manebit.

XXXIX. EXCEPTIO: *Nisi dos soluta uel reddita sit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit, eiusq; exemplum proponitur l. 31. §. cum patri. ff. soluto matr. his uerbis:* Cum patri dos data est, & ei filius ex aliqua parte hæres sub conditione institutus fuerit, & pendente conditione, &c. *Huius prima replicatio hæc est: Nisi mulieri sine cōsensu patris eius dos sit soluta. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur l. 3. ff. soluto matr. his uerbis:* Non solùm in exigēde, sed etiam in soluenda dote, quæ communis est & patri & filiæ, utriusq; uoluntas exquiritur, nec alter alterius conditionem deteriorē facere potest. Sed si pecunia ad patrem peruenit, quam filia accepit, actio de dote utriusq; tolletur. *Concordat l. 22. §. 1 ff. eod. tt. cuius uerba uide J. dupl. 6. Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi pecunia filiæ soluta ad patrem peruenerit. quæ duplicatio uerbis iam propositis approbatur. Secunda duplicatio est: Nisi pater furiosus sit. Hæc duplicatio approbatur l. 61. ff. de solutionibus, his uerbis:* Si filia furiosi à uiro diuerterit, dicendū est adgnato curatori uoluntate filiæ, uel filiæ consentiente adgnato solui dotem. *Concordat l. 22. §. si soluto. ff. soluto matr. his uerbis:* Si soluto matrimonio pater furiosus sit, curator eius uoluntate filię dotem petere poterit: aut si curatoris copia nō sit, agere filiam permittendum erit, caueriq; oportebit de rato. *Tertia duplicatio est: Nisi pater ab hostibus captus sit. Hæc duplicatio approbatur d. §. si soluto. his uerbis:* Item dicendū est, etsi ab hostibus captus sit pater, puellæ dandem actionem de dote repetenda. *Quarta duplicatio est: Nisi pater ibi, ubi dos petenda est, esse non possit. quæ duplicatio approbatur d. l. 22. §. si patri. his uerbis:* Si patri propter condemnationem Romę, ubi dos petatur, esse non licet, filiæ satis dotis fieri oportet: ita tamen, ut caueat ratam rem patrem habiturum. *Quinta duplicatio: Nisi filia de suo dotē dederit. Hæc replicatio approbatur l. 24. ff. de iure dotiū, his uerbis:* Si filiafamiliâs nuptura ex peculio, cuius administrationē habebat, dotem uiro dederit, deinde cū in eadem causa peculium eius esset, diuortium fecerit, dos ei rectè soluitur, quasi à quolibet peculiari debitore. *Sexta duplicatio est: Nisi filiæ non perdituræ, & ex iustis causis dos sit soluta. Hæc duplicatio approbatur l. 22. §. 1. ff. soluto matr. his uerbis:* Si post solutum matrimoniū filiafamiliâs citra patris uoluntatē exactam cōmunem dotem consumat, patri & uiua ea & mortua actio superest, ut dos ipsi soluatur: quod ita uerum est, si perdituræ soluatur. Cæterùm si non perdituræ, & ex iustis causis soluta sit, non supererit actio, sed mortuo patre nec etiam hæredes agent nec mulier. *Concordat l. 20. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide S. cap. 2. except. 36. dupl. 2. Hæc de prima replicatione. Secunda replicatio est: Nisi patri sine consensu filiæ dos sit soluta. Hæc replicatio approbatur l. 34. §. si gener. ff. de solutionib. his uerbis:* Si gener socero, ignorante filia, dotem soluisset, nō est liberatus, sed condicere socero potest, nisi ratū filia habuisset: & propemodum similis est gener ei, qui absentis procuratori soluerit: & quia in causam dotis particeps & quasi socia obligationis patri filia esset. *Concordat l. 28. in fine ff. de iure dotium. cuius uerba uide S. lib. eod. cap. 1. quæst. 2 except. 1. Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi filia solutionem patri factam ratā habuerit. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis, hisce:* Nisi ratum filie habuisset. *Secunda duplicatio est: Nisi pater dotem receptam alij pro filia in dotem dederit. quæ duplicatio approbatur l. 4. ff. soluto matr. his uerbis:* Si cum pater sine consensu filiæ dotem à uiro exegisset, & eandem alij uiro eiusdem filiæ nomine dedisset, mortuo patre filia cum priore uiro agat, doli mali exceptione repellitur. *Tertia duplicatio est: Nisi filia ex causa legati uel alia simili tantum à patre acceperit, quanta dos est patri soluta. Hæc duplicatio approbatur l. 22. §. si pater. ff. soluto matr. his uerbis:* Si pater filia absente de dote egerit, etsi omissa sit de rato satisdatio, filiæ denegari debet actio, siue patri hęres extiterit, siue in legato tantum acceperit, quantum doti satis esset Sed & Iulianus in plurib. locis scribit, compensandū ei in dotē quod à patre detur, lucroq; eius cedere, si tantū ab eo consecuta sit, quantū ei dotis nomine debebatur à marito, qui patri soluit. *Concordat l. 37. ff. eod. tt. cuius uerba uide paulo inferius dupl. prox. Concordat item l. 35. §. qui inuita. ff. de legatis 2. his uerbis:* Qui inuita filia de dote egerat, decessit, eadem illa exhęredata, filio hærede instituto, & ab eo fideicōmissum filiæ dotis nomine reliquit: quæro quantū à fratre mulier cōsequi debeat? Modestinus respōdit (quod in primis est) non esse consumptá de dote actioné mulieri, cū patri suo nō consenserit, utiq; nō ignorás. Sic autē res explicetur, ut siquidem maior quātitas in priore dote fuerit, illius petitione sit tantūmodo mulier cōtenta. Quòd si in summa dotis nomine legata amplius sit quàm in dote principali, cōpēsatio fiatusq; ad eandē summá, quæ cōcurrit, & in id tantūmodo qđ excedit in sequenti summa ex testamento cōsequatur. Nō est enim uerisimile, patrē duplici pręstatione dotis filiū, eundēq; hęredē onerare uoluisse, pręsertim

cum putauerit se efficaciter (licet non consentiente filia) instituisse aduersus generũ de dote actionem. *Quarta duplicatio est: Nisi filia iustam patri contradicendi causam non habeat. Hæc duplicatio approbatur l.37. ff soluto matrim. his uerbis:* Dotem uoluntate filiæ uideri patrem recepisse, cum causas contradicendi ei filia non haberet: maximè cum ab eo postea ampliore summa dotata sit. *Plura de replicatione proposita uide* ȷ.*cap.prox.reg.2.except.* 10 *20. Tertia propositæ exceptionis replicatio est: Nisi non solidum sit solutum. Hæc replicatio approbatur exemplo l.7.§. sed si lex. ff. de dote relegata: ubi cum pater mariti dotem marito filio suo legasset, & hæredes patris dotis actione conuenti exceptionem opposuissent, quòd eam ex causa legati marito filio defuncti soluissent, subijcit Iurisconsultus:* Sed si lex Falcidia locum in legato dotis aduersus filium exhæredatum habuerit, & mulier solutionem ratam fecerit: propter eam quan 20 titatem, quã hæres retinuerit, utilis actio ei dotis dabitur. Quòd si ratum non habeat, defendi quidem debebit hæres à uiro, qui se defensurum promisit: sed si totam litem uir solus subierit, actio iudicati (si cautũ nõ erit) pro ea quãtitate, quæ iure Falcidiæ petenda est, aduersus hæredẽ dabitur. *Quarta replicatio est: Nisi res deterior reddatur. Hæc replicatio reprobatur* ȷ.*cap.8.reg.20.*

Replicationes præcedentium exceptionum generales. 30

Hactenus exceptiones aduersus causam actionis ex stipulatu de dote propositæ sunt, cum suis replicationibus. Sed illarum aliquot sunt replicationes generales hic proponendæ.

I. *Replicatio generalis: Nisi culpa mariti matrimonium sit dissolutum. Hæc replicatio approbatur Nouell. c.117.§. quia uerò quædam. ibi: Si autem & uir. cuius uerba uide* ŝ.*lib.prox.cap.8 quæst.2.reg.4. Concordat l.8.§. sin uerò causam. C. de repudijs, his uerbis:* 40 Si mulier causam probauerit intentatam, tunc eam & dotem recuperare, & ante nuptias donationẽ lucro habere, aut legibus uindicare iubemus, & nubendi post annũ ei (ne quis de prole dubitet) permittimus facultatem. *Ait Imp.* Si causam probauerit intentatam. *Quæ sint huiusmodi causæ, exponuntur in d.l.8. in prin. cuius uerba uide* ŝ.*lib.prox.cap.8. quæst.2.reg.3.except.6. Concordat item d.l.8.§. uirum etiam. in fine. cuius uerba uide* ŝ *hoc cap. except.* 50 *1. in prin. Sed et duplicationes propositæ replicationis uide* ŝ.*d.reg.3.*

II. *Replicatio: Nisi maritus uxorem occiderit. quæ replicatio approbatur l.10.§. fin. ff. soluto matr. his uerbis:* Si uir uxorem suam occiderit, dotis actionem hæredibus uxoris dandã esse, Proculus ait, & rectè: non enim æquum est, uirum ob facinus suum dotem lucrifacere. Idemq; & ex contrario statuendum est.

III. *Replicatio: Nisi uir mortem uxoris nõ defenderit. quæ replicatio approbatur l.20. ff. de his quæ ut indignis. cuius uerba uide* ŝ.*except.27. repl.3. Sed & alias huiusmodi replicationes uide* ŝ.*d.except.27.*

QVIBVS DOTIS ACTIO SEV repetitio competit. Cap. VII.

I. *Regula. Repetitio dotis regulariter nulli alij cõpetit, quàm mulieri eiusq; defunctæ hæredibus. cuius* 10 *regulæ exceptio prima hæc est: Nisi alius pro muliere dotem dederit: huic enim soluto matrimonio dotis repetitio uidetur danda, nõ mulieri. Hæc exceptio reprobatur nisi in certis casibus* ȷ.*reg.prox. Secunda exceptio est: Nisi mulier alij dotem reddi pacta sit. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ dicta sunt* ŝ.*c. prox. except.7. Tertia exceptio est: Nisi alius uoluntate mulieris, uel eius qui dotem dedit, dotem sibi reddi stipulatus: huic enim actio danda est, non mulieri nec eius hæredibus. quæ exceptio approbatur l.2. C. de iu-* 20 *re dotium, his uerbis:* Si stipulatio de restituẽda portione dotis datæ subiecta est, conditioq; eius extitit: habet ex ea actionem is, in cuius personam utiliter concepta cõmissaq; est. Secundum quod si Polla soror tua de restituenda sibi parte dotis habet actionem, eo quòd mater uestra donãdi animo passa est partem dimidiam dotis post obitum matris filiam stipulari: metuere nõ debet doli exceptionẽ, quòd matri suæ, quæ 30 pactũ interposuit, hæres ex minore quàm dimidia portione extitit. nisi liquidò probatũ fuerit, matrem eius mutasse dotis pacti uoluntatem, contentamq; esse uoluisse filiam suam pro portione hæreditatis prælegationibus, maritũq; suum exactione liberari uoluisse. *Concordant ea quæ dicta sunt* ŝ.*cap prox. except.7. repl.1. Huius replicatio prima hæc est: Nisi mulier, quæ dotem dedit, postea nolit stipulatori dotem solui. Hæc replicatio approbatur l.* 40 *72.§. fin ff. de iure dotium, his uerbis:* Paulus respõdit, Si mulier de suo dotem dedit, & adhibuit matrem quæ stipularetur: potuisse eam postea instrumentum dotale mutare. *Concordat d.l.2. C. de iure dotium. ibi: nisi liquidò probatum fuerit, &c. Plura de hac replicatione uide* ŝ.*cap prox. except.36. repl.1. Secunda replicatio est: Nisi maritus alij stipulanti promittere nolit. quæ replicatio approbatur l.2. in prin. ff. soluto matrim. his uerbis:* Soluto matrimonio solui dos mu- 50 lieri debet: nec cogitur maritus alij eam ab initio stipulãti promittere, nisi hoc ei nihil noceat: nam si incommodum aliquod maritus suspectum habet, nõ debere eum cogi alij quàm uxori promittere, dicendũ est. Hæc si sui iuris mulier est. *Tertia replicatio est: Nisi filia sine patris uoluntate, in cuius est potestate, quiq; dotem pro ea dedit, dotem alium stipulari fecerit, uel contrà pater sine uoluntate filiæ. Hæc replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Quod si in patris potestate

potestate est, & dos ab eo profecta sit: ipsius & filię dos est. Deniq; pater nō aliter quàm ex uoluntate filiæ petere dotem nec per se nec per procuratorem potest. Sic ergo & promittendum Sabinus ait. Ei ergo promittendum erit. cui uterq; iusserit. Cæterùm si pater solus iussit, dotis actio filiæ non erit adempta, quandocunq; sui iuris filia fuerit facta. Item, si uoluntate solius filiæ promittatur, remanebit dotis actio integra patri. Sed utrum ut agat solus, an ut adiuncta quoq; filiæ persona experiri possit? Et puto nec eam actionem amissam, quam adiuncta filiæ persona potest habere: quòd si sui iuris fuerit facta filia, nocebit ei ista stipulatio.

Quarta replicatio est: Nisi ei, qui alium tanquam hæredem suum dotem stipulari uoluit, postea nati sint liberi. Hæc replicatio approbatur l. 40. §. fin. ff. de pactis, hisce uerbis: Pater qui dotem promisit, pactus est, ut post mortem suam in matrimonio sine liberis defuncta filia, portio dotis apud hæredem suum fratrem maneret: ea conuentio liberis à socero postea susceptis & hæredibus testamento relictis per exceptionem doli proderit: cum inter contrahentes id actum sit, ut hæredibus consulatur: & illo tempore, quo pater alios non habuit, in fratrem suum iudicium supremū contulisse uideatur. *Hæc de tertia exceptione, eiusq; replicationibus sint dicta. Quarta exceptio est: Nisi mulier minor sit uigintiquinq; annis. Hæc exceptio reprobatur l. 28. C. de iure dotium. cuius uerba uide s. cap. 2. quæst. 1. except. 3. Quinta exceptio est: Nisi mulier sine consensu patris dotem profecticiam repetat. Hæc exceptio approbatur per ea quæ dicta sunt s. cap. prox. except. 39. repl. 1.*

II. *Regula. De eo qui dotem pro muliere dedit, eiusq; hæredibus. Huic regulariter repetitio dotis non datur, sed mulieri eiusq; hæredibus. quæ regula approbatur l. 31. in prin. C. de iure dotium, his uerbis:* Cum quidam dotes pro mulieribus dabant, siue matrea siue alij cognati uel extranei, rectè quidem eas mariti sine monumentorū obseruatione suscipiebant. Cum autē mulier redhibitionem casus stipulabatur, & huiusmodi fortuitus casus euenisset: ipsa mulier, utpote à se nō facta donatione propter hoc quòd monumenta deerant, necessitatē habebat actionē in huiusmodi casu ad eum, qui dotem dedit, per cessionem trāsferre, uel ipsas res reddere: & ita inueniebatur forsitan post prolixa matrimonij annorum curricula, & liberos fortè editos, infœlix mulier indotata. Sancimus itaq; omnibus huiusmodi casibus nullis monumētis rem indigere, sed in omnes personas ratas esse huiusmodi donationes, & mulierem dotē suam ipsam habere (cum fortuitus casus hoc lucrum ei addiderit) & firmiter hoc apud eam permanere: nisi ipse, qui ab initio dotem dedit, sibi dari in huiusmodi casum stipulatus est: tunc etenim cum neq; ab initio suspicio aliqua liberorum cō currit, sed sibi omnem rem ille qui dotem dedit pepigerit, huiusmodi tractatus locū habere nō potest. Atqui in alijs omnib. casibus, in quibus ipse non est stipulatus, tristiciæ suæ mulier hoc propriū habeat solatiū per actionē dotis. *Concordat l. unica. §. accedit. C. de rei uxoriæ actione his uerbis:* Si quādo extraneus dotē dabat, nulla stipulatione uel pacto pro restitutione eius in suam personā facto, quisquis hic fuerat, mulier habebat rei uxoriæ actionem: quod antea in ex stipulatu actione non erat. Stipulatione autem uel pacto interposito, stipulator uel is qui paciscebatur, habebat uel ex stipulatu uel præscriptis uerbis ciuilem actionem. In præsenti autē non sic esse uolumus. Sed si non specialiter extraneus dotem dando in suam personā stipulatus sit dotem, uel pactum fecerit, tūc præsumatur ipsa mulier stipulationē fecisse, ut ei dos ex huiusmodi casu accedat. Neque enim in hac specie uolumus uideri extraneū tacitā stipulationē fecisse: ne quod pro mulierib. introduximus, hoc aduersus mulieres conuertatur. Imò magis in huiusmodi dotibus, quę ab extraneis dantur uel promittuntur, ipsa mulier uideatur fecisse tacitā stipulationem: nisi expressim extraneus dotem reddi pactus fuerit uel stipulatus: cū donasse magis mulieri quàm sibi aliquid seruasse ius extraneus nō stipulando uideatur. Extraneū aūt intelligimus omnē citra parentem per uirilem sexū ascendentem, & in potestate dotatam personam habentem: parenti enim tacitā ex stipulatu actionē donauimus. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi is qui dotem pro muliere dedit, eā sibi specialiter reddi sit stipulatus uel pactus. quæ exceptio uerbis iam propositis approbatur. Cōcordat l. 9. §. fin. C. de pactis super dote. cuius uerba uide s. cap. prox. reg. 24. Concordat item l. 43. §. quoties. ibi: Planè secutis. ff. de iure dotium, his uerbis:* Quoties extraneus accepto fert debitori dotis cōstituendæ causa: si quidē nuptiæ insecutæ nō fuerint, liberatio non sequetur, nisi fortè sic accepto tulit, ut uelit mulieri in totum donatū: tunc enim credendū est breui manu acceptum à muliere & marito datū. Cæterùm mulieri per liberam personā cōdictio adquiri nō potest. Planè secutis nuptijs mulier soluto matrimonio dotis exactionem habebit: nisi fortè sic accepto tulit extraneus, ut ipse (quoquo modo solutū fuerit matrimonium) condictionē habeat: tūc enim mulier actionem non habebit. *Concordat item l.*

uem l.29.§.fin.ff cod.tt. bis uerbis: Si quis pro muliere dotem dederit, conueneritque ut quoquo modo dirempto matrimonio ipsi solueretur: postea maritus uxori dotem dederit, rectissimè dicetur exactionem nihilo minus ei qui dedit contra maritum competere. *Concordat item l.6.C.de iure dotium.cuius uerba uide s̄.cap.prox.except.6.Huius exceptionis prima replicatio hæc est: Nisi conditio stipulationis defecerit.quæ replicatio approbatur l.22.in prin. ff.soluto matrim.cuius uerba uide s̄.cap.prox.except. 3.repl.2.Secunda replicatio est: Nisi sine consensu mulieris sibi reddi sit stipulatus. Hæc replicatio approbatur,simul et distinguitur per ea quæ dicta sunt s̄.cap. 1.quæst.1.except.1. Secunda exceptio est: Nisi cum extraneus pro muliere dotem dedisset,nuptiæ non sint secutæ.Hæc exceptio approbatur l. 43. §. quoties. ff. de iure dotium.cuius uerba uide s̄.except. prox. Sed & leges concordantes uide s̄. lib. proxim. cap. 1. quæst.4. reg.4. Tertia exceptio est: Nisi dominus proprietatis usumfructum pro muliere in dotem dederit.Hæc exceptio reprobatur l.66. ff. de iure dotiū, bis uerbis:* Si usus fructus fundi,cuius proprietatem mulier non habebat,dotis nomine mihi à domino proprietatis detur,difficultas erit post diuortium circa reddendum ius mulieri:quoniam dicimus usumfructum à fructuario cedi non posse,nisi domino proprietatis, & si extraneo cedatur, id est ei qui proprietatem nō habeat, nihil ad eum transire,sed ad dominum proprietatis reuersurum usumfructum. Quidam ergo remedij loco rectè putauerunt introducendum,ut uel locet hunc usumfructū mulieri maritus,uel uendat numo uno: ut ipsum quidem ius remaneat penes maritū, perceptio uerò fructuum ad mulierem pertineat. *Concordat l.57.ff.soluto matrim. bis uerbis:* Vsufructu in dotem dato, si diuortium interuenerit, nec proprietas rei apud maritum uel mulierem sit: eam dotis esse restitionem, ut maritus caueat, quandiu uixerit, passurum se uti frui mulierem hæredemq; eius: id an uerum sit circa adiectionem hæredis dubito. Sed interest quemadmodum sit usufructus in dotem datus: ut si cum haberet mulier usumfructum, uiro cuius erat proprietas fundi, usumfructum cessit, nihil mulier hæredi suo relinquat: debebatur enim ei usufructus, qui ad hæredem non solet transire. Quòd si fundi sui fructum mulier uiro cessit, restitui is à uiro debet: cum proprietate enim ad hæredem eius transisset, si uir in reddendo eo non fecisset moram. Si uerò alienata sit proprietas, aut aliquis fundi sui usumfructum mulieris iussu uiro eius dederit in dotem: inspiciendum est primùm, quemadmodum mulieri possit restitui. Potest autē uel cautionibus interpositis,ut (sicut potest) uiri iure suo cedat mulieri, fruiq; eam patiatur, uel si se accōmodauerit dominus proprietatis,uolente eo mulieri constituatur usufructus: nam aut fructum fundi ille mulieri poterit cedere,aut aliquid uidelicet pro eo (prout inter eos actum fuerit) dare: nam fingo hoc ipsum mulierem posse proprietatis domino uendere: quo casu non iniquè etiam mulieris hærede agente uir facere cogetur: quippe si moram non fecisset, precium fructuum mulier hæredi suo reliquisset. Quòd si facultatē usufructus uendendi proprietaris domino mulier non habuerit: patienriam percipiendi fructus,quā præstare ipse debuit, & hęredi eius pręstet. *Concordat deniq; l.78.§.ipsius autem.ff. de iure dotium, bis uerbis:* Ipsius usufructus restiturio ita fiet,ut habenri mulieri fundum usufructus cedatur, & ita cum proprietate consolidetur. Sed etsi non sit fundi domina, nihilominus competit doris actio, ut dimittat à se maritus usumfructū: nā uel ex empto actione adhuc ut usumfructū præstet mulier tenetur,aut preciū eius consequi sperat, &c. *Quarta exceptio est: Nisi mulier ingrata fuerit aduersus eum,qui pro ea dotē dedit.Hæc exceptio reprobatur l.24.in fine.C.de iure dotiū.cuius uerba uide s̄. cap. prox. except. 1. repl. 2. Quinta exceptio est:Nisi pater pro filia, quam in potestate habet, dotem dederit. huic enim soluto matrimonio etiam sine stipulatione dotis actio seu repetitio datur.quæ exceptio approbatur,simul et distinguitur per ea quæ proponuntur J.reg.8.*

III. *Regula. De eo qui sibi dotem reddi stipulatus est,uide s̄.reg. prox.except.1.item reg.1.except.3.*

IIII. *Regula. De eo cui dotem reddi pactus est is qui dotem dedit,uide s̄.cap.prox.except.7.*

V. *Regula. De hæredibus eius cui dotis actio competit,his quoq; eadem competit actio.quæ regula approbatur l.unica.§. maneat. C. de rei uxoriæ actione, bis uerbis:* Maneat ex stipulatu actionis ius ad successores, & sine mora transmissionis incorruptum. *Concordat l.6.C.de iure dotium. cuius uerba uide s̄.cap.prox.except.6. Concordat itē l.27.ff.soluto matrim.bis uerbis:* Si post diuortium mortua muliere hæres eius cum uiro parenteue eius agat, eadem uidentur de restituenda dote interuenire,quę ipsa muliere agente obseruari solent. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi pater profecticiæ dotis nomine actionem habens decesserit: tunc enim actio ista non eius hæredibus,sed filiæ,pro qua dos data est, competit quæ exceptio approbatur l.unica. §. uideamus.C.de rei uxoriæ actione, bis uerbis:* Cum iuris certi & indubitati est, si parens per uirilem sexum ascendēs dote pro filia uel pro nepte pręstita emancipauerit eam,uel ipse decesserit, in rei uxoriæ actione, dotem

omnimo-

omnimodo ad mulierē pertinere, etsi fuerit exhæredata: quod non erat in ex stipulatu actione: ibi enim uelut aliç actiones in omnes hæredes actio diuidebatur: æquissimum nobis uisum est, & in ex stipulatu actione mulierem dotem suam præcipuam accipere, etsi emācipata uel exhæredata sit, uel cum alijs hæredibus scripta. Quo à nobis recepto & aliæ multæ species promptū accipient exitum: cum dos possit, & de in officioso actionem excludere (maximè si sufficit ad quartum) & in collationem ferri, si intestatus paterfamiliâs decesserit, & testamento facto quando hoc testator dixerit. Quæ omnia ex stipulatu actio à rei uxoriæ actione accepit. *Concordat d. l. unica. §. & hoc ex rei. cuius uerba uide 5. reg. 8. exc. 10. Concordat item l. 31. §. si uoluntate. ff. soluto matr. cuius uerba uide 5. cap. 5. quæst. 4. reg. 6.* *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi pater per fideicommissum iusserit hæredes dotē stipulari. quæ replicatio ipso qui dē iure subsistit: uerùm eius duplicationes tres proponuntur 5. reg. prox.* *Secunda propositæ regulæ exceptio est: Nisi cum mulier pro se dotem dans, eam sibi alij reddi pacta esset, is antequam sibi redderetur decesserit: hoc enim casu non eius hæredibus, sed mulieri dos reddenda. quæ exceptio approbatur l. 66. §. filiasfam. ff. solut. matr. his uerbis:* Filiafamiliâs diuortio facto dotem patri reddi iusserat, deinde parte dotis persoluta pater decesserat: reliquam partem si nec dum delegata nec promissa nouandi animo patri fuisset, mulieri solui debere, Labeo & Trebatius putant: idq; uerum est. *Tertia exceptio est: Nisi auus pro nepte dotem dans, eam sibi aut nepti reddi sit stipulatus: hoc enim casu quamuis in persona neptis, quo ad obligationem & actionem, inutilis sit stipulatio: tamen non hæredibus stipulatoris, sed nepti actio danda. quæ exceptio approbatur l. 45. ff. soluto matrim. his uerbis:* Caius Seius auus maternus Seiæ nepti, quæ erat in patris potestate, certā pecuniæ quantitatē dotis nomine Lucio Titio marito dedit, & in instrumento dotali huiusmodi pactum & stipulationem complexus est: Si inter Lucium Titium maritū & Seiam diuortium sine culpa mulieris factum esset, dos omnis Seiæ uxori uel Caio Seio auo materno redderetur restitueretur quę. Quæro cum Seius auus maternus statim uita defunctus fit, & Seia postea sine culpa sua diuerterit, uiuo patre suo, in cuius potestate est: an & cui actio ex hoc pacto & stipulatione competat: utrū hæredi aui materni an nepti? Paulus respōdit, in persona quidem neptis uideri inutilem esse stipulationem esse conceptā, quoniā auus maternus ei stipulatus proponeretur. Quod cum ita est, hæredi stipulatoris (quandocūq; diuerterit mulier) actio competere uidetur. Sed dicendū est, Seiæ dotem posse solui, quamuis actio ei directo non competat, ac si sibi aut illi dari auus stipulatus esset. Sed & permittendam esse nepti ex hac auita conuentione, ne commodo dotis defraudetur, utilem actionem: fauore enim nuptiarum, & maximè propter affectionem personarum, ad hoc decurrendum esse. *Concordat l. 7. C. de pactis super dote. cuius uerba uide 5. cap. prox. except. 7. repl. 5.*

VI. *Regula. De eo cui dotis actio per legatū uel fideicommissum relicta est, hæc quoq; dotis actio cedenda & danda est, ut patet ex ijs quæ dicta sunt in Comment. legator. de actione legata. Huius autem exceptio prima hæc est: Nisi cum pater dote filiæ relicta, iussisset ut frater eā stipularetur: tam pater quàm frater in elocanda filia & sorore illud fideicommissum non obseruauerint. quæ exceptio approbatur l. 39. §. testamento. ff. de leg. 3. his uerbis:* Testamento quo filium & uxorem hæredes instituerat filiæ per fideicommissum centum, cum in familia nuberet legauit, & adiecit: Fidei tuæ committo filia, ut cui in familia nubas, & quotiescūq; nubes, pacieris ex dote tua quam dabis partem dimidiam stipulari fratrem tuum & Seiam matrem tuam, pro partibus dimidijs dari sibi, si in matrimonio eius cui nubes, siue diuortio facto priusquam dos tua reddatur, eo ue nomine satisfactum erit, morieris, nullo filio filiaue ex eo relicto. Pater filiam uirginem nuptū collocauit, eiusq; nomine dotem dedit, & post diuortium eandem recepit, & alij in matrimonium cum dote dedit, & stipulatus est eam sibi aut filiæ suæ reddi. Manente filia in matrimonio secūdo mortuus est eodem testamento relicto, eiq; hæredes extiterunt filius & uxor. Postea marito defuncto puella dote recepta nupsit alij, præsentibus & consentientibus fratre & matre, quæ & dotem eius auxit, & neuter eorum stipulati sunt dotem. mox matri filius & filia hæredes extiterunt: deinde decessit in matrimonio filia marito hærede relicto: quæsitum est, cum puella non ex causa legati pecuniam in dotem ab hæredibus patris acceperat, sed mortuo secundo marito materfamiliâs facta dotem recuperauerat: an hæres eius ex causa fideicommissi fratri defuncti teneatur in eam pecuniam, quam percipere posset, si dotem stipulatus esset? Scæuola respondit, secundum ea quę proponerentur non teneri.

Secunda propositæ regulæ exceptio est: Nisi cum pater dote filiæ relicta iussisset hæredem dotem stipulari, non morte filiæ, sed diuortio solutum sit matrimonium. quæ exceptio approbatur l. 79. §. pater. ff. de leg. 2. his uerbis: Pater certam pecuniam exhæredatę filiæ uerbis fideicōmissi reliquit,

reliquit,eamq; nupturæ dotis nomine dare uoluit,filio dotem ſtipulāte: cum minorem filius dotem dediſſet,ſuperfluum eſſe filiæ reddendum conſtabat. Diuortio quoque ſecuto fideicommiſſum filiam rectè petituram,ut actio ſtipulationis ſibi præſtaretur: quoniam uerisimile non erat patrem interponi ſtipulationem uoluiſſe, quò filia poſt primas nuptias indotata conſtitueretur. Cæterùm ſi poſtea nuberet, ad ſecundas nuptias cautionem extendi non oportere. *Tertia exceptio eſt: Niſi cum quis in teſtamēto iuſſus eſſet nubente muliere dotem ſtipulari,matrimonio morte mulieris ſoluto: non prius matrimoniū, ſed poſterius mulieris morte ſit ſolutam. quæ exceptio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Cæterùm ſi poſtea nuberet,ad ſecundas nuptias cautionem extendi non oportere. *Concordat l. 26. §. fin. ff. de pactis dotalib. cuius uerba uide s̄. cap prox. except. 3. in prin.*

V I I. *Regula. De fiſco bonis eius,cui actio competebat publicatis, huic dotis actio in caſu propoſito competit. quæ regula approbatur l. 26. §. fin. ibi: quod ſi mulier. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide s̄. cap. prox. except. 3. in prin. Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi pro parte tātùm bona ſint publicata: tunc enim pro parte alteri ſupereſt dotis actio. quæ exceptio approbatur l. 24. §. fin. ff. ſoluto matrim. his uerbis:* Si bona mulieris pro parte ſint publicata, ſupereſt mulieri reliquæ partis dotis exactio. Plus puto & ſi poſt litem conteſtatam publicata ſit pro parte dos: ſufficiet arbitrium iudicis ad partis condemnationem faciendam. Quòd ſi tota dos publicata ſit, expirabit iudicium. *Secunda exceptio eſt: Niſi non morte filiæ, ſed diuortio matrimonium ſit ſolutum: tunc enim mulieri dotis actio competit. quæ exceptio approbatur l. 42. in prin. ff. ſoluto matrimonio. cuius uerba uide J. reg. proxim. except. 18.*

De dote profecticia.

V I I I. *Regula. Patri repetitio dotis, quam pro filia dedit, competit, etiamſi eam ſibi reddi ſtipulatus non ſit, diciturq; ea dos profecticia. quæ regula approbatur l. 6 in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Iure ſuccurſum eſt patri, ut filia amiſſa ſolatij loco cederet, ſi redderetur ei dos ab ipſo profecta: ne & filiæ amiſſæ & pecuniæ damnum ſentiret. *Concordat l. 5. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Profecticia dos eſt, quæ à patre uel parente profecta eſt de bonis eius,uel facto eius. Siue igitur parens dedit dotem, ſiue procurator eius, ſiue iuſsit alium dare, ſiue cum quis dediſſet negocium eius gerens, parens ratum habuit: profecticia dos eſt. *Concordat item l. 2. §. 1. ff. ſoluto matrim. cuius uerba uide s̄. reg. 1. except. 3. repl. 3. item concordat l. unica. §. accedit. in fine. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide s̄. reg. 2. in prin. Concordat denique l. 4. C.* *ſoluto matrim. his uerbis:* Dos à patre profecta, ſi in matrimonio deceſſerit mulier filiafamiliâs, ad patrem redire debet. *Planè huius regulæ exceptiones plures ſunt ordine nunc proponendæ.*

I. E X C E P T I O: *Niſi pater filiusfamiliâs ſit. hoc enim caſu non ipſi, ſed auo, in cuius poteſtate pater eſt, actio datur. quæ exceptio approbatur l. 5. §. ſi filiusf. mutua. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si filiusfamiliâs mutuatus pecuniā creditorem delegauit ut daret pro filia dotem, uel etiam ipſe accepit & dedit, uideri dotem ab auo profectam, Neratius ait, hactenus quatenus auus eſſet dotaturus neptem ſuam: id enim in rem aui uideri uerſum. *Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi cum filiusfamiliâs dotem promiſiſſet, ſui iuris factus eam dederit. quæ replicatio approbatur d. l. 5. §. ſi filiusf. dotem, his uerbis:* Si filiusfamiliâs dotem promiſerit, & ſui iuris factus dederit, profecticiam eſſe dotem conſtat. non enim pro hæreditate patris æs alienum ſoluit, ſed ſuum æs alienum ſuſceptum, dum filiusfamiliâs eſſet, paterfamiliâs factus exonerauit.

I I. E X C E P T I O: *Niſi pater ſit adoptiuus. Hæc exceptio reprobatur d. l. 5. §. adoptiuum, his uerbis:* Adoptiuum quoq; patrem, ſi ipſe dotem dederit, habere eius repetitionem, Iulianus ait.

I I I. E X C E P T I O: *Niſi alius quam pater dotem dederit. Hæc exceptio ipſo quidem iure approbatur, uerùm eius replicatio prima hæc eſt: Niſi procurator patris dederit, uel alius iuſſu patris. quæ replicatio approbatur l. 5. in prin. ff de iure dotium. cuius uerba uide s̄. ead. reg. in prin. Secunda replicatio eſt: Niſi alius patris nomine dederit, paterq; ratum habuerit. Hæc replicatio approbatur ibidem. Tertia replicatio eſt: Niſi alius dederit patri donaturus. Hæc replicatio approbatur d. l. 5. §. 1. his uerbis:* Quid ſi quis patri donaturus dotem dedit? Marcellus lib. VI. Digeſt. ſcripſit, hanc quoque à patre profectum eſſe: & uerum eſt. *Quarta replicatio eſt: Niſi patre furioſo uel prodigo exiſtente, curator eius dederit. Hæc replicatio approbatur d. l. 5. §. ſed etſi, his uerbis:* Sed etſi curator furioſi uel prodigi uel cuiuſuis alterius dotem dederit, ſimiliter dicemus dotem profecticiam eſſe. *Quinta replicatio eſt: Niſi patre captiuo prætor uel præſes ex bonis eius filiæ dotem decreuerit. Hæc replicatio approbatur d. l. 5. §. ſed etſi, his uerbis:* Sed etſi proponas prętorem uel pręſidem decreuiſſe, quantum ex bonis patris ab hoſtibus capti aut à latronibus oppreſſi filię in dotem detur, habetur ea quoque profecticia. *Sexta replicatio eſt: Niſi auus dotem dederit. Hæc replicatio approbatur l. 6. ff. de collatione bonorum, his uerbis:* Dotem dedit auus paternus, an poſt mortem aui, mortua in matrimonio filia, patri reddi oporteat

tear quęritur? occurrit æquitas rei ut quod pater meus propter me filiæ meæ nomine dedit, perinde sit atq; si ipse ego dederim: quippe officinm aui circa neptem ex officio patris erga filium pendet: & quia pater filię, ideo auua propter filium nepti dotem dare debet. quid si filius à patre exhæredatus est? existimo non absurdè dici etiam in exhæredato filio idem posse defendi: nec infauorabilis sententia est, ut hoc saltem habeat ex paternis, quod propter illum datum est. *Contradicit l. 79. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Auus neptis nomine ex filio natæ genero dotem dedit & moritur, negat Seruius dotem ad patrem reuerti, & ego cum Seruio sentio: quia non potest uideri ab eo profecta, qui nihil ex his sui habuit. *Hæc lex de stricto iure intelligenda est: prior de æquitate. Septima replicatio est: Nisi alius tanquam fideiussor patris soluerit.* Hæc *replicatio approbatur l. 5. §. si pater non ibi: Sed si pater. ff. de iure dotium. cuius uerba uide* J. *except. 13.*

IIII. EXCEPTIO: *Nisi pater furiosus sit: tunc enim curatori eius datur actio. quæ exceptio approbatur per ea quæ dicta sunt* s̄. *cap prox. except. 39. repl. 1. dupl. 2.*

V. EXCEPTIO: *Nisi filia, pro qua dotem dedit pater, sui iuris sit, non in potestate patris. Hæc exceptio reprobatur l. 5. §. si pater. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si pater pro filia emancipata dotem dederit, profecticiam nihilominus dotem esse, nemini dubium est: quia non ius potestatis, sed parentia nomen dotem profecticiam facit. Sed ita demum, si ut parens dederit. Cæterùm si cum deberet filiæ uoluntate eius dedit, aduenticia dos est.

VI. EXCEPTIO: *Nisi non suã, sed alienam rem parens pro filia in dotem dederit.* Hæc *exceptio reprobatur l. 6. §. si pater. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si pater alienum fundum bona fide emptum in dotem dederit, ab ipso profectus intelligitur. *Concordat l. 81. ff eod. tt. his uerbis:* Pater filię nomine numos alienos, quos mutuos acceperat, aut in causam crediti receperat, in dotem dedit: consumptis his dos profecticia efficitur.

VII. EXCEPTIO: *Nisi pater rem sibi ab uxore in hoc donatam pro filia in dotem dederit.* Hæc *exceptio approbatur l 5. §. hoc in matre. in fine. ff. de iure dotium. cuius uerba uide in Comment. donat. cap. 8. except. 15. Concordat* J. *except. 12.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi pater res antea filiæ à se donatas in dotē pro ea dederit.* Hæc *exceptio approbatur l. 31. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si res, quas filiæ emancipatę pater donauit, ex uolũtate eius postea pro ea in dotē datæ sunt, à filia dotem, non à patre uideri datam.

IX. EXCEPTIO. *Nisi non ut parens, sed tanquam debitor filiæ pro ea dotem dederit.* Hæc *exceptio approbatur l. 5. §. si pater pro filia. in fine. ff. de iure dotium. cuius uerba uide* s̄. *except. 5.*

X. EXCEPTIO: *Nisi parens hæres existens ei qui dotem promiserat, pro filia dotē soluerit. Hæc exceptio approbatur simul & distinguitur d. l. 5. §. fin. his uerbis:* Si quis pro aliena filia dotē promiserit, & promissori pater hæres extiterit, Iulianus distinguit, interesse ante nuptias pater hęres extiterit, & dotem dederit, an postea: si antè, uideri dotē ab eo profectam: potuisse enim nuncium remittēdo resoluere dotem: quòd si post nuptias, non esse profecticiam.

XI. EXCEPTIO: *Nisi pater curator filiæ suæ existens pro ea dotem dederit.* Hæc *exceptio reprobatur d. l. 5. §. Papinianus, his uerbis:* Papinianus lib. X. Quæstionum ait: Cum pater curator suæ filię iuris sui effectę dotem pro ea constituisset, magis eum quasi patrem id, quàm quasi curatorem fecisse uideri.

XII. EXCEPTIO: *Nisi in hoc patri ab alio pecunia donata sit, ut eam pro filia in dotem daret. quæ exceptio approbatur d. l. 5. §. si quis, his uerbis:* Si quis certam quantitatē patri donauit, ita ut hanc pro filia daret, non esse profecticiam, Iulianus lib. XVII. Digest. scribit. obstrictus est enim ut det: aut si non dederit, condictione tenetur. *Concordat d. l. 5. §. hoc in matre. de quo* s̄. *except. 7. est dictum. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi cum alij pecuniam pater deberet, iussus ab eo istam pecuniam pro filia in dotem dare: suo non creditoris nomine istam pecuniã in dotem dederit. quæ replicatio approbatur l. 82. ff. eod. tt. cuius uerba uide in Comment. liberat. cap. 4. except. 9. repl. 1. dupl. 9.*

XIII. EXCEPTIO: *Nisi pater tanquã fideiussor eius, qui dotem promiserat, eam soluit.* Hæc *exceptio approbatur l. 5. §. si pater non. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si pater non quasi pater, sed alio dotem promittente fideiusserit, & quasi fideiussor soluerit, Neratius ait, non esse profecticiam dotem: quamuis pater seruare à reo, id quod soluit, nō possit. Sed si pater dotem promisit, & fideiussorem uel reũ pro se dedit, ego puto profecticiam esse dotē: sufficit enim quòd pater sit obligatus siue reo siue fideiussori.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi pater nihil dotis nomine de suo dedit.* Hæc *exceptio ipso quidem iure subsistit, secundum ea quæ dicta sunt* s̄. *cap. prox. except. 22. in prin. Huius autē replicatio uidetur esse: Nisi hæreditatem uel legatum dotis constituendæ causa repudiauit.* Hæc *replicatio reprobatur l. 5. §. si pater repud. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si pater repudiauerit hæreditatem dotis constituendæ causa, fortè quod maritus erat substitutus, aut quia potuit ab intestato hæreditatē uindicare, dotem profecticiam non esse, Iu-

lianus ait. Sed etsi legatum in hoc repudiauerit pater, ut apud generum hæredem remaneat dotis constituendæ causa. Iulianus probat non esse profectum id de bonis patris: quia nihil erogauit de suo pater, sed nec adquisijt.

XV. EXCEPTIO: *Nisi pater dotem sibi reddi pactus non sit. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ proposita sunt s̄. ead. reg. in prin.*

XVI. EXCEPTIO: *Nisi alij dotem reddi stipulatio sit facta. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt s̄. eod. cap. reg. 1. except. 3.*

XVII. EXCEPTIO: *Nisi cum in mortem filiæ pater dotem reddi stipulatus esset, non morte filiæ, sed diuortio matrimonium sit solutum. Hæc exceptio ipso quidē iure subsistit: uerùm eius replicatio prima hæc est, Nisi in fraudem patris ab alterutro coniugum repudium sit missum. quæ replicatio approbatur l. 5. ff. de diuortijs. cuius uerba uide s̄. lib. prox. cap. 8. quæst. 2. reg. 3. except. 12. Sed & leges concordantes uide s̄. cap. prox. except. 3. repl. 1. Secunda replicatio est: Nisi filia ab hostibus capta decesserit. quæ replicatio approbatur l. 10. in priu. ff. soluto matr. his uerbis:* Si ab hostibus capta filia, quæ nupta erat, & dotem à patre profectam habebat, ibi decesserit, puto dicendum perinde omnia obseruáda ac si nupta decessisset: ut etiamsi in potestate patris non fuerit, dos ab eo profecta reuerti ad eum debeat. *Plures huiusmodi replicationes uide s̄. cap. prox. except. 3.*

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi pater deportatus sit, uel publico iudicio dānatus. Hæc exceptio approbatur l. 42. in prin. ff. soluto matr. his uerbis:* In insulam patre deportato, qui pro filia dotē dedit, actio dotis ad filiam pertinet. Post diuortium quoq; patre damnato, qui dotē consentiente filia non petierat, æquè dotis actio mulieris est. *Ait Iurisconsultus:* Actio dotis ad filiam pertinet. *Hoc ita, si diuortio solutum est matrimonium: secus, si morte mulieris. tunc enim fisco dotis actio datur. de quo dictū s̄. reg. prox.*

XIX. EXCEPTIO: *Nisi pater mortuus sit: tūc enim nō eius hæredibus profecticiæ dotis actio cōpetit, sed filiæ. quæ exceptio approbatur, simul et distinguitur per ea quæ proposita sunt s̄. reg. 3. excep. 1.*

XX. EXCEPTIO: *Nisi filia patri dotem repetenti non consentiat. Hæc exceptio approbatur l. unica. §. & hoc ex rei. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Si quádo post dissolutum matrimoniū dos à patre petebatur, si quidē rei uxoriæ fuerat actio, non poterat pater sine cōsensu filiæ suæ agere: & si nec dum actione mota ab hac luce fuerat subtractus, etsi lis contestata esset, ad filiam quasi propriū patrimonium dos reuertebatur, quod nō erat in ex stipulatu actione. Ibi enim solus exactionē habebat consensu filiæ non expectato, etsi decedebat, ad suos hęredes transmittebat. Sed rei uxoriæ ius & in ex stipulatu actionem transponere satis humanum, satis piū, satis utile matrimonijs est. *Concordat l. 2. in fine. C. soluto matr. cuius uerba uide s̄. cap. 5. quæst. 2. reg. 6. item cōcordat l. 7. C. eod. tt. cuius uerba uide s̄. d. cap. 5. quæst. 3. reg. 1. item concordat l. 2. §. deniq; pater. ff. soluto matr. his uerbis:* Patet non aliter quàm ex uoluntate filiæ petere dotem nec per se nec per procuratorem potest. *Concordat item l. 34. ff. eod. tt. his uerbis:* Titia diuortiū à Seio fecit: hanc Titius in sua potestate esse dicit, & dotem sibi reddi postulat: ipsa se matrē familiâs dicit, & de dote agere uult. quæsitum est, quæ partes iudicis sint? Africanus respondit, patri nisi probet filiam nō solùm in sua potestate esse, sed etiam cōsentire sibi denegandam actionem, sicuti denegaretur, etiamsi constaret eam in potestate esse. *Concordat item l. 40. ff. eod. tt. his uerbis:* Post dotem datam & nuptias cōtractas stipulatus est pater uoluntate filiæ, diuortio facto dotem reddi: si cōditio stipulationis impleatur, & postea filia sine liberis decesserit, non erit impediendus pater quo minus ex stipulatu agat. Viua autē filia, si agere uult, exceptione submouendus erit. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi filia mortua sit: tunc enim heredum consensus non requiritur. quæ replicatio ex iam d. l. 40. constat. Secunda replicatio est: Nisi filia sit in potestate patris. Hæc replicatio reprobatur s̄. d. l. 34. Tertia replicatio est: Nisi filia antea alium dotem stipulari sine patre iusserit. Hæc replicatio approbatur sub conditione l. 2. §. quòd si in patris. ibi: Sed utrum ut agat ff. soluto matrim. cuius uerba uide s̄. reg. 1. except. 3. repl. 3. Quarta replicatio est: Nisi filia non contradicat. Hæc replicatio approbatur d. l. 2. §. uoluntatem, his uerbis:* Voluntatem autem filię cum pater agit de dote, utrum sic accipimus ut consentiat, an uerò ne contradicat filia? & est ab Imperatore Antonino rescriptum, filiam, nisi euidenter contradicat, uideri consentire patri. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi filia sit absens, & ignoret quid agatur. Hæc duplicatio approbatur d. l. 2. §. fin. his uerbis:* Sed si absens filia sit, dicendum erit non ex uoluntate eius id factum, cauendumq; à patre ratam rem filiam habituram. ubi enim sapit, scire eam exigimus, ut uideatur non contradicere. *Huius duplicationis triplicatio prima hæc est: Nisi pater caueat de rato. quæ triplicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Cauendumque à patre ratam rem filiam habituram. *Altera triplicatio est: Nisi absens sciat quid agatur. quæ triplicatio ex iam propositis elicitur. Eius autem quadruplicatio hæc est: Nisi ideo absit filia, ne præsens patri consentire cogatur: quæ quadruplicatio approbatur l. 22. §. nec non illud. ff. soluto matrim. his uerbis:* Sed si latitet filia, ne ta-

ne tali patri consentire cogatur, puto dari quidem patri actionem, sed causa cognita: quid enim si filia uerecundè per absentiam patri contradicat? cur non dicamus patri non esse dandam actionem? *Quinta replicatio est: Nisi filia sit furiosa. Hæc replicatio approbatur d.l.2. §. penult. his uerbis:* Iulianus lib. XVII. Digestor. scripsit, quasi ex uoluntare filiæ uideri experiri patrem, si furiosam filiam habeat. nam ubi non potest per dementiam contradicere, consentire quis eam meritò credet. *Concordat l. 22. §. item pater furiosæ. ff. eod. tt. soluto matrim. his uerbis:* Pater furiosæ utiliter intendere sibi filiæue suæ reddi dotem potest: quamuis enim furiosa nuncium mittere non potest, patrem eius tamen posse certum est. *Sexta replicatio est: Nisi filia patri contradicendi causam iustam non habeat. Hæc replicatio approbatur d.l. 22. §. quòd si is pater, his uerbis:* Si is pater sit, cui omnimodo consentire filiam deceat, hoc est, uitæ probatæ, filia leuis mulier, uel admodum iuuenis, uel nimia circa maritum non merentem: dicendum est patri potius adquiescere prætotem oportere, dareque ei actionem. *Concordat l. 37. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. cap. prox. except. 39. repl. 2. dupl. 4. Septima replicatio est: Nisi consenserit filia. Hæc replicatio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius duplicatio prima hæc est, Nisi postea uoluntatem rursus mutauerit. quæ duplicatio approbatur d. l. 22. §. eo autem tempore, his uerbis:* Eo tempore consentire filiam patri oportet, quo lis contestatur. Secundum hæc si filia dicat se patri consentire, & ante litis contestationem mutauerit uoluntatem, uel etiam emancipata sit, frustra pater aget. *Altera duplicatio est: Nisi tam turpis pater sit, ut metus sit ne dotem receptam consumat. quæ duplicatio approbatur d.l 22. §. nec non illud, his uerbis:* Nec non illud quoque probamus, quod Labeo probat, nonnunquam patri denegandam actioné, si tam turpis persona patris sit, ut uerendum sit ne acceptam dotem consumat. Ideoque officium iudicis interponendum est, quatenus & filiæ & patri competenter consulatur. *Octaua replicatio est: Nisi pater in danda dote specialiter sibi reddi stipulatus uel pactus sit. Hæc replicatio approbatur l. 29. in prin. ff. soluto matr. cuius uerba uide s. cap. 1. quæst. 1. except. 1. repl. 1. Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi non in continenti, sed ex interuallo illam stipulationem interposuerit. quæ duplicatio approbatur d.l. 29. in prin. Huius duplicationis triplicationes uide s. d. repl. 1. Altera duplicatio est: Nisi nudo pacto conuenerit sine stipulatione. quæ duplicatio approbatur l. 6. in fine. C. de iure dotium. cuius uerba uide s. cap. prox. ex. 6. Nona replicatio est: Nisi filia sine consensu patris nuptias cum eodem redintegrauerit. quæ replicatio approbatur l. 7. C. de nuptijs. cuius uerba uide s. lib. prox. cap. 2. quæst. 3. reg. 3. except. 5. Hæc de Vicesima exceptione, eiusq; replicationibus sint dicta. Sed & de his uide s. cap. prox. except. 39. repl. 2.*

XXI. EXCEPTIO: *Nisi tam turpis persona patris sit, ut uerendum sit ne dotem receptam consumat. Hæc exceptio approbatur l. 22. §. nec nō illud. ff. soluto matr. cuius uerba uide s. except. prox. repl. 7. dupl. 2. Hactenus quibus dotis actio ex stipulatu competat, sit dictum. Superest una adhuc huius actionis quæstio, quid scilicet in ea ueniat petendum?*

QVID VENIAT IN REpetitione dotis? Cap. VIII.

I. *Regula. De eo quod rei dotali accessit uel decessit. Hoc regulariter ad mulierem spectat. quæ regula approbatur l. 10. §. si prædijs. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s. cap. 6. except. 23. in prin. Concordat l. 75. ibi: huic enim. ff. eod. tt. cuius uerba uide j. cap. 10. reg. 9. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi res æstimata in dotem data sit. tunc enim tam accessio quàm deminutio mariti est. quæ exceptio approbatur l. Vnica. §. sed & nouissimi. ibi: æstimatarum enim. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide s. cap. 6. except. 23. repl. 1. Concordat item l. 10. in fine. C. de iure dotium. cuius uerba uide s. cap. 2. quæst. 6. reg. 2. Propositæ regulæ species & exceptiones proponuntur in sequentib.*

II. *Regula. De fructibus rei dotalis. Hi regulariter in actionem propositam non ueniunt. quæ regula approbatur l. 7. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Dotis fructus ad maritum pertinere debere, æquitas suggerit: cum enim ipsa onera matrimonij subeat, æquum est eum etiam fructus percipere. *Concordat l. ult. §. fin. ff. soluto matrim. cuius uerba uide j. reg. 16. item concordat l. 10. C. de iure dotium. cuius uerba uide s. cap. 2. quæst. 4. reg. 3. item concordat l. unica. §. fœtus autem. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Fœtus iumentorum, omniaque quæ fructuum nomine continentur, ad lucrum mariti pertineant pro tempore matrimonij, siue æstimata siue non æstimata sint. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi ante nuptias fructus sint percepti. quæ exceptio approbatur l. 7. §. 1. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si fructus constante matrimonio percepti sint, dotis non erunt: si uerò ante nuptias percepti fuerint, in dotem conuertentur: nisi fortè inter maritum futurum & destinatam uxorem aliud conuenit: tunc enim quasi donatione facta fructus non redduntur. *Concordat l. 47. ff. eod. tt. his uerbis:* Si seruo in dotem ante nuptias dato donatum aliquid uel legatum ante nuptias fuerit, ampliatur dos, sicut ex fructibus fundi qui ante nuptias traditus est. *Concordat*

item l.38.§. ante matrim. ff. de usuris & fructibus, his uerbis: Ante matrimonium fructus percepti dotis fiunt, & cum eo restituuntur. eadem ratio est in fructibus prædiorum urbanorum. *Concordat deniq; l.6. ff. soluto matr. cuius uerba uide J. except. 3. replicat. 4. Concordat item l.7.§. item si messes. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. except. 3. repl. 4. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi aliud inter uirum & uxorem ante nuptias conuenerit. quæ replicatio approbatur d.l.7.§.1. Secunda exceptio est: Nisi ante dotem datam fructus sint percepti. Quæ exceptio approbatur l. 5. ff. soluto matrimonio. cuius uerba uide J. except. prox. repl. 4. Tertia exceptio est: Nisi post solutum matrimoniũ fructus sint percepti. Hæc exceptio approbatur l.31.§. fin. ff. soluto matr. his uerbis:* Si fundum dotalem recepisset mulier, non habita ratione fructuum pro portione anni, quo nupta non fuisset, nihilominus de dote agere potest, quia minorem doté recepisset: hoc enim ad dotis augmentũ pertinet: quemadmodũ si partum ancillarũ non recepisset, aut legata uel hæreditates, quæ post diuortiũ per seruos dotales adquisitæ marito fuissent. *Cõcordat l. unica. §. sin autẽ superſederit. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Si superſederit res mobiles, uel se mouẽtes, uel incorporales post annale tempus restituere, uel cæteras res statim post dissolutum matrimoniũ, etiam usuras æstimationis omniũ rerũ, quæ extra immobiles sunt, usq; ad tertiam partẽ centesimæ ex bona fide introducẽdas maritus præstet: fructibus uidelicet immobiliũ rerum parti mulieris ex tempore dissoluti matrimonij præstandis: similiq; modo pensionibus, uel uectutis nauiũ, siue iumentorũ, uel operis seruorũ, uel quæstu ciuilium annonatũ, & alijs quæ sunt eis similia parti mulieris restituẽdis. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est, quòd maritus ob donationes et res amotas compẽsationem inducere poßit. quæ replicatio approbatur l.7.§. ob donationes. ff. soluto matr. his uerbis:* Ob donationes, item ob res amotas ex his fructibus, qui post diuortiũ percepti sunt, cõpensationes fieri possunt. *Secunda replicatio est, quòd ob impẽsas à se factas maritus ex fructibus retinere poßit. quæ replicatio approbatur d. l. 7. in prin. his uerbis:* Fructus esse constat, qui deducta impẽsa supererunt: quod Scæuola & ad mariti & ad mulieris impẽsas refert. nã si mulier pridie uindemias doti dedit, mox sublatis à marito uindemijs diuertit, nõ putat ei undecim duntaxat mẽsium fructus restitui: sed & impensas, quæ antequã portiones fructuũ fiãt, deducẽdæ sunt. Igitur si & maritus aliquid impenderit in eundẽ annũ, utriusq; impensæ cõcurrent: & ita (si impensarũ à muliere factarũ ratio habeatur) cùm plurimis annis in matrimonio fuit, necesse est primi anni tempori cõputari, quod fuit ante datũ prædiũ. *Declaratur hæc replicatio d.l.7.§ impendi. cuius uerba uide ʒ. cap. 4. quæst.1. exc.3. Tertia replicatio est: Nisi percepti sint eo tẽpore fructus, quo per mulierem stetit, quo minus dos ei redderetur. Hæc replicatio reprobatur l. ult. §. fin. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Si per mulierẽ mora fieret, quo minus æstimationem partis fundi uiro solueret, & fundũ reciperet, cum hoc pactum esset: fructus interim perceptoa ad uirũ pertinere, ait Labeo. Sed puto potius pro portione fructus uirum habiturũ, reliquos mulieri restituturũ, quo iure utimur. *Concordat l.9. in fine. ff. soluto matr. cuius uerba uide ʒ. ca.6. except.23. repl.3. dupl.3. Quarta replicatio est: Nisi eo anno, quo matrimoniũ soluitur, fructus percipiãtur: hi enim pro parte ad maritũ pertinent, suntq; inter maritũ & uxorẽ diuidẽdi. quæ replicatio approbatur l. unica. §. sed & nouißimi. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Sed & nouissimi anni, in quo matrimoniũ soluitur, fructus pro rata tẽporis portione debere utriq; parti adsignati, cõmune utriusq; actionis est, in rebus scilicet nõ æstimatis: æstimatarũ enim rerũ maritus quasi emptor & commodiũ sentiat, & dispendiũ subeat, & periculũ expectet. *Planè hoc loco sciendum est, à quo tempore annus iam dictus sit numerandus? Est autem numerãdus ex die datæ dotis, aut si dos ante nuptias data sit, ex die nuptiarũ, non ex die soluti matrimonij. quod approbatur l.5. cũ lege sequẽte. ff. soluto matrimonio, his uerbis:* De diuisione anni eius, quo diuortiũ factũ est, quæritur, ex die cõtracti matrimonij, an ex die traditi fundi maritus sibi cõputet tẽpus? & utiq; in fructibus à uiro retinẽdis neq; dies cõstitutæ dotis, neq; nuptiarũ obseruabitur: sed quo primũ dotale prædiũ cõstitutũ est, id est, tradita possessione. Sed si ante nuptias fundus traditus est, ex die nuptiarũ ad eundẽ diẽ sequẽtis anni cõputandus annus est. Idẽ in cæteris annis obseruatur, donec diuortiũ fiat. nã si ante nuptias traditus sit, & fructus inde pcepti, hi restituẽdi sunt quãdoq; diuortio facto, quasi dotis facti. *Cõcordat l.7.§. Papinianus cũ sequẽtib. ff. eod. tt. his uerbis:* Papinianus lib. XI. Quæstionũ diuortio facto fructus diuidi ait, nõ ex die locationis, sed habita ratione præcedẽtis tẽporis, quo mulier in matrimonio fuit: neq; enim si uindemiæ tẽpore fundus in dotẽ datus sit, eũq; uir ex calẽdis Nouẽbribus primis fruendũ locauerit, mẽsis Ianuarij suprema die facto diuortio, retinere uirum & uindemiæ fructus, & eius anni, quo diuortiũ factũ est, quartã partem mercedis, æquũ est. Alioqui si coactis uindemijs altera die diuortiũ intercedat, fructus integroa retinebit. Itaq; si in fine mensis Ianuarij diuortiũ fiat, et quattuor mẽsibus matrimoniũ steterit, uindemiæ fructus & quarta portio mercedis instantis anni confundi debebunt, ut ex ea pecunia tertia portio

uiro relinquatur. Ex cōtrario quoq; idē ob seruandū est. Nā si mulier percepta uindemia statim fundum uiro in dotem dederit, & uir ex calendis Martijs eundem locauerit, & calendis Aprilibus primis diuortium secutum fuerit, non solùm partem duodecimam mercedis, sed pro modo temporis omnium mensium, quo dotale prędiū fuit, ex mercede quę debebatur portionem retinebit. Itē si messes eius anni, quo diuortiū factum est, colonum ex forma locationis sequantur, ante uindemiam soluto matrimonio, nihilominus pecunia messium in computationem cum spe futuræ uindemiæ ueniet. Apparet igitur ex his, illos fructus, quos mulier percepit antequam nuberet, non debere, in contributionem uenire.

Concordat item d. l. 7. in prin. cuius uerba uide s. repl. 2. item concordat d. l. 7. §. quod in anno. cum sequētibus, his uerbis: Quod in anno dicitur, potest dici & in sex mēsibus, si bis in anno fructus capiantur: ut est in locis irriguis. Sed & in pluribus annis idem dici potest, ut in sylua cædua. Itē si locatio agri talis sit, ut super annuam mercedē quinquennio quoq; aliquid amplius pręstaretur. In eo enim quod amplius est, tēpus ad quinquenniū computamus. Nō solum autem de fundo, sed etiā de pecore idem dicemus, ut lana ouium fœtusq; pecorū præstetur: quare enim, si maritus prope partū oues doti acceperit, itē proximas tonsuræ, post partum & tonsas oues protinus diuortio facto, nihil reddat? Nam & hic fructus toto tēpore quo curantur, nō quo percipiuntur, rationem accipere debemus. In seruo quoq; anni ratio habetur, ut si in annū fortè operæ eius locatæ sint, præteriti temporis ad maritū, post diuortiū autem ad mulierem operæ pertineant. De pēsionibus quoq; prędiorum urbanorū idem est, quod in fructibus rusticorum. *Concordat item l. 11. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. cap. 6. except. 12.*

Quinta replicatio est: Nisi res æstimata in dotem data sit. quæ replicatio approbatur l. unica. §. sed & nostitutu. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide s. repl prox. Hæc de tertia exceptione, eiusq; replicationibus dicta sint.

Quarta exceptio est: Nisi eo anno, quo soluitur matrimoniū, fructus quamuis constante matrimonio sint percepti: hi enim inter uirū et uxorē sunt diuidēdi. de quo dictum s. repl. prox.

Quinta exceptio est: Nisi fructus tēpore soluti matrimonij nōdū sint percepti: tunc enim dotē augent. quæ exceptio reprobatur l. ult. in prin. ff. de fundo dotali. cuius uerba uide s. cap 4. quæst. 1. except. 1. repl. 1. Cōcordat l. 7. §. si uir ff. soluto matr. cuius uerba uide d. repl. 1. item concordat d l. 7. §. interdum, his uerbis: Interdū marito de fructibus à muliere cauetur, et nihil retinebit, si fructibus stantibus fundum mulier recipiet: interdum retinebit totum maritus, & nihil restituet: id est, si non plus erit, quā pro portione eū retinere oportet: interdum uerò reddet, si plus percepit, quā eum retinere oportet. Eadem cōditio erit, etsi cum socero uel cū hęrede alterutrius de dote agatur.

Sexta exceptio est: Nisi in dote dāda aliud cōuenerit. Hæc exceptio reprobatur l. 4. ff. de pactis dotalibus, his uerbis: Si cōuenerit ut fructus in dotem cōuertantur, an ualeat cōuentio? Et Marcellus ait lib. VII. Digest. conuentionem non ualere. Propè enim indotatā mulierem hoc pacto fieri. Sed tamē distinguit, siquidem fundū in dotem dederit mulier, ita ut maritus fructus redderet, nō esse ratū pactum. idemq; etsi usumfructū in dotē hoc pacto dedisset. Quòd si cōuenisset de fructibus reddēdis, hoc est, ut in dotē fructus essent quosquos percepisset: & fundus uel usufructus in hoc traditus est, nō ut fundus uel fructus fieret dotalis, sed ut fructus perciperet dotis futuros: cogendū de dote actione fructus reddere. Erunt igitur in dotē fructus, & fruetur iste usuris, quę ex fructib. collectis, & in sortem redactis percipi possunt. Ego utrobique arbitror interesse qua contemplatione dos sit data: ut si ob hoc ei maiorē dotē mulier dedit, quia fructus uolebat esse dotis, contento marito ea pecunia, quę ex usuris redituū colligeretur: possit dici conuentionē ualere. Nec enim uidebitur sterilis esse dos. Finge quadringenta annua esse reditus apud eum, qui non acciperet in dotem (ut hoc cōuenisset) plus trecentis, & boni cōsuleret, si tam uberem dotem consecutus esset. Et quid dicemus si tale pactum conuentū interuenit, ut maritus fructus in dotem conuerteret, & mulier se suosq; aleret tueretur'ue, & uniuersa onera sua expediret? quare non dicam cōuentionem ualere? *Ex his constat, exceptionem propositam ipso quidem iure reprobari: admitti autem primùm, si maior dos sit cōstituta, ita ut usuras fructuum maritus lucraretur: deinde admitti quoq;, si simul etiā cōuenerit, ut mulier se suosq; aleret sine sumptibus mariti. Tertiò admittitur exceptio, si de parte fructuum reddenda conuenit, non de uniuersis fructibus. quæ distinctio approbatur exēplo l. 31. ff. eod. tt. his uerbis:* Si inter uirum & uxorem conuenerit, ut extremi anni matrimonij fructus nondū percepti mulieris loco fiant, huiusmodi pactū ualet. *Aliud huius exemplū proponitur l. 28 ff. eod. tt. his uerbis:* Quęris si pacta sit mulier uel ante nuptias, uel post nuptias, ut ex fructibus fundi, quem dedit in dotem, creditor mulieris dimittatur: an ualeat pactū? Dico, si ante nuptias id conuenerit, ualere pactū, eoq; modo minorem dotem constitutam. Post nuptias uerò, cū onera matrimonij fructus releuaturi sunt, iam de suo maritus pacisci-

tur, ut dimittat creditorem, & erit meta donatio. *Propositae exceptionis in casu proposito tertio replicatio haec est: Nisi constante matrimonio de parte fructuum reddenda pactum sit factum: tunc enim tanquam donatio inter uirum & uxorem non ualet. quae replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Post nuptias uerò, &c. *Cuius duplicatio nes uide in Comment. donationum, cap. 8. Septima exceptio est: Nisi ususfructus in dotē datus sit. Et haec exceptio reprobatur l. 7. §. si ususfructus. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si ususfructus in dotem datus sit, uideamus utrum fructus reddendi sint nec ne? Et Celsus lib. X. Digestorū ait, interesse quid acti sit: & nisi appareat aliud actum, putare se ius ipsum in dotem esse, non etiam fructus qui percipiuntur. *Octaua exceptio est: Nisi partus sit ancillae dotalis. Haec exceptio approbatur j. reg. prox. Diuersum est in foetu pecorum, de quo j. reg. 4. Nona exceptio est: Nisi arbores sint perceptae. Haec exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 7. §. si fundum. ff. soluto matr. his uerbis:* Si fundum uiro uxor in dotem dederit, isq; inde arbores deciderit: si hę fructua intelliguntur, pro portione anni debent restitui. Puto autem si arbores caeduae fuerint uel cremiales, dici oportere in fructum cedere. Si minus, quasi deteriorem fundum fecerit, maritum teneri. Sed si ui tempestatis ceciderint, dici oportet precium earum restituendum mulieri, nec in fructum cedere, non magis quàm si thesaurus fuerit inuentus. Non enim in fructu computabitur, sed pars eius dimidia restituetur, quasi in alieno inuenti. *Concordat l. 8. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Vir in fundo dotali uxoris rogatu oliuetum succiderat, adhoc ut nouellum reponeret. postea uir mortuus erat, & uxori dotem relegauerat: ligna quę ex oliuero excisa essent, oportere reddi mulieri, Alfenus respondit. *Decima exceptio est: Nisi matrimonium ipso iure non subsistat. Haec exceptio ipso quidem iure ualet: quia nec dos intelligatur hoc casu: uerùm eius replicatio prima haec est: Nisi fructus bona fide sint consumpti. Altera replicatio est: Nisi impensarum compensationem maritus opponat. quae duae replicationes approbantur l. 42. §. fructus. ff. soluto matrim. his uerbis:* Fructus ex praedijs, quae in dotem data esse uidebantur, bona fide perceptos, & in mulieris oneribus ante causam liberalem absumptos, quamuis seruam fuisse postea constiterit, peti non posse placuit. Sumptus uerò necessarios & utiles in praedia, quae dotalia uidebantur factos, compensatis fructibus percepta ad finem superfluum seruari conuenit. *Haec de fructibus.*

III. *Regula. De partu ancillae dotalis. Hic in actione dotis ex stipulatu uenit. quae regula approbatur l. 69. §. fin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Partus dotalium ancillarum dotis esse portionem cōuenit. Ideoq; frustra pacisci uirum, ut inter uxorem & se partus communis sit. *Concordat l. unica. §. cumq; ex stipulatu. ibi: Itaq; partus. C. de rei uxoriae actione, his uerbis:* Partus dotalium ancillarum, id est, quae aestimatae non sunt, uel quę serui dotales ex quacunq; causa (nisi ex re mariti uel operis suis) adquisierunt: ad mulierem pertinere, tam rei uxorię quā ex stipulatu actio similiter uoluit. *Concordat item l. 10. §. si serui. ff. de iure dotium. cuius uerba uide j. reg. prox. Huius regulae exceptio prima haec est: Nisi ancilla aestimata in dotem data sit. quae exceptio approbatur l. 66. §. mancipia. ff. soluto matrimonio, his uerbis:* Mancipia in dotem aestimata accepisti, pactum conuentum deinde factum est, ut diuortio facto tantidem aestimata redderes, nec de partu dotalium ancillarum mentio facta est: manebit (inquit Labeo) partus tuus: quia is pro periculo mancipiorum penes te esse debet. *Concordat l. 18. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si mancipia in dotem aestimata accepisti, & pactum conuentum factum est, ut tantidem aestimata diuortio facto redderes: manere partum eorum apud te, Labeo ait: quia & mancipia tuo periculo fuerunt. *Huius exceptionis prima replicatio haec est: Nisi post aestimationem conuenerit, ut ipsa ancilla, non aestimatio restituatur. quae replicatio approbatur l. 1. C. soluto matrim. his uerbis:* Dubium non est, post aestimationem dotis pactione uel stipulatione interposita, ut si ipsae res dissoluto matrimonio extarent, uxori reddantur: & ancillas cum partu ex stipulatu iudicio restitui oportere. *Secunda replicatio est: Nisi pecunia in dotem data postea pro ea mancipia data sint, hac conditione ut periculum eorum ad mulierem pertineret. Haec replicatio approbatur l. 21. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide j. reg. 16. Secunda exceptio est: Nisi ancilla, quam maritus uxori ex stipulatu debebat, ei ab uxore in dotem sit data. quae exceptio approbatur l. 58. §. si mulier. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si mulier ancillam Pamphilam à Titio stipulata, deinde ei nuptura, quod is sibi debebat doti habere permiserit: etiamsi non erit uiri Pamphila, an ipsa tamen in dotem & mulieris periculo erit? an & quod ea peperit reddi mulieri debebit? quia si in sua causa prior stipulatio mansisset, non redderet? nisi fortè refert habuit rem, quam debebat uiro, quo tempore dos constituebatur (nam ita poterit uideri res ipsa ad eum peruenisse) an non habuit. nam si non habuit, magis est ut liberatio obligationis potius, quàm res ipsa ad eum peruenisse uideatur. Ideoque partus eius non debetur.

Tertia propositae regulae exceptio est: Nisi cōuenerit ut

rit ut partus mariti uel in totũ uel pro parte maneat. quæ exceptio ipso quidẽ iure subsistit: uerùm eius replicatio hæc est: Nisi cõstãte matrimonio donationis causa ita conuenerit. quæ replicatio approbatur l. 69. §. fin ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. ead. reg. in prin. Duplicationes autem huius replicationis uide in Comment. donat. cap. 8.

IIII. *Regula. De fœtu pecorum dotalium. Fœtus in repetitione dotis regulariter non uenit. quæ regula approbatur l. 10. §. si serui. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si serui sobolem ediderunt, mariti lucrum non est, sed fœtus dotalium pecorũ ad maritum pertinenr: quia fructibus computantur. Sic tamen ut suppleri proprietatem prius oporteat, & submissis in locum mortuorũ capitum adnatis, residuum maritus in fructum habeat: quia fructus dotis ad eum pertinent. *Concordat l. unica. §. cumq; ex stipulatu. ibi: Fœtus. C. de rei uxoriæ act. cuius uerba uide s̄. reg. 2. in prin. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi capita quædam pecorum interierint: hæc enim ex fœtu sunt supplenda. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Sic tamẽ ut suppleri, &c. *Secunda exceptio est: Nisi eo anno, quo matrimonium soluitur, fœtus sit editus: tunc enim pro parte ad mulierem pertinet. quæ exceptio approbatur l. 7. §. non solum. ff. soluto matrim. cuius uerba uide s̄ reg. 2. except. 3. repl. 4. Sed & plures propositæ regulæ exceptiones uide s̄. d. reg. 2. Quæ enim eius regulæ tanquam generis sunt exceptiones, ad hanc quoq; regulam tanquam eius speciem pertinent.*

V. *Regula. De usufructu, qui rei in dotẽ datæ accessit. Hic quoq; in repetitione dotis uenit. quæ regula approbatur l. 4. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si proprietati nudæ in dotem datæ usufructus accesserit, incrementũ uidetur dotis, non alia dos: quemadmodum si quid alluuione accessisset.

VI. *Regula. De ijs quæ per seruum dotalem sunt adquisita. Hæc in repetitione dotis ueniunt. quæ regula approbatur l. unic. §. cũq; ex stipulatu. ibi: Itaq; partus. C. de rei uxoriæ act. cuius uerba uide s̄. reg. 3. Cõcordat l. 45. in prin. ff. de adquir. hær. his uerbis:* Aditio hęreditatis nõ est in opera seruili. Idcirco si seruus dotalis adierit, actione de dote eam hæreditatẽ mulier recuperabit: quamuis ea, quæ ex operis doralium seruorum adquiruntur, ad uirum pertineant. *Concordat item l. 31. §. fin. ff. soluto matrim. cuius uerba uide s̄. reg. 2. except. 3. in prin. Concordat item l. 47. ff. de iure dotium cuius uerba uide s̄ reg. 2. except. 1. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi seruus dotalis quid ex operis suis adquisierit. hoc enim apud uirum remanet, ut ex uerbis iam propositis constat. Cui concordat d. uers. Itaq; partus. Secunda exceptio est: Nisi ex re ipsius mariti seruus adquisierit. quæ exceptio approbatur d. uers. Itaq; partus. Tertia exceptio est: Nisi is qui seruo aliquid donauit, uel in testamento reliquit, illud ad maritum uoluerit pertinere. Hæc exceptio elicitur ex l. 65. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si legato aut hæreditate aliquid seruo dotali obuenit, quod testator noluit ad maritum pertinere, id soluto matrimonio reddendũ est mulieri. *Ait Iurisconsultus:* Quod testator noluit ad maritum pertinere. *Ergo si uoluit testator illud ad maritum pertinere, nõ est reddendum mulieri: & ita exceptio proposita approbatur ex contrario sensu. Plures propositæ regulæ exceptiones uide s̄. cap. 6. except. 25. repl. 1.*

VII. *Regula. De commodo lapidicinarum. Hoc in repetitione dotis non uenit. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 8. in prin. ff. soluto matr. his uerbis:* Si fundus in dotem datus sit, in quo lapis cæditur, lapidicinarum commodum ad maritum pertinere constat: quia palàm sit, eo animo dedisse mulierem fundum, ut is fructus ad maritum pertineat: nisi contrariam uoluntatem in dote danda declarauerit mulier. *Concordat l. 7. §. si uir. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. cap. 4. quæst. 1 except. 1. repl. 1.*

VIII. *Regula. De thesauro in fundo dotali inuento. Hic pro dimidia parte in dotis repetitione uenit. quæ regula approbatur l. 7. §. si fundum. in fine. ff. soluto matr. cuius uerba uide s̄. reg. 2. except. 9.*

IX. *Regula. De usuris. Hæ perinde ac fructus in dotis repetitione regulariter non ueniunt. quæ regulà enim ipso iure subsistat, recipit exceptiones aliquot. quarum prima hæc est: Nisi mulier non mariti, sed proprijs aut patris sui sumptibus se aluerit. quæ exceptio approbatur per ea quæ dicta sunt s̄. cap. 2. quæst. 4. reg. 1 except. 2. repl. 1. Concordat l. 42. §. usuras. ff. soluto matr. his uerbis:* Vsuras numeratæ dotis ex stipulatu pater, in matrimonio defuncta filia, si petat gener qui residuę dotis promissæ fœnus stipulatus est, ita demum ad finem uice mutua debitæ quantitatis cõpensationẽ opponere iustè uidetur, si proprijs sumptibus uxorẽ suam exhibuit: alioquin si patris sumptibus exhibita sit, inanis usurarum stipulatio cõpensationi non proderit. *Secunda exceptio est: Nisi mulier eiusue pater usuras dotis reddi stipulatus sit. Hæc exceptio etiam iam dictis uerbis approbatur. Huius exceptionis prima replicatio hæc est: Nisi cum usuras post diuortium esset stipulatus, diuortio facto matrimonium sit redintegratũ quæ replicatio approbatur l. 69. §. usuras. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. cap. 6. except. 29. in prin. Altera replicatio hæc est: Nisi donandi animo maritus uxori dotis usuras promiserit. cuius replicationis duplicatio hæc est: Nisi in alimenta uxoris dotis usuras maritus promiserit. quæ duplicatio approbatur, simul & distinguitur l. 28. §. fin. ff. de donat. inter uir. & uxorem. cuius uerba cum alijs huc pertinentibus uide in Comment. donationum, cap. 8. except. 22. repl. 1.*

Tertia exceptio est: Nisi cum exhibitio mulieris ad patrẽ ex pacto pertineret, is marito dotis usuras præstiterit, mandaueritq;, ut is eam ex usuris illis aleret.

tunc enim si quid superest, pater repetere potest actio ne mandati.quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 60.§.si inter.ff.mandati, his uerbis: Si inter maritum & socerum id actum esset uel tacito intellectu,ut onus exhibendæ uxoris ad maritum rediret,præstante patre dotis usuras, nullam actionē superfore ad recipiendū quod negetur consumptū. quòd si pater puellæ exhibitionem mandasse doceatur,actionē mandati competere. *Quarta exceptio est:Nisi mulier id,quod sibi sub usuris debetur,in dotem dederit:tunc enim usuræ, quarum dies ante nuptias cessit,sine dubio doti cōputantur.Sequentis autem temporis,constante matrimonio, usuræ non debentur:quod replicationis loco notandum . quæ replicatio approbatur.l.77.ff.de iure dotiū, his uerbis:* Si mulier debitori suo,qui sub usuris debebat,nuptura in dotem promisisset, quod is sibi deberet: post contractas nuptias secuti temporis usuras nō esse dotales, Triphoninus respōdit:quia tota illa obligatio tolletur,perinde ac si solutum debitum mulieri in dotem ab ea datum esset. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi specialiter contrarium conuenerit.quæ duplicatio approbatur l.69.§. mulier. ff. eod.tt.his uerbis:* Mulier si pecuniam sibi debitam à Seio cū usuris futuri temporis in dote promittenda demōstrauit,eas quoq; dotis portionem esse, quarum dies post nuptias cessit,rationis est. *Quinta exceptio est:Nisi maritus in dote reddenda morā fecerit. quæ exceptiō approbatur l.unica.§.fin aut suspederit.C.de rei uxoriæ actione.cuius uerba uide 5.reg.2.excep.3. in prin.*

X. *Regula.De re dotali , eiusq; æstimatione,utrū debeatur?Regulariter autem ipsa res in dotem data in actionem propositam uenit , non eius æstimatio . quæ regula approbatur l.14. C.de donationib . ante nuptias,his uerbis:* Si consentiente matre sua sponsus filiæ tuæ mancipia donauit,& his acceptis in dotem non æstimatis, in matrimonio pòst decessit, mater eadēq; hæres eius precium offerens restitutionem eorū improbè recusat. *Huius regulæ exceptio prima hæc est:Nisi res æstimatæ in dotem sint datæ.quæ exceptio approbatur l.5.C.de iure dotium, his uerbis:* Quoties res æstimatę in dotem dantur,maritus dominium consecutus summę uelut precij debitor efficitur. Si itaq; nō conuenit,ut soluto matrimonio restituerentur,& iure ęstimatæ sunt:retinebit eas,si pecuniā tibi offerat. *Concordat l.10.C.eod.tt.cuius uerba uide 5.cap. 2.quæst.6. reg. 2. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi nihilominus conuenit.ut res ipsæ, quæ extarent, quamuis æstimatæ restituerentur.quæ replicatio approbatur l.1.C.soluto matr . cuius uerba uide 5. reg.3.except.1.repl.1.Concordat l.21. C.de iure dotiū, his uerbis:* Si inter uirum & uxorem pactū sit interpositū,ut si matrimoniū intra quinquēnij forte tēpora quoquo modo esset dissolutum,species æstimatæ doti datæ precijs, quibus æstimatę sunt, redderentur:manifestū est,nō precia specierū dari, sed ipsas species debere restitui : cū in placitis specierū reddendarū idcirco preciorū nomē uideatur adnexū , ne si species aliqua deminuta fuisset,aut perdita,alio precio quàm quo taxata fuerat reposceretur. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi ipsæ res nō extent.Hæc duplicatio ex uerbis iam propositis constat. cui cōcordat l.10.§.fin.ff.de iure dotiū.cuius uerba uide 3.dupl. 3. Secunda duplicatio est: Nisi res ipsæ à uiro uenditæ sint.Hæc duplicatio reprobatur l. 50.ff.soluto matrimonio,his uerbis:* Aestimatis rebus in dotē datis pactum intercesit, ut ex quacunq; causa dos reddi deberet,ipsæ res restituerētur, habita ratione augmenti & deminutionis uiri boni arbitratu: si quę uerò non extarēt, æstimatio earum. Quæsitum est,cū res quędam,quas maritus uendiderat, extarēt, an secundū pactū & hæ ad mulierē pertinerēt? Scæuola respondit,res quæ extant , si neq; uolēte neq; ratū habēte muliere uenissent, perinde reddendas atq; si nulla æstimatio interuenisset. *Cōcordat l.ult. in prin.ff.de pactis dotalibus his uerbis:* Vxor uiro fundū æstimatum centū in dotem dederat, deinde cum uiro pactum conuentū fecerat, ut diuortio facto eodem precio uxori uir fundum restitueret: postea uolēte uxore uir eum fundū uēdiderat ducentis , & diuortiū erat factū. Labeo putabat,uiro potestatem fieri debere,utrum uelit ducenta uel fundū reddere, neq; ei pactū conuentum remitti oportere. Idcirco puto Labeonem hoc respondisse, quoniam uolūtate mulieris fundus uenijt: alioquin omnino fundus erat restituēdus. *Tertia duplicatio est: Nisi ita cōuenerit, ut aut res aut æstimatio præstetur. quæ duplicatio approbatur l. 10. §.fin.ff.de iure dotium.his uerbis:* Si res in dotem datæ fuerint, quamuis æstimatæ, uerùm cōuenerit, ut aut æstimatio aut res præstētur: siquidem fuerit adiectum , Vtrum mulier uolet: ipsa eliget utrum malit petere, res an æstimationem. Verùm si ita fuerit adiectū, Vtrum maritus uolet: aut omnino nihil de electione adijciatur,electionē habebit maritus,utrum malit res offerre,an preciū earum. Nam cum illa aut illa res promittitur, rei electio est utrum præstet. Sed si res non extet, æstimationem omnimodo maritus præstabit. *Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi ita conuenerit,ut mulieris sit electio.quæ triplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Siquidem fuerit adiectum, &c. *Quarta duplicatio est: Nisi res deterior facta reddatur. Hæc duplicatio reprobatur l. 11.ff.d.tt.his uerbis:* Planè & deteriorem factam reddere poterit. *Hæc de prima replicatione.*

Secunda

Secũda replicatio est: Nisi donationis causa de æstimatione præstanda conuenerit. quæ replicatio approbatur l. 12. in prin ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̃. cap. 6. except. 23. repl. 2. dupl. 3. Concordat l. 7. §. si maritus. ff. de donat. inter uir. & uxor. cuius uerba uide in Comment. donat. cap. 8. except. 29. exemplo 5.

Tertia replicatio est: Nisi minoris æstimatio sit facta. Hæc replicatio approbatur l. 12. §. si mulier. ff. de iure dotium. cuius uerba cum legibus concordantibus uide j. reg. prox. except. 1. Quarta replicatio est: Ni nuptiæ non sint secutæ. quæ replicatio approbatur l. 17. in fine. ff. de iure dotiũ. cuius uerba uide s̃. li. prox. cap. 1. quæst. 4. reg. 5. Hæc de prima exceptione, eiusq́; replicationibus.

Secunda exceptio est: Nisi res dotalis dolo uel culpa mariti perierit: tunc enim æstimationem eius debet. quæ exceptio approbatur per ea quæ dicta sunt paulo superius repl. 2. item s̃. cap. 6. except. 23. repl. 3. item l. 10. §. fin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide paulo superius repl. 2. dupl. 3.

Tertia exceptio est: Nisi res dotalis uolũtate mulieris sit uẽdita: tũc enim preciũ eius dotis iudicio præstãdũ. quæ exceptio approbatur l. 32. ff. de iure dotiũ, his uerbis: Si ex lapidicinis dotalis fundi lapides uel arbores, quę fructus non essent, siue soperficiẽ ædificij dotalis uolontate mulieris uendiderit, numi ex ea uenditione recẽpti sunt dotis. *Hæc de decima regula.*

XI. Regula. *Quanta æstimatio præstanda? Regulariter tanta æstimatio præstanda est, quanta ab initio est constituta. quæ regula approbatur per ea quæ dicta sunt s̃. reg. proxim. except. 1. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi mulier dicat minoris æstimationem factam. tunc enim ad iustam æstimationem præstandam maritus tenetur. quæ exceptio approbatur l. 12. § si mulier. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si muliet se dicat circumuentam minoris ęstimasse, puta seruum: si quidem in hoc circũuenta est, quòd seruum dedit, non tantùm in hoc quòd minoris æstimauit: in hoc actura est, ut seruus sibi restituatur. Enimuerò si in ęstimarionis modo circumuenta est, erit arbitrium mariti, utrum iostam æstimationem, an potius seruom pręstet. Et hæc si seruus uiuit. Quòd si decesserit, Marcellus ait ęstimationem pręstandam non iustam, sed eam quæ facta est: quia boni consulere mulier debet, quòd ęstimatus fuerit. Cęterùm si simpliciter dedisset, proculdubio periculo eius moriretur, non mariti. Idemq́; & in minore circũuenta Marcellus probat. Planè si emprorem habuit mulier iusti precij, tunc dicendum iustam æstimationem præstandam: idq́; duntaxat minori annis præstandum, Marcellus scribit. Scæuola autem in marito notat, si dolus eius adfuit, iustam æstimationem præstandam: & puto uerius quod Scæuola ait. *Concordat l. 6. C. soluto matr. his uerbis:* Si circumscripta matre uestra uiliore precio dotales res ęstimatę sunt, quid super huiusmodi contractuom uitio statutum sit, uulgò patet. Proinde si dolosis artibus mariti circumuentam matrem uestram, inq́; ea æstimatione circumscriptam apud præsidem prouinciæ euidentibus probationibus ostenderitis: quando uobis possidentibus ad obtinenda prædia etiam doli mali exceptionis potestas opituletur: sciet quatenus religionem iudicationis suæ temperare debeat. Sin autem etiam maritus in æstimatione grauatum se alleger, ueritate examinata non amplius quàm precium iustum restituere compelletor. Hæc tum locũ habent, cum res in natura sunt. Si tamen extinctæ sint, preciũ quod dotali instrumento inditum est, considerabitur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi maritus seruũ restituere malit. quæ replicatio approbatur d. §. si mulier, his uerbis:* Enimuerò si in æstimationis modo circumuenta est, &c. *Secunda replicatio est: Nisi res in dotem data perierit. quæ replicatio approbatur ibidem dictis uerbis hisce:* Quòd si decesserit, Marcellus ait æstimationem præstandã non iustam, sed eam quę facta est, &c. *Concordat d. l. 6. in uerbis dictis hisce:* Hæc tum locum habent, cum res in natura sunt. Si tamen extinctæ sunt, &c. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi mulier emptorem habuit. quæ duplicatio approbatur d. §. si mulier, dictis uerbis hisce:* Planè si emptorem habuit mulier, &c. *Secunda duplicatio est: Nisi dolo mariti res minoris sit æstimata. quæ duplicatio approbatur ibidem, hisce uerbis:* Scæuola autem in marito notat, si dolus eius adfuit, &c. *Hæc de prima exceptione.* *Secunda exceptio est: Nisi maritus se in æstimatione grauatum conqueratur. quæ exceptio approbatur d. l. 6. uerbis suprà propositis hisce:* Sin autem etiã maritus in æstimatione grauatum se alleget, ueritáte examinatã, non amplius quàm preciom iustum restituere compelletur. *Tertia exceptio est: Nisi maritus donationis causa æstimationem auxerit, uel mulier deminuerit. Hæc exceptio approbatur l. 7. § si maritus. ff. de donat. inter uir. & uxor. cuius uerba uide in Comment. donat: cap. 8. except. 29. exemplo 5. Quarta exceptio est: Nisi maritus rem postea pluris uel minoris uendiderit. Hæc exceptio ipso quidem iure reprobatur: admittitur tamen primùm in casu, si ita conuenerit, ut quanti ueniret, tantũ pro ea præstaretur. quæ distinctio approbatur l. 12. §. penult. & ult. cum lege sequente. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Si fundo æstimato in dotem dato pacta sit mulier, ut quanto pluris uenierit, in dotem sit: Mela ait id seruandum: cum ex contrario conuenire possit, ut si minoris uenierit, ipsa debeat. Si pacta sit molier, ut siue pluris siue minoris fundus æstimatus uenierit, precium quanti res uènierit, in

dotem

dotem sit: stari ei pacto oportere. Sed si culpa mariti minoris uenierit, & idipsum mulierem consequi. Item si non uenierit, æstimatio præstari debebit. *Secundò admittitur exceptio proposita, si cum conuenisset ut eodem, quo æstimata esset, precio, matrimonio soluto, res restitueretur, postea uolũtate mulieris rẽ pluris maritus uendiderit. quæ distinctio approbatur l. ult. in prin. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide s̄. reg. prox. except. 1. repl. 1. dupl. 2.*

X II. *Regula. De re ex dotali pecunia comparata. Hæc in repetitione dotis uenit. quæ regula approbatur l. 54. ff. de iure dotium, his uerbis:* Res, quæ ex dotali pecunia comparatę sunt, dotales esse uidentur. *Contradicit l. 12. C. eod. tit. his uerbis:* Ex pecunia dotali fundus à marito tuo comparatus non tibi quęritur: cum neque maritus uxori actionem empti possit adquirere. & dotis tantùm actio tibi cõpetat. Vnde aditus præses prouinciæ, si nõ te trãsegisse repererit, sed ex maiore parte dotem consecutã: residuũ restitui prouidebit.

X III. *Regula. De eo quod maritus de suo donationis causa doti adiecit, proponitur l. 2. C. de dote cauta. cuius uerba uide s̄. cap. 6. except. 22. repl. 11. Concordat l. 8. in fine. C. de iure dotiũ. cuius uerba uide s̄. cap 6. except. 8. uide item J. reg. 17.*

X IIII. *Regula. Si acceptilatione dos sit constituta, soluto matrimonio obligatio pristina est restituenda. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 43. §. secundum quæ. ff. de iure dotium, his uerbis:* Constituta dote per acceptilationem, & secutis nuptijs is effectus erit dotis exactionis, ut si quidem pura sit obligatio, quæ acceptolata est, non ipsa iam restituenda sit, sed soluenda dos secundum sua tempora. Sin uerò obligatio in diem fuerit, nec ante solutum matrimonium dies obligationis præterierit, restauranda erit in diem pristinum obligatio: etsi debitũ cum satisdatione fuerit, satisdatio renouanda est. Similiq; modo etsi conditionalis fuerit obligatio, quæ in dotem cõuersa est, & pendente obligatione diuortium fuerit secutum: uerius est obligationem sub eadem conditione restitui debere Sed si conditio extiterit constante matrimonio, ex die diuortij tempora exactionis numerentur. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi obligatio pura fuerit. quæ exceptio iam dictis uerbis approbatur. Secunda exceptio est: Nisi conuenerit, ut alia res quàm debetur, pro ea in dotem sit. quæ exceptio approbatur l. 25. cũ duabus legibus sequentibus. ff. eod. tit. cuius uerba uide J. reg. 16. Sanè si id quod filiusfamiliâs debet, doti detur, quid soluto matrimonio ueniat restituendum, definitur l. 57. ff. de iure dotium, his uerbis:* Nuptura filiofamiliâs si socero dotem ita promiserit: Quod filius tuus mihi debet, id doti tibi erit: interesse puto, utrum filij obligatio, an patris persecutio, & in rem uersum promissione contineatur. Nam si id quod filiũ dare oportet, &c.

X V. *Regula. Si actio de peculio dotis constituendæ causa acceptolata est uel delegata, cuius temporis peculium in repetitione dotis sit spectandum, definitur l. 44. §. fin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. cap. 2. quæst. 6. reg. 4. Concordat l. 45 ff. eod. tit. his uerbis, &c. item concordat l. 57. ff. eod. tit. cuius uerba uide s̄. reg prox.*

X VI. *Regula. De dote permutata. Permutatio quoq; dotis permissa est, et ob id alia res repetitur quã doti data est. quæ regula approbatur l. 25. cum duabus legibus sequentibus. ff. de iure dotiũ, his uerbis:* Si ei nuptura mulier, qui Stichũ debebat, ita cũ eo pacta est: Pro Sticho, quẽ mihi debes, decem tibi doti erũt: secundũ id quod placuit rem pro re solui posse, & liberatio cõtingit, & decem in dotẽ erunt: quia & permutatio dotiũ conuentione fieri potest. Ita aũt constante matrimonio permutari posse dotem dicimus, si hoc mulieri utile sit: ut pecunia in rem, aut ex re pecunia: idq; probatũ est. Quòd si fuerit factũ, fundus uel res dotalis efficitur. *Concordat l. 21. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Si mulier dotis causa promiserit certam summã, & pro ea pecunia mancipia in dotẽ dederit, ea cõditione, ut periculo eius essent, & si quid ex his natũ esset, ad eã pertineret: stari pacto conuento oportebit. nã constat posse inter uxorẽ & uirũ cõuenire, ut dos, quæ in pecunia numeratã est, permutetur, & trãsferatur in corpora, cum mulieri prodest. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi permutatio mulieri non prosit. quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Cũ mulieri prodest. *Concordant ea quæ paulo superius dicta sunt, his uerbis:* Si hoc mulieri utile sit.

X VII. *Regula. De eo quod plus stipulata est mulier, quàm in dotem dedit, proponitur l. 21. ff. de uerb. obligat. cuius uerba uide in Comment. de uerb oblig. cap. 4. except. 17. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi per errorẽ maritus plus promiserit. quæ exceptio approbatur l. 66. §. mulier. ff. soluto matr. his uerbis:* Mulier quę centũ dotis apud uirũ habebat, diuortio facto ducenta à uiro errante stipulata erat: Labeo putat, quãta dos fuisset tãtã deberi: siue prudẽs mulier plus esset stipulata, siue imprudẽs. Labeonis sentẽtiã pbo.

X VIII. *Regula. De eo quod facere potest. Maritus dotis nomine nõ nisi in id, quod facere potest, uxori tenetur. quæ regula approbatur l. unica. §. cum aũt. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Sancimus, ut si matrimoniũ fuerit dissolutũ, nullo pacto adhibito: in tantũ quidẽ maritus condẽnetur, in quantũ facere potest: quia hoc æquissimũ est, & reuerẽtiæ debitũ maritali, si nõ dolo malo uersatus est: cautione uidelicet ab eo exponẽda, q̃ si ad meliorẽ fortunã peruenerit,

uenerit, etiam quod minus persoluit, hoc restituere procuret. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi maritus dolo fecerit, quo minus facere poßit. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Si non dolo malo uersatus est. *Concordat l.18. §.licet. ff. soluto matr. his uerbis:* Licet in dotalibus rebus non solùm dolũ, sed & culpá maritus prçstet: cum tamen quæritur in iudicio de dote, an facere posſit, dolus duntaxat comprehenditur: quia in rerũ ipsius administratione nõ erat culpa ab eo exigenda. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi non propter uxorem, sed propter aliũ maritum dolo fecit, quo minus sit soluendo. quæ replicatio approbatur, simul & distinguitur d.l.18. §.quãquam. his uerbis:* Quanquàm eum duntaxat dolũ marito nocere putem (si facere nõ posſit) quem propter uxorem adhibuit, ne ei solidũ solueret, nõ propter quemlibet alium. Ofilius tamẽ aiebat, si dolo mariti res dotales interijssent, & alioquin soluendo nõ esset: quáuis nihil dolo fecisset, quo minus soluendo esset: perinde tamen eum damnandũ eius rei dotalis nomine, in qua dolum fecisset, atq; si dolo eius factũ esset, quo minus facere posſit. Cæterùm si circa interitũ rei dotalis dolus malus & culpa mariti absit: actiones solùm, quas eo nomine quasi maritus haberet prçstandas mulieri, ueluti furti uel damni iniuriæ. *Secunda exceptio est: Nisi dolo mariti res dotalis interierit. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis. de qua uide plura s̄. cap.6. except.23. repl.3.* *Tertia exceptio est: Nisi tẽpore sententiæ ferendæ facere poßit. tunc enim quamuis antea facere non potuerit, nihilominus in solidũ est condemnandus. quæ exceptio approbatur l.15. in prin. ff. soluto matr. his uerbis:* Rei iudicatæ tẽpus spectatur, quatenus maritus facere potest. *Concordat l.53. §.intelligitur. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. cap. 5. quæst.2. reg.2.* *Quarta exceptio est: Nisi post rem iudicatam rursus facere posse cœperit. quæ exceptio approbatur l.unica. §.cum autem in ex. in fine. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide s̄. ead. reg. in prin. Cõcordat l.8. C. soluto matr. his uerbis:* Nec maritus (licet post diuortiũ in quantum facere posſit, condemnandus est) postea idoneus factus, qui non reddiderat integrum, residui solutionem probabiliter recusat. At cũ eius hæredes in solidũ conueniendos non ambigatur: ne cum his soluendo factis experiri non posſis, superstitiosam geris sollicitudinem. *Quinta exceptio est: Nisi in solidum sit condemnatus maritus. Hæc exceptio reprobatur l.17. §.fin. ff. soluto matr. his uerbis:* Si in iudicio dotis iudex ignorantia iuris lapsus condemnauerit maritũ in solidum: Neratius & Sabinus doli exceptione uti oportere aiunt, eaq́; tutum fore. *Sexta exceptio est: Nisi inter maritum & uxorem contrà conuenerit, ut in solidum conueniatur. Hæc exceptio reprobatur l.14. §.eleganter. ff. soluto matr. his uerbis:* Eleganter quærit Pomponius lib. XV. ex Sabino, si paciscatur maritus, ne in id quod facere posſit cõdemnetur, sed in solidum, an hoc pactũ seruandũ sit. & negat seruari oportere: quod quidem & mihi uerum uidetur. Nanq; contra bonos mores id pactum esse melius est dicere: quippe cum contra receptam reuerentiam, quæ maritis exhibenda est, id esse appareat. *Septima exceptio est: Nisi uxore postea alij nubente, maritus ei dotem promiserit, & exinde à posteriore marito conueniatur. Hæc exceptio reprobatur l.32. ff. soluto matr. cuius uerba uide s̄. cap. 2. quæst.4. reg.1. except.1. repl.1.* *Octaua exceptio est: Nisi bonis mulieris publicatis, fiscus dotem repetat. Hæc exceptio reprobatur l.36. ff. soluto matr. his uerbis:* Si maritus minus facere potest, & dos publicata sit: in id quod facere potest, & fisco maritus condemnandus est: ne in perniciem mariti mulier punita sit. *Nona exceptio est: Nisi alius quàm maritus dotis nomine cõueniatur. Hæc exceptio approbatur primùm exemplo hæredis l.12. cum lege sequente. ff. soluto matrim. his uerbis:* Maritum in id quod facere potest, condemnari explorati iuris est: sed hoc hæredi extraneo non est præstandũ: quia tale beneficium personale est, & cum persona extinguitur. *Concordat l.8. C. soluto matr. cuius uerba uide s̄. except.4.* *Secundum propositæ exceptionis exemplum est fideiussoris, quod proponitur l.7. in prin. ff. de exceptionibus his uerbis:* Exceptiones, quæ personæ cuiusq; cohærent, non transeunt ad alios: sic mariti fideiussor post solutum matrimonium datus, in solidum dotis nomine condemnatur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi hæres sit filius communis marito & uxori. quæ replicatio approbatur l.18. in prin. ff. soluto matrim. his uerbis:* Etiam filios mulieris, qui patri hæredes extiterunt, in id quod facere possunt, cõdemnandos Labeo ait.

Secunda replicatio est: Nisi pater mariti conueniatur. quæ replicatio approbatur l.15. §.fin. cum lege sequente. ff. d. tt. his uerbis: Socero quoque, cum quo nurus de dote agit, idem honor habetur, ut in id damnetur, quod facere potest: quia parentis locum socer obtinet. *Concordat l.53. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. cap.5. quæst.2. reg.2.*

Tertia replicatio est: Nisi defensor mariti conueniatur. quæ replicatio approbatur l.14. in prin. ff. d. tt. his uerbis: Alia causa est defensoris, quem placet sufficienter uideri defendisse, si tantum uxori præstet, quantum consequeretur, si ipsum maritũ conuenisset. *Decima exceptio est: Nisi reus sit soluẽdo. tũc enim in solidũ condẽnandus. quæ exceptio ipso quidẽ iure subsistit. Verùm eius prima replicatio hæc est: Nisi defensor mariti nõ*

foluendo existentis conueniatur. quæ replicatio ap-probatur iam d. l. 14. in prin. *Secunda replicatio est: Nisi pater mariti non foluendo existentis conue-niatur. quæ replicatio approbatur l. 53. ff. soluto matr. cuius uerba uide s̄. cap. 5. quæst. 2. reg. 2.* *Tertia re-plicatio est: Nisi deducto ære alieno facere amplius non posit Hæc replicatio reprobatur l. 54. ff. d. tt. his uerbis:* Maritus facere posse creditur nul-lo deducto ære alieno: item socius, item pa tronus, patronaúe: at is qui ex donatione conuenietur, omni ære alieno deducto fa-cere posse intelligitur. *Concordat d. l. 53. in fi-ne.* *Vndecima exceptio est: Nisi maritus per actio-nem uel exceptionem aliquid adquirere, uel ex dote re tinere posit, quo adquisito uel retento facere posit. quæ exceptio approbatur l. 43. ff. soluto matr. his uer bis* Si maritus in id quod facere potest condemnatus sit, & nomina sint ad dotis quantitatem, neq; amplius habebit: man-dare actiones debet. *Concordat l. 28. ff. eod. tt. his uerbis:* Facere posse maritus etiam id ui detur, quod à muliere consequi potest: scili cet si iam ei aliquid absit, quod pro muliere uel expendit, uel mãdatu eius pręstitit. Cę-terùm si nondũ ei abest, utpura si sub condi tione obligatus est: nondum uidetur face-re posse. *Hæc de decimaoctaua regula.*

X I X. *Regula. De in litem iurando, proponitur l. 25. §. maritum. ff. soluto matr. his uerbis:* Si do-lo malo maritus fecerit, quo minus resti-tuere posit: damnandum eum quanti mu lier in litem iurauerit: quia inuitis nobis res nostras alius retinere non debeat.

X X. *Regula. De damno præstando si res dete-rior sit facta. Regulariter quidem maritus damnum præstare non tenetur. quæ regula approbatur l. 11. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. reg. 10. except. 1. repl. 1. dupl. 4. Excipiuntur certi casus, de quib. uide s̄. cap. 6. except. 23. item j. cap prox. in prin.*

X X I. *Regula. De seruitute prædio dotali debita amissa redintegranda, proponitur l. 7. ff. de fundo do-tali, his uerbis:* Si maritus fundum Titij ser-uientem dotali prædio adquisierit, serui-tus confunditur. Sed si eundem fundum Titio reddiderit sine restauratione seruitu-tis, hoc marito imputabitur, & hoc casu ma ritus litis æstimationem præstabit. Quòd si maritus soluendo non erit, utiles actiones aduersus Titium mulieri ad restaurandam seruitutem dantur. Sed cum uxor fundum, cui prædia uiri seruitutem debebant, in do tem dat, fundus ad maritũ peruenit, amissa seruitute: & ideo non potest uideri per ma ritum ius fundi deterius factũ. Quid ergo? officio de dote iudicantis continebitur, ut redintegrata seruitute iubeat fundum mu lieri uel hæredi eius reddi.

X X I I. *Regula. Vsufructu in dotem dato quid sit repetendum, uide s̄. cap. 6. except. 14. cum sequen-tibus, item cap. 7. reg. 2. except. 3.*

X X I I I. *Regula. In quantum pater mariti te-neatur, uide s̄. cap. 5. quæst. 2. reg. 2.*

X X I I I I. *Regula. De lucranda parte dotis. Si pactũ factũ sit de lucrãda parte antenuptialis donatio nis: tantã etiã partem maritus lucrabitur ex dote, non maiorem, nec etiã minorem: & contrà. quæ regula ap probatur l. 9. C. de pactis super dote, his uerbis:* Ex morte cuiuscunq; personæ, siue mariti siue mulieris, eandem partem non pecuniæ quantitatẽ tam uirum ex dote, quàm mu-lierem ex ante nuptias donatione lucra-ri decernimus: ueluti si maritus mille soli-dotum antenuptias donationem confece-rit, licebit mulieri & minoris & amplioris quantitatis offerre dotem, & marito simili-ter ante nuptias donationem. Hoc tamen obseruandum est, ut quantam partem mu-lier stipuletur sibi lucro cedere ex antenu-ptias donatione, si priorem maritum mori contigerit, tantam & maritus ex dote par-tem, non pecuniæ quantitatem stipuletur sibi, si constante matrimonio prior mulier in fata collapsa fuerit. Et si pactum contra uetitum fuerit subsecutum, infirmum atq; inualidum hoc esse, ut nulla ex eo procede re posit exactio, præcipimus. Eadem cu-stodiri cẽsemus, siue pater pro filio, siue ma ter, siue ipse ducturus uxorem sui iuris con stitutus, siue quilibet alius pro eo antenu-ptias donationem nupturę dederit, seu pro miserit. Simili modo siue pater pro filia, si-ue mater, siue ipsa pro se sui iuris uidelicet constituta, siue quilibet alius pro ea uxorẽ ducturo dotẽ dederit, seu promiserit: quo-niam & alio pro ea offerente dotem ipsa eam pro se uidetur offerre. Quod adeò ue-rum est, ut ipsa ab alio pro se oblatam do-tem in lucrum suum reposcat: nisi fortè is, qui eam obtulit, statim, id est, tempore ob-lationis seu promisionis stipulatus uel pa ctus sit, ut sibi dos prædicta reddatur. *Con-cordat l. 10. C. eod. tt. his uerbis:* Lege Leonis di uæ memoriæ pacta lucrorum dotis & an-te nuptias donationis paria esse sanciente, nec adijciente quid fieri oporteat, si hoc mi nimè obseruatum sit: nos omnia clara esse cupientes, præcipimus, disparibus eis fa-ctis maiorem lucri partem ad minorem de duci: ut eo modo uterq; minorem partem lucretur. *Concordat item l. 20. §. si igitur dote. ibi Ita tamen ut Leonina. C. de donationib. ante nuptias. cuius uerba uide j. cap. 11. quæst. 1. Concordat item No uell. c. 22. §. quod autem superest, his uerbis:* Siue morte mariti, siue obitu uxoris matrimo-nium dirimatur, lucrifacit maritus quidem ex pacto conuento nuptialibus instrumen-tis comprehenso dotem: uxor uerò dona-tionem ante nuptias, prout & in hac parte initio

initio contrahentibus uisum fuit, non quidem prohibendis quantitate inæqualibus dotibus, sed inęqualibus pactis: quod cum generosiss. Leo rectè in suis descripsisset legibus, nos id per manus ueluti sumptũ manifestius adhuc cõstituimus. Nam cũ incertũ esset, si (quoad lucrum) alter plus, alter minus pactus fuisset, utrum obtinere deberet, id'ne quod plus an quod minus esset, utrinque controuersia similiter insurgẽte: nobis placuit reprobato eo, quod modum excederet, maiotem in pacto cõuento lucri partem ad minorem deducere: ne illi quidem tertiam, alteri uerò quartam fortè lucri partem pacisci liceat, sed si quid tale eueniat, ut quarta ab utroq; percipiatur, & consimiliter in cęteris partibus, non tamẽ in constituta ab utroq; quãtitate. *Ait Imp. Leo in d. l. 9.* Si maritus mille solidorũ ante nuptias donationẽ confecerit, licebit mulieri & minoris & amplioris quantitatis offerre dotẽ, & marito similiter ante nuptias donationẽ. *Huic cõcordat quod ait Imp. Iustinianus d. §. quod autem superest. his uerbis:* Non quidem prohibẽdis quantitate inęqualibus dotibus, sed inęqualibus pactis. *Hæc mutantur ac tollũtur quo ad inæqualitatẽ dotis et antenuptialis donationis, Nouell. c. 97. in prin. usq; ad §. sed et aliud, his uerbis:* Subijt nuper animum nostrum cogitatio, paulò accuratius inquirere & perdiscere, quid tandem antiqua lex in dotalibus instrumẽtis sibi uoluerit, quòd cũ æqualẽ in nuptijs pactorum inter se modũ tam masculis quã fœminis esse uelit, eamq; contrahentiũ inter se æqualitatem ueluti ad stateram expẽdat: neq; huic quidẽ dimidiæ fortè portionis stipulandi potestatem facit, illi uerò tertiæ aut quartæ, sed de medio attractũ libratumq; pactũ ex utraq; parte eiusdem põderis esse expetat, nempe utrinq; uel dimidiã collocãs, uel tertiam, uel quartã, uel quamcunq; tandẽ contrahentes uelint, non multo prius perquisierit, ut in his quæ ita dãtur æqualis modus sit: sed his quidem permittat uel mille, uel duo aureorum millia, uel quantumcunq; uoluerint offerre: illis uerò non tantundẽ, sed aliquanto etiam minus, quasi æqualitas in solis uerbis nudisq; literis, nõ ex ipsis tebus spectanda sit. Ante omnia alia igitur hoc corrigimus, ut in dotib. & nuptialibus donationibus tam oblationum quàm stipulationũ æqualia pacta sint, & tam magnam quantitatẽ maritus cõscribat, quantã & uxor tantundẽ quoq; in stipulationẽ deducant lucri, exq; tam magna portione quantam uoluerint, dum mẽsurę æqualitatem obseruent. alio enim pacto iusticiæ & ęquabilitatis ratio conseruari non poterit: nisi fortè (ut in promercijs solet fieri) mutuò se circũscribant, & cũ æquales stipulationes fecisse uideãtur, reipsa inęqualis permaneat effectus, non eadem & consimili prius quantitate in oblatis rebus cõstituta. Aut sanè lex undiq; ridicula fuerit, si cum ille duo aureorũ millia conscribat, mulier uerò sex millia fortè in dotẽ offerat, stipulenturq; quartã eius, quod instrumento comprehensum est, lucrifacere: deinde sub euentũ lucri hæc quidem nihil aliud lucretur quã quingẽtos aureos ex quarta, ille uerò ex eadẽ quarta mille quingẽtos, & ueluti in ęnigmate una quarta multò altera maior appareat. nã ex purulenta illa æqualitate suapte natura fœda quædam & absurdã inæqualitas perficietur. Quæ igitur ante hoc tempus dotalia instrumẽta composita sunt, eo pacto obtinẽto, quo cõuenta sunt, & constituta: quod enim factum est, infectũ manere impossibile est. De cætero autẽ in uniuersa imperij nostri ditione sancimus, ut & oblationes æquales sint, & lucrorum modus itẽ æqualis pacto comprehẽdatur, ut per omnia iusticiã & æquitatẽ colamus: nam si quis altero ditior sit, licebit alia ei ratione legitima, & nostris legibus cognitã erga alterũ se benignũ prębere: non autem per inæqualitatem, quæ æqualitatem simulet, maius alteri lucrum asserere.

XXV. Regula. *De compensationibus & retentionibus. Maritus dotis actione conuentus compensare ac retinere ex dote potest id, quod sibi ab uxore debetur: & ob id non in solidum, sed in id quod debiti quantitatem excedit, dotis iudicio est condemnandus. quæ regula approbatur l. 15. §. 1. ff. soluto matr. his uerbis:* Hæredi mariti licet in solidum condemnetur, compensationes tamẽ, quæ ad pecuniariam causam respiciunt, proderunt, ut hoc minus sit obligatus: ueluti ob res donatas, & amotas, & impensas: morum uerò coërcitionem non habet. *Concordat l. 24. §. si uxor. ff. eod. tt. his uerbis:* Si uxor uiri rem commodauerit, eaq; perierit: uidendum est an compensationem hoc nomine pati possit? & puto, siquidem prohibuit eam maritus commodare, statim deductionem fieri. Si uerò non prohibuit eã commodare, arbitrio iudicis modicum tempus ei indulgeri cautionem præbendi. *Concordat item l. 25. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. cap. 5. quæst. 2. reg. 2. Concordat item l. 28 ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. reg. 18. except. 11. Concordat quoq; l. 42. §. fructus. ibi: Sumptus uerò. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. reg. 2. except. 10. Concordat item l. 66. §. seruis. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. cap. 4. quæst. 2. reg. 2. item concordat l. 1. C. rerum amotarum, his uerbis:* Compensationis æquitatem iure postulas: non enim prius exolui, quod debere te cõstiterit, ęquum est, quàm petitioni mu-

ni mutuæ reſpōſum fuerit:eo magis quòd ea te perſequi dicis,quę diuortij cauſa amota quereris. Cum igitur apud competentem iudicem ex ſtipulatu cōueniaris,apud eundem doce tui iuris res ablaras eſſe. *Cōrordat deniq; l. 48. ff. dr ſolutionib.bis uerbis:* Titia cum propter dotem bona mariti poſsideret,omnia pro domina egit,reditus exegit,& mouentia diſtraxit:quæro an ea,quę ex re mariti percepetit,in dotem ei reputari debeant? Marcellus reſpondit,reputationem eius quod proponeretur, non iniquam uideri. Pro ſoluto enim magis habendum eſſe,quod ex cauſa mulier perceperit. Sed ſi fortè uſurarum quoq; rationem arbiter dotis recuperandæ habere debuerit, ita eſſe computandum, prout quidque ad mulierem peruenerit, non ut ex uniuerſa ſumma decedat, ſed prius in eam quantitatem, quam uſurarum nomine mulierem conſequi oportebit: quod nō eſt iniquum. *Propoſitæ regulæ exceptio prima hæc eſt, quòd debitum mulieris prius in uſuras dotis, ſi debet eas maritus,ſit computandum: deinde ſi quid ſupereſt, in ſortem. quæ exceptio conſtat ex uerbis iam propoſitis. Idem eſt in fructibus dotis. quos maritus debet. quod approbatur l. 42. §. fructus. in fine. cuius uerba uide ſ. reg. 2. except. 10.* *Secunda exceptio eſt: Niſi hæres mariti conuentus ob mores mulieris compenſationē inducere uelit. quæ exceptio approbatur l. 15. §. 1. ff. ſoluto matr. cuius uerba uide ſ. ead. reg. in prin.* *Tertia exceptio eſt: Niſi uxor res uiri illo non prohibente commodauerit: ob hanc enim cauſam retentio non habet locum. quæ exceptio approbatur l. 24. §. ſi uxor. ff. eod. tt. cuius uerba uide paulo ſuperius ead. reg. in prin.* *Quarta exceptio eſt: Niſi ſub conditione mulieris nomine maritus ſe obligauit: ob hanc enim cauſam pendente conditione compenſatio eſt inhibenda. quæ exceptio approbatur l. 28 ff. ſoluto matrim. cuius uerba uide ſ. reg. 18. ex. 11.* *Quinta exceptio eſt: Niſi maritus debitum petens exceptione poſſet ſubmoueri tunc enim nec compenſatio locum habet. quæ exceptio approbatur exemplo l. 42. §. uſuras. ff. ſoluto matrim cuius uerba uide ſ. reg. 9. except. 1. Aliud huius exceptionis exemplum proponitur l. 66. §. fin. ff. de donat. inter uirum & uxorem. cuius uerba uide in Cōment. donat. cap. 8. except. 1. repl. 1. Aliud item exemplum proponitur l. 53. §. res in dotem. ff. eod. tt. bis uerbis:* Res in dotem æſtimatas conſentiente uiro mulier in uſu habuit:uſu deteriores res ſi fiant,damni compenſationem admittitur. Eaſdē res non poteſt mulier ſibi quaſi donatas defendere ex illis uerbis,quib. donationes ei à uiro legatæ ſunt,cū eiuſmodi ſpecie neq; donari neq; auferri uideantur.

MVTATIO IVRIS.

Hactenus iura antiqua,quibus regula propoſita approbatur. ſimul & diſtinguitur,expoſita ſunt. Hæc autē iura antiqua iure nouo mutata ſunt, & regula propoſita reprobata l. unica. §. taceat. C. de rei uxoriæ actione, bis uerbis: Taceat in actione ex ſtipulatu de dote retentionum uerboſitas:quid enim opus eſt inducere ob mores retentionem,alio auxilio ex conſtitutionibus introducto? uel ex qua cauſa ob res donatas retētio introducatur:cum ſit donatori facultas per actionem in rem directam,uel per utilem,uel per condictionem ſuo iuri mederi? Sed nec retentio ob res amotas neceſſaria eſt:cum pateat omnibus maritis rerū amotarum iudicium. Sileat ob liberos retentio, cum ipſe naturalis ſtimulus parentes ad liberorum ſuorum educationem hortetur. Nec uarium genus culpę mariti contra uxores excogitent,ut poſsint eadem retentione contra eas uti:cum iam & Imperialibus cōſtitutionibus ſtatutum ſit, ſi culpa mulierum diſſolutum matrimonium fuerit,quid fieri oporteat. Sed nec ob impenſas in res dotis factas retētio ſatis eſſe nobis uidetur idonea:cum enim neceſſariæ, &c. *Reliqua uerba uide ſ. cap. 4. quæſt. 3. reg. 3.*

XXVI. *Regula. De peculio ſerui dotalis. Hoc quoq; in dotis actione uenit. quæ regula approbatur l. ult. ff. ſoluto matr. bis uerbis:* In partem dotis reddendæ erit id,quod mulieri ex peculio ſerui reſtitui debebit. Et ideo & dolum & culpam in eo peculio uel adquirendo, uel cōſeruando maritus præſtare debet:& fructus ex eo percepti, quomodo cuiuslibet rei dotalis,ad maritum pertinebunt.

XXVII. *Regula. De eo quod euictionis actione maritus ab uxore cōſecutus eſt. Hoc quoq; in repetitione dotis uenit. quæ regula approbatur l. 16. ff. de iure dotiū. cuius uerba uide ſ. cap. 3. in prin. Cōcordat l. 52. ff. de iure dotium, bis uerbis:* Non ſolùm ſi æſtimatus fundus,ſed etiamſi nō æſtimatus in dotem datus eſt,& aliâs cum neceſſe nō haberet mulier duplū promittere, promiſit: quia ipſe fundus eſt in dote,quodcūq; propter eū cōſecutus fuerit à muliere maritus, quandoq; reſtituet mulieri de dote agenti.

XXVIII. *Regula. Si res communis in dotem data ſit, eaq; poſtea marito uel ſocio in ſolidum adiudicata, quid in repetitione dotis ueniat, definitur l. 78. §. ſi fundus. ff. de iure dotium, bis uerbis:* Si fundus communis datus erit in dotem, & ſocius egerit cum marito communi diuidundo, adiudicatusq; fundus ſocio fuerit: in dotē erit quantitas, qua ſocius marito damnatus fuerit. At ſi admiſſa licitatione extraneo addictus hic fundus fuerit, precij portio, quæ diſtracta eſt: ſed ita, ut non uice corporis habeatur, nec diuortio ſecuto præſenti die, quod in numerato eſt reſtituatur, ſed ſtatuto tempore ſolui debeat. Quòd ſi marito fundus adiudicatus fuerit, pars utique data in dotem dota-

lis ma-

lis manebit: diuortio autẽ facto sequetur restitutionem, propter quam ad maritum peruenit, etiam altera portio: scilicet ut recipiat tantũ precij nominè à muliere, quantum dedit ex condemnatione socio: nec audiri debebit alteruter eam æquitatem recusans, aut mulier in suscipienda parte altera quoq; aut uir in restituenda. Sed an cõstante matrimonio non sola pars dotalia sit, quæ data fuit in dotem, sed etiam altera portio, uideamus? Iulianus tantùm de parte dotali loquitur: ego (Triphoninus) dixi in auditorio illam solam dotalem esse.

XXIX. *Regula. De eo quod maritus ex dote expendit in res mulieris. Hoc doti decedit, nec in actione dotis uenit quæ regula approbatur exemplo l. 21. ff. soluto matr. cuius uerba uide s̄. cap. 4. quæst. 1. except. 6. repl. 1. Aliud exemplum proponitur l. 28. ibi: coq; modo. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide s̄. hoc cap. reg 2. except. 6. distin 3.*

XXX. *Regula. Si cum maritus mulieri illud aut illud utrum uellet deberet, mulier id quod debet ei in dotẽ dederit: in arbitrio mariti est quid doti esse uelit. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 9. ff. de fundo dotali. cuius uerba uide s̄. cap. 2. quæst. 4. reg. 6.*

XXXI. *Regula. De eo quod marito ex causa dotis non est numeratum. Hoc in dotis repetitione non uenit. quæ regula approbatur exemplo l. 31. §. 1. ff. soluto matr. his uerbis:* Si pater, cum ducenta filiæ suę nomine doti promisisset, pactus fuerit, ne amplius quàm centum à se peterentur, & soluto matrimonio egerit, centũ de quibus conuenit ne peterentur, nec intelliguntur dotis esse. Quod si mortuo patre cũ hærede eius maritus agere cœperit, ista quoq; pecunia in dotem erit. *Plura de regula proposita uide s̄. cap. 6. reg. 22.*

DE RELIQVIS ACTIOnibus, quæ mulieri dotis nomine competunt. item de alienatione fundi dotalis à marito facta.

Cap. IX.

HActenus de repetitione dotis in quatuor capitibus est actum. Sunt autem præter illam et aliæ causæ actionesq;, quibus uxor dotis nomine aduersus maritum uel alios experiri potest, de quibus nunc nobis dicendum est.

I. CAVSAE HARVM actionum.

I. *Causa. Si maritus rem dotalem deteriorem fecerit Hæc causa approbatur exemplo l. 7. §. si fundũ. ibi: Si minus ff. soluto matr. cuius uerba uide s̄. cap. prox. reg. 2. except 9. Planè regulariter si res dotalis deterior facta sit, maritus illud nõ præstat, nisi dolo uel culpa eius deterior sit facta, uel in alijs quibusdã casibus. de qua re uide s̄. cap. 6. except. 23.*

II. *Causa. Si maritus seruitutem prædio dotali debitam culpa sua amiserit. Hæc causa approbatur l. 7. ff. de fundo dotali. cuius uerba uide s̄. cap. prox. reg. 25.*

III. *Causa. Si impẽsas necessarias in res dotales nõ impendit maritus. Hæc causa approbatur l. 4. ff. de impensis in reb. dotal. cuius uerba uide s̄. cap. 4. quæst. 1. except 1. Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi res dotalis, in quã non fecit expẽsas, postea sine culpa mariti perierit. quæ exceptio approbatur d. l. 4. in fine. Secunda exceptio est: Nisi per mulierẽ stet, quo minus rem dotalẽ recipiat. quæ exceptio approbatur l. 9. ff. soluto matr. cuius uerba uide s̄. cap. 6. except. 23. repl. 3. dupl. 3.*

IIII. *Causa. Si maritus in seruos dotales sæuus fuit. Hæc causa approbatur l. 24. §. si maritus. ff. soluto matrim. his uerbis:* Si maritus sęuus in seruos dotales fuit, uidendũ an de hoc possit conueniri? Etsi quidem tantum in seruos uxòria sæuus fuit, cõstat eum teneri hoc nomine. Si uerò & in suos, licet natura: adhuc dicendum est immoderatam eius sæuiciam hoc iudicio coërcendam. Quamuis ènim diligentiam uxor eam demum ab eo exigit, quam rebus suis exhibet, nec plus possit: at tamen sæuitia, quæ in proprijs culpanda est, in alienis coërcenda est.

V. *Causa. Si maritus rem dotalẽ alienauit. De hac causa dicetur J. eod. cap.*

VI. *Causa. Si maritus dolo uel culpa in re dotali fuerit uersatus. Hæc causa generalis est, præcedentes quoq; causas sub se comprehẽdens, approbaturq; l. 17. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* In rebus dotalibus uirum pręstare oportet tam dolum quàm culpam: quia sui causa dotẽ accèpit. Sed etiam diligentiã præstabit, quã in suis rebus exhibet. *Concordat l. 25. §. maritũ. ff. soluto matr. cuius uerba uide s̄. cap. 5. quæst. 4 reg. 2. itẽ concordat l. 66. in prin ff. eod. tit. cuius uerba uide s̄. cap. 6. except. 23. repl. 3. itẽ concordat l. ult. ff. eod. tit. cuius uerba uide s̄. cap. prox. reg. 26. Propositæ causæ seu regulæ quoad culpam, exceptio prima hæc est: Nisi talis sit culpa, qualem etiam in suis rebus maritus exhibet: quæ exceptio constat ex uerbis paulo superius propositis hisce:* Sed etiam diligentiam præstabit, quam in suis rebus exhibet. *Huius replicatio hæc est: Nisi in seruos dotales maritus sæuus fuerit: tunc enim quamuis in suos quoq; sæuus soleat esse, ob id nõ excusabitur. quæ replicatio approbatur l. 24. §. si maritus. ff. soluto matr. cuius uerba uide paulo superius causa 4. Secunda exceptio est: Nisi nõ ipse maritus, sed seruus eius aut filius dotem stipulatus sit, uel traditam acceperit. quæ exceptio approbatur l. 46. in prin. ff. de iure dotiũ. cuius uerba uide s̄. cap. 2 quæst. 1. except. 5. Concordat d. l. 46. §. 1. cuius uerba uide s̄. cap. 5. quæst. 5. reg. 7. Tertia exceptio est: Nisi ita inter maritum & uxorem conuenerit, ne culpam in dote præstet. Hæc exceptio reprobatur l. 6. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide s̄. cap. 6. except. 22. repl. 2. dupl. 7. Quarta exceptio est: Nisi postquam per mulierem stetit, quo minus dotem recipiat, cul-*

pa mariti quid in ea acciderit. Hæc exceptio approbatur l. 9. ff. soluto matr. cuius uerba uide s. cap. 6. except. 23. repl. 1. dupl. 5. Quinta exceptio est: *Nisi quæratur an maritus facere possit: ibi enim quamuis culpa sua facere posse desierit, tamen ob culpam hoc casu non tenetur. quæ exceptio approbatur l. 18. §. 1. ff. soluto matr. cuius uerba uide s. cap. prox. reg. 18. except. 1.* Sexta exceptio est: *Nisi non mariti, sed patris eius culpa sit factum. Hæc exceptio reprobatur l. 72. §. penult. ff. de iure dotium, his uerbis:* Paulus respondit, in rebus dotalibus etiam patrem mariti dolum & culpam præstare debere.

II. ADVERSVS QVOS ACTIOnes propositæ dantur?

De patre mariti propositum est uerbis suprà proximè propositis. de quo cum alijs similibus uide s. cap. 5. quæst. 2.

III. QVID VENIAT IN has actiones?

I. Regula. *De eo quod mulieris interest, proponitur l. 4. in prin. ff. de impensis dotalib. cuius uerba uide s. cap. 4. quæst. 1. except. 1.*

II. Regula. *De in litem iurando, proponitur l. 25. §. maritum. ff. soluto matr. cuius uerba uide s. cap. 5. quæst. 4. reg. 2.*

IIII. AD FINE REMEDIVM.

Si maritus, cuius culpa seruitus prædio dotali debita fuerit amissa, soluendo non sit, etiam contra uicinũ datur actio. quæ regula approbatur l. 7. §. quod si maritus. ff. de fundo dotali. cuius uerba uide s. cap prox. reg. 21.

V. DE ALIENATIONE FVNdi dotalis à marito facta.

Alienatio fundi dotalis à marito facta regulariter inutilis est, competitq; mulieri ad eum persequendum rei uendicatio. quæ regula approbatur Inst. quibus alienare non licet. in prin. his uerbis: Dotale prędium maritus inuita muliere per legem Iuliam prohibetur alienare, quamuis ipsius sit dotis causa ei datum: quod nos legem Iuliam corrigentes, in meliorem statum deduximus. Cum enim lex in soli tantummodo rebus locum habebat, quæ Italicæ fuerant, & alienationes inhibebat, quæ inuita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerum etiam uolente ea: utriq; remedium imposuimus, ut etiam in eas res, quę in prouinciali solo positæ sunt, interdicta fiat alienatio, uel obligatio: ut neutrum eorum neque consentientibus mulieribus procedat: ne sexus muliebris fragilitas in perniciem substantiæ earum conuertatur. *Concordat l. 42. ff. de usucapionib. cuius uerba uide J. except. 17. Ait Imp.* In meliorem statum deduximus. *Scilicet l. unica. §. & cum lex. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide J. except. 9. Habet enim proposita regula suas exceptiones hic ordine proponendas.*

I. EXCEPTIO *uidetur: Nisi is qui dominiũ mariti postea nactus est, rem dotalem alienauerit. Hæc exceptio reprobatur l. 2. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Si maritus fuerit in seruitutem redactus, an dominus alienare hunc fundum non possit? quod puto esse uerius. Quare etsi ad fiscum peruenerit, nihilominus uẽditio fundi impeditur: quamuis fiscus semper idoneus successor sit, & soluendo.

II. EXCEPTIO: *Nisi non maritus, sed sponsus alienauerit. Hæc exceptio reprobatur l. 4. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Lex Iulia, quæ de dotali prędio prospexit, ne id marito liceat obligare aut alienare, plenius interpretanda est, ut & de sponso idem iuris sit, quod de marito. *Concordat l. 5. §. penult. C. de bonis quæ liberis. cuius uerba uide J. lib. prox. cap. 2. quæst. 1. except. 12. repl. 1.*

III. EXCEPTIO: *Nisi nõ rusticum, sed urbanum prædium dotale sit, quod alienatur. Hæc exceptio reprobatur l. 13. in prin ff. de fundo dotali, his uerbis:* Dotale prædium accipere debemus tam urbanũ quàm rusticum: ad omne enim ædificium lex Iulia pertinebit.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi prædiũ alienatum non sit principaliter doti datum, sed per seruũ dotalem adquisitum. Hæc exceptio reprobatur l. 3. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Fundus dotali seruo legatus ad legẽ Iuliã pertinet, quasi dotalis.

V. EXCEPTIO: *Nisi non prædium dotale, sed seruitutem prædio dotali debitam maritus alienauerit, uel amiserit. Hæc exceptio reprobatur l. 5. cũ lege sequente. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Iulianus lib. XVI. Digest. scribit, neq; seruitutes fundo debitas posse maritum amittere, neque alias ei imponere. Sed nec libertas seruitutis urbano prædio dotali debitæ competit, ne per hoc deterior conditio prædij fiat. *Concordat l. 7. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. cap. prox. reg. 21.*

VI. EXCEPTIO: *Nisi non totum, sed partem prædij maritus alienauerit. Hæc exceptio reprobatur l. 13. §. 1. ff. d. tt. his uerbis:* Prædij appellatione etiam pars continetur. Proinde siue totum prædium in dotem sit datum, siue pars prædij, alienari non poterit: & hoc iure utimur.

VII. EXCEPTIO: *Nisi cum illam aut illam rem maritus deberet, id quod deberet ei in dotem datum sit, alteramq; rem ex ijs quas debebat alienauerit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 9. cum lege sequente. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Si Cornelianum aut Semptonianum fundũ debenti id quod debet doti promissum sit: utrum eorum dotalẽ esse maritus malit, is dotis erit. Planè utrum uelit alienatũ, alterum alienare nõ potest. Si tamen alienatum rursus redimat, adhuc in eius potestate erit, an eum quem retinuisset, alienare uelit. Erit ergo potestas legis ambulatoria:

quia

quia dotalis fuit obligetio. Nunquid ergo
illo nondũ redempto alterum quoq; alie-
nare poſsit, quia poteſt alterum redimere:
an hoc nõ debet recipi ut nullus in dotem
ſit? Certè ex pòſt facto uidebitur rectè alie-
natus, illo poſtee redempto.

VIII. EXCEPTIO: *Niſi fundus æſtimatus in dotem datus alienatus ſit. Hæc exceptio approbatur l. 6. C. de uſufructu, bis uerbis:* Intereſt
uſumfructum ſolum maritus tuns in dotẽ
acceperit, an proprietas quidem doti da-
ta ſit, uerùm pectum interceſsit, ut morien
te eo tibi eadem poſſeſsio redderetur. Nã
uſufructuarius quidem proprietatem pi-
gnorare non potuit. Qui eutem proprieta-
tem æſtimatam in dotem accepit, nõ ideo
minus obligare eam potuit, quoniam ſolu
to matrimonio reſtituenda tibi æſtimetio
eius fuit. *Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi ita in dote conſtituenda conuenerit, ut uel rem uel æſtimationem eius, utrum mulier uellet, maritus reſtitueret. quæ replicatio approbatur l. 11. ff. de fundo dotali, bis uerbis:* Quòd ſi fundus æſtimatus in do
rem datue ſit, ut electio eſſet mulieris: Afri-
canus negeuit alienari fundũ poſſe. Quòd
ſi ut arbitrio mariti ſit, contrà eſſe. *Concordat l. 1. C. de fundo dotali, bis uerbis:* Si æſtimata
prædia in dotem deta ſunt, & conuenit ut
electio mulieri ſeruetur: nihilominus lex
Iulie locum heber.

IX. EXCEPTIO: *Niſi uxor alienationi conſenſit. Hæc exceptio reprobatur Inſt. quib. alienare licet. in prin. cuius uerba uide s. ead. reg. in prin. Cõcordat l. unica. §. & cũ lex Iulia. C. de rei uxoriæ actione, bis uerbis:* Cum lex Iulia fundi dotalis
Italici alienetionem prohibebet fieri à me-
riro, non conſentiente muliere, hypothecã
autem nec ſi mulier conſentiebat: interro-
geti ſumus, ſi oporteet huiuſmodi ſanctio-
nem non ſuper Italicis tantũmodo fundis,
ſed pro omnibus locũ habere. Placet itaq;
nobis eendem obſeruetionem non tãtùm
in Italicis fundis, ſed etiem in prouinciali-
bus extendi. Cum eutem hypothecam ei
etiam ex hec lege doneuimus: ſufficiens ha
bet remedium mulier, etſi meritus fundũ
alienere uoluerit. Sed ne & conſenſu mulie
ris hypothecæ eiue minuentur, neceſſariũ
eſt & in hanc partem mulieribus ſubueni-
re: hoc tãtummodo addito, ut fundum do-
telem non ſolùm hypothecæ titulo dare,
nec conſentiente muliere, maritus nõ poſ-
ſit, ſed nec elienere: ne fregilitate neturæ
ſuę in repentinã deducatur inopiem. Licet
enim Anaſtaſiene lex de cõſentiẽtibus mu
lieribus, uel ſuo iuri renuncientibus loqui-
tur: temen eam intelligi oportet in rebue
meriti, uel dotis quidem æſtimatis, in qui-
bus dominiũ & periculũ mariti eſt: in fun-
do eutem non æſtimato, qui & dotelis prò
priè nuncupetur, meneet ius intactum, ex
lege quidem Iulie imperfectum, ex noſtra
eutem authoritete plenum, atq; in omnib.
terris effuſum, non tantùm Italicis, & ſolà
hypotheca concluſum. *Ait. Imp.* Licet enim
Anaſtaſiana lex. *Hæc lex habetur l. 21. C. ad S.C. Velleianum. cuius uerba uide s. lib. eod. cap. 5. reg. 2. except. 1. Planè admittitur exceptio propoſita, ſi mulier elapſo biennio in eodem conſenſu perſeuerauerit. quæ diſtinctio approbatur, ſimul & diſtinguitur Nouell. c. 61. §. neq; qui per fraudem. & §. & multo amplius. cuius uerba uide j. cap. 11. quæſt. 4. reg. 1.*

X. EXCEPTIO: *Niſi ſocer alienationi cõſenſerit. Hæc exceptio reprobatur l. 12. ff. de fundo dotali, bis uerbis:* Soceri uoluntas in diſtrahen
do prædio doteli nulla eſt.

XI. EXCEPTIO: *Niſi hypothecæ ſit obligata res, nõ uendita. Hæc exceptio reprobatur l. unica. §. & cum lex Iulia. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide s. except. 9.*

XII. EXCEPTIO: *Niſi ſeruos dotales maritus manumiſit. Hæc exceptio approbatur l. 13. C. de iure dotium, bis uerbis:* Etſi dotis exactio, de
functa in matrimonio filie, potuiſſet ad pã-
trẽ peruenire, dotalibus tamen ſeruie mari
tue teſtemenro directam & fideicommiſſa-
riam libertatem iure dedit, & præſtitam re
nocare non debuit: cum & inter uiuos ma-
numittẽdi mencipia dotalie conſtante mà
trimonio liberã habeat maritue facultatẽ.
Cõcordat l. 21. ff. de manumiſsionib. bis uerbis: Seruũ
dotalem uir qui ſoluendo eſt, cõſtante me-
trimonio manumittere poteſt. *Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi maritus ſoluẽdo nõ ſit. quæ replicatio approbatur d. l. 21. bis uerbis:* Sin eu
tem ſoluendo nõ eſt, licet alios creditorec
non habeet, libertas ſerui impeditur, ut cõ-
ſtãte matrimonio deberi dos intelligatur.
Plura de hac replicatione uide j. lib. 19. ca. 5. exc. 6. Sed & plura de exceptione propoſita uide lib. 19. cap. 6. except. 11. repl. 18.

XIII. EXCEPTIO: *Niſi per uniuerſitatem res dotalis ad altũ tranſierit. Hæc exceptio approbatur l. 1. § fin. ff. de fundo dotali, bis uerbis:* Sed &
per uniuerſitetem tranſit prædium (ſecun-
dum quod poſsibile eſt) ad elterum, ueluti
ad hęredem meriti, cum ſuo tamen iure, ut
alienari non poſsit.

XIIII. EXCEPTIO: *Niſi neceſſaria, non uoluntaria ſit alienatio. Hæc exceptio approbatur exemplo d. l. 1. in prin. bis uerbis:* Interdũ lex Iulia dè
fundo dotali ceſſet, ſi ob id quod maritus
dãni infecti nõ cauebat, miſſus ſit uicinus
in poſſeſsionẽ dotalis prędij, deinde iuſſue
ſit poſsidere. hic enim dominus uicinus
ſit: quie hæc alienetio non eſt uoluntaria.

XV. EXCEPTIO: *Niſi ſoluto matrimonio alienatio ſit facta. Hæc exceptio reprobatur l. 12. ff. de*

fundo dotali, his uerbis: Etiam ditempto matrimonio dotale prędium esse intelligitur.

XVI. EXCEPTIO: *Nisi uxori de dote actio non competat, nec sit competitura. Hæc exceptio approbatur l.1.ff.d.ti.his uerbis:* Toties non potest alienari fundus, quoties mulieri actio de dote competit, aut omnimodo cõpetitura est.

XVII. EXCEPTIO: *Nisi post alienationem factã dos mariti lucro cesserit. Hæc exceptio approbatur l.17.ff.de fundo dotali, his uerbis:* Fundũ dotalem maritus uẽdidit & tradidit: si in matrimonio mulier decesserit, & dos lucro mariti cessit, fundus emptori auelli non potest. *Concordat l.42.ff.de usucapionib. his uerbis:* Cum uir prędiũ dotale uendidit scienti uel ignoranti rem dotis esse, uẽditio non ualet: quã defuncta postea muliere in matrimonio cõfirmari cõuenit, si tota dos lucro mariti cessit. Idem iuris est, cum is qui rem furtiuam uendidit, postea domino hæres extiterit.

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi dominiũ rei alienatæ non fuerit penes maritũ. tũc enim alia ratione alienatio non ualet. & ob id lege Iulia non prohibetur. quæ exceptio approbatur l. 13. §. dotale. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Dotale prædium sic accipimus, cum dominium marito quæsitũ est, ut tunc demum alienatio prohibeatur.

XIX. EXCEPTIO: *Nisi uxor mariti hæres existat. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur d.l.13.§.fin. his uerbis:* Si uxore hęrede instituta, fundus dotalis fuerit legatus, siquidẽ deductis legatis mulier quantitaté dotis in hæreditate habitura est, ualet legatũ: si minus, an non ualeat quæritur. Scæuola certè, si non totus, sed aliqua pars ex eo uindicari possit (si modò aliqua pars ad dotẽ supplendam desit) id duntaxat ex eo apud mulierem remanere ait, quod quantitati dotis deest.

XX. EXCEPTIO: *Nisi uxor legatũ in testamento mariti sibi relictũ agnouerit. Hæc exceptio approbatur l. 79. §. qui dotale. ff. de leg. 2. his uerbis:* Qui dotale prædium contra legem Iuliam uendidit, uxori legatũ dedit, & emptoris fideicommisit, ut amplius ei preciũ restituat: emptorem fideicommisso non teneri constabat. Si tamen accepto legato mulier uenditionem irritam facere uellet, eam oblato precio doli placuit exceptione submoueri. *Hactenus utrũ alienatio rei dotalis ualeat nec'ne, excussum est. Nunc sciendum est, dote alienata non solum mulieri, sed eius quoq; hæredi dari actionẽ. quæ regula approbatur l.13.§.hæredi.ff. de fundo dotali, his uerbis:* Hęredi quoq; mulieris idem auxilium præstabitur, quod mulieri præstaretur. *Postremò quæ dote alienata cõpetat actio, definitur l.30. in prin. C. de iure dotium. cuius uerba uide s. lib. 8. cap. 9. reg. 4. in fine.*

DE RELIQVO IVRE dotis. Cap. X.

Hactenus de actionibus & exceptionibus quæ tam marito quã uxori dotis nomine inuicẽ cõpetunt, actũ est: nunc reliqua dotis iura sunt exponẽda.

I. Regula. *Dos in bonis & dominio mariti est. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l.7.§.si res. cum lege sequente. ff. de iure dotiũ, his uerbis:* Si res in dotem dẽtur, puto in bonis mariti fieri, accessionemq; temporis marito ex persona mulieris cõcedendam. Fiunt autem res mariti, si cõstante matrimonio in dotẽ dentur. Quid ergo si ante matrimonium? siquidẽ sic dedit mulier, ut statim eius fiant, efficiuntur eius. Enimuerò si hac cõditione dederit, ut tunc efficiantur cum nupserit, sine dubio dicemus tunc eius fieri, cum secutæ fuerint nuptię. Proinde si fortè nuptię non sequantur, nuncio remisso: siquidem sic dedit mulier, ut statim uiri res fiant, cõdicere eas debebit remisso nũcio. Enimuerò si sic dederit, ut secutis nuptijs incipiant esse: nuncio remisso statim eas uindicabit. Sed ante nuncium remissum si uindicabit, exceptio poterit nocere uindicanti aut doli aut in factum: doti enim destinata non debebunt uindicari. Sed nisi euidenter hoc actũ fuerit, credendum est hoc agi ut statim res sponsi fiãt: & nisi nuptiæ secutę fuerint, reddantur. *Concordat l.9.C.de rei uendicat. cuius uerba uide s. cap 5 quest.1.reg.1. Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi re in dotem data nuptiæ non sint secutæ. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Quid ergo si ante matrimonium, &c. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi non euidenter id actũ sit, ut tunc demum res sponsi fiant, si secutæ fuerint nuptiæ. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Sed nisi euidenter hoc actum fuerit, &c. *Plura de exceptione proposita uide s. li. prox. cap.1. quest.4. reg.7. Secunda exceptio est: Nisi cum quis pro muliere res in dotem dedisset, ita ut secutis nuptijs dotis efficiantur, is ante secutas nuptias decesserit. Hæc exceptio reprobatur l. 9. §. si res. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si res alicui tradidero, ut nnptijs secutis dotis efficiantur, & ante nuptias decessero: an secutis nuprijs dotis esse incipiant? Et uereor ne non possint in dominio eius effici, cui datæ sunt: & quia post mortem incipiat dominium discedere ab eo qni dedit, & qnia pendet donatio in diem nuptiarum, & cum conditio nuptiarum sequitur, iam hæredis dominium est, à quo discedere non posse rerum dominium inuito eo farendum est. Sed benignius est fauore dotium necessitatem imponi hæredi, consentire ei quod defunctus fecit: aut si distulerit uel abſit, etiam nolente uel absente eo dominiũ ad maritũ ipso iure trãsferri,

ferri, ne mulier indotata sit. *Tertia exceptio uidetur esse: Nisi mulier res dotales in usu suo habeat. Hæc exceptio reprobatur l. 69. §. penult. ff. de iure dotium, his uerbis:* In dotē rebus æstimatis traditis, quãuis eas mulier in usu habeat, uiri dominiũ factum uidetur. *Quarta exceptio est: Nisi quæratur de modo substantiæ mariti ad munera municipalia uocati: tũc enim dos in eius bonis nõ computatur. quæ exceptio approbatur l. 21. §. idem respondit cõstante. ff. ad municipalē. cuius uerba uide s. lib. 11. cap. 4. reg. 70. exc. 5. Quintæ exceptionis loco notandum, quòd quãuis dominiũ dotis sit penes maritũ: tamen mulierem quoad quid etiã censeri dominam, scilicet quoad actionē de euictione dotis de quo l. 75. ff. de iure dotium cuius uerba uide s. reg. 9. item quoad uindicationem dotis soluto matrim. de quo l. 30. in prin. C. de iure dotiũ. cuius uerba uide s. lib. 8. cap. 9. reg. 4. in fine. Hæc de prima regula, eiusq; except. sint dicta.*

II. Regula. Re in dotem data, mulier eam uindicare amplius à marito non potest cõstante matrimonio. de quo dictũ s. cap. 5. quæst. 1. reg. 1. Sed nec ante matrimonium poterit eam uindicare. de quo dictum s. lib. prox. cap. 1. quæst. 4. reg. 1. except. 1.

III. Regula. Debitore dotis nomine delegato, deleganti aduersus illũ denegatur actio. quæ regula approbatur l. 80. ff. de iure dotium, his uerbis: Si debitor mulieris dotē spõso promiserit, posse mulierem ante nuptias à debitore eam pecuniam petere, neq; eo nomine postea uiro debitore obligatũ futurũ. ait Labeo: quod falsum est. quia ea promissio in pendenti est, donec obligatio in ea causa est. *Concordat l. 81. ff. eod. tit. his uerbis:* Si debitor mulieris dotē spõso ꝓmiserit, nõ posse mulierē ante nuptias à debitore pecuniã peterē: quia ea ꝓmissio in pendenti esset, donec obligatio in ea causa est. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi nuptiæ nõ sint secutæ. quæ exceptio approbatur l. 37. ff. eod. tit. cuius uerba uide s. c. 6. exc. 12. repl. 4. dupl. 1.*

IIII. Regula. Rem in dotem acceptã maritus alienare non potest. de qua re dictũ s. cap prox. quæst. 5.

V. Regula. Rem in dotem datam mulier, uel is qui dedit, alienare non potest. quæ regula approbatur l. 17. C. de iure dotium, his uerbis: Res quas usufructu sibi deducto socrus in dotem dedit, uenundando auferre tibi nõ potest. *Concordat l. 22. C. eod. tit. his uerbis:* Rem quã pater in dotem genero pro filia dedit, nec recepit, alienare non potest. *Concordat itē l. 23. C. eod. tit. his uerbis:* Si prædium uxor tua dotale uenundedit, sponte nec ne contractũ habuerit, nihil interest: cum rei tibi quæsitę dominium auferre nolenti minimè potuerit.

VI. Regula. De cauendo dotis seruãdæ causa. Maritus uxori dotis seruandæ causa satisdare nõ tenetur. quæ regula approbatur l. 1. C. ne fideiuss. uel mandat. dotium dentur, his uerbis: Siue ex iure siue ex cõsuetudine lex ꝓficiscitur, ut uir uxori fideiussorē seruandę dotis exhibeat: tamē eam iubemus aboleri. *Cõcordat l. 2. C. eod. tit. his uerbis:* Generali definitione constitutionē prístinã ampliantes, sancimus nullã esse satisdationē uel mandatũ pro dote exigendũ, uel à marito uel à patre eius, uel ab omnib. qui dotem suscipiũt. Si enim credendã esse mulier sese, suã quoq; dotē parti mariti existimauit: quare fideiussor exigitur, uel alius intercessor, ut causa perfidiæ in connubio eorum generetur. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi maritus sponte fideiussorem dederit, hic enim tenetur. quæ exceptio uidetur approbari l. 55 ff. de iure dotium. cuius uerba uide s. cap. 2. quæst. 3. reg. 1. Secunda exceptio est: Nisi soluto matrimonio fideiussor pro dote soluenda exigatur. quæ exceptio uidetur approbari l. 24. §. quoties. ff. soluto matr. his uerbis:* Quoties mulieri satisdandũ est de solutione dotis post certũ tēpus, si maritus satisdare nõ possit: tunc deducto cõmodo temporis condemnatio residui repræsentatur. Sed si cũ maritus satisdare posset, nollet: in solidũ eũ condemnandũ, Mela ait, nõ habita ratione cõmodi tēporis. Iudicis igitur officio cõuenit, ut aut satisdatione interposita absoluat maritũ, aut habita ratione repræsentationis eũ cõdemnet: quod quidē hodie magis usurpatur nec ferēda est mulier, si dicat, magis se uelle dilationē pati quàm in repræsentatione deductionē. *Tertiæ exceptionis loco notandum, quòd mariti bona pro dote tacitè sint obligata. de qua re dictum s. lib. 8. cap. 9. reg. 4.*

VII. Regula. Maritus prædio dotali seruitutes imponere nõ potest, nec debitas amittere. quæ regula approbatur l. 5. ff. de fundo dotali. cuius uerba uide s. cap. prox. quæst. 5. except. 5.

VIII. Regula. De actionib. rei dotalis nomine excipiendis, aliisq; oneribus sustinendis. Maritus actiones dotis nomine excipere non tenetur, nec creditoribus mulieris satisfacere. quæ regula approbatur l. 72. in prin ff. de iure dotiũ, his uerbis: Mulier bona sua omnia in dotē dedit: quæro an maritus quasi hæres oneribus respondere cogatur? Paulus respondit, eum quidē qui tota ex re promissione dotis bona mulieris retinuit, à creditoribus eius cõueniri non posse: sed nõ plus esse in promissione bonorũ, quàm quod superesset deducto ære alieno. *Cõcordat l. 27. C. de iure dotiũ, his uerbis:* Licet dos iure penes maritũ remãserit: pro rebus tamē hęreditariis successores, nõ maritus quondã solēnibus pensitationibus parere debent. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi onus sit reale, quod rei in dotem datæ cohæret, uel actio in rem dotalem. quæ exceptio approbatur l. omnes. C. sine cēsu uel reliq. uis. de qua re alibi est dictum.*

IX. Regula. De actionibus dotis nomine instituẽdis. Hæ actiones uxori, nõ marito competunt. quæ regula approbatur exemplo l. 75. ff. de iure dotium, his uerbis: Quamuis in bonis mariti dos sit, mulieris

mulieris tamẽ est:& meritò placuit, ut si in dotem fundum inæstimatum dedit, cuius nomine duplæ stipulatione cautũ habuit, isq; sit marito euictus:statim eam ex stipulatione agere posse pro eo quod eius interest non esse euictum, quod in dotem fuit: quodq; ipsa euictione pati creditur ob id, quòd eum in dotem habere desijt.Huic enim constãte matrimonio (quamuis apud maritũ dominiũ sit)emolumenti potestatẽ esse creditur: cuius etiã causa matrimonij onera maritus sustinet. *Approbatur alio exemplo l.2.C.de fundo dotali,his uerbis:* Mariti, qui fundum communem cum alio in dotem æstimatum acceperunt:ad communi diuidundo iudicium prouocare non possunt,licet ipsi posiint prouocati. *Huius regulæ exceptio hæc est:Nisi res dotalis marito sit subrepta,uel uirepta.Huius enim nomine marito cõpetit actio. quæ exceptio approbatur l. 11. C.de iure dotiũ, his uerbis:* De his quæ in dotem data ac direpta commemoras, mariti tui esse actionem nulla est dubitatio.

X. *Regula.Seruus dotalis hæres institutus,utrum mariti,an uxoris iussu hæreditatem adire uel repudiare debeat,definitur l.58.ff.soluto matr.cuius uerba uide alibi de adeunda hæreditate.*

XI. *Regula.De genere dotis.Dos donatio est.quæ regula approbatur l.20.§.ideo enim.C.de donat. ante nuptias.cuius uerba uide 3.cap.prox.quæst.1.*

XII. *Regula.Dotis causa semper & ubiq; præcipua est.quæ regula approbatur l.1.ff.soluto matr.his uerbis:* Dotium causa semper & ubiq; præcipua est.nã & publicè interest dotes mulieribus conseruari: cum dotatas esse fœminas ad sobolem procreandam,replendamq; liberis ciuitatem maximè sit necessariũ. *Concordat l.2.ff.de iure dotium,his uerbis:* Reipublicę interest mulieres dotes saluas habere,propter quas nubere possint.

XIII. *Regula.Dos matrimonij oneribus deseruit.quæ regula approbatur. l.16.in prin.ibi:Dos autem.ff.de castrensi peculio.cuius uerba uide 3.li.prox.cap.3.quæst.2.except.3.*

XIIII. *Regula.De dote & antenuptiali donatione liberis priorũ matrimonij seruanda,dictum 3. lib. prox.cap.5.quæst.3.item cap.6.*

XV. *Regula.De dotando.Qui dotare tenentur. Parentes tenentur dotare liberos.quæ regula approbatur,simul & distinguitur per ea quæ proponuntur 3.lib.prox.cap 2.quæst.5.reg.12.*

DE DONATIONE ANTE VEL propter nuptias. Cap. XI.

Hactenus de dote dictũ est:cõsequens igitur est ut de antenuptiali quoq; donatione dicamus.

I. DEFINITIO NOMINIS.

Non ante, sed propter nuptias donatio est appellãda.quæ regula approbatur Inst.de donat.§.est & aliud,his uerbis: Est & aliud genus inter uiuos donationis,quod ueteribus quidẽ prudentibus penitus erat incognitũ, postea autẽ à iunioribus diuis principibus introductum est,quod ante nuptias uocabatur, & tacitã in se conditionẽ habebat,ut tunc ratũ esset, cũ matrimoniũ esset insecutũ. Ideoq; ante nuptias appellabatur, quòd ante matrimoniũ efficiebatur, & nunquã post nuptias celebrata talis donatio procedebat.Sed primus quidẽ diuus Iustinus pater noster, cũ augeri dotes & post nuptias fuerat permissum, si quid tale eueniret, & ante nuptias augeri donationẽ & cõstãte matrimonio, sua cõstitutione permisit.Sed tamẽ nomen inconueniens remanebat, cũ ante nuptias quidẽ uocaretur, post nuptias aũt tale accipiebat incrementũ. Sed nos plenissimo fini tradere sanctiones cupiẽtes,& consequẽtia nomina rebus esse studentes,constituimus ut tales donationes nõ augeãtur tantùm,sed etiã constante matrimonio initiũ accipiant, & non antenuptias, sed propter nuptias uocẽtur: & dotibus in hoc exęquẽtur,ut quemadmodũ dotes constante matrimonio nõ solùm augentur, sed etiã fiũt: ita & istæ donationes,quę propter nuptias introductæ sunt,nõ solùm antecedant matrimoniũ, sed eo etiã contracto augeantur & constituantur. *Cõcordat l.20.C.de donat.ante nuptias,his uerbis:* Cum multę nobis interpellationes factę sint aduersus maritos,qui de cipiẽdo suas uxores faciebãt donationes, quas ante nuptias antiquitas nominauit,insinuare aũt eas actis interueniẽtibus supersedebãt,ut infectæ maneãt,& ipsi quidẽ dotis cõmoda luctẽtur,uxores aũt sine nuptiali remedio relinquatur: sancimus, nomine prius emẽdato ita rẽ corrigi,& nõ ante nuptias donationẽ eã uocari,sed propter nuptias donationẽ. Quare enim dotem quidem etiã cõstante matrimonio mulieri marito dare cõceditur:donationẽ aũt marito, nisi ante nuptias facere nõ permittatur? & quę huius rei differẽtia rationabilis potest inueniri: cũ melius erat mulierib. propter fragilitatẽ sexus,quàm marib.subueniri?Sicut enim dos propter nuptias fit,& sine nuptijs quidẽ nulla dos intelligitur,sine dote aũt nuptię possunt celebrari:ita & in donationib. quas mariti faciũt,uel pro his alij,debet esse aperta licẽtia, & cõstante matrimonio talẽ donationẽ facere: quia quasi antipherna hęc possunt intelligi, & nõ simplex donatio.Ideo enim antiqui iuris cõditores inter donationes etiã dotes connumerant. Si igitur & nomine & substãtia nihil distat à dote antenuptialis donatio: quare nõ etiam ea simili modo & matrimonio contracto dabitur?Sancimus itaq; omnes licentiã habere,

habere,siue prius quàm matrimonia cõtra-
xerint,siue postea,donationes mulieribus
dare propter dotis donationem: ut nõ sim
plices donationes intelligãtur,sed propter
dotem & propter nuptias factæ.Simplices
etenim donationes nõ propter nuptias fi-
unt,sed propter nuptias uetitæ sunt,& pro
pter alias causas, & libidines forsitan, uel
unius partis egestaté,non propter ipsarum
nuptiarũ affectionem efficiuntur. Si igitur
dote iam pręstita,maritus nulla ante nupti
as donatione facta donare mulieri res ma-
luerit,ita tamen,ut dotis quantitatem non
excedant,& hoc ipsum significauerit,quòd
non simplicé faciat donationé,sed propter
dotem iam conscriptã,& ipse ad donatio-
nem uenerit:licebit hæc ei facere,& suppo
natur pactis dotalib. huiusmodi donatio:
& siquidẽ hoc specialiter fuerit expressum,
pacta conuenta seruari oportet.Sin aũt do-
natio talis quidẽ facta sit,utpote dotali in-
strumento antecedente,nulla pacta tali do
nationi post nuptias inserãtur:reipsa uidea
tur hoc esse pactũ,ut secundum dotales cõ-
uentiones intelligantur,& in tali donatio-
ne pacta fuisse conuenta:ut ęquis passibus
utraq; ambulet tam dos quàm donatio:ita
tamẽ,ut Leonina cõstitutio (quæ super ex
æquatione pactionũ loquitur,nõ in quãti-
tate,sed in partibus) maneat in his casibus
intacta,& non solùm ea immutilata custo-
diatur,sed etiã nostra,quam de interpreta-
tione eius fecimus,ambiguitaté eius tollen
tes. Disparibus etenim pactionibus factis,
maioré lucri partem ad minoré deducen-
dam esse cẽsemus, ut eodem modo uterq;
minorem partem lucretur. Similiq; modo
si facta quidem fuerit talis donatio,quæ an
tea quidem ante nuptias uocabatur, nunc
autem propter nuptias,non aũt fuerit actis
interuenientibus insinuata: licebit ei con-
stante matrimonio eam insinuare,nullo pe
nitus obstaculo ex interuentu nuptiarũ fa-
ciendo.Si enim fieri eas post nuptias cõce-
datur, multo magis insinuare. Similiq; &
ea cõstitutio,quã pro augẽdis tam dotibus
quàm ante nuptias donationib. fecimus,
intacta illibataq; conseruetur. Omnibus ui
delicet quæ de simplicibus donationibus
inter maritũ & uxorem,constãte matrimo-
nio,uel à ueteribus,uel à nobis statuta sunt,
in suo robore duraturis.

II. GENVS.

Non est simplex donatio, sed specialis. quæ regula approbatur uerbis iam propositis hisce: Quia quasi antiphernæ hæc possunt intelligi, & non simplex donatio. *item hisce:* Vt non simplices donationes intelligantur, sed propter doté & propter nuptias factæ. *Concordat Nouell.c.119.in prin.his uerbis:* Vt propter nuptias
donatio specialis contractus sit iuxtà & iu-
dicetur,neq; alijs connumeretur donatio-
nibus,per præsenté legem sancimus: quan
doquidẽ pro hac tantundẽ offertur dotis.

III. SIMILE.

Antenuptialis donatio doti similis est,paribusq; passibus ambulant tã dos quàm donatio propter nuptias, eademq; utriusq; pacta sunt. quæ regula approbatur uerbis §.quæst.1.propositis hisce: Si igitur & no-
mine & substantia nihil distat à dote ante
nuptias donatio,&c. *itẽ hisce:* Si igitur dote
iã pręstita,&c. *Cõcordat itẽ Nouell.c.22.§.eaq; pœna.in fine,his uerbis:* Donatio antenuptias quo
dámodo sub dote cõprehensa esse uidetur.

IIII. EVENTVS ET IVRA
rei ante nuptias donatæ.

I. Regula. *De re donata à marito non alienanda, proponitur l.8.C.de donatio.ante nuptias, his uerbis:*
Si ante matrimoniũ maior quinq; & uigin
ti annis constitutus, sponsæ suæ licet ante
sponsalia fundũ donauit,eamq; in uacuã in
duxit possessioné:postea nullo titulo super
st[...]té uel testamẽto eundé relinquenté alie-
nare potuisse,certi ac manifesti iuris est. *Cõcordat Nouell.c.61.his uerbis:* Sancimus,si quis
donationé ante nuptias aut propter nupti-
as (isto enim modo magis eã appellari de-
bere lege de hoc lata promulgauimus) cõ-
scripserit,siue ipse pro se hoc egerit,siue a-
lio scribẽte,uel patre,uel matre,uel cogna-
tis,uel fortè etiã extraneis. Si quis, inquã,
huiusmodi aliquid egerit,& donationé cõ
scripserit,in qua res aliqua immobilis sit:in
terdicimus ei,ne in donationé ante nupti-
as transcriptã ré uel pignori opponat. uel
omnino alienet: nã quod semel donatio-
nis ante nuptias uinculis illigatũ est,incon
ueniés sanè fuerit denuò alienare,ut mulie
ré aliquãdo obueniẽte fortè lucro,quòd il-
li donationé ante nuptias cõfert, malè ha-
beat,si eam rem nõ in bonis mariti, sed uel
alijs(potentibus fortè personis) alienatam
uel pignori oppositam inueniat, ut ijs de
causis uindicatio illi uel penitus interclu-
sa, uel perdifficilis existat, & iudicijs indi-
geat, ex quibus sibi ipsi auxilium quærat.
Vnde hoc ita custoditor, & qui posthac con
traxerit, scito nullam se penitus ex ijs utili
tatem habiturum,siue ex empto,siue ex pi-
gnore ius habeat: sed perinde sunto ea quę
ob id scripta pactaue sunt, quasi neq; scri-
pta,neq; dicta essent,& mulieri lucrũ reser-
nator. Neq; enim alienum à bonis moribus
fecisse nobis uidentur quidam nostrorum
iudicum, qui & ipsi mulieribus,soluto ma-
trimonio ad petendam donationem ante
nuptias actionem dederũt: quod quidem
rectè attẽtatum, postmodũ ab his qui post
cos

eos iudicandi munus subierunt, præ nimia quadam subtilitate cōniuentibus acceprū est oculis. Neq; qui per fraudem & exquisitis artibus pignori capiunt, uias aliquas inueniunto, dando operam ut mulieres consentiant, & ita suis excidant iuribus. Nā cōsensus in talibus ob hypothecā, uel ob emptionem, uel quamcunq; alienationem in literas relatus nihil accipientem utiq; iuuerit, etsi maximè consensus interuenerit: sed quemadmodū de intercessionibus scripsimus, ut ad corroborandum id quod gestū est, denuò necesse habeat biennij tempore decurso, alteram rursus confessionem scribere, quæ priorem consensum cōfirmet: ita etiam hic fiat: & licet mulier sub forma intercessionum cōsenserit, undiq; indemnis esto, nisi & alterum (ut diximus) consensum præbuerit. Multa enim primo statim auditu peccari possunt, facilè muliere uel metu cōiugis, uel deceptionibus inducenda, suaq; iura aspernāte: quæ si longiore tēpore rationem pignoris cōsideret, cautior futura sit quàm dudum. Enimuerò nō simpliciter hoc permittimus, sed tunc demum ex secundò cōsensu mulierem damno subijcimus, cum aliæ præterea res sunt, ex quibus pro eo quod donatione ante nuptias continetur, proq; immobilibus rebus alienationis aut hypothecæ nomine ab alio detentis, ipsi possit satisfieri. Alioqui si nihil præterea reliquum sit, ne sic quidem læsionem sustinere mulierem concedimus: sed licet bis aut etiam sæpius consentiat, nihilominus ea res in rationem muliebris intercessionis defertor: & undique lucrum esto huic in tuto positum, si nihil aliud superesse uideatur, quod ad quantitatem donationis ante nuptias sufficiat. Atq; hęc dicimus nō tantùm curam gerentes mulierum, sed multo magis etiam uirorū, qui ista faciunt: siquidem ex multis & fermè quā plurimis casibus res donationis ante nuptias cōmunibus seruantur liberis, & denuò per hanc obseruationem in bonis uiri, & eius successionis permanent, ut per hasce rationes ex æquo lex tam uxori quā marito cōmodet. Et multo amplius ista obtineant in dote, si quid dotalium rerū uel alienauerit, uel pignori obligauerit: plus satis enim hæc iam elaborata sunt, & expressa legibus. Non tamen ipsos ea re cōtrahentes in uniuersum aspernamur. Tametsi enim ex his istā obligationem (quo ad mulierem) neq; pro dicta neq; pro scripta esse uolumus: uolumus tamē ut mariti nihilominus in alijs suis rebus occasione alienationis aut hypothecæ teneantur: mulieribus quidem ius, quod in rebus immobilibus donationis ante nuptias ipsis competit, absq; ulla innouatione reseruantes, illis uerò in alijs eorū rebus, prout plurimū ad illos iuris ex instrumētis cōtractus pertinet. Omnibus priuilegijs quæ doti iam à nobis data sunt, in sua firmitate & robore manentibus, si tamē mulier actionem moueat: nullis enim alijs præter mulierem id genus priuilegij uel initio dedimus, uel hoc tēpore damus. Quæ igitur nobis placuerūt, &c. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi mulier alienationi consenserit, & per biennīū in eodem consensu perseuerauerit. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Neq; qui per fraudem & exquisitis artibus, &c. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi nullæ aliæ mariti res supersint, ex quibus mulieri satisfieri poßit. quæ replicatio approbatur uerbis iā propositis hisce:* Enimuerò nō simpliciter hoc permittimus, &c. *Alterius exceptionis loco notandū, quòd is qui rem antenuptialis donationis à marito comparauit, de euictione in alias mariti res agere poßit. quæ exceptio approbatur uerbis supradictis hisce:* Non tamen ipsos ea re cōtrahentes in uniuersum aspernamur, &c.

II. *Regula. Mulier ob res ante uel propter nuptias sibi donatas creditoribus mariti non tenetur. quæ regula approbatur l. 13. C. de donat. ante nuptias, his uerbis:* De rebus in sponsam donationis gratia collatis creditores mariti facti, si nō prius obligatas eas sibi probent, eam conuenire minimè possunt.

De petitione & exceptione rei ante nuptias donatæ, quæ competit uxori.

III. *Regula. Ex donatione ante uel propter nuptias mulieri ad rem persequendam competit actio: item ad eandē retinendā exceptio. quæ regula approbatur uerbis §. reg. 1. propositis hisce:* Neq; alienum à bonis moribus fecisse nobis uidētur quidam nostrorū iudicum, qui & ipsi mulieribus soluto matrimonio ad petendā donationem ante nuptias actionē dederunt. Quod quidem rectè attētatum postmodū ab his, qui post eos iudicandi munus subierūt, præ nimia quadam subtilitate cōniuentibus acceptum est oculis. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi minor uiginti quinq; annis propter nuptias donauerit. quæ exceptio ipso quidem iure subsistit: uerū eius replicatio hæc est, Nisi curatore cōsentiente donauerit. quæ replicatio approbatur l. 28. in fine. C. de iure dotiū. cuius uerba uide §. cap. 2. quæst. 1. exc. 3.*

Secunda exceptio est: Nisi nuptiæ, ob quas donatū est, nō sint secutæ. quæ exceptio approbatur l. 2. C. de donat. ante nuptias, his uerbis: Si præsidi prouinciæ probaueris, ut Eutychiā uxorem duceres, munera te parentibus eius dedisse: nisi Eutychia tibi nupserit, tibi restitui qđ dedisti iubebit. *Concordat l. 5. C. eod. tit. his uerbis:* Ea quę tibi ut sponsæ daturum se promisit, is qui te ficto cœlibatu, cum aliā matremfamiliâs

miliâs

militãs domi reliquiſſet, ſollicitauit ad nuptias, petere cum effectu non potes: cum tu ſponſa, uxore domi poſita, non fuiſti. *Huius exceptionis replicatio prima hec eſt: Niſi ſponſus id quod donauerat, per uim rurſus abſtulerit. quæ replicatio approbatur l.10. C.d.tt. his uerbis:* Si filiæ tuę ſponſus ei mancipiũ donauit, ac tu in eum iumenta liberalitatiu ratione cõtuliſti, nec nuptijs ſecutis, cõtra iuris rationem quod dederat abſtulit: non inuicẽ datorum reſtitutio, ſed eius quod illicitè rapuit, petitio competit. *Secũda replicatio eſt: Niſi ſponſus eiusue parentes nuptias fieri noluit. quæ replicatio approbatur l.15. C.d.tt. cuius uerba uide ſ̃. lib. proxim. cap. 1. quæſt. 4. reg. 10. Tertia replicatio eſt: Niſi oſculum interuenerit. quæ replicatio approbatur pro parte l. 16. C.d.tt. cuius uerba uide ſ̃. d. reg. 10. exc. 2. Quarta replicatio eſt: Niſi ob mortem ſponſi nuptiæ nõ ſint ſecutæ. Hæc replicatio approbatur l.11. C.d tt. his uerbis:* Si tibi res proprias liberalitatiu cauſa ſponſus tuus tradidit: eo quòd ab hoſtibus poſtea interfectus eſt, irrita donatio fieri nõ poteſt. *Hæc replicatio mutatur ac tollitur d.l. 16. Quinta replicatio eſt: Niſi ſimplex donatio ſit, nõ propter nuptias facta. Hæc replicatio ipſo iure ſubſiſtit. de quo uide Comment. donationum. Tertia exceptio eſt: Niſi ita ſit donatũ, ut non niſi ſecutis nuptijs tranſiret in mulierẽ dominium. Hæc exceptio approbatur l. 4. C. de donationibus ante nuptias. his uerbis:* Quod ſponſæ ea lege donatur, ut tunc dominiũ eius adipiſcatur, cum nuptię fuerint ſecutæ: ſine effectu eſt. *Plura de hac exceptione uide in Comment. donat cap. 8. except. 2. repl. 1.*

Quarta exceptio eſt: Niſi conſtante matrimonio facta ſit donatio. Hæc exceptio approbatur, ſimul & diſtinguitur per ea quæ dicta ſunt d. cap. 8. ſed & eius replicatio hæc eſt: Niſi in donatione ſit adiectum, quòd propter nuptias donetur. quæ replicatio approbatur l. 20. §. ſi igitur dote. C. de donat. ante nupt. cuius uerba uide ſ̃. quæſt. 1. Cõcordat l. 19. C. eod. tt. cuius uerba uide J. reg. prox. item cõcordat Inſt. de donat. §. eſt et aliud. cuius uerba uide ſ̃. quæſt. 1. in prin. Vide item plura de exceptione propoſita in Cõment. donat. cap. 8. exc. 2.

Quinta exceptio eſt: Niſi donatio actis inſinuata nõ ſit. Hæc exceptio approbatur iure generali: de quo in Comment. donat. cap. 2. exc. 30 ubi etiã eius replicatio nes ſunt propoſitæ. Sed et propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi minorib. ætate fœminis facta ſit ante nuptias donatio. quæ replicatio approbatur l. 17. C. de donat. ante nuptias, his uerbis: Minoribus ætate fœminis etiã actorũ teſtificatione in ante nuptias donatione ad eas facta omiſſa, ſi patris auxilio deſtituę ſint, iuſtè cõſulitur, ut firma donatio ſit. *Cõcordat l. 34. §. inſuper. C de donat. cuius uerba uide d. except. 30. repl. 2.*

Secunda replicatio eſt: Niſi poſtea uel cõſtante matrimonio ſit inſinuata. Hæc replicatio approbatur l. 20. §. ſimilq; modo. C. de donat. ante nupt. cuius uerba uide ſ̃. quæſt. 1. Hæc de iure antiquo. iure enim nouo exceptio propoſita in antenuptiali quidẽ donatione tollitur ac reprobatur Nouell. c. 119. §. 1. his uerbis: Siuẽ apud actorũ monumẽta ꝓpter nuptias donatio inſinuata fuerit, ſiue nõ: iubemus ut per omnia propriã ipſa firmitatẽ obtineat, quantũ ad mulierẽ, ſiue ab ipſo marito, ſiue ab alio quopiã mulieri oblata ſit, aut cõſcripta, ſiue etiã in perſonã uiri ea conditione inſtituatur donatio, ut eaſdẽ res in nuptialem donationẽ cõſcribat. Atq; hæc obtinere iubemus cuiuſcũq; quantitatis donatio ſit, tametſi (ut dictũ eſt) nõ inſinuetur, quantum ſcilicet ad mulierẽ. Verùm enimuerò quia ex ipſa rerũ experientia neceſſariũ mulieribus eſſe deprehenditur, ut donationes antenuptias apud acta publica inſinuẽtur, quo magis inſtrumentorũ exẽplaribus fortè deperditis, per actorũ monumẽta prę manu ipſis ſint contractarũ nuptiarũ probationes: ſancimus, ut ipſi mariti, aut q donationes ante nuptias ſeu ꝓpter nuptias ꝓ ipſis conſcribũt, ſi quingentorũ aureorũ quãtitatẽ excedat, neceſſe habeant eã inſinuare apud actorũ monumẽta, in regia quidẽ urbe apud magiſtros cẽſus: in prouincijs uerò apud ſingulatũ ciuitatũ defenſores, aut deniq; apud quos taliũ inſtitui monumentorũ confectio poteſt. Si minus eas inſinuauerint, quantũ quidẽ ad partẽ mulieris, iubemus & ita eas cõualeſcere: & ſi per occaſionẽ donationis aut partis eius exactio obueniat, ne mulieri opponatur, quod donatio inſinuata nõ fuerit. Sin uerò dotaliũ inſtrumentorũ pactiones, & horũ euentus parti mariti prębeãt dotis, aut etiã partis eius exactionẽ: niſi donationẽ (ut dictũ eſt) apud actorũ monumẽta inſinuauerit, ne quã ipſe actionẽ habeat iubemus. Nã cũ uiri inſinuãdarũ donationũ poteſtatẽ habeãt: abſurdũ nobis eſſe uidetur, nõ inſinuatarũ donationũ periculũ mulieribus incũbere. *Concordat Nouell. c. 127. §. illud quoq;. cuius uerba uide ſ̃. cap. 21 quæſt. 1. except 37.*

Sexta exceptio eſt: Niſi reſcriptum principis donationem infirmauerit. Hæc exceptio reprobatur l. 9. C. de donationibus ante nuptias, his uerbis: Cum te ſponſæ filij tui quædam donaſſe confitearis; perfectam donationem reſcindi nec noſtro oportet reſcripto, quam tua uoluntas iuriſq; authoritas fecit ratam.

Septima exceptio eſt: Niſi mulier dotem nullam dederit. Hæc exceptio approbatur Nouell. c. 2. §. illud quoq;, his uerbis: Si coniungantur aliqui alterutris cũ dotis & antenuptialis donationis documentis, deinde uir quidẽ antenuptialẽ præbeat donationẽ, mulier aũt ſcribat dotẽ, aut ipſa præbẽte eã, aut dante patre, aut quolibet extraneo, poſtea appareat matrimonij tẽpore dos nõ data marito, ſed

ſuſtineat

ſuſtineat onera matrimonij,& matrimonium morte uiri ſoluatur: non eſt iuſtum omnino mulierem dotem non dantem marito antenuptialem accipere donationẽ. Sin autem etiam non totá dedit dotem,& ipſa pro tanto exigat donationem, in quantum dederit dotem: æqualitatis enim & iuſticię ſumus amatores, quam cùm in omnibus alijs, tum & in conſortijs uolumus obtinere. Quapropter quæ mulier nil omnino dat, nil omnino percipiat: quæ uerò minus quàm profeſſa eſt dedit, tantum recipiat ſolùm, quantum obtulerit. *Concordat de uerbo ferè ad uerbum* Nouell. *c. 91. §. ſed & illud. Planè propoſitæ exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi per maritum uel eius patrem, non per uxorem ſteterit, quo minus dotem dederit. Hæc replicatio approbatur d.c. 91. §. illud quoq;, his uerbis:* Si uxor dotem debeat,& cum eam dare uellet, uel ipſa fortè, uel qui hanc, &c.

Octaua exceptio eſt: Niſi uir in cauſa dotis à muliere deceptus ſit. Hæc exceptio approbatur l. 3. C. de donat. ante nuptias, his uerbis: Pollicitatione à fratre quondam tuo ſponſalium cauſa facta, etiamſi in ſtipulationem deducta ſit: ideo præſtanda non fuit, quoniam in dote uxor maritum fefellit. Exceptionem itaq; doli aduerſus actionem ex ſtipulatu rectè obijcies.

Nona exceptio eſt: Niſi culpa mulieris matrimoniũ ſit diſſolutum. Hæc exceptio approbatur, ſimul & diſtinguitur per ea quæ dicta ſunt ſ̄. lib. proxim. cap. 8. quæſt. 2. reg. 3.

Quid ueniat in petitione antenupt. donationis?

IIII. Regula. *De augmento & decremento antenuptialis donationis. Antenuptiali donatione facta, illud etiam quo donatio iſta eſt aucta uel deminuta, in propoſitam uenit actionem. quæ regula ipſo quidem iure ſubſiſtit: uerùm eius exceptio hæc eſſe uidetur, Niſi conſtante matrimonio augmentum uel deminutio ſit facta. Hæc exceptio reprobatur l. 19. C. de donat. ante nuptias, his uerbis:* Si conſtante matrimonio conſilium augendæ dotis inierit, uel uxor fortè uel eius nomine quilibet alius: nihilominus marito quoq; liceat, ſeu pro marito cuilibet alij, tanto donationem ante nuptias additamento maiorem facere, quanto dotis augetur titulus: nec obſit in huiuſmodi munificentijs interdictas eſſe liberalitates tempore nuptiarũ. Indulgendum eſt nanq; conſenſui communi partium: ne cum negetur augendæ poteſtas donationis, dotis etiam pigrius conſtituatur augmentum. Idemq; licere præcipimus & in his matrimonijs, in quibus interdum accidit ante nuptias quidem donationẽ nullam eſſe, ſolam uerò dotem marito mulierem obtuliſſe: ut etiam tũc muliere dotem augente, liceat marito quoq; donationem in uxorem ſuam eiuſdem quantitatis facere, quantum aucta dos continere dinoſcitur. Pactis uidelicet de redhibitione uel retentione auctæ dotis uel donationis, prout partes conſenſerint, pro iam ſtatuto modo ineũdis, ſiue iniungendis ueteribus pactis, quæ initio nuptiarum de ante nuptias donatione & dote principaliter cõſtituenda inita ſunt. Iura etiam hypothecarũ, quæ in augenda dote uel donatione fuerint, ex eo tempore initium accipiant, ex quo eædem hypothecæ contractæ ſunt, & non ad prioris dotis uel ante nuptias donationis tempora referantur. Sed etſi econtrariò maritus & uxor ad deminuendam dotem & ante nuptias donationem conſenſerint: licere eis ad ſimilitudinem deminutionis quæ in dote fit, etiam ante nuptias minuere donationem: ut pacta de amborum deminutionibus ineunda firma & legitima eſſe intelligantur. Exceptis uidelicet his caſibus, in quibus aut maritus ex priore matrimonio liberos habens ad ſecundas migrauerit nuptias, aut uxor ſimiliter ex anteriore matrimonio liberis extantibus ſecundo marito ſe iunxerit. In hoc enim ſecundo matrimonio uel à parte mariti, uel à parte mulieris, uel ab utraq; (ſi hoc etiam acciderit) interdictam eſſe deminutionem dotis uel antenuptias donationis: ne aliquid aduerſus filios prioris matrimonij machinari uideatur, cenſemus. *Concordat l. 20. §. fin C. eod. tit. cuius uerba uide ſ̄. quæſt 1. item concordat* Nouell. *c. 22. §. quæ uerò dotium. cuius uerba uide ſ̄. lib. prox. cap. 5. quæſt 3. reg 6. except 4. Planè admittitur exceptio propoſita primùm, ſi liberis ex matrimonio exiſtentibus in illorum præiudicium deminutio dotis uel antenuptialis donationis fiat. quæ diſtinctio iam propoſitis uerbis, ſimul & d. §. quæ uerò dotium, approbatur. Secunda diſtinctio, qua exceptio propoſita admittitur, hæc eſt: Si uir, uel mulier, uniuerſali fideicommiſſo grauatus, uel grauata, in fraudem fideicommiſſarij augmentum faciat. quæ diſtinctio approbatur* Nouell. *c. 10. §. cæterùm in omnibus. cuius uerba uide in* Comment. *de legatis cap. 15. de ijs quæ ad legatarium peruener. reg. 12. Tertia diſtinctio eſt: Si non ex æquo tam dos quàm donatio propter nuptias augeatur. quæ diſtinctio approbatur* Nouell. *c. 97. §. ſed & aliud, his uerbis:* Sancimus, ut ſi quis augere dotem aut propter nuptias donationem uelit, non liceat alteri quidem id facere, alteri uerò manere in prioribus, ſed augmentum æquè ex utraq; parte celebretur: neq; ea res (ut prius) poſita ſit in arbitrio, ſed in neceſsitate. penitus tamen æquali quantitate: id quod etiam patris noſtri conſtitutio dicit. *Plura de hac diſtinctione uide ſ̄. reg. prox. except. 7. item cap 8. reg. 14.*

V. Regula

V. Regula. Non plus actione proposita peti potest quàm dos est. quæ regula approbatur per ea quæ dicta sunt s. d. except. 7. item d. reg. 24.

Quando petitio antenuptialis donationis competat?

VI. Regula. Constãte matrimonio, regulariter mulier rem propter nuptias donatam petere non potest, sed soluto demũ matrimonio. quæ regula ipso quidem iure subsistit: uerùm eius exceptio hæc est, Nisi maritus ad inopiam uergat. quæ exceptio approbatur l. 29. C. de iure dotium. cuius uerba uide s. lib. 8. cap. 9. reg 4. except. 12. Concordat Nouell. c. 97. §. sed & illud. ibi: si uerò sub potestate. cuius uerba uide alibi.

De repetitione rei ante uel propter nuptias donatæ, quæ marito competit.

VII. Regula. Si nuptiæ propter quas donatũ est, non sint secutæ, repetitio eius quod donatum est, marito competit. de quo dictum s reg. 3. except. 2. item s. lib. proxim. cap. 1. quæst. 4. reg. 10. Sed etsi secutæ sint nuptiæ, posteaq; matrimonium rursus sit solutum, marito eadem repetitio datur. quæ regula cum per se subsistat, recipit exceptionem hanc: Nisi culpa mariti matrimonium sit dissolutum. quæ exceptio approbatur l. 8. §. si uerò causam. C. de repudijs. cuius uerba uide s. cap. 6. in fine. repl. generali 1. Concordat d. l. 8. §. uerũ etiam. cuius uerba uide d. cap. 6. except. 1. in prin. item concordat d. l. 8. §. si uerò filio. cuius uerba uide s. lib. proxim. cap. 6. quæst. 1. except 1. repl. 4. item concordat Nouell. c. 117. §. quia uerò quædam, uers. si autem & uir. cuius uerba uide s lib. prox. cap. 3. quæst. 2. reg. 4. Planè propositæ exceptionis replicationes uide s. d. quæst. 2. reg. 3. Sed & plures propositæ regulæ exceptiones uide suprà cap. 6. Quæ enim aduersus dotis repetitionem competunt exceptiones, easdem etiam aduersus repetitionem donatæ rei competere par est, secundum id quod dictum suprà quæst. 3.

Quibus repetitio rei propter nuptias donatæ competat?

VIII. Regula. De marito & eo qui pro marito donauit. Regulariter marito, non ei qui pro eo donauit, repetitio competit. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 31. § similiq; modo. C. de iure dotium, his uerbis: Si quis extraneorum, id est, qui eum pro quo dat, non in potestate habeat, pro alio ante nuptias donationem nuptutæ mulieri dederit, & necessaria monumenta adhibuerit, cum excedat summam legitimam donatio, uel non minor materfamiliàs nuptura sit: non solùm ad eam, cui ante nuptias donatio datur, monumenta suam adhibeant firmitatem, sed etiam ad illum, pro quo dedit: ut si lucrum ei ex dotalibus pactis accesserit, non hoc cedat donatori, sed in suum lucrũ hoc maritus conuertat, firmumq; & irreuocabile habeat: nisi donator hoc sibi reddi huiusmodi casu fuerit stipulatus: ne & in præfato casu simile anteriori uitium oriatur. Sin autem minor quantitas sit, uel ita res gesta, ut monumentorum ex omni parte nulla sit utilitas, tunc donatio ad utranque personam ualeat, & maritus casum lucretur: nisi & hic donator eum stipulatus sit. *Propositæ regulæ exceptiones duæ ex uerbis iam propositis constant, hæ nimirum: Nisi cum donatio summam legitimam excederet, actis insinuata nõ sit. item: Nisi donator sibi reddi sit stipulatus. Vide insuper suprà cap. 7. reg. 2. ubi alia d. l. 31. uerba etiam habentur.*

IX. Regula. Hæredi quoque repetitio proposita competit. quæ regula approbatur l. 7. C. de donation. ante nupt. his uerbis: Si cum ante nuptias munera darentur, ita conuentum est, atq; huiusmodi conscripta pactio est, ut si qua sors extitisset contra uoluntatem eius & matrimonium distraxisset, tunc quæ data erant apud eum qui dedisset, hęredemue eius, remanerent: potest qui hæreditatem eius accepit, cui pacta puella munera lege prædicta susceperat, eadem iure postulare.

Quid quantumq; ueniat in repetitionem propositam?

X. Regula. De parte antenuptialis donationis à muliere lucranda. De hac re uide suprà capite 8. reg. 14.

Hæc de antenuptiali donatione, ad quam etiam plura ex iure dotium produci possunt: siquidem (ut suprà quæst. 3. dictum est) eadem utriusq; est natura, paribusq; passibus ambulant. Hactenus ergo de iure dotis & antenuptialis donationis, nec non de uniuerso inter maritum & uxorem iure est expositum.

DIGESTORVM LIBRI XV. FINIS.

DIGESTORVM LIBER DECIMVSSEXTVS.

DE IVRE INTER PARENTES & liberos.

DE PATRIA POTEstate. Cap. I.

I. QVO IVRE PATRIA potestas subsistat?

IVS *patriæ potestatis ciuium Romanorum proprium est, moribusq́; introductum. quæ regula approbatur Inst. do patria potestate. §. ius autem, his uerbis:* Ius potestatis quod in liberos habemus, proprium est ciuiũ Romanorum: nulli enim alij sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus. *Concordat l. 3. ff. de his qui sui uel alieni iuris sunt, his uerbis:* In potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptijs procreauimus: quod ius proprium ciuium Romanorum est. *Concordat item l. 8. §. 1. ff. eod. tt. his uerbis:* Ius potestatia moribus est receptum.

II. CAVSAE, EX QVIBVS PAtria potestas adquiritur & amittitur, proponentur J. cap. 5. cum sequentibus.

III. QVIBVS COMPETAT patria potestas?

I. Regula. *De fœminis. Fœminæ potestatem in liberos non habent. quæ regula approbatur Inst. de hered. qualitate & differ. §. cæteri. his uerbis:* Fœminæ in potestate liberos non habent. *Concordat Inst. de adopt. §. fœminæ. cuius uerba uide J. cap. 8. except. 5.*

II. Regula. *De patre qui est in potestate, & eo in cuius est potestate. Pater qui est in potestate alterius, liberos suos in potestate sua non habet, sed is in cuius est potestate pater. quæ regula approbatur Inst. de patria potestate. §. qui igitur, his uerbis:* Qui ex te & uxore tua nascitur, in tua potestate est. Itẽ qui ex filio tuo & uxore eius nascitur, id est, nepos tuus & neptis, æquè in tua sunt potestate, & pronepos & proneptis, & deinceps cæteri. *Concordat l. 4. in fine. ff. de his qui sui, his uerbis:* Qui ex me & uxore mea nascuntur, in potestate mea sunt: item qui ex filio meo & uxore eius, id est, nepos meus & neptis, æquè in mea sunt potestate, & pronepos & proneptis, & deinceps cæteri. *Item concordat l. 7. C. de patria potestate, his uerbis:* Si maritus tuus licet militans in patria potestate cõstitutus, filium legitimis suscepit nuptijs, eum in potestate aui perseuerasse non ambigitur. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc esse uidetur: Nisi filiusfamiliâs miles filium habeat. Hæc exceptio iam d. l. 7. reprobatur, hisce uerbis:* Licet militans. *Secunda exceptio est: Nisi pater sui iuris sit: tunc enim in eius, non in aui potestate filij eius sunt. quæ exceptio approbatur Inst. quibus modis ius patriæ potest. soluitur. §. penult. his uerbis:* Illud scire oportet, quòd si nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium postea emancipaueris, uel in adoptionem dederis, prægnante nuru tua, nihilominus quod ex ea nascitur, in potestate tua nascitur. Quòd si post emancipationem uel adoptionẽ conceptus fuerit, patris sui emancipati uel aui adoptiui potestati subijcitur. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi filius patre adhuc in potestate existente sit conceptus. quæ replicatio iam dictis uerbis approbatur. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi is in cuius potestate pater est, sit mortuus: tũc enim sui iuris factus incipit filios suos, quamuis antea conceptos, in sua potestate habere. quæ duplicatio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ habentur J. cap. 9. quæst. 4. reg. 1. except. 1.*

3. Exceptio est: *Nisi de honoribus patris quæratur: hoc enim casu quamuis ipse in potestate sit, tamẽ creditur liberos suos in potestate sua habere. quæ exceptio approbatur l. 2. ff. de muneribus et honoribus, his uerbis:* Quod ad honores pertinet, creditur in potestate filium habere etiam is, qui in patris potestate est. *Concordat l. 9. ff. de his qui sui, his uerbis:* Filiusfamiliâs in publicis causis loco patrisfamiliâs habetur: ueluti si uel magistratũ gerat, uel tutor detur. *Concordat item l. 2. ff. de minoribus uiginti quinq; annis, his uerbis:* Quod legibus cauetur, ut singuli anni per singulos liberos remittantur, ad honores diuus Seuerus pertinere ait, non ad rem suam à curatoribus recipiendam.

4. Exceptio est: *Nisi mater sit in alterius potestate: hoc enim casu liberi eius nõ in eius, in qua ipsa est, potestate sunt, sed in potestate patris sui. quæ exceptio approbatur Inst. de patria potestate. §. fin. his uerbis:* Qui autem ex filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt, sed in patris eorum.

5. Exceptio est: *Nisi pater alij in adoptionem sit datus: tunc enim filij manent nihilominus in potestate eius qui patrem in adoptionem dedit, nec transeunt in potestatem eius, in cuius potestate pater eorum est. quæ exceptio approbatur Inst. Quibus modis ius patriæ potestatis soluitur. §. penult. cuius uerba uide S. except. 2. repl. 1. Concordat l. 40. in prin. ibi: quod nõ similiter. ff. de adoptionibus. cuius uerba uide J. repl. prox.*

prox. Est autem propositæ exceptionis replicatio prima talis: Nisi pater sui iuris constitutus, sese alij adrogandum dederit: tunc enim & filij eius in adrogatoris potestatem cum eo transeunt. quæ replicatio approbatur d. l. 40. in prin. his uerbis: Adrogato patrefamiliâs, liberi qui in eius potestate erant, nepotes apud adrogatorem efficiuntur, simulq; cum patre in eius recidunt potestatem. Quod non similiter contingit in adoptione: nam nepotes ex eo in aui naturalis retinentur potestate. *Concordat l. 2. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Hoc proprium est eius adoptionis quæ per principem fit, quòd is qui liberos in potestate habet, si se adrogandũ dederit, nõ solùm ipse potestati adrogatoris subijcitur, sed etiam liberi eius in eiusdẽ fiunt potestate, tanquam nepotes. *Cõcordat item l. 15. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Si paterfamiliâs adoptatus sit, omnia quæ eius fuerunt & adquiri possunt, tacito iure ad eum transeunt qui adoptauit: hoc amplius liberi eius qui in potestate eius sunt, eũ sequuntur. Sed & hi qui postliminio redeũt, uel qui in utero fuerunt cum adrogaretur, simili modo in potestatem adrogatoris rediguntur. *Concordat deniq; Inst. de adoptionib. §. penult. his uerbis:* Illud propriũ est adoptionis illius quę per sacrum oraculum fit, quòd is qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit, non solùm ipse potestati adrogatoris subijcitur, sed etiam liberi eius in eiusdem fiunt potestate tanquam nepotes. Sic etenim diuus Augustus nõ antea Tiberiũ adoptauit, quàm is Germanicum adoptasset: ut protinus adoptione facta inciperet Germanicus Augusti nepos esse. *Altera propositæ exceptionis replicatio est: Nisi filij patris in adoptionem dati, post adoptionem sint concepti. quæ replicatio approbatur Inst. quib. modis ius pat. potest. sol. §. penult. cuius uerba uide s. except. 2. repl. 2. Concordat l. 27. ff. de adoptionib. his uerbis:* Ex adoptiuo natus adoptiui locum obtinet iure ciuili. *Ait Iurisconsultus,* Natus: *adde & cõceptus iuxta d. §. penult.*

III. *Regula. De libertis. His quoq; patria potestas competit. quæ regula approbatur l. 8. C. de patria potestate, his uerbis:* Libertos exemplo ingenuorum filios suos post libertatem ex legitimis nuptijs natos in potestate, &c.

IIII. *Regula. De furioso. Hic quoq; filios habet in potestate. quæ regula approbatur l. 8. ff. de his qui sui. cuius uerba uide j. cap. 9. quæst. 4. reg. 4.*

IIII. IN QVOS PATRIA potestas competat?

I. *Regula. De liberis ex iustis nuptijs procreatis, proponitur Inst. de patria potestate. in prin. his uerbis:* In potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptijs procreauimus. *Concordat l. 3. ff. de his qui sui. cuius uerba uide s. quæst. 1. Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi non ex iustis nuptijs liberi sint procreati. quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis. Cui concordat Inst. de nuptijs. §. si aduersus ea. cuius uerba uide s. li. 14. cap. 2. quæst. 3. reg. 2. Sed & replicationem propositæ exceptionis uide d. reg. 1. Item alias propositæ regulæ exceptiones uide j. ubi de causis & modis quibus patria potestas soluitur, agetur.*

II. *Regula. De liberis adoptiuis, proponitur Inst. de adoptionib. in prin. his uerbis:* Non solùm naturales liberi secundum ea quę diximus, in potestate nostra sunt, uerùm etiam ij quos adoptamus. *Concordat l. 1. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Filiosfamiliarum non solùm natura, uerùm & adoptiones faciunt. *Huius regulæ exceptiones proponentur j. cap. 8. quæst. 2. item quæst. 3. reg. 1.*

III. *Regula. De liberis eius qui in nostra est potestate. Hi quoq; simul cum patre in nostra sunt potestate. quæ regula approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt s. quæst. prox. reg. 2.*

V. QVAE SINT PATRIAE potestatis, aliaq; inter parentes & liberos iura.

I. *Regula. Patria potestas inæstimabilis est. Quæ regula approbatur l. filius familiâs. 121. §. secundũ uulgarem. ff. de leg. 1. his uerbis:* Secundum uulgarem formam iuris, etsi liberos suos emancipare rogatus fuerit quis, nõ cogitur hoc facere: potestas enim patria inæstimabilis est.

II. *Regula. Liberi parentib. reuerentiã et obsequiũ debent. quæ regula approbatur l. 9 ff. de obsequijs liber. his uerbis:* Liberto & filio semper honesta & sancta persona patris ac patroni uideri debet. *Concordat l. 10. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide j. cap. 9. quæst. 3. reg. 2. Concordat item l. 1. §. 2. ff. eod. tt. his uerbis:* Si filius patrẽ aut matrem, quos uenerari oportet, contumelijs afficit, uel impias manus eis infert, pręfectus urbi delictum ad publicam pietatem pertinens pro modo eius uindicat. *Item concordat l. 3. C. de patria potestate, his uerbis:* Si filius tuus in potestate tua est, res adquisitas tibi alienare non potuit: quem si pietatem patri debitam non agnoscit, castigare iure patriæ potestatis non prohiberis: acriore remedio usurus, si in pari contumacia perseuerauerit, eumq; præsidi prouinciæ oblaturus dicturo sententiam, quam tu quoq; dici uolueris. *Concordat l. 4. C. d. tt. his uerbis:* Congruentius quidem uidetur intra domum inter te, matrem ac filios tuos, si quæ controuersiæ oriuntur, terminari. Sed si ita res fuerit, ut pro iniurijs eorum ad ius experiundum, & ad uindictam processeris, aditus præses prouinciæ, super disceptationibus quidem pecuniarijs consuetum exerceri iubebit ordinem iuris: reuerentiam autem debitam exhibere matri filios co-

geti & si prouectam ad inclementiores iniurias improbitatem deprehenderit, læsam pietatem seuerius uindicabit. *Propositæ regulæ exceptio uidebatur esse talis: Nisi filius miles sit. Hæc exceptio reprobatur l.1.in prin.ff.de obsequijs à liberis, his uerbis:* Etiam militibus pietatis ratio in parentes constare debet. Quare si filius miles in patrem aliqua commisit, pro modo delicti puniendus est, & inter collibertos matrem & filium pietatis ratio secundum naturam salua esse debet. *Concordat d.l.1.§.fin. his uerbis:* Indignus militia iudicandus est, qui patrem & matrem, quibus se educatum dixerit, maleficos appellauerit.

III. Regula. *De parentibus sine permissu prætoris in ius non uocandis, dictum s.lib.6.cap.1.quæst.4.reg.5.*

IIII. Regula. *Actiones & exceptiones famosæ, item aliæ quædam liberis aduersus parentes dandæ nõ sunt. quæ regula approbatur, simul et huiusmodi actiones & exceptiones enumerantur l.5.cum duab. legib. sequentib.ff. de obsequijs liberorũ, his uerbis:* Parens, patronus, patrona, liberiúe, aut parentes, patroni patronæúe, neq; si ob negociũ faciendũ uel non faciendũ pecuniam accepisse dicentur, in factum actione tenentur. Sed nec famosę actiones aduersus eos dantur, nec hæ quidem quæ doli uel fraudis habent mentionem. Nec serui corrupti agetur, licet famosæ non sint. Et in quantum facere possunt damnantur. Nec exceptiones doli, uel uis metusúe causa, uel interdictum Vnde ui, uel quod ui patiuntur: nec deferentes iusiurandũ de calumnia iurant: nec non etsi uentris nomine in possessionẽ calũniæ causa missa dicatur patrona, libertus hoc dicẽs nõ audietur: quia de calũnia patroni queri nõ debet. His enim personis etiã in cæteris partibus edicti honor habetur. Honor aũt his personis habebitur ipsis, non etiam interuentoribus eorum: etsi fortè ipsi pro alijs interueniant, honor habebitur. *Ait Iurisconsultus:* Vel interdictum Vnde ui. *Huic concordat l.2.in fine.ff.eod.tt. his uerbis:* Interdictum quoq; Vnde ui non aduersus eos reddendum. *Alias leges concordantes uide in singulis iam enumeratis actionibus & exceptionibus. ut de interdicto Vnde ui. s. lib.23.cap.11.quæst.4.except.generali 1.* *Planè propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi non aduersus ipsos parentes agatur, uel excipiatur, sed aduersus fideiussores, uel interuentores eorum. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Honor autem his personis habebitur ipsis, non etiam interuentoribus eorum. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi aduersus procuratorem parentis uel patroni agatur. Hæc replicatio approbatur d.l.2. his uerbis:* Honori parentum ac patronorum tribuẽdum est, ut quamuis per procuratorem iudicium accipiant, nec actio de dolo aut iniuriarum in eos detur. Licet enim uerbis edicti non habeantur infames ita condemnati: re tamen ipsa & opinione hominum non effugiunt infamiæ notam. *Secunda exceptio uidetur esse: Nisi parens non suo, sed alieno nomine agat, uel conueniatur. Hæc exceptio reprobatur uerbis paulo superius propositis hisce:* Et si fortè ipsi pro alijs interueniant, honor habebitur.

V. Regula. *Actio filio aduersus parentem, in cuius est potestate, non datur. quæ regula approbatur, simul & distinguitur in Comment. obligationum cap. 4.except.5. Sed & eius exceptio hæc est: Nisi filius sit emancipatus. cuius exceptionis replicatio hæc est: Nisi actio sit famosa, uel alia similis. de qua re dictum s. reg. prox.*

VI. Regula. *Nec patri aduersus filiũ datur actio. quæ regula itidem approbatur, simul & distinguitur d.except.5. Sed & huius regulæ exceptio hæc est: Nisi filius sit sui iuris, uel non in potestate parentis eius qui actionem sibi dari desiderat. quæ exceptio approbatur l.4. C. de patria potestate. cuius uerba uide s. reg.2. Item alia exceptio est: Nisi filius sit inobediens, quem pater cogere non poßit. quæ exceptio approbatur l.3.C.d.tt. cuius uerba uide s. d. reg.2. Cõcordat l.2.ff.ad l.Cornel.de sicarijs. cuius uerba uide s.lib.4.cap.5.quæst.1.except.2.*

VII. Regula. *Pater filium castigandi ius habet. quæ regula approbatur d. l.3. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi modum in castigando excesserit. quæ exceptio approbatur l.5. ff. ad l. Pompeiam de parricid. his uerbis:* Diuus Hadrianus fertur, cum in uenatione filium suum quidam necauerat, qui nouercam adulterabat, in insulam eum deportasse, quòd latronis magis quàm patris iure eum interfecisset: nam patria potestas in pietate debet, non atrocitate consistere. *Concordat l. unica. C. de emendat. propinq. cuius uerba uide s.lib.4.cap.2.except.1.*

VIII. Regula. *Pater filium uendendi, uel alio modo alienandi ius non habet. quæ regula approbatur l.10.C. de patria potestate, his uerbis:* Libertati à maioribus tantum impensum est, ut patribus quibus ius uitæ in liberos, necisq; potestas olim erat permissa, eripere libertatem non liceret. *Concordat l.1.C.de liberali causa, his uerbis:* Rem quidem illicitam & inhonestam admisisse te confiteris: quia proponis filios ingenuos à te uenundatos. Sed quia factum tuum filijs tuis obesse non debet, adi competẽtem iudicem, si uis ut causa agatur secundũ ordinem iuris. *Concordat item l.17.C.eod.tt. his uerbis:* Si filium tuum liberum genero uẽdidisti, qui tam proxima necessitudine coniunctus cõditionis ignorantiam simulare nõ potest, utriusq; socijs

criminis

criminis accusator de . *Concordat item l. 1. C. de patrib. qui filios suos distraxerunt, his uerbis:* Liberoa à parentibus neq; uenditionia, neque donationis titulo, neq; pignoris iure, aut quolibet alio modo, nec sub prætextu ignorantiæ accipientia in alium transferri posse, manifesti iuris est. *Haius regulæ exceptio hæc est: Nisi propter nimiam paupertatem uictus causa parens filium uendiderit. Hæc exceptio approbatur l. 2. C. eod. tit. his uerbis:* Si quis propter nimiam paupertatem egestatemq; uictua causa filium filiamúe sanguinolentua uendiderit, uéditione in hoc tantúmodo casu ualente, emptor obtinendi eius seruitij habeat facultatem: liceat autem ipsi qui uendidit, uel qui alienatus est, aut cuilibet alij ad ingenuitatem eum propriam repetere: modò si aut preciũ offerat quod potest ualere, aut mancipiũ pro huiusmodi præstet.

IX. *Regula. Pater ius abdicandi uel negandi filium suum esse non habet. quæ regula approbatur l. 6. C. de patria potestate, his uerbis:* Abdicatio, quæ Græco more ad alienandos liberoa usurpabatur, & *ἀποκήρυξις* dicebatur, Romanis legibua non comprobatur. *Concordat l. 9. C eod. tit. his uerbis:* Nec filium negare cuiquam esse liberum senatusconsulta de partu agnoscendo, ae denunciata pœna, item præiudicium edicto perpetuo propositum, & remedium alimẽtorum apud præsidem maiori trimo petendi monstratum iure manifestè declarat.

X. *Regula. Parens tenetur alere & educare liberos. quæ regula approbatur l. 4. C. de alendis liberis, hisce uerbis:* Si patrem tuum officio debito promerueris, paternam pietatem non denegabit tibi. Quòd si spontè non fecerit, aditus competens iudex alimenta pro modo facultatum præstari tibi iubebit. Quòd si patrem se negabit, quæstionem istam in primis idem iudex examinabit. *Concordat l. 3. C. eod. tit. his uerbis:* Si competenti iudici eum, quem te ex Claudio enixam esse dicis, filium eius esse probaueris: alimenta ei pro modo facultatum præberi iubebit. Idẽ an apud eum educari debeat, æstimabit. *Concordat item l. 8. §. ipsum autem. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis:* Ipsum filium uel filiam, filios uel filias, & deinceps alere patri necesse est, non propter hæreditatem, sed propter ipsam naturam & legea, quæ à parentibus alendos esse liberos imperauerunt: & ab ipsia liberis parentes, si inopia ex alterutra parte uertitur. *Proposita regula aliquot sunt exceptiones, quarum prima hæc est: Nisi filius seipsum possit alere. quæ exceptio elicitur ex uerbis iam propositis hisce:* Si inopia ex alterutra parte uertitur. *Concordat l. 5. §. sed etsi filius. ff. de agnoscendis liberis, his uerbis:* Si filiua possit se exhibere, æstimare iudices debent, ne non debeant ei alimenta decernere. Idem diuus Pius ita rescripsit ad Titianũ: Competentes iudices ali te à patre tuo iubebũt pro modo facultatum eius, si modò (cum opificem te esse dicas) in ea ualetudine es, ut operis sufficere non possis. *Secunda exceptio est: Nisi facultates parentis non sufficiant ad alendum filium. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Pro modo facultatum eius. *Concordat d. l. 5. §. idem iudex, his uerbis:* Iudex æstimare debet, num habeat aliquid parens, uel an pater meritò filios suoa nolit alere. *Planè hoc casu ab alijs parentibus locupletibus filius alendus. de quo J. except. 6.* *Tertia exceptio est: Nisi filius patrem detulerit. Hæc exceptio approbatur ibidem, his uerbis:* Trebatio Marino rescriptum est, meritò patrem eum nolle alere, qui eum detulerat. *Quarta exceptio est: Nisi filius negetur. Hæc exceptio approbatur d. l. 5. §. si uel parens, his uerbis:* Si uel parena neget filium, idcircoque alere se non debere contendat, uel filius neget parentem, summatim iudices oportet super ea re cognoscere: & si constiterit filium uel parentem esse, tunc ali iubebunt. Cæterùm si non constiterit, nec decernent alimenta. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi mulière denunciante se prægnantem esse, uir id non negauerit. quæ replicatio approbatur l. 1. §. idem Iulianus. ff. de agnosc. liberis, hisce uerbis:* Iulianus scribit, si uxore denunciante se prægnantem, maritua non negauerit, non utiq; suum illico partum effici. cogendum tamen alere. Cæterùm si esset, satis iniuriosum ait. *Secunda replicatio est: Nisi eum mulier denunciasset, se ex aliquo prægnantem, is omiserit ea quæ ex senatusconsulto (de liberis agnoscendis) eam obseruare oportuit. quæ replicatio approbatur d. l. 1. §. ex his apparet, his uerbis:* Ex his apparet, si maritus neglexerit facere quæ ex senatusconsulto deberet, natum cogetur omnimodo alere. Cæterùm recusare poterit filium. *Tertia replicatio est: Nisi iudex pronunciauerit alendum. quæ replicatio approbatur l. 5. §. meminisse. ff. d. tit. his uerbis:* Meminisse oportet, etsi pronunciauerint ali oportere, attamen eam rem præiudicium non facere ueritati: nec enim hoc pronunciatur filium esse, sed ali debere: & ita diuua Marcus rescripsit.

Quinta exceptio est: Nisi matrimonium, ex quo filius, filiaue nata est, fuerit iniustum. Hæc exceptio approbatur d. l. 5. §. idem rescripsit, his uerbis: Diuus Pius rescripsit, ut filiam suam pater exhibeat, si constiterit apud iudicem iustè eam procreatam. *Concordat l. 7. ff. eod. tit. his uerbis:* Si neget qui maritua fuisse dicitur, matrimonium esse contractum, eò quòd eam, quæ se uxorem fuisse dicit,

ancillã esse probare paratus sit: alimẽta qui de liberis præstare interim compellendũ. Sin autem constiterit eam seruam fuisse, nihil ei qui pascẽdos curauit, ex hoc præiudicij generari, Modestinus respondit. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi eo tempore dum lis de matrimonio pendet. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Alimenta quidem liberis pręstare interim cõpellendum. *Secũdæ replicationis loco notandum, quòd mater etiã iniustos liberos alere compellatur. quæ replicatio approbatur l. 5. §. idem in liberis. ff. de agnos. liberis. cuius uerba uide J. reg. 13. ex. 7. Tertiæ replicationis loco notandum, quòd filij legitimi mortuo patre fratribus naturalibus alimenta præstare teneantur. quæ replicatio approbatur Nouell. c. 89. §. si uerò. C. oportet. cuius uerba uide J. cap. 4. quæst. 4. reg 5.*

Sexta exceptio est: Nisi mater prægnans omiserit ea quæ eam ex senatusconsulto de agnoscendis liberis facere oportuit. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. idem per contrarium ff. de agnosc. liberis, hisce uerbis: Si mulier diuortio facto non fecerit ea quę senatusconsulto præcipiuntur, ut liceat patri non agnoscere: non eò pertinere Iulianus ait, ut filius natus suum se dicere non possit: sed ad id tantùm, ut ita pater alere eum cogatur, si constiterit eum filium esse. *Concordat d. l. 1. §. ex his apparet, his uerbis:* Ex his apparet, si uxor omiserit quæ eam ex senatusconsulto obseruare oportuit, nihil præiudicabit filio, si filius est, nõ tantùm in iure sui, uerùm ne in alimentis quidẽ, secundum diui Pij rescriptum. *De senatusconsulto, cuius hic fit mentio, uide J. cap. 7.*

Septima exceptio est: Nisi filius sit sui iuris. Hæc exceptio reprobatur l. 5. in prin. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis: Si quis à liberis ali desideret, uel liberi ut à parente exhibeantur, iudex de ea re cognoscet. Sed utrum eos tantùm liberos, qui sunt in potestate, cogatur quis exhibere, an uerò etiam emancipatos, uel ex alia causa sui iuris constitutos, uidendum est: & magis puto, etiamsi non sunt liberi in potestate, alendos à parentibus, & uice mutua alere parentes debere.

Octaua exceptio est: Nisi alius parens sit quàm pater, à quo alimenta petuntur. Hæc exceptio reprobatur d. l. 5. §. utrum. in fine. cuius uerba uide J. reg. 13. ex. 7. Concordat d. l. 5. §. item diuus, his uerbis: Diuus Pius significat, quasi auus quoq; maternus alere compellatur. *Concordat item d. l. 5. §. si mater, his uerbis:* Si mater alimenta quæ fecit in filium, à patre repetat, cum modo eã audiendam, diuus Marcus rescripsit Antoniæ Montanæ, in hæc uerba: Sed & quantum tibi alimentorum nomine, quibus necessariò filiam tuam exhibuisti, à patre eius præstari oporteat, iudices ęstimabunt. Nec impetrare debes ea quę exigente materno affectu in filiam tuam erogatura esses: etiãsi à patre suo educeretur. *Planè admittitur exceptio proposita in auo materno, patre superstite & non egente. quæ distinctio approbatur l. 8. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Non quemadmodum masculorum liberorum nostrorum liberi ad onus nostrum pertinent, ita & in fœminis est. nam manifestum est, id quod filia parit, non auo, sed patri suo esse oneri: nisi pater aut non sit superstes, aut egens sit. *Porrò diuortio facto, utrum apud patrem an matrem filij sint alendi & educandi, permittitur arbitrio iudicis. l. unica. C. diuortio facto apud quem, his uerbis:* Licet neq; nostra, neq; diuorum parentũ nostrorũ ulla cõstitutiona caueatur, ut per sexum liberorum inter parẽtes diuisio celebretur: cõpetens tamen iudex æstimabit, utrũ apud patrẽ, an apud matrẽ, matrimonio separato, filij morari ac nutriri debeant. *Planè corrigitur hoc quodãmodo Nouell. c. 117. §. sed & illud. cũ sequentib. his uerbis:* Illud ad certã redigere formã nobis uisum est, ut si quando matrimonium inter uirum & uxorẽ solui cõtingat, nullo modo filij ex eo matrimonio nati per matrimonij separationẽ oblædantur: quin ad parentum hęreditatẽ uocẽtur, haud dubiè ex substãtia patris alẽdi. Et quidem si pater occasionem præbuit diuortio, & mater ad secũdas nõ peruenit nuptias, apud matrem alantur, patre suppeditante sumptus. Si uerò culpa matris com probetur solutum matrimonium, tũc apud patrem filij & habitanto & aluntor. Si patrẽ laborare inopia, matrẽ opibus affluere contigerit, ut apud ipsam egentes liberi maneant, simul & ab ea alãtur, iubemus. Quemadmodũ enim filij locupletes egentem matrẽ coguntur alere: ita æquũ iudicamus, ut & à matre locuplete exhibeãtur filij. Quod autem de filijs & matre, cum egent, alẽdis definiuimus, hoc sanè & in omnibus tam ascẽdentibus quàm descendẽtib. personis utriusq; sexus iubemus. *Postremò si parẽs alere filiũ nolit, remediũ mõstratur l. 5. §. si quis. ff. de agnos. liberis, hisce uerbis:* Si quis ex his alere detrectet, pro modo facultatũ alimẽta cõstituentur. Quòd si nõ pręstentur, pignorib. captis & distractis cogetur sententiæ satisfacere.

XL. *Regula. Alia quoq; onera filiorum præter alimenta parens cogitur sustinere. quæ regula approbatur d. l. 5. §. nõ tantũm, his uerbis:* Non tantùm alimenta, uerùm etiam cætera quoq; onera liberorũ patrem à iudice cogi præbere, rescripta cõtinetur. *Huius regulæ species est J. re. prox.*

XLI. *Regula. Parens filiã dotare tenetur, & filio ante nuptias præbere donationẽ. quæ regula approbatur l. 7. §. utrãq; igitur. ibi: Neq; enim leges. C. de dotis promissione. cuius uerba uide S. lib. prox. cap. 2. quæst. 4. reg. 6. Cõcordat itẽ l. 19. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide S. lib. 14. ca. 4. exc. 1. repl. 6. Huius regulæ exceptio prima hæc esse uidetur: Nisi parens sit furiosus.*

Verùm

Verùm hæc exceptio reprobatur, ita ut à curatore patris dos cõstituatur, l.25. §. his itaq;. C. de nuptijs. cuius uerba uide ŝ. lib.14. cap.4. except.1. repl.2. Secunda exceptio est: Nisi mater, nõ pater sit: hæc enim ad dotãdam filiã nõ tenetur. quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur l.14. C. de iure dotiũ, his uerb. Mater pro filia dotem dare nõ cogitur, nisi ex magna & probabili, uel lege specialiter expressa causa. Pater etiam de bonis uxoris suæ inuitæ nullam dandi habet facultatem.

Tertia exceptio est: Nisi parens semel dotem dederit. quæ exceptio ipso iure subsistit, uerùm eius replicatio hæc est: Nisi filia nuptias iterauerit, paterq; ex priore matrimonio dotem receperit. quæ replicatio approbatur, simul & distinguitur Nouell. c.97. §. præterea quia. usq; ad §. sed & illud, his uerbis: Quia legem iam descripsimus, ut pater qui semel dotem dedit pro filia, uel sub eius potestate constituta, uel sui iuris facta, ita ut denuò dos sibi restitueretur, tacitam ex stipulatu actionem haberet: quęritur ab aliquibus an conueniens sit, ut pater qui semel dotem dedit, possit genero mortuo, & data à se dote ad ipsum redeunte, filia ad secundas perueniente nuptias, hanc minuere: an uerò facere nequeat, cogitatione huius quod semel à sua abalienata sit substantia, sed in eadem mensura illi nubenti dare debeat, ac si neq; uidua facta esset? Siquidem nobis per suggestioné modò nunciatũ est, quòd cum pater quispiam triginta auri libras filiæ in doté dedisset, mox filia ad uiduitaté deducta, & secũdis iũcta nuptijs, nõ tam triginta hasce libras doti obtulerit, sed tãtùm quindecim, eò q; mulier parté donationis ante nuptias quindecim auri libris cõsistenté lucrata erat: & pater non amplius de suo triginta libras obtulerit, sed de suo quidé tantùm quindecim, ex lucro uerò mulieris alteras quindecim. Nõ iustũ igitur hoc esse putauimus, sed filia in diuisione hæreditatis similiter tam lucrũ donationis ante nuptias pręcipuũ habeto, quá ex bonis paternis reliquas quindecim percipito, quasi pater studuerit eá iniuria afficere. Quid enim fecisset, si non cõtigisset secũdis eá nuptijs iũgi, sed generũ eius manere superstité? aut quo modo doté à se iá datá minuisset, aut in lucrũ suũ cõuertisset, aut in doté secũdi mariti pduxisset? Atqui oportet hæc ipsam in parapheruis habere, & p hác causam opulétiori fortè se marito cõiũgere, nõ solùm triginta librarũ auri dominá existenté, scilicet quindecim donationis ante nuptias, & quindecim à patre oblatarũ, sed quadraginta quoq; tam lucro, quod illi fortuna dedit, cõsistéte in paraphernis, quá etiá eo qđ ex paterna liberalitate oblatũ est, illibato pmanéte. Hęc aũt sancimus, siquidé patris substátia in eadé forma permaneat, in qua prius fuit. Ná si fortuitus aliquis casus labefactarit illi patrimoniũ, ut neq; si uelit, potis sit eâdé mensura qua prius denuò doté dare, & manifestè paternæ per fortuitũ casum substantiæ ostédatur depauperatio: tũc pater qui iterũ filiá iũgit matrimonio, amplius dare nõ cõpellitor, quá ferre possunt uires patrimonij: eaq; cũ prioris donationis ante nuptias lucrũ illibatũ habeat, tam magná à patre doté p secũda uice capito, quantá substátię eius modus subscripserit. Cõstat etenim qđ hoc lucrũ, népe donationis ante nuptias, cuius ei tantũmodo usumfructũ prębemus, prorsus moriens cogetur restituere filiæ, ut quę in donatione ante nuptias omnibus modis proprietatis etiam domina fuerit.

XIII. Regula. *Liberi parétes inopes alere cogũtur. quæ regula approbatur l.1. C. de alẽdis liberis & parẽtib. his uerbis:* Parentũ necessitatibus liberos succurrere iustũ est. *Cõcordat l.8. §. ipsum aũt. in fine. C. de bonis quæ liberis. cuius uerba uide ŝ. reg.10. in prin. itẽ cõcordat l.5. C. de patria potest. his uerbis:* Filia tua nõ solùm reuerentiá, sed etiá subsidiũ uitę ut exhibeat tibi, rectoris prouincię authoritate cõpelletur. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi filius inops sit. quæ exceptio approbatur l.2. C. de alẽdis liberis, hisce uerbis:* Cõpetens iudex à filio te ali iubebit, si in ea facultate est, ut tibi aliméta præstare possit. *Secunda exceptio est: Nisi parẽs egenus nõ sit. quæ exceptio approbatur d. §. ipsum aũt. in fine. Tertia exceptio est: Nisi impubes sit filius. Hæc exceptio reprobatur l.5. § si etsi impubes. ff. de agnosc. liberis, hisce uerbis:* Etsi impubes filius emácipatus sit, patré inopé alere cogetur. Iniquissimũ enim quis meritò dixerit, patré egere, cũ filius sit in facultatibus. *Quarta exceptio est: Nisi parens negetur. Hæc exceptio approbatur d.l.5. §. si uel parẽs. cuius uerba uide ŝ. reg.10. except.4. Quinta exceptio uidetur: Nisi filius miles sit. Hæc exceptio reprobatur d.l.5. §. à milite, his uerbis:* A milite quoq; filio, qui in facultatibus est, exhibẽdos parẽtes esse, pietatis ratio exigit. *Sexta exceptio est: Nisi filius in potestate patris nõ sit. Et hæc exceptio reprobatur d.l.5. in prin. cuius uerba uide ŝ. reg.10. except.7. Septima exceptio uidetur esse: Nisi nõ pater, sed auus, uel mater, auusue maternus alendus sit. Hæc exceptio reprobatur d.l.5. §.1. his uerbis:* Vtrum tantùm patré, auumúe paternũ, proauũúe paterni aui patré, cæterosq; uirilis sexus parẽtes, an uerò etiam matrem, cęterosq; parẽtes per illum sexum contingentes cogamur alere, uidendum: & magis est ut utrobiq; se iudex interponat, quorundam necessitatibus facilius succursurus, quorundam ægritudini: & cũ ex æquitate hæc res descendat, charitateq; sanguinis, singulorum desideria perpendere iudicem oportet. Idem in liberis quoque exhibendis à parentibus dicendum est. Ergo & matré cogemus, pręsertim uulgò quę

ſitos liberos alere, nec non ipſos eam. *Ocſta, ue exceptionis loco notandum, quòd actio propoſita aduerſus hæredem filij non detur. quæ exceptio approbatur d. l. 5. §. item reſcriptū, his uerbis:* Reſcriptū eſt, hæredes filij ed ea præſtanda, quæ uiuus filius ex officio ſuæ pietatis dabat, inuitos cogi non oportere: niſi in ſummem egeſtatem pater deductus ſit.

XIIII. *Regula. Filius patris debitum ſoluere nō cogitur. quæ regula approbatur d. l. 5. §. parēs, his uerbis:* Parens quamuis ali à filio ratione naturali debeet: temen æs alienum eius non eſſe cogendum filium exoluere, reſcriptum eſt. *Concordat l. 2. & l. 4. C. ne filius pro patre. de quo in Comment. actionum, cap. 5. reg. 4.*

XV. *Regula. De lugendis parentibus. Liberi parentes defunctos, & contrà, lugere tenentur. quæ regula approbatur l. 23. ff. de his qui notantur infamia, his uerbis:* Parentes & liberi utriuſq; ſexus, nec non & cæteri edgnati, uel cognati ſecundum pietatis rationem, & enimi ſui patientiam (prout quiſque uoluerit) lugendi ſunt: qui aūt eos non eluxit, non notatur infamia. *Huius regulæ exceptio prima uidebatur: Niſi filius à patre defuncto ſit exhæredatus, uel aliàs eius hæres non exiſtat. Hæc exceptio reprobatur l. ult. ff. d. tt. his uerbis:* Exhæredatum quoq; filium luctum hebere petris memoriæ, placuit. Ideóq; & in matre iuris eſt, cuius hæredites ed filium non pertinet. *Secunda exceptio uidetur eſſe: Niſi corpus defuncti non compareat. Et hæc exceptio reprobatur d. l. ult. his uerbis:* Si quis in bello ceciderit, etſi corpus eius non compareat, lugebitur.

XVI. *Regula. Liberi parentum hæredes exiſtunt, & contrà, parentes liberorum hæredes: de quo alibi.*

DE ADQVISITIONE, QVAE *contingit parentibus per liberos. Cap. II.*

I. *Adquirebatur inſuper iure antiquo parentibus per liberos. quæ regula approbatur Inſt. per quas perſonas cuiq; adquiritur. §. 1. his uerbis:* Liberi ueſtri utriuſque ſexus, quos in poteſtate habetis, olim quidē quidquid ad eos peruenerat (exceptis uidelicet caſtrenſibus peculijs) hoc perētib. ſuis adquirebāt, ſine ulla diſtinctione: & hoc ite parentū fiebet, ut etiē eſſet eis licentia, quod per unum uel unē eorum ed quiſitum eſſet, alij filio uel extraneo donare, uel uendere, uel quocunq; modo uoluerant adplicere. Quod nobis inhumenū uiſum eſt, & generali conſtitutione emiſſa, & liberis pepercimus, & patribus honorē debitum reſerueuimus. Sancitū eſt enim à nobis eſt, ut ſi quid ex re petris ei obuenier, hoc ſecundū antiquam obſeruetionem totum parenti adquiratur. Quę enim inuidia eſt, quod ex patris occaſione profectū eſt, hoc ad eum reuerti? Quod aūt ex elia cauſa ſibi filiusfamiliās edquiſiuit, huius uſumfructum patri quidem adquirat, dominiū aūt apud eū remaneat: ne quod ei ſuis lebo ribus, uel proſpera fortuna ecceſſerit, hoc in alium perueniēs luctuoſum ei procedat. *Ait Imp.* Generali conſtitutione emiſſe. *Hæc conſtitutio habetur l. 6. C. de bonis quæ liberis: cuius uerba uide J. ead. reg in mutatione iuris. in prin. Concordat item l. 1. in prin. C. de caſtrenſi peculio. cuius uerba uide J. cap. proxim. quæſt. 1. in prin. Concordat Inſt. per quas perſ. nobis obligatio adquiritur. in prin. cuius uerba uide J. lib. 11. cap. 2. reg. 1. item concordat l. 1. C. de patria poteſtate, his uerbis:* Eius quod in poteſtate patris agens habuiſti dominium, ad petrem tuū pertinuit extra ea quæ non adquiruntur. *Propoſitæ regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi filius occaſione militiæ quid adquiſierit. Hæc exceptio approbatur J. cap. prox. Secunda exceptio eſt: Niſi filio quid ab Impatore uel Auguſta ſit donatū. Hæc exceptio approbatur l. 7. C. de bonis quæ liberis, hiſce uerbis:* Cum multe priuilegia Imperialibus donationibus iem pręſtita ſunt, dignum iucrementum & ijs conferre noſtra dignata eſt clementia. Si quid igitur à ſereniſsimo principe, uel à pijſsime Auguſta, ſiue maſculus, ſiue fœmine, donatione ſit conſecutus. uel conſecute, ſiue mobiliū, ſiue immobilium, ſiue ſe mouentium rerum: filiusfamiliæ tamen conſtitutus, uel conſtitute, habeent huiuſmodi res omni adquiſitione abſolutas, & nemini eas adquirant: neque eerum uſumfructum pater, uel auus, uel proauus ſibi uendicet: ſed ad ſimilitudinem caſtrenſis peculij omnem facultatem in eas uel filij, uel filiæfamiliarum habeant. Vt enim Imperielis fortune omnes ſupereminet alias, ita oportet & principalee liberelitatee culmen habere præcipuum.

Tertia exceptio eſt: Niſi filius aſſeſſor aliquid ex ſuo officio adquiſierit. Hæc exceptio approbatur l. 7. C. de adſeſſoribus, his uerbis: Velut caſtrenſe peculium filij familierum adſeſſores etiem poſt patris obitum uindicent, qui conſilijs proprijs adminiſtratores iuuare conſueuerunt, ſi quid licitis honeſtiſq; lucris coadunare potuerunt.

Quarta exceptio eſt: Niſi filius clericus ex ſuo clericatu quid adquſierit. Hæc exceptio approbatur l. 32. C. de epiſcopis & clericis. cuius uerba uide J. lib. 10. cap. 3. reg. 3.

Quinta exceptio eſt: Niſi filius aduocatus occaſione ſuæ profeſſionis quid adquiſierit. quæ exceptio approbatur l. 4. C. de aduocatis diuerſ. iud. cuius uerba uide ſuprà lib. 5. cap. 5. membr. 7. reg. 2. Concordat l. 8. §. omneq; quod. C. eod. tt. de quo d. reg. 2.

Sexta exceptio eſt: Niſi palatinus filius quid adquiſierit. Hæc exceptio approbatur l. unica. C. de caſtrenſi omnium

si omniū pal.pecul.his uerbis: Omnea palatinos, quoa edicti nostri iádudū certa priuilegia superfundūt, si quá rē dū in palatio nostro morantur, uel parsimonia propria quæsierint, uel donia nostria fuerint consecuti, ut castrēse pecnliū habere pręcipimus. quid enim tá ex castria est quá qđ nobia couscijs, ac propè sub cōspectib. nostris adquiritur? Sed nec alieni sunt à puluere & labore castrorū, qui signa nostra comitátur, qui præstò sunt semper actibus, quos intētos & eruditoa studijs itinerū prolixitaa, & expeditionū difficultaa exercet. Ideoq; Palatini nostri, qui priuilegija edicti uti potuère, peculia sua præcipua retineát, quę dū in palatio nostro constituti sunt, aut laboro (ut dictū est) proprio, aut donatione nostra quæsierint. *Septima exceptio est: Nisi filius scriniarius sit, uel exceptor, uel in alio huiusmodi officio constitutus. Hæc exceptio approbatur l. 6. C. de castrēsi peculio, his uerbis:* Ius castrēsis peculij tá scriniarioa quá exceptores, cæterosq; qui in officio tui culminis merēdi licentiā habere noscūtur, ac si in legione primæ adiutricis nostræ reipublicę militēt, inuiolatū habere pręcipimus. *Octaua exceptio est: Nisi filius silētiarius qd adquisierit. Hæc exceptio approbatur l. 5. in prin. C. de silentarijs, his uerbis:* Iubemus clarissimorū silentiariorū præditos militia, etsi genitorū suorū in potestate sint cōstituti, quæcūq; solatiorū, seu emolumentorum, uel donationū, seu hæreditatū nomine per militiā, uel quácunq; eiusmodi causam his adquisita sunt, uel fuerint, iure castrēsis peculij possidere, nec ea posse uel parētea superstitea sibi uindicare, uel auferre, uel etiá post eorū obitū fratres, uel eorū alioa hæredes quasi ad defunctorū dominiū pertinētia in diuisionē deducere. Nec enim oportet labores eorū alija fructū uel lucrū adferre. Hac náq; ratione simul & contēplatione nec ipsam militiā, uel suffragiū, quodcūq; ꝓ ea uel ab ijsdē uiris deuotissimis silētarijs, uel parētibus eorū, uel quolibet alio datū est uel fuerit, ab his patimur in successione defunctorū parentū cōferri, seu nomine collationis in mediū easdē offerri pecunias, uel his imputari. *Nona exceptio est: Nisi ex fratris successione, cui unà cū patre successit filius, adquisiuerit. Hæc exceptio approbatur Nouell. c. 118. §. si cū ascendentib. ibi: Nullū in hoc casu. cuius uerba uide alibi. Decima exceptio est: Nisi ex matris successione filius adquisierit. quæ exceptio approbatur, certo tamen modo l. 1. in prin. C. de bonis maternis, hisce uerbis:* Res quæ ex matris successione siue ex testamento, siue ab intestato fuerint ad filioa deuolutæ, ita sint in parentū potestate, ut fruēdi dūtaxat habeant facultatē: dominio uidelicet earū ad liberos pertinēte. *Huius exceptionis replicatio est, quoad usumfructū rerum maternarū: hic enim ad patrē pertinet, ut ex iā dictis cōstat. de qua re uide plura j. ead. reg. in mutatione iuris. Vndecima exceptio est: Nisi filius ab auo uel proauo materno adquisierit. quæ exceptio approbatur l. 2. C. d. tt. his uerbis:* Quidqd auus, auia, ꝓauus, ꝓauia ex materna linea ueniētes nepoti, nepti, pronepoti, ꝓnepti, testamēto, fideicōmisso, legato, donatione, uel alio quolibet titulo largitionis uel etiá intestato successione cōtulerint: pater filio filiæue integra illibataq; custodiat, ut uēdere, donare, relinquere, alteri obligare, sicut nec materna bona, nō possit, usufructu dūtaxat ad eū pertinēte: ita ut quemadmodū ipse sup his rebus licentiā totius potestatis amittit, defuncto eo, filio filięue pręcipua cōputētur, nec ab illis q ex parte sunt cohæredea, uindicentur. *Huius exceptionis replicatio eadē est quæ superioris proximæ, ut patet ex uerbis iam propositis hisce:* Vsufructu duntaxat ad eū pertinente. *Duodecima exceptio est: Nisi filius ab uxore sua, uel filia à marito suo adquisierit. Hæc exceptio approbatur l. 1. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis:* Cum uenerādæ legea uetuerint patrib. iure potestatis adquiri, quidquid eorū filija auus, auia, proauus, proauia, à linea materna ueniētes, quocūq; titulo cōtulissent: hoc quoq; cōuenit obseruari, ut quidquid uel uxor marito nō emácipato, uel uxori maritus in potestate positę quocūq; titulo uel iure contulerit, seu transmiserit. & hoc patri nullatenus adqratur: atq; ideo in eius tātùm, cui delatū est, iure durabit. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi cum pater pro filia dotē dedisset, soluto matrimonio filia dotē receperit: uel cū pater pro filio ante nuptias donationē dedisset, soluto matrimonio filius rē donatā receperit. quæ replicatio approbatur l. 2. C. d. tt. his uerbis:* Cōstitutionis nouæ capitulū clariore interpretatione sancimus, ut quæ ꝑ filioa, nepotes, ꝓnepotes, itēq; filias, neptea, ꝓneptea, quáuis in potestate sint, minimè adqri decreuimus à marito uel uxore quocūq; titulo collata, siue ultima trāsmissa uoluntate: nullus ad id quoq; ptinere existimèt, qđ ab ipso parēte datū dotis uel ante nuptiaa donationis causa ꝓ una ex memoratis ꝑsonis præstitū fuerat, ut minimè ad eū, si casus tulerit reuertatur. Prospiciēdū est enim, ne hac iniecta formidine parētū circa liberoa munificentia retardetur. Sed ut his potestatis iure ad parētes reuersis cęterarū, quę ex substantia speciali cōiugis ad sup stitē deuenerant, quáuis idē in sacris sit (usufructu tamē solo atq; usu parentib. deputato) dominiū ei q à coniuge, uel quæ à marito meruit, reseruetur: parente propter emácipationis beneficiū, si uoluerit, sicut in maternis rebus, uel quæ per eandē lineá ueniūt, pręmiū habituro. *Secundę*

ro. *Secundæ replicationis loco notandum, quòd parens usumfructū dictarū rerū habeat. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Vsufructu tamen solo atq; usu parentibus deputato. Cōcordat *l.4. in prin. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis:* Quæcūq; res ad filiū uel filiam, nepotes seu pronepotes utriusq; sexus in potestate cōstitutos ex priore, uel secūdo, aut tertio, seu cōiugio numerosiore puenerint ex dote, uel quacūq; donatione, seu hæreditate, legato uel fideicōmisso: earū rerū usq; in diem uitæ suæ pater, uel auus, uel pauus usum fructū habeāt: easdē res quocūq; modo alienādi uel pignoris seu hypothecæ iure obligādi facultate eis penitus interdicta: dominio uidelicet earū apud filios & nepotes, seu pronepotes utriusq; sexus permanēte, etiāsi ex eodem matrimonio procreati nō sunt, ex quo eędē res ad patres eorū q quæ úe in potestare sunt, fuerint deuolutæ. *Tertia replicatio est: Nisi nō ab uxore, sed à sponsa, uel nō à marito, sed à spōso adquisierit. Hæc replicatio reprobatur l.5. C. d. tit. his uerbis:* Non sine ratione de negocio quod inter matremfamiliâs, cuius uestra suggestio meminit, & germanū eius uertitur, magnitudo tua diuersis legibus ex utraq; parte prolatis, nostrā credidit cōsulendā esse clemenriā: cū mulier diuersis iuris lectionibus idē intelligi maritū & sponsum niteretur pbare, germanus mariti nomen illi soli qui nuptias cōtraxisset (recitatione constiturionis diuorū retrò principū Theodosij & Valētiniani, qua cauetur qd—qd maritus uel uxor in potestate constituti inuicē sibi reliquerint, nō patri adquiri, sed ad eorū ius pertinere) imponere. Quamuis ergo significatione nominis maritus uel uxor post cœptū matrimoniū intelligatur, ex quo uidelicet inducta est dubietas: attamē quia cōsequens est, ambiguas atq; legū diuersis interpretarionibus tirubātes causas benignè, atq; naturalis iuris moderamine cōtēperare: nō piget nos in pręsenti quoq; negocio, de quo sublimitas tua suggessit, ęquitati conuenientē Iuliani tātæ existimationis uiri atq; disertissimi iurisperiri opinionē sequi: qui quidē de dotali prędio tractaru proposito idē ius tam de uxore quàm de sponsa obseruare arbitratus sit, licet lex Iulia de uxore tantùm loquatur. Qua ratione tam spōsaliriā donationē quā hæreditatem, quā memoratus spōsus suā spōsam lucrari uoluit, nō adquiri patri, sed ad eā peruenire benignū esse perspeximus. *Decimatertia exceptio est: Nisi filius nō ex re patris, sed aliūde ac quisierit. Hæc exceptio approbatur certo tamē modo Inst. p quas personas cuiq; adq. §.1. cuius uerba uide §. eod. cap. in prin. Cōcordat l.6. in prin. C. de bonis quæ liberis. cuius uerba uide paulo inferius. Decimaquarta exceptio est: Nisi seruus filio ita sit adquisitus, ut statim eum manumittat. Hæc exceptio approbatur l.1. §. fin. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis:* In seruis qui filijs & filiabus familiarū donantur, siue constāte matrimonio, siue ab extraneis, sub ea cōditione, ut statim eos in libertatē perducant: nullum impedimentū paterna faciat authoritas. Qualis enim usus fructus potest ei adquiri, qui momētarius esse ostēditur? Si enim in ipso momēto necesse habeat eum & possidere, & libertari donare, in talē hominē qualis usus fructus patri potest adquiri? *Decimaquinta exceptio uidetur esse: Nisi cum filiusfamiliâs sub conditione stipulatus esset, pendente cōditione fuerit emancipatus. Hæc exceptio reprobatur l.18. in fine ff. de regulis iuris, hisce uerbis:* Si filius sub conditione stipulatus emancipatus fuerit, deinde extiterit cōditio, patri actio competit: quia iu stipulationibus id rempus spectatur, quo contrahimus. *Planè admittitur exceptio proposita in legatis conditionalibus: de qua re alibi. Decimasexta exceptio est: Nisi filius sit putatiuus, nō uerus. Hæc exceptio approbatur l.50. in prin. ff. de adq. possess. his uerbis:* Per eū quē iusto ductus errore filium meum, & in mea potestate esse existimo, neq; possessio, neq; dominiū, neq; quidquā aliud ex re mea mihi quęritur. *Concordat l.44. in prin. ff. de usucap. his uerbis:* Iusto errore ductus Titium filium meum, & in mea potestate esse existimaui, cum arrogatio non iure interuenisset. Eum ex re mea quærere mihi non existimo: non enim constitutū est in hoc, quod in homine libero, q mihi bona fide seruit, placuit. Ibi enim propter assiduam & quotidianā comparationem seruorum ita constitui publicè interfuit. Nam frequenter ignoranria liberos emimus: non autem tam facilis & tam frequens adoptio uel arrogatio filiorū est. *Sanè exceptio proposita non incōmodè referri etiam potest ad ea quæ habētur 3. li. 21. cap. 2. reg. 6. ubi undecimæ exceptionis loco est annotata.*

Mutatio iuris.

Hactenus ius antiquū quo parētibus per liberos adquirebatur dominiū, cū suis exceptionib. expositū est. Iure aūt nouo illud mutatur, ut nō amplius dominium rerum, sed usufructus tantùm parentibus per liberos adquiratur, præterquā quod ex rebus parentū adquirunt. Ius hoc nouū proponitur l.6. in prin. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis: Cū oportet similē prouidentiā tam patribus quàm liberis deferri, inuenimus aūt in ueteris iuris obseruatione multas esse res, quæ extrinsecus ad filiosfamiliarū ueniūt, & minimè patrib. adquirūtur: quemadmodū in maternis bonis, uel quę ex maritali lucro ad eos puenerint, ita & in ijs quę ex alijs causis filijsfamiliarū adquiruntur, certā introducimus definitionem. Si quis itaq; filiusfamiliâs uel patris sui, uel

sui, ual aui, uel proaui in potestate aliquid sibi adquisiarit, nõ ax eius substantia, cuius in potestata sit: sed ab alijs quibuscũq; causis, quæ ex liberalitate fortunæ, uel laboribus suis ad eum perueniant: eas suis parẽti bus nõ in planum, sicut antea erat factum, sed usq; ad solum usumfructũ requirat: & eorum ususfructus quidam apud patrẽ, uel auum, uel proaunm, quorum in sacris sit cõstitutus permaneat: dominium autem filijs familiarũ inhæreat ad axamplum tam matarnarũ quàm ex nuptialibus causis filijsfamiliarum adquisitarũ rerum. Sic atanim & parenti nihil darogabitur usumfructum rerum posſidenti, & filij non lugabunt quę ex suis laboribus sibi possassa sunt ad alios transfaranda aspiciẽtas, ual ad extraneos, uel ad fratras suos, quod atiã grauius multis essa uidetur. Exceptis castransibus peculijs, quorum nac usumfructum parram, ual aunm, uel proauũ babera uateres legas concedunt. In bis etenim nihil innouămus, sed uetera iura intacta seruamus: aodam obseruãdo etiã in ijs paculijs, quæ quasi castrẽsia peculia instar castrãsis peculij accasserunt. Sub bac tamen definitione hunc lagis articulum inducimus, ut in successione quidã earundem rarum, quæ extrinsecus filijsfamiliarũ adquiruntur, iura eadem obsaruantur, quæ in maternis & nuptialibus rabus statuta sunt. *Concordat Inst. per quas personas cuiq; adquritur. §. 1. cuius uerba uide s. rad. reg. in prin. Propositi iuris noui, quoad usumfructum etiam, exceptio prima hæc est: Nisi castrense uel quasi castrẽse peculiũ sit, quod filius adquisiuit. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Exceptis castrensib. peculijs, &c. *Concordat Nouell. c. 22. §. quoniam uerò semel. in fine. cuius uerba uide J. except. 8. De exceptione castrensis peculij dictum quoq; s. except. 1. diceturq; infrà cap. prox. Exceptionis quasi castrensis peculij species propositæ sunt s. except. 2. cum sequentib. usq; ad except. 9. Secunda noui iuris exceptio est: Nisi quid ea conditione filio relictum sit, ne ususfructus eius ad patrem pertineat. Hæc exceptio approbatur Nouell. c. 117 in prin. his uerbis:* Sancimus ut matri & auię, naq; non alijs parentibus simul atq; dabitam legibus portionã liberis reliquarint, licantia sit reliquam substantię suę partam donandi, uel per ultimã uoluntatem relinquẽdi filio aut filiæ, nepoti aut nepti, aut deincaps descendãtibus siue in solidum uoluerint, siue pro parte: ea sine & cõditione (si ualint) ut patar aut omnino qui eos in potestate habet, nullum in hisce rebus usumfructũ aut quamliber prorsus communionem obtineat. Hæc etenim poterant axtraneis quoq; relinquere, unde nihil parentibus accessisset cõmodi. Quin non tantùm parentibus hoc, sed cuicunq; etiam personæ licere iubemus. Eas uerò res quæ ita aliorum potastasi subditis personis relinquuntur donanturúe, siquidam perfectæ ætatis sint, quamuis filijfamiliarum, licentiam tamen habento administrandi quo uolunt modo. Si impai facta ad huc ætate sint, per quemcunq; tastatori donatoriúe uisum fuarit, eæ administrantor tantisper dum illi, quibus donatę relictæúe sunt, ad iustam ætatem perueniant, licantiam habenta tastatore aut donatora, ut aarum rarum administrationem (si ualit) tam matris quàm auiæ horum, quibus ras collatæ sunt, fidai concradat, licet prædictæ mulieres maritis cobabitent, ita tamen si & ipsa huiusmodi administrationem amplacti uoluerint. Si uarò (ut probabila ast) is qui relinquit, aut donationam facit, neminã qui haec gubarnet, præfinierit, aut qui ab ipso datus ast, huiusmodi administrationem subira uel non uult, uel nõ potast, ual prius decedat quàm illi perfectę ętatis fiãt tunc iubemus ut compatens magistratus cũ lagitima fidaiussiona istiusmodi rebus fide dignum curatoram præficiat, qui relictam huiusmodi personis substantiam tantisper administrare, simul & custodire dabaat, donac illi (ut dictum est) ad iustã ętatẽ paruenarint. In illis enim casibus duntaxat lagam, quę usumfructũ præbet parentibus, obseruari uolumus, in quibus specialitar huiusmodi conditio inserta nõ ast. *Tertia exceptio uidetur esse: Nisi pater nuptias iterauerit. Hæc exceptio reprobatur l. ult. C. de bonis maternis, hisce uerbis:* Omnẽ ambiguitatis confusionẽ amputãtes hac liquida & cõpendiosa lege sancimus, circa usumfructum maternarum rerũ nullã esse differantiã: siue in priore matrimonio pater, ax quo filios babuit, parmanare uoluerit, siue nouercã filijs suparinduxarit: legibus quæ da maternis bonis latæ sunt, suã habentibus firmitatẽ. Patres igitur usumfructum matarnarũ rarum, etiamsi ad sacundas migrauerint nuptias, sinę dubio habara debebũt: nec ullam filijs uel quibus libat ex persona aorum contra patras improbam uocẽ accusationemq; posse cõpetare. *Concordat Nouell c. 22. §. quoniã uerò semel, his uerbis:* Sancimus, ut omnium rerũ quę ad filios perueniunt, siua ax materna linea, siue ex causa nuptiali filiorum, siue aliũde, patar usumfructum habeat, tametsi ad sacũdas nuptias transaat. Nam ne earũ rerũ ususfructus quoadusq; uiuit intarcidat, omnes etiã ante nos latę lagas uolũt, utq; hoc & in maternis bonis, & omnibus omnino alijs fit, nos quoq; comprobamus. Excipiatur tamẽ ab his castrensiũ, & quasi castrẽsiũ peculiorũ, & item quorũdam aliorũ ratio.

Quarta exceptio est: Nisi filius sui iuris sit, non in potestate patris. Hæc exceptio approbatur l. 3. C. de bonis maternis. cuius uerba alibi proponentur. *Quinta exceptio est: Nisi filius inuito patre alicuius adierit hæreditatem. Hæc exceptio approbatur l. 8. §. 1. C. de bonis quæ liberis. de quo alibi.* *Sexta exceptio est: Nisi ex successione fratris, cui unà cum patre successit filius, adquisierit. Hæc exceptio approbatur Nouell. c. 118. §. si cum ascendentib. ibi: Nullum in hoc casu. de quo etiam dictum s̄. except. 9.* *Septimæ exceptionis loco notanda est s̄. d. except. 14. Hæ sunt exceptiones iuris noui, quo ususfructus rerum per filium adquisitarum parenti uindicatur. Quod autem ad dominium attinet istarum rerum parenti eodem iure denegatum, eius exceptio prima hæc est: Nisi ex re patris filius adquisierit. tunc enim plenum dominium parenti adquiritur. quæ exceptio approbatur l. ult. per quas personas cuiq; adquir. §. 1. ibi: Sancitum etenim. cuius uerba uide s̄ ead. reg. in prin.* *Secunda exceptio est: Nisi pater hæreditatem filio delatam filio recusante adierit. quæ exceptio approbatur l. 8. §. 1. C. de bonis quæ liberis. cuius uerba alibi proponentur.*

II. QVIBVS PER LIBEROS ADQUIRITUR?

De patre naturali & adoptiuo, huius loci regula proponitur l. 10. §. si uerò pater. C. de adoptionibus. cuius uerba uide J. cap. 8. quæst. 1. reg. 1. except. 1.

III. QVID PER LIBEROS PARENTIBUS ADQUIRATUR?

Iure quidem antiquo plenum dominium parentibus adquirebatur, iure autem ususfructus tantùm adquiritur. quæ regula approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt s̄. quæst. 1.

IIII. EVENTVS ADQUISITI USUSFRUCTUS.

I. Regula. *Nec cautio nec ratio à parentibus eius usufructus nomine est exigenda. quæ regula approbatur l. 6. §. non autem. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis:* Non autem hypothecam filijsfamiliarum aduersus res uiuentis patris adhuc, seu iam mortui sperare audeant, nec ratiocinia eis super administratione inferre: sed tantummodo alienatione uel hypotheca suo nomine patribus denegata; rerum habeat parens plenissimam potestatem uti fruiq; ijs rebus, quę per filiosfamiliarum secundum prędictum modum adquiruntur, & gubernatio rerum earum sit penitus impunita: & nullo modó audeat filiusfamiliâs, uel filia, uel deinceps personæ uetare eũ cuius in potestate sunt, easdẽ res tenere, uel quomodo uoluerit gubernare: uel si hoc fecerint, patris potestas in eos exercenda est. Sed habeat pater uel aliæ personæ, quæ superius enumeratæ sunt, plenissimã potestatem uti frui, gubernareque res, quæ prædicto modo adquisitæ sunt. *Concordat l. 8. §. hoc procul dubio. C. d. tit. his uerbis:* Paterna reuerentia eum excusante & à ratiocinijs, & à cautionibus, & ab alijs omnibus quæ ab usufructuarijs extraneis à legibus exiguntur, secundum nostræ cõstitutionis tenorem, quam super huiusmodi casibus tulimus. *Huius regule exceptio hæc est: Nisi parẽs bonorum maternorum uel materni generis usumfructum habeat: pro his enim bona eius pignori sunt obligata. quæ exceptio approbatur l. 8. §. fin. C. de secundis nuptijs. cuius uerba uide s̄. lib. 14. cap. 6. quæst. 4. reg. 2. Concordat l. ult. §. exceptis uidelicet. C. qui potiores in pignore. cuius uerba uide s̄. lib. 8. cap. 9. reg. 4. except. 7. item Concordat l. 6. §. omnib. C. de secundis nuptijs. cuius uerba uide s̄. lib. 14. cap. 6. quæst. 4. reg. 2 in prin. item Concordat Nouell. c. 22. §. insuper quod de lucris. ibi: Quin etsi quid. cuius uerba uide s̄. d. cap. 6. quæst. 1. in prin. Concordat deniq; l. 6. §. fin. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis:* Cum tacitas hypothecas iam ueteres leges in quibusdam certis casibus introduxerunt, quàm nos in maternis cæterisque, quas seruare necesse est, & dubitabatur ex quo hypothecas competere oportet, utrum ne & ab initio, an ex eo tempore, ex quo malè aliquid gestũ est: compendiosa narratione interpretamur; initium gerendæ uel deferendæ administrationis uel obseruationis esse spectandum, & non tempus, ex quo malè aliquid gestum fuerit.

II. Regula. *Parens in rebus quarum usumfructũ habet, custodiendis diligentiam debet præstare. quæ regula cum alijs quibusdam approbatur l. 1. §. 1. C. de bonis maternis, hisce uerbis:* Parentes apud quos maternarum rerum utendi fruendiq; tantùm potestas est, omnem debent tuendæ rei diligentiam adhibere: & quod iure filijs debetur, in examine per se, uel per procuratorẽ poscere, & ex fructibus sumptus impigrè facere, & litem inferentibus resistere, atq; ita omnia agere, tanquam solidum perfectumq; dominium eis adquisitum fuisset, & personam gerât legitimam: ita ut si quando rem alienare uoluerint emptor, uel is cui res donatur, obseruet ne quã partem earum rerum, quas alienari prohibitum est, sciens accipiat, uel ignorans. Docere enim pater debet, proprij iuris eam rẽ esse quam donat, aut distrahit, & emptori (si uelit) fideiussorem licebit accipere: quia nullam poterit præscriptionem opponere filijs quandoque rem suam uindicantibus.

III. Regula. *Parens actiones inferre & excipere debet earum rerum nomine, quarum habet usumfructum. quæ regula approbatur uerbis iam propositis hisce:* Et quod iure filijs debetur, &c. *Concordat l. 8. §. ubi autem uolunt. C. de bonis quæ liberis, his uerbis:* Vbi uoluntas patris & filij in adeunda hæreditate concurrit, & pater usumfructum, & filius habeat proprietatem,

&c in

&c in agentibus & fugientibus pater quidē suscipiat actiones, & moueat, cuiuscunque ætatis filius inueniatur, adhibeatur autem etiam filiorum consensus, nisi adhuc in prima sunt ætate constituti, uel longè absunt, sumptibus uidelicet à patre propter rerum incrementa faciendis. Cum enim nuda proprietas apud filium inueniatur, ex qua substantia possibile est eum sumptus litis dependere? *Concordat item d. l. 8. §. ubi autem pue-riles. cuius uerba uide alibi.*

IIII. *Regula. De mancipijs à patre alendis, & curando ne causa proprietatis fiat deterior, proponitur d. l. 8. §. hoc procul dubio, his uerbis:* Hoc obseruando, ut & mancipia ipse usufructuarius alere debeat, & omnia circa usumfructum facere, quę nullo modo proprietatem possint deteriorem facere.

V. *Regula. Parentes in rebus quarum habent usumfructum, omnia debent agere & gubernare, tanquam dominium eis fuisset adquisitum. Quæ regula approbatur l. 1. §. 1. ibi, atque ita. C. de bonis maternis. cuius uerba uide s. reg. 2. Concordat l. 6. §. non autem. C. de bonis quæ liberis. cuius uerba uide s. reg. 1. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi quoad alienationem. quæ exceptio approbatur d. §. non autem. de qua re j. reg prox.*

VI. *Regula. Alienatio uel obligatio rei, cuius parens habet usumfructum, ab eo facta nullius est momenti. Quæ regula approbatur l. 2. C. de bonis maternis. cuius uerba uide s. quæst. 1. except. 11. Concordat l. 4. in prin. ibi, easdem res. C. de bonis quæ liberis. cuius uerba uide suprà quæst. 1. except. 12. repl. 2. Concordat d. l. 4. §. parentibus, his uerbis:* Parentibus uerò, quorum sub potestate sunt, usumfructum duntaxat habituris, memoratas res iure potestatis alienandi uel obligandi licentiam denegamus: non prohibendis ijsdem liberis, si quandoque sui iuris fuerint, nulla temporali præscriptione obsistente easdem res omnibus modis uindicare: nisi fortè, postquam potestate parentum eos contigerit liberari, tantum temporis effluxerit, ut ex continua & inconcussa tenentis possessione eorum intentio excludatur. *Concordat item l. 6. §. non autem. ibi, Sed tantummodo. C. eod. ti. cuius uerba uide suprà reg. 1. concordat item Nouell. c. 22. § insuper quod de lucris. cuius uerba uide suprà lib. 14. cap. 6. quæst. 1. in prin. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi triginta annorum præscriptio uindicanti obstet ex eo tempore numeranda, quo filius sui iuris est effectus. Quæ exceptio approbatur d. uerbis hisce:* Nisi fortè, postquam potestate parentum eos contigerit liberari, tantum temporis effluxerit, ut ex continua & inconcussa tenentis possessione eorum intentio excludatur. *Concordat Nouell. c. 22. d. §. insuper quod de. in fine. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi triginta annorum præscriptioni etiam illud tempus sit connumeratum, quo filius in patris potestate fuit, uel minoris ætatis. Quæ replicatio constat ex legibus iam propositis, secundum quam etiam intelligenda est l. 1. in fine. C. de bonis maternis. cuius uerba uide suprà reg. 2. Secunda exceptio hæc est: Nisi res ex fructibus rerum quarum usumfructum habet, redactas alienauerit, non principales. Hæc exceptio approbatur l. 6. §. etsi quid ex usu. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis:* Si quid ex usu earum pater, auus, uel proauus collegerit, habeat licentiam quēadmodum cupit hoc disponere, & in alios hæredes transmittere: uel si ex earum rerum fructibus res mobiles, uel immobiles, uel se mouentes comparauerit, eas etiam quomodo uoluerit habeat, & transmittat, & in alios transferat, siue extraneos, siue liberos suos, seu quamlibet personam.

Tertia exceptio est: Nisi pater non suo, sed filij nomine alienauerit. Quæ exceptio approbatur l. 8. §. sed pater. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis: Sed pater quidem in prædictis tantummodo causis habeat licentiam ritè res filiorumfamiliarum uendere filij nomine, uel si emptorem non inuenerit, ritè pignori supponere: nullo modo licentia concedenda filijs easdem uenditiones uel hypothecas retractare. *Ait Imp.* In prędictis tantummodo causis. *Quæ sint huiusmodi causæ, uide j reg. prox. item suprà reg. 4. Quarta exceptio est: Nisi res perituras, uel alijs rebus damnosas, pater uendiderit, preciumque in rem filij uerterit. Hæc exceptio approbatur d. l. 8. §. non autem, his uerbis:* Non autem parentibus licentia danda extra memoratas causas res, quarum dominium apud posteritatem eorum est, alienare, uel pignori, uel hypothecæ titulo dare. Sed si hoc feceriut, sciturus quòd necesse est in eos legum laqueos incidere, quibus huiusmodi uenditiones, uel hypothecæ sunt interdictæ: exceptis uidelicet rebus mobilibus uel immobilibus illis, quæ onerosæ hæreditati sunt, uel quocunque modo damnosæ, quas sine periculo uendere patri cum paterna pietate licet, ut precium earum uel in res uel in causas hæreditarias procedat, uel filio seruetur.

VII. *Regula. De ære alieno hæreditario soluendo, proponitur l. 8. §. sin autem æs, usque ad § hoc procul dubio. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis:* Si æs alienum ex defuncti persona descendit (cum etiam apud ueteres hęc esse substantia intelligatur, quæ post detractum æs alienum superfederit) habeat pater licentiam ex rebus hæreditarijs, primùm quidem mobilibus: sin autem non suffi-

ciunt, ex immobilibus sufficientem partem nomine filij uenundare: ut illicò reddatur æs alienum, & non usurarum onere prægrauetur. Quòd si pater hoc facere supersedarit, ipse usuras uel ex reditibus, uel ex substantia sua omnimodo dare compellitur. Sin autem legata, ual fideicommissa, siue annalia, siue semel relicta imminent huiusmodi personis, siquidem tales reditus sunt, qui sufficiant ad annalia legata, pater ex huiusmodi reditibus hæc dependere compelletur. Sin autem non habeat sustantia sufficientem reditum ad legatorum uel fideicommissorum præstationem, uel minimè raditus uel alias accessiones contineat, sint tamen res mobiles uel immobiles steriles quidem, non tamen inutiles, ueluti domus in prouincijs preciosæ, uel ubicunque posita ædificia, uel suburbana, ex quibus huiusmodi legata possint explicari: licentia dabitur patri sufficientem partam eorum similiter filij nomine uendere, & satisfacere legatis.

VIII. *Regula. Patre usumfructum remittente, eius heredes illum uindicare non possunt. Quæ regula approbatur l. 6. §. fin autem. C. de bonis quæ liberis, his uerbis*: Si res sibi memorato modo adquisitas patens noluerit tenere, sed apud filium, uel filiam, uel deinceps personas reliquerit, nullam post obitum eius licentiam habeant hæredes alij patris, aui, uel proaui eundem usumfructum, uel quod ex hoc ad filios familiarum peruenit, utpote patri debitum sibi uindicare: sed quasi diuturna donatione in filium celebrāda, qui usumfructum detinuit, quem patrem habere eius oportuerat, ita causa intelligatur, ut eundem usumfructum post obitum patris ipse lucratur: parente eius ius exactionis quasi sibi debitæ à filio, qui usumfructum consensu eius possidebat, suæ posteritati uel successioni minimè transmitten. te: quatenus in omni pace inter se successio eius permaneat, nec altercationis cuiusdam maximæ inter fratres oriatur occasio.

IX. *Regula. Filius res quarum parens usumfructum habet, alienare non potest, nec testari. Quæ regula approbatur l. 8. §. filijs. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis*: Filijsfamiliarum in his duntaxat casibus, in quibus ususfructus apud parentes constitutus est, donec parentes uiuunt, nec testari de ijsdem rebus permittimus, nec citra uoluntatem eorū, quorum in potestate sunt, ulla licentia concedenda dominium rei ad eos pertinētis alienare, uel hypothecę titulo dare, uel pignori adsignare: melius enim est coartare iuueniles calores, ne cupiditati dediti tristem exitum sentiant, qui eos post dispersum expectat patrimonium. Cum enim, sicut dictū est, parentes alere eos secundum leges & naturam cōpellantur, quare ad uenditionē rerum suarum prosilire desiderant? *Concordat l. 1. in prin. C. de patria potestate. cuius uerba uide suprà cap. 1. quæst. 5. reg. 2.*

X. *Regula. Parente defuncto bona, in quib. usumfructū habuit, præcipua computentur filio in familiæ Erciscundæ iudicio. Quæ regula approbatur l. 2. §. fin. C. de bonis maternis. cuius uerba uide suprà eod. cap. quæst. 1. except. 11.*

XI. *Regula. Mortuo filio bona, in quibus parens usumfructum habet, non ad parentem iure peculij, quemadmodum in castrensi peculio iuris est, ut infrà dicitur, sed ad heredes filij iure hæreditatio transeūt. quæ regula approbatur l. 3. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis*: Quod scitis prioribus continetur, nec à filia quæ in potestate est, donationē ante nuptias patri, nec à filio dotem adquiri, eo addito confirmamus, ut defunctis his adhuc in potestate patris, si liberis extantibus moriantur, ad liberos eorum eædem res iure hæredatis, non ad patres iure peculij transmittantur, nec per nepotes auo uidelicet adquirēdæ. Sin autem idem uaposuperstitibus tam patre quàm auo paterno diem suum sine liberis obierit, eorū dominiū quæ ad ipsum ex matre, uel ab eius linea peruenerint, non ad auum, sed ad patrem eius perueniat: usufructu uidelicet ex huiusmodi casibus auo, dum superfuerit, seruando. *Concordat l. 4. §. eo uidelicet obseruando. C. eod. tt. his uerbis*: Obseruandum ut morientium fratrum sororumue portiones, qui quæue ex eo matrimonio progeniti uel progenitæ sunt, primò quidem ad liberos (ut dictum est) si fuerint: deinde ijs non extantibus ad superstites tantummodo fratres, uel sorores eorum perueniant: aut ad superstitem, si ex ijsdem fratribus siue sororibus unus unaúe remanserit. Omnibus autem qui ex eodem coniugio fuerunt procreati, defunctis: tunc demum ad eos qui ex alio sunt matrimonio editi, easdem res pro uirili parte uenire statuimus. Nulla autē ex memoratis persona existēte, parentes eorum eas percipere. *Ait Imp.* Vt dictum est. *Scilicet in principio eiusdem legis. cuius uerba uide suprà quæst. 1. except. 12. repl. 2. Concordat item l. 6. §. sub hac tamen. C. eod. tt. cuius uerba uide suprà quæst. 1. post except. 15. in prin. Concordat deniq; d. l. 6. §. cum autem. in fine. cuius uerba uide s. cap. 9. quæst. 3. reg. 1.*

DE CASTRENSI ET QVASI *castrensi peculio. Cap. III.*

Q*Voniam suprà cap. prox. quæst. 1. except. 6. cum sequentibus, item ibidem except. 4. iuris noui*

noni dictum est, ea quæ castrensis & quasi castrensis peculij essent, parentibus per liberos non adquiri, etiã quoad usumfructum: nunc de definitione & iure castrensis peculij nobis latius est agendum. Quod autem de castrensi peculio dicetur, de quasi castrensi peculio quoq; erit intelligendum.

I. DEFINITIO CASTRENsis peculij.

Castrense peculiũ dicitur, quod filiusfamiliâs occasione militiæ adquirit. Quæ definitio proponitur l. 11. ff. de castrensi peculio, his uerbis: Castrense peculium est, quod à parentibus uel cognatis in militia agenti donatum est, uel quod ipse filiusfamiliâs in militia adquisiuit: quod, nisi militaret, adquisiturus non fuisset. Nam quod erat & sine militia adquisiturus, id peculium eius castrense non est. *Concordat l. 1. C. eod. tit. his uerbis:* Si in potestate tua filius tuus fuerit eo tẽpore, quo quędã nomine eius emisti, ea tua esse non dubitatur. Peculio autem castrensi cedunt res mobiles, quæ eunti in militiam à patre, uel à matre, alijsue propinquis, uel âmicis donatæ sunt. Item quæ in castris per occasionem militiæ quæruntur: in quibus sunt etiam hæreditates eorum qui non aliàs noti esse potuerunt, nisi per militię occàsioné, etiamsi res immobiles in his erunt. *Huius regulæ seu definitionis exceptio prima hæc est: Nisi etiam sine militia idem erat adquisiturus, & non occasione militiæ adquisierit. Quæ exceptio approbatur uerbis paulo superius propositis hisce:* Nam quod erat & sine militia adquisiturus, id peculiũ eius castrense nõ est. *Huius exemplum proponitur d. l. 1. §. penult. his uerbis:* Matris hæreditas quamuis in militia delata sit, ad peculium castrense non pertinet. *Aliud exemplum proponitur l. 15. in prin. ff. de castrensi peculio, his uerbis:* Pater milite filiofamiliâs reuerso quod donat, castrensis peculij non facit, sed alterius peculij, perinde ac si filius nũquam militasset. *Aliud exemplum proponitur l. 6. ff. de castrensi peculio, his uerbis:* Si militi filiofamiliâs uxor seruum manumittendi causa donauerit, an suum libertum fecerit uideamus? Quia peculio res & seruos & libertos potuit habere: & magis est ut hoc castrẽsi peculio non adnumeretur: quia uxor ei non propter militiam nota est. Planè si mihi proponas, ad castra eunti marito uxorem seruos donasse, ut manumittat, & habiles ad militiam libertos habeat: potest dici sua uoluntate sine permissu patris manumittẽrẽ ad libertatẽ perducere. *Huius exceptionis replic. prima uidetur esse talis: Nisi is qui filiofamiliâs donauit, expresserit, ut in castrẽsi peculio haberet. Hæc replic. reprobatur l. 8. ff. d. tit. his uerbis:* Si fortè uxor, uel cognatus, uel quis alius notus non ex castris filiofamiliâs donauerit quid, uel legauerit, & etiam expressserit nominatim, ut in castrensi peculio habeat: an possit castrensi peculio aggregari? & non puto: ueritatem enim spectamus, an uera castrẽsis noticia uel adfectio fuit, non quod quis finxit. *Secunda replicatio est: Nisi res sit quasi castrensis peculij. ea enim quamuis etiam sine militia sit adquisita, tamen castrensi peculio comparatur. Quæ replicatio approbatur per ea quæ proposita sunt s. cap. prox. quæst. 1. except. 2. cum sequentib. Secunda propositæ definitionis exceptio est. Nisi filiusfamiliâs miles ab eo hæres institutus sit, cui etiã sine occasione militiæ notus & amicus fuit: tunc enim hæreditas ista castrensi peculio non connumeratur. Quæ exceptio elicitur ex cõtrario sensu l. 1. §. in quibus sunt etiam. C. de castrensi peculio. cuius uerba uide paulo superius ead. reg. in prin. Concordat l. 19. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* De hæreditate ab adgnato commilitone data, Scęuola noster dubitabat: quia potuit & antè notus & amicus dare, potuit & nõ dare, nisi commilitiũ charitatẽ auxisset. Nobis itaq; uidetur, si ante cõmilitiũ factum sit testamentũ, non esse peculij castrẽsis eam hęreditatẽ: si postea, contrà. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi à commilitone suo in ipso commilitio sit hæres institutus. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis. cui concordat l. 4. C. eod. tit. his uerbis:* Cum allegas te à fratre tuo eodemq; commilitone in ijsdem castris institutum hęredem, successionem eius potius in castrensi peculio tuo quàm patri tuo, cuius in potestate es, per te quæsitum uideri rationis est: etenim peregrinationis labor sociatus commilitoni eius & obeundorũ munerum consortium affectioni fraternæ nonnihil addidisse, quin imò uice mutua chariores inuicem sibi reddidisse, credendũ est. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi testator in alia prouincia militet, quàm in qua hæres institutum. Quæ duplicatio approbatur l. 16. §. fin. ff. eod. tit. his uerbis:* Hæreditatem castrensi peculio non uideri quæsitam, Papinianus respondit, quam frater patruelis in alia prouincia stipendia merens fratri patrueli, cũ quo nunquam militauit, reliquit. Sanguinis etenim ratio, non militiæ causa meritũ hæreditatis accipiendæ præbuerat. *Secunda replicatio est: Nisi seruus castrensis peculij, non ipse filiusfamiliâs à noto hæres sit institutus. Hæc replicatio approbatur l. 19. §. 1. ff. d. tit. his uerbis:* Sed si seruus peculij castrensis à quocunq; sit hęres scriptus, iussu militis adire debebit hæreditatem, eaq; fiet bonorum castrensis peculij. *Tertia replicatio est: Nisi ab uxore sua filius hæres sit institutus. Quæ replicatio approbatur l. 13. ff. de castrensi peculio. his uerbis:* Diuus Hadrianus rescripsit, in eo quem militantem uxor hæredem instituerat, filium extitisse

hæredem,& ab eo hæreditarios ſeruos manumiſſos proprios eius libertos fieri. *Concordat l.16. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. except. prox.* *Tertia exceptio eſt: Niſi uxor marito militanti dotem dederit uel promiſerit. Hæc exceptio approbatur d. l. 16. in prin. bis uerbis:* Dotem filiofamiliâs datam, uel promiſſam, in peculio caſtrenſi non eſſe, Papinianus reſpondit: nec ea res contraria uidebitur ei, quod diui Hadtiani tempotibus filiumfamiliâs militem uxoti hæredē extitiſſe placuit,& hæreditatem in caſtrenſe peculium habuiſſe. Nam hæreditas aduenticio iure quæritur: dos autem matrimonio cohærēs onerib. eius ac liberis cōmunibus, qui ſunt in aui familia, confertur. *Quarta exceptio eſt: Niſi in militiam eunti prædia ſint donata. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. fin. C. de caſtrenſi peculio, bis uerbis:* In caſtrenſi peculio prædiū donatū non eſſe conſtat: quamuis empta ex caſtrēſi peculio prædia eius cōditionis efficiātur. *Concordat l. 4. C. familiæ Erciſcundæ, bis uerbis:* Si filiusfamiliâs fuiſti,&res mobiles, uel ſe mouentes, quæ caſtrenſis peculij eſſe poſſunt, donatę tibi à patre ſunt, eas quoq; in cætero peculio caſtrenſi non cōmunes cū fratribus habes: prædia aūt licet eunti tibi in caſtra filio pater donauerit, peculij caſtrenſis non ſunt. Diuerſo iure ea prædia habētur, quæ occaſione militię filijsfamiliarū obueniunt: hæc enim caſtrenſi peculio cedunt. *Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi in caſtris per occaſionē militiæ adquiſierit. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Diuerſo iure ea prædia habētur, quæ occaſione militię filijsfamiliarū obueniūt,&c. *Secūda replicatio eſt: Niſi in hæreditate quæ caſtrenſis peculij eſt, prædia ſint. Quæ replicatio approbatur l. 1. ibi: In quibus ſunt etiā. C. de caſtrenſi peculio. cuius uerba uide ſ. ead. reg. in prin. Tertia replicatio: Niſi pecunia quæ eſt caſtrenſis peculij, prædia ſint cōparata. Hæc replicatio approbatur d. l. 1. §. fin. cuius uerba uide paulo ſuperius ead. except. in prin. Quinta exceptio eſt: Niſi cum is qui ſui iuris erat, occaſione militiæ quid adquiſiuiſſet, poſtea ſe adrogandum dederit. Hæc exceptio reprobatur l. 4. §. ſi pater. ff. de caſtrēſi peculio, bis uerbis:* Si paterfamiliâs militiæ tēpore uel etiā poſt miſsionē adrogandū ſe præbuerit: uidendū erit ne huic quoq; intelligatur earū rerum permiſſa administratio. quas ante adrogationem in caſtris adquiſierit: quāuis cōſtitutiones principales de his loquātur, qui ab initio, cū eſſent filijfamiliarum, militauerint. quod admittendum eſt. *Sexta exceptio eſt: Niſi antequā in militiā proficiſceretur filius, ei fuerit donatū. Quæ exceptio ipſo quidē iure ſubſiſtit: uerū eius replicatio hæc eſt: Niſi ad res militares cōparandas pecunia illi ſit data: eaq; pecunia res militares cōparatæ. Quæ replicatio approbatur l. 3. ff. de caſtrenſi peculio, bis uerbis:* Si mulier filio uiri militi ad caſtrenſes uel militares fortè res comparādas reliquerit pecuniā: utiq; caſtrenſi peculio ea quæ cōparantur, adnumerari incipiunt.

II. QVAE SINT IVRA CAſtrenſis peculij.

I. *Regula. Pater in rebus caſtrenſis peculij nihil iuris habet. Quæ regula approbat. l. 10. ff. de caſtrēſi peculio, bis uerbis:* Ex nota Marcelli conſtat, nec patribus aliquid ex caſtrenſibus bonis filiorū deberi. *Concordat l. 3. in fine. C. eod. tt. cuius uerba uide J. cap. 9. quæſt. 4. reg. 8. concordāt item ea quæ dicta ſunt ſuprà c. prox. q. 1. de iure nouo, exc. 1.*

II. *Regula. Pater rem caſtrenſis peculij filio inuito auferre non poteſt, nec alienare. Quæ regula approbatur l. 12. ff. de caſtrenſi peculio, bis uerbis:* Pater q dat in adoptionē filiū militē, peculiū ei auferre nō poteſt, quod ſemel iure militię filius tenuit: qua ratione nec emācipādo filiū peculiū ei aufert, quod nec in familia retento poteſt auferre. *Concordat Inſt. quib. non eſt permiſſum facere teſt. §. ex hoc intelligere, bis uerb.* Conſtat quod in caſtris adquiſierit miles, qui in poteſtate patris eſt, neque ipſum patrē adimere poſſe, neq; patris creditores id uendere, uel aliter inquietare, neq; patre mortuo cū fratribus cōmune eſſe: ſed ſcilicet propriū eius eſſe qui id in caſtris adquiſierit: quanquā iure ciuili omniū qui in poteſtate parentū ſunt, peculia perinde in bonis parentū cōputentur, ac ſeruorū peculia in bonis dominorū numerātur: exceptis uidelicet ijs, quę ex ſacris cōſtitutionibus,& præcipuè noſtris propter diuerſas cauſas nō adquirūtur. *Huius regulæ exceptio hæc eſt: Niſi cum pater rem peculij caſtrenſis alienaſſet, poſtea filio defuncto ad patrem peculiū pertinere cœperit. Quæ exceptio approbatur l. 98. §. rem autem. ff. de ſolutionib. cuius uerba uide in Comment. liberationū, cap. 5. except. 17. repl. 6. Huius exceptionis replicatio eſt: Niſi eo tempore quo dies alienationis cedit, filius adhuc uiuat. Quæ replicatio approbatur l. 18. in prin. ff. de caſtrenſi peculio, bis uerbis:* In ſumma,&c.

III. *Regula. Filius hæreditatē caſtrenſis peculij etiā citra iuſſum patris adire poteſt. Quæ regula approbatur l. 5. ff. de caſtrenſi peculio, bis uerbis:* Miles filiusfamiliâs à commilitone, uel ab eo quē per militiā cognouit, hæres inſtitutus, etiam citra iuſſum patris ſuo arbitrio rectè pro hærede gerit. *Concordat l. 19. §. 1. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſuprà quæſt. prox. except. 2. repl. 2.*

IIII. *Regula. Filiusfamiliâs rem caſtrenſis peculij etiam ſine conſenſu patris alienare poteſt. Quæ regula approbatur l. 2. C. de caſtrenſi peculio, bis uerbis:* Filiusfamiliâs alienationem nullius rei ſine uoluntate patris habet, niſi caſtrenſe peculium habeat.

V. *Regula. Actionem rerum castrensium filius etiam inuito patre habet. Quæ regula approbatur l. 4. §. 1. ff. de castrensi peculio, his uerbis*: Actionẽ persecutionemq; castrensium rerum semper filius etiam inuito patre habet.

VI. *Regula. Filius quatenus est in peculio castrẽsi, tenetur creditoribus etiam non castrensibus. Quæ regula approbatur l. 7. ff. d. tit. his uerbis*: Si castrense peculium maritus habeat, in quãtum facere potest condemnabitur: quia etiam non castrensibus creditoribus ex eo peculio magis est eum cogi reddere.

VII. *Regula. Pater castrensibus creditoribus non tenetur. Quæ regula approbatur l. 18. § si quando. ff. de castrensi peculio, his uerbis*: Si quando ex eo peculio filius rem alienam bona fide tenebit: an pater eius in rem, uel ad exhibendum, actionem pati debeat ut cæterorum filiorum nomine, quæritur? Sed uerum est, cum hoc peculium à patris bonis separetur, defensionis necessitatem patri non imponendam. Sed nec cogendus est propter æs alienum, quod filius peculij nomine, quod in castris adquisiuit, confecisse dicetur, de peculio actionem pati. Etsi sponte patiatur, ut quilibet defensor satisdato filium insolidum non peculiotenus defendere debebit. Sed & eius filij nomine non aliter mouere actionem potest, quàm si satisdederit eum rem ratam habiturum.

VIII. *Regula. Pater actionem castrensis peculij mouere non potest, nisi satisdederit filium rem ratam habiturum. Quæ regula approbatur uerbis iam propositis hisce*: Sed & eius filij nomine, &c.

IX. *Regula. Vsufructu rei castrensis peculij extincto, plenam proprietatem filius habebit. Quæ regula approbatur l. 15. §. fin. ff. de castrẽsi peculio, his uerb.* Si serui pater usumfructũ amiserit, cuius proprietatẽ in castrẽsi peculio filius habebat, plenam proprietatẽ habebit filius.

X. *Regula. Filio, nõ patri per seruũ qui est castrẽsis peculij, adquiritur. Quæ regula approbatur d. l. 15. §. si seruus, his uerbis*: Si seruus peculij quod ad filiũ spectat, ab extero stipuletur, aut per traditionem accipiat, sine distinctione causarum res ad filium pertinebit: non enim ut filius duplex ius sustinet & patris & filijfamiliâs: ita seruus qui castrensis peculij est, quique nullo iure quamdiu filius uiuit, patri subiectus est, aliquid adquirere simpliciter stipulando uel accipiendo patri potest. Quæ ratio suadet, ut si ab ipso patre seruus, qui ad filium pertinet, stipuletur ex quacunque causa, uel traditum accipiat, sic adquiratur filio res & stipulatio, quemadmodum si extero promisisset: quia persona stipulantis & accipientis ea est, ut sine differentia causarum, quod per eum agitur, emolumentum filij spectet.

XI. *Regula. In castrensi peculio inter patrem & filiũ qui in eius est potestate, obligatio simul & actio consistit. Quæ regula approbatur d. l. 15. §. 1. cuius uerba uide in Comment. de uerb. obligat. cap. 4. excep. 13. item plura de regula proposita uide in Comment. obligat. cap. 4. excep. 5.*

XII. *Regula. Pater rem castrensis peculij usufructu & cæteris seruitutib. liberare potest: item seruitutes illis potest adquirere, imponere autem non potest. Quæ regula approbatur l. 18. §. seruos. ff. de castrensi peculio, his uerbis*: Seruos ex eo peculio usufructu, item prædia tam usufructu quàm cæteris seruitutibus pater liberare poterit: sed & seruitutes his adquirere. Idenim & eum, cui bonis interdictum est, uerum est consequi posse: neque autẽ seruis ex eo peculio, neque prædijs usumfructũ uel seruitutem imponere pater potest.

Reliqua castrensis peculij iura suis subiecta sunt locis. Sed & huc pertinet successio in peculium castrense filio mortuo: de qua sequitur.

III. DE SVCCESSIONE IN castrense peculium filio mortuo.

1. Quibus ista successio competat?

I. *Regula. Testamento facto peculium illud ad hæredem scriptum pertinet: quia licet filiofamiliâs de castrensi peculio testari. Quæ regula approbatur per ea quæ habentur alibi de ordinandis testamentis. Sed & huius regulæ exceptiones tot sunt, quot aduersus testamenta exceptiones: de quibus alibi.*

II. *Regula. Intestato mortuo filio peculium castrẽse ad patrem pertinet. Quæ regula approbatur per ea quæ proponentur paulo inferius reg. 4. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi scriptis hæredibus deliberantib. pater decesserit, posteaq; illi hæreditatẽ ex testamento repudiauerint. Quæ exceptio reprobatur l. 9. ff. de castrensi peculio, his uerbis*: Proponebatur filiusfamiliâs miles testamento facto extraneũ hæredem scripsisse, patre deinde superstite decesisse: pater deliberante hærede instituto, & ipse diẽ functus esse, deinde hæres institutus repudiasse hæreditatẽ: quærebatur ad quem castrẽse peculinm pertineret? Dicebam castrense peculium filijfamiliâs, siquidem testatus decessisset, quasi hæreditatem deferri hæredi scripto siue extraneum scripsisset hæredem, siue patrem. Sed cum nihil de peculio decernit filius, non nunc obuenisse patri, sed non esse ab eo profectum creditur. Deniq; si seruo filij castrensi libertatem pater adscripserit, moxq; filius uiuo patre defunctus sit, non impeditur libertas: cum si filius patri superuixerit, impediatur libertas. Vnde Marcellus putat, necessariũ quoque hæredem seruũ filij peculiarẽ patri exi-

ſtere poſſe, ſi filio pater ſuperuixerit. Idem referebam, etſi rem peculiarem filij pater legauerit. nam eodem caſu quo libertatem comperere diximus, legatũ quoq; uel debebitur uel impedietur. Quib. ita pręmiſſis & in propoſito dicebam, cum hæres nõ adijt hęreditatẽ, retrò peculiũ patris bonis acceſsiſſe. Vnde poſſe dici etiam patris bona aucta per hanc repudiationẽ, nec eſſe nouum ut ex pòſt facto aliquis ſucceſſorẽ habuiſſe uideatur. Nam etſi filius eius qui ab hoſtibus captus eſt, deceſſerit, patre captiuo uiuo: ſiquidẽ pater regrederetur, quaſi filiusfamiliâs peculiũ habebit. Enimuerò ſi ibidem pater deceſſerit, quaſi paterfamiliâs legitimũ habebit ſucceſſorem, & retrò credetur habuiſſe eius ſucceſſor. Ea quoq; quæ medio tẽpore filiusfamiliâs iſte quæſijt, non hæredi patris, ſed ipſi filio quæſita uidebuntur. *Secunda propoſitæ regulæ exceptio eſt: Niſi filius liberis uel parentibus proximioribus relictis deceſſerit. per hos enim parens, in cuius poteſtate filius defunctus fuit, excluditur. quæ exceptio approbatur in bonis maternis & nuptialibus, quorũ parens uſumfructum tantum habuit. l. 3. C. de bonis quæ liberis. cuius uerba uide ſuprà cap. prox. quæſt. 4. reg. 11.*

2. Quid ueniat in ſucceſsione caſtrenſis peculij?

III. Regula. *De eo quod ſeruus caſtrẽſis peculij ante aditã hæreditatem adquiſiuit uel ſtipulatus eſt, proponitur l. 33. ff. de adquir. rerum do. his uerbis:* In eo quod caſtrenſi ſeruo ante aditam hæreditatem filijfamiliâs militis legatur, uel in eo quod ſtipulatur ſeruus, tractatur apud Marcellum lib. XXX. ex cuius perſona uel ſtipulatio uires habeat, uel legatum? & puto uerius, quod & Scæuolæ uidetur, & ipſe Marcellus tractat, ſiquidem adeatur hæreditas, omnia ut in hæreditario ſeruo: ſi uerò adita non ſit, ut in proprio patris eſſe ſpectanda. Etſi uſusfructus fuerit huic ſeruo relictus, modò patri uideri delatum, modò hæredi: nec à perſona in perſonam creditur trãſiſſe. Eadem diſtinctione quis utetur, etiamſi res fuerit ſubtracta: aut ceſſare, aut non furti actionem dicet, ſi ex teſtamento adierit: quoniã hæreditati futurũ non ſit: aut ſi non adierit, patri dabitur furti actio: nam & condictio. *Concordat l. 14. ff. de caſtrenſi peculio, his uerbis:* Scriptis hæredibus deliberantibus quod ſeruus interim ſtipulatus eſt, uel ab alio ſibi traditum accepit (quod quidẽ ad patris perſonã attinet) ſi fortè peculium apud eum reſederit, nullius momenti uideatur: cum illo tempore nõ fuerit ſeruus patris. Quod autem ad ſcriptos hæredes, in ſuſpenſo fuiſſe traditio, itẽq; ſtipulatio intelligatur. Vt enim hęreditarius fuiſſe credatur, poſt aditã hęreditatem fit. Sed paterna uerecundia nos mouet, quatenus & in illa ſpecie, ubi iure priſtino apud patrẽ peculiũ remanet, etiã adquiſitio ſtipulationis, uel rei traditæ per ſeruũ fiat. *Concordat d. l. 14. §. fin. his uerbis:* Legatũ quod ei ſeruo relictũ eſt (quãuis tunc propter incertũ nulli ſit adquiſitũ) omiſſo teſtamento, patri tunc primùm per ſeruum adquiretur: cum ſi fuiſſet exẽplo hæreditatis peculio adquiſitũ, ius patris hodie non conſideraretur. *Propoſitæ regulæ exceptio hæc eſt: Niſi ſeruus caſtrenſis peculij cum alio ſit communis: tunc enim ſocio in ſolidum adquiritur. Quæ exceptio approbatur l. 18. in prin. ff. de ſtipulat. ſeruorum. cuius uerba uide in Comment. de rerum dom. cap. 2. reg. 8. except. 5.*

3. Quomodo ſucceſsio competat?

IIII. Regula. *Patri mortuo filio peculiũ caſtrẽſe nõ tãquã hæreditas obuenit, ſed tãquã peculiũ filij. Quæ regula approbatur, ſimul et diſtinguitur l. 2. ff. de caſt. pec. his uerbis:* Si filiusfamiliâs miles deceſſerit, ſiquidem inteſtatus, bona eius nõ quaſi hæreditas, ſed quaſi peculiũ patri deferuntur. Si autem teſtamento facto, hic pro hæreditate habetur caſtrenſe peculiũ. *Concordat l. 1. ff. eod. tit. his uerbis:* Filijfamiliâs militis peculiũ ſi apud patrem remãſit, ſine teſtamento filio defuncto, pater ipſi hæres non fit: ſed tamẽ hæres his fiet, quibus filius fuit. *Concordat item l. 9. §. dicebam. ff. eod. tit. cuius uerba uide ſuprà reg. 2. item concordat l. 5. C. eod. tit. his uerbis:* Intelligis filio qui militauit defuncto, peculiũ eius penes patrẽ remanſiſſe, non hæreditati patri quæſitam. *Huius regulæ exceptio hæc eſt: Niſi pater à filio hæres ſcriptus hæreditatem adierit. Quæ exceptio uerbis iam propoſitis approbatur.*

4. Euentus ſucceſsionis.

V. Regula. *Pater ſi ſine teſtamento defuncto filio ſucceſſit in peculium, actionibus aduerſus filium competentibus tenetur tanquam actione de peculio: & ideo poſt annum à morte filij præſcriptione utetur: ſin autem hæres à filio ſcriptus ex teſtamento hæreditatem adierit, præſcriptione iam dicta non utetur. Quæ regula approbatur l. 17. in prin. ff. de caſtrenſi peculio, his uerbis:* Pater qui caſtrenſe peculium inteſtati filij retinebit, ęs alienum intra modum eius & annum utilem iure prætorio ſoluere cogitur. Idem ſi teſtamento ſcriptus hæres extiterit, perpetuò ciuiliter ut hæres conuenitur. *Huius regulæ exceptio eſt: Niſi pater omiſſa cauſa teſtamenti caſtrenſe peculiũ poſſedit. Quæ exceptio approbatur, ſimul & diſtinguitur d. l. 17. §. pater, his uerbis:* Pater à filio milite, uel qui militauerat, hęres inſtitutus teſtamenti cauſam omiſit, & caſtrenſe peculium poſſedit: legitimi hæredis exemplo

cogetur

cogetur ad finem peculij perpetuò legata præstare. Quòd si filius post annũ quàm militare desierat, iure cõmuni testamento facto uita decesſit: ratione Falcidię retinebitur quarta. Cæterùm si testamenti causam pater omisit, cum peculium creditoribus soluendo non esset, nihil dolo uidebitur fecisse, quamuis tẽporis incurrat cõpẽdiũ.

Hactenus quæ sint iura patriæ potestatis expositũ est. plura huiusmodi iura uide J. cap. 8. quæst. 1.

DE NATVRALIBVS LIberis. Cap. IIII.

EA quæ hactenus dicta sunt de patria potestate, exceptionẽ recipiũt in liberis natural. Ideoq; de his nobis hic tractandum est. Naturales autem liberi dupliciter dicuntur: primùm ij quos ex iustis nuptijs procreauimus, non adoptauimus. In hac significatione sumitur Inst. de adoptionib. in prin. cuius uerba uide J. cap. 1. quæst. 4. reg. 2. de his nihil in hoc Capite dicetur. Alio modo naturales liberi dicũtur, quos procreauimus quidem, sed non ex iustis nuptijs: qui aliàs dicuntur illegitimi. De his in hoc. Capite agetur.

I. ORIGO NATVRALIVM liberorum.

De origine horum proponitur Nouell. c. 89. §. ac natura, his uerbis: Natura quidem cùm initio inter homines procreandorum liberorum ratio moribus cõstituebatur, nondum scriptis propositis legibus: ad unum omnes tum liberos tũ generosos produxit. Nam primis illis parentibus primi filij ęquè tum liberi tum legitimi erant iam inde ab ipsa procreatione. Sed bella & pugnæ, uoluptates & concupiscentiæ prorsus eam rem ad aliam formam deduxerunt: seruitutem nanq; bellum, illegitimorum ius temperantie ac castitatis excessus inuenit. *Concordat Nouell. c. 74. §. liceat igitur. uers. Neque enim à principio. cuius uerba uide J. eod. cap. quæst. 3. causa 3. in prin. itẽ concordat d. Nouell. c. 89. §. sed & illud, ibi: Neq; enim initio. cuius uerba uide J. d. causa 3. in princip.*

II. DEFINITIO AC SPECIES naturalium liberorum.

I. Regula. Naturales liberi (ut paulo superius dictum est) hic dicuntur, qui non ex iustis nuptijs sunt procreati. Quæ definitio proponitur Inst de nuptijs. §. si aduersus ea. cuius uerba uide suprà lib. 14. cap. 2. quæst. 3. reg. 1. concordat Nouell. c. 89. §. legitimi certè, his uerbis: Legitimi hominibus successores ex ipsis, quas inter se contrahunt, nuptijs proueniunt, siue dotalium instrumẽtorũ interuentu, siue etiã absq; ijs, sic prorsus masculis congredientibus cũ fœminis, ut ab initio legitimarũ cum ipsis coeundarum nuptiarũ affectionẽ habeant. Atq; hoc cùm calumnijs cerneremus expositũ, lege distinximus, tũ quid ab his qui benignitate fortunę ad dignitates subuecti sunt, tum quid ab his qui in medio illo hominũ statu consistunt, ad legitimas cõprobandas nuptias fieri oporteat, quid itẽ reliquę cõcessum sit multitudini. Vnde nuptijs ad eum modum procedentibus, suapte iam natura successiones manifestę sunt: & lex protinus illis, siquidem inter legitimos connumeretur, successionũ rationẽ explicat, plurimũ circa has negocij & laboris desumẽs. Legitimorũ igitur ius ad hũc fermè modũ se habet. Quod uerò non eiusmodi, sed liberũ quidẽ, non autẽ legitimis editũ est nuptijs, aut etiam in seruitute natũ, tametsi libertate donetur, spuriũ tamen manet: hoc ad ius legitimorũ uarij modi deferũt. *Propositæ definitionis exemplũ est: Si nuptiæ sine patris consensu sint contractæ. ex istis enim nuptijs progenitus iustus filius nõ dicitur, sed naturalis. Quod exẽplũ proponitur l. 11. ff. de statu hominũ. cuius uerba uide suprà lib. 14. cap. 2. quæst 3. reg. 1. Aliud exemplũ est: Si cum seruo nuptiæ sint cõtractæ, & ex eo coitu liberi nati. Quod exemplũ proponitur l. 3. C. soluto matr. cuius uerba uide suprà lib. 14. cap. 4. excep. 35.*

II. Regula. Naturales & illegitimi liberi non dicuntur, qui ex iustis nuptijs sunt procreati. Quæ regula constat ex supradictis. Huic autem uidentur aliquot esse exceptiones. Quarũ prima hæc est: Nisi ex eo matrimonio, quod sine instrumentis dotalibus cõtractũ est, sint nati. Quæ exceptio reprobatur Nouell. c. 117. §. sed & hoc, his uerbis: Sed & hoc pręsenti nobis cõstitutioni adijcere uisum est, ut si quis affectione maritali, nullo scripto interueniente, mulierem duxerit, & filios ex ea procreauerit, solutoq; matrimonio cum ipsa habito aliam eum uxorem ducere cum dotalibus instrumentis, & consimiliter filios ex hac procreare contigerit: ne quod illis qui ex indotata uxore nati sunt filij, circa paternam hæreditatem præiudicium generetur: sed unà cum reliquis filijs ex secũda uxore natis, quæ cũ dotalibus instrumentis in matrimonio fuit, uocentur & illi ad patris hæreditatem: nimirum cum sola etiam affectione matrimonium posſit consistere. Quod similiter obtinere uolumus, etsi primùm dotalibus instrumentis interuenientibus uxori copulatus quis fuerit, post illam uerò aliam duxerit sola affectione maritali.

Secunda exceptio uidetur esse: Nisi matrimonium, ex quo liberi nati sunt, postea per diuortium sit solutum. Et hæc exceptio reprobatur d. c. 117. §. sed & illud. cuius uerba uide suprà cap. 1. quæst. 5. reg. 10. except. 8.

Tertia exceptio est: Nisi pater liberos suos legitimos esse nolit. Et hæc exceptio reprobatur Nouell. c. 74. §. quoniam autem, cum sequentib. cuius uerba uide

ba uide s lib.14.cap.4.except.6.repl.5. Quarta ex*ceptio est: Nisi partus sit monstrosus aut prodigiosus. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l.14. ff.de statu hominum. his uerbis*: Non sunt liberi qui contra formam humani generis conuerso more procreantur: ueluti si mulier monstrosum aliquid aut prodigiosum enixa sit. Partus autem qui membrorum humanorum officia ampliauit, alicuius uidetur effectus: & ideo inter liberos connumerabitur.

III. CAVSAE SEV MODI, quibus naturales efficiuntur legitimi.

1. *Causa. Si filius naturalis offeratur curiæ, legitimus efficitur: uel filia naturalis nupta decurioni, similiter legitimatur. Quæ causa approbatur Nouell. c. 89. §. primus itaq; his uerbis*: Primus modus ad legitimorũ ius perueniendi protinus ipsas etiã ciuitates adiurat, quẽ piæ, recentiorisque memoriæ Theodosius introduxit. Sancitũ nanq; ab illo est, ut quis naturales filios, uel omnes, uel ex ijs certos possit offerre curijs, aut filias iũgere decurionibus. *Concordat d.c.89.§.si quis igitur, his uerbis*: Si quis igitur naturaliũ filiorũ pater sit, siue & ipse decurio sit, siue curiæ nexu liber, licẽtiã habebit hosce aut certos ex ijs (siue legitimorum prærerea filiorũ pater sit, siue non, sed solummodo naturaliũ) offerre curiæ: & si filij suscepti illustres dignitate sint, nisi tã ampla fortè ut homines, tametsi decuriones, hac fortuna liberos redderet, & immunes. Siue autem oblationis modus à patre fiat adhuc superstite, cũ quis in cõmuni cõsessu filiũ offerat: id enim in Philocalo factum est, qui naturalis existens à patre in Bostrenorũ ciuitate decurio factus est, cum pater hoc ipsum publicè ante omniũ illic conspectũ porulisset, & ita ipsum obtulisset curiæ, prout Leonis pientiss. principis de hoc cõscripta inquit cõstitutio. Siue igitur eo modo publica proclamatione aliquis à patre fiat decurio, siue moriẽs pater in testamẽto scripserit fieri eũ decurionẽ debere, deindeq; is scripturã amplectatur: potinus fit legitimus in uniuersum iure illegitimorũ liberatus. Siue etiam defuncto patre seipsum filius aut filij offerãt, nõ tamen subsistente prole legitima: erũt sic quoq; legitimi & decuriones. Proinde pater quidẽ uel existẽtibus legitimis etiã illegitimos filios curiæ offerre poterit: qui uerò sua sponte ad id progreditur, tũc solum audietur, cum nemo ex legitimis supersit filijs. *Concordat item causæ propositæ Inst. de nuptijs. §. fin. cuius uerba ui le 3. causa prox. item concordat l.1. in prin. C. de naturalibus liberis, hisce uerbis*: Si quis naturalem duntaxat fœcunditatẽ sortiatur, seu liber ipse, seu curiæ nexibus sit obligatus: & tradendi filios naturales uel omnes, uel quos quẽuis maluerit, eius ciuitatis curiæ unde ipse oritur, & in solidũ hæredes scribẽdi liberã ei cõcedimus facultatẽ. Quòd si cui nõ ex urbe, sed uico uel possessione qualibet oriũdo naturales liberi contigerint, eosq; uelit sub definitione prædicta curiæ splendore honestare, & hæreditatis opibus adiuuare: eius ciuitatis adscribẽdi sunt ordini, sub qua uicus ille uel possessio cẽseatur. Quòd si alterutram regaliũ ciuitatũ patriã sortiatur, sit ei liberũ susceptã ex inæquali cõiugio sobolẽ cuiuscunq; ciuitatis decurionibus immiscere: dũmodo ciuitas quæ eligitur, totius prouinciæ teneat principatum. Indignũ enim est, ut qui sacratissimæ urbis ubere gloriatur, naturales suos nõ illustris ordine ciuitatis illuminet. Hæc siue postrema definiat, siue donationẽ cuiuslibet quantitatis in liberos naturales pater conferat. *Concordat item d. l.3. §. fin. his uerbis*: Sed etsi filiã naturalẽ uel filias habuit, & eam uel eas curiali uel curialibus ciuitatis, ex qua oriundus est, uel sub qua uicus uel possessio unde oritur consistit, uel eius ciuitatis quæ principatũ totius prouinciæ tenet, matrimonio collocauit: hæc eadẽ in persona eius uel earũ ad exẽplũ mariũ obtinebunt. Quid enim interest utrũ per filios an per generos cõmoditatibus ciuitatum consulatur, & utrũ nouos lex faciat curiales, an foueat quos inuenit? *Concordat denique Nouell. c. 89. §. atq; hæc similiter, his uerbis*: Hæc similiter sancimus tã in masculis, qui oblati sunt curiæ, quàm filiab. quæ nubunt decurionibus, nulla differentia existente, siue per liberos masculos aliquis curialia subeat munia, siue filiarũ interuentu per generos ampliorẽ reddere curiam noluerit, & (quãtũ ad ipsam) per suos liberos priorib. nouos decuriones illorũ adijcere filios. *Hactenus proposita causa approbata est. Eius aũt prima exc. hæc est: Nisi alterius, quã ex qua oriundus est, ciuitatis curiæ filius sit oblatus. Hæc exceptio approbatur l.3. in prin. C. de naturalib. liberis. cuius uerba uide paulo superius. concordat* Nouell. c. 89. §. *igitur si quis, hisce uerbis*: Si quis ex aliqua ciuitate originem trahat siue decurio, siue etiã eiusmodi fortuna liber, poterit utiq; naturalẽ filium suum ciuitatis illius, unde originem ducit, offerre curiæ. Si uerò ciuis ipse non sit, sed ex prædio aliquo libero aut pago sit, à patre offeratur, uel seipsum illi ciuitati offerat, sub qua id prædium aut pagus censetur. *Huius exceptionis replicatio est talis: Nisi ex urbe Roma aut Byzanto originem ducat. tunc enim cuiuslibet ciuitatis, dummodo metropolis sit curiæ, filium offerre potest.*

Quæ

Quæ replicatio approbatur d.§. igitur si quis, in fine, bis uerbis: Cæterùm si ex his, qui naturales suos offerre possunt curijs, quispiá uel ex ampla hac urbe, uel insuper ex seniore Roma originem habeat: huic licentiam damus, ut in quácūq; metropolim uelit oblationé peragat. Eandēq; regulá esse uolumus & in filiabus, ut iungere eas decurionibus uel eius ciuitatis, unde originé trahit, aut sub qua prædiū aut pagus censetur, liceat: uel si quis liber, simul Romanus aut Byzantius sit, alicui cuiuscunq; alterius ciuitatis, metropoleos tamen. *Concordat l.3. in prin. ibi: quod si alterutrā. C. de naturalib. liberis. cuius uerba uide suprà ead. causa, in prin. Secūda exceptio est: Nisi filius curiæ oblatus ex ancilla sit natus. Hæc exceptio reprobatur Nouell. c.89. §. certè tantá, bis uerbis:* Certè tantá curiarū sollicitudiné gerimus, & ita nobis hęc ad ius legitimorū perducendi ratio placet, ut decurioni qui naturaliū duntaxat filiorū pater est, etsi ex ancilla eos susceperit, manumittere ipsos, & (ut à nobis dictū est) offerre curię permittamus. Insuper etiá magnificentius eam rē sancimus, ut tametsi pater nō offerat, simulatq; tamen semel filius liber factus sit, possit uel seipsum offerre curiæ, uidelicet hoc quoq; casu legitima prole non subsistente. *Concordat d.c.89. §. insuper etsi, bis uerbis:* Et si ex ancilla natos habeat, siquidem uel superstes eos, uel in testamento manumiserit, obtuleritq; curię: amplexantor hi quoq; & decuriones sunto, prout testator uoluerit, ipsorūque desideriū cōstituerit. *Tertia exceptio est: Nisi filius qui curiæ offertur, à curiali fortuna sit liber. Hæc exceptio approbatur Nouell. c.89. §. si quis igitur. ibi: nisi tā ampla forte. cuius uerba uide suprà ead. causa in prin. Quarta exceptio est: Nisi filius in testamento curiæ oblatus, illam cōditioné recuset. Hæc exceptio approbatur d.§. si quis igitur. ibi: deindeq; is scripturā amplectatur. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi cum filius uoluntaté patris recusasset, postea inueniatur aliquid ex bonis patris possidere. Quæ replicatio approbatur l.3. §. & quod de. C. de naturalib. liberis, bisce uerbis:* Quod de subeunda sorte curiali seu testamento, seu actorū fide pater cōstituit, ita ratū esse & stabiliter uolumus obseruari. ut siue abstinendo hęreditatibus, siue abdicádo donationes naturales liberi curialé uoluerint euitare fortunā, posteaq; paternarū opum uel in solidum, uel ex parte reperti fuerint possessores: licet eas alienauerint, omnimodo ad conditioné, in qua pater eos amplificaris opibus esse uoluit, etiá inuiti cogantur accedere. *Cōcordat l.4. C. eod. ti. cuius uerba proponentur alibi. item concordat Nouell. c.89. §. enimuerò si cum, bis uerbis:* Si cū initio filij oblationé recusent, malintq; manere liberi uel cū macula & iure illegitimorū, quá ditiores fieri & decuriones existere, pòst deinde uideantur uel in solidū, uel pro parte donatas, aut testaméto relictas res possidere, aut etiá alienasse: omnino curiali fortunæ uel inuiti obnoxij erunt, ne quomodo hàc nobis corrūpere uideátur sanctioné: & cū lucra pèr causam oblationis captét, fortunā à se repellant, per quā tamé lucrò dignati sunt. *Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi filius semel uolūtatē patris agnouerit. Hæc replic. approbatur d.c.89. §. simul atq;, bis uerbis:* Simularq; uerò semel illi oblarioné amplexi sunt, & propterea ad legirimos cōsceñderūt, nō permittimus ut à paterna hæreditate abstineant, aut denuò putét ab ea fortuna discedere posse, si in ipsos collaram & agnitá à se donationé dimittát. Manentes enim decuriones relictū donatūue secūdū mensurá à nobis prædictam obtinebunt. *Quinta propositæ causæ exceptio est: Nisi naturalis curiæ oblatus fratres habeat legitimos. Hæc exceptio approbatur Nouel. c.89. §. siue etiá defuncto patre. cuius uerba uide suprà ead. causa in prin. concordat d.c.89. §. certè tantam, in fine. cuius uerba uide suprà except. 2. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi non ipse filius seipsum offerat, sed à patre offeratur: tūc enim quamuis pater alios quoq; filios legitimos habeat, tamen oblatio ualet. Quæ replicatio approbatur d.§. siue etiam defuncto. concordat d.c.89. §. si quis igitur naturalium. cuius uerba uide itidem suprà. ead. causa in prin. concordat item d.c.89. §. illud autem, bis uerbis:* Illud iam antè cōstat, quòd si pater quidé, aut auus, aut quicunq; inter ascēdentes parens ipsum obtulerit, licet legitimos habeat filios, posit tamé hoc facere. Si uerò quis seipsum offerat, tunc demum permitrimus, eum non alij legitimi fratres subsunt. *Concordat item l.9 §. fin. C. de naturalib. liberis, bisce uerbis:* Quoniam omnimodo fauendum est curijs ciuitatum, illud etiam in hanc partem addendum esse censemus, ut liceat patribus naturales filios curię patriæ suæ tradere non solum nulla eis legitima sobole existente, sed etiá si filios uel alios liberos ex legirimis matrimonijs procreatos habeant, & eo modo naturales quoque filios sibi legitimos successores efficere.

Sexta exceptio est: Nisi de alterius hæreditate, quā eius qui filiū obtulit, quæstio sit: tūc. n. curiæ oblatus pro legitimo in ista hæreditate nō habetur. Quæ exc. approbatur l.9. in prin. C. de natural. liberis, his uerb. Communium rerū esse utilitatem rectè iudicantes, lucidis & omni ambiguitate segregatis legibus uti nostro subiectos imperio, ad præsentem sanctionem uenimus, per quam omni dubitatione amputata, quæ usque adhuc obtinebat, certisimū faci-

cimus;

cimus, ut quoties naturales filij curiali for
tunæ patriæ sui genitoris adsignantur, uel
adhuc uiuente patre, uel post eius obitum,
pro dispositione testamenti ab eo conditi,
& eo modo legitima iura in paterna suc-
cessione adipiscantur, ut (quod rectè fieri
minimè dubium est) licet illustrem digni-
tatem, ex qua curialis fortunę liberatio cō-
petere non potest, naturales filij antea me-
ruerint: ne permittatur eis contra substan-
tiam ab eodem naturali patre descenden-
tium uel ascendentium, uel ex latere ad-
gnationis uel cognationis iure eidem pa-
tri coniunctorum (licet ipse legitimi suc-
cessores eidem naturali patri per memo-
ratam fortunam efficiantur) aliquod ius
sibi uindicare. Quod & in his locum habe-
bit, qui iam à naturali patre curiali condi-
tioni traditi, & adhuc superstites sunt, eo-
dem scilicet modo nec illis cōtra substan-
tiā eiusdē naturalis filij uel ex eo descēden
tiū, uel ascēdentiū, uel à latere cōiunctorū
aliquot sibi ius uindicare ualentib. *Cōcordat Nouell. c. 89. §. eum aūt, his uerbis*: Eum filiū qui
per huiusmodi causam ad ius legitimorū
redactus est, dūtaxat ei qui ipsum genuit,
legitimū reddimus, nō uerò etiā triplici il-
li cognationi patris (nēpe eorū ex quibus
uel ipse progenitus est, uel qui ex utroque
cōsistūt latere, uel qui ex ipso processerūt)
quodā ueluti cōmerto eū cognatū facimus.
Sancimus enim, ut naturalis filius qui offer
tur curię, patri solūmodo legitimus succes-
sor fiat, nō tamen ut cōmunionē aliquā ha-
beat cū ascēdentib. aut descēdentib. aut ex
transuerso adgnatis cognatisq; paternis;
uel etiā cōmunionē aliquā habeat in illo-
rū successione. Consimile priuilegiū ipsi
quoq; dantes, ut sicut nec cognatis patris,
nec illis sit iste successor: ita nec illi ad eius
uocētur successionē, nisi ipse uel illos hære
des scribat, uel ab illis scribatur: soli enim
patri legitimi fiant, crēdunturq; esse cogna
ti. *Hæc de prima causa.*

II. Causa legitimationis filiorū est, subseqūēs matrimoniū. Quæ causa approbatur l. 5. C. de naturalib. liberis, hisce uerbis: Diui Cōstātini qui uenerā-
da Christianorū fide Romanū muniuit im-
periū super ingenuis cōcubinis ducendis
uxorib. filijs quinetiā ex ijsdē uel ante ma-
trimoniū, uel postea progenitis suis ac legi
timis habendis, sacratissimā constitutionē
renouātes: iubemus eos qui ante hāc legē
ingenuarū mulierū, nuptijs minimè inter-
cedētib. electo cōtuberino cuiuslibet sex-
ūs filios procreauerint, quib. nulla uideli-
cet uxor est, nulla ex iusto matrimonio le-
gitima prole suscepta, si uoluerint eas uxo-
res ducere, quæ antea fuerāt cōcubinæ, tā
cōiungiū legitimū cū huiusmodi mulierib.
ingenuis (ut dictū est) posse cōtrahere, quā
filios utriusq; sexus ex earundē mulierum
priore cōtubernio procreatos, mox postquā
nuptiæ cū matrib. eorū fuerint celebratę,
suos patri & in potestate fieri, uel cum his
qui postea ex eodem matrimonio suscepti
fuerint: uel solos, si nullus alius deinde na-
scatur, tā ex testamento uolentibus patrib.
etiā ex integro succedere, quā ab intestato
petere hæreditatē paternā: pactis quæ ma-
trimonij tēpore super dotib. uel ante nu-
ptias donationis reb. subsecuta fuerint, e-
tiā ad ipsorū personas pertinētib. ut unà cū
fratrib. suis postea ex ijsdē parentib. fortè
progenitis, aut soli (si nullus alius sit pro-
creatus) dotis aut ante nuptias donationis
pro tenore legum, nec minus pactorum, e-
molumēta recipiāt. Hi uerò qui tēpore hu-
ius sacratissimæ iussionis nodū prolē ali-
quā ex ingenuarū concubinatum cōsortio
meruerunt, minimè huius legis beneficio
perfruātur: cū liceat easdem mulieres sibi
prius iure matrimonij copulare nō extāti-
bus legitimis liberis aut uxoribus, & legiti
mos filios (ut pote nuptijs procedētibus)
procreare, nec audeāt quos ex ingenua cō-
cubina, dilato post hanc legē matrimonio,
nasci uoluerint, ut iusti ac legitimi postea
uideantur, magnopere postulare. *Concordat propositæ causæ l. 6. § nihilominus. C. eod. tit. cuius uerba uide 5. causa 4. concordat item inst. de nuptijs. §. fin. his uerbis*: Aliquandò euenit, ut liberi qui
statim ut nati sunt, in potestate parentū nō
sunt. postea redigātur in potestatē patris: et
qualis est is qui dū naturalis fuerat, postea
curiæ datus potestati patris subijcitur: nec
non is qui à muliere libera procreatus, cu-
ius matrimonium minimè legibus interdi
ctū fuerat, sed ad quā pater cōsuetudinē ha
buerat, postea ex nostra cōstitutione dota-
libus instrumētis cōpositis in potestate pa-
tris efficitur. Quod & alijs liberis, qui ex e-
odē matrimonio postea fuerint procreati,
similiter nostra cōstitutio præbuit. *Ait Imp.* Ex nostra cōstitutione. *Hæc cōstitutio habetur l. 10. C. de naturalib. liberis, his uerbis*: Cum quis à
muliere libera, & cuius matrimoniū non
est legibus interdictum, cuiusq; consuetu-
dine gaudebat, aliquos liberos habuerit,
minimè dotalibus instrumentis composi-
tis, postea autem ex eadem affectione e-
tiam ad nuptialia peruenerit instrumenta,
& alios iterum ex eodem matrimonio li-
beros procreauerit: ne posteriores liberi,
qui post dotē editi sunt, sibi omne paternū
patrimoniū uindicare audeāt quasi iusti &
in potestate effecti, fratres suos qui ante
dotem fuerant nati, ab hæreditate pa-
terna

terna repellentes: huiusmodi iniquitatem non esse ferendã censemus. Cum enim affectio prioris sobolis & ad dotalia instrumenta efficienda, & ad posteriorẽ filiorum educandã progeniẽ pręstitit occasionem: quomodo non est iniquissimum ipsam stirpem secundæ posteritatis priorẽ quasi iniustam excludere: cum gratias agere fratribus suis posteriores debeant, quorum beneficio ipsi sunt iusti filij, & nomen & ordinem consecuti? neque enim uerisimile est, eum qui postea uel donationem, uel dotẽ conscripsit, & ab initio talem affectionem circa mulierem non habuisse, quæ eam dignam esse uxoria nomine faciebat. Quapropter sancimus, in huiusmodi casibus omnes liberos, siue ante dotalia instrumenta editi sunt, siue postea, una eademque lance trutinari, & omnes filios suos & in potestate suis existere genitoribus, ut nec prior nec iunior ullo habeatur discrimine: sed qui ex ijsdem maioribus procreati sunt, & simili perfruantur fortuna. *Concordat deniq; Nouell. c. 89. §. reliquum est. his uerbis:* Si quis ad liberam initio mulierem, aut etiam libertinam (cum qua tamen fas sit matrimonium colere) concubinæ loco illi adhærentem dotalia conscribat instrumenta, siue legitimorum iam filiorum pater constitutus, siue nullos eiusmodi filios habens, ut & nuptiæ legitimæ sint, & filij tam qui antea suscepti sunt, quàm qui adhuc gestantur in utero, æquè legitimi & patri sui existant, sancimus. Et ut maximè posthac filij ei non nascãtur, aut nati mortem obeant: nihilominus tamen prior proles legitima extitit. Nam cum ea ipsa affectio, quam circa progenitos iam sibi filios habuit, quæ etiam ad dotale ipsum prouocauit instrumentum, eadem posterioribus filijs ansam porrexit, ut & ipsi legitimorum ius obtineant: absurdum sanè fuerit, bonam illam occasionem, quam postea nati inuenerunt filij, & à prioribus desumpserunt, non item prioribus legitimorum ius, simul & nullis calumnijs expositam paternam dare posse successionem: cum manifestissimum sit, quòd posteriores quidem filij ex lege patri sui facti sunt, præbente hoc eis dotali instrumento: dotale autem instrumentum initium & occasionem habuit ex præcedente consuetudine. Quapropter unum eundemque ordinem utrisque attribuimus, & exinde consecutas calumnias pluribus constitutionibus subuertimus: illo dicto, quòd tametsi pater alios postea filios non procreet, nihilominus tamen sic quoque legitimos habeat filios, si dotalia instrumenta conficiat. Nam ut alij quidem ei gignerentur filij, in potestate fortasse & arbitrio fortunæ positum fuit, quemadmodum & ut nati superentur. Cæterùm significationem illam affectionis de prioribus editam, quæ nimirum uel ante dotalia instrumenta legitimorum ius adhibuit, nihil eius generis est, quod sanè penitus potuerit eripere. Multoque magis ex probabilibus rationibus hoc appositum est, si ante dotalia quidem instrumenta fœtus gestaretur in utero, post dotalia uerò ederetur, quòd is sibi ipsi auxilio sit, ut qui uel ante se editis hoc præstare possit. Adeoque inuenta à nobis est ratio quædam regulæ uim obtinens, quę pulcherrimè nobis omnia, quę de statu nascentium dici possunt, explicat. Nam cum dissidium ac dubitatio incidit, conceptionis ne tempus potius an natiuitatis attendendum sit: prorsus sanximus, ut propter puerorum utilitatem non tempus conceptionis, sed partus spectaretur: ita quidem, ut si huiusmodi aliquas circumstantias & factorum species contingat excogitari, in quibus conducibilius sit tempus conceptionis quàm tempus partus, nostro iussu illud potius obtineat, quod nascenti magis expedit. *Ait Imp.* Adeoque inuenta à nobis est ratio. *Scilicet l. 11. §. fin. C. de naturalib. liberis. de qua re alibi dicetur.*

Hactenus igitur leges, quibus causa proposita approbatur, expositæ sunt: nunc eius exceptiones sunt exponendæ. Harum prima hæc est: Nisi matrimonium inter patrem & matrem filij naturalis iure non subsistat. Hæc exceptio approbatur Inst. de nuptijs. §. fin. ibi: cuius matrimonium minimè legibus interdictum fuerat. cuius reliqua uerba uide suprà eod. causa, in prin. Concordat l. 10. in prin. C. de naturalib. liberis. cuius uerba uide itidem paulo superius. item concordat Nouell. c. 89. §. reliquum. ibi: Si quis igitur. cuius etiam uerba paulo superius sunt proposita. Concordat item & aliæ paulo antè exposita. Proinde liberi ex adulterio nati per subsequens matrimonium legitimari non possunt: quia inter adulterum & adulteram matrimonium non subsistit, ut suprà lib. 14. cap. 3. except. 40. est ostensum: approbaturq; species proposita etiam Nouell. c. 18. §. consideremus. ibi: Sicut enim quis legitimæ uxori. item Nouel. c. 89. §. enimuerò. ibi: Quemadmodum enim si quis. cuius utriusque uerba uide J. quæst. 4. reg. 2. except. 2. Secunda exceptio est: Nisi nuptialia instrumenta non sint conscripta. Et hæc exceptio constat ex ijs quæ suprà proposita sunt, item ex ijs quæ proponetur infrà in sequentib. Concordat item Nouell. c. 78. §. cæterùm si quis. cuius uerba uide suprà lib. 14. cap. 3. excep. 25. in fine.

Tertia

Tertia exceptio est: Nisi post contractum matrimonium nulli nascantur liberi, uel nati decesserint. Hæc exceptio reprobatur l.11. C. de naturalibus liberis, hisce uerbis: Nuper legem conscripsimus, per quam iussimus, si quis mulieré in suo contubernio collocauerit non ab initio affectione maritali (eam tamen cum qua poterat habere connubium) & ex ea liberos sustulerit, postea uerò affectione procedente etiam nuptialia instrumenta cum ea fecerit, filiosq; uel filias habuerit: non solum secundos liberos, qui post dotem editi sunt, iustos & in potestate esse patribus, sed etiam anteriores, qui & ijs qui postea sunt nati, occasioné legitimi nominis præstiterunt. Quam legem quidam putauerũt sic interpretari, ut si ne non fuerint progeniti post dotem conscriptam liberi, siue etiam ab hac luce subtracti, non anteriores filios iustos haberi, nisi in utroq; tempore uiuentes & superstites liberi inueniantur. Quórum superuacuam subtilitatem penitus inhibendam censemus. Sufficiat enim talem affectionem habuisse, ut post liberorum editionem etiam dotalia efficiãt instrumenta, & spem tollendæ sobolis habeant. Licet enim hoc quod spetatum est, ad effectum non peruenit, nihil anterioribus liberis fortuitus casus derogare concedatur: & multo magis si quis mulierem, quam in contubernio suo habuerat, prægnantem fecerit, postea autem adhuc grauida muliere constituta dotalia fecerit instrumenta, & puer uel puella editus uel edita sit, iusta patris soboles nascatur, & in potestate efficiatur, & hæres existat morienti siue ab intestato, siue ex testamento. Satis enim absurdum est, si filij post dotem progeniti, & anterioribus liberis adiutorium adferant, ipsum puerum uel puellam sibi opitulari non posse. *Concordat Nouel. c. 80. §. reliquum est, ibi: Et ut maximè. cuius uerba cum alijs concordantibus uide paulo superius ead. causa in prin. Sed & concordat Nouell. c. 12. §. ac cum inter: ibi, Siue etiam postea. cuius uerba uide paulo inferius.* *Quarta exceptio uidetur esse: Nisi post cõtractum matrimonium alij nascantur filij legitimi. Hæc exceptio reprobatur l. 10. C. de naturalib. liberis. cuius uerba uide paulo superius ead. causa in prin. Concordat Nouell. c. 89. §. reliquum est. ibi, Nam cum ea ipsa. cuius uerba uide itidem paulo superius in d. prin.* *Quinta exceptio uidetur esse: Nisi ex alio matrimonio & ex alia uxore supersint liberi legitimi. Hæc exceptio reprobatur Nouell. c. 12. §. ac cum inter, his uerbis:* Si quis cum legitimorum filiorum esset pater, post coniugis suæ ex rebus humanis discessum, aut secundum leges soluto matrimonio, cum alia muliere, quam per leges liceret uxorem ducere, consuetudinem haberet, & ante dotalia instrumenta (siquidem hæc confecerit) siue etiam postea nascerentur ei filij, aut etiam soli filij ante dotalia instrumenta nati restarent, alijs aut non genitis, aut etiam post natiuitatem mortuis: existimarunt quidam non posse eos, qui ex secunda nati essent, legitimos èxistere: quandoquidem adhuc superessent alij ex altera uxore legitimi & sui filij: quod quidem nullam in se habet rectam resonantiam. Nam si eiusmodi nos liberos legitimos & suos patri declarauimus, sola dotalium instrumentorum confectione contenti, existunt autem & priores sui, moritur pater relictis suis & legitimis liberis, tã ex priore quàm etiam ex secunda uxore progenitis, etsi ante dotalia instrumenta procreati sint, etsi nemo ulterius post instrumentum dotis natus sit, aut etiam natus mortuus sit: licentiamque ei lex tribuit, ut inter prolem suam testetur quo uelit modo, ut tamen in nullo leges offendat, quæ omnes ex æquo filios ad certam successionis partem uocare solent. Sui igitur & legitimi cum sint, peruenient ad hæreditatem tam ab intestato quàm ex testamento, prout uel pater, uel lex permiserit, inq; uices alter alteri succedet. Quid enim tandẽ aliud dicamus, cum ipsa per se legitimi & sui appellatio sufficiat declarare sub potestate patris eos existere, & ex testamento tribuere quę leges tribuunt, & omnia obtinere quæ eiusmodi appellationẽ deceãt? *Sexta exceptio est: Nisi liberi naturales ante constitutionem supradictam sint nati. Hæc exceptio reprobatur Nouell. c. 19. his uerbis:* Peruenit ad nos, ineptam plerisq; dubitationem incidisse, nempe an ea quæ à nobis de filijs ante dotaliũ instrumentorũ confectionem natis, dotalibus postmodum instrumentis compositis, sancita sunt, pertineant etiam retrò ad eas quæstiones, quę nondum uel iudicis sententia, uel transactione decisæ sunt: & quidẽ nobis cum per partes leges ferremus, in prima constitutione, quæ de his lata est, expressè memorantibus, ut siue superessent illis patres, siue mortui essent, nondum tamen id quæstionum genus uel iudicis sententia, uel trãsactione finem accepisset: omnino ita iudicaretur, quemadmodum lex nostra pręcipit. Quam deinde supplentes alteram quoq; legem tulimus, eadem obtinere sancientes, ut etsi post dotalia instrumenta filij nati sint, habeantur legitimi. Consimiliterq; in hac nostra secunda constitutione apposuimus, ut ea legislatio etiam ad præterita referatur tépora, exceptis illis speciebus, quas aut iudici-

alia

lis sententia, aut transactio composuit. Ex quo uerò post hasce nostras leges tā claras temerario quidam cōsilio malitiosè nostrā interpretari sanctionem præsumpserunt, co acti sumus & tertiam cōstitutionem descri bere: per quam iussimus, ut tametsi is, qui legitimam habuit uxorem, & ex ea liberos, deinde ea mortua, aut matrimonio per di uortiū soluto, ex aliqua filios suscipiat: qui cum nuptię interdictę non sunt, postquam natos filios dotalia in ipsam instrumenta componat, nihilominus & hi, qui ad eum illi modum procreantur, filij legitimi existant. In qua nostra constitutione quoniam expressis uerbis non adiecimus, ut de talibus lata sanctio æquè & in illis obtineat, quorum patres adhuc superfint, aut si mortui sunt, contentiones nondum uel iudicia ria sententia, uel amicorum interuentu sopitę sint inde quidam uenerunt in eam opi nionem, ut putarent nolle nos ea, quæ memoratis comprehenduntur sanctionibus, de his qui ante dotalium instrumentorum confectionem nati sunt filij, ualere: item in illis qui ante hāc sanctionem iam essent in lucē editi. præsertim cum ea pars, quæ hoc concernit, in prima & secunda constitutione posita à nobis in Codicis cōmpositione detracta fuerit. Quod perquàm absurdè ratiocinati sunt: optimo enim iure id & de prima & secūdaq; constitutione detraximus, & ad tertiam non apposuimus. Siquidem enim p partes descripsissemus sanctiones, necessarium fuisset forte assumere tale aliquid, quod retrò ad ea quæ legem præcessissent, respiceret. Cum uerò in Codicem nostro nomine præfulgentem omnes ad unam leges coaceruarentur, meritò id genus clausulas detrahi præcepimus, ne in libris superflus describeretur multitudo. In tertia uerò cōstitutione propterea de temporibus nihil adiecimus, quòd omnibus manifestum sit, ea quæ per interpretationē apponūtur, in illis obtinere debere in quibus etiā interpretatis legib. locus fit. Quia tamen omnino extiterunt quidam, qui in re tam manifesta uel ambigere conentur, uel errent: adijcimus & hanc legem, sanciē tes ut relata à nobis in tribus prędictis con stitutionibus sanctio in ijsdem ualeat, quæ in prima lata à nobis constitutione expressis uerbis adscripsimus: hoc est, ut siue superesse talium filiorum patres, siue mortem obijsse, nondum tamen controuersa in hac specie uel sententia, uel transactione finem accipere contingat, secundum hoc sub leges à nobis positas deducantur, exceptis il lis speciebus, quæ antequam hæ leges à nobis ferrentur, iudicum sententia uel transactione decisæ sunt. *Septima exceptio est: Nisi post Imperatoris Zenonis constitutionem, concubinam quis habuerit, & ex ea liberos procreauerit, exindeq; illam in uxorem duxerit. Hæc exceptio approbatur l. 5. §. fin. C. de natu ralibus liberis. cuius uerba uide §. ead. causa. in prin. Planè exceptio proposita mutata ac sublata est per constitutiones sequentes §. expositas. Cui mutationi concordat Nouell. c. 89. §. ac cum tres, his uerbis:* Cum tres aliæ conscriptæ sint constitutiones, Zeno quidem pientissimus princeps in sua nihil ferme de futuris, sed tantum de iam præteritis sancit: quam ideo solum describi curauimus, ne eos qui ex illa fortè constitutione utilitatem caperent, propterea quòd progenies eorum, quorum inibi fit mētio, hucusque pertingit, proueniente exinde utilitate priuaremus: quomodo & constitutionem pientissimi principis Anastasij, quæ spurios adoptari permittit, tametsi subditos de cætero nostros obturbare non patimur: tamen in hoc solum poni eam pręcipimus, ne si quibus aliqua ibidem reposita esset utilitas, per nostras hānc tollere uideremur leges. Semper enim boni alicuius authorem fieri oportet, non quę antè aliquibus bona suppetunt dissoluere. Nam patris nostri constitutionem, quæ spuriorum adoptiones magnam absurditatem in se habentes, & indistinctè spurios quasi aduenas quosdam in ius legitimorum producentes, prohibuit, ut castitatis studio introductam, uenusteq; positam recipimus. *Ait Imp.* Zeno quidem pientissimus princeps in sua, &c. *Hæc constitutio habetur d. l. 5. Ait insuper Imp.* Quomodo & constitutionem pientissimi principis Anastasij. *Hæc constitutio habetur l. 6. C. de natura libus liberis. cuius uerba uide paulo inferius causa 4. Ait denique Imp.* Nam patris nostri constitutionem. *Hæc habetur l. 7. C. d. tt. de qua itidem §. d. causa 4. Octaua exceptio uidetur esse: Nisi filij naturales ex ancilla sint nati. Et hæc exceptio reprobatur Nouell. c. 18. §. porrò autem, his uerbis:* Ex quo nos constituimus, ut si quis cum humaniter ad mulierem adiecisset oculos, eaque sine dotalibus instrumentis in domesticam consuetudinem assumpta filios inde suscepisset, postea ad maritalem affectionem effundens eiusmodi instrumenta conscripsisset, generassetque filios: non solum postea, sed etiam ante ea nati filij liberi existerent, & propter uehementem cauillantium, & malignè interpretantium uersutiam, aliam quoque constitutionem descripsimus, quòd ea ipsa uelimus obtinere, etsi alteri post dotalia instrumēnta filij nati non sint, aut nati mor tem obierint: quidam etiam alia nullam

recipienria controuersiam inuenerũt, nempe eadem hæc obtinere & in ijs qui libertabus cohabitent: quanquam si rectè oculos in nostrum intendissent scopum, deprehendissent utique iam etiam hoc legibus expressum. Si enim cum libertabus nuptiæ in uniuersum prohibitæ non sunt, iam antè erat manifestum, quòd & in illis hæc obtinere uoluerimus. Veruntamen quoniam omnino ea res in dubitationem peruenit, sancimus, si quis cum legitimam uxorem non haberet, benè erga ancillam suam affectus, ex ea in seruiture constituta filios susceperit, posteaq; ancillam cum filijs liberrate donauerit, neq; non aureorum annulorum & restitutorum natalium ius eis impetrauerit, & nuptias conscriptis dotalibus instrumentis confirmauerit, & postea nascantur filij, aut etiam non nascanrur (ut utrunque constitutionis nostræ casum complectamur) sit & uxor legitima, & filij in potestate, ac sui & parenti ab intestato hæredes. Loquimur autem de ijs qui ante dotalia instrumenta nati sunt, ijs obseruationibus, quibus ad ingenuitatem prædicto modo peruenerunt, & deinde dotalium instrumentorum confectione ius legitimorum filiorum illis præbente. *Ait Imp.* Neq; non aureorum annulorum & restitutorum natalium ius eis impetrauerit. *Hoc mutatur Nouell. c. 78. §. cæterùm siquis, cuius uerba uide 3. lib. 14. cap. 3. except. 25. in fine. Hæc de secunda causa.*

III. *Causa legitimationis est, rescriptum principis, quæ causa approbatur Nouell. c. 74. in prin. usque ad §. & nos non latuit. ubi Imp. Iustinianus more suo multùm declamasset, subijcit tandem hæc uerba:* Liceat patri si legitimam non habeat sobolem, filios restituere naturæ & antiquæ ingenuitati, si ex libera ei fiant, & suos de cætero & sub potestate habere: neque enim à principio, quando sola narura sanciebat, hominis antequam scriptæ prouenirent leges, fuit quædam differentia naturalis atq; legitimi: sed antiquis parentibus antiqui filij mox ut procedebant, fiebant legitimi. Et sicut in liberis natura quidem liberos fecit omnes, bella uerò seruitutem inuenerunt: sic etiam hinc natura quidem legitimas produxit soboles, attamen ad concupiscentiam diuersio naturales eis immiscuit. Tanquam ergo similibus passionibus factis, oportet etiam medelam ex qualitatibus inueniri: illam quidem à præcessoribus nostris, hanc uerò à nobis. Sit igitur licentia patri matrique in priore statu delinquenti, si ex ueritate aliquid circa thorum apparuerit deliquisse (aliter nanque fieri hoc in talibus casibus non permittimus, etsi quædam circumuentio est, aut non est, aut latet, aut aliquid etiam aliud fiat circa eam, aut quod prohibeat uenire ad uiam deducentem ad dotalia) etiam sic prouidere filijs, & offerre Imperatori precem hoc ipsum dicentem, quia uult naturales filios suos restituere naturæ, & antiquæ ingenuitati, & legitimorum iuri, ut sub potestate eius consistant, nihil à legitimis filijs differentes: & hoc facto exinde filios frui tali solatio, & neque fraudare posse patrem, & celantes matrem & ius legitimorum abijcere: uno enim hoc modo omnibus huiusmodi naturæ excessibus & adinuentionibus in his, qui legitimos non habent filios, medemur, ita breui solatio tantum naturæ impetum corrigentes. Si uerò solummodo naturalium filiorum pater hoc quidem propter quasdam fortuitas circumstantias non agat, moriens uerò sub quodam prædictorum casuum scripserit in testamento, uelle sibi eos legitimos esse filios successores: damus & huius rei licentiam, supplicantibus tamen etiam sic filijs post mortem patris, & hoc dicentibus, & patris testamentum ostendentibus, & hæredibus existentibus, in quantum pater eos scripserit, & ab Imperio hoc percipientibus, aut in uno eodemque hoc quod agitur sit donum patris & principis, id est dicere, naturæ simul & legis: & hoc dicimus nullum anteriorem legitimum perimentes modum, sed etiam hunc addentes, in quibus illos accipere non licet. Omnino enim suis existentibus deinde naturalibus procreatis, aut primitus natis, nequaquam legitimorum ius eis adijcitur, nisi forsitam per constitutiones nostras, quæ dotalium instrumentorum introduxerunt modum. *Ait Imp.* Si ex ueritate aliquid circa thorum apparuerit deliquisse (aliter nanque fieri, &c.) *Ad hæc uerba intelligenda, repetenda sunt uerba istius constitutionis præcedentia, quæ ob nimiam uerbositatem omisi. Sed & repetuntur eadem, & quidem paucioribus uerbis Nouell. c. 89. §. sed & illud. ubi etiam causa proposita approbatur, his uerbis:* Illud lege comprehensum fuit, ut si quis progeniem suam legitimam uelit reddere, neque suppeditet uxor talium filiorum mater, aut cum incredibili amore filios complectatur, mulieris tamen mores uitio non careant, neque dignam ipsam ducat aliquo legitimo nomine: & propterea defuncta uxore, aut indigna reputata qui cum matrimonium coleretur, aut etiam maliciosè à filijs circumuento negocio, & de industria muliere abscondita noua

noua fortè opulentia uel per filios, uel a-
liunde illi obueniente, ne legitimorum
iure ab ipsia agnito, præmorienteque ma-
tre pater usumfructum ut in filijs familia-
rum haberet. Si quis igitur non legitimos,
sed spurios tantùm habet, uelitque eos le-
gitimoa facere, uxorem autem uel om-
nino oon habeat: aut habeat quidem, non
tamen uitio carentem, aut prodeuntem
in conspectum, aut alioquin conficiendo
rum dotalium instrumentorum copiam
non hsbeat (quid enim si alter eorum ad
sacerdotium accesserit) sancimus, da-
musque ei licentiam (id quod & antea
fecimus) ut spurios filios per huiusmodi
aliquam uiam ad ius legitimorum produ-
cat, non subsistenribus uidelicet (ut di-
ximus) legitimis. Quemadmodum enim
certi modi sunt, qui seruos ad liberta-
tem, simul & ingenuitatem reducunt, re-
stituuntque natalibus: ita & si patri legi-
tima proles non suppetat, uelitque natu-
ræ eos & primæuæ ingenuitari restitue-
re (modò ex libera procreati sint) legiti-
mosque & in sua de cætero potestate ha-
bere: facito id per nostrum rescriptum.
Neque enim initio cum sola natura mo-
res & uiuendi leges dictaret hominibus,
antequam scriptæ leges subijssent, diffe-
rentia aliqua inter spurium fuit & genui-
num, siue legitimum: sed primis paren-
tibus primi liberi (ut sub initium præsen-
tis legis diximus) simulatque in lucem
prodierunt, legitimi facti sunt. Et quem-
admodum in liberis hominibus ex æ-
quo natura omnes liberos fecit, bella au-
tem inuenerunt seruitutem: ita & hic na-
tura quidem genuinas produxit proge-
nies, diuersio uerò ad concupiscentiam
spurium quasi quoddam fermentum ad-
miscuit. Vnde similibus passionibus exor-
tis æquum fuit, partim per maiores no-
stros; partim per nos ex æqualibua & re-
medium inueniri. Esto igitur patri qui
matrem in priore forma relinquat, in præ-
dictis casibus licentia maiestati impera-
toriæ offerre preces, quæ declarent, uel-
le se spurios suos restituere naturæ & pri-
mæuæ ingenuitati, iurique legirimorum,
ut suæ potestati subditi sint, in nullo à le-
gitimis differentes liberis, eoque facto fi-
lios exinde tali perfrui auxilio. Vna enim
hac ratione omnes huiusmodi excessus,
adinuentionesque naturæ in his, qui le-
gitimos non hsbent filios, curabimus,
tam paucis auxiliaribus copijs tantum na-
turæ impetum coërcentes. Sanè si natu-
ralium tantummodo filiorum pater per
aliquos casus fortuitos id facere nequeat,
moriens autem de aliqua prædictarum
specierum testamentum scripserit, uo-
lens legirimos sibi filios suos hæredes esse:
damus ei huius quoque licentiam, si ta-
men post patris mortem filij etiam sic pre-
ces fundant, & hoc doceant, patrisque
testamentum ostendant, & ex lege hære-
ditatem adeant: habento & hoc donum
paterno imperialiq; beneficio, aut (quod
idem est dicere) naturæ & legis. *Ha-
ctenus causa proposita approbata est, cuius exem-
plum proponitur l. 58. ff. de iure nuptiar. cuius uer-
ba uide suprà libro 14. capite 2. quæstion. 3. reg. 1.
exceptio. 1. Huius autem causæ exceptio prima hæc
est: Nisi pater qui rescriptum impetrat; legiti-
mos habeat liberos. quæ exceptio approbatur d. c.
74. §. liceat igitur. item §. sit igitur licentia.
uers. in his qui legitimos non habent filios. item
§. si uerò solummodo. uers. Omnino enim suis exi-
stentibus. quorum omnium uerba proposita sunt
suprà ead. causa, in prin. Sed & concordat d. c.
89. §. sed & illud. uers. Si quis igitur non legiti-
mos. item uers. Non subsistentibus uidelicet (ut di-
ximus) legitimis. quorum uerba itidem proposita
sunt paulo superius. concordat item d. c. 89. §. in
uniuersum, in fine, his uerbis:* Omnimodò
subsistentibus legitimis, deinde spurijs
uel post uel etiam ante legitimos natis, ni-
si prorsus per curiam aut nostras constitu-
tiones, quæ dotalium iostrumentorum ra-
tionem introduxerunt, ius legitimorum
non adijciatur.

*Secunda exceptio est: Nisi per subsequens ma-
trimonium pater filios legitimare possit, nulla legi-
tima causa impediente. Hæc exceptio elicitur ex d.
Nouell. c. 74. §. sit igitur licentia. ibi: si ex ueritate.
concordat d. c. 89. §. sed & illud. uers. uxorem autem
uel omnino.*

*Tertia exceptio est: Nisi filius naturalis rescri-
ptum petens non ostenderit patris testamentum, quod
eius petitioni suffragetur. Hæc exceptio approba-
tur d. Nouell. c. 74. §. si uerò solummodo. ibi: Suppli-
cantibus tamen. Cōcordat d. c. 89. §. esto igitur patri:
uers. Sanè si naturalium.*

*Quarta exceptio est: Nisi filij naturales ex ancil-
la sint nati. Hæc exceptio approbatur d. c. 89.
§. sed & illud. uers. Modò ex libera procreati
sint. Quorum omnium uerba paulo superius sunt
proposita.*

IIII. *Causa legitimationis est, adoptio. Si sci-
licet liberi naturales à patre suo naturali adrogen-
tur. quæ causa approbatur l. 6. C. de naturalibus li-
beris, hisce uerbis:* Iubemus eos, quibus
nullis legitimis existentibus liberis, in præ
senti aliquæ mulieres uxoris loco haben-
tur, ex his sibi progenitos uel procrean-
dos, suos & in potestate, legitimosque
habere, propriasque substantias ad eos
uel per ultimas uoluntates, uel per dona-

 tiones;

tiones, seu alios legi cognitos titulos (si uo luerint) transferre: ab intestato quoque ad eorum hæreditatem uocandos, nec aliquas quæstiones seu altercationes exercendi sub qualibet astutia, subtilique legum uel constitutionum occasione super his uel adgnatis, seu cognatis genitoris eorum, uel quibusdam alijs superesse facultatem in posterum. Nihilominus quisquis huiusmodi mulierem uxoris loco dotalibus instrumentis confectis habuerit, pro eius sobole similem eandemque formam custodiri: ne adimatur ei licentia sibi quodammodo per liberos proprium suum patrimonium adquirendi. Filios insuper & filias iam per diuinos affatus à patribus suis in adrogationem susceptos, uel susceptas, huius prouidentissimæ nostræ legis beneficio & iuuamine potiri censemus. *Mutatur ac tollitur hæc constitutio, reprobaturq́; causa proposita l. 7. C. eod. tit. his uerbis:* Legem Anastasij diuæ recordationis, quæ super naturalibus filijs emissa est, in his ualere tantùm casibus concedimus, qui nunc usque subsecuti sunt pro eiusdem legis tenore in matrimonijs tunc constantibus, uel postea contractis: ita tamen ut aliunde progenitis subuenisse credatur, quàm non ex nefario nec incesto coniugio. Naturalibus insuper filijs seu filiabus, ex cuiuslibet mulieris cupidine non incesta, non nefaria procreatis, & in paterna per adrogationem, seu per adoptionem sacra susceptis ex diuinis iussionibus, siue antequam eadem lex irrepserit, seu post eandem legem usque ad præsentem diem, non sine ratione duximus suffragandum, ut adoptio seu adrogatio firma permaneat, nullis prorsus improbanda quæstionibus, quasi quod impetrarunt lege quadam interdictum sit: cum etsi qua prius talis emergebat dubitatio, remittenda fuit mouente misericordia, quia indigni non sunt qui alieno laborant uitio. Sint itaque post eandem adrogationem seu adoptionem sui & in potestate patrum, successionesque tam ex testamento quàm ab intestato capiant, prout in adrogatis seu adoptatis constitutum est. In posterum uerò sciant omnes, legitimis matrimonijs legitimam sibi posteritatem quærendam, ac si prædicta constitutio lata non esset. Iniusta nanque libidinum desideria nulla de cætero uenia defendet, nullum subleuabit nouum adminiculum præter anteriorum dispositionum ordinem, non antelata sanctio, quam ex hoc die resecandam pia suggessit ratio: non adrogationum uel adoptionum prætextus, quæ ulterius minimè ferendæ sunt, non astutiæ siue diuinis affectandæ literis, seu quibusdam illicitis ambiendæ machinationibus: cum nimis sit indignum, nimis item impium flagitijs præsidia quærere, ut & petulantiæ seruire liceat, & iura nomenque patria, quod eis denegatum est, id altero legis colore præsumant. *Concordat huic mutationi Nouell. c. 89. §. ac cum tres. ibi: quomodo & constitutionem. cuius uerba uide §. causa 2. except. 7. item concordat d. c. 89. §. modum uerò, his uerbis:* Modum adoptionis qui nonnullis ante nos Imperatoribus olim in spurijs non uisus est improbabilis, cum pro tenore paternæ constitutionis importunum deprehenderimus, nos quoque (ut dictum est) eijcimus: & quia attentè in castitatem defixit oculos, & quia decorum non fuerit, ut pulchrè reiecta denuò reducantur in rempublicam. *Concordat item Nouell. c. 74. §. & nos non latuit, his uerbis:* Nos non latuit quia etiam adoptionis mo dus erat antiquitùs ab aliquibus ante nos Imperatoribus super naturales ad legitimos transferendos non improbabilis existimatus. Sed æquo piæ memoriæ noster pater & constitutio ab illo prolata talia reprehendit. Manere ergo & illa in suis terminis uolumus: quoniam castitatem diligenter considerauit, & incompetens est, quæ benè exclusa sunt rursus ad rempoblicam reuocare.

V. *Causa legitimationis est: Si pater in instrumẽto publico, uel apud acta cõfiteatur illum filium suum esse, non adiecto, naturalem. Hæc causa approbatur Nouell. c. 117. §. adhæc uerò & illud, his uerbis:* Illud lege complecti uisum est, ut si quis cum filium seu filiam habeat ex muliere libera, qui cum illi consistere matrimonium possit, in instrumento siue publico, siue priuato manu subscripto, & trium fidedignorum testium subscriptiones habente, uel in testamento, uel apud actorum publicorum monumenta dicat hunc aut hanc filium seu filiam suam, neque adijciat, naturalem: huiusmodi filij legitimi sint, neque ab ipsis alia eius rei requiratur probatio, sed omnibus perfruantur iuribus quæcunque legitimis filijs nostræ præbent leges, utpote ipsorum patre eos (ut dictum est) suos filios appellante. Exinde enim & cum eorum matre demonstratur legitimas habuisse nuptias, neq; ad nuptiarum fidem alia ab ea requiratur probatio. Item si pater cum ex eadem muliere multos haberet filios, uni ex ijs quocunq; prædictorum modorũ testimonium præbuerit, uni datũ patris testimonium sufficiat, & alijs ex eadem muliere natis ad legitimorum iura obtinenda.

Exceptio-

Exceptiones præcedentium causarum generales.

Hactenus causæ ex quibus liberi naturales efficiuntur legitimi, expositæ sunt. Harum autem exceptio generalis prima hæc est: Nisi liberi naturales legitimi esse nolint. Hæc exceptio approbatur Nouell.c.89.§. in uniuersum, his uerbis: In uniuersum in his qui per prædictos modos ad legitimorum ius producuntur, tunc demum ista obtinere uolumus, cum etiam filij hæc amplexentur. Nam si patriæ potestatis iura inuitis filijs dissoluere patribus permissum non est, multo magis inuitum & nolentem filium in ius patriæ potestatis redigere siue per oblationem ad curiam, siue per dotalium instrumentorum confectionem, siue quocunq; alio commento, fortè paternam etiá reueritum fortunam, iustum non est, & maiestati Imperatoriæ ac legislationi propriũ non facimus. Si uerò multis existentibus filijs alij amplectantur, alij recusent: eos tantùm qui id amplectuntur, legitimos fieri, cæteris spurijs manentibus. *Secunda exceptio generalis hæc est: Nisi ex prohibito coitu filius sit natus. De hac exceptione uide ʒ. eod. cap. in fine.*

IIII. PROPRIA IVRA NAturalium liberorum.

1. *Regula. De hæreditate ex testamento, legatis & donationibus. Pater naturalibus liberis non nisi unciã bonorum suorum relinquere, uel donare potest. quæ regula approbatur l. 2. C. de naturalib. liberis, hisce uerbis:* Matre uel legitimis filijs, uel nepotibus, aut pronepotibus cuiuscũq; sexus uno pluribusue existentibus, bonorum suorum unam tantùm unciam pater naturalibus filijs, seu filiabus, eorumq; genitrici uel si sola sit concubina, semiunciam largiendi uel relinquendi habeat potestatem. Quidquid uerò ultra modum concessum relictum sit, legitimis liberis, uel matri, uel cæteris successoribus datur. *Concordat Nouell. c.89.§. discretis. uers. Ne igitur perpetuò. his uerbis:* Sancimus, si quis legitimos filios habeat, non naturalibus filijs eorumq; matri ultra unciá uná relinquere, aut etiá donare posse. Ná hoc in priore cõstitutione ratũ ducimus. Sed et si quid amplius quocũq; modo dare uoluerit, hoc legitimorũ filiorum fieri: etsi filij nõ sint, sed sola concubina, huic semiunciá relinquere aut donare cõcedimus. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi filius naturalis sit legitimatus. quæ exceptio approbatur Nouell. c.89.§. unde his à nobis, hisce uerbis:* His à nobis sancitis & manifestatis, quo conueniat modo ad ciuilitaté & legitimorũ ius accedere; nihil de taliũ successione dicendũ est. nam in illis eadẽ quoq; successionum ratio est, quæ in cęteris iá inde ab initio legitimis solet existere. *Huius exceptionis species uide ʒ. in causis legitimationis. Planè huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi pater filio naturali plus relinquat, quàm uni filio legitimo. Hæc replicatio approbatur l.9.§. fin. C. de natural. liberis, hisce uerbis:* Minimè patribus liceat per donationé, uel ultimam uoluntaté amplius filio naturali per oblationé curiæ legitimato dare, uel relinquere, quá uni filio ex legitimo matrimonio procreato dederit, uel reliquerit, cui &c. *Secunda exceptio est: Nisi legitimi filij nulli supersint, nec mater relinquentis. Hæc exceptio approbatur l.8. C. de naturalib. liberis, his uerbis:* Humanitatis intuitu naturalibus patrib. hoc indulgemus, ut liceat eis, nulla legitima sobole uel matre subsistẽte, naturalẽ uel naturales filios matréq; eorum non tantùm ex tribus uncijs, quod pręteritę leges permittebant: sed etiá ex duplici portione, id est, sex uncijs hęredes scribere: ut licet ab intestato nullá communioné ad patris naturalis successioné habẽt, ex suprema tamé eius uolũtate permittatur eis usq; ad prædictas sex uncias (si hoc scilicet naturalis pater uoluerit) hęreditaté eius capere: ita tamé ut memoratá sex unciarũ quantitaté in omnib. naturalib. filijs & matre eorũ minimè testator excedat. Quá & in legatis, & in fideicõmissis relinquẽdis, & dotibus & donationibus tá alijs quá ante nuptias, usq; ad unciarum sex æstimationẽ liberam similiter naturalibus eorũ patribus damus potestatem. Hæc autẽ in futuris tantũmodo testamentis, uel ultimis uoluntatibus, uel dotibus, uel donationibus locũ habebũt. *Huius exceptionis prima replicatio hæc est: Nisi ultra semissem bonorum filio naturali pater relinquat. Hæc replicatio ex iam dictis cõstat. Sed mutatur ac reprobatur iure nouo Nouell. c.89.§. cæterùm si legitimos, his uerbis:* Si legitimos filios aut aliquem ascendentiũ pater non habeat, licentia esto naturales liberos uel in omnes duodecim uncias hęredes scribere, & res inter ipsos partiri quocunq; modo uoluerint, & uel per donationes siue simplices, siue ante nuptias, uel quocunq; alio legitimo modo suas in illos transferre substátias. Neq; enim amplius eo pacto certis opus habebunt hominibus ad impietaté aut periuriũ propensis, sed per se manifestè suam disponent uoluntaté. *Ait Imp. Neq; enim amplius eo pacto, &c. Ad hæc intelligẽda repetenda sunt uerba eiusdẽ constitutionis præcedentia hæc:* Nonnulli cũ licentiá non habeant naturalibus suis filijs quantum uolunt relinquendi, deligunt aliquádo uiros, & hęredes eos scribũt in hoc, ut filijs restituant: qui deinde aut ex hoc impiè agũt, & pręuaricantur uoluntaté defuncti, aut (quod omniũ leuissimũ putamus) etiá peierant: tacemusq; hoc loco quá multa de illustribus personis talia superioribus

téporibus delinquentibns memoriæ tradita sint. Ne igitur perpetuò huiusmodi delictú admitti cócedamus, & quod in peregrinis & ijs qui nulla nobis noticia cõiuncti sint, facere licet, hoc in naturalibus suis liberis facore homines probibeamus. Hisce uerbis continetur ratio propositæ replicationis reprobatæ. Concordat iuri nouo iam exposito l.6. in prin. C. de naturalib. liberis, cuius uerba uide ī. quæst. prox. causa 4. Secunda propositæ exceptionis replicatio uidetur esse: Nisi ascendentes relinquentis superfint. uerùm replicatio hæc reprobatur d.§. cæterùm si legitimos, his uerbis: At si quos ascendentes habeant hi quos prædiximus, legitimá eis selinquunto portionem, quam lex & nos cõstituimus: quod superest, totú ad naturales liberos transmittendi licentiam babento. Tertia propositæ regulæ exceptio uidetur: Nisi non in ultima uoluntate reliquerit, sed inter uiuos pater filio naturali donauerit, aut pro filia in dotem dederit. Hæc exceptio reprobatur l.8.§. quam & in legatis. C. de naturalib. liberis. cuius uerba uide ī. exc. prox. in prin. Quarta exceptio est: Nisi non pater, sed auus nepoti naturali relinquat. Hæc exceptio approbatur l.12. C.d. tt. his uerbis: Cuidam qui iustú filium babebat, nepos accessit naturalis, si nepotis nomen huiusmodi soboli logibus accommodandú esset quærebatur? Volebat enim tali naturali nepoti ex suo legitimo filio iá defuncto progenito totam suam substantiá relinquere. quasi sacris constitutionibus tantummodo in filijs naturalibus probibentibus totum patrimoniú, siue quantam parté uoluerit, eis relinquere, & certo fine partes eorum concludentibus. Huiusmodi autem dubitatio & in alia dubitationis specie uétilata est: quid enim si ex naturali filio nepotem haboat auus legitimú patri suo, uel naturalem? In omnibus itaq; talibus dubitationibus, quum nulla legitima consequétia in huiusmodi psonis custoditur, sed interuentu sobolis naturalis nullú ius legitimú subesse potest, ut necessitas relinquédi aliquid eis ex legib. immineat: liceat ei quátum uoluerit suæ substantiæ in eos conferre, scilicet nulla legitima sobole subsistéte. Filijs enim naturalibus relinqui cõstitutiones quantú uoluerint, ideo prohibuerunt, quia uitiú paternum frenandum esse existimauerunt. In nepotibus autem nó eadem obseruatio in prędatis speciebus custodienda est, ubi legitima soboles minimè facit impedimentú. Ea enim subsistente, ueterú constitutionum tenorem in naturalibus filijs statutum & in nepotes extédimus. Sed hoc in his tantúmodo sancimus, in quibus uoluntate aliquid consecuti sunt. Iura etenim ab intestato in aui successionem nemini eorum penitus aperimus. Et hæc non solùm ois accedere censemus à substantia sui paterni naturalis, sed etiam proaui, uel eius cognationis: si quis saltem huiusmodi uocabulum in tam degeneres homines extendere maluerit. Concordat Nouell. c.89.§. quod enim ad spurios, his uerbis: Quod ad spurios nepotes attinet, ea obtinento, quæ expressis iam uerbis de his à nobis sancita sunt. Propositæ exceptionis replicatio hæc est: Nisi auus habeat alios liberos legitimos. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Vbi legitima soboles minimè facit impedimentum. Ea enim subsistonte, ueterum constitutionum tenorem in naturalibus filijs statutum & in nepotes extendimus. Quinta exceptio est: Nisi non filio naturali, sed nepoti ex eo auus relinquat. quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur l.12. C. de naturalibus liberis ī. except. prox. exposita. Hactenus exceptiones propositæ regulæ sunt enumeratæ, quarum replicationes aliquot sunt generales, nimirum: Nisi ex incesto & nefario coitu filij sint nati: Nisi ex senatore & liberta sint nati. de quibus uide ∫. eod. cap. in fine.

II. Regula. De hereditate patris ab intestato. Hæc liberis naturalibus regulariter quidem non debetur. quæ regula approbatur Inst. de nuptijs. §: si aduersus ea. cuius uerba uide ī. lib.14. cap.2. quæst.9. reg.1. Verùm eius exceptio prima hæc est: Nisi filius sit legitimatus. quæ exceptio approbatur Inst. de hereditat. quæ ab intestata. §. quibus connumerari. cuius uerba uide alibi. Concordant ea quæ dicta sunt ī. reg. prox. except.1. Sed & concordat Nouell. c.89.§. reliquum, his uerbis: Eo quòd filios naturales semel legitimos fecimus, tribuimus unà etiam, ut illas successiones habeant, quas bi habent, qui semper iam inde ab initio legitimi constituti sunt. Concordant insuper ea quæ dicta sunt ī. quæst. prox. Secunda exceptio est: Nisi pater legitimis liberis non existentibus decesserit. Hæc exceptio approbatur l.6. ibi: ab intestato quoque. C. de naturalibus liberis. cuius uerba uide ī. quæst. prox. causa 4. Concordat Nouell. c.18.§. consideremus, his uerbis: Multi molesti sunt nobis semper, precesq; no crebræ & flentes filij, & semper equidem clemens aliquid definimus. Sed quia cum hoc non lege agimus, erubescimus: ideoque causæ etiam adijcientes legem ipsi quidem populos remouebimus, dabimus autem omnibus habere ex lege remedium. Quis enim testari naturalium filiorum patribus etiam ipsis dedimus, legitima quidem existente prole, usq; ad unam solùm unciam, quam habebant unà cum matre, hoc quod etiam prius fuit: filijs autem non existentibus legitimis, & usque ad medietatem totius substantiæ. & hoc dicunt à nobis positæ leges non in testamentis solùm patribus concedentes hoc agere, sed etiam alijs munifi-

munificentijs, quas & ſoperſtites donant: præſens antem lex de his quæ ab inteſtato ſunt, loquitur, & noui aliquid introducit. Nunc enim ſi quis moriens legitima ſibi penitus ſobole nō exiſtente (filiorū dicimus, aut napotū, ant cęterę ſucceſsionis) neq; uxore legitima: proinde decedat non diſpoſita ſubſtantia, & ueniat cognatio forſan, ant certè manumiſſor bonorum poſſeſſionam petens & inſurgens, aut etiam noſtrum ærarium (nec enim illi quantum ad hoc parcimus) ſit autem & domi donec uiuit, libera mulier io habitu concubinę cum eo degens, & filij ex ea (talibus enim ſolis hæc ſancimus, ubi omnino indubitata ſiue concubinæ in domo retentio, ſiue naturalium ibidem proles & nutrimentū) damus eis & inteſtato parētibus mouentibus duas habere uncias paternę ſubſtantiæ cum matre partiendas, quotcūq; filij fuerint, ut pro portione unius filij & mater accipiat. Et hæc dicimus, ſi uni concubinę cohabitauarit, & filios ex ea habuerit, aut prædecedente concubina (morte forſan aut diuiſione) filij domi ſint: tuoc enim damus eis ab inteſtato duarum unciarum ſucceſsionem. Si autem ita effuſæ concupiſcentiæ ſit, nt & alias introdocat priori concubinas, & multitudinem habeat concubinarum fornicantium (ſic enim dicere melius eſt) & ex ais filios faciens moriatur, multas ſimul relinquens cōcubinas: odilis quidem nobis talis eſt, procul autē omnibus modis ab hac lege expellatur. Sicut enim quis legitimæ nxori coniunctus alias ſuperinducera non poterit, matrimonio conſiſtente, & ex eis legitimè filios procreare: ſic neq; poſt cognitam (quemadmodum diximus) concubinam & ex illa filios dabimus, ſi alind opus libidinis egerit, etiam hoc ad ſucceſsionē eius introduci, ſi mortuus fuerit inteſtatus. nam ſi hoc non cooſtituimus, indiſcretæ erunt muliares, quam magis aut quam minus amauerit, indiſcreti etiam filij: & nos non præbemus loxuriantibus, ſed caſtè uiuentibus legem. Non autem diſtinguimns de filijs ſiue maſculi, ſiue fœminæ ſint: ſicut enim natura nihil circa hoc arte ratiocinatur, ita nec nos alteram in maſculis & alteram in fœminis ſecundum hoc ponimus legem. *Concordat propoſitæ exceptioni ſecundæ Nouell. c. 89. §. enimuerò ſi quis, hiſce uerbis:* Si qs moriatur, neq; ulla omnino prole legitima ſubſiſtente (nempe filijs, aut nepotibus, aot reliqua deinceps ſucceſsione) naque uxore legitima, deinde moriatur, nō diſpoſita teſtamēto ſubſtantia, & cognatio, ps tronnsue fortè, aut fiſcus (nam naq; illi in hoc parcimus) neniat bonorum poſſeſsionem interturbans & prætendens, habuerit autem domi, quoad ſuperfuit, liberam mulierem concubinæ loco ſibi adhærentem, ex eaq; liberos (ſolis enim huiuſmodi iſta ſancimus, ubi omnino tam concubinæ in domo retentio, quàm filiorum exinde procreatio, ſimul & aducatio indubitata eſt) damus ais, ut u[...]nteſtato morientibus parentibus paternæ ſubſtantiæ ſextautem habeant unà cum matre partieodum, quotcunque numero filij ſint, ut ſcilicet unius filij portionem etiam mater capiat. Atque hæc quidam ſi uni tantum concubinæ cohabitauerit, & filios ex ea habuerit, aut etiā prędiſcadēte cōcubina (morte fortè uel ſeparatiooe) filij reſtiterint in ædibus: tunc enim prębemns eis, ut ab ioteſtato in ſextātem uocētur. Cęterùm ſi nimiū profuſa libidine fuerit, & alias atq; alias priori cōcubinas induxerit, & multitudinem ſomicantium (ita enim pręclarius dicitur) mulierum habuarit, & procreatis ex his liberis decedat, multis ſimul domi concubinis relictis: odio dignus eiuſmodi eſto, & longiſsimè ab hac lege prorſus cum iſtiuſmodi filijs & concubinis expellitor. Quemadmodum enim ſi quis legitimè cum uxore matrimonium colere, alias ſuperinducere conſtante matrimonio, & legitimè liberos ex ijs procreare nequeat: ita neque poſt ſemel agoitam (quo diximus modo) concubinam, & ex illa ſuſceptos liberos concedemus, ut ſi quid aliud extraordinsria prætereà libidine ſuſtulerit, illud quoque ad ſucceſsionem eius inducatur, ſi moriatur inteſtatus. Niſi enim hoc ita lege cauatimus, nequa inter mulieres aliqua diſtinctio erit, quam magis aut quam minus amarit, neque inter filios. Et nos non intemperanter ad libidinem proruentibus, ſed paulò caſtius uiuentibus legem proferimus. Non conſtituimus autem inter filios differentiam maſculi'ne an fœminæ ſint. Nam quemadmodum natura nihil circa iſtiuſmodi artificioſius & ſubtilius ratiocinatur: ita neque noa aliam de maſculis, aliamque de fœminis hoc caſu legam proponimus. *Hactenus exceptio propoſita approbata eſt. Eius autem replicatio prima hæc eſt. Niſi pater uxore legitima relicta deceſſerit. quæ replicatio approbatur uerbis paulo ſuperius propoſitis hiſce:* Neque uxore legitima. *Cui concordat Nouell. conſtitut. 18. c. §. conſideramus.*

Secunda replicatio eſt: Niſi filij non ex concubina, ſed ex alia muliere, non uxore ſint nati. Et hæc replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce: Solis anim huiuſmodi iſta ſancimus, ubi omnino tam concubinæ in

domo retentio, quàm filiorum exinde procreatio, simul & educatio indubitata est. Cōcordat d. §. consideremus. ibi: *talibus enim solis haec sancimus.* *Tertiae replicationis loco notandū, quòd filij naturales ultra sextantem ab intestato hereditatis petere non possint. quae replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Paternae substantiae sextantem habeāt unà cum matre partiendum. *Concordat d. §. consideremus. ibi:* Damus eis & intestato parentibus morientibus duas habere uncias paternae substantiae. *Huius replicationis duplicatio haec est; Nisi filiae curiae se offerant, patre decurione existente. tunc enim illis debetur dodrans. quae duplicatio approbatur Nouell. c. 38. §. si cui uerò. ibi: Si uerò & ipse. de qua re uide s. lib. 12. cap. 2. quaest. 2. reg. 11. except. 1. repl. 2.* *Quarta replicatio est: Nisi defunctus pater plures concubinas habuerit, non unam solum. Haec replicatio approbatur supradictis uerbis hisce:* Atque haec quidem si uni tantùm concubinae cohabitauerit, &c. *Concordat d. §. consideremus. ibi:* Et haec dicimus, si uni concubinae cohabitauerit. *Quinta replicatio uidetur esse: Nisi non filij, sed filiae sint naturales. Haec replicatio reprobatur uerbis suprà propositis hisce:* Non constituimus autem inter filios differentiam, masculi' ne an foeminę sint, &c. *Concordat d. §. consideremus. ibi:* Non autem distinguimus de filijs. *Sexta replicatio est: Nisi ex nefario & incesto coitu filij sunt nati. De hac re uide s. eod. cap. in fine. Haec de secunda exceptione, eiusque replicationibus sint dicta.* *Tertia propositae regulae exceptio uidetur esse: Nisi non de patris, sed auita hereditate agatur. Haec exceptio reprobatur l. 12. §. fin C. de naturalibus liberis. cuius uerba uide s. reg. prox. except. 4.*

III. Regula. *De hereditate cognatorum. Haec hereditas liberis naturalibus non competit. quae regula approbatur per ea quae dicta sunt s. quaest. proxim. causa 1. exception. 6. Concordat l. 12. §. fin. C. de naturalibus liberis. cuius uerba uide suprà reg. 1. except. 4.*

IIII. Regula. *De hereditate naturalium liberorum. quis in eam succedat, proponetur aliquando in loco hereditatum.*

V. Regula. *De alendis liberis naturalibus. Parens quidem eos alere nō tenetur. quae regula approbatur, simul & distinguitur per ea quae proposita sunt s. cap. 1. quaest. 5. reg. 10. except. 5.* *Sed mortuo patre heredes eius eis alimenta debent. quae regula approbatur Nouell. c. 89. §. si uerò (oportet, his uerbis:* Si uerò (oportet enim per omnia nos diuerticula subtilitatis iuxtà ac pietatis ingredi) is qui legitimos habet filios, relinquat & spurios: tametsi nihil omnino illis ab intestato uolumus accedere, tamen spurios à legitimis, sancimus, prout decet, proq; patrimonij mensura à bono uiro comprobata, id quod à nostris legibus boni uiri arbitratu dicitur, enutriri. Eodē hoc obseruando & si quis uxorem habeat, & ex praemortua concubina progenitos sibi spurios filios, ut & illi exhibeantur alenturq; ab eius successoribus.

VI. Regula. *De gratitudine filiorum naturalium & reuerentia erga parentes, proponitur d. c. 89. §. certè in quibus, his uerbis:* In quibus casibus spurios filios ad successionem uocauimus, in his sanè & ipsi decentem erga naturales parentes animi gratitudinē cōseruanto: & qua mensura naturalibus liberis secundū nostram legem parentes prospiciūt, eadem & ipsi parentes siue in successionibus, siue praebendis alimētis, prout de ipsis lege sancimus, remuneranto.

De exceptione praecedentium regularum generali.

Hactenus propria naturalium liberorum proposita sunt. Verùm eorum omnium, quae hucusq; uel in regulis, uel exceptionibus pro liberis naturalibus statuta sunt, exceptio generalis haec est: Nisi ex nefario, aut incesto, prohibitoq; coitu filius sit natus. quae exceptio approbatur Nouell. c. 89. §. postremò, his uerbis: Primùm quidem quicunq; ex nefario, aut incesto prohibitoq; coitu (neq; enim nuptias appellabimus) processerit, is neq; naturalis nominabitur, neq; à parētibus educabitur, neq; aliquam ex praesenti lege habebit cōmunionem. Proinde tametsi à Cōstantino pientiss. principe in cōstitutione ad Gregorium conscripta quędam de talibus prodita sunt liberis, tamen ea non admittimus: quandoquidē & desuetudine iam peremptasunt. Nam Phoenicarcharū & Syriarcharum, magistrorūq; militiae, & maximè insignium, neq; non clarissimorū mentionem facit: neq; uult ut ex ijs prognati naturales sint, prohibens illis etiam Imperatoriae munificentiae mansuetudinē: quam planè constitutionem penitus abrogamus. *Constitutio haec quae hic abrogatur, habetur l. 1. C. de naturalibus liberis, hisce uerbis:* Senatores seu perfectissimos, uel quos in ciuitatibus duumuiralitas uel sacerdotij, id est, Phoenicarchiae uel Syriarchiae ornamenta condecorāt, placet maculam subire infamiae, & alienos à Romanis legibus fieri, si ex ancilla, uel ancillae filia, uel liberta, uel libertae filia, uel scenica, uel scenicae filia, uel tabernaria, uel tabernariae filia, uel humili uel abiecta persona, uel lenonis aut arenarij filia, uel quae mercimonijs publicè praefuerit, susceptos filios in numero legitimorum habere uoluerint, aut proprio iudicio aut nostri praerogatiua rescripti: ita ut quidquid talibus liberis pater donauerit (siue illos legitimos seu naturales dixerit) totum retractum legitimae soboli reddatur, aut fratri, aut

tri, aut sorori, aut patri, aut matri. Sed etsi uxori tali quodcunq; datum quolibet genere fuerit, uel emptione collatum: etiam hoc retractum reddi præcipimus. Ipsas etiam quarum uenenis interficiuntur animi perditotum (si quid quæritur uel commendatum dicitur quod his reddendũ est, quibus iussimus, aut fisco nostro) tormentis subijci iubemus. Siue itaque per ipsum donatum est, qui pater dicitur, uel per alium, siue per interpositam personam, siue ab eo emptum, uel ab alio, siue ipsorum nomine comparatum: statim retractũ reddatur quibus iussimus: aut si non existant, fisci iuribus uindicetur. Quòd si existentes & in præsentia rerum constituti agere noluerint, pacto uel iureiurando exclusi, totum sine mora fiscus inuadat: quibus tacentibus & dissimulantibus ad defensionem fiscalem duorum mensium tempora limitentur: intra quę si non retraxerint, uel propter retrahendum rectorem prouinciæ interpellauerint, quidquid talibus filijs uel uxoribus liberalitas impura contulerit, fiscus nolite inuadat, donatas uel commendatas res sub pœna quadrupli seuera quæstione perquirens. *Hæc constitutio (ut dictum est) hodie per supradicta uerba est mutata ac sublata.* *Hæc de naturalibus liberis, nec non de iure inter parentes & liberos quod fit: nunc de causis huius iuris, seu patriæ potestatis tam adquirendæ quàm amittendæ dicetur.*

DE CAVSIS PATRIAE POtestatis adquirendæ: nec non de actionibus alijsq; remedijs, quibus quis filius alicuius dicitur, uel negatur.

Cap. V.

I. CAVSAE, EX QVIBVS QVIS filius probatur, uel saltem est agnoscendus pro filio.

PRima regula. *Si quis ex uxore alicuius natus sit, filius eius præsumitur. quæ regula approbatur l. 6. in prin. ff. de his qui sui uel alieni iuris, hisce uerbis:* Filium eum definimus, qui ex uiro & uxore eius nascitur. —*Concordat l. 4. in fine. ff. eod. tit. cuius uerba cum concordantibus uide s. eod. lib. cap. 1. quæst. 3. reg. 1. Huius regulæ exceptio prima hæc uidetur esse: Nisi septimo mense natus sit. Hæc exceptio reprobatur l. 12. ff. de statu hominum, his uerbis:* Septimo mense nasci perfectum partum iam receptum est, propter authoritatem doctissimi uiri Hippocratis. Et ideo credendũ est, eum qui ex iustis nuptijs septimo mense natus est, iustum filium esse. *Secunda exceptio est: Nisi maritus diu abfuerit, uel ex alia causa cum uxore non coierit. Hæc exceptio approbatur l. 6. ff. de his qui sui, his uerbis:* Si fingamus abfuisse maritum (uerbi gratia) per decennium, reuersum anniculum inuenisse in domo sua: placet nobia Iuliani sententia, hunc nõ esse mariri filium. Non tamen ferendũ, Iulianus ait, eum qui cum uxore sua assiduè moratus, nolit filium agnoscere, quasi non suum. Sed mihi nidetur (quod & Scæuola probat) si constet maritum aliquãdiu cum uxore nõ concubuisse, infirmitate interueniente, uel alia causa: uelut si ea ualetudine paterfamiliâs fuit, ut generare non posset: hunc qui in domo natus est, licet uicinis scientibus, filium non esse. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi absens prægnãte uxore reuersus, omiserit ea quæ senatusconsulto continentur. Hæc replicatio approbatur l. 1. §. si quis longo. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Si quis longo tempore abfuerit, & reuersus uxorem prægnantem inuenerit, & idcirco reiecerit: si quid ex his quæ senatusconsulto continentur, omiserit, suum hæredem ei nasci, Iulianus scribit. *Tertia exceptio est: Nisi mulier prægnans, facto diuortio, non denunciauerit marito se ex eo prægnantem esse, uel alia quæ senatusconsulto continentur, omiserit. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. sed si maritus. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Si maritus ultrò custodes offerat, & ea non admittat, uel si non denunciauerit mulier, aut si denunciauerit quidem, custodes autem arbitratu iudicis non admiserit: liberum est marito parentiue eius partum iam non agnoscere. *Concordat l. 1. §. de inspiciendo, ibi: Si cui uentrem. ff. de inspiciendo uentre. cuius uerba uide j. cap. 7. quæst. 2. reg. 2. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi probari possit filium esse. quæ replicatio approbatur l. 1. §. idem per contrarium. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Si mulier diuortio facto, non fecerit ea quæ senatusconsulto præcipiuntur, ut liceat patri non agnoscere: non eò pertinere, Iuliannn ait, ut filius natus suum se dicere non possit, sed ad id tantùm, ut ita pater alere eum cogatur, si constiterit eum filium esse. *Concordat d. l. 1. §. ex his apparet. cuius uerba uide s. cap. 1. quæst. 5. reg. 10. except. 6. Item concordat d. l. 1. §. si mulier, in fine. cuius uerba uide j. cap. 7. quæst. 1. except. 2. repl. 2. item concordat d. l. 1. §. eleganter, in fine cuius uerba uide itidem j. d. except. 2. repl. 3. Secunda replicatio est: Nisi ob imperitiam & rusticitatem mulier omiserit. Hæc replicatio approbatur l. 1. §. fin. ff. de inspiciendo uentre, his uerbis:* Quod Prætor ait, causa cognita se possessionem nõn daturum, uel actiones denegaturum: eò pertinet, ut si per rusticitatem aliquid fuerit omissum ex his, quæ prætor seruari uoluit, non obstet partui: quale est enim, si quid ex his quæ leuiter obseruanda prętor

edixit,

edixit, non ſit factum, partui denegari bonorum poſſeſsionem? Sed mos regionis inſpiciendus eſt, & ſecundum eum & obſeruari uentrem, & partum, & infantem oportet. *Concordat l. 2. ff. eod. tt. his uerbis:* Edictum de cuſtodiendo partu derogatorium eſt eius, quod ad Carboniani decreti exemplum comparatum eſt. Sed hoc aliquando remittere prætor debet, ſi non malicia, ſed imperitia mulieris factum fuit, ne uenter inſpiceretur, aut partus cuſtodiretur. *Plura de exceptione propoſita uide infrà cap. 7. quæſt. 1. except. 2. Quarta exceptio eſt: Niſi iudex pronunciauerit, matrem ex illo uiro qui pater dicitur, prægnantem non eſſe. Hæc exceptio approbatur l. 3. in prin. ff. de agnoſcendis liberis. cuius uerba uide ȷ. reg. proxim. Concordat l. 1. §. pari modo. ff. de liberis exhibendis. cuius uerba uide ȷ. cap. proxim. quæſt. 1. except. 6. Quinta exceptio eſt: Niſi mater profeſſa ſit, ſe ex eo qui pater dicitur, prægnantem non eſſe. Hæc exceptio reprobatur in caſu l. 29. §. mulier. ff. de probationibus. cuius uerba uide ſ̄. lib. 7. cap. 2. quæſt. 5. reg. 1. Sexta exceptio eſt: Niſi delato iureiurando iuratum ſit, matrem ex eo qui pater dicitur, prægnantem non eſſe. Hæc exceptio reprobatur l. 3. §. penult. ff. de iureiurando. cuius uerba uide ſ̄. lib. 7. cap. 7. quæſt. 1. except. 12. Septima exceptio eſt: Niſi in captiuitate filius conceptus & natus ſit. Hæc exceptio ipſo quidem iure approbatur per id quod dictum ſ̄. cap. 4. quæſt. 2. reg. 1. exemplo 2. Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi parentes cum filio poſtliminio ſint reuerſi. quæ replicatio approbatur, ſimul & diſtinguitur l. 26. ff. de captiuis. cuius uerba cum concordantibus uide ȷ. lib. 19. cap. 3 cauſa 1. except. 8.*

II. *Regula. Si iudex matrem ex aliquo prægnantem eſſe pronunciauerit, natus filius eius habetur, quamuis reuera filius eius non ſit. quæ regula approbatur l. 1. §. fin. cum legibus ſequentibus. ff. de agnoſcendis liberis, hiſce uerbis:* Si denunciante muliere negauerit ex ſe eſſe prægnantem, tametſi cuſtodes non miſerit, non euitabit quo minus quæratur, an ex eo mulier prægnans ſit nec ne? quæ cauſa ſi fuerit acta apud iudicem, & pronunciauerit (cum de hoc agetur) quòd ex eo prægnans fuerit: in ea cauſa eſt, ut agnoſci debeat (ſiue filius non fuerit, ſiue fuerit) quaſi ſuus in omnibus cauſis. Quare & fratribus ſuis conſanguineus erit. Si uerò contrà pronunciauerit, non fore ſuum, quamuis ſuus fuerit. Placet enim eius rei iudicem ius facere: & ita Marcellus lib. VII. Digeſtorum probat, eoq; iure utimur.

III. *Regula. Si iudex ali aliquem debere pronunciauerit, non fit præiudicium ei an ſit filius. quæ regula approbatur l. 10. ff. de his qui ſui, his uerbis:* Si iudex nutriri uel ali oportere pronunciauerit, dicendum eſt de ueritate quærendum, filius ſit an non: neque enim alimentorum cauſa ueritati facit præiudicium. *Concordat l. 5. §. meminiſſe. ff. de agnoſcendis liberis. cuius uerba uide ſ̄. cap. 1. quæſt. 5. reg. 10. except. 4. repl. 3. concordat item l. 7. ff. eod. tt. cuius uerba uide d. reg. 10. except. 5.*

IIII. *Regula. Si delato iureiurando mater iurauerit, ſe ex aliquo eſſe prægnantem, partui non prodeſt. quæ regula approbatur l. 3. §. penult. ff. de iureiurando. cuius uerba uide ſ̄. lib. 7. cap. 7. quæſt. 1. except. 12.*

V. *Regula. Si uir confeſſus ſit mulierem ex ſe prægnantem, uel cum ei denunciaretur, non negauerit: partus filius eius præſumitur. quæ regula approbatur l. 1. §. Iulianus. ff. de agnoſcendis liberis, hiſce uerbis:* Iulianus lib. XIX. Digeſtorũ ſcripſit, quod ſenatuſconſulto comprehenſum eſt: ſi mulier uiro denunciauerit, ſe ex eo concepiſſe, & is cui denunciatum erit, cuſtodes ad uentrem cuſtodiendum, inſpiciendumúe non miſerit, neque conteſtatò dixèrit eam ex ſe prægnantem non eſſe, ut ei id quod editum ſit, agnoſcere ſit neceſſe: non eò pertinere, ut quaſi iudicio agnoſcere ſe filium diceret, ſuum hæredem habeat, quamuis ex alio conceptus ſit. Quandocunq; enim (inquit) cœperit cauſa agi, grande præiudicium adfert pro filio confeſsio patris. *Concordat ȷ reg. prox. Huius regulæ exceptio hæc eſt: Niſi contrarium probetur, filium non eſſe. quæ exceptio ex uerbis iam propoſitis conſtat. Cui concordat d. l. 1. §. idem Iulianus. cuius uerba uide ſ̄. cap. 1. quæſt. 5. reg. 10. except. 4. repl. 1. Concordat item l. 14. C. de probationibus. cuius uerba uide ſ̄. lib. 7. cap. 2. quæſt. 2. reg. 1. except. 1. Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi in iudicio uir confeſſus ſit, matrem ex ſe prægnantem, uel filium ſuum eſſe. quæ replicatio conſtat ex uerbis iam propoſitis hiſce:* Vt quaſi iudicio agnoſcere ſe filium diceret. *De qua re uide plura d. reg. 1.*

VI. *Regula. Si denunciante uxore maritus cuſtodes non miſerit, uel alia quæ ſenatuſconſulto continentur, omiſerit, agnoſcere partum cogetur. quæ regula approbatur l. 1. §. pœna ff. de agnoſcendis liberis, hiſce uerbis:* Pœna mariti ea eſt, ut niſi aut cuſtodes præmiſerit, aut contrà denunciauerit non eſſe ex ſe prægnantem, cogatur maritus partum agnoſcere: etſi nõ agnouerit, extra ordinem coercetur. Debebit igitur reſpondere non eſſe ex ſe prægnantem, aut nomine eius reſponderi. quod ſi factũ fuerit, non aliâs neceſſe habebit agnoſcere, niſi uerè filius fuerit. *Concordat d. l. 1. §. ex his apparet, in fine. cuius uerba uide ſ̄. cap. 1. quæſt. 5. reg. 10. except. 4. repl. 2. Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi contrarium probetur, filium eius nõ eſſe. quæ exceptio approbatur d. l. 1. §. Iulianus. cuius uerba uide ſ̄. reg. prox. ſed et alias leges cõcordãtes uide ſ̄. reg. prox. Secũda exceptio eſt. Niſi marito nihil à muliere ſit denũciatũ. Hæc exceptio approbatur d. l. 1. §. illud, his uerbis:*

his uerbis: Illud notandum est, quòd denunciatio à marito non incipit, sed à muliere.

VII. Regula. *Si denunciante muliere uir custodes miserit, ob hoc partum agnoscere non cogitur. quæ regula approbatur l. 1. §. quemadmodum. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Si maritus uxore denuncianre custodes miserit, nullum præiudicium sibi facit. Licebit igirur ei partum editum ex se negare: nec ei nocebir quòd uentrem custodierir: & ita Marcellus lib. VII. Digestor. scripsir. Air enim: Siue quis neger suam uxorem, siue ex se prægnantem, sine præiudicio rectè mitrit custodes, maximè si missurus id ipsum protestatur. *Plures huiusmodi regulas, quibus quis filius alicuius probatur, uide s. lib. 7. cap. 2. quæst. 3. reg. 5. de eo quod sit filius probando.*

II. QVAE ACTIO, QVOD'QVE remedium comperar, si quis filius alicuius dicatur, uel negetur.

I. Regula. *Qua actione liberi petantur, definitur l. 1. §. 2. ff. de rei uendicat. his uerbis:* Per hanc actionem liberæ personæ quæ sunt iuris nostri, utputa liberi qui sunr in poreståte nostra, non petuntur. Petuntur igitur aur præiudicijs, aut inrerdictis, aur cognitione Prærorisi & ita Pomponius lib. XXXVI. scribit: Nisi fortè (inquir) adiecta causa quis uindicet. *Hæc uerba declarantur per regulas sequentes, estq; de ijs quoq; dictum in Comment. de rei uendicat. cap. 1. except. 10. Quod autem ait:* Nisi fortè adiecta causa quis uindicet. *Illud declaratur ibidem, his uerbis:* Si quis ira perir filium suum, uel in poreståte ex iure Romano, uiderur mihi & Pomponius consentire, rectè eum egisse. ait enim, adiecta causa ex lege Quiritum uindicare posse.

II. Regula. *Interdicto de liberis exhibendis & ducendis filius peti potest. quæ regula approbatur l. 1. §. post editum. ff. de inspiciendo uentre, his uerbis:* Post edirum partum à muliere iam potest maritus iure suo filium per interdictum desiderare aut exhiberi sibi, aut ducere permitti extra ordinem. *De hoc interdicto dicetur J. cap. proxim.*

III. Regula. *Si maritus mulierem ex se prægnantem dicat, mulier à prætore euocanda est, uenterq; inspiciendus ac custodiendus. quæ regula approbatur l. 1. in prin. usque ad §. de inspiciendo. ff. de inspiciendo uentre, his uerbis:* Temporibus diuorum fratrum cum hoc incidisset, ut maritus quidam prægnanrem mulierem diceret, uxor negaret: consulti Valerio Prisciano prætori urbano rescripserunt in hæc uerba: Nouam rem desiderare Rutilius Seuerus uidetur, ut uxori quæ ab eo diuertit, & se non esse prægnanrem profitetur, custodes adponat. Et ideo nemo mirabitur, si nos quoq; nouum consilium & remedium suggeramus. Igitur si perstat in eadem postulatione, commodissimum est eligi honestissimæ fœminæ domum, in quam Domicia ueniat, & ibi tres obsterrices probatæ & artis & fidei, quæ à te adsumptæ fuerint, eam inspiciant: & siquidem uel omnes, uel duæ renunciauerint prægnanrem uideri, tunc persuadendum mulieri erit, ut perinde custodem admittat, atque si ipsa hoc desiderasset. Quòd si enixa non fuerit, sciat maritus ad inuidiam existimationemque suam pertinere, ut non immeritò possit uideri captasse hoc ad mulieris iniuriam. Si aurem uel omnes, uel plures non esse grauidam renunciauerint, nulla causa custodiendi erit. Ex hoc rescripto euidentissimè apparet, senatusconsultum de liberis agnoscendis locum non habuisse, si mulier dissimularet se prægnantem, uel etiam negaret: nec immeritò. partus enim antequam edatur, mulieris portio est, uel uiscerum. Post editum planè partum à muliere iam potest maritus iure suo filium per inrerdictum desiderare, aur exhiberi sibi, aut ducere permitti extra ordinem. Igitur princeps in causa necessaria subuenit. Secundum quod rescriptum euocari mulier ad prætorem poterit, & apud eum interrogari, an se puret prægnanrem, cogendaque erit respondere. Quid ergo, si non responderit, aut non ueniat ad prætorem? nunquid Senatusconsulti pœnam adhibemus, scilicet, ut liceat mariro non agnoscere? Sed finge non esse eo contentum maritum, qui se parrem potius optet, quàm carere filio uelit. Cogenda igitur erit remedijs Prætoris, & in ius uenire, & si uenit respondere, pignoraque eius capienda & distrahenda: si contemnet, uel mulctis coercenda. Quid ergo, si inrerrogata dixerir se prægnantem? ordo senatusconsulti expositus sequetur. Quòd si negauerit, tunc secundum hoc rescriptum prætor debebit obstetrices adhibere. Et notandum, quòd non permittitur marito uel mulieri obstetticem adhibere, sed omnes à prærore adhibendæ sunt. Item prætor domum honestæ matronæ eligere debet, in quam mulier ueniat, ut possit inspici. Quid ergo, si inspici se non patiatur, uel ad domum non ueniat? æquè prætoris authoritas interueniet. Si omnes uel plures renunciauerint prægnantē non esse, an mulier possit iniuriarū experiri ex hac causa? & magis puto agere eā iniuriarū posse, sic tamen si iniuriæ faciendæ causa id maritus desiderauit.

desiderauit. Cæterùm si non iniuriæ facienda animo, sed quia iustè credidit, uel nimio uoto liberorum suscipiendorum ductus est, uel ipsa eum illexerat ut crederet, quòd constante matrimonio hoc omnino fingebat: æquissimum erit ignosci marito. Meminisse autem oportet, tempus non esse præstitutum rescripto, quamuis in senatusconsultis de liberis agnoscendis triginta dies præstituantur mulieri. Quid igitur est? Semper'ne dicemus marito licere uxorem ad prætorem euocare, an uerò & ipsi triginta dies præstituimus? & putem prætorem, causa cognita, debere maritum etiam post triginta dies audire.

IIII. *Regula. Si mulier se ex aliquo prægnantem dicat, competit senatusconsultum Plautianum de partu agnoscendo, de quo 3. cap. 7. competunt & alia remedia, de quibus uide 3. d. cap. 7. in fine.*

V. *Regula. Si partus subiectus esse dicatur, itidem Senatusconsultum Plautianum locum habet quæ regula approbatur l. 1. in prin. ff. de agnoscendis liberis. cuius uerba uide 3. cap. 7. in prin sed & competit hoc casu accusatio ex lege Cornelia de falsis. quæ accusatio an competat mortua muliere, definitur l. 19. § fin. ff. ad l. Cornel. de falsis. cuius uerba uide 3. li. 4. cap. 8. quæst. 1. except. generali 5. repl. 2. Quibus ea competat, definitur l. 30. in fine. ff. eod tt. cuius uerba uide 3. d. cap. 8. quæst. 2. reg. 2. Apud quem competat, definitur l. 10. C. eod. tt. cuius uerba uide 3. d. cap. 8. quæst. 4. in prin. Quando competat, definitur l. 1. C. d. tt. cuius uerba uide 3. d. cap. 8. quæst. 4. reg. 3. Quamdiu competat, definitur d. l. 19. § fin. Hæc de remedijs si filius quis dicatur, uel negetur, quæ scilicet ea sint, dicta sunt. Sed & alia uide 3. cap. prox. quæst. ult. item 3. cap. 7. quæst. ult. De quibusdam autem huiusmodi remedijs nunc copiosius est dicendum.*

DE INTERDICTO DE LIBERIS EXHIBENDIS & DUCENDIS.

Cap. VI.

I. VERBA HORVM interdictorum.

PRioris *interdicti de liberis exhibendis uerba proponuntur l. 1. in prin. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis:* Ait Prætor, Qui quæúe in potestate Lucij Titij est, si is eaúe apud te est, doloúe tuo malo factū est, quo minus apud te esset, ita eū eamúe exhibeas. *Posterioris interdicti de liberis ducendis uerba proponūtur l. 3. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Deinde ait Prætor: Si Lucius Titius in potestate Lucij Titij est, quo minus eum Lucio Titio ducere liceat, uim fieri ueto.

II. DIFFERENTIA ET COgnatio horum interdictorum.

Proponitur d. l. 3. § 1. his uerbis: Superiora interdicta exhibitoria sunt, hoc est, pertinentia ad exhibitionem liberorum, cęterorumq́; de quibus suprà diximus. Hoc autem interdictum pertinet ad ductionem, ut ducere quis possit eos, in quos habet ius ductionis. Itaq; prius interdictum quod est de liberis exhibendis, præparatorium est huius interdicti: quò magis enim quis duci possit, exhibendus est: & ex ijsdem causis hoc interdictum tribuendū est, ex quibus causis de exhibendis liberis competere diximus. Itaq; quæcunque ibi diximus, eadem hic quoq; dicta accipienda sunt. *Ait Iurisconsultus:* Cæterorumq́; de quibus suprà diximus, *scilicet tam de liberis exhibendis, quàm de libero homine exhibendo.*

III. CAVSA, EX QVA hæc interdicta competunt.

Si quis aliquem filium suum & in potestate sua esse dicit, eumq́; sibi exhiberi & duci petat, hæc interdicta competunt. quæ causa approbatur per ea quæ iam sunt proposita. concordat l. 1. C. de liberis exhibendis, hisce uerbis: Si (ut proponis) cum tuæ potestatis esses, super rebus matris obtinuisti, potes eos qui tibi condemnati sunt, conuenire. Quòd si extitit, qui te filium & in sua potestate esse contendit, interdicto in eam rem proposito, de fide intētionis eius queretur. *Concordat item l. 2. C. eod. tt. his uerbis:* Adi præsidem prouinciæ, ac postula filios tuos exhiberi. *Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi ex iusta causa filius ab aliquo detineatur. Hæc exceptio reprobatur l. 1. § in hoc. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis:* In hoc interdicto prætor nō admittit causam, cur apud eum sit is qui exhiberi debet, quemadmodum in superiore interdicto: sed omnimodo restituendū putauit, si in potestate est. *Ait Iurisconsultus:* Quēadmodum in superiore interdicto. *Scilicet de libero homine exhibendo: de quo alibi dicetur. Secūda exceptio est: Nisi mater filium detineat. Hæc exceptio approbatur d. § in hoc, his uerbis:* Si uerò mater sit quę retinet, apud quam interdum magis quàm apud patrem morari filium debere, ex iustissima scilicet causa, & diuus Pius decreuit, & à Marco & à Seuero rescriptum est: æquè subueniendum erit ei per exceptionem. *Cōcordat l. 3. § etiamsi. ff. eod. tt. his uerbis:* Etiamsi maximè eum probet filium patet in sua potestate esse: tamen causa cognita mater in retinendo eo potior erit, idq́; decretis quibusdam diui Pij continetur. Obtinuit enim mater ob nequitiā patris, ut sine deminutione patriæ potestatis apud eam filius moraretur. *Tertia exceptio est: Nisi filia à marito suo detineatur. Hæc exceptio approbatur l. 1. § fin. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis:* Si quis filiam suam, quę mihi nupta est, uelit abducere, uel exhiberi sibi desideret: an aduer-

an aduersus interdictum exceptio danda sit, si fortè pater concordans matrimoniũ, & fortè liberis subnixum uelit dissoluere? & certo iure utimur, ne bene concordantia matrimonia iure patriæ potestatis turbentur. Quod tamen sic erit adhibendum, ut patri persuadeatur, ne acerbè patriam potestatem exerceat. *Quarta exceptio est: Nisi filius uolens apud aliquem sit. Hæc exceptio approbatur l. 3. ff. d. tit. his uerbis:* Si filius sua sponte apud aliquem est, inutile hoc interdictum erit: quia filius magis apud se, quàm apud eum est, in quem interdicetur, cùm liberã facultatem abeundi uel remanendi haberet: nisi inter duos qui se patres dicerent, controuersia esset, & alter ab altero exhiberi eum desideraret. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi patri interdicenti patria potestas in filio negetur. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Nisi inter duos, &c. *Concordat l. 1. in fine. C. de liberis exhibendis. cuius uerba uide §. ead. quæst. in prin.* *Quinta exceptio est: Nisi filius in potestate interdicentis non sit. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. 1. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis:* Hoc interdictum proponitur aduersus eum, quum quis exhibere desiderat eũ, quem in potestate sua esse dicit: & ex uerbis edicti appatet, ei in cuius potestate est, hoc interdictum competere. *Sexta exceptio est: Nisi pronuntiatum sit; filium in potestate interdicentis non esse. Hæc exceptio approbatur d. l. 1. §. pari modo, his uerbis:* Si iudicatum fuerit non esse eum in potestate, etsi per iniuriam iudicatum sit, agenti hoc interdicto obijcienda erit exceptio rei iudicatæ: nec de hoc quæretur an sit in potestate, sed an sit iudicatum. *Septima exceptio est: Nisi filius qui petitur, apud reum conuentum non sit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio hæc est, Nisi dolo eius apud eum esse desierit. quæ replicatio approbatur d. l. 1. in prin. cuius uerba uide §. quæst. 1.* *Octaua exceptio est: Nisi filius qui in potestatem uindicatur, à nemine detineatur. Hæc exceptio approbatur l. 3. §. hoc autem. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis:* Hoc interdictum competit non aduersus ipsum filium, quem quis ducere uult: sed utique debet esse is, qui eum interdicto defendat. Cæterùm cessat interdictum, & succedere poterit notio prætoris, ut apud eum disceptetur uttũ quis sit in potestate, an non. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi certum quidem sit, reum actoris filium esse: dubitetur autem de eo an sit in potestate eius. Hæc replicatio approbatur l. 4. ff. eod. tit. his uerbis:* Si eum qui patremfamiliãs se dicat, ego in mea potestate esse, & iussu meo adijsse hæreditatem dicam: tam de hæreditate agi oportere, quàm ad interdictum de filio ducendo iri debere, Africanus ait. *Concordat l. 1. C. eod. tit. cuius uerba uide §. ead. reg. in prin.* *Nona exceptio est: Nisi is qui filius est in potestate esse dicitur, adhuc sit impubes. hoc enim casu interdictum propositum in tempus pubertatis est differendum. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 3. §. Iulianus. usq; ad §. etiam si. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis:* Iulianus ait, quoties id interdictum mouetur de filio ducendo, uel cognitio, & is de quo agitur, impubes est, aliàs differri oportere rem in tempus pubertatis, aliàs repræsentari: idq; ex persona eorum inter quos controuersia erit, & ex genere causæ constituendum est. nam si is qui se patrem dixerit, authoritatis, prudentiæ, fidei exploratæ sit; usq; in diem litis impuberem apud se habebit. Si uerò qui controuersiam facit, humilis, calumniator, notæ nequitiæ sit, repræsentanda cognitio est. Item si is qui impuberem negat in aliena esse potestate, uir omnibus modis probatus, tutor uel testamento, uel à prætore datus est: pupillum quem apud se habuit, in diem litis uebitur. Si uerò qui patrem se dicit, suspectus quasi calumniator est, differre litem non oportebit. Si uerò utraq; persona suspecta est, aut tanquam infirma, aut tanquam turpis: non alienum erit (inquit) disponi apud quem puer interim educetur, & controuersiam in tempus pubertatis differri: ne per collusionem, uel imperitiam alterutrius cõtendentium, aut alienæ potestati paterfamiliãs addicatur, aut filius alienus patrisfamiliãs loco constituatur.

IIII. ADIVNCTA HORUM INTERDICTORUM.

Apud quem interim is eaue, qui queùe petitur; morari debeat, definitur l. 1. §. fin. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis: In hoc interdicto donec res iudicetur fœminam prætextatam, eumq; qui proximè prætextari ætatem accederet, interim apud matremfamiliãs deponi prætor iubet. *Declaratur hæc regula ibidem, his uerbis:* Proximè autem prætexrati ætatem accedere eum dicimus, qui impuberem ætatem nũc ingressus est. Cum audis matremfamiliãs, accipe notę authoritatis fœminã. *Concordat d. l. 3. §. si uerò utraq. cuius uerba uide §. quæst. prox. in fine.*

V. *Ad fine remedium est, notio prætoris. quod approbatur l. 3. §. hoc autem. ibi: Cæterùm cessat. ff. de liberis exhibendis. cuius uerba uide paulo superius except. 8.*

p b E

DE ACTIONE EX SENAtusconsulto Plautiano ad agnoscendos liberos. Cap. VII.

I. CAVSA EX QVA DAtur hæc actio.

SI mulier se ex aliquo prægnantem dicat, eiq́; denunciauerit, potest agi ut is partũ agnoscat. quæ causa seu regula approbatur l. 1. in prin. ff. de agnoscẽdis liberis, hisce uerbis: Senatusconsultũ quod factum est de liberis agnoscendis, duas species complectitur: unam eorum qui agnoscunt, aliam earum quæ falsum partu subijciunt. Permittitur igitur mulieri parentide eius in cuius potestate est, uel ei cui mandatum ab eis est, si putet prægnantem, denũciare intra dies triginta post diuortium connumerandos ipsi marito, uel parenti, in cuius potestate est: aut ad domum denunciare, si nullius eorum copiam habeat. Domum accipere debemus hospitium, si in ciuitate maneat. quòd si non sit in ciuitate, sed in uilla, uel in municipio, illic ubi larem matrimonio collocauerunt. *Concordat d. l. 1. §. pœna. cuius uerba uide s̃. cap. 5. quæst. 1. reg. 6. Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi mulier dum est prægnans, non denunciauerit uiro se ex eo prægnantem esse, uel alia quæ senatusconsulto Plautiano continentur, omiserit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt s̃. cap. 5. quæst. 1. reg. 1 except. 3. Secunda exceptio est: Nisi non intra triginta dies à tempore diuortij mulier uirò denunciauerit. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. 1. ff. de agnoscendis liberis. cuius uerba uide paulo superius ead. reg. in prin. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi intra triginta dies etiam feriati dies interuenerint. Hæc replicatio reprobatur d. l. 1. §. dies, his uerbis:* Dies triginta continuos accipere debemus ex die diuortij non utiles. *Secunda replicatio est: Nisi iusta causa sit, ob quam intra statutum tempus non denunciauerit. Hæc replicatio approbatur d. l. 1. §. si mulier, his uerbis:* Si mulier se prægnantem intra triginta dies non denunciauerit, & postea denuncians, causa cognita, audiri debebit. Quin imò etsi in totum omiserit denunciationem, Iulianus ait, nihil hoc nocere ei quod editur. *Tertia replicatio est: Nisi partus intra triginta dies sit editus. Hæc replicatio approbatur d. l. 1. §. eleganter, his uerbis:* Eleganter apud Iulianum libro XIX. Digestorum quæritur: Si intra triginta dies marito mulier non denunciauerit, & intra dies triginta partum ediderit, an senatusconsulto locus sit? Et ait, Plautianum senatusconsultum cessare: quia de eo partu non uideatur sentire, qui intra dies triginta nascatur: quippe dies triginta ad denunciandum præstat senatus, Sed hanc rem non facere præiudicium partui, arbitror. *Tertia exceptio est: Nisi denunciauerit tantùm se ex uiro prægnantem esse, non etiam ut custodes mittat. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. denunciare. ff. de liberis agnoscendis, hisce uerbis:* Denunciare autem hoc tantùm debet, esse mulierem ex eo prægnantem. Non ergo hoc denunciat, ut mittat custodes maritus, Sufficit enim mulieri notum facere quòd sit prægnans. Mariti est iam aut mittere custodes, aut eidem renunciare quòd non sit ex eo prægnans. Hoc autem uel ipsi marito, uel alij nomine eius facere permittitur. *Quarta exceptio est: Nisi mulier custodes à marito missos non admiserit. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. sed si maritus. ff. de liberis exhibendis. cuius uerba uide s̃. cap. 5. quæst. 1. reg. 1. except. 3. Quinta exceptio est: Nisi maritus uxori denuncianti renunciauerit, eam ex se prægnantem non esse. quæ exceptio approbatur l. 1. §. debebit igitur. ff. de agnoscendis liberis. cuius uerba uide s̃. cap. 5. quæst. 1. reg. 6. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi postea contrarium sit pronunciatum, mulierem scilicet ex eo, cui denunciatum fuit, prægnantem esse. quæ replicatio approbatur d. l. 1. §. fin. cum lege sequente. cuius uerba uide s̃. cap. 5. quæst. 1. reg. 2. Sexta exceptio est: Nisi partus in potestatem eius, ex quo mulier prægnans dicitur, recasurus non sit. Hæc exceptio approbatur l. 3. §. fin. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Hæc senatusconsulta pertinent & ad eos, qui sui hæredes adnascuntur. Cæterùm si fortè non sint in potestatem recasuri: uerius est senatusconsulta cessare. *Ait Iurisconsultus:* Senatusconsulta. *Scilicet Plautianum: de quo hactenus est dictum, & aliud de quo d. l. 3. §. 1. cuius uerba uide paulo inferius except. 8. Huius exceptionis species sunt exceptiones proximè sequentes.*

Septima exceptio est: Nisi is ex quo mulier se prægnantem dicit, mortuus sit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur d. l. 3. §. illud, his uerbis: Illud tenendum, hæc senatusconsulta post mortem parentis cessare, si is superstit in cuius potestatem recasuri non sunt. Quid ergo est in petitione hæreditatis, quam filius intendit? quæritur utrum ex eo natus sit, cuius hæreditatem petit, an non? Et adeò hoc uerum est, ut Iulianus lib. XIX. Digestorum scribit, si uiuo patre redditum sit præiudicium, & antequam sententia feratur, pater decesserit: transeundum esse ad Carbonianum edictum. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi alius superstit, in cuius potestatem partus sit recasurus. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Si is superstit, in cuius potestatem recasuri non sunt. *Concordat d. l. 3. §. 1. ibi: Quid ergo, his uerbis:* Si quis post mortem patris nascatur, auo superstite, in

cuius

cuius potestate recasurus est, etsi ex filio eius susceptus probetur, uidendum quid dici debeat? & certè probandum est, cum auo præiudicio de partu agnoscendo similiter agendum. *Secunda replicatio est: Nisi is qui hæreditatem petit, defuncti filius negetur. Hæc replicatio reprobatur, alio remedio ostenso, uerbis paulo superius propositis hisce:* Quid ergo est in petitione hęreditatis, quam filius intendit? quæritur utrùm ex eo natus sit, cuius hæreditatem petit, an non? *Vide plura de hac specie J. eod cap. quæst. prox.* *Tertia replicatio est: Nisi uiuo adhuc patre iudicium de partu agnoscendo cœptum sit. Et hæc replicatio reprobatur ibidem uerbis hisce:* Et adeò hoc uerum est, ut Iulianus lib. XIX. Digest. scribat, si uiuo patre redditum sit pręiudicium, & antequam sententia feratur, pater decesserit: transeundum esse ad Carbonianum edictum. *Octaua exceptio est: Nisi non post diuortium partus editus sit, sed adhuc constante matrimonio. Hæc exceptio reprobatur l. 3. §. 1. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Quia Plautianum senatusconsultum ad eos partus pertinet, qui post diuortium eduntur, aliud senatusconsultum temporibus diui Hadriani factum est, ut etiamsi constante matrimonio partus sit editus, de agnoscendo eo agatur. *Nona exceptio est: Nisi dubitetur, utrum in matrimonio an postea partus sit editus. Et hæc exceptio reprobatur ibidem, his. e uerbis:* Quid si hoc ipsum in quæstionem ueniat, utrum in matrimonio, an postea editus sit? dicendum est & super hoc ex senatusconsulto agendum. Et quid si an uxor fuerit, disceptetur? Et Iulianus Sexto Cæcilio Africano respondit, locum esse præiudicio. *Decima exceptio est: Nisi dubitetur, an sit uxor eius cui denunciatur. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Et quid si an uxor, &c.

II. ADFINIA PROPOSITÆ actionis remedia.

I. Regula. *Si hæreditas petatur, & inde actor filius defuncti esse negetur, aliud competit remedium. de quo paulo superius exception. 7. replication. 2.*

II. Regula. *Si mulier ex defuncto se prægnantem dicat, proposita quidem actio locum non habet. de quo dictum s. d except. 7. Sed edictum de uentre inspiciendo locum habet, quod proponitur l. 1. §. de inspiciẽdo. ff. de inspiciendo uentre, his uerbis:* De inspiciendo uentre, custodiendoq; partu sic prætor ait: Si mulier mortuo marito prægnantem se esse dicet, his ad quos ea res pertinebit, procuratoribusúe eorum bis in mense denunciãdum curet, ut mittant (si uelint) quæ uentrem inspiciant. Mittantur mulieres liberæ duntaxat quinq;, hæq; simul omnes inspiciant, & ne qua earum dum inspicit inuita muliere uentrem tangat. Mulier in domo honestissimæ fœminæ pariat, quam ego constituam. Mulier ante dies triginta quàm se parituram putat, denunciet his ad quos ea res pertinet, procuratoribusúe eorum ut mittant (si uelint) qui uentrem custodiant. In quo conclaui mulier paritura erit, ibi ne plures aditus sint quàm unus: si erunt, ex utraque parte tabulia præfigantur. Ante ostium eius conclauis liberi tres & tres liberæ cum binis comitibus custodiant. Quotiescunque ea mulier in id conclaue, aliudúe quod, siue in balineum ibit, custodes (si uolent) id antè prospiciant, & eos qui introierint, excutiant. Custodes qui ante conclaue positi erunt (si uoluerint) omnea qui conclaue aut in domum introierint, excutiant. Mulier cum parturire incipiet, his ad quos ea res pertinet, procuratoribusúe eorum denunciet, ut mittant quibus præsentibus pariat: mittantur mulieres liberæ duntaxat quinque, ita ut præter obstetrices duas in eo conclaui ne plures mulieres liberæ sint quàm decem, ancillæ quàm sex. Sed hæ quæ intus futuræ erunt, in eo conclaui excutiantur omnes, ne qua prægnans sit. Tria lumina nec minus ibi sint, scilicet quia tenebræ ad subijciendum aptiores sunt. Quod natum erit his ad quos ea res pertinet, procuratoribusúe eorum (si inspicere uolent) ostendatur: apud eum educetur, apud quem parens iusserit. Si autem nihil parens iusserit, aut is apud quem uoluerit educari, curam non recipiet, apud quem educetur causa cognita, constituam. Is apud quem educabitur quod natum erit, quoad trium mensium sit bis in mense ex eo tempore, quoad sex mensium sit semel in mense à mensibus, quoad anniculus fiat alternis mensibus, ab anniculo quoad fari possit semel in sex mensibus (ubi uolet) ostendat. Si cui uentrem inspici, custodiri, adesseúe partui licitum non erit, factumúe quid erit quo minus ita ea fiant, uti suprà comprehensum est: ei quod natum erit, possessionem causa cognita non dabo. Siue quod natum erit, ut suprà cautum est, inspici non licuerit: quas utique actiones me daturum polliceor his, quibus ex edicto meo bonorum possessio data sit, eas si mihi iusta causa esse uidebitur, ei non dabo. *Plura de hoc edicto dicentur in loco hæreditatis ab intestato.*

DE ADOPTIONIBVS. Cap. VIII.

INter causas adquirendæ patriæ potestatis numeratur & adoptio. Ideoq; de ea hic nobis erit agendū.

I. DIVISIO ET SPECIES adoptionis.

Diuiditur in adrogationem & adoptionem specialē, Inst. de adoptionib. §. 1. his uerbis: Adoptio duobus modis fit: aut principali rescripto, aut imperio magistratus. Imperatoris authoritate adoptare quis potest eos easúe, qui quæúe sui iuris sunt: quæ species adoptionis dicitur adrogatio. Imperio magistratus adoptamus eos easúe, qui quæúe in potestate parentum sunt, siue primum gradū liberorum obtinent, qualis est filius, filia: siue inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis. *Concordat l. 1. cum lege sequente. ff. eod. tt. his uerbis:* Adoptionis nomē est quidem generale, in duas autem species diuiditur: quarum altera adoptio similiter dicitur, altera adrogatio. Adoptātur filijfamilias, adrogantur qui sui iuris sunt. Generaliter enim adoptio duobus modis fit: aut principis authoritate, aut magistratus imperio. Principis authoritate adoptamus eos qui sui iuris sunt. quæ species adoptionis dicitur adrogatio: quia & is qui adoptat, rogatur: id est, interrogatur an uelit eum, quem adoptaturus sit, iustum sibi filiū esse: & is qui adoptatur rogatur, an id fieri patiatur. Imperio magistratus adoptamus eos, qui in potestate parentis sunt, siue primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia: siue inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis.

II. AN SIT VTILIS adoptio?

Regulariter quidem adoptio utilis est, & per eam patria potestas adquiritur, secūdum ea quæ dicta sunt ∫. cap. 1. quæst. 4. reg. 2. habetq; alios item effectus, de quibus J. quæst. prox. dicetur. sed huius regulæ plures sunt exceptiones hic enumerandæ.

I. EXCEPTIO: *Nisi is qui adoptat, generare non possit. Hæc exceptio reprobatur l. 2. §. illud. ff. de adoptionib. his uerbis:* Illud utriusq; adoptionis commune est, quod & hi qui generare nō possunt, quales sunt spadones, adoptare possunt, castrati autem non possunt. *Concordat iisdem uerbis Inst. eod. tt. §. sed et illud. item concordat l. 40. § fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Spado adrogando suum hæredem sibi adsciscere potest, nec ei corporale uitium impedimēto est. *Planè admittitur exceptio proposita in castrato, ut constat ex uerbis iam propositis Inst.:* Castrati autem non possunt.

II. EXCEPTIO: *Nisi is qui adrogat, eius ætatis sit, ut liberos generare possit. Hæc exceptio approbatur l. 15. §. in adrogationib. ff. de adoptionib. his uerbis:* In adrogationibus cognitio uertitur, num fortè minor sexaginta annis sit is qui adrogat, qui magis liberorum creationi studere debeat: nisi fortè morbus, aut ualetudo in causa sit, aut alia iusta causa adrogandi: ueluti si coniunctam sibi personam uelit adoptare. *Concordat l. 17. §. & primum quidem. ibi: tertiò cuius. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. except. 8. repl. 1.*

III. EXCEPTIO: *Nisi is qui adoptat, uxorem non habeat. Hæc exceptio reprobatur l. 30. ff. d. tt. his uerbis:* Et qui uxores non habent, filios adoptare possunt.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi is qui adoptat, alios liberos habeat. Hæc exceptio approbatur l. 17. §. præterea. ff. de adoptionib. his uerbis:* Videndum est an non debeat permitti ei, qui uel unum habebit, uel plures liberos, adoptare alium: ne aut illorum quos ex iustis nuptijs procreauit, deminuatur spes, quam unusquisq; liberorum obsequio parat sibi: aut qui adoptatus sit, minus percipiat, quā dignum erit eum consequi. *Concordat l. 3. C. de adoptionib. his uerbis:* Cum eum quem adrogaueris, libertum tuum esse profitearis, nec ullam idoneam causam precibus insideris, id est, quod non liberos habeas: intelligis iuris authoritatem desiderio tuo refragari. *Concordat l. 15. §. fin. ff. de adoptionib. cuius uerba uide J. except. 9.*

V. EXCEPTIO: *Nisi fœmina sit quæ adoptat. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur Inst. de adoptionibus. §. fœminæ, his uerbis:* Fœminæ adoptare non possunt: quia nec naturales liberos in sua potestate habent. Sed ex indulgentia principis ad solatium liberorum amissorum adoptare possunt. *Concordat l. 5. C. eod. tt. his uerbis:* Mulierem quidē, quæ nec suos filios habet in potestate, adrogare non posse, certum est. uerùm quoniam in solatium amissorum tuorum filiorum cupis priuignum tuum uicem legitimę sobolis obtinere, adnuimus uotis tuis, secundum ea quæ adnotauimus, & eum perinde atq; ex te progenitum ad fidem naturalis legitimique filij habere permittimus.

VI. EXCEPTIO: *Nisi cæcus adoptet. Hæc exceptio reprobatur l. 9. ff. de adoptionib. his uerbis:* Etiam cęcus adoptare, uel adoptari potest.

VII. EXCEPTIO: *Nisi absens absentem adoptet. Hæc exceptio approbatur l. 24. ff. de adoptionib. his uerbis:* Neq; absens, neq; dissentiens adrogari potest. *Concordat l. 25. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Neq; adoptare, nec adrogare quis absens, nec per alium eiusmodi solennitatem peragere potest. *Concordat item l. ult. §. fin. C. eod. tt. cuius uerba uide J. except. 10.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi tutor pupillum, uel curator eum cuius curam gerit, adoptet. Hæc exceptio approbatur l. 17. in prin. ff. de adoptionib. his uerbis:* Nec ei permittitur adrogare, qui tutelam uel curam alicuius administrauit, si minor uiginti quinq; annis sit qui adrogatur ne forte eum ideo adroget, ne rationes reddat. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi pupillus tutori cognatus sit, uel alia sanctißima adfectione tutor ductus illum adoptet. Hæc replicatio approbatur d. l. 17. §. ijs duntaxat, his uerbis:* Iis duntaxat pupillorum adrogatio permittenda est, qui uel naturali cognatione, uel sanctissima adfectione ducti adoptarent, cæterorum prohibenda: ne sit in potestate tutorum & finire tutelam, & substitutionem à parente factam extinguere. *Huius replicationis duplicationes hæ sunt: Nisi tutor non sit ditior pupillo: Nisi uitæ turpis sit: Nisi eius sit ætatis, ut generare filios poßit. Hæ tres duplicationes approbantur d. l. 17. §. & primum, his uerbis:* Et primùm quidem excutiendum erit, quæ facultates pupilli sint, & quæ eius qui adoptare eum uelit, ut æstimetur ex comparatione earum, an salubris adoptio possit pupillo intelligi: deinde, cuius uitæ sit is qui uelit pupillum redigere in familiam suam: tertiò; cuius demum ætatis sit, ut æstimetur an melius sit de liberis procreandis eum cogitare, quàm ex aliena familia quenquam redigere in potestatem suam. *Secunda replicatio est: Nisi pupillus sit priuignus tutoris adrogantis. quæ replicatio approbatur l. 32. §. fin. ff. eod. tit. his uerbis:* Imperator Titus Antoninus rescripsit, priuignum suum tutori adoptare permittendum. *Huius replicationis eædem uidentur esse duplicationes, quæ superioris.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi pauperior ditiorē adoptet. Hæc exceptio approbatur per ea quæ proposita sunt s. except. prox. repl. 1. dupl. 1. Huius autem exceptionis replicatio proponitur l. 17. §. penult. ff. de adopt. his uerbis:* Interdum & ditiorem permittitur adoptare pauperiori; si uitæ eius sobrietas clara sit, uel adfectio honesta, nec incognita.

X. EXCEPTIO: *Nisi minor maiorem natu uel æqualē adoptet. Hæc exceptio approbatur inst. de adoptionib. §. minorem, his uerbis:* Minorē natu maiorem non posse adoptare, placet: adoptio enim naturā imitatur, & pro monstro est, ut maior sit filius quā pater. Debet itaq; is qui sibi filium per adoptionem uel adrogationē facit, plena pubertate, id est, decem & octo annis præcedere. *Concordat l. 15. §. fin. cum lege sequente. ff. de adoptionib. his uerbis:* Non debet quis plures adrogare, nisi ex iusta causa. Sed nec libertum alienum, neq; maiorem minor. Adoptio enim in ijs personis locum habet, in quibus etiā natura potest. *Concordat item l. 40. §. non tantum. ff. eod. tit. his uerbis:* Non tantùm cum quis adoptat, sed & cum adrogat, maior esse debet eo quam sibi per adrogationem; uel per adoptionem filium facit: & utiq; plena pubertate, id est, decem & octo annis præcedere debet.

XI. EXCEPTIO: *Nisi quis plures uelit adrogare. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 15. §. fin. ff. de adoptionib. cuius uerba uide s. except. prox. Sed & plura de hac re uide s. except. 4.*

XII. EXCEPTIO: *Nisi libertum alienū quis adoptet. Hæc exceptio approbatur d. l. 15. §. fin. Huius exceptionis replicatio est: Nisi quis filium suum in seruitute quæsitū adoptet. Hæc replicatio approbatur l. 46. ff. eod. tit. cuius uerba uide j. except. 15.*

XIII. EXCEPTIO: *Nisi infans adoptetur. Hæc exceptio reprobatur l. 42. ff de adoptionib. his uerbis:* Etiam infantem in adoptionem dare possumus.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi cæcus adoptetur. Hæc exceptio reprobatur l. 9. ff. d. tit. cuius uerba uide s. except. 6.*

XV. EXCEPTIO: *Nisi quis filium suum naturalem adoptet. Hæc exceptio approbatur per ea quæ dicta sunt s. cap. 4. quæst. 3. causa 4.*

XVI. EXCEPTIO: *Nisi quis filium suū in seruitute sibi quæsitū adoptet. Hæc exceptio reprobatur l. 46. ff. de adoptionib. his uerbis:* In seruitutē mea quæsitus mihi filius in potestatē meam redigi principis beneficio potest: libertinū tamen eum manere non dubitatur.

XVII. EXCEPTIO: *Nisi quis eum quem antea emancipauit, uel alij in adoptionem dedit, adoptet. Hæc exceptio approbatur l. 17. ff. de adoptionib. his uerbis:* Eum quem quis adoptauit, emancipatum, uel in adoptionem datum, iterum non potest adoptare. *Concordat l. 12. ff. eod. tit. his uerbis:* Qui liberatus est patria potestate; is postea in potestatem honestè reuerti nō potest, nisi adoptione. Sed si semel fuerit adoptatus, amplius adoptari non potest.

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi fœmina sit adoptata. Hæc exceptio reprobatur l. 21. ff. de adoptionib. his uerbis:* Et fœminæ ex rescripto principis adrogari possunt.

XIX. EXCEPTIO: *Nisi filiam libertæ suæ patronus adoptet. Hæc exceptio reprobatur l. 9. C. de adoptionib. his uerbis:* In adoptionem patre, in cuius est potestate, filiam dante matris patronus adoptare non prohibetur: nam sui iuris adrogatio fœminæ, nisi ex nostro rescripto, nunquam procedit.

XX. EXCEPTIO: *Nisi is qui in adoptionem dat, loqui non poßit. Hæc exceptio reprobatur sub cōditione l. 29. ff. de adoptionib. his uerbis:* Si pater naturalis loqui quidem non possit, alio tamen modo quàm sermone manifestum fa-

cere possit, nelle se filium suum in adoptionem dare: perinde confirmatur adoptio ac si iure facta esset.

XXI. EXCEPTIO: *Nisi pater filium suũ alij det in adoptionem: hoc enim casu ius patriæ potestatis adoptanti per adoptionem non adquiritur. quæ exceptio approbatur. simul et distinguitur per ea quæ proponentur ℑ. quæst. prox. reg. 1.*

XXII. EXCEPTIO: *Nisi nõ apud competentem magistratum adoptio fiat. Hæc exceptio approbatur, simul & declaratur qui sit competens adoptioni magistratus, p ea quæ proposita sunt s̃. quæst. 1. ibi enim dictum est: Eum qui sui iuris est, apud imperatorem esse adrogandum: eum autem qui alterius sit iuris, adoptandum esse apud magistratum. Concordat quoad imperatorem l. 6. C. de adoptionib. his uerbis:* Adrogationes eorum qui sui iuris sunt, nec in regia urbe, nec in prouincijs, nisi ex rescripto principali fieri possunt. *Concordat item l. 9. in fine. C. eod. tt. cuius uerba uide s̃ excep. 18. Concordat quoad magistratum l. 1. C. eod. tt. his uerbis:* Hi qui in aliena potestate sunt, iuxta ius ciuile non nisi apud eum, apud quem plena legis actio est, adoptari possunt. *Concordat item l. 2. §. fin. cum lege sequente. ff. de officio proconsulis. cuius uerba uide s̃. lib. 2. cap. 15. de legato proconsulis, reg. 3. Concordat item l. 4. C. de adoptionib. his uerbis:* Adoptio non tabulis licet per tabellionem conficiendis, sed solenni iuris ordine apud præsidem solet copulari. *Huius etiam loci est l. 36. §. etiam. ff. de adoptionib. cuius uerba uide ℑ. lib. 19. cap. 2. except. 37.*

XXIII. EXCEPTIO: *Nisi filiusfamiliâs in magistratu constitutus apud semetipsum alij in adoptionem detur. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit, uerùm replicationem recipit in consule & præside filiofamiliâs l. 3. ff. de adoptionib. his uerbis:* Si cõsul uel præses filiusfamiliâs sit, posse eum apud semetipsum uel emancipari, uel in adoptionem dari, constat. *Sed & replicationem recipit in prætore l. 2 ff. de officio prætoris, hisce uerbis:* Sed etiam ipsum prætorem apud se emancipari, uel in adoptionem dari, placet.

XXIIII. EXCEPTIO: *Nisi quis magistratus apud semetipsum filium suum alteri in adoptionem dederit. Hæc exceptio reprobatur l. 4. ff. de adoptionib. his uerbis:* Magistratum apud quẽ legis actio est, & emancipare filios suos, & in adoptionem dare apud se posse, Neratij sententia est.

XXV. EXCEPTIO: *Nisi quis magistratus apud semetipsum adoptet. Hæc exceptio reprobatur in præside l. 2. ff. de officio præsidis, hisce uerbis:* Præses apud se adoptare potest. quemadmodum & emancipare filium, & manumittere seruum potest.

XXVI. EXCEPTIO: *Nisi non in filij, sed nepotis locum quis adoptet. Hæc exceptio reprobatur l. 43. ff. de adoptionib. his uerbis:* Adoptiones non solùm filiorum, sed & quasi nepotum fiũt, ut aliquis nepos noster esse uideatur, perinde quasi ex filio uel incertè natus sit. *Cõcordat Inst. de adoptionib. §. licet autem. cuius uerba uide ℑ. except. prox.*

XXVII. EXCEPTIO: *Nisi is qui filiũ non habet, in locum nepotis adoptet. Hæc exceptio reprobatur Inst. d. §. licet, his uerbis:* Licet autem & in locum nepotis uel neptis, pronepotis uel proneptis uel deinceps adoptare, quámuis filium quis non habeat. *Concordat l. 37. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Adoptare quis nepotis loco potest, etiamsi filium non habet.

XXVIII. EXCEPTIO: *Nisi nepotẽ suum in locum filij adoptet. Hæc exceptio reprobatur Inst. §. & tam filium, his uerbis:* Tam filium alienum quis in locũ nepotis adoptare potest, quàm nepotem in locum filij.

XXIX. EXCEPTIO: *Nisi nepotem ex uno filio, quasi ex altero filio natũ adoptet. Hæc exceptio reprobatur l. 15. §. 1. ff. de adoptionib. his uerbis:* Qui duos filios, & ex altero eorum nepotẽ habet, si uult nepotem quasi ex altero natũ adoptare, potest hoc efficere, si eũ emancipauerit, & sic adoptauerit, quasi ex altero natum: facit enim hoc quasi quilibet, non quasi auus. Et qua ratione quasi ex quolibet natũ potest adoptare, ita potest & quasi ex altero filio.

XXX. EXCEPTIO: *Nisi nulla iusta adrogandi causa subsit. Hæc exceptio approbatur l. 3. C. de adoptionib. cuius uerba uide s̃. except. 4. Cõcordat l. 17. §. 1. ff. eod. tt. his uerbis:* Item inquirendũ est, ne fortè turpis causa adrogandi subsit.

XXXI. EXCEPTIO: *Nisi is qui filium suum alij dat in adoptionem, eum non prius emancipauerit, uel manumiserit. Hæc exceptio reprobatur l. ult. C. de adoptionib. his uerbis:* Veteres circuitus in adoptionibus, quę per tres emancipationes, & duas manumissiones in filijs, aut per unam emancipationem in cæteris liberis fieri solebant, corrigentes, siue tollẽtes, cẽsemus, licere parenti qui liberos in potestate sua cõstitutos in adoptionem dare desiderat, sine uetere obseruatione emancipationum & manumissionum hoc ipsum, interuenientibus actis, apud competẽtem iudicem manifestare, pręsente eo qui adoptatur nõ cõtradicẽte, nec nõ eo qui adoptat.

XXXII. EXCEPTIO: *Nisi impubes qui est sui iuris, sine causæ cognitione sit adrogatus. Hæc exceptio approbatur Inst. de adoptionib. §. cũ autem, his uerbis:* Cũ impubes per principale rescriptũ adrogatur, causa cognita adrogatio fieri permittitur, & exquiritur causa adrogationis an honesta sit, expediatq; pupillo. Et cum quibusdã cõditionibus adrogatio fit: id est, ut caueat adrogator personę publicę, si intra

si intra pubertatẽ pupillus decesserit, restituturũ sa bona illis: qui si adoptio facta nõ esset, ad successiunnam eius uenturi essent. *Concordat l. 2. in prin. C. eod. tt. cuius uerba uide j. quæst. prox. reg. 11.*

XXXIII. EXCEPTIO: *Nisi is qui adoptatur, nõ consentiat adoptioni. Hæc exceptio approbatur l. 5. ff. de adoptionibus, his uerbis:* In adoptionibus eorũ qui suę potestatis sunt, ipsorum duntaxat uuluntas exploratur. Sin autem à patre dantur in aduptionẽ, in ijs utriusq; arbitriũ expectandũ est, uel cõsentiendu, uel nõ contradicendu. *Concordat l. 24. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. except. 7. itẽ concordat l. 11. ff. de his qui sui, his uerbis:* Inuiti filij naturales uel emancipati non rediguntur in patriam putestatem. *Concordat item l. 11. in fine. C. de adoptionib. cuius uerba uide s. except. 30. item concordat Inst. quib. modis ius patriæ potest. soluitur. §. sed etsi pater. cuius uerba uide j. quæst. prox. reg. 1. ex. 1. repl. 2.*

XXXIIII. EXCEPTIO: *Nisi curatoris authoritas nõ interuenerit. Hæc exceptio approbatur l. 8. ff. de adoptionibus, his uerbis:* Quud ut nec curatoris authuritas intercederet, in adrogatiune antè tenuerat, sub diuu Claudiu rectè mutatum est.

XXXV. EXCEPTIO: *Nisi sine consensu filij in locum nepotis fiat adoptio. Hæc exceptio approbatur Inst. de adoptionib. §. sed si quis, his uerbis:* Si quis nepotis loco aduptet, uel quasi ex filiu, quẽ habet iam adoptatũ, uel quasi ex illo quẽ naturalẽ in sua potestate habet: eo casu & filius cunsentire debet, ne ei inuito suus hæres adnascatur. Sed ex cuntrario, si auus ex filiu nepotẽ det in adoptiunẽ, non est necesse filiũ consentire. *Cõcordat l. 6. ff. de adoptionibus, his uerbis:* Cũ nepos aduptatur quasi ex filio natus, cunsensus filij exigitur, idq; etiã Iulianus scribit. *Concordat item l. 11. ff. eod. tt. cuius uerba uide j. quæst. prox. reg. 9.*

XXXVI. EXCEPTIO: *Nisi sine consensu filij nepos ex eo alij in adoptionẽ detur. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce.* Sed ex cõtrario, si auus ex filio nepotem det in aduptionẽ, non est necesse filiũ consentire.

XXXVII. EXCEPTIO: *Nisi ij quorum adgnatus fit per adoptionẽ is qui adoptatur, non consentiãt. Hæc exceptio reprobatur l. 7. ff. de adoptionibus, his uerbis:* Cum adoptio fit, non est necessaria in eam rem authoritas eurum, inter quus iura adgnatiunis cunsequuntur.

Replicatiu præcedentium exceptio-num generalis.

Hactenus exceptiones contra adoptionẽ sunt enumeratæ, quarum replicatio generalis hæc est: Nisi adoptio non iure facta à principe sit confirmata. quæ replicatio approbatur l. 38. cum lege sequente. ff. de adoptionibus, his uerbis: Adoptio non iure facta à principe confirmari putest. Nam ita, diuus Marcus Eutichiano rescripsit: Quud desideras an impetrare debeas, æstimabunt iudices, adhibitis etiã his q cõtradicerẽt: id est, qui læderẽtur cunfirmatiune adoptionis.

III. EVENTVS ADOPTIONIS.

1. Regula. Adoptatus redigitur in potestatem adoptantis. quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt s. cap. 2. quæst. 4. reg 2. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi pater naturalis filium quem habet in sua potestate, alij in adoptionem dederit. Hoc enim casu patria potestas non transit in adoptantem. quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur Inst. de adoptionib. §. sed hodie, his uerbis: Hodie ex nustra constitutione, cũ filius familiâs à patre naturali extraneæ persunæ in adoptionẽ datur, iura patris naturalis minimè dissoluuntur, nec quidquã ad patrẽ adoptiuũ transit, nec in potestate eius est, licèt ab intestato iura successiunis ei à nubis tributa sint. Si uerò pater naturalis nõ extraneo, sed auo filij sui materno, uel si ipse pater naturalis fuerit emancipatus, etiã auu, uel proauo. simili modu paternu, uel maternu filiũ suũ dederit in adoptionẽ: in huc casu quia cuncurrunt in unam persunam & naturalia & aduptionis iura, manet stabile ius patris aduptiui & naturali uinculu cupulatũ, & legitimu adoptiunis modu constitutum, ut & in familia & in putestate huiusmudi patris aduptiui sit. *Ait Imp.* Hodie ex nostra cunstitutiune. *Hæc cõstitutio habetur l. 10. C. de adoptionibus, his uerbis:* Cum in adoptiuis qui filij familiarũ constituti, à patrib naturalib; alijs dãtur, antiquæ sapiẽtiæ incidit quędã dubitatiu, si oporteret talẽ filiũ q prętermissus à naturali patre fuerat, habere cõtra eius testamentũ de inufficiusu actionem: quã Papinianus quidẽ negat, Paulus aũt sine effectu derelinquit: Martianus uerò distinguit, ne ex hac causa utriusq; patris perderet successionẽ, naturalis quidẽ eius uulũtate circũuentus, adoptiui ppter egestatẽ quã fortè habebat: & iterũ aliud uiciũ erat exortũ (si enim pust patris naturalis ubitum pater adoptiuus per emancipationis mudũ iurá adoptionis dissoluisset, nulla spes ei remanebat neq; contra patris naturalis uoluntatem, quia mortis eius tempore in alienã fuerat familiã constitutus: nec cuntra adoptiuum patrem, quia per emancipatiunẽ a familiæ eius exemptus est) Ideòq; talem dubitationem & tale uicium decidentes, sancimus, per adoptionẽ quidem ad extraneã persunã factã, iurà naturalis patris minimè dissolui: sed ita eũ permanere, quasi nõ fuisset in alienã familiã translatus. Cum enim tãta fragilitas est aduptionis, ut possit in ipsu die & filius fieri, & extraneus per emancipationem inueniri: quia patiatur

iura patris naturalis nexu diuino copulata ludibrio defraudari: cum in hoc casu & cõtradiceodi filio eo iure ueteri detur licétia, & inuitus trásire ad aliá familiá nõ cogatur. Omnia igitur (secundũ quod iam dispoſuimus, cũ ad extraneũ patrem filius per adoptionem transfertur) maneát integra iura, siue ad inofficiosi querelá, siue ad alias omnes successiones, siue ab intestato, siue ex testaméto quæ liberis deferũtur, ut & ipse possit prodesse patri naturali, & ab eo naturalia debita pcipere. Si uerò pater naturalis auo materno filij sui, uel si ipse fuerit emácipatus, etiá auo paterno, uel pauo simili modo paterno, uel materno filium suũ dederit in adoptionem: in hoc casu, quia in uná personam concurrunt & naturalia & adoptionis iura, maneat ius stabile patris adoptiui & naturali uinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo constrictum: & ad eum solum respiciat filius, cui eum & natura aggregauit, & lex per adoptioné adsignauit: & Papiniani sententia in hac specie procedat, & ad eum tantummodo filius adoptiuus spem totam extendat, & non patris naturalis successionem molestare concedatur, sed auita & proauita tantummodo reueréria protegetur, eiq; adqoirat quæ possunt adquiri & pdesse: & is ei solus pater intelligatur, que lex fecit, & natura non reliquit. Neq; enim Martiani distinctioni locum esse in hoc casu inuenimus, ubi nullius circũuentionis suspicio potest sibi aliquá uindicare licentiá, auita & pauita affectione hęc omnia resecante: sed hęc manere integra, nisi auus & proauus emácipatura fecerint filiũ adoptiuũ: tunc enim necessa est iterũ ad naturalem patré eum reuerti, cũ emancipationis interuentu adoptio in quacũq; persona facta soluitur. Sed ne articulum adoptionis & in extraneá personá factæ, sine lege relinquamus, licentiam damus tali adoptiuo patri, id est, extraneo (si uoluerit) nihil ei testaméto suo relinquere: sed quidquid ei reliquerit, hoc liberalitatis sit, nõ legitimo uinculo adstrictũ. Cũ enim per omnia naturæ suæ filiũ aggregarimus, manifestissimũ est, quòd & adquisitiones omniũ rerũ, quæ ad filiũfamiliás peruenerint, secundũ leges nostras nõ adoptiuo extraneo patri, sed naturali usq; ad modum usufructus perueniũt, & remaneant in sacris patris naturalis, quasi imaginaria quadam & noua affectione adquisita, nõ pristinæ cognationis deminutione introducta. Sed siqdé remaneat in tali adoptione, nulla interueniéte emácipatione: in hoc tantũmodo ei prodesse uolumus adoptioné, ut nõ successione ab intestato patris extranei adoptiui defraudetur, sed habeat accessioné fortunę ex patris naturalis sibi uolũtate adquisitá: neq; enim ex uetere iure cognationis nexus naturalis patris per adoptionem filio dissoluebatur, sed accedebát iura adoptiua certis reliquijs ex iure naturali remanétibus: & qui legitimus erat familiæ adoptiuę, is naturalis fuerat cognatus. Quis enim materna iura possit abolere, cũ uidebatur & ex antiquo iure patré quidé habere adoptiuũ, matrem aũt eam quam natura cognoscit? Et ideo sancimus, etsi habeat huiusmodi filius integra iura naturæ: attamen si intestatus pater extraneus adoptiuus decesserit, habere eum sui hæredis iura ad eius tantũmodo successioné, ut non etiam legitima iura ad familiam extranei patris adoptiui habeat: nec ipsa ad eum communioné aliquá habeat, sed quasi extraneus ita ad illam familiam inueniatur. Sin autem per emancipationem iura adoptiua fuerint dissoluta, tunc nullus ei penitus ad adoptiuum extraneum patrem regressus, etsi moriatur intestatus, relinquatur: sed maneat tantũmodo patré naturalé cognoscés, tanquá nõ fuisset ab initio in adoptionem translatus. Quæ aũt de alijs adoptiuis diximus, hæc sancimus etiam de ijs, qui ex Sabiniano senatusconsulto ex tribus maribus fuerant ab extraneo adoptati: nulla penitus differentia inter alios adoptiuos & eos introducenda. Quæ in filio diximus à patre in adoptionem dato, hęc & in filia, & in nepote, & nepte, & deinceps psonis utriusq; sexus in sacris cõstitutis extendimus: si tamen tempore mortis aui sui parentes eos uel eas nõ antecedant. Si enim patres eos antecedant, ubi nec imponitur necessitas auo aliquid nepoti, uel nepti relinquere: maneant omnia iura adoptiua ei intacta. Hæc autem omnis sanctio de filio uel filia, de nepote uel nepte, & deinceps personis in sacris cõstitutis introducta est: ubi dubitabatur quid statuendum esset, quasi duobus ei patribus positis, uno natura, & altero ex lege. Vbi aũt homo sui iuris constitutus, per adrogationé ex angusta liberalitate se dederit in adoptionem, tũc omnia iura patris adoptiui habeat intacta. cum enim nullum inter patres inducitur discrimen, fit suus hęres adoptiuus patri adrogatori, & familiæ eius aggregetur: & omnia quæ ad filium adrogatum ueteres legum latores induxerunt, intacta illibataque in eorum personis obseruentur. *Hactenus d. l. 10. C. de adoptionibus. Porrò propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi quis non in patris potestate, sed sui iuris constitutus adrogetur. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Hæc

autem

autem omnis ſanctio, &c. *Secunda replicatio eſt: Niſi non extraneo, ſed auo filius detur in adoptionem. Hæc replicatio approbatur uerbis d. l. 10. paulo ſuperius propoſitis hiſce:* Si uerò pater naturalis auo materno filij ſui, uel ſi ipſe fuerit emancipatus. etiam auo paterno, uel proauo ſimili modo paterno uel materno filiũ ſuum dederit in adoptionem: in hoc caſu quia in unam perſonam concurrunt & naturalia & adoptionis iura, maneat ius ſtabile patris adoptiui, & oaturali uinculo copulatũ, & legitimo adoprionis modo conſtrictum, &c. *Concordat Inſtit. de adoptionibus. §. ſed hodie. cuius uerba uide ſ. ead. except. in prin. Concordat item inſtit. quibus mod. ius patriæ poteſt. ſoluitur. §. ſed etſi pater, bis uerbis:* Si parer filium quem in poteſtate habet, auo uel proauo nsturali ſecundum noſtras cooſtitutiones ſuper his habitaa in adoptiooem dederit: id eſt, ſi hoc ipſum actis interuenieotibus apud competentem iodicem manifeſtauerit, præſente eo qui adoptatur, & non cootradicente, nec noo eo præſente qui adoptat: ſoluitur quidem ius poteſtatis patris naturalis, tranſit autem in huiuſmodi parentem adopriuum, in cuius perſona & adoprionem eſſe pleniſsimam antea diximus. *Hæc de prima propoſitæ regulæ exceptione ſint dicta. Alias exceptiones uide ſ. quæſt. proxim.*

II. *Regula. Omnia quæ adrogati fuerũt, ad adrogatorem tranſeunt. Quæ regula approbatur l. 15. in prin. ff. de adoptionibus. cuius uerba uide ſ. cap. 1. quæſt. 3. reg. 2. except. 5. repl. 1. Huius regulæ eædem ſunt exceptiones, quæ proximè præcedenti.*

III. *Regula. Onera quoq; adoptati transferuntur in adoptantem quæ regula approbatur l. 45. ff. de adoptionibus, bis uerbis:* Onera eius qui in adoptionem datus eſt, ad patrem adoptiuum transferuotur.

IIII. *Regula. Dignitas per adoptionẽ non minuitur, ſed augetur. Hæc regula approbatur l. 35. ff. d. tt. bis uerbis:* Per adoptionem digniras non minuitur, ſed augetur. Vnde ſeoator etſi à plebeio adoptatus eſt, manet tamen ſenator. Similiter maoet & ſenatoris filius.

V. *Regula. Patria & ius originis per adoptionem non mutatur. quæ regula approbatur l. 7. C. de adoptionibus, bis uerbis:* In adoptionem quidem alienæ ciuitatis ciui rectè dato, additur, non mutatur patria. ac propterea ius originis in honorum ac munerum obſequio per adoptionem non minui perſpicis.

VI. *Regula. Seruus à domino adoptatus liber fit: quæ regula approbatur Inſtit. de adoptionibus. § fin. bis uerbis:* Apud Catonem bene ſcriptum refert antiquitas, ſeruos ſi à domino adoptati ſint, ex hoc ipſo poſſe liberari. Vnde & nos eruditi in noſtra cooſtitutione etiam eum ſeruum, quem dominus actis interuenientibus filium ſuum nominauerat; liberum eſſe cooſtituimus, licet hoc ad ius filij accipiendum oon ſufficiat. *Ait Imper.* In noſtra conſtitutione. *Hæc habetur l. unica. §. ſimiliq; modo. C. de Latina libertate toll. cuius uerba uide ſ. lib. 19. cap. 9. cauſa 12.*

VII. *Regula. Filius adoptiuus aſsimilatur naturali. quæ regula approbatur inſt. d. tt. §. in plurimis, hiſce uerbis:* In plurimis cauſis adſimilatur is, qui adoptatus, uel adrogatus eſt, ei qui ex legitimo matrimonio natus eſt. Et ideo ſi quis per Imperatoré, uel apud Prætoré, uel præſidem prouinciæ non extraneũ adoprauerit: poteſt eundẽ in adoptioné alij dare. *Ait Imperator:* Non extraneũ. *Hoc ideo, quia ſi filiumfamiliâs non nepotem ſuum, ſed extraneum adoptauerit, patria poteſtas non tranſit in adoptantem, ſed manet apud eum qui filium in adoptionem dedit. de qua re dictum ſ. reg. 1. except. 1.*

VIII. *Regula. Filius adoptiuus quorum fiat cognatus, definitur l. 23. ff. de adoptionibus, bis uerbis:* Qui in adoptionem datur, his quibus adnaſcitur, cognatus fit: quibus uerò non adnaſcitur, nec cognatus fit. Adoptio enim nõ ius ſanguinis, ſed ius adgnationis adfert. Et ideo ſi filium adoptauero, uxor mea illi matris loco oon eſt. neq; enim adnaſcitur ei: propter quod nec cognarus eius fit. Item nec mater mea auiæ loco illi eſt: quoniam his qui extra familiam meam ſunt, non adnaſcitur. Sed filiæ meæ is quem adoptaui, frater fit: quoniam in familia mea eſt filia, nuptijs etiam eorum prohibitis. *Pertinet item ad propoſitam quæſtionẽ l. 26. ff. eod. tt bis uerbis:* Quem filius emancipatus adoptauerit, is meus nepos non erit. *Item pertinet huc l. 44. ff. eod. tt. bis uerbis:* Si is qui nepotem ex filio habet, loco nepotis aliquem adoptauit: non puto mortuo auo iura conſanguinitatis inter nepotes futura eſſe. Sed ſi ſic adoptauit, ut etiam iure legis nepos ſuus eſſet, quaſi ex Lucio, puta filio ſuo, & ex matreſamiliâs eius natus eſſet: contrà puto.

IX. *Regula. In locũ nepotis adoptatus mortuo auo adoptante in filij poteſtatem recidit, & ob id auo ſuus hæres nõ fit. quæ regula approbatur l. 10. ff. de adoptionibus, bis uerbis:* Si quis oepotem quaſi ex filio natum, quem in poteſtate habet, cõſentiente filio adoptauerit, nõ adnaſcitur auo, ut ſuus hæres: quippe cum poſt morté aui quaſi in patris ſui poteſtaté recidit. *Ait Iuriſconſultus:* Conſentiente filio. *Ex bis uerbis colligitur propoſitæ regulæ exceptio talis: Niſi filius non conſentiat in adoptionem nepotis. Cui concordat l. 11. ff. eod. tt. bis uerbis:* Si quis cũ filiũ haberet, in nepotis locũ adoptaſſet, perinde atq; ſi ex

filio

filio natus esset, & filius author factus non esset: mortuo auo non esse napotem in potestate filij.

X. Regula. *De cautione ab adrogatore impuberis præstanda, & de bonis adrogati intra pubertatem defuncti hæredib. eius legitimis. proponitur Inst. de adoptionib. §. cum aũt. cuius uerba uide s. quæst. prox. except. 31. concordat l. 17. §. fin. cũ ll. sequentib. ff. de adoptionibus, his uerbis:* Satisdario in his casibus dari solet: nõ alitet enim uoluntati eius qui adrogare pupillũ uolet (si causam eius ob alia probabit) subscribendũ erit, quàm si cauerit seruo publico se restituturum, quæ ex bonis eius consecutus fuerit, illis ad quos res peruentura esset, si adrogatus permásisset in statu suo. His uerbis satisdationis quę ab adrogatore præstari debet. Ad quos ea res pertinet, & libertatibus prospectũ esse, quæ secundis tabulis datæ sunt, & multo magis substituto seruo itẽ legatarijs nemo dubitat: quæ satisdatio si omissa fuerit, utilis actio in adrogatorẽ datur. Hæc aũt satisdatio locũ habet, si impubes decesserit. Sed etsi de pupillo loquitur, tamen hoc etiá in pupilla obseruandũ est. Nam & fœminę ex rescripto principis adrogari possunt. Si adrogator decesserit, impubere relicto filio adoptiuo, & mox impubes decedat: an hęredes adrogatoris teneantur? Et dicendũ est, hæredes quoq; restituere bona adrogati, & pręterea quartá partẽ. *Concordat itẽ l. 2. §. & super patrimonio. C. eod tt. cuius uerba uide J. reg prox.*

XI. Regula. *Extraneo, non auo paterno, uel materno in adoptionem datus, à patre adoptiuo exhæredari, uel præteriri in testamẽto potest. quæ regula approbatur l. 10. §. sed ne articulum. C. de adoptionibus. cuius uerba uide s. reg. 1. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi impubes qui erat sui iuris, ab aliquo sit adrogatus. Huic enim quarta bonorum pars debetur. quæ exceptio approbatur Inst. de adoptionibus. §. sed etsi decedens, his uerbis:* Si decedens pater adrogatum impuberem exhæredauerit, ual uiuus sine iusta causa emácipauerit: iubetur quartam partam ei bonorũ suorum relinquare, uidelicet præter bona quæ ad patrem adoptiuum transtulit, & quorum commodũ ei postea adquisiuit. *Concordat l. 22. in prin ff. eod. tt. cuius uerba uide s. reg prox. in fine. Concordat itẽ l. ult. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Constitutione diui Pij cauatur de impubere adoptando, ut ex bonis, quę mortis tempore illius qui adoptauit, fuerunt, quarta pars ad eum pertineat qui adoptatus est. Sed & bona eius quę adquisijt, patri restitui iussit, si causa cognita emácipatus fuerat, quá perdit. Si quid itaq; in fraudem eius alienatũ fuerit, quasi per Caluisianam, uel Fauianam actionem reuocandum est. *Concordat item l. 2. C. de adoptionibus. his uerbis:* Impuberem quem ad uicem naturalis sobolis adrogare desideras, si hi qui sanguinis necessitudine iunguntur, id ei expedita apud Præsidam prouinciæ confirmauerint, filium habebis: ita ut bonorum tuorum quarta pars tam in postremo iudicio tuo, quàm si à te emancipatus fuerit, ei præbeatur: & super patrimonio eius idoneis fideiussoribus datis, seruo publico caueatur, ne sub copulandæ adoptionis obtentu in facultates eius, quæ ei diligenti prouisione seruanda sunt, irruas. Adrogatio etenim ex indulgentia principali facta, perinde ualet apud prætorem uel præsidem intimata, ac si per populum iure antiquo facta esset.

XII. Regula. *Pater adoptiuus adoptiuum filium alij in adoptionem dare, uel emancipare potest. quæ regula approbatur Inst. de adoptionib. §. in plurimis. cuius uerba uide s. reg. 7. Concordat l. 8. C. de adoptionibus, his uerbis:* Adoptatum, licet ex beneficio nostro, emancipatione solenni separare à familia sua, pater adoptiuus minimè probibetur. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi filius non auo, sed extraneo in adoptionem sit datus. quæ exceptio approbatur d. §. in plurimis, de qua re uide s. d. reg. 7. item reg. 1. except. 1. Altera exceptio est: Nisi impubes qui erat sui iuris, adrogatus sit, & rursus emancipetur. quæ exceptio approbatur Inst. de adoptionibus. §. item non aliter, his uerbis:* Non aliter emancipare impuberem adrogatum potest adrogator, nisi causa cognita dignus emancipatione fuerit, & tunc sua bona ei reddat. *Planè si sine causa adrogator impuberem emancipauerit, quartam bonorum suorum partem ei cogitur relinquere. quod approbatur Inst. d. tt. §. sed etsi decedens. cuius uerba cum concordantibus uide s. reg. prox.*

XIII. Regula. *Substitutio impuberi adrogato facta, uel fideicommissum ab eo relictum non ualet. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 22. §. sed an impuberi. ff. de adoptionibus, his uerbis:* An impuberi adrogator substituere possit quæritur? Et puto non admitti substitutionem, nisi fortè ad quartam solam, quam ex bonis eius consequitur, & hactenus ut ei usque ad pubertatem substituat. Cæterùm si fidei eius committit, ut quandoque restituat, non oportet admitti fideicommissum: quia hoc non iudicio eius ad eum peruenit, sed principali prouidentia. Hæc autem omnia dicenda sunt siue in locum filij, siue in locum nepotis aliquis impuberem adrogauerit.

XIIII. Regula. *Si ita filius in adoptionem datus sit, ut post aliquod tempus patri rursus in adoptionem detur: ex hoc pacto non nascitur actio. quæ regula approbatur l. 34. ff. de adoptionibus his uerbis.* Quæsitum est, si tibi filius in adoptionem hac lege sit datus, ut (post triennium

triennium puta) eundem mihi in adoptionem des, an actio ulla sit? & Labeo nullam putat esse actionem: nec enim moribus nostris conuenire filium temporalem habere.

DE EMANCIPATIONIBVS, aliisq́; causis ex quibus patria potestas amittitur. Cap. IX.

I. AD EMANCIPANDOS SE liberi parentes cogere non possunt.

Haec regula approbatur Inst. quibus mod. ius patr. potest. sol. §. fin. his uerbis: Neq; naturales liberi, neq; adoptiui ullo penè modo possunt cogere parentes de potestate sua eos dimittere. *Concordat l. 31. ff. de adoptionibus, his uerbis:* Non potest filius qui in potestate patris est, ullo modo compellere eum, ne sit in potestate, siue naturalis, siue adoptiuus. *Concordat item l. 4. C. de emancipat. his uerbis:* Nec auus neptem suam libere potestate cogitur, nec in cuiusquam iniuriam beneficia tribuere, moris est nostri. *Huius regulae exceptio haec est: Nisi impubes adrogatus, pubes factus emancipari petat. quae exceptio approbatur l. 32. ff de adoptionibus, his uerbis:* Nonnunquam impubes qui adoptatus est, audiendus erit, si pubes factus emancipari desideret: idq́; causa cognita per iudicem statuendum erit. *Concordat l. 33. ff. eod. tit. his uerbis:* Si pubes factus non expedire sibi in potestatem eius redigi, probauerit: aequum est, emancipari eum à patre adoptiuo, atq; ita pristinum ius recuperare.

II. AN EMANCIPAtio sit utilis?

Regulariter quidem emancipatio utilis est, habetq́; effectus, de quibus 3. quaest. prox dicetur. uerùm eius regulae sunt aliquot exceptiones hic proponendae.

I. EXCEPTIO: *Nisi non solenniter emancipatio sit facta. Haec exceptio approbatur l. 3. C. de emancipationibus, his uerbis:* Non nudo consensu patria liberi potestate, sed actu solenni, uel casu liberatur, nec causae quibus motus pater emancipauit filium, sed actus solennitas quaeritur. *Declaratur, simul ac quodam modo mutatur exceptio proposita Inst. quib. mod. ius patr. potest. soluitur. §. praeterea, his uerbis:* Emancipatione quoq; desinunt liberi in potestate parentum esse. Sed emancipatio antea quidē uel per antiquam legis obseruationem procedebat, quae per imaginarias uenditiones & intercedentes manumissiones celebrabatur, uel ex Imperiali rescripto. Nostra sūt prouidentia etiā hoc in melius per constitutionē reformauit, ut fictione pristina explosa, rectà uia ad competētes iudices, uel magistratus parentes intrent, & filios suos, uel filias, uel nepotes uel neptes, ac deinceps à sua manu dimittant. Et tunc ex edicto praetoris in bonis huiusmodi filii, uel filiae, uel nepotis, uel neptis, qui quaeùe à parente manumissus, uel manumissa fuerit, eadem iura praestantur parenti, quae tribuuntur patrono in bonis liberti. *Concordat l. 6. C. de emancipationibus, his uerbis:* Cū inspeximus in emancipationibus uanam obseruationē custodiri, & uēditiones in liberas personas figuratas, & circūductiones inextricabiles, & iniuriosa raphismata, quorū nullus ratio nabilis inuenitur exitus: iubemus huiusmodi circuitu in posterum quiescente, licentiā esse ei qui emancipare uult, uel ex lege Anastasiana hoc facere, uel sine sacro rescripto intrare cōpetentis iudicis tribunal, uel eos adire magistratus quibus hoc facere uel legibus, uel ex longa consuetudine permissum est, & filios suos, uel filias, nepotes, uel neptes, uel deinceps progeniē in potestate sua constitutam à sua manu dimittere, & legitima iura omnimodo habere, etsi nō specialiter hęc sibi seruauerit: & peculium donate, uel alias res liberalitatis titulo in eos transferre, & eas res, quę adquiri indignantur, per usumfructū secundum nostrae constitutionis modum detinere, & omnia facere, uana tantūmodo (secundum quod iam dictum est) obseruatione sublata. *Ait Imp.* Vel ex lege Anastasiana. *Haec lex habetur l. 5. C. eod. tit. his uerbis:* Iubemus licere parentibus, id est, patri, auo paterno, seu proauo, caeterisq́; ulterius per masculini sexus personas continua generis serie coniunctis, si liberos quos habent in potestate propria, id est, filiū, nepotē, neptemúe ex filio, pronepotem, seu pronepté, caeterosq́; iridē per masculini sexus personas continua generis linea sibi coniūctos, per emancipatione uel absentes & peregrè degētes, uel in iisdē locis, seu regionibus, uel ciuitatib cōmorantes: in iudicio uerò non praesentes, iuris sui cōstituere maluerint, supplicationibus porrectis mereri super hoc diuinū oraculum, hocq́; apud competentē iudicē, ad cuius iurisdictionē actus emācipationis ptinet, insinuare, supstq́; precib. à semet oblatis, apud eū deponere: ut hoc subsecuto, & authoritate pręcedente principali, plenissimū robur emancipatio sortiatur, & personae in quas talis liberalitas collata est, de aliena potestate, quasi à parentibus emācipatione manumissae, liberentur: si tamen ipsę nihilominus sub gestorum testificatione uel apud eundem iudicem, uel alium quemlibet proposito parentum suam etiam uoluntatem consonare, uel ante preces oblatas, & sacros

I.

ſacros apices promulgatos, uel poſtea depoſuerint: niſi infantes ſint, qui & ſine conſenſu etiam hoc modo ſui iuris efficiuntur.

II. EXCEPTIO: *Niſi apud non competentem iudicem uel magiſtratum emancipatio ſit facta. Hæc exceptio approbatur per ea quæ propoſita ſunt ſ. except. prox. competens autem magiſtratus eſt prætor ex l. 2. ibi: nec ſanè. C. de officio prætorum. cuius uerba uide ſ. lib. 2. cap. 13. quæſt. 3. reg. 1. Item competens magiſtratus ſunt duumuiri etiam alienigenis, ſi ſcilicet hoc illis lex municipij tribuat, ex l. 1. C. de emancipationibus, his uerbis:* Si lex municipij, in quo te pater emancipauit, poteſtatem duumuiris dedit, ut etiam alienigenæ liberos ſuos emancipare poſsint: id quod à patre factum eſt, ſuam obtinet firmitatem.

III. EXCEPTIO: *Niſi quis magiſtratus competens apud ſemetipſum emancipetur. Hæc exceptio ipſo quidem iure ſubſiſtit: uerùm recipit replicationem in conſule & præſide l. 3. ff. de adoptionibus. cuius uerba uide ſ. cap prox. quæſt. 2. except. 23. item recipit replicationem in prætore l. 2. ff. de officio prætoris. cuius uerba uide d. except. 23.*

IIII. EXCEPTIO: *Niſi quis magiſtratus competens apud ſemetipſum liberos ſuos emancipauerit. Hæc exceptio ipſo quidem iure ſubſiſtit: uerùm eius replicatio eſt in eo magiſtratu, apud quem eſt legis actio. quæ replicatio approbatur l. 4. ff. de adoptionibus. cuius uerba uide ſ. cap. prox. quæſt. 2. except. 24. Huius exemplum proponitur l. 2. ff. de officio præſidis. cuius uerba uide ſ. d. quæſt. 2. except. 25.*

V. EXCEPTIO: *Niſi non pro tribunali, ſed in itinere pater filium ſuum emancipauerit. Hæc exceptio reprobatur l. 36. in prin. ff. de adopt. his uerbis:* Emancipari filium à patre quocunque loco poſſe conſtat, ut exeat de patria poteſtate.

VI. EXCEPTIO: *Niſi abſens emancipetur. Hæc exceptio ipſo quidem iure ſubſiſtit: uerùm eius replicatio hæc eſt, Niſi reſcripto principis emancipatio fiat. Hæc replicatio approbatur l. 5. C. de emancipationibus. cuius uerba uide ſ. except. 1.*

VII. EXCEPTIO: *Niſi emancipatus emancipationi non conſentiat. Hæc exceptio approbatur d. l. 5 in fine. Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi infans ſit emancipatus. quæ replicatio approbatur d. l. 5. in fine.*

VIII. EXCEPTIO: *Niſi ſcriptura emancipationi non interuenerit. Hæc exceptio reprobatur l. 2. C. de emancipationibus his uerbis:* In emancipationibus liberorum, nec non in donationibus non tam ſcriptura quàm ueritas conſiderari ſolet.

IX. EXCEPTIO: *Niſi filius emancipetur, retento in poteſtate nepote, uel contrà retento in poteſtate filio, emancipetur nepos. Hæc exceptio reprobatur Inſt. quibus mod. ius patr. poteſt. ſoluitur. §. admonendi, his uerbis:* Admonendi ſumus, liberum arbitrium eſſe ei qui filium, & ex eo nepotem, uel neptem in poteſtate habebit, filium quidem de poteſtate dimittere, nepotē uerò uel neptem retinere: & è conuerſo filium quidem in poteſtate retinere, nepotem uerò uel neptem manumittere, uel omnes ſui iuris efficere. Eadem & de pronepote & pronepte dicta eſſe intelligantur. *Concordat iiſdem uerbis l. 28. ff. de adoptionibus.*

X. EXCEPTIO: *Niſi emancipatus poſtea rurſus ſit adoptatus. Hæc exceptio approbatur in filio naturali emancipato, reprobatur uerò in filio adoptiuo per ea quæ dicta ſunt ſuprà cap. proxim. quæſt. 2. except. 27.*

XI. EXCEPTIO: *Niſi filius aduerſus parentem emancipantem fuerit ingratus. Hæc exceptio approbatur l. unica. C. de ingratis liberis, hiſce uerbis:* Filios & filias, cæterosque liberos contumaces, qui parentes uel acerbitate conuicij, uel cuiuſcunque atrocis iniuriæ dolore pulſaſſent, leges emancipatione reſciſſa damno libertatis immeritæ mulctare uoluerūt.

XII. EXCEPTIO: *Niſi in diem, uel ſub conditione emancipatio ſit facta. Hæc exceptio approbatur l. 77. ff. de reg. iuris. cuius uerba uide alibi.*

Replicationes præcedentium exceptionum generales.

Exceptionum iam enumeratarum replicatio generalis prima hæc eſt: Niſi parens qui emancipauit, poſt mortem emancipati dicat eum nō iure emancipatum: hoc enim caſu non eſt audiendus. quæ replicatio approbatur l. 25. in prin. ff. de adoptionibus his uerbis: Poſt mortem filiæ ſuæ, quæ ut materfamiliâs quaſi iure emancipata uixerat, & teſtamento ſcriptis hæredibus deceſsit: aduerſus factum ſuū quaſi non iure eam, nec præſentibus teſtibus emanciparit, pater mouere controuerſiam prohibetur.

Secūda replicatio generalis uidetur eſſe: Niſi quinquennium à morte emancipati exceſſerit. quæ replicatio reprobatur l. 5. C. ne de ſtatu defunctorum, his uerbis: Quod eſt conſtitutum, poſt quinquennium de ſtatu defunctorum quæſtionem incipere non poſſe: ad ſpeciem emancipationis, iure nec'ne perfecta ſit, minimè pertinet.

III. EVENTVS EMANCIPATIONIS.

I. *Regula. De præmio emancipationis. Præmium emancipationis olim erat tertia pars bonorum filij, hodie uerò eſt dimidia pars uſusfructus. quæ regula approbatur Inſtit. per quas perſonas cuique adquir. §. hoc quoque, his uerbis:* Hoc quoque à nobis diſpoſitū eſt, & in ea ſpecie ubi parens emancipando liberos ſuos ex rebus, quæ adquiſitionem effugiebant, ſibi tertiam partem retinere (ſi uoluerat) licentiam ex anterioribus conſtitutionibus habebat, quaſi pro precio quodammodo emancipationis, &

inhumanum

inhumanum quiddam accidebat, ut filius rerum suarum ex hac emácipatione dominio pro parte tertis defraudaretur: & quod honoris ei ex emancipatione additú erat, quòd sui iuris effectus esset, hoc per rerum deminutionem decresceret. Ideoq; statuimus, ut parés pro tertia parte dominij, quá retinere poterat, dimidiam nõ dominij rerú, sed usus fructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filiú remanebunt, & pater amplio ore summa fruetur, pro tertia dimidia potiturus. *Concordat l. 6. §. cum autem Constantiniana. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis:* Cú Constantiniana lege cautú erat, si filijfamiliarú ab his qui eos in potestaté habent, nexu paterno per emancipationé liberétur, debere patrem tertiam partem bonorum, quæ adquiri non solent, quasi remunerationis gratia à filio accipere, uel retinere, & ex hac causa iterum pars nõ minima substantiæ liberorú adimebatur: sancimus huiusmodi casu interueniéte, & emácipatione liberis imposita, non tertiam parté dominij rerum minimè adquisitarú, sed dimidiam usus fructus apud maiores, qui emancipationé donant, residere: exceptis & in hoc casu castréribus, & quasi castrésibus tantúmodo peculijs, quibus nihil ex hac causa deminuitur. Sic enim nec liberis cuiuscunq; sexus aliquid dominij auferetur, & patribus amplioris patrimonij usus fructus adsignabitur. Hoc obtinére etsi in emancipatione sibi parentes hoc minimè seruauerint: sed nisi specialiter uel in emácipatione huic præmio renúciauerint, uel donatione facta sese ab huiusmodi beneficio alienauerint, & in liberos hoc transtulerint: manere apud eos etiá tacentes ius & beneficium usus fructus retinédi, ut post obitum eorum & usus fructus in omnibus memoratis causis ad eos perueniat, quorum dominiú est: scilicet (secundum quod iam diximus) in successionibus eorum omnibus seruádis, quę de maternis & nuptialibus bonis cõsultissimis legibus definita sunt. *Ait Imp.* Secundum quod iam diximus. *De hoc uide s. cap. 2. quæst. 4. reg. 11. Concordat item l. 2. in fine. C. eod. tit. cuius uerba uide s. d. cap. 2. quæst. 1. except. 12. repl. 1.* *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi sint bona castrensis, uel quasi castrensis peculij. quæ exceptio approbatur uerbis paulo superius propositis hisce:* Exceptis & in hoc casu castrensibus, & quasi castrésibus tantummodo peculijs, quibus nihil ex hac causa deminuitur. *Secunda exceptio est: Nisi in ipsa emancipatione propositi præmij nulla mentio sit facta. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Hoc obtinente etsi in emácipatione sibi parentes hoc minimè seruauerint. *Concordat l. 6. §. & legitima. C. de emancipat. liberorum. cuius uerba uide s. quæst. prox. except. 1.* *Tertia exceptio est: Nisi pater huic præmio renunciauerit. Hæc exceptio approbatur uerbis suprà propositis hisce:* Sed nisi specialiter, &c. *Quarta exceptio est: Nisi filius emancipatus bona alienauerit: horum enim usus fructus pro dimidia parte non debetur. quæ exceptio approbatur l. 2. ff. si à parente quis manumissus fuerit, his uerbis:* Non usq; adeò exæquádus est patrono parés, ut etiá Fauiana, aut Caluisiana actio ei detur: quia iniquum est, ingenuis hominibus non esse liberam rerum suarum alienationem.

II. Regula. *De eo quod parens filio emancipato libertatis causa imposuit. Hoc peti nõ potest. quæ regula approbatur l. 10. ff. de obsequijs à liberis, hisce uerbis:* Nullum ius libertatis causa impositorú habet pater in emancipato filio: quia nihil imponi liberis solet: nec quisquam dixerit iureiurádo obligari filiú patri manumissori, ut libertum patrono: nam pietatem liberi parentibus, non operas debent.

III. Regula. *Finita patris adoptiui potestate, nullum ex pristino iure retinetur uestigium. quæ regula approbatur l. 13. ff. de adoptionib. his uerbis:* In omni ferè iure, finita patris adoptiui potestate, nullú ex pristino iure retinetur uestigiú: deniq; & patria dignitas quæsita per adoptionem, finita ea, deponitur. *Concordat l. 14. ff. eod. tit. his uerbis:* Sed & nepos ex filio apud adoptiuum patrem conceptus & natus, per emancipationé omnia iura perdet. *Concordat item l. 55. §. patris. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide s. lib. 14. cap. 3. except. 1. repl. 1.*

IIII. Regula. *Eadem iura competunt parenti in bonis filij emácipati, quæ patrono in bonis liberti. quæ regula approbatur Inst. quib. modis ius patr. potest. soluitur. §. præterea. ibi: & tunc ex edicto. cuius uerba uide s quæst. prox. except. 1. Plura de hac re uide in loco de Bonorum possess. contra tabulas.*

V. Regula. *Parens impuberis emancipati tutelam nanciscitur. quæ regula approbatur Inst. d. tit. §. et præterea, his uerbis:* Si impubes sit filius, uel filia, uel cęteri, ipse parens ex manumissione tutelam eius nanciscitur. *Vide item j. lib. prox. cap. 3. quæst. 3. reg. 3.*

IIII. RELIQVAE CAVSAE ex quibus patria potestas soluitur.

I. Regula. *De morte parentis in cuius est potestate filius. Mortuo parente, filius liberatur patria potestate, fitq; sui iuris. quæ regula approbatur, simul & distinguitur Inst. quib. mod. ius patr. potest. soluitur, in prin. his uerbis:* Hi qui in potestate parentis sunt, mortuo eo, sui iuris fiunt. Sed hoc distinctionem recipit: nam mortuo patre sanè omnimodo filij filiæue sui iuris efficiuntur: mortuo uerò auo non omnimodo nepotes neptesq; sui iuris fiunt, sed ita, si post mortem aui in potestatem patris sui recasu

ri non sunt. Itaq; si moriente auo pater eorum uiuit, & in potestate patris sui est: tunc post obitum aui in potestate patris sui fiũt. Si uerò is quo tempore auus moritur, aut iã mortuus est, aut per emancipationem exijt de potestate patris: tunc ij qui in potestatẽ eius cadere non possunt, sui iuris fiunt. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi mortuo auo, in cuius potestate nepotes erant, pater illorũ adhuc uiuat. tunc enim in eius recidunt potestatem. quæ exceptio ex uerbis iam propositis constat. Concordat l. 5. ff. de his qui sui, his uerbis:* Nepotes ex filio, mortuo auo, recidere solent in filij potestatẽ: similimodo & pronepotes, & deinceps uel in filij potestatem, si uiuit, & in familia mansit, uel in eius parẽtis qui ante eos in potestate est: & hoc non tantùm in naturalibus, uerùm quoq; in adoptiuis iuris est. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi pater superstes tempore mortis aui in eius potestate nõ fuerit. quæ replicatio approbatur uerbis paulo superius propositis hisce:* Itaq; si moriente auo pater eorum uiuit, & in potestate patris sui est, &c. *Item hisce:* Si uerò is quo tẽpore auus moritur, aut iam mortuus est, aut per emancipationem exijt de potestate patris, &c. *Item d. l. 5. uerbis hisce:* Si uiuit, & in familia mansit. &c. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi pater superstes ob dignitatem patria potestate sit liberatus. quæ duplicatio approbatur Nouell. c. 81. §. sed & illud insuper. cuius uerba uide J. reg. 7. except. 4. Secunda replicatio uidetur: Nisi filius superstes uel nepos non naturalis sit, sed adoptiuus. Hæc replicatio reprobatur d. l. 5. in fine, hisce uerbis:* Et hoc non tantùm in naturalibus, uerùm quoq; in adoptiuis iuris est. *Tertia replicatio est: Nisi postquam auus filium emancipasset, uel alij eum in adoptionem dedisset, eũ rursus adoptauerit. hoc enim casu quamuis mortis tẽpore in aui potestate sit, nepotes tamẽ ex eo in eius potestatem non recidunt. quæ replicatio approbatur l. 41. ff. de adoptionib. his uerbis:* Si pater filium, ex quo nepos illi est, in potestate emancipauerit, & postea eum adoptauerit: mortuo eo nepos in patris potestatem non reuertitur Sed nec is in patris potestatem reuertitur, quem auus retinuerat, filio dato in adoptionem, quem denuò redadoptauit. *Quarta replicatio est: Nisi nepos quasi ex filio contra filij consensum sit adoptatus. Hæc replicatio approbatur l. 11. ff. de adoptionibus. cuius uerba uide S. cap. prox. quæst. 3. reg. 9.*

II. *Regula. De capitis deminutione patris. Per hanc quoq; patria potestas amittitur. quæ regula approbatur l. 7. ff. de his qui sui iuris. hisce uerbis:* Si qua pœna pater fuerit adfectus, ut uel ciuitatem amittat, uel seruus pœnæ efficiatur: sine dubio nepos filij loco succedit. *Concordat Inst. quib. mod. ius patr. potest. soluitur. §. cum autem, his uerbis:* Cum is qui ob aliquod maleficium in insulam deportatur, ciuitatem amittit, sequitur ut qui eo modo ex numero ciuium Romanorum rollitur, perinde quasi eo mortuo desinant liberi in potestate eius esse. *Concordat item Inst. eod. tit. §. pœnæ, his uerbis:* Pœnæ seruus effectus filios in potestate habere definit. Serui autem pœnæ efficiuntur qui in metallum dãnantur, & qui bestijs subjciuntur. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi relegatus tantùm pater sit, non deportatus. quæ exceptio approbatur Inst. d. tit. §. relegati, his uerbis:* Relegati autem patres in insulam in potestate liberos retinent. *Secunda exceptio est: Nisi pater à pœna rursus fuerit liberatus & restitutus. quæ exceptio approbatur Inst. d. tit. §. pari ratione. cuius uerba uide J. reg. 5.*

III. *Regula. De captiuitate patris. Per hanc quoque patria potestas tollitur. quæ regula approbatur, si mul & distinguitur Inst. quib. mod. ius patriæ potest. soluitur. §. si ab hostibus, hisce uerbis:* Si ab hostibus captus fuerit parens, quamuis seruus hostium fiat, tamen pendet ius liberorum propter ius postliminij: qa hi qui ab hostib. capti sunt, si reuersi fuerint, omnia pristina iura recipiunt. Idcirco reuersus etiã liberos habebit in potestate: quia postlim iniũ fingit eũ qui captus est, in ciuitate semper fuisse. Si uerò ibi decesserit, exinde ex quo captus est pater, filius sui iuris fuisse uidetur. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi captiuus postliminio redierit. quæ exceptio ex iam propositis constat: Declaratur autem hæc exceptio ibidem, his uerbis:* Dictum est autem postliminium, à limine & post. Vnde eũ qui ab hostibus captus est, & in fines nostros postea peruenit, postliminio reuersum rectè dicimus. Nam limina sicut in domo finem quendam faciunt, sic & imperij finem esse limẽ ueteres uoluerunt. Hinc & limen dictũ est, quasi finis quidam & terminus. Ab eo postlimininm dictum est, quia ad idem limen reuertebatur quod amiserat. Sed & qui captus uictis hostibus recuperatur, postliminio redijsse existimatur.

IIII. *Regula. De furore patris. Hic patriam potestatem non tollit. quæ regula approbatur l. 8. ff. de his qui sui, his uerbis:* Patre furioso liberi nihilominus in patris sui potestate sunt. Idẽ & in omnibus est parentibus, qui liberos habent in potestate. nam cum ius potestatis moribus sit receptum, nec posset desinere quis haberi in potestate, nisi exierint liberi quibus casibus solent: nequaquam dubitandum est, remanere eos in potestate. Quare non solùm eos liberos in potestate habebit, quos ante furorem genuit: uerùm etsi qui ante furorem concepti, in furore editi sunt. Sed si in furore agente eo uxor concipiat

concipiat: uidendum an in poteſtate eius naſcatur filius. nam furioſus, licet uxorem ducere non poſsit, matrimonium tamē retinere poteſt. Quod cum ita ſe habet, in poteſtate filium habebit. Proinde etſi furioſa ſit uxor, ex ea antè conceptus in poteſtate naſcetur: ſed & in furore eius cōceptus ab eo qui non furebat, ſine dubio in poteſtate naſcetur: quia retinetur matrimoniū. Sed etſi ambo in furore agant & uxor & maritus, & tunc cōcipiat: partus in poteſtate patris naſcetur, quaſi uoluntatis reliquijs in furioſis manētibus. Nam cum conſiſtat matrimonium altero furente, cōſtat & utroq;. Adeò autem retinet ius poteſtatis pater furioſus, ut & adquiratur illi commodū eius quod filius adquiſiuit.

V. *Regula. De capitis deminutione filij. Per hanc patria poteſtas tollitur. quæ regula approbatur Inſt. quib. mod. ius patriæ poteſt. toll. § pari ratione, his uerbis:* Pari ratione etſi is qui in poteſtate parentis ſit, in inſulam deportatus fuerit, deſinit eſſe in poteſtate parētis. Sed ſi ex indulgētia principis reſtituti fuerint, per omnia priſtinum ſtatum recipiunt. *Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi capite deminutus in priſtinum ſtatum ſit reſtitutus. quæ exceptio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Sed ſi ex indulgentia principis, &c. *Secunda exceptio eſt: Niſi relegatus tantùm ſit filius. quæ exceptio approbatur Inſt. d. tt. §. relegati, his uerbis:* Liberi relegati in poteſtate parentum remanent.

VI. *Regula. De captiuitate filij. Per hāc quoq; patris poteſtas tollitur. cuius regulæ exceptio hæc eſt: Niſi filius poſtliminio fuerit reuerſus. quæ exceptio approbatur Inſt. d. tt. §. ſi ab hoſtibus, in fine, his uerbis:* Ipſe quoq; filius nepoſue, ſi ab hoſtibus captus fuerit, ſimiliter dicimus propter ius poſtliminij ius quoq; poteſtatis parentis in ſuſpenſo eſſe.

VII. *Regula. De dignitate filij. Per hāc patria poteſtas nō ſoluitur. Quæ regula approbatur Inſt. quib. mod. ius patr. poteſt. ſoluitur. §. filiusfamiliâs, his uerbis:* Filiusfamiliâs ſi militauerit, uel ſi ſenator, uel conſul factus fuerit, remanet in poteſtate patris. militia enim, uel conſularis dignitas de patris poteſtate filium non liberat. *Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi patriciatus dignitas ſit. Hæc exceptio approbatur Inſt. d. §. filiusfamiliâs, his uerbis:* Sed ex conſtitutione noſtra ſumma patriciatus dignitas illico Imperialibus codicillis præſtitis filiū à patria poteſtate liberat. quis enim patiatur patrem quidem poſſe per emancipationis modum poteſtatis ſuæ nexibus filium liberare: Imperatoriam autem Celſitudinem non ualere eum, quem ſibi patrem elegit, ab aliena eximere poteſtate? *Concordat l. 5. C. de conſulibus, hiſce uerbis:* Sancimus uiros excelſos patricios, quos in huiuſmodi dignitatis apicem auguſta maieſtas retulerit, illico ab Imperialibus codicillis præſtitis patresfamiliarum effici, ac poteſtate liberari paterna: ne uideantur qui à nobis loco patris honorantur, alieno iuri eſſe ſubiecti. Quis enim patiatur patrem poſſe quidem per emancipationis modum ſuis nexibus filium relaxare, Imperatoriam autem Celſitudinem non ualere eum, quem ſibi patrem elegit, ab aliena eximere poteſtate? Ne ſi contrarium adprobetur, per quamcunq; machinationem imperialis maieſtas minui uideatur. Et hoc quidem rarò contingere ſatis certum eſt: nemo enim facilè reſpexit filium familiâs in patriciatus honorem prouectū, quemadmodum in conſulibus hæc res uſitata eſt. Sed ne quid in parte temporis tale eueniat, & ſine legibus inueniatur, ideo hæc nobis uiſa ſunt ſancienda. *Concordat Nouell. c. 81. in prin. his uerbis:* Iam anteà legem de glorioſiſs. noſtris patricijs conſcripſimus, quæ datione dignitatis oſtenderet, eos patria liberatos eſſe poteſtate. Indecorum enim eſſe putauimus, ut hi ſub alterius degant poteſtate, quos in loco nos parentum ducimus. Nam ſi actus emancipationis, qui olim ſub legis actiones (ut uocant) conſtituebatur, uel cum contumelijs & alapis huiuſmodi eos uinculis liberabat: quomodo non item codicilli, qui omnibus hominibus dignitate præſtant, dati ſoliti à maieſtate Imperatoria, quæ ſummæ rerum præſidet, patriæ poteſtatis iure ipſos liberent? *Secunda propoſitæ regulæ exceptio eſt: Niſi filius conſul ſit. Tertia exceptio eſt: Niſi filius conſularibus codicillis ab Imperatore honoratus ſit. Quarta exceptio eſt: Niſi filius præfectus prætorio ſit. Quinta exceptio eſt: Niſi filius præfectus urbi ſit. Sexta exceptio eſt: Niſi filius magiſter militum ſit. Hæ quinque exceptiones approbantur d. c. 81. §. nunc uerò, cum ſequentibus, his uerbis:* Nunc uerò cum humaniorem quandam, & plus amplitudinis allaturam reipub. ſententiam agitemus in animo, etiam de glorioſiſs. conſulibus, qui poſt maieſtatem Imperatoriam nomen ſuum addunt tempori: neque non de his qui conſularibus tantummodo honorantur codicillis, atque magiſtratibus à nexu curiæ liberare queuntibus: hoc eſt, præfectura iuxtà & magiſterio militum (qui tamen in ipſis thronis atque actu fuerint cogniti) hoc idem ſancimus, ut omnis eiuſmodi dignitas taliſque magiſtratus nonnullis, quos ipſi nos probauerimus, adquiſitus, qui & à curia ipſos liberos reddit, is ualeat etiā iure patriæ aut auitæ eos poteſtatis liberare. Si enim

lege cauimus, ut si seruus aliquis, sciẽte domino, militia aut aliqua fortè dignitate à maiestate dignatus sit Imperatoria, protinus liberetur, & ad ipsam rapiatur ingenuitatem: quomodo non iustum fuerit, eum quoque qui tam amplis codicillis dignatus sit, ab alienæ potestatis iure liberum fieri? Ea propter amplissima hac lege usi sancimus, ut ordinarij consules, si sub alterius potestate degant, unà cum dicto quod hũc dignitatis gradum ipsis largitur, ad suæ potestatis arbitrium deferantur. Insuper ut his quoque, qui consularibus codicillis à maiestate honestantur Imperatoria, siquidem sub manu patrum constituti sunt, codicillus emancipationis loco sit. Porrò etsi quem cuicunque harum administrationum, quibus gloriosissimi præfecti sacrorum nostrorum prætorio præsunt, præfecerimus, aut ad urbicariam præfecturam utriusque Romę produxerimus, magisterium ue aliquod militum: ut hi quoque protinus suæ potestatis efficiantur. Nam ut is qui tot hominibus præiturus est imperio, totque hominibus daturus est mandata, sub alterius etiamnum potestate maneat, neque inter patresfamiliarum censeatur: legibus, simul & sedibus nostris indignum duximus. Sanè in genere (prout dictum est) sancimus, ut quæcunque dignitas, quicunque magistratus, qui à curia liberandi potestatem habet, is & suę potestatis ius in præmium ipso honoratis præbeat. Hoc certè patres quoque uenerabiliores reddit, cum talium patres sint, qui ita ab Imperatoria maiestate afficiuntur honoribus. Neq; enim tantopere horum nomine precibus maiestatem fatigassent Imperatoriam, nisi coniunctis studijs unà cum filijs id contendissent. Vnde siue hoc tempore aliquis filiusfamiliâs hisce honoribus, aut magistratibus fruitur, quos antè enumerauimus, siue etiam postea fruiturus est, consequitor omnes hosce potestatis suæ ius, quod illis & peculium largiatur, & plenam arbitrij libertatem tribuat, ut & honore & imperiali de ipsis iudicio digna faciant. ita enim patribus maiori ea res laudi erit, & magnam eis lætitiæ ansam præbebit. Sed & illud insuper lege statuimus, ne istiusmodi suæ potestatis iura consimilia largiantur, atque alia quæ per emancipationes proueniunt: sed Imperatoria maiestas per huiusmodi suæ potestatis iura eximium quoddam munus præbeat. Neque enim uolumus, ut qui eo modo paterfamiliâs factus est, aut fit, aliquid legitimi iuria amittat: sed tam familiæ ad ipsos, quàm ipsis ad familiam legitima, simul & naturalia iura intacta sunto, & filij eorum post auorum mortem in ipsorum potestatem recidunto, haud aliter quàm si horum patres morte suorum parentum, non autem ex præsenti fortè lege patresfamiliatum facti essent, & meritò filios suos post mortem suorum parentum in potestate haberent, ut in nullo ea quæ à maiestate proueniunt Imperatoria, aliquid ipsis uideantur adimere: cum quidquid siue à Deo, siue à maiestate Imperatoria deum imitante hominib. accedit, bonum sit, & deceat esse mansurum, & omnia maliciæ & deminutionis extraneum.

Septima exceptio est: Nisi talis sit dignitas, quæ à curiali fortuna liberet. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce: Sanè in genere (prout dictum est) sancimus, ut quæcunque dignitas, quicunque magistratus, qui à curia liberandi potestatem habet, is & suæ potestatis ius in præmium ipso honoratis præbeat.

Octaua exceptio est: Nisi episcopalis dignitas sit. quæ exceptio approbatur d. c. 81. §. palàm uerò est, his uerbis: Palàm est, neminem existere qui ignoret, præ omnibus utique religiosissimis etiam episcopis unà cum ordinatione suæ potestatis ius accedere. Nam qui omnium spirituales patres sunt, quomodo aliorum adhuc potestati subditi sint? Sed conuenit ipsos quoque tali honore perfrui, atque hunc ex legislatione hac nostra fructum percipere. *Concordat Nouell c. 123. §. post ordinationem, in fine, his uerbis:* Quòd si contingat, ut is qui ordinatur episcopus, sub patris sui potestate sit: ex ipsa ordinatione ne sui iuris esto.

VIII. *Regula. De militia filij. Militia filium patris potestate non liberat. quæ regula approbatur Inst. quib. mod. ius patr. potest. soluitur. §. filiusfamiliâs. cuius uerba uide s. reg. prox. in prin. Concordat l. 3. C. de castrensi peculio, his uerbis:* Errat qui tibi persuasit, quòd nexu paternæ potestatis iure sacramenti solutus es: manent enim nihilominus milites in potestate parentum: sed peculium castrense proprium habent, nec in eo ullum ius patris est.

IX. *Regula. Si pater passus sit res filij per tutores administrari, patriam potestatem amittit. quæ regula approbatur l. 1. C. de patria potestate, his uerbis:* Si filium tuũ in potestate tua dicis esse, prouinciæ præses æstimabit an te audire debeat: cum diu passus sis, ut patrisfamiliâs rem eius agi per eos qui testamento matris tutores nominati fuerunt.

X. *Regula. Si pater filium suum alij dedit in adoptionem, ipse ius patriæ potestatis amittit. quæ regula approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt s. cap. prox. quæst. 3. reg. 1. except. 1.*

XI. Re-

XI. *Regula. Si pater filium uel filiam infantem expositum, ex hac causa patriam potestatem non amittit. quæ regula approbatur l. 16. C. de nuptijs. cuius uerba uide ℥. lib. 14. cap. 4. except. 1. repl. 10. Hactenus de iure inter parentes & liberos. Sequitur nunc de iure inter tutorem & pupillum, curatorem & adultum, uel alium qui est sub cura.*

DIGESTORVM LIBER DECIMVSSEPTIMVS.

DE TVTELA ET CVRA.

DE TVTELA ET CVRA, tutoribus & curatoribus in genere. Cap. I.

I. DEFINITIO TVTELÆ & tutorum.

DEFINITIO *tutelæ & tutorum, proponitur Inst. de tutelis. §. est autem, his uerbis:* Est autem tutela (ut Seruius definiuit) uis ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui propter ætatem se defendere nequit, iure ciuili data ac permissa. Tutores autem sunt, qui eam uim ac potestatem habent, exq; ipsa re nomen acceperunt. Itaq; appellantur tutores, quasi tuitores atq; defensores: sicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur. *Concordat l. 1. in prin. ff. de tutelis, hisce uerbis:* Tutela est (ut Seruius definit) uis ác potestas in capite libero constituta, ad tuendum eum qui per ætaté sua sponte se defendere nequit, iure ciuili data ac permissa. Tutores autem sunt, qui eam uim ac potestatem habent, exq; re ipsa nomen acceperũt. Itaq; appellantur tutores, quasi tuitores atq; defensores: sicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur.

II. QVO IVRE ET RATIONE tutela sit introducta?

Iure ciuili permissa est, ut ex iam propositis definitionibus constat. Sed & naturali iuri conueniens est, quod approbatur Inst. de Atiliano tutore. §. penult. his uerbis: Impuberes in tutela esse naturali iuri conueniens est, ut is qui perfectæ ætatis non sit, alterius tutela regatur.

III. GENVS TVTELÆ & curæ quod sit.

I. *Regula. Tutela publicum munus est, non priuatũ. quæ regula approbatur Inst. de excus. tutor. in prin. ibi: nam & tutelam, his uerbis:* Et tutelam & curam placuit publicum munus esse. *Contradicit l. 15. §. Qui accepit. ff. de excusationib. cuius uerba cũ alijs huc ptinentib. uide ℥. c. 6. quæst. 1. causa 14.*

II. *Regula. Reipublicæ munus non est, sed ciuile. quæ regula approbatur l. 6. §. Vlpianus quoq;. ff. de excusationib. cuius uerba uide ℥. cap. 6. quæst. 1. causa 21.*

III. *Regula. Virile officium est, nec hereditarium. quæ regula approbatur l. 16. ff. de tutelis, hisce uerbis:* Tutela plerunq; uirile officium est, & sciendum est, nullam tutelam hæreditario iure ad alium transire: & licet ad liberos uirilis sexus perfectæ ætatis descendũt legitimę, cæteræ tamen nõ descendunt. *Concordat l. 18. ff. eod. tit. cuius uerba cum concordantibus uide ℥. cap. 4. quæst. 2. except. 21.*

IIII. DIFFERENTIAE TVTORUM & curatorum, item cognatio.

I. *Regula. Regulariter quidem quod de tutoribus dicitur, idẽ de curatoribus quoq; est intelligendũ. quæ regula approbatur l. 8. §. 1. ff. de rebus minorum. cuius uerba uide ℥. lib. prox. cap. 6. quæst. 1. except. 7. concordat l. 13. in prin. ibi: In paucis enim. ff. de excusationib. cuius uerba uide ℥. hoc libro, cap. 6. quæst. 5. reg. 1. item concordat l. 14. §. fin. ff. de contrah. empt. cuius uerba uide ℥. lib. proxim. cap. 7. quæst. 2. reg. 1. except. 5. Planè sunt huius regulæ aliquot exceptiones, et inter tutores curatoresq; differentiæ, quæ infrà suis locis proponentur.*

II. *Regula. De differentia inter curatorem bonorum, uentris, adulti, furiosi & prodigi, proponitur l. 47. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Inter bonorum uentrisq; curatorem, & inter curatorem furiosi, itemq; prodigi, pupilliue magna est differentia: quippe cum illis quidem planè rerum administratio, duobus autem superioribus sola custodia & rerum, quæ deteriores futuræ sunt, uenditio committatur.

V. DIVISIO, ET CAVSAE tutelæ efficientes.

Diuiduntur tutores ex causa efficiente in testamentarios, legitimos et datiuos: quia aut testamento, aut legibus, aut à magistratu dantur. de quibus singulis speciebus dicetur ℥. in capitibus sequentibus. Sed & curæ uariæ species sunt, quæ enumerantur ℥. cap. 4. quæst. 2. except 14. tractantur autem in generali tractatu præter curam bonorum & uentris: quarũ illa quidem tractatur ℥. eod. lib. cap. ult. hæc uerò alibi.

VI. CAVSAE TVTELAE corrumpentes.

Causæ tutelæ corrumpentes nihil aliud sunt, quàm modi quibus finitur tutela: ut sunt excusationes à tutela, postulatio & remotio suspecti, &c. de quibus dicetur ℥. cap. 6. cum sequentibus.

VII. FINIS ET OFFICIA TVtorum & curatorum, proponentur J.lib.prox.

VIII. EFFECTVS TVTELAE & administrationis tutorum.

I. *Regula. Tutor domini loco est. quæ regula approbatur l.26. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Tutor qui tutelam gerit, quantum ad prouidẽtiam pupillarẽ, domini loco haberi debet. *Concordat l.58. §. qui tutelam ff. de furtis, hisce uerbis* Qui tutelam gerit, transigere cum fure potest, etsi in potestatem suam redegerit rem furtiuam, desinit furtiua esse: quia tutor domini loco habetur. Sed & circa curatorem furiosi eadem dicẽda sunt, qui adeò personam domini sustinet, ut etiam tradendo rẽ furiosi alienare existimetur. Cõdicere etiã rem furtiuam tutor & curator furiosi eorũ nomine possunt. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi tutor quid non bona fide gesserit. quæ exceptio approbatur l.7. §. si tutor. ff. pro emptore, his uerbis:* Si tutor rem pupilli subripuerit & uendiderit, usucapio non contingit, priusquam res in potestatem pupilli redeat. nam tutor in re pupilli tunc domini loco habetur, cum tutelam administat, non cum pupillum spoliat.

II. *Regula. Gestum à tutore, uel curatore in rebus eius, cuius tutelam, uel curam gerit, ratum est habendum. Quæ regula approbatur l.12. §.1. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Quæ bona fide à tutore gesta sunt, rata habentur, etiam ex rescriptis Traiani & Hadriani. Et ideo pupillus rem à tutore legitimè distractam uindicare non potest. nam & inutile est pupillis, si administratio eorum non seruetur, nemine scilicet emente: nec interest, tutor soluendo fuerit nec ne. sed cum si bona fide gesta est, seruanda sit: si mala fide, alienatio non ualeat. *Concordat item l.11. ff. de curator. furioso, his uerbis:* Pignus à curatore furiosi datum ualet, si utilitate furiosi exigente id fecit. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi mala fide à tutore sint gesta. quæ exceptio elicitur ex uerbis iam propositis hisce:* Quæ bona fide à tutore gesta sunt. *Sed & approbatur iam dictis uerbis hisce:* Si mala fide alienatio non ualeat. *Concordant ea quæ dicta sunt suprà reg. proxim. exception.1.*

Secũda exceptio est: Nisi tutor soluendo nõ sit. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis: Nec interest, tutor soluendo fuerit nec ne? *Tertia exceptio est: Nisi tutor rem pupilli saluam fore cautionem non præstiterit. Hæc exceptio approbatur exẽplo l.4. C. in quib. causis in integr. rest. necess. non est. cuius uerba uide J.lib.8.cap.4.quæst.3.reg.1.except.2. repl.2.* *Quarta exceptio est: Nisi tutor non rectè sit datus. Item: Nisi tutor tanquam suspectus à tutela sit remotus, &c. De hisce & alijs huiusmodi exceptionibus dicetur J. Sed & plura de regula proposita uide J.lib.prox cap.7.quæst.2.reg.2.*

III. *Regula. Agnoscere nomina quæ tutor fecit, pupillus cogitur. quæ regula approbatur l.15 ff. de administr. tutor. his uerbis:* Cum quæreretur, iudicio tutelæ quæ nomina à tutore facta agnoscere pupillus deberet: Marcellus putabat, si tutor pecuniam pupilli mutuam dedisset, & suo nomine stipulatus esset: posse dici nomina integra pupillo salua esse, deperdita & malè contracta ad tutorẽ pertinere. Sed uerius esse putarim, posse tutorem eam cõditionem adolescenti deferre, ut id quod gessisset tutor in contrahendis nominibus, aut in totum agnosceret, aut à toto recederet, ita ut perinde esset, ac si tutor sibi negocium gessisset. Idem est, etsi pupilli nomine credidisset. *Propositæ regulæ exceptio hæc est: Nisi nomẽ malè contractum sit, uel soluendo esse desierit. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Deperdita & malè contracta ad tutorem pertinere. *Concordat l.24. in fine. C. de administr. tutor. cuius uerba uide J. lib. prox. cap.2. quæst. J. in prin. concordat item Nouell. c.72. §. quia uerò grauatè, in fine, his uerbis:* Si tutor sua sponte mutuare uoluerit, fortè acceptis pignoribus, aut alijs cautionibus, quas certas & extra controuersiam positas esse putet: tunc habeto quidem singulis annis ad exigendum duorum mensium inducias, id quod leges laxamentum uocant: scito autem, crediti periculum omnino ad se reuersurum. *Concordat item l.24. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide J. lib. prox. cap. 9. q. 6. reg.1. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi post finitam tutelam nomen desierit esse soluendo. Quæ replicatio approbatur l.42. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Cum post mortem pupilli desinit esse nomen idoneum, tutor periculo eximitur. *Concordat l.46. §. Lucius. ff. eod. tit. his uerbis:* Lucius Titius mutuam pecuniam à tutore accepit, & rem hæreditariam pignori ei dedit: post triẽnium, iam puberibus his, quorum tutela administrata est; fisco bona defuncti adiudicata sunt: quia mortem eius hæres non est ultus: quæritur an id nomen pupillus recusare possit? Scæuola respondit, secundum ea quæ proponuntur, id nomen ad onus tutorum nõ pertinere.

Secunda replicatio est: Nisi pupillus pubes factus tutori petenti non etiam idonea nomina, quæ contraxit tutor, cedere uelit. quæ replicatio approbatur l.19. ff. d. tit. cuius uerba uide 3. ead. reg. in prin. Concordat l.6. §. si

l.6.§.si tutor.ff.eod.tt.bis uerbis: Si tutor pecuniam pupillarem, &c.

Tertia replicatio est: Nisi pupillus pubes factus, cũ eũ quo tutor cõtraxit. procuratorẽ suũ fecerit. Hæc replicatio reprobatur l.45.in prin.ff.de administ.tutor. bis uerbis: Lucius Titius curator Caij Seij tempore curæ fundum Cornelianum locauit Sempronio, qui Sẽpronius reliqua traxit: pupillus ætate probata eundem quondam colonum Sempronium fecit procuratorem: quæro an ex eo quod ille, ut. &c. *Plures huiusmodi replicationes uide 3.lib prox. cap. 3 officio 2.reg.2.*

IIII. *Regula. Ex eo quod tutor gessit, actio pupillo datur. quæ regula approbatur l. 2. ff. quando ex facto tutoris, bisce uerbis:* Si tutor uel curator pecunia eius cuius negocia administrat, mutua data, ipse stipulatus fuerit, uel prædia in nomen suum emerit: utilis actio ei cuius pecunia fuit, datur ad rem uindicandam, uel mutuam pecuniam exigendam. *Concordat l.2.C.eod. tt. bis uerbis:* Etsi tutores tui cum pecuniam pupillarem crederent, ipsi stipulati sunt, utilis actio tibi dabitur. *Concordat item l. 4. C. eod. tt. bis uerbis:* Si hi qui te in pupillari ætate constituta tutores fuerint, postea in administratione perseuerantes, uel curatores constituti tua prædia locauerunt: eos competenter conuenies, & ex eorum contractu utilis tibi quæri potuit contra successores conductoris actio. *Aliud exemplum in actione iudicati uide 3. lib. 8. cap. 4. quæst. 2. reg. 1. except. 4. Huic regulæ uidetur quodammodo contradicere l. ult. C. eod. tt. bis uerbis:* Per tutorem pupillo actio, nisi certis ex causis, dari non potest. *Item contradicit l.11.§.per liberam. ff. de pignoraticia actione. cuius uerba uide 3.lib.21.cap.2.reg 9.in prin.*

V. *Regula. Ex eo quod tutor gessit, finita tutela, actio in pupillum datur. quæ regula approbatur l. 26.§.inuenimus.C. de administrat tutor. bis uerbis:* Inuenimus generaliter definitum, post officium depositum omnes actionas, quas tutor uel curator ex necessitate officij subierit, in quondam pupillum uel adultum transferri. Quare tam optimo exemplo argumentati, necnon & alijs omnibus causis, quibus ueretur tutor uel curator, ne præiudicium aliquod ei fiat, timorem eius remouemus. Damus igitur eis cum summa fiducia res pupillorum, uel adultorum gubernare, scituris quòd lex nostra sua eis iura immutilata reseruet, nihil ex huiusmodi authoritate uel consensu præiudicij subituris. *Concordat l.3.C.quando facto tutoris, bisce uerbis:* Si in rem minoris pecunia profecta sit, quæ curatori uel tutori eius nomine minoris mutuò data sit: meritò personalis actio in eundem minorem danda est. *Exemplum huius regulæ in actione iudicati, uide 3. lib. 8. cap. 4. quæst. 3. reg. 1. Aliud exemplum proponitur l.ult.ff. quando ex facto tutoris bis uerbis:* Tutor qui & cohæres pupillo erat, cum conueniretur fideicommissi nomine, in solidum ipse cauit: quæsitum est, an in adultũ pupillum pro parte danda sit utilis actio? Scæuola respondit, dandã. *Concordat item l.15. C. de administrat. tutor. cuius uerba uide 3. lib.proxim.cap.9.except.29. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi tutor suo, non pupilli nomine contraxerit. quæ exceptio approbatur l.5.§. fin. ff. quando ex facto tutoris, bisce uerbis:* Tutor qui pecuniam soluturum se cauit, ad quam pater pupilli condemnatus fuerat, actionem post tutelam finitam rectè recusat. Non idem in eo placuit qui suo nomine mutuam pecuniam accepit, & iudicatum pro pupillo fecit: nisi fortè creditor ideo contraxit, ut in causam iudicati pecunia transiret. *Concordat l.39.§.aduersus.ff.de administrat. tutor.bis uerbis:* Aduersus tutorem qui pupillum hæreditate patris abstinuit, actionem denegari non oportet creditori, qui cum ipso tutore contraxit: quamuis tutor pecuniam in rem pupilli uerteret.

Secunda exceptio est: Nisi ex dolo tutoris agatur: quæ exceptio approbatur l. 198. ff. de reg. iuris, bisce uerbis: Neque in interdicto, neque in cæteris causis pupillo nocere oportet dolum tutoris, siue soluendo est, siue non est. *Concordat l.4.ff.quando ex facto tutor. bis uerbis:* Si extrinsecus aliquid tutor dolo amiserit, pupillo nihil nocere oportet. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi pupillus ex dolo tutoris locupletior sit factus: in tantum enim tenetur. quæ replicatio approbatur l.3.ff.d. tt. bis uerbis:* Dolus tutorum pupillo neque nocere, neque prodesse debet. Quod autem uulgò dicitur, tutoris dolum pupillo non nocere: tunc uerum est, cum ex illius fraude locupletior pupillus factus non est. Quare meritò Sabinus Tributoria actione pupillum conueniendum ex dolo tutoris existimauit, scilicet si per iniquam distributionem pupilli rationibus fauit. Quod in depositi quoque actione dicendum est, item in hæreditatis petitione: si modò quod tutoris dolo desijt, pupilli rationibus illatum probetur. *Propositæ replicationis duplicatio hæc est: Quòd non nisi in id, quo locupletior factus est pupillus ex dolo tutoris, conueniatur. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis. cuius triplicatio hæc est: Nisi rem pupillus à tutore seruare possit: tunc enim quanti actor in litem iurauerit, pupillus tenetur. quæ triplicatio approbatur l.1.ff.eod.tt.bis uerbis:* Ob dolum malũ uel cul-

pam tutoris, Aristo ait, pupillum possessorem condemnandum. Sed non puto, quâti actor in litem iuratet. Et tamé illud ita est, si rem à tutore pupillus seruare possit. *Tertiæ propositæ regulæ exceptio est: Nisi ex culpa tutoris agatur. quæ exceptio approbatur exemplo l. 30. §. tutoris. ff. negociorum gestorum, his uerbis:* Tutoris hæres impubes filius ob ea quæ tutor eius in rebus pupillæ paternę gessit, nõ tenetur: sed tutor proprio nomine iudicio negociorum gestorum conuenitur. *Culpa hoc loco censetur tutoris, quia immiscuit se rei ad se non pertinenti. uel intellige secundum ea quæ habentur ꝫ. libro prox. capite 9. except. 2. repl. 2. in fine.*

VI. Regula. Tutor ex eo quod in causis pupillaribus gessit, nullum patitur præiudicium circa res suas. quæ regula approbatur l. 26. §. fin. C. de administrat. tutor. cuius uerba uide ē. reg. proxim. in princ.

VII. Regula. Tutoris & curatoris bona pupillo & adulto tacitè pignori sunt obligata. quæ regula approbatur l. 20. C. de administr. tutor. his uerbis: Pro officio administrationis tutoris uel curatoris bona, si debitores existant, tanquam pignoris titulo obligata minores sibimet uindicare minimè prohibentur. Idem est, etsi tutor uel curator quis constitutus res minorum non administrauit. *Concordat Nouell. c. 118. §. sed si multi, in fine. cuius uerba uide ꝫ cap. 5. quæst. 3. except. generali 8. Plura de regula proposita uide suprà libro 8. capite 9. reg. 5.*

VIII. Regula. Quamuis bona tutoris & curatoris tacitè pignori pupillo sint obligata: tamen nihilominus ea potest alienare, & de ijs testari. quæ regula approbatur l. unica. C. rem alienã gerentib. his uerbis: Non est interdictum tutoribus uel curatoribus, etsi ex eo titulo iudicati debitores sunt constituti, cum sua causa res suas alienare. Potuit ergo curator tuus fundum suum cum suo onere obligare fisco nostro. nam & priuato potuisset. *Concordat l. 17. C. de administr. tutor. his uerbis:* De successione sua tutores frustra timent: cum his qui tutelam administrauerunt, testamenti factio non negetur, nec de bonis suis donare aliquid prohibeantur.

IX. Regula. Tutores uectigalia conducere non possunt. quæ regula approbatur l. unica. C. Ne tutor uel cur. uectigal cõducat. his uerbis: Cõpetens iudex non ignorat, non esse admittendos ad uectigalia cõducenda eos qui pupillorum, uel adolescentium tutelam uel curam administrant, uel eius administrationis rationem nondum reddiderunt. Sed quamuis contra interdictum ad conducendum uectigal accesseris: tamen quoniam ultrò me adijsti, si tam uectigali quàm pupillis satis feceris, falsi crimine carebis. Cum autem fisco iam te obstrictum, postea tutorem esse dicas, periculo te excusare poteris.

X. Regula. Nascitur item ex tutelà tutelæ actio tam directa quàm contraria. de qua cum adfinibus remedijs uide ꝫ. libro proxim. capite 9. cum sequentibus.

DE TESTAMENTARIA tutela. Cap. II.

Nunc de causis tutelæ tutorum efficientibus dicendum. Dantur autem tutores (ut et suprà dictum est) uel testamento, uel legibus, uel à magistratu. Proinde hic de testamentaria tutela dicendum, postea de cæteris.

I. AN TESTAMENTO TVtor utiliter sit datus?

Regulariter testamento tutor dari potest, & datus tutor efficitur. quæ regula approbatur Inst. de tutelis. §. permissum. his uerbis: Permissum est parentibus, liberis impuberibus, quos in potestate habent, testamento tutores dare. Et hoc in filios filiasq; procedit omnimodo: nepotibus uerò neptibusq; ita demum parentes possunt testamento tutores dare, si post mortem eorum in potestatem patris sui non sunt recasuri. *Concordat l. 1. in prin. ff. de testamentaria tutela, his uerbis:* Lege duodecim tabularum permissum est parentibus, liberis suis siue masculini, siue fœminini sexus (si modò in potestate sunt) tutores testamento dare. *Propositæ regulæ exceptiones plures sunt sumptæ partim ex persona eius cui tutor in testamento datur, partim ex persona tutoris testamento dati, partim ex alijs huiusmodi circumstantijs. Primi generis exceptiones hæ sunt.*

I. EXCEPTIO: Nisi ei tutor testamento datus sit, qui in potestate testatoris non est. quæ exceptio approbatur uerbis paulo superius propositis hisce: Liberis impuberibus, quos in potestate habent. *Item hisce:* Si modò in potestate sunt. *Concordat l. 73. §. 1. ff. de regulis iuris, hisce uerbis:* Nemo potest tutorem dare cuiquam, nisi ei quem in suis hæredibus cum moritur habuit, habiturusúe esset, si uixisset. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi posthumo, qui natus in potestate testatoris futurus esset, tutor testamento datus sit. huic enim quamuis natus non sit, & ob id in potestate testatoris non existat, tutor tamen testamento dari potest. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Habiturusúe esset, si uixisset. *Concordat Inst. de tutelis. §. cum autem, his uerbis:* Cum autẽ in compluribus alijs causis posthumi pro iam natis habeantur: & in hac causa placuit non minus posthumis, quàm iam natis testamento tutores dari posse: si modò in ea causa sint, ut si uiuis parentibus

rentibus

rentibus nascerentur, sui hæredes & in potestate eorum fierent. *Secunda replicatio est: Nisi cum ei, qui in potestate testatoris non est, tutor in testamento datus esset, prætor dationem confirmauerit. quæ replicatio approbatur Inst. d. tt. §. fin. his uerbis:* Sed etsi emancipato filio tutor à patre datus fuerit testamento, confirmandus est ex sententia præsidis omni modo: id est, sine inquisitione. *De hac confirmatione uide 3. quæst. 6. Tertia replicatio est: Nisi mater, uel auia, filio uel nepoti testamento tutorem dederit. Hæc replicatio reprobatur l. 2. ff. de confirmando tutore, his uerbis:* Mulier liberis testamento non rectè tutorem dat. Sed si dederit, decreto prætoris uel proconsulis ex inquisitione confirmabitur, nec satisdabit rem pupillo saluam fore. Sed etsi curator à matre testamento datus sit filijs eius, decreto confirmatur ex inquisitione. *Planè admittitur replicatio proposita primùm, si tutor à matre datus à prætore uel præside confirmetur. quæ distinctio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Sed si dederit, decreto prætoris uel procõsulis ex inquisitione cõfirmabitur. *Cõcordat l. 1. ff. eod. tt. cuius uerba uide 3. quæst. 6. in prin. item concordat l. 4. C. eod. tt. cuius uerba uide 3. distinct. prox. itẽ concordat l. 1. C. de confirmando tutore. cuius uerba uide 3. cap. 6. quæst. 2. in fine. except. generali 10. repl. 1. Secundò admittitur replicatio proposita, si filius à matre institutus sit hæres. quæ distinctio approbatur l. 4. in prin. ff. de testamentaria tutela, his uerbis:* Pater hæredi instituto filio uel exhæredato tutorem dare potest: mater autem non nisi instituto: quasi in rem potius quàm in personam tutorem dare uideatur. *Concordat l. 4. C. de testamentaria tutela, his uerbis:* Mater testamento filijs tutores dare non potest, nisi eos hæredes instituerit. Quando autem eos hæredes non instituerit, solet ex uoluntate defunctæ datus tutor à præsidibus confirmari. Nullo uerò ex his interueniẽte, si res pupillares qui dati sunt administrauerint: pro tutelę actione tenentur. *Plura de hac distinctione uide 3 repl. 5. Quarta replicatio est: Nisi patronus liberto tutorem testamento dederit. Et hæc replicatio reprobatur l. 28. §. fin. ff. de testamentaria tutela, his uerbis:* Impuberi liberto patronus frustra tutorem dabit: sed uoluntatem eius, si fides inquisitionis congruet, prætor sequetur. *Concordat l. 1. C. de testamentaria tutela. cuius uerba uide 3. lib. prox. cap. 3. officio 1. reg. 1. except. 2. Admittitur replicatio proposita sub eadem conditione sub qua & præcedens, hac scilicet: Nisi à prætore fuerit confirmatus. quæ distinctio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Sed uoluntatem eius, &c. *De qua re uide plura 3. eod. cap. quæst. 5. Quinta replicatio est: Nisi is cui tutor testamento datus est, simul etiam à testatore hæres sit institutus. tunc enim quamuis in potestate tutoris non sit, nihilominus datio ualet. quæ replicatio approbatur l. 4. ff. de confirmando tutore, his uerbis:* Si patronus uel quiuis extraneus impuberi, quem hæredem instituit, tutorem dederit, & extra ea nihil in bonis pupillus habeat, non malè diceretur iudicium eius sequendum esse: quippe qui & personam eius quem tutorem esse uoluit, nouerit, & impuberem ita dilexerit, ut eum hæredem institueret. *Concordat l. 32. §. similis est. ff. de excusationibus. cuius uerba uide in Comment. de legatis, cap. 7. causa 16. except. 2. Concordat item Nouell. const. 117. §. si imperfecta. cuius uerba uide 3. lib. proxim. cap. 2. quæst. 1. in mutatione iuris, except. 2. Concordat item 3. repl. 3. distinct. 2.*

Sexta replicatio est: Nisi filio naturali pater tutorem dederit. Hæc replicatio reprobatur l. 7. in prin. ff. de confirmando tutore, his uerbis: Naturali filio, cui nihil relictum est, frustrà tutor à patre datur, nec sine inquisitione confirmatur. *Planè admittitur replicatio proposita, si pater filio naturali aliquid testamento reliquerit. quæ distinctio approbatur l. ult. C. de confirmando tutore, his uerbis:* Naturalibus liberis prouidentes damus licentiam patribus eorum, in his rebus quas quocunque modo eis dederint, uel reliquerint (scilicet intra præfinitum nostris legibus modum) & tutorem eis relinquere, qui debet apud competentem iudicem confirmari, & ita res gerere pupillares. *Concordat Nouell. 89. §. quia uerò, his uerbis:* Quia in quibusdam antè constitutionibus dictum est, ut earum rerum quas parentes filijs uel donatione conferunt, uel testamento relinquunt, ipsis etiam curatores addant, qui tamen decreto iudicis confirmentur: facimus id quoque nunc ratum, permittentes secundum quod iam constitutum est, ut mater etiam naturalium liberorum tutelam gerere possit. *Propositæ distinctionis duplicatio hæc est: Nisi tutor datus non confirmetur. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Qui debet apud competentem iudicem confirmari. *item hisce:* Qui tamen decreto iudicis confirmentur. *Hæc de prima exceptione.*

II. EXCEPTIO: *Nisi nepoti tutor datus sit testamento, qui post mortem aui testatoris in patris sui potestatem sit recasurus. Hæc exceptio approbatur Institut. de tutelis. §. itaque si filius, his uerbis:* Si filius tuus mortis tuæ tempore in potestate tua sit, nepotes ex eo non poterunt ex testamento tuo tutores habere, quamuis in potestate tua fuerint: scilicet quia mortuo te in potestatem patris sui recasuri sunt. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi filius uiuo patre testatore mortuus sit, uel emancipatus, ut* nepotes

nepotes ex eo non poßint post mortem aui in potestatem eius recidere. quæ replicatio approbatur l.1. §.fin ff. de testamentaria tutela, his uerbis: Ignorandum non est, eum qui filium in potestate, & nepotem ex eo æquè in potestate habebit, si nepoti tutorem dederit, ita rectè dedisse uideri, si nepos post mortem eius in patris sui potestatem recasurus non sit: quod euenit, si uiuo testatore filius in potestate eius esse desierit. *Concordat Inst. de tutelis. §. permissum. cuius uerba uide 3. ead. quæst. in prin. item concordat l.10. §. qui filium. ff. de testamentaria tutela, his uerbis:* Qui filium & ex eo nepotem habebat, si nepoti tutorem dederit, habet disceptationem an aliquo casu non sit utilis datio: utputa si proponas filium uiuo patre decessisse, & nepotem ex eo successisse uiuo auo: & fortius dicendum est, tutelam quoq; ex lege Iunia Vellea confirmatam. Nam & Pomponius lib. XVI. ex Sabino scripsit, ualere tutoris dationem. Cum enim confirmatum sit testamentum, consequenter tutoris quoq; datio ualebit in eo testamento scripta. quod ualet: idem ubi nepos uel hæres institutus sit, uel nominatim exhæredatus.

Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi miles nepoti in potestatem recasuro dederit tutorem. Hæc replicatio reprobatur l.2. ff. d. tt. his uerbis: Nec militem liberis recasuris in potestatem tutorem dare posse, à diuis fratribus rescriptum est. *Concordat l.28. item l. 41. §. mulier, in fine. ff. de militari test. quarum legum uerba uide in testam. milit.*

III. EXCEPTIO: *Nisi filio exhæredato uel præterito tutor in testamento sit datus. Hæc exceptio reprobatur l. 4. in prin. ff. de testamentaria tutela. cuius uerba uide 3. except. 1. repl. 3. distinct. 2. Concordat l.10. §. qui filium, in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide 3. except. proxim. repl. 1. Planè si ob exhæredationem uel præteritionem filij testamentum impugnetur, tutor datus confirmandus est à prætore. quod approbatur l. 26. §. fin. cum lege sequente. ff. eod. tt. his uerbis:* Propter litem inofficiosi testamenti ordinandam exhæredato filio, quẽ ei tutorem pater dedit, eundem à prætore confirmari oportet. Euentus etenim iudicatæ rei declarabit, utrum ex testamento patris, an ex decreto prætoris authoritatem acceperit. Idem fiet si intestatum decessisse patrem pupilli nomine defendatur, falsumue testamentum nomine pupilli dicatur: etsi patruus extet legitimus tutor futurus ab intestato: quia tutorem habenti tutor dari non potest. Nam commodius ipse qui scriptura continetur, à prætore dabitur: ut sine ullo litis præiudicio iustus tutor author pupillo ad eam litem fiat.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi incertæ personæ tutor datus sit. Hæc exceptio approbatur l. 21. ff. de testamentaria tutela, his uerbis:* Tutor ita rectè non datur: Illi aut illi filijs meis, utri eorum uolet, Titius tutor esto. Quid enim dicemus, si Titius constituere nolit utri ex filijs tutor esse uelit? Ita autem rectè tutor dabitur: Titius, si uolet, illi filio meo tutor esto.

V. EXCEPTIO: *Nisi non impuberi tutor, sed adulto uel furioso curator testamento sit datus. Hæc exceptio approbatur Institut. de curatoribus. §. dantur, his uerbis:* Curator testamento non datur: datus tamen confirmatur decreto prætoris uel præsidis. *Concordat l. 7. in fine. C. de testamentaria tutela, his uerbis:* Curatorem inutiliter in testamento dari non ambigitur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est, quòd curator in testamento datus à magistratu sit confirmandus: & ita datio ualeat. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Datus tamen confirmatur decreto prætoris uel præsidis. *Concordat l. 1. §. fin. ff. de confirmando tutore, his uerbis:* Scire oportet, quoniam neque curator testamento à patre rectè datur, datum assuetum esse confirmari ab eo qui præest. *Concordat l. 2. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide 3. except. 1. repl. 3. in prin. item concordat l.16. ff. de curatoribus furioso, his uerbis:* Si furioso puberi, quanquam maiori annis uigintiquinq;, curatorem pater testamento dederit, eum prætor dare debet, secutus patris uoluntatem: manet enim ea datio curatoris apud prætorem, ut rescripto diui Marci continetur. His consequens est, ut si prodigo curatorem dederit pater, uoluntatem eius sequi debeat prætor, eumque dare curatorem. Sed utrum omnimodo, an ita si futurum esset, ut nisi pater aliquid testamento cauisset, prætor ei bonis interdicturus esset, & maximè si filios habeat iste prodigus? potuit tamen pater & aliâs prouidere nepotibus suis, si eos iussisset hæredes esse, & exhæredasset filium, eique quod sufficeret alimentorum nomine ab eis certum legasset, addita causa necessitateque iudicij sui: aut si non habuerit in potestate nepotes, quoniam emancipato iam filio nati fuissent, sub conditione eos hæredes instituisset, ut emancipentur à patre prodigo. Sed quid si nec ad hæc consensurus esset prodigus? per omnia iudicium testatoris sequendum est: ne quem pater uero consilio prodigum credidit, eum magistratus propter aliquod fortè suum uicium idoneum putauerit. *Concordat item l. 7. §. etsi quidem parens. C. de curatore furiosi. cuius uerba uide 3. lib. prox. cap. 1. quæst. 1. except. 2. repl. 1. duplic. 2.*

plic.2. item concordat l.20. §.1.C.de episcopali audientia. cuius uerba uide itidem J. Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi testator curatori aliquid in testamento legauerit, isq; legatum illud agnouerit: tunc enim ad curam suscipiendam est compellendus. Hec replicatio approbatur l.11. in prin. ff. de confirmando tutore. cuius uerba cum concordantibus uide in Comment. legatorum, cap. 7. causa 16. except. 2.

VI. EXCEPTIO: Nisi is qui in magistratu positus est, tutor detur. Hæc exceptio reprobatur l. 20. ff. de testament. tutela, his uerbis: Quemlibet possumus tutorem dare, siue is prætor, siue consul sit: quia lex XII. tabularum id confirmat.

VII. EXCEPTIO: Nisi incertus tutor detur. Hæc exceptio approbatur Inst. de legatis. §. tutor autem, his uerbis: Tutor nec per nostrā constitutionem incertus dari debet: quia certo iudicio debet quis pro tutela suæ posteritati cauere. Concordat l. 20. ff. de testam. tutela, his uerbis: Tutor incertus dari testamento nō potest. Concordat item l.30. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. quæst. prox. reg 2.

VIII. EXCEPTIO: Nisi filiusfamiliâs tutor sit datus. Hæc exceptio reprobatur Inst. qui testam. tutor. dari poss. his uerbis: Dari tutor potest testamento, nō solum paterfamiliâs, sed etiam filiusfamiliâs.

IX. EXCEPTIO: Nisi seruus tutor sit datus. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur Inst. d. tt. §. seruus, his uerbis: Seruus alienus purè inutiliter testamento datur tutor: sed ita, Cum liber erit, utiliter datur. Proprius autē seruus inutiliter eo modo tutor datur. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi sub hac conditione, Cum liber erit, tutor sit datus. qua replicatio constat ex uerbis iam propositis. Concordat l.10. §. seruus. ff. de testamentaria tutela, his uerbis: Seruus alienus ita tutor dari potest: Si liber erit, tutor esto. Quinimò etsi purè datus sit, uidetur inesse hęc conditio: Cum liber erit. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi proprius testatoris seruus ita tutor datus sit, Si liber erit. quæ duplicatio approbatur Instit. d. §. seruus, bisce uerbis: Proprius autem seruus inutiliter eo modo tutor datur. Secunda replicatio hæc est: Nisi seruus postea liber fiat: hoc enim casu quamuis purè datus sit, tutor efficitur. quæ replicatio approbatur supradictis uerbis hisce: Quinimò etsi purè datus sit, uidetur inesse hæc conditio: Cum liber erit. Tertia replicatio est: Nisi proprius testatoris seruus, non alienus tutor sit datus. quæ replicatio approbatur Instit. qui test. tutores dari poss. in prin. his uerbis: Seruus proprius testamento cum libertate rectè tutor dari potest. Sed sciendum est, eum & sine libertate tutorem datum tacitè libertatem directam accepisse uideri, & per hoc rectè tutorem esse. Planè si per errorem quasi liber tutor datus sit, aliud dicendum est. Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi testator seruum liberum putans tutorem dederit. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Planè si per errorem, &c. Cui concordat l.22. ff. de testam. tutela, his uerbis: Si quis tutorem dederit filio suo seruum, quem putabat liberum esse: is neque tutor neque liber erit. Secunda duplicatio est: Nisi seruus proprius sub hac conditione, Si liber erit, tutor sit datus. quæ duplicatio approbatur Inst. qui test. tutor. dari possunt. §. seruus, in fine. cuius uerba uide S. ead. except. in prin. Tertia duplicatio est: Nisi seruo fideicommissaria libertas sit relicta: hoc enim casu antequam ex fideicommisso manumittatur, non fit tutor. quæ duplicatio approbatur l.28. §. uerbis. ff. de testament. tutela, his uerbis: Verbis fideicommissi manumissus non iure tutor testamento datur. Post libertatem itaque redditam ex uoluntate testatoris ad tutelam uocatur. Hæc de tertia replicatione, eiusq; duplicationibus sint dicta.

Quartæ replicationis loco notandum, quòd si seruus alienus in testamento tutor datus sit, fideicommissaria libertas illi censeatur relicta: qua præstita tutor efficitur. quæ replicatio approbatur l. 10. §. fin ff. de testam. tutela, his uerbis: Potest autem quis & extraneo seruo defendere ex hac causa fideicommissariam libertatem. quid enim interest, suum seruum an alienum tutorem scripserit: cum pupilli fauore & publicæ utilitatis gratia assumpta libertas sit in persona eius, qui tutor scriptus est? potest igitur & huic fideicommissaria libertas defendi, si uoluntas apertissimè non refragetur. Concordat l. 9. C. de fideicomm. libertatibus his uerbis: Etsi non adscripta libertate testator seruum suum tutorem filijs suis dederit, receptum est & libertatis & pupillorum fauore, ut per fideicommissum manumisisse eum uideatur. Etsi non suum proprium, sed alienum seruum conditionem eius sciens, tutorem adscripserit: æquè fideicommissariam libertatem datam (nisi aliud euidenter defunctum sensisse appareat) prudentibus placuit. Concordat item l.5. C. de testam. tutela, his uerbis: Si pupillorum pater alienum seruum, de quo postulas, & tutorem esse uoluerit & liberum, antè tamen alio pupillis tutore dato: & redimi & manumitti hunc apud præsidem prouinciæ, & curatorem adiungi oportet. Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi euidens sit contraria uoluntas defuncti. quæ duplicatio constat ex uerbis iam propositis hisce: Si uoluntas apertissimè non refragetur. Item hisce: Nisi aliud euidenter defunctum sensisse appareat. Secunda duplicatio est: Nisi defunctus seruum liberum putans tutorem

dederit.

dederit. quæ duplicatio approbatur per ea quæ proposita sunt §. repl. prox. dupl. 1.

X. EXCEPTIO: *Nisi furiosus tutor sit datus. Hæc exceptio reprobatur l. 10. §. si furiosus. ff. de testament. tutela, his uerbis:* Si furiosus testamento tutor detur, siquidem cũ furere desierit: rectè tutorẽ esse datum, Proculus existimat. Quòd si datus sit purè: negat Proculus, ualere dationem. Sed est uerius, quod & Pomponius ait, rectè uideri datũ, & tunc fore tutorem, cum sapere cœperit. *Concordat Inst. qui testã. tutores dari possunt. §. furiosus, his uerbis:* Furiosus uel minor uigintiquinq; annis tutor testamento datus, tutor tunc erit, cum compos mentis, aut maior uigintiquinq; annis fuerit factus. *Concordat item l. 11. ff. de tutelis. cuius uerba uide J. cap. 4. quæst. 2. except. 17.*

XI. EXCEPTIO: *Nisi minor uigintiquinque annis tutor testamento sit datus. Hæc exceptio reprobatur sub conditione iam d. §. furiosus. Concordat l. 32. §. fin. ff. de testam. tutela. cuius uerba uide J. quæst. 5. reg. 2. Plura de hac re uide J. cap. 4. quæst. 2. except. 32. repl. 4. Planè exceptio proposita in legitimis & datiuis tutoribus locum habet. de qua re uide J. cap. 4. quæst. 2. except. 10.*

XII. EXCEPTIO: *Nisi fœmina uel mater pupillorũ testamento tutrix sit data. Hæc exceptio approbatur l. 26. in prin. ff. de testament. tutela, his uerbis:* Iure nostro tutela communium liberorum matri testamento patris frustra mandatur: nec si prouinciæ præses imperitia lapsus patris uoluntatem sequendam decreuerit, successor eius sententiam, quam leges nostræ non admittunt, rectè sequetur.

XIII. EXCEPTIO: *Nisi ipse hæres tutor testamento sit datus. Hæc exceptio reprobatur l. 7. ff. de testament. tutela, his uerbis:* Tutores nõ ab hærede, sed à testatore protinus proficiscuntur, & simul atque aliquis hæres extitisset: nam & ipse hæres tutor dari potest. Sed & post mortem hæredis tutor rectè dari potest.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi is datus tutor sit, cũ quo nõ est testamenti factio. Hæc exceptio approbatur l. 21. ff. de testament. tutela, his uerbis:* Testamento tutores hi dari possunt, cum quibus testamenti factio est.

XV. EXCEPTIO: *Nisi alterius ciuitatis ciuis tutor sit datus. Hæc exceptio reprobatur l. 32. in prin. ff. d. tit. his uerbis:* Quæro, an non eiusdem ciuitatis ciues testamento quis tutores dare possit? Paulus respondit, posse. *Hactenus exceptiones sumptæ ex persona dati tutoris, nec non eius cui tutor testamento datus est, propositæ sunt. Sequuntur nunc aliæ ex alijs circumstantijs desumptæ.*

XVI. EXCEPTIO: *Nisi non personæ, sed rei uel causæ tutor testamento sit datus. Hæc exceptio approbatur Inst. qui test. tutores dari poss. §. certæ, his uerbis:* Certæ rei uel causæ tutor dari non potest: quis personæ, non causæ uel rei tutor datur. *Concordat l. 12. cum duabus legibus sequentibus. ff. de testament. tutela, his uerbis:* Certarum rerum uel causarum testamento tutor dari non potest, nec deductis rebus: etsi datus fuerit, tota datio nihil ualebit. Quia personæ, non rei uel causæ datur. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi rei Italicæ, uel Africanæ, uel simili tutor detur. quæ replicatio approbatur l. 15. ff. d. tit. his uerbis:* Si tamen tutor detur rei Africanæ, uel rei Syriacæ, utilis datio est: hoc enim iure utimur. *Concordat l. 27. in prin. ff. de tutoribus & curatoribus. cuius uerba uide J. cap. 4. quæst. 2. except. 31. repl. 8. plura de exc. proposita uide J. d. quæst. 2. except. 40.*

XVII. EXCEPTIO: *Nisi non in testamento iusto, sed iniusto, uel in codicillis aut epistola tutor sit datus. Hæc exceptio approbatur l. 1. C. de confirmando tutore, his uerbis:* Neq; per epistolã, neq; ex imperfecto testamẽto tutorem rectè dari, indubitati iuris est. Sed uoluntas patris in constituendis tutoribus uel curatoribus in his casibus à iudice, ad cuius officium hæc res pertinet, seruari solet. Secundum quæ uereri non debes, ne tempus antequam confirmareris tibi cesserit. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Quòd tutor in testamento iniusto uel epistola datus decreto iudicis sit confirmandus. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Sed uoluntas patris, &c. *Concordat l. 3. ff. de confirmando tutore, his uerbis:* Qui à patre tutor scriptus est aut non iusto testamento, aut non ut lege præcipiebatur: confirmandus est ad tutelam gerendam, perinde ac si ex testamento tutor esset: id est, ut satisdatio ei remittatur. *Concordat item l. 26. §. fin cum lege sequente. ff. de testament. tutela. cuius uerba uide §. except. 3. Concordat item l. 1. ibi: aut in codicillis ff. de confir. tutor. cuius uerba uide J. quæst. 6. in prin. Secunda replicatio est: Nisi in codicillis testamento confirmatis tutor sit datus. quæ replicatio approbatur l. 3. ff. de testam. tutela, his uerbis:* Testamento datos tutores accipere debemus etiam eos, qui codicillis testamento confirmatis scripti sunt. Sed eos demũ testamento datos accipere nos oportet, qui iure dati sunt.

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi non iure datus testamento tutor sit. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Sed eos demum testamento datos accipere nos oportet, qui iure dati sunt. *Hæc exceptio generalis recipit replicationem hanc, quòd quamuis non iure nec utiliter tutor testamento sit datus, tamen decreto iudicis sit confirmandus. de quo J. dicetur.*

XIX. EXCEPTIO: *Nisi ex certo tempore, uel ad certum tempus tutor testamento sit datus.*

Hæc exceptio

Hæc exceptio reprobatur Inst. qui testam. tutor. dari possunt. §. ad certum, his uerbis: Ad certum tempus, uel ex certo tempore, uel sub conditione, uel ante hæredis institutionē posse dari tutorem, non dubitatur. *Concordat l. 8. §. tutorem. ff. de testam. tutela, his uerbis:* Tutorem in testamento & à certo tempore dare, & usq; ad certum tempus licet, & sub conditione & usq; ad conditionem. *Concordat item l. 7. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà except. 13. Planè exceptio proposita admittitur in tutela datiua: de qua re uide 3. cap. 4. q. 2. excep. 41.*

XX. EXCEPTIO: *Nisi sub conditione tutor datus sit. Et hæc exceptio reprobatur uerbis suprà except. prox. propositis. Plura de hac exceptione uide 3. d. except. 41.*

XXI. EXCEPTIO: *Nisi sub conditione, si uolet, tutor. datus sit. Hæc exceptio reprobatur l. 23. in fine. ff. de testā. tutela. cuius uerba uide s. exc. 4.*

XXII. EXCEPTIO: *Nisi ante hæredis institutionem tutor sit datus. Hæc exceptio reprobatur Inst. qui test. tutor. dari possunt. §. ad certum. cuius uerba uide s. except. 19.*

XXIII. EXCEPTIO: *Nisi conditio dationis defecerit, uel nondum sit impleta. Hæc exceptio approbatur l. 8. in prin. ff. de testam. tutela, his uerbis:* Si sub conditione fuerit tutor datus, deficiente conditione tutor non erit. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi cum sub pluribus conditionibus disiunctim uel diuerso tēpore adscriptis, una sit impleta: hoc enim casu etiā cæteris deficiētibus tutor erit. Quæ replicatio approbatur per ea quæ proposita sunt in Comment. de legatis, cap. 30. nu. 3. except. 11. repl. 1. Eius autem duplicatio hæc est: Nisi non nouissima conditio sit impleta. Quæ duplicatio approbatur l. 8. §. in tutoris. ff. de testam. tutela, his uerbis:* In tutoris datione utrum leuissima cōditio, an nouissima spectāda est? utputa ita: Titius, cum poterit, tutor esto: Titius, si nauis ex Asia uenerit, tutor esto. & Iulianus lib. XX. Digest. rectè scripsit, nouissimam scripturam esse sectandā. *Plura de hac re uide d. repl. 1. dupl. 1. Secunda replicatio est: Nisi cum mortis testatoris tempore cōditio defecisset, post aliquod tempus sit impleta. Hæc replicatio reprobatur exemplo l. 33. ff. de testamentar. tutela, his uerbis:* Tutoribus ita datis, Lucium Titiū tutorē do. Si is non uiuit, tunc Caium Plautiū tutorē do. Lucius Titius uixerat, & tutelā gesserat, deinde mortuus erat. Trebatius negabat ad Plautium pertinere tutelam, Labeo contrà. Proculus quod Labeo: ego Trebarij sententiā probo, quia illa uerba ad mortis tempus referuntur.

XXIIII. EXCEPTIO: *Nisi tutor postea tutor esse uetitus sit, uel alius tutor à testatore sit datus. Hæc exceptio approbatur l. 8. in prin. ff. de testam. tutela, his uerbis:* Tutor datus uetari, tutor esse potest uel testamento uel codicilis. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi ratio, ob quā alios tutores testator dedit, in tutoribus prius datis cessat. Hæc replicatio approbatur l. ult. ff. d. tit. his uerbis:* Cum codicillis ideo alios se tutores dare signific[illegible]et, quoniā testamento daros quosdam defunctos, aut excusationem habere posse comperisset: nec nihilominus qui eorū uiuerent, nec excusati essent, tutores permanerent? Scæuola respōdit, nihil proponi cur non permanerēt. *Secunda replicatio est: Nisi prætor tutores prohibitos confirmauerit. Hæc replicatio reprobatur l. 10. in fine. ff. de cōfirmādo tutore. cuius uerba uide 3. quest. 6. in prin. except. 1. Tertia replicatio est: Nisi non euidenter cōstet, testatore prius datos tutores reprobasse. tunc enim, quamuis postea alij sint, nihilominus & priores tutores manent. Quæ replicatio approbatur l. 2. C. de testam. tutela, his uerbis:* Etsi à patre tuo testamento iure tibi tutor datus eo tempore, quo hæres extitisti, in rebus humanis fuit: tamen codicillis alius tutor rectè datus est, & uterq; propter uoluntatem testatoris tutor erit: nisi in testamento datum pater, alium codicillis dando, reprobauerit. tunc enim posterior solus tutor erit.

XXV. EXCEPTIO: *Nisi testamentū in quo tutor datus est, ruptum sit, uel irritum factum. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit, uerùm tutor datus decreto prætoris est confirmandus. Quæ replicatio approbatur l. 26. §. fin. cum lege sequente ff. de testam. tutela. cuius uerba uide s. except. 3. concordat l. 31. ff. eod. tt. his uerbis:* Si pater exhæredatæ tutores dederit, & testamentū eius ruptū dicatur nato posthumo: cōmodissimū est eosdem tutores pupillę dari, ad petendam intestati hæreditatem.

XXVI. EXCEPTIO: *Nisi nemo ex testamēto hæreditatem adierit. Hæc exceptio species est exceptionis præcedentis, approbaturq; l. 9. ff. de testam. tutela, his uerbis:* Si nemo hæreditatem adierit, nihil ualet ex his quæ testamēto scripta sunt. Si uerò unus ex plurib. adierit, tutelæ statim ualent, nec expectandū erit ut omnes hæreditatē adeant. *Concordat l. 10. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba cum concordantibus uide 3. cap. 4. quæst. 2. except. 33. repl. 3.*

XXVII. EXCEPTIO: *Nisi Græcis uerbis tutor datus sit. Hæc exceptio reprobatur l. 8. C. de testā. tutela, his uerbis:* Tutores etiā Græcis uerbis licet in testamētis relinquere, ut ita tutores dati uideātur, acsi legitimis uerbis eos testator dedisset.

XXVIII. EXCEPTIO: *Nisi quis seipsum sua manu tutorem scripserit. Hæc exceptio approbatur l. 29. ff. de testam. tutela, his uerbis:* Ex sententia senatusconsulti Liboniani tutor non erit, qui se in testamento pupillo tutorem scripsit. Cum autem patris uoluntas hoc

ipsum manu sua declarantis, ambigua non esset: eum (quāuis alij tutores essent) curatorē dandum, Papinianus respōdit: nec ad mittēdam excusationē, quam iure publico habebat (quoniā promisisse uidebatur) nec ut suspectum remoueri. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi euidens sit uoluntas testatoris uolentis illum tutorem esse. Quæ replicatio cōstat ex uerbis iam propositis hisce:* Cum autem patris uoluntas, &c. *Secunda replicatio est:* 10 *Nisi idoneus adprobetur à prætore: tunc enim decreto est confirmandus. Quæ replicatio approbatur l. 18. ff. ad l. Cornel. de falsis. cuius uerba uide s. lib. 4. cap. 8. quæst. 1. causa 17. except. 9.*

Replicationes præcedentium exceptionum generales.

Hactenus propositæ regulæ exceptiones enumeratæ sunt. Sed & plures huiusmodi exceptiones uide J. cap. 4. Planè iam enumeratarū exceptionum prima replicatio generalis talis est, quòd tutor testamento 20 *inutiliter datus à iudice sit confirmandus: quo facto datio tutoris conualescit. de qua re uide J. quæst. 6.*

Secunda illarum exceptionum replicatio uidetur esse: Nisi tutor in testamento inutiliter datus negocijs pupillaribus se immiscuerit. Hæc replicatio approbatur per ea quæ habentur J. lib prox. cap. 9. quæst. 1. except. 1. repl. 1. Tertia replicatio est: Nisi in testamento militari inutiliter tutor sit datus. Hæc replicatio reprobatur l. 39 ff. de administr. tutor. cuius uerba uide J. d. except. 1. repl. 2.

II. QVI EX TESTAMENTO tutores sint?

I. Regula. *Si plures diuersis temporibus tutores dati sint, nouißima scriptura dati tutores erunt. Quæ regula approbatur l. 10. §. 1. ff. de testā. tutela, his uerbis:* In tutelis testamentarijs id sequimur, quod nouissimum est: etsi sæpius tutor datus sit, nouissimum scripturā intuemur. *Cōcordāt ea quæ proposita sunt s. quæst. prox. except. 24. sed & distinguitur exceptio proposita ibidem.* 40

II. Regula. *Si Titio dato tutore duo sint eiusdem nominis Titij, ut non appareat de quo senserit testator, uter tutor sit, definitur l. 30. ff. de testamentaria tutela, his uerbis:* Duo sunt Titij pater & filius, datus est tutor Titius, nec apparet de quo sensit testator: quæro quid iuris sit? Paulus respondit, is datus est, quē dare se testator sensit. Si id non apparet, non ius deficit, sed probatio. Igitur neuter est tutor.

III. Regula. *De ijs qui satis offerunt, & ijs qui nō satis offerunt, uide J. lib. prox. cap. 3. officio 1. reg. 2. except. 1.* 50

III. QVORVM TVTORES sint testamento dati?

I. Regula. *Si filijs tutores dati sunt, etiam posthumis dati esse uidentur. Quæ regula approbatur Inst. qui test. tutores dari possunt. §. si quis filiabus, his uerbis:* Si quis filiabus suis uel filijs tutores dederit, etiam posthumæ uel posthumo dedisse uidetur: quia filij uel filiæ appellatione & posthumus & posthuma continentur. *Concordat l. 5. ff. de testam. tutela, his uerbis:* Si quis filiabus suis tutores dederit, etiam posthumæ uidetur dedisse: quia filiæ appellatione etiam posthuma continetur.

II. Regula. *Si filijs tutores dati sunt, etiam filiabus dati esse uidentur. Quæ regula approbatur l. 16. in prin. ff. de testam. tutela, his uerbis:* Si quis ita dixerit: Filijs meis tutorem do, in ea cōditi- 10 one est, ut tam filijs quàm filiabus dedisse uideatur. filiorum enim appellatione & filiæ continentur. *Concordat l. 122. ff. de uerb. signific. his uerbis:* Seruius ait, si ita scriptum sit: Filio filijsq; meis hosce tutores do, masculia duntaxat tutores datos: quoniam à singulari casu, hoc est, filio ad pluralem uideretur transisse continentem eundem sexū, quē singularis prior positus habuisset. Sed hoc facti, non iuris habet quæstionem. potest enim fieri, ut singulari in casu de filio 20 senserit. deinde plenius omnibus liberis prospexisse in tutore dādo uoluerit. Quod magis rationabile esse uidetur.

III. Regula. *Si filijs tutores dati sunt, nepotibus dati esse non uidentur. Quæ regula approbatur Inst. qui testam. tutor. dari possunt. §. quòd si, his uerbis:* Quòd si nepotes sint, an appellatione filiorum & ipsis tutores dati sint? Dicendū est, ut & ipsis quoq; dari uideantur, si modò liberos dixerit. Cæterùm si filios, non con- 30 tinebuntur: aliter enim filij, aliter nepotes appellantur. *Concordat l. 6. ff. de test. tutela, his uerbis:* Quid si nepotes sint, an appellatione filiorum & ipsis tutores dati sint, uidendum est? & magis est ut ipsis quoq; dati uideantur, si modò liberos dixit. Cęterùm si filios, non continebuntur: aliter enim filij, aliter nepotes appellantur.

IIII. Regula. *Si posteris tutores dati sint, tam filijs posthumis quàm cæteris liberis dati uidebuntur.* 40 *Quæ regula approbatur d. l. 6. in fine, his uerbis:* Planè si posteris dixerit, tū filij posthumi quā cæteri liberi continebuntur. *Concordat ijsdem uerbis Inst. d. §. quod si, in fine.*

V. Regula. *Si quis filio tutorem dederit, plures filios habens, omnibus dedisse uidetur. Quæ regula approbatur l. 16. §. 1. ff. de test. tutela, his uerbis* Si quis filio tutorē dederit, & plures filios habeat: an omnibus filijs dedisse uideatur? & 50 de hoc etiam Pomponius dubitat. Magis est autem, ut omnibus dedisse uideatur.

VI. Regula. *Si quis filijs tutorem dederit, quosdam filios apud hostes habens, etiam his tutor datus uidetur. Quæ regula approbatur d. l. 16. §. si quis liberis, hisce uerbis:* Si quis liberis tutorem dederit, uel filijs, & habeat quosdam apud hostes: etiam ipsis dedisse uidebitur, si nō

aliud

aliud apertè probetur testatorem sensisse.

VII. *Regula. Si quis filijs tutorem dederit ei quem ignorat filium suum esse, uel quem putat decessisse, tutor datus non uidetur. Quæ regula approbatur d. l. 16. §. si quis cum, his uerbis:* Si quis cum ignoraret se Titium filium habere, filijs tutores dederit: utrum his solis dedisse uidebitur, quos in potestate scit, an ei quoq; quem ignorauit se habere? & magis est ut huic dedisse non uideatur, licet nomen filiorũ admittat & ipsum. Sed quia de ipso non sensit, dicendum est cessare in personam eius dationem. Proinde etsi certior sit factus, filium decessisse qui superetat, idem erit dicẽdum. Nec enim uidetur ei dedisse, quẽ obijsse credebat.

VIII. *Regula. Si posthumis tutor datus sit, hiq; uiuo testatore sint nati: nihilominus ipsis tutor utiliter datus est. Quæ regula approbatur d. l. 16. §. fin. his uerbis:* Si posthumis dederit tutores, hiq; uiuo eo nascantur, an datio ualeat? & magis est ut utilis datio fiat, etiamsi uiuo eo nascantur.

IIII. QVANDO TVTORES efficiantur?

Non nisi conditione, sub qua dati sunt, existente, tutores efficiũtur. Quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt s. quæst. 1. except. 33. Huius exceptio proponitur l. 75. §. pater. ff. de condit. & demonstr. his uerbis: Pater exhæredatæ filiæ tutores dedit, eosque si mater eius impubere filia cõstituta uita decessisset, ad rem gerendam accedere iussit: cum uxori mandatum esset, ut moriens filiæ cõmuni decies quinque restitueret, non tutores uidebantur sub conditione dati: nec si quid aliud interea puella quæsijsset, eius administrationẽ prohiberi: cautio quoque fideicommissi matri remissa uidebatur. Quocunque enim iudicio uoluntatis cautio legatorum uel fideicommissorum remitti potest.

V. EVENTVS TVTELAE testamentariæ

I. *Regula. Tutor in testamento datus, à testatore, non ab hærede proficiscitur. Quæ regula approbatur l. 7. ff. de testam. tutela. cuius uerba uide s. quæst. 1. except. 13.*

II. *Regula. Seruus tutor testamento datus liber efficitur. Quæ regula approbatur per ea quæ dicta sunt s. quæst. 1. except. 9. repl. 3 & 4. concordat l. 32. §. fin. ff. de testam. tutela, his uerbis:* Lucius Titius hæredes instituit filios suos pupillaris ætatis, eisque tutores his uerbis dedit: Filijs meis tutores sunto Caius Mæuius & Lucius Eros: cui Eroti libertatem non dedit. Fuit autem Eros intra uiginti quinque annos ætatis. Quæro an possit libertatem sibi uindicare? Paulus respondit, quoniam placet eũ qui à domino tutor est datus, libertatem quoq; meruisse uideri, eum quoque de quo quæritur, in eadem causa habẽdum: & liberum quidem ab adita hæreditate esse, tutela autem post legitimam ætatem onerari.

III. *Regula. Tutores testamento dati satisdare nõ coguntur. Quæ regula approbatur, simul & distinguitur per ea quæ habẽtur s. lib. prox. cap. 1. q. 1. ext. 1.*

VI. DE CONFIRMANDO tutore testamentario.

I. *Regula. Si tutor testamento inutiliter datus est, à iudice uel prætore est confirmandus. Quæ causa seu regula approbatur l. 1. ff. de confirmando tutore, his uerbis:* Ut ne de confirmãdis tutoribus quærentes relinquamus, pauca de his scrutemur. Quidam rectè dati sunt tutores secũdum testamenta, hoc est, & à quibus oportet, & quibus oportet, & quomodo oportet, & ubi oportet. Pater enim filijs uel nepotibus, quos habet in potestate, rectè dat tutorem, sed in testamento. Si autem talis persona fuerit, quæ dare non possit: uelut mater, aut patronus, aut extraneus quis: aut cui non potest dari, ueluti filio non existenti in potestate, aut filiæ: aut si dixerit, Precor te curam habere rerum: aut in codicillis quidem non confirmatis dederit tutorem aut curatorem: tunc & quod deficit, repleri à consulari potestate cõstitutiones concesserunt, & secundum mentem tutores confirmari. Et siquidem pater fuit qui dedit, nihil amplius inquirit qui præest, sed simpliciter eum confirmat. Si autem alius quis dederat, tunc inquirit personam, si apta sit. Amplius scire oportet, quoniã neque curator testamẽto à patre rectè datur, datum assuetum esse confirmari ab eo qui præest. *Species inutilis dationis & causæ propositæ præter iam propositas uide s. quæst. 1. Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi tutor testamento inutiliter datus pupillo futurus sit inutilis, idq; testator ignorauit. Quæ exceptio approbatur l. 8. cũ legibus sequentib. ff. de confir. tutore, his uerbis:* In cõfirmando tutore hoc prætor inquirere debet, an durauerit patris uoluntas: quod in facili est, si in proximo mortis tẽpore tutores non iure uel curatores scripserit pater. Nam si ante annos, ut medio spacio potuerit facultatem tutoris non iure à patre dati fieri deminutio, uel morũ antè celata uel ignorata emerserit improbitas, aut inimicitiæ cum patre exarserint, uel cum fisco aliquem contractũ damnosum miscuisset: utilitatẽ pupillorũ prætor sequetur, nõ scripturã testamenti uel codicillorũ. Nam patris uoluntatẽ prætor ita accipere debet, si non fuit ignarus, scilicet eorũ quæ ipse prætor de tutore cõperta habet. Quid deniq; si postea de eo, quem pater testamento co-

 dicil-

dicillis se non iure dedit, scripserit tutoré esse nolle? némpe non sequetur primá uoluntatem prætor, à qua pater discessit. Secunda propositæ regulæ exceptio est: Nisi facultates tutoris inutiliter dati, sint deminutæ. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce: Ná si ante annos, ut medio spacio, &c. Tertia excepito est: Nisi morum tutoris dati improbitas emerserit, quam testator ignorauit. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce: Vel morum antè cælata uel ignorata emerserit improbitas. Quarta exceptio est: Nisi inter testatorem & tutorem inimicitiæ exarserint. Quæ exceptio approbatur uerbis superius propositis hisce: Aut inimicitiæ cum patre exarserint. Quinta exceptio est: Nisi tutor inutiliter datus cum fisco contractum damnosum inierit. Quæ exceptio approbatur uerbis suprà dictis hisce: Vel cum fisco aliquem contractum damnosum miscuisset. Sexta exceptio est: Nisi testator uoluntatem suam de tutore mutauerit. Quæ exceptio approbatur uerbis suprà propositis hisce: Quid denique, si postea de eo quem pater, &c. Concordat l. 21. §. sed etsi quis. ff. de tutorib. datis. cuius uerba uide j. cap. 4. quæst. 2. except. 24. Septima exceptio est: Nisi magistratus alios dederit tutores. Quæ exceptio approbatur l. 3. C. de confirmando tutore, his uerbis: Si (ut proponis) pupillo cuius meministi, pater inutiliter testamento tutores dedit, & priusquá hi confirmarentur, alij ab eo cuius interest dati sunt: id quidem quod iure gestum est, reuocari non potest. An autem qui iudiciú patris habent curatores eidem pupillo cóstitui debeant, aditus cópetens iudex prospectis utilitatibus eius æstimabit. Plures propositæ regulæ exceptiones uide s quæst. 1. nam eius etiam exceptio est d. quæst. 1. except. 24. item except. 12. item j. lib. prox. cap. 3. officio 1. reg. 2. except. 2.

II. Regula. A' quo tutor inutiliter datus confirmandus? A' consule. Quod approbatur l. 1. ibi: tunc & quod deficit. ff. de confir. tutore. cuius uerba uide suprà reg. prox. in prin. item à prætore & proconsule. Quod approbatur l. 2. ff. eod. tt. cuius uerba uide supra quæst. 1. except. 3. repl. 3.

III. Regula. Quomodo tutor inutiliter datus, est cófirmandus? Inquisitio prius facienda est à iudice, an tutor aptus sit & idoneus. Quæ regula approbatur l. 5. §. deniq. ff. de confirm. tut. his uerbis: Prætor non antè decretum interponere potest, quàm per inquisitionem idoneis pronunciatis. Concordat l. 1. §. etsi quidem, in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà reg. 1. in prin. Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi pater pupilli tutorem dederit. Quæ excep. approbatur d. §. etsi quidem. concordat l. 6 ff. eod. tt. his uerbis: Si filio impuberi pater tutorem, aut puberi curatorem dederit: citra inquisitionem prætor eos confirmare debebit. Concordat item Inst. de tutelis. §. fi. cuius uerba uide suprà quæst. 1. excep. 1. repl. 2. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi causa tutoris à patre dati mutata sit. Quæ replic. approbatur l. 4. ff. de test. tutela, his uerb. Sed & inquiri in eú, qui in matris testamento datus est tutor oportebit: cum à patre datus quáuis minus iure datus sit, tamen sine inquisitione confirmatur: nisi causa propter quá datus uidebatur, in eo mutata sit: ueluti si ex amico inimicus, uel ex diuite pauperior effectus sit. Concordat l. 8. cum duabus legibus sequentibus. ff. de confirm. tutore. cuius uerba uide suprà reg. 1. Secunda replicatio est: Nisi filio naturali, cui nihil relictum est, à patre tutor sit datus. Quæ replicatio approbatur l. 7. in prin. ff. de confir. tutore. cuius uerba uide suprà quæst. 1. except. 1. repl. 6. Sed & plures propositæ exceptionis replicationes uide suprà reg. 1. Secunda propositæ regulæ exceptio uidetur esse: Nisi mater liberis suis tutores dederit. Hæc exceptio reprobatur l. 4. ff. de testam. tutela. cuius uerba uide suprà except. prox. repl. 1. concordat l. 2. ff. de confir. tutore. cuius uerba uide suprà quæst. 2. except. 1. repl. 3. item concordat l. 5. §. fin. ff. qui petant tutores. cuius uerba uide j. cap. 5. quæst. 5. reg. 3. except. 1. repl. 4. Tertia exceptio est: Nisi senator tutor datus sit. Hæc exceptio reprobatur l. 18. ff. de tutoribus, his uerbis: In dando tutore ex inquisitione & in eum inquiritur, qui senator est; & ita Seuerus rescripsit.

IIII. Regula. Quæ in confirmando tutore inquirenda & præstanda, definitur l. 7. §. si quæratur. ff. de confirm. tutore, his uerbis: Si quæratur an ex inquisitione rectè datus sit tutor, quatuor hæc consideranda sunt: an & hic dederit, qui dare potuit: & ille acceperit, cui fuerat dandus: & is datus sit, cuius dandi facultas erat: & pro tribunali decretum interpositum sit. Sed & de moribus dati inquirendum. Quod approbatur l. 21. §. cum reliquis. ff. de tutorib. his uerbis: Cum reliquis oportet magistratum & mores creandorum inuestigare. Neque facultates enim, neque dignitas ita sufficiens est ad fidem, ut bona electio & benigni mores.

DE LEGITIMA TVTELA. Cap. III.

I. QVO IVRE SVBSIstat legitima tutela?

Subsistit lege XII. Tabularum. Quæ regula approbatur Inst. de legitima agnator. tutela, in prin. his uerbis: Quibus autem testamento tutor datus non est, his ex lege duodecim Tabularum adgnati sunt tutores, qui uocantur legitimi. Concordat. Inst. de legitima patronorum tutela, in prin. cuius uerba uide j. quæst. 5. reg. 5. item concordat l. 1. in prin. ff. de legitimis tutoribus.

stitibus, his uerbis: Legitimæ tutelæ lege XII. Tabularum adgnatis delatæ sunt, & consanguineis, item patronis: id est, his qui ad legitimam hæreditatem admitti possint. Hæc summa prouidentia, ut qui sperarent hanc successionem, ijdem tuerentur bona, ne dilapidarentur. *Concordat item l. 3. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide paulo inferius quæst. 3 reg. 5. exc. 1. item concordat l. 5. in prin. ff. eod. tit. his uerbis*: Legitimos tutores nemo dat, sed lex XII. Tabularum fecit tutores.

II. *Ratio legitimæ tutelæ, proponitur l. 1. in prin. ff. de legitimis tutorib. cuius uerba uide s. quæst. prox.*

III. AN ET QVIBVS LEGItima tutela competat?

I. *Regula. De adgnatis. Adgnatis pupilli legitima tutela competit. Quæ regula approbatur l. 2. C. de legitima tutela, his uerbis*: Ad adgnatos pupilli iure legitimo sollicitudinem tutelæ pertinere, si non capitis deminutionem sustinuerint, manifestissimum est. *Concordat l. 1. in prin. ff. de legitimis tutorib. cuius uerba uide s. quæst. 1. item concordat l. 6. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide j. exc. generali 1. concordat item Inst. de legit. adgnator. tutela, in prin. cuius uerba uide s. quæst. 1. Declaratur autem regula proposita Inst. d. tit. §. 1. his uerbis*: Sūt autem adgnati, cognati per uirilis sexus cognationē coniūcti, quasi à patre cognati: ueluti frater ex eodem pātre natus, fratris filius, neposúe ex eo: item patruus, & patrui filius, neposúe ex eo. At qui per fœminini sexus personas cognatione iunguntur, adgnati non sunt, sed aliàs naturali iure cognati. Itaque amitæ tuæ filius non est tibi adgnatus, sed cognatus. & inuicem tu illi eodem iure coniungeris: quia qui ex ea nascuntur, patris, non matris familiam sequuntur. *Concordat l. 7. ff. de legitimis tutoribus, his uerbis*: Sunt autem adgnati, qui per uirilis sexus personas cognatione iuncti sunt, quasi à patre cognati: ueluti frater eodem patre natus, fratris filius, neposúe ex eo, item patruus, & patrui filius, neposúe ex eo. *Exceptiones propositæ regulæ uide j. ead. quæst. inter exceptiones generales.*

II. *Regula. De cognatis. His legitima pupilli tutela non defertur. Quæ regula approbatur l. 1. C. de legitima tutela, his uerbis*: Ad auunculos nec masculorum tutelæ ex lege XII. Tabularum deferuntur: cum solummodo patruis, si non excusauerint se, id ius tributum sit. *Declaratur hæc regula definitione cognatorum Inst. de legit. adgnat. tutela. §. at qui per fœminini. cuius uerba uide s. reg. prox. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi hi sint cognati, quibus cum adgnatis hæreditas pupilli defertur. Quæ exceptio approbatur l. 15. §. quas autem personas. C. de legitimis hæredibus.* Quas autem personas ex iure cognationis in legitimas successiones transueximus, eas & tutelæ grauamini uicissim supponimus: scilicet si masculi sint & perfectæ ætatis, secundum nostræ constitutionis tenorem, ut nō solum lucrum sentiant, sed etiam grauamini subiugentur. *Mutatur regula proposita, ac reprobatur iure nouo Nouell. c. 118 §. enimuerò, his uerbis*: Ex his quæ de hæreditate diximus ac disposuimus, manifesta existunt & ea quæ tutelam concernunt. Sancimus enim, ut eo quiq; gradu ac ordine uel soli, uel cum alijs tutelæ munus subeant, quo & ad hæreditatem uocantur, nulla neque hac parte differentia introducenda per adgnationis & cognationis iura: sed omnibus qui impuberem uel masculino, uel fœminino genere contingunt, ex æquo ad tutelam uocandis.

III. *Regula. De parentibus. Hi quoque ad tutelam liberorum suorum uocantur. Quæ regula approbatur Inst. de legitima parentum tutela, his uerbis*: Exemplo patronorum recepta est & alia tutela, quæ & ipsa legitima uocatur. Nam si quis filium aut filiam, nepotem aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipauerit, legitimus eorum tutor erit. *Concordat l. 3. §. fin. ff. de legitimis tutoribus, his uerbis*: Si parens filium uel filiam, uel nepotem uel neptem, uel deinceps impuberes, quos in potestate habebat, emanciper: uicem legitimi tutoris sustinet. *Concordat item Inst. quib. mod. ius patr. potest. soluitur. §. & præterea. cuius uerba uide suprà lib. prox. cap. 9. quæst. 3. reg. 5. Huius exceptio prima hæc est: Nisi filius ab aliquo hæres sit institutus sub hac conditione: Si patris potestate fuerit solutus. Quæ exceptio approbatur l. 22. §. 1. ff. de tutorib. datis. cuius uerba uide j. cap prox. except. 29. Secunda exceptio est: Nisi pater iterauerit nuptias. Hæc exceptio reprobatur l. 5. §. negocia. C. de secundis nuptijs. cuius uerba uide suprà lib. 14. cap. 6. quæst. 2. reg. 1. Planè admittitur exceptio proposita in matre. de qua re uide j. cap. prox. quæst. 2. except. 21. repl. 1. dupl. 1. cum sequentibus.*

IIII. *Regula. De fratribus pupilli à parente defuncto emancipati. Hi quoque ad tutelam uocantur. Quæ regula approbatur l. 4. ff. de legitimis tutor. his uerbis*: Parente qui filium uel filiam, nepotem uel neptem, uel deinceps impuberes, quos in potestate habebat, emancipauit, defuncto, si liberi perfectę ætatis existant: fiduciarij tutores fratris uel sororis efficiuntur. *Concordat Inst. de fiduciaria tutela, his uerbis*: Est & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur. nam si pater filium uel filiam, nepotem, uel deinceps impuberes manumiserit: legitimam nanciscitur eorum tute-

lam. Quo defuncto si liberi eius uiri is se-
xus exiltant, fiduciarij tutores uel fratris
uel sororis efficiuntur. Atqui patrono le-
gitimo tutore mortuo, liberi quoque eius
legitimi sunt tutores: quoniam filius qui-
dem defuncti, si non esset à uiuo patre e-
mancipatus, post obitum eius sui iuris effi-
ceretur, nec in fratrum potestatem recide
ret, ideoq; nec in tutelam. Libertus autem
si seruus mansisset, utiq; eodem iure apud
liberos domini post mortem eius futurus
esset.

V. Regula. *De patrono pupilli. Hic quoq; ad pupil-
li tutelam uocatur. Quæ regula approbatur Inst. de
legit. patron. tutela, his uerbis*: Ex eadem lege
XII. Tabularum libertorum & libertarum
tutela ad patronos liberosq; eorum perti-
net, quę & ipsa legitima tutela uocatur: nō
quia nominatim in ea lege de hac tutela
cauetur, sed quia perinde accepta est per
interpretationē, ac si uerbis legis introdu
cta esset. Eo enim ipso quòd hęreditates li
bertorū libertarūq;, si intestati decessissent,
iusserat, lex ad patronos liberosúe eorum
pertinere, crediderunt ueteres, uoluisse le-
gem etiā tutelas ad eos pertinere: cum &
adgnatos, quos ad hæreditatē lex uocat, e-
osdem & tutores esse iusserit: quia plerūq;
ubi successionis est emolumentū, ibi & tu-
telæ onus esse debet. Ideo autem diximus
plerunq;, quia si à fœmina impubes manu-
mittatur, ipsa ad hæreditatē uocatur, cum
alius sit tutor. *Concordat l. 1. in prin ff. de legiti-
mis tutorib. cuius uerba uide s. quæst. 1. Huius regulæ
exceptio prima hæc est: Nisi patronus non sponte, sed
iure compulsus manumisit. Hæc exceptio reprobatur
l. 1. in prin. ff. d. tt. his uerbis*: Tutela legitima,
quæ patronis defertur lege XII Tabularū,
nō quidem specialiter uel nominatim de-
lata est, sed per consequentias hæreditatū,
quæ ex ipsa lege patronis datæ sunt. Ergo
manumissor ex lege XII. Tabularum tutor
est, siue sponte siue etiam cōpulsus ex cau-
sa fideicommissi manumisit. Sed etsi hac
lege emit, ut manumitteret, & ex constitu-
tione diui Marci ad Aufidiū Victorinū per-
uenit ad libertatem: dicendum est tuto-
rem esse. *Concordat l. 1. §. penult. ff. eod. tt. cuius
uerba uide j. except. generali 7. repl. 2. Secunda exce-
ptio est: Nisi seruus ex Rubriano senatusconsulto
peruenerit ad libertatem. Hæc exceptio approbatur
d. l. 1. § 1. his uerbis*: Planè si fortè ex Rubriano
senatusconsulto peruenerit ad libertatem:
non habebit tutorem eum qui rogatus
est, sed Orcinus libertus effectus ad fami-
liam testatoris pertinebit. In qua specie in-
cipit tutela ad liberos patroni primos per-
tinere, quæ ad patronos non pertinuit.
Quod quidem in omnibus Orcinis liber-
tis locum habet testamento manumissis.
*Tertia exceptio; Nisi sint plures patroni. Hæc exce-
ptio reprobatur d. l. 3. §. si duo, his uerbis*: Si duo
pluresúe manumittant, omnes tutores
sunt.

VI. Regula. *De liberis patroni. His quoq; tutela
liberti defertur. Quæ regula approbatur per ea quæ
proposita sunt suprà reg. prox. in prin. Concordat
Inst. de fiduciaria tutela. §. atqui patrono. cuius uer-
ba uide supra reg. 4. Eius exceptio prima hæc est:
Nisi parens patronus superfit: hic enim illis præfer-
tur. Quæ exceptio ipso quidem iure subsistit, uerùm
eius replicatio prima hæc est: Nisi sit Orcinus liber-
tus. Quæ replicatio approbatur l. 3. §. 1. ff. de legiti-
mis tutorib. cuius uerba uide suprà reg. prox. ex-
cept. 2. Secunda replicatio est: Nisi patronus sit apud
hostes. Hæc replicatio reprobatur l. 1. §. si apud. ff. d.
tt. cuius uerba uide j. except. gener. 9. Secunda exce-
ptio est: Nisi & alij superfint eiusdem liberti patroni.
Hi enim liberis defuncti patroni præferuntur. Quæ
exceptio approbatur l. 3. §. si duo. ff. de legitimus pa-
tronis, bisce uerbis*: Si duo pluresúe manu-
mittant, omnes tutores sunt. Sed si aliquis
ex patronis decesserit, tutela penes cęteros
patronos est, quamuis ille filium reliquе-
rit. Sed etsi ab hostibus fuerit captus, in-
terim soli compatroni tutores sunt. Simili
modo etsi in seruitutē redactus sit, apparet
cæteros esse tutores. Sed si omnes patroni
decesserint, tunc tutela ad liberos eorum
incipit pertinere. *Tertia exceptio est: Nisi ex
altero patrono superfit filius. tunc enim nepos ex a-
lio patrono non admittitur ad tutelam liberti. Quæ
exceptio approbatur d. l. 3. §. proinde etsi, his uerbis*:
Si alter ex patronis filium, alter nepotem
reliquerit: utrum ad solum filium, an uerò
& ad nepotem tutela pertineat, quia & ne-
pos in familia patris sui proximus est? Hoc
apparebit ex legitimis hæreditatibus. Le-
gitima autem hæreditas ad solum filium
pertinet. Ergo & tutela ad solum filium
descendit, post filium tunc ad nepotem.
*Quarta exceptio est: Nisi filius patroni à tutela re-
motus sit, uel excusatus. tunc enim nepos ex eo ad tu-
telam non admittitur. Quæ exceptio approbatur d. l.
3. §. quæri, his uerbis*: Quæri potest, si patroni
filius sit remotus, uel excusatus, an nepoti
tutela deferatur? Et Marcellus in ea sen-
tentia est, ut succedi non posse scribat. Id-
circo enim abierunt tutela, ut alij in lo-
cum eorum dentur, non ut successio ad-
mittatur.

De exceptionibus præcedentium regularum generalioribus.

*Propositæ regulæ de legitimis tutoribus recipiunt
aliquot exceptiones hic enumerandæ.*

I. EXCEPTIO: *Nisi parens pupilli testamē-
to facto,*

to facto, & tutore in eo dato, decesserit. tunc enim tutor testamentarius praefertur legitimis. Quae exceptio approbatur inst. de legitima adgnat. tutela. in prin. cuius uerba uide supra quaest. 1. Concordat l. 6. in prin. ff. de legitimis tutorib. his uerbis: Intestato parente mortuo, adgnatis defertur tutela. Intestatus autem uidetur non tantùm is qui testamentum nō fecit, sed & is qui testamento liberis suis tutores non dedit: quantum enim ad tutelam pertinet, intestatus est. Idem dicemus si tutor testamento datus, adhuc filio impubere manente, decesserit. nam tutela eius ad adgnatum reuertitur. *Concordat item l. 11. in prin. ibi: sciendum est. ff. de testament. tutela. cuius uerb. uide paulo inferius repl. item concordat Nouel c. 118. §. haec autem, in fine. cuius uerba uide ꝫ. except. 3. Propositae exceptionis replicatio prima haec est: Nisi testamento facto tutores non sint dati. tunc enim quamuis testamentum factum sit, nihilominus legitimae tutelae est locus. Quae replicatio approbatur uerbis iam propositis his:* Intestatus autem uidetur non tantùm is qui testamētū non fecit, &c. *Concordat: Inst. de legitima adg. tutela. §. quod autem, his uerbis:* Quod autem lex XII. Tabularum ab Intestato uocat ad tutelam adgnatos, non hanc habet significationem, si omnino non fecerit testamentum is qui poterat tutores dare: sed si quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit. Quod tunc quoq; accidere intelligitur, cum is qui datus est tutor uiuo testatore decesserit. *Secunda replicatio est: Nisi tutor testamento datus decesserit. Quae replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Quod tunc quoque accidere intelligitur, cum is qui datus est tutor, uiuo testatore decesserit. *Concordat d. l. 6. §. idem dicemus si tutor. Concordat item l. 11. § quod si tutor ff. de testam. tutela, his uerbis:* Quod si tutor testamento datus decesserit, ad legitimum tutela redit quia hic senatusconsultum cesset. *Huius replicationis duplicatio haec est: Nisi pluribus tutoribus testamento datis, unus non omnes decesserint. tunc enim ad eos qui supersunt, non ad legitimum tutela pertinet. Quae duplicatio approbatur d. l. 11. §. fin. his uerbis:* Plane si duo pluresue fuerint tutores testamētarij, in locum eius qui decessit, uel in ciuitate esse desijt, poterit dari alius. caeterum si nullus superfit, uel in ciuitate sit, legitima tutela succedit. *Tertia replicatio uidetur esse: Nisi tutore sub conditione uel ex die dato, conditio nondū extiterit, uel dies nondum uenerit. Haec replicatio reprobatur d. l. 11. in prin. his uerbis:* Si quis sub conditione uel ex die tutorem dederit, medio tempore alius tutor dandus est, quamuis legitimum tutorem pupillus habeat. Sciendum est enim, quamdiu testamentaria tutela speratur, legitimam cessare. *Quarta replicatio uidetur: Nisi tutor testamentarius tutor excusatus sit, uel remotus. Et haec replicatio reprobatur d. l. 11. §. 1. his uerbis:* Et si semel ad testamentarium deuoluta sit tutela, deinde excusatus sit tutor testamentarius: adhuc dicimus in locum excusati alium dandum, non ad legitimum tutorem redire tutelam. Idem dicimus, etsi fuerit remotus. nam idcirco abijcitur, ut alius detur. *Quinta replicatio uidetur esse: Nisi si cum duobus impuberibus fratribus tutor testamento datus esset, alter suae aetatis sit factus: hoc enim casu ei tanquam legitimo tutori uidetur tutela fratris impuberis demandanda. Verùm replicatio haec reprobatur l. 5. C de testam. tutela, his uerbis:* Si tutores testamento uobis dati sunt, quanquam unus uestrûm suae aetatis factus sit, id est, pupillarem aetatem excesserit: tutela tamen uestra ad eum non pertinet. *Plura de hac re uide ꝫ. cap. 8. causa 6. Haec de prima exceptione.*

II. EXCEPTIO: *Nisi foemina pupilla sit. huic enim non adgnati, sed alij tutores iure antiquo dabantur. Quod ius antiquum mutatur, & exceptio proposita reprobatur l. 3. C. de legitima tutela, his uerbis:* Constitutione diuae memoriae Constantini lege Claudia sublata, pro antiqui iuris authoritate, saluo manente adgnationis iure, tam consanguineus, id est, frater, quàm patruus caeterique legitimi ad pupillarem foeminarum tutelam uocantur.

III. EXCEPTIO: *Nisi foemina cognata sit, uel patrona. Haec exceptio approbatur Nouell. c. 118. §. haec autem, his uerbis:* Haec dicimus, si mares & perfectae aetatis sint, & nulla lege prohibeantur ad tutelam accedere, neq; competente sibi utantur excusatione. Mulieribus etenim & nos tutelae munera subire interdicimus, nisi mater aut auia sit. Nam his solis pro successionis haereditariae ordine tutelā subire permittimus, si apud acta tam secundis nuptijs, quàm Velleiani senatusconsulti auxilio renunciauerint. Haec enim si obseruauerint, omnibus ex trāuerso cognatis in tutela capessenda praeferentur: eo quod mulieribus tantūmodo tutorum munera subire interdictū est, si mater aut auia non sit, solis testamentarijs tutoribus eas anteuertentibus, siquidem defuncti uoluntatem atq; electionem praeferri uolumus. *Cōcordat l. 3. §. si duo ff. de legitimis tutoribus, his uerbis:* Si duo pluresue manumittant, omnes tutores fiunt Sed si mulier sit inter manumissores, dicendum est solos masculos fore tutores. *Concordat item Inst. de legitima patronorum tutela §. fin. cuius uerba uide ꝫ. reg. 5. in prin. Plura de exceptione proposita, eiusq; replicationibus uide ꝫ. cap. prox. quaest. 2. except. 11.*

IIII. EXCEPTIO: *Nisi is cui à lege tutela defertur, minor sit uiginti quinq; annis. Haec exceptio approbatur Nouel. c. 118. §. haec autem. cuius uerba*

uide ȝ. except. prox. in prin. concordat Inst. de fiduciaria tutela. §. fin. his uerbis: Ita tamen hi ad tutelam uocátur, si perfectæ sint ætatis: quod nostra constitutio in omnibus tutelis & curationibus obseruari generaliter pręcepit. *Plura de hac exceptione uide J. cap. prox. except. 20. item except. 52. repl. 4.*

V. EXCEPTIO: *Nisi ij, quibus à lege defertur tutela, capite sint deminuti. Hæc exceptio approbatur l. 5. §. fin. ff. de legitimis tutorib. his uerbis:* Si quis legitimus tutor capite minutus sit, dicendum est desinere eum esse tutorem, & locum esse iudicio tutelæ, finita tutela. *Concordat l. 2. C. de legitima tutela. cuius uerba uide ȝ. reg. 1. concordat item Inst. de legitima adgnat. tutela. § fin. his uerbis:* Sed adgnationis quidem ius omnibus modis capitis deminutione plerunq; perimitur. nam adgnatio iuris ciuilis nomen est, cognationis uerò ius non omnibus modis commutatur: quia ciuilis ratio ciuilia quidem iura corrumpere potest, naturalia uerò non utiq;. *Declaratur exceptio proposita Inst. de capitis deminutione. cuius uerba alibi proponentur. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non adgnatis, sed cognatis deferatur legitima tutela. his enim capitis deminutio non obest. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Cognationis uerò ius non omnibus modis commutatur. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi maxima uel media capitis deminutio sit. Quæ duplicatio approbatur Inst. de capitis deminutione. §. quod autem, his uerbis:* Quod autem dictum est, manere cognationis ius etiam post capitis deminutionem, hoc ita est, si minima capitis deminutio interueniat: manet enim cognatio. Nam si maxima capitis deminutio interueniat, ius quoq; cognationis perit, utputa seruitute alicuius cognati: & ne quidé, si manumissus fuerit, recipit cognationem. Sed etsi in insulam quis deportatus sit, cognatio soluitur. *Altera propositæ exceptionis replicatio est: Nisi emancipati tantùm sint adgnati. hæc enim capitis deminutionis species non impedit tutelam. Quæ replicatio approbatur l. 4. C. de legitima tutela, his uerbis:* Frater emancipatus, qui in germani sui uel sororis successione omnes inferiores seu prolixiores gradus non tantùm cognatorum, sed etiam adgnatorum antecedere à nobis pro nostra dispositione iussus est, etiam ad legitimam tutelam fratrum & sororum, nec non liberorum fratrum, quasi minimè patris potestate per ius emancipationis relaxatus, si non alia iuri cognita excusatione munitus sit, uocari: nec sub prætextu capitis deminutionis alienum huiusmodi onere semet esse contendere, sancimus. *Concordat l. 5. C. de curatore furiosi, his uerbis:* Ne lucrum quidé antea indebitę successionis emácipato uel emácipatis deputasse, nihil uerò de oneribus tutelę prospexisse uideamur: curatores nihilominus eos pro XII. Tabularũ lege furiosis fratrib. & sororib. utpote legitimos existere hac legis sanctione decernimus. *Concordat item Inst. quibus mod. tutela finitur. §. simili modo. cuius uerba uide J. cap. 8. causa 9. item concordat l. 11. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide J. lib. prox. cap. 10. quæst. 5. reg. 9.*

VI. EXCEPTIO: *Nisi is cui legitima tutela defertur, inhabilis sit. Hæc exceptio approbatur l. 13. ff. de curatorib. furioso, his uerbis:* Sæpè ad alium è lege XII. Tabularum curatio furiosi aut prodigi pertinet, alij prætor administrationem dat: scilicet cum ille legitimus inhabilis ad eam rem uideatur. *Huius exemplum proponitur l. 10. §. fin. ff. de legitimis tutoribus, his uerbis:* Surdus & mutus nec legitimi tutores esse possunt: cum nec testamento, nec alio modo utiliter dari possint. *Huius exceptionis in exemplo proposito replicatio hæc est: Nisi non in totum surdus sit. Quæ replicatio approbatur l. 11. ff. eod. tit. his uerbis:* Minus autem audiens potest.

VII. EXCEPTIO: *Nisi is cui legitima tutela defertur, defuncto pupillo, heres non sit extit[illegible]. Hæc exceptio approbatur l. 71. in prin. ff. de [illegible]ris, hisce uerbis.* Quintus Mutius Sempronio: Quò tutela redit, eò & hæreditas peruenit: nisi cum fœminę hæredes intercedunt. *Concordat Inst. de legitima patronorum tutela. §. penult. & ult. cuius uerba uide suprà reg. 5. item concordat l. 1. in prin. ff. de legitimis tutorib. cuius uerba uide suprà eod. cap. quæst. 1. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi fœmina intercedat. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Nisi cum fœminæ hæredes intercedunt. *Concordat Inst. d. §. ult. item concordat d. l. 1. §. 1. his uerbis:* Interdũ tamen alibi hæreditas est, alibi tutela: utputa si consanguinea pupillo sit. nam hęreditas quidem ad adgnatá pertinet, tutela aũt ad agnatũ. Idem in libertinis, si sit patrona, & patroni filius. Nam tutelã patroni filius, hæreditaté patrona obtinebit: tantundẽq; erit, etsi sit patroni filia, & nepos. *Concordat item d. l. 1. §. fin. his uerbis:* Idem erit, si filię adsignatus libertus sit: tulela quidé apud fratres remanebit (ut Marcellus notat) legitima a[illegible] hæreditas ad sororé pertinebit. *Secunda replicatio est: Nisi is qui manumittere debebat, latitauit. hic enim quoad hereditatem liberti attinet, patronus nõ habetur, tutelæ tamen onus sustinet. Quæ replicatio approbatur d. l. 1. §. penult. his uerbis:* Interdum etiá sine hæreditate tutela defertur, interdum hæreditas sine tulela, utputa in eo qui latitauit, cum seruum rogatus esset manumittere. Ná generaliter diuus Pius rescri-

psit

pfit Aurelo Basso, ius patroni eum non habere, his uerbis: Planè tergiuersatio eorum, qui subuertere fideicommissariam libertatem uoluerunt, eo modo puniatur, ne ius patroni adquirant, in eo quem liberum esse noluerunt.

VIII. EXCEPTIO: *Nisi plures sint eiusdem gradus, quibus tutela defertur. Hæc exceptio reprobatur l. 9. ff. de legitimis tutoribus, his uerbis*: Si plures sint adgnati, proximus tutelam nanciscitur: & si in eodem gradu plures sint, omnes tutelam nanciscuntur. *Concordat l. 8. ff. eod. tit. his uerbis*: Si reliquero filium impuberem, & fratrem, & nepotem ex alio filio: constat utrosq; esse tutores, si perfectæ ætatis sint, quia eodē gradu sunt. *Concordat Inst. de capitis deminutione. §. fin. his uerbis*: Cū autem ad adgnatos tutela pertineat, non simul ad omnes pertinet, sed ad eos tantum, qui proximiores gradu sunt: uel si plures eiusdem gradus sunt, ad omnes pertinet, ueluti si plures fratres sunt qui unū gradum obtinent: pariter ad tutelam uocātur. *Item concordat Nouell. c. 118. §. sed si multi, his uerbis*: Sed si multi eundē cognationis gradum tenentes uocentur ad tutelam: iubemus ut communi consilio magistratū, cui ea res curæ est, adeuntes, unū aut etiam plures ex se (quotcunq; ad patrimonij gubernationē sufficiunt) deligant, & nominēt qui pupilli res uel soli uel cum adiūctis administrēt, periculo tutelæ omnibus qui ad tutelā uocantur ex æquo imponendo, & facultatibus eorū tacitè huius administrationis nomine pupillo obligandis.

IX. EXCEPTIO: *Nisi remotioris gradus adgnatus sit, quem alius gradu præcedit. Hæc exceptio approbatur l. 9. ff. de legitimis tutorib. cuius uerba uide supra reg. prox. Concordat Inst. de capitis deminut. §. fin. cuius uerba uide item suprà reg. prox. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi proximior adgnatus apud hostes sit. Hæc replicatio reprobatur l. 1. §. si apud. ff. de legitimis tutorib. his uerbis*: Si apud hostes sit frater, inferioris gradus agnato tutela non defertur. nam etsi patronus apud hostes sit, patroni filio tutela nō defertur, sed interim à prætore alius datur. *Secunda replicatio est: Nisi proximior mortuus sit, uel capite deminutus. Hæc replicatio approbatur l. 1. §. penul ff. de legitimis tutorib. his uerbis*: Non tantum morte, uerùm etiā capitis deminutione successio debet in legitima tutela admitti. Quare si proximior capite deminutus est, qui post eum est, succedit in tutelæ administratione. *Tertia replicatio est: Nisi proximior sit excusatus uel remotus à tutela. Hæc replicatio reprobatur d. l. 3. §. quæri potest. cuius uerba uide suprà reg. 6. except 4. Quarta replicatio est: Nisi proximior fœmina sit. Hæc replicatio approbatur l. 10. ff. de legitimis tutorib. his uerbis*: Adgnato proprio fœmina quo minus sit impuberis agnati tutor, nō obijcitur: ideoq; patruus sororem consanguineam habentis fratris filij legitimus erit tutor. Nec amita paterno magno, uel matertero fratris filijs, ne sint tutores, obstat.

X. EXCEPTIO: *Nisi legitimus tutor rem pupillo saluā fore cauere nolit. Hæc exceptio approbatur l. 13. §. quamuis, in fine. ff. de tutorib. datis. cuius uerba uide j. lib. prox. cap. 1. quæst. 1. except. 1. repl. 1. Hactenus de duabus tutelæ speciebus dictum est, de testamentaria uidelicet & legitima tutela: superest tertia species, quando scilicet tutor à magistratu datur.*

DE DANDO TVTORE ET curatore à magistratu: item de adiungendo & substituendo curatore. Cap. IIII.

I. QVO IVRE A' MAGIstratu tutores dentur?

Definitur hæc quæstio Inst. de Atiliano tutore, cuius uerba uide j. quæst. prox. exc. 1.

II. AN TVTOR A MAGISTRAtu utiliter sit datus?

Regulariter quidem tutorem à magistratu dandū datumq; regulariter utiliter datum, præsumi dubium non est. uerùm huius regulæ exceptiones plures sunt, sumptæ partim ex persona dantis tutorem, partim ex persona dati tutoris, partim ex persona eius cui tutor à magistratu datus est: partim denique ex alijs huiusmodi circumstantijs. de quibus ordine dispiciendum, & primùm de ijs exceptionibus, quæ sumuntur ex persona dantis tutorem.

I. EXCEPTIO: *Nisi à non competente magistratu tutor uel curator sit datus. Hæc exceptio approbatur l. 6. §. tutoris. ff. de tutelis, hisce uerbis*: Tutoris datio neq; imperij est, neq; iurisdictionis: sed ei soli competit, cui nominatim hoc dedit uel lex, uel senatusconsultum, uel princeps. *Concordat l. 25. in fine. ff. de excusat. tutor. his uerbis*: Si in castris merentes non ab eo tutores dentur, qui in castris merebat: excusationem habere Vlpianus respondit. *Pro declaratione huius exceptionis sciendum est, qui sint, uel non sint competentes magistratus tutoribus dandis? Definitur autem hoc Inst. de Atiliano tutore, his uerbis*: Si cui nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur in urbe quidem à prætore urbano, & maiore parte tribunorum plebis tutor ex lege Atilia: in prouincijs uerò à præsidibus prouinciarū ex lege Iulia & Titia. Sed ex his legibus tutores pupillis desierūt dari, posteaquā primò cōsules pupillis utriusq; sexus tutores ex inquisitione dare cœperūt, deinde prætores ex cōstitutionib. Nam supradictis legibus neq; de cautione à tutoribus exigenda rem salua pupillis fore, neq; de cōpellendis tutoribus ad tutelæ administrationem quidquam cauebatur. Sed hoc iure utimur, ut Romę quidē

Præ-

Præfectus urbi uel prætor secundum suam iurisdictionem: in prouincijs autem præsides ex inquisitione tutores crearet, uel magistratus iussu præsidum, si non sint magnæ pupilli facultates. nos autem per constitutionem nostram huiusmodi difficultates hominum resecantes, nec expectata iussione præsidum disposuimus, si facultates pupilli uel adulti usq; ad quingētos solidos ualeant: defensores ciuitatum unà cum eiusdem ciuitatis religiosissimo antistite, uel alias publicas personas, id est magistratus, uel iuridicum Alexandrinę ciuitatis tutores uel curatores creare: legitima cautela secundum eiusdem constitutionis normam præstanda, uidelicet eorum periculo qui eam accipiunt. *Ait Imp.* Sed hoc iure utimur, ut Romæ quidem, &c. *Huic concordat l. 45. §. Romæ. ff. de excusat. tutorum, his uerbis*: Romæ datos tutores eos tantum accipere debemus, qui uel à præfecto urbi, uel à prætore, uel in testamento Romæ concepto, uel in continentibus dati sunt. *Enumerantur item & alij quibus tutores dandi ius est, l. 1. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis*: Siue proconsul, siue præses, siue etiam præfectus Aegypti, siue qui proconsulatum uel moderamen prouinciæ temporis causa obtinet, proconsule scilicet uel præside defuncto, uel quia ipsi prouincia regenda commissa est: tutorem dare poterit. Legatus quoq; proconsulis ex oratione diui Marci tutore dare potest. *De magistratibus municipalibus etiam proponitur l. 3. ff. de tutorib. datis hisce uerbis*: Ius dandi tutores datum est omnibus magistratibus municipalibus, eoq; iure utimur: sed illum qui ab eodē municipio uel agro eiusdem municipij est. *Concordat l. 6. C. qui dare tutores, &c. his uerbis*: Quod dicis matrem filijs tutores nolle petere, super hac re adi præsidē prouinciæ: cum si eam neglexisse prospexerit, etiā ipse magistratus dare tutores siue nomina mittere, ut ab ipso decreto tribui possint, iubere non prohibeatur. *Concordat itē l. 2. §. si mater. ff. ad S.C. Tertyllia. cuius uerba uide j. cap. 4. quæst. 5. reg. 3. except. 2. repl. 4. Præterea magistratus competens curatoribus dandis definitur Inst. de curatorib. §. dantur, his uerbis*: Dantur autem curatores ab eisdem magistratibus, à quibus & tutores. *Porrò illustribus atq; clarissimis qui tutores uel curatores dare possint & debeāt, defin. l. 1. C. de tutorib. uel curatorib. illustriū, his uerbis*: Illustrib. præfectus urbi adhibitis decē uiris ex numero senatus amplissimi, & prętore clarissimo uiro, qui tutelaribus cognitionibus præsidet, tutores curatoresúe ex quolibet ordine idoneos faciat retentari. Et sanè id libero iudicio expertesq; damni cōstituent iudicantes. Etsi regendis pupillaribus substantijs singuli creandorum pares esse non possunt, plures ad hoc secundum ueteres leges conuenit aduocari: ut quem cœtus ille administrandis negocijs pupillorū dignissimum iudicauit, sola sententia obtineat præfecturæ: super cuius nomine, solennitate seruata, postea per prętorem interponatur decretum. Itaque hoc modo remoti à metu, qui consilio adfuerint, permanebunt. & paruulis adultisque clarissimis iusta defensio sub hac prudentiū deliberatione perueniet. Quod tamen circa eorum personas censuisse nos palam est, quibus sanè neq; testamentarij defensores, neq; legitimi, uita, ętate, facultatibus, suppetunt. Nam ubi fortè huiusmodi homines offeruntur: si nihil ad defensionem suis priuilegijs cōparabūtur, ut teneri possint, iure præscribimus. Cæterùm alia quę causis minorū antiquis legibus cauta sunt, manere intemerata decernimus. In prouincijs autem curialiales in nominandis tutorib. & curatorib. clarissimarū personarū exhibeāt debitā cautionem, & discriminis sui memores cognoscāt indemnitati minorū obnoxias etiam suas deinceps esse facultates. *Concordat l. 7. §. sin autem testam. ibi: sed si quidem nobilis. C. de curatore furiosi. cuius uerba uide j. proximè. Postremò furiosis qui curatores dare possint & debeant, definitur Inst. de curatorib. §. furiosi, his uerbis*: Furiosi quoque & prodigi, licet maiores uigintiquinq; annis sint, tamen in curatione sunt agnatorum ex lege XII tabularum. Sed solent Romæ præfectus urbi uel prætores, & in prouincijs præsides ex inquisitione eis curatores dare. *Concordat l. 7. §. sin autem testam. C. de curatore furiosi, his uerbis*: Si testamentum quidem parens furiosi nō confecerit, lex autem curatorem utpote adgnatum uocauerit, uel eo cessante, aut non idoneo forsitan existente ex iudiciali electione curatorem dare necesse fuerit: tunc secundum præfatam diuisionem in hac quidem florentissima ciuitate apud gloriosissimam urbicariam præfecturam curatoris creatio procedat. Sed siquidem nobilis sit furiosi persona, etiam florentissimo senatu conuocando, ut ex inquisitione curator optimæ atque integræ opinionis nominetur. Sin uerò non talis persona sit, etiam solo uiro gloriosissimo præfecto urbi præsidente hoc procedat. Et siquidem curator substantiam idoneā possideat, eo sufficiente ad fidem gubernationis, & sine aliqua satisdatione nominationem eius procedere. Sin autem non talis eius census inueniatur: & tūc fideiussio in quātū possibile est ab eo exploretur, creatione omnimodo factis scripturis ppositis

tis in omni causa celebranda. Ipso autem curatore cuiuscunq; substantiæ uel dignitatis est præfatum sacramentum pro utiliter rebus gerendis præstante, & inuentariũ publicè cõscribente, quatenus possiut undiq; res furiosi utiliter gubernari. in prouincijs etiam his omnib. obseruandis ut apud præsidem cuiuscunq; prouinciæ, & uirum religiosissimũ episcopum ciuitatis, nec non tres primates memorata creatio procedat: eadem obseruatione & pro iureiurando, & pro inuentario, & satisdatione, & hypotheca rerũ curatoris omnibus modis adhibenda. *Concordat ad uerbum l. 19. §. sin autem testam. C. de episcopali audientia. Hæc pro declaratione primæ exceptionis sint dicta. sed & alius species sunt exceptiones proximè sequentes. Planè propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi absit magistratus competens: tunc enim decuriones dare tutores possunt. Quæ replicatio approbatur l. 19. in prin ff. de tutorib. datis. cuius uerba uide ∫. except. 5. Secunda replicatio est: Nisi à competente magistratu alij sit mandatum. Hæc replicatio approbatur Inst. de Atiliano tutore. §. sed hoc iure. ibi uel magistratus iussu præsidum. cuius uerba uide ∫. e. ad. excep. in prin. concordat l. 45. §. cum in testamento. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide ∫. lib. prox. cap. 13. quæst. 2. except. 5. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi ei sit mandatum, qui iurisdictionem nullã habet. Quæ duplicatio approbatur l. 8. in prin. ff. de tutorib. datis, hisce uerbis:* Nec mandante præside alius tutorem dare poterit.

II. EXCEPTIO: *Nisi à magistratu alterius loci, quàm unde pupillus originem ducit, tutor sit datus. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. unica: C. ubi petantur tutores, his uerbis:* Magistratus eius ciuitatis, unde filij tui originẽ per conditionem patris ducunt, uel ubi eorũ sunt facultates, tutores uel curatores his quamprimùm secundum formam perpetuam dare curabunt. Quòd si filij tui neq; possident quidquam in prouincia ubi morantur, neq; inde originem ducunt: restituti apud patriam suam, & ubi patrimoniũ habent morabuntur, ut ibi defensores legitimos sortiantur. *Concordat l. 1. §. fin. ff. de tutorib. datis. cuius uerba uide paulo inferius repl. 2. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi eò loco, à cuius magistratu tutor datus est, pupilli sint facultates. quæ replicatio ex uerbis iam dictis constat. Secunda replicatio est: Nisi pupillus ibi domicilium habeat. Quæ replicatio approbatur l. 1. §. fin. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Quod permittitur tutorem dare prouinciæ præsidi, eis tantum permittitur, qui sunt eiusdem prouinciæ, uel ibidem domicilium habent.

III. EXCEPTIO: *Nisi is magistratus, cuius successor uenit, tutorem dederit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius replicatio hæc est: Nisi ignorauerit successorem uenisse. Quæ replicatio approbatur l. 17. ff. de officio præsidis, hisce uerbis:* Si fortè pręses prouinciæ manumiserit, uel tutorem dederit, priusquam cognouerit successorem aduenisse: erunt & hæc rata.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi tutor à seipso sit datus. Hæc exceptio approbatur l. 4. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Prætor ipse se tutorem dare non potest: sicut nec pedaneus iudex, nec compromissarius ex sua sententia fieri potest. *Concordat l. 4. ff. de officio prætoris, his uerbis:* Prætor nec tutorem nec specialem iudicem ipse se dare potest. *Concordat item l. 5. ff. de officio præsidis, hisce uerbis:* Præses prouinciæ non magis tutorem, quàm specialem iudicem ipse se dare potest.

V. EXCEPTIO: *Nisi à pari uel eiusdem ordinis magistratu tutor datus sit. Hæc exceptio reprobatur l. 19. ff. de tutorib. datis, hisce uerbis:* Vbi absunt hi qui tutores dare possunt, decuriones iubentur dare tutores, dummodo maior pars conueniat. Vbi non est dubium, quin unum ex se dare possint. Magistratus municipalis collegam suum quin dare tutorem possit, non dubium est. *Concordat l. 4. ff. qui petãt tutores, his uerbis:* Decreto decurionum & ipsum magistratum curatorem dari potuisse, Paulus respondit.

VI. EXCEPTIO: *Nisi à furioso datus sit tutor. Hæc exceptio approbatur l. 8. §. 1. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Si pręetor uel pręses prouincię in furore aut dementiã constitutus, dederit tutorem, non puto ualere. quamuis enim prætor uel præses sit, nec furor ei magistratum abroget: attamen datio nullius erit momenti.

Hactenus primi generis exceptiones propositæ sunt, eæ nimirum, quæ sumuntur ex persona eius qui dedit tutorem. Sequuntur nunc exceptiones desumptæ ex persona dati tutoris.

VII. EXCEPTIO: *Nisi tutor superioris uel inferioris ordinis sit, quàm pupillus. Hæc exceptio reprobatur l. 22. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Et qui non sunt consiliarij, consiliariorum filijs tutores creantur: sicut & consiliarij his qui non sunt ex consiliarijs. *Concordat l. 15. §. scire. ff. de excusationib. tutorum, his uerbis:* Scire oportet nulli dignitatem tribuere excusationem. Vnde si quis senatorius fuerit, hic tutor erit & eorum qui inferioris ordinis sunt quàm senatorum, quemadmodum rescripsit diuus Marcus & Commodus. Si autem quis tutor uel curator fuerit non senatoris uel aliter in dignitate positi, deinde postea fiet senator: continuò absoluetur à sollicitudine. Si autem liberi quorum tutelam aut curã administrabat, erant senatoris: nõ absoluetur à tutela aut

cura.

cura. Similiter autem & qui inferioris ordinis est, non excusabitur à tutela uel cura maiorum. *Planè admittitur exceptio proposita, si senator ei qui in nulla dignitate positus est, tutor detur. quæ distinctio constat ex uerbis iam propositis hisce*: Si autẽ quis tutor uel curator fuerit nõ senatoris, uel aliter in dignitate positi, &c.

VIII. EXCEPTIO: *Nisi ingenuus libertino tutor sit datus. Hæc exceptio reprobatur l.27.§.fin. ff. de tutorib. datis, hisce uerbis*: Libertino tutores libertini dandi sunt. Sed etsi ingenuus detur, nec se excusauerit: tutor perseuerabit. *Plura de hac re uide J. cap.6. quæst.1. causa 9.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi filius parenti curator sit datus. Et hæc exceptio reprobatur l.12. in prin. ff. de tutorib. datis, hisce uerbis*: Proconsul nõ dubitabit filium quoque patri curatorem dare. Quamuis enim cõtrà sit apud Celsum, & apud alios plerosq; relatum, quasi indecorum sit patrem à filio regi: attamẽ diuus Pius Iusto Celeri, item diui fratres rescripserunt, filium si sobriè uiuat, patri curatorem dãdum magis quàm extraneum. *Concordat l.1.§.fin. ff. de curatore furioso, his uerbis*: Curatio eius cui bonis interdicitur, filio negabatur permittenda. Sed extat diui Pij rescriptum, filio potius curationẽ permittendam in patre furioso, si tam probus sit. *Concordat item l.2. ff. eod. tit. his uerbis*: Non dubitabit proconsul filiũ quoq; patri curatorem dare. *Concordat item l.4. ff. eod. tit. his uerbis*: Furiosæ matris curatio ad filium pertinet. Pietas enim parentibus (etsi inæqualis est eorum potestas) æqualis debetur.

X. EXCEPTIO: *Nisi maritus uxori curator sit datus. Hæc exceptio approbatur l.2. C. qui dare tutores, his uerbis*: Maritus etsi rebus uxoris suæ debet affectionẽ, tamen curator ei creari nõ potest. *Cõcordat l.14. ff. de curator. furioso, his uerbis*: Virũ uxori mente captæ curatorẽ dari non oportet. *Concordat item Inst. de excusatoribus tutorum, his uerbis*: Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, maritum uxori suæ curatorem datum excusare se posse, licet se immisceat. *Concordat l.4. C. de excusat. tutor. his uerbis*: Amplissimi ordinis constituto, qui pupillam suam uxorẽ ducit, nuptias contraheto non intelligitur, & tamẽ infamis constituitur. Sed si tu Dometrie, cũ eam in matrimonio haberes, absens & ignotans curator constitutus es: potes esse securus, dum tamẽ alius substituatur. Non enim debet ignorantiã maritorũ amplissimi ordinis consulto fraus quæri.

XI. EXCEPTIO: *Nisi sponsus sponsæ tutor uel curator sit datus. Hæc exceptio approbatur l.1.§. fin. ff. de excusat. tutor. his uerbis*: Non potest curator esse sponsę sponsus, ut Senatus dicit: creatus autem talis absoluitur.

XII. EXCEPTIO: *Nisi socer nurui curator sit datus. Hæc exceptio approbatur l.17. C. de excusat. tutorũ, his uerbis*: Licet orationis sub diuo Marco habitæ uerba deficiant: is tamẽ qui post contractas nuptias nurui suæ curator datur, excusare se debet, ne manifestè sententiã eius offendat, & labem pudoris cõtrahat. *Concordat l.1. in fine. C. de interd. matri. inter, &c. cuius uerba uide suprà lib.14. cap.5. excep.11. repl.11.*

XIII. EXCEPTIO: *Nisi tutor datus debitor uel creditor sit pupilli. Hæc exceptio iure antiquo reprobatur l.7. C. de excusationib. tutorum, his uerbis*: Neq; à tutela neq; à cura ideo quia excusatur, quòd creditor siue debitor eius est, cui tutor siue curator datus est. Sed participẽ in munere habere debet, ut si res exegerit, is qui alieno auxilio eget, defendatur. *Mutatur hoc ius, approbaturq; exceptio proposita Nouell.c.72. in prin. usq; ad §. quia uerò grauatè, his uerbis*: Sancimus, ut si perspicuè clarũ sit, eũ qui curator cõstituitur iuribus minoris obligatũ esse: neq; ille curator sit, ne qñdo aut calendariũ surripiat, aut alias probationes quę ad mauũ sunt supprimat, & huius curatio illius rebus perniciẽ inferat. Hoc igitur ipsum inconcussa & immota lege reuinctũ esto, ne quis eorũ, qui uel defuncti res, aut ipsum minorẽ, aut eius res se obligatas habere perhibẽt, uel etiam perspicuè ipsi minori obligati sunt: ad eius curationẽ accedãt, aut tale quippiam agendi habeãt licentiam. Atqui omnino si quis, cũ iam in curatione hæreat, obligationẽ cõtra minorẽ sibi adquisierit, delata fortè ei hæreditate alicuius, qui minorẽ obligatũ habuit, aut alia huiusmodi causa: ne amplius ei soli pupillorũ aut minorũ curatio cõcedatur: sed alius tutor uel curator adiũgatur (id quod in multis legũ casibus deprehẽdimus) quo magis illo ipse custodiat, ne quid medio tẽpore cõtra minoris cõmoda, aut eius patrimoniũ ab eo qui obligationẽ aduersus eũ paratã habet, dolo malo geratur: sed ut tã iuramẽto in electione præstito q; hoc custodiet, quã etiã pœnã hoc nomine, si minoris cõmoda curatori prodiderit, reueritus diligẽter hoc obseruet. Ne uerò tutelę aut curationis recusationẽ omnib. hominibus prębeamus, si dicãt minorũ se res obligatas habere, aut quod perspicuè minorib. ipsi obligati existant: sancimus, si quis adseueret minorẽ se, aut res eius, aut parentes obligatos habere, ut simulatq; intra tẽpus recusationi præstitutũ apud eum qui curatorẽ dedit, id ostẽderit, absoluatur: aut si obscurũ adhuc sit, ad sancta Dei eloquia iusiurãdum subeat, quod uera existimatione ductus, minorẽ se habere obligatũ, curationẽ recuset. Quod si factũ erit, ne tutelam aut curationẽ attingat: sed quã longissimè ab hoc

hoc ablegetur munere: ne exinde hostem potius minori quàm curatorem demus. Si uerò initio hoc tacuerit, & curator factus sit: sciat tota se actione quam contra minorem habet, etsi uera sit, casurum, ex eo quòd dedita opera cõtra hanc legem id dissimulauerit. Sed etsi is qui perspicuè minori obligatus sit, tacuerit: sciat ipse quoq; hanc se pœnam subiturum, na curationis tempore possit arte cõpositis forte solutionibus aut 10 alijs liberationib. debito se exuere. Quod si quis (ut dictum est) curator factus, deinde curiosius res minoris perscrutatus, actiones sibi delegari ual per donationem, uel per emptionem nominis, uel quocũq; alio modo affecerit: sciat quòd ab ipso geritur, omnino irritum futurũ, & neq; per se, neq; per interpositam personam tale quippiam cum effectu geri: sed ex omni parte talia in firma futura, perinde quasi ne initio quidẽ 20 facta aut contracta essent. Nemini enim dubiũ est, quin si in eam delabatur cogitationẽm, omnia deinceps ad animæ suæ perniciẽm. & earum rerum utilitatem, quæ eius esse uidentur, agat atq; gubernet. Naq; tantum quamdiu curator fuerit, à tali eum delegatione arcemus: sed etiã postea, ne quãdo tali consilio in animo concepto rem ad tempus seponat: & quod maliciose prius in animo constituerat, pòst deinde quàm à 30 curatione destitit, & dolo malo gestũ obliuioni traditum est, tũc forte cum curator amplius non est, actionum delegationẽ acceptet, & rem dolo malo circumueniat. Nã tunc quoq; irritum esse uolumus, quod agitur, & ne qua actio contra eum cuius antea curam gessit, delegata ualeat: sed pro nõ facto habeatur, & minori cedat in lucrum, licet delegatio ex ueris causis facta sit: non quod ad eũ qui delegarit, reuertatur actiõ 40 quasi nihil in medio contra legem factum esse uideatur: sed ut propter legis nostræ transgressionẽ ipse quoq; his excidat, quæ per eam occasionem pro delegata actione adquisiuit, & minor ea lucrifaciat. Nisi enim hanc imponeremus pœnam, perfacile futurum esset dolo agere, & facile eum qui delegasset, instrueret ut actionẽ moueret, & ipsius in reruentu quæ pro delegata dedisset, actione reciperet, fallsciter lege per 50 improbitatem suam elusa Atq; hæc da om hi curatore dicimus, in quibus omnino casibus leges aliquibus prodigis fortè, uel furiosis, uel mente captis curationes inducunt, uel si quid deniq; aliud aut lex iam enumerauit, aut etiam postea præter opinionem natura inuenerit. *Hactenus uerba quib. exceptio proposita approbatur, exposita sunt. Eius autem replicatio hæc est: Nisi matres filiorũ tutrices uel curatrices sint datæ: his etenim proposita exceptio non obstat. quæ replicatio approbatur Nouell. c. 94. in prin. usq; ad §. quia uerò, his uerbis:*

Descripsimus nuper de curatione minorũ legem deprehensis ex crebra causarum à nobis iudicatarum multitudine maleficijs, quæ circa ipsos admitterentur, ne quis eorum qui uel minoribus essent obnoxij, uel qui se habere ipsos dicerent obnoxios, ad curam gerendam accederet, quò minus ad ministratione rerum accepta, maliciosè circa minorem aliquid delinqueret. Sed quia matribus uolentibus curam gerere, & tam secundum ueteres quàm secundum nostras leges ad curationem accedere petentibus, præter animi nostri intentionem per peram lex nostra est opposita: uolumus ut à lege quæ ista dicit, matrum personæ eximantur. Primũ enim prohibere nunc, quod pro minoribus semper introductum fuit, absurdissimum ducimus: deinde neutiquam in eundem aliquis ordinem matrẽ & cæteros collocauerit. Nam matrem quidem pius ille, & à natura insitus circa liberos amor, ut plurimum suspicione liberam reddit: qui uerò nullam erga liberos necessariam habent causam, cum his maternus animus meritò conferendus non est. Vnde licentia esto matribus, secundum ueterem obseruationem renunciantibus, & res suas pignori obligantibus (prout prius in usu fuit habitum) & filiorum tutelam suscipere, neq; huiusmodi exceptionem metuunto: sed eo loco tes illarum sunto, quasi de hoc ne initio quidem lex scripta fuisset. Quapropter siue dotes, siue ante nuptias donationes exigant, siue alia debita habeant, siue matres contra minores, siue minores contra matres paternarum fortè rerum occasione, uel etiam suarum (multa enim aliquis ad animi curam ista reuocans & dispiciẽs inuenerit) sunto ex utraq; parte illibata, secundũ priores constitutionẽ & iudicanda & administranda, siue legitimorũ siue naturalium filiorum curam mater suscipiat.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi is tutor sit datus, qui nõ est suppositus iurisdictioni ipsius dantis, & exterus est. Hæc exceptio approbatur l. 5. C. qui dare tutores, his uerbis:* Neq; à præside alterius prouinciæ, neq; à magistratibus municipalibus tutorem ortum ex alia ciuitate, nec domicilium ubi nominatur habentem, iure dari posse ab eo cuius iurisdictioni subiectus non est, certissimi iuris est: nec cessatiõ iniũcti perperam officij ad periculum eius pertinet. *Concordat l. 5. C. qui ĩ etan. ẽ uoi er, cuius uerba uide J. except. 33. repl. 6. item concordat L. 3. in fine. ff. de tutoribus datis. cuius uerba uide 3. except. 1.*

cept.1. *Concordat item l.1.§. dicendum igitur.ibi: qui ex eodem loco sint.ff.de excusat.tutor.cuius uerba uide 3.cap.6.quaest.1.causa.9. Concordat item l.13. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Similirer ersi eum qui non est suppositus iurisdictioni, creabunt magistratus turorem uel curatorem: neq; hic necessiratem habet obseruare constituta tempora, utputa quia neq; ciuis neque incola est. *Concordat d.l.13.§. consequens, his uerbis:* Consequens est credere, quod si aliqua specie excusationis fuerir quis usus, non aliter audietur quàm si obseruauerit constitutum tempus: nisi fortè alterius alicuius ciuitatis est ciuis. *Propositae exceptionis replicatio haec est: Nisi eo loco ubi pupillus est, idonei tutores nō inueniantur. tunc enim aliunde possunt peti. quae replicatio approbatur l.24. ff.de tutoribus datis, bisce uerbis:* Diuus Marcus & Verus Cornelio Proculo. Siquando desunt in ciuirare ex qua pupilli oriundi sunt, qui idonei uideantur esse tutores: officium erit magistratuum inquirere ex uicinis ciuitatibus honestissimum quenq;, & nomina prę sidi prouincię mittere, non ipsos arbitrium dandi sibi uindicare. *Concordat ad uerbum l.1.§. si quando.ff.de magistr.conueniendis.item concordat l.10.ff.de tutelis, bisce uerbis:* Eriam non municeps tutor dari potest, dummodo municipi detur.

XV. EXCEPTIO: *Nisi seruus tutor uel curator sit datus. Hæc exceptio approbatur l.7.C.qui dare tutores, his uerbis:* In setuili conditione constiturum tutorem uel curatorem à præside dari non posse, nullam habet iuris dubirationem.

XVI. EXCEPTIO: *Nisi surdus uel mutus tutor datus sit. Hæc exceptio approbatur l.1.§.fin. ff.de tutelis, bisce uerbis:* Mutus tutor dari nō potest: quoniam authoritatem præbere non potest. Surdum non posse dari tutorem, plerique & Pomponius lib. XVI. ad Sabinum probant: quia non tantum loqui, sed & audire turor debet. *Concordat l.17.ff. eod.tt. his uerbis:* Compluria senatusconsulta facta sunt, ut in locum furiosi, & muti, & surdi tutoris, alij turores dentur.

XVII. EXCEPTIO: *Nisi furiosus tutor sit datus. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis bisce:* In locum furiosi, &c. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi furiosus sanæ mentis sit factus. Hæc replicatio approbatur l.11. ff.eod.tt. his uerbis:* Furiosus si tutor datus fuerit, potest intelligi ita dari, cum suæ mentis esse cœperit. *Concordant ea quæ proposita sunt s̄. cap.2. quæst.1.except.10.*

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi cæcus tutor sit datus. Hæc exceptio approbatur l.3.C.qui dare tutores, his uerbis:* Luminibus captū curatorem haberi debere falso tibi persuasum est.

XIX. EXCEPTIO: *Nisi spado tutor sit datus. Hæc exceptio reprobatur l.15 in prin.ff.de excusat.tutorum, his uerbis:* Spadonem quoque creabunt tutorem. nullam enim haber excusationem, ut constitutio ostendit Imperatorum Seueri & Antonini. *Vide item 3.cap.6.quæst.1.causa 49.*

XX. EXCEPTIO: *Nisi minor uiginti quinq; annis tutor uel curator sit datus. Hæc exceptio approbatur l.5.C.de legitima tutela, his uerbis:* Nemo neq; frater neq; alius legirimus in tutelam siue ingenui siue liberti uocetur, antequam quintum & uicesimum suę ętatis annum impleat. Immineat etenim ei pro sua tantummodo administratione periculum, nec alieno opere alius prægrauetur. Sic etenim pupillis & adultis competens gubernatio inducitur, & naturalis ordo per omnia conseruabitur. cui enim ferendum est eundem esse tutorē, & sub cura agere: hæc certè & nominum & rerum fœda confusio est. Discreris itaq; omnibus uel datiui uel legitimi fiāt tutores hi qui talis ętatis sunt, cui suarum rerum administratio committitur, quorumq; res possunt plenissimo iure hypothecarū teneri: omnibus quæ de successionibus tam ingenuorum quàm libertinorū prioribus legibus disposita sunt, in suo robore duraturis, nec aliquam imminutionē ex præsentis legis sanctione accepturis: maximè in libertorum successionibus, ne uideantur ex eo quòd ad tutelæ grauamen non ueniunt, successionis emolumentum amittere. *Concordat Inst.de excusationib.tutorum.§.item maior, his uerbis:* Minores uiginti quinq; annis olim quidem excusabantur, nostra autem cōstitutione prohibentur ad tutelā uel curam adspirare, adeò ut nec excusatione opus sit. Qua constiturione cauetur, ut nec pupillus ad legitimam tutelam uocetur, nec adultus: cū sit inciuile eos qui alieno auxilio in rebus suis administrādis egere noscuntur, & ab alijs regūtur, aliorū tutelam uel curam subire. *Plures leges concordantes uide s̄.cap.prox.except.4. Planè propositæ exceptionis replicatio uidetur esse in testamentarijs tutorib. de qua re uide s̄.cap.2.except.11.*

XXI. EXCEPTIO: *Nisi fœmina tutrix uel curatrix sit data. Hæc exceptio approbatur l.ult.ff.de tutelis, bisce uerbis:* Fœminæ tutores dari nō possunt, quia id munus est masculorum: nisi à principe filiorum tutelā specialiter postulent. *Concordat l.16.ff.eod.tt. cuius uerba uide s̄.cap.1.quæst.3.reg.3. item concordat l.21. in prin.ff. de tutoribus datis, bisce uerbis:* Scire oportet magistratus, quòd curatrices minoribus mulieres non creabunt. *Item cōcordat l.1.C.quādo mulier tutelæ off. his uerbis:* Tutelā administrare uirile munus est, & ultra sexū fœmi-

ncæ

neç infirmitatis tale officium eſt. *Propoſitæ exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi mater uel auia liberorum ſuorum tutelam gerat. Quæ replicatio approbatur Nouell. c. 118. §. hæc autem dicimus, his uerbis:* Mulieribus & nos tutelæ munera ſubire interdicimus, niſi mater aut auia ſit. Nã his ſolis pro ſucceſsionis hæreditariæ ordine tutelã ſubire permittimus, ſi apud actã tam ſecundis nuptijs quàm Velleiani ſenatuſcõſulti auxilio renũciauerint. Hæc enim ſi obſeruauerint, omnibus ex tranſuerſo cõgnatis in tutela capeſſenda præferentur: eo quòd mulieribus tantummodo tutorũ munera ſubire interdictũ eſt, ſi mater aut auia non ſit, ſolis teſtamentarijs tutoribus eas anteuertentibus: ſiquidem defuncti uoluntatem atq; electionem præferri uoluimus. *Huius replicationis duplicatio prima hæc eſt: Niſi mater uel auia ſecundis nuptijs nõ renunciauerit. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Si apud acta tam ſecundis nuptijs, &c. *Concordat l. 2. C. quando mulier tutelæ officio fungatur, his uerbis:* Matres quę amiſsis uiris tutelam adminiſtrãdorum negociorum in liberos poſtulant: priuſquam confirmatio officij talis in eas iure eueniat, fateantur actis ſacramento præſtito, ad alias ſe nuptias non uenire. Sanè in optione huiuſcemodi nulla cogatur, ſed libera in conditiones quas præſtituimus, uoluntate deſcendat. nam ſi malunt alia optare matrimonia, tutelam adminiſtrare non debent. Sed ne ſit facilis in eas poſt tutelam iure ſuſceptam irruptio: bona eius primitus, qui tutelam gerentis affectauerit nuptias, in obligationem uenire, & teneri obnoxia rationibus paruulorum præcipimus: ne quid incuria, ne quid fraude depereat. *Concordat item l. 3. C. eod. tit. his uerbis:* Si pater ſecundum noſtram conſtitutionẽ naturalibus liberis in his rebus quæ ab eo in eos profectæ ſunt, tutorem non reliquerit, mater autem uoluerit eorum (ſiue ſint maſculi, ſiue fœminæ) ſubire tutelam: ad exemplum legitimę ſobolis liceat ei hoc facere, quatenus actis ſub competente iudice interuenientibus, iuramẽtum antea præſtet, quòd ad nuptias non perueniat, ſed pudicitiam ſuam intactam conſeruet, & renũciet ſenatuſconſulti Velleiani præſidio, omnique alij legitimo auxilio, ſuamque ſubſtantiam ſupponat: & ita filiorum ſuorum uel filiarum naturalium tutricem eam exiſtere ſancimus: omnibus quæ pro matribus & liberis earum ex legitimo matrimonio progenitis, diualibus conſtitutionibus cauta ſunt, in huiuſmodi matribus obſeruandis. Si enim in filijs iuſtis, in quibus & teſtamentariæ & legitimæ ſunt tutelæ, & tamen matribus, his deficientibus ad prouidentiam filiorum ſuorum uenire conceditur: multo magis in his caſibus, ubi legitima tutela euaneſcit, ſaltem alias eis dare humaniſsimum eſt. *Secunda duplicatio eſt: Niſi non præſtito iuramento mater ſecundis nuptijs renunciauerit. Hæc duplicatio approbatur quidem iure antiquo, ut ex iam propoſitis conſtat: mutatur autem & reprobatur iure nouo Nouell. c. 94. §. quia uerò, his uerbis:* Sancimus, ut omnis quidem illa obſeruatio, quam in matribus cuſtodimus, priore forma obtineat, & ſimul Velleiano ſenatuſconſulto, omnique alij auxilio renuncient, ſimul omnia agant quę prius definita ſunt. Iuſiurandum uerò non præbeatur, ſed ſufficiat ſola renunciatio, cùm de omnibus alijs, tum etiam de ſecundis facta nuptijs, nullo de hoc præſtando iuramento. Simulatque uerò ſecundis ſe nuptijs iunxerit, protinus à tutela depellatur, & eadem agentur, quæ fortè etſi iuraſſet, ſemel in iudicio mentita, ſuæque confeſsioni ac depoſitioni ſecundas præferens concupiſcentias ſuſtineret. *Tertia duplicatio eſt: Niſi mater ad ſecundas uenerit nuptias. Hæc duplicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Simulatque uerò ſecundis ſe nuptijs iunxerit, protinus à tutela depellatur. *Concordat Nouell. c. 22. §. ad hæc. uſq; ad §. placet, his uerbis:* Sancimus, ut mulieres quæ denunciatione facta, non ſe ad ſecundas peruenturas nuptias, mentiri de cætero auſæ fuerint: ultra iam receptas pœnas his etiam omnibus ſubdantur, quas ſuperius de mulieribus ante legitimum tempus luctus nubentibus recenſuimus, tam infamiam illis quã omnia cætera inducentes: eandem eis pœnarum remiſsionem largientes, quam & illis, nempe ut preces principi offerant, & dimidiam bonorum ſuorum partem filijs aſſignent, ne uſu quidem fructu apud eas manente: & in ſumma eodem illam loco propter nuptiarum deformitatem ponimus, cum ea quę ante legitimum tempus luctus nupſit. Sed etſi naturalium liberorum tutelam gerat (dedimus etenim & hoc illi, tamen à uiro domum deducta) niſi eadem agat quæ antea diximus, ijſdem pœnis ſubiaceat. Prouideant autem per prouincias quidem gentium præſides, hic uerò glorioſiſs. huius almæ urbis præfectus unà cum prætore, cui ea res curæ eſt, ut ad nuptias animum adijciente, tutelam gerente muliere, & tutorem pupillis conſtituãt, & rationes ſuſcipiant: & quod mater adminiſtratæ tutelæ nomine debet reſtitui, faciant. *Concordat item duplicationi propoſitæ l. 2 ibi: Nam ſi malũt. C. quando mulier tutelæ off. fung. cuius uerba uide paulo ſuperius dupl. 1. Concordat denique d. l. 2. §. fin. cuius uerba uide ∫. dupl. 7.*

Quarta duplicatio est: Nisi mulier Senatusconsulto Velleiano non renunciauerit. quæ duplicatio approbatur l.3.ibi: & renunciet. C. d. tt. cuius uerba uide s. d.dupl.1. Cōcordat Nouell.c.118.§.hec autem di cimus.cuius uerba uide s.ead.repl.in prin.

Quinta duplicatio est: Nisi testamentarij sint tutores. quæ duplicatio approbatur d.§.hec autem dicimus, in fine. Concordat l.2.§. his illud. C. quando mulier tutelæ officio fung. his uerbis: His illud adiungimus, ut mulier si ætate maior est, tunc demum petendæ tutelæ ius habeat, cum tutor uel testamentarius, uel legitimus defuerit, uel priuilegio à tutela excusetur, uel suspecti genere submoueatur, uel ne suis quidem pro animi aut corporis ualetudine administrãdis facultatibus ido neus inueniatur. *Concordat l.3.§.fin.C.eod.tt. cuius uerba uide s.dupl.1.*

Sexta duplicatio est: Nisi legitimi superfint tutores. Hæc duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Vel legitimus defuerit, &c. *Concordat d.§.fin.* Mutatur ac reprobatur duplicatio hæc *Nouell.c.118.§.hæc autem dicimus.ibi:Hæc enim si ob seruauerint. cuius uerba uide s.ead repl.in prin.*

Septima duplicatio est: Nisi mater tutrix esse nolit. quæ duplicatio approbatur d.l.2.§.fin. his uerbis: Quòd si fœminæ tutelas refugerint, & præoptauerint nuptias: tunc demum uir illustris præfectus urbi accito prætore, qui impertiendis tutoribus præsidet, siue iudices, qui in prouincijs iura restituunt, de alio ordine per inquisitionem dari defensores minoribus iubebunt. *Concordat Nouell.c.117.§.si imperfectæ, in fine. cuius uerba uide supra libro proxim. capite 2. quæstion. 1. in mutato iure, exception. 2. Hæc de uicesima prima exceptione.*

XXII. EXCEPTIO: *Nisi miles tutor uel curator datus sit. Hæc exceptio approbatur l.4. C.qui dare tutores, his uerbis:* Militiæ armatæ muneribus occupatus, neque si legitimus sit, neque si ex testamento datus fuerit, nec alio modo (etsi uoluerit) tutor uel curator fieri potest. Sed si errore ductus, res administrauerit, negociorum gestorum actione conuenitur. *Concordat Inst. de excusat.tutor.§.idem & in milite, his uerbis:* Et in milite obseruandum est, ut nec uolens ad tutelæ onus admittatur. *Planè iure antiquo miles tutor dari poterat uolens, inuitus autem excusationem habebat. de qua re uide J.cap.6. quæst.1. causa 40.*

XXIII. EXCEPTIO: *Nisi is qui in legatione est, tutor sit datus. Hæc exceptio approbatur l.21.§. eos qui. ff. de tutorib. datis, hisce uerbis:* Eos qui in legatione sunt, non creent tutores uel curatores magistratus: quia per id tempus quo in legatione sunt, periculum ad eos non pertinet. Si præfectorium hominem in legatione existentem, Romanus princeps dederit tutorem, dimittetur.

XXIIII. EXCEPTIO: *Nisi tutor datus à parente pupilli, tutor esse prohibitus sit. Hæc exceptio approbatur d.l.21.§. sed etsi quis, hisce uerbis:* Sed etsi quis à parentibus prohibitus fuerit tutor esse: neq; creari hunc oportet, etsi creatus sit, nec recusauerit prohiberi eũ esse tutorem manente epitimia. *Concordat l.unica. C.si contra matris uoluntatem, his uerbis:* Si cõtra matris ultimam uoluntatem Fusciniurn filio communi tutorem datum probaueris: eum sine damno existimationis à tutela remouendum, prætor decernet: quæ rescriptio si in fraude conuictus fuerit, non suffragabitur. *Concordant ea quæ proposita sunt s.cap. 2.quæst.6.reg.1.except.6.*

XXV. EXCEPTIO: *Nisi is qui seipsum ingessit, tutor datus sit. Hæc exceptio approbatur l.21. §.fin.ff.de tutorib.datis, hisce uerbis:* Semper maximè hoc obseruent magistratus, ne creent eos qui seipsos uolunt ingerere ut creentur, quiq; pecuniam dant. hos enim & pœnæ obnoxios esse, lege promulgatum est. *Huius exceptionis replicatio est in matre & auia pupilli, ut constat ex ijs quæ dicta sunt s. except. 21. repl.1.*

XXVI. EXCEPTIO: *Nisi is tutor datus sit, ad quem periculum ex altero tutore pertinet. Hæc exceptio reprobatur l.28.ff.d.tt.his uerbis:* Romanius Apulus à iudice appellauerat, dicens se non debuisse dari in tutela collegã ei, quẽ ipse cum magistratus esset, nominasset suo periculo, ne in una tutela duplex periculũ sustineret: decreuit Imperator posse quem & fideiussorem pro tutore esse, & nihilominus tutorem dari. Itaq; detentus est in tutela.

XXVII. EXCEPTIO: *Nisi curialis illustri pupillo tutor sit datus. Hæc exceptio approbatur l.2.C.de tutorib.illustrium, his uerbis:* Generali lege prospectum est, ne qui ad illustrium Senatorum tutelam curialibus occupati ne cessitatibus, uocentur.

XXVIII. EXCEPTIO: *Nisi absens tutor sit datus. Hæc exceptio reprobatur l.5.cum lege sequente.ff.de tutorib.datis, hisce uerbis:* Illud semper constitit, præsidem posse tutorem dare tam absentem quàm præsentem, & tam præsenti quàm absenti: nec non ignoranti & inuito.

XXIX. EXCEPTIO: *Nisi cũ pupillus à matre heres scriptus esset sub hac conditione, Si patris potestate fuerit solutus: emancipato pater tutor sit datus. Hæc exceptio approbatur l. 21. §.1.ff.de tutoribus datis, hisce uerbis:* Si mater sub hac conditione scripserit filios hæredes, Si soluti patris potestate fuerint: solutis

solutis his, & propter hoc hæredibus ipse pater curator creari non poterit, etiamsi uoluerit ut non alia uia hoc quod noluit, testatrix hat: & hoc ità à diuo Seuero promulgatum est.

XXX. EXCEPTIO: *Nisi plures tutores dati sint. Hæc exceptio reprobatur l. 23. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Simul plures tutores dari possunt. *Concordat l. 1. §. etsi regendis. C. de tutoribus illustrium. cuius uerba uide 3. except. 1. Hactenus exceptiones secundi generis propositæ sunt, desumptæ ex persona dati tutoris & curatoris. Sequitur tertium genus exceptionum, earum scilicet quæ sumuntur ex persona eius, cui tutor uel curator datus est.*

XXXI. EXCEPTIO: *Nisi puberi tutor detur. Hæc exceptio approbatur l. 26. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Seiæ egressæ annos duodecim, decreto prætoris ex inquisitione datus est tutor quasi minori: quæro an excusare se deberet? Scæuola respondit, secundum ea quæ proponerentur, neq; excusationem necessariam esse, neque obligari quod non gereret. *Planè curator puberibus rectè datur. quod replicationis loco notandum. quæ replicatio approbatur Inst. de curatorib. in prin. his uerbis:* Masculi quidem puberes, & fœminæ uiripotentes, usq; ad uicesimum quintum annum completum curatores accipiunt: quia licet puberes sint, adhuc tamen eius ætatis sunt, ut sua negocia tueri non possint.

XXXII. EXCEPTIO: *Nisi impuberi curator sit datus. Hæc exceptio approbatur l. 3. in prin. ff. de tutelis, hisce uerbis:* Qui habent tutorem, si furere cœperint, in ea causa sunt, ut in tutela nihilominus durēt. Quæ sententia Quinti quoq; Mutij fuit, & à Iuliano probatur, eoq; iure utimur, ut cesset cura, si tutelæ ætas indigeat. Quare si tutores habent, per furorē in curā nō redigūtur. Si uerò nō habet, & furor eis accesserit, nihilominus tutores accipere poterūt: quia lex XII. Tabularū ita accepta est, ut ad pupillos uel pupillas non pertineat. Quia autem in pupillorum persona agnatos curatores nō admittimus, idcirco putamus, etsi minor uiginti quinq; annis furiosus fit, curatorem ei non ut furioso, sed ut adolescenti dari, quasi ætatis impedimentum. Et ita definiemus, ei quem ætas curæ uel tutelæ subijcit, non esse necesse quasi dementi quæri curatorē: & ita Imp. Antoninus Augustus rescripsit: cum magis ætati quàm demētiæ tantisper sit consulendum. *Concordat l. 11. ff. de tutorib. datis. hisce uerbis:* Curator pupillo uel pupillæ non datur, si tutor eorum adsit. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc uidetur: Nisi pupillus sit furiosus, mutus uel surdus. quæ replicatio in furioso reprobatur d. l. 3. in prin. reprobatur item in surdo l. 6. §. surdo. ff. eod. tit. his uerbis:* Surdo impuberi poterit tutor dari. *Concordat d. l. 6. in prin. cuius uerba uide 3. lib. prox. cap. 7. quæst. 2. reg. 1. except. 23. Secunda replicatio est: Nisi tutor impuberis non sit idoneus. quæ replicatio approbatur Inst. de curatorib. §. interdum, his uerbis:* Interdū & pupilli curatores accipiunt: utputa si legitimus tutor non sit idoneus: quoniam habenti tutorem, tutor dari nō potest. Item si testamento datus tutor, uel à prætore aut præside, idoneus non sit ad administrationē, nec tamē fraudulenter negocia administret: solet ei curator adiūgi. *Concordat l. 13. ff. de tutelis, hisce uerbis:* Solet etiam curator dari aliquando tutorē habenti, propter aduersam tutoris ualetudinem, uel senium ætatis: qui magis administrator rerum, quàm curator esse intelligitur. Sed etiam actor tutelę, quē solet prætor permittere tutoribus cōstituere, qui non possunt sufficere administrationi tutelæ: ita tamen ut suo periculo eum cōstituant. *Concordat item propositæ replicationi l. 10. §. penult. ff. de excusat. his uerbis:* Si quis etiā ita ægrotus fuerit, ut oporteat eum nō omnino dimitti à tutela: in locum eius curator interim dabitur. Senatus autem hic rursus recipiet tutelam. Sed etsi quis in insaniam inciderit, similis est huic: & ita Vlpianus scribit. *Concordat item l. 6. ibi: Quod si nihil. C. de suspectis tutorib. cuius uerba uide 3. cap. 7. quæst. 3. causa 11. Tertia replicatio est: Nisi tutor furiosus sit factus. Hæc replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Sed & si quis in insaniam inciderit, &c. *Concordat l. 11. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Furor autem non in totum excusat, sed efficit ut curator interim detur. *Quarta replicatio est: Nisi minor uiginti quinq; annis tutor datus sit. Hæc replicatio approbatur l. 10. §. si libertus. ff. de excusationib. his uerbis:* Si libertus impubes dabitur à patrono curator filijs suis, uel alius quicunque minor uiginti quinque annis, donec quidē impubes fuerit, nec molestabitur: interim autem alter in locum eius creabitur curator. Similis est huic & legitimus tutor, si puberem esse contigerit: nam & in eius locum curator interim dabitur. *Quinta replicatio est: Nisi tutor solus administrationi non sufficiat. Hæc replicatio approbatur l. 3. C. in quib. causis tutorem habenti, his uerbis:* Propter latè diffusum uel in diuersis locis constitutum patrimoniū, uel quod solus ad administrationem non sufficias, an tibi tutelam administranti adiungi aliquos curatores oporteat, præses prouincię si re non sufficientem deprehenderit, æstimabit. *Concordat l. 11. C. de excusat. tutorum, his uerbis:* Testamento tutor datus, ut à bonis his excusareris, quæ pupilli tui in alia prouincia

uincia quàm unde es, ubiq; moraris, posside nt, intra quinquagesimum diem postulare debuisti. Quod si facere cessasti, excusatio quidem temporis præscriptione submouetur: sed propter late diffusum patrimoniũ an tibi adiungi aliquos curatores oporteat, præses prouinciæ, si te insufficientem deprehenderit, æstimabit. *Sexta replicatio est: Nisi tutor pupillo datus, prouocauerit. Hæc replicatio approbatur l. 17. §. fin. ff. de appellationib. his uerbis:* Tutor pupillo datus si prouocet, interim pupillo curator dabitur. Sed si tutoris authoritas fuerit necessaria, ueluti ad adeundam hæreditatem, tutor ei necessariò dabitur: quoniam curatoris authoritas ad hoc inutilis est. *Septima replicatio est: Nisi tutor datus, ad tempus se excuset. Hæc replicatio approbatur Inst. de curatorib. §. penult. his uerbis:* Loco tutorum qui non in perpetuum, sed ad tempus à tutela excusantur, solent curatores dari. *Concordat l. 10. §. qui primipilum. ff. de excusationib. his uerbis:* Qui primipilum expleuit, si cum tutelam suscepisset, & unius filium rursus in militares necessitates assumptus erit, deponet sollicitudinem tutelę. Similiter in locum illius tutoris, quem postea sibi collegam adduxerit, dabitur curator: ut ait constitutio diui Seueri: quam adaptando rectè omnibus similibus capitulis curatorem dare licet in locum eorum qui temporis uacationem recipiunt. *Concordat item Inst. de excusationib. §. item qui reipubl. cuius uerba uide J. cap. 6. quæst. 1. caus. 38.* *Octaua replicatio est: Nisi inter tutorem & pupillum lis sit: ad eam enim litem pupillo curator est dandus. quæ replicatio approbatur Inst. de author. tutor. §. fin. his uerbis:* Si inter tutorem pupillumq; iudicium agendum sit (quia ipse tutor in rem suam author esse non potest) non prætorius tutor (ut olim) constituitur, sed curator in locum eius datur: quo curatore interueniente, iudicium peragitur, & eo peracto curator esse desinit. *Concordat l. 2. C. de in litem dando tutore, his uerbis:* An tibi patris fundi paterni uindicatio competat, is cuius de ea re notio est, æstimabit. Respicere autem debes officium, in quo te esse tutorem dicis: ne ob eiusmodi petitionem euictione secuta, ultra precij quantitatem authoris hæredem pupillum tuum oueres, qui laudatus per te defendi debeat: cum aut compensationis rationem habere, aut contrario tutelæ iudicio experiri possis. Sed ne tuum ius, si quod habes impediatur: ad eã rem defendendam quæ aduersus te uindicantem agenda erit, curatores pupillo petantur. *Item cõcordat l. 5. C. eod. tit. his uerbis:* Siue ex testamento, siue ex iure legitimo fratris tui filiorũ tutelæ onus ad te pertineat: uereri non debes de his quæstionibus, quas aduersus fratrem quõdam fuisse tibi dicis: cum si qua emerserit lis, procuratore dato, & illis curatore ad litem constituto, & solennitati iuris (ubi tutor exigitur) & indemnitati utriusq; prospici possit. *Concordat item l. 3. §. si pupillus. ff. de tutelis, hisce uerbis:* Si pupillus pupillaue cum iusto tutore litem agere uult, & curator in eam rem petitur: utrũ ipsis poscentibus datur, an uerò & aduersario? & sciendum est (siue agant siue conueniantur) dari his hunc curatorem posse, licet non aliàs quàm si ipse petat, cui dari eũ oportet. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi alius quàm pupillus curatorem in litem petierit. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Licet non aliàs quàm si ipse petat, cui dari eum oportet. *Concordat d. l. 3. §. deniq. cuius uerba uide J. dupl. prox. Planè pupillus petere nolens, cogitur à prætore. quod approbatur ibidem hisce uerbis:* Cassius ait, Si pupillus curatorem poscere non uult, quo minus cum eo agatur: cogi eum à prætore debuisse. *Plura de hac re uide J. cap. prox. quæst. 2. reg. 2.* *Secunda duplicatio est: Nisi absens curator in litem datus sit. Hæc duplicatio approbatur d. l. 3. §. deniq; his uerbis:* Cassius lib. VI. scribit, talem curatorem neminem dari posse, nisi præsentem: neq; cuiquam neq; præsenti & postulanti. Itaq; infanti non potest dari. *Tertia duplicatio est: Nisi absenti uel infanti curator in litem sit datus. Hæc duplicatio approbatur uerbis iam propositis. Itaq; hoc casu actor est constituendus. de qua re uide J. except. prox. in fine dupl. generali 3.* *Quarta duplicatio est: Nisi non debito loco uel tempore curator in litem sit datus. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 3. §. penult. his uerbis:* Quolibet loco & tempore hunc curatorem dari posse, Pomponius lib. XVI. ad Sabinum scripsit. *Quinta duplicatio est: Nisi alij quoq; tutores sint, quàm is cum quo pupillo lis est. Hæc duplicatio approbatur l. 24. ff. de test. tutela, his uerbis:* Si plures tutores dati sint à prætore, curatorem posci litis causa superuacuum est: quia altero tutore authore, cum altero agi potest. *Concordat l. 1. C. de in litem dando tutore, his uerbis:* Si quas petitiones aduersus pupillos tuos habes, dirigere eas potes adsistentibus, causamque defendentibus contutoribus tuis: cum etsi alios non haberent tutores, ad hoc genus litis defendendæ curatores accipere deberent. *Sexta duplicatio est: Nisi alius in litem curator sit datus. quæ duplicatio approbatur l. 9. ff. de tutelis, hisce uerbis:* Cum semel petitus est talis curator: quamdiu is curator manet, alius in eandem litem curator peti non potest.

Septima duplicatio est: Nisi in diuersas lites idem curator sit datus. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 3.

his uer-

his uerbis: Si Titius (uerbi gratia) aduersus Seium curator petitus sit: idem Titius & aduersus alium curator esse poterit, ut ex diuersis causis unus duorum curatorum locum obtineat. Quod quidem & aduersus eundem accidet, si in diuersas lites & diuersis temporibus idem petatur. *Concordat l. 3. §. fin. ff. d. tit. de tutelis, hisce uerbis:* Si pupillus petat talem curatorem, nec addat in quam rem: an in omnes controuersias datus sit? & ait Celsus Seruium constituisse, in omnes res datum uideri. *Concordat item l. 4. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Quod dicitur, si indistinctè datus sit curator, in totam litem datum uideri: fortasse eò spectat, si familiæ erciscundæ, aut communi diuidundo, aut finium regundorum actio esset cum tutore, & indistinctè datus esset: non solùm eo nomine curator esset, quo ageret pupillus pupillaue, sed inuicé quoq; quo cũ his ageretur. *Concordat item d. l. 4. §. fin. cuius uerba uide §. proximè.* *Octaua duplicatio est: Nisi unus in plurium locum curator datus sit, uel contrà. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 4. §. fin. his uerbis:* Possunt autem uel plures in plurium locum, uel unus in plurium, uel unus unius loco, uel in unam litem, uel in plures curator peti. *Nona duplicatio est: Nisi tutor pupillo statum controuersiam moueat. quæ duplicatio approbatur l. 27. §. fin. ff. de testamen. tutela, his uerbis:* Cum ipse patruus, quem tutorem legitimum sibi dicebat pupillus esse, in breuem filium criminaretur, & ad se legitimam hæreditatem pertinere contenderet, alium tutorem petendum Iulianus respondit. *Hæc de octaua replicatione, eiusq; duplicationibus sint dicta. Nona replicatio est: Nisi uentri curator detur. quæ replicatio approbatur l. 20. in prin. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Ventri tutor à magistratibus populi Romani dari non potest, curator potest: nam de curatore constituendo edicto comprehensum est. *Decima replicatio est: Nisi ad augmenta curator detur. Hæc replicatio approbatur l. 8. §. fin. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide §. lib. prox. cap. 9. quæst. 1. except. 15.*

Duplicatio præcedentium replicationum generalis.

Hactenus propositæ exceptionis, qua dicitur curatorem impuberi dari non posse, replicationes enumeratæ sunt: quarum duplicatio generalis hæc est, Nisi actus solennitatem iuris desideret, & authoritas ei quod gerit pupillus, sit adhibenda. Ad hoc enim non curator, sed tutor dandus. quæ duplicatio approbatur l. 19. ff. de author. tutor. his uerbis: Curatorem etiam impuberi dari posse. Paulus ait: sed ad ea quæ solennitatem iuris desiderant explicanda, tutore authore opus esse. *Concordat l. 17. §. fin. ff. de appellationibus. cuius uerba uide §. repl. 6. Concordat item l. 5. in fine. C. de in litem dando tutore. cuius uerba uide §. repl. 8. in prin. plures duplicationes uide §. except. prox. in fine. Hæc de exceptione tricesimasecunda.*

XXXIII. EXCEPTIO: *Nisi tutorem habenti, tutor datus sit. Hæc exceptio approbatur l. 10. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Tutor si petitus fuerit habenti, & absente eo quasi nõ habenti datus sit, datio nulla est. Nam etsi quoquo modo in petitione tutoris erratum fuerit in facti causa, maximè post constitutionem diuorum fratrum, non ualet tutorum datio. *Concordat Institut. de curatoribus. §. interdum. cuius uerba uide §. except. prox. repl. 2. item concordat l. 17. in prin. ff. de testamen. tutela. cuius uerba uide §. cap. 2. quæst. 1. except. 3. Concordat item l. 9. C. qui petant tutores. cuius uerba uide §. cap. prox. quæst. 5. reg. 3. except. 2. item concordat l. 9. C. qui dare tutores, his uerbis:* Si sororis tuæ filijs tutore legitimo patruo constituto, nec ullo excusato priuilegio tutor datus es: cum habenti tutorem, alium dari iura prohibeant, necessitatem administrationis ad eum pertinere, nec te dationi teneri non ambigitur. *Item concordat l. 5. §. quod tamen. C. de tutoribus illustrium. cuius uerba uide §. except. 1. item concordat Instit. de Attiliano tutore. in prin. cuius uerba uide §. d. except. 1. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi tutor alius appellauerit. quæ replicatio approbatur l. 2. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Cum quidam tutores dati appellassent, quidam autem non adessent: diuus Pius rescripsit, dandum temporarium tutorem, qui tutela fungeretur. *Concordat l. 17. §. fin. ff. de appellat. cuius uerba uide §. except. prox. repl. 6. Secunda replicatio est: Nisi dies aut conditio, sub qua alius tutor datus est, adhuc pendeat. quæ replicatio approbatur Instit. de Attiliano tutore. §. 1. his uerbis:* Sed etsi in testamento tutor sub conditione aut ex die certo datus fuerat: quamdiu conditio aut dies pendebat, ex lege Iulia & Titia tutor dari poterat. Item, si purè datus fuerat: quamdiu ex testamento nemo hæres existebat, tamdiu ex eisdem legibus tutor petendus erat: qui desinebat esse tutor, si conditio extiterat, aut dies uenerat, aut hæres extiterat. *Concordat l. 11. in prin. ff. de testamen. tutela. cuius uerba uide §. cap. proxim. quæst. 1. except. generali 1. replic. 3. Tertia replicatio est: Nisi tutore alio testamento dato, hæreditas ex testamento non sit adita. quæ replicatio approbatur uerbis paulo superius propositis hisce:* Item, si purè datus fuerat: quamdiu ex testamento nemo hæres existebat, tamdiu ex eisdem legibus tutor petendus erat, &c. *Concordat l. 10. in prin. ff. de test. tutela. his uerbis:* Si hæreditas nondum adita sit, ex qua tutor speratur: uerius est aliũ tutorẽ dari posse, quasi nondum

nondum sit nec speretur. *Quarta replicatio est: Nisi alius tutor reipubl. causa absit. Haec replicatio approbatur l. 15. cum lege sequente. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* In omnem rem tutor dandus est, in eius tutoris locum qui reipublicae causa abfuit: nec ille definit tutor esse. quod & in omnibus qui ad tempus excusantur, iuris est. *Quinta replicatio est: Nisi alius tutor ad hostes peruenerit. Haec replicatio approbatur Inst. de Atiliano tutore. §. ab hostibus, his uerbis:* Ab hostibus quoq; tutore capto, ex lege Iulia & Titia tutor petebatur, qui desinebat esse tutor, si is qui captus erat, in ciuitatem reuersus fuerat: nam reuersus recipiebat tutelam iure postliminij. *Concordat l. 15. ff. de tutelis, hisce uerbis:* Si quis tutor non sit captus ab hostibus, sed ad eos quasi legatus missus, aut etiam receptus ab eis, aut transfugerit: quia seruus non efficitur, tutor manet: sed interim à praesidibus alius tutor dabitur. *Sexta replicatio est: Nisi alius tutor sese excusauerit, uel remotus sit, uel decesserit, uel denique sit relegatus. Haec replicatio approbatur l. 4. C. in quibus causis tutorem habenti, his uerbis:* Licet tutorem habenti tutor dari non potest: tamen ex certis causis alius idoneus substitui sententia competentis iudicis solet: scilicet in locum suspecti, qui conuictus ac remotus est, & in locum excusati, uel defuncti, uel relegati tutoris. *Concordat l. 3. C. qui petant tutores, his uerbis:* In locum tutoris defuncti, uel in perpetuum relegati, alium dari tutorem filijs tuis idoneum ex eadem prouincia à iudice competête postula, qui secundum officium suum utilitatibus eorum prouidebit. *Concordat item l. 1. in fine. C. de suspectis tutoribus. cuius uerba uide 5. cap. 7. quaest. 2. causa 6. Concordat item l. 5. in fine. C. eod. tt. cuius uerba uide 5. d. causa 6. Concordat item l. 6. §. 1. C. eod. tt. cuius uerba uide 5. d. quaest 2. causa 11. item concordat l. 7. §. penult. C. de curatore furiosi, his uerbis:* Si curator furiosi secundum nostram legem nominatus decesserit, sub eodem modo eademque ordinatione alius creabitur: quemadmodum etsi suspectus reperiatur, alter subrogetur, quod & ueteribus legibus placuit. *Concordat item l. 16. ff. de tutoribus datis, cuius uerba uide 5. repl. 4. Huius replicationis duplicatio haec est: Nisi post tempus constitutum sese excusauerit. quae duplicatio approbatur l. 13. §. consequens. in fine. ff. de excusationibus. cuius uerba uide 5. cap. 6. quaest. 1. causa 33. except. 5. Septima replicatio est: Nisi alius tutor pupillo statum controuersiam moueat. quae replicatio approbatur l. 27. §. fin. ff. de testamen. tutela. cuius uerba uide 5. except. proxim. repl. 8. dupl. 9. Octaua replicatio est: Nisi res pupilli in diuersis prouincijs sint sitae. Haec replicatio approbatur l. 21. §. fin. ff. de excusationibus, his uerbis:* Licet datus tutor, ad uniuersum patrimonium datus est: tamen excusare se potest, ne ultra centesimum lapidem tutelam gerat, nisi in eadem prouincia patrimonium pupilli sit. Et ideo illarum rerum dabunt tutores in prouincia praesides eius. Nec senatores ultra centesimum lapidem urbis tutelam gerere coguntur. Habenti ergo tutorem tutor datur: sed aliarum rerum, non earundem. *Concordat l. 2. C. de excusat. tutor. his uerbis:* Si curatores dati estis generaliter, nec decreto significatum est Italicarum tantum rerum uobis munus iniunctum: adire debetis competentem iudicem, ut uos à prouinciali administratione liberet. Quod si actum fuerit, petent sibi in prouincia curatores adolescentes. *Concordat item l. 27. in prin. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Pupillo qui tam Romae quàm in prouincia facultates habet, rerum quae sunt Romae Praetor, prouincialium praeses tutorem dare potest. *Nona replicatio est: Nisi testator pupillo duos diuersis temporibus tutores dederit. Haec replicatio approbatur l. 2. C. de testamentaria tutela. cuius uerba uide 5. cap. 2. quaest. 1 exception. 14. repl. 3. concordat l. 19. ff. eod. tt. cuius uerba uide 5. d. quaest. 1. except. 18. Decima replicatio est: Nisi curator detur tutorem habenti. Haec replicatio admittitur in quibusdam casibus, quos enumerauimus 5. except. proxim. Vndecima replicatio est: Nisi curator detur curatorem habenti. Haec replicatio approbatur l. 20. in fine. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Curatorem habenti, quo minus alius curator detur, regula iuris non est impedimento. *Propositae replicationis duplicatio haec est: Nisi simpliciter, non causa cognita curator detur curatorem habenti. quae duplicatio approbatur l. 10. C. qui dare tutores, his uerbis:* Curatorem habenti nec adiungi, nisi causa cognita nec in locum eius alium substitui, nisi antè priore remoto, ambigui iuris non est. Te quoque absuturum damni quod medio tempore negocijs pupillaribus contigit, esse succedaneum: cum actorem periculo tuo constituere debueras, nec iure magistratum in absentia tua alium creasse certum est.

Duplicationes praecedentium replicationum generales.

Iam enumeratarum replicationum duplicatio prima haec uidetur esse: Nisi pupillus plures habeat tutores. tunc enim uno ex ijs defuncto, remoto, relegato, uel reipublicae causa absente, non uidetur alius in locum eius substituendus. Haec duplicatio reprobatur l. 2. C. in quibus casibus tutorem habenti, his uerbis: Potuit quidem & debuit competês iudex in locum excusati tutoris, licet pupillos alios quosque haberet tutores, curatorem dare. *Concordat l. 19. ff. de test. tutela.*

tutela. cuius uerba uide ꝟ. *cap. 2. quæst. 1. excepr. 28.*

Secunda duplicatio generalis est: Nisi causa, ob quam tutor substitutus uel adiunctus est, sit finita. Hæc duplicatio approbatur per ea quæ habentur J. *cap. 8. causa 18.*

Tertia duplicatio est: Nisi alius tutor in suis negotijs absens sit, uel ob aliam aliquam causam tutelam gerere non possit, quæ excusationem non meretur. tunc enim nec tutor neque curator debet substitui: sed actor periculo tutoris dari. quæ duplicatio approbatur l. 10. in fine. C. qui dare tutores. cuius uerba uide paulo superius replicat. 11. Concordat Institut. de curatoribus. §. fin. bis uerbis: Quòd si tutor aduersa ualetudine, aut alia necessitate impediatur, quò minus negocia pupilli administrare possit, & pupillus uel abest, uel infans sit: quem uelit actorem, periculo ipsius tutoris, Prætor, uel qui prouinciæ præerit, decreto constituet. *Concordat item l. 13. in fine. ff. de tutelis. cuius uerba uide* ꝟ. *except proxim. repl. 2. item concordat l. unica. C. de actore à tutore, bis uerbis:* Si sui iuris constituti hi ij tui matri successerunt, licet tutorem eorum esse probetur: tamen non per procuratorem, sed actorem decreto constitutum à te, res eorum te absente peti conuenit. *Concordat item l. 23. ff. de administr. tutorum, bis uerbis:* Decreto prætoris actor constitui periculo tutoris solet, quoties aut diffusa negocia sunt, aut dignitas, uel ætas, aut ualetudo tutoris id postulat. Si tamen nondum fari pupillus potest, ut procuratorem facere possit, aut absens sit: tunc actor necessario constituendus est. *Hisce uerbis posterioribus aliæ causæ actoris constituendi proponuntur, absentia scilicet, & infantia pupilli: quibus duobus casibus curator ad litem pupillo constitui non potest. de qua re dictum* ꝟ. *except. proxim. repl. 8. dupl. 2 & 3.*

XXXIIII. EXCEPTIO: *Nisi maiori uigintiquinq; annis curator datus sit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius replicatio prima hæc est: Nisi ei qui rebus suis superesse non potest, curator detur. Hæc replicatio approbatur l. 12. in prin. ff. de tutoribus datis, bisce uerbis:* His qui in ea causa sunt, ut superesse rebus suis non possint, dare curatorem proconsulem oportebit. *Concordat l. 2. ff. de curatoribus furioso, bis uerbis:* Sed & ijs dabit proconsul curatores, qui rebus suis superesse non possunt. *Concordat item Institut. de curatoribus. §. sed & mente, his uerbis:* Sed & mente captis, & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant (quia rebus suis superesse nō possunt) curatores dandi sunt. *Sed & propositæ replicationis species sunt replicationes sequentes. Secunda autem replicatio est: Nisi furioso curator sit datus. quæ replicatio approbatur Institut. de curatoribus. §. furiosi, bis uerbis:* Furiosi quoque & prodigi, licet maiores uigintiquinque annis sint, tamen in curatione sunt adgnatorum, ex lege XII. tabularum. Sed solent Romæ præfectus urbi uel prætores, & in prouincijs præsides ex inquisitione eis curatores dare. *Concordat l. 8. §. fin. ff. de tutoribus datis. bisce uerbis:* Furioso & furiosæ, & muto & surdo tutor uel curator à prætore uel præside dari poterit. *Concordat item l. 2. C. de curatore furiosi. cuius uerba uide* J. *repl. 4. Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi furiosus in patris sui sit potestate. Hæc duplicatio approbatur l. 7. in prin. C. de curatore furiosi, bis uerbis:* Cum furiosus quem morbus detinet, in sacris perpetuis parentis sui constitutus est, indubitatè curatorem habere non potest: quia sufficit ei ad gubernationem rerum, quæ ex castrensi peculio, uel aliter ad eum peruenerunt, & uel ante furorem adquisitæ sunt, uel in furore obueniunt, uel in ijs quorum proprietas ei tantummodo competit, paterna uerecundia. Quis enim talis affectus extraneus inueniatur, ut uincat paternum? uel cui alij credendum est res liberorum gubernandas, parentibus derelictis? Licet Tertullianus iuris antiqui interpres libro singulari, quem de castrensi peculio condidit, tali tractatu proposito uideatur obscurè eandem attingere sententiam: tamen nos hoc apertissimè introduximus.

Secunda duplicatio est: Nisi sine causæ cognitione curator furioso uel simili sit datus. quæ duplicatio approbatur l. 6. ff. de curatoribus furioso, bis uerbis: Obseruare prætorem oportebit, ne cui temerè citra causæ cognitionem plenissimam curatorem det: quoniam plerique uel furorem, uel dementiam fingunt, quò magis curatore accepto, onera ciuilia detrectent.

Tertia duplicatio est: Nisi furiosus sanæ mentis sit factus. quæ duplicatio approbatur l. 1. §. penult. ff. d. tit. cuius uerba uide J. *repl. 4. Hæc de secunda replicatione.*

Tertia replicatio est: Nisi muto, uel surdo, uel ei qui perpetuo morbo laborat, curator sit datus. quæ replicatio approbatur Institut. de curatoribus. §. sed & mente. cuius uerba uide ꝟ. *repl. 1. concordat l. 8. §. fin. ff. de tutor. datis. cuius uerba uide* ꝟ. *repl. proxim. in prin. Planè si impuber sit mutus uel surdus, non curator, sed tutor illi dandus. quod approbatur per ea quæ dicta sunt* ꝟ. *except. 12. repl. 2.*

Quarta replicatio est: Nisi prodigo curator sit datus. Hæc replicatio approbatur l. 1. ff. de curatoribus furioso, bis uerbis: Lege XII. tabularum prodigo interdicitur bonorum suorum administratio. Quod moribus quidem

dem ab initio introductū est. Sed solent hodie prætores uel præsides, si talem hominē inuenerint, qui neq; tempus, nec finem expensarum habet, sed bona sua dilacerando & dissipando profundit, curatorem ei dare, exemplo furiosi: & tamdiu erunt ambo in curatione, quamdiu uel furiosus sanitatem, uel ille sanos mores receperit. Quod si euenerit, ipso iure desinunt esse in potestate curatorum. *Concordat l.12.§.fin.ff. de tutoribus datis, bisce uerbis:* Diuus Pius matris querelam de filijs prodigis admisit, ut curatorem accipiant in hæc uerba: Non est nouum quosdam, etsi mentis suæ uidebuntur ex sermonibus compotes esse: tamen sic tractare bona ad se pertinentia, ut nisi subueniatur his, deducantur in egestatem. Eligendus itaque erit qui eos consilio regat: nam æquum est prospicere nos etiam eis, qui quod ad bona ipsorum pertinet, furiosum faciunt exitum. *Concordat item l.1.C. de curator. furiosi, his uerbis:* Curatores impleta legitima ætate, prodigis uel furiosis solent tribui. *Item concordat Institut. de curatoribus. §. furiosi. cuius uerba uide §. repl.2.* *Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi magistratus illum non iudicet esse prodigum, nec ei bonis interdicat. Hæc duplicatio ipso quidem iure subsistit: uerum eius triplicatio hæc est, Nisi pater in testamento filio tanquam prodigo curatorem dederit. quæ triplicatio approbatur l.16. §. his consequens. ff. de curatoribus furioso. cuius uerba uide §. cap. 2. quæst. 1. except. 5. repl.2.* *Altera duplicatio est: Nisi prodigus ad meliorem mentem redierit. quæ duplicatio approbatur l. 1.§. penult. ff. eod. tit. cuius uerba uide paulo superius hac repl. in prin.* *Tertia duplicatio est: Nisi fœmina sit prodiga. Hæc duplicatio reprobatur l.15. in prin cip. ff. de curator. furioso, his uerbis:* Et mulieri quæ luxuriose uiuit, bonis interdici potest.

Quinta propositæ exceptionis replicatio est; Nisi uentri curator sit datus. Hæc replicatio approbatur l.20. in prin. ff. de tutoribus datis. cuius uerba uide §. except.32. repl.9. Concordat l.8. ff. de curator. furioso. cuius uerba uide ⁊ lib. proxim. cap. 1. quæst. 1. except.2. *Sexta replicatio est: Nisi bonis absentis uel debitoris curator detur. de qua re uide ⁊. Hæc de tricesima quarta exceptione.*

XXXV. EXCEPTIO: *Nisi ei qui in patris est potestate, tutor uel curator sit datus. Hæc exceptio approbatur l.7. in prin. C. de curatore furiosi. cuius uerba uide §. except. proxim. repl. 2. dupl. 1. Concordat Instit. de tutelis in prin. his uerbis:* Ex his personis, quæ in potestate non sunt, quædā uel in tutela sunt, uel in curatione, quædam neutro iure tenentur. *Propositæ exceptionis replicatio prima est, quoad eas res quæ ita ijs qui in potestate parentum sunt, relinquuntur, ne parens in iis usumfructum, aut aliam communionem habeat. quæ replicatio approbatur Nouell. const. 117. §. si imperfecta. cuius uerba uide ⁊. lib. proxim. cap. 2. quæst. 1. mutatione uerus except. 2.* *Secunda replicatio est: Nisi pater in hostium sit potestate. Hæc replicatio reprobatur l.6. §. ei cuius. ff. de tutelis, bisce uerbis:* Ei cuius pater in hostium potestate est, tutorem dari non posse palàm est. Sed si datus sit, an in pendenti sit datio quæri potest? & non puto dationem ualere. Sic enim post patris regressum recidit in potestatem, atq; si nunquam pater ob hostibus captus fuisset. Imò curator substantiæ dari debet, ne medio tempore pereat.

XXXVI. EXCEPTIO: *Nisi ei cuius pater apud hostes est, tutor uel curator sit datus. Hæc exceptio approbatur per ea quæ iam sunt proposita repl.2.*

XXXVII. EXCEPTIO: *Nisi seruo tutor uel curator sit datus. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerum eius replicatio prima hæc est. Nisi de statu suo litiget. quæ replicatio approbatur l. 17. ff. de tutor. datis, bisce uerbis:* Ei qui de statu suo litigat, tutorem dari posse Pomponius scribit. & uerum est, ut ita demum teneat datio, si liber est. *Concordat l.1. C. qui dare tutores, his uerbis:* Cum tibi in eadem ætate constituto, ut si de statu suo constaret, per tutores uel curatores negocia tua administrari deberent, libertatis controuersiam fieri alleges: non ideo oportuit impediri, quo magis liberali causa ordinata (quia interim pro libero haberis) curator tibi detetur, per quem defendi causa tua potest. *Secunda replicatio est: Nisi cū seruo libertas simul & hereditas per fideicōmissum relicta esset, institutus hæreditatem adire nolit. quæ replicatio approbatur l. 13. in prin. ff. de tutoribus datis, bisce uerbis:* Si impuberi libertas & hęreditas per fideicommissum data sit, & institutus adire nolit: senatus censuit eum (si impuberis nomine desideretur) adire cogendum: ut tamen pupillo, pupillæue tutor ab eo cui ius dandi erit, detur: qui tutelam retineat, quoad restituatur hæreditas, & rem saluam fore ab hærede caueatur. Postea aūt diuus Hadrianus, ut idem in eo seruetur, quod in eo cui directa libertas data fuerit, rescripsit.

XXXVIII. EXCEPTIO: *Nisi absenti tutor datus sit. Hæc exceptio reprobatur l.5. in fine. ff. de tutorib. datis. cuius uerba uide §. except.28.*

XXXIX. EXCEPTIO: *Nisi ignoranti & inuito curator sit datus. Hæc exceptio reprobatur l.6. ff. de tutoribus datis. cuius uerba uide §. d. except.28. Planè admittitur exceptio proposita in adultis minoribus uigintiquinq; annis. quæ distinctio approbatur sub conditione Inst. de curatoribus. §. item inuiti, his uerbis:* Inuiti adolescentes curatores non accipiunt, præterquam in litem. curator enim & ad certam causam dari potest.

XL. EX-

XL. EXCEPTIO: *Nisi non personæ, sed rei uel causæ tutor datus sit. Hæc exceptio approbatur per ea quæ proposita sunt §. cap. 2. quæst. 1. except. 16. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi rei Italicæ, Africanæ uel simili tutor detur. quæ replicatio approbatur d. except. 16. Secunda replicatio est: Nisi ad adeundam hæreditatem tutor sit datus. Hæc replicatio approbatur l. 9. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Impuberi ad hæreditatem adeundam ut tutor detur, ex causa permissum est. *Concordat l. 13. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide §. except. 37. repl. 1. Concordat item l. 17. in fine. ff. de appellationib. cuius uerba uide §. except. 31. repl. 6. Tertia replicatio est: Nisi non tutor, sed curator sit datus. quæ replicatio approbatur Instit. de curatoribus. §. item mutti. cuius uerba uide §. except. prox. in fine. Concordat l. 7. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Non tantum ad dotem dandam nupturæ curatorem dari oportet, uerùm etiam ei quę iam nupta est. Sed & ad dotem augendam datur, & mutandæ quoque dotis gratia curator dari potest. *Huius speciei est curator bonus datus. de quo uide §. eod. lib. cap. ult.*

Hactenus tertij generis exceptiones enumeratæ sunt, desumptæ ex persona eius cui tutor uel curator est datus: sequuntur reliquæ exceptiones ex alijs huiusmodi circumstantijs desumptæ.

XLI. EXCEPTIO: *Nisi ex tempore uel sub conditione tutor sit datus. Hæc exceptio approbatur l. 77. ff. de reg. iuris. cuius uerba uide alibi. Concordat l. 6. § sub cõditione. ff. de tutelis. hisce uerbis:* Sub conditione à præsidibus prouinciarum nõ posse dari tutorem, placet: etsi datus sit, nullius esse momẽti dationem, & ita Pomponius ait. Hanc autem adiectionem, quã Præsides prouinciarum faciunt, Tutorem do si satisdederit: non conditionem in se habere, sed admonitionem, non scilicet aliter ei tutelam committi, quàm si rem pupillo saluam fore cauerit. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi sub hac conditione, Si satisdederint, tutores sint dati. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Hanc autem adiectionem, &c. *Secunda replicatio est: Nisi dies aut conditio tacitè insit, non expressè. quæ replicatio approbatur d. l. 77. §. nonnunquam tacitè. cuius uerba uide in Comment. liberationum, cap. 11. except. 19. repl. 1. Tertia replicatio est: Nisi in testamento tutor ex die uel sub conditione sit datus. quæ replicatio approbatur per ea quæ proposita sunt §. cap. 2. quæst. 1. except. 19.*

XLII. EXCEPTIO: *Nisi die feriato tutor datus sit. Hæc exceptio reprobatur l. 8. § penult. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Dari tutor omni die poterit.

XLIII. EXCEPTIO: *Nisi sine inquisitione et causæ cognitione tutor uel curator sit datus. quæ exceptio approbatur l. 6. ff. de curatoribus furioso. cuius uerba uide §. except. 34. repl. 4. d. pl. 2. Plura de hac re uide §. cap. 2. quæst. 6. reg. 3.*

XLIIII. EXCEPTIO: *Nisi petitio tutoris ab eo à quo debet, non sit facta. De hac re dicetur §. cap. prox. quæst. 2. Sed & approbatur l. 6. C. qui dare tutores. cuius uerba uide §. cap. prox. quæst. 2. exc. 1.*

XLV. EXCEPTIO: *Nisi in petitione tutoris sit erratum. Hæc exceptio approbatur l. 10. ff. de tutorib. datis. cuius uerba uide §. exc. 33. in prin. Hactenus exceptiones aduersus dationem tutoris & curatoris sunt propositæ.*

III. EVENTVS ET CONSEQVENTIA TVTORIS DATIONEM.

I. *Regula. De nunciando absenti quòd tutor sit datus, proponitur l. ult. ff. de tutorib. datis, hisce uerbis:* Si peregrè agant qui tutores dati sunt: ut intra dies triginta notum his à magistratibus fiat, diuus Marcus rescripsit. *Concordat l. 13. §. qui autem suprà. ff. de excusationibus tutorũ. cuius uerba uide §. cap. 6. quæst. 4. reg. 1.*

II. *Regula. De excusationib. opponendis, de cautione exigenda & similibus dicetur in sequentibus.*

DE TVTORE ET CVRATORE petendo. Cap. V.

ANtequam locum hunc de causis tutelæ & curæ efficientibus concludamus, pauca etiam de petendo tutore & curatore nobis sunt dicẽda. Est enim petitio hæc causa, sine qua non constituitur tutor uel curator.

I. CAVSAE EX QVIBVS PETItio tutorum & curatorum competit.

Si cui omnino nullus tutor est, uel est quidem, sed ex die aut sub conditione datus, aut reipublicæ causa abest, &c. De hisce atq; huiusmodi alijs causis uide §. cap. prox. except. 32 & except. 33.

II. QVIBVS PETITIO TVTORVM & curatorum competit.

I. *Regula. De ipso minore cui curator est dandus. Hic sibi ipsi petet. quæ regula approbatur l. 2. §. curatores. ff. qui petent tutores, his uerbis:* Curatores minores sibi ipsis petent, siquidem adfuerint per seipsos: si autem abfuerit aliquis eorum, petet per procuratorem. *Concordat l. 1. C. eod. tit. his uerbis:* Admone adolescentẽ, aduersus quem uis consistere, ut curatores sibi dari postulet, cum quibus secundũ iuris formam consistas. Qui si in petendis his cessabit, potes tu competentem iudicẽ adire, ut in dandis curatoribus officio suo fungatur. *Concordat l. 6. in fine. C. eod. tit. cuius uerba uide §. quæst. 5. reg. 3. except. 10. Propositæ regulæ exceptio hæc est: Nisi impubes sit. quæ exceptio approbatur l. 1. ff. de tutelis, hisce uerbis:* Non est exigendum à pupillo ut sibi tutorem petat, aut ut ad tutorem suum proficiscatur. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi cum inter pupillum & tutorem lis esset, in eam litem curator sit petendus. quæ replicatio approbatur l. 3. § si pupillus.*

pupillus.ff.eod.tt.cuius uerba uide ꝭ.cap.prox.excep. 32.repl.8.in prin.

11. Regula. *De alio quàm minore. Alij petitio curatoris nō competit. quæ regula approbatur l.2.§.fin. ff. qui petant tutores, hisce uerbis:* An autem alius curatorem petere possit minori, quæsitum est? & Vlpianus egregiè ita scribit, nō decere alium ei petere, sed ipsum sibi ipsi. Et apud Paulum lib. IX. responsorum ita relatum est: Curatorem ignorante nec mandante pupillo, non rectè ei à tutore petitū uideri, periculumq; eorum quæ curator nō iure datus gessisset, non sine ratione eum qui petijsset, cogendum agnoscere. Sed & alia parte eiusdem libri ita respondit: Si matris iudicium princeps secutus, curatores filiæ eius dederit, periculum administrationis eorum eam respicere debere. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi minor adhuc impubes sit. tunc enim alij puta cognati, adfines, amici, &c. ad petitionem admittuntur. quæ exceptio approbatur d.l.2.in prin. his uerbis:* Si minores non habent eos qui ex legibus defensores sint: siquidem tutoribus indigent propter ætatem, possunt eis petere tutores constitui cognati, & qui adfinitate iuncti sunt parentibus tam masculis quàm fœminis: possunt & amici parentum, & educatores ipsorum puerorum hoc petere. Et hi quidem ex electione uel uoluntate petunt tutores. Sunt autem quidam quibus necesse est petere tutores, puta mater & liberti. Ex his enim quidam damnum patiuntur, quidam uerò & puniuntur, si non petierint eos qui ex legibus defensores sint. Mater enim expellitur legitima filij hæreditate, quasi indigna existens accipere hæreditatem legitimam eorum quibus tutorem constitui neglexerit. Nec solum si non petierit, sed etsi quem petierit, qui prauitatis gratia dimitti poterat: deinde dimisso eo, uel etiam abiecto, rursus alium non petierit, uel studiose malos petierit. Liberti autem ex his causis accusati apud præsidem, puniuntur: ut emendentur, si appareat eos uel propter negligentiam uel malitiam non petijsse. Quæ autem de matre prædicta sunt, ostenduntur in epistola Seueri, cuius uerba subiecta sunt: Diuus Seuerus Vlpio Rufino. Omnē me rationem adhibere subueniendi à pupillis, cum ad curam publicam pertineat, liquere omnibus uolo. Et ideo mater quæ uel non petierit tutores idoneos filijs suis, uel prioribus excusatis reiectisue, non confestim aliorum nomina ediderit: ius non habeat uindicandorū sibi bonorū intestatorum filiorum. Sed & apud Paulum lib. VII. ita responsum est. *Quæ iam dicta sunt de matre, tractabuntur copiosius ꝭ. quæst. 5. Concordat exceptioni propositæ l. 10. C. qui petant tutores, his uerbis:* Nepotibus fratris tui, si eorum mater in petendis tutoribus debito non fungatur officio, petere tutores solenniter potes. *Concordat item l.28.§. ne autem tales, in fine. C. de administr. tutorum, cuius uerba uide ꝭ. repl. 2. dupl. 1. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi fœmina petat tutorem. Hæc exceptio reprobatur exemplo matris, ut ostensum est ꝭ. ead. except. in prin. item exemplo amitæ reprobatur l. 5. C. qui petant tutores, his uerbis:* Amita tutores petere filijs fratris sui non prohibetur. *Secunda replicatio est: Nisi extraneus tutorem pupillo petat: hoc est, nec cognatus, nec adfinis, nec amicus parentum pupilli, nec pupilli educator. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur l. 2. §. siquidem. ff. qui petant tutores, his uerbis:* Siquidē aliquis uel fœnerator, uel legatarius, uel alius necessariam habeat aduersus pupillum persecutionem: ipse quidem non petet tutorem pupillo, sed eos qui petere possunt rogabit petere: uel si hi neglexerint, tunc accedens ad præsidem, hoc ipsum dicet ut uel constituto tutore legitimo, ea uel aduersus pupillum moueatur persecutio. *Concordat l. 3. §. si pupillus. ff. de tutelis. cuius uerba uide ꝭ. cap. prox. except. 32. repl. 8. in prin. Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi quis aduersus pupillum litem habens, admoneat eos qui tutorem petere possunt, nec illi petere uelint: uel alij non sint qui petere possint. tunc enim admittuntur ad petitionem ij qui litem habent. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Vel si hi neglexerint, tunc accedens ad præsidem, hoc ipsum dicet ut uel constituto tutore legitimo, ea uel aduersus pupillum moueatur persecutio. *Concordat d. §. si pupillus. item concordat l. 4. C. qui petant tutores, his uerbis:* Si filijs debitoris tui non sunt necessarij qui tutores petant: potes & ipse curare ut accipiant, per quos legitimè defendantur. *Concordat item l. 28. §. ne autem. C. de administr. tutor. his uerbis:* Ne tales personæ sine prouisione debita relinquantur, uel contra eos agentium iura diutius protelentur: sancimus, cōtinuò, id est, post recusationem defensionis, in casibus uidelicet, in quibus (sicut dictum est) hoc fieri possit, creationem aliorum tutorum uel curatorum celebrari: cognatis alijsque propinquis & adfinibus uel creditoribus, uel alijs quorum interest, adeuntibus, uel admonentibus eos qui secundum leges ius habent tutores uel curatores constituere. *Plura de duplicatione proposita uide ꝭ. except. prox. Sed & plures propositæ replicationis duplicationes uide paulo inferius in replicatione generali: ubi proponuntur alij qui non solum possunt, sed etiam debēt pupillis tutores petere. Secunda enim propositæ regulæ exceptio est: Nisi alterius intersit minorem curatorem*

ratorem habere, nec sint qui petant. quae exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce: Vel creditoribus, uel alijs quorum interest adeuntibus uel admonentibus eos, qui secundum leges ius habent tutores uel curatores constituere. *Concordat l.1.C. qui petant tutores. cuius uerba uide s.reg.prox. Concordat item l. 7. C. eod.tit, his uerbis:* Admone eam quae quondam pupilla tua fuit, cum eam non tantum uiripotentem, sed etiam nupsisse proponas, ut sibi petat curatorem. Quòd si eum petere neglexerit: quo maturius possis rationes reddere administrationis, adito eo, cuius super ea re notio est, petere curatorem nō uetaris. *Tertia exceptio est: Nisi furioso curator sit petendus. tunc enim alij, puta filius & similes ad petitionem admittūtur. quae exceptio approbatur l.3.C. de curatore furiosi, his uerbis:* Si pater tuus mentis compos nō est, pete ei curatores, per quos si quid gestum est quod reuocari oporteat, possit causa cognita in pristinū statum restitui. *Quartae exceptionis loco notandum, quòd per pubertatem pupilli finita tutela tutor teneatur admonere adolescentem, ut sibi curatorem petat. quae exceptio approbatur l.4. §. si tutor. ff. de administr. tutorum cuius uerba uide j.lib.prox.cap.2.reg.2.*

Replicatio propositarum exceptionum generalis.

Iam enumeratis exceptionibus, regulariter obstat replicatio haec: Nisi is cui petitio tutorum competit, petere nolit. hoc enim casu ad petendum inuitus cogi non potest. quae replicatio approbatur l.2. in prin. ibi: Et hi quidem ex electione. ff. qui petant tutores. cuius uerba uide s.except.1. in prin. Propositae replicationis duplicatio prima haec est: Nisi mater pupillo tutorem non petat. quae duplicatio approbatur d.l.2. §. sunt autem quidam. cuius uerba uide s.d.except.1. in prin. de qua re dicentur plura j.quaest.5. Secunda duplicatio est: Nisi libertus sit patris pupilli. quae duplicatio approbatur d.§. sunt autem quidam, & §. liberti autem. cuius etiam uerba uide s.d.except.1. in prin. Cōcordat l.2.C. qui petant tutores, his uerbis: Patroni filij si eius aetatis sunt, ut res eorū per tutores administrari debeant, cura adire pretorem, & nomina edere, ex quibus tutores constituātur: ne si cessaueris, obsequij deserti periculum subeas. *Tertia duplicatio est: Nisi cum quis inutiliter tutor datus esset, & negocijs pupillaribus se immiscuisset, postea errore comperto, à tutela se abstineat. Haec duplicatio approbatur l.38. §. qui se negocijs. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Qui se negocijs impuberis non iure tutor datus, secundum patris uoluntatem immiscuit: errore comperto, tutorem à praetore constitui cōsultius petet: ne fortè si rem coeptam deseruerit, fraudis uel culpae causa condēnetur. Non idem seruatur, si quis ultrò negocium alienum gesserit: cum satis abūdeq; sit, uel in una specie per amici laborē domino consuli. *Quarta duplicatio uidetur: Nisi tutor datus sese excuset. hic enim uidetur teneri ad alium tutorem petēdum. Sed haec duplicatio reprobatur l 3 ff. qui petant tutores, hisce uerbis:* Qui qualitercunq; dimissi sunt per excusationē à tutela: necesse non habent petere pupillis tutorem, ut ait Seueri & Antonini constitutio.

Triplicatio praecedentium duplicationum generalis.

Postremò sciendum est, tam dictas duplicationes approbatas, in tutore quidem petendo locum habere, nō autem, si curator puberi sit petendus: tam quia praedictae leges omnes in tutore tantum loquuntur, tum quia pubes sibi ipsi curatorem petere possit, ut ostensum s.reg.prox. tū deniq; quia illud expresse cauetur de matre l.1. ff. qui petant tutores: de quo j. quaest. 5. reg.3.

III. APVD QVEM PETITIO tutorum & curatorum competat?

Haec quaestio definitur per ea quae proposita sunt s.cap.prox.quaest.2.except.1.

IIII. QVANDO PETITIO proposita competat?

Omni die competit. quae regula approbatur l 8. § dari. ff. de tutorib. datis. cuius uerba uide s.cap. prox. quaest.2.except.41.

V. EVENTVS PETITIONIS tutorum.

I. Regula. Si quis ius petendi tutoris non habens, tutorem petierit: periculum ex eo quod gestum erit, sibi sumet. quae regula approbatur per ea quae proposita sunt s.quaest.2.reg.2. in prin.

II. Regula. Si libertus ius petendi habens, tutorē pupillo non petierit, punitur. quae regula approbatur l.2. §. sunt autem, & §. liberti. ff. qui petant tutores. cuius uerba uide s.d.reg 2.except.1.

III. Regula. Si mater filio tutorē non petierit, hereditate eius priuatur. Quae regula approbatur d.§. sunt autem, & §. quae autē. cuius uerba uide d.except. 1. Cōcordat inst. de senatusc. Tertylliano. §. penult his uerbis: Quemadmodum nos matribus prospeximus, ita eas oportet suę soboli consulere, scituris eis quòd si tutores liberis non petierint, uel in locū remoti, uel excusati, intra annum petere neglexerint: ab eorū impuberum morientium successione meritò repellentur. *Concordat item l. 2. §. si mater. ff. ad S.C. Tertyll. cuius uerba uide j.except.2.repl.4. Propositae regulae exceptio prima haec est: Nisi filius impubes tutores habeat. quae exceptio approbatur l. 9.C. qui petant tutores, hisce uerbis:* Cum iure habenti tutorem tutor dari non possit: intelligis matrem non officiū pietatis in petendo tutore neglexisse, sed iure munitā, meritò filio suo tutorem non postulare. *Huius exceptionis replicatio prima haec est: Nisi tutores quos pupillus habuit, excusati sint uel remoti, uel mortui. Haec*

replicatio approbatur per ea quæ proposita sunt paulo superius ead. reg. in prin. Concorda l. . §. non solũ autẽ. ibi: Igitur si fortè. ff. ad S.C. Tertyllianũ, his uerbis: Si fortè excusati sint illi uel improbati, debet mater alios sine mora petere. *Concordat d. l. 2. §. idoneos, in fine, his uerbis:* Sed si priorib. excusatis, reiectis ue nõ confestim aliorum nomina ediderit, punitur. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi non omnes excusati uel remoti sunt. Hæc duplicatio approbatur l. 5. §. 2. ff. qui petant tutores, his uerbis:* Si pluribus tutoribus idoneis datis, unus eorũ uel decessit, uel temporalem excusationem accepit, mater quæ propterea in locum illius alium non petit, quia numerus reliquorum administrationi tutelæ sufficiebat: incidit quidẽ in uerba constitutionis, sed sententia excusatur. *Concordat l. 2. §. quid ergo si nõ fuerint. ff. ad S.C. Tertyll. his uerbis:* Quid ergo si nõ fuerint omnes excusati, uel non omnes reiecti: uidendum an ei imputetur cur in locũ excusati non petierit? & puto imputandũ. Quid si decesserint quidam? puto (licet uerba deficiant) sententiam cõstitutionis locum habere. *Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi reliqui administrationi tutelæ non sufficiant. quæ triplicatio approbatur uerbis iã propositis hisce:* Quia numerus reliquorum administrationi tutelæ sufficiebat, &c. *Item hisce:* Et puto imputandum.

Secundæ propositæ exceptionis replicatio est: Nisi non rectè tutores testamento sint dati. Hæc replicatio approbatur l. 5. in prin. ff. qui petant tutores, his uerbis: Credendum est & eam matrem constitutione contineri, quæ tutores à patre non legitimè testamento uel codicillis datos filijs impuberibus, nõ postulauit decreto confirmari. *Tertia replicatio est: Nisi decretũ sit ut alius tutor adiungatur. Hæc replicatio approbatur d. l. 5. §. sed si suspecto, his uerbis:* Sed si suspecto tutore pupilli accusato, decretum erit ei adiungi alios, mater eos quoq; petere debet: etsi non petit, incidet in sententiã constitutionis.

Quarta replicatio est: Nisi tutor, qui est, latitet uel suspectus sit. Hæc replicatio reprobatur l. 2. §. sed quod diximus. ff. ad S. C. Tertyll. his uerbis: Sed quod diximus Reiecti, utrum sic accipimus à prætore non dati, an etsi suspecti fuerint remoti, uel ob negligentiam uel ignauiam repulsi? etiam hos quis reiectos rectè dicet. Ergo etsi latitent. Sed hoc longum est: nam nec hoc ei imputatur, cur suspectos non fecerit. Alioquin si latitarent, potuit edicto desiderare, ut eos prætor adesse iuberet: & suspectos eos remoueret, si deessent. *Concordat l. 5. §. quæ autem. ff. qui petant tutores, his uerbis:* Quæ suspectũ tutorem non fecit, nec uerbis nec sententia constitutionis in pœnam incidit: quod eiusmodi facta dijudicare & æstimare, uirilis animi est: & potest etiam delicta ignorare mater, satisq; est eam petijsse talẽ, qui inquisitione per prætorem habita, idoneus apparuit. Et ideo nec iudicium eius sufficit ad eligendos tutores: sed inquisitio fit, etiamsi maxime in propria bona liberis suis testamento tutores dederit. *Quinta replicatio est: Nisi mater non compellat tutorem ut se tutelæ misceat. Hæc replicatio approbatur l. 2. §. quid si non. ff. ad S.C. Tertyll. his uerbis:* Quid si non compulit eos miscere se tutelæ? cum plenum officium à matre desideramus, & hæc ei curanda sunt, ne in hæreditate ei obstẽt. *Hæc de prima propositæ regulæ exceptione.*

Secunda exceptio est: Nisi mater filio tutores petierit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio prima hæc est, Nisi eos petierit, qui se excusare possunt. Hæc replicatio approbatur l. 2. §. non solum. ff. ad S.C. Tertyll. his uerbis: Non solum autem quæ non petijt coercetur, sed & quæ defunctione petijt (ut rescripto declaratur) uel priuilegio munitum uel oneratum (puta) tribus tutelis. Sed ita demum, si data opera hoc fecit. Quid ergo si tales petijt, & susceperunt nihilominus, uel deterti sunt? excusata erit mater. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi non data opera petierit. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Sed ita demum, si data opera hoc fecit. *Altera duplicatio est: Nisi tutor excusatione omissa, tutelam susceperit. quæ duplicatio approbatur item uerbis iam propositis hisce:* Quid ergo, si tales petijt, &c.

Secunda replicatio est: Nisi minus habiles minusque idoneos tutores petierit. Hæc replicatio approbatur d. §. non solum, his uerbis: Quid si indignos uel minus habiles ad tutelam petierit, cum sciebat prætorem eos non daturum? quid tandem, si dedit eos prætor matris petitionem secutus? iam quidem prætoris delictum est. Sed & matris punimus consilium. Ergo siue non petierit, siue non idoneos petierit, punietur, etiamsi dati fuerint minus idonei prætore errante. *Concordat l. 2. §. sunt autem. ibi: nec solum si non. ff. qui petant tutores. cuius uerba uide s̄. quæst. 2. reg. 2. except. 1. Huius replicationis duplicatio prima hæc esse uidetur: Nisi prætor tutorem petitum probauerit. quæ tamen duplicatio per iam dicta reprobatur. Secunda duplicatio est: Nisi facultatibus idonei sint, quamuis non moribus. Hæc duplicatio approbatur d l. 2. §. idoneos. ff. ad S. C. Tertyllianum, his uerbis:* Idoneos autem utrum facultatibus, an & moribus petere debeat, dubitationis esse potest. Puto autem facilè & ei ignosci, si locupletes sint hi quos petijt. *Concordat l. 5. §. quæ autem. ibi: satisq; est eam. ff. qui petant tutores.*

tutores. cuius uerba uide §. except. prox. repl. 4. *Tertia replicatio est: Nisi mater admonita et compulsa petijt. Hæc replicatio approbatur l. 2. §. quid ergo si petijt. ff. ad S.C. Tertyll. his uerbis:* Quid ergo si petijt, sed admonita uel à libertis, uel à cognatis: an incidat in senatusconsultum? & puto eam incidere, si compulsa fecerit: non, si cum petere nõ cunctaretur, admonita est. *Quarta replicatio est: Nisi à non competente iudice petijt. Hæc replicatio approbatur d. l. 2. §. si mater, his uerbis:* Si mater non petierit tutores idoneos filijs suis, uel prioribus excusatis reiectisue, non confestim aliorũ nomina ediderit: ius non habet uindicandorum sibi bonorũ intestatorum filiorum. Et quidẽ si non petijt, in constitutionẽ incidit. ait enim, Vel nõ petierit. Sed à quo non petierit? Loquitur quidem de prætore constitutio: sed puto & in prouincijs locũ habere, etiamsi à magistratibus municipalibus nõ petat: quonia & magistratibus municipalibus dãdi necessitas iniungitur. *Plura de hac re uide §. cap. prox. quæst. 2. except. 1. Quinta replicatio est: Nisi nõ confestim uel intra annum petierit. Hæc replicatio approbatur d. l. 2. §. confestim, his uerbis:* Confestim autẽ sic erit accipiendũ, ubi primũ potuit, id est, prętoris copiã habuit huic rei se dantis: nisi forte infirmitate impedita est, uel alia magna causa, quæ etiam mandare eã ad petendos tutores impediret: ita tamẽ ut nullo modo annale tẽpus excederet. si enim mortalitate [illegible] præuenta est, nihil matri imputatur. *Hæc de secunda exceptione, eiusq; replicationibus sint dicta. Tertia exceptio est: Nisi mater ex iustis causis impedita, petere non potuerit. Hæc exceptio approbatur simul & distinguitur uerbis d §. confestim, iam propositis. Eiusq; species sunt exceptiones proximè sequentes. Quarta exceptio est: Nisi mater prætoris copiam non habuerit. Et hæc exceptio approbatur d. §. confestim. cuius replicatio hæc est: Nisi alterius magistratus, qui tutores dare possit, copiam habeat. Hæc replicatio approbatur l. 2. §. si mater ff. ad S. C. Tertyll. cuius uerba uide §. except. 2. repl. 4. Quinta exceptio est: Nisi mater casu fortuito sit impedita. Hæc exceptio approbatur exemplo l. 8. C. qui petant tutores, his uerbis:* Cum à matribus sedulum petẽdi tutoris officium exigatur, nec fortuiti casus impedimentis adscribantur, proponasq; procuratorẽ qui ad petendum pupillo tutorem à matre fuerat constitutus, à latronibus interfectum, petitionẽ ex necessitate demoratum esse: ab hæreditatis successione matrem repelli, cuius nullum uicium intercessisse adseris, perquàm durum est. *Sexta exceptio est: Nisi pater pupilli tutorem ei peti prohibuerit. Hæc exceptio approbatur l. 2. §. penult. ff ad S.C. Tertyll. cuius uerba uide §. except. 11. Planè eius replicatio hæc est: Nisi ipsa ex uoluntate patris tutelam non legitimè administret. quæ replicatio approbatur l. 2. §. quid si pater. ff. ad S.C. Tertyll. his uerbis:* Quid si pater ei peti tutorem prohibuerat: quoniam per matrẽ rem eorum administrari uoluit? Incidet si nec petat, nec legitimè tutelam administret. *Septima exceptio est: Nisi mater filiorum tutelam gerat. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio prima hæc est: Nisi non legitimè tutelam administret. quæ replicatio constat ex uerbis §. except. prox. propositis. Altera replicatio est: Nisi mater nuptias iterauerit. quæ replicatio approbatur l. 6. C. ad S.C. Tertyll. his uerbis:* Omnem matri, siue ab intestato, siue iure substitutionis, si filius impubes moritur, denegãdam uolumus successionem, si ea legitima liberorum tutela suscepta, ad secundas cõtra sacramentũ præstitum adspirauerit nuptias, antequam ei tutorẽ alium fecerit ordinari, eiq;, quod debetur ex ratione tutelæ gestæ, persoluerit. *Octaua exceptio est: Nisi mater absens, ab alijs in petitione tutoris sit præuenta. hæc exceptio approbatur l. 2. §. quid si pater. ibi: sed si fortè. ff. ad S.C. Tertyll. his uerbis:* Sed si fortè absens à libertis pręuenta est, uel ab alijs: dicendum est eam non excludi: nisi fortè cum frustaretur, id contigit. *Nona exceptio est: Nisi morte filij impuberis præuenta nõ petijt. Hæc exceptio approbatur d l. 2. §. confestim, in fine. cuius uerba uide §. except. 2. repl. 5. Decima exceptio est: Nisi non tutorem, sed curatorem non petierit. Hæc exceptio approbatur l. 1. ff. qui petant tutores, hisce uerbis:* Matris sollicitudo in petendis filio tutoribus, nõ etiã curatoribus obseruatur: nisi quo casu impuberi curator petendus est. *Concordat l. 6. C. eod. tit. his uerbis:* Matris pietas instruere te potest, quos tutores filio tuo petere debes: sed & obseruare ne quid secus quàm oportet, in re filij pupilli agatur. Petendi autẽ filijs curatores necessitas matribus imposita nõ est: cum puberes minores anno uicesimoquinto ipsi sibi curatores, si res eorum exigit, petere debeãt. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi impuberi curatorem non petierit. quæ replicatio approbatur uerbis paulo superius propositis hisce:* Nisi quo casu impuberi curator petendus est. *Cõcordat l. 2. §. si mater, uers. qd si curatores. ff. ad S. C. Tertyll. his uerbis:* Quid si curatores non petit? uerba rescripti deficiũt: sed dicendũ est, Siquidem impuberibus curatores non petijt, eãdem esse rationem, si iam puberibus ce[illegible] re debere. *Secunda replicatio est: Nisi furioso nõ petierit curatorem. Hæc replicatio approbatur d. § si mater. uers. quid si furioso. cuius uerba uide §. exc. 11. Vndecima exceptio est: Nisi penitus egenis filijs, et qui non sunt soluendo, non petijt tutores. Hæc exceptio approbatur d. § si mater. uers. quod si penitus, his uerbis:* Quod si penitus egenis filijs nõ petit, ignoscendum est. *Concordat d. l. 2. §. tractari. in fine. cuius uerba uide §. except. 19. Sed et concordat in*

l. . §. penult. his uerbis: Si fortè quis uxorem communis filij matrem hæredé scripserit, rogauitq; remissa etiá satisdatione, ut filio puberi facto restitueret hæreditaté, nec mater ei petijt tutores: debet dici cessare constitutionem, cum patris uoluntatem secuta sit, & nihil habenti filio tutores non petierit. Quod si remissa ei satisdatio non fuerit, contra erit: quoniá uel propter hoc debuit, &c. *Duodecima exceptio est: Nisi non filijs, sed filiabus uel nepotibus tutores non petijt. Hæc exceptio reprobatur d. § si mater. uers. filijs autem, his uerbis:* Filijs autem non petendo puniuntur: utiq; & filiabus. & quid si nepotibus? similiter non petendo punitur. *Decimatertia exceptio est: Nisi posthumo, uel bonis eius qui in utero est, non petijt tutores. Hæc exceptio reprobatur d. §. si mater. uers. quid si cum, his uerbis:* Quid si cú prægnás esset, bonis non petijt curatoré? dico in sententiam incidere. *Decimaquarta exceptio est: Nisi impubes filius apud hostes sit. Hæc exceptio reprobatur d. uers. quid si cum, his uerbis:* Nam etsi apud hostes habuerit impuberem, idé erit dicendum. *Decimaquinta exceptio est: Nisi furioso non petierit. Et hæc exceptio reprobatur d. §. si mater. uers. quid si furioso, his uerbis:* Quid si furioso tutorem uel curatorem nó petijt? magis est ut incidat. *Decimasexta exceptio est: Nisi non legitimis, sed naturalibus filijs tutores non petierit. Hæc exceptio reprobatur:* Matres naturalibus etiam filijs, ad similitudinem eorú qui ex iustis & legitimis nuptijs sunt procreari, petendorum turorum necessitati subiaceant: nulla eis ignorantia iuris ad euitáda legibus uel sacris cóstitutionibus definita, si petitioné tutorum minus curauerint, pro futura. *Decimaseptima exceptio uidetur esse: Nisi iuris ignorantia lapsa, nó petijt. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Nulla eis ignorantia iuris, &c. *Decimaoctaua exceptio est: Nisi mater nó petens sit minor uigintiquinq; annis. Hæc exceptio approbatur l. 2. C. si aduersus delictum suú, his uerbis:* Licet in delictis ætate neminem excusari constet: matri tamen quæ filijs tutorem ætatis lubrico lapsu non petijt, eorú minimè denegari successionem conuenit: cum hoc in maioribus matribus tantú obtineat. *Decimanona exceptio est: Nisi ob id non petierit tutores, quod pupillo amplum legatum relictum erat, sub hac conditione, Si tutores non habuerit. Hæc exceptio approbatur l. 2. §. tractari. ff. ad S C. Tertyll. his uerbis:* Tractari potest, si pupillo amplú legatum sub conditione sit relictum, Si tutores non habuerit: & (puta) propterea mater ei non petierit, ne conditione deficeretur: an constitutio cesset. Et puto cessare, si damnú minus sit cumulo legati. Quod & in magistratibus municipalibus tractatur apud Tertyllianú. Et putat dandam in eos actioné, quatenus plus esset in damno quá in legato: nisi fortè quis putet conditioné hanc quasi utilitati publicæ oppugnantem remittédam, ut alias plerasq;, aut uerba cauillatus imputauerit matri, cur curatores non petierit. Finge autem plenius códitionem conscriptá, nónne erit matri ignoscendum? aut hoc imputabitur matri, cur nó desiderauerit à principe conditionem remitti? & puto non esse imputandum. Ergo etiá si mater ei qui soluendo non erit, nó petijt tutoré, puto ignoscendum. consuluit enim ei, ut minus inquietetur quasi indefensus. *Vicesima exceptio: Nisi filius pubes decess rit. Hæc exceptio approbatur l. 3. C. ad S. C. Tertyll. his uerbis:* Matres quæ puberes amiserunt filios, licet impuberibus eis tutores nó petierunt, præscriptione nó petiti tutoris ad excludendá eorum successionem minimè debere præscribi, certum est. *Vicesimaprima exceptio est: Nisi mater filio impuberi defuncto, nó ab intestato, sed ex pupillari substitutione succedat. Hæc exceptio reprobatur l. 6. C. d. tt. cuius uerba uide s. except. 7. Vicesimasecúda exceptio est: Nisi mater fideicommissum à filio sibi relictum petat, non filij hæreditaté. hoc enim casu exceptio nó petiti tutoris ei nó obstat. quæ exceptio approbatur l. 5. §. hæc autem. ff. qui petát tutores, his uerbis:* Hæc autem mater ab omni quidem bonorum uindicatione intestatorum filiorum repellitur. Si uerò maritus ei fideicómissum à filio reliquerit, cui mulier non petijt tutoré, si sine liberis decesserit: uel sub hac ipsa conditione, Si intestatus mortuus erit: fideicómissi petitio, quæ ex alieno iudicio descendit, nó est perempta. *Hæc de petendo tutore & curatore, nec nó de alijs tutelæ & curæ causis efficientibus sint dicta. Sequuntur núc causæ tutelæ et curæ corrumpentes, seu eæ ex quibus tutela & cura finitur. Inter quas numeratur excusatio à tutela, item suspecti remotio. quod approbatur Inst. quib. mod. tutela finitur. §. fin. his uerbis:* Desinunt etiam tutores esse, qui uel remouétur à tutela ob id quòd suspecti uisi sunt, uel qui ex iusta causa sese excusant, & onus administrandæ tutelæ deponunt, secundú ea quę inferius proponemus.

DE EXCVSATIONIBVS *tutorum & curatorum.*

Cap. VI.

PRimùm igitur de excusationibus tutorum dicetur, hinc de postulatione & remotione suspecti, postremò de reliquis huiusmodi causis tutelæ & curæ corrumpentibus.

I. CAVSAE EX QVIBVS excusatio competit.

I. *Causa est numerus liberorú. Quæ causa approbatur Inst. de excusat. tutor. in prin. his uerbis:* Excusantur tutores & curatores uarijs ex causis: plé-

sis: plerũq; tamẽ propter liberos siue in potestate sint, siue emancipati. Si enim tres liberos superstites Romę quis habeat, uel in Italia quatuor, uel in prouincijs quinq;, à tutela uel cura potest excusari exemplo cæterorum munerum: nam & tutelam & curã placuit publicum munus esse. *Concordat l. 2. §. remittit. ff. de excusat. tutor. his uerbis:* Remittit à tutela uel cura & multitudo liberorũ. Legitimos autem liberos esse oportet omnes, etsi non sint in potestate. *Concordat itẽ l. 1. C. qui numero liberorum, his uerbis:* Qui ad tutelam uel curam uocantur, Romæ quidem trium incolumium liberorũ numero, quorum etiam status nõ ambigitur, in Italia uerò quatuor, in prouincijs autem quinq; habent excusationem. *Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi liberi nõ sint in potestate. Hæc exceptio reprobatur Inst. dictis uerbis hisce:* Siue in potestate sint, siue emancipati. *Concordat d. §. remittit, uerbis propositis hisce:* Etsi non sint in potestate. *Secunda exceptio est: Nisi liberi non sint legitimi. quæ exceptio approbatur d. §. remittit, uerbis hisce:* Legitimos autem liberos esse oportet omnes. *Tertia exceptio est: Nisi adoptiui sint liberi. Hæc exceptio approbatur Inst. de excusat. tutor. in prin. his uerbis:* Sed adoptiui liberi nõ prosunt. *Quarta exceptio est: Nisi liberi sint alijs in adoptionẽ dati. Hæc exceptio reprobatur Inst. d. loco, his uerbis:* In adoptionem autem dati, naturali patri prosunt. *Quinta exceptio est: Nisi non filij, sed filiæ uel nepotes sint. Hæc exceptio reprobatur sub conditione Inst. d. tit. §. item nepotes, his uerbis:* Item nepotes ex filio prosunt, ut in locum patris sui succedant: ex filia non prosunt. *Concordat l. 2. §. non solum. ff. de excusat. tut. his uerbis:* Non solũ aũt filij remissionẽ tutelæ tribuũt, & filiæ, sed etiã nepotes ex filijs masculis nati masculi & fœminæ. Auxiliantur autem tunc, quando patre eorum mortuo, illius locũ supplent auo. Quotcunque autẽ nepotes fuerint auo ex uno filio, numerantur pro uno filio. Hęc autẽ ex constitutionibus quæ de liberis loquũtur, possunt colligi: nusquam enim facilè est inuenire ubi de filijs loquatur cõstitutio, sed de liberis. Appellatio autẽ hæc & ad nepotes extenditur. *Admittitur exceptio proposita primùm, si nepotes non ex filio, sed ex filia sint nati: deinde, si pater nepotum adhuc uiuat: tertio admittitur in eo quod duo, tres, uel quatuor nepotes ex uno filio pro uno cõputantur. quæ omnia ex iam propositis constant. Sed et secundæ distinctioni concordat l. 2. in fine. C. qui numero liberorum, his uerbis:* Neq; filia amissa numero prodest ad declinanda municipalia munera, neq; nepotes numerantur, quorũ pater superest: cum suo nomine patri prosint. *Sexta exceptio est: Nisi liberi mortui sint. hi enim ad excusationem non prosunt. quæ exceptio approbatur Inst. de excusat. tutor. §. filij autem; his uerbis:* Filij autem superstites tantum ad tutelæ uel curæ muneris excusationẽ prosunt: defuncti autem non prosunt. *Concordat l. 2. §. remittit. ibi: oportet autem. ff. eo l. tit. his uerbis:* Oportet autem liberos uiuos esse, quãdo tutores patres dantur. Qui enim antea decesserunt, his non connumerantur: neq; rursus nocent, qui postea moriũtur. Et hæc ita inquit constitutio diui Seueri. Hoc autẽ uidetur quidem dictũ esse de tutore datò secundum testamentũ: conuenit autem & in omni alio. *Concordat item l. 2. in prin. C. qui numero liberorum. cuius uerba uide s. except. prox. in fine. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi post excusationem propositam sint mortui. quæ replicatio approbatur uerbis iã propositis hisce:* Neque rursus nocent, qui postea moriũtur. *Secunda replicatio est: Nisi in bello liberi sint amißi. Hæc replicatio approbatur Inst. d. tit. §. sed si in bello, his uerbis:* Sed si in bello amissi sunt: quæsitũ est an prosint? & constat eos solos prodesse, qui in acie amittũtur. hi enim qui pro republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam uiuere intelliguntur. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi extra aciẽ liberi sint amißi. quæ duplicatio constat ex uerbis iam propositis. Cõcordat l. 18. ff. de excusationib. his uerbis:* Bello amissi ad tutelæ excusationẽ prosunt. Quæsitum est autem qui sint isti: utrum hi qui in acie sunt interempti, an uerò omnes omnino qui per causam belli parentibus sunt abrepti in obsidione fortè? Melius igitur probabitur, eos solos q in acie amittũtur, prodesse debere, cuiuscunque sexus uel ætatis sint. hi enim pro republica ceciderunt. *Septima propositæ causæ exceptio est: Nisi liberi tempore creationis nondum fuerint nati. Hæc exceptio approbatur l. 2. §. remittit. ibi: qui autem ff. de excusationib. his uerbis:* Qui autem in uentre est, etsi in multis partibus legum comparatur iam natis, tamen neq; in præsenti quæstione; neq; in reliquis ciuilibus muneribus prodest patri: & hoc dictum est in constitutione diui Seueri. *Concordat d. l. 2. §. numerum, his uerbis:* Numerum autem liberorum determinatum cõstitutionibus esse oportet unicuiq; tunc, cum creantur. Nam si post creationem generantur, antequam iura remissionis præbeatur. qui enim post hoc geniti fuerint, non auxiliantur, ut constitutio Seueri & Antonini inquit. *Octaua exceptio est: Nisi pater filio tutor uel curator detur. Hæc exceptio approbatur l. 36. §. fin. ff. de excusationib. his uerbis:* Lucius Titius ex tribus filijs incolumibus unum habet emancipatũ eius ętatis, ut curatores accipere debeat. Quæro, si idem Titius pater petente eodem filio emãcipato curator à prętore detur, an iure publico uti

posfit, & nihilominus trium filiorum nomine uacationem postularet Paulus respondit, præmium quidem patri quod propter numerum liberorum ei competit, denegari non oportet. Sed cum filio suo curator petatur, contra naturales stimulos facit, si tali excusatione utendu sibi putauerit. *Nona exceptio est: Nisi non tutor, sed curator furioso uel mu to sit datus. Hæc exceptio reprobatur l.45.§.si à prætore.ff.de excusat.his uerbis:* Si à prætore detur curator mente capto, aut muto, siue ucutti: excusatur iure liberorum.

11. *Causa. De triplici tutela. Triplex quoq; tutela excusationem præstat ab alijs. quæ causa approbatur Inst.de excusat.tutor.§.item tria, his uerbis:* Item tria onera tutelæ non adfectatæ uel curæ, præstant uacationē, quamdiu administrantur: ut tamen plurium pupillorū tutela uel cura eorundē bonorum ueluti fratrum, pro una computetur. *Concordat l.2.§.fin.ff.de excusationib.his uerbis:* Amplius autē & qui habet tres tutelas aut tres curas, aut commixtas tres curas, & tres tutelas & adhuc manētes, hoc est nondū excēdentibus ætatem minoribus: hi excusantur ad tutelam, uel ad curā uocari. Sed tamē etsi curator quis fuerit nō impuberis, sed furiosi seu prodigi, in numerū curarū & hęc cōputabitur cura. Quod sic se habere docet constitutio Seueri & Antonini. Dicit eadē & nobilis Vlpianus de tutelis tribus. *Concordat uē l.unica.C.qui numero tutelarum, his uerbis:* Si tres tutelas uel curas eodem tēpore non defunctoriè susceptas, administras: oneri quartæ tutelæ seu curationis pupillorū seu adolescentiū non grauaberis. *Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi si quasdā ex tribus tutelis adfectauerit. Hæc exceptio elicitur ex Inst.d.§.item tria, ex his uerbis:* Non adfectatæ. *Concordat l.15.§.quandoq;.ff.de excusationib. his uerbis:* Quandoq; & qui tres habet tutelas uel curas, nō habet ius remissionis: puta, si quis affectauerit suscipere. Iam autē & qui modici patrimonij factus est tutor, affectasse uidetur. *Secunda exceptio est: Nisi patrens liberorum suorum tutelā gerat. Hæc exceptio reprobatur l.15.§.item Vlpianus.ff.de excusationib. his uerbis:* Vlpianus scribit, Si quis inter tres tutelas emancipati filij sui tutelam administret, an hoc ei in numerū procedat scio dubitatum? Inuenio tamen rescriptum, emancipatæ filiæ tutelam numerari inter onera oportere. *Tertia exceptio est: Nisi libertus patrono liberis tutor sit datus. quæ exceptio approbatur l.14.§.fin.ff. de excusat.tutor. cuius uerba uide 3.ead. quæst. in fine except. generalis.repl 9. Quarta exceptio uidetur esse: Nisi non tres tutelas, sed curas gerat. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ proposita sunt 3.ead.causa, in prin. Quinta exceptio est: Nisi inter tres curas connumeretur etiam cura reipublicæ. Hæc exceptio approbatur l.15.§.ratiocinatio.ff.de excusat. his uerbis:* Ratiocinatio ciuitatis neq; in numerū unius tutelę procedit. *Sexta exceptio est: Nisi periculo tantum alterius tutelæ sit obnoxius, uel tutor tantum honorarius. Hæc exceptio approbatur d.l.15.§.si ciuitatis, his uerbis:* Si ciuitatis magistratus, incidente ei creatione, obnoxius fuerit periculo tutelæ: hanc non cō numerabit alijs tutelis. quemadmodū nec fideiussores tutelæ: sed neq; qui ob honorē tutores conscripti sunt. *Planè exceptionis huius replicationem uide 3.except.13.repl.5. Septima exceptio est: Nisi eiusdem pupilli diuersa bona admini stret. Hæc exceptio approbatur l.30.§.cum oriundus. ff.de excusationib. his uerbis:* Cum oriundus ex prouincia Romæ domiciliū haberet, eiusdem curator decreto præsidis ac prætoris constitutus, rerū administrationē utrobiq; suscepit: placuit eum duas curationes administrare non uideri, quod uidelicet unius duo patrimonia non uiderētur. *Octaua exceptio est: Nisi plurium tutelā gerat, quibus unū idēq; patrimoniū est. Hæc exceptio approbatur l.3 ff.de excusat.tutor. his uerbis:* Tria onera tutelarū dāt excusationē. Tria autem onera sic accipienda sunt, ut nō numerus pupillorū plures tutelas faciat, sed patrimoniorum separatio. Et ideo qui tribus fratribus tutor datus est, qui indiuisum patrimoniū habent, uel quibusdam tutor, quibusdam curator: unam tutelam suscepisse creditur. *Concordat Inst. eod.tt.§.item tria onera. cuius uerba uide 3. ead.causa, in prin. Concordat item l.31.§.fin ff. eod. tt. cuius uerba uide 3.except.13.repl.2. Huius exceptionis replicatio est: Nisi inter pupillos patrimonium diuidatur. tunc enim habetur pro duab. uel pluribus tutelis. quæ replicatio approbatur d.§.fin. Nona exceptio est: Nisi una tutela per appellationem sit suspensa. Hæc exceptio reprobatur l.4.in prin.ff.de excusat.his uerbis:* Diximus tres tutelas habētes ad quartam nō uocari. Quæsitum est igitur, si quis duas habens tutelas, deinde ad tutelam tertiam uocatus appellauerit, & adhuc pendente iudicio appellationis ad quartam tutelam promoueatur: utrum à quarta se excusans, mentionem faciet & tertiæ, an omnino dimittet illam? & inuenio à diuo Seuero & Antonino constitutum, non oportere ad quartam promoueri à tertia appellantem, pendente tertiæ creationis excusatione: sed illius finem expectari, terminum futurum quartæ creationis recta ratione. si enim eo ordine quartam susciperet quis, eueniet ut post tertiam existentem iniusta tertiæ appellatione apparente, quatuor oneribus grauetur extra leges. *Decima exceptio est: Nisi pupilli unius uel alterius tutelæ pubertati proximi sint. Hæc exceptio approbatur l.17. in princ. ff. de excusat, his uerbis:* Non tantum

tantum magnitudo patrimoniorum intuenda est susceptarum trium tutelarum, eiusque quæ suscipienda est: sed etiam ætas pupillorum consideranda est, nam si priorum pupillorum ætas propo pubertatem sit, ita ut tantúmodo semestre tempus reliquum fuerit, aut eorum quorum suscipere tutelá cogitur: non dabitur excusatio, idq; principalibus constitutionibus cauetur. *Vndecima exceptio est: Nisi una aut altera tutela sit finita. Hæc exceptio approbatur l. unica. §. finito. C. qui numero tut. his uerbis:* Finito autem officio pubertate pupillorum, uel ætate adolescentum: aliæ substitui possunt, licet nondũ ratio tutelæ siue curæ administratæ reddita sit. *Cõcordat Inst. de excus. tut. §. item tria onera. ibi: quamdiu administrantur. cuius uerba uide s. ead. causa. in prin. Concordat item l. 2. §. fin. ff. eod. tit. cuius uerba uide itidem ead. causa, in prin. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi nondum tutelæ finitæ ratio reddita sit. quæ replicatio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Licet nondũ ratio tutelæ siue curæ administratæ reddita sit. *Altera replicatio est: Nisi una ex tribus finita, duæ aliæ offerantur. tunc enim non nisi ad unã cogi potest. quæ replicatio approbatur & declaratur per ea quæ habentur s. except. 13. repl. 1. Duodecima exceptio est: Nisi pupillum hæreditate paterna tutor abstinuerit, tunc enim eius tutela habetur pro finita. quæ exceptio approbatur l. 31. §. & eum qui. ff. de excus. his uerbis:* Et eum qui pupillum bonis paternis abstinuerat, detinendum in quarta tutela existimaui, quasi deposita illa. *Decimatertia exceptio est: Nisi numerus tutelarum ternarius non sit perfectus. Hæc exceptio approbatur per ea quæ proposita sunt s. ead. causa, in prin. Eius autem replicatio prima hæc est: Nisi duas tutelas habenti, postea aliæ duæ offerantur. tunc enim priore postea allata admissa alteram posteriore loco oblatam, suscipere non cogitur. quæ replicatio approbatur l. 6. in prin. ff. de excusat. his uerbis:* Si duas habenti tutelas aliæ duæ simul superinductæ fuerint, uel ordine tertia auxiliabitur ei ad remissionem quartæ: & si Imperator fuerit qui quartam iniunxerit, aut tertiam, & antequam cognoscat Imperatoris mãdata, promotus erit ad aliam. Si autem ordo non apparuerit, sed una die duæ creationes proponentur in diuersis chartis: non qui creatus est, sed qui creauit, eliget quam oporteat eum suscipere. *Concordat l. 31. in prin. usq; ad §. & eum. ff eod. tit. his uerbis:* Si is qui tres tutelas administrabat, duobus pupillis diuersis decretis datus est, & priusquam causas excusationis allegaret, unus ex pupillis quorũ iam tutelam administrarat, decessit: ubi desijt ei competere excusatio, statim tenuit eum prius decretum, quasi in locum tertiæ tutelæ quarta subroganda. nam ipso iure tutor est, & antequam excusetur. Poterit ergo à tutela eius qui nunc quarto loco inuenitur, excusari. Sed cum non sit excusatus, necessariò subeundum est onus illius quoq; tutelæ. Nec me mouet, quod dicat aliquis hoc non exigi, an administretur tutela. Hoc enim eò pertinet, ne sit finita administratio. Cæterùm si periculum sustineat cessationis, puto ei imputandam quoq; eam tutelam. Idem euenire potest, si duobus testamentis, cum haberet tres tutelas, tutor datus est: ubi non apertarum tabularum tẽpus inspici debebit, si quæratur quæ prior delata sit tutela, sed aditæ hæreditatis uel conditionis existentis. Illã quoq; erit differentia tutelarum, de quibus diximus, si tertia & quarta sit delata, licet in quarta prius detentus sit: quod huius (id est quartæ) ex quo iussus est administrare, illius, ex quo datus est, periculum sustinet.

Secunda replicatio est: Nisi una uel duæ tutelæ, quas habet solas, ita diffusæ & negociosæ sint, ut aut illis sufficiat. Hæc replicatio approbatur d. l. 31. §. fin. his uerbis: Cæterùm putarem rectè facturum prætorem, si etiam unam tutelam sufficere crediderit, si tam diffusa & negociosa sit, ut pro pluribus cedat. Neq; igitur fratres & sorores plurium loco habendi sunt: sed neq; fratres, si idem patrimonium habent, & ratio administrationis pariter reddẽda est: & ex diuerso fratrum diuiso patrimonio duæ tutelæ sunt. Non enim (ut dixi) numerus pupillorum, sed difficultas rationum conficiendarum & reddendarum consideranda est. *Tertia replicatio uidetur esse: Nisi unius tutelæ plures habeat pupillos. Hæc replicatio reprobatur uerbis iam propositis: de qua re uide plura s. exc. 8. Quarta replicatio uidetur esse: Nisi una tutela patrimonia habeat in diuersis prouincijs sita. Hæc replicatio reprobatur per ea quæ dicta sunt s. except. 7. Quinta replicatio est: Nisi eum ad tutelam uocatus, haberet tantùm unam aut alteram tutelam, uel nullam pater eius uel filius, aut frater qui in eiusdem est potestate, habeat reliquas, ita ut illis computatis suppleatur ternarius tutelarum numerus. quæ replicatio approbatur l. 5. ff. de excusationibus, his uerbis:* Tria onera in domo una esse sufficit. Proinde si pater alicuius, uel filius, uel frater qui est in eiusdem potestate, tria onera sustineat, quæ ad periculum patris sui spectent: quia uoluntate eius administrant, omnibus excusatio à tutela competit. Sed si non uoluntate patris administrent, non prodesse, sæpè rescriptum est. *Concordat l. 4. §. si pater. ff. eod. tit. his uerbis:* Si pater in trib. fuerit muneribus, aut tutelarum aut curarum, filius ipse non uexabitur. Et ita constitutum est à diuo Seuero & Antonino. Hoc aũt & econtrariò est, quòd

oportet filios remissionem tutelarum patri dare: & rursus utriusq; cōmunes, id est, unam filij, & duas patris, aut è conuerso. Tunc aūt hæc ita se habent, cum onus uni domui, non separatis obtingit. Scribit autē eadem hæc & nobilissimus Vlpianus. *Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi filius uel frater non sint in eiusdem potestate. quæ duplicatio constat ex uerbis iam propositis, hisce:* Tunc autem hæc ita se habent, cum onus uni domui, non separatis obtingit. *Altera duplicatio est: Nisi filius sine uoluntate patris tutelam susceperit. quæ duplicatio approbatur d. l. 5. uerbis superius propositis hisce:* Sed si non uoluntate patris administrent, non prodesse sæpè rescriptum est. *Sexta replicatio est: Nisi is qui unam saltem aut alteram tutelam habet, aliarum quoq; periculum sustineat. Hæc replicatio ipso quidem iure reprobatur per ea quæ proposita sunt s. except. 6. Admittitur tamen in patre & filijs, ut iam repl. prox. est ostensum. Hæc de secunda causa.*

III. *Causa, est senectus. quæ causa approbatur Institut. de excusat. §. item maior, his uerbis:* Item maior septuaginta annis à tutela & cura se potest excusare. *Concordat l. 2. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Excusantur à tutela & cura, & qui septuaginta annos compleuerūt. Excessisse aūt oportet septuaginta annos tempore illo quo creantur, aut quo hæreditatē adijt quis, aut quo conditio quæ testamento inscripta est, completa est: non infra tempora excusationis. Aetas aūt probatur, aut ex natiuitatis scriptura, aut alijs legitimis demōstrationibus. *Concordat item l. unica. C. qui ætate se excusant, his uerbis:* Pater tuus, si maior est annis septuaginta, ad tutelam uel curā deuocatus, excusare se solenniter potest. *Huius causæ exceptio hæc est: Nisi minor sit septuaginta annis. quæ exceptio ex iam propositis constat.*

IIII. *Causa. Si minor sit uigintiquinq; annis, is cui tutela defertur. Hæc causa approbatur l. 10. §. si libertus. ff. de excusationib. cuius uerba uide s. c. 4. quæst. 2. exc. 12. repl. 4. Planè hodie minor uigintiquinq; annis etiam sine excusatione inutiliter tutor datur. de qua re uide s. cap. 4. quæst. 2. except. 20.*

V. *Causa Si tutor datus, aduersa ualetudine laboret. Hæc causa approbatur Institut. de excusationibus. §. item propter, his uerbis:* Item propter aduersam ualetudinem, propter quā ne suis quidem negocijs interesse potest, excusatio locum habet. *Concordat l. unica. C. qui morbo se excusant. his uerbis:* Luminibus captus, aut surdus, aut mutus, aut furiosus, aut perpetua ualetudine tentus, tutelę seu curationis excusationem habet. *Item concordat l. 10. §. fin. cū duabus legibus sequentib. ff. de excus. his uerbis:* Aduersa quoq; ualetudo excusat, sed ea quæ impedimēto est, quo minus quis suis rebus superesse possit, ut Imperator noster cum patre rescripsit. Et non tantùm ne incipiát, sed ab accepta etiam excusari debét. Idem Vlpianus scribit: sed in hoc rescripto adiectū est, solere eos uel ad tempus uel in perpetuū excusari, prout ualetudo est qua adficitur. *Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi talis sit ualetudo, in qua suis rebus superesse possit. quæ exceptio approbatur uerbis supradictis hisce:* Sed ea quæ impedimento est, quo minus quis suis rebus superesse possit. *Secunda exceptio est: Nisi ante aduersam ualetudinē tutor sit datus. Hæc exceptio reprobatur uerbis supradictis hisce:* Et nō tantùm ne incipiant, sed ab accepta etiam excusari debent. *Concordat l. 40. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Post susceptam tutelam cæcus, aut mutus, aut surdus, aut furiosus, aut ualetudinarius deponere tutelam potest. *Tertia exceptio est: Nisi aduersa ualetudo non sit perpetua, sed temporaria. Hæc exceptio approbatur uerbis supradictis hisce:* Sed in hoc rescripto adiectū est, solere eos uel ad tempus, uel in perpetuum excusari, prout ualetudo est qua adficitur. *Concordat d. l. 10. §. penult. cuius uerba uide s. cap. 4. quæst. 2. except. 12. repl. 2. Huius exemplum est, si tutor furiosus sit factus: qui furor intermittit. quod proponitur in legibus s. d. except. 32. repl. 3. annotatis. Quarta exceptio: Nisi ob oculum tantum amissum quis uelit excusari. Hæc exceptio approbatur l. 9. C. de excus. tut. his uerbis:* Frater tuus non ideo à tutela uel cura excusari debet, quòd oculum amisit. Proinde intelligis munus susceptum eum deserere non posse.

VI. *Causa. Si literas nesciat. Hæc causa approbatur Inst. de excus. tut. §. similiter, his uerbis:* Similiter eos, qui literas nesciūt, excusandos esse, diuus Pius rescripsit: quāuis & imperiti literarū possint ad administrationē negociorum sufficere. *Huius causæ exceptio hæc est: Nisi expers negociorum non sit. quæ exceptio approbatur l. 6. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Eius qui se negat literas scire, excusatio accipi nō debet: si modò expers non sit negociorum.

VII. *Causa. Si humilis uel rusticus sit. Hæc causa approbatur certo modo d. l. 6. §. penult. his uerbis:* De rusticis & humilib. & illiteratis scribit Paulus ita: Mediocritas, & rusticitas interdum excusationem præbent, secundum epistolas diuorum Hadriani & Antonini.

VIII. *Causa. Si pauper sit. Hæc causa approbatur Inst. de excusat. §. sed & propter, his uerbis:* Sed & propter paupertatem excusationē tribui, tā diui fratres, quā per se diuus Marcus rescripsit, si quis imparē se oneri iniuncto possit docere. *Cōcordat l. 7. ff. eod tt. his uerbis:* Paupertas sanè dat excusationē, si quis imparē se oneri iniūcto possit probare: idq; diuorū fratrū rescripto cōtinetur. *Cōcordat itē l. 40. in fine ff. eod. tt. his uerbis:* Paupertas quæ operi & oneri tutelę impar est, solet tribuere uacationē.

IX. Causa.

X. *Causa. Si ingenuus libertino tutor detur. Hæc causa approbatur l. 1. §. dicendum. ff. de excusat. tutor. his uerbis:* Libertiuis pupillis ingenuos tutores uel curatores præsides non dabũt, nisi omnimodo libertinorum penuria secundum locum illum fit. Libertinis enim libertinos solos oportere dari, qui ex eodẽ loco sint, oratio diui Marci iubet. Si autem dabitur, diuus Seuerus impuberum curam habens, obligatum eum esse rutelæ, nisi iustè rationes reddiderit, rescripsit. *Concordat l. 27. §. fin. ff. de tutorib. datis. cuius uerba uide s. cap. 4. quæst. 1. except. 8. Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi sese non excusauerit. quæ exceptio ex legibus iam propositis constat. Secunda exceptio est: Nisi nõ intra legitimum tempus excusationem proposuerit. Hæc exceptio approbatur l. 13. C. de excus. tut. his uerbis.* Excusationis quidem tuæ, si ingenuus libertino turor datus es, certa causa est. Sed cum te præses prouinciæ audiendum non putauerit propter præscriptionem, quasi tardius adires, nec à decreto prouocaueris: intelligis parendum esse sententiæ. *Plura de hac præcedente exceptione uide j. inter exceptiones generales ead. quæst. Tertia exceptio est: Nisi pupillus libertus ius aureorum annulorum habeat. Hæc exceptio approbatur l. 44. in prin. ff. de excus. his uerbis:* Cum ex oratione diui Marci ingenuus libertino tutor datus excusari debeat: eandem excusationem competere eriã ei qui ius annulorum impetrasset, Imp. noster cũ diuo Seuero patre suo rescripsit. Ergo si pupillo libertino habenti ius annulorum datus sit, ingenuus tutor uel curator: consequens est, ut excusatio eius ob hanc conditionũ diuersitatem non debeat accipi. At si antequã pupillus uel pubes minor annis uiginti quinque ius annulorum acciperet, Lucius Titius ei datus, ut ingenuus excusatus fuit: post impetratũ beneficiũ denuò idem tutor curator ue dari poterit, exemplo eo quo placuit & rescriptũ est eo qui tẽpore, quod intra annũ erat ex quo reipublicæ causa abesse desierat excusatus fuit: præterito eo, ipsum suo loco dari posse. *Quarta exceptio uidetur esse: Nisi ex liberto ingenuus factus sit, impetrato iure annulorũ. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Eandem excusationẽ competere etiam ei qui ius annulorum impetrasset.

X. *Causa. Si Senator ei qui in nulla dignitate positus est, tutor datus sit. De hac causa uide s. c. 4. quæst. 2. except. 7. in fine.*

XI. *Causa. Si tutor datus debitor uel creditor sit pupilli. De hac causa dictum s. cap. 4. quæst. 2. except. 13.*

XII. *Causa. Si quis tutelam alicuius gessit, à cura eius excusatur. quæ causa approbatur Inst. de excusat. tut. §. qui tutelam, his uerbis:* Qui tutelam alicuius gessit, inuitus curator eiusdem fieri nõ compellitur: in tantum, ut licet paterfamilias, qui testamento tutorem dedit, adiecerit se eundem curatorẽ dare: tamen inuitũ eum curã suscipere non cogendũ, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. *Cõcordat l. 20. C. de excus. tut. his uerbis:* Curator adultis nominatus, quorũ tutor antea fuerat, inuitus in administratione teneri non potest. Proinde si dies excusationibus præfinitus, nondũ excessit, uti competẽti defensione potes. *Proposita causæ exceptio prima hæc est: Nisi intra legitimum tempus excusatio fuerit proposita. quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Si dies excusationibus præfinitus nondũ excessit. *His dies quis sit, dicetur j. quæst. 4. A quo die autem incipiat currere tempus legitimum, definitur l. 16. ff. de excus. tut. his uerbis:* Caius testamento suo Nigidium filio suo tutorem dedit, eundemq; usq; ad uicesimum quintum annum curatorem constituit. Quæro, cum liceat Nigidio à curatione etiam citra appellationẽ se excusare, ex qua die tempora quæ in excusationibus obseruãda diuus Marcus constituit, computanda sunt: utrum ex die aperti testamenti, an ex quo ad negocia gerenda uocatur, id est post decimumquartũ annum impletũ? Modestinus respondit, excusationem à cura tunc necessariam esse, cum decreto prætoris seu præsidis confirmatus curator fuerit. *Secunda exceptio uidetur esse: Nisi testator tutorem in testamento datum, eundem & curatorem esse uoluerit. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis. Concordat Inst. d. §. qui tutelam. Tertia exceptio est: Nisi libertus liberorum patroni sui tutelam gesserit. hic enim à cura eorum ob hoc non excusatur. quæ exceptio approbatur l. 5. C. de excusat. tutor. his uerbis:* Libertos à tutela uel cura liberorum patroni seu patronæ nullam excusationem impetrare posse, amplissimus ordo, authore diuo Marco, censuit. Et ideo nec illud eis prodesse debet, quo minus curatores etiam inuiti, patroni seu patronæ liberis dentur, quòd eorundem tutelam administrauerunt. *Plura de hac exceptione uide j. eod. cap. inter except. generales.*

XIII. *Causa. Si tutor datus, alia ratione eiusdem tutelæ periculo sit obnoxius. Hæc causa reprobatur l. penult. ff. de tutorib. datis. cuius uerba uide s. cap. 4. quæst. 2. except. 26.*

XIIII. *Causa. Si litem cum pupillo uel adulto habet. Hæc causa reprobatur Instit. de excusat. tutor. §. item propter litem, his uerbis:* Propter litem quam cum pupillo uel adulto tutor uel curator habet, excusari non potest: nisi fortè de omnibus bonis uel hæreditate controuersia sit. *Concordat l. 21. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Propter litem, quam quis cum pupillo habet, excusare se à tutela non potest

potest: nisi fortè de omnibus bonis, aut plurima parte eorum controuersia sit. *Huius causæ reprobatæ exceptio prima hæc est: Nisi de omnibus bonis, aut maxima bonorum parte inter nominatum & pupillum controuersia sit. quæ exceptio ex iam propositis constat. Secunda exceptio est: Nisi de hæreditate controuersia fit. Hæc exceptio approbatur Instit. d. §. item propter, in uerbo:* Vel hæreditate. *Cui concordat l. 20. ff. de excusationibus, his uerbis:* Si pupillum patruus contendat exhæredatum esse, & se hæredem scriptum: æquum est tutorem pupillo dari, recepta patrui excusatione: uel si nolit excusationem petere, remoto eo à tutela, ita litem de hæreditate expedire. *Concordat item l. 16. C. eod. tt. his uerbis:* Si (ut allegas) tutor his datus es, cum quibus disceptationem hæreditatis tibi esse proponis, & tempora antiquitus excusationibus præstituta, etiam nunc opitulantur: adite præsidem prouinciæ potes, formæ super ea statutorum principalium obtemperari pro sua grauitate iussurum. *Tertia exceptio est: Nisi status controuersia fit. Hæc exceptio approbatur l. 6. §. amplius. ff. d. tt. his uerbis:* Absoluitur à tutela, cum quæstionem quis pupillo de statu mouet: cum uidetur hoc non calumnia facere, sed bona fide. Et hoc diuus Marcus & Verus promulgauerunt. *Hæc de iure quo causa proposita reprobatur. sint dicta Planè iure nouo causa proposita uidetur approbari: cum nec debitor, nec creditor pupilli, etiam uolens ei tutor dari possit, secundũ ea quæ proposita sunt 3. cap. 4. quæst. 2. except. 11.*

X V. *Causa. Si aduersus matrem pupilli actionem habeat. Hæc causa reprobatur l. 19. C. de excusat. tutor. his uerbis:* Inusitatam rem desideras, de tutela filij te dimitti postulans, quòd te posse contrario tutelæ iudicio matrem eius conuenire, contendis.

X V I. *Causa. Si tutor datus, inimicitias capitales cum patre pupillorum exercuit. Hæc causa approbatur Institut. de excusat. tutor. §. Inimicitiæ, his uerbis:* Inimicitiæ, quas quis cum patre pupillorum uel adultorum exercuit, si capitales fuerint, nec reconciliatio interuenit: à tutela uel cura solent excusare. *Concordat l. 6. §. dat remissionem ff. eod. tt. his uerbis:* Dat remissionem tutelæ & capitalis inimicitiæ contentio facta aduersus patrem pupillorum: nisi secundum testamentum apparuerit datus tutor, nisi postquam scriptum est testamentum, capitale certamen eis inuicem constitit: uel nisi antiquior quidem est testamento inimicitia, propter hoc autem uideatur esse datus tutor, ut supponatur debito & negocijs: & hoc ex epistola Imperatoris Seueri ostenditur. *Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi inimicitiæ non fuerint capitales. quæ exceptio constat ex Institut. d. §. inimicitiæ. ibi: Si capitales fuerunt, item ex d. §. Dat remissionem. ibi:* Capitalis inimicitiæ contentio. *Secunda exceptio est: Nisi inimicitiæ fuerint recõciliatæ. quæ exceptio constat ex uerbis supra propositis hisce:* Nec reconciliatio interuenit. *Tertia exceptio est: Nisi in testamento tutor datus sit. quæ exceptio approbatur uerbis d. §. dat remiss. propositis hisce:* Nisi secundum testamentum apparuerit datus tutor. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi post testamentum factum inimicitiæ interuenerint. quæ replicatio constat ex uerbis supradictis hisce:* Nisi postquam scriptum est testamentum, capitale certamen eis inuicem constitit. *Secunda replicatio est: Nisi ob inimicitias in testamento tutor datus sit. quæ replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Vel nisi antiquior quidem est testamento inimicitia, &c. *de qua re uide 3. causa prox.*

X V I I. *Causa. Si propter inimicitias tutor datus sit. Hæc causa approbatur dictis uerbis hisce:* Vel nisi antiquior quidem est testaměto inimicitia, propter hoc autem uideatur esse datus tutor, ut supponatur debito & negocijs. *Concordat Institut. de excusat. tutor. §. item si propter, his uerbis:* Item si propter inimicitias aliquem testamento tutorem pater dederit, hoc ipsum præstet ei excusationem: sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelam administraturos patri pupillorum promiserunt.

X V I I I. *Causa. Si propterea tutor nominatus est, ut metu creationis, pecunia data, se redimat. Hæc causa approbatur l. 14. C. de excus. tutor. his uerbis:* Seuerè et præses prouinciæ exequetur, si animaduerterit auunculũ tuum propterea nominatum tutorẽ, ut metu huiusmodi creationis à magistratibus iniuriã redimat. Quin si aliqua ei excusatio cõpetit, & nõ alia causa nominatus est, quàm ut litigetur: quod in ea re adsumptũ fuerit, is q eũ nominauit, iuxta formã cõstitutionũ ei reddere cogetur.

X I X. *Causa. Si patri pupillorũ ignotus fuit. Hæc causa reprobatur Inst. de excus. tut. §. non esse, his uerbis:* Non esse autẽ admittendam excusationẽ eius, qui hoc solo utitur, quòd ignotus patri pupillorum sit, diui fratres rescripserunt. *Concordat l. 15. §. qui dixerit. ff. eod. tt. his uerbis:* Qui dixerit seipsum ignotum esse patri uel matri pupilli: non propter hoc excusabitur.

X X. *Causa. Si controuersiam status à patre pupillorum passus est. Hæc causa approbatur Inst. de excus. tut. his uerbis.* Itẽ is qui status cõtrouersiã à pupillorũ patre passus est, excusatur à tutela.

X X I. *Causa. Si res cũ pupillo cõmunes habet. Hæc causa reprobatur l. 21. C. de excus. tut. his uerbis:* Quod res cũ uterinis fratrib. tibi cõmunes esse, proferis, ad excusationẽ tutelæ nõ est idoneũ: cum harũ diuisio curatore dato, fieri possit.

X X I I.

XXII. *Causa. Si pupilli nomine actiones aduersus cognatos suos sint mouendæ. Hæc causa approbatur L.11.C.d.tt. his uerbis:* Humanitatis ac religionis ratio non permittit, ut aduersus sororem uel filios sororis actionum necessitates tutelæ occasione suscipias: cum & ipsius etiam pupilli, cui tutor datus es, aliud exigere uideatur utilitas: scilicet ut eum tutorem potius habeat, qui ad defensionem eius non inhibeatur affectu. Iuxta formam igitur, quam consulti dedimus, prætorem adiri oportet, ut & iusto tuo desiderio, & pupilli illius commodo consulatur.

XXIII. *Causa. Si pupilli bona in alio loco sita sint, quàm in quo tutor datus domicilium habet: ab illorum administratione excusatur, quæ causa approbatur l.10.§. & qui in testamento.ff. de excusat. his uerbis:* Et qui in testamento dati sunt tutores, renuent secundùm leges administrationem earum possessionum, quæ in alia sunt prouincia: quod ostendit subiecta diui Seueri constitutio. Diui Seuerus & Antoninus Augusti Valerio: Testamento tutor datus ante præfinitum diem adire præsidem prouinciæ debuisti, & postulare, ut ab administratione earum rerum, quæ in alia prouincia erant, liberareris. *Concordat l.19. ff. eod. tt. his uerbis:* Illud usitatissimum est, ut his qui in Italia domicilium habent, administratio rerum prouincialium remittatur. *Item concordat l.21.§ penult. & ult ff. eod.tt. cuius uerba uide 5.cap 4.quæst.2. except. 33. repl. 8. item concordat l.42.ff. eod. tt. cuius uerba uide 3.m fine except. general. 2. repl. 2. Item cōcordat l.ult. §. ult. ff. eod. tt. his uerbis:* Sed & hoc genus excusationis est, si quis se dicat ibi domicilium non habere, ubi ad tutelam datus est: idq; Imp. Antoninus cum diuo patre significauit. *Concordat item l.1.C. de excusat. tutor. cuius uerba uide 5.cap.4. quæst. 2. except. 33. repl. 8. item concordat l.11.C.eod.tt. cuius uerba uide 5.d.quæst. 9. except. 32. repl. 5. concordat item l.12.§.fin.ff. de excusationibus. cuius uerba uide 3 except generali 11. repl. 3. Concordat deniq; l.38.§. patruus. ff. de admistr. tut. his uerbis:* Patruus testamento fratris filio tutor datus, cum in Italia domicilium haberet tam Italicarum rerum quàm prouincialium, &c. *Vide item plura de causa proposita 5. cap.4. quæst. 2. exc. 14. itē 3. lib. prox. ca. 3. officio 17.*

XXIIII. *Causa. Si pupillus nil nisi nudam rerum proprietatem habeat, usufructu penes alium subsistente. Hæc causa reprobatur l.18. in fine. C. de excus. tut. his uerbis:* Quod omnium bonorum patrem pupilli usumfructum reliquisse quondam uxori suæ proponis: ad excusandos uos à tutela non est idoneum.

XXV. *Causa. Si potestatem aliquam habeat tutor nominatus, uel in dignitate ac magistratu positus est. Hæc causa approbatur Inst. de excus. §. & qui potestatem, his uerbis:* Et qui potestatē aliquam habent, se excusare possunt, ut diuus Marcus rescripsit: sed susceptam tutelam deserere non possunt. *Concordat l.6.§. Vlpianus quoq; ff. eod. tt. his uerbis:* Gentium præsidatus (puta Asiæ, Bithyniæ, Cappadociæ) tribuit immunitatem à tutela, hoc est, quoad in præsidatu sunt. Tutela enim non est reipublicæ munus, nec quo ad impēsam, sed ciuile, nec prouinciale uidetur tutelam administrare. Remittuntur à tutela & cura magistratus ciuitatum. *Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi ædilis fit, hic enim non est excusatus. quæ exceptio approbatur l.17.§.1. qui. ff. eod. l. tt. his uerbis:* Is qui ædilitate fungitur, potest tutor dari. nā ædilitas inter eos magistratus habetur, qui priuatis muneribus excusati sunt, secundum diui Marci rescriptum. *Secunda exceptio est: Nisi antequā magistratum iniret, tutor datus sit. Hæc exceptio approbatur d.§.11 qui. his uerbis:* Sanè notū est, quòd gerentibus honorē, uacationē tutelarū cōcedi placuit. Vacare aūt eos qui tunc primū uocētur ad suscipiendū officiū tutelæ: cæterū eos qui iā se miscuerūt administrationi, nec tempore quidē magistratus uacare. *Concordat l.23. in pr. m. ff. eod. tt. cuius uerba uide 3. except. 4. item concordat Instit. de excus. tut. §. & qui potestatē. ibi: sed susceptā. cuius uerba uide pau lo superius ead. causa in prin. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi cum quis tutor esset pupilli, in nulla dignitate positi, postea senator sit factus. quæ replicatio approbatur l.15.§. scire oportet. ibi: Si aūt quis. §. eod. tt. cuius uerba uide 5. cap. 4. quæst. 2. exc. 7. Tertia exceptio est: Nisi ad tutelam uocetur eius, qui in dignitate aliqua positus est. quæ exceptio approbatur d. §. scire oportet. Quarta exceptio est: Nisi magistratus municipalis sit. Hæc exceptio approbatur l.23. in prin. ff. d. tt. his uerbis:* Propter magistratū quē in municipio qs erat administraturus, tutelæ excusatione nō habere Vlpianus respōdit. *Diuersum cōstituitur in magistratib. ciuitatū l.6.§. Vlpianus quoq; in fine. cuius uerba uide 5. ead. caus. in prin.*

XXVI. *Causa. Si res principis uel fisci administret. Hæc causa approbatur l.41. in prin. ff. de excusationibus, his uerbis:* Administrantes res principū, ex indulgentia eorū, licet citra codicillos, à tutela, itemq; cura tempore administrationis delata, excusantur. Ideq; custoditur in his qui præfecturā annonæ uel uigiliū gerūt. *Concordat Inst. eod. tt. §. ut diuus, his uerbis:* Diuus Marcus in semestrib. rescripsit, eū qui res fisci administrat, à tutela uel cura, quādiu administrat, excusari posse. *huius species sequūtur.*

XXVII. *Causa. De eo cui princeps curā alicuius rei iniūxit, proponitur l.22. ff. de excusationib. his uerbis:* Hi quib. princeps curā alicuius rei iniunxit, excusantur à tutela, donec curā gerunt.

XXVIII. *Caus. De præfectis annonæ et uigiliū proponitur l.41. in pr. ff. d. tt. cuius uerba uide 5. caus. 26.*

XXIX.

XXIX. *Causa. De exactoribus tributorũ proponitur l. 10. C. de excusat. tutorum, his uerbis:* Exactores tributorum tanto tempore, quanto rationem tributariam tractauerint, non solum ab oneribus, sed etiã à tutelis uacationem habere, dubitare non debuisti.

XXX. *Causa. De colono patrimoniali proponitur l. ult. C. qui dare tutores, his uerbis:* Ne magistratuum ulterius procedat licentia: plenius designamus, ne patrimonialem colonum, siue alium qui priuilegio ab hac nuncupatione defenditur, tutelæ muneris adstringat officium. *Huius causæ exceptio hæc est: Nisi non patrimonialis colonus sit, sed conductor rerum fiscalium. quæ exceptio approbatur l. 8. C. de excusat. tutor. his uerbis:* Coloni, id est, conductores prædiorum ad fiscum pertinentium hoc nomine excusationem à muneribus ciuilibus non habent. Ideoq; iniunctæ tutelæ munere fungi debent.

XXXI. *Causa. De silentiarijs proponitur l. ult. C. de excusat. tutor. his uerbis:* Viros clarissimos sacri nostri palatij silentiarios, circa latus nostrum militantes, de tutelis & curationibus excusari sancimus. *Concordat l. 3. §. ad hæc. C. de silentiarijs, hisce uerbis:* De tutelis & curationibus silentiarios excusari sancimus: ne alienarum rerum administrationem sobire compellantur, qui propter nostra ministeria nec suis curam seu prouisionem diligenter deferre possunt.

XXXII. *Causa. De conductoribus uectigalium reprobatur l. 15. §. qui uectigalia. ff. de excusationibus, his uerbis:* Qui uectigalia conduxit à ciuitatibus, non excosatur à cura.

XXXIII. *Causa. De mensoribus frumentarijs approbatur l. 26. ff. de excusat. tutor. his uerbis:* Mensores frumentarios habere ius excusationis apparet ex rescripto diuorum Marci & Commodi, quod rascripserunt præfecto annonæ.

XXXIIII. *Causa. De eo qui immunitatem habet ciuilium & publicorum munerum. Hæc causa reprobatur l. 15. §. qui accepit. ff. de excusationibus, his uerbis:* Qui accepit uel habet immonitatem cioilium uel publicorum munerum, hic à tutela uel cura non excusabitur. *Concordat l. 17. §. non omnia. ff. eod. tit. his uerbis:* Non omnia corpora uel collegia uacationem tu telarum habent, quamuis muneribus municipalibus obstricta non sint, nisi nominatim id priuilegium eis indultum sit. *Contradicit d. l. 17. §. eos qui, his uerbis:* Eos qui in corporibus sunt (ueluti fabrorum) quosq; immunitatem habere dicimus: etiam circa tutelarum extranaorum hominum administrationem habebunt excusationem: nisi facultates eorum adauctæ fuerint, ut ad cętera quoque munera publica suscipienda compellantur. Idq; principalibus constitutionibus cauetur.

XXXV. *Causa. De inquilinis castrorum approbatur d. l. 17. §. fin. his uerbis:* Inquilini castrorum à tutelis excusari solent, nisi eorũ qui & ipsi inquilini sunt, & in eodẽ castro eadẽq; conditione sunt.

XXXVI. *Causa. De nauicularijs approbatur l. 14. C. de excusat. tutorum, his uerbis:* Excusationem nauiculariis tutelæ siue curæ hactenus ipsis tribuimus, ut in hoiusmodi officijs minoribus sui tantum corporis obligentur. *Ait Imper.* Vt in huiusmodi officijs minoribus sui tantum corporis obligentur. *Hæc est prima propositæ causæ exceptio, de qua uide plura J. inter except. generales. Secunda exceptio est: Nisi domini nauium, non ipsi nauicularij excusatione uti uelint. quæ exceptio approbatur l. 17. §. penult. ff. eod. tit. his uerbis:* Domini nauium non uidentur haberi inter priuilegiarios, ut tutelis uacent, idq; diuus Traianus rescripsit.

XXXVII. *Causa. De librarijs & calculatoribus reprobatur l. 15. § neq; librarios. ff. de excusationibus, his uerbis:* Neq; librarios, neq; calculatores, quos uulgò rationarios dicimus, habere immunitatem dicunt diuorũ constitutiones.

XXXVIII. *Causa. De eo qui reipublicæ causa abest, proponitur & approbatur Instit. de excusat. tutor. §. item qui reipub. his uerbis:* Item qui reipublicæ causa absunt, à tutela uel cura excusantur. Sed etsi fuerint tutores uel curatores dati, deinde reipubl. causa abesse cœperint: à tutela uel cura excusantur, quatenus reipub. causa absont: & interea curator loco eorum datur. Qui si reuersi fueriut, recipiunt onus tutelæ: nam nec anni habent uacationem, ut Papinianus libr. V. responsi scripsit. nam hoc spacium habent ad nouas tutelas uocati. *Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi tutor datus sit, antequam reipub. causa abesse cœperit. quæ exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Sed etsi fuerint tutores uel curatores dati, deinde reipub. causa abesse cœperint à tutela uel cura excusantur. *Concordat l. 1. C. si tutor reipub. causa, his uerbis:* Qui tutores uel curatores dati reipublicæ causa absuturi sunt, ad tẽpus se excusare debent à tutela, ne etiam medij temporis periculo adstringantur. Quod quidem si & tu fecisti, interualli eius quo absuisti, periculum non debes pertimescere. Quod si id prætermisisti: ut priore loco is conueniatur, qui administrauit, de iure postulabis. *Secunda propositæ causæ exceptio est: Nisi reipublicæ causa abesse desierit. Hæc exceptio approbatur l. 1. C. in quibus casibus tutorem habenti. cuius uerba uide J. cap. 8. causa 18. concordat l. 44. in prin. ibi: exemplo eo quo placuit. ff.

cuit ff. de ex[c]usat. tutor. his uerbis: Rescriptum est, eũ qui tempore, quod intra annũ erat, ex [q]uo reipublicæ causa abesse desierat, excusatus fuit: preterito eo ipsum suo loco dari posse. Concordat l. 1. C. de profess. & medicis. cuius uerba uide §. lib. 13. cap. 4. reg. 46. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi annus ex quo reipub. causa abesse desijt, nondum excesserit. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce: Qui tempore quod intra annum erat, ex quo reipublicæ causa abesse desierat, excusatus fuit. Concordat l. 2. C. Si tutor reipubl. causa, his uerbis: Certum est eos qui reipub. causa abesse desierũt, omni noua tutela anno carere debere. Concordat item l. 10. in prin. ff. de excusat. his uerbis: Non solum qui ad caligatas militias & reliquas primipilarij militauerũt: sed & qui qualitercunq; necessitatis publicæ populi Romani gratia absentes fuerunt, anni habent uacationem post reuersionem. Declaratur hæc replicatio l. 4. ff. de uacat. & excusat. muneruml, his uerbis: Tempus uacationis quod datur eis qui reipublicæ causa abfuerunt, non ex eo die numerandũ est, quo quis abesse desijt, sed cum lexamento quodam itineris. neq; enim minus abesse reipublicæ causa intelligendus est, qui ad id negociũ uel ab eo reuertitur. Si quis tamẽ plus iusto tempore aut in itinere, aut in alio loco cõmoratus, consumpsit: ita ea interpretanda erunt, ut ex eo tempore uacationis dies incipiat ei cedere, quo iter ex cõmodo peragere po[tu]isset. Concordat l. 10. §. 1. ff. de excusat. tutor. his uerbis: Annus autem continuoũ dierũ seruabitur, ex quo quis reuersus est, rectam uiam dirigens uel dirigere debens, non eam quæ est ex circuitibus. Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi reuersus non ad nouam tutelam uocetur, sed pristinã recipiat: tunc enim anni uacationem non habet. quæ duplicatio approbatur Inst. de excusat. tutor. §. item qui reipublicæ. ibi: nam nec anni. cuius uerba uide §. ead. causa, in prin. Cõcordat l. 10. in prin. ff. de excusat. tutor. his uerbis: Q[u]as prius habebant tutelas, propter hoc autem depo[s]uerunt, quoniam publici negocij gratia abibant: has cum reuersi fuerint, confestim recipient, nihil eis auxiliante anno: annus enim ad futuras nouas datur, non ad eas quæ resumi debent. Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi ita in testamento tutor scriptus sit: Titius tutor esto, cum reipubl. causa abierit, tutor ne esto: cum redierit, tutor esto. Hoc enim casu reuersus ad nouam tutelam redire uidetur. quæ triplicatio approbatur, sed & distinguitur l. 45. in prin. usq; ad §. si à prætore. ff. de excusationib. cuius uerba uide 3. quæst. 4. reg. 2. except. 2. Secunda duplicatio uidetur esse: Nisi non compleuerit consuetũ tempus militiæ in publicis necessitatib. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 10. in prin. his uerbis: At nus deniq; hic nõ solum his qui compleuerunt cõsuetum militiæ tempus, in reliquis publicis necessitatibus datur, sed & his qui qualitercunq; quieuerunt à publica necessitate, & reuersi sunt, & si minus eo tẽpore quod constitutũ est consummauerunt. Tertia exceptio est: Nisi non coactus reipub. causa absit, sed uolẽs. quæ exceptio approbatur l. 14. ff. de legationib. his uerbis: Qui libera legatione abest, nõ uidetur reipub. causa abesse. hic enim non publici commodi causa, sed sui abest.

XXXIX. Causa. De comitibus eorum qui reipub. causa absunt, approbatur l. 41. §. eorum ff. de excusationib. his uerbis: Eorum qui reipub. causa absunt comites, qui sunt intra statutũ numerum, de tutela quæ absentibus uel profecturis delata est, excusantur: nã susceptã antea non deponunt.

XL. Causa. De militibus. Iure antiquo approbatur l. 8. in prin. ff. de excusationib. his uerbis: Sed & milites qui honestè compleuerunt militiæ tempus, remissionem habent tutelarũ aduersus omnes priuatos: aduersus autẽ filios eorum qui eidẽ ordini communicauerunt, & omniũ qui olim milites fuerunt, infra annum quidem dimissionis remissionem habent, post annum autẽ non habent. coæqualitas enim honoris militiæ fortior uidetur priuilegio, quod olim inter milites habuerunt: nisi fortassis alias habuerit iustas iure lę excusationes: utputa numerũ annorum, uel aliqd tale, quale & priuatos aduersus omnes excusare consueuit. Hæc autem de filijs, nõ de nepotibus eorum qui olim milites fuerunt. nepotes enim eorũ qui olim milites fuerunt, in eodem loco cũ reliquis priuatis esse creduntur. Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi filio militis miles tutor sit datus. quæ exceptio approbatur uerbis iã propositis hisce: Aduersus autem filios eorũ qui eidem ordini communicauerunt, & omniũ qui olim milites fuerunt, infra annum quidẽ dimissionis remissionem habent, post annũ autem non habent, &c. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi adhuc militent, uel annus à tempore missionis nondum excesserit. tunc enim & militum filijs tutores dati excusantur. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Infra annum quidem dimissionis remissionem habent. Concordat l. 10. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide §. causa 38. except. 2. repl. 1. in prin. Secunda replicatio est: Nisi nõ filio, sed nepoti militis, miles tutor sit datus. quæ replicatio approbatur uerbis suprà propositis hisce: Hæc autem de filijs, non de nepotibus eorũ qui olim milites fuerunt. nepotes enim eorũ qui olim milites fuerunt, in eodẽ loco cum reliquis priuatis esse creduntur. Tertia replicatio est: Nisi tribunus in cohortibus prætorijs permilitauerit. quæ replicatio ap-

probatur l. 9. ff de excusat. bis uerbis: Si tribunus in cohortibus prętorijs permilitauerit: etiá collegarum filiorum tutela excusabitur, beneficio diui Seueri & Imperatoris nostri. *Quarta replicatio proponitur & reprobatur l. 8. §. quæsitũ est. in fine. ff. de excusat. bis uerbis:* Nihil differt qualiter indigeant filij cõ militonis tutore uel curatore, utrum emancipati uel patre mortuo. *Plures replicationes uide ǯ. causa prox. except. 1.* *Secunda propositæ causæ exceptio est: Nisi milites ignominiosè sint dimißi. quæ exceptio approbatur l. 8. §. qui uerò. ff. de excusat. bis uerbis:* Qui uerò ignominiose dimissi sunt, similes his habentur, qui nunquam militauerũt: & propter hoc neq; ipsi habent priuilegium, neq; filij eorum. *Concordat d. l. 8. §. qui autẽ. cuius uerba uide ǯ except. 3. repl. 4. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi urbica tutela militi ignominiosè dimisso deferatur. quæ replicatio approbatur d. l. 8. §. sed ignominia mißi, bis uerbis:* Sed ignominia missi, ab urbicis planè tutelis excusabũtur, quia ingredi urbẽ eis non licet. *Tertia exceptio est: Nisi amplius nõ militent. Hæc exceptio approbatur d. l. 8. §. qui olim, bis uerbis:* Qui olim fuerunt milites, tutores dati obligabuntur. *Huius exceptionis replicatio prima est: Nisi ueteranus sit, uel militiæ tempus consuetum impleuerit. quæ replicatio approbatur ǯ. causa prox.* *Secunda replicatio est: Nisi uicesimum militiæ annũ excesserit. quæ replicatio approbatur d. l. 8. §. quãdoq;, bis uerbis:* Quãdoq; autem non complent quidam militię tempus, & tamẽ habent remissionẽ tutelarum, perinde ac hi qui compleuerunt. Qui enim uicesimũ annum militię excessit, similis esse creditur ei qui cõpleuit tempus militię. Qui autẽ infra hos annos dimissus est, nõ habet continuá tutelarum immunitatẽ: sed ad tempus, quemadmodũ & reliquorũ ciuilium munerum remissionẽ habet. Qui enim infra quinq; annos à militia solutus est nullam sibi uindicabit immunitatẽ. Qui autẽ post quinq; annos, unius anni habet immunitatẽ. Qui autẽ post octo, biẽnij. Qui autẽ post duodecim, triennij. Qui autẽ post quindecim, quadriẽnij. Qui aũt post uiginti, sicut suprà diximus, cõtinuè absoluetur. *Concordat propositæ replicationi l. 1. C. de excusat. ueteranorũ, bis uerbis:* Qui causaria missione sacramento post uiginti stipendia soluuntur, & integrá famá retinent: ad publica priuilegia ueteranis concessa pertinent. *Tertia replicatio est: Quod quamuis amplius nõ militẽt, & ob id perpetuã excusationẽ non habeant: tamẽ ad tempus excusentur. quæ replicatio approbatur, simul & declaratur uerbis iã propositis. Sed & distinguitur hoc modo:* Nisi infra quinq; annos dimissus fuerit. *Quæ distinctio seu duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Qui enim infra quinq; annos à militia solutus est, nullam sibi uindicabit immunitatẽ. *Planè hic quoque tanquã is qui reip. causa abfuit annũ, habet. quod approbatur l. 10. §. annus. ff. eod. ti. cuius uerba uide ǯ. causa 38. except. 2. repl. 1. dupl. 2.* *Quarta replicatio est: Nisi in cohortibus urbanis militauerint. quæ replicatio approbatur d. l. 8. §. planè si quis, bis uerbis:* Planè si quis in cohortibus urbanis militauit, licet ante uiginti annos mittitur, tamẽ perpetuá habet à tutelis excusationẽ. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi inter nocturnos custodes militauerint. q̃ duplicatio approbatur d. l. 8 §. q aũt, bis uerbis:* Qui aũt inter nocturnos custodes qui sunt Romę militauerit, anni solius habet remissionem: ita aũt si honestè (scilicet absolutus fuerit sicut dictũ est) uel ꝑpter ægritudinẽ causariá (ut uocãt) remissionẽ acceperit: est enim & hæc honesta. q enim ignominiosa potitur remissione, nõ habet uacationem.

Duplicationes iam enumeratarum replicationum generales.

Planè iam dictarũ replicationum duplicatio prima hæc est: Nisi filio militis tutor uel curator detur is, qui olim fuit miles. quæ duplicatio approbatur d. l. 8. §. iã uerò & militi, bis uerbis: Iam uerò & militi impuberi curator dabitur, qui olim miles fuerit, scilicet si pater huius mortuus fuerit, siue etiá hic emancipatus fuerit. Similiter & de uniuersis his cõstitutiones testãtur. *Scribit autẽ & Vlpianus ita. Plura de hac duplicatione uide ǯ. except. 1.* *Secunda duplicatio est: Nisi non honestè militia sint dimißi. quæ duplicatio approbatur per ea quæ proposita sunt ǯ. except. 2.*

Mutatio iuris.

Hæc de iure antiquo sunt dicta. Planè iure nouo miles nec si uelit, tutor dari potest. de qua re uide ǯ. cap. 4. quæst. 2. except. 22.

XLI. *Causa. De ueteranis. Hi quoq; excusantur. quæ causa approbatur ipso iure: uerùm eius exceptio prima hæc est, Nisi filiorũ militis tutor sit datus ueteranus. quæ exceptio approbatur l. 8. §. si autẽ ueteranus. ff. de excusation. bis uerbis:* Si aũt ueteranus esse creditur, nõ solũ legionarius, sed & omnis q qualitercũq; militauit, licet honestè, est & ipse absolutus: filiorũ tamẽ tutor creabitur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc esse uidetur: Nisi filius sit eius, q inter nocturnos custodes militauit. uerùm hæc replicatio reprobatur d. §. si aũt, bis uerb.* Etenim legionarius eius q inter nocturnos custodes militauit, filiorũ tutor fit. *Secunda replicatio est: Nisi unã tutelã uel curam ueteranus habeat. Hæc replicatio approbatur l. 2. C. de excusat. ueteranorũ. bis uerbis:* Quod placuit ueteranos tantũmodo conueterani filiorũ seu militũ, & quidem unã tutelam seu curã eodẽ tempore administrare cõpelli: eò pertinet, ut si alijs dati fuerint, intra solennia tẽpora causas excusationis ad competentẽ iudicẽ deferãt. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi tutela uel cura quã habuit, sit finita. tũc enim ad aliã uocari potest, dũmodo filij militis. quæ duplicatio approbatur l. 8. §. quæsitũ. ff. de excusation. tutorũ, bis uerb.*

Quæsitum

Quæsitum est, utrum unam & semel tutelam accipiant qui olim fuerunt milites, uel uno tempore non amplius quã semel: quiescente autem prima tutela rursus priuilegiũ recipiãt? Sed sicuti in priuatis qui quieuerunt, non auxiliantur his qui habuerunt, nec inter tres adnumerãtur: ita & in his qui olim fuerunt milites, non prodest creatum esse. Hoc autem & in curijs est promulgatum, ut ostendit diui Seueri & Antonini cõstitutio. *Plura de exceptione proposita uide §. causa prox. except. 1. Secũda propositæ causæ exceptio est: Nisi non honestè militia sit dimissus ueteranus. De hac etiam exceptione uide § causa prox. except. 2.*

XLII. *Causa. De primipilarijs. Hi quoq; à tutelis excusantur. quæ causa approbatur, simul et distinguitur l. 8. §. fin. ff. de excusat. tutor. his uerbis:* Primipilarij ex constitutionibus Imperialibus excusationem habent reliquarum tutelarum: primipilarij autem filiorum tutores erunt. *Declaratur hæc causa ibidem, his uerbis:* Primipilarij autem hi existimantur, qui exercent primipilum. *Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi primipilarij filio tutor detur. Hæc exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Primipilarij autẽ filiorum tutores erunt. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi pater mortuus sit, non exercens primipilũ. quæ replicatio approbatur d. §. fin. his uerbis:* Si quis autem non exercens primipilũ mortuus fuerit: huius filiorũ primipilarius tutor non erit. *Secũda exceptio est: Nisi primipilum expleuit, seu primipilarius esse desijt. tunc enim non excusatur. cuius replicatio hæc est: Nisi postea rursus in militares necessitates sit assumptus. quæ replicatio approbatur l. 10. §. qui primipilũ. ff. d. tt. cuius uerba uide §. cap. 4. quæst. 2. except. 32. repl. 7.*

XLIII. *Causa. De Grammaticis, Rhetoribus, Medicis & Sophistis approbatur Inst. de excusat. tutor. § item Romæ, his uerbis:* Item Romæ Grammatici, Rhetores, & Medici, & qui in patria sua has artes exercẽt, & intra numerũ sunt, à tutela & cura habent uacationem. *Cõcordat l. 6. § Grammatici. ff. eod. tt. his uerbis:* Grammatici, Sophistæ, Rhetores, Medici, qui & [illegible] uocantur, quemadmodũ à reliquis muneribus, ita & à tutela & à cura requiem habent. *Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi alibi quàm in patria sua dictas artes exerceat. tũc enim uacationem non habet. quæ exceptio approbatur Inst. d. uerbis hisce:* Et qui in patria sua has artes exercent. *Concordat d. l. 6. §. amplius: et illud his uerbis:* Amplius & illud scire oportet, & eum qui in patria propria docet, aut meditatur: immunitatem hanc habere. Si enim existens Cumanus, in Cæsarea doceat, aut medicetur: apud Cumanos immunitatem non habet. Et hoc ita promulgatum est à diuo Seuero & Antonino. *Concordant item ea quæ habentur §. causa prox. in prin. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi excellens sit in disciplinis. quæ replicatio approbatur d. § amplius, his uerbis:* Valde tamen disciplinis instructos, etsi supra numerum & in aliena patria moram faciãt, esse immunes Paulus scribit, dicens, ita diuum Pium Antoninum iussisse. *Secunda replicatio est: Nisi exterus Romæ dictas artes exerceat. quæ replicatio approbatur d. §. amplius. ibi:* Romæ, his uerbis: Romæ philosophantem, cum salario uel sine salario remissionẽ habere promulgatum est à diuo Seuero & Antonino, ita ac si in propria patria doceret. Quibus promulgationibus potest quis illã rationẽ adducere: quoniam in regia urbe quæ & habetur & est communis patria, decenter utiq; utilem seipsum præbens, non minus quàm in propria patria immunitate fruetur. *Secunda propositæ causæ exceptio est: Nisi extra numerũ prædictas artes doceat uel exerceat. quæ exceptio approbatur Inst. d. §. item Romæ, dictis uerbis hisce:* Et intra numerum sunt. *Concordat d. l. 6. §. Grammatici, his uerbis:* Est autem & numerus Rhetorum in unaquaq; ciuitatẽ qui uacationem munerum habeant & hæreses quædam propositæ legẽ: quod manifestum est ex epistola Antonini Pij, quę scripta quidem est communitati Asiæ, uniuerso autem orbi conueniens est: cuius capitũ lum hic subiectum est. Minores quidem ciuitates possunt quinq; Medicos immunes habere, & tres Sophistas, & Grãmaticos totidem. Maiores autem ciuitates septẽ qui curent, quaternos qui doceant utranq; doctrinam. Maximæ autem ciuitates decem Medicos, & Rhetores quinq;, & Grammaticos totidem. Supra hunc autem numerũ ne maxima quidem ciuitas immunitatem præstat. Decet autem maximo quidem nũmero uti metropoles gentiũ. Secundo autẽ quæ habent fora causarum. Tertio autẽ reliquas: excedere hunc numerum quidẽ non licet, neq; sententia senatus, neq; alia qua adinuẽtione: minuere autem licet, quoniã pro ciuilibus muneribus hoc introductum esse apparet. Et utiq; nõ aliter hac immunitate perfruẽtur, nisi dogmate senatus inscripti fuerint numero concesso, & circa operationem se negligenter non habeant. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi excellentes sint disciplinis. quæ replicatio approbatur d. l. 6. §. amplius. ibi: Valde tamẽ. cuius uerba uide §. excep. prox. repl. 1. Tertia exceptio est: Nisi negligentes fuerint. Hæc exceptio approbatur uerbis iã propositis hisce:* Et utiq; non aliter hac immunitate perfruentur, nisi circa operationem se negligenter non habeant.

XLIIII. *Causa. De Philosophis. Hi quoq; à tutela & cura sunt immunes. quæ causa seu regula approbatur l. 6. §. & quidem philosophos. ff. de excusat. his uerbis:*

uerbis: Et quidem philosophos liberari à tutelis & Paulus scribit ita: Philosophi, Oratores, Grāmatici, qui publicè iuuenibus prosunt, excusantur à tutelis. Nam & Vlpianus lib. quarto de officio procōsulis ita scribit. *Concordat d.l.6. §. de philosophis, hisce uerbis:* De philosophis autem eadem cōstitutio diui Pij ita dicit: Philosophorum autem non est constitutus numerus, quia rari sunt qui philosophantur. Existimo autē eos qui diuitijs abundant, uoluntariè pecuniā in utilitates patriæ contribuere debere. Si autē propriè loqueretur de substantia, iam inde manifestū esset eos nō philosophari. Est autem Imperatoris Commodi constitutionibus inscriptū capitulū, ex epistola Antonini Pij, in qua manifestatur & philosophos habere immunitatē tutelarum. Sunt autē hæc uerba: Consimiliter autē his omnibus diuus pater meus mox ingrediēs principatum, cōstitutione existentes honores & immunitates firmauit: scribens Philosophos, Rhetores, Grāmaticos, Medicos immunes esse non solum à præfecturis gymnasiorū & sacerdotij; solere: sed & frumenti, uini & olei emptionis, & ius præpositionis, & neq; iudicare, neq; legatos esse, neq; in militia numerari inuitos, neq; ad alium famulatū eos cogi. *Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi extra patriam suam philosophiā profiteātur. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt 5. causa prox. except. 1. Secunda exceptio uidetur esse: Nisi extra numerū philosophiam profiteātur. Hæc exceptio reprobatur uerbis paulo superius propositis hisce:* Philosophorum autem non est constitutus numerus, quia rari sunt qui philosophantur, &c.

XLV. *Causa. De Legum doctoribus & Iuris peritis. Hi regulariter quidē non excusantur. cuius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi Romæ doceant. quæ exceptio cū sua regula approbatur l.6. §. legū. ff. de excusat. his uerbis:* Legū uerò doctores in aliquo præsidatu docentes, remissionē non habebunt: Romæ autē docentes, & à tutela & cura remittuntur. *Secunda exceptio est: Nisi principi adsideant. quæ exceptio approbatur l.30. in prin. ff. d. tt. his uerbis:* Iurisperitos qui tutelam gerere cœperunt, in consiliū principū adsumptos optimi maximiq; principis nostri constitutiō excusandos: quoniam circa latus eorum agerent, & honor delatus, finem certi temporis ac loci non haberet.

XLVI. *Causa. De Geometris reprobatur l.22. ff. de excusat. his uerbis:* Geometræ à tutelis non uacant.

XLVII. *Causa. De Iudæis reprobatur l.15. §. iā autē, & ff. d. tt. his uerb.* Iā autem & Iudæi non Iudæorum tutores erunt, sicut & reliqua administrabunt. Constitutiones enim in ijs solis eos sine molestia esse iubent, per quæ cultus inquinari uidetur.

XLVIII. *Causa. De athletis approbatur sub cōditione l.6. §. Vlpianus. ff. de excusationib. his uerbis:* Vlpianus libro singulari de officio Prætoris tutelaris ita scribit: Athletæ quidem habēt à tutela excusationem, sed si sacris certaminibus coronati sunt.

XLIX. *Causa. De spadone reprobatur l.15. in prin. ff. de excusationib. cuius uerba uide 5. cap. 4. quæst. 1. except. 19. Concordat l.1. C. eod. tt. his uerbis:* Falsa suasione credis te propterea quòd spado sis, immunitatem à tutela habere.

L. *Causa. Si libertus sit senatoris, eiusq; negocia gerat, excusatur à tutela. quæ causa seu regula ipso quidē iure subsistit: uerū eius exceptio prima hæc est, Nisi ius annulorum impetrauerit. quæ exceptio approbatur l. 44. §. fin. ff. de excusat. his uerbis:* Quāuis libertus qui senatori patrono procurat, excusationē ab aliorū tutela habeat: iste tamē qui ius annulorū impetrauit, quia in ordinē ingenuorū trāsijt, tali excusatione uti nō potest. *Secunda exceptio est: Nisi nō senatoris, sed uxoris eius libertus sit. Hæc exceptio approbatur l.15. §. liberti. ff. eod. tt. his uerbis:* Liberti uxorū senatorū, etsi disponant res eorū, non absoluūtur tamē à tutelis. hoc enim masculorū senatorū libertis solū concessum est. *Tertia exceptio est: Nisi plures quā unus senatoris libertus hac excusatione utatur. Hæc exceptio approbatur l.13. C. de excusat. tutor. his uerb.* Ne senatorū quidē liberti, nedū cæterorū, ꝓpterea qꝫ patronorū negocia gerūt, à muneribus ciuilibus habēt immunitatē: tantūmodo etenim unus senatoris libertus, q patroni negocia gerit, à tutela siue cura uacationē habet. *Quarta exceptio est: Nisi tantū filiorū patroni gerat. ob hoc enim ab aliorū tutelis non excusatur. quæ exceptio approbatur l.43. ff. d. tt. his uerbis:* Libertus senatoris filiorū eius tutelā administrās, ab alijs tutelis nō excusatur.

LI. *Causa. Si tutor in exiliū datus sit. Hæc causa approbatur l.29. ff. de excusationib. his uerbis:* Si in exiliū datus sit tutor, potest se excusare, modò in perpetuū datus sit. Facilius aūt exulis ignorantia, qui tutorē suspectū facere non potuit, ueniā habebit. *Huius causæ exceptio hæc est: Nisi ad tēpus, nō in perpetuū exulare iussus sit. quæ exceptio approbatur l.28. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Tutorem per tempus exulare iussum excusari non oportet, sed per tempus exilij curator in locum ipsius debet dari.

LII. *Causa. Si pater pro filiofamiliās tutore nominato, cauere nolit. Hæc causa reprobatur l.15. §. fin ff. de excusat. tutor. his uerbis:* Si quis creabitur tutor existēs in patris potestate, deinde pater noluerit pro eo cauere: iusserunt leges & ipsum patrē creari tutorē, ut nullo modo impediatur tutelæ cautio, ut ostendit diui Hadriani cōstitutio. Imp. Hadrianus Bitrasto Pollioni, legato Lugdunēsi: Claudius Marcus (quāuis filiusfamiliās) si idoneus tutor esse

esse uidebitur, patet autẽ eius idcirco cauere nõ uult, ut filium suum tutela eximat, & in hoc artificio perseuerabit: existimo te huic fraudi rectè occursurum, ut & filius & ipse ad tutelam liberorum Clementis gerendam compellantur.

LIII. *Causa. Si semel fuerit absolutus uel excusatus. Hæc causa ipso quidem iure subsistit, uerũ eius exceptio prima hæc est: Nisi ad aliã tutelã uocetur, quã à qua fuit excusatus. quæ exceptio approbatur l. 15. §. qui absolutus. ff. de excusationib. his uerbis:* Qui absolutus est à tutela uel cura, omnino nõ depositionibus apud acta ad remissionẽ alterius tutelæ uel curationis utetur, si ea iura remissionis nõ extiterint. *Secunda exceptio est: Nisi duobus pupillis tutor datus, ab unius tutela se excusauerit: tunc enim ab alterius tutela ob id non habetur excusatus. quæ exceptio approbatur l. 25. ff. de testamentaria tutela, his uerbis:* Duobus pupillis tutor datus, etsi alterius tutela se excusare potest, cũ res separatæ sint: attamẽ alterius tutor manet. *Ait Iurisconsultus:* Cum res separatæ sint. *Ex his uerbis colligi potest propositæ exceptionis replicatio hæc: Nisi pupilli habeant cõmune patrimoniũ. Tertia exceptio est: Nisi causa ob quam antea fuit absolutus et excusatus, nũc cesset. quæ exceptio approbatur exemplis l. 44. in prin. ff. de excusationib. tutor. cuius uerba uide s. causa 9. except. 3. Quarta exceptio est: Nisi sub conditione sit absolutus, quæ conditio nulla est uel deficit. quæ exceptio approbatur l. 37. ff. eod. tt. cuius uerba uide paulo inferius except. generali 11. Quinta exceptio est: Nisi post tempus statutum se excusauerit & absolutus sit. Hæc exceptio approbatur l. 13. §. consequens. ff. eod. tt. his uerbis:* Ita uerò necesse est custodire constitutum tempus, ut etsi excusatus fuerit dimissus, non liberari eum diuus Seuerus & Antoninus ostẽdant in constitutione, iubẽtes nõ detineri eum qui in locum eius creatus sit, quasi non liceat alium dari in locum existentis tutoris. *Sexta exceptio est: Nisi falsis allegationibus usus, excusatus sit & absolutus. Hæc exceptio approbatur Inst. de excusat. tutor. §. fin. his uerbis:* Si quis falsis allegationibus excusationem tutelæ meruerit, non est liberatus onere tutelę. *Concordat l. 1. C. si tutor uel curator falsis allegat. his uerbis:* Si absentibus necessarijs personis uel his qui sua sponte uos defendere uolebant, non cõpetentibus allegationibus qui uobis tutores aut curatores dati erant, liberati esse à munere uisi sunt: ne eis circũuenisse iudicis religionẽ prosit, pręses prouinciæ audiet uos, etsi iniustum decretũ extórsisse eos apparuerit, exinde ad eos periculum administrationis pertinere pronunciabit, ex quo dati sunt. *Concordat l. 2. & 3. C. eod. tt.*

LIIII. *Causa. Si inutiliter tutor datus est, excusatur, si ecit intra tempora excusationis causam non proposuerit. de qua re uide s. quæst. 4.*

LV. *Causa. Si tutor testamentum in quo datus est, falsum dixerit. Hæc causa reprobatur l. 5. §. ei qui tutor. ff. de his quæ ut indignis, his uerbis:* Ei qui tutor datus est, non prodest ad excusationẽ quod falsum dixit, sed à legato remouetur.

LVI. *Causa. De collegijs pistorum approbatur l. ult. in prin. ff. de excusat. tutor, his uerbis:* Qui in collegija pistorũ sunt, à tutelis excusantur: si modò per semet pistrinum exerceant. *Huius causæ exceptio hæc est: Nisi non intra numerũ sint. quæ exceptio approbatur ibidẽ, his uerbis:* Sed nõ alios puto excusandos, quàm qui intrà numerum sunt.

LVII. *Causa. De Iliensibus approbatur l. 17. §. Iliensibus, ff. eod. tt. cuius uerba uide s. except. generali 2.*

LVIII. *Causa. De nauicularijs approbatur l. 24. C. eod. tt. cuius uerba uide s. d. except. 2.*

De exceptionibus pręcedentium causarum generalibus.

Hactenus causæ excusationum sunt enumeratæ, de quibus cum alijs similib. uide quoq; s. lib. 13. cap. 4. Planè sunt quædam exceptiones generales aduersus istas causas competentes hic enumerandæ.

I. EXCEPTIO *generalis. Nisi libertus liberis patroni tutor sit datus. quæ exceptio approbatur l. 5. C. de excusat. tutorum. cuius uerba uide s. causa 12. except. 1. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi libertus ne suis quidem negocijs superesse possit. Hæc replicatio approbatur l. 45. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Si tanta corporis aut mentis ualetudine ab agendis rebus libertus prohibeatur, ut ne suis quidem negocijs sufficiat, necessitati erit succurrendum, ne impossibile ei iniungatur tutelę munus, quod obiri à liberto non possit, nisi cum incommodo pupilli, & aduersus utilitatem eius. *Secunda replicatio est: Nisi tales sint liberi patroni, qui iura patronatus sperare non possunt. Hæc replicatio approbatur l. 14. ff. de tutorib. datis, hisce uerbis:* Libertus non alijs patroni patronæue liberis tutor esse cogitur, quàm qui iura patronatus sperare possunt. *Tertia replicatio est: Nisi parens pupillorum libertum ex causa fideicommissi manumisit. Hæc replicatio approbatur l. 24. ff. de excusat. tutor. his uerbis:* Nequaquam credendum est ei priuilegium excusationis ablatum, cui fideicommissaria libertas soluta est: nam in toto ferè iure manumissor eiusmodi nihil iuris ut patronus aduersus liberti personam consequitur, excepto quòd in ius uocari iniussu prætoris non debet. *Quarta replicatio est: Nisi non liberis, sed libertis patroni tutor sit datus. Hæc replicatio reprobatur l. 30. §. fin. ff. de excusat. tutor. his uerbis:* Patronus impuberi liberto quosdam ex libertis tutores aut curatores testamento dedit: quamuis eos idoneos esse constat, nihilominus iure

publico poterunt excusari, ne decreto con firmentur. *Quinta replicatio uidetur esse: Nisi non patroni, sed patronæ liberis tutor datus sit libertus. Hæc replicatio reprobatur l.14. in prin. ff. de excusat. tutor. his uerbis:* Libertum cum de excusatione tutorum & curatorum tractatur, scire oportet non solum patris pupilli, sed & matris intelligi debere. *Sexta replicatio uidetur esse: Nisi non filijs, sed nepotibus patroni liber tus tutor sit datus. Et hæc replicatio reprobatur d. l. 14. his uerbis:* Sed & cum de liberis patroni quærimus, scire oportet appellationem hanc non in primo gradu consistere, hoc est, in filium & filiam: sed & in nepotes ex utroq; latere, & eos qui deinceps sunt. *Septima replicatio est: Nisi libertus ius annulorū impetrauerit. Hæc replicatio reprobatur ibidem, hisce uerbis:* Sed etsi ius annulorum aureorum impetrauerit, adhuc custodit libertorum ordinem secundum hæc quæ rescripsit Marcus Antoninus. *Octaua replicatio est: Nisi propria pecunia emptus & manumissus sit libertus. Hæc replicatio approbatur d. l. 14. §. qui propria, his uerbis:* Qui propria pecunia emptus & manumissus est, nequaquam connumeratur reliquis libertis. *Nona replicatio est: Nisi plures sint liberti eiusdem patroni. tunc enim unus tantum liberis tutor dabitur, & reliqui excusabuntur. Hæc replicatio approbatur d. l. 14. §. fin. his uerbis:* Si plures liberti fuerint, unus omnium liberis tutor dabitur, & à tribus tutelis nō absoluetur. *Hæc de prima exceptione generali.*

II. EXCEPTIO: *Nisi liberis eius qui eiusdem corporis uel collegij aut ordinis est, tutor sit datus. Hæc exceptio approbatur l. 41. §. fin. ff. de excusationib. his uerbis:* Qui corporis, item collegij iure excusantur, à collegarū filiorumq; eorum tutela nō excusantur: exceptis his quibus hoc specialiter tributum est. *Concordat l. 17. §. iliensibus. ff. eod. tt. his uerbis:* Iliensibus & propter inclytā nobilitatē ciuitatis, & propter coniunctionē originis Romanæ, iam antiquitus & Senatusconsultis & constitutionibus principū plenissima immunitas tributa est, ut etiā tutelæ excusationem habeant, scilicet eorū pupillorum qui Ilienses non sint: idq; diuus Pius rescripsit. *Cōcordat item d. l. 17. §. fin. cuius uerba uide 5. causa 35. item concordat l. 14. C. de excusationib. tutor. his uerbis:* Excusationē nauiculariis tutelæ siue curæ hactenus ipsis tribuimus, ut in huiusmodi officijs minoribus sui tantū corporis obligentur. *Sed & concordant ea quæ proposita sunt 5. causa 40. except. 1. itē causa 41. ex. 1. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi quibusdā hoc specialiter sit tributū. quæ replicatio approbatur d. l. 41. §. fin. hisce uerbis:* Exceptis his quibus hoc specialiter tributū est. *Secunda replicatio est: Nisi filij collegarum ultra centesimū miliarium ab eo loco habitent, in quo tutor datus domiciliū habet. Quæ replicatio approbatur l. 41. ff. de excusat. tutor. his uerbis:* Planè ultra centesimū miliarium ab urbe filiorū collegarum suorum tutelā suscipere non coguntur. *Tertia replicatio est: Nisi urbici pistores sint. quæ replicatio approbatur l. ult. in prin. ff. d. tt. his uerbis:* Vrbici pistores à collegarum quoq; filiorum tutelis excusantur. *Plures huiusmodi replicationes uide 5. causa 40. except. 1. item causa 41. except. 1.*

III. EXCEPTIO: *Nisi pater liberis suis tutor petatur. Hæc exceptio approbatur l. 36. §. fin. ff. de excusat. tutor. cuius uerba uide 5. causa 1. except. 8.*

IIII. EXCEPTIO: *Nisi frater fratri tutor sit datus. Hæc exceptio reprobatur l. 30. §. penult. ff. de excusat. tutor. his uerbis:* Qui priuilegio subnixus est, fratris curationem suscipere non cogitur.

V. EXCEPTIO: *Nisi antea tutorē se fore promisit. Hæc exceptio approbatur Inst. de excusat. tutorū. §. item si propter, his uerbis:* Non excusantur qui se tutelā administraturos patri pupillorū promiserant. *Concordat l. 15. §. 1. ff. eod. tt. his uerbis:* Qui patri promisit se fore tutorem liberorum, excusari ab hac tutela non potest, etsi aliter habet ius excusationis.

VI. EXCEPTIO: *Nisi antea aliam tutelā gesserit. Hæc exceptio reprobatur l. 12. C. de excusat. tutor. his uerbis:* Voluntariæ tutelæ munera priuilegijs nihil derogant.

VII. EXCEPTIO: *Nisi se sua manu in testamento tutorē scripserit. Hæc exceptio approbatur l. 29 in fine. ff. de testamentaria tutela. cuius uerba uide 5. cap. 2. quæst. 1. except. 28. Concordat l. 18. in fine. ff. ad l. Cornel. de falsis. cuius uerba uide 5. lib. 4. cap. 8. quæst. 1. causa 17. except. 9.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi legatum sibi à patre pupillorū in testamento relictum, tutor testamento datus, accepit. Hæc exceptio approbatur l. 5. §. amittere. ibi: Sed si consecutus. ff. de his quæ ut indignis, his uerbis:* Amittere id quod testamento meruit, & eum placuit, qui tutor datus excusauit se à tutela: sed si consecutus fuerit, non admittetur ad excusationem.

IX. EXCEPTIO: *Nisi tutor nominatus non prouocauit. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ proponuntur 3. quæst. 5.*

X. EXCEPTIO: *Nisi tutor datus excusationem intra legitimum tempus nō proposuit. Hæc exceptio approbatur l. 13. §. multa uerò. ff. de excusat. tutor. cuius uerba uide 3. quæst. 4. reg. 1. Concordat item d. l. 13. §. consequens. cuius uerba uide 5. cap. 4. quæst. 2. except. 14. concordat itē l. 3. C. de excusat. tutor. cuius uerba uide 5. causa 9 exc. 1. Cōcordat nē l. 11. §. quod si fecere. C. eod. tt. cuius uerba uide 5. cap. 4. quæst. 2. except. 32. repl. 5. itē concordat l. 20. C. eod. tt. cuius uerba uide 5. causa 11. itē cōcordat l. 31. in prin. ibi: Sed cū nō fit. ff. eod. tt. cuius uerba uide 5. causa 2. exc. 13. repl. 1. itē cōcordat l. 27. in fine. ff. de tutorib. datu. cuius uerba uide*

ba uide ŝ.*causa* 9. *Quod autẽ sit tẽpus proponendæ excusationis legitimum, definitur paulo inferius quæst.* 4. *Planè huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi inutiliter tutor sit datus. tunc enim etiam sine excusatione opposita, datus tutor est absoluendus. quæ replicatio approbatur l.* 13. §. *hæc de his. ff. de excusationibus, his uerbis:* Qui non iuste dati sunt tutores, hoc est, à quibus non oportet, aut quos non oportet, aut quibus non oportet, aut quo non oportet modo, si neq; confirmentur, neq; administrauerint, sunt immunes: neque opponet quis eis quod constituta tempora excusationum non obseruauerint. neque enim habent excusationis necessitatem, ut ostenditur in subiectis constitutionibus, quas exempli gratia subieci: adaptantur autem utique omnibus. Diui Seuerus & Antoninus Augusti Narcisso: Ab auo materno tutor datus necesse non habuisti excusari, cum ipso iure non tenearis. Etsi igitur administrationi te non immiscuisti, potea esse secutua. *Concordat d.l.* 13. §. *fin. cuius uerba uide* ŝ. *cap.* 4. *quæst.* 2. *except.* 14. *Item concordat l.* 26. *ff. de tutoribus datis, cuius uerba uide* ŝ. *cap.* 4. *quæst.* 2. *except.* 11. *Concordat l.* 1. *C. de confirmando tutore, his uerbis:* Testamento matris tutores dati, excusare se necesse nõ habent: nisi decreto secundum uoluntatem defunctæ, & quidem inquisitione habita, dati fuerint. *Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi tutor inutiliter datus, à iudice fuerit confirmatus. quæ duplicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Nisi decreto, &c. *Concordat d.l.* 13. §. *hæc de his. ibi: si neq; confirmentur. Secunda duplicatio est: Nisi tutor inutiliter datus, administrationi se immiscuit. quæ duplicatio approbatur ibidem, hisce uerbis:* Neque administrauerint. *Item uerbis mox sequentibus, hisce:* Etsi igitur administrationi te non immiscuisti, &c. *Plures propositæ replicationis species, nec non & duplicationes uide* ŝ. *cap.* 2. 3 *&* 4. *Sed & plures replicationes uide* ȷ. *question.* 4. *reg.* 1.

XI. EXCEPTIO: *Nisi causa excusationis post petitam uel susceptam tutelam acciderit. Hæc exceptio approbatur l.* 28. *in prin. ff. de excusationibus, his uerbis:* Tutor petitus ante decreti diem, si aliquod priuilegium quærit, rectè petitionem institutam excludere non poterit. *Concordat l.* 7. *ff. de iudicijs, cuius uerba cum similibus uide* ŝ. *lib.* 5. *cap.* 2. *quæst.* 1. *in fine repl.* 3. *Concordat item l.* 17. § *uacare. ff. de excusationibus. cuius uerba cũ concordantibus uide* ŝ. *causa* 25. *except.* 1. *Concordat item l.* 45. *in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide* ȷ. *quæst.* 4. *reg.* 1. *except.* 2. *Propositæ exceptionis replicatio prima est in eo qui post susceptam tutelam reipubl. causa abesse cœpit. quæ replicatio approbatur per ea quæ proposita sunt* ŝ. *causa* 30. *except.* 1. *Secunda replicatio est in eo, qui cum pupillo priuato tutor datus esset, postea ipse senator sit factus. quæ replicatio approbatur l.* 15. §. *scire oportet. ibi: si autem quis. ff. de excusationibus tutor. cuius uerba uide* ŝ. *cap.* 4. *quæst.* 2. *except.* 7. *Tertia replicatio est in eo qui post susceptam tutelam domicilium aliò transtulit. quæ replicatio approbatur l.* 12. § *fin. ff. d. tit. his uerbis:* Sunt & alij qui si iam sint tutores uel curatores, tamen continuè de reliquo absoluuntur à sollicitudine: puta quia domicilium aliò transtulerunt, ex rescripto Imperatoris, scientia quidem tutorem esse eum, transmigrare autem expressim ei concedentis, & horum alterutrũ literis significantis. *Quarta replicatio est, Nisi cum quis in testamento tutor datus esset, hoc modo:* Titius tutor esto, cum reipub. causa abierit, tutor ne esto: cum redierit, tutor esto: reipublicę causa abesse cœperit, posteaq; aliquas excusationes nactus reuersus fuerit: tunc enim tanquam à noua tutela excusatur. *Quæ replicatio approbatur, simul & distinguitur l.* 45. *in prin. usq; ad.* §. *si à prætore. ff. de excusationibus. cuius uerba uide* ȷ. *quæst.* 4. *reg.* 1. *except.* 2. *Plures huiusmodi replicationes colligere licet ex causis supradictis.*

XII. EXCEPTIO: *Nisi aliquas excusationis causas quibus usus est, non probauit. Hæc exceptio reprobatur l.* 21. §. *qui se uult. ff. de excusat. his uerbis:* Qui se uult excusare, si plures habeat excusationes, & de quibusdam non probauerit: alijs uti intra tempora non prohibetur. *Concordat ijsdem uerbis Inst. eod. tit.* §. *qui autem uult.*

XIII. EXCEPTIO: *Nisi pluribus excusationis causis propositis, iudex tutorem datum, ratione cuius causæ quæ nulla est, absoluerit sub conditione hac, Si illa causa uera esset: hoc enim casu nec sententia nec reliquæ causæ illi prosunt. quæ exceptio approbatur l.* 37. *ff. de excusationibus, his uerbis:* Qui testamento tutor datus fuerat, adito prætore dixit se tres liberos habere: adiecit præterea habenti patruum legitimum tutorem, se uiciose tutorem datum: Prætor ita decreuit, Si legitimum tutorem habenti tutor datus es, non est tibi necessaria excusatio: quæro cum nemo patruus impuberi tutor esset an nihilominus tutor remanserit? Scæuola respondit, secundum ea quæ proponerentur, quamuis iustas causas excusationis haberet, non tamen esse excusatum propter uitium pronunciationis. *Huius exceptionis replicatio est, Nisi sententiæ adquieuerit, & nihil gesserit putans se iustè esse absolutum. quæ replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Item quæro, si adquieuisset sententiæ, an ob id quod non gessit tutelam, utilis actio in hunc dari debeat? Respondit, si errore potius (quod se pro iure trium liberorum quod allegabat, excusatũ crediderit) quàm malicia ab administratione

tione cessasset, utilem actionem nõ dandã.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi causa excusationum imperfecta sit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: eiusq; replicatio uidetur esse talis, Nisi plures sint causæ excusationis. tunc enim quamuis imperfectæ sint, tamen ipsa multitudo uidetur excusationem mereri. Verùm replicatio hæc reprobatur l.15.§.qui iura.ff.de excus. his uerbis:* Qui iura multa poterit dicere, quorũ unumquodq; per seipsum satis ualidũ non est: an possit excusari, quæsitum est: puta septuaginta quis annorum non est, neq; tres habet tutelas, sed neque quinq; filios, aut aliquod aliud ius remissionis habet: nimirum duas tutelas, & duos filios, & sexaginta annorũ est, aut alia quædam talia dicit per seipsa quidem perfectũ auxilium non præbentia, quæ tamen si inuicem coniuncta sint, iusta appareant: sed uisum est hunc non excusari. *Concordat l.unica.§.fin.C.qui numero tutelarum, his uerbis:* Imperfectæ diuersæ species uacationis, licet permistæ ad excusationem non proficiunt. Scire igitur debes, eum qui duos filios habet, & duas tutelas administrat, excusationẽ non mereri. *Hactenus causæ excusationũ cũ suis exceptionibus tam generalib. quàm specialibus sunt propositæ.*

II. QVIBVS EXCVSATIO A tutela uel cura competit?

Huius loci regula proponitur s.caus.2.exc.13.repl 5.

III. A QVA TVTELA EXcusatio competat?

Huius loci regula proponitur d. except. 13. repl. 2. Alia regula proponitur l.25.ff de testam. tutela. cuius uerba uide s causa 53.except.2.Sed & alia regula proponitur d.causa 53.except.1.

IIII. QVANDO ET QVAMdiu competit excusatio?

I.Regula. Intra quinquaginta dies cõtinuos, ex quo cognouerit se tutorem uel curatorem datum, se excusare debet. quæ regula approbatur Inst.de excusationibus tut.§.qui autem excusare, his uerbis: Qui excusare se uolunt, non appellant, sed intra quinquaginta dies cõtinuos, ex quo cognouerint se esse tutores uel curatores datos, se excusare debent cuiuscunq; generis sint, id est, qualitercunq; dati fuerint tutores: si intra centesimũ lapidem sunt ab eo loco, ubi tutores dati sunt. Si uerò ultra centesimum lapidem habitant, dinumeratione facta, uiginti milium diurnorum & amplius triginta dierum: qui tamen (ut Scæuola dicebat) sic debent computari, ne minus sint quàm quinquaginta dies. *Concordat l.13.§.multa uerò, usq; ad finem legis.ff.eod.tit. his uerbis:* Multa obseruare oportet, ut permittãtur tutores uel curatores causas remissionis exponere. Oportet enim eos etiam cõstituto legibus tempore ad iudicem accedere. Sunt autem constituta tẽpora hæc: Qui enim in ipsa ciuitate est ubi creatur, uel intra centesimum miliariũ à ciuitate: infra quinquaginta dies excusabitur. Postea autem non admittetur, sed tenebitur ad sollicitudinem: & si horũ quid nõ fecerit, erit in eadẽ causa in qua esset, si uideretur proprio ipsam periculo negligere: neq; ulla ei uia relicta erit ad excusationẽ. Qui aũt supra centũ miliaria à ciuitate abest, uiginti miliaria habebit numerata in unãquanq; diem à qua cognouerit. Oportet aũt ei manifestari à præsidibus uel in faciem, uel ad domum. Et extra hos alios triginta dies habebit ad excusationem. Hoc aũt conuenit & his qui in testamento dati sunt: siue tutores fuerint, siue curatores, quos confirmari à magistratibus consuetũ est. Aliud etiã inuenimus in diui Marci promulgatione inquisitione dignum. Si enim ei qui in ipsa ciuitate est, in qua creatus est, uel intra centũ miliaria, quinquaginta dierũ spaciũ legislator dedit: ei uerò qui ultra centũ miliaria habitat, in unamquanq; diẽ numerari uiginti miliaria iussit, & extra hos alios triginta dies adiecit ad excusationẽ: unde cõtingit, ut si cuius habitatio centũ sexaginta miliarib. absit, is octo & triginta dierũ spaciũ duntaxat habeat: octo quidẽ centũ sexaginta miliariorũ nomine, in unãquanq; diem uiginti miliarijs numeratis: triginta uerò, eo quòd ad excusationem faciũt. Erit igitur deteriore ordine qui longius habitat, eo qui intra centũ miliaria est, uel in ipsa ciuitate: si utiq; his quidẽ sup quinquaginta dies spacij sunt, illis uerò pauciores. Sed etsi maximè uerba legis hũc habeãt intellectũ, tamẽ mẽs legislatoris aliud uult. Ita enim Serbidius Scæuola, & Paulus, & Domitius Vlpianus uertices legũ prudentũ scribũt, dicẽtes ita oportere hoc obseruari, ut nunquã alicui minus dẽtur quinquaginta dierũ spacio: tũc aũt lõgius, cũ annumeratio dierũ, qui in uiã cõputantur, adiectis triginta diebus, quod ad excusationẽ lex dat, excedit quinquaginta dies: utputa si dixerimus aliquẽ à quadringẽtis quadraginta miliarijs habitare. hic enim uiæ quidẽ habebit dies uiginti duos, ad excusationẽ aũt alios triginta. obseruabũt hoc tẽporis spaciũ omnes qui qualitercũq; excusantur à tutela, uel cura, uel parte eius. *Ex his constat regulariter quidẽ ad excusationẽ quinquaginta dies cõtinuos dari: sed & constat prima eius regulæ exceptio hæc, Nisi tutor datus, ultra centũ miliaria ab eo loco ubi tutor datus est, absit. tunc enim interdum maius tempus datur. Secunda exceptio uidetur esse: Nisi non à magistratu, sed uel ex testamento uel à legibus tutor detur. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Hoc aũt cõuenit & his qui in testamẽto dati sunt, siue tutores fuerint siue curatores, quos cõfirmari

firmari à magistratibus consuetũ est. *Tertia quoq; exceptio uidetur sumenda ex genere uel causa excusationis. Sed & hæc reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Obseruabunt hoc temporis spacium omnes, qui qualitercunq; excusantur à tutela, uel cura, uel parte eius. *Quarta exceptio est: Nisi intra constitutũ tempus iudicem adierit, & excusationem proposuerit. tunc enim quamuis intra tempus nondũ eam probauerit, tamẽ postea est audiendus. quæ exceptio approbatur d. l. 13. §. sufficit, his uerbis:* Sufficit aũt intra constitutũ tẽpus excusare se solũ. Etsi enim postea uolẽs desijt, nõ ei nocebit. *Concordat l. 38. ff. eod. tt. his uerbis:* Quinquaginta dierũ spaciũ tantũmodo ad cõtestandas excusationũ causas ptinet. per agẽdo enim negocio ex die nominationis, cõtinui quatuor mẽses cõstituti sunt. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi adierit saltem iudicẽ, non aũt excusationẽ intra tempus proposuerit. quæ replicatio approbatur d. §. sufficit, his uerbis:* Si repræsentauerit quis se solũ, nõ per manserit aũt postea ut se excuset, post cõstitutũ tempus exceptione repelletur: & dicit hæc constitutio Impp. Seueri & Antonini. *Concordat d. l. 13. §. scire aũt, his uerbis:* Scire autẽ oportet nõ sufficere, si accedat ad iudicem, sed oportere etiã de specie remissionis testari: & si multa habeat iura quæ ad remissionẽ faciũt, omnia nominare. Sin minus, si milẽ esse ei q nequaquã accessit: aut accessit quidẽ, iustã aũt remissionis causam non nominauit. *Secunda replicatio est: Nisi intra quatuor mẽses cõtinuos ex die nominationis negociũ peregerit. Hæc replicatio approbatur d. l. 38. uerbis iam propositis hisce:* Peragendo enim negocio ex die nominationis, cõtinui quatuor menses cõstituti sunt. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi per aduersariũ steterit, quo minus intra tẽpus negocium peregerit. quæ duplicatio approbatur l. 39. ff. eod. tt. his uerbis:* Si cũ ipse institueret ut pbaret excusationẽ, mota cõtradictionis impeditus est, quo minus decreto liberaretur: excusationem rectẽ pbari, Triphoninus ait. *Quinta exceptio est: Nisi ualetudine uel inundatione maris, aut alia simili causa sit impeditus, quo minus intra statutũ tempus sese excusauerit. Hæc exceptio approbatur l. 13. §. sufficit. ibi: Si enim. ff. de excus. his uerbis:* Si quis pptet ægritudinẽ, uel propter aliam necessitatem (puta maris uel hyemis, uel incursus latronum, aut aliam quã similem) constituto tempore non poterit uenire, ignoscendum ei est. Cuius fidem tametsi sufficit firmare ex ipsa naturali iusticia, est tamen & cõstitutio Impp. Seueri & Antonini hæc, dicens. *Sexta exceptio est: Nisi dies feriati interuenerint. Hæc exceptio reprobatur d. l. 13. §. quinquaginta, his uerbis:* Quinquaginta uerò dies cõtinui numerantur, incipiendo à tempore cognitionis, quo quis cognouit seipsum datum esse. *Concordant ea quæ proposita sunt §. ead. reg. in prin. Septima exceptio est: Nisi tutor inutiliter datus sit. Hæc exceptio approbatur per ea quæ proposita sunt paulo superius quæst. 1. in fine except. generali 10.*

II. *Regula. A quo die tempus excusationis proponendæ currere incipiat? Regulariter quidẽ incipit currere ex eo tempore, quo primum cognouit se tutorem datum. quæ regula approbatur l. 13. §. quinquaginta. ff. de excusationib. tutorum, cuius uerba uide §. reg. prox. except. 6. Concordant ea quæ proposita sunt d. reg. prox. in prin. Item concordat l. 6. C. de excus. tut. cuius uerba uide paulo inferius exc. 4. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi cum in testamento tutor, simul & curator datus esset, finita tutela, à cura se uellit excusare. tunc enim non ex eo tempore, quo se curatorem testamento datũ cognouit, tempus currere incipit, sed à tempore interpositi de cura decreti. quæ exceptio approbatur l. 16. ff. de excusationib. cuius uerba uide §. quæ est 1 causa 12. exc. 1. Secunda exceptio est: Nisi ex die uel sub conditione tutor in testamento sit datus. tunc enim non nisi die uel conditione existente, tempus currere incipit. quæ exceptio approbatur l. 45. in prin usq; ad §. si à pretore. ff. de excusationib. his uerbis:* Titius filijs meis quoad reipublicæ causa non abient, tutor esto: gessit tutelam ex testamento delatã, dein de reipubl. causa abesse cœpit & desijt: an quasi noua tutela nunc delata excusari debeat, etiã ob absentiam reipub. causa: an quia præcessit testamentum absentiam ob publicam causam, & est ab eo iã administrata tutela, non oporteat eum excusari, etsi liberos interea susceperit, aut aliam excusationem pararerit? Et magis est ut hæc una tutela sit: Ideo nec excusationem ei competere, nec agi tutelæ ob prius tempus posse. Sed si ita scriptum in testamento fuit: Titius tutor esto, cum reipubl. causa abierit, tutor ne esto, cum redierit tutor esto: quid de excusatione aut absentiam reipubl. causa, aut aliam quæ pòst obuenerit, dici oporteat, uideamus? Procedit autem & alia quæstio. Testamento tutores ex die uel sub conditione dati, an se excusare ante diem conditionemúe necesse habeant? & in primis an iam dies quinquaginta eis cedant, intra quos necesse est causas excusationis exercere? Sed uerum est non ante esse tutorem quàm dies uenerit: nam nec antequam adita sit hæreditas. Quia igitur ex eodem testamento iam gesta fuit tutela: & qui excusatus esset, aliàs absuturus reipublicæ causa, reuersus continuò cohæret tutelis antè susceptis etiam intra annum. Sed hic ex ipso testamento desierat esse tutor: & ideo ex secunda tutela excusare se potest.

Tertia propositæ regulæ exceptio est: Nisi tutore dato in testamento hæreditas nondum sit adita.

adita quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce: Nam nec antequam adita sit hæreditas. *Quarta exceptio est: Nisi contrà in causa à iudice sit pronunciatum. Hæc exceptio approbatur l.6. C. de excusat. tutorum, his uerbis:* Quinquaginta dies qui præfiniti sunt ad professionem excusationis his, qui tutores seu curatores dati sunt, ex eo die cedere, ex quo decretum prætoris, aut testamentum parentis notum factum fuerit, ei qui ad munus uocatus fuerit, ipsa constitutio quę hoc induxit, sanxit: sed si quis in eius temporis computatione ab eo cuius de ea re notio fuerit, iniuriam passus non prouocauit, adquiescere rebus iudicatis debet.

III. Regula. *Excusationis negocium intra quatuor menses continuos peragi debet. quæ regula approbatur l.18. ff. de excusationibus. cuius uerba uide s̄ reg.1. except.4. Distinguitur l.39. ff. eod. tt. cuius uerba uide d. except.4. repl.2.*

V. QVOMODO PROPONENDA excusatio?

I. Regula. *Non opus habet appellatione tutor nominatus ad excusationem proponendam, sed accedere debet iudicem à quo tutor datus est, & excusationem apud eum proponere. quæ regula approbatur l. 13. in prin. ff. de excusationibus, his uerbis:* Scire oportet neq; datos tutores, neq; testamentarios prouocare necesse habere, ut ostendit cōstitutio diui Seueri & Antonini. Hoc autem obseruari oportet & in datis curatoribus. In paucis enim ualde distant curatores à tutoribus. Aduersus deniq; sententias auferentes eis excusationes, licentiam habebunt appellandi. *Concordat Instit. eod. tt. §. qui autem excusare. cuius uerba uide s̄. quæst. proxim. reg.1. in prin. Concordat item l.18 in prin. C. eod. tt. his uerbis:* Tutores nominatos appellationem interponere necesse non habere, certissimi iuris est. Quapropter licet non appellasti, si quam te excusationem habere confidis, intra tempus quod diui Marci constitutione præscriptum est, hac apud præsidem prouinciæ uti non prohiberis. *Item concordat l. 1. §. si quis tutor. ff. quando appell. sit. cuius uerba uide s̄. lib.13. cap.6. quæst.5. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi excusatio proposita, per sententiam sit infirmata, tunc enim opus est appellatione. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Aduersus deniq; sententias auferentes eis excusationes, licentiam habebunt appellandi. *Concordat d. §. si quis tutor.*

II. Regula. *Per libellos se excusare non potest. quæ regula approbatur l. 25. ff. de excusat. tutorum, his uerbis:* Excusare se tutor per libellos non poterit. *Contradicit l. 13. §. oportet. ff. eod. tt. his uerbis:* Oportet autem unam testari ante tribunal, uel aliter in submemorationibus. Potest autem & libellos dare, ut Impp. Seuerus & Antoninus aiunt.

VI. VBI ET APVD QVEM excusatio proponenda?

I. Regula. *Apud tribunal proponenda. quæ regula approbatur d. §. oportet.*

II. Regula. *Proponenda est excusatio apud eū, qui tutorem dedit, ut ex supradictis constat. Quibus autē tutoris dandi ius competat, uide s̄. cap. 4. quæst. 2. except.1.*

VII. EVENTVS EXCVSAtionis propositæ.

I. Regula. *Si lite pendente pubes factus sit pupillus, nihilominus lis persequenda est. quæ regula approbatur l. 15 C. de excus. tutor. his uerbis:* Quanquam in tutela detentus, eo quòd excusatio quam obijciebas, nō est admissa, prouocationis auxilium flagitaueris, & in medio tempore hi quorū meministi, in adulta ætate agere cœperunt: tamen nō eo minus causa interpositæ prouocationis propter periculum administrationis eius temporis iudiciorum more examinanda est.

II. Regula. *Victus licentiam prouocandi habet. quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt superius quæst.5. reg.1. except.1.*

III. Regula. *De exceptione rei iudicatæ, quæ absoluto competit, dictum s̄. quæst.1. causa 51.*

IIII. Regula. *Qui à tutela se excusauit, legatū & aliud quod in testamento ei relictum est, amittit. quæ regula approbatur, simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt in Commen. legatorū, cap. 7. causa 16. Hactenus de excusationibus tutorum & curatorum.*

DE POSTVLATIONE ET remotione suspecti tutoris.
Cap. VII.

I. QVO IVRE SVSPECTI POstulatio sit introducta?

LEge XII. tabul. *est introducta. quod approbatur Instit. de suspectis tutor. in prin. his uerbis:* Sciendum est, suspecti crimen ex lege XII. tabul. descendere. *Concordat l. 1. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Hæc clausula frequens & perquàm necessaria est. quotidie enim suspecti tutores postulantur. Primùm igitur tractemus, unde descendat suspecti crimē, & apud quos postulari qs possit suspectus tutor uel curator: deinde quis & à quo, & ex quibus causis remoueatur, deq; pœna suspecti. Sciendum est itaq;, suspecti crimen è lege XII. tabularum descendere.

II. CAVSAE EX QVIBVS SVspecti postulatio competit, & tutor remouendus est.

I. Causa. *Si suspectus tutor sit, & non ex fide tutelā gerat. quæ causa approbatur Inst. de suspectis tutoribus. §. suspectus, his uerbis:* Suspectus est, qui nō ex fide tutelam gerit, licet soluendo sit, ut Iulianus quoq; scripsit. *Concordat l. 15. §. sed suspectum.*

spectus.ff.de priuilegijs creditorũ.cuius uerba uide š. lib.8.cap.6.quæst. 2.causa 6.item concordat l.18.in fine.ff.de administr.tut.cuius uerba uide J. causa 10.Huius causæ species sunt causæ sequentes.

II.*Causa.Si tutor dolũ in tutela admisit, uel in tutela est grassatus: item si fordidè uel perniciose rẽ pupillo egit,uel aliquid intercepit. Hæc causa approbatur l.1. §.nunc uideamus.ff.de suspectis tutoribus, his uerbis:* Nunc uideamus ex quib. causis suspecti remoueãtur. Et sciendũ est,aut ob dolũ in tutela admissum suspectũ licere postulare, si fortè grassatus in tutela sit:aut quod sordidè egerit, uel perniciosè pupillo uel aliqd interceperit ex rebus pupillarib.iam tutor.

III.*Causa.Si data pecunia tutelã redemerit.Hæc causa approbatur Inst.de suspectis tutorib.§.si quis tutor. in fine.cuius uerba uide J.causa 8.concordat l.3.§.tut. qui,in fine.ff.eod.tt.cuius uerba uide d.causa 8.*

IIII.*Causa.Si tutor inuentariũ nõ cõscripserit,uel pecuniã neq; ad prædiorũ comparationem contulerit, neq; deposuerit.Hæc causa approbatur d l.3.§.tutores,his uerbis:* Tutores qui repertoriũ nõ fecerunt,uel pecuniã neq; ad prædiorũ cõparationẽ cõferre, neq; deponere puicaciter pst͂it,quoad emptionis occasio inueniatur: uinculis publicis iubẽtur cõ tineri, & insup p suspectis habẽtur.Sed sciendũ est nõ omnes hac seueritate tractari debere, sed utiq; humiliores. Cęterũ eos q sunt in aliqua dignitate positi, nõ opinor uinculis publicis cõtineri oportere.*Cõcordat l.11.§.fin. C. arbitr. tutel e.cuius uerba uide J.lib.prox c.2.quæst.1.in prin.*

V.*Causa.Si tutor inconsideratè uel dolo pupillum abstinuit hæreditate.Hæc causa approbatur l.3.§.pen. ff.de suspectis tut.his uerbis:* Is tutor qui inconsideratè pupillum uel dolo abstinuit hæreditate,suspectus postulari potest.

VI.*Causa. Si tutor tutelã nõ administrat.Hæc causa approbatur l.2 C.de suspectis tut.his uerbis:* Curatores quidẽ suo piculo quanto tardius ad eos tutela trãsfertur,cessent.quod si in fraudẽ factũ existimas,suspectos eos postula: q si submoueri meruerint,in locũ eorũ alios accipies.*Cõcordat l.3.C.eod.tt.his uerbis:* Pręses prouinciæ tutores filiorũ tuorũ strictioribus remedijs adhibitis, omnimodo administrationis officiũ cõpellet agnoscere. Qđ si in eadẽ cõtumacia pseũerauerint:suspectos postulare,ut alij in locũ eorũ petãtur, nõ prohiberis. *Concordat l. 4. §.fin ff eod. tt.his uerbis:* Qui nihil gesserunt, nõ possunt suspecti postulari: uerũ ob ignauiã, uel negligentiã, uel dolũ (si dolo fecerũt) possunt remoueri.

VII.*Causa.Si tutor copiã sui nõ faciat nec cõpareat.Hæc causa approbatur l.7 §.fin.ff.de suspectis tut. his uerbis:* Si quis tutor datus nõ cõpareat, solet edictis euocari, nouissimeq; si copiã sui nõ fecerit, ut suspectus remoueri ob hoc ipsum quod copiã sui nõ feci:.qđ & rarò & diligenti habita inquisitione faciendũ est.

VIII. *Causa. Si per tutorem stet quo minus pupillo alimenta decernantur. Hæc causa approbatur Inst. de suspectis tutorib. §.si quis tut.his uerbis:* Si quis tutor copiam sui non faciat ut alimẽta pupillo decernãtur. Cauetur epistola diuorũ Seueri & Antonini, ut in possessione bonorũ eius pupillus mittatur:& quę mora deteriora futura sunt, dato curatore distrahi iubentur. Ergo ut suspectus remoueri poterit,qui nõ præstat alimẽta. Sed si qs præsens negat ppter inopiã alimẽta posse decerni: si hoc p mẽdaciũ dicat, remittendũ eũ esse ad pręfectũ uerbi puniendũ placuit: sicut ille remittitur,q data pecunia ministeriũ tutelę adqsierit uel redemerit. *Cõcordat l. 3.§.tut.q.ff.eod. tt.his uerbis:* Tutor q ad alimẽta pupillo præstãda copiã sui nõ faciet:suspectus est,poterit q; remoueri. Sed si nõ latitet, sed pręsens nihil posse decerni cõtendat quasi inopi, si datis pupillo aduocatis in mẽdacio reuincatur: ad pręfectũ urbi remittẽdus est. Neq; enim interest id agere quẽquã,ut corrupta fide inqsitionis tutor cõstituatur: an bona sibi de constitutũ uelut prædonẽ bonis alienis incũbere. Hic ergo nõ quasi suspectus remouebitur, sed remittetur puniẽdus ea pœna, qua solẽt affici q tutelã corruptis ministerijs pretoris redemerũt.*Cõcordat nẽ l.7. §.præterea ff.eod.tt.his uerbis:* Accesserũt quædã species ex epistola Impatoris nostri & diui Seueri ad Atriũ colonũ. Nã aduersus eos qui ne alimẽta decernãtur sui copiã pseuerant nõ facere, ut suis rebus careant præcipitur: reiq; seruãdæ causa pupillus in possessionẽ mittitur eius,q suspectus sentẽtia sua factus est,quæq; mora deteriora futura sint, curatore dato distrahi iubẽtur. *Ait Iuriscõsultus:* Accesserũt quędã species. *Scilicet ijs ex quibus suspecti postulatio competit,quarum quædam in d. l. 7. erant propositæ. Concordat deniq; l. 6.ff. ubi pupillus educari.cuius uerba uide J.li.prox.c.4 quæst.3.reg.2.*

IX.*Causa.Si tutor res alienari prohibitas,sine decreto distraxit.Hæc causa approbatur l.3.§.Seuerus.ff.de suspectis tut.his uerbis:* Seuer⁹ & Antonin⁹ rescripserunt Epicurio: Tutores q res uetitas sine decreto distraxerũt, nihil qdẽ egisse: uerũ si p fraudẽ id fecerũt,remoueri eos oportere.

X.*Causa. Si tutor cũ cõtutore suo administrationẽ nõ cõmunicet.Hæc causa approbatur l.18.ff.de administr.tut.his uerbis:* Actus sui rationẽ tutorẽ cõtutori reddere non esse cõpellendũ: sed nisi cum eo administrationem non communicet, aut ex fide curam gerat, suspectũ postulari posse Vlpianus scribit.

XI.*Causa.Si tutor pauper sit. Hæc causa reprobatur Inst.de suspectis tut §.fin.his uerbis:* Suspectũ etiã eum putamus, qui moribus talis est, ut suspectus sit. Enimuerò tutor uel curator, quamuis

quamnis pauper est, fidelis tamen & diligeus remouendus non est quasi suspectus. *Concordat l.8.ff. eod. tt. his uerbis:* Suspectum etiam tutorem esse putamus, qni moribus talis est, ut suspectus sit. Enimuerò tutor quamuis pauper est, fidelis tamen & diligens, remouendus non est quasi suspectus. *Concordat l.5.C.eod. tt. his uerbis:* In postulandis suspectis tutoribus seu curatoribus non uires patrimoniorũ principaliter, sed an nihil segniter, nihil fraudulẽter geratur perpẽdi oportet. *Planè hoc casu interdum tutori curator adiungitur, qui facultatibus idoneus sit. quod approbatur l.6. C.eod. tt.his uerbis:* Pietatis fungeris officio, si fratris tui filios, ut necessitudo sanguinis suadet, protegere conaris. Si igitur tutores uel curatorea eorum non rectè administrant: suspectis eis postulatis atque ostensis, ut alij in locum eorum constituantur, facilè impetrabis. Quòd si nihil in fraudem egetunt, uerùm ita egeni sunt, ut in eorum administratione fratris tui filiorũ substantia periclitetur: an eis adiungendus sit curator, qui idoneus facultatibus sit, rector prouinciæ æstimabit.

XII. *Causa. Si tutor malis sit moribus, qui illum suspectum reddere poßint. Hæc causa approbatur per ea quæ proposita sunt s̄.causa prox.*

XIII. *Causa. Si tutor pupillo uel eius parentibus inimicus sit. Hæc causa approbatur l. 3.§.si tutor.ff.de suspectis tutoribus, his uerbis:* Si tutor inimicus pupillo parentibusúe eius sit, & generaliter si qua iusta causa prætorem mouerit, cur nõ debeat in ea tutela uersari: reijcere eum debebit.

XIIII. *Causa. Si tutor pupillum in iudicio defendere nolit. quæ causa approbatur per ea quæ habentur j.lib. prox.cap.3.officio 2.reg 1.*

XV. *Causa. Si tutor rem pupilli saluam fore non satisdedit. quæ causa approbatur l.1.C. de tutore qui nõ satisdedit, his uerbis:* Eum tutorem qui superest, si secundum præsidis præceptum & iuris formam satis non dat, &c. *Concordat l. 13.§.quamuis.ff.de tutoribus datis. cuius uerba uide j. lib.prox.cap.1.quæst.1.except.3.repl.3.*

XVI. *Causa. Hoc loco sciendum, quòd & aliæ causæ sint tutores tanquam suspectos postulandi ac remouendi ex arbitrio iudicis pendentes: ut constat ex uerbis s̄.causa 13.propositis hisce:* Et generaliter si qua iusta causa prætotem mouerit, cur non debeat in ea tutela uersari, &c.

Exceptiones præcedentinm caussatum generalos.

Habent causæ iam enumeratæ suas etiam exceptiones, partim ex persona tutoris, partim etiam ex causa, tempore et consequentibus factis, quo se suspectum fecit, desumptas, quæ ordine hic sunt proponendæ.

I. EXCEPTIO: *Nisi tutor testamentarius sit, uel alterius generis. Hæc exceptio reprobatur Inst. de suspectis tutoribus.§.ostendimus, his uerbis:* Possunt quidem omnes tutores fieri suspecti, siue sint testamentarij, siue non sint, sed alterius generis tutores. Quare etsi legitimus fuerit tutor, accusari poterit. Quid si patronns? adhuc idem erit dicendũ: dummodo meminerimus famę patroni parcendum esse, licet ut suspectus remotus fuerit. *Concordat ijsdem propè uerbis l.1.§.ostendimus.ff. eod.tt.item concordat l.4.C.eod.tt.his uerbis:* Etiam testamento patris tutorem datum suspectum postulare potes, si fraudem tutoris argueris.

II. EXCEPTIO: *Nisi patronus liberti tutor sit. Hæc exceptio reprobatur Inst.d.§.ostendimus. item d.l.1.§.ostendimus. Planè in patrono remouendo iudex non debet esse facilis, sed curatorem ei adiungi melius est. ex l.9.ff.de suspectis tutoribus. cuius uerba uide j.except.4.*

III. EXCEPTIO: *Nisi libertus filiorum patroni tutelam gerat. Et hæc exceptio reprobatur l. 1. C. de suspectis tutoribus. cuius uerba uide j. except.16.*

IIII. EXCEPTIO: *Nisi tutor cognatus sit, uel adfinis pupilli. Hæc exceptio approbatur l. 9. ff.de suspectis tutoribus, his uerbis:* Si tutor aliquo uinculo necessitudinis uel adfinitatis pupillo coniunctus sit, uel si pattonus pupilli liberti tutelam gerat, & quis eorum tutela remouendus uideatur: optimum factu est curatorem ei potius adiungi, quàm eundem notata fide & existimatione remoueri. *Planè hæc consilij potius quàm legis uim obtinere uidentur, cum id quod de patrono dicitur, repugnet ijs quæ proposita sunt s̄.except.2.*

V. EXCEPTIO: *Nisi tutor diues sit. Hæc exceptio reprobatur Inst.de suspectis tutoribus.§.suspectus autem. cuius uerba uide s̄.causa 1.*

VI. EXCEPTIO: *Nisi tutor satis offerat uel dedit, rem pupilli saluam fore. Hæc exceptio reprobatur l.5. cum lege sequente.ff. de suspectis tutoribus, his uerbis:* Suspectus fieri is quoq; qui satisdederit, uel etiam nũc offerat, potest. expedit enim pupillo rem suam saluam fore, quàm tabulas cautionis habere. Nec ferendus est contutor, qui ideo collegam suum suspectum non fecit, quoniam cautum erat pupillo: quia satisdatio propositum tutoris maleuolũ non mutat, sed diutius grassandi in re pupillari facultatem præstat. *Concordat Inst.d.tt.§.nouißimè, his uerbis:* Sciendum est, eos qui fraudulenter tutelam administrant, etiamsi satis offerant, remouendos esse à tutela: quia satisdatio tutoris propositum maleuolum non mutat, sed diutius grassandi in re familiari facultatem præstat.

VII. EXCEPTIO: *Nisi suspectus non tutor*

tutor neq; curator sit minoris? sed furiosi, prodigi, uentris, uel bonorum. Hæc exceptio reprobatur l. 3. §. non tantùm. ff. de suspectis tutorib. his uerbis: Non tantùm adolescentis curator, sed etiam furiosi uel prodigi ut suspectus remoueri potest. Sed etsi quis curam uentris, bonorumúe administrat, non carebit huius criminis metu.

VIII. EXCEPTIO: *Nisi non dolo, sed culpa factũ sit. Hæc exceptio reprobatur l. 7. §. 1. ff. d. tt. his uerbis:* Si non fraus admissa sit, sed lata negligentia, quia ista propè fraudẽ accedit, remoueri & hũc quasi suspectum oportet. *Concordant ea quæ habentur J. quæst. 6. reg. ult.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi antequã tutor esset, fecerit. Hæc exceptio approbatur l. 3. §. quòd si quid. ff. de suspectis tutorib. his uerbis:* Quòd si quid admisit antequam tutor esset (quamuis in bonis pupilli, uel in tutela) nõ potest suspectus tutor postulari: quia delictũ tutelam præcessit. Proinde si pupilli substantiã expilauit, sed antequã tutor esset, accusari debet expilatæ hæreditatis: si minus, furti.

X. EXCEPTIO: *Nisi cum tutor deliquisset, postea idem curator sit factus. Hæc exceptio approbatur d. l. 3. §. quæri, his uerbis:* Quæri potest, si tutor fuerit pupilli, idemq; sit curator confirmatus adolescenti, an possit ex delictis tutelæ suspectus postulari? Et cum possit tutelæ à concuratoribus conueniri, consequens erit dicere cessare suspecti accusationem: quia tutelæ agi possit deposito officio, uel alio sumpto. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi contutorem uel concuratorem non habeat. Hæc replicatio approbatur d. l. 3. §. item erit quærendum, in fine. cuius uerba uide J. except. prox.*

XI. EXCEPTIO: *Nisi cũ tutor deliquisset, tutor esse desierit, posteaq; rursus eiusdem tutor factus sit. Hæc exceptio approbatur sub conditione d. §. item erit quærendum, his uerbis:* Erit quærendum, si proponas aliquẽ desijsse esse tutorem, & rursum cœpisse: (utputa usq; ad tempus, uel ad cõditionem erat datus, deinde iterum, uel superueniente conditione testamentaria, uel etiam à prætore postea datus) an suspectus possit postulari? Et quia duæ tutelæ sunt: si est qui eum tutelæ iudicio conueniat, æquissimum erit dicere cessare crimen suspecti. Si autem ipse tutor est solus: nunquid quia tutelæ cessat, remouendus sit ab hac administratione, quasi suspectus ex eo quòd in alia malè uersatus sit? Ergo & in eo qui curator solus post finitam tutelam confirmatus est, idem dici potest. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi postea solus tutor sit. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Si autem ipse tutor est solus, &c.

XII. EXCEPTIO: *Nisi cum quis ita tutor datus esset, Quoad in Italia esset, deliquerit, posteaq; Italia excesserit, reuersusq; tutelam receperit. Hæc exceptio reprobatur d. l. 3. §. quòd si quis, his uerbis:* Quòd si quis tutor ita datus sit, Quoad in Italia erit, tutor esto, uel quoad trans mare non ierit: an possit suspectus postulari ex eo gestu, quem administrauit, antequã trans mare abijsset? & magis est ut postulari possit, quasi una tutela sit, habens interualla.

XIII. EXCEPTIO: *Nisi antequam rei publicæ causa abesse cœperit, admiserit. hoc enim casu uidetur quòd postea reuersus ex eo suspectus postulari non possit. Hæc exceptio approbatur d. l. 3. §. si quis ab. his uerbis:* Si quis absuturus reipublicæ causa, desiderauerit in locum suum constitui alium tutorem: an reuersus ex antegesto suspectus postulari possit? & quia potest ex priore gestu utili actione conueniri, cessabit postulatio.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi cum curator uentris bonorumq; esset, admisit, postea tutor sit factus. Hæc exceptio approbatur sub conditione d. l. 3. §. si curator. his uerbis:* Si curator uentri bonisq; datus, fraudulenter uersatus sit, deinde tutor datus, an postulari suspectus propter fraudes in cura admissas possit, dubitari potest? Et si quidem habet contutores, non poterit postulari: quia conueniri potest: si non habet, amoueri poterit.

XV. EXCEPTIO: *Nisi tutor pendente lite decesserit. Hæc exceptio approbatur Inst. de suspectis tutorib. §. si quis autem, his uerbis:* Si suspecti cognitio suscepta fuerit, posteaque tutor uel curator decesserit: extinguitur suspecti cognitio.

XVI. EXCEPTIO: *Nisi tutela finita sit. Hæc exceptio approbatur l. 11. ff. eod. tt. his uerbis:* Post finitam tutelam cognitio suspecti tutoris, quamuis pridem cœpta, soluitur. *Concordat l. 1. C. eod. tt. his uerbis:* Libertum tuum & tutorem filij tui, si fraudulenter res eius administrare existimas, suspectum facere potes: modò si officium eius pubertate pupilli finitum non est. nam si eo iure tutor esse desijt, is iudicio tutelæ conueniendus est.

III. QVIBVS SVSPECTI POstulatio competit?

Regulariter cuiuis accusare uolenti competit. quæ regula approbatur Inst. de suspectis tutorib. §. consequens, his uerbis: Consequens est ut uideamus, qui possint suspectos postulare. Et sciendum est quasi publicã esse hãc accusationem, hoc est omnibus patere. *Concordat: ijsdem uerbis l. 1. §. consequens. ff. eod. tt. Concordat etiã l. 6. §. fin. C. eod. tt. his uerbis:* Remouendi autẽ

licentia non solum parentibus utriusq; sexus, sed etiã cognatis, & extraneis, & adfinibus, & ipsi cuius res administrantur, si nõ impubes sit, arbitrio cognatorum bonæ opinionis constitutorum conceditur. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi mulier sit, quæ accusare uelit. quæ exceptio cum ipso iure subsistat, recipit replicationem hanc: Nisi pietatis necessitudine ducta, ad accusandum procedat. quæ replicatio approbatur, simul & declaratur Inst. ed. § . consequens, his uerbis:* Quinimò & mulieres admittuntur ex rescripto diuorũ Seueri & Antonini: sed eæ solæ, quæ pietatis necessitudine ductæ, ad hoc procedunt: utputa mater, nutrix quoq;, & auia. potest & soror. Sed etsi qua alia mulier fuerit, quã prætor propensa pietate intellexerit, sexus uerecundiã non egredientem, sed pietate productam, nõ sustinere iniuriam pupillorum: admittet eam ad accusationem. *Concordat iisdem uerbis d. l. §. consequens ff. eod. tt. & d. l. 6. §. fin. ibi, utriusq; sexus. Secunda exceptio est: Nisi minor annis accusare uelit. Hæc exceptio approbatur Inst. de suspectis tutorib. §. impuberes, hisce uerbis:* Impuberes non possunt tutores suos suspectos postulare: puberes autem curatores suos ex consilio necessariorum suspectos possunt arguere: & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. *Concordat l. 7. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Impuberibus quidem non permittitur suspectos facere: adolescentibus planè uolentibus suspectos facere curatores suos permittitur, dummodo consilio necessariorũ id faciant. *Concordat item l. 6. §. fin. C. eod. tt. cuius uerba uide 5. ead. reg. in prin. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi pubes sit minor. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis sub hac tamen conditione, Si consilio necessariorum pubes accuset. Tertia exceptio est: Nisi tutor contutorem suum accuset. Hæc exceptio reprobatur l. 3. in prin. ff. de suspectis tutor. his uerbis:* Tutor quoq; contutorem potest suspectum facere, siue duret adhuc tutor, siue iam desierit, ipse contutor autem maneat tutor: & ita diuus Seuerus rescripsit. Plus diuus Pius Cæcilio Potino rescripsit, posse & tutorem suspectũ remotum cõtutores suos suspectos facere. *Quarta exceptio est: Nisi libertus patronum suum suspectum facere uelit. Hæc exceptio approbatur d. l. 3. §. 4. his uerbis:* Liberti quoq; pupillorum gratè facient, si tutores uel curatores eorum malè gerentes, rem patronorum, uel liberorum patronorum suspectos fecerint. Sed si patronum suum ut suspectum in tutela facere uelint, melius est libertos ab accusatione repelli: ne in ipsa cognitione grauius aliquid emergat, cum hoc omnibus alijs pateat.

IIII. UBI ET APUD QUEM postulatio suspecti competit?

I. *Regula huius loci proponitur Inst. de suspectis tutorib. §. 1. his uerbis:* Datũ est ius remouendi tutores suspectos Romæ prætori, & in prouincijs præsidibus earum, & legato proconsulis. *Concordat l. 1. §. damus. ff. eod. tt. his uerbis:* Damus ius remouẽdi suspectos tutores Romæ prætoribus, in prouincijs præsidibus earum. An autem apud legatum proconsulis suspectus postulari possit, dubium fuit. Sed Imp. Antoninus cum diuo Seuero Braduæ Marico proconsuli Africæ rescripsit, posse: quia mandata iurisdictione totum officiũ iurisdicendi ad eum transit. Ergo etsi prætor mandet iurisdictionem, simili modo dicendum est, suspectum posse apud eum postulari, cui mãdata est. Cum enim sit in prouincia hoc rescriptum, consequens erit dicere etiam eum, cui à prætore mandata est iurisdictio, posse de suspecto cognoscere. *Concordat item l. 1. §. solent. ff. de officio præfecti urbi. cuius uerba uide 5. lib. 2. cap. 11. quæst. 2. reg. 5.*

II. *Regula. De eo cui mandata est iurisdictio, proponitur uerbis iam dictis hisce:* Quia mandata iurisdictione, &c.

III. *Regula. Pro tribunali non de plano competit. quæ regula approbatur l. 1. §. suspecti. ff. ad S. C. Tertull. his uerbis:* Suspecti tutoris accusatio pro tribunali tantum examinari potest, & nullus alius de huius quæstione quàm præses pronunciare potest.

V. QUANDO COMPERAT?

Etiam antequam tutelam gerere cœperit, potest cõpetere. quæ regula approbatur Inst. de suspectis tutorib. §. suspectus, his uerbis: Et antequam incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectum remoueri Iulianus scripsit, & secundum eum constitutum est.

VI. ADIUNCTA ET EUENTUS postulationis suspecti.

I. *Regula. Reo interdicitur administratio, quoad cognitio finiatur. quæ regula approbatur Inst. de suspectis tutorib. §. si quis, hisce uerbis:* Si quis suspectus postulatur, quoad cognitio finiatur, interdicitur ei administratio, ut Papiniano uisum est. *Concordat l. 7. C. eod. tt. his uerbis:* Eũ quem ut suspectum tutorem accusas, pendente causa cognitionis abstinere ab administratione rerum tuarum, donec causa finiatur, præses prouinciæ iubebit. Alius tamen interea in locum eius in administratione rerum ordinandus est.

II. *Regula. Etiam ex seruis minoris de fraude tutoris uel curatoris potest inquiri. quæ regula approbatur l. ult. ff. de suspectis tutor. his uerbis:* Nihil proponi, Iulianus ait, cur præscribere curator possit

posit in cognitione suspecti, quo minus religio prætoris à pupillari seruo detegente fraudes instruatur.

III. *Regula. Tutor condemnatus, tutor esse desinit. quæ regula approbatur Inst. quib. mod. tutela finitur. §. fin. cuius uerba uide §. cap. 5. in fine. Eius exceptio uidetur esse: Nisi tutor à tutela non sit remotus, sed tantum gerere tutelam prohibitus quæ tamen exceptio reprobatur l. 4. §. si prætor. ff. de suspectis tutorib. his uerbis:* Si prætor sententia sua non remouerit à tutela, sed gerere prohibuit: dicendum est magis esse ut & hic desinat tutor esse.

IIII. *Regula. Suspectus remotus fit infamis. quæ regula approbatur, simul & distinguitur Inst. de suspectis tutorib. §. suspectus, his uerbis:* Suspectus remotus, siquidem ob dolum, famosus est: si ob culpam, non æquè. *Concordat l. ult. C. eod. tt. his uerbis:* Suspectos tutores ex dolo, non etiam eos qui ob negligentiam remoti sunt, infames fieri manifestum est. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi non ex dolo, sed ex culpa remotus sit. quæ exceptio ex iam dictis colligitur. Concordat l. 3. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Qui ob segnitiem, uel rusticitatem, uel Inertiā, uel simplicitatem, uel ineptiam remotus fuit, in ea causa est ut integra existimatione tutela uel cura abeat. *Concordat item l. 2. C de tutore qui non satisdedit. cuius uerba uide §. quæst. 2. causa 15. Secunda exceptio est: Nisi non remotus sit, sed alius ei adiunctus. Hæc exceptio approbatur d. §. fin. his uerbis:* Sed etsi ob fraudem non remouerit aliquem, sed alium ei adiunxerit, non erit famosus: quia nō est abire tutela iussus. *Tertia exceptio est: Nisi iudex in suo decreto causam remotionis non inseruerit. Hæc exceptio approbatur l. 4. in prin. ff. de suspectis tutorib. his uerbis:* Hæ causæ faciunt ut in regra existimatione tutela uel cura quis abeat. Decreto igitur debebit causa remouendi significari, ut appareat de existimatione. Quid ergo si non significauerit causam remotionis decreto suo? Papinianus ait, debere dici hunc integræ esse famæ. Et uerum est. *Ait Iurisconsultus:* Hæ causæ. *Scilicet enumeratæ l. præcedente, §. fin. §. except. 1. propositæ. Quarta exceptio est: Nisi patronus à tutela sui liberti sit remotus. Hæc exceptio approbatur Inst. de suspectis tutor. §. ostendimus. in fine. cuius uerba uide §. quæst. 2. except. 1.*

VII. ADFINIA REmedia.

I. *Regula. De remouendo sine postulatione si crimen apertum sit, proponitur l. 3. §. præterea. ff. de suspectis tutor. his uerbis:* Videndum an sine accusatione posit suspectus repelli? & magis est ut repelli debeat, si prætori liqueat ex apertissimis rerum argumentis suspectum eum esse: quod fauore pupillorum accipiendum est.

II. *Regula. De remittendo tutorem ad præsidem puniendum, proponitur l. 1 §. fin. cum lege sequente. ff. de suspectis tutorib. his uerbis:* Si quis de plebeis ob facta atrociora in tutela admissa, fuerit apud prætorem accusatus, remittitur ad præfectum urbi grauiter puniendus. Libertus quoq; si fraudulenter gessisse tutelam filiorum patroni probetur, ad præfectum urbi remittetur puniendus. *Concordat Inst. eod. tt. §. sed si quis. cuius uerba uide §. quæst. 2. causa 8. item concordat Inst. d. tt. §. libertus, his uerbis:* Libertus quoq; si fraudulenter tutelam filiorum uel nepotū patroni gessisse probetur, ad præfectum urbi remittitur puniendus. *Concordat item l. 3. §. tutor qui. ff. eod. tt. cuius uerba uide §. d. causa 8. itē concordat l. 1. §. solent. ff. de officio præfecti urbi. cuius uerba uide §. lib. 2. ca. 11. quæst. 2. reg. 5.*

III. *Regula. De actione tutelæ proponitur l. 3. §. quæri potest. cum sequentib. ff. de suspectis tutorib. cuius uerba uide §. quæst. 2. except. 10. cum sequentib. Concordat l. 1. C. eod. tt. cuius uerba uide §. d. quæst. 2. except. 16.*

IIII. *Regula. De curatore adiungendo proponitur l. 9. ff. de suspectis tut. cuius uerba uide §. quæst. 2. except. 4. concordat l. 6. §. quòd si nihil C. eod. tt. cuius uerba uide §. d. quæst. 2. causa 11.*

V. *Regula. De expilatæ hæreditatis & furti actione proponitur l. 3. §. quod si quid. ff. d. tt. cuius uerba uide §. d. quæst. 2. except. 9.*

VI. *Regula. Si quis omissa suspecti postulatione, sibi decerni tutelam postulet, non est audiendus. quæ regula approbatur l. 8. C. de suspectis tutor. his uerbis:* Si non suspectum contutorem tuum postulare, ac remouere ab administratione bonorum pupilli curaueris: admitti nequaquā potest ratio desiderij tui, iam nunc postulantis tutelam tibi nomine eiusdem pupilli restitui.

VII. *Regula. Si tutor non compareat, nec copiam sui faciat: pupillus in possessionem bonorum eius mittitur. quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt §. quæst. 2. causa 8.*

DE CAVSIS SEV MODIS, quibus tutela & cura finitur. Cap. VIII.

PRæter excusationem tutoris, & remotionem suspecti hactenus tractatas, sunt et plures aliæ causæ seu modi quibus tutela finitur, consistentes partim in persona pupilli, uel eius qui sub cura agit, partim in persona tutoris seu curatoris, partim deniq; in causa propter quam: item in tempore ad quod, & conditione sub qua tutor est datus. de quibus singulis nunc ordine dispiciendum: & primùm de iis quæ consistunt in persona pupilli uel adulti. qui in tutela uel cura est.

I. *Causa. De pubertate pupilli proponitur Inst. quib. mod. tutela finitur. in prin. his uerbis:* Pupilli pupillæq;, cum puberes esse cœperint, à tutela

tutela liberantur. Pubertatem autē ueteres quidem non solum ex annis, sed etiam ex habitu corporis in masculis æstimari uolebant. Nostra autem maiestas dignum esse castitate nostrorum temporum existimās, benè putauit quod in fœminis etiam antiquis impudicum esse uisum est, id est, inspectionē habitudinis corporis, hoc etiam in masculos extendere. Et ideo nostra sancta constitutione promulgata, pubertatem in masculis post decimū quartum annum cōpletum illico initiū accipere disposuimus: antiquitatis normam in fœminis benè positam, in suo ordine relinquētes, ut post duodecim annos completos uiripotentes esse credantur. *Ait Imp.* Nostra sancta constitutione. *Hæc constitutio habetur l. 3. C. quando tutores esse desinant, his uerbis:* Indecoram obseruationem in examinanda mariū pubertate resecantes, iubemus quemadmodum fœminę post impletos duodecim annos omnimodo puberes iudicantur: ita & mares post excessum quatuordecim annorum puberes existimentur, indagatione corporis inhonesta cessante. *Concordat l. 15. §. penult. ff. de tutor. datis, hisce uerbis:* Si puella duodecimum annum impleuerit, tutor desinit esse: quoniam tum minoribus annis desiderantibus, curatores dari solent. *Concordat item l. 32. §. 1 ff. de administr. tutor. his uerbis:* Officium tutorum curatoribus constitutis, finem accipit. Ideoq; omnia negocia quæ inita sunt ad fidem curatorum pertinent: idq; etiam diuus Marcus cum filio suo Cōmodo rescripsit. *Huius regulæ exceptio hæc esse uidetur: Nisi curator impuberi sit datus: tunc enim cura pubertate pupilli finiri non uidetur, cum etiam puberes curatores habeant. Sed exceptio hæc reprobatur l. 25. ff. de tutorib. datis, hisce uerbis:* Curatorem impuberi datum quacunq; ex causa, perseuerare in diem pubertatis in eadē cura Paulus respondit. Ergo post pubertatem alium curatorem sibi petere debebit. *Concordat l. 2. in fine, C. in quib. casib. tutorem habēti, his uerbis:* Quamuis curator cum alijs in locum tutoris substitutus sis: tamen periculo administrationis ultra pubertatis tempora non adstringeris. *Concordat item l. 1. C. quando tutores esse desinant, his uerbis:* Si curatores tutoribus adiuncti sunt, pubertate pupilli tam tutorum quàm curatorum adiunctorum officium finiri: ideoq; alios propter ætatis infirmitatem curatores esse dandos, manifestissimum est.

II. *Causa De capitis deminutione pupilli uel adulti proponitur Inst. quib. modis tutela finitur. §. simili modo, in fine, his uerbis:* Pupilli & pupillæ capitis deminutio, licet minima sit, omnes tutelas tollit. *Concordat l. 2. ff. de legitimis tutorib. his uerbis:* Legitimam tutelam capitis deminutione pupilli (etiam ea quę salua ciuitate contingit) amitti nulla dubitatio est. *Huius causæ species sunt causæ proxime sequentes.*

III. *Causa. Si impubes adrogatus uel deportatus sit, aut in seruitutē redactus, uel ad hostes peruenerit. Hæc causa approbatur Inst. quib. mod. tutela finitur. §. item finitur, his uerbis:* Item finitur tutela, si adrogati sint adhuc impuberes, uel deportati: item si in seruitutem pupillus redigatur, uel si ab hostibus captus fuerit. *Concordat l. 14. in prin. ff. de tutelis, hisce uerbis:* Si adrogati sint adhuc impuberes, uel pupilli deportati sint, tutores habere desinunt. Item, si in seruitutem pupillus redigatur, utiq; finitur tutela. Alijs quoq; modis desinūt esse tutores, si fortè quis ab hostibus fuerit captus, uel pupillus uel tutor.

IIII. *Causa. De morte pupilli proponitur Inst. quib. mod. tutela finitur. §. simili modo, his uerbis:* Simili modo finitur tutela morte uel pupillorum uel tutorum. *Concordat l. 4. in prin. ff de tutelæ actione, his uerbis:* Finitur tutela non solum pubertate, sed etiam morte tutoris uel pupilli.

V. *Causa. Si pupillus tutorem amplius habere nolit. Hæc causa reprobatur l. 3. C. quando tutores esse desinant, his uerbis:* Tutoris officium ex sola uoluntate pupilli non finiri certissimū est.

VI. *Causa. Si cum duob. fratribus tutor datus est, alter ex ijs pubes sit factus. tunc enim pupillus in legitimam fratris tutelam recidit. Hæc causa approbatur l. 9. §. 1. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Si duobus impuberibus fratribus tutor datus sit, & alter eorum in legitimam tutelam fratris [illegible]i perfectæ ætatis constituti reciderit: eū qui datus sit, tutorem esse desijsse Neratius ait. Quia igitur desinit, tutelæ actio erit, etiam ex persona impuberis: quāuis si testamento datus fuisset, non desineret esse tutor eius, qui adhuc erat impubes: quia semper legitima tutela testamentariæ cedit. *Huius causæ exceptio hæc est: Nisi in testamento quis duobus [illegible] tribus impuberibus tutor datus sit. quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Quamuis si testamento datus fuisset, &c. *Cui concordat l. 3. C de testament. tutela. cuius uerba uide 5. cap. 3. quæst. 3. except. generali 1. repl. 5. Planè causa proposita hodie mutata est: quoniam alter fratrum, quamuis pubes factus sit, tamen quādiu est minor uiginti quinq; annis, impuberis fratris tutor esse non potest, secundum ea quæ proposita sunt 5. cap. 4. quæst. 2. exceptione 20.*

VII. *Causa. Si impubes furere cœperit. Hæc causa reprobatur l. 3. in prin. ff. de tutelis. cuius uerba uide 5. d. quæst. 2: except. 32. in prin.*

VIII. *Causa. Si furiosus uel prodigus, cui curator datus est, ad mentem redierit. Hæc causa approbatur l. 1. ibi: & tamdiu erunt ambo. ff. de curatorib. furioso.*

cuius

cuius uerba uide s. 1 quæst 2 ex[illegible] 4 Huius causæ excep[illegible] in furios[illegible] per inter ualla redire sol[illegible]at. qua exceptio approbatur l. 6. C. de curat[illegible] furios[illegible], his uerbis: Cum alijs quidem hominibus continuum furoris infortuniũ accidat, alios autem morbus non sine laxamento aggrediatur: sed in quibusdam temporibus quædam eis intermissio perueniat, & in hoc ipso multa sit differentia, ut quibusdam breues induciæ, alijs maiores ab huiusmodi uitio inducantur: antiquitas disputabat utrũmne in medijs furoris interuallis permaneret eis curatoris intercessio, an cum furore quiescente finita, iterum morbo adueniente redintegraretur. Nos itaq; eiusmodi ambiguitatem decidentes, sancimus: cum incertum est in huiusmodi furiosis hominibus, quando resipuerint, siue ex lõgo, siue ex propinquo spacio, & impossibile est & in confinio furoris & sanitatis eum sæpius constitui, & post longum tempus sub eadem esse uarietate, ut in quibusdam uideatur etiam penè furor esse remotus: curatoris creationem nõ esse finiedam, sed manere quidem eum, donec talis furiosus uiuit: quia non est pene tempus in quo huiusmodi morbus desperatur: sed per interualla quæ perfectissima sunt, nihil curatorem agere, sed ipsum posse furiosum, dum sapit, & hereditatem adire, & omnia alia facere quæ sanis hominibus cõpetunt. Sin autem furor stimulis suis iterum eam accenderit: curatorem in contractu suo coniungi, ut nomen quidem curatoris in omne tempus habeat, effectum autem quoties morbus redierit: néc crebra uel quasi ludibriosa fiat curatoris creatio, & frequenter tam nascatur quàm desinere uideatur.

IX. *Causa. De capitis deminutione tutoris uel curatoris proponitur Inst. quib. mod. tutela finitur. §. similí, his uerbis:* Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas uel ciuitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione tutoris, ueluti si se in adoptionem dederit, legitima tantum tutela perit, cæteræ non pereunt. *Plura de causa proposita uide s. cap. 3. quæst. 3. exception. generali 5.*

X. *Causa. De exilio tutoris uide s. cap. 6. quæst. 1. causa 51.*

XI. *Causa. Si tutor ad hostes peruenerit. Hæc causa approbatur l. 14. ibi: alijs quoq; modis. ff. de tutelis. cuius uerba uide s. causa 3. Huius causæ exceptio hæc est: Nisi non captus ab hostibus sit, sed uolens ad eos peruenerit. Hæc exceptio approbatur l. 15. ff. eod. tit. cuius uerba uide s. cap. 4. quæst. 2. exception. 33. repl. 5.*

XII. *Causa. Si tutor uel curator furiosus, surdus, mutus, uel talis sit factus, ut suis ipsius rebus superesse non posit. Hæc causa approbatur l. 17 ff. de tutelis. cuius uerba uide s. cap. 4. quæst. 2. except. 10. concordat l. 40 in prin ff. de excusat. cuius uerba uide s. cap. 6. quæst. 1. causa 5. except. 2.*

XIII. *Causa. Si tutor mortuus sit. Hæc causa approbatur per ea quæ proposita sunt s. causa 4. concordat in curatore bonis dato l. 9. in fine ff. de curatorib. furioso. cuius uerba uide s.*

XIIII. *Causa. Si tutor tanquam suspectus remotus sit. Hæc causa approbatur Inst. quib. mod tutela finitur. §. fin. cuius uerba uide s. cap. 5. in fine. Concordat l. 14. §. penult. ff. de tutelis, hisce uerbis:* Præterea si tanquam suspectus quis fuerit remotus, desinit esse tutor. *Vide item s. cap. prox. quæst. 6. reg. 3.*

XV. *Causa. Si mater, quæ filiorum tutelam gerit, nuptias iterauerit. De hac causa uide s. cap. 4. quæst. 2. except. 21. repl. 1. dupl. 1.*

XVI. *Causa. Si tutori curator sit adiunctus. Hæc causa reprobatur l. 5. C. in quib. causis tutorem habenti, his uerbis:* Cum ob augmentum facultatum curatores adiungi solent, non prius dati tutores administratione eorum liberantur. Sanè si is qui administrauit, tempore finitæ tutelæ fuit soluendo, secuti temporis periculum ad te pertinere non potuisse manifestum est. *Sed de lege proposita uide item s. lib. prox. cap. 9. except. 15. in fine.*

XVII. *Causa. Si tutor datus excusatus sit. Hæc causa approbatur Inst. quib. mod. tutela finitur §. fin: cuius uerba uide s. cap. 5. in fine. Eius autem exceptio hæc est: Nisi ad tempus tantum fuerit excusatus. quæ exceptio approbatur l. 16. ff. de tutorib. datis. cuius uerba uide s. cap. 4. quæst. 2. except. 31. repl. 4. concordant ea quæ proposita sunt s. cap. 6. quæst. 1. causa 38. except. 2.*

XVIII. *Causa. Si causa ob quam, uel tempus ad quod tutor datus est, sit finitum: uel conditio, ad quam datus est, extiterit. Hæc causa approbatur Inst. quib. mod. tutela finitur. §. penult. his uerbis:* Qui ad certum tempus testamento dantur tutores: finito eo, deponunt tutelam. *Concordat Inst. eod. tit. §. item finitur, his uerbis:* Si usq; ad certam conditionem datus sit tutor testamento: æquè euenit ut desinat esse tutor existente conditione. *Concordat item l. 14. §. sed etsi ff. de tutelis, hisce uerbis:* Sed etsi ad tempus fuerit quis datus: tempore finito desinit esse tutor. *Concordat d. l. 14. §. fin. his uerbis:* Sed etsi ad certam conditionem datus sit: æquè eueniet ut desinat esse tutor existente conditione. *Concordat item l. 9. §. si testamento. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide s. lib. prox. cap. 10. quæst. 6. reg. 1. except. 3. itẽ concordat Inst. de author. tut. §. fin. cuius uerba uide s. cap. 4. quæst. 2. except. 32. repl. 8. concordat item l. 1. C. in quib. causis tutorem habenti, his uerbis:* Si in locum eius tutoris ad tempus dati est is, qui reipub. causa aberat,

is iam finito munere quod ei iniunctum est, a ne . de iure q ad eius officiũ curaque pertineant ne a pupillæ ambigere non debetis. Sed consulatus feceritis, si pręsid clarissimum adieris, ut is ad administrationem tutelę compellatur. Concordat huic l.9.in prin.ff.de tutelæ act. uerba uide l.b.prox. cap. 10. quæst. 6. reg.1.except.1. Propositæ causæ exceptio hæc est: Nisi cum in locum eius qui reipublicæ causa aberat, datus esset tutor, is in cuius locum datus est, mortuus sit. Hæc exceptio approbatur l.11 ff.de tutelis, hisce uerbis: Quæ. est, an hi qui in locũ absentis reipublicæ causâ tutores dari sunt, mortuo illo tutores perseuerent: an alij perendi sint? Paulus respondit, eos qui in locum absentis dari sunt, non reuerso eo, in eadem causa perseuerare usq; ad rempus pubertatis.

DE CVRATORE BONORUM. Cap. IX.

HActenus causis tutelæ & curæ tam efficientibus quàm corrumpentibus pertractatis, dicendum nunc erat de effectibus tutelæ et curæ tutorumq; & curatorum officijs. Sed cum fi uariæ curatorum species, f et curator furiosi prodi, uentris & bonorũ: deq; curatore furiosi et prodigi partim in præcedenti, partim insequenti generali tractatu agatur, de curatore uerò uentris alio loco commodiore dicendum fit: de curatore bonorum antequam reliqua persequamur, hic in fine huius Libri tractaudũ uobis est, & primùm quidem de causis ex quibus bonis curator daudus.

I. CAVSAE EX QVIBVS CVrator bonis est dandus?

I. *Causa. Si incertum est hæres extiturus nec ne, & si hæres institutus de adeunda hæreditate deliberat: bonis curator datur. quæ causa appr stur l.3 ff.de cura tor.furioso, his uerbis:* Dum de beranthære des i tuti adire, bonis à prætore curator datur. *Concordat l.6.ff.de priuilegijs creditor.cuius uerba uide 5.lib.8.cap 9.reg.6.except.1. Concordat uec l.8 ff quib.ex causis in pos. eatur. cuius uerba uide 5.lib.8.cap.6 quæst.2.causa.5. Huius exemplũ est: Si hæres sub conditione, cui etiamsi uelit, parere non potest. nam tunc pendente conditione curator bonis constituendus: quod proponitur l.1.ff.de curatore bonis dato. cuius uerba uide 5.d.quæst.2.causa.4. concordat d 3.ibi: uel conditio.*

II. *Causa Si quis ab hostibus captus fit, bonis eius curator constituitur. quæ causa approbatur l.6.§.fin. ff.de tutelis. cuius uerba uide 5.cap. 4 quæst.2.except. 11.repl.2. Cõcordat l 6.§ fin ff.quib.ex causis in poss. eatur. cuius uerba uide 5.li 8. cap.6.quæst.3.except.2. Concordat item l.6.ff. de priui'egijs creditorum, cuius uerba uide 5.lib 8.cap.9.reg.6.except.1.*

III. *Causa. Si quis absens fit. Hæc causa approbatur d.l.6.ff.de priuilegijs creditorum.*

IIII. *Causa. Si bona dicuius clari uiri uel fæminæ sint uendenda. Hæc causa approbatur l 5.ff. de curatorib.furioso, his uerbis:* Curator ex senatusconsulto constituitur, cum clara persona (uelutisenatoris uel uxoris eius in ea causa sit, ut eius bona uenire debeant. Nam ut honestius ex bonis eius quantũ potest creditoribus soluatur, curator constituitur distrahendorum bonorum gratia uel à prętore, uel in prouincijs à præside.

V. *Causa. Si creditore in bona debitoris misso, actiones perituræ sint. Hæc causa approbatur l.14. in prin.ff.de reb.iud.auth.po id.his uerbis:* Creditore in possessionem rerum debitoris misso, curator constitui debet, si quędam actiones perituræ sint.

II. QVI DANDI CVRATOres bonorum?

I. *Regula. De inuito. Inuitus curator bonis dari nõ potest. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l.2 quæritur ff de curatore bonis dando, his uerbis:* Quæritur an inuitus curator fieri possit? & Cassius scribit, neminem inuitum cogendum fieri bonorum curatore: quod uerum est. Voluntarius itaq; quærendus est, nisi & magna necessitate & Imperatoris arbitrio hoc procedat, ut & inuitus crearetur: nec omnimodo creditorem esse oporter eum, qui curator constituitur, sed possunt et iam non creditores.

II. *Regula. De eo qui creditor nõ est: an bonis debitoris curator dari possit? Dicitur quòd possit, uerbis iam propositis hisce:* Nec omnimodo creditorem esse oportet eum, qui curator constituitur, &c.

III. A' QVIBVS CVRATOR bonis dandus?

I. *Regula. De prætore & præside prouinciæ cum consensu creditorum proponitur l.2.in prin. ff.de curatore bonis dando, his uerbis:* De curatore constituendo hoc iure utimur, ut prætor adeatur, isq; curatorem curatoresue constituat ex cõsensu maioris partis creditorum, uel præses prouinciæ, si bona distrahenda sunt in prouincia: quæq; per eum eosue qui ita creatus, creatiue essent, acta, facta gesta que sunt, rata habebuntur: eisque actiones & in eos utiles competunt.

II. *Regula. De creditoribus priuato consilio curatorem eligentibus proponitur l. 5. ff. d. tit. cuius uerba uide 5 quæst.prox.reg.1.except.1.*

IIII. DE IVRE ET OFFIcijs curatoris bonis dati.

I. *Regula. Actiones curatoribus & in curatores cõpetunt. quæ regula approbatur l.2.in prin. ibi: eisq; actiones & in eos utiles competunt. ff.de curatore bonis dando. cuius reliqua uerba uide 5.quæst.prox.reg. 1.concordat d.l.2.§.1.his uerbis:* Si plures conuocantur

[illegible]tur curatores, C[illegible]us ait in solid[illegible] eos & agere & conue[illegible], & non pro portionibus. Quòd [illegible] per regiones fuerint constituti curatores, unus forterei Italicæ, alius in prouincia: puto regiones eos suas conseruare debere. *Concordat item l.3.ff.cod.tt.his uerbis:* Si plures eiusdem bonoru curatores facti sunt:in quem eorum uult actor, in solidum datur ei actio, tanquam qui ius eorũ in solidum ageret. *Hisce uerbis regula proposita approbatur, simul & prima eius exceptio reprobatur, quæ talis est: Nisi cum plures sint curatores, unus eorum in solidum agat uel conueniatur. Secunda exceptio est: Nisi is ex curatoribus conueniatur, ad quem nihil peruenit. quiq; nihil tetigit. Hæc exceptio reprobatur d.l.2.§.si tres, his uerbis:* Si tres curatores fuerint, & unus ex his nihil tetigerit: an in eum qui nihil tetigit, actio danda est? & Cassius [illegible] mat modum actori non debere c[illegible] po[illegible]eq; eum cum quo uult ex periri. & put[illegible] Cassij sententiam ueriorem. spectandum enim quid redactum est ex bonis, quibus curator datus est, non quare ad cu[illegible]torem unum pe[illegible]uenerit. [illegible] ita utimur: n[illegible] inuitus factus est. n[illegible]m si ita est, dicendũ est, non e[illegible] conuenie[illegible]dum. *Tertia exceptio est: Nisi inuitus curator sit datus. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Nisi inuitus f[illegible]us est, &c. *Cui concordat d.l.2.§.quæritur. cuius uerba uide 3.quæst.2.reg.1. Plura de regula propositi uide 3.reg.3.*

[illegible] *Regula. De cautione de rato & iudicatum solui a c[illegible]quem curator ad agendum uel defendendum mitt[illegible] [illegible]nda, proponitur l.2.in prin. ibi: & siquidem ff. de curat[illegible] bonis dando, his uerbis:* Siquidem curatores mittent ad agendum uel defendendum, uti ius esset: nec ab eo satis neq; de rato, neq; iudicatum solui nomine eius cuius bona ueneunt, exigetur: sed nomine ip[illegible] c[illegible]at[illegible]is, qui eum misit.

III. *Regula. Curator ad distrahenda bona datus creditoribus, ad id quod sibi debetur, ex precio redacto s[illegible]uendum tenetur. quæ regula approbatur, simul et distinguitur l.22.§.si curator. ff. mādati, his uerbis:* Si curator bonorum uenditionem quidem fecerit, pecuniam autem creditori[illegible]us nõ soluerit: Trebatius, Ofilius, Labeo r[illegible]ponderunt, his qui præsentes fuerunt, competere aduersus eum ma[illegible]dati actionem: hi[illegible] autem qui absentes f[illegible]runt, negociorum gestorum actionem esse. Atqui si præsentiũ mandatũ executus [illegible] egerit, nego[illegible]rum gestorum actio absentibus non est: nisi forte aduersus eos qui mandauerunt c[illegible]tori tanquam si negoc[illegible] absentium gessermt. Quod si cum [illegible] creditores se esse ex[illegible]marent, id manda[illegible]: in factum actio absentibus danda est in eos qui mandauerũt. *Huius regulæ exceptio hæc e[illegible]: Nisi alij creditores agant, quam à quibus cura mandata est curatori. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Atqui si præsentium mandatum executus id egerit, &c. *Cui concordat l.5 ff. de curatore bonis dandō, his uerbis:* Si debitor foro cesserit, & creditores priuato consilio coierint, & elegerint unum per quem bona distrahantur, & portio ipsis quæ ex redacto fieret, solueretur, mox extiterit alius qui se creditorem dicat: nullam quidem actionem aduer[illegible] curatorem habebit, sed bona debitoris unà cum curatore uendere poterit, ita ut quæ à curatore & à creditore ex bonis contrahuntur, omnibus pro portione præstentur.

IIII. *Regula. Curator bonis datus, æs alienum soluere tenetur. quæ regula approbatur l.1.in fine. ff. de curatore bonis dando, his uerbis:* Si graue æs alienum sit, quod ex pœna crescat, per curatorem soluendum æs alienum: [illegible] uti cum uenter in possessione sit, aut pupillus hæres tutorem non habeat, decerni solet.

V. *Regula. Acta, facta gestaq; per curatorem rata habenda. quæ regula approbatur l.2.in prin. ibi: quæque per eum. ff. de curatore bonis dando cuius uerba uide 3.quæst.prox.reg.1.*

VI. *Regula. Si causa possessionis dolo uel culpa curatoris deterior sit facta, perinde tenetur ac creditors quæ regula approbatur l.9.§. est præterea, in fine. ff. de rebus iud. auth. possid. cuius uerba uide 3. lib.8.cap.7.act.2.quæst.1. except.1.*

DIGESTORVM LIBRI XVII. FINIS.

DIGESTORVM LIBER DECIMVSOCTAVVS.

DE OFFICIIS TVTORVM ET CVRATORVM: nec non de actionibus occasione tutelæ & curæ competentibus.

In hoc Libro de officijs tutorum & curatorum agetur, deinde de actione tutelæ tam directa quàm contraria, eiusq; adfinibus remedijs. Officia autem tutorum alia sunt ante tutelam, alia in tutela, alia demum post tutelam finitam. Ante tutelam officium tutoris est, satisdare rem pupilli saluam fore, & inuentarium conscribere, de quibus sequitur.

DE SATISDATIONE TVtorum rem pupilli saluam fore. Cap. I.

1. AN TVTOR VEL CVRAtor satisdare teneatur?

REGVLARITER *quidem tutor & curator ad satisdationem propositam præstandam tenetur. quæ regula approbatur simul & distingui tur Inst. de satisda. tutorum, in prin. bis uerbis:* Ne pupillorum pupillarumúe, & eorum qui quæue in curatione sunt, negocia à tutoribus, curatoribusúe cõsumantur, uel deminuantur: curet prætor, ut & tutores & curatores eo nomine satisdẽt. Sed hoc non est perpetuum. Nam tutores testamento dati satisdare nõ coguntur: quia fides eorum & diligentia ab ipso testatore adprobata est. Itẽ ex inquisitione tutores uel curatores dati, satisdatione nõ onerantur: quia idonei electi sunt. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi tutores testamento sint datí, quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Nam tutores testamento dati, satisdare non coguntur, &c. *Cui concordat l. 17. in prin. ff. de testam. tutela, bis uerbis:* Testamento datos tutores non esse cogendos satisdare rem saluam fore, certo certius est. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi tutor uel curator inutiliter testamento sit datus. quæ replicatio approbatur l. 5 in prin. ff. de confirmando tutore, bis uerbis:* Tutores à patruo testamento datos, iussit prætor magistratus confirmare. Hi cautionem quoq; accipere debuerunt: neq; uoluntas eius qui tutorem dare non potuit, negligentiam magistratuum excusat. *Huius replicationis prima duplicatio hæc est: Nisi tutor uel curator ex inquisitione sit confirmatus. quæ duplicatio approbatur l. ff. eod. tit. cuius uerba uide 5. lib. prox. cap. 2. quæst. 1. except. 1. repl. 3. item approbatur hæc duplicatio per ea quæ proponentur §. except. prox. Secunda duplicatio est: Nisi à patre in testamento tutor uel curator inutiliter sit datus. tunc enim etiam sine inquisitione tutor uel curator confirmandus est, nec satisdat rem pupilli saluam fore. quæ duplicatio approbatur l. 3. ff. de confirmando tutore. cuius uerba uide 5. lib. prox. cap. 2. quæst. 1. except. 17. repl. 1. Concordat l. ult. in fine. ff. de confirmando tutore. cuius uerba uide in Comment. de legatis cap. 7. causa 16. exc. 2. Planè curator furioso in testamento patris datus, quamuis non ad satisdandum, ad tuendum tamẽ rem furiosi saluam fore tenetur: quod triplicationis loco notandum. quæ triplicatio approbatur l. 7. §. & siquidem. C. de curatore furiosi, bis uerbis:* Siquidẽ parens curatorem furioso uel furiosæ in ultimo elogio hæredibus institutis uel exhæredatis dederit (ubi & fideiussionẽ cessare necesse est, paterno testimonio pro eius satisdatione sufficiente) ipse qui datus est, ad curationem perueniat: ita tamen, ut in hac florentissima ciuitate apud Vrbicaria præfecturam deducatur, in prouincia aũt apud præsidem eius, præsente etiam tam uiro religiosissimo locorũ antistite, quàm trib. primatibus, & actis interuenientibus, tactis sacrosanctis Euãgelijs, edicat omnia se rectè & cum utilitate furiosi agere: & neq; præter mittere ea quę utilia furioso esse putauerit, neq; admittere quæ inutilia existimauerit: & Inuẽtario cum omni subtilitate publicè scripto, res suscipiat, & eas secundũ suam opinionem disponat, sub hypotheca rerum ad eum pertinentium, ad similitudinem tutorum & curatorum adulti. *Concordat ijsdem uerbis l. 19. in prin. C. de episcopali audientia. Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi pluribus tutoribus testamento datis, alter alteri satisdationem offerat, ut uel satisdet, uel sibi soli satisdatione accepta rem gerere permittat: hoc enim casu alter, quamuis testamento tutor datus sit, satisdare tenetur, uel alteri administrationem rerũ cedere. quæ replicatio approbatur Inst. de satisd. tut. §. sed si ex testameto. cuius uerba cum alijs simulib. uide 3. cap. 3. officio 1. reg. 2. except. 1. Secunda propositæ regulæ exceptio est. Nisi ex inquisitione tutores sint dati. quæ exceptio approbatur l. ff. de cura-*

de curatoribus furioso his uerbis: Bonorum uentris nomine curatorem dari oportet, eumq; rem saluam fore uiri boni arbitratu satisdare proconsul iubet. Sed hoc si sine inquisitione detur: nam si ex inquisitione, cessat satisdatio. *Concordat l. 13. §. fin. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Si curator patronus petatur, fides inquisitionis pro uinculo cautionis cedet. *Concordat item Instit. de satisd. tutor. in prin. ibi: item ex inquisitione. cuius uerba uide s. except. prox. in prin. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi furioso curator non idoneus facultatibus detur. quæ replicatio approbatur l. 7. §. sin uerò non. ibi: sin autem non talis. cuius uerba uide s. lib. prox. cap. 4. quæst. 2. except. 1. Concordat iisdem uerbis l. 19. §. sin autem non talis.* *Tertia exceptio est: Nisi patronus eiusue liberi, liberto tutores sint dati. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 5. in prin. ff. de legitimis tutoribus, his uerbis:* Sed etiam legitimos tutores cogi satisdare, certum est: in tantum ut etiam patronum & patroni filium, cæterosq; liberos eius cogi rem saluam fore, satisdare plerisque uideatur. Sed hic causa cognita, prætorem statuere debere melius est, utrum debeat satisdare patronus liberiq; eius, an non: ut si persona honesta sit, remittatur ei satisdatio, & maxime si substantia modica sit. Si autem patroni persona uulgaris uel minus honesta sit: ibi dicendum est satisdationem locum habere: ut aut modus tutelæ, aut persona, aut causa admittat satisdationem. *Concordat l. 13. §. quamuis. ff. de tutoribus datis. cuius uerba uide paulo infer. in repl. 3. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi causa cognita iudici aliter uideatur. Hæc replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Sed hic causa cognita prætorem statuere debere melius est, &c. *Secunda replicatio est: Nisi patroni persona uulgaris sit, & minus honesta. Hæc quoque replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Si autem patroni persona uulgaris, uel minus honesta sit: ibi dicendum est satisdationem locum habere, &c. *Tertia replicatio est: Nisi patronus libertate priuare libertum uoluit, non adeundo hæreditatem. Hæc replicatio approbatur l. 13. §. quamuis. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Quamuis à patrono rem saluam pupillo fore, non facilè cautio exigatur: tamen senatus pro extraneo haberi uoluit eum, qui quod in ipso fuit, etiam libertate priuauit impuberem: & ius quidem liberti quod habet, qui ex causa fidoicommissi manumittit, non est ei ablatum: tutela uerò sine uinculo cautionis non committitur. Quid ergo, si non caueat? Non dubiè tutela non erit apud patronum. *Quarta exceptio uidetur esse: Nisi non tutor neq; curator adulto sit datus, sed furioso, prodigo, uel aliis. Hæc exceptio reprobatur l. 4. §. fin. ff. rem pupilli saluam fore, his uerbis:* Pertinet hæc stipulatio ad omnes curatores, siue pubertibus siue impuberibus propter ætatis infirmitatem, siue prodigis uel furiosis, uel quibusdam aliis (ut fieri adsolet) dati sint. *Quinta exceptio uidetur esse: Nisi non personæ, sed rei uel certæ speciei curator sit datus. Hæc exceptio reprobatur l. 8. ff. d. tit. his uerbis:* Etsi ad species curator datus sit, rē saluā fore stipulatio interponetur.

II. QVIBVS SATISdandum?

I. *Regula. De ipso pupillo proponitur l. 6. ff. rem pupilli sal. fore, his uerbis:* Seruum pupilli ita stipulari necesse est, Si pupillus abest, aut fari non potest. Nam si præsens est, & fari potest, etiamsi eius ætatis erit, ut non intelligat quid agat: tamen propter utilitatem receptū est, rectè eum stipulari & agere. *Concordat l. 1. §. exigere. ff. de magistratibus conueniendis. cuius uerba uide paulo inferius. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi pupillus absit. Altera exceptio est: Nisi pupillus fari non possit. quæ duæ exceptiones legibus iam allegatis approbantur: item per ea quæ proponuntur s. reg. prox.*

II. *Regula. De seruo pupilli proponitur l. 2. cum lege sequente 3. & l. 4. in prin. ff. rem pupilli, his uerbis:* Si pupillus absens sit, uel fari non possit, seruus eius stipulabitur. Si seruum non habet, seruus ei emendus est. Sed si non sit unde ematur, aut si non sit expedita emptio: profectò dicemus seruum publicum apud prætorem stipulari debere, aut dare aliquem prætor debet cui caueatur. Non quasi ipso iure pupillo adquirat (neque enim adquirit) sed ut utilis actio ex stipulatu pupillo detur. *Concordat l. 1. §. exigere. ff. de magistrat. conueniendis, hisce uerbis:* Exigere cautionem magistratus sic oportet, ut pupilli seruus, aut pupillus ipse (si fari potest, & in præsentiarum est) stipuletur à tutoribus, item fideiussoribus eorum rem saluam fore pupillo. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi pupillus præsens sit, & fari possit. quæ exceptio ex iam propositis constat.*

III. *Regula. De seruo publico proponitur d. §. exigere, his uerbis:* At si nemo est qui stipuletur, seruus publicus stipulari debet rem saluam fore, aut certè ipse magistratus. Planè ubi seruus publicus uel ipse magistratus stipulatur, dicendum est utilem actionem pupillo dandam. *Concordat l. 2 in fine. ff. rem pupilli sal. cuius uerba uide s. reg. prox.*

IIII. *Regula. De ipso magistratu proponitur uerbis iam propositis hisce:* Aut certè ipse magistratus, &c.

V. *Regula. De eo quem prætor dat ut ei caueatur, proponitur l. 3. ff. rem pupilli saluam fore. cuius uerba uide s. reg. 2. Concordat l. 4. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide d. reg. 2.*

VI. Regula. De filio furiosi proponitur l.5.ff.d.tit. his uerbis: Si filius qui in potestate furiosi erit, rem saluam fore stipuletur: adquirit patri obligationem.

III. QVOMODO CAuendum?

I. Regula. Datis fideiussoribus cauendum. quæ regula approbatur l.4.§.1.ff rem pupilli sal.fore, his uerbis: Cauetur autem pupillo hac stipulatione per satisdationem.

II. Regula. De iureiurando præstando proponitur Nouell.c.72.§.pen his uerbis: Volumus ut cũ decretum quod curationem permittit illi, qui ad eam accedit, fuerit interpositum, insuper ipse sacris Dei eloquijs tactis, etiã iusiurandũ deponat, quod per omnia ingressus diuerticula, ad utilitatem & minoris commoda contendet. Quod tamẽ à ratiocinijs ipsum & legis ordine nõ excipiet, sed semper uerecundiorem ipsum circa eas propter iusiurandi memoriam constitutum, synceriorem reddet circa rerum administrationem. Concordant ea quæ proposita sunt 5.quæst.1.except.1 repl.1.dupl.2.

IIII. QVID, SEV DE QVA re cauendum?

I. Regula. Rem pupillo saluam fore cauendum, ut ex prædictis constat.

II. Regula. Se defensionem pupilli uel adulti sine ulla dilatione suscepturum cauebit. quæ regula approbatur l.ult.§.penult.C.de administrat. tutor. his uerbis: Omnem dubitationem pro defensione pupillorum & adultorum, aliarumq; personarum penitus amputantes: sancimus, omnes tutores non aliàs creari, nisi prius cum alijs solennibus uerbis. quæ pro gubernatione rerum tam in gestis quàm in cautionibus ab his conscribuntur: & hoc specialiter expresserint, quòd omnimodo sine ulla dilatione defensionem pro pupillis & adultis alijsq; suprà memoratis personis subire eos necesse est.

III. Regula. Mater filiorũ tutelam suscipiens, cauere tenetur nuptias se non iteraturam. quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt 5.lib.prox.cap.4. quæst.2.except.11 repl.1.dupl.1.& 2.

V. VBI SATISdandum?

Si tutor ibi ubi datus est, satisdare nõ possit, in municipium mittendus est, ut ibi satisdet. quæ regula approbatur l.1.§. tutor. ff. qui satisdare cogantur. cuius uerba uide 5.lib.6.cap.7.quæst.5.

VI. EVENTVS SATISdationis.

I. Regula. Si tutor uel curator satisdare nolit, pignoribus captis, cogitur. quæ regula approbatur Inst. de satisdat.tutorum,§.penult. his uerbis: Constitutionibus Imperialibus & illud exprimitur, ut nisi caueant tutores & curatores, pignoribus captis coerceantur. Planè hoc casu etiam à tutela & cura remouetur, ut dictum 5. lib. prox.cap.7.quæst.2.causa 15.

II. Regula. Si satisdatum est, datur hinc actio. de qua uide 5.cap.12.

DE INVENTARIO CONscribendo. Cap. II.

I. Alterum tutoris officium ante tutelam quidem est, ut conscribat inuentarium rerum minoris. quæ regula approbatur l.24.C.de administrat. tutorum, his uerbis: Tutores uel curatores mox quàm fuerint ordinati, sub præsentia publicarum personarum inuentarium rerum omnium & instrumentorum solenniter facere curabunt. Aurum argentumq;, & quidquid uetustate temporis non mutatur, si in pupilli substantia reperiatur, in tutissima custodia collocent: ita tamẽ ut ex mobilibus aut prędia idonea comparentur: aut si fortè (ut adsolet) idonea non potuerint inueniri iuxta antiqui iuris formam, usurarum crescat accessio, quarum actio ad periculum tutoris pertinet. Concordat l.6. in prin. ibi: nihil itaq; ff.de administr.tutor. his uerbis: Nihil itaq; gerere ante inuentarium factum tutorem oportet: nisi id quod dilationem nec modicam expectare possit. Concordat item l.13.§. illo procul. C. arbitrium tutelæ, his uerbis: Illud obseruandum, ut non audeat tutor uel curator res pupillares uel adulti aliter attingere, uel ullam sibi communionem ad eas uindicare, nisi prius inuentario publice facto, secundum morem solitum res ei tradantur: nisi testatores qui substantiam transmittunt, specialiter inuentarium conscribi uetuerint. Scituris tutoribus & curatoribus, quòd si inuentarium facere neglexerint, & quasi suspecti ab officio remouebuntur, & pœnis legitimis quæ contra eos interminatæ sunt, subiacebunt: & postea macula infamiæ notabuntur, neque ab imperiali beneficio absolutione huius notæ fruituri. Concordat item l.7. §. & si quidem, in fine.C. de curatore furiosi. cuius uerba uide 5. cap. prox.quæst.1.except.1.repl.1.dupl.2. Concordat itẽ d. l.7.§.fin uerò non talis, ibi: & inuentarium. cuius uerba uide 5.lib.prox.cap.4.quæst.2.except.1. Concordat insuper iisdem uerbis l.19.in prin. ibi: & inuentario. item §.fin.C.de episcopali aud. Concordat denique Nouell. const. 94.§. fin. his uerbis: Iam inde obtinet, ut in omni pupillari substantia summa cautela adhibeatur tam circa res minorum tuendas, tum uerò maximè circa inuentaria cum diligentia describenda, tam præsente clariss. scriba, cui talium negociorum sollicitudo commissa est, quam etiam

etiam cæteris qui ex more interuenire solent: dandis item accuratè ipsis fideiussionibus & omnibus agendis prouidentia clarissa. prætoris, ad cuius curam hæc pars pertinet, quemadmodum nostris promulgatum est legibus. *Planè propositæ regulæ exceptio hæc est: Nisi testator tutori in testamento dato, necessitatem inuentarij conficiendi remiserit. quæ exceptio approbatur d. l. 13. §. illo proculdubio, dictis uerbis hisce:* Nisi testatores, qui substantiam transmittunt, specialiter inuentarium conscribi uetuerint.

II. APVD QVEM INuentarium conscribendum?

Sub præsentia publicarum personarum conscribendum. quæ regula approbatur l. 24. in prin. C. de administrat. tutor. cuius uerba uide §. quæst. prox. in prin. Concordat Nouell. c. 94. §. fin. cuius uerba uide §. quæst. prox. in fine.

III. QVARVM RERVM inuentarium conscribuntur?

De ijs rebus quæ post inuentarium confectum adquiruntur, proponitur l. 7. §. tali C de curatore furiosi. cuius uerba uide J. cap. 9. quæst. 1. exe. 15.

IIII. QVANDO INVENTArium conscribendum?

Mox quàm fuerit ordinatus tutor, antequam aliquid aliud in tutela gerat. Hæc regula approbatur l. 24. in prin. C. de administr. tutor. cuius uerba uide §. quæst. 1 in prin. Concordat l. 6. in prin. ibi: Nihil itaq; ff. de administr. tutor. cuius uerba uide §. d. quæst. 1. in prin. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi aliud quid in hæreditate gerendum sit, quod dilationem nec modicam expectare possit hoc enim prius expediri potest. quæ exceptio approbatur d. uers. nihil itaq;.

V. EVENTVS INVENTArij conscribendi.

I. Regula. *Si inuentarium conscriptum à tutore nõ sit, tenetur pupillo in id quod interest. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 6. in prin. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Tutor qui repertorium non fecit, quod uulgò inuentarium appellatur, dolo fecisse uidetur: nisi fortè aliqua necessaria & iustissima causa allegari possit, cur id factum non sit Si quis igitur dolo inuentarium non fecerit, in ea conditione est, ut teneatur in id quod pupilli interest: quod ex iureiurando in litem æstimatur.

II. Regula. *Si inuentarium à tutore conscriptum non sit, uinculis publicis continetur, & pro suspecto habetur. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 13. §. tutores. ff. de suspectis tutor. cuius uerba uide §. lib. proxim. cap. 7. quæst. 2. causa 4. Et quod dicitur de suspecto, concordat l. 13. §. illo proculdubio. ibi: sciturus. C. arbitrium tutelæ. cuius uerba uide §. quæst. 1. in prin.*

III. Regula. *Tutor qui non conscripsit inuentarium, fit infamis quæ regula approbatur d. uers. sciturus, in fine.*

DE OFFICIIS TVTORVM in tutela. Cap. III.

HActenus de officijs tutorum, quæ ante tutelam requiruntur; actum est: nunc de ijs dicendum, quæ in ipsa tutela præstare debet.

I. DE GERENDA ET ADministranda tutela.

I. Regula. *Huius igitur loci primum ac generale officium est, gerere & administrare tutelam. quod approbatur l. 1. in prin ff. de administr. tutor. his uerbis:* Gerere atq; administrare tutelam, extra ordinem tutor cogi solet. *Concordat d. l. 1. § 1. his uerbis:* Ex quo scit se tutorem datum: si cesset tutor, suo periculo cessat. id enim à diuo Marco constitutum est, ut qui scit se tutorem datum, nec excusationem (si quã habet) allegat intra tempora præstituta: suo periculo cesset. *Concordat item l. 6. C. de testamen. tutela, his uerbis:* Si tibi pater auunculum testamento rectè tutorem dedit, nec is excusatus est: eum & tutelæ iudicio tam de administratis, quàm de neglectis (cum administrari deberent) apud competentem iudicem conueni, secundum bonam fidem tibi satisfacere iussurum. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi excusationem habeat. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerum eius replicatio hæc est, Nisi eam intra tempus statutum non proposuerit. quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Nec excusationem (si quam habet) allegat intra tempora præstituta, &c. *Plura de hac re uide §. lib. prox. cap. 6. Altera exceptio est: Nisi tutor non sit, qui cessat in tutela gerenda, uel inutiliter tutor est datus. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 1. §. fin. ff. de eo qui pro tutore, his uerbis:* In pro tutelæ iudicio usuræ quoque ueniunt. Sed utrum solùmodo in id quod gessit tenebitur, an uerò in id etiam quod gerere debuit? et si quidem omnino non attigerit tutelam, nõ tenebitur. neq; enim attingere debuit, qui tutor non erat. Quòd si quid gessit, uidendum an etiam eorum quæ non gessit, teneatur? Et hactenus tenebitur, si alius gesturus fuit Sed & si cognito quod tutor non fuit, abstinuit administratione: uideamus an teneatur, si necessarios pupilli non certiorauit, ut ei tutorem peterent? Quod uerius est. *Concordat l. 1. C. de testamen. tutela. his uerbis:* Quem dicis tibi tutorem testamento patronæ datum, si administrationi se non immiscuit, nulla actione tibi tenetur. neque enim iure datus fuit tutor. Quod si administrauerit spontè

res tuas: experiri aduersus eum actione negociorum gestorum potes. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi aliquid in tutela gesserit. tūc enim si postea cessauerit, tenebitur quā uis tutor nō sit. quæ replicatio approbatur uerbis paulo superius propositis bisce:* Quòd si quid gessit, uidendū an etiā eorū quæ nō gessit teneatur. & hactenus tenebitur, si alius gesturus fuit. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi alius gesturus non fuerit. quæ duplicatio constat ex uerbis iam propositis bisce:* Et hactenus tenebitur, si alius gesturus fuit. *Concordat l. item si cum. 5. §. fin. ff. negociorum gestor. cuius uerba uide alibi. Concordat item l. 20. C. eod. tit. Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi errore cognito quòd tutor non fuit, non certiorauit cognatos pupilli ut tutorem ei peterent. quæ triplicatio constat ex uerbis suprà propositis bisce:* Sed etsi cognito quòd tutor non fuit, abstinuit administratione: uideamus an teneatur, si necessarios pupilli non certiorauit ut ei tutorem peterent. quod uerius est. *Secunda propositæ replicationis duplicatio hæc est: Nisi modicum aliquod gesserit uel attigerit. Hæc duplicatio reprobatur l. 4. §. 1. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Gessisse autem uidetur tutor, qui quid omnino pupillare attigit, etiamsi modicum: cessantꝗ; partes eorum, qui solent cessantes cogere administrare. *Tertia duplicatio est: Nisi id gerendum sit quod iure gerere nō potest, puta exigere debitum pupillare. Hæc duplicatio approbatur l. item si cum. §. fin. ff. negociorum gestorum. & l. 20 in fine. C. eod. tit. de quibus alibi. Altera propositæ exceptionis replicatio est: Nisi is qui tutor inutiliter datus est, alij tutelam gerendam mandauerit. quæ replicatio approbatur d. §. 1. his uerbis:* Quòd si quis tutelam mandauerit gerendā, gestaꝗ; fuerit ab eo cui mandatum est, locus erit tutelæ actioni. gessisse enim uidetur, & qui per alium gessit. Quòd si non accessit is cui mandatum est: utili actione conuenitur. *Plura de exceptione proposita uide J. cap. 9. quæst. 1. except. 1 & 2.*

II. Regula. *Quis ex tutoribus gerere & administrare tutelam debeat? Regulariter quidem si plures sunt tutores, omnes ad tutelam gerendam & administrandam tenentur: nec unus solus cæteris inuitis gerere potest. quæ regula approbatur l. 3. §. penult. ff. de administrat. tutor. cuius uerba uide paulo inferius except. 4. repl. 1. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi unus alteri satis offerat, ut uel ille satisdet, & solus administret, uel sibi satisdanti soli permittat administrationem. quæ exceptio approbatur Institut. de satisdat. tutor. §. sed si ex testamento, his uerbis:* Si ex testamento uel inquisitione duo plures ue tutores dati fuerint: potest unus offerre satisdationem de indemnitate pupilli uel adolescentis, & contutori suo uel concuratori præferri, ut solus administret: uel ut cō tutor aut concurator satis offerens præponatur ei, ut & ipse solus administret. Itaque per se non potest petere satisdationē à contutore suo uel concuratore, sed offerre debet ut electionem det concuratori uel contutori suo, utrum uelit satis accipere, an satisdare. Quòd si nemo eorum satis offerat: siquidem adscriptū fuerit à testatore, quia gerat: ille gerere debet. Quòd si non fuerit adscriptum: quem maior pars elegerit, ipse gerere debet, ut edicto prætoris cauetur. Sin aūt ipsi tutores dissenserint circa eligēdum eum, uel eos qui gerere debēt: prætor partes suas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquisitione datis comprobandum est: id est, ut maior pars eligere possit, per quem administratio fiat. *Concordat exceptioni propositæ l. 17. in prin. ff. de testamen. tutela, his uerbis:* Testamento datos tutores nō esse cogendos satisdare rem saluā fore, certo certius est. Sed nihilominus cum quis offert satisdationem ut solus administret, audiendus est, ut edicto cauetur. Sed rectè prætor etiam cæteris detulit hanc conditionem, si & ipsi uelint satisdare: nā etsi ipsi parati sint satisdare, non debent excludi alterius oblatione: sed impleta uidelicet ab omnibus satisdatione, omnes gerent, & qui cōtentus est magis satis accipere quàm gerere, securus erit. *Concordat item l. 7. ff. rem pupilli saluā fore, his uerbis:* Datiuus uel testamentarius tutor siue curator non petet satis à collega suo: sed offerre ei poterit utrū satis accipere uelit, an dare. *Item concordat l. 4. C. de tutore qui non satisdedit, his uerbis:* Non omnium tutorum par similisque causa est. Quapropter cum exemplo testamentarij confirmatum à præside, uel datum ex inquisitione, non onerari satisdatione rem saluam fore pupillorum, manifestum sit: pluribus tamen datis ex inquisitione tutoribus, illum qui satis secundum formam edicti rem pupilli saluam fore dedit, in administratione præferri iamdudum obtinuit. *Planè exceptionis propositæ replicatio prima hæc est: Nisi omnes satisdare sint parati. quæ replicatio approbatur uerbis paulo superius ex l. 17. ff. de testamen. tutela propositis bisce:* Sed impleta uidelicet ab omnibus satisdatione, omnes gerent. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi alter alteri idonior sit, uel idoniores offerat fideiussores. quæ duplicatio approbatur l. 18. ff. eod. tit. his uerbis:* Quòd si plures satisdare parati sint, tunc idonior præferendus erit: ut & tutorum personæ inter se & fideiussorum comparentur. *Secunda replicatio est: Nisi is qui satisdare paratus est, suspecta uel turpis sit personæ. Hæc replicatio approbatur d. l. 17. §. non omnimodo, his uerbis:* Non omnimodo tamen is qui satisdat, præferendus

est.

eſt. quid enim ſi ſuſpecta perſona ſit, uel turpis, cui tutela committi nec cum ſatiſdatione debeat? uel quid ſi iam multa flagitia in tutela admiſit? non'ne magis repelli & reijci à tutela quàm ſolus adminiſtrare debeat? Nec ſatis non dantes temerè repelluntur: quia pleruoq; benè probati & idonei atq; honeſti tutores, etiamſi ſatis non dent, non debent reijci: quinimò nec iubendi ſunt ſatiſdare. Duplex igitur cauſæ cognitio eſt: una ex perſona eius qui obtulit ſatiſdationem, qui & qualis ſit: alia uerò contutorum quales ſint, num fortè eius exiſtimationis uel eius honeſtatis ſint, ut non debeant hanc contumeliam ſatiſdationis ſubire. *Tertia replicatio eſt: Niſi is cui optio ſatiſdandi uel accipiendi offertur, honeſtus ſit & bonæ exiſtimationis. Quæ replicatio conſtat ex uerbis iam propoſitis hiſce*: Nec ſatis non dantes temerè repelluntur: quia plerunque, &c. *Quarta replicatio eſt: Niſi alius quàm tutor tutoribus optionem prædictam offerat. Hæc replicatio approbatur l. 19. in prin. ff. de teſtam. tutela, his uerbis*: Si nemo tutorum prouocet ad ſatiſdationem, ſed exiſtat quidam qui tutor non eſt, deſideretque ut aut ſatiſdent tutores, aut ſi non dent, parato ſibi ſatiſdare committant tutelam, non eſt audiendus. Neque enim aut extero tutela committenda eſt, aut teſtamento dati tutores contra ius ſatiſdationi ſubijciendi ſunt. *Quinta replicatio eſt: Niſi non teſtamentarij, ſed dati tutores ſint. Hæc replicatio reprobatur d. l. 19. §. hoc edictum, his uerbis*: Hoc edictum de ſatiſdatione ad tutores teſtamentarios pertinet. Sed etſi ex inquiſitione dati ſint tutores, Marcellus ait, ad eos pertinere hoc edictum, & id etiam oratione diuorũ fratrũ ſignificari. Ideoque & illi clauſulæ ſunt ſubiecti, Et ſi cui maior pars tutorũ decernat. is enim geret, quem maior pars elegerit: quamuis uerba edicti ad teſtamentarios pertineant. *Concordat Inſt. de ſatiſdat. tutorum. §. ſed ſi ex teſtamento. cuius uerba uide ſ. ead. except. in prin.* *Sexta replicatio eſt: Niſi legitimi ſint tutores. Et hæc exceptio reprobatur l. 5. §. in legitimis. ff. de legitimis tutorib. his uerbis*: In legitimis, & in his qui à magiſtratibus dantur, quæſitum eſt an uni decerni tutela poſsit? Et ait Labeo, & uni rectè tutelam decerni: poſſe enim aliquos uel abſentes uel furioſos eſſe: quę ſententia utilitatis gratia admittenda eſt, ut uni decernatur adminiſtratio. An ergo & prouocare ſe inuicem ſecundum ſuperiorem clauſulam poſsint? & magis eſt, ut ſi omnes ſatis non dederint, uel potuerint, & noluerint: uel ſi finita ſit ſatiſdatio (nonnunquam enim ſatiſdatio ab eis non petitur) aut ſatis deſinat eſſe cautum, aut magiſtratus municipales ab his, quos dederunt, aut non potuerint, aut noluerint ſatis exigere: poſsit dici in his, & quo caſu cautum non eſt, admittendam prouocationem.

Septima replicatio eſt: Niſi patrono tutori offeratur optio. Hæc replicatio approbatur d. §. in legitimis, in fine, his uerbis: An ergo & in patronis idem ſit dicendum, maximè ubi ceſſat ſatiſdatio? & puto in patronis non oportere admitti prouocationem, niſi ex magna cauſa, ne quis ſpem ſucceſsionis deminuat. Nam ſi patrono tutela non fuerit commiſſa, poterit per compatronum damno affici, qui ſolus rem pupilli malè adminiſtrat. *Hæc de prima propoſitæ regulæ exceptione, eiusq; replicationib. ſint dicta.*

Secunda exceptio eſt: Niſi teſtator in teſtamento uni tutelam decreuerit. Quæ exceptio approbatur l. 3. §. 1. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis: Si parens uel pater qui in poteſtate habet, deſtinauit in teſtamento, quis tutorum tutelam gerat, illum debere gerere prætor putauit: meritoque patris ſtatur uoluntati, qui utique filio rectè proſpexit. Tantundem prætor facit & de his quos parens deſtinauit teſtamento, aut confirmauit. Vt ſi parẽs, quem uelit tutelam adminiſtrare, declarauit, ille ſolus adminiſtret. Cæteri igitur tutores non adminiſtrabunt: ſed erunt hi quos uulgò honorarios appellamus. Nec quiſquam putet ad hos periculum nullum redundare. Cõſtat enim hos quoque, excuſsis prius facultatibus eius qui geſsit, conueniri oportere. Dati ſunt enim quaſi obſeruatores actus eius & cuſtodes, imputabiturque eis quandoque, cur ſi malè eum conuerſari uidebant, ſuſpectum non fecerint? Aſsiduè igitur & rationem ab eo exigere eos oportet, & ſollicitè curare qualiter conuerſetur: & ſi pecunia ſit quæ deponi poſsit, curare ut deponat ad prædiorum comparationem. Blandiuntur enim ſibi, qui putant honorarios tutores omnino non teneri: tenentur enim ſecundum ea quæ ſuprà oſtendimus. *Concordat Inſt. de ſatiſdat. tutor. §. quod ſi nemo. cuius uerba uide ſuprà except. prox. in prin. Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi pater minus perpenſo conſilio uni tutelam decreuerit. Quæ replicatio approbatur d. l. 3. §. quamuis autem, hiſce uerbis*: Quamuis autem ei potiſsimum ſe tutelam commiſſurum prætor dicat, cui teſtator delegauit, attamen nonnunquam ab hoc recedetur: utputa ſi pater minus perpenſo conſilio hoc fecit, fortè minor uiginti quinque annis: uel eo tempore fecit, quo iſte tutor bonę uitæ uel frugi uidebatur: deinde poſtea idem cœpit malè con

uersari ignorante testatore: uel si contemplatione facultatum eius res ei commissa est, quibus postea exutus est. Nam etsi unum pater tutorem dederit, nonnunquam ei adiunguntur curatores. nam Imp. noster cum patre rescripsit, cum duos quis libertos suos tutores dedisset, unum rerum Italicarum, alium Africanarum, curatores eis adiungendos, nec patris uoluntatem secuti sunt. *Secunda replicatio est: Nisi mores tutoris à testatore electi in peius sint mutati. Hæc replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Vel eo tempore fecit, quo iste tutor bonæ uitæ uel frugi uidebatur, deinde postea idem cœpit malè conuersari ignorante testatore. *Tertia replicatio est: Nisi cum tutor contemplatione facultatum à testatore electus esset, postea is in paupertatem reciderit. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Vel si contemplatione facultatũ eius res ei cõmissa est, quibus postea exutus est. *Quarta replicatio est: Nisi non tutores, sed curatores testamento sint dati, & unus ex ijs electus. Hæc replicatio reprobatur d. l. 3. §. quod in tutoribus, his uerbis:* Quod in tutoribus rescriptum est, & in cũratoribus erit obseruandum, quos pater testamento destinauit à prætore confirmandos. *Quinta replicatio est: Nisi tutor electus solus gerere tutelam nolit. Hæc replicatio approbatur d. l. 3. §. si non erit. cuius uerba uide J. except. prox. Hæc de secunda exceptione. Plures propositæ exceptionis replicationes uide ℥. lib. prox. cap. 2. quæst. 1 & 6. Tertia propositæ regulæ exceptio hæc est: Nisi tutores ipsi inter se unum elegerint, qui tutelam administret. Quæ exceptio approbatur d. l. 3. §. apparet igitur ff. de administr. tutor. his uerbis:* Apparet prætori curæ fuisse, ne tutela per plures administretur: quippe etsi pater non destinauerit quis gerere debeat, attamen id agit ut per unum administretur. Sanè enim facilius unus tutor & actiones exercet & excipit, ne per multos tutela spargatur. Si non erit à testatore electus tutor, aut gerere noluerit: tũc is geret, cui maior pars tutorum tutelam decreuerit. Prætor igitur iubebit eos conuocari, aut si non coibunt, aut coacti non decernent: causa cognita ipse statuet quis tutelam geret. *Concordat Inst. de satisdat. tutor. §. quod si non fuerit. cuius uerba uide suprà except. 1. in prin. concordat item Nouell. c. 118: §. sed si multi. cuius uerba uide suprà lib. 17. cap. 1. quæst. 1. except. 8. Huius exceptionis replic. hæc est: Nisi legitimi sint tutores, uel ex inquisitione dati. Hæc replicatio reprob. d. §. sed si multi. cõcordat l. 5. §. in legitimis. ff. de legitimis tutorib. cuius uerba uide suprà exc. 1. repl. 6. itẽ cõcordat l. 19. §. hoc edictum. ff. de testam. tutela. cuius uerba uide suprà d. except. 1. repl. 5. item concordat Inst. de satisdat. tutor. §. idem & in plurib. cuius uerba uide suprà except. 1. in prin. Quarta exceptio est: Nisi prætor uel iudex uni tutelam decreuerit. Quæ exceptio approbatur Inst. de satisdat. tutor. §. sin autem ipsi tutores. cuius uerba uide suprà except. in prin. concordat l. 3. §. si non erit. ibi: aut si non coibunt. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà except. prox. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi tutores in decretum prætoris non consentiant. Quæ replicatio approbatur d. l. 3. §. penult. his uerbis:* Planè si non consentiant tutores prætori, sed uelint omnes gerere: quia fidem non habeant electo, nec patiuntur ut succedanei sint alieni periculi: dicendum est prætorem permittere eis omnibus gerere. *Secunda replicatio est: Nisi legitimi sint tutores. Hæc replicatio reprobatur l. 5. §. in legitimis. ff. de legitimis tutoribus. cuius uerba uide suprà except. 1. replicat. 6.*

Quinta exceptio est: Nisi res per plures expediri non possit. tunc enim unus tantum gerere potest. Quæ exceptio approbatur l. 3. §. apparet. ff. de administr. cuius uerba uide suprà except. 3. concordat l. 23. §. fin. ff. eod. tit. cuius uerba uide J. officio prox. reg. 1. except. 1. concordãt ea quæ habentur J. cap. 7. quæst. 2. reg. 1. except. 11.

III. Regula. *De administratione inter plures tutores diuidenda, proponitur l. 3. §. fin. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Si diuidi inter se tutelam uelint tutores, audiendi sunt, ut distribuatur inter eos administratio uel in partes, uel in regiones: & ita si diuisa fuerit, unusquisque exceptione submouebitur pro ea parte uel regione, quam non administrat.

IIII. Regula. *Eandem tutores teneantur præstare diligentiam in rebus pupilli, quam bonus paterfamiliàs præstat in suis rebus. Quæ regula approbatur l. 33. in prin. ff. de administr. tutorum, his uerbis:* A tutoribus & curatoribus pupillorum eadem diligentia exigenda est circa administrationem rerum pupillarium, quam paterfamiliàs rebus suis ex bona fide præbere debet. *Concordat l. 9. ff. eod. tit. his uerbis:* Generaliter quotiescunque non fit nomine pupilli, quod quiuis paterfamiliàs idoneus faceret, non uidetur defendi. Sine igitur solutionem, siue iudicium, siue stipulationem detrectet, defendi non uidetur. *Concordat l. 1. in prin. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide 4. cap. 9. quæst. 1. causa 1. Huius regulæ exceptio uidetur esse: Nisi pro tutore negocia gerat. Hæc exceptio reprobatur l. 4. ff. de eo qui pro tutore, his uerbis:* Qui pro tutore negocia gerit, eandem fidem & diligentiam præstabit, quam tutor præstaret. *Hæc de primo tutorum officio, quod generale est, & sequentia sub se tanquam species complectitur.*

II. DE

II. DE AGENDO NOMINE pupilli, & conueniendis pupilli debitoribus.

I. *Regula. Tutori nomine pupilli competit actio, eamq; instituere debet, aut pupillo agenti suam accommodare authoritatem. Quæ regula approbatur l.1.§.fin.ff.de administr.tutor.his uerbis:* Non denegari neque tutoribus, neque curatoribus debet etiam debitores pupillorũ uel adultorum ex persona sua respectu officij in iudicium uocare, uel illis hoc facientibus suum accommodare consensum. *Cõcordat l.21.ff.eod.tt. cuius uerba uide ĵ. offic. 5. reg. 10. itẽ concordat l.4.C.de auth. præstanda. cuius uerba uide ĵ.cap.7.quæst.1.reg.1.except.4.concordat itẽ l.45.§.fin.ff.de administr.tutor.cuius uerba uide ĵ. offic.5. reg.10. concordat item l.58.§. qui tutelam, in fine.ff. de furtis, his uerbis:* Condicere etiam rem furtiuam tutor & curator furiosi eorum nomine possunt. *Concordat item l.16.C. de administr.tutor. his uerbis:* Debitoribus pupillæ pro officij ratione tutorem te constitutum adseuerans, ad te nominum periculo pertinente, patere solutioni denuncia: qui si satis non fecerint, in uenditione pignorum uti communi iure potes. *Concordat item l.21.C.eod.tt.his uerbis:* Pupillorum seu minorum defensores, si per eos donationum conditio neglecta est, rei amissę periculum præstent. *Concordat item l.2.C.arbitriũ tutelæ, his uerbis:* Nomina paternorum debitorum, si idonea fuerint initio susceptæ tutelę, & per latam culpam tutoris minus idonea tempore tutelæ esse cœperunt: index qui super ea re datus fuerit, dispiciet: & si palam dolo tutoris uel manifesta negligentia cessatum est, tutelę iudicio damnum quod ex cessatione accidisset, pupillo præstandum esse statuere curabit. *Ex his constat, regulariter quidem actionem pupilli tutori competere. cuius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi unus ex pluribus, non omnes tutores agant. Hæc exceptio reprobatur l.13.§.fin. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Si duobus tutela simul gerenda permissa est uel à parente uel à contutoribus, uel à magistratibus: benignè accipiendum est etiam uni agere permissum, quia duo simul agere non possunt. *Plura de hac exceptione uide ĵ.cap.7.quæst.2.reg.1.except.11. Secunda exceptio est: Nisi diuisa inter tutores tutela, unus actionem intendat, quæ ad alterum pertinet. Hæc exceptio approbatur l.3.§.fin.ff.eod. tt. cuius uerba uide §. officio prox. reg.3. concordat l.2.C. si ex pluribus tutoribus, his uerbis:* Si diuisum administrationis periculum per prouincias sit: his tantum omnibus insinuari conuenit, & ab ipsis inferri litem, qui in ea prouincia tutelæ uel curæ officium sustinent; ne de alijs prouincijs defensores minorum ad iudicia perducantur. *Concordat item l.50.ff.de administr.tutor.cuius uerba uide ĵ.cap.10.quæst.3. reg.2.except.1.repl.9.item concordat l.46.§. tutores. ff. eod.tt. cuius uerba uide ĵ. d.repl. 9. dupl.4. Tertia exceptio est: Nisi tutor de rato non caueat. Hæc exceptio reprobatur l.13.C.de administr.tutor. his uerbis:* Tutores debita pupillaria seu deposita poscentes, ad satisdationem compelli non posse, manifestum est. *Planè admittitur exceptio proposita, si dubitetur an tutor sit, uel tutor duret, uel an gestus illi sit commissus. Quæ distinctio approbatur l.22. ff. eod. tt. his uerbis:* Vulgò obseruatur ne tutor caueat ratam rem pupillum habiturum, cum rem in iudicium deducit. Quid tamen, si dubitetur an tutor sit, uel an duret tutor, uel an gestus illi commissus sit? æquum est aduersarium non decipi. Idem & in curatore est, ut Iulianus scribit. *Quarta exceptio est: Nisi tutor non sit, uel inutiliter tutor sit datus. Hæc exceptio approbatur l.2.C.de eo qui pro tutore, his uerbis:* Non utiliter nominatus tutor pupillorum nomine agendo, licet ex eorũ personis iniunctas impleat intentiones, exceptione (si tutor non est) submouetur. *Concordãt ea quæ proposita sunt §. officio prox. reg.1. except.2.repl.1.dupl.3. Quinta exceptio est: Nisi tutor qui agit, non satisdederit rem pupilli saluam fore. Hæc exceptio approbatur l.7.§. cum dementis.ff. de curatoribus furioso, his uerbis:* Cum dementis curatorem (quia satis non dederat, & res malè administrarat) ideo proconsul remouerit à bonis, aliumq; loco eius curatorem substituerit, & hic posterior (cum nec ipse satisdedisset) egerit cum remoto negociorum gestorum: posteaque hæredes dementis cum eodem negociorum gestorum agant. & is exceptione rei iudicatę inter se & curatorem utatur, hæredibus replicatio danda erit. Aut si is qui egit, satis dederat. Sed an replicatio curatori profutura sit, iudex æstimabit. Nam si curator sequens pecuniam, quam ex condemnatione consecutus fuerat, in rem furiosi uertisset: doli replicatio obstabit. *Plura de hac exceptione uide infrà cap.7. quæst.2.reg.1. except.17. Sexta exceptio est: Nisi exceptio ipsi pupillo obstet. tunc enim eadem debet obstare tutori agenti. Quæ exceptio ipso iure subsistit, eiusq; species est exceptio compensationis. in hac autem specie uidetur replicandum hoc modo: Nisi diuisa inter tutores tutela, eius debiti compensatio obijciatur, quod ad alium, non ad tutorem agendum pertineat. uerùm replicatio hæc reprobatur l.35.ff.de administr. tutor. his uerbis:* Inter tutores diuisa tutela est: æquitas quæ merum ius compensationis inducit, propter officium & personam agentis tutoris non differtur. nam diuisio tutelæ, quæ non iuris,

ſed iuriſdictionia eſt, modum adminiſtrationis facit, & inter ipſos locum habet: nec experiri cum pupillo uolentibus obſtare debet. *Septima exceptio eſt: Niſi aduerſus contutorem tutor agere uelit. Quæ exceptio approbatur l. 11. in prin. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Cũ plures tutelam gerunt, nulli eorum in contutorem actio pupilli nomine datur. *Concordat l. 18. ff. eod. tit. cuius uerba uide ſuprà lib. prox. cap. 4. quæſt. 2. cauſa 10. concordat item l. 31. §. fin. ff. eod. tit. his uerbis:* Tutores duo poſt uenditionem pupillarium rerum factam, pecuniam inter ſe diuiſerant; poſt quam diuiſionem alter eorum in exilium actus eſt, durãte tutela: quærebatur, an actore conſtituto, contutor eius partem pupillaris pecuniæ petere ab eo poſſet? Modeſtinus, ſi hoc quæritur, an cum tutore relegato contutor eius tutelæ actionem excercere poſſit? reſpondi, non poſſe. *Concordat item l. 2. C. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Aduerſus curatorem adoleſcentis, cui collegę dati eſtis, quamdiu adminiſtratio communis durat: exerceri iudicium non poteſt. *Planè tutor contutorem ſuum tanquam ſuſpectum poſtulare poteſt & debet: quod primæ replicationis loco notandum. Quæ replicatio approbatur d. l. 18. ff. de adminiſtr. tutor. concordat l. 3. in prin. ff. de ſuſpectis tutorib. cuius uerba uide ſ. lib. prox. cap. 7. quæſt. 3. reg. 1. except. 3. concordat item l. 8. §. conſtat, in fine. ff. de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide J. cap. 9. quæſt. 1. except. 16. Secunda replicatio eſt: Niſi aduerſus tutoris hæredem agat. Hæc replicatio approbatur l. 2. in fine. C. de tutore qui non ſatiſdedit, hiſce uerbis:* Tutores autem dati ab hæredibus eorum quos deceſsiſſe dicis, rationem tutelæ depoſcent. *Concordat l. 38. §. tutor qui. ff. de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide J. reg. prox. plures huiuſmodi replicationes uide J. cap. 10. quæſt. 6. reg. 2.*

II. *Regula. Tutore non agente, periculũ ſi debitor deſierit eſſe ſoluendo, uel tempore liberatus ſit, ad tutorem pertinet. Quæ regula approbatur per ea quæ propoſita ſunt ſuprà reg. prox. in prin. concordat d. §. tutor qui, hiſce uerbis:* Tutor qui tutoris idoneum hæredem conuenire pupilli nomine noluit, damni uicarius ſubſiſtuitur, ut is qui non idoneum tutelæ tempore ſuſpectum facere ſuperſedit. *Concordat item l. 34. ff. de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide J offic. 6. reg. 1. Concordat item l. 52. §. 1. ff. de fideiuſſoribus, his uerbis:* Inter fideiuſſores actione diuiſa, condẽnatus ſi deſierit eſſe ſoluendo, fraus uel ſegnitia tutoribus, qui iudicatum perſequi potuerint, damnum dabit. Quod ſi diuiſam actionem inter eos qui non erant ſoluendo conſtabit, pupilli nomine reſtitutionis auxilium implorabitur. *Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi antequam tutor agere potuit, ſoluendo eſſe deſierit debitor. Quæ exceptio conſtat ex uerbis iam propoſitis hiſce:* Quòd ſi diuiſam actionem, &c. *Secunda exceptio eſt: Niſi nomẽ quod ſoluendo eſſe deſijt, ad alterius tutoris partem uel regionem pertineat. Quæ exceptio approbatur l. 2. C. ſi ex pluribus tutoribus. cuius uerba uide ſuprà reg. prox. except. 2. Tertia exceptio eſt: Niſi chirographa perdita ſint. Hæc exceptio reprobatur l. 56. in prin. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Chirographis debitorum incendio exuſtis, cum ex inuentario tutores conuenire eos poſſent ad ſoluendam pecuniam, aut ad nouationem faciendam cogere: cum idem circa proprios debitores propter eundem caſum feciſſent, & id omiſiſſent circa debitores pupillorum: an ſi quid propter hanc eorum ceſſationem pupilli damni contraxerunt, iudicio tutelæ conſequantur? Scæuola reſpondit, ſi adprobatũ fuerit eos tutores hoc per dolũ uel culpã prætermiſiſſe, præſtari ab his hoc debere. *Quarta exceptio eſt: Niſi ſine dolo uel culpa non exegerit. Quæ exceptio conſtat ex uerbis iam propoſitis hiſce:* Si adprobatum fuerit, &c. *Concordat l. 2. C. arbitrium tutelæ. cuius uerba uide ſuprà reg. prox. in prin. Quinta exceptio eſt: Niſi poſt finitam tutelam nomen ſoluendo eſſe deſierit. Quæ exceptio approbatur l. 38. in prin. ff. de adminiſtr. tutorum, his uerbis:* Tutores qui poſt finem tutelę per errorem in officio durantes, rerum adminiſtrationem retinuerunt: nominum paternorum periculum, quæ poſt pubertatem adoleſcentis idonea fuerunt præſtare cogendi non erunt, cum actionem inferre non potuerunt. *Concordat l. 42. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide ſuprà lib. prox. cap. 1. quæſt. 8. reg. 3. except. 1. repl. 1. concordat item l. 38. §. tutores. ff. d. tit. cuius uerba uide J. officio prox. reg. 1. except. 1. repl. 1. dupl. 2. Sexta exceptio eſt: Niſi pupillus maiores uſuras, quas ex nominibus non idoneis percepit, non reſtituat neque compenſet. Hæc exceptio approbatur l. 11. in fine. ff. de uſuris. cuius uerba uide ſ. lib. 22. cap. 13. reg. 5. Huius replicatio hæc eſt: Niſi tutor non ſua opera uel induſtria maiores uſuras adquiſierit, ſed aliunde debeantur. Approbatur d. l. 11. in prin. Concordat l. 38. §. periculo. ff. de adminiſtr. tutor. his uerb.* Periculo nominũ, quę pater uſuris maioribus fecit, adſcripto: pupilla quidem actionem calendarij, præſtare cogitur: exactas autem uſuras tutelæ tempore citra ullam compenſationem retinet. *Septima exceptio eſt: Niſi finita tutela, curator qui ſuccedit, nomen agnouit. Hæc exceptio approbatur l. 19. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Si probatũ eſt nomen debitoris à nouiſsimo curatore, fruſtra tutorẽ de eo cõueniri. Vlpianus ait. *Cõcordat l. 43 in prin. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Qui nominibus à curatoribus prioribus ſuſceptis, ſiue tu-

ue tutoribus nomina agnouerunt, periculum in se tranaferunt. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi curator nomina quidem suscepit, sed ut non idonea. Quæ replicatio approbatur l. 34. ff. eod. tt. his uerbis:* Tutor siue curator nomina quæ iustè putat non esse idonea, à priore tutore uel curatore suscipere quidem cogitur, non tamen exactionem periculo suo facere. *Octaua exceptio est: Nisi ex facto tutoris aduersus alium pupillo competat actio. Hæc exceptio approbatur l. 12. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide 3. cap. 10. quæst. 5. reg. 9. plures propositæ regulæ exceptiones uide 5. lib. prox. cap. 1. quæstione 8. regula 3. except. 1. replicat. 1. cum sequentibus.*

III. *Regula. Si tutor in actione instituta succubuit, ipsius periculum est, non pupilli. Quæ regula approbatur l. 6. C. de administr. tutor. his uerbis:* Non est ignotum, tutores & curatores adolescentium, si nomine pupillorum uel adultorum scientes calumniosas instituũt actiones, eo nomine condemnari oportere: ne sub prætextu nominis eorum propter suas simultates securè lites suas exercere posse existiment. *Concordat l. 80. §. etiam. ff. de leg. 2. cuius uerba uide in Comment. legat. cap. 2. reg. 16. concordat item l. 8. §. denique Imp. ff. de administr. tutorum, his uerbis:* Imp. Antoninus cũ patre suo etiã eos honoraria imputare pupillo prohibuit, si superuacaneam litem instituissent, cum cõuenirentur à uero creditore. Nec enim prohibentur tutores bonam fidem agnoscere.

III. DE EXCIPIENDIS ACTIonibus aduersus pupillum competentibus, & pupillo defendendo.

I. *Regula. Tutoris officium est defendere pupillum, & iudicium eius nomine suscipere. Quæ regula approbatur l. 29. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Tutoris præcipuum est officium, ne indefensum pupillum relinquat. *Concordat l. 28. in prin. C. de administr. tutor. his uerbis:* Sancimus neminem tutorem uel curatorem pupilli, uel adulti, uel furiosi, uel aliarum personarũ, quibus tam ex ueteribus quàm ex nostris legibus curatores creantur, defensionem, quam pro lite susceperunt, recusare: sed ab initio litis omnibus modis memoratas personas defendere, & litem præpararam secundum leges instruere, scientes quòd hoc munus necessariũ est tam tutelæ quàm curationi. Et si hoc recusauerint, uel subire distulerint: non solum utpote suspecti amoueantur amissa eorum existimatione, sed etiam ex substãtia sua omne detrimentum, quod antelatæ personæ ex recusatione defensionia sustinent, resarcire cogantur. Sed etsi quis ex quadam interpellatione admonitus, propter litis instructionem consuetam cautelam exposuerit, uel post litem contestatam, quam per se, non per procuratorem suscepit, uel demens, uel furiosus factus fuerit: sancimus, continuò curatorem ei in competenti iudicio ordinari, cura & prouisione tam iudicis sub quo lis uertitur, quàm cognatorũ & propinquorum & actoris, si uoluerit, ut nõ ab eo instituta lis diutius protrahatur: necessitatem habente creando curatore defensionem subire, & cætera litis adimplere: personis etiam quæ periculo proprio, uel suæ substantiæ tutores uel curatores petierunt (siue matres fortè fuerint, uel quidam alij) compellendis eos quos ordinauerint tutores uel curatores, præparare talem subire defensionem: uel si illi noluerint hoc facere, & propter huius defensionis recusationem tutela uel cura remoueantur: necessitatem imponimus memoratis personis, alios tutores uel curatores ordinare in ipsis gestis, in quibus tutores uel curatores creantur ex sua confessione, declarantes talem subire defensionem. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi tutela sit finita. Quæ exceptio approbatur l. 17. in prin. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Tutor pro pupillo in iudicium uocatus solenniter cauit, si intra moras puer ad pubertatem peruenit: non est cogendus accipere iudicium. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi durante tutela uel cura lis cœpta sit. Quæ replicatio approbatur l. 4. §. post completum. ff. eod. tt. his uerbis:* Post cõpletum uicesimum quintum annum ætatis, si nondum rationes redditæ sunt, nec ad causam pertinentia instrumenta: fidei ac uerecundiæ curatorum conuenit, ut consilio cœptam litem perficiant. Si igitur cessent in his quæ constituta sunt faciendis: magis puto sufficere negociorum gestorum iudicium, etiamsi iam actum sit: si tamen huius rei ratio reddita non est. *Concordat l. 24. §. fin. ff. de appellationibus cuius uerba uide 5. lib. 8. cap. 3. except. 47. repl. 5. dupl. 12. Concordat l. 27. ff. eod. tt. his uerbis:* Tutor si in negocio pupilli prouocauerit, uel curator in adulti: hæres eius antequam reddat rationes, appellationis causam persequi debet: nam post redditas rationes neque ipse tutor neque curator appellationis merita probare cogetur. *Concordat item l. 1. C. ut causæ post pubertatem, his uerbis:* Tutores qui necdum administrationem ad curatores transtulerũt, defensioni causarum pupillariũ adsistere oportere, sæpe rescriptum est. Et ideo si (ut proponis) instrumenta quibus adseri possunt causæ prouocationis, etiamnum hi quorum meminisiti, apud se detinent: aditus præses prouinciæ periculi sui eos ad

moneri præcipiet. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi ratio tutelæ reddita sit. Quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis ex d.l. 27. his uerbis:* Nam post redditas rationes neque ipse tutor neq; curator appellationis merita probare cogetur. *Concordat l. unica. §. fin. ff. si pendente appell. mors interuenerit. cuius uerba uide infrà proximè. Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi morte tutoris finiatur tutela. Quæ triplicatio approbatur d. §. fin. his uerbis:* Tutor in negocio pupilli appellatione interposita si decesserit, hæredem eius caussas appellationis reddere necesse est, etiamsi rationes tutelę hæres reddiderit: quia sufficit mortis tempore ad causas appellationis reddendas obligatum fuisse. Sed diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt, non cogendum tutorem post rationes redditas, causas appellationum reddere. *Secunda propositæ replicationis duplicatio est: Nisi sententia in causa lata sit, & res iudicata. Hæc duplicatio approbatur l. 38. §. tutores. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Tutores pubere pupillo constituto, litẽm appellationis inchoatam iussu cõsulum ob noticiá rei perfecerunt. Cum iudicatum persequi non potuerunt, periculo culpæ non subijciuntur. *Tertia duplicatio est: Nisi adulti ipsi suam causam persequi uelint. Quæ duplicatio approbatur l. 28. §. fin. ff. de appellat. cuius uerba uide s̄. lib. 8. cap. 3. excep. 47. repl. 5. dupl. 12. Hæc de prima exceptione, eiusq; replicatione & duplicationibus sint dicta. Altera propositæ regulæ exceptio est: Nisi tutor ipsi pupillo, uel curator ipsi adulto agenti uel excipienti author fieri malit. Quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 1. §. sufficit, cum sequentib. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Sufficit tutoribus ad plenam defensionem siue ipsi iudicium suscipiant, siue pupillus ipsis authoribus: nec cogẽdi sunt tutores cauere, ut defensores solent. Licentia igitur erit, utrum malint ipsi suscipere iudicium, an pupillum exhibere, ut ipsis authoribus iudicium suscipiatur: ita tamen ut pro his qui fari non possint uel absint, ipsi tutores iudicium suscipiant: pro his autem qui supra septimum annum ætatis sunt, & præstò erunt, authoritatem præstent. In causis autem adultorum licẽtia erit agentibus, uel ipsum adultũ pręsentẽ in iudicium uocare, ut consensu curatoris conueniatur, uel contra curatorem agere, ut ipse litem suscipiat. In absentibus autem adultis omnimodo contra curatorem agendum. Non denegari autem, &c. *Reliqua uerba uide s̄. officio prox. reg. 1. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi pupillus minor sit septem annis. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Ita tamen ut pro his qui fari non possunt, &c.

Secunda replicatio est: Nisi is cuius tutor uel curator est, absit. Quæ replicatio itidem uerbis iam propositis approbatur. Tertia exceptio propositæ regulæ talis est: Nisi causa ad partẽ tutelæ, quam unus tutorum administrat, non pertineat, sed ad partem alterius. Quæ exceptio approbatur l. 2. C. si ex pluribus tutoribus unus. cuius uerba uide s̄. officio prox. reg. 1. except. 2. Hæc de prima regula.

II. Regula. *Etiam ab uno tutorum pupillus defendi potest. Quæ regula approbatur l. 1. C. d. tt. his uerbis:* Ab uno ex tutoribus uel curatoribus causam posse minorum defendi: cum alij tutores uel curatores eam defendere noluerint, ignorare non debes.

III. Regula. *Tutores non sunt cogendi cauere, ut cæteri defensores. Quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt suprà lib. 6. cap. 10. quæst. 2. except. 6.*

IIII. Regula. *Pœna non defendentis tutoris uel curatoris proponitur l. 28. in prin. ibi: etsi hoc. C. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà regula 1. in prin.*

V. Regula. *Si tutor nomine pupilli conuentus, succubuit: ipsius damnum est, quod ad litis expensas attinet. Quæ regula approbatur suprà officio prox. regula 3.*

IIII. DE SOLVTIONE A tutore facienda.

I. Regula. *Soluere creditoribus pupilli tutor debet. Quæ regula approbatur l. 23. C. de administr. tutor. his uerbis:* Si tutoris uel curatoris culpa uel dolo eo quod uectigal prædio emphyteutico impositum, minimè dependere uoluissent, minori fuerit admissum: damnum quod ei contigit, ex substantiá eorum resarciri necesse est. *Concordat l. 80. §. etiam, in fine. ff. de leg. 2. cuius uerba uide in Comment. de legatis cap. 2. reg. 16. Concordat item l. 8. §. sicut. ff. de administr. tutorum. cuius uerba uide J. cap. 5. reg. 3. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi debitum sit incertum. Quæ exceptio approbatur d. §. sicut. ibi: nec utiq; necesse habet.*

II. Regula. *Videndum tutori ne indebitum soluat. Quæ regula approbatur l. 12. §. in soluendis. ff. de administr. tutor. his uerbis:* In soluendis legatis & fideicommissis attendere debet tutor, ne cui non debitum soluat: sed nec nuptiale munus matri pupilli uel sorori mittere debet. Aliud est, si matri fortè aut sorori pupilli tutor ea quæ ad uictum necessaria sunt, præstiterit: cum semetipsas sustinere non possent. nam ratum id habendum est. Nec enim eadẽ causa est ęius quod in eam rem impenditur: & quod muneris legatorumue nomine erogatur. *Concordat l. 31. § Lucius. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. cap. 14. quæst. 2. causa 1. except. 5. Plura de officio proposito uide J. officio prox.*

V. DE EROGANDO ET ALIenando nomine pupilli uel adulti.

I. Regula. *In quas causas tutor pupilli nomine erogare, debeat, definitur l.12.§.cũ tutor.ff.de administr. tutor. his uerbis*: Cùm tutor nõ rebus duntaxat, sed etiam moribus pupilli præponatur: in primis mercedes præceptoribus nõ quas minimas poterit, sed pro facultate patrimonij, pro dignitate natalium constituet: alimenta seruis libertisq́; nonnunquam etiam extraneis (si hoc pupillo expediet) præstabit: solennia munera parentibus, cognatisq́; mittet. Sed non dabit dotem sorori pupilli alio patre natæ, etiamsi aliter ea nubere nõ potuit. nam etsi honestè, ex liberalitate tamen fit, quæ seruanda arbitrio pupilli est. *Concordat l.1. §. si pupillis. ff. de tutelæ actione, his uerbis*: Si pupillis tutores pater dederit, inter quos & libertum suum, per quem uoluerit tutelam suam administrari, & tutores certam summam ei statuerint, quia aliter se exhibere nõ poterat: habendam eius rationẽ quod statutum est, Mela existimat. Ergo etsi ex inquisitione propter rei noticiã fuerit datus tutor, eiq́; alimenta statuerint contutores: debebit eorum ratio haberi, quia iusta causa est præstandi. Sed etsi seruis eibaria præstiterit, uel libertis scilicet rei pupilli necessarijs, dicendum est reputaturum. Idemq́; est, etsi liberis hominibus: si tamen ratio præstandi iusta intercedat. Item sumptus litis tutor reputabit, & uiatica: si ex officio necesse habuit, aliquò excurrere uel proficisci.

II. Regula. *De sumptibus in matrem pupilli erogandis proponitur l.1.§. præterea. ff. de tutelæ actione, his uerbis*: Si matrem aluit pupilli tutor, putat Labeo imputare eum posse. Sed est uerius, non, nisi perquàm egenti dedit, imputare eum oportere de largis facultatib. pupilli. Vtrunq́; igitur concurrere oportet, ut & mater egena sit, & filius in facultatibus positus. Sed si munus nuptiale matri pupilli miserit, non eum pupillo imputaturum Labeo scripsit: nec enim tam necessaria est muneratio ista. *Concordat l.12.§. in soluendis. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide* ĩ. *officio prox. reg. 2.*

III. Regula. *De sumptib. in sororem pupilli erogandis proponitur d. §. in soluendis. concordat l.4. ff. ubi pupillus educari, his uerbis*: Qui filium hæredem instituerat, filiæ dotis nomine eum in familia nupsisset, ducenta legauerat, nec quidquam præterea, & tutore ei Sempronium dedit: is à cognatis & propinquis pupillæ perductus ad magistratus, iussus est alimenta pupillæ, & mercedes ut liberalib. artibus institueretur, pupillæ nomine præceptoribus dare: pubes factus pupillus, puberi iam factæ sorori suæ ducẽta legati causa soluit: quæsitum est an tutelæ iudicio cõsequi possit, quod in alimenta pupillæ & mercedes à tutore ex tutela præstitum sit? Iulianus respondit, existimo etsi citra magistratuũ decretum tutor sororem pupilli sui aluerit, & liberalibus artibus instituerit (cum hæc aliter ei cõtingere non possent) nihil eo nomine tutelæ iudicio pupillo aut substitutis pupilli præstari debere. *De dote sorori non danda proponitur l.12. §. cum tutor. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà reg. 1.*

IIII. Regula. *De mercede præceptoribus pupilli, eius ue sororis constituenda & præstãda, proponitur d. §. cum tutor. concordat d. l. 4.*

V. Regula. *Dotem quoq; & impendia ad nuptias tutor pupillæ dare debet. Quæ regula approbatur l. 31. ff. de administr. tutor. his uerbis*: Curator pro minore nõ tantum dotem dare debet, sed etiam impendia quæ ad nuptias facienda sint. *Concordat l.9. C. eod. tt. his uerbis*: Si curatores habes, hiq́; donare te bonis tuis cessunt: adito præside impetrabis, ut quod moderatum est honestæ personæ, præstare cogantur.

VI. Regula. *De sumptibus præstandis. Regulariter quidem ad litis sumptus suppeditandos tutor pupillo tenetur. uerùm eius regulæ exceptio proponitur l.17. ff. de tutelæ actione, his uerbis*: Impp. Seuerus & Antoninus rescripserũt in hæc uerba: Cum hoc ipsum quæratur, an aliquid tibi à tutoribus uel curatoribus debeatur: non habet rationem postulatio tua, uolentis in sumptum litis ab his tibi pecuniam subministrari.

VII. Regula. *De sumptibus in alimenta pupilli erogandis dicetur* J. *cap. proxim. quæst. 2.*

VIII. Regula. *Quantũ erogandũ. Secundũ dignitatem facultatesq́; pupilli sumptus faciendi. Quæ regula approbatur exemplo l.12. in prin. ff. de administr. tutor. his uerbis*: Tutor secundum dignitatem facultatesq́; pupilli modum seruorum æstimare debet, qui circa eum futuri sunt. *Huius exceptio proponitur l.12. §. nimium. ff. eod. tt. his uerbis*: Nimium est tutori licere respectu existimationis pupilli erogare ex bonis eius, quod ex suis nõ honestissimè fuisset erogaturus.

IX. Regula. *De quantitate sumptuum à prætore uel iudice definienda, proponitur l.2. ff. ubi pupillus educari, his uerbis*: Officio iudicis qui tutelæ cognoscit, congruit reputationes tutoris non improbas admittere: utputa si dicat impendisse in alimenta pupilli uel disciplinas. Modus autem (siquidem prætor arbitratus est) is seruari debet, quem prætor statuit. Si uerò prætor non est aditus, prò modo facultatũ pupilli de-

bet arbitrio iudicis ęstimari. nec enim permittendum est tutori tantū reputare quātum dedit, si plus æquo dederit. Hoc amplius, etsi prętor modum alimentis statuit, ueruntamen ultra uires facultatum est, quod decretum est, nec suggessit prætori de statu facultatum: nō debet ratio haberi alimentorum omnium: quia si suggessisset, aut deminuerentur iam decreta, aut non tanta decernerentur. Sed si pater statuit alimenta liberis quos hęredes scripsit, ea præstando tutor reputare poterit: nisi fortè ultra uires facultatum statuerit. tunc enim imputabitur ei, cur non adito prætore desiderarit alimenta minui. *Concordat l. 3. ff. eod. tt. cuius uerba cum similibus uide 5. cap. prox. quæst. 2. reg. 1.*

X. *Regula. Tutor ex facultatibus pupilli ius donandi non habet. Quæ regula approbatur l. 22. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Tutor ad utilitatem pupilli & nouare, & rem in iudiciū deducere potest. Donationes autem ab eo factæ pupillo non nocent. *Concordat l. 45. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Tutoribus concessum est à debitoribus pupilli pecuniam exigere, ut ipso iure liberentur: non etiam donare, uel etiam deminuendi causa cum his transigere. Et ideo eum qui minus tutori soluit, à pupillo in reliquum conueniri posse. *Concordat item l. 16. C. eod. tt. his uerbis:* Non omni titulo rerum pupilli potestatem alienandi tutores habent: sed administrationis tantum causa distrahentes, quæ uenum eis dare licet, iustam causam possidendi comparantibus præstant. Cum itaq; donare nulla ratione res eorum quorum administrant negocia, potestatem habent i uindicare dominium à possidentibus non prohiberis. *Concordat item l. 1. §. 1. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Quæritur apud Iulianum lib. XXI. Digestorum: Si tutor pupillo authoritatem ad mortis causa donationem accommodauerit: an tutelæ iudicio teneatur? Et ait, teneri eum: nam sicuti testamenti factio (inquit) pupillis concessa non est: ita ne mortis quidem causa donationes permittendæ sunt. Sed etsi non mortis causa donauerit tutore authore, idem Iulianus scripsit, plerosque quidem putare nō ualere donationem (quod plerunque ita est) sed nonnullos casus posse existere, quibus sine reprehensione tutor author sit pupillo ad deminuendum, decreto scilicet interueniente: ueluti si matri aut sorori, quæ aliter se tueri non possunt, tutor alimenta præstiterit. nam cum bonæ fidei iudicium sit, nemo feret (inquit) aut pupillum aut substitutum eius, quærentes quòd tam coniunctæ personæ alitæ sunt: quinimò per contrarium putat posse cum tutore agi tutelæ, si tale officiū prætermiserit. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi matri uel sorori pupilli alimenta donauerit. Quæ exceptio ex iam dictis constat. concordant ea quæ proposita sunt paulo superius reg. 2 & 3. Secunda exceptio est: Nisi ex magna pupilli uel furiosi utilitate donetur. Quæ exceptio approbatur l. ult. ff. de curatoribus furioso, his uerbis:* Curator furiosi nullo modo libertatem præstare potest: quòd ea res ex administratione non sit. nam in tradendo ita rea furiosi alienat, si ad administrationem negociorum pertineat. Et ideo nec si donandi causa alienet, traditio quidquam ualebit: nisi ex magna utilitate furiosi de cognitione iudicis faciat. *Planè iam dictarum exceptionum replicatio generalis hæc est: Nisi decretum iudicis non præcesserit. Quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* De cognitione iudicis. *Concordat d. l. 1. §. 1. uerbis suprà propositis hisce:* Decreto scilicet interueniente.

XI. *Regula. De rebus tempore perituris distrahendis proponitur l. 6. §. si tutor. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Si tutor cessauerit in distractione earum rerum quæ tempore depereunt, suum periculum facit, debuit enim confestim officio suo fungi. Quid si contutores expectauit differentes, uel etiam uolentes se excusare, an ignoscatur ei? Et non facilè ignoscetur. Debuit enim partibus suis fungi non quidem præcipiti festinatione, sed nec moratoria cunctatione.

XII. *Regula. De rebus minorum sine decreto non alienandis uide 5. cap. 6.*

VI. DE CREDENDIS PEcunijs pupillaribus.

I. *Regula. Tutor iure antiquo credere pecuniam pupillarem tenetur: & nisi fœnerauerit, ipse in usuras eius pecuniæ tenetur. Quæ regula approbatur l. 24. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Si tutor constitutus quos inuenit debitores nō conuenerit, ac per hoc minus idonei efficiantur: uel intra sex primos menses pupillares pecunias non collocauerit, ipse in debitam pecuniam, & in usuras eius pecunię, quam non fœnerauit conuenitur. *Concordat l. 24. C. de administr. tutor. cuius uerba uide 5. cap. prox. quæst. 2. in prin. Concordat item l. 58. §. pupillo. ff. eod. tt. his uerbis:* Pupillo hærede instituto, filiæ exhæredatæ duo milia numorum aureorum legauit, eosdemque tutores utrisque dedit: quæsitum est, an cum ex eo die quo duo milia potuerūt à substātia hæreditatis separari, in nomina collocare neglexerint, usurarū nomine pupillę tutelę iudicio teneantur? Scæuola respondit, teneri. *Regulariter ergo tutor qui pecuniā pupillarē non fœnerauit, eam cum usuris tutelæ iudicio restituere tenetur.*

tenetur. cuius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi credere pecuniam non potuit, nemine existente cui tutò credatur. Hæc exceptio approbatur l. 11. §. fin. ff. de administr. tutor. his uerbis: Si tutor peruniá pupillare rredere non potuit, quòd non erat cui rrederet, pupillo uacabit. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi arguatur eo tempore tutor suam pecuniam credidisse. Quæ replicatio approbatur l. 12. §. 1. ff. eod. tt. his uerbis:* Nō est audiendus tutor, eum dicat ideo cessasse pupillarem peruniam, quòd idonea nomina nō inneniret, si arguatur eo tempore suam pecuniam benè colloraſſe. *Secunda exceptio est: Nisi ad sortem uel usuras restituendas tutor non sit idoneus. tunc enim extraordinem coercebitur. Quæ exceptio approbatur l. 48. ff. d. tt. his uerbis:* Ob fœnus pupillaria pecuniæ per contumaciam non exercitum, aut fundorum omissam romparationem: tutor si non ad damnum resarciedum idoneus est, extraordinem roerrebitur. *Tertia exceptio est: Nisi pecunia pupillaris ex usuris fuerit redacta. hoc enim casu uidetur, quia usurarum usuræ non præstantur: nec eius pecuniæ, quamuis eam tutor nō fœnerauerit, a tutore præstādas esse. uerùm exceptio hæc reprobatur l. 58. §. ex duob. ff. de administr. tutor. his uerbis.* Ex duobus tutoribus pupilli altero defuncto adhur impubere pupillo: qui superetat, ex persona pupilli sui iudire accepto ronsecutus est rum usuris, quantum ex tutela ad tutoré defuncto peruenerat: quæsitum est, iudicio tutelę quo experitur pubes factus, utrum eius tantum quod ab initio ex tutelæ ratione peruenerat ad defunctum contutorem, usuræ ueniant: an etiam eius summæ quæ ex sortis usuris pupillo aucta, post mortem eius ad superstitem ęquè cum sorte translata sit aut transferri debuit? Scæuola respondit, si eam pecuniam in se uertisset, omnium peruniarum usuras præstandas. Quòd si pecunia mansisset in rationibus pupilli: præstandum quod bona fide pereepisset, aut percipere potuisset, si fœnori dare (cum potuisset) non neglexisset: cum id quod ab alio debitore nomine usurarum cum sorte datur, ei qui accepit, totum sortis uire fungatur, uel fungi debeat.

Quarta exceptio est: Nisi tutor suam pecuniam in rem pupilli uerterit. hoc enim casu compensatio fit usurarum. Quæ exceptio approbatur l. 3. §. planè. ff. de contraria tutelæ actione, his uerbis: Si fortè tutor aliquid peruniæ debuit fœnerari, & aliquid ipse pro pupillo soluit: nec ipse usuras consequitur, ner pupillo pensabit. Quare etsi in usus suos ronuertit, deinde aliquid impendit in rem pupillarem: quam impendit, desinit uertisse, & eius de usuras non præstabit. Etsi autè impendit in rem pupillarem, mox in usus suos uertit: non uidebitur uertisse quantitatem, quæ concurrit cum quantitate sibi debita, ut eius summæ usuras præstet. *Quinta exceptio est: Nisi ad prediorum comparationem pecuniam deponat. Hæc exceptio approbatur per ea quæ habentur J. officio prox. reg. 1. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi tanta pecunia corradi nō poßit, ut inde prædia cōparari poßint. Quæ replicatio approbatur l. 4. in prin. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Ita autem depositioni peruniarum locus est, si ea summa rorradi possit, ut inde ager comparari posit. Si enim tam exiguam tutelam esse probabitur, ut ex numo refecto prædium pueroro mparari non posit, depositio cesset. Quæ ergo tutelæ quantitas, &c.

Mutatio iuris.

Hactenus regula proposita approbata, simul & distincta est. Planè iure nouo mutatur ac tollitur Nouell. c. 72. §. quia uerò grauatè, hisce uerbis: Quia grauatè uidemus ad curationes accedere eos, apud quos memoria aliqua Dei permanet (nam multis qui suæ curæ commissorum bona impiè cupiunt in se conuertere, res admodum amabilis est, & accessu plausibilis) uidemus etiam in maximis uersari difficultatibus curatores, propter minorum pecuniam necessariò fœnori collocandam: sancimus, ne qua curatoribus necessitas ex lege incumbat, nt minorum pecuniam fœnerent, sed ut in tuto deponanr eam, & seruent: cum multo prærlarius sit sortem in tuto collocare, quàm appetitione nsurarum, etiam de sorte decidere, & curatoré tam in perirulum adduci, si non fœneret, quàm rursum si fœneret, periculum metuere proptet frustrationem, & in usuris detrimentum. Si uerò ipse sna sponte mutuare uoluerit, fo[illegible] acceptis pignoribus aut alijs rautionibus, quas certas & extra conttouersiam positas esse putet: tunc habeto quidem singulis annis ad exigendum duorum mensium indurias, id quod leges laxamentum uocant, srito autem crediti perieulum omnino ad se reuersorum. Certè si is qui sub cura agit, suffirientes reditus habeat, hos ipsos curator impendito: si maiores quàm ad tuendam uitam sufficiant, quod excurrit deponitor. Si patrimonium eius qui sub cura degit, ex mobilibus rebus consistat: tune curator illud tantum, quod ad gubernationem minoris rerumque eius satis sit, fœnerare compellitor: quod supereſt, in tuto deponitor. Cæterùm si aurum quod minor habet tá curtú sit, nt eius usurę ad ipsum eos ùe qui circa ipsum sunt alēdos, & suppedi-

ſuppeditanda ea quæ alioqui gubernationi eius neceſſaria ſunt, ægrè ſufficiant: tunc ipſa nos ratio neceſſitatis etiam ad hoc inuitat, ut curatores ad Deum reſpicientes, tanquam in ſuis rebus adminiſtrationem expediant. *Hiſce uerbis regula propoſita reprobatur, ſub hac tamen conditione: Niſi pupillus aliunde ſe alere non poßit.*

II. *Regula. Nominum periculum, quæ tutor fecit, ad ipſum pertinet. Quæ regula approbatur uerbis iam propoſitis hiſce*: Si uerò ipſe ſua ſponte mutuare uoluerit, fortè acceptis pignoribus aut alijs cautionibus, &c. *Concordant ea quæ propoſita ſunt ſuprà lib. prox. cap. 6. quæſt. 6. reg. 3. except. 2.*

VII. DE PRAEDIIS COMparandis, & pecunia ad prædiorum comparationem deponenda.

I. *Regula. Pecunia pupillari prædia quoq; emenda ſunt. Quæ regula approbatur l. 24. C. de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide ſuprà cap. 2. quæſt. 1. in prin. Pœna, ſi prædia illa pecunia non comparauerit, proponitur l. 3. §. tutores. ff. de ſuſpectis tutorib. cuius uerba uide ſuprà lib. prox. cap. 7. quæſt. 2. cauſa 4. Pœna item arbitraria conſtituitur l. 4. C. de adminiſtr. tutor. his uerbis*: Niſi eam pecuniam quam conſtiterit libertum paternum tutorem filiæ tuæ rationi eius debere, uel depoſuerit, uel in prædiorum comparationem conuerterit: remittitur ad præfectum urbi, ſecundum ea quæ conſtituta ſunt, arbitrio eius puniendus. *Concordat l. 48. ff. eod. tit. cuius uerba uide ſuprà officio prox. reg. 1. except. 2. Sed & alia pœna eſt, quòd in uſuras eius pecuniæ, quam in prædiorum comparationem non collocat tutor, teneatur. Quæ pœna proponitur l. 6. §. ſi poſt ff. d. tit. his uerbis*: Si poſt depoſitionem pecuniæ comparare prædia tutores neglexerint, incipient in uſuras conueniri. quanquam enim à prætore cogi eos oportet ad comparandum, tamen ſi ceſſent, etiam uſuris plectendi ſunt tarditatis gratia: niſi per eos factum non eſt, quo minus compararent. *Propoſitæ regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi per tutorem non ſteterit, quo minus prædia compararentur. Quæ exceptio conſtat ex uerbis iam propoſitis hiſce*: Niſi per eos factum non eſt, quo minus compararent. *Secunda exceptio eſt: Niſi tanta ſumma corradi non poßit, ut inde prædia comparari poßint. Quæ exceptio approbatur l. 4. in prin. C. de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide ſuprà officio prox. reg. 1. except. 3. quantas autem uſuras præſtabit tutor, qui pecunia pupillari prædia non comparauerit, uel eam ad comparationem prædiorum nõ depoſuerit, definitur l. 6. §. ſi deponi. ff. de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide ĩ. cap. 10. quæſt. 5. reg. 6. except. 4.*

Mutatio iuris.

Planè regula propoſita iure nouo mutatur, neceßitasq; prædiorum comparandorum ad meram facultatem transfertur, Nouell. c. 72. §. quis uerò grauatè. uerſ. integrum præterea, his uerbis: Integrũ præterea tutori erit, cum ſumma diligentia & accuratè elaborare, ſi certum poſsit forte fortuna abſque fruſtratione inuenire reditum, ut ex redundantibus pecunijs eum minori redimat, qui & paucis tributis publicis ſit obnoxius: & uenditorem habeat affluentem opibus, habeat item expeditos prouentus. Damus enim ei huius agendi facultatem, ut tamen ſciat, ſi negligentius in aliquo horum ſe geſſerit, quòd eius emptionis periculum ad ipſum reſpiciet. *Plura de regula propoſita uide ĩ. cap. 10. quæſt. 5. reg. 4. ſpecie 3.*

II. *Regula. Periculum emptionis prædiorum ad tutorem reſpicit. Quæ regula approbatur uerbis iam propoſitis hiſce*: Vt tamen ſciat, ſi negligẽtius in aliquo horum ſe geſſerit, quòd eius emptionis periculum ad ipſum reſpiciet.

VIII. DE INSTITVTIONE pupilli.

I. *Regula. Vt pupillus inſtituatur, etiam ſumptus faciendi. Quæ regula approbatur l. 12. §. cum tutor. ff. de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide ſ. offic. 5. reg. 2.*

II. *Regula. Prætoris eſt decernere ſumptus ad inſtitutionem pupilli. Quæ regula approbatur l. 3. §. penult. ff. ubi pupillus educari, his uerbis*: Ad inſtitutionem quoq; pupillorum uel adoleſcẽtum, item pupillarum uel earum quæ infra uiceſimum annum conſtitutæ ſunt, ſolet decernere reſpectu facultatum & ætatis eorum qui inſtituuntur.

III. *Regula. Quantum pro inſtitutione pupilli ſumptuũ nomine decernendum, definitur uerbis iam propoſitis hiſce*: Reſpectu facultatum & ætatis eorum qui inſtituuntur. *Sed & definitur d. l. 12. §. cum tutor.*

IX. DE TVENDO CORPORE & ſalute pupilli: item moribus.

I. *Regula. De tuẽdo corpore & ſalute pupilli & eius qui eſt ſub cura, proponitur l. 7. in prin. ff. de cura torib. furioſo, his uerbis*: Conſilio & opera curatoris tueri debet non ſolum patrimoniũ, ſed & corpus ac ſalus furioſi.

II. *Regula. De moribus pupilli curandis proponitur l. 12. §. cum tutor. ff. de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide ſ. offic. 5. reg. 1.*

X. *De reficiendis ædibus pupilli proponitur l. 22. §. nec domum, in fine. C. de adminiſtr. tutor. his uerbis*: Nullum ædificij genus, quod integrum hæreditas dabat, collapſum tutoris fraude depereat. Sed etſi parens uel cuiuſcunque hæres eſt minor, reliquerit deformatũ ædificium, tutor teſtificatione operis ipſius & multorum fidei id reficere cogatur: ita enim

enim annui reditus plus minoribus conferent, quam per fraudes precia deminuta.

XI. DE ADEVNDA VEL REpudianda hæreditate.

I. Regula. *Si in adeunda uel repudianda hæredita te tutor pupillo autor factus non sit, tutelæ actione tenetur. Quæ regula approbatur per ea quæ habentur 5. cap. 7. quæst. 1. reg. 1. except. 5. repl. 3.*

II. Regula. *Si tutor malè abstinuit pupillum hæreditate delata, tutelæ iudicio tenetur. Quæ regula approbatur l. 18. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Cum tutor negocijs impuberis administratis pupillum paterna hæreditate abstineat: bonis patris uenditis tractari solet, utilia actio pupillo relinqui, an creditoribus concedi debeat? & probatur, actionem inter pupillum & creditores patris esse diuidendam: licet ut quod rationi bonorum per tutorem deerit, creditoribus reddatur: quod autem uel culpa tutoris in officio pupilli perperam abstenti contractum est, pupero relinquatur. quæ actio sine dubio non prius competet, quàm pupillus ad pubertatem peruenerit: sed illa confestim creditoribus datur. *Concordat l. 4. C. arbitrium tutelæ, his uerbis:* Eum qui bonia paternis secundum edicti formam abstentus est, hæreditarijs actionib. cōueniri nulla ratio suadet: nec ad rem facit quod aduersus curatores uel tutores, si non consultè abstentus sit, actio ei competat: nihil quippe in ea quæ ex officio gesta sunt, uel geri debuerint uenient, sed culpa solummodo, quantiq; interfuit eius non fuisse abstentum æstimatur. Cui consequens est, ut si propter eam causam transegisti cum tutoribus uel curatoribus, nulla aduersus te creditoribus patris eui petitio competat.

III. Regula. *Pertinet item ad officium tutoris, ut cum à quo fideicommissaria hæreditas pupillo relicta est, adire hæreditatem compellat. cuius regulæ exceptio hæc est: Nisi cum alius rerum Italicarum, alius prouincialium tutor datus esset: hæreditas fideicommissaria in Italia sit sita. hoc enim casu rerum prouincialium tutor non est onerandus officio proposito. cuius exceptionis replicatio hæc est: Nisi is qui hæreditatem restituere rogatus est, in prouincia domicilium habeat. hoc enim casu quamuis hæreditas in Italia sita sit, tamen prouincialis tutor ad rogatum cogendum tenetur: & nisi coegerit, eo nomine tutelæ iudicio potest conueniri. Quæ replicatio approbatur l. 38. §. hæres, ff. de administr. tutor. his uerbis:* Hæres instituitus qui nō habuit substitutum: priusquā hæreditatem adiret, quàm impuberi restituere debuit, uita decesit. Cum hereditas in Italia esset, scriptus autem hæres in prouincia uita decessisset: tutores prouincialium rerum culpæ nomine condemnandos Papinianus existimauit: si causam testamenti non ignorantes, utilitatem impuberis deseruerunt. Nā hæreditatis in prouincia fideicommisso restituto, causam quidem iuris expediri potuisse: rerum autem administrationem ad eos recidere debuisse, qui tutelam in Italia suscepissent.

XII. DE STIPVLANDO NOmine pupilli.

Tutor pupilli nomine stipulari & potest & debet. Quæ regula approbatur l. 8. in prin. ff. de administr. tutor. his uerbis: Quoties tutor pecuniam pupillarem fœnori dat, stipulatio hoc ordine facienda est. Stipulari enim debet suo pupillus, aut seruus pupilli. Quod si neq; pupillus eius ætatis erit ut stipulari possit, neq; seruum habebit: tunc ipse tutor, quiue in eius potestate erit. Quo casu Iulianus sæpissimè scripsit, utilem actionem pupillo dandam. Sed etsi absens sit pupillus, oportere tutorem suo nomine stipulari.

XIII. DE NOVANdo.

Tutor quoq; actionē pupilli potest nouare. Quæ regula approbatur l. 22. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide 3. offic. 5. reg. 10.

XIIII. DE TRANSIgendo.

Regulariter tutor pupilli nomine transigere potest. Quæ regula approbatur exemplo l. 54. §. qui tutelam. ff. de furtis cuius uerba uide 3. lib. prox. cap. 4. quæst. 8. reg. 1. Concordat item l. 12. C. de transactionibus, cuius uerba uide suprà lib. 9. cap. De trāsactionib. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi minor sine tutore transigat. Quæ exceptio approbatur l. 4. C. de prædijs minorum. cuius uerba uide 5. cap. 6. quæst. 1. except. 22. Secunda exceptio hæc est: Nisi mala fide transigat de re certa & indubitata. Quæ exceptio approbatur l. 45. §. fin. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà officio 5. reg. 10. in prin. concordat d. l. 12. C. de transactionibus.

XV. *De actore tutoris periculo constituendo proponitur suprà lib. prox. cap. 4. quæst. 5. excep. 33. in fine. dupl. generali 5.*

XVI. *Omnia negocia quæ inita sunt à tutoribus, ad curatores succedentes pertinent. Quæ regula approbatur l. 12. §. 1. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà lib. prox. cap. 8. causa 1. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi res alterius prouinciæ sint, quàm in qua curator substitutum domicilium habet. Quæ exceptio approbatur l. 38. §. patruus. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà. l b. prox. cap. 6. causa 23. Secunda exceptio est: Nisi lis à tutore cœpta sit, nec pubere pupillo facto finita. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt suprà officio 3. regula prima, excep. 1. repl. 1.*

XVII.

XVII. DE REBVS QVAE SVNT alterius loci, quam in quo tutor domicilium habet.

Hæ res ad officium tutoris non pertinent. Quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt s. lib. prox. cap. 6. causa 23. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi tutor fortè in ijs locis ubi res sunt, agens illis rebus curatorem non petierit. tunc enim tutelæ iudicio tenetur. Quæ exceptio approbatur l. 39. §. rerum. ff. de administr. tutor. his uerbis: Rerum prouincialium tutores in urbe causa appellationis impuberum agentes, rerum Italicarum curatores ut impuberibus constituantur, ad officium suum reuocare debent. Alioquin si prius in prouinciam redierint, dolum aut culpam eorum in ea quoq; parte rectè iudex conueniet. *Plura de regula proposita uide j. cap. 10. quæst. 3. reg. 2. except. 2.*

DE PVPILLO ALENDO ET *educando. Cap. IIII.*

AD tutoris quoque curam & officium pertinet, ut pupillus alatur & educetur. de quo in hoc Capite agendum.

I. VBI PVPILLVS ALENdus & educandus est?

I. Regula. *De hoc prætor uel præses decernet: & apud quem prætor pupillum educari uolet, apud eum etiam inuitum est educandus. Quæ regula approbatur l. 1. ff. ubi pupillus educari, his uerbis*: Solet prætor frequentissimè adiri, ut constituat ubi filij uel alantur uel morentur, non tantum in posthumis, uerùm omninò in pueris. Et solet ex persona, ex conditione, ex tempore statuere, ubi potius alendus sit: & nonnunquam à uoluntate patris recedit prætor. Deniq; cum quidam testamento suo cauisset, ut filius apud substitutum educaretur, Imp. Seuerus rescripsit, prætorē existimare debere præsentibus cæteris propinquis liberorum. Id enim agere prætorem oportet, ut sine ulla maligna suspicione alatur partus, & educetur. Quamuis autem prætor recusantem apud se educari neque polliceatur se coacturum: attamen quæstionis est, an debeat etiam inuitum cogere: utputa libertum parētem, uel quem alium de adfinibus, cognatisúe? & magis est ut interdum debeat id facere. Certè non malè dicetur, si legatarius uel hęres educationem recuset testamento sibi iniunctum: denegari ei actiones debere exemplo tutoris testamento dati. Quod ita demū placuit, si idcirco sit relictum. Cæterùm si esset relicturus, etiamsi educationē recusaturū sciret: non denegabitur ei actio. Et ita diuus Seuerus sæpissimè statuit. *Concordat regulæ propositæ l. 5. ff. eod. tt. his uerbis*: Si disceptetur, ubi morari uel educari pupillum oporteat: causa cognita, id præsidem statuere oportebit. In causę cognitione uitādi sunt, qui pudicitiæ impuberis possunt insidiari. *Concordat item l. 1. C. eod. tt. his uerbis*: Educatio pupillorum tuorum nulli magis quàm matri eorum, si non uitricum eis induxerit, committenda est. Quando autem inter eam & cognatos & tutorē super hoc orta fuerit dubitatio: aditus pręses prouinciæ inspecta personarum & qualitate & cōiunctione, perpendet ubi puer educari debeat. Si nautem ęstimauerit apud quem educari debeat, is necessitatē habebit hoc facere, quod pręses iussit. *Concordat item l. 2. C. eod. tt. his uerbis*: Vtrum'ne posthumus ex filia apud te, an apud patruū suū morari debeat, ex singulorum affectione, & qui magis ad suspicionem ex spe successionis propior sit, æstimabitur.

II. Regula. *Apud matrem suam pupilli sunt educandi. Quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 1. in prin. C. ubi pupilli educentur. cuius uerba uide s. reg. prox. concordat Nouell. c. 22. §. porrò & illud, his uerbis*: Et illud quod à quodam Imperatore constitutum inuenimus, dignum putauimus quod in partem legislationis nostrę assumeretur. ex quo enim nemo circa subleuandam filiorum necessitatem & educationem fidelior idoniorque uidetur, quàm ipsa mater: permittit ei lex hoc etiam, nisi ad secundas accedat nuptias.

III. Regula. *De cognatis & adfinib. pupilli proponitur l. 1. §. quamuis autem. ff. ubi pupillus educari, cuius uerba uide s. reg. 1. in prin.*

IIII. Regula. *De ijs qui pudicitiæ impuberis possunt insidiari, proponuntur l. 5. in fine. ff eod. tt. cuius uerba uide d. reg. 1.*

V. Regula. *Apud eum non facilè educandus pupillus, qui proximus eius hæres futurus est. Quæ regula approbari uidetur l. 1. in prin. ibi: & nonnunquam. cum sequentibus ff. ubi pupillus educari. cuius uerba uide s. reg. 1. in prin. concordare uidetur l. 2. in fine. C. eod. tt. cuius uerba uide d. reg. 1. in fine. excipitur mater, de qua s. reg. 2.*

II. QVANTIS SVMPTIBVS pupillus alendus & educandus?

I. Regula. *Hæc quæstio definienda est decreto prætoris uel præsidis causa cognita. Quæ regula approbatur, simul & quod sit prætoris in decernendo officium, ostenditur l. 3. ff. ubi pupillus educari, his uerbis*: Ius alimentorum decernendorū pupillis prætori competit, ut ipse moderetur quam summam tutores uel curatores ad alimenta pupillis uel adolescentibus præstare

ſtare debeant. Modum autẽ patrimonij ſpectare debet, cum alimenta decernit, & debet ſtatuere tam moderatè, ut non uniuerſum reditum patrimonij in alimenta decernat: ſed ſemper ita, ut aliquid ex reditu ſuperſit. Ante oculos habere debet in decernendo etiam mancipia, quæ pupillis deſeruiunt, & mercedes pupillorum, & ueſtem, & tectum pupilli: ætatem etiam cõtemplari, in qua cõſtitutus eſt cui alimenta decernuntur. In amplis tamen patrimonijs non cumulus patrimonij, ſed quod exhibitioni frugaliter ſufficit, modum alimentis dabit. Sed ſi non conſtat quis modus facultatum ſit: inter tutorem & eum qui alimenta decerni deſiderat, ſuſcipere debet cognitionem: nec temerè alimenta decernere, ne in alterutram partem delinquat. Prius tamẽ exigere debet ut profiteatur tutor, quæ ſit penes ſe ſumma: & cõminari grauiores ſe ei uſuras inſligere eius, quod ſupra profeſsionem apud eum fuerit deprehenſum. Item ad inſtitutionem quoq; pupillorum uel adoleſcentum, item pupillarum, uel earum quæ infra uiceſimum annum conſtitutæ ſunt, ſolet decernere reſpectu facultatũ & ętatis eorum qui inſtituuntur. Sed ſi egeni ſint pupilli, de ſuo eos alere tutor non compellitur: etſi fortè poſt decreta alimenta ad egeſtatem fuerit pupillus perductus, deminui debent quę decreta ſunt: quemadmodum ſolẽt augeri, ſi quid patrimonio acceſſerit. *Concordat l.2.§.1.ff.eod.tt.his uerbis:* Modus alimentorum (ſiquidem prætor arbitratus eſt) is ſeruari debet, quem prætor ſtatuit. *Regulariter ergo alimentorũ nomine non minus nec amplius inſumendum eſt quàm prætor ſtatuit. Cuius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi ultra uires facultatum eſt, quod eſt decretũ. quæ exceptio approbatur d.l.2.§.hoc amplius, his uerbis:* Etſi prætor modum alimentis ſtatuit, uerumtamen ultra uires facultatum eſt quod decretum eſt, nec ſuggeſsit tutor prætori de ſtatu facultatum, non debet ratio haberi alimentorum omnium: quia ſi ſuggeſsiſſet, aut deminuerentur iam decreta, aut non tanta decernerentur. *Secunda exceptio eſt: Niſi poſtea facultates pupilli auctæ ſint uel deminutæ. Hæc exceptio approbatur l.3.§.fin.ff.ubi pupillus educari. cuius uerba uide ſ.ead.reg.in prin.*

II. Regula. *De eo quod tutor expendit ſine decreto prætoris. Redigitur illud ad arbitrium iudicis uel boni uiri. quæ regula approbatur l.2.§.ſi uerò.ff.ubi pupillus educari, his uerbis:* Si uerò prætor nõ eſt aditus, pro modo facultatum pupilli debet arbitrio iudicis æſtimari. nec enim permittendum eſt tutori tantũ reputare, quantum dedit, ſi plus æquo dederit. *Concordat l.2.C.de alimentis pupillo præſtandis, his uerbis:* Quod plerunq; poſtulatur ut arbitrio prætoris alimenta pro modo facultatum pupillis uel iuuenibus conſtituantur: pro officio ſuo qui aliena negocia gerunt, ne apud iudicem controuerſiam habeant, faciunt. Cęterùm ſi bonus uir & innocens tutor arbitrio ſuo aluit pupillos (quod interdum etiam neceſſe eſt fieri, ne ſecreta patrimonij & ſuſpectum æs alienum pandatur, quod melius eſt interim taceri, quàm cum de modo bonorum quæritur ultrò proferri, & apud acta ius dicentis contra utilitatem pupillorum adſignari) non dubiè accepto ferri debebunt ea quæ uir bonus arbitratur, meritò ad exhibitionem educationis miniſteria, ſtudiaq; erogata eſſe: nec ferendus eſt iuuenis, qui cum præſens eſſet, ſtudijsq; eruditus, atq; alitus eſſet: ſi ea per alium ſe conſecutum non probet: ſumptus recuſet quaſi uento uixerit, aut nullo liberi hominis ſtudio imbui meruerit.

III. Regula. *De eo quantum pater pupilli decreuerit. Hoc erit præſtandum & reputandum quæ regula approbatur l.2.§.fin.ff. ubi pupillus educari, his uerbis:* Sed ſi pater ſtatuit alimenta liberis, quos hæredes ſcripſit, ea præſtando tutor reputare poterit: niſi fortè ultra uires facultatum ſtatuerit. tunc enim imputabitur ei, cur non adito prætore deſiderarit alimẽta minui. *Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi pater ultra uires facultatum pupilli alimenta ſtatuerit quæ exceptio ex uerbis iam propoſitis conſtat. Secunda exceptio eſt: Niſi pater nihil certi definierit, ſed arbitrio certæ perſonæ permiſerit. tunc enim non quantum perſona illa ſtatuerit, ſed arbitrio boni uiri eſt imputandum. quæ exceptio approbatur l.46.§.quantum.ff.de adminiſtr.tutor.his uerbis:* Quantum filio meo diurnum ſufficiat, Maiana & Ianuaria æſtimabũt: quæro an contenti eſſe debent tutores arbitrio mulierum? Scęuola reſpondit, ſumptum boni uiri arbitrio faciendum.

III. EVENTVS, SI PVPILLIS ALIMENTA NON PRÆSTENTUR.

I. Regula. *Si tutor alimenta pupillo non præſtet, præſes eſt adeundus. quæ regula approbatur l.1.C.de alimentis pupillo præſt.his uerbis:* Pupillus ſi ei alimenta à tutore ſuo non præſtantur, præſidem prouinciæ adeat. qui, &c.

II. Regula. *Si tutor alimenta pupillo non præſtet, remouendus eſt à tutela, uel alius ei eſt adiungendus. quæ regula approbatur l.6.ff.ubi pupillus educari, hiſce uerbis:* Si abſens ſit tutor, & alimenta pupillus deſideret: ſiquidem negligentia & nimia ceſſatio in adminiſtratione tutoris obijciatur, quæ etiam ex hoc arguatur, quòd per abſentiã eius deſerta derelictaq; ſint pupilli negocia: euocatis adfinibus atque ami-

que amicis tutoris, prætor edicto proposito, causa cognita, etiam absente tutore uel remouendum eum qui dignus tali nota uidebitur, decernet. uel adiungendum curatorem: & ita qui datus erit, expediet alimẽta pupillo. Si uerò necessaria absentia tutoris & improuisa inciderit, fortè quod subitò ad cognitionem principalem profectus nec rei suæ prouidere, nec consulere pupillo potuerit, & speretur redire, & idoneus sit tutor, nec expediat alium adiungi, & pupillus alimenta de re sua postulet: rectè cõstituetur ad hoc solum, ut ex re pupilli alimenta expediat. *Concordant ea quæ proposita sunt ĩ lib. prox. cap. 7. quæst. 2. causa 8. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi pupillus egenus sit. quæ exceptio approbatur l. 3. §. fin. ff. d. tt. his uerbis:* Sed si egeni sint pupilli, de suo eos alere tutor non compellitur.

DE OFFICIIS TVTORIS in sua causa, aduersus pupillum: uel contrà, in causa pupilli aduersus tutorem competente, item de officijs eius circa contutorem.

Cap. V.

I. Regula. *Quod aduersus alios tutor præstare debet, id quoq; aduersus se præstabit. quæ regula approbatur l. 8. §. & generaliter. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide 3. reg. prox.*

II. Regula. *Soluere debet tutor, quod patri pupilli debuit. quæ regula approbatur l. 4. §. debitor. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Debitor patris qui tutelam administrauit filij, tutelæ iudicio tenebitur, etiã ob id quod patri debuit. *Concordat l. 8. §. nequaquam. usq; ad §. sicut. ff. eod. tt. his uerbis:* Nequaquam ambigendum est, si paterfamiliâs eum pro quo fideiussit, tutorẽ dederit filio suo: officio tutoris conuenire, ut cùm dies pecuniæ prĉterijt, creditori debitum soluat. Et ideo cessante eo si pupillus suæ tutelæ factus soluerit ex causa fideiussoria, non solum mandati, sed etiam tutelę agêre poterit. Hoc enim ei imputatur, cur pro se non soluerit. Quod si in diem debitor fuit iste tutor: quibusdã uidetur non uenire in tutelæ iudiciũ, si modò is dies post tutelam finitã superuenit. Quòd si dies adhuc durante tutela uenit: putant omnimodo deuolui in tutelæ iudicium. Ego & hoc & superius ita uerũ puto, si facultatibus labi tutor cœpit. Cæterùm si idoneus tutor fuerit, nihil uenire in tutelæ iudicium. Nec quisquã putet, nullum effectum hoc habere. Nanq; si quia dixerit in tutelæ iudicium deuolui: & priuilegio locus est, & fideiussores tenebuntur, si rem saluam fore cautum est. Item si temporali actione fuit obligatus tutor, dicendum est, locum esse in tutelę iudicio, ut perpetua actio sit. Et generaliter quod aduersus alium prĉstare debuit pupillo suo, id aduersus se quoq; prĉstare debet, fortassis & plus. Aduersus alios enim experiri sine actione non potuit, aduersus se potuit. Sed si sub usuris grauioribus patri pupilli pecuniã debuit, quàm sint pupillares: uidẽdum est, an ei aliquid imputetur? Et si quidem soluit, nihil est quod ei imputetur. Potuit enim soluere, nec onerare se usuris. Si uerò non soluit, usuras cogẽdus est agnoscere, quas à se exigere debuit. *Concordat regulæ propositæ l. 5. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Si tutor rẽ sibi depositã à patre pupilli, uel cõmodatam non reddat: nõ tantum commodati uel depositi, uerùm tutelę quoq; tenetur. Sed si acceperit pecuniã ut reddat: plerisq; placuit eam pecuniam depositi, uel cõmodati actione repeti, uel condici posse, quòd turpiter accepta sit. *Concordat itẽ l. 69. in prin. ff. de fideiussorib. cuius uerba uide alibi item concordat l. 4. C. de administr. tutor. cuius uerba uide ĩ cap. 3. officio 7. reg. 1.*

III. Regula. *Tutor quod sibi à patre pupillorum debebatur, sibi soluere & potest et debet. quæ regula approbatur l. 8. §. sicut. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Sicut soluere tutor quod debet: ita exigere à pupillo quod sibi debetur potest, si creditor fuit patris pupilli. Nã & sibi soluere potest, si modò fuerit pecunia unde soluat. Et si usuræ fuerunt grauiores, quę ei debebantur, releuabitur eis pupillus: quia tutor se potuit liberare, sicut alijs quoq; soluere & potuit, & debuit. Nec utiq; necesse haber, si conueniatur per iudicem, semper soluere. tueri enim debet causam pupilli, si iusta est. Idcirco quoq; si mala causa pupillaris est, denunciari uerum sibi debet. *Concordat l. 8. C. qui dare tutores, his uerbis:* Creditorem debitoribus tutorem datum non tantũ petitionem non amittere, sed etiam ipsum sibi posse soluere non ambigitur. *Concordat item l. 78. §. 1. ff. de contrah. emptione, his uerbis:* Fundum ab eo emisti, cuius filij postea tutelam administras, nec accepisti uacuã possessionem: Labeo dixit, te tradere tibi possessionẽ hoc modo posse, ut pupillus & familia eius decedat de fundo, tunc demũ tu ingrediaris in possessionem. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi tutor cum cæteris creditoribus pupillaribus pactum fecerit de non petendo, uel debiti parte remittenda: nam ratione huius pacti nec sibi soluere debet. quæ exceptio approbatur l. 58. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Cum hæreditas patris ęre alieno grauaretur, & res in eo statu uideretur, ut pupilla hæreditate paterna abstineretur unus ex tutoribus cum plerisq; creditoribus ita decidit, ut certa debiti portione cõtenti essent, acciperentq;. Idem curatores

iam

iam uiri potenti accepti, cum plerisq; creditoribus deciderunt. Quæsitum est, an si aliquis tutorum creditor patris pupillæ solidam pecuniam expensam sibi ex re pupillę cum usuris fecit, reuocari à curatorib. pupillæ ad portiones eas possit, quas cęteri quoque creditores acceperunt? Scæuola respõdit, eum tutorem qui cæteros ad portionẽ uocaret, eadem parte contentum esse debere. *Concordat l. 44. ff. de pactis, hisce uerbis:* Cum in eo esset pupillus, ut ab hæreditate patris abstineretur, tutor cum plerisq; creditoribus decidit, ut certam portionem acciperẽt: quæro, an & tutor, idemq; creditor patris eandem portionẽ retinere debeat? Scæuola respondit, eum tutorem qui cæteros ad portionem uocaret, eadem parte contentum esse debere.

IIII. *Regula proponitur l. 9. §. non tantum. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Non tantùm sibi solvere tutor, uerum etiam sibi crediram pecuniam scribere (ut Marcellus lib. VIII. Digest. scripsit) seq; mutua pecunia poterit obligare, sibi mutuam præscribendo.

V. *Regula. Actiones tutori contra pupillum ne depofito quidem officio delegari possunt. quæ regula approbatur Nouell. c. 72. §. quod si quis. cuius uerba uide 3. lib. prox. cap. 4. quæst. 2. except. 13. sublata est igitur per istam constitutionem l. 22. ff. de rebus eorum qui sub tutela. cuius uerba hæc sunt:* Non fit contra senatusconsultum, si cuius tutor creditori patris pupilli exoluit, ut eius loco succedat.

VI. *Regula. Tutor non potest quid à pupillo emere, uel alio modo cũ eo contrahere. quæ regula approbatur, simul & distinguitur per ea quæ habentur 3. cap. 7. quæst. 2. reg. 1. except. 5. Hactenus de officijs tutoris circa seipsum: sequuntur nunc officia tutoris contra contutorem.*

VII. *Regula. Tutori aduersus contutorem tutelæ actio, uel quæ alia similis qua pupillo ille obligatus est, denegatur. quæ regula approbatur simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt 3. cap. 3. officio 2. reg. 1. except. 7.*

VIII. *Regula. Tutor à contutore satisdationem rem pupilli saluam fore petere non potest. quæ regula approbatur l. 7. ff. rem pupilli saluam fore. cuius uerba cum concordantib. uide 3. cap. 3. officio 1. reg. 2. except. 1. Sed & propositæ regulæ exceptio proponitur d. except. 1.*

IX. *Regula. Tutor contutorem suspectum facere & potest & debet. Alioquin factum eius præstat. quæ regula approbatur l. 13. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Etiam contutoris factũ imputatur collegæ, si potuit & debuit suspectum facere: interdum, etsi debuit satis petere. Nam si idoneus subitò lapsus sit, nihil collegæ imputari potest. *Concordat l. 38. §. tu or qui. ff. eod. tt. cuius uerba uide 3. cap. 3. officio 2 reg. 2. concordat itẽ l. 2. ff. de magistr. cõueniendis. cuius uerba uide 3. cap. 13. quæst. 3. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi tutor qui suspectum facere debuit, fuerit in exilio. quæ exceptio approbatur l. 29. ff. de excusationib. tutor. cuius uerba uide suprà lib. prox. cap. 6. quæst. 1. causa 51. Secunda exceptio est: Nisi contutor rationes reddere uetitus sit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit. uerum eius replicatio hæc est: Nisi quid ex tutela apud contutorem resederit, uel dolo admissum sit. eius enim nomine tutor, qui contutorem suspectum facere debuit, nihilominus tenetur. quæ replicatio approbatur l. 40. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Qui plures tutores habuit, unum qui soluendo nõ fuit, rationẽ actus sui uetuit reddere. Quoniam eius liberatio quod ex tutela percepit, aut dolo contraxit, non est relicta: contutores qui suspectum facere neglexerunt, ex culpa rectè conueniuntur. tutor enim legatarius ex culpa, quæ testamento remissa est, non tenetur. *Ait iurisconsultus:* Quoniã eius liberatio quod ex tutela percepit, aut dolo contraxit, non est relicta. *De hac re uide Comment. de legatis cap. 38. quæst. 4. regula 7. & reg. 8. Plura de regula proposita uide 3. cap. 10. quæst. 9. reg. 2. except. 1.*

DE REBVS MINORVM sine decreto non alienandis. Cap. VI.

INter officia tutorum et curatorum numeratur & hoc: Ne res minorum sine decreto prætoris alienent. de quo nũc agendum. Sit autem huius loci prima propositio hæc.

I. ALIENATIO REI PVPILlaris, uel eius qui est sub cura, sine decreto facta, inutilis est, resq; alienata potest uindicari.

Hæc regula approbatur l. 1. in prin. usq; ad §. si defunctus. ff. de rebus eorũ qui sub tutela, his uerbis: Imperatoris Seueri oratione prohibiti sunt tutores & curatores prædia rustica uel suburbana distrahere. Quæ oratio in senatu recitata est, Tertyllo & Clemente consulibus, Idibus Iunijs. & sunt uerba eius huiusmodi: Præterea patres conscripti, interdicam tutoribus & curatoribus ne prædia rustica uel suburbana distrahant: nisi ut id fieret, parentes testamento uel codicillis caueriot. Quòd si fortè æs alienum tantum erit, ut ex rebus cæteris non possit exolui: tunc prętor Vrbanus, uir clarissimus, adeatur, qui pro sua religione existimet quæ possint alienari, obligariúe debeant: manente pupillo actione, si postea potuerit probari obreptum esse prætori. Si communis res erit, & socius ad diuisionem prouocet, aut creditor qui pignori agrum à parente pupilli accepit, ius exsequatur: nihil nouandum

uardum censeo. *Hactenus uerba Senatusconsulti, quo regula proposita approbatur. Habet autem regula ista plures exceptiones nunc ordine proponendas.*

I. EXCEPTIO: *Nisi parentes pupilli alienationem permiserunt. quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Nisi ut id fieret, parentes testamento uel codicillis cauerint. *Concordat l.1. C. quando decreto opus non est, his uerbis:* Si probare potes patrem pupilli, cuius tutores conuenisti cōsensisse, ut reddito tibi prædio precium reciperet: id quod conuenit seruabitur. Neq; enim in ea re authoritas præsidis necessaria est, ut tutorum sollicitudini consulatur, si uoluntati defuncti pareant. *Concordat item l.3. C. eod. tt. his uerbis:* Prædium rusticum uel suburbanum à minore uiginti quinq; annis alienari sine decreto præsidis (nisi parentis uoluntas seu testatoris, ex cuius bonis ad minorem peruenit, super alienando eo aliquid mandasse deprehendatur) nulla ratione potest. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi contra formam in testamento datam sit alienatum. quæ replicatio approbatur l. 7. C. de administr. tutor. his uerbis:* Tutelam pupillorum tuorum sic administrare debes, ne ædificium quod his relictū est, contra formam alienandi testamento datam uendas. *Secunda replicatio uidetur: Nisi testamentum, in quo alienatio permissa est, irritum sit. Hæc replicatio reprobatur l. ult. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Paulus respondit, etsi testamentum patris postea irritum esse apparuerit: tamen tutores pupilli siue curatores filij, nihil contra orationem diuorum principum fecisse uideri, si secundum uoluntatem defuncti testamento scriptam prædium rusticum pupillare uendiderunt.

II. EXCEPTIO: *Nisi parens pupilli, dum uixit, uenale prædium habuit. Hæc exceptio reprobatur l.1. § si defunctus. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Si defunctus dum uiueret, res uenales habuerit, testamento tamen non cauerit ut distraherentur: abstinendum erit uenditione. Non enim utiq; qui ipse uoluerit uendere, idem etiam postea distrahendum putauit.

III. EXCEPTIO: *Nisi decretum à magistratu sit interpositum, ut liceat alienare. Hæc exceptio approbatur uerbis S. C. eod. reg. in prin. propositis hisce:* Quod si fortè æs alienum tantum erit, &c. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi sine causæ cognitione prætor alienari permiserit, uel non omnibus quæ illum decent peractis. Hæc replicatio approbatur l.11. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Si prædia minoris uiginti quinq; annis distrahi desiderentur: causa cognita, præses prouinciæ debet id permittere. Idē seruari oportet, etsi furiosi, uel prodigi, uel cuiuscūq; alterius prædia curatores uelint distrahere. *Concordat l.6. C. de prædijs minorū, his uerbis:* Minorum possessionis uenditio per procuratorem delato, ad prætorem uel præsidem prouinciæ libello fieri non potuit: cum ea res confici rectè aliter non possit, nisi apud acta causis probatis, quæ uenditionis necessitatem inferant, decretum solenniter interponatur. *Concordat item l.12. C. eod. tt. his uerbis:* Si minores uel ex patris nomine uel ex suo, debitis duntaxat fiscalibus urgentibus, uel ex priuatis contractibus reperiantur obnoxij: decreti interpositio à Constantiniano prætore celebranda est, probatis examinatisque causis: ut patefacta rerum fide, firma uenditio perseueret. *Declaratur replicatio proposita officijs prætoris in decernendo expositis l.5. § non passim. usq; ad §. illud quæri. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Non passim tutoribus sub obtentu æris alieni permitti debuit uenditio. neq; enim est eis uis distractionis tributa. Et ideo prætori arbitrium huius rei senatus dedit: cuius officio in primis hoc conuenit excutere, an aliunde possit pecunia ad extenuandum æs alienum expediri. Quærere ergo debet, an pecuniam pupillus habeat, uel in numerato, uel in nominibus quæ conueniri possunt, uel in fructibus conditis, uel etiam in redituum spe atque obuentionum. Item requirat, num aliæ res sint præter prædia, quæ distrahi possint, ex quorum precio æri alieno satisfieri possit. Si igitur deprehenderit non posse aliunde exolui, quā ex prædiorum distractione: tunc permittet distrahi, si modò urgeat creditor, aut usurarum modus carendum ære alieno suadeat. Item prætor æstimare debebit utrum uendere potius, an obligare permittat: nec non illud uigilanter obseruare, ne plus accipiatur sub obligatione prædiorum fœnoris, quàm opus sit ad soluendum æs alienum. Aut si distrahendum arbitrabitur, ne propter æs alienū modicum possessio magna distrahatur. Sed si sit alia possessio minor, uel minus utilis pupillo: magis eam iubeat distrahi, quàm maiorem & utiliorem. In primis igitur quoties desideratur ab eo ut permittat distrahi, requirere debet qui se instruat de fortunis pupilli, nec nimium tutoribus uel curatoribus credere: qui nonnunquam lucri sui gratia adseuerare prætori solent, necesse esse distrahi possessionem, uel obligari. Requirat ergo necessarios pupilli uel parentes, uel libertos aliquos fideles, uel quem alium qui noticiam rerum pupillarium habeat: aut si nemo inuenitur, aut suspecti sunt, qui inueniuntur, iubere debet edi rationes.

Itemq;

itemq; (si opus sit) pupillsrium bonorum aduocatū pupillo dare: qui instruere posśit prętoris religionem, an adsentire uenditioni uel obligarioni debeat.

Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi obreptum sit prætori. Hæc replicatio approbatur uerbis ʒ. ead. reg. in prin. propositis hisce: Manente pupillo actione si postea potuerit probari obreptum esse prætori. *Concordat l. 5. §. penult. ff. eod. tt. bis uerbis:* Manet actio pupillo, si postea poterit probari obreptū esse prætori. *Concordat item l. 5. C. de prædijs minorum, bis uerbis:* Etsi præses decreuerit alienandum uel obligandum pupilli suburbanum uel rusticum prædium: tamen actionem pupillo, si falsis allegationibus circumuentam religionem eius probare posśit, senatus reseruauit: quam exercere tu quoq; non uetaris.

Tertia replicatio est: Nisi nullo ære alieno urgente, prætor decreuerit. Hæc replicatio approbatur l. 5. §. si æs alienum. ff. de rebus minorum, bis uerbis: Si æs alienum non interueniat, tutores tamē allegent expediri hæc prædia uendi, & alia comparari, uel certè istis carere: uidendum est an prætor eis debeat permittere? & magis est, ne posśit. Prætori enim non liberum arbitrium datum est distrahendi res pupillares: sed ita demum, si æs alienum immineat. Proinde etsi permiserit ære alieno non alienato: consequenter dicemus nullam esse uenditionem, nullumque decretum. non enim pasśim distrahi iubere prætori tributum est, sed ita demum si urgeat æs alienum. *Concordat l. 12. C. eod. tt bis uerbis:* Ob æs alienum tantum causa cognita, præsidali decreto prędium rusticum minoris prouinciale distrahi permittitur. *Huius replicationis duplicatio proponitur ʒ repl. 5.*

Quarta replicatio est: Nisi non solenniter apud acta decretum sit interpositum. Hæc replicatio approbatur l. 6. C. de rebus minorum. cuius uerba uide suprà repl. 1.

Quinta replicatio est: Nisi prætor donari decretò suo permiserit. Hæc replicatio approbatur l. 5. §. fin. C. si maior factus uenditionem. cuius uerba uide ʒ. except. 36. Huius replicationis duplicatio est: Nisi propter nuptias donari permiserit. quæ duplicatio approbatur d. §. fin. ibi: excepta propter nuptias donatione.

Sexta replicatio est: Nisi prætor urbanus prouincialem posseśsionem alienandam decreuerit. Hæc replicatio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius duplicatio hæc est, Nisi tutela in urbe agatur, tutoresq; rerum Italicarum etiam prouincialiū rerum administrationem sustineant. quæ duplicatio approbatur l. 5. §. illud quæri. ff. de rebus minorum, bis uerbis: Illud quæri potest, si prætor aditus permiserit distrahi posseśsionem prouincialem: an ualeat quod fecit? & putem ualere, si modò tutela Romæ agebatur, & hi tutores eam quoque administrationem subierant.

Septima replicatio est: Nisi prætor post decretum non curauerit, ut pecunia creditoribus soluatur. Hæc replicatio approbatur d. l. 5. §. ne tamen, bis uerbis: Ne tamen titulotenus tutores ære alieno allegato, pecunia abutantur, quam mutuam acceperunt: oportebit prætorem curare ut pecunia accepta creditoribus soluatur, & de hoc decernere, dareque uiatorem qui ei renunciet pecuniam istam ad hoc conuersam, propter quod desiderata est alienatio uel obligatio.

Octaua replicatio est: Nisi uili precio res sit distracta. Hæc replicatio approbatur l. 11. C. de prædijs minorum, bis uerbis: Siquidem sine decreto minor annis patronus tuus rusticum prædium uenundedit: superuacuum est de uili precio tractare, cum senatusconsulti authoritas retento dominio alienandi, uiam obstruxerit. Si uerò iure interposito decreto, uenditionem uili precio eius posseśsionis, cuius uires ignorabat, fecit: iuxta perpetui edicti authoritatem, in integrum restitutio, causa tamen cognita, præbetur.

Nona replicatio est: Nisi cum prætor uendere permisisset, tutor obligauerit, uel contrà. Hæc replicatio approbatur l. 7. §. si prætor. ff. de rebus minorum, bis uerbis: Si prætor tutoribus permiserit uendere, illi obligauerint, uel contrà: an ualeat quod actū est? Et mea fert opinio, eum qui aliud fecit quàm quod à prętore decretum est, nihil egisse. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi prætor utrunq; alternatiuè permiserit uendere uel obligare. Hæc duplicatio approbatur ibidem, bis uerbis:* Quid ergo si prætor ita decreuerit, Vendere obligareue permitto: an posśit liberum arbitrium habere quid faciat? Et magis est ut posśit: dummodo sciamus prætorem non rectè partibus suis functum. debuit enim ipse statuere & eligere, utrum magis obligare an uendere permittat.

Decima replicatio est: Nisi decreto interposito, tutor sibi emerit rem minoris. Hæc replicatio approbatur l. 9. ff. de rebus minorum, bis uerbis: Quamuis antecessor præsidis decreuisset ea prædia uenundari, quæ tutor pupilli subiecto nomine alterius emptoris ipse sibi comparabat: tamen si fraudem & dolum contrà senatusconsulti authoritatem, & fidem tutoris, commissam deprehendisset successor eius, æstimaturum quatenus tam callidum commentum etiam in exemplum coerceri debeat.

Vndecima replicatio est: Nisi non tutor, sed is qui pro tutore negocia gerit, rem minoris uendat. Hæc replicatio approbatur l. 8. in prin. ff. de rebus minorum,

bis uer-

his uerbis: Qui neq; tutores sunt ipso iure, neque curatores, sed pro tutore negocia gerunt, uel pro curatore, eos non posse distrahere res pupillorum uel adolescentum, nulla dubitatio est. *Concordat l. 4. C. de curatore furiosi, his uerbis:* Cùm repudiante furiosa sui iuris constituta maritum, qui solus repudiare potuit, quædam matrem furiosæ marito quondam eius instrumenta confecisse significas: intelligis nihil eam contra furiosam disponere potuisse, cum eius ad eam iure non pertinuerit defensio. *Vide item* ſ. *cap. prox. quæst. 2. reg. 1. except. 15. Hæc de tertia exceptione, eiusq; replicationibus sint dicta: plures huiusmodi replicationes uide* ſ. *cap. 7. quæst. 2. reg. 1.*

IIII. EXCEPTIO: *Nisi princeps alienationi consensit. Hæc exceptio approbatur l. 2. C. quando decreto opus non est, his uerbis:* Illud requirendum est, an adito principe Saturninus uir clarissimus specialiter ius uenditionis acceperit? Ad instar enim præsidalis decreti consensio principalis accedit. *Concordat l. 2. in fine. ff. de rebus minorum. cuius uerba uide* ſ. *except. 29.*

V. EXCEPTIO: *Nisi iussu magistratus res minoris pignori capiatur & distrahatur, uel alius in possessionem eius mittatur. Hæc exceptio approbatur l. 3. §. 1. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Pignori tamen capi iussu magistratus uel præsidis uel alterius potestatis, & distrahi fundus pupillaris potest. Sed & in possessionem mitti rerum pupillarium à prætore quis potest, & ius pignoris contrahitur, siue legatorum seruandorum causa, siue damni infecti, & ut procedat, iuberi & etiam possideri poterit. Hæ enim obligationes siue alienationes locum habent, quando non ex tutoris uel curatoris uoluntate id fit, sed ex magistratuum authoritate.

VI. EXCEPTIO: *Nisi parens tutor rem pupilli uendat. Hæc exceptio reprobatur l. 7. §. si pater. ff. d. tt. his uerbis:* Si pater uel parens tutor sit alicui ex liberis, an prætor adeundus sit, si obligare uelit? Et magis est ut debeat. Pronior tamen esse debet prætor ad consentiendum patri. *Concordat l. 3. C. de prædijs minorum, his uerbis:* Cum emancipatis uobis prædium adquisitum foret, alienari à patre eodemq; curatore sine præsidis authoritate non potuit: maximè si tanquam suum esset, non tanquam pupillare uendiderit, illibataq; uobis persecutio eius manet.

VII. EXCEPTIO: *Nisi non tutor uel curator minoris, sed furiosi uel prodigi res uendat. Hæc exceptio reprobatur l. 8. §. sed si curator. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Si curator sit furiosi, uel cuius alterius, non adolescentis: uidendum est, utrum iure uetere ualebit uenditio, an hanc orationem admittemus? Et puto quia de pupillis princeps loquitur, & coniunctim tutoribus curatores accipiuntur, pertinere. Et de cæteris puto ex sententia orationis idem esse dicendum. *Concordat l. 11. ff. eod. tt. cuius uerba uide* ſ. *except. 3. repl. 1. item concordat l. 2. C. de curatore furiosi, his uerbis:* Orationis diui Seueri beneficium, quo possessiones rusticas sine decreto præsidis pupillorum uel adolescentum distrahi uel obligari prohibitum est, non iniuria etiam ad adgnatos furiosi porrigitur. Si igitur citra decretum præsidis fundus mente capti etiam ab adgnato eius tibi pignori nexus est, uinculum pignoris in eo non consistit. Vtiles tamen aduersus eum personales actiones, si ob eius utilitatem pecunia mutua accepta est, poteris habere.

VIII. EXCEPTIO: *Nisi creditor rem pupilli pignori iure acceptam uendat. Hæc exceptio approbatur uerbis* ſ. *ead. reg. in prin. propositis hisce:* Aut creditor, qui pignori agrum a parente pupilli accepit, ius exequatur: nihil nouandum censeo. *Concordat l. 7. §. si pupillus. ff. de reb. minorum, his uerbis:* Si pupillus dedit res pignori permissu prætoris: nonnulla erit dubitatio, an alienatio possit impediri? Sed dicendum est, posse creditorem ius suum exequi. Tutius tamen fecerit, si prius prætorem adierit.

Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi ratione ætatis contra istam uenditionem in integrum restitutio petatur. quæ replicatio approbatur l. 1. C. de prædijs minorum, his uerbis: Venditio quidem prædij, quod iure pignoris uel in causa iudicati captum & distractum est, ad senatusconsultum, quod de non alienandis prædijs pupillorum uel adolescentum, nisi authore prætore uel præside prouinciæ factum est, non pertinet. Sed si etiamnum in ea ætate es, cui subueniri solet: aditus competens iudex, an in integrum restituere debeat, præsente diuersa parte causa cognita dispiciet.

Secunda replicatio est: Nisi non creditor, sed tutor rem pupilli pignori nexam uendat. Hæc replicatio approbatur l. 3. C. d. tt. his uerbis: Non est uobis necessaria in integrum restitutio, si tutores uel curatores uestri possessionem licet pignori nexam, uendiderunt sine decreto.

Tertia replicatio est: Nisi dolo facta sit pignoris uenditio. quæ replicatio approbatur d. l. 2. his uerbis: Quod si creditores id fecerunt, ita demum iuxta formam edicti beneficium tibi impertietur, si fraudulenta uenditione participante,

pante, consilio emptoris damnum tibi inflictum esse doceatur.

IX. EXCEPTIO: *Nisi minor qui ueniam ætatis impetrauit, res suas alienauit. Hæc exceptio reprobatur l. 3. C. de his qui ueniam ætatis, hisce uerbis:* Eos qui ueniam ætatis impetrauerunt uel impetrauerint, non solum alienationem, sed etiam hypothecam minimè posse sine decreti interpositione rerum suarum immobilium facere iubemus: in quarum alienatione uel hypotheca decretum illis necessarium est, qui nec dum ueniam ætatis meruerunt: ut similis sit in ea parte conditio minorum omnium, siue petita siue non petita sit ætatis uenia.

X. EXCEPTIO: *Nisi minor qui res suas uendit, iuramento præstito se maiorem dicat. Hæc exceptio approbatur l. 3. in fine. C. si minor se maiorem. cuius uerba uide alibi.*

XI. EXCEPTIO: *Nisi non dominium, sed ius aliquod, puta emphyteuticum, uel usufructus alienetur. Hæc exceptio reprobatur l. 3. §. si ius, cum sequentibus usque ad l. 5. §. 1. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Si ius ἐμφυτευτικὸν habeat pupillus: uideamus an distrahi hoc à tutoribus possit? Et magis est non posse, quamuis ius prædij potius sit. Nec ususfructus alienari potest, etsi solus fuit ususfructus pupilli. An ergo nec hic non utendo amittatur, si tutor causam præbuerit huius rei? Et manifestum est, restaurari debere. Sed si proprietatem habeat pupillus, non potest usumfructum uel usum alienare, quamuis oratio nihil de usufructu loquatur. Simili modo dici potest, nec seruitutem imponi posse fundo pupilli uel adolescentis, nec seruitutem remitti: quod & in fundo dotali placuit. Si lapidicinas uel aliqua metalla pupillus habuerit stypteriæ uel cuius alterius materiæ: uel si cretæ, argentifodinas, uel quid aliud huic simile, quod tamen priuatis liceat possidere: magis puto ex sententia orationis impediri alienationem. Sed etsi salinas habeat pupillus: idem erit dicendum.

XII. EXCEPTIO: *Nisi uectigale uel quod simile prædium alienetur. Hæc exceptio reprobatur l. 11. C. de prædijs minorum, his uerbis:* Etiam uectigale ad patrimoniale siue emphyteuticum prædium sine decreto præsidis, distrahi non licet.

XIII. EXCEPTIO: *Nisi fundus alienus, qui pupilli non est, uenditus sit. Hæc exceptio approbatur l. 5. §. si pupillo. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Si pupillo fundus pignoratus sit, an uendere tutores possint? Et puto: hunc enim quasi debitoris, hoc est alienum uendunt. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi impetratum sit ut pupillo, eiusúe patri fundum alienum iure dominij possidere liceat. quæ replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Si tamen impetrauerat pupillus uel pater eius, ut iure dominij possideat: consequens erit dicere non posse distrahi quasi prædium pupillare. Idemq; est, etsi fuerit ex causa damni infecti iussus possidere. *Secunda replicatio est: Nisi fundus alienus à pupillo bona fide sit possessus. quæ replicatio approbatur d. l. 5. §. 1. his uerbis:* Si pupillus alienum fundum bona fide emptum possidest, dicendum puto nec hunc alienare tutores posse: etenim si quasi pupillaris distractus est, uenditio non ualet.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi prædium pupillo cum alio commune sit alienatum. Hæc exceptio reprobatur l. 8. §. an obligari. ff. de rebus minorum, his uerbis:* An obligari communia possint quæritur? Sed non puto sine decreto obliganda. Nam quod excipit oratio, ad hoc tantum pertinet, ut perimatur communio, non ut augeatur difficultas communionis. *Concordat l. 17. C. eod. tit. his uerbis:* Inter omnes minores nec commune prædium sine decreto præsidis sententia senatusconsulti distrahi patitur. Nam ad diuisionis causam prouocante maiore socio: eius alienationem & sine decreto fieri iampridem obtinuit. *Ait iurisconsultus:* Nam quod excipit oratio. *De hac exceptione uide J. except. 22.*

XV. EXCEPTIO: *Nisi fundus alienatus sterilis sit, uel saxosus, aut pestilens. Hæc exceptio reprobatur l. 13. in prin. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Si fundus sit sterilis, uel saxosus, uel pestilens: uidendum est an alienare eum non possit? Et Imper. Antoninus & diuus pater eius in hæc uerba rescripserunt: Quod allegastis, infructuosum esse fundum, quem uendere uultis, mouere nos non potest, cum utique pro fructuum modo precium inuentutus sit.

XVI. EXCEPTIO: *Nisi domus pupilli uendatur. Et hæc exceptio reprobatur l. 22. §. nec domum. C. de administrat. tutor. his uerbis:* Nec domum uerò uendere liceat, in qua defecit pater, minor creuit, in qua maiorum imagines aut non uidere fixas, aut reuulsas uidere, satis est lugubre: Ergo & domus, & cætera omnia immobilia in patrimonio minorum permaneant.

XVII. EXCEPTIO: *Nisi res mobilis pupilli uẽdatur. Et hæc exc. reprobatur d. l. 22. in prin. his uerbis:*

Lex quæ tutores curatoresque necessitate adstrinxit, ut aurum, argentum, gemmas, uestes, cæteraque mobilia preciosa, urbana etiam mancipia, domos, balnea, horrea, & omnia quæ intra ciuitatem sunt, uenderet, omniaq; ad numos redigerent, præter prædia & mancipia rustica, multum minorum utilitati aduersa est. Præcipimus itaq; ut hæc omnia nulli tutorum curatorumue liceat uendere: nisi hac forte necessitate & lege, qua rusticum prædium atq; mancipiū uendere, uel pignorare, uel in doté dare in præteritum licebat: scilicet per inquisitionem iudicis, probationem causæ, & interpositionem decreti, ut fraudi locus non sit. Ante omnia igitur urbana mancipia, quæ totius supellectilis noticiam gerunt, semper in hæreditate & in domo retineantur. nam boni serui fraudem fieri prohibebunt: mali, si res exegerit, sub quæstione positi, poterūt prodere ueritatem, atque ita omnia obseruabunt, ut nec inuentaria minuere, nec mutare, uel subtrahere aliqd tutor ualeat. Quod & in ueste, margaritis, gemmis, & in uasculis, cæterisq; supellectilibus necessarium est: & tolerabilius est (si ita contigerit) seruos mori suis dominis, quàm seruire extraneis, quorum fuga potius tutori adscribitur, siue negligentia dissolutam esse patiatur disciplinam, siue duricia, uel inedia, atque uerberib. eos adficiat. nec enim dominos execrantur, sed magis diligunt: ita ut hæc lex per hoc quoq; melior antiqua sit. Tunc enim remota seruorum custodia, etiam uita minorum sæpius prodebatur. Serui etiā qui aliqua arte sunt prædīti, operas suas commodo minoris inferent: & reliqui minores q in usu domini esse nō poterint, quibusque ars nulla est, partim labore suo, partim alimoniarum taxatione pascantur. Lex enim non solum contra tutores, sed etiam contra fœminas immoderatas atq; intemperantes prospexit minoribus: quę plerunq; nouis maritis non solum res filiorū, sed etiā uitam addicunt. Huc accedit quod ipsius pecuniç (in qua robur omne pātrimoniorum ueteres posuerunt) fœnerādi usus uix diuturnus, uix continuus & stabilis est: quo sæpè interdicente pecunia, ad nihilum minorum patrimonia deducuntur. Iam ergo uenditio tutoris nulla sit, nisi interpositione decreti: exceptis uestibus, quæ detritæ usu, aut corruptæ seruando seruari non potuerint. Animalia quoq; superuacua minorum quin ueneant, non uetamus.

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi uestes detritæ, uel animalia superuacua uendantur. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Exceptis uestibus quæ detritæ usu, &c. Concordat *l. 4. C. quando decreto opus non est, his uerbis:* Et sine interpositione decreti, tutores uel curatores quarumcunque personarum uestes detritas & superuacua animalia uendere permittimus.

XIX. EXCEPTIO: *Nisi res tempore perituras distraxerint. Hæc exceptio approbatur l. 6. §. si tutor. ff. de administrat. tutor. cuius uerba uide s. cap. 5. officio 5. reg. 11.*

XX. EXCEPTIO: *Nisi fructus uendantur. Hæc exceptio approbatur l. 28. §. fin. C. de administrat. tutor. his uerbis:* Sancimus, tutoribus & omnibus curatoribus licere fructus, siue qui ex reditibus prædiorum colliguntur, siue in substantia personarum, quarum gubernationem habent, inuenti fuerint: id est uinum, & oleum, & frumentum, uel cuiuscunq; speciei sunt, sine decreto distrahere iusto precio, quod in his locis, in quibus uenditio celebratur, tunc temporis dignoscitur obtinere: & quæ ex uenditione eorundem fructuum colliguntur pecuniæ, cum alia pupillorum uel adultorum, aliarumque personarum substantia administrentur.

XXI. EXCEPTIO, *sumpta ex genere alienationis, quo res pupillaris est alienata, reprobatur l. 4. C. de prædijs minorum, his uerbis:* Non solum per uenditionem rustica prædia uel suburbana pupilli uel adolescentes alienare prohibentur: sed neque transactione, neque permutatione, & multo magis donatione, nec alio quoquo modo ea transferre à dominio suo possunt. Igitur etsi tu fratribus tuis per transactionem fundum dedisti, uindicare eum potes. Sed etsi quid inuicem ab eis ex eodem pacto consecutus es, id mutuo restituere debebis. *Quod hic dicitur de transactione, intellige secundum id quod dictum s. cap. 5. officio. 14. Planè exceptio proposita admutitur in quibusdam speciebus, quæ proponuntur in exceptionibus proximè sequentibus.*

XXII. EXCEPTIO: *Nisi cum socio pupilli prouocante, res communis cum illo diuisa sit, & sic per diuisionem alienata. Hæc exceptio approbatur uerbis s. ead. reg. in prin propositis hisce:* Si communis res erit, & socius ad diuisionem prouocet, nihil nouandum censeo. *Concordat l. 8. §. fin ff. eod. tit. cuius uerba uide s. cxcept. 14. Concordat l. 17. in fine. C. de prædijs minorum. cuius uerba uide s. d. except. 14. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi res pro diuiso; non pro indiuiso sit communis. quæ exceptio approbatur l. 5. §. fin. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Communia prædia accipere debemus, si pro indiuiso communia sint. Cæterùm si pro diuiso communia sint, cessante oratione, decreto locus erit.

Secunda replicatio est: Nisi alius proprietatem, alius

alius usumfructum in eadem re habeat. quæ replicatio approbatur l. 6. ff. d. tt. his uerbis: Sed si fortè alius proprietatem fundi habeat, alius usumfructum: magis est ut cesset hæc pars orationis, quæ de diuisione loquitur. nulla enim communio est. *Tertia replicatio est: Nisi inter duos pupillos res communis sit, interq; eos diuisio fit facta. quæ replicatio approbatur l. 7. in prin. ff. d. tt. his uerbis:* Si pupillorum fiut communia prædia, qui diuersos tutores habent: uideamus an alienatio locum habere possit? Et cum prouocatio necessaria sit, puto alienationem impediri. Neuter enim poterit prouocare, sed ambo prouocationem expectant. Item si eosdem tutores habent, multo magis quis impeditam alienationem dicet.

XXIII. EXCEPTIO: *Nisi permutatum sit, uel transactum. Hæc exceptio reprobatur l. 4. C. de prædijs minorum. cuius uerba uide suprà exceptio. 21.*

XXIIII. EXCEPTIO: *Nisi prædium minoris in solutum sit datum. Hæc exceptio approbatur l. 5. §. si pupillus. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Si pupillus stipulanti spoponderit: an soluere possit sine prætoris authoritate? Et magis est, ne possit. Alioquin inuenta erit alienandi ratio. Sed si pater stipulanti fundum spoponderit, successeritq; pupillus in stipulatum: fortius dicetur sine prætoris authoritate posse eum reddere. Idemque etsi iure hæreditario alij successerit, qui erat obligatus. Eadem ratione etsi parens fundum uendiderit, uel quis alius cui pupillus successerit: potest dici pupillum cætera uenditionia inconsulto prætore posse perficere. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non ex contractu hereditario, sed pupillari res soluatur. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Si pupillus stipulanti spoponderit, an soluere possit, &c. *Secunda replicatio est: Nisi aliud quàm quod soluit, debuit. quæ replicatio approbatur l. 15. C. de prædijs minorum, his uerbis:* Si minor uigintiquinque annis prædium rusticum, cum aliud deberes, sine decreto in solutum dedisti: dominium à te discedere non parmisit senatusconsulti authoritas. *Tertia replicatio est: Nisi fundus ipsius pupilli ab eo herede instituto, legatus soluatur. quæ replicatio approbatur l. 5. §. si fundus. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Si fundus legatus, uel per fideicommissum fuerit relictus Seio à pupillo hærede instituto: an tutores restituere hunc fundum possint sine authoritate prætoria? Et putem, si quidem rem suam legauit, cessare orationem. Sin uerò de re pupilli, dicendum erit, locum esse orationi, ne inconsulto prætore posse alienari.

XXV. EXCEPTIO: *Nisi ex causa iudicati prædium restituatur. Hæc exceptio approbatur l. 3. §. item quæri potest. in fine. ff. de rebus minorum. cuius uerba uide 7. except. proxim. Concordat l. 1. C. eod. tt. cuius uerba uide suprà except. 8. replic. 1.*

XXVI. EXCEPTIO: *Nisi cum tutor fundum pupillarem peteret, litis æstimationem pro eo accepit. quæ exceptio approbatur d. §. item quæri, hisce uerbis:* Quæri potest, si fundus à tutore pupillaris petitus sit, nec restituatur: an litis æstimatio oblata, alienationem pariat? Et magis est ut pariat. Hæc enim alienatio non sponte tutorum fit. Idemq; erit dicendum, etsi fundus petitus sit, qui pupilli fuit, & contra pupillum pronunciatum, tutoresque restituerunt. Nam & hic ualebit alienatio, propter rei iudicatæ authoritatem.

XXVII. EXCEPTIO: *Nisi ex causa damni infecti, uel legatorum seruandorum, aut alia simili causa quis in possessionem rerum pupillarium missus sit. Hæc exceptio approbatur l. 3. §. 1. ff. de rebus minorum. cuius uerba uide suprà exceptione 5.*

XXVIII. EXCEPTIO: *Nisi rem alij obligatam, alij obligauerit, ut eam à priore creditore luat. Hæc exceptio approbatur l. 7. §. fin. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Si obligauerit rem tutor sine decreto: quamuis obligatio non ualeat, est tamen exceptioni doli mali locus: sed tunc demum, cum tutor acceptam mutuam pecuniam ei soluerit, qui sub pignore erat creditor. Item uidendum est, an & obligare ei rem possit? Et dicendum est, si eandem sortem acceperit, nec grauioribus usuris, ualere obligationem, ut ius prioris creditoris ad sequentem transeat. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi tutor ius alterius creditoris in se transferat. quæ replicatio reprobatur quidem l. 12. ff. eod. tt. cuius uerba uide 5. cap. prox. reg. 5. approbatur uerò per ea quæ habentur 5. d. reg. 5.*

XXIX. EXCEPTIO: *Nisi in emptione prædij conuenerit, ut res empta uenditori pignori sit obligata, donec precium à pupillo soluatur. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. fin. cum lege sequente. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Si minor uigintiquinque annis emerit prædia, ut quoad precium solueretur, essent pignori obligata uenditori: non puto pignus ualere. nam ubi dominium quæsitum est minori, cœpit non posse obligari. Paulus. Sed hic uidetur illud mouere, quod cum dominio pignus quæsitum est, & ab initio obligatio inhæsit. Quod si à fisco amerit, nec dubitatio est, quin ius pignoris saluum sit. Si igitur talis species in priuato uenditore inciderit, imperiali beneficio

beneficio opus est, ut rescripto pignus confirmetur.

XXX. EXCEPTIO: *Nisi propter nuptias res minoris donata, uel in dotē data sit. Hæc exceptio reprobatur l. 8. C. de prædijs minorum, his uerbis:* Prædia rustica, quæ contra senatusconsultum data esse ante nuptias sponsaliorum nomine precum tuarum confessio ostendit: cum proprietas ad te propter iuris interdictum transire non potuerit, in dominio mariti permansisse palàm est. *Admittitur exceptio hæc sub conditione generali, scilicet, Si decretum prætoris interuenerit. quæ distinctio approbatur l 1. §. fin. ibi:* Excepta. *C. si maior factus uenditionem. cuius uerba uide* ȷ. *except. 38.*

XXXI. EXCEPTIO: *Nisi ob æs alienum alienatio prædij pupillaris sit facta. Hæc exceptio approbatur l. 12. C. de prædijs minorum. cuius uerba uide* s̄. *except. 3. repl. 3. Concordat l. 11. C. eod. tt. cuius uerba uide d except. 3. repl. 1. Concordat l. 5. §. si æs alienum. ff. de rebus minorum, cuius uerba uide d. repl 3. Huius exceptionis replicatio est: Nisi sine decreti interpositione ob æs alienum uenditio sit facta. Hæc replicatio approbatur l. 5. §. non passim. ff. de rebus minorum. cuius uerba uide suprà d. except. 3. repl. 1. Concordat l. 1. in prin. ibi: quod si fortè. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà ead. reg. in prin.*

XXXII. EXCEPTIO: *Nisi tutor seruum pupillarem uel pupillus manumisit. Hæc exceptio reprobatur l. ultim. in prin. ff. de curatoribus furioso. cuius uerba uide suprà cap. 3. officio 5. reg. 10. except. 2.*

XXXIII. EXCEPTIO: *Nisi legatum repudiauit. Et hæc exceptio reprobatur l. 5. §. fundum. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Fundum legatum repudiare pupillus sine prætorie authoritate non potest. Esse enim & hanc alienationem, cum res sit pupilli, nemo dubitat.

XXXIIII. EXCEPTIO: *Nisi pupillus, eiusúe tutor actionem pupillo competentem remiserit. Et hæc exceptio reprobatur exemplo l. 7. C. de prædijs minorum, his uerbis:* Si ad resoluendam donationem, qnam in emancipatum te pater contulerat, minor annis cautionem ei emisisti: cum huiusmodi scriptura contra senatusconsulti authoritatem data sit, non oberit iuri tuo.

XXXV. EXCEPTIO: *Nisi seruitutem prædio pupillari imposuit uel remisit. Et hæc exceptio reprobatur l. 3. §. penult. ff. de rebus minorum. cuius uerba uide* s̄. *except. 11.*

XXXVI. EXCEPTIO: *Nisi usumfructum pupillarem non utendo amiserit. Hæc exceptio reprobatur d. l. 3. §. si ius. ibi: An ergo nec hic. cuius uerba uide d. except 11.*

XXXVII. EXCEPTIO: *Nisi minor maior factus, alienationem rei suæ ratam habuerit. Hæc exceptio approbatur l. 2. C. si maior factus uendit, his uerbis:* Si sine decreto præsidis prædia tua à tutore tuo alienata sunt, nec speciali confirmatione, uel (si bona fide possessor fuisset) statuti temporis excursu id quod perperam est factum, fuerat stabilitum: præses proninciæ possesaionem in ius tuum retrahet. *Ait Imper.* Nec speciali cōfirmatione quod perperá est factum, fuerat stabilitum. *Hisce uerbis exceptio proposita approbatur, cuius replicatio hæc est: Nisi errore lapsus, alienationem ratam habuerit quæ replicatio approbatur l. 1. C. d. tt. his uerbis:* Cum proponas curatorem patris tui sine interposito præsidis decreto prædium rusticum hæredi creditoris, seu curatoris eius destinasse uenundare, eamque nenditionem deceptum patrem tuum ratam habuisse: si minore precio distractum est prædium, & inconsulto errore lapsum patrem tuum, perperam nenditioni consensum dedisse constiterit: non ab re erit superfluum precij in compensationem deduci. Quod præsidis prouisione fieri conuenit, cuius solertiæ congruum est, si diuersa pars bonam fidem non amplectatur, in arbitrio eius ponere, an uelit possessionem cum fructibus restituere: ita ut fœnebris pecunia cum competentibus usuris restituatur.

XXXVIII. EXCEPTIO: *Nisi minor maior factus, per quinque annos alienationem non impugnarit. Hæc exceptio approbatur l. 1. C. si maior factus uendit, his uerbis:* Si quando sine decreto minorum, nel adhuc sub curatoribus constiturorum, uel per ueniam ætatis eorum curam excedentium, res alienantur uel supponuntur, & ad perfectam ætatem ijdem minores prouecti, longo silentio querelam huiusmodi tradiderint: ut inutilis alienatio uel suppositio diuturno silentio roboretur, certum tempus ad talem confirmationem præfinitum esse censemus. Ideoque præcipimus, si per quinque continuos annos post impletam minorum ætatem, id est uigintiquinque annos connnmerandos, nihil conquestus est super tali alienarione uel suppositione is qui eam fecit, uel hæres eius, minimè retractari eam occasione prætermissionis decreti: sed sic tenere, quasi ab initio legirimo decreto fuisset alienata res, uel supposita. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi res minoris titulo lucratiuo sit alienata. quæ replicatio approbatur, simul & distinguitur d. l. 3. his uerbis:* Cum autem donationes à minoribus nec cum decreto celebrari possint, si minor uel post ueniam ætatis rem immobilem donationia titulo in aliū (excepta propter

pter nuptias donatione) transcripserit: non aliter hoc firmitatem habebit, nisi post uigintiquinq; annos impletos, inter præsentes quidem decennium, inter absentes autem uicennium donatore adquiescente effluxerit: ut tamen in hæredis persona illud tantummodo tempus accedat, quod post eiusdem hæredis minoris ætatem silentio transactum sit. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi propter nuptias res minoris sit donata. quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Excepta propter nuptias donatione. *Altera duplicatio est: Nisi post completam minoris ætatem decem anni inter præsentes, uel uiginti inter absentes excesserint. quæ duplicatio approbatur iisdem uerbis iam propositis hisce:* Nisi post uigintiquinque annos impletos inter præsentes, &c. *Concordat l. 4. C. si quis ignorans rem minoris, hisce uerbis:* Quoniam aduersus emptorem, ad quem ex persona eius cui contra senatusconsultum donata res est, iusto titulo interueniente, ea res de qua lis est, transitum fecit: requirere oportebit an præsente priore domino, & maiore effecto, sine controuersia bona fide decennio uel absente uiginti annis, qui quæstionem patitur, possessor fuisse monstretur. Quòd si apud grauitatem tuam manifestè constiterit: sine ulla cunctatione, habita longi temporis præscriptione petitorem oportebit excludi. *Altera replicatio est: Nisi non à minore nec eius tutore, sed ab alio res pupillaris sit uendita. quæ replicatio approbatur l. 1. C. si quis ignorans rem minoris, hisce uerbis:* Si ea quæ in iura tutoris hæreditario uel honorario titulo successit, possessionem tuam uendiderit: si ut pupillarem distraxit, emptor qui sciens à tutoris hærede mercatus est, cum officium morte finiatur, alienam rem comparando, de temporis interuallo nullam potuit adquirere defensionem. Si uerò ut suam distraxit, ignoransque rem alienam emptor comparauit: neque statim per traditionem possessionis dominus effectus est, sed tantummodo aduersus te statuti temporis (cum te legitimæ ætatis esse non diffitearis) potest uti præscriptione.

Tertia replicatio est: Nisi non ut pupillaris, sed alterius res uendita sit. quæ exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius duplicatio hæc est, Nisi re bona fide empta decem uel uiginti anni post completam legitimam ætatem excesserint. quæ duplicatio constat ex uerbis iam propositis hisce: Si uerò ut suam distraxit, ignoransque rem alienam emptor comparauit: neque statim per traditionem, &c.

XXXIX. EXCEPTIO: *Nisi res minoris alienata, usucapta sit. Hæc exceptio præcedente exceptione antiquior est, approbaturq; l. 3. C. si quis ignorans rem minoris, hisce uerbis:* Possessiones tuæ rusticæ uel suburbanæ sine causæ cognitione & interpositione decreti contra senatusconsultum alienatæ, nec à secundo emptore rectè tenentur, nisi statutum temporis spacium intercessit. *Concordat l. 2. ibi: uel si bona. C. si maior factus. cuius uerba uide s. exc. 37. in prin. Ait Imperat.* Nisi statutum temporis spacium intercessit. *Hisce uerbis exceptio proposita approbatur. Est autem statutum temporis spacium inter præsentes quidem decennium, inter absentes uerò uicennium. de quo in Comment. Vsucapionis est actum. Hodie autem iure nouo illud tempus in alienatione rerum minoris coarctatum est in quinquennium, ut ex superiore proxima exceptione constat. Sed & hodie casus qui ab ista exceptione excipiuntur, ad propositam exceptionem pertinent, ut ostensum s. d. except. proxim. repl. 1. dupl. 2. item repl. 3. dupl. 1. Huius autem exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi is qui rem minoris comparauit, malæ fidei sit possessor. quæ replicatio approbatur l. 2. in prin. C. si quis ignorans. cuius uerba uide s. except. prox. repl. 2. Concordat d. l. 2. ibi: si bona fide possessor fuisset. Plura de replicatione proposita, sed & plures propositæ exceptionis replicationes uide in d. Comment. usucap.*

XL. EXCEPTIO: *Nisi minor pecunia uel re quam ex alienatione suæ rei accepit, locupletior factus eam non restituat. Hæc exceptio approbatur l. 13. §. quanquam. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Quanquam neque distrahere, neque obligare tutor pupillare prædium possit: si tamen (ut Papinianus lib. V. Responsorum ait) errore lapsus uendiderit, & precium acceptum creditoribus paternis pueri soluerit: quandoque prædium domino cum fructibus uindicanti, doli exceptio non inutiliter opponitur, precium ac medij temporis usuras, quæ creditoribus debentur, non offerenti: si ex cæteris facultatibus eius æs alienum solui non potuerit. Ego autem notaui, etsi solui potuit, si tamen illæ res saluæ erunt, ex quarum precio æri alieno satisfieri poterat: dicendum esse adhuc doli exceptionem obstare, si lucrum captet pupillus ex damno alieno. *Concordat l. 7. §. si obligauerit. ff. eod. tit. cuius uerba uide s. except. 28. Concordat item l. 7. §. 1. ibi: quod si precio. ff. de curatoribus furioso. cuius uerba uide j. cap. proxim. quæst. 2. reg. 1. except. 17. Concordat item l. 4. in fine. C. de prædijs minorum. cuius uerba uide s. exception. 21. Item concordat l. 14. C. eod. tit. his uerbis:* Vtere uiri prudentissimi Papiniani responso, cæterorumque quorum precibus fecisti mentionem, sententijs: ac doli mali exceptionem oppone, precium ob eorum debitum solutum probans, si sortem cũ usuris quæ fisco deberentur,

rur, pupilli non offerentes, fundos prouinciales citra decretum præsidis uenundatos cum fructibus petant. *Concordat item l. 16. C. eod. tt. his uerbis:* Si prędium rusticum uel suburbanum (quod ab urbanis non loco, sed qualitate secernitur) in pupillari ætate constitutę, tutore authore, uel adulta sine decreto præsidis prouinciæ, in qua situm est, uendidisti: secundū sententiam senatusconsulti dominium eius siue ius à te discedere non potuit, sed uindicationem eius, & fructuum: uel ijs non existentibus, condictionem competere constitit. Emptorau tem si probare potuerit ex cæteris facultatibus obedire te muneribus siue oneribus nō potuisse, ad utilitates præterea tuas cessisse pecuniam, quam precij nomine sumpseras: doli exceptionis auxilio precium cum usuris quas præstituta esses, & sumptus meliorati prædij seruare tantummodo potest. *Concordat item l. 1. in fine. C. si maior. factus uenditionem, &c. cuius uerba uide §. excep. 37. repl. 1. Propositæ exceptionis replicatio hæc est: Nisi minor re uel pecunia accepta, locupletior factus non sit. Hæc replicatio approbatur l. 10. C. de prædijs minorum, his uerbis:* Prædiorum quæ sine decreto alienata sunt, dominium tibi persequenti præses opem feret: apud quem si illuxerit, non uniuersa precia, quæ curatori tuo data sunt, in patrimonium tuum processisse: pro ea dūtaxat pecuniæ parte conuenire te permittet, quā in facultates tuas erogatam esse constiterit.

XLI. EXCEPTIO: *Nisi meliorato prædio, minor sumptus meliorationis non restituat. Hæc exceptio approbatur l. 16. in fine. C. de prædijs minorum. cuius uerba uide §. except. prox.*

XLII. EXCEPTIO: *Nisi tutelæ uel alia actione minor æstimationem prædij sit consecutus. Hæc exceptio approbatur l. 10. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Illicitè post senatusconsultum pupilli uel adolescentis prędio uenundato, si eo nomine apud iudicem tutelę uel utilis actionis æstimatio facta est, eaq; soluta, uindicatio prædij ex æquitate inhibebitur.

Replicationes præcedentium exceptionum generales.

Hactenus propositæ regulæ exceptiones sunt enumeratæ, quarum replicatio generalis prima hæc est: Nisi magnum ex alienatione damnum minor sentiat. tunc enim in integrum restitutionem petere minor potest. quæ replicatio approbatur l. 49 ff. de minoribus uigintiquinq; annis, his uerbis: Si res pupillaris uel adolescentis distracta fuerit, quam lex distrahi non prohibet: uenditio quidē ualet. ueruntamen si grande damnum pupilli uel adolescentis uersatur (etiamsi collusio non intercesit) distractio per in integrum restitutionem reuocatur. *Concordat l. 1. C. de prædijs minorum. cuius uerba uide §. except. 8. repl. 1. Concordat item l. 2. C. eod. tt. cuius uerba uide supra d. except. 8. repl. 2 & 3. Item concordat l. 11. C. eod. tt. cuius uerba uide supra except. 3. repl. 8. Secunda replicatio generalis est: Nisi pupillus sine tutoris authoritate rem suam distraxerit. quæ replicatio approbatur per ea quæ proponentur J. cap. prox. Sed & plures huiusmodi replicationes generales uide J. d. cap. prox.*

II. QVAE EX INVTILI ALIENATIONE rerum minoris competat actio?

Actio tam in personam quàm in rem seu rei uendicatio minori competit. quæ regula approbatur l. 5. §. penult. ff. de rebus minorum, his uerbis: Videndum est utrùm in rem, an in personam dabimus minori actionem? Et magis est ut & in rem detur, non tantum in personam aduersus tutores siue curatores. *Concordat l. 5. C. eod. tt. cuius uerba uide supra except. 6. Concordat item l. 3. C. si quis ignorans rem minoris. cuius uerba uide supra except. 39. Concordat item l. 2. C. eod. tt. cuius uerba uide J. quæst. prox. competit etiam in integrum restitutio. de qua re uide paulo superius repl. generali 1.*

III. QVID VENIAT IN hac actione?

Etiam fructus ueniunt. quæ regula approbatur d. l. 2. his uerbis: Si contra amplissimi ordinis decretum possessiones tuæ distractæ sunt, conueni earum possessorem, ut (si ita probaueris gestum) & possessio retrahatur, & fructus uniuersi reuocentur: si non bona fide emptorem fuisse qui emit, constiterit.

IIII. EVENTVS HVius actionis.

I. Regula. *De restituendo ab actore quatenus locupletior est factus. De hac re dictum supra except. 40.*

II. Regula. *De actione euictionis contra tutorem, eiusq; res, proponitur l. 9. C. de prædijs minorum. cuius uerba uide J. cap prox. quæst. 2. reg. 1. except. 1.*

DE AVTHORITATE EI quod gerit pupillus, à tutore accommodanda. Cap. VII.

INter officia tutoris numeratur & hoc, ut ei quod gerit pupillus, author fiat: quo non facto, uel non rectè facto, tutelæ actione tenetur, & nihil ualet quod actum est. de qua re hoc loco est dicendum: & primùm quidem de eo, si tutor pupillo author factus non fit: de inde de eo, si author fit factus.

I. SI TVTOR EI QVOD À pupillo gestum est, author factus non fit, quid iuris?

I. Regula. *Si tutor pupillo author factus non fit, id quod à pupillo gestum est, nullius est momēti. quæ regula approbatur exemplo l. 2. C. de author. præstanda, his*

da, his uerbis: Nec actiones sine tutoris authoritate in pupillari ætate constituta remittendo quidquam amittere potes. *Leges concordantes uide passim in contractibus, & alijs negocijs de pupillo. Huius regulæ exceptiones hæ sunt.*

I. EXCEPTIO, *sumpta ex genere contractus, quem celebrauit pupillus: & alio quod gerit pupillus, quo quid alienat, reprobatur l. 9. in prin. ff. de author. tutor. his uerbis:* Obligari ex omni contractu pupillus sine tutoris authoritate non potest.

II. EXCEPTIO: *Nisi manumittat pupillus. Et hæc exceptio reprobatur d. l. 9. §. ex hoc, his uerbis:* Ex hoc quod pupillus nullam rem sine tutoris authoritate alienare potest, apparet, nec manumittere eum sine tutoris authoritate posse. *Plura de hac re uide J. lib. prox. cap. 5. except. 4.*

III. EXCEPTIO: *Nisi adquirat sibi pupillus, cõditionemq; suam faciat meliorem. Hæc exceptio approbatur Inst. de authoritate tutor. in prin. his uerbis:* Authoritas tutoris in quibusdam causis necessaria pupillis est, in quibusdam nõ est necessaria: ut ecce, si quid dari sibi stipulentur, non est necessaria tutoris authoritas: quòd si alijs promittant pupilli, necessaria est tutoris authoritas. Nãq; placuit meliorẽ quidem conditionem licere eis facere etiã sine tutoris authoritate: deteriorẽ uerò nõ aliter quàm cum tutoris authoritate. Vnde in his causis, ex quib. obligationes mutuæ nascũtur, ut in emptionibus, uẽditionibus, locationibus, cõductionibus, mandatis, depositis, si tutoris authoritas nõ interueniat, ipsi quidẽ qui cum his contrahunt, obligantur: at inuicem pupilli non obligantur. *Concordat l. 9. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Adquirere autem sibi stipulando, & per traditionẽ accipiendo pupillus etiã sine tutoris authoritate potest. *Concordat Inst. quib. alienare licet. §. at ex contrario, his uerbis:* At ex contrario omnes res pupillo & pupillæ sine tutoris authoritate rectè dari possunt. *Cõcordat item l. 11 ff. de adquir. rer. dom. cuius uerba uide in Comment. de rerum dom. cap. 4. causa 1. except. 3. Concordat item l. 1. C. de author. præstanda, his uerbis:* Neq; tutoris, neq; curatoris absentia quidquã stipulationi pro pupillo habitę nocet. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi credat pupillus. nã hoc casu nẽ ad certi quidẽ condictionẽ adquirendã ualet, quod agitur. quæ replicatio approbatur l. 9. in prin. ff. de author. tutor. his uerbis:* Sed credendo pupillus obligare sibi non potest: quia sine tutoris authoritate nihil alienare potest. *Concordat l. 19. §. si pupillus. ff. si certũ petatur. cuius uerba uide alibi. Secunda replicatio est: Nisi creditori suo soluat pupillus. nam nec hoc casu ad exceptionem adquirendam solutio ualet. quæ replicatio approbatur d. l. 9. §. pupillus, his uerbis:* Pupillus ex omnibus causis soluendo sine tutoris authoritate, nihil agit: quia nullum dominium transferre potest. Si tamẽ creditor bona fide pecuniã pupilli consumpserit, liberabitur. *Concordat l. 14. §. fin. ff. de solutionib. his uerbis:* Pupillũ sine tutoris authoritate nec soluere posse palàm est: sed si dederit nummos, nõ fient accipientis, uindicariq; poterunt. Planè si fuerint consumpti nummi, statim liberabitur. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi nummi à pupillo in solutum dati, à creditore bona fide sint consumpti. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Si tamen creditor bona fide pecuniam pupilli consumpserit, liberabitur. *Item uerbis hisce:* Planè si fuerint consumpti nummi, statim liberabitur. *Concordat item l. 19. § si pupillus. ff. si certum petatur. cuius uerba uide alibi. Tertia replicatio est: Nisi pupillus hæreditatẽ adierit, uel ex fideicommisso susceperit. quæ replicatio approbatur Inst. de author. tutor. §. neq; tamen, his uerbis:* Neq; tamen hęreditatẽ adire, neq; bonorũ possessionem petere, neq; hæreditatẽ ex fideicõmisso suscipere aliter possunt, nisi tutoris authoritate (quamuis illis lucrosa sit) ne ullum damnũ habeant. *Concordat l. 9. §. pupillus ff. eod. tt. his uerbis:* Pupillus hæreditatẽ adire sine tutoris authoritate non potest; quãuis lucrosa sit, ne ullum habeat damnũ. Sed nec ex senatuscõsulto Trebelliano hæreditatem recipere sine tutoris authoritate potest. *Concordat item l. 11. ff. eod. tt. his uerbis:* Si ad pupillũ aut furiosum bonorũ possessio pertineat, expediendarũ rerum gratia & in agnoscẽda, & in repudiãda bonorũ possessione uoluntatẽ tutoris curatorisq; spectari debere placuit; quia si quid contra modũ pupilli, furiosiue fecerint, tutelæ curationisue iudicio tenebuntur. *Concordat item l. 7. §. sin uerò perpetuò C. de curatore furiosi, his uerbis:* Si perpetuò furiosus sui iuris sit, tunc in paterna quidem hæreditate, quæ quasi debita ad posteritatem suam deuoluitur, nulla est iuri ueterum dubitatio: cum illico appareat, & suus hæres existat suis parẽtibus: Sin autem ex alia quacũq; causa hæreditas ad eum uel successio perueniat: tũc magna & inextricabilis uetustissimo iuri dubitatio exorta est, siue adire hæreditatẽ, uel bonorum possessionẽ petere furiosus possit, siue nõ: etsi curator eius ad bonorũ possessionẽ petendã admitti debeat. Et iuris authores ex utroq; latere magnũ habuere certamẽ. Nos itaq; utranq; authorũ aciem certo fœdere cõpescentes, sancimus, furiosum quidem nullo modo posse uel hæreditatẽ adire, uel bonorum possessionẽ agnoscere: Curatori autẽ eius licentiã damus, imò magis necessitatẽ imponimus, si utiliẽ esse suc-

cessionem existimauerit, eam bonorũ possessionem agnoscere, quæ antè ex decreto dabatur, & ad similitudinem bonorũ possessionis habere: cum petitio bonorũ possessionis Constantiniana lege sublata sit, & ab ea introducta obseruatio, quę pro antiqua sufficit petitione. *Hæc de tertia exceptione.*

IIII. EXCEPTIO: *Nisi minor uigintiquinq; annis in criminali causa accuset, uel conueniatur. Hæc exceptio reprobatur l. 4. C. de authoritate præst his uerbis:* Clarum posteritati faciẽtes, sancimus, omnimodo debere & agẽtibus, & pulsatis in criminalibus causis minorib. uigintiquinq; annis adesse tutores uel curatores, in quibus casibus adultos & pupillos leges accusari concedunt: cũ cautius & melius sit cum suasione perfectissima & responsa facere minores, litemq; inferre, ne ex sua impetitia, uel iuuenili calore aliquid uel dicant, uel taceant: quod si fuisset prolatũ, uel non expressum, prodesse eis poterat, & à deteriore calculo eos eripere.

V. EXCEPTIO: *Nisi pupillus suæ ætatis factus ratum habuerit id quod actũ est. Hæc exceptio approbatur l. 5. §. itẽ ipse. ibi: sanè si suæ, hisce uerbis:* Si suæ ætatis factus pupillus cõprobauerit emptionem, contractus ualet.

VI. EXCEPTIO: *Nisi locupletior factus sit pupillus ex eo quod gessit. quæ exceptio approbatur d. l. 5. §. naturaliter, his uerbis:* Naturaliter tamẽ obligabitur pupillus, in quãtũ locupletior factus est. nam in pupillũ nõ tantùm tutori, uerùm & cuiuis alij actionẽ in quantũ locupletior factus est dandã, diuus Pius rescripsit. *Concordat d. l. 5. §. pupillus, hisce uerbis:* Pupillus uendendo sine tutoris authoritate nõ obligatur, sed nec emendo, nisi in quantum locupletior factus est.

VII. EXCEPTIO: *Nisi res à pupillo comparata, usucapta sit uel præscripta. Hæc exceptio reprobatur l. 3. C. de author. præstanda, his uerbis:* Eũ qui à pupillo sine tutoris authoritate distrahente comparauit, lõgi temporis spacium non defendit. *Hæc de prima regula.*

II. *Regula. Si tutor pupillo author factus non sit, tutelæ actione tenetur. quæ regula approbatur l. 17. in fine. ff. de author. tutor. cuius uerba uide ȷ. reg. prox. Concordat l. 11. in fine ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. exce pt 3. repl. 3. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi ob ualetudinem, absentiam, uel aliam similem causam tutor author fieri nõ potuit. quæ exceptio approbatur l. 10. ff. d. tt. his uerbis:* Tutor qui per ualetudinem, uel absentiam, uel aliam iustam causam author fieri non potuit, non tenetur.

III. *Regula. Tutor ut author fiat, cogi non potest. quæ regula approbatur l. 17. ff. de author. præst. his uerbis:* Si tutor pupillo nolit author fieri, nõ debet eum prætor cogere: primũ, quia iniquum est, si non expedit pupillo, authoritatem eum præstare: deinde etsi expedit, tutelæ iudicio pupillus hanc iacturam consequitur.

II. SI TVTOR EI QVOD gessit pupillus, author factus sit, quid iuris?

I. *Regula. Gestum à pupillo ratum est. quæ regula ipso quidem iure approbatur: declaratur etiã l. 1. in fine. ff. de author. præstanda cuius uerba uide ȷ. except. 24. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi pupillus tutore authore rem suam sine decreto prætoris alienauerit. quæ exceptio approbatur l. 9. C. de prædijs minorum, his uerbis:* Etsi is quem prædium rusticũ minoris distraxisse adfirmas, curatoris officio functus id fecit: uenditio tamen contra diui Seueri orationem facta, præsidis sentẽtia non immeritò rescissa est. Pignora sanè quæ ob euictionis periculum idem curator ex rebus proprijs tibi obligauit, non prohiberis persequi. *Plura de exceptione proposita, eiusq; replicationibus uide s̄. cap. prox. Secunda exceptio est: Nisi tutore autore pupillus manumiserit apud consiliũ causa non probata. quæ exceptio approbatur l. 9. §. 1. ff. de author. tutorũ, his uerbis:* Licet tutoris authoritate manumittat pupillus, debet ex lege Aelia Sentia apud consilium causam probare. *Tertia exceptio est: Nisi tutore authore donet pupillus. quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 1. §. 1. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide s̄. cap. 3. officio 5. reg. 10. Concordat l. 12. ff. de curatorib. furioso, his uerbis:* Ab adgnato uel alio curatore furiosi rẽ furiosi dedicari non posse, cõstat. Adgnato enim furiosi nõ usq; quaq; cõperit rerũ eius alienatio, sed quatenus negociorũ exigit administratio. *Plura de hac exceptione uide s̄. d. reg. 10. Quarta exceptio est: Nisi pupillus tutore authore debitorem suum alij delegauerit. Hæc exceptio reprobatur l. 18. in prin. ff. de author. tutor. cuius uerba uide ȷ. except. prox. Quinta exceptio est: Nisi inter tutorem & pupillum gestũ sit. Hæc exceptio approbatur l. 5. in prin. ff. de author. tutor. his uerbis:* Pupillus obligari tutori eo authore non potest. *Concordat d. l. 5. §. uẽ ipse, his uerbis:* Ipse tutor & emptoris & uẽditoris officio fungi non potest. Sed enim si contutorem habeat, cuius authoritas sufficit, proculdubio emere potest. Sed si mala fide emptio intercesserit, nullius erit momenti. Ideoq; nec usucapere poterit. *Concordat item l. 18. ff. eod. tt. his uerbis:* Potest pupillus tutore authore debitorẽ suum Titio delegare. Sed cum tutor debet pupillo: dicendum est neq; delegari eum, neq; procuratorem aduersus tutorem dari ipso tutore authore posse: quia futurum sit ut authoritate sua liberetur. *Item concordat l. 34. § fin. ff. de contrah. empt. his uerbis:* Tutor rem pupilli emere non potest. Idemque porrigendum

rigēdum est ed similia: id est [illegible] curatores, procuratores, & qui negocia aliene gerunt. *Concordat item Inst. de author. tutor. §. fin. cuius uerba uide 5. li. prox. cap. 4. quaest. 2. exc. 32. repl. 8. Planè propositae exceptionis replicatio prima haec est: Nisi cū plures essent tutores, pupillus altero tutore autore cum altero contraxerit. quae replicatio approbatur l. 5. in prin. ff. de author. tutor. his uerbis:* Plenè si plures sint tutores, quorum unius authoritas sufficiat: dicendum est alio authore pupillum ei posse obligeri, siue mutuam pecuniam ei det, siue stipuletur eb eo. *Concordat d. l. 5. §. item ipse. cuius uerba uide 5. ead. except. in prin. Huius replicationis duplicatio prima haec est: Nisi cum pater & filius eiusdem tutores essent, alter eius quod cum altero eorum gestum est, autor sit factus. quae duplicatio approbatur l. 7. §. fin. ff. d. tt. his uerbis:* Si & pater & filius qui in potestate eius fuit, tutores fuerunt, & pater est stipuletus filio authore: nullius momenti erit stipulatio idcirco, quia in rem petrie author esse filius non potest. *Secunda duplicatio est: Nisi unius authoritas ad id quod agitur non sufficiat. quae duplicatio elicitur ex uerbis l. 5. in prin. ff. de author. tutor. paulo superius propositis hisce:* Quorum unius euthoritas sufficiat. *De qua re uide plura 5. except. 11. Secunda replicatio est: Nisi non principaliter, sed per consequentias tutoris negocium geratur. quae replicatio approbatur d. l. 7. in prin. his uerbis:* Quod dicimus in rem suam authoritatem accommodare tutorem non posse, toties uerum est, quòties per semetipsum uel subiectas sibi persones adquiritur ei stipulatio: caeterùm negocium ei per consequentias geri (ut dictum est) nihil prohibet. *Huius exemplum proponitur l. 1. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Quenquam regula, est iuris ciuilis in rem suam authotem tutorem fieri non posse: tamen potest tutor proprij sui debitoris hęreditatem adeunti pupillo authoritatem accommodare, quamuis per hoc debitor eius efficietur. prime enim ratio authoritatis ea est ut hæres fiat: per consequentiae contingit ut debitum subeet. Se tamen authore eb eo stipulari non potest. *Huius replicationis duplicationes uide 5. in exceptionibus sequentibus. Tertia replicatio est: Nisi inter tutorem, cui administratio decreta non est, & pupillum gestum sit. Haec replicatio approbatur l. 6. ff. de author. tutor. his uerbis:* Tutores quibus edministratio decreta non est, tenquem extraneos rectè à pupillo èmere placet. *Quarta replicatio est: Nisi pupillus ex eo contractu locupletior sit factus. quae replicatio approbatur l. 5. §. 1. ff. de auth. tutor. his uerbis:* Cum solus tutor mutuam pecuniam pupillo dederit, uel eb eo stipuletur: non erit obligatus tutori. Naturaliter tamen obligabitur, in quantum locupletior factus est. nam in pupillum non tantum tutori, uerùm & cuiuis elij actionem in quentum locupletior fectus est, dandam diuus Pius rescripsit. *Concordant ea quae habentur 5. quaest. prox. reg. 1. except. 6. Quinta replicatio est: Nisi palàm & bona fide tutor cum pupillo contrahat. Haec replicatio approbatur l. 5. C. de contrahen. empt. his uerbis:* Cum ipse tutor nihil ex bonis pupilli, quae distrahi possunt, comparere palàm & bone fide prohibetur: multo megis uxor eius hoc facere potest. *Concordat l. 53. in fine. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Multum refert, palàm aperteq́; debitorem se, ut extraneum & quemlibet, feceret pupillo, en sub administratione tutelæ, pupilli utilitate, latenter sua commoda pecunia pupilli iuueret. *Concordat l. 5. §. sed si per. ibi: sanè si quidem. ff. de author. tutor. cuius uerba uide 5. except. prox. repl. 1. Sexta replicatio est: Nisi inter creditorem pupilli & tutorem geratur. Haec replicatio approbatur l. 5. §. penult. ff. de author. tutor. his uerbis:* Si creditor pupilli distrahat, emere bone fide tutor poterit. *Concordat aliud exemplum l. 12. ff. de rebus minorū. cuius uerba uide 5. cap. 5. reg. 5. sed hoc posterius exemplum mutatur d. reg. 5. Septima replicatio est: Nisi rebus pupilli quae uendi possunt, per tutorem uenditis, & emptore precium non soluente, tutor precium rationibus pupilli intulerit, sibiq́; rem uenditam retinuerit. Haec replicatio species est supradictae quintae replicationis; & approbatur l. 55. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Tutor rerum & animalium pupilli uenditionem fecit: sed quędam animalia, emptoribus precium non soluentibus, retinuit, & apud se habuit, precium idem rationibus pupilli accepto tulit, ex his aliquot natè sunt. Defuncto tutore hæres eandem tutelam administrauit, & animalia omnia pluribus possedit. Quęsitum est, an cum is cuius tutela edministrata est, annis quatuordecim esset, iure animalia uindicaret? Scæuole respōndit, secundum ea quae proponerētur, pupillum ea uindicere non posse. *Octaua replicatio est: Nisi tutor id quod sibi à pupillo debetur, sibi soluat. Haec replicatio approbatur per ea quae habentur 5. cap. 5. reg. 3. Haec de quinta exceptione. Sexta exceptio est: Nisi per interpositam personam tutori adquiratur ex eo quod à pupillo geritur. Haec exceptio approbatur l. 5. §. sed si per. ff. de author. tutor. his uerbis:* Si per interpositā personam rem pupilli emerit tutor: in ea causa est, ut emptio nullius momenti sit: quia non bone fide uidetur gessisse rem: & ita est rescriptū à diuo Seuero & Antonino. *Concordat l. 7 in prim. ff. eod. tt. cuius uerba uide 5. except. prox. repl. 2. Huius exceptionis replicatio haec est: Nisi tutor palàm sibi emat, alia persona uerecundè instrumento inserta. quae replicatio approbatur d. §. sed si per; his uerbis:* Sanè si quidem emit ipse palàm;

dedit autem nomen non mala fide, sed simpliciter (ut solent honestiores non pati nomina sua instrumentis inscribi) ualet emprio. Quòd si callidè, idem erit atq; si per interpositam personam emisset. *Septima exceptio est: Nisi inter pupillum & tutoris filium uel seruum geratur. Hæc exceptio approbatur l. 7. in prin. ff. de author. tutor. cuius uerba uide s̄. except. 5. repl. 2. Concordat l. 1. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Si uerò filius tutoris, uel quæ alia persona iuri eius subiecta, emerit: idem erit ac si ipse emisset. *Concordat item l. 1. §. & cum quidam. ff. eod. tt. his uerbis:* Cum quidam authoritatem accommodaret pupillæ suæ, ut seruo suo stipulanti sponderet: diuus Antoninus Pius rescripsit, iure pupillam non teneri: sed in quantum locupletior facta esset, dandam actionem. Sed si author fiat ut filio suo quid tradatur, nulla erit authoritas. euidenter enim sua authoritate rem adquirit. *Ait Iurisconsultus:* Sed in quantum locupletior facta esset, dandam actionem. *In hisce uerbis continetur replicatio prima propositæ exceptionis, de qua dictum s̄. except. 5. repl. 4. Altera replicatio est: Nisi seruus, cum quo pupillus gessit, tutori cum alio communis sit. quæ replicatio approbatur l. 22. ff. eod. tt. his uerbis:* Si seruus communis tuus & Titij à pupilla tua te authore aliquam rem per traditionem acceperit, tota ad Titium pertinebit. Marcellus notat. Nam quodcunq; ad omnes dominos non potest pertinere, id pro solido ad eum, cui adquiri potest, pertinere ueteres comprobauerunt. *Octaua exceptio est: Nisi inter pupillum, & tutoris patrem gestum sit. Hæc exceptio approbatur l. 7. §. fin. ff. de author. tutor. cuius uerba uide s̄. except. 5. repl. 1. dupl. 2. Nona exceptio est: Nisi id agatur à pupillo, quo tutorem liberaturus est. Hæc exceptio approbatur l. 22. ff. de author. tutor. his uerbis:* Si quid est quo pupillus agendo tutorem suum liberaturus est: id ipso tutore authore agi rectè non potest. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi testamentum, in quo tutor datus est, inofficiosum uel falsum dicatur. ad hanc enim causam tutor testamento datus author fieri potest. quæ replicatio approbatur l. 26. §. fin. cum lege sequente. in prin. ff. de testam. tutela. cuius uerba uide s̄. lib. prox. cap. 2. quæst. 1. except. 3. Decima exceptio est: Nisi inter tutoris uxorem & pupillum geratur. Hæc exceptio reprobatur l. 5. C. de contrah. empt. cuius uerba uide s̄. except. 5. repl. 5. Vndecima exceptio est: Nisi unus tantum tutorum author sit factus. Hæc exceptio reprobatur l. 5. C. de author. præstanda, his uerbis:* Veterem dubitationem amputantes, per quam testamentarij quidem uel per inquisitionē dati tutoris unius authoritas sufficiebat, licet plures fuerant, non tamen diuersis regionibus destinati, legitimi autem uel simpliciter dati omnes consentire compellebantur. Sancimus, si plures tutores fuerint ordinati, siue in testamento paterno, siue ex lege uocati, siue à iudice uel ex inquisitione, uel simpliciter dari: & unius tutoris authoritatem pro omnibus tutoribus sufficere, ubi non diuisa est administratio uel pro regionibus, uel pro substantiæ partibus. Ibi etenim necesse est singulos pro suis partibus uel regionibus authoritatem pupillo præstare: quia in hoc casu non absimiles esse testamentarijs, & per inquisitionē datis legitimos, & simpliciter datos iubemus, eo quòd fideiussionis onere prægrauantur, & subsidiariæ actionis adminiculum speratur. Sed hæc omnia ita accipienda sunt, si non res quæ agitur, solutionem faciat ipsi tutelæ: utputa si pupillus in adrogationem se dare desiderat. Etenim absurdum est absolui tutelam non consentiente, sed forsitan ignorante eo qui tutor fuerat ordinatus. Tunc etenim siue testamentarij, siuo per inquisitionem dati, siue legitimi, siue simpliciter creati sunt: necesse est omnes suam authoritatem præstare, ut quod omnes similiter tangit, ab omnibus comprobetur. Quæ omnia simili modo & in curatoribus oportet obseruari: *Concordat l. 3. in prin. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Si plutes curatores dati sunt, Pomponius lib. LXVIII. Ad edictum scripsit, ratum haberi debere etiam quod per unum gestū est. Nam & in furiosi curatoribus, ne utilitates furiosi impediantur, prætor uni eorum curationem decernet, ratumque habebit, quod per eum sine dolo malo gestum est. *Concordat item l. 21. §. fin. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. cap. 3. officio 2. reg. 1. except. 1. concordat item l. 7. §. fin. ff de curatoribus furioso, his uerbis:* Quæsitum est an alteri ex curatoribus furiosi rectè soluatur, uel an unus rem furiosi rectè alienare possit? Caius respondit, rectè solui. Eum quoque qui ab altero ex curatoribus fundum furiosi legitimè mercaretur, usucapturum: quia solutio, uenditio, traditio, facti magis, quàm iuris essent. Ideoque sufficit unius ex curatoribus persona: quia alter intelligitur consentire. Denique si præsens sit, & uetet solui, uel uenire, uel tradi: neque debitor liberabitur, neque emptor usucapiet. *Concordat item l. 2. C. si ex pluribus tutoribus. cuius uerba uide suprà cap. 1. officio 3. reg. 2. Planè proposita exceptio admittitur primum, si id à pupillo agatur, per quod tutela soluitur. tunc enim unius authoritas non sufficit. quæ distinctio approbatur l. 5. §. sed hæc omnia. C. de author. præst. cuius uerba uide paulo superius ead. except. in prin. Secundò admittitur exceptio proposita: Nisi diuersarum re-*

rum rerum uel partium tutores sunt. tunc enim alter in ea re uel parte quæ ad alterum pertinet, eo ignorante author fieri non potest. quæ distinctio approbatur d.l.5.ibi: Vbi non diuisa est administratio uel pro regionibus uel pro substantiæ partibus. Ibi etenim necesse est singulos pro suis partibus, &c. *Tertiò admittitur exceptio proposita, si alter tutor præsens sit, & geri prohibeat. quæ distinctio approbatur l.7.§.fin.ff. de curatoribus furioso. cuius uerba uide paulo superius: Quartò admittitur exceptio proposita, si ita tutores dati sint, ut neuter sine altero aliquid gerat. quæ distinctio approbatur l.46.in prin.ff. de administr. tutor. cuius uerba uide in Comment. liberationum cap. 4. except. 9. repl. 7. dupl. 1 Hæc de undecima exceptione.* *Duodecima exceptio est: Nisi is tutor, cui administratio tutelæ concessa non est, author sit factus. Hæc exceptio approbatur l.4.ff.de author.tutor. his uerbis:* Etsi pluribus datis tutoribus, unius authoritas sufficiat: tamen si tutor author erit, cui administratio tutelæ concessa non est, id ratum à prætore haberi non debet. Et ideò puto uerius esse, quod Ofilio placebat, si eo tutore authore qui tutelam non gerat, emam à pupillo, sciens alium eius tutelam gerere: dominum me non posse fieri. Idem si eo authore emam, qui à tutela fuerit remotus. nec enim id ratum haberi.

Decimatertia exceptio est: Nisi eo qui à tutela remotus est, authore sit gestum. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce: Idem si eo authore emam, &c.

Decimaquarta exceptio est: Nisi is qui inutiliter tutor datus est, author sit factus. Hæc exceptio approbatur l.46 §. à matre. ff. de administr. tutor. his uerbis: A' matre datus testamento tutor, cum putaret se tutorem esse, distraxit bona materna & paterna pupillorum, & decessit non soluendo. quæritur an pupillus res possit uindicare? Scæuola respondit: Si manent res pupilli, uindicari ab eo posse. *Concordat l.2. C. de eo qui pro tutore. cuius uerba uide s.cap.3.officio 2.reg.2.except.4. Huius species uide s.lib.prox.cap.2. 3 & 4.*

Decimaquinta exceptio est: Nisi falso tutore authore gestum sit. Hæc exceptio approbatur l. 8. in prin. ff. de rebus minorum. cuius uerba cum concordantibus uide s.cap.prox. quæst. 1. except. 3. repl.11. Huius autem exceptionis replicatio hæc est: Nisi & uerus tutor simul author sit factus. quæ replicatio approbatur l.1.§.sed Pomponius.ff.quod falso tutore. cuius uerba uide J.reg.4.except.3:

Decimasexta exceptio est: Nisi non tutor, sed is qui pro tutore negocia gerit, author sit factus. Hæc exceptio approbatur l. 2. ff. de eo qui pro tutore. his uerbis: Si is qui pro tutore negocia gerebat, cum tutor non esset, rem pupilli uendidit, nec ea usucapta est, petet eam pupillus, quanquam ei cautum est. non enim est eadem huius quæ tutoris rerum pupilli administratio.

Decimaseptima exceptio est: Nisi tutor qui non satisdedit rem pupilli saluam fore, author factus est. Hæc exceptio approbatur l.7.§.1. ff. de curatorib. furioso, his uerbis: Curator dementi datus, decreto interposito uti satisdaret, non cauit: & tamen quasdam res de bonis eius legitimo modo alienauit. Si hæredes dementis easdem res uindicent, quas curator alienauit, & exceptio opponetur. Si non curator uendiderit, replicatio dari debet. Aut, si satisdatione interposita secundum decretum uendiderit. Quòd si precio accepto curator creditores furiosi dimisit: replicatione doli tutos possessores præstabit. *Concordat d.l.7.§. cum dementis. cuius uerba uide s. cap.3.officio 2. reg. 1. except. 5. Concordat item l.1 C. de tutore qui non satisdedit, hisce uerbis:* Si nondum uobis ætas legitima completa est, satisdationẽ ab his quos minus idoneos curatores uobis ab aduersario, cum magistratu fungeretur, datos dicitis, postulare. Prohibentur enim ab administratione, nisi securitati uestræ satisdatione prospexerint. *Concordat item l. 3. C. eod. tit. his uerbis:* In dubium non uenit, tutores qui testamento dati non sunt, administrandi potestatem, nisi satisdatione emissa, non habere. Si igitur tutor qui pro tutelari officio non cauerat, iudicio expertus est: aduersus eum lata sententia iuri tuo officere non potuit: nec ea quæ ab eo gesta sunt, ullam firmitatem obtinent. Frustra igitur in integrum restitutionis auxilium desideras: quando ea quæ ab eo gesta sunt, ipso iure irrita sunt. *Concordat item l. 5. C. eod. tit. his uerbis:* Tutor qui satisdationem, cum satisdare debuit, minimè interposuit: nihil omnino ex bonis pupilli alienare potest. Posteaquam autem ad tutelæ administrationem electus est: & bonorum possessionem pupilli nomine agnoscere eum potuisse, & cætera eius quæ tempore arctarentur, persequi debuisse, apertè claret. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi pupillus ex eo quod gestum est, locupletior factus sit. quæ replicatio approbatur l. 7. §. 1. in fine. ff. de curatoribus furioso. cuius uerba uide s. ead. except. in prin. Concordat d.l.7.§. cum dementis, in fine. cuius uerba uide suprà cap. 3. officio 2. reg. 1. exception. 5.*

Decimaoctaua exceptio est: Nisi tutor qui autor factus est, cæcus sit. Hæc exceptio reprobatur l. 16. ff. de author. tutor. his uerbis: Etiamsi tutor cæcus factus sit, author fieri potest.

Decimanona exceptio est: Nisi furiosus tutor fuit, qui author factus est. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. 1. ff. quod falso tutore. cuius uerba uide J. reg. 4. except. 2.

cept.2. *Vicesima exceptio est: Nisi aliarum rerum uel partium tutor author sit factus. Quæ exceptio approbatur d.§.1. Concordat l. 5. ibi: ubi non diuisa. C. de author. præst. cuius uerba uide suprà exception.11.*

Vicesimaprima exceptia est: Nisi curator impuberi ad ea quæ solennitatem iuris desiderant, author sit factus. quæ exceptio approbatur l.29.ff. de authoritate tutorum. cuius uerba cum concordantibus uide suprà lib. prox. cap. 4. quæst. 2. exceptuon. 32. in fine.

Vicesimasecunda exceptio est: Nisi cum duo ab eodem pupillo stipularentur, alteri reorum stipulandi, alter tutor non uterque autor sit factus. Hæc exceptio reprobatur sub conditione l. 7.§.si duo.ff.d. tt. his uerbis: Si duo rei sint stipulandi, & alter me authore à pupillo stipuletur, alter altero tutore authore: dicendum est stipulationem ualere, si tamen authoritas tutoria unius sufficiat: cæterùm si non sufficiat, dicendum erit inutilem esse stipulationem. *Quando unius tutoris authoritas non sufficiat, dictum s. except.11. Sed & potest intelligi de exceptionibus ex persona tutoris desumptis, hactenus propositis.*

Vicesimatertia exceptio est: Nisi pupillus, cui tutor author sit, mutus sit uel taceat. Hæc exceptio reprobatur l.11.ff. de author. tutor. his uerbis: Impuberes tutore authore obligantur, etiamsi taceant. nam cum acceperint mutuam pecuniam, quamuis nihil dicant, authoritate tutoria interposita, tenentur. Quare etsi non debita pecunia his personis soluta fuerit, quamuis tacuerint, interposita tutoria authoritas sufficit, ut condictione teneantur. *Concordat l. 6. in prin. ff. de tutelis, hisce uerbis:* Muto, itemque mutæ impuberibus tutorem dari posse, uerum est. Sed an authoritas eis accommodari possit, dubitatur? & si potest tacenti, & muto potest. Est autem uerius (ut & Iulianus lib. XXI. Digestorum scripsit) etiam tacentibus authoritatem posse accommodari.

Vicesimaquarta exceptio est: Nisi tutor non interrogatus author fiat. Hæc exceptio reprobatur l. 3.ff. de author. tutor. his uerbis: Etiamsi non interrogatus tutor author fiat, ualet authoritas eius, cum se probare dicit id quod agitur: hoc est enim authorem fieri.

Vicesimaquinta exceptio est: Nisi tutor absens per epistolam, non præsens author fiat. Hæc exceptio approbatur Inst. de author. tutor. §. tutor. his uerbis: Tutor autem statim in ipso negocio præsens debet author fieri, si hoc pupillo prodesse existimauerit: post tempus uerò uel per epistolam interposita authoritas nihil agit. *Concordat ijsdem uerbis l.9.§.tutor.ff.eod.tt.*

Vicesimasexta exceptio est: Nisi non statim, sed ex interuallo author fiat tutor. Hæc exceptio approbatur Inst.d.§.tutor. item d.l.9.§.tutor.

Vicesimaseptima exceptio est: Nisi tutor perperàm uel per uim coactus, author fiat. Hæc exceptio approbatur l.1.§.fin.cum lege sequente.ff. de author. tutor. his uerbis: Tutor si inuitus retentus sit per uim, non ualet quod agitur: sicuti neque præsentia corporis sufficit ad authoritatem: ut si somno aut morbo comitiali occupatus tacuisset. Nulla enim differentia est, non interueniat authoritas tutoria, an perperàm adhibeatur. *Concordat l.17.ff.eod.tt. cuius uerba uide s. quæst. prax. reg.2.*

Vicesimaoctaua exceptio est: Nisi tutor præsens quidem fuerit, sed tacuerit. quæ exceptio uerbis iam propositis approbatur.

Vicesimanona exceptio est: Nisi tutor præsens ignorauerit quid sit actum. Hæc exceptio approbatur l.14. ff. de author. tutor. his uerbis: Non multum interest, non adfuerit tutor, cum negocium contraheretur, an præsens ignorauerit, quale esset quod contraheretur. *Tricesima exceptio est: Nisi tutor sub conditione author sit factus. Hæc exceptio approbatur l. 8. ff. d. tt. his uerbis:* Etsi conditionalis contractus cum pupillo fiat, tutor debet purè author fieri. nam authoritas non conditionaliter, sed purè interponenda est, ut conditionalis contractus confirmetur.

Tricesimaprima exceptio est: Nisi mala fide gestum sit. Hæc exceptio approbatur l.5.§.item ipse.ff. de author. tutor. cuius uerba uide suprà except. 5. in prin. Concordant item ea quæ habentur ā. lib. prox. cap.1.quæst.a.reg.2.except.1.

Tricesimasecunda exceptio est: Nisi tutor instrumento contractus non subscripserit, nec illud signauerit. Hæc exceptio reprobatur l. 20. ff. de author. tutor. his uerbis: Inter pupillos paternæ hæreditatis diuisio facta est præsente tutore, sed non adsignante instrumento diuisionis: quæsitum est an ei stari oportet? Scæuola respondit, Si tutor author fuisset: non idcirco minus standum esse diuisioni, quòd non adsignasset.

Tricesimatertia exceptio est: Nisi is qui cum pupillo contrahit, tutoris authoritatem non exaudiat. Hæc exceptio reprobatur l.9.§.fin.ff.de author. tutorum, his uerbis: Etiamsi non exaudiat tutoris authoritatem is, qui cum pupillo contrahit, scriptis tamen hoc adprobetur, rectè negocium geritur: ueluti si absenti pupillo per epistolam uendam aliquid, aut locem, & is tutoris authoritate consentiat.

Tricesima quarta exceptio uidetur esse: Nisi duobus actibus una authoritas interponatur:

Hæc

Hæc exceptio reprobatur l. 15. ff. d. tt. his uerbis: Accipientis & edentis iudicium, idem tutor utrinque fit. Sed utrum ita est, si bis author factus est: an & una authoritas sufficiat eo animo, ut ad utrunque pertineat? Dubitat quidem Pomponius: sed fortiter defenditur, sufficere unam authoritatem.

Replicationes præcedentium exceptionum generales.

Hactenus propositæ regulæ exceptiones sunt enumeratæ, quarum replicatio generalis prima hæc est: Nisi pupillus illud, in quo locupletior factus est, non restituat. quæ replicatio approbatur per ea quæ proposita sunt suprà exception. 5. replic. 4. item exception. 17. replic. 1. Aliarum replicationum loco hic possunt repeti exceptiones, quæ propositæ sunt suprà quæstion. proxim. reg. 1. Hæc ergo de prima propositæ quæstionis regula, eiusq; exceptionibus sint dicta.

II. *Regula. Si tutor perperam authoritatem suam interposuerit, tutelæ iudicio tenetur. Quæ regula approbatur exemplo l. 1. §. 1. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide suprà cap. 3. officio 5. reg. 10. Concordat l. 11. ff. de author. tutor. cuius uerba uide suprà quæst. proxim. reg. 1. except. 3. repl. 1. Concordat item l. 56. §. fin. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide 3. cap. 9. quæst. 1. causa 5.*

III. *Regula. Si cum quis tutor non esset, tutorem se esse responderit, eoq; responso in aliquam captionem minorem induxerit: in factum actione tenetur. Quæ regula approbatur l. ultim. ff. quod falso tutore authore, his uerbis:* Ex eo quòd interrogatus tutorem se esse respondisset, nulla eum actione teneri Vlpianus ait. Si tamen cum tutor non esset, responso suo in aliquam captionem adolescentem induxisset: utilem actionem aduersus eum dandam. *Hæ sunt actiones & exceptiones, quæ pupillo ex eo quòd tutore authore perperam gestum est, competunt. Sequuntur nunc actiones, quæ ei qui cum pupillo contraxit, contra authoritatem interpositam competunt.*

IIII. *Regula. Ei qui cum pupillo falsò tutore authore contraxit, uel aliquid aliud gesßit, in integrum restitutio competit. quæ regula approbatur edicto prætoris. quod edictum mutilatum proponitur l. 1. §. 1. & §. fin. ff. quod falso tutore authore, his uerbis:* Verba edicti hæc sunt, Quod eo authore qui tutor non fuit: si id actor ignorauit, dabo in integrum restitutionem. *Ratio huius edicti proponitur d. l. 1. in prin. his uerbis:* Huius edicti æquitas non est ambigua, ne contrahentes decipiantur; dum falsus tutor adhibetur. *Exemplum huius proponitur l. 10. ff. eod. tt. his uerbis:* Si cum falso tutore authore actum fit, & interea dies actionis exierit, aut res usucapta fit: omnia incommoda perindè sustinere debet, ac si illo tempore uero tutore authore egisset. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi actor sciuit falsum tutorem esse. quæ exceptio constat ex uerbis edicti iam propositis hisce:* Si id actor ignorauit. *Concordat d. l. 1. §. fin. his uerbis:* Scienti non subuenit meritò, quoniam ipse se decepit. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi actor cum ei indicaretur, bona fide non crediderit. quæ replicatio approbatur l. 2. ff. quod falso tutore authore, his uerbis:* Si id (inquit) actor ignorauit. Labeo. Etsi dictum sit ei; & ex bona fide non crediderit.

Secunda replicatio est: Nisi is qui sciuit, minor sit uigintiquinque annis. quæ replicatio approbatur l. 3. ff. eod. tt. his uerbis: Planè si is sit, qui auxilio non indiget, scientia ei non nocet: utputa, si pupillus cum pupillo egit. nam cum nihil actum sit, scientia ei non nocet. *Concordat l. 5. ff. eod. tt. his uerbis:* Minori uigintiquinque annis succurritur, etiamsi scierit. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi tutor uel curator quoque minoris sciuerit. quæ duplicatio reprobatur l. 6. ff. eod. tt. his uerbis:* Pupilli scientia computanda non est, tutoris eius computanda est: utique si pupillo cautum sit. Melius tamen dicetur rem suam restitui pupillo debere, quàm incertum cautionis euentum expectari: quod & Iulianus (si aliàs circumuentus sit pupillus) respondit.

Tertia replicatio est: Nisi sciens compulsus sit ad gerendum cum pupillo. quæ replicatio approbatur l. 4. ff. d. tt. his uerbis: Interdum tamen, etsi scientia nocet, tamen restitutio facienda erit, si à prætore compulsus est ad iudicium accipiendum. *Hæc de prima exceptione.*

Secunda exceptio est: Nisi uerus tutor fuit, quo authore gestum est. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio hæc est, Nisi tutor author fieri non potuit. Quæ replicatio approbatur l. 1. §. uerbis. ff. quod falso tutore authore, his uerbis: Verbis edicti multa desunt. Quid enim, si fuerit tutor: is tamen fuit, qui authoritatem accommodare non potuit: puta furiosus, uel ad aliam regionem datus?

Tertia exceptio est: Nisi uerus tutor simul cum falso tutore author factus sit. quæ exceptio approbatur ibidem, hisce uerbis: Sed Pomponius libro XXX. scripsit: Interdum, quamuis à non tutore gestum est, non pertinere ad hanc partem edicti. quid enim si duo tutores, alter falsus, alter uerus authoritatem

ritatem accommodauerint: nónne ualebit
quod gestum est? *Quarta exceptio uidetur es-
se: Nisi plures falsi tutores quàm unus interuenerint.
quæ exceptio reprobatur d.l.1.§. item hoc, his uerbis:*
Item hoc edictum licet singulariter scri-
ptum sit, si tamen plures interuenerint qui
tutores non erant: locum habere debere
Pomponius libro XXX. scribit. *Quinta
exceptio uidetur esse: Nisi non tutor pro tutore ne-
gocia gesserit. Et hæc exceptio reprobatur d.l.1.§.
idem Pomponius, hisce uerbis:* Idem Pompo-
nius scribit, etiamsi pro tutore negocia ge-
rens authoritatem accommodauerit, ni-
hilominua hoc edictum locum habare: ni-
si fortè prætor decreuit ratum sa habitu-
rum id, quod his authoribus gestum est.
tunc enim ualebit per prætoris tuitionem,
non ipso iure. *Sexta exceptio est: Nisi prætor
id quod à non tutore gestum est, approbauerit. quæ
exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:*
Nisi fortè prætor, &c. *Hæc de in integrum
restitutione.*

Da in factum actione aduer-
sus falsum tuto-
rem.

V. Regula. *Sed & ei qui falsò tutore authore
cum pupillo quid gessit, in ipsum falsum tutorem da-
tur actio. quæ actio approbatur l.7. in prin. ff. quod
falso tutore authore, his uerbis:* Nouissimè Præ
tor sit: In eum qui cum tutor non esset,
dolo malo author factus esse dicetur, iu-
dicium dabo, ut quanti ea res erit, in
tantam pecuniam condemnetur. *Con-
cordat l.11. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide* ʒ.
*except. 2. Huius regulæ exceptio prima hæc est:
Nisi pater filiam suam minorem duodecim annis
nuptum collocauerit: quæ exceptio approbatur d.
l.11.§. Iulianus, his uerbis:* Iulianus tractat
libro XXI. Digest. an etiam in patrem
debeat dari hæc actio, qui filiam mino-
rem duodecim annis nuptum dedit? Et
magis probat patri ignoscendum esse, si
filiam suam maturius in familiam spon-
si perducere uoluerit. Affectu enim pro-
pensiore magis quàm dolo id uideri fe-
cisse. Quòd si intra duodecimum annum
hæc decesserit, cùm haberet dotem, pu-
tat Iulianus, si dolo malo conuersatus sit
is, ad quem dos pertinet: posse maritum
doli mali exceptione condicentem sub-
mouere in casibus, in quibus dotem uel in
totum uel in partem, si constaret matrimo-
nium, fuerat lucraturus. *Secunda exceptio
est: Nisi sine dolo malo falsus tutor author sit
factus. Hæc exceptio approbatur l.7. in prin.
ibi: dolo malo. ff. quod falso tutore authore. cuius
uerba uide* ʒ. *ead. reg. in prin. Concordat d.l.7.§.1. his
uerbis:* Non semper tutor conuenitur, nec
sufficit si sciens author fuit: uerùm ita de-
mũ, si dolo malo author fuit. Quid enim si
compulsus, aut metuens ne compelleré-
tur, authoritatem accommodauerit? non-
ne debebit essa excusatus? *Concordat l.11.
in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Falsus tutor qui in
contrahendo author minori duodecim uel
quatuordecim annis fuerit, tenebitur in fa-
ctũ, actione propter dolum malum, cuius-
cunq; conditionis fuerit, uel sui iuris, uel a-
liani. Qui enim dolo malo authoritatem
accommodauerit, tenebitur hoc edicto.
Huius exceptionis exemplum est ʒ. *except. proxim.*

*Tertia exceptio est: Nisi filiæfamiliâs uel ancillæ
tanquam pupillæ suæ author sit factus. Hæc exceptio
reprobatur d.l.11.§. sed etsi quis, hisce uerbis:* Sed
etsi quis filiæfamiliâs author factus sit ad
contrahendum, tenetur. Idemque iuris est,
si ancillæ quis tutore authore crediderit.
Nam omnibus istis modis propter tuto-
rem decipitur is, qui contraxit: quia ali-
tèr cum impubere contracturus non fuis-
set, quàm si tutoris authoritas interces-
sisset. *Quarta exceptio est: Nisi interrogatus
tantum, se tutorem esse responderit. Hæc exceptio
approbatur l.12. ff. eod. tt. cuius uerba uide* ʒ. *reg. 5.*

*Quinta exceptio est: Nisi actor sciuit tutorem
non esse. Hæc exceptio approbatur, simul & di-
stinguitur per ea quæ proposita sunt* ʒ. *reg. proxim.
except. 1. Sexta exceptio est: Nisi falsus tutor iuris
sit alieni. Hæc exceptio reprobatur l.11. in prin. ff. d. tt.
cuius uerba uide* ʒ. *except. 2. Septima exceptio
est: Nisi cum alio eiusdem delicti nomine actum sit.
Hæc exceptio approbatur l.7.§. fin. ff. quod fal-
so tutore authore, his uerbis:* Si plnres sint qui
authores fuerunt, perceptione ab uno fa-
cta, & cæteri liberantur, non electione.
*Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi ab eo cum
quo actum est, nihil sit solutum, uel non totum. quæ
replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:*
Parceptione ab uno facta, non electione.
Cui concordat l.8. ff. eod. tt. his uerbis: Et ideo
si nihil, aut non totum seruatum sit: in reli-
quos non denegandam in id quod deest
actionem, Sabinus scribit.

VI. Regula. *Quibus competat actio propo-
sita? Hæredibus datur. quæ regula approbatur l.9.
§. has in factum. ff. quod falso tutore authore. cuius
uerba uide* ʒ. *reg prox.*

Aduersus quos actio pro-
posita compe-
tat?

VII. Regula. *De hæredibus falsi tutoris & e-
ius qui falsum tutorem adhibuit, proponitur d.§. has
in factum, his uerbis:* Has in factum actio-
nes hæredibus quidem competere, cæte-
risque successoribus: in eos uerò non reddi
Labeo scribit: nec in ipsum post annum:
quoniam & factum puniunt, & in dolum
concipiũtur, & aduersus eas personas quæ
alieno

alieno iuri ſubiectæ ſunt, noxales erunt. *Ait Iuriſconſultus:* Has in factum actiones. *Quarum una directa eſt, in ipſum falſum tutorem competens, de qua nunc agitur: altera utilis eſt in ipſum qui falſum tutorem adhibuit, de qua J. reg. 9. dicetur.*

VIII. *Regula. Si is qui in alterius poteſtate eſt admiſit, ſiquidem ſit filiusfamiliâs, in ipſum datur actio. quod approbatur l. 11. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſuprà reg. 5. except. 2. Sin autem ſeruus ſit, in dominum noxalis actio datur. quod approbatur l. 9. §. fin. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſ. reg. proxim.*

IX. *Regula. Aduerſus eum quoque qui dolo malo falſum tutorem adhibuit, utilis actio datur. quæ regula approbatur d. l. 9. in prin. his uerbis:* Huius actionis exemplo Pomponius libro XXX. ſcribit, dandam actionem aduerſus eum qui dolo malo adhibuit, ut alius authoraretur inſcius.

Quid ueniat in actione propoſita?

X. *Regula. Quanti ea res eſt, datur actio. quæ regula approbatur l. 7. in prin. ff. quod falſo tutore authore. cuius uerba uide ſuprà reg. 5. in prin. Declaratur hæc regula d. l. 7. §. quod ait, his uerbis:* Quod ait prætor, Quanti ea res erit: magis puto non pœnam, ſed ueritatem his uerbis contineri.

XI. *Regula. De ſumptibus proponitur d. l. 7. §. Pomponius, his uerbis:* Pomponius libro XXX. ſcripſit rectè, etiam ſumptuum in hoc iudicio haberi, quos facturus eſt actor reſtitutorio agendo.

Quamdiu competit?

XII. *Regula. Annalis eſt actio. quæ regula approbatur l. 9. §. fin. ff. quod falſo tutore authore. cuius uerba uide ſuprà reg. 7. Hactenus igitur de tutorum authoritate interpoſita & non interpoſita, ſit dictum.*

DE OFFICIIS TVTORUM poſt finitam tutelam. *Cap. VIII.*

Suprà in principio huius libri dictum eſt, officia tutorum & curatorum eſſe triplicia: alia ante ſuſceptam tutelam, alia in tutela, alia denique poſt finitam tutelam. De prioribus duobus generibus hactenus eſt dictum: quanquam alia etiam ad ea pertinentia proponentur J. in ſequentibus actionibus. Poſtremi generis officia poſt finitam tutelam competentia in hoc Capite ſunt proponenda.

I. *Regula. Primum igitur officium tutoris poſt finitam tutelam eſt, cœptam litem perficere. quæ regulæ approbatur, ſimul & diſtinguitur per ea quæ propoſita ſunt ſuprà cap. 3. officio 5. reg. 1. except. 1. repl. 1.*

II. *Regula. Pupillum puberem factum tutor admonebit, ut ſibi curatorem petat. quæ regula approbatur l. 4. §. ſi tutor. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Si tutor pupillum ſuum puberem factum non admonuerit, ut ſibi curatores peteret (ſacris enim conſtitutionibus hoc facere iubetur, qui tutelam adminiſtrauit) an tutelę iudicio teneatur? Et magis puto ſufficere tutelæ iudicium, quaſi connexum ſit hoc tutelæ officio, quamuis poſt pubertatem admittatur. *Huius regulæ exceptio hæc eſt: Niſi per excuſationem finita ſit tutela. quæ exceptio approbatur l. 3 ff. qui petant tutores, his uerbis:* Qui qualitercunque dimiſſi ſunt per excuſationem à tutela, neceſſe non habent petere pupillis tutorem, ut ait Seueri & Antonini conſtitutio.

III. *Regula. Tutela uel cura finita, tutor uel curator actus ſui rationem reddere tenetur. quæ regula approbatur Inſtitut. de Atiliano tutore. §. fin. his uerbis:* Cum pupillorum pupillarumq; tutores negocia gerunt: poſt pubertatem tutelæ iudicio rationem reddunt. *Concordat l. 1. §. officio. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Officio tutoris incumbit etiam rationes actus ſui conficere, & pupillo reddere. Cæterùm ſi non fecit, aut ſi factas nō exhibet, hoc nomine iudicio tutelæ tenebitur. De ſeruis quoq; interrogationes, ſed & quęſtiones habendas, & hoc officio iudicis euenire placuit: nam diuus Seuerus decreuit, cum neq; inuentaria, neq; rationalia proferuntur: remedio eo uti debere, ut rationes à ſeruis, qui rem geſſerunt, proferantur. Has rationes ſi mala fide conſcriptas eſſe à ſeruis dicant tutores: etiam in quæſtione ſerui interrogari poterunt. *Hactenus de tutorum & curatorum officijs omnis generis ſit dictum: quanquam & alia huiuſmodi officia proponentur in cauſis actionum ſequentium. Nam nunc dicendum de actionibus ex tutela & cura competentibus, ſi quid præter officium tutor uel curator aliquid egit aut omiſit: nec non de contraria tutelæ actione, qua tutor pupillum ſibi obligatum habet.*

DE ACTIONE TVTELAE, & primùm de cauſis huius actionis, earumq; exceptionibus. *Cap. IX.*

I. CAVSAE EX QVIBVS hæc actio competit.

I. *Cauſa. Si tutor non fecit ſuum officium, hac actione tenetur. quæ cauſa approbatur l. 1. in prin. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* De omnibus quę tutor fecit, cum facere non deberet: item de his quæ non fecit, rationem reddet hoc iudicio, præſtando dolum & culpam, & quantam in ſuis rebus diligentiam. *Concordat l. 7. in prim. C. de teſtamen. tutela, his uerbis:* Tutelæ actione contra tutorem mota, quę teſtamento patris, in cuius fuiſti poteſtate,

state, datum proponis: reddi tibi si quid debetur, competens iudex aditus iubebit. *Hæc causa generalis est; continens omne id quod contra officia hactenus exposita factum erit. Proinde ista quoque hic sunt repetenda cum suis exceptionibus. Nam istorum officiorum exceptiones causam quoque propositam distinguunt. Quanquam & aliæ huiusmodi exceptiones proponentur paulo inferius. Sed & propositæ causæ species sunt causæ proximè sequentes.*

II. *Causa. Si cessat in tutela administranda. Hæc causa approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt s̄.cap.3.officio 1.*

III. *Causa. Si dolo uel culpa tutoris minor aliquid amisit, uel non adquisiuit. Hæc causa approbatur l. 7. C. arbitrium tutelæ, his uerbis.* Quidquid tutoris dolo, uel lata culpa, aut leui, seu curatoris minores amiserint, uel cum possent non quæsierint: hoc in tutelæ seu negociorum gestorum utile iudicium uenire non est incerti iuris. *Concordat l.4.ff.Quando ex facto tutoris, his uerbis:* Si extrinsecus aliquid tutor dolo amiserit, pupillo nihil nocere oportet. *Concordat item l. ultim. ff. de administrat. tutor. de qua in petitione hæreditatis dicetur.*

IIII. *Causa. Si tutor contra uoluntatem testatoris fecerit. Hæc causa reprobatur l.4.§.Papinianus. ibi: usque adeò. ff. de administrat.tutor. cuius uerba uide J.except.21.*

V. *Causa. Si tutor malè contraxit, uel prædia non idonea comparauit. Hæc causa approbatur l. 6. §. competit. ff.d.tit. his uerbis:* Competit aduersus tutores tutelæ actio, si malè contraxerunt, si prædia non idonea comparauerunt per sordes aut gratiam. Quid ergo si neque sordidè, neque gratiosè, sed non bonam conditionem elegerint? rectè quis dixerit, solam latam negligentiam eos præstare hac in parte debere. *Concordat l. 56. §. fin. ff. eod.tit. his uerbis:* Ab eo qui sententia præsidis bonis ademptis relegatus erat (cùm permissu principis appellatio eius recepta sit, quam is qui pronunciauerat, non receperat) fundum emerat pupillus, interuenientibus tutoribus, & appellatione iniusta pronunciata, fundus ei ablatus est. Quæsitum est, an tutelæ iudicio precium fundi pupillus consequi à tutoribus possit? Scæuola respondit, si scientes emerunt ab eo, qui in ea causa etiamnum obnoxius sententiæ priori esset, tutelæ iudicio eos teneri. *Huius causæ exceptio hæc est: Nisi sine dolo uel lata culpa tutor fecerit. quæ exceptio approbatur d. §. competit, uerbis supradictis hisce:* Quid ergo si neque sordidè, &c.

VI. *Causa. Si nomen pupillare tutore agere cessante, desijt esse soluendo. Hæc causa approbatur, simul & distinguitur per ea quæ habentur s̄. cap. 3. officio 2.reg.2.*

VII. *Causa. Si condemnato pupillo tutor non appellauit, uel solennia appellationis non impleuit. quæ causa approbatur l.11.C.de administrat.tutor. his uerbis:* Si bonam causam eā, cuius tutor es, habuit, & aduersus latam sententiam non appellasti, seu post appellationem prouocationis solennia implere cessaueris: tutelæ iudicio indemnitatem pupillę pręstare debes.

VIII. *Causa. Si tutor pecuniam pupillarem in suos usus conuerterit. Hæc causa approbatur, simul & distinguitur per ea quæ habentur J. cap. proxim. quæst.5.reg.4.specie 1.*

IX. *Causa. Si tutor rem ex bonis pupilli abstulit. Hæc causa approbatur l. 1. §. in tutela. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide J.cap.11.quæst.1.except.3.*

X. *Causa. Si tutor rem uindicans tanquam suam, quam pater pupilli uendidit, pupillum euictionis nomine conuenīri fecerit. Hæc causa uidetur approbari l.2.C.de in litem dando tutore. cuius uerba uide s̄. lib. prox.cap.4.quæst.2.except.32.repl.8. Alias propositæ actionis causas uide (ut dixi) s̄. de officijs tutorum. uide item infrà cap.prox.quæst.5.reg 4.*

Exceptiones præcedentium causarum generales.

Planè quamuis ex prædictis alijsq; similibus causis regulariter tutelæ actio competit: tamen eius regulæ plures & uariæ solent esse exceptiones, desumptæ partim ex persona tutoris facientis uel non facientis, partim ex causa & modo facti, partim ex re, ex tempore, ex antecedentibus & consequentibus: de quibus nunc ordine dispiciendum: & primùm de ijs quæ sumptæ sunt ex persona facientis uel non facientis tutoris.

I. EXCEPTIO: *Nisi tutor inutiliter datus sit. Hæc exceptio approbatur l. 13. §. diui Seuerus. ff.de excusat. tutor. cuius uerba uide s̄. lib. proxim. cap.6.quæst.1.in fine.except.general.10.repl.1. Concordat l.8.in prin.ff. de fideiussoribus tutorum. cuius uerba uide J.cap.prox.quæst.3.reg.1.except. 4. Concordat item l. 1. C. de testamen. tutela. cuius uerba uide s̄.cap.3.officio 1.reg.1. except. 2. item concordat l. 5.C.qui dare tutores. cuius uerba uide s̄. lib. proxim. cap.4.quæst.2.except. 14. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi inutiliter tutor datus spontè administrationi se miscuerit. quæ replicatio approbatur l. 4. in fine.C.de testamentaria tutela. cuius uerba uide suprà lib.proxim.cap.2.quæst.1. except. 1. repl.1.distinct.2. Concordat l. 1. in fine.C.eod. tit. cuius uerba uide d. except. 1. repl. 4. Concordat item l. 38. §. qui se negocijs. ff. de administrat. tutor. cuius uerba uide suprà lib. proxim. cap. 5. quæst. 2. reg.2. in fine, replic. generali 1. duplic. 3. Concordat item d. l. 38. §. curatores, his uerbis:* Curatores testamento uel tutores inutiliter dati, neq; decreto prætoris confirmati, negocia gesserunt: uice mutua periculum præstare coguntur,

guntur, cum officium spontè citra iuris adminiculum inierint: & qui fuit idoneus, decretum prætoris curatores uel tutores constituentis, implorare debuerit. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi alius postea in locum eius à pretore tutor sit datus. quæ duplicatio approbatur l.38.§.1.ff.de administr.tutor. cuius uerba uide J.except.6. Secunda replicatio uidetur esse: Nisi in testamento militari curator inutiliter sit datus. Hæc replicatio reprobatur l.39.ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Impuberi filio centurio curatorem dedit, decreto prætoris non secuto: si nihil curator datus administret, periculo contumaciæ uel negligentiæ non adstringetur. nam priuilegium militum ad alienam iniuriam porrigi non oportet: nec in alijs circa supremam uoluntatem imperitiæ uenia datur, quàm in bonis militum. Filij uerò tutela iure patrię potestatis, non militiæ præmio mandatur. *Concordat l.28.item l.41.§.mulier.in fine.ff.de militari testamen. quarum legum uerba uide alibi. Plura de exceptione proposita uide ŝ.cap.3.officio 1.reg.1. except.2.item J.except.prox.*

II. EXCEPTIO *est: Nisi tutor non sit qui gesßit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerum eius replicatio prima hæc est, Nisi tanquam tutor negocia gesserit. quæ replicatio approbatur l. 1. in prin. ff. de eo qui pro tutore, his uerbis:* Pro tutelæ actionem necessario prætor proposuit. nã cum plerunque incertum sit, utrum quis tutor, an uerò quasi tutor pro tutore administrauerit tutelam: idcirco in utrunque casum actionem scripsit, ut siue tutor sit, siue non sit qui gesßit, actione tamen teneatur. Solent enim magni errores intercedere, ut discerni facilè non poßit, utrum quis tutor fuerit, & sic gesserit: an uerò non fuerit, pro tutore tamen munere functus sit. *Declaratur hæc exceptio d. l. 1. §. 1. his uerbis:* Pro tutore autem negocia gerit, qui munere tutoris fungitur in re impuberis, siue se putet tutorem, siue sciat non esse, fingat tamen. *Huius replicationis duplicatio prima uidetur esse: Nisi seruus tanquam tutor negocia pupilli gesserit. Hæc duplicatio reprobatur d. §. 1. his uerbis:* Proinde etsi seruus quasi tutor egerit: diuus Seuerus scripsit, dandum in dominum utile iudicium. *Secunda duplicatio est: Nisi mulier pro tutore negocia gesserit. Et hæc duplicatio reprobatur l. 1. C. de eo qui pro tutore, his uerbis:* Etiam mulieres, si rea pupillarea pro tutore administrauerunt, ad præstandam rationem tenentur. *Concordat Nouell. c. 155. cuius uerba proponentur alibi.*

Tertia duplicatio est: Nisi post finitam tutelam pro tutore gesserit. Hæc duplicatio reprobatur l. 1. §. cum eo. ff. de eo qui pro tutore, his uerbis: Si quis finita tutela pro tutore negocia impuberis gesßit, tenebitur.

Quarta duplicatio est: Nisi prius pro tutore, deinde quasi tutor gesserit. Et hæc duplicatio reprobatur ibidem, his uerbis: Sed etsi prius pro tutore administrauerit, deinde quasi tutor, æquè tenebitur ex eo quod pro tutore negocia administrauerit: quamuis deuoluatur hic gestus in tutelæ actionem.

Quinta duplicatio est: Nisi puberis negocia tanquam tutor gesserit. Hæc duplicatio approbatur d. l. 1. §. si quis, hisce uerbis: Si quis quasi tutor negocia gesserit eius qui iam pubes est, neque tutorem habere potest: pro tutela actio cessat. Simili modo etsi eius qui nondum natus est. Nam ut pro tutore quis gerat, eam esse personam oportet, cuius ætas recipiat tutorem: sed erit negociorum gestorum actio.

Sexta duplicatio est: Nisi eius qui nondum natus est, negocia tanquam tutor gesserit. Hæc duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Simili modo etsi eius qui non, &c. *De hac re plura uide infrà cap. proxim. quæst. 9. reg. 1. except. 2.*

Septima duplicatio est: Nisi non quasi tutor, sed quasi curator impuberis negocia gesserit. Hæc duplicatio approbatur d. l. 1. §. si curator, his uerbis: Si curator impuberi à prætore datus negocia gesserit: an quasi pro tutore gesserit teneatur, quæritur? & est uerius, cessare hanc actionem: quia officio curatoris functus est.

Octaua duplicatio est: Nisi à prætore compulsus, gesserit. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 1. §. si quis tamen, his uerbis: Si quis tamen cùm tutor non esset, compulsus à prætore uel à præside, dum se putat tutorem, gesserit tutelam: uidendum an pro tutore teneatur? Et magis est, ut quamuis compulsus gesßit, teneri tamen debeat: quia animo tutoris gesßit, cum tutor non esset. At iste curator, non quasi tutor, sed quasi curator gesßit. *Hæc uerba posteriora pertinent ad superiorem duplicationem proximam.*

Nona duplicatio est: Nisi nihil gesserit. Hæc duplicatio approbatur, simul & distinguitur d. l. 1. §. in protutelæ. cuius uerba uide ŝ. cap. 3. officio 1. reg. 1. Hæc de prima replicatione, eiusq; duplicationibus sint dicta. Plura de protutelæ actione uide infrà in sequentibus quæstionibus. Altera replicatio est: Nisi hæres sit tutoris, qui cessauit uel gesßit. Hæc replicatio approbatur l. 59. ff. de administrat. tutor. his uerbis: Si tutoris hæres executus est, quæ tutor inchoauit tutelæ etiam eo nomine tenetur. *Concordat l. 1. in prin. ff. de fideiussorib. tutor. his uerbis:* Quamuis hæres tutoris tutor nõ est, tamen ea quę

per

per defunctum inchoata sunt, per hęredem. (si legitimę ætatis & masculus sit) explicari debent: in quibus dolus eius admitti potest. Quod penes tutorem fuit, hæres quoque eius reddere debet: quod apud pupillum is reliquerit, si hæres cupit: non quidem crimine caret, sed extra tutelam est, & utili actione hoc reddere compellitur.

Concordat l. 4. in prin. ff. eod. tt. his uerbis: Cum ostendimus hæredem quoque tutelæ iudicio posse conueniri: uidendum an etiam proprius eius dolus, uel propria administratio ueniat in iudicium? & extat Seruij sententia existimantis, si post mortem tutoris hæres eius negocia pupilli gerere perseuerauerit, aut in arca tutoris pupilli pecuniā inuenerit & consumpserit, uel eam pecucuniam quam tutor stipulatus fuit, exegerit: tutelæ iudicio eum teneri suo nomine. Nam cum permittatur aduersus hæredem ex proprio dolo iurari in litem: apparet eū iudicio tutelæ teneri ex dolo proprio. Negligentia planè propria hæredi non imputabitur. Vsuras quoque eius pecunię quam pupillarem agitauit, præstare debet hæres tutoris. Quantas autem & cuius temporis usuras præstare debeat, ex bono & æquo constitui ab iudice oportet. *At Iurisconsultus:* Negligentia planè propria hæredi non imputabitur. *De hac re uide j. cap. prox. quæst. 3. reg. 1. except. 2. Concordat item l. 27. ff. de appellationibus. cuius uerba uide s̄. cap. 3. officio 3. reg. 1. except. 1. repl. 1. Cōcordat item l. unica. §. tutor quoq;. ff. si pendente appell. cuius uerba uide s̄. d. repl. 1. dupl. 1.*

III. EXCEPTIO: Nisi *quis tutorem se nesciens, pro tutore negocia pupilli gesserit. Hæc exceptio reprobatur l. 3. ff. de eo qui pro tutore, his uerbis:* Quæro an is qui cum tutor testamento datus esset, & idipsum ignoraret, pro tutore negocia pupilli gessit: quasi tutor, an quasi pro tutore negocia gesserit teneatur? Iabolenus respondit, non puto teneri quasi tutorem: quia scire quoq; se tutorem esse debet, ut eo affectu negocia gerat, quo tutor gerere debet.

IIII. EXCEPTIO: Nisi *patronus liberti sui tutelam gesserit. Hæc exceptio reprobatur l. 8. ff. de tutelis, hisce uerbis:* Patronus quoq; tutor liberti sui fidem exhibere debet: & si qua in fraudem debitorū (quamuis pupilli liberti) gesta sunt: reuocari ius publicum permittit.

V. EXCEPTIO: Nisi *mater filij uel filiæ suæ tutelā gesserit. Hæc exceptio reprobatur* Nouell. *c. 22. §. ad hæc. in fine. cuius uerba uide s̄. li. prox. cap. 4. quæst. 2. except. 22. repl. 1. dupl. 3. Concordat* No*uell. c. 155. cuius uerba uide de in integrum restitutionibus.*

VI. EXCEPTIO: Nisi *is cessauerit, in cuius locum alius à prætore est datus tutor. Hæc exceptio approbatur l. 38. §. 1. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Curator à patre testamento datus, impuberis negocijs se per errorē immiscuit: postea à prætore tutoribus alijs datis, periculum futuri temporis ille, qui postea nihil gessit, non præstabit.

VII. EXCEPTIO: Nisi *sine dolo malo tutoris sit factum. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi culpa tutoris sit factum. quæ replicatio approbatur l. 1. in prin. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide s̄. ead. quæst. causa 1. concordat l. 7. C. arbitrium tutelæ. cuius uerba uide suprà ead. quæst. causa 3. concordant item ea quæ dicta sunt suprà cap. 3. officio 1. reg. 4. Huius replicationis duplicatio hæc esse uidetur: Nisi non lata, sed leui tutoris culpa acciderit. Hæc duplicatio reprobatur in legibus iam dictis: approbatur tamē in casu l. 6. §. competit. ibi: quid ergo. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà ead. quæst. causa 5.*

VIII. EXCEPTIO: Nisi *casu, non culpa tutoris acciderit. Hæc exceptio approbatur l. 4. C. de periculo tutorum, his uerbis:* Tutoribus seu curatoribus fortuitos casus, aduersus quos caueri non potuit, imputari non oportere sæpè rescriptum est. *Concordat l. 31. §. 1. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Modestinus respondit, damnum si quod accidit eo, quia cautiones soluti uectigalis inuentæ non sunt, ad tutorem, cuius nulla culpa admissa proponitur, minimè pertinere. *Concordat item l. 49. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Si res pupillaris in cursu latronum pereat, uel argentarius, cui tutor pecuniam dedit, cum fuisset celeberrimus, solidum reddere nō possit: nihil eo nomine tutor præstare cogitur. *Aliud exemplum proponitur l. 102. in prin. ff. de solutionibus. cuius uerba uide alibi. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi culpa casum præcesserit. quæ replicatio approbatur exēplo l. 3. C. de periculo tutorū, his uerbis:* Si res pupillares quas in horreo cōditas habere, aut etiam uenundare debuisti, in hospitio tuo (ut adseueras) ui ignis consumptæ sunt: culpam seu segnitiem tuam non ad tuum damnum, sed ad pupilli tui spectare dispendium minus probabili ratione deposcis.

IX. EXCEPTIO: Nisi *ignorans se tutorem datum cessauerit. Hæc exceptio constat ex ijs quæ proponuntur j. except. 12. repl. 1. dupl. 1.*

X. EXCEPTIO: Nisi *tutor expectans contutores suos, cesset. Hæc exceptio reprobatur l. 6. §. si tutor. ff. de administr. tut. cuius uerba uide suprà cap. 3. officio 5. reg. 11.*

XI. EXCEPTIO: Nisi *probabili errore ductus, putans se à tutela excusatum, cessauerit. Hæc exceptio approbatur exemplo l. 37. §. fin. ff. de excus. cuius uerba uide suprà li. prox. cap. 6. quæst. 2. in fine, except. gener. 13.*

XII. EXCEPTIO: *Nisi antequam tutelam gerere tutor cœperit, damnum in rebus pupillaribus acciderit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius replicatio hæc est: Nisi postquam tutor datus est, idq; resciuerit, acciderit. quæ replicatio approbatur l.16.ff.de administr.tutor.his uerbis:* Qui iussus est ab eo qui ius iubendi habet, tutelam gerere, si cessat: ex quo iussus est, indemnẽ pupillum præstare debebit, non ex quo tutor esse cœpit. *Concordat l.4.§.fin.cum lege sequenti ff.eod.tt.his uerbis:* Ex quo innotuit tutori se esse tutorem, scire debet periculum tutelæ ad eum pertinere. Innotescere autẽ qualiter qualiter sufficit, non utiq; testato eum conueniri. nam etsi citra testationem, scilicet undecunq; cognouerit: nulla dubitatio est quin debeat periculum ad ipsum respicere. Hoc autem quod cognouerit tutor, pupillus probare debet. *Concordat item l.1.§.1.ff.eod.tt.cuius uerba uide s̄.cap.3.officio 1.reg.1.in prin.Concordat item l.19.C.eod.tt.his uerbis:* Tutor, licet absens, decreto datus, si se sciẽs solenniter non excusauerit, administrationi constituitur obnoxius. *Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi antequam sciret se tutorem datum, acciderit. quæ duplicatio præterquam quod ex iam dictis constat, approbatur etiam l.8.in fine.C.de administr.tutor.his uerbis:* Si nescisses te curatorem datum: etiamsi soluendo cæteri curatores non sint, damni periculum ad te non redundat. *Concordat item l.5.C.de periculo tutor. his uerbis:* Si tutor petitus, uel ex testamento datus, tutorem te constituum esso non ex remissæ negligentiæ uitio, sed iustæ ignorationis ratione nõ dedicisti, idq; liquidis probationibus ostẽderis: periculo eius temporis quod ignorãte te transmissum est, nõ teneberis. *Ait Imp.* Idq; liquidis probationib. ostenderis. *Huic contradicit l.5.ff.de administr.tutor. cuius uerba uide paulo superius ead.repl. in prin. Secunda duplicatio est: Nisi pendente conditione, sub qua testamento tutor datus est, acciderit. Hæc duplicatio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt s̄ lib. prox.cap.2.quæst.4.reg.2. Tertia duplicatio est: Nisi cum testamẽto inutiliter tutor datus esset, antequam à prætore confirmatus sit, damnum acciderit. Hæc duplicatio approbatur l.57.§.testamẽto.ff.de administr. tutor. his uerbis:* Testamento dati tutores, quod ruptum uidebatur, cessauerunt in administratione tutelæ, & à præside tutor datus est pupillo. Iussi autem sunt & hi qui dati erant testamento tutores, tutelam administrare, coniuncto eo qui à præside datus cœperat administrare. Quæsitum est, ad testamento datos periculum administrationis, utrum ex apertis tabulis, an ex quo iussi sunt pertineat? Scæuola respõdit, ad eos de quibus quæreretur, nullum antecedentis temporis periculum pertinere. *Concordat l.2. C. de confirmando tutore. cuius uerba uide s̄. lib.prox.cap.2.quæst.1.except.17. Quarta duplicatio est: Nisi excusatione opposita, appellatione eius pendente, acciderit. Hæc duplicatio reprobatur l.19. ff.de administr.tutor.his uerbis:* Tutor uel curator, cuius iniusta appellatio pronunciata fuerit, cuiusue excusatio recepta non sit: ex quo accedere ad administrationem debuit, erit obligatus. *Concordat l.38.§.tutor.ff. eod.tt.his uerbis:* Tutor datus, aduersus ipsam creationem prouocauit: hæres eius postea uictus, præteriti temporis periculum præstabit: quia non uidetur leuis culpa contra iuris authoritatem mandatum tutelæ officium detrectare. *Concordat item l.15.in fine.C. de excusationib.tutorũ. cuius uerba uide s̄. lib.prox. cap.6.quæst.7.reg.1.*

XIII. EXCEPTIO: *Nisi antequam posthumus, cui tutor datus est, natus sit, gesserit. Hæc exceptio reprobatur l.28.ff.de negocijs gestis, hisce uerbis:* Cum pater testamento Posthumo tutorem dederit, isq; tutelam interim administrauerit, nec posthumus natus fuerit: cum eo nõ tutelę, sed negociorum gestorum erit agendum. Quod si natus fuerit posthumus, tutelæ erit actio: & in ea utrũq; tempus ueniet, & quo antequam nasceretur, infans gessit, & quo posteaquam natus sit. *Planè admittitur exceptio proposita, si posthumus natus non sit, nec nasci amplius speretur. tunc enim non tutelæ, sed negociorum gestorum actio est, ut ex iam dictis constat. Sed plura de hac re uide J. cap. prox. quæst. 9. reg.1.except.2.*

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi post finitam tutelam acciderit. quæ exceptio approbatur l.6.C. de periculo tutorum, his uerbis:* Temporis quod insequitur post tutelæ translationem, administrationis officio finito, ad eos qui fuerunt tutores gerendæ rei non pertinere periculum rationis est. *Concordat l.11. C. arbitrium tutelæ, his uerbis:* Tutor post puberẽ ætatem puellæ, si in administratione connexa perseuerauerit: tutelæ actione totius temporis rationem prę̨stare cogitur. Sin autem post finitam administrationem in ijsdẽ rebus minimè se immiscuerit: tẽporis quod insequitur periculum ad te non pertinet. *Exemplum est, si nomen post finitam tutelam desinat esse soluendo. de quo uide s̄.cap.3.officio 2.reg 2.ex.5. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi finita tutela, tutor in eadem administratione perseuerauerit. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Si in administratione connexa perseuerauerit, &c. *Concordat l.13.ff.de tutelæ actione, his uerbis:* Si tutor post pubertatem pupilli negocia administrauerit, in iudicium tutelę ueniet id tantum, sine quo administratio tutelæ expediri non potest. Si uerò post pu

bertatem pupilli is qui tutor eius fuerat, fundos eius uédiderit,mancipia & prædia comparauerit:neq; uenditionis eius, neq; emptionis ratio iudicio tutelę cōtinebitur. Et est uerum,ea quæ connexa sunt, uenire in tutelæ actionem.Sed & illud est uerum, si cœperit negocia administrare post turelā finitam, deuolui iudicium tutelæ in negociorū gestorū actionē.oportuit enim eum à semetipso tutelā exigere. Sed etsi quis cū tutelam administrasset,idem curator adolescenti fuerit datus: dicendum est negociorum gestorum eum conueniri posse. *Concordat l.36.ff.de administr.tutor. his uerbis:* Tutorem qui tutelā gerit, Sabinus & Cassius, prout gerit, in singulas res & tempora uelut ex pluribus caussis obligari putauerunt.Secundum quam sententiam sicut seruus institor dominicæ mercis, uel præpositus debitis exigendis, si liber factus in eodem actu perseueret(quamuis tempore ser uitutis obligari nō potuerit)præteriti temporis nomine actione negociorum gestorum non inutiliter conuenitur,earum scilicet rerum,quæ connexam rationem cum his quæ postea gesta sunt,habuerunt:sic & tutelæ iudicium eatum quoq; rerum causa tenere placuit,quæ post pubertatem administrantur,si posterior actus priori cohæreat, neq; diuisus propriam rationem habeat. Inde descendit quæstio, quæ uulgò circa filiumfamiliâs tractata est, qui tutor testamento datus,post tutelam gestam emancipatus in eodem officio perseuerauit. Et secundum Sabini & Cassij sententiam eueniet,ut de eo quidem quod post emancipationem gestum est,in solidum conueniri possit: de præterito autem (siue peculiū non sit ademptum, siue ademptum sit) in id quod facere possit. Quòd si superioris temporis nomine patrem de peculio pupillus conuenire maluerit(annus enim uti lis ex quo tutelæ agi posse cœperit,computabitur, ne capiatur pater, inducta totius temporis causa) tempus quo filiusfamiliâs tutelam gessit,comprehendēdum erit. *Concordat item replicationi propositæ l.1.§.cum eo. ibi: quare si quis.ff. de eo qui pro tutore. cuius uerba uide §.except.2.repl.1.dupl.3.Planè huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi ea quæ post finitam tutelam tutor gesserit, cum ijs quæ in tutela gesta sunt, non sint connexa, nec ijs cohæreant. de his enim non tutelæ actio competit,sed negociorum gestorum. quæ duplicatio ex supradictis constat. Concordat l.14.ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Si post pubertatem tempore aliquo licet breuissimo intermiserit administrationem tutor, deinde cœperit gerere: sine ulla dubitatione tam tutelæ, quàm negociorum gestorum iudicio cum eo agendum est.

Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi cœpta in tutela post finitam tutelam ab eodem tutore sint perficienda. tunc enim si cessauerit, quamuis finita tutela, tutelæ actione tenebitur. quæ replicatio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt §.cap.3.officio 3.reg.1.except.1.repl.1.

Tertia replicatio est: Nisi finita tutela, tutor non admonuerit puberem factū, ut sibi curatorem petat. Hæc replicatio approbatur l.4.§.si tutor.ff.de administr.tutor. cuius uerba uide §.cap.8.reg.2.

Quarta replicatio est: Nisi impuberi curator sit datus. hoc enim casu uidetur, quamuis finita sit tutela, nihilominus ad eum tanquam curatorem periculum pertinere. Hæc replicatio reprobatur per ea quæ dicta sunt §.lib.prox.cap.8.causa 1.except.1.

XV. EXCEPTIO: *Nisi in ijs rebus, quæ postquam datus tutor est, pupilli patrimonio accesserunt, damnum aliquod contigerit. Hæc exceptio reprobatur l.8.§.fin. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Qui datus est simpliciter tutor uel curator, si quid postea augmenti accesserit, periculo tenetur:quamuis solet ad augmentum dari curator. Quæ res non facit ut ipsa augmenta nō pertineant ad curam priorum, ad quos omnis utilitas pupillorum debet pertinere. Siue igitur datus est, communicatur periculum cum prioribus: siue datus non est, tenetur administrationis necessitate is,qui antea erat datus. *Concordat l.7. §.tali itaq;.C. de curatore furiosi, his uerbis:* Si quid postea ad furiosum peruenerit, siue ex hæreditate, uel successione, uel legato, uel fideicommisso, uel alio quocunq; modo: hoc furioso accedat, & cum alia eius substantia manibus curatoris tradatur, inuentario etiam super his omnibus rebus scilicet faciendo: & sub eius cura custodiatur,quatenus siquidem resipuerit furiosus, & adquisitionē admiserit, ipsi restituatur. Sin autem in furore diem suum finierit,uel ad suam sanitatem perueniens eam repudiauerit:siquidem successio est,ad eos referatur (uolentes tamen) id est, uel substitutum, uel ab intestato hæredes, uel ad nostrum ærarium: eo scilicet obseruando, ut hi ueniant ad successionem,qui mortis tēpore furiosi propinquiores existant ei ad cuius bona uocabuntur,si non in medio fuisset furiosus: omni satisdatione uel cautione, quam per inextricabilem circuitum ueteris iuris authores induxerunt, radicitùs excisa. Legatis autem proculdubio & fideicommissis, cæterisque adquisitionibus furioso adquirendis, & substantiæ eius aggregandis. Sin autem ipse resipuerit, & noluerit ea admittere, & apertè hæc respuerit, uel eius hæres hoc fecerit, à substantia eius illico separandis, quasi nec fuerint

fuerint ab initio ad eum deuoluta, & per legitimum tramitem ambulātibus, substantiam furiosi nec prægrauantibus, neq; adiuuantibus. *Concordat insuper Inst. de excusat. tutor. §. datus autem, his uerbis:* Datus tutor ad uniuersum patrimonium datus esse creditur. *Planè uidetur exceptio proposita admitti, si ijs rebus quæ postea accedunt, peculiaris curator sit constitutus. quæ tamen distinctio reprobatur uerbis d. l. 1. §. fin. paulo superius propositis hisce:* Quæ res non facit ut ipsa augmenta non pertineant ad curam priorum, &c. *Cui concordat l. 5. in prin. C. in quib. causis tutorem habenti, his uerbis:* Cum ob augmentum facultatum curatores adiungi solent, non prius dati tutores administratione eorum liberantur.

XVI. EXCEPTIO: *Nisi certorum bonorum tutore uel curatore dato, in alijs rebus quàm quarum tutor aut curator datus est, damnum contigerit. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. constat. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Constat eum qui ad augmentum datur (utpote ad bona materna quæ postea accesserunt, uel ad aliud quod augmentum) administrare bona pristina non solere. Si autem suspectum facere priorem tutorem supersedit, uel satis ab eo exigere, plectetur. *Concordant ea quæ proposita sunt §. lib. prox. cap. 4. quæst. 2. except. 40. repl. 1. cum sequentib. item §. cap. prox. quæst. 3. reg. 2. except. 1. repl. 9.*

XVII. EXCEPTIO: *Nisi circa res in alia prouincia, quàm in qua tutor domicilium habet, sitas, damnum aliquod cōtigerit. Hæc exceptio approbatur per ea quæ habentur §. lib. prox. cap. 6. quæst. 1. causa 25 sed & distinguitur per ea quæ habentur §. d. repl. 9.*

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi non in rebus, sed corpore & salute pupilli uel adolescentis damnum aliquod acciderit. Hæc exceptio reprobatur l. 7. in prin. ff. de curatorib. furioso. cuius uerba ui de §. cap. 5. officio 9.*

XIX. EXCEPTIO: *Nisi non in rebus, sed moribus pupilli damnum contigerit. Et hæc exceptio reprobatur l. 12. §. cum tutor. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide §. cap. 3. officio 5. reg. 1.*

XX. EXCEPTIO: *Nisi pater qui testamento tutores dedit, adiecit se uelle eos rationibus reddendis esse solutos. Hæc exceptio reprobatur l. 4. §. Iulianus ff. de administr. tutor. his uerbis:* Iulianus libro XXI. Digest. huiusmodi speciē proponit. Quidam decedens filijs suis dederat tutores: & adiecerat, Eos ἀνευθύνους (id est rationibus reddendis solutos) esse uolo: & ait Iulianus, Tutores nisi bonam fidem in administratione præstiterint, damnari debere: quamuis testamento comprehensum sit, ut ἀνευθύνοι essent. Sed nec eo nomine ex causa fideicommissi quidquā consequi debebunt, ut ait Iulianus. Et est uera ista sententia. Nemo enim ius publicū remittere potest huiusmodi cautionibus, aut mutare formā antiquitùs constitutam. Damnum uerò quodcunq; ex tutela quia senserit, & legari, & per fideicommissum ei relinqui potest.

XXI. EXCEPTIO: *Nisi pater qui tutores dedit, cōsilio matris tutelam geri uoluerit, eoq; nomine tutores liberauit. Hæc exceptio reprobatur d. l. 4. §. Papinianus, hisce uerbis:* Papinianus lib. V. Responsorū ita scribit: Pater tutelam filiorum consilio matris geri mandauit, & eo nomine tutores liberauit. Non idcirco minus tutorum officium integrum erit: sed uiris bonis conueniet salubre consilium matris admittere: tametsi neq; liberatio tutoris, neq; uoluntas patris, aut intercessio matris, tutoris officium infringat. Usq; adeò autem licet tutoribus patris præceptum negligere, ut si pater cauerit ne quid rei suę distraheretur, uel ne mancipia, ne uestis, ne domus, ne aliæ res periculo subiectæ: liceat eis contemnere hanc patris uoluntatem.

XXII. EXCEPTIO: *Nisi absente tutore contigerit. Hæc exceptio reprobatur l. 10. C. qui dare tutores. cuius uerba uide §. lib. prox. cap. 4. quæst. 2. except. 33. repl. 11.*

XXIII. EXCEPTIO: *Nisi tutor in nulla re pupillo author sit factus. Hæc exceptio reprobatur l. 17. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Qui tutor negocia pupilli gessit, quāuis in nulla re author pupillo fuerit, quin tutelæ iudicio teneatur, dubitari non oportet. Quid enim prohibet ita patrimonium pupilli cōpositum esse, ut nihil gerere necesse sit, in quo tutoris authoritas interponi debeat?

XXIIII. EXCEPTIO: *Nisi tutor alium in locum suum substituerit. Hæc exceptio reprobatur l. 11. C. qui dare tutores, his uerbis:* Curator adolescenti ordinatus, post inchoatam litē non potest sub prætextu specialis curatoris à se nominati, aut litem contestatam deserere, aut ab administratione se subtrahere.

XXV. EXCEPTIO: *Nisi stipulatio rē pupilli saluam fore nouandæ tutelæ actionis animo fuerit interposita. Hæc exceptio ipso quidē iure subsistit: uerùm eius replicatio hæc est, Nisi pupillus nouandi animo sit stipulatus. quæ replicatio cum etiam ipso iure subsistat, recipit duplicationem hanc: Nisi pupillus maior ætate factus, satisdationem rem pupilli saluam fore, ratam habuerit. Hæc duplicatio approbatur l. 9. in prin. ff. de nouationibus, his uerbis:* Si pupillus sine tutoris authoritate rem saluam fore stipulatus, pubes factus ratam stipulationem habuerit, nouandi causa tollitur tutelæ actio: si non habuerit ratum, licet tutelæ egisset, habet tamen adhuc ex stipulatu actionem. Sed iudex tutelæ non aliter condemnarę

demnare debet, quàm si ex stipulatione liberario fiet.

XXVI. EXCEPTIO: *Nisi posthumus, cui tutor datus est, natus non sit. Hæc exceptio approbatur l.24. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Posthumo tutor datus, non nato posthumo, neq; tutelæ, quia nullus pupillus est: neq; protutelæ, quia nulla significatio est: neq; negociorum gestorum iudicio tenerur, quia administraße negocia eius qui narus non esset, non uiderur. Et ideo urilis in eum actio dabirur. *Concordant ea quæ proposita sunt s. exception. 13. item j. cap. prox. quæst. 9. reg. 1. exception. 2.*

XXVII. EXCEPTIO: *Nisi eo nomine actum sit. Hæc exceptio approbatur l. 15. C. de administr. tut. his uerbis:* Si non subscripsisti qua si fideiussor, frustra uereris ne ex ea intercessione qua signasti ut curator, olim liberarus (ut adfirmas) sententia præsidis ex officio curatoris conueniri possis. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi cum alio actũ sit. Hæc replicatio approbatur l.17. §. fin. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Ex duobus tutoribus si cum altero actum fuerit. alter non liberabitur. *Concordat l.38. §. adolescens. ff. eod. tt. his uerbis:* Adolescens tutoribus conuenris, à quibus totum seruare non potuit: aduersus curatores qui tutelam ad se negligentia non transtulerunt, integram actionem rerinet. neq; enim rutelæ iudicio consulrũ uidetur, quod alterins officij querelam habuit. *Concordat l.23. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Conuento hærede tutoris iudicio tutelæ, curatorem eiusdem neq; ipso iure liberatum uideri, neq; exceptionem rei iudicatæ ei dandam Paulus scribit. Idemq; in hæredibus magistratuum obseruãdum est. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi alter conuentus solidum, quod petitur, præstiterit. quæ duplicatio approbatur l.15. ff. eod. tt. his uerbis:* Si ex duobus tutoribus cum altero quis transegisset, quamuis ob dolum communem, trãsactio nihil proderir alteri: nec immeritò, cùm unusquisq; doli sui pœnam sufferat. Quòd si conuentus alter præstirisset, proficiet id quod præstitit ei qui conuenrus non est. Licet doli mali ambo rei sint, tamen sufficit unum satisfacere, ut in duobus quibus res commodata est uel deposita, quibusq; mãdatum est. *Concordat l. 24. in fine. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide j. repl. prox. Secunda replicatio est: Nisi culpa curatorum tutor conuentus minoris fuerit condemnatus. quæ replicatio approbatur, simul & distinguitur d. l.24. his uerbis:* Si minoris actum fuerit cum tutoribus, adsistentibus curatoribus, & pupillus ob hoc egerit cum curatoribus, & ei sint condemnati in id quod sua intererat, minoris eorũ culpa tutores condemnatos non esse: an restitutio aduersus tutores cesset? Et Papinianus lib. 11. Responsorum ait, nihilominus posse restitui. Et idcirco curatores si nondum iudicatum fecerint, posse prouocantes per exceptionem doli consequi, ut eis mandérur aduersus rutores actiones. Quid tamen si iam fecerunt iudicatum curarores? Hoc proderit tutoribus: quoniam nihil minori abest, qui de præda magis quàm de damno sollicitus est: nisi fortè mandare actiones paratus sit curatoribus. *Concordat l.20. §. non idcirco. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Non idcirco actio, quæ post uicesimũquintum ætatis annum intra restitutionis tempus aduersus tutorem in minore pecunia tutelæ iudicio condemnatum reddirur, inutilis erit, quòd adolescenti curatores ob eam culpam condemnari sunt. Itaq; si non iudicatum à curatoribus factum est, per doli exceptioné curatores consequi porerunt eam actionem sibi præstari. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi alius eo nomine conuentus & condemnatus soluit. quæ duplicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Quid tamen si iam fecerunt, &c. *De qua re uide item s. repl. prox. dupl.1. Tertia replicatio est: Nisi de alia re agatur, quàm de qua actũ est prius. Hæc replicatio approbatur l. 45. §. tutelæ. ff. de administr. tut. his uerbis:* Tutelæ iudicio tutor cõuentus, edidit librum rationum, & secundum eum condemnatus soluit: postea cum à debitoribus paternis, quorum nomina libro rationum nõ inerant, exigere uellet pupillus decem, prolatæ sunt ab his apochæ tutoris: quæsitum est utrum aduersus rutorem, an aduersus debitorem actio ei competat? Paulus respondit: Si tempore administrandę tutelæ tutori tutelam gerẽti debitores solnissent, liberatos eos ipso iure à pupillo. Sed etsi cum rutore actum esser, posse eundem adolescentem propter eam causam tutelæ experiri, & aduersus exceptionem rei iudicatæ doli mali replicarione uti. *Quarta replicatio est: Nisi impubes egerit. Hæc replicatio approbatur l.4. §. si adhuc. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Si adhuc impubes tutelæ agat, nihil consumitur.

XXVIII. EXCEPTIO: *Nisi transactum sit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerum eius replicatio hæc est, Nisi cum alio transactum sit. quæ replicatio approbatur l. 15. in prin. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide s. except. prox. repl.1. dupl.1.*

XXIX. EXCEPTIO: *Nisi tutelæ actio remissa sit. Hæc exceptio approbatur l.4. §. Iulianus, in fine. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide s. except. 20. concordat l.38. §. ab eo. ff. eod. tt. his uerbis:* Ab eo qui restitutionis auxilio nõ iuuatur,

quæstio

quæstio culpæ tutorum conuentione remitti potest: nec donatum, sed transactum uidetur negligentia tutotum. *Concordat itē l.40.in fine.ff.eod.tt.cuius uerba uide s̄.cap.5.reg.9. except.2.*

XXX. EXCEPTIO: *Nisi minor tutori uel curatori conuento uel condemnato, non cedat actionem, quā habet eius causæ nomine aduersus aliū. Hæc exceptio approbatur l.1.§.non tantum.ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Non tantum ante condemnationem, sed etiam post condemnationem desiderare potest tutor mandari sibi actiones aduersus contutorem, pro quo condemnatus est. *Concordat l.24.ibi: & idcirco.ff.de administr.tutor.cuius uerba uide s̄.except. 27.repl.2.item concordat l.38.§.periculo.ff.eod.tt.cuius uerba uide s̄ cap.3.afficio 2.reg.2.except.6.item concordat l.20.§.fin.ff.de tutelæ actione. cuius uerba uide s̄. except.27. repl. 2. Concordat l.2. in prin. ibi: cessione uidelicet.& §.fin.C. de diuidenda tutela. cuius uerba uide j. cap. prox. quæst.3. reg.2. except.1. repl. 9. Concordat item l.2.C. de cōtrario iudicio tutelæ, his uerbis:* Si non ex propria culpa solus pupillæ condemnatus es, sed absens & indefensus adquieuisti: cum ex causa iudicati satisfacere cœperis, actiones aduersus contutores tuos mandari tibi à pupillo desiderabis, uel utili actione uteris. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi ex dolo communi tutor conuentus soluit. quæ replicatio approbatur l.1.§.nunc tractemus.ibi: planè si ex dolo.ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide j.cap.prox.quæst.8.reg. 1. Altera replicatio est: Nisi ex eo quod non administrarunt tutores, conueniantur. quæ replicatio approbatur l.17. Tertia replicatio est: Nisi tutor qui factum contutoris præstat, actionem sibi aduersus magistratum, qui tutorem dedit, dari sibi petat. Hæc replicatio approbatur l.2.ff.de magistratib. conueniendis. cuius uerba uide j.cap.13.quæst.3.l. 17. in fine.ff.de administr. tutor. cuius uerba uide j.cap prox.quæst.3.reg.2. except. 1. Sed & plura de except. proposita uide j. cap. prox. quæst.8.*

DE RELIQVO TVtelæ actionis iure. Cap. X.

HActenus causæ tutelæ actionis cum suis exceptionibus expositæ sunt. Sed & plures huiusmodi exceptiones licet uidere s̄. sub unoquoq; officij genere. item j. hoc cap. quæst.3. reg.2. except.2. cum sequentibus. Nunc reliqui propositæ actionis loci excutiendi sunt.

II. QVIBUS TVTELAE actio competit?

I. Regula. *De minoribus ætate. His actio proposita non datur. quæ regula approbatur l.12. C.de administr. tutor. his uerbis:* De his quæ in fraudem administrationis à tutore gesta, uel negligenter acta à curatoribus eorum quibus successisti, allegas, agere debes; si modò annos legitimæ ætatis implesti. neque enim ignoras, non multum patrocinari fœcunditatem liberorum fœminis ad rerum suarum administrationem, si intra ætatem legitimam sint constitutæ.

II. Regula. *De hæredibus pupilli. His quoque datur actio proposita. quæ regula approbatur l.1.§. hanc actionem. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Hanc actionem etiam in hæredem tutoris competere constat. Sed & hæredi pupilli æquè competit, similibusque personis. *Concordat l.12. C.arbitrium tutelæ, his uerbis:* Tutelæ actio tam hæredibus quàm etiam contra successores competit. *Concordat item l.2. C.communia de successionib. his uerbis:* Si pater tuus propius sobrino tuo adgnato constituto & intestatò defuncto, ciuili iure adita hæreditate, uel hoc ab initiò non interueniente, seu capitis deminutione perempto, solenniter bonorum possessione admissa, successit, ac tibi patris tui quæsita hæreditas est: adire præsidem prouinciæ debes, ac tutorem eius de tutela cōuenire. *Concordat deniq; l.7.in prin.ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Si pupillus hæres extiterit ei cuius tutelam tutor suus gesserat, ex hæreditaria causa cum tutore suo habebit actionem.

III. ADVERSUS QVOS TVtelæ actio competit?

I. Regula. *De hæredibus tutoris. Aduersus hos quoque proposita actio competit. quæ regula approbatur l.1.§.hanc actionem.ff.de tutelæ actione. cuius uerba uide s̄. reg. prox. Concordat l.12. C. arbitrium tutelæ. cuius uerba uide itidem s̄. reg. prox. item concordat l.3. C.de hæredib. tutorum, his uerbis:* Aduersus hæredes quondam tutoris tui tutelæ actione consiste. In iudicium autem ueniet etiam id, quod tibi tutor ex causa fidéiussionis debuit. *Concordat l.4.C. eod. tt. his uerbis:* Hæredes eorum qui tutelam uel curam administrauerunt, si quid ad eos ex re pupilli uel adulti peruenit, restituere coguntur. In eo etiam quod tutor uel curator administrare debuit, nec administrauit, rationem reddere eos debere non est ambigendum. *Huius regulæ exceptio prima hæc esse uidetur: Nisi tutor nihil in tutela gesserit. quæ exceptio reprobatur l.2. C.d. tt. his uerbis:* Pater uester tutor uel curator datus, si se non excusauit, non ideo uos minus hæredes eius tutelæ uel utili iudicio conueniri potestis; quòd eam tutelam seu curam non administrasse dicitis. nam etiam cessationis ratio reddenda est. Prius tamen propter actum suum eos conueniendos esse, qui admini-

 strauerunt;

ſtrauerunt, ſæpè reſcriptum eſt. *Secunda exceptio eſt: Niſi hæres tutoris ob negligentiam propriam conueniatur. Hæc exceptio approbatur l.1.C.d. tt. his uerbis:* Hæredes tutoris ob negligentiam, quæ non latæ culpæ comparari poſſit, condemnari non oportet, ſi non contra tutorem lis inchoata eſt, neque ex damno pupilli lucrum captatum, aut gratiæ præſtitum ſit. *Concordat l.4. in prin. ibi: negligentia planè. ff. de fideiuſſorib. tutor. cuius uerba uide ſ. cap. prox. except. 2. repl. 2. Concordat l.4. ff. de magiſtr. conueniendis, hiſce uerbis:* Sed nec hæres tutoris negligentiæ nomine tenetur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi lata negligentia ſit. quæ replicatio conſtat ex uerbis ſupradictis hiſce:* Quæ non latę culpæ comparari poſsit. *Secunda replicatio eſt: Niſi in eo quod defunctus tutor cœpit, perficiendo negligens hæres fuit. Et hæc replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Si non contra tutorem lis inchoata eſt. *Concordat l. 5. in prin. ff. de fideiuſſor. tutorum. cuius uerba uide ſ. cap. prox. exception. 2. repl. 2. Concordat item l. 27. ff. de appellationibus. cuius uerba uide ſ. cap. 1. officio 3. reg. 1. exception. 1. repl. 1. Concordat item l. unica. §. tutor quoque. ff ſi pendente appellat. cuius uerba uide ſ. d. repl. 1. dupl. 1. Huius replicationis duplicatio prima hæc eſt: Niſi hæres non ſit legitimæ ætatis. quæ duplicatio approbatur l. 1. in prin. ibi: Si legitimæ ætatis. ff. de fideiuſſoribus tutor. cuius uerba uide ſuprà cap. prox. exception. 2 repl. 2. in prin. Concordat l.30. §. tutoris. ff. negociorum geſtorum. cuius uerba uide ſuprà lib. prox. cap. 1. quæſt. 8. reg. 5. except. 1. Altera duplicatio eſt: Niſi hæres fœmina ſit. quæ duplicatio approbatur d. l. 1. in prin. ibi: & maſculus ſit. ff. de fideiuſſ. tutor.*

Tertia propoſitæ exceptionis replicatio eſt: Niſi dolo malo hæres negligens fuerit. Hæc replicatio approbatur l. 1. ibi: neque ex damno pupilli. C. de hæredibus tutor. cuius uerba uide ſuprà ead. except. in prin.

Quarta replicatio eſt: Niſi hæres in reſtituenda tutela negligens fuerit. quæ replicatio approbatur l. 6. §. pecuniæ quæ in arca. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis: Pecuniæ quæ in arca fuit, etiam hærodes tutoris tamdiu uſuras præſtabunt, quamdiu non interpellauerint ut loco defuncti curator conſtituatur. *Hæc de ſecunda exceptione. Tertia exceptio eſt: Niſi hæres ex proprio facto conueniatur. Hæc exceptio ipſo quidem iure ſubſiſtit: uerùm eius replicatio hæc eſt, Niſi ea quæ à defuncto tutore cœpta ſunt, hæres fuerit executus: uel res pupillares à defuncto perceptas non reſtituat. quæ replicatio approbatur per ea quæ propoſita ſunt ſuprà cap. prox. except. 2. repl. 2. Planè ex propria negligentia circa res pupillares hæres non tenetur. de qua re dictum ſuprà exception. prox. Quarta exceptio eſt: Niſi ex dolo defuncti hæres conueniatur. Hæc exceptio reprobatur l. 8. §. Paulus. ff. de fideiuſſ. tutor. cuius uerba uide ſ. except. prox. Quinta exceptio eſt: Niſi hæres ignoret ubi ſint inſtrumenta, de quibus reſtituendis conuenitur. Hæc exceptio ipſo quidem iure ſubſiſtit, uerùm eius replicatio hæc eſt: Niſi inſtrumentis dolo tutoris amiſsis, lis cum defuncto tutore eo nomine ſit conteſtata. quæ replicatio approbatur d. §. Paulus, his uerbis:* Paulus reſpondit, tale iudicium in hæredem tutoris transferri oportere, quale quidem defunctus ſuſceperit: hoc eò pertinere, ut non excuſetur hæres, ſi dicat ſe inſtrumenta tutelaria non inueniſſe. Nam cum ex omnibus bonæ fidei iudicijs propter dolum defuncti hæres teneatur: idem puto ſeruandum in tutelæ actiono. Sed conſtitutionibus ſubuentum eſt ignorantiæ hæredum? Hoc tamen tunc obſeruandum eſt, cum poſt mortem tutoris hæres conueniatur: non ſi lite conteſtata, tutor deceſſerit. nam litis conteſtatione & pœnales actiones tranſmittuntur ab utraque parte, & temporales perperuantur. *Sexta exceptio eſt: Niſi tutor inutiliter ſit datus. Hæc exceptio approbatur d. l. 8. in prin. his uerbis:* Hæredes eius qui non iure tutor uel curator datus, adminiſtrationi ſe non immiſcuit: dolum & culpam præſtare non debent.

Septima exceptio: Niſi nomine contutoris alterius tutoris hæres conueniatur, contutore finita tutela ſoluendo exiſtente. Hæc exceptio approbatur l. 55. §. tutoribus ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis: Tutoribus idoneis diem functis, uice mutua periculum ad hæredes eorum non redundat, quod non habuit locum officio tutelæ manente.

II. *Regula. De pluribus tutoribus. Quilibet horum non niſi pro parte uirili tenetur. quæ regula approbatur l. 1. §. nunc tractemus. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Nunc tractenus, ſi plures tutelam pupilli adminiſtrauerint, pro qua quiſque eorum parte conueniendus ſit. Et ſiquidem omnes ſimul geſſerunt tutelam, & omnes ſoluendo ſunt: æquiſsimum erit diuidi actionem inter eos proportionibus uirilibus exemplo fideiuſſorum. Sed etſi non omnes ſoluendo ſint, inter eos qui ſoluendo ſunt, diuiditur actio: ſed prout quiſque ſoluendo eſt, poterunt conueniri. *Concordat l. 37. in prin. ff. de adminiſtr. tutoribus, his uerbis:* Si plures tutelam non adminiſtrauerint, & omnes ſoluendo ſint: utrum quia nullæ partes adminiſtrationis inueniuntur. electioni locus erit: an ut eiuſdem pecuniæ debitores excipere debebunt periculi ſocietatem? quod magis ratio ſuadet. *Concordat item l. 6. ibi: quòd autem. C. arbitrium tutelæ. cuius uerba uide infrà exception. 2. repl. 1. item concordat l. ult. §. nec quiſquam. ff. rem pupilli ſaluam fore. cuius uerba uide infrà. reg. 5. exception. 7. Contra-*

dicere

dicere uidetur l. 2. in prin. C. de diuidenda tutela. cuius uerba uide J. except. prox. repl. 9. item contradicere uidetur l. 32. §. hæredibus. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide J. reg. 5. except. 7. in fine. item contradicere uidetur l. 10. in prin. ff. eod. t. cuius uerba uide J. except. prox. repl. 9. Est autem propositæ regulæ exceptio prima hæc: Nisi alter tutoram non sit soluendo. tunc enim alter in solidum tenetur, uel pro ea parte quæ ab altero seruari non potest. quæ exceptio præterquam quòd ex iam dictis constat, approbatur etiam d. l. 37. his uerbis: Si quidam ex tutoribus idonei non sunt, onerabuntur sine dubio cæteri: nec iniquè, cum singulorum contumacia pupillo damnum in solidum dederit. Vnde quærendum est, an actiones pupillus ei qui solus conuenitur, in alterum pro parte scilicet præstare debeat? Sed cum propria cuiusque contumacia puniatur, qua fronte poterit hoc desiderari? *Ait Iurisconsultus:* Cum propria cuiusque contumacia. *Scilicet non administrantis, ut dictum d. l. 37. in prin. cuius uerba uide paulo superius ead. reg. in prin. pertinet autem hoc de actionibus præstandis ad ea quæ dicta sunt ŝ. cap. proxim. except. 30. replic. 2. Concordat propositæ exceptioni l. 54. §. 1. ff. eod. tt. his uerbis:* Tutorum quidem periculum commune est in administratione tutelæ, & in solidum uniuersi tenentur. *Concordat item l. 12. §. nec quisquam. ff. rem pupilli saluam fore. cuius uerba uide J. reg. 5. except. 7. Huius exceptionis ratio hæc est, quod tutorum alter alterum malè administrantem suspectum facere debeat, interdum etiam ab eo satis petere: quod quia neglexit, eius factum tenetur præstare. de qua re dictum ŝ. cap. 5. reg. 9. Replicatio huius exceptionis prima hæc est: Nisi contutoris bona ab eo tempore, quo in testamento uel ex inquisitione datus est, non fuerint deminuta. Hæc replicatio reprobatur l. 54. §. quod autem. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Quod autem dicitur, desijsse soluendo esse uel non esse, & contutores præstare debere: uideamus qualem intellectum habeat. Item utrum sufficiat nihil deminutum esse de facultatibus contutoris, ex quo tempore datus est, sed eandem faciem patrimonij permansisse: an etsi nihil pòst accidit quod palàm faciat deminutionem patrimonij, debeat tamen contutor inquirere fortunas contutoris? Sed & hoc & ex personæ qualitate, & ex temporis intercapedine, quo testamentum factum est, usque ad mortem patris aliam æstimationem accipere potest. Nam apertè prodigo, uel cuius bona ueniebant (licet obreptum fuerit prætori, qui decreto eum dedit) permittere contutor administrationem non debet. Et potuit aliquid pater eorum post testamentum factum accidens ignorasse: aut cum destinatum haberet mutare testamentum, id non fecisse.

Secunda replicatio est: Nisi contutor idoneus, subitò facultatibus lapsus sit. Hæc replicatio approbatur l. 11. in fine ff. de administrat. tutor. cuius uerba uide ŝ. cap. 5. reg. 9.

Tertia replicatio est: Nisi ex eo quod contutor post finitam tutelam gessit, agatur. Hæc replicatio approbatur l. 30. ff. de administrat. tutor. his uerbis: Diui Seuerus & Antoninus Augusti Sergio Iuliano: Forma qua singuli tutores, prout quisque gessit tutelam, nonnunquam in solidum tenentur, duntaxat intra pubertatis tempora locum habet: non etiam, si post pubertatem administrauerint. *Concordat, simul & distinguit l. 13. ff. de tutelæ actione. cuius uerba cum concordantibus uide ŝ. cap. proxim. except. 14. replic. 1.*

Quarta replicatio est: Nisi post finitam tutelam contutor desierit esse soluendo, antea idoneus existens. Hæc replicatio approbatur l. 1. C. de diuidenda tutela, his uerbis: Si post finitum administrationis officium collegæ tui indemnitati præstandæ idonei fuerint, posteaque dum non conueniuntur, minus idonei effecti sunt: uitium alienæ cessationis ad dispendium tuum pertinere iuris ratio non patitur. *Concordat l. 38. §. tutoribus. ff. de administrat. tutor. cuius uerba uide ŝ. reg. proxim. except. 7. item concordat l. 52. ff. eod. tt. his uerbis:* Aemilius Dexter magistratus sui tempore datis tutoribus cessauerat in exigenda satisdatione. deinde quibusdam excusatis, à sequentibus magistratibus Dexter tutor adsumptus fuerat: creatus conueniebatur in solidum duplici ratione: & quia tutor, & quòd cum magistratus esset, & tutores dedisset, satisdationem non exegisset. Ex diuerso dictum est, licet satis exactum non esset, tamen in diem tutelæ finitæ idoneos fuisse tutores, neque cessationem curatorum obesse tutoribus debere. Pronunciauit, si in diem finitæ tutelæ idonei permansissent tutores: licet satis non esset exactum, curatorum esse periculum: si minus, tutorum & magistratuum. *Concordat item l. ultim. in fine. C. in quibus casibus tutorem habenti. cuius uerba uide ŝ. lib. proxim. cap. 8. causa. 16.* *Quinta replicatio est: Nisi inutiliter tutores uel curatores sint dati. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt suprà cap. proxim. exception. 1.* *Sexta replicatio est: Nisi contutor, cuius nomine alter tutor conuenitur, fuerit liberatus. Hæc replicatio approbatur l. 44. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Si pupillus alterum ex tutoribus post pubertatem authoritate curatoris liberasset, improbè alterũ illius nomine conabitur interpellare.

pellate Idemq; dicemus in duobus magi-
ſtratibus collegis, quorum alterum reſpu-
blica conuenit. Sed hæc in magiſtraribus
quidam tractant, quaſi duo rei eiuſdem de-
biti eſſenr omnino: quod non ita eſt. nam
ſi uterq; idoneus eſt, electio locum non ha-
bet. Is autem qui tempore liberatus eſt, nõ
ei ſimilis eſt, qui nihil habet, ſed ei qui ſatis
fecit: habet enim quod obijciat petitori.
*Septima replicatio eſt: Niſi altero tutorum in teſta-
mento, altero à magiſtratu dato, eius nomine qui à ma
giſtratu datus eſt, non prius magiſtratus qui eum de-
dit conueniatur. Hæc replicatio approbatur l. 45. §.
cum in teſtamento. ff. de adminiſtrat. tutor. cuius uer-
ba cum alijs huc pertinentibus uide J. cap. 13. quæſt. 2.
except. 5.* *Octaua replicatio eſt: Niſi tutor contu-
torem, cuius nomine conuenitur, ſuſpectum fecerit.
Hæc replicatio ipſo quidem iure ſubſiſtit: uerùm eius
duplicatio hæc eſt, Niſi tardius ſuſpectum fecerit, uel
præuaricatus ſit quæ duplicatio approbatur d. §. cum
in teſtamento. Concordat l. 1. ibi: niſi per dolum. C. de
diuidenda tutela. cuius uerba uide J. repl. prox.* *No-
na replicatio eſt: Niſi tutela inter tutores fuerit diui-
ſa. tunc enim alter ex alterius facto non tenetur. quæ
replicatio approbatur l. 2. C. de periculo tutorum, his
uerbis:* Ad eos qui in alia peouincia rute-
lam adminiſtrãt, periculum adminiſtratio-
nis ex perſona tutorum, qui in alia peouin-
cia res pupilli gerunt, non porrigitur. *Con-
cordat l. 56. ff. de adminiſtrat. tutor. his uerbis:* Si
duo pluresúe tutores tutelã adminiſtrent:
in fideiuſſoré quidem in ſolidum per quõ
libet eorum committitur ſtipulatio. Ar ſi in
ter eos diuiſa ſit tutela regionibus (quod
plerunque fit) & alius urbica negocia, alius
peregrina adminiſtret: tunc ex ſubſtantia
cuiuſq; rei aut committi contra fideiuſſo-
rem ſtipularionem, aut non commirti dice
mus. Nam licet omnes tutores ſint, & tute
lam getant, tamen cũ quis de ea re quę ex-
tra ſuam regionem erit, experiri uel ad iu-
dicium uocari cœperit: petinde non com-
mittitur ſtipulario, atq; ſi ei adminiſtratio
tutelæ permiſſa non eſſer. Quautum enim
facit in totum denegata, tantundem ualet
ſi in ea re, de qua agitur, denegata ſit. *Con-
cordat item l. 54. §. planè ſi. ff. eod. tit. his uerbis:* Pla-
nè ſi numerata pecunia pupilli inter eos di
ſtributa eſt, non in maiorem ſummã quiſq;
eorum quàm accepit, tenetur. *Concordat itẽ
l. 2. C. de diuidenda tutela, his uerbis:* Si diuiſio ad-
miniſtrationis inter tutores ſiue curatores
in eodem loco ſeu prouincia cõſtitutos nec
dum fuerit: licentiam habet adoleſcens &
unum eorum eligere. & totum debitũ exi-
gere: ceſsione uidelicet ab eo aduerſus cæ-
teros tutores ſeu curatores actionũ ei com
petentium facienda. In diuiſionem autem
adminiſtratione deducta, ſiue à præſide, ſi-
ue à teſtatoris uoluntate: unumquenq; pro
ſua adminiſtratione conuenire poteſt, peri
culum inuicem tutoribus uel curatoribus
non ſuſtinentibus: niſi per dolum aut cul-
pam ſuſpectum non remouerunt, uel tardè
ſuſpicionis rationem mouerunt, cum alter
eorum non ſoluendo effectus eſt, uel ſuſpi-
cionis cauſam agendo ſua ſpõte iura pupil
li prodiderunt. Nec prodeſt eis dicentibus
eum contutoré ſuũ nõ adminiſtraſſe ees pu
pillares. Sin ueeò ipſi inter ſe res adminiſtra
tionis diuiſerũt: nõ prohibetur adoleſcens
unum ex his in ſolidum conuenire, ira ut a-
ctiones quas aduerſus alios habet, ad ele-
ctum transfeeat. *Concordat item l. 45. §. cũ in te-
ſtam. in fine. ff. de adminiſt. tut. cuius uerba uide J. cap.
13. quæſt. 2. exc. 5. Propoſitæ replicationis duplicatio
prima hæc eſt: Niſi nec à magiſtratu, nec à teſtatore in
ter tutores diuiſa ſit tutela, ſed illi inuicem eam diuiſe-
rint. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propoſitis
hiſce:* Sin uerò ipſi intee ſe tes adminiſtratio
nis diuiſerunt, non prohibetur adoleſcens
unum ex his in ſolidum conuenire. *Concor-
dat l. 5 ff. de magiſtratibus conueniendis, hiſce uerbis:*
Duo tutores partiti ſunt inter ſe adminiſtra
tionem tutelæ, alter ſine hæede deceſsit.
Quęſitum eſt utrum in magiſtrarũ, qui non
curaſſet ut caueretur, an in alterum tutoré
actio pupilli dari deberet? Iulianus reſpon-
dit, æquius eſſe in alterũ tutorem dari, quã
in magiſtratũ. debuiſſe enim eum, cũ ſciret
pupillo cautũ nõ eſſe, uniuerſa negocia cu-
rare: & in ea patte quam alteri tutori cõmi
ſiſſet, ſimilem eſſe ei qui ad adminiſtratio-
nem quotundam negociorum pupilli nõ
acceſsiſſet. nam etſi aliquã partem negocio
rum pupilli adminiſtrauerit, tenetur etiam
ob rem quam non geſsit, cum gerere debe-
ret. *Huius duplicationis triplicatio hæc eſt: Niſi non
tutores fuerint, ſed adminiſtratores reipublicæ. quæ
triplicatio approbatur l 45. §. 1. ff. de adminiſtr. tutor.
his uerbis:* Sẽpronij qui ex pollicitatione de-
bitor patriæ ſuæ exriterat, bona reſpublica
iuſſu præſidis poſſedit: quorum bonorum
magiſtratus reipublicæ tres curatores con-
ſtituerunt, qui apud Græcos uocantur *ἐπι-
μελητάς*: qui poſtea inter ſe ſine cõſenſu rei-
publicæ adminiſtrationẽ bonorũ Sempro-
nij diuiſerũt: ex quibus quidam cũ reliqua
traherẽt, idonei ipſo tẽpore adminiſtratio-
nis eſſe deſierũt: poſtea pupillus hęres Sem
pronij qui abſtẽtus erat, ab Imperatore im-
petrauit ur bona paterna ei reſtituerentur.
Quęro, an ex bonis eorũ qui idonei ſunt, in
demnirati pupilli proſpici debeat: cũ indi-
uiduũ his officiũ curæ à magiſtratibus iniũ
ctũ ſit? Paulus reſpondit, ſi pupillo in cura-
tores bonorum actiones decerni placuerit:
pro eius portione qui idoneus nõ ſit, magi
ſtratus

ſtratus conueniri oportere. Alia enim cauſa eſt tutorum, alia eorum qui reipublicæ negocia adminiſtrant. *Secunda propoſitæ replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi cum contutor deſineret eſſe ſoluendo, uel malè adminiſtraret, tutor qui alteram partem adminiſtrauit, eum ſuſpectum non fecit: uel ſuſpectum quidem fecit, ſed tardius, aut in ipſa poſtulatione ſuſpecti præuaricatus eſt. Hæc duplicatio approbatur l. 2. ibi: niſi per dolum. C. de diuidenda tutela, cuius uerba uide ſ. ead. replicat. Concordat l. 8. §. conſtat in fine. ff. de adminiſtrat. tutor. cuius uerba uide ſuprà cap. proxim. except. 16. Tertia duplicatio eſt: Niſi tutore ſimpliciter dato, alius poſtea curator ad augmenta datus ſit. hoc enim caſu nihilominus inter eos communicatur periculum. quæ duplicatio approbatur d. l. 8. §. fin. cuius uerba uide ſuprà cap. proxim. except. 15. Quarta duplicatio eſt: Niſi cum tutor unius partis, alterius partis tutorem inſtruere poſſet, uel promouere pupilli utilitatem, id non fecit. quæ duplicatio approbatur l. 38. §. hæres inſtitutus. ff. de adminiſtrat. tutor. cuius uerba uide ſuprà cap. 3. officio 11. reg. 3. Concordat l. 46. §. tutores ff. eod. tit. his uerbis.* Tutores dati ad res Italicas, inſtrumenta Romæ reperierunt, debitorum prouincialium ut pecunia Romæ, aut ubicunque petitum fuerit, ſoluatur: quæro, cum neque debitores in Italia eſſent, neque eorum prædia, an hæc exactio ad Italicæ rei tutores pertineat? Scæuola reſpondit, ſi prouincialis cõtractus eſſet, non pertinere: reſpicere tamen ad officium eorum, ne inſtrumentorum ignorantia contractus eos, ad quos adminiſtratio pertinet, lateret. *Concordat item l. 18. §. rerum. ff. eod. tit. cuius uerba uide ſuprà cap. 3. officio 17. Hæc de nona replicatione, eiusq; duplicationibus ſint dicta. Decima replicatio eſt: Niſi tutor ob ceſſationem ne ſuo quidem nomine teneatur. tunc enim nec ex contutoris facto poteſt conueniri. Hæc replicatio ipſo iure ſubſiſtit, eiusq; ſpecies ſunt exceptiones proximè ſequentes, item eæ quæ propoſitæ ſunt ſuprà cap. proxim. Vndecimæ replicationis loco notanda etiam eſt J. except. 6. Hactenus igitur de prima exceptione, eiusq; replicationibus ſit dictum. Sed & de ea uide plura ſuprà cap. 5. reg. 9. Secunda propoſitæ regulæ exceptio eſt: Niſi quidam tutorum nihil geſſerint, & honorarij fuerint tutores. tunc enim ij qui geſſerunt, in ſolidum conueniuntur alijs per exceptionem non geſtæ rei ſe defendentibus. quæ exceptio approbatur l. 8. in prin. C. de adminiſtrat. tutor. his uerbis:* Etſi ſciſſes te curatorem datum, nec adminiſtraſſes: cæteris curatoribus, & adminiſtrationem peragentibus & ſufficientibus damno præſtando, contra te actio dari non poteſt. *Concordat l. 4. §. illud. ibi: ſed enim. ff. rem pupilli ſaluam. cuius uerba uide J. cap. 12. quæſt. 3. reg. 1. item concordat l. 55. l. 2. in prin. C. ſi tutor non geſſerit, his uerbis:* Qui ſe non immiſcuerunt tutelæ uel curæ, ex perſona eorum qui geſſerunt, & idonei ſunt, non onerantur. Si qua uerò ſunt quæ cum geri debuerint, omiſſa ſunt: latæ culpæ ratio omnes æqualiter tenet. *Item concordat l. 3. C. de diuidenda tutela, his uerbis:* Licet tutorum conuentione mutuum periculum minimè finiatur: tamen eum qui adminiſtrauit, ſi ſoluendo ſit, primo in loco, eiusq; ſucceſſores conueniendos eſſe non ambigitur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi cæteri qui geſſerunt, non ſint ſoluendo. tunc enim is qui non geſſit, propoſita exceptione non defenditur, ſed in ſolidum tenetur. quæ replicatio approbatur l. 1. C. ſi tutor non geſſerit, his uerbis:* Certum eſt non ſolum eos qui geſſerunt, ſed etiam qui gerere debuerunt, tutelæ teneri etiam in ea quæ à contutoribus ſeruari non potuerunt: ſi modò cum ſuſpectos facere deberent, id officium omiſerunt. Tu autem etſi contra patronum tuum famoſam actionem inſtituere non potuiſti: prouidere tamen, ne quid tutelæ deeſſet, neceſſarijs poſtulationibus apud eum, cuius de ea te iuriſdictio fuit, potuiſti. *Concordat l. 38. §. in eum. ff. de adminiſtrat. tutor. his uerbis:* In eum qui tutelam gerere noluit, poſt cæteros qui geſſerunt actionem tutelæ dari placuit. Quod tamen ex tutela non peruenit ad eos, qui ſe negocijs miſcuerunt, ſed communi negligentia perijt: citra ſubſtitutionis ordinem æqualiter omnium periculum ſpectat. *Concordat item l. 3. §. ſi parens. ibi: nec quiſquam ff. eod. tit. cuius uerba uide ſ. cap. 1. officio 1. reg. 2. except. 2. item concordat Nouell. c. 118. §. ſed ſi multi, in fine. cuius uerba uide ſuprà lib. proxim. cap. 3. quæſt. 3. except. 8. item concordat l. 6. C. arbitrium tutelæ, his uerbis:* Cum interdictæ uenditionis uitium, etiam precij fraude tutor ueſter cumulaſſe proponatur: non dubitabit præſes prouinciæ, quando uenditionem confirmare uoluiſtis, reſiduum precium cum uſuris uenditæ à tutore poſſeſsionis celeriter nobis reſtitui iubere. Quod autem petitis, ab hæredibus eius qui uendit, precium uobis exolui, ſuperfluò à nobis deſideratis: quia nec præſidis experientiam poſsit hoc latere, tutores qui geſſerunt, ſiue eorum hæredes, ob ea negocia quæ per eos adminiſtrata ſunt, principali loco conueniri debere: cæteris ob culpæ rationem nõ ſeruati detrimenti periculo ſubſtitutis: uel ſi pariter adminiſtraſſe doceantur, etiam aduerſus unum, liberum experiundi arbitrium competere, ita ut actiones quas aduerſus alios habetis, ad electum transferantur. *Concordat item l. 4. §. illud. ff. rem pupilli ſaluam fore. cuius uerba uide J. cap. 12. quæſt. 3. reg. 1. Huius replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi is qui non geſſit, eum qui geſſit, ſuſpectum*

suspectam facere non potuit. quæ duplicatio approbatur, simul & distinguuntur l. 1. C. si tutor non gesserit. cuius uerba uide s. ead. repl. in prin. *Secunda replicatio est: Nisi non gerentis lata culpa sit. quæ replicatio approbatur l. 2. in fine C. d. tt. cuius uerba uide s. ead. except. repl. 2.* *Tertia replicatio est: Nisi omnes tutores simul non gesserunt. tunc enim omnes simul sunt conueniendi. quæ replicatio approbatur l. 37. ff. de administrat. tutor. cuius uerba uide s. ead. reg. in prin.* *Quarta replicatio est: Nisi de eo agatur quod nemo gessit. de eo enim omnes æqualiter tenentur. quæ replicatio approbatur l. 58. §. in eum. ff. de administrat. tutor. cuius uerba uide s. repl. 1. Concordat l. 55. §. inde in eo. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* In eo quod nemo gessit, non utique eius periculum est qui quædam gessit, sed communiter omnium. Exigi autem ab eo solo periculum ob alia quæ non gessit non oportet: nisi si qua talia sunt, quæ uel consummationem cœptorū ab eo desiderabant, uel ita coniuncta fuerunt, ut separari non deberent. *Quinta replicatio est: Nisi ipsi tutores inter sese tutelam diuiserint, & ita unus suam partem non gessit. Hæc replicatio reprobatur l. 5. C. de diuidenda tutela, cuius uerba uide s. ead. except. in prin.* *Sexta replicatio est: Nisi alter quædam gesserit. hoc enim casu æqualiter cum cæteris tenetur, quamuis pleraque non gesserit. quæ replicatio approbatur l. 5. in fine. ff. de magistratibus conueniendis. cuius uerba uide s. except. proxim. replic. 9. dupl. 1. Concordat l. 4. §. gessisse. ff. de administrat. tutor. cuius uerba uide suprà cap. 3. officio 1. reg. 1. except. 2. replic. 1. duplic. 2. Huius duplicatio proponitur in eo qui cum quædam gessisset, reipublicæ causa cœpit abesse. quæ approbatur l. 1. C. si tutor reipubl. cuius uerba uide suprà lib. proxim. cap. 6 quæst. 1. causa 38. except. 1.* *Septima replicatio: Nisi is qui non gessisse dicitur, alij tutelam gerendam mandauit. Hæc replicatio approbatur l. 54. in prin. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Tres tutores pupillo dati sunt; unus tutelam gessit, & soluendo non est; secundus tertio gerendam mandauit: tertius nihil omnino gessit: quæsitum est quatenus quisque eorum teneatur? Triphoninus respondit, non solum gessisse tutelam creditur is qui uel ipse gessit, uel alij gerendam mandauit: sed & qui satis à contutore accepit rem saluam pupillo futuram, eique permisit administrationem totius tutelæ: nec potest se defendere constitutionibus, quæ iubent antè conueniri eum qui gessit. *Concordat l. 4. §. gessisse. ibi: quod si quis. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà cap. 3. officio 1. replic. 1. except. 2. replic. 2.* *Octaua replicatio est: Nisi ab eo qui gessit, alter qui non gessit, satisdationem exegit. Hæc replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Sed & qui satis à contutore accepit rem saluam pupillo futuram, &c. *Nona replicatio est: Nisi is qui proposita exceptione utitur, à cæteris tutoribus rationes exigere iussus sit. quæ replicatio approbatur l. 26. §. honoris. ff. de testamentaria tutela, his uerbis:* Honoris causa tutor datus non uidebitur, quem pater à cæteris tutoribus, quibus negocia gerenda mandauit, rationes accipere uoluit. *Hæc de secunda exceptione, eiusq; replicationibus sint dicta.*

Tertia propositæ regulæ exceptio uidetur esse: Nisi unus tutorum noticiæ gratia sit datus. Hæc exceptio reprobatur l. 32. §. 1. ff. de testamen. tutela, his uerbis: Paulus respondit, eum quoque qui propter rerum noticiam tutor datus sit, perinde in omnibus & administrationis & accessionis iure conueniri posse atque cæteros tutores, qui eodem testamento dati sunt. *Concordat l. 2. C. de periculo tutor. his uerbis:* Et qui noticiæ causa liberti tutores dantur, quamuis soli administrandorum negociorum pupillorum siue adultorum facultatem interdum non accipiant propter tenuitatem sui patrimonij: periculo tamen omnes sunt obligati: siue ea quæ scire debent, ex utilitate eorum tutores siue curatores dissimulauerunt, aut fraudem aliquam adhibuerunt, uel cum alijs participauerunt, aut cum suspectos facere deberent, uel in officio muneris, uel debito obsequio cessauerunt. *Quarta exceptio est: Nisi unus ad litem tutor uel curator sit datus: hic enim partem non facit. quæ exceptio approbatur l. 3. C. de in litem dando, his uerbis:* Ad protegendam causam tutor siue curator datus, conueniri non potest administrationis periculo: cum sola suscepti negocij tutela mandata est. Si nihil igitur (ut allegas) præter negocium gessisti, frustra conueniris.

Quinta exceptio est: Nisi unus tutorum excusatus fuerit uel remotus. hic enim partem non faciet. quæ exceptio approbatur l. 22. C. de excusatio. tutor. his uerbis: Si tutor nominatus decreto præsidis, habens excusationem absolutus es: ad te non pertinere periculum administrationis manifestum est. *Concordat l. 10. ff. de suspectis tutoribus, his uerbis:* Decreto prætoris ut suspectus remotus periculum futuri temporis non timet: iniquum enim uidetur remoueri, quem tutela uel cura, in futurum autem non esse securum.

Sexta exceptio est: Nisi alter impuberis tutor, alter puberis curator fuerit, uel non eodem tempore tutelam uel curam gesserint. hoc enim casu non communicatur periculum. quæ exceptio approbatur l. 1. C. de administrat. tutor. his uerbis: Frustra times administrare res adolescentis, cuius curator es, ne ex hoc aliquis existimet commune periculum prioris temporis te recepisse: sed ea quæ agenda putas, age: & (quod magis interest omnium partium) insta

insta ut iudex inter te & tutores datus, quamprimùm partibus suis fungatur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi tutores post finitam tutelam desierint esse soluendo, curatore tutelæ actione agere cessante. tunc enim periculum ad curatorem spectat. quæ replicatio approbatur l. 52. in fine. ff. de administrat. tutor. cuius uerba uide suprà except. 1. replic. 4. Concordat l. 10. §. adolescens. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà cap. prox. except. 27. replic. 1.*

Septima exceptio est: Nisi tutela inter tutores fuerit diuisa. tunc enim non pro uirili parte tenentur, nec alter alterius factum præstat, sed quilibet pro sua quam administrauit parte conuenitur. quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt suprà exception. 1. replicat. 9. Hactenus de secunda regula, eiusq; exceptionibus sit dictum.

III. Regula. *De patre tutoris & ipso filio tutore. Pater regulariter filij sui nomine tenetur. quæ regula ipso quidem iure subsistit: uerùm eius exceptio hæc est, Nisi postquam emancipatus est filius, tutelam gesserit, uel dolo quid fecerit. quæ exceptio approbatur l. 6. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Si filiusfamiliâs tutelam administrauerit, & liberatus patria potestate dolo aliquid fecerit: an actio tutelæ patrem hoc nomine teneat quæritur? Et æquum est, ut eum duntaxat dolum pater præstet, qui commissus sit ante emancipationem filij. *Planè in quantum pater filij nomine teneatur, uide J. quæst. 5. reg. 9. Sed & filius ipse suo nomine tenetur. quæ regula approbatur l. 4. §. 1. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Filiumfamiliâs emancipatum, si tutelam administret, etiam directo teneri Iulianus putat. *Concordat l. 11. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. quæst. 5. reg. 9. In quantum autem teneatur filius, uide d. quæst. 5. reg. 10.*

IIII. Regula. *De domino serui pro tutore negocia pupilli gerentis. Hic quoque tenetur. quæ regula approbatur l. 1. §. proinde etsi. ff. de eo qui pro tutore. cuius uerba uide suprà cap. prox. except. 2. repl. 1. dupl. 1.*

V. Regula. *De fideiussore tutoris. Hic quoque tutelæ actione tenetur. quæ regula approbatur l. 4. §. fin. ff. de fideiussoribus tutor. his uerbis:* Fideiussores à tutoribus nominati, si præsentes fuerunt, & nõ contradixerunt, & nomina sua referri in acta publica passi sunt, æquum est perinde teneri atque si iure legitimo stipulatio interposita fuisset. Eadem causa uidetur affirmatorum, scilicet quia cùm idoneos esse tutores affirmauerint, fideiussorum uicem sustinent. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi stipulatione non interueniente, fideiusserint. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis. Secunda exceptio est: Nisi prius tutor ipse non sit conuentus. Hæc exceptio reprobatur quidem iure antiquo l. 1. C. de fideiussor. tutor. his uerbis:* Eligere debes utrum cum ipsis tutoribus uel curatoribus seu hæredibus eorum, an cum his qui pro ipsis se obligauerunt, agere debeas, uel (si ita malis) diuidere actionem. nam in solidum & cum reo & cum fideiussoribus agi iure non potest. *Iure autem nouo exceptio proposita approbatur Nouell. c. 4. §. in prin. usque ad §. quod autem. de quo alibi.*

Tertia exceptio est: Nisi cum tutore actum sit, & ab eo solutum. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce: Nam in solidum & cum reo & cum fideiussoribus agi iure non potest. *Concordat l. 2. C. eod. tt. his uerbis:* Non est ambigui iuris electo reo & soluente fideiussorem liberari. Ideo etsi simpliciter acceptus est fideiussor in id, quod tutor seu curator debiturus esset, cum proponas tutorem seu curatorem damnatum soluisse: quid dubium est liberatum esse fideiussorem? Planè si stipulatio rem saluam fore interposita est, uel cautum est in id quod à tutore seu curatore seruari non potest: manet fideiussor obligatus ad supplendam tibi indemnitatem. *Quarta exceptio est: Nisi mulier pro tutore fideiusserit. quæ exceptio approbatur l. 1. C. si mater indemnitatem promisit, his uerbis:* Suo potius periculo magistratus tutores quos petijsti dederunt, quàm tu contra sexus conditionem alicui ex ea obligatione obstricta es. quod tuo periculo tutores filijs tuis dari postulasti. *Quinta exceptio est: Nisi ex eo agatur, quod tutor finita tutela præter officium gessit. Hæc exceptio approbatur l. 45. §. Paulus. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Paulus respondit, propter ea quæ post pubertatem nulla necessitate cogente sed ex uoluntate sua tutor administrauit: fideiussorem qui saluam rem fore cauit, non teneri. *Sexta exceptio est: Nisi ex eo agatur, quod tutor extra suam partem uel regionem administrauit. quæ exceptio approbatur l. 50. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà reg. 2. except. 1. replic. 9. Septima exceptio est: Nisi pluribus fideiussoribus existentibus, unus ex ijs in solidum conueniatur. Hæc exceptio reprobatur l. 12. ff. rem pupilli saluam fore, his uerbis:* Si plures fideiussores à tutore pupillo dati essent, non esse distinguendum Paulus ait: sed in unum dandam actionem, ita ut ei qui conueniretur, actiones præstarentur. Nec quisquam putauerit ab iure discessum, postquam pro ea parte placuit tutores condemnari, quam administrauerunt: & ita demum in solidum, si res à cæteris non seruentur, aut idonea culpa detegatur, quòd suspectum facere supersederint. nam æquitas arbitrij, atque officium boni uiri uidetur eam formam iuris desiderasse. Cæterùm fideiussores ciuiliter in solidum obligati, cæteris

teris quidem agentibus, ut diuidatur actio, impetrare possunt: pupillo uerò agente, qui non ipse contraxit, sed in tutorem incidit, & ignorat omnia, beneficium diuidendæ actionis iniuriam habere uisum est: ne ex una tutela causæ plures, uariæque quæstiones apud diuersos iudices constituerentur. *Planè uidetur admitti exceptio proposita, si non pupillus, sed eius hæres agat. uerùm distinctio hæc reprobatur l. 32. §. hæredibus. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Hæredibus quoq; pupillorum electio eadem aduersus tutores, cum quo potissimum consistere uelint, comperit: quæ ipsis quorum tutela administrata fuit. *Planè admittitur exceptio proposita, si adulto facto pupillo, fideiussores nouauerint contractum. quæ distinctio approbari uidetur l. 7. ff. de fideiussoribus tutor. his uerbis:* Si fideiussores qui rem saluam fore pupillo cauerant, ut tutorem adolescens antè conueniret petierunt, atque ideo stipulanti promiserunt, &c. *Octaua exceptio est: Nisi aduersus ipsum tutorem agi non potuit. tunc enim sine dubio nec aduersus eius fideiussorem actio danda. cuius exceptionis species in præcedentibus sunt propositæ. Plura de regula proposita uide ȷ. quæst. 5. reg. 12. item ȷ. cap. 12.*

V I. *Regula. De nominatore tutoris. Hic quoque actione tutelæ tenetur. Quæ regula ipso quidem iure subsistit: uerùm eius exceptio prima hæc est, Nisi non prius tutor ipse, eiusq; fideiussor & collega sit conuentus quæ exceptio approbatur l. 4. C. de magistratibus conueniendis. cuius uerba uide ȷ. cap. 13. quæst. 2. except. generali 4. Altera exceptio est: Nisi alius, non is qui conuenitur, nominauerit tutorem. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius replicatio hæc est: Nisi alius rei conuenti mandatu nominauerit. quæ replicatio approbatur l. 2. ff. de fideiussor. tutor. his uerbis:* Postulare tutorem uidetur, & qui per alium postulat: item nominare, & qui per alium hoc idem facit. *Tertia exceptio est: Nisi mater tutorem nominauerit. quæ exceptio approbatur l. 3. C. si mater indem. promisit, his uerbis:* Ob tutorem non idoneum à matre petitum, frustra uobis eam teneri contendiris, cum non nisi specialiter eius periculo dari decreto fuerit comprehensum, ex ea obligatione obstricta sit. *Concordat l. 1. C. eod. tit. cuius uerba uide s̄. reg. proxim. exception. 4.*

V I I. *Regula. De magistratu qui tutorem dedit. hic quoq; tenetur actione, quæ dicitur subsidiaria. de qua dicetur ȷ. cap. 13.*

V I I I. *Regula. De eo qui tutores idoneos esse affirmauit. Hic quoq; tanquam fideiussor tenetur. quæ regula approbatur l. 4. §. fin. ff. de fideiuss. tutor. cuius uerba uide s̄. reg. 5. in prin.*

I X. *Regula. De eo qui suscepta administratione tutori indemnitatem promisit. Hic tutelæ actione non tenetur. quæ regula approbatur l. 9. C. arbitrium tutelæ, his uerbis:* Tutorem quondam, ut tam rationem, quàm si quid reliquorum nomine debet, reddat, apud Prætorem conuenire potes. quamuis enim matrem tuam susceptis bonis uestris indemnitatem pro hac administratione tutori se præstituram promisisse proponatur: tamen aduersus tutorem tibi tutelæ, non aduersus matris successores ex stipulatu competit actio. *Planè ipsi tutori aduersus eum qui indemnitatem promisit, datur actio: de quo dicetur ȷ. quæst. 8. reg. 2.*

X. *Regula. De fisco ad quem bona tutoris peruenerunt. Aduersus hunc quoque tutelæ actio competit. quæ regula approbatur l. 9. §. penult. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide ȷ. quæst. 6. reg. 1. except. 3. concordat l. 2. C. ad l. Iuliam de ui publica. cuius uerba uide suprà lib. 4. cap. 2. quæst. 5. reg. 3. Hactenus aduersus quos tutelæ actio competat, sit dictum.*

IIII. APVD QVEM TVTElæ actio competit?

Si plures tutores, uel unius tutoris plures hæredes, diuersi fori conueniantur, apud eundem iudicem omnes sunt conueniendi. quæ regula approbatur l. 5. C. arbitrium tutelæ, his uerbis: Omnes tutores, seu hæredes eorum qui administrauerunt tutelam, ad eundem iudicem ire debere iam pridem constitutum est. Cum igitur patrem tuum cum alio tutelam administrasse allegas: præses prouinciæ eundem iudicem aduersus te atque hæredes contutorum patris tui dare debebit, quatenus quisque condemnari debeat, examinaturum. *Ait Imper.* Constitutum est. *Scilicet per ea quæ habentur s̄. lib. 5. cap. 2. quæst. 1. in fine, replic. 1.*

V. QVID VENIAT IN tutelæ actione?

I. *Regula. De eo quod interest. Hoc uenit in actione proposita petendum. quæ regula approbatur l. 6. in prin. ibi: si quis igitur. ff. de administrat. tutor. cuius uerba uide s̄. cap. 2. quæst. 5. reg. 1. Concordat l. 4. ibi: nec ad rem facit. C. arbitrium tutelæ. cuius uerba uide s̄. cap. 3. officio 11. reg. 2. Concordat item l. 17. cum lege sequente. ff. locati. cuius uerba uide alibi.*

I I. *Regula. De eo quanti in litem iuratur. Hoc quoque in actione proposita uenit. quæ regula approbatur d. l. 6. in prin. Concordat l. 1. C. de in litem iurando, his uerbis:* Aduersus hæredem tutoris ad transferendam tutelam iudicem accipiens, tempore litis ad puberem instrumēta pertinētia restitui desiderabis. Quòd si dolo non exhibeantur, in litem iurandi tibi facultas erit, modò si quondam pupillo debitam affectionem ad uincula quoq; religionis extendere uolueris. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi actor in litem iurare nolit. quæ exceptio approbatur l. 2. C. d. tit. his uerbis:* Is qui rationes tutelæ seu curæ reposcit,

ſcit, inuitus in litem iurare compelli nõ poteſt. Sed uolena ita demum audiendus eſt, ſi hæres per longam ſucceſsionem tutoris inſtrumenta pupillaria dolo uel circumueniendi pupilli gratia exhibere non uult. Si uerò neque fraus, neque dolus hæredis conuincitur: omiſſa iuriſiurandi facultate, iudex de ueritate cognoſcet, quæ etiam argumentis liquidis inueſtigari poteſt. *Secunda exceptio eſt: Niſi reus ſine dolo malo non reſtituat. Quæ exceptio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Sed uolens ita demum, &c. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi tutor ipſe non hæres eius conueniatur. tunc enim ob culpam etiam eius iuratur in litẽ. Quæ replicatio approbatur l. 4. C. d. tt. his uerbis:* Alio iure eſt tutor, alio hęres eius. Tutor enim inuentarium cæteraq; inſtrumenta ſi non proferat, in litem iuſiurandum, aduerſus ſe poteſt admittere. At enim hæres eius ita demum, ſi reperta in hæreditate dolo malo non exhibeat. *Secunda replicatio eſt: Niſi lite cum tutore conteſtata, aduerſus hæredem agatur. tunc enim, quãuis ob culpam, etiam aduerſus hæredem iuratur in litem. Quæ replicatio approbatur d. l. 4. his uerbis:* Sed cum aduerſua ipſum tutorem litem conteſtatam eſſe dicatis, transferentibua uobis in hæredes eius actionẽ, præſes prouinciæ partes ſuaa exhibebit, non ignorãs niſi exhibeantur inſtrumenta, quatenus iuxta formam cõſtitutionum partes ſuas debeat moderari. *Concordat l. ult. §. Paulus reſpondit. ff. de fideiuſſoribus tutorum. cuius uerba uide ſ. queſt. 3. reg. 1. except. 5. Tertia replicatio eſt: Niſi ex dolo defuncti tutoris agatur. tunc enim quamuis hæres conuentus nihil dolo fecerit, uidetur tamen aduerſus eum in litem iurandum. Hæc replicatio reprobatur l. ult. C. de in litem iurando, his uerbis:* Licet aduerſus hæredem ob non factum inuentarium iuſiurandum in actione tutelæ prętermitti placuerit: iudicem tamen ex eo dolo tutoris alijs indicijs inſtructum, aduerſus eos ferre ſententiam conuenit. *Planè admittitur replicatio propoſita, ſi lis cum defuncto tutore ſit conteſtata. nam cum hoc caſu ex culpa tutoris aduerſus hæredem eius iuretur in litem, ut dictum ſ. repl. prox. multo magis ex dolo defuncti iurabitur. Hæc de ſecunda exceptione. Tertia exceptio eſt: Niſi inter partes in contrarium ſit actum. Hæc exceptio reprobatur l. 5. C. de in litẽ iurando, his uerbis:* Summa ſententia comprehenſa, quam ceſſantibus curatoribus quondam tuis iudex ſecutus, iuriſiurandi à te prolati religionem in cõdenationem deduxit, minui pacto non potuit.

III. *Regula. De eo quod tutor non percepit, de eo reſtituendo non tenetur. Quæ regula cum per ſe ſubſiſtat, recipit exceptionem hanc: Niſi fructus bona fide ex fundo percipi potuerunt. tunc enim præſtandi à tutore, quamuis eos non perceperit. Quæ exceptio approbatur l. 31. §. Modeſtinus. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Modeſtinus reſpondit, tutorem, eorum redituum nomine rationem pupillæ reddere debere, qui ex fundo bona fide percipi potuerunt. Item reſpondit: Si minus à ſeruo (pupillæ puta) tutor recepit, quàm bona fide ex fundo percipi potuit: ex eo de quo pupillæ ſit obſtrictus, quantum ex peculio ſerui ſeruari poſsit, eidem tutori proficere debere: ſcilicet ſi non perdituro ſeruo adminiſtrationẽ credidit. *Secunda exceptio eſt: Niſi contutor rei cõuenti, qui ſoluendo eſſe deſijt, percepit. de hac re dictum ſuprà quæſt. 3. reg. 2.*

De uſuris.

IIII. *Regula. Etiam uſuræ in tutelæ actionem ueniunt. Quæ regula approbatur l. 2. in prin. C. de uſuris pupillaribus, his uerbis:* Eius quod ex cauſa tutelæ debetur, uſuras præſtari oportere dubium non eſt. *Concordat l. 34. ff. de uſuris. cuius uerba uide in Comment. de legatis cap. 14. reg. 11. except. 1. Ait Imp.* Eius quod ex cauſa tutelæ debetur. *Huius ſpecies prima eſt: Si pecuniã pupillarem tutor in ſuos uſus conuerterit. Quæ ſpecies proponitur & approbatur l. 6. §. pecuniæ. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Pecuniæ quam in uſus ſuos uerterũt tutores, legitimas uſuras præſtant. Sed hoc ita demum, ſi euidenter doceantur, pecuniam in uſus ſuos uertiſſe. Cæterùm non utique qui non fœnerauerit, uel non depoſuerit, in ſuos uſus uertit: & ita diuus Seuerus decreuit. Doceri igitur debet, in uſus ſuos pecuniam uertiſſe. *Concordat l. 1. C. de uſuris pupillaribus, his uerbis:* Tutorem uel curatorem pecuniæ, quam in uſus ſuos conuertit, legitimas uſuras præſtare debere olim placuit. *Huius ſpeciei exceptio prima hæc eſt: Niſi non euidenter probetur, pecuniam in tutoris uſum uerſam. Quæ exceptio conſtat ex uerbis iam propoſitis. Secunda exceptio uidetur eſſe: Niſi uſuras nomine pupilli perceptas tutor in uſus ſuos conuerterit. Hæc exceptio reprobatur l. 6. §. ſi uſuras. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Si uſuras exactas tutor uel curator uſibus ſuis retinuerit, earum uſuras agnoſcere eum oportet. Sanè enim parui refert, utrum ſortem pupillarem, an uſuras in uſus ſuos cõuerterit. *Concordat l. 57. §. ex duobus. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſuprà cap. 3. officio 6. reg. 1. except. 3. concordat item d. l. 57. §. fin. his uerbis:* Quæſitum eſt, an uſurę pupillaris pecunię, quas tutores debuerunt, cum ad curatorem transferuntur, in ſortem computantur, & uniuerſæ ſummæ uſuras debere curatores incipiant? Scæuola reſpondit, omnis pecuniæ quæ ad curatores tranſit, parem cauſam eſſe:

quia omnis ſors efficitur. Tertia exceptio eſt: Niſi tutor pecuniam pupillarem ſuo nomine fœnerauit. Quæ exceptio approbatur l. 45. §. tutorem. ff. d. tt. his uerbis: Turorem qui pecuniam pupillarem, quamuis ſuo nomine fœnerauit, non uideri contra conſtitutiones feciſſe, quæ prohibenr pecuniam pupillarem in uſus ſuos conuertere. Concordat l. 15. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſuprà lib. prox. cap. 1. quæſt. 8. reg. 3.

Quarta exceptio eſt: Niſi tutor contra de ſuo in uſus pupillares uerterit. Quæ exceptio approbatur l. 3. §. planè ff. de contraria tutelæ actione. cuius uerba uide ſuprà capite 3. officio 6. regula prima, except. 4.

Quinta exceptio eſt: Niſi cum tutor pecunia pupillari ſuo nomine rem ſibi emiſſet, pupillus malit rem emptam ſibi reſtitui. Quæ exceptio approbatur l. 3. C. arbitrium tutelæ. cuius uerba uide infrà regula 13. Hæc de prima propoſitæ regulæ ſpecie. Secunda ſpecies eſt: Si tutor pecuniam pupillarem non fœnerauit. Hæc ſpecies proponitur & approbatur l. 57. §. pupillo. ff. de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide ſuprà cap. 3. officio 6. regula prima. Concordat l. 14. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſuprà d. regula prima. Huius ſpeciei exceptio hæc eſt: Niſi idoneis nominibus credi non potuit. Quæ exceptio approbatur l. 3. C. de uſuris pupillar. his uerbis: Si pecuniam pupillarem neque idoneis hominibus credere, neque in emptionem poſſeſsionum conuertere potuiſti: non ignorabit iudex uſuras eius à te exigi non oportere. Planè ſpecies propoſita mutata eſt Nouell. c. 72. §. quis uerò grauaté. de qua re uide ſuprà capite 3. officio 6. regula 1. in fine.

Tertia ſpecies eſt. Si tutor pecuniam pupillarem ad prædiorum comparationem non depoſuit, uel depoſita pecunia pupillo prædia non comparauerit. Hæc ſpecies proponitur l. 6. §. ſi poſt. ff. de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide ſuprà capite tertio. officio ſeptimo, regula prima. Concordat d. l. 6. §. ſi deponi. cuius uerba uide J. Huius ſpeciei exceptio hæc eſt: Niſi per tutorem non ſtet, quo minus prædia comparet. Quæ exceptio approbatur d. §. ſi poſt, in fine. Concordat l. 3. C. de uſuris pupillaribus. cuius uerba uide ſuprà ſpecie prox. planè & hæc ſpecies hodie mutata eſt. de qua re uide ſuprà cap. 3. officio 7. reg. 1. in fine.

Quarta ſpecies eſt. Si tutor pecuniam pupillarem penes ſe eſſe falſo neget. Hæc ſpecies approbatur l. 6. §. idem ſolem. ff. de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide J. reg. 6. except. 4.

Quinta ſpecies eſt. Si tutor debitor patris pupilli à ſeipſo debitum non exegerit. Hæc ſpecies proponitur l. 6. §. uertiſſe. item l. 8. §. ſed ſi ſub. ff. de adminiſtr. tutor. de qua re uide J.

Exceptiones propoſitarum ſpecierum generales.

Planè propoſitæ regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi tutor in res pupillares de ſuo ſumptus fecerit. Quæ exceptio approbatur l. 3. §. planè. ff. de contraria tutelæ actione. cuius uerba uide ſuprà capite 3. officio 6. regula 1. exceptione 4.

Secũda exceptio uidetur eſſe: Niſi circa uſuras nomine pupilli perceptas, ſit admiſſum. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ propoſita ſunt paulo ſuperius ſpecie 1. except. 2.

Tertia exceptio uidetur eſſe: Niſi non tutelæ, ſed pro tutelæ actione agatur. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. in protutelæ. ff. de eo qui pro tutore, his uerbis: In protutelæ iudicio uſuræ quoque ueniunt.

V. Regula. Qui teneantur ad uſuras ex propoſita actione?

1. De contutore. Contutor quoque alterius tutoris nomine conuentus, in uſuras eius nomine tenetur. Quæ regula approbatur l. 6. §. penult. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis: Si turor pro conturore condemnetur, an eriam in uſuras condemnandus ſit quæritur? & placet (ut multis reſcripris continetur, & Papinianus lib. XII. Quæſtionum ait) etiam in uſuras eum còndemnandum, ſi ſuſpectum facere ſuperſédit: & quidem eas demum uſuras cogendum præſtare, quas ex ſua etiam adminiſtratione cogeretur. Concordat l. 2. C. de uſuris pupillaribus, his uerbis: Eius quod ex cauſa tutelæ debetur, uſuras præſtari oportere dubium non eſt: quamuis alijs pro participe muneris neceſsiras ſolutionis irrogetur: quia non id aliàs contingit, quàm ſi ceſſatio conturoris in ſuſpecto faciendo computari poſsit.

2. De fideiuſſore tutoris proponitur l. 3. ff. de fideiuſſorbus tutor. his uerbis: Etiam fideiuſſorem & hæredes fideiuſſoris ad eandem rationem uſurarum reuocandos eſſe conſtat, ad quam & turor reuocatur.

3. De hærede tutoris. Hic quoque ad uſuras præſtandas tenetur. Quæ regula approbatur l. 4. §. uſuras. ff. de fideiuß. tutor. his uerbis: Vſuras quoque eius pecuniæ, quam pupillarem agitauit, præſtare debet hæres tutoris. Quantas aurem & cuius temporis uſuras præſtare debeat, ex bono & æquo conſtitui ab iudice oportet. Plura de hærede tutoris uide J. reg. 8.

VI. Regula. Quantas uſuras tutelæ actione conuentus præſtare teneatur? Regulariter quidem uſuræ præſtantur ſecundum morem & conſuetudinem regionis leuiores. Quæ regula approbatur l. 6. §. quæ ſint autẽ, in fine. ff. de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide J. except. prox. Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi ob id agatur, quod quis pecuniam pupillarem in uſus ſuos conuertiſſe dicatur. tũnc enim legitimæ ſeu pupillares uſuræ maiores debentur. Quæ exceptio approbatur d. l. 6 J. pecuniæ. cuius uerba uide ſuprà reg. 4. ſpecie 1. in prin. concordat

d. l. 6,

d.l. 6.§. quæ sint autem, his uerbis: Quæ sint autem pupillares usuræ, uidendum est? Et apparet hanc esse formam usurarum, ut eius quidem pecuniæ, quá quis in usus suos conuertit, legitimam usuram præstet. Sed etsi negauit apud se esse pecuniam, & prætor pronunciauit contra eum: legitimam soluere debebit: uel si moram depositioni fecit, & prætor irrogauit ei legitimas. Sed etsi dum negat aliquam quantitatem penes se esse, pupillis ad onera sua expediendа imposuit necessitaté, mutuá pecuniam legitimis usuris accipiendi: tenebitur in legitimis. Item, si à debitoribus legitimas exegit. Ex ceteris causis secundum morem prouinciæ præstabit usuras, aut quincunces, aut trientes, aut si quæ aliæ leuiores in prouincia frequentantur. *Concordat l. 37. ibi: quoniam & ubi. ff. negociorum gestorũ. cuius uerba uide alibi. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi tutor pecuniam pupillaré à contutoribus suis mutuã acceperit. Quæ replicatio approbatur l. 53. ff. de administr. tut. his uerbis*: Non existimo maximis usuris subijciendum eum, qui à contutoribus suis mutuam pecuniam pupilli accepit, & cauit, certasque usuras promisit, quas & alij debitores pupillo dependunt: quia hic sibi non consumpsit, nec clàm, ne quasi sua pecunia licenter abutitur: & nisi his usuris à contutore mutuam ei daretur, aliunde accepisset. Et multum refert, palàm aperteque debitorem se, ut extraneum & quemlibet faceret pupillo: an sub administratione tutelæ, pupillique utilitate, latenter sua commoda pecunia pupilli iuuaret. *Secunda replicatio est: Nisi tutor non clàm, sed palàm & bona fide pecuniam pupillarem in suos usus conuertat. Quæ replicatio ex uerbis iam propositis constat: de qua re plura uide suprà cap. 7. quæst. 2. reg. 1. except. 5. repl. 5.*

Tertia replicatio est: Nisi testator permiserit tutori pecuniam pupillarem in causam mutui habere. Quæ replicatio approbatur l. 46. §. præfectus. ff. de administr. tutor. his uerbis: Præfectus legionis ita testamento cauit, Volo ut sit in arbitrio tutorum filij mei, si uoluerint huius summæ uncias inferre usurarum nomine, ita ne numi dispergantur. Quæro, si apparuerit pecunia fœnerata à tutoribus: iudicio tutelæ uncias usuras, an uerò eas quas stipulati sunt, præstare debeant? Scæuola respondit, si secundum uoluntatem defuncti elegissent usurarum præstationem, neque pupilli nomine in fœnus dedissent: id præstari, quod testator uoluisset.

Quarta replicatio est: Nisi tutor pecuniã pupillarem suo nomine fœnerauit. tunc enim non in maiores usuras tenetur, quàm percepit, non in pupillares. Quæ replicatio approbatur l. 45. §. tutorem. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà regula 4. specie 1. except. 3. concordat item l. 6. §. si tutor. ff. eod. tit. cuius uerba uide suprà lib. prox. cap. 1. quæst. 8. reg. 3. except. 1. repl. 2.

Quinta replicatio est: Nisi tutela finita sit. eius enim temporis, quod post finitã tutelã currit, leuiores usuræ præstandæ uidentur. Verùm replicatio hæc reprobatur l. 45. §. quæsitum. ff. de administr. tutor. his uerbis: Quæsitum est, an eius pecuniæ qua tutor usus est, post finitam quoque tutelam in diem iudicij accepti easdem usuras præstare debeat? Paulus respondit, finita administratione eas usuras deberé computari, quæ in tutelæ iudicio computantur.

Sexta replicatio est: Nisi cum tutor debitor patris pupilli esset, sibi ipsi non soluit. Hæc replicatio approbatur l. 6. §. uertisse. ff. de administr. tutor. his uerbis: Vertisse in suos usus non accipimus eum, qui debitor patris pupilli fuit, deinde ipse sibi non soluit. hic enim eas usuras præstabit, quas patri promiserat. *Concordat l. 37. §. sed quas usuras. ff. negociorum gestorum. cuius uerba uide alibi. Sanè si sub usuris grauioribus, quàm sunt pupillares, tutor patri pupillorum fuit obligatus, etiam ad istas, non pupillares usuras tenetur. quod approbatur l. 8. §. sed si sub. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà cap. 5. reg. 2. Hæc de prima propositæ regulæ exceptione, eiusq; replicationibus sint dicta.*

Secunda exceptio est: Nisi tutor pecuniam pupillarem non fœnerauit, & ob eam causam conuenlatur. Hæc exceptio uidetur reprobari l. 6. §. pecuniæ. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà regula 4. specie 1. in prin.

Tertia exceptio uidetur esse: Nisi tutor debitor patris pupilli pecuniam sibi non soluit. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ proposita sunt suprà exceptione 1. repl. 6.

Quarta exceptio est: Nisi tutor pecuniã pupillarem ad prædiorum comparationem non deposuit. Hæc exceptio approbatur l. 6. §. si deponi. ff. de administr. tutor. his uerbis: Si deponi oporteat pecunias ad prædiorum comparationem, si quidem factum est, usuræ non currẽt: sin uerò factum non est, siquidem nec præceptum est ut deponantur, pupillares præstabuntur. Si præceptum est, & neglectum: de modo usurarum uidendum est. Et solent prætores comminari, ut si non fiat depositio, uel aliquanto tardius fiat, legitimæ usuræ præstentur. Si igitur comminatio intercessit, iudex qui quandoq; cognoscet, decretum prætoris sequetur. Idem solent facere prætores etiam circa eos tutores, qui negant habere ad alendos pupillos penes se aliquid: ut quidquid

cõstiterit penes eos esse, eius grauissima usura pẽdatur: & hoc persequi oportere iudicem palàm est, cum alia etiam pœnę adiectione: residuatum autem summarum pupillares usuras pẽdi oportet. *Planè exceptio proposita hodie mutata est, ut ostensum paulo superius reg. 4. specie 3.*

Quinta exceptio est: Nisi tutor falso neget pupillarem pecuniam penes se esse. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce: Idem solent facere, &c. *Concordat d. l. sexta. §. quæ sint. cuius uerba uide suprà ead. regula, exceptione 1. in prin.*

Sexta exceptio est: Nisi à debitoribus pupillaribus maiores usuras tutor percepit. Quæ exceptio approbatur d. §. quæ sint. ibi: Item si à debitoribus legitimas exegit. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi testator sub minoribus usuris pecuniam pupillarem tutori permiserit. tunc enim quamuis ille maioribus usuris eam fœnerauerit, tamen eæ tantum debentur, quas testator uoluit. Quæ replicatio approbatur l. 46. §. præfectus. ff de administr. bonorum. cuius uerba uide suprà except. 1. repl. 3.*

Secunda replicatio est: Nisi pupillus cæterorum nominum minus idoneorum periculum non suscipiat. Hæc replicatio approbatur l. 6. §. si tutor. ff. d. tt. cuius uerba cum concordantibus uide suprà lib. prox. cap. 1. quæstione octaua, regula tertia, exceptione prima, repl. 2.

Tertia replicatio est: Nisi tutor pecuniã sibi cum pupillo communem proprio nomine fœnerauerit. Hæc replicatio approbatur l. 46. §. altero. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide infrà regula 13. exceptione 1.

VII. Regula. *À quo tempore usuræ in actione proposita currere incipiant? Post duos menses, ab eo tempore, quo pecuniam pupillarem accepit, uel exigere potuit connumerandos usuræ currere incipiunt. Quæ regula approbatur l. 6. §. usuræ. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Vsuræ à tutoribus non statim exiguntur, sed interiecto tempore ad exigendum, & ad collocandum, duorum mensiumque idque in iudicio tutelæ seruari solet. Quod spacium seu laxamentum temporis tribui non oportet his, qui numos impuberum uel adolescentum in suos usus conuerterunt. *Planè sex mensium spacium datur l. 14. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà capite tertio, officio sexto, regula prima. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi usuræ ob id exigantur, quòd tutor pecuniam pupillarem in suos usus conuerterit. tunc enim statim currere incipiunt. Quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Quod spacium seu laxamentum temporis tribui non oportet his, qui numos impuberum uel adolescentum in suos usus conuerterunt.

VIII. Regula. *Ad quod tempus usuræ currant? Etiã post finitã tutelã in diem, quo tutela restituitur, currunt. Quæ regula approbatur l. 6. §. fin. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Sciendum est tutorem & post officium finitum usuras debere in diem, quo tutelam restituit. *Concordat l. 45. §. quæsitum. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà regula 6. exceptione prima, replicatione quinta. item concordat l. 1. §. fin ff. de usuris, his uerbis:* Iudex iudicij bonæ fidei non rectè iubebit interponi cautiones, ut si tardius sententiæ condemnatus paruerit, futuri temporis pendantur usuræ: cum in potestate sit actoris iudicatum exigere. Circa tutelæ tamen restitutionem pro fauore pupillorum latior interpretatio facta est. nemo enim ambigit hodie, siue iudex accipiatur, in diem sententiæ: siue sine iudice tutela restituatur, in eum diem quo restituit, usuras præstari. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi non per tutorem, sed per aduersarium stet, quo minus tutelam restituat. Quæ exceptio approbatur d. §. fin. his uerbis:* Planè si tutelæ iudicio nolentem experiri, tutor ultrò conuenerit, & pecuniam obtulerit, eamque obsignatam deposuerit: ex eo tempore non præstabit usuras. *Concordat l. 27. §. tutor. cum lege sequente. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Tutor qui post pubertatem pupilli negociorum eius administratione abstinuit, usuras prętare non debet, ex quo obtulit pecuniam. Quinetiam iustius uidetur mihi, eum per quem non stetit, quo minus cõuentus restitueret tutelam, ad prętationem usurarum non compelli. Maximeque hæredem tutoris. nam periniquum est, eum fortè cui post uiginti annos uel amplius in mentem uenit tutelam reposcere, etiam usuras postulare. *Concordat item l. 4. C. de usuris pupillaribus, his uerbis:* Pupillus agere uobiscum actione tutelæ compelli non potest. Verùm aduersus futuram calumniam, ut si quid ei debetis, eius cursus inhibeatur usurarum, denunciationibus frequenter interpositis, ad iudicium eum prouocate, ac si rem dissimulatione proferat, actis apud præsidem prouinciæ factis uoluntatis uestræ rationem declarate: quo facto, tam uobis ipsis quàm securitati filiorum uestrorum consuletis. Quod & in curatoribus locum habet. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi tutor oblatam pecuniam non deponat. Quæ replicatio approbatur d. l. 27. §. fin. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Vlpianus notat. Non sufficit obtulisse, nisi & deposuit obsignatam tuto in loco.

Secunda exceptio uidetur esse: Nisi mortuo testatore

tore hæres eius in restituenda tutela negligens fit: hoc enim casu quia negligentia hæredi tutoris non imputatur per ea quædicta sunt suprà quæst 3. regula 1. except. 2. uidetur nec usuras aduersus eum currere. uerùm ratione hac non obstante, exceptio proposita reprobatur l. 6. §. pecuniæ quæ in arca. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide d. except. 2. repl. 4. Hactenus de usuris, an & quatenus in tutelæ actione ueniunt, sit dictum.

IX. *Regula. Si pater tutoris actione proposita conueniatur, non nisi de peculio tenetur. Quæ regula approbatur l. 11. cum lege sequente. ff. de tutelæ actione, his uerbis*: Si filius familiâs turelam administrauerit, deinde fuerit emancipatus: remanere eum tutorem Iulianus ait. Et cum pupillus adoleuerit, agendum esse cum eo, eius quidem temporis nomine, quod est ante emancipationem, in quantum fácere potest: eius uerò quod est post emancipationem, in solidum: cum patre uerò, duntaxat de peculio actio datur. manere enim aduersus eum etiam post pubertatem de pecnlio actionem. Neque enim antè annus cedit, intra quem de peculio actio datur, quàm tutela fuerit finita. Filius autem tutor propter hoc suum factum cum patre agere non potest ante pubertatem: quia nec finita tutela hoc ab eo exigi potest. *Concordat l. 36. §. fin. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà cap. prox. excep. 14. repl. 1. Propositæ regulæ exceptio hæc est: Nisi pater tutelam agnouerit. tunc enim in solidum tenetur. Quæ exceptio approbatur l. 7. ff. de tutelis, hisce uerbis*: Si filiusfamiliâs turor à prætore datus sit, siquidem pater tutelam agnouit, in solidum debet teneri: Si non agnouit, duntaxat de peculio. agnouisse autem uidetur, siue gessit, siue gerenti filio consensit, siue omnino tutelam attigit. Vnde cum quidam filio scripsisset, ut diligenter tutelam gereret: Cum scias (inquiens) periculum ad nos pertinere, dixit Vlpianus, hunc quoque uideri agnouisse. Planè si solum monuit filium, non uidebitur agnita. *Ait Iurisconsultus*: Siue gerenti filio consensit. *Huic uidetur contradicere l. 20. ff. de administr. tutor. his uerbis*: Lucius Titius Caium Seium filiumfamiliâs testamento filio suo rutorem dedit. Caius Seius sciente & consentiente patre tutelam administrauit: quęro, an defuncto Caio Seio actio tutelæ aduersus patrem eius, & in quanrum competat? Marcellus respondit, secundum ea quæ proposita essent, actione de peculio, & de in rem uerso patrem reneri: nec multum uideri in hoc casu facere patris scienriam & consensum ad obligandum enm in solidum, nisi fortè contutore, uel quo alio uolente eum facere suspectum, intercessisset, & quasi in se periculum recepisset.

X. *Regula. Si filiusfamiliâs emancipatus, tutelæ actione cõueniatur: de eo quod antè emancipationem gessit, in id quod facere potest: de eo autem quod post emancipationem gessit, in solidum tenetur. Quæ regula approbatur l. 36. §. inde descendit quæstio. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà cap. prox. except. 14. repl. 1. concordat l. 4. §. 1. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide suprà quæst. 3. reg. 3. in fine. item concordat l. 12. ff. eod. tit. cuius uerba uide suprà reg. prox. in prin.*

XI. *Regula. In quantum teneatur hæres tutoris, uide suprà quæst. 3. reg. 1.*

XII. *Regula. Fideiussor tutoris in tantum tenetur, in quantum ipse tutor. Quæ regula approbatur l. 31. in prin. ff. de administr. tutor. his uerbis*: Sine hærede tutor decessit: quæro, an curator pupillo datus, cum neque inuentaria, neque alia instrumenta à fideiussore rutoris exhibeantur, eundem possit fideiussorem conuenire ex stipulatione quanti pupilli interest? Modestinus respondit, in id in quod tutor conueniri potuit, fideiussorem conneniri posse. *Concordat l. 3. ff. de fideiuss. tutor. cuius uerba uide suprà regula 5. de fideiussore.*

Fideiussor quoq; easdem reputationes habet, quas tutor: nec ulterius quàm tutor ipse conueniri potest. Quæ regula approbatur l. 5. ff. de fideiuss. tutor. his uerbis: Si cum fideiussoribus tutoris ex stipulatione rem salnam fore agetur: easdem reputationes habebunt, quas tutor. *Concordat l. 6. ff. eod. tit. his uerbis*: Pupillus contra tutores, eorumque fideiussores iudicem accepit: iudice defuncto priusquam ad eum iretur, contra solos fideiussores alter iudex datus est. Officio cognoscenris cõueniet, si tutores soluendo sint, & administratio non dispar, sed communis fuerit: portionum uirilium admittere rationem ex persona tutorum. *De hac portionum uirilium ratione dictum suprà quæst. 3. reg. 2. in prin.*

Planè unius tutoris pluribus fideiussoribus existẽtibus, quilibet in solidum tenetur. Quæ regula approbatur, simul & distinguitur per ea quæ habentur suprà quæst. 3. reg. 5. except. 7.

XIII. *Regula. Si tutor pecunia pupillari suo nomine quid comparauerit, in arbitrio pupilli est, utrum pecuniam, an rem emptam petere uelit. Quæ regula approbatur l. 3. C. arbitrium tutelæ, his uerbis*: Si curator post decretum præsidis sublata pecunia, quæ ad comparationem possessionis fuerat deposita, sibi prædium comparauit: elige utrum malis in emptione negocium tibi eum gessisse, an quia in usus suos pecuniæ conuersæ sunt, legitimas usuras ab eo accipere. Secundum quæ iudex tutelæ iudicio redditus partẽ religionis im-

 plebit.

plebit. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi tutor pecunia sibi cum pupillo communi negociatus sit, uel emerit suo tantum nomine. Quæ exceptio approbatur l.46. §.altero. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Altero ex duobus fratribus socijs bonorum & negociationis defuncto, hærede filio, tutor patruus uenditis omnibus communis negociationis mercibus, & sibi redemptis negocium suo nomine exercuit: quæsitum est, utrum compendium negocij, an usuras pecuniæ præstare debeat? Scæuola respondit, secundum ea quæ proponuntur, pupillo usuram, nõ compendium præstandum.

XIIII. Regula. *Tutor qui pecunia pupillari negociatus est, ad compendium seu incrementum præstandum tenetur, nec usuras pecuniæ præstando liberatur. Hæc regula approbatur l.57. in prin. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Qui negociationem per Pamphilum & Diphilum prius seruos, postea libertos exercebat, suo testamento eos tutores reliquit, & cauit ut negocium eodẽ modo quo se uiuo exerceretur: hi tutelam administrauerunt, nõ tantũ cum impubes patroni filius fuisset, sed etiam post pubertatẽ eius: sed Diphilus quidẽ cum incremento negociationis rationes obtulit: Pamphilus autem putauit reddi oportere non ad incrementũ negociationis, sed ad cõputationem usurarum, ut in tutelæ iudicio solet: quæsitum est, an secundum uoluntatẽ defuncti exemplo Diphili Pamphilus quoq; rationẽ reddere debeat? Scæuola respondit, debere. Claudius Triphoninus, quia lucrũ facere ex tutela non debet. *Huius regulæ exceptio proponitur l.46. §.altero ff. eod. tit. de qua uide supra reg. prox.*

XV. Regula. *Quod seruus pupilli uel actoris percepit, minuit propositæ actionis cõdemnationẽ. Quæ regula approbatur l.58. §.fin. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Quod de peculio serui actoris, quem adolescens postquam res suas administrare cœpit, manumisit, retinuit, aut retinere potuit: in ratione reddenda curatori per iudicem accepto fereretur. *Concordat l.32. §.item respondit. ff. eod. tit. cuius uerba uide. s̄ reg. 3. except. 1.*

XV. Regula. *De compensationibus & reputationibus, proponitur l.2. in prin. ff. ubi pupillus educari. cuius uerba uide s̄. cap. 3. officio 5. reg. 9. Plura de hac re uide j. cap. 14. quæst. 2. causa 1. item quæst. 7.*

VI. QVANDO ET QVAMDIV tutulæ actio competit?

I. Regula. *Non nisi post finitã tutelã, tutelæ actio competit. Quæ regula approbatur l.4. in prin. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Nisi finita tutela sit, tutelę agi non potest. *Concordat l.1. §.fin. ff. eod. tit. cuius uerba uide j. cap. prox. quæst. 5. reg. 1. concordat item l.18. in fine. ff. eod. tit. cuius uerba uide s̄. cap. 3. officio 11. reg. 2. concordant item ea quæ proposita sunt s̄. cap. 3. officio 2. reg. 1. except. 7. Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi cum eo qui pro tutore negocia gessit, agatur. Hæc exceptio approbatur l.1. §.cum eo ff. de eo qui pro tutore, his uerbis:* Cum eo qui pro tutore negocia gessit, etiam ante pubertatem agi posse nulla dubitatio est: quia tutor non est. *Concordat l.25. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide infrà except. 6.*

Secunda exceptio est: Nisi cum duorum impuberum fratrum quis tutelam gereret, unus adoleuerit. hic enim tutelæ agere poterit, quamuis fratris tutela nondum sit finita. Quæ exceptio approbatur l.38. §. penult. ff. de administr. tutor. his uerbis: Tutelæ iudicium ideo differri non oportet, quòd fratris & cohæredis impuberis idem tutelam sustineat. *Tertia exceptio est: Nisi tutela ad alium tutorem sit translata. tunc enim cum priore tutore nihilominus tutelæ agi potest, quamuis impubes adhuc sit sub tutela. Quæ exceptio approbatur l.9. §. si testamento. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Si testamento sub conditione tutor datus sit, deinde alius medio tempore ex inquisitione: dicendum est locũ esse tutelæ iudicio existente conditione, quia tutor esse desiuit. Sed & si quis testamẽto usque ad tempus fuerit datus, idem erit dicendum. Et generaliter quod traditũ est, pupillum cum tutore suo agere tutelę non posse, hactenus uerum est, si eadem tutela sit. Absurdum enim erat à tutore administrationis rationem negociorum pupilli posci, in qua adhuc perseueraret: in qua autem desijt esse tutor, & iterum cœpit, sic ex pristina administratione tutelę debitor est pupillo, quomodo si pecuniam creditam à patre eius accepisset. Quem igitur effectum hæc sententia habeat, uideamus. Nã si solus tutor est, utique ipse secum non aget: sed uel per specialem curatorem conueniendus est, uel pone eum contutorem habere, qui posit aduersus eum iudicium accipere, ex qua causa cum eo tutelæ agi potest. Quinimò etsi medio tempore soluendo esse desierit, imputabitur contutoribus, cur non egerint cum eo. *Concordat d. l. 9. in prin. his uerbis:* Si tutor reipublicæ causa abesse cœperit, ac per hoc fuerit excusatus, quòd reipub. causa aberit: tutelæ iudicio locus est. Sed si desierit reipublicæ causa abesse, consequenter desinit & is, qui in locum eius datus est, & tutelæ conueniri poterit. *Concordat item d.l.9. §. si duobus. cuius uerba uide s̄. lib. proxim. cap. 8. causa 6. concordat itẽ d.l.9. §. penult. his uerbis:* Sed etsi fuerit tutor confiscatus, aduersus fiscũ

dandam

dandam eſſe actionem conſtat, ei qui loco eius tutor datus ſit, uel contutoribus eius. *Concordat item l. 4. ff. de contraria tutelæ. cuius uerba uide ſ. cap. 14. quæſt. 2. cauſa 2. except. 15.* Propo*ſitæ exceptionis replicatio hæc eſſe uidetur: Niſi is qui tutor eſſe deſijt, rurſus eiuſdem tutor fieri poßit. Hæc replicatio reprobatur l. 7. §. fin. cum lege ſequente. ff. de actione tutelæ, his uerbis:* Si tutor in hoſtium poteſtatem peruenerit (quia finita tutela intelligitur) fideiuſſores qui pro eo rem ſaluam fore ſpoponderint, & ſi quis exiſtat defenſor eius qui paratus eſt ſuſcipere iudicium tutelæ, uel ſi quis curator bonis eius conſtitutus: rectè conuenietur, quamuis iure poſtliminij tutelam priſtinã poſsit redintegrare. *Concordat l. 9. in prin. & § ſi teſtamento, ibi: in qua autem. ff. cod. tt. cuius uerba uide paulò ſuperius.*

Quarta propoſitæ regulæ exceptio uidetur eſſe: Niſi tutori tanquam ſuſpecto curator ſit adiunctus. Hæc exceptio reprobatur d. l. 9. §. ſi tutori, his uerbis: Si tutori curator ſit adiunctus, quamuis ſuſpecto poſtulato, non cogetur tutelæ iudicium tutor ſuſcipere, quia tutor manet. *Quinta exceptio eſt: Niſi alia quam tutelæ actio contra tutorem competat. Hæc exceptio approbatur d. l. 9. §. fin. cum lege ſequente, his uerbis:* Cæteræ actiones præter tutelæ aduerſus tutorem competunt, etſi adhuc tutelam adminiſtrat: ueluti furti, damni, iniuriæ condictio. Sed non dantur pupillo, dum tutor tutelam gerit. quamuis enim morte tutoris intereant, tamen pupillus cum hærede eius actionem habet: quia ſibi ſoluere debuit. *Propoſitæ exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi ſit actio ex ſtipulatu rem pupilli ſaluam fore. Quæ replicatio approbatur per ea, quæ habentur ſ. cap. 11. quæſt. 5. Sexta exceptio eſt: Niſi non ex tutela, ſed ex cura geſta agatur. Hæc exceptio ſpecies eſt præcedentis, & approbatur l. 25. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Cum curatore, & pro tutore etiam manente adminiſtratione, agi poteſt. *Concordat l. 4. §. fin. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Cum furioſi curatore nõ tutelæ, ſed negociorum geſtorum actio æquè competit, etiam dum negocia gerit: quia non idem in hac actione, quod in tutelę actione (dum impubes eſt is cuius tutela geritur) conſtitutũ eſt. *Cõcordat itẽ l. 16. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Cum curatore pupilli ſiue adoleſcentis agi poterit, etſi uſque adhuc cura perſeueret. *Contradicit propoſitæ exceptioni l. 14. C. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Rationes curæ adminiſtratæ ante impletum uiceſimum & quintum annum, durante officio poſci iure non poſſe, manifeſtum eſt. *Septima exceptio eſt: Niſi extra iudicium unus tutorum ab altero, cuius factum tenetur præſtare, rationes exigat. Quæ exceptio approbatur l. 3. §. ſi parem. ibi: aßiduè igitur. ff de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide ſuprà cap. 3. officio 1. reg. 2. except. 2. Hæc de prima regula.*

II. Regula. *Si tutor pecunias pupillares in diem crediderit, uſque in diem pecuniæ creditæ actio tutelæ differenda. Quæ regula approbatur, ſimul & diſtinguitur l. 7. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Si tutelę agat is, cuius tutela adminiſtrata eſt, dicendum eſt nonnunquam diem creditæ pecuniæ expectandum, ſi fortè tutor pecunias crediderit pupilli nomine, quarum exigendarum dies nondum uenit. Sanè quod ad pecunias attinet, ita demũ eſt, ſi potuit & debuit credere. Cæterùm ſi nõ debuit credere, nõ expectabitur.

III. Regula. *Tutelæ actio perpetua eſt. Quæ regula approbatur l. 8. C. arbitrium tutelæ, his uerbis:* Tutores tutelæ conueniri temporis præſcriptio nõ prohibet. Vnde ſi ijs tranſactione atque acceptilatione liberationem nõ præſtitiſti: apud rectorẽ prouincię quęcunque tibi debentur, repetere nõ prohiberis.

VII. ADIVNCTA SEV DE PRObationibus in actione propoſita.

I. Regula. *Vtri incumbat probatio, ſi quæratur utrum tutor ſciuerit an ignorauerit ſe tutorem datum, definitur l. 5. ff. de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide ſuprà cap. prox. except. 12. repl. 2. contradicit huic l. 5. ibi: idq; liquidis. C. de periculo tutor. cuius uerba uide d. repl. 2. duplic. 2.*

II Regula. *Per quæ probandum. De interrogatione ſeruorum pupilli proponitur l. 13. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Ad inſtruendam diligentiam iudicantis, & pupillorum utilitatem, admittendum ſeruos quoq; eorum interrogari poſſe. *Concordat l. 1. §. de ſeruis quoque. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide ſuprà cap. 8. reg. 3.*

III. Regula. *De quantitate patrimonij pupillaris probanda. Non probatur aſſertione teſtatoris. Quæ regula approbatur l. 1. C. arbitrium tutelæ, his uerbis:* Cum tutelæ adminiſtratę ratio à te peti cœperit: neq; ueritati, neq; iuſtis probationibus ſufficit, quod (ut dicis) teſtator modum patrimonij ſui uerbis teſtamenti ampliauit uel minuit.

IIII. Regula. *De confeßione ipſius tutoris, circa quantitatem patrimonij pupilli proponitur l. 13. in prin. C. arbitrium tutelæ, his uerbis:* Veteris iuris dubitationem decidẽtes, ſancimus, ſiquidem tutor uel curator pro ſubſtantia pupilli uel adulti aliquid ubicunque dixerit, ad maiorem quantitatem reducens, ſiue pro utilitate pupilli uel adulti, ſiue pro ſola ſimplicitate, ſiue per aliam quamcunque cauſam: nihil ueritati pręiudicare, ſed hoc obtinere, quod ipſius rei inducit natura, & menſura pupil-

laris uel adulti ostendit substantiæ. Sin autem inuentario publicè facto res pupillares uel adulti conscripserit, & ipse per huiusmodi scripturam confessus fuerit ampliorem quantitatem substantiæ: non esse aliud inspiciēdum, nisi hoc quod inscripsit, & secundum uires eiusdem scripturæ patrimonium pupilli uel adulti exigi. neque enim sic homo simplex, imò magis stultus inuenitur, ut & in publico inuentario contra se scribi aliquid patiatur.

V. Regula. *Si tutor res pupillares in suos usus conuertiße dicatur, quomodo probandum uel non probandum, definitur l. 6. §. pecuniæ. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà quæst. 5. reg. 4. specie 1. in prin. item definitur l. 10. C. arbitrium tutelæ, his uerbis*: Si defunctus tutelam uestram administrauit, non rerum eius dominium uindicare uel tenere potes, sed tutelæ contra eius successores tibi actio competit. Debitum autem alijs indicijs comprobari oportet. nam quod neque ipse, neque uxor eius quicquam ante administrationem habuerunt: non idoneum huius continet indicium. nec enim pauperibus industria uel augmentum patrimonij, quod laboribus & multis casib. quęritur, interdicendū est.

VIII. EVENTVS PROPOSITÆ actionis.

I. Regula. *De actione condemnato aduersus contutorem uel alium præstanda, proponitur l. 1. §. nunc tractemus. ibi: & si fortè. ff. de tutelæ actione, his uerbis*: Si forrè quis ex facto alterius tutoris condemnatus præstitit, uel ex cōmuni gestu, nec ei mandatæ sunt actiones: constitutum est à diuo Pio, & ab Imperatore nostro, & diuo patre eius, utilem actionem tutori aduersus contutorem dandam. *Concordat l. 20. in prin. ff. eod. tit. his uerbis*: Alterius curatoris hæredem minorem, ut in maiore pecunia condemnatum, in integrum restitui placuit. Ea res materiam litis aduersus alterum curatorem instaurandæ non dabit, quasi in minore pecunia condemnatum, si non sit eius ætatis actor, cui subueniri debeat. Sed æquitatis ratione suadente per utilem actionem ei subueniri, in quantum alter releuatus est oportet, &c. *Concordat l. 2. C. de cōtrario iudicio tutelæ. cuius uerba uide suprà cap. prox. except. 10. Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi ex dolo communi tutor sit condemnatus. Quæ exceptio approbatur d. l. 1. §. planè si ex dolo, his uerbis*: : Planè si ex dolo communi conuentus præstiterit tutor: neque mandandæ sunt actiones, neque utilis actio competit: quia proprij delicti pœnam subijt: quę res indignum eum fecit ut à cæteris quid doli participibus cōsequeretur. nec enim ulla societas est maleficiorum, uel iusta communicatio damni ex maleficio. *Secunda exceptio uidetur esse: Nisi tutor cui actio præstāda est, solidum soluerit. Hæc exceptio reprobatur l. 21. ff. de tutelæ actione, his uerbis*: Cū pupillus tutelę actione contra alterum tutorem, tutori, quem iudex in solidum condemnauit, cessit: quamuis postea iudicatum fiat, tamen actio data non intercidit: quia pro parte condemnati tutoris, non tutela reddita, sed nominis precium solutū uidetur. *Tertiæ exceptionis loco notandum, quòd tutor cui ceßa est, uel utilis actio data aduersus contutorem, priuilegium pupilli in bonis contutoris non competat. Quæ exceptio approbatur l. 41. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà lib. 8. cap. 9. reg. 5. except. 1. Quartæ exceptionis loco notandum, quòd si non antequam solueretur, soluens à pupillo sibi cedi petierit actionem aduersus contutorem, postea pupillum eo nomine conuenire non poßit. Quæ exceptio approbatur l. 1. C. de contrario iudicio tutelæ, his uerbis*: Si pro iudicato contutore pecuniam soluisti, nullum iudicium tibi contra pupillum competit, ut delegetur tibi aduersus liberatum actio. Quòd si nomen emisti, in rem suam procurator datus, hæredem iudicati conuenire poteris. *Concordat l. 76. ff. de solution. Plura de regula proposita uide suprà cap. prox. except. 30.*

II. Regula. *De actione ex cautione, qua alter tutorum alteri indemnitatem promisit. Hæc actio stipulatori aduersus promissorem regulariter competit: uerùm eius exceptio hæc est, Nisi finita tutela, promissor soluendo sit. tunc enim quia factum eius stipulator præstare compelli non potest, secundum ea quæ dicta sunt suprà quæst. 5. reg. 2. except. 1. repl. 4. euanescit cautio, eiusq; actio. Quæ exceptio approbatur l. 38. §. curatores. ff. de administr. tutor. his uerbis*: Curatores adolescentis mutui periculi gratia cautionem inuicem sibi præbuerunt, & in eam rem pignora dederunt. Cum officio deposito soluendo fuissent, irritam cautionem esse factam, & pignoris uinculum solutum apparuit. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi is qui indemnitatem promisit, tutor non fuerit, nec qui à pupillo potuerit conueniri. Quæ replicatio approbatur l. 2. C. si mater indem. promisit, his uerbis*: Quædam pupillorum uestrorum à matre, itemque auo paterno administrata, eorumque nomine indemnitatem uobis promissam adseuerastis: quę si ita sunt, & ijdem pupilli legitimæ ætatis effecti, nō aduersus matrem suam, neque auum, sed contra uos congredi malunt: non immeritò indemnitatem ab his præstari desiderabitis, quos & administrationē suo periculo pridem suscepisse proponitis. *Ait Imp.* Non aduersus matrem suam neque auum, sed contra uos congredi malunt. *Hæc ita ponuntur, quasi in arbitrio sit pupilli, utrum aduersus*

matrem

matrē, an aduersus tutorē agere uelit: cum tamen aduersus matrem, eiusq; successores, cum tutrix non fuerit, pupillo etiam uolenti non detur actio ex l. 9. C. arbitrium tutelæ. cuius uerba uide suprà quæst.3. regula 9.

III. *Regula. De solutione à tutore condemnato facienda proponitur l.5. C. de administr. tutor. his uerbis:* Frustra tutores quondam adolescentum, quorum curam administras, iudicatum facere detrectant: cum exacta pecunia posit authoritate præsidis in depositi causam haberi.

IIII. *Regula. Si pupillus contra tutores habeat tutelæ actionem, quod ab hæreditate paterna malè sit abstentus: non ideo magis creditoribus hæreditarijs tenetur. Quæ regula approbatur l.4. C. arbitrium tutelæ. cuius uerba uide suprà cap. 3. officio 11. regula 2.*

IX. ADFINIA TVTELAE actionis remedia.

I. *Regula. Regulariter ex causis suprà cap. prox. in principio propositis tutelæ actio, & non alia competit. cuius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi incertū sit utrum quis tutor, an quasi tutor pro tutore negocia minoris administrauerit. tunc enim protutelæ actio est. Quæ exceptio approbatur l.1. in prin. ff. de eo qui pro tutore. cuius uerba cum alijs ad protutelæ actionem pertinentibus uide ī. cap. prox. exceptione 2. repl.1. Sed & cōcordat l.4. in fine. C. de testament. tutela. cuius uerba uide ī. lib. prox. cap. 2. quæst. 1. except. 1. repl.3. distinct.2. sanè protutelæ actionis iura inter actionis tutelæ iura sunt proposita.*

II. EXCEPTIO: *Nisi posthumo tutor datus, non nato posthumo negocia gesserit. tunc enim non tutelæ, sed negociorum gestorum actio est. Quæ exceptio approbatur l.19. §. fin. ff. de testam. tutela, his uerbis:* Licèt testamento datus posthumo tutor, nondum est tutor, nisi posthumus edatur: datur tamen aduersus eum substituto pupilli negociorum gestorum actio. Sed etsi partus editus fuerit, deinde hic tutor priusquam quicquam gereret, remotus à tutela fuerit: & hic eadem actione tenebitur. Si quid planè gessit post editum partum: de eo quoque quod antè gessit, tutelæ iudicio tenebitur, & omnis administratio in hanc actionem ueniet. *Concordat l. 1. §. si quis quasi. ibi: simili modo. ff. de eo qui pro tutore. cuius uerba uide suprà cap. prox. except. 2. repl. 1. dupl. 5. concordat item l. 28. ff. negociorum gestorū. cuius uerba uide ī. cap. prox. except. 13. concordat item l. 24. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide ī. cap. prox. except. 26. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi posthumus natus fuerit. tunc enim de eo quoque quod ante posthumum natum gestum est, tutelæ non negociorum gestorum datur actio. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Si quid planè gessit post editum partū, de eo quoque quod antè gessit, tutelæ iudicio tenebitur, & omnis administratio in hanc actionem ueniet. *Concordat d. l. 28. ibi: quòd si natus. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi tutor priusquam quidquam gesserit, fuerit remotus. tunc enim negociorum gestorū actio ob cessationem datur. Quæ duplicatio approbatur supradictis uerbis hisce:* Sed si partus editus fuerit, deinde hic tutor priusquam quidquam gereret, &c.

III. EXCEPTIO: *Nisi ex eo quod post finitam tutelam gestum est, agatur. tunc enim non tutelæ, sed negociorum gestorum datur actio. Quæ exceptio approbatur l. 1. §. si quis quasi. ff. de eo qui pro tutore. cuius uerba uide ī. cap. prox. except. 2. repl. 1. dupl. 5. Concordat l. 13. cum lege sequente. ff. de tutela actione. cuius uerba uide ī. cap. prox. except. 14. repl. 1. Huius exceptionis replicatio est: Nisi id quod post finitam tutelam gestum est, cum eo quod antè gestum est, cohæreat. Quæ replicatio approbatur l. 36. in prin. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide ī. d. repl. 1. concordat d. l. 13.*

IIII. EXCEPTIO: *Nisi non tutela, sed cura alicuius sit gesta. tunc enim non tutelæ, sed negociorum gestorum actio est. Quæ exceptio approbatur l. 4. §. fin. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide suprà quæst. 6. reg. 1. except. 6. Concordat item l. 4. §. post completum. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide ī. cap. 3. officio 3. reg. 1. except. 1. repl. 1.*

V. EXCEPTIO: *Nisi is qui inutiliter tutor datus est, sponte res pupilli administrauerit. hoc enim casu negociorum gestorum actio datur. Quæ exceptio approbatur l. 1. in fine. C. de testament. tutela. cuius uerba uide ī. cap. 3. officio 1. reg. 1. except. 2. Sed & protutelæ actio datur, si quasi tutor gesserit. quod approbatur per ea quæ proposita sunt suprà excep. 1.*

VI. EXCEPTIO: *Nisi tutor, qui inutiliter testamento datus est, fideicommissum ex testamēto perceperit, posteaq; tutelam administrare nolit. hoc enim casu ex fideicommisso tenetur. Quæ exceptio approbatur l. 11. in prin. ff. de confirmando tutore. cuius uerba cum concordantibus uide in Comment. legatorum cap. 7. causa 16. except. 2.*

VII. EXCEPTIO: *Nisi de eo agatur, quod tutor patri pupilli debuit. de eo enim non solum tutelæ actio est, sed & pristina actio potest institui. Quæ exceptio approbatur per ea quæ proposita sunt suprà cap. 5. reg. 2.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi ex eo quod tutor res pupillares intercepisse dicatur, agatur. tunc enim & tutelæ actio cōpetit, & actio quæ uocatur rationibus distrahendis, item furti actio. Quæ exceptio approbatur l. 2. §. in tutela. ff. de tutelæ actione. cuius uerba cum alijs huc pertinentibus uide J. cap. prox.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi tutor suspectus dicatur. tunc enim suspecti quoq; postulatio est. de qua dictum suprà lib. prox. cap. 7.*

X. EXCEPTIO: *Nisi tutor soluendo non sit. tunc enim datur actio subsidiaria aduersus magistratum. de qua dicetur J. cap. 13.*

XI. EXCEPTIO: *Nisi rem pupilli saluā fore tantum*

cautum sit. tunc enim actio quoq; ex stip ulatu competit. de qua J.cap.12.dicetur.

XII. EXCEPTIO: *Nisi libertus tutelam filij patroni gesserit. Nam hic extra ordinem quoque punitur. Quae exceptio approbatur l.10.C. de administr. tutor. his uerbis*: Si liberti, eiusdemque curatoria culpa seu fraude ratio uestra læsa sit: sarciri damnum ab eo qui dedit, præsea prouinciæ curabit: non dubitaturus etiam grauiorem executionem adhibere, si quid tam aperta fraude commissum est, ut puniendum in liberto crimen deprehendat. *Concordat l. 4. C.eod. tt. cuius uerba uide suprà cap.3. officio 7.reg.2.*

XIII. EXCEPTIO: *Nisi tutor bonis hæreditarijs administratis & uenditis, pupillum posteà hæreditate abstinuerit. tunc enim etiam creditoribus hæreditarijs negociorum gestorum actione tenetur. Quae exceptio approbatur l.18. ff.de tutelæ actione. cuius uerba uide suprà cap.3. officio 11.reg.2.*

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi res pupillares inutiliter à tutore uel quasi tutore sint alienatæ. tunc enim illarum quoque uindicatio datur pupillo. Quae exceptio approbatur per ea quæ habemus s̄.c.6 & 7.*

XV. EXCEPTIO: *Nisi ex eo agatur, quod tutor pecunia pupillari sibi aliquid comparauerit. tunc enim etiam ad rem emptam pupillo competit actio. Quae exceptio approbatur l.3. C. arbitrium tutelæ. cuius uerba uide suprà quæst.5. reg. 13.*

XVI. EXCEPTIO: *Nisi euidens dolus in rebus pupillaribus fuerit admissus. tunc enim etiam extra ordinem tutor punitur. Quae exceptio approbatur l.9.ff. de tutelis, hisce uerbis*: In eos extra ordinem animaduertitur, qui probantur nummis datis tutelam occupasse, uel precio accepto operam dedisse, ut non idoneua tutor daretur, uel consultò in edendo patrimonio quantitatem minuisse, uel euidenti fraude pupillorum bona alienasse.

XVII. EXCEPTIO: *Nisi tutor ad damnum sarciendum non sit idoneus. tunc enim extra ordinem coercetur. Quae exceptio approbatur l. 48. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà cap. 3. officio 6.reg.1.except.2.*

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi tutor tutelā administrare nolit. tunc enim etiam extra ordinem cogitur. Quae exceptio approbatur l.1.in prin.ff.de administr.tutor. his uerbis*: Gerere atq; administrare tutelam extra ordinem tutot cogi solet. *Hæc de prima regula.*

II. *Regula. Bona tutoris pupillo tacitè pignori sunt obligata. in ijsq; cæteris creditoribus tutoris præfertur. de qua re dictum suprà lib. prox. cap. 1.quæst. 8. reg.7.item suprà lib.8. cap.9.reg.5.*

DE RATIONIBVS DISTRAhendis actione. Cap. XI.

HActenus de tutelæ actione in duobus capitibus actum est, sequuntur nunc aliquot eius adfinia remedia pertractanda: & primùm quidem actio, quæ uocatur Rationibus distrahendis.

I. CAVSA HVIVS ACTIonis.

Si tutor rem ex bonis pupilli abstulit, eius nomine actione proposita tenetur. quæ causa seu regula approbatur l.2.in prin.ff. de tutelæ actione, his uerbis: Actione de rationibus distrahendis nemo tenetur, nisi qui in tutela gerēda rem ex bonis pupilli abstulerit. Quod si furādi animo fecit, etiam furti tenetur. Vtraq; autē actione obligatur, & altera alteram non tollet. Sed & cōdictio ex furtiua causa competit: per quā si consecutus fuerit pupillus, quod fuerit ablatū, tollitur hoc iudiciū: quia nihil absit pupillo. *Huius causæ exceptio prima hæc est*: Nisi *non legitimus, sed alterius generis tutor rem pupilli abstulit. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. de rationibus.ff.d.tt. his uerbis*: De rationibus distrahendis actione non solum hi tenentur tutorea, qui legitimi fuerunt: sed omnes qui iure tutorea sunt, & gerunt tutelam.

Secunda exceptio est: Nisi non iure tutor datus fuit. Hæc exceptio uidetur approbari uerbis iā propositis hisce: Sed omnes qui iure tutores sunt.

Tertia exceptio est: Nisi eo nomine sit actum. Hæc exceptio approbatur l.1.§. in tutela.ff.de tutelæ actione, his uerbis: In tutela ex una obligatione duas actiones esse constat. Et ideo siue tutelæ fuerit actum, de rationibus distrahendis agi non potest: siue contrà, tutelæ actio (quoad speciē istam) perempta est. Hunc tutorē tamen qui intercepit pecuniā pupillarem, & furti teneri Papinianus ait. Qui si etiam furti teneatur, hac actione conuentua, furti actione non liberatur. Nec enim esdem est obligatio furti ac tutelæ, ut quis non dicat plures esse actionea eiusdem facti, sed plurea obligationes. Nam & tutelæ & furti obligatur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi furti actione actum sit. per hanc enim actio proposita non tollitur. Quae replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce*: Hac actione conuentus furti actione non liberatur. *Concordat l 2.§.utraq; autem. cuius uerba uide suprà ead.reg. in prin. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi non furti, sed coodictione furtiua sit actū. Quae duplicatio approbatur d.§.utraq; autē.*

Altera replicatio est: Nisi cum alio actum sit. Hæc replicatio reprobatur l. 54. §. sed si ipsi tutores. ff. de administr. tutor. his uerbis: Si ipsi tutores rem pupilli furati sunt, uideamus an ea actione, quæ proponitur ex lege XII. Tabularum aduersua tutorem in duplum, singuli in solidū teneantur: & quāuis unus duplum præstiterit, nihilominus etiam alij teneantur? Nam in alijs furibus eiusdē rei pluribus nō est propterea cęteris pœnę dēpta actio, quod ab uno iā exacta est: sed tutotes propter admissam administrationem

nem non tam inuito domino cõtrectare eam uideantur, quàm perfidè agere. Nemo denique dicet, unum tutorem & duplum hac actione præstare, & quasi specie condictionis aut ipsam rem, aut eius æstimationem.

II. QVIBVS DATVR actio proposita?

Hæredibus pupilli datur. Hæc regula approbatur l. 1. §. hanc actionem. ff. de tutelæ actione, his uerbis: Hanc actionem sciendum est perpetuam esse, & hæredi similibusq; personis dari ex eo quod uiuo pupillo captum est. Sed in hæredem, cæterosque successores non dabitur: quia pœnalis est.

III ADVERSVS QVOS datur?

Aduersus hæredes tutoris non datur. Quæ regula approbatur uerbis iam propositis hisce: Sed in hæredem, cæterosq; successores non dabitur, quia pœnalis est. *Concordat l. 10. ibi: quamuis enim. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà cap. prox. quæst. 6. reg. 1. except. 3. Planè quia actio proposita etiam nondum finita tutela competit, ut d. excep. 3. est ostensum, tutelæ actione ab hærede tutoris peti potest id, quod in actionem propositam uenit: quia tutor sibi soluere debuit, ut ex d. l. 10. constat.*

IIII. QVID VENIAT IN actione proposita?

I. *Regula. Duplum eius quod ablatum est, uenit. Quæ regula approbatur l. 54. §. sed si ipsi tutores. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà quæst. 1. except. 3. repl. 1.*

II. *Regula. Quid duplicetur, utrum uerum rei precium, an & interesse, desinitur l. 1. §. considerandum. ff. de tutelæ actione, his uerbis*: Considerandum est in hac actione, utrum precium rei tantum duplicetur, an etiam quod pupilli interfit? & magis esse arbitror in hac actione quod interest non uenire, sed rei tantum æstimationem.

III. *Regula. Res ablata in duplo cõtinetur. Quæ regula approbatur l. 2. §. fin. ff. d. tt. his uerbis*: Hæc actio licet in duplum sit, in simplo rei persecutionem continet, & non tota dupli pœna est.

V. QVANDO ET QVAMdiu actio proposita competit?

I. *Regula. Non nisi finita tutela competit. Quæ regula approbatur l. 1. §. fin ff. de tutelæ actione, his uerbis*: Hæc actio tunc competit, cum & tutelæ actio, hoc est finita demum tutela. *Planè dies huius actionis etiam durante tutela cedit, sed non nisi post finitam tutelam cedit. Quod approbatur l. 9. §. fin. cum lege sequente. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà cap. prox. quæst. 6. reg. 1. except. 1.*

II. *Regula. Perpetua est actio. Quæ regula approbatur d. l. 1. §. hanc actionem. cuius uerba uide suprà quæst. 2.*

VI. ADFINIA HVIVS ACTIonis remedia.

I. *Regula. De tutelæ actione proponitur l. 2. §. in tutela. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide 3. quæst. 1. except. 3.*

II. *Regula. De furti actione & condictione furtiua proponitur l. 2. in prin. ff. d. tt. cuius uerba uide suprà d. quæst. 1. in prin. concordat d. §. in tutela. ibi: hanc tutorem tamen.*

DE ACTIONE EX STIPVlatu rem pupilli saluam fore. Cap. XII.

I. CAVSA HVIVS ACTIOnis.

Si res pupillo salua non sit, nec detur, uel fiat quod ex tutela dari fieri oportet, actioni propositæ est locus. Quæ causa approbatur l. 11. ff. rem pupilli saluam, his uerbis: Cum rem saluam fore pupillo cauetur: committitur stipulatio, si quod ex tutela dari fieri oportet, non prestetur. Nam etsi res ei salua sit, ob id non est, quia quod ex tutela dari fieri oportet, non solutu. *Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi inutiliter sit cautum. Hanc exceptionem cum suis replicationibus uide suprà eod. lib. cap. 1. Secunda exceptio est: Nisi non in rebus pupilli, sed in nominibus aliquid acciderit. Hæc exceptio reprobatur l. 9. ff. d. tt. his uerbis*: Cum pupillus à tutore stipulatur rem saluam fore: non solum quę in patrimonio habet, sed etiam quæ in nominibus sunt, ea stipulatione uidentur contineri. quod enim in tutelæ iudicium uenit, hoc & ea stipulatione continetur. *Tertia exceptio est: Nisi eo nomine actum sit. Hæc exceptio approbatur l. 9. in prin. ff. de nouationib. cuius uerba uide suprà cap. 9. except. 25. Quarta exceptio est: Nisi non tutor fuerit, qui tutelam gesserit. cuius replicatio hæc est: Nisi pro tutore negocia gesserit. Quæ replicatio approbatur l. 4. §. illud. ff. rem pupilli saluam fore. cuius uerba uide 3. quæst. 3. reg. 1. Quinta exceptio est: Nisi tutelæ actione agi non possit. Hæc exceptio approbatur l. 4. §. generaliter. ff. rem pupilli saluam fore, his uerbis*: Generaliter sciendum est, ex quibus causis dicimus tutelæ agi non posse: ex iisdem causis nec ex stipulatu rem saluam fore, agi posse dicendum esse. *Concordat l. 9. in fine ff. eod. tt. cuius uerba uide superius except. 2. Hæc exceptio generalis comprehendit sub se exceptiones omnes suprà cap. 9 & 10. propositas, quæ huc quoque possunt referri.*

II. QVIBVS COMPETIT actio proposita?

Etiam alio rem pupilli uel furiosi saluam fore stipulante, ipsi pupillo uel furioso, cuius gratia stipulatio fit, utilis actio datur. Quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt suprà cap. 1. quæst. 2. reg. 1. cum regulis sequentibus.

III. AD-

III. ADVERSVS QVOS DAtur actio proposita?

I. *Regula. De eo tutore qui tutelam non gesit. hic regulariter non tenetur.* *Quæ regula approbatur l. 4. §. illud. ff. rem pupilli saluam fore, his uerbis:* Illud sciendum est, hac stipulatione teneri tam eum qui tutor est, quàm eum qui pro tutore negocia gesit uel gerit, & fideiussores eorum. Sed enim qui non gesit, omnino non tenebitur. nam nec actio tutelæ eum qui nō gesit, tenet: sed utili actione conueniēdus est, quia suo periculo cessauit. Et tamen ex stipulatu actione neque ipse neq; fideiussores eius tenebuntur. Cōpellēdus igitur erit ad administrationem propterea, ut stipulatione quoque ista possit teneri. *Concordat d. l. 4. §. si quis curator, his uerbis:* Si quis curator datus non gesserit curam: consequens erit dicere stipulationem non committi. Sed eadem hæc erunt dicenda, quæ in tutore diximus. Illud secus, quòd hęc stipulatio statim atque quid saluum esse desinit committitur, & fideiussoribus dies cedit, & in se reuoluitur. *Plura de regula proposita uide 5. cap. 10. quæst. 3. reg. 2. except. 2.*

II. *Regula. De fideiussoribus proponitur d. §. illud sciendum. de reliquis propositæ quæstionis regulis uide suprà d. quæst. 3.*

IIII. QVID VENIAT IN actione proposita?

I. *Regula. Quod in tutelæ actionem uenit, idem quoq; in actionem propositam uenire dicendum est. Quæ regula approbatur l. 9. in fine. ff. rem pupilli saluam fore. cuius uerba uide suprà quæst. 1. except. 1.*

II. *Regula. De fructibus & usuris proponitur l. 10. ff. eod. tt. his uerbis:* Si posteaquam pupillus ad pubertatem peruenit, tutor in restituenda tutela aliquam diu moram fecerit: Africanus ait, certū esse & fructuum nomine, & usurarum medij temporis tam fideiussores eius, quàm ipsum teneri.

III. *Regula. Quilibet fideiussorū in solidum tenetur, nec beneficium diuidendæ actionis habet. Quæ regula approbatur l. 12. ff. d. tt. cuius uerba uide suprà cap. 10. quæst. 3. reg. 5. except. 7.*

V. QVANDO ACTIO PROposita competit?

Regulariter non nisi finita tutela competit. Quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 4. §. hanc stipulationem. ff. rem pupilli, his uerbis: Hanc stipulationem placet finita demum tutela cōmitti, & fideiussorib. diē exinde incipere cedere. In curatore aliud est: sed & in eo qui pro tutore negocia gesit, aliud dicendum est. Itaq; istæ stipulationes, siquidem quis tutor fuit, finita demum tutela committētur: si uerò pro tutore negocia gesit, conueniens est dicere statim, ut quæq; res salua non esse cœpisset, committi stipulationem. *Concordat l. 1. ff. eod. tt. his uerbis:* Cum pupillo rem saluam fore satisdatum sit: agi ex ea tunc potest, cum & tutelæ potest. Itē *cōcordat l. 16. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Si adhuc cum tutore ex stipulatu agatur, uel cū his qui pro eo interuenerunt: erit dubitatio, an quia tutelę agi non potest, nec ex stipulatu agi posit? & pleriq; putant, etiam hanc actionem propter eandem utilitatem differendam. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi non tutor, sed curator proposita actione cōueniatur. Quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* In curatore aliud est, &c. *Concordat d. l. 4. §. si quis curator. ibi: illud secus. cuius uerba uide suprà quæst. 3. reg. 1.* *Secunda exceptio est: Nisi pro tutore negocia gesserit, qui proposita actione conuenitur. Quæ exceptio approbatur supradictis uerbis hisce:* Sed & in eo qui pro tutore negocia gesit, aliud dicendum est, &c. *Tertia exceptio est: Nisi tutor ab hostibus captus sit. Quæ exceptio approbatur d. l. 4. §. si tutor. his uerbis:* Si tutor ab hostibus captus sit, an committatur stipulatio uideamus? mouet, quia finita tutela est, licet recuperari speretur: & puto posse agi.

VI. EVENTVS HVIVS actionis.

De actione condemnato præstanda proponitur l. 11. in prin. ibi: ita ut ei qui conueniretur. ff. rem pupilli saluā fore. cuius uerba uide suprà cap. 10. quæst. 3. reg. 5. except. 7. plura de regula proposita uide suprà cap. 9. except. 30.

DE ACTIONE SVBSIDIARIA aduersus magistratum.

Cap. XIII.

I. *Quo authore introducta sit hæc actio? definitur l. 5. C. de magistratib. conueniendis, hisce uerbis:* In magistratus municipales tutorum nominatores, si administrationis finito tempore non fuerint soluendo, nec ex cautione fideiussionis solidum exigi posit: pupillis quondam in subsidium indemnitatis nomine actionem utilem competere ex senatusconsulto, quod authore diuo Traiano parente nostro factum est, constitit.

II. CAVSAE HVIVS ACTIonis.

I. *Causa. Si magistratus tutorem uel curatorem non dedit, datur aduersus eum actio proposita. Quæ causa approbatur l. 1. §. magistratibus. ff. de magistrat. conueniendis, hisce uerbis:* Magistratibus imputatur etiam, si omnino tutor uel curator datus non sit. Sed ita demum tenentur, si moniti non dederint. Ideo damnū quod impuberes uel adolescentes medio tempore pasi sunt, ad eos magistratus pertinere nō ambigitur, qui munere mandato

dato non pariuerunt. *Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi magistratus non fuerit admonitus. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Sed ita demum tenentur, si moniti nō dederint. *Secunda exceptio est: Nisi in successores suos tutelam distulerint. Hæc exceptio approbatur d. l. 1. §. sciendum, his uerbis:* Sciendum autem est, si magistratus municipales data opera tutelam distulerint in successores suos, uel satisdationem data opera traxerint, quoad successores accipiant: nihil eis prodesse.

II. *Causa. Si magistratus tutorem uel curatorem minus idoneum dedit. Hæc causa approbatur l. 3. C. de magistr. conueniendis. cuius uerba uide J. quæst. 5. reg. 1. Concordat l. 5. in fine. ff. de confirmando tutore, his uerbis:* Si tutelæ tempore soluendo non fuerunt, in idquod de bonis eorum seruati non poterit: contrà magistratus actio decernetur. *Concordat item l. 5. C. de magistr. conueniendis cuius uerba uide* S̄. *quæst. 1.*

III. *Causa. Si magistratus à tutore dato non satis exegit. Hæc causa approbatur Inst. de satisdat. tutor. §. sciendum, his uerbis:* Sciendum est, non solū tutores uel curatores pupillis uel adultis, cæterisq; personis ex administratione rerum teneri: sed etiam in eos qui satisdationem accipiunt, subsidiariam actionem esse, quæ ultimum eis præsidiū possit adferre. Subsidiaria autē actiō in eos datur, qui aut omnino à tutoribus uel curatoribus satisdari nōn curauerunt, aut non idoneè possi sint caueri. Quæ quidem tam ex prudentū responsis, quàm ex constitutionibus Imperialibus etiam in hęredes eorū extenditur. *Concordat l. 1. §. si magistratus. ff. de magistratib. conueniendis, hisce uerbis:* Si magistratus ab initio tutorem idoneum dedit, & satis non exegit: non sufficit. *Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi tutor tempore finitæ tutelæ soluendo fuerit. Hæc exceptio approbatur d. §. si magistratus. ibi: sed etsi satis, hisce uerbis:* Sed etsi satis non exegit, idoneus tamen tutor eo tempore fuit, quo tutelæ agi potest, sufficit. *Secunda exceptio est: Nisi tutorem in testamento inutiliter datū prætor magistratus iusserit cōfirmare. Hæc exceptio reprobatur l. 5. in prin ff. de confirmando tutore. cuius uerba uide* S̄: *cap. 1. quæst. 1. except. 1 repl. 1.*

IIII. *Causa. Si magistratus satis quidem exegit à tutore dato, sed non idoneè cautum est. Hæc causa approbatur Inst. de satisdat. tutor. §. sciendū autem. cuius uerba uide* S̄: *causa prox. in prin. Concordat Inst. de Atiliano tutore. §. nos autem. in fine. cuius uerba uide* S̄. *lib prox cap. 4. quæst. 2. except. 31. repl. 2. Concordat item l. 3. C. de magistratib. conueniendis. cuius uerba uide J. quæst. 5 reg. 1. concordat item l. ult. C. eod tt. cuius uerba uide J. exc. 2. repl. 3. itē l. 1. §. fin. C. de tutorib. illustr. pers. cuius uerba uide* S̄. *lib. prox. cap. 4. quæst. 2. except. 1. Plures huiusmodi causas uide J. except. generali 2. repl. 1. cum sequentibus.*

Exceptiones præcedentium causarum generales.

Planè recipiunt causæ iam enumeratæ aliquot exceptiones, quæ sequuntur.

I. EXCEPTIO: *Nisi prætor uel præses, aliusue fuerit magistratus, cui tutores dandi ius est. Hæc exceptio approbatur Inst. de satisdat. tutor. §. fin. his uerbis:* Neq; aūt præfectus urbi, neq; prætor, neq; præses prouinciæ, neq; quisquā alius, cui tutores dādi ius est, hac actione tenebitur: sed hi tantūmodo, qui satisdationē exigere solent. *Concordat l. 1. §. neq; prætor. ff. de magistrat. conueniendis, his uerbis:* Neq; prætor, neq; quis alius, cui tutoris dādi ius est, hac actione tenebitur.

II. EXCEPTIO: *Nisi ipse magistratus nō dederit tutores, nec nominauerit, sed prætor uel præses. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. si præses. ff. de magistrat. conueniendis, hisce uerbis:* Si præses prouinciæ renunciare magistratus tantum de facultatibus tutorum uoluit, ut ipse daret: uideamus an & quatenus teneantur? Et extat diui Marci rescriptū, quo uoluit eos qui præsidi renunciassent, non perinde teneri, atq; si ipsi dedissent: sed si decepissent, gratia forte aut pecunia, falsa renunciantes. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi et qui tutorē dedit, de facultatibus tutoris falsa renūciauerit magistratus. quæ replicatio approbatur uerbis iā propositis. Secunda replicatio est: Nisi de nominibus ab alio præsidi indicatis, magistratus præsidem petentem malè instruxerit. quæ replicatio approbatur d. l. 1. §. si præses, his uerbis:* Si præses prouinciæ, nominibus ab alio acceptis, ad magistratus municipales remiserit, ut se de nominibus instruat, & exinde instructus dederit tutores: an exemplo eorum, qui prætorem instruūt, debeat magistratus teneri, quæritur? Vtiq; enim interest utrum ipsi magistratus nomina electa dederint præsidi, an ea quæ ab alio præses accepit inquisierint. Et puto utroque casu teneri, quatenus dolo uel lata culpa uersati sunt. *Tertia replicatio est: Nisi is qui tutores dedit, magistratus ab ijs satis exigere iussit. Hæc replicatio approbatur d. l. 1. §. planè si præses, his uerbis:* Planè si præses prouinciæ satis eos exigere iussit, nō dubitabimus teneri eos, etiamsi præses dederit. *Concordat d. l. 1. §. si curatores, his uerbis:* Si curatores fuerunt minus idonei dati: dicēdū est teneri magistratus oportere, si ex suggestu eorū uel nominib. ab eis acceptis, præses dederit. Sed etsi ad eos remiserit ut ipsi darēt, uel ut post dationem exigerent satisdationē: periculum ad eos pertinebit. *Quarta replicatio est: Nisi magistratus suggesserit uel nominauerit tutores dandos. quæ replicatio approbatur ex uerbis iam propositis hisce:* Si ex suggestu eorū uel nominibus

ab eis acceptis prǽses dederit, &c. *Quinta replicatio est: Nisi electus fit ad æstimandas tutoris satisfdationes. quæ replicatio approbatur d. l. 1. §. diuus, his uerbis:* Diuus Hadrianus rescripsit, etiã in eum qui electus esset ad æstimandas tutorum satisdationes, actionem dandã. *Concordat l. 6. C. de magistratib. cõueniendis, hisce uerbis:* Cum sit adiecta prætoris sententia, generalem curatori administrationam mandãtis, & quod eam pro more sequitur, decretum paritarsit compositũ: manifestum est non curatoris dationẽ fuisse inualidam, sed in æstimanda adultæ substantia scribæ uitiũ, qui tanquam non amplius ualeret ducentis libris auri parrimonium ualeret, fideiussiõné acceperat intercesisse. In quo casu non curatoris ratio erit reprehendenda, si qua læsio rebus minoris illata fuisse aduersus legum ordinem comprobetur: sed super negligentia uel dolo scribæ, qui ueram substantię taxationem passus est occultari, legibus erit agendum.

III. EXCEPTIO: *Nisi iussu pretoris magistratus tutorem dederit uel confirmauerit. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. si curatores. ff. de magistratibus conueniendis. cuius uerba uide s. excep. prox. repl. 3. concordat l. 5. in prin. ff. de confirmando tutore. cuius uerba uide s. cap. 1. quæstion. 1. exception. 1. repl. 1.*

IIII. EXCEPTIO: *Nisi magistratus non fuerit admonitus ut tutores daret. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. magistratib. ff. de magistratib. conueniendis. cuius uerba uide s. causa. 1. in prin.*

V. EXCEPTIO: *Nisi tutor uel eius fideiussor sit soluendo. Hæc exceptio approbatur l. 4. C. de magistratib. conueniendis, his uerbis:* Aduersus nominatorem tutoris uel curatoris minus idonei non antè perueniri potest, quàm si bonis nominati, itemque fideiussoris eius, nac nõ collegarum, ad quorum periculum cõsortium administrationis spectat, excussis, non sit indemnitati pupilli uel adulti satisfactum. *Concordat l. 1. C. eod. tt. his uerbis:* Si magistratus à tutoribus seu curatoribus, quos tibi dederint seu nominauerint, stipulati sunt se eo nomine indemnes futuros, & si quid prestitissent, recepturos, inq; eam rem fideiussores acceperunt: extra rem saluam fore satisdationem, actio quam aduersus tutoras tuos seu curatores instituisti, alienam obligationem non resoluit. Sed aduersus magistratus qui curatores dederũt, actio utilis ita demum competit, si uniuersis bonis excussis, reuocatisq; quæ eum in fraudem alienasse constiterit: indemnitati tuæ in solidum satisfieri non potuit. Quam si exercueris, mandatis tibi ab eis, actionibus aduersus fideiussores quos acceperũt, consistere potes, licet utilem actionem sine cessione habeas. *Concordat item l. 5. ibi: nec aliàs. C. eod. tt. cuius uerba uide s. quæst. 5. reg. 1. item concordat l. 5. C. eod. tt. cuius uerba uide s. quæst. 1.*

VI. EXCEPTIO: *Nisi contutor eius, ex cuius facto agitur, sit soluẽdo. Hæc exceptio approbatur l. 4. ibi: nec non collegarum. C. de magistratibus conueniendis. cuius uerba uide s. except. prox. in prin. concordat l. 2. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. quæst. prox. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi contutor tutorem suspectum fecerit, uel satis ab eo exegerit: aut cum uellet, non potuerit. tunc enim prius magistratus quàm contutor conueniendus. quæ replicatio approbatur l. 1. §. usq; adeò ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Vsq; adeò autem ad cootutores non ueniatur, si soluendo tutores non sint, ut prius ad magistratus qui eos dederũt, uel ad fideiussores ueniatur: & ita Imp. noster Vlpio Proculo rescripsit. Quòd enim Marcellus libro VIII. Digestorum scripsit, quodq; sæpissimè rescriptum est, quamdiu unus ex tutoribus idonsus sit, oon posse ad magistratus qui dederunt, perueniri: sic erit accipieodũ, si noo contutor ob hoc conuaniatur, quòd suspectũ facere, uel satis axigere noluit. *Concordat l. 45. §. cum in testamẽto. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Cum in testamento duo tutores dati essent pupillo, & alter ex his uita defunctus fuisset, in locũ eius, petente matre, ex præsidis prouinciæ pręcepto à magistratibus tutor datus est, à quo magistratus satis exegerunt rem saluam fore, tutor testamento datus postea datum suspectũ fecit. Quęsitum est, in quantum teneatur? Paulus respondit, tutorem testamẽto datũ pro ea parte conueniri oportere, pro qua parte ad ministrauit: pro cõtutoris autem portiona prius eos cõueniri debere, qui pro eo se obligauerunt, uel magistratus qui eũ dederũt: tunc si solidum pupillus consequi non poterit, de officio coututoris quærendũ, an suspectum facere debuerit, præsertim cum suspectũ quoq; eũ postulasse dicatur. Aliàs quidẽ cum magistratus plures tutores dát, nõ prius ad eos reuarti pupillus potest, quã omnes tutores excussi fuerint. In proposito cùm unus à magistratibus datus proponeretur, non est uisum prius collegam conuenieodũ, qui & suspectũ fecit, & testamentò datus est: parindeq; habendos singulos, ac si in testamento in partes dimidias tutores dati essent. *Hæc de prima replicatione. Plures propositæ exceptionis replicationes uide s. cap. 10. quæst. 3. reg. 2. except. 1. repl. 1. cum sequentibus.*

VII. EXCEPTIO: *Nisi tutor tempore finitæ tutelæ fuerit soluendo. tunc enim quamuis postea soluendo esse desierit, ad periculũ magistratus non pertinet. quæ exceptio approbatur l. 52. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide s. cap. 10. quæst. 5. reg. 2. except. 1. repl. 4. Cõcordat l. 5. in fin. ff. de confirmando tutore.*

cuius uerba uide ꝭ. *causa* 2. *Concordat item l.* 1. *§. si magistratus. ff. de magistr. conueniendis. cuius uerba uide* ȷ. *proximè.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi magistratus omnia quæ ad se pertinebant, fecerit. tunc enim, quamuis tutor postea soluẽdo esse desierit, extra periculum est magistratus. quæ exceptio approbatur d. l.* 1. *§. si magistratus, his uerbis:* Si magistratus ab initio tutorem idoneum dedit, & satis non exegit: non sufficit. Quòd si satis exegit, & idoneũ exegit, quamuis postea facultatibus lapsi sunt tutores uel fideiussores, nihil est quod ei qui dedit, imputetur. Non enim debent magistratus futuros casus & fortunam pupillo præstare. Sed etsi satis non exegit, idoneus tamen tutor eo tempore fuit, quo tutelæ agi potest, sufficit. *Concordat l.* 6. *§. si uerò cauit. ff. eod. tt. cuius uerba uide* ȷ. *quæst.* 4. *reg.* 1. *exception.* 1.

IX. EXCEPTIO: *Nisi pupillo sit satisfactum. Hæc exceptio approbatur per ea quæ proponuntur* ȷ. *reg. prox.*

III. QVIBVS ACTIO PROposita competit?

I. *Regula. De tutore qui pro contutore soluit. Huic regulariter aduersus magistratum actio nõ datur. quæ regula approbatur l.* 2. *ff. de magistrat. conueniendis, hisce uerbis:* Proponebarur duos tutores à magistratibus municipalibus datos cautione nõ exacta: eorumq; alterũ inopẽ decessisse, alterum in solidum conuentũ satis pupillo fecisse. Et quærebatur, an tutor iste aduersus magistratũ municipalẽ habere possit aliquam actionẽ, cum sciret à contutore suo satis nõ esse exactũ? Dicebam, cum à tutore pupillo satisfactũ sit: neq; pupillũm ad magistratus redire posse, neq; turorẽ: cum nunquã tutor aduersus magistratus habeat actionẽ. Senatus enim consultum pupillo subuenit, præsertim cum sit quod tutori imputetur: scilicet quòd satis à contutore nõ exegit, uel suspectũ nõ fecit, si sciuit (uti proponitur) magistratibus eũ non cauisse. *Huius regulæ exceptio hæc uidetur esse: Nisi tutori nulla culpa imputari poßit, quod à collega nõ sit satis acceptũ. Hæc exceptio approbatur ibidẽ lege sequẽte* 3. *his uerbis:* Quòd si tutor ab hac parte culpa uacet, nõ erit iniquum aduersus magistratus actionem ei dari.

II. *Regula. De heredibus pupilli proponitur l.* 1. *§. non tantum. ff. de magistr. conueniendis, hisce uerbis:* Non tantum pupilli, sed etiam successores eorum subsidiaria agere possunt.

IIII. ADVERSVS QVOS datur?

I. *Regula. De heredibus magistratus. Aduersus hos etiã datur. quæ regula approbatur Inst. de satisdat. tutor. §. subsidiaria. ibi: qua quidem. cuius uerba uide* ꝭ. *quæst.* 2. *causa* 3. *Huius regulæ exceptio est hæc: Nisi nihil dolo neq; lata culpa defuncti factum sit: sed tantum culpa leui. Hæc exceptio approbatur l.* 4. *ff. de magistratib. conueniendis, hisce uerbis:* Non similiter tenentur hæredes magistratuũ, ut ipsi tenẽtur. Sed nec hæres tutoris negligentiæ nomine tenetur. Nam magistratus quidem in omne periculum succedir: hæres ipsius dolo proximæ culpæ succedaneus est. *Concordat l.* 6. *ff. eod. tt. his uerbis:* Quod ad hæredẽ magistratus pertinet, extat diui Pij rescriptum, causa cognita debere dari actionem. Nam si magistratus tanta fuit negligentia, ut omnem cautionem omirrerer: æquũ est haberi eum loco fideiussoris, ut & hæres eius teneatur. Si uerò cauit, & tũc idonei fuerunt, postea uerò desierunt: sicut ipse magistratus probè recusaret hanc actionẽ, ita & hęres multo iustius. Nouissimè nõ aliâs ait in hæredem actionem dandã, quam si euidenter magistratus cum minus idoneis fideiussoribus contrahunt. *Concordat item l.* 2. *C. eod. tt. his uerbis:* In hæredes magistratus, cuius non lata culpa idoneè cautum pupillo non est, non solet actio dari.

II. *Regula. De patre magistratus. Hic de peculio tenetur. quæ regula approbatur l.* 1. *§. fin. ff. de magistr. conuen. his uerbis:* Si filiusfamiliâs fuerit magistratus, & caueri pupillo nõ curauerit, aut uon idoneè cautum sit culpa eius: an & quatenus in patrẽ eius actio danda sit, quęritur? & ait Iulianus, in patrem de peculio dandam, siue uoluntate eius filius decurio factus sit, siue non. Nam etsi uolũtate patris magistratum administrauerit, attamẽ non oportere parrẽ ultra quàm de peculio conueniri: quasi rempub. saluã fore promittat, qui dar uoluntatẽ ut filius decurio creetur.

III. *Regula. De fideiussore magistratus. Hic proposita actione non tenetur. quæ regula approbatur l.* 1. *in prin. ff. de magistratib. conueniendis. cuius uerba uide* ȷ. *reg.* 5.

IIII. *Regula. De nominatoribus magistratus. Nec hi proposita actione tenentur. quæ regula approbatur d. l.* 1. *in prin.*

V. *Regula. De ordine in quo est magistratus, qui tutorem dedit. Hic quoq; regulariter proposita actione non tenetur. quæ regula approbatur d. l.* 1. *in prin. his uerbis:* In ordinem subsidiaria actio non dabitur, sed in magistratus, nec in fideiussores eorũ. hi enim rempublicã saluam fore promittunt, non pupilli. Proinde nec nominatores magistratuum ex hac causa tenebuntur, sed soli magistratus. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi ordo in se periculum receperit quæ exceptio approbatur certo modo d. l.* 1. *in prin. his uerbis:* Sed si ordo receperit in se periculũ: dici debet teneri eos qui præsentes fuerunt. parui enim refert nominauerint, uel fideiusserint, an in se periculum receperint: utilis ergo in

go in eos actio competit. Sed si à magistratibus municipalibus tutor datus sit, non uidetur per ordinem electus. *Ait Iurisconsultus:* Dici debet teneri eos qui præsentes fuerũt. *Ergo nec hoc casu in ordinẽ uniuersum dabitur actio, sed in præsentes tantũ: quod replicationis loco notãdũ.*

VI. Regula. *De collega eius qui tutorem dedit. Aduersus hunc quoq; actio proposita competit. quæ regula approbatur, simul & distinguitur d. l. 1. §. si inter, his uerbis:* Si inter magistratus hoc cõuenisset, ut alterius tantum periculo tutores darentur: conuentiones pupillo non præiudicare diuus Hadrianus rescripsit. conuentione enim duumuirorum ius publicum mutari non potest. Prius tamen arbitror conueniendum eum qui hoc suscepit: deinde excussis eius facultatibus, tunc ueniendũ ad collegam: quemadmodũ si solus dedisset, diceremus prius eum, deinde collegã aggrediendum. *Plura de regula proposita uide* J. *quæst. prox. reg* 1.

VII. Regula. *De pretore, præside, & alijs superioribus magistratibus, qui instructione magistratus municipalis tutores dant. Hi proposita actione non tenentur. quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt* s̄. *quæst.* 2. *except. generali* 1.

VIII. Regula *De scribis, cuius uitio non omnes pupilli facultates sunt descriptæ. Hic quoq; tenetur. quæ regula approbatur l. ult. C. de magistratib. conueniendis. cuius uerba uide* s̄. *d. quæst.* 2. *except. generali* 2. *repl.* 5.

V. QVID VENIAT IN actione proposita?

I. Regula. *Singuli magistratus non nisi pro parte uirili tenentur. quæ regula approbatur l.* 3. *C. de magistratibus conueniendis, hisce uerbis:* Si tu & collega tuus, cũ magistratu fungeremini, minus idoneum tutorem dedistis, cautionemq; idoneam non exegistis, nec aliàs seruari pupillo indemnitas potest, & utriq; soluendo estis: pro uirili parte in uos actionem dari non iniuria postulabis. *Concordat l.* 7. *in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide* J. *except. prox. Huius enim regulæ exceptio prima hæc est: Nisi dolo uel lata culpa utriusq; collegæ factum sit. quæ exceptio approbatur d. l.* 7. *his uerbis:* In magistratus qui tutorẽ dederunt, rogo rescribas utrum pro uirili portione actio danda sit: an optio sit eius qui pupillus fuit, cum quo potissimũ agat? Cellus respondit, si dolo fecerunt magistratus, ut minus pupillo caueretur in quẽ uult, actio ei in solidũ danda est. Si nec culpa eorum, neq; dolo malo id factum est: æquius esse existimat, pro portione in quenq; eorũ actionẽ dari, dum pupillo res salua sit. *Secunda exceptio est: Nisi unus alterum solum tutores dare, uel satis exigere permiserit. tũc enim in eum qui solus gessit, in solidum competit actio. quæ exceptio approbatur l.* 1. *§. si inter. ff. de magistratib. conueniẽdis. cuius uerba uide* s̄. *quæst. prox. reg.* 6. *Tertia exceptio est: Nisi unus non sit soluendo. tunc enim in alterũ in solidum competit actio. quæ exceptio approbatur d. §. si inter. Concordat item d. l.* 7. *in fine, his uerbis:* Dum pupillo res salua sit. *Concordat item d. l.* 3. *ibi: & utriq; soluendo estis. item concordat l.* 8. *ff. de magistratib. conueniendis, hisce uerbis:* Magistratus à curatoribus adulti cautionem exegerunt rem saluam fore: ex his alter sine hærede decessit: quæro, an indemnitatem in solidũ collega eius præstare debeat? Modestinus respõdit, nihil proponi cur nõ debeat.

II. Regula. *Pater magistratus non nisi de peculio tenetur. quæ regula approbatur l.* 1. *§. fin. ff. de magistratib. conueniendis. cuius uerba uide* s̄. *quæst. prox. reg.* 2.

III. Regula. *Etiam in usuras magistratus tenetur. quæ regula approbatur l. ult. ff. d. tt. his uerbis:* An in magistratus actione data, cũ usuris sors exigi debeat, an uerò usuræ peti nõ possint: quoniam constitutum est pœnarum usuras peti non posse, quæsitum est: Et rescriptum est à diuo Seuero & Antonino, usuras peti posse: quoniã eadem in magistratus actio datur, quæ competit in tutorea.

VI. ADIVNCTA SEV DE probationibus.

Vtri incumbat probatio, si quæratur utrum fideiussores eo tempore quo accipiebantur, idonei fuerint nec ne: definitur l. 1. *§. si magistratus. ibi: probatio autẽ. ff. de magistratib. conueniendis. cuius uerba cum concordantibus uide* s̄. *l.* 7. *cap.* 2. *quæst.* 2. *reg.* 3. *except.* 2.

DE CONTRARIA TVTElæ actione. Cap. XIIII.

HActenus actiones quæ minori, cuius tutela uel cura gesta est, ratione tutelæ uel curæ competunt, propositæ sunt atq; descriptæ: nunc restat actio quæ ei qui tutelam uel curam gessit, contra minorem competit, quæ dicitur contraria tutelæ actio.

I. RATIO HVIVS actionis.

Proponitur l. 1. *in prin. ff. de contraria tutelæ actione, his uerbis:* Contrariam tutelæ actionẽ prætor proposuit, induxitq; in usum, ut facilius tutores ad administrationem accederent, scientes pupillum quoq; sibi obligatũ fore ex sua administratione. Quanquã enim sine tutoris authoritate pupilli non obligentur, nec in rem suam tutor obligare pupillũ possit: attamen receptũ est ut tutori suo pupillus sine tutoris authoritate ciuiliter obligetur, ex administratione scilicet. Etenim prouocandi erãt tutores, ut promptius de suo aliquid pro pupillis impenderẽt, dum scirent se recepturos id quod impẽdissent.

II. CAVSAE PROPOSITAE actionis.

I. *Causa. Si in rem pupilli tutor aliquid impendit.*

has

hac actione consequitur. Quæ causa seu regula approbatur Inst. de oblig. quæ quasi ex contr. §. tutores. ibi: non tantum, his uerbis: Non tantum pupillus cum tutore habet tutelę actioné: sed & contrà, tutor cum pupillo habet contrariam tutelę, si uel impenderit aliquid in rem pupilli, uel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditoribus eius obligauerit. *Concordat l. 2. in prin. ff. ubi pupillus educari. cuius uerba uide s. ca. 3. officio 5 reg. 9. Huius regulæ exceptio prima uidetur esse talis: Nisi decretū prætoris de impendendo nō præcesserit. Hæc exceptio reprobatur l. 3. C. de administr. tutor. his uerbis:* Sumptus in pupillū tuū necessario, & ex honestis iustisq; causis iudici, qui super ea re cogniturus est, si probabuntur facti: accepto ferentur, etiamsi prætoris decretum de dandis eis non sit interpositum. id nanq;, quod à tutoribus bona fide erogatur, potius iusticia, quàm aliená authoritate firmatur. *Concordat l. 1. C. de alimentis pupillo præstā dis. cuius uerba uide s. cap. 4. quæst. 2. reg. 2. Planè admittitur exceptio proposita in donationibus pupilli nomine factis. de qua re uide s. cap. 3. officio 5. reg. 10. in fine. Secunda propositæ causa exceptio est: Nisi in ipsum tutorem, non res pupilli sit impensum. Hæc exceptio approbatur l. 32. §. fin ff. de administr. tutor. his uerbis:* Quemadmodū principalibus constitutionibus declaratur: sumptuum qui bona fide in tutelam, nō qui in ipsos tutores fiunt, ratio haberi solet: nisi ab eo qui eum dat, certum salarium ei constitutum sit. *Tertia exceptio est: Nisi pupillo pro cōtutore soluerit. quæ exceptio approbatur l. 1. C. de contrario iudicio tutelæ. cuius uerba uide s. cap. 10. quæst. 8. reg. 1. except. 4. Sed & plura de exceptione proposita, eiusq; replicationib. uide s. cap. 9 exc. 30. Quarta exceptio uidetur esse: Nisi tutor id soluerit uel impēderit, quod ad officium contutoris pertinebat. Hæc exceptio reprobatur l. 46. §. fin. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Tutor rerum Italicarū conuentus à creditore prouinciali, ubi rē pupillus habuit, soluit: quæsitum est, an id tutelæ iudicio reputari potest? Scæuola respōdit, nihil proponi cur non possit. *Quinta exceptio est: Nisi indebitum tutor impenderit uel soluerit. Hæc exceptio approbatur l. 11. §. Lucius Titius. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Lucius Titius cohæres & curator sororis suæ, cum esset ex ciuitate in qua usitatū erat ipsos dominos prædiorum, non conductores onera annonarū & contributionū temporalium sustinere: morem hunc & consuetudinem semper obseruatam secutus & ipse, pro communi & indiuidua hæreditate annonas pręstitit. Quęro, an in rationibus dandis opponi curatori possit, quod non rectè pro parte sororis tales impensas fecerit? Modestinus respondit, id demum curatorem ad ... reputare ex ea causa de qua quæritur, posse: quod ipsa, si rem suam administraret, erogare cōpelleretur. *Concordat l. 12. §. in soluēdis ff. eod. tit. cuius uerba uide s. cap. 3. officio 4. reg. 2. Planè quæ sint debitæ causæ in quas tutori nomine pupilli sit impendendū, definitur s. d. cap. 3. officio 5. Sexta exceptio est: Nisi plus æquo impenderit. De hac exceptione uide j. quæst. 5. Septima exceptio est: Nisi non bona fide impenderit. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. penult. ff. de contraria tutelæ actione, his uerbis:* Deducūtur in tutelę iudiciū sumptus, quoscunq; tutor fecerit in rem pupilli: sic tamen, si bona fide fecit. *Octaua exceptio est. Nisi non expediat pupillo id, in quod impēsum est. Hæc exceptio approbatur l. 3. in prin. ibi: sic tamen. ff. d. tit. cuius uerba uide j. quæst. 5. reg. 2. Huius exceptionis replicatio est: Nisi euentū aduersum habuerit id quod gestū est. Hæc replicatio approbatur d. l. 3. §. sufficit, his uerbis:* Sufficit tutori benè & diligenter negocia gessisse, etsi euētum aduersum habuerit, quod gestum est. *Nona exceptio est: Nisi nō tutor, sed is qui pro tutore negocia gerit, impenderit. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. hæc actio. ff. de contraria tutelæ actione, his uerbis:* Hæc actio non solum tutori, uerū etiā ei qui pro tutore negocia gessit, competere debet. Sed etsi curator sit uel pupilli, uel adolescentis, uel furiosi, uel prodigi: dicendū est etiam his contrarium dandū. Idem in curatore quoq; uentris probandū est. Quę sententia Sabini fuit, existimantis cęteris quoq; curatoribus ex ijsdē causis dandū contrariū. *Concordat l. 5 ff. de eo qui pro tutore, his uerbis:* Ei qui pro tutore negocia gessit, contrariū iudicium competit. *Decima exceptio: Nisi non tutor, sed curator gesserit & impenderit. Et hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Sed etsi curator sit uel pupilli, uel adolescentis, uel furiosi, &c. *Concordat l. 1 §. etsi furiosi ff negociorū gestorū, his uerbis:* Etsi furiosi negocia gesserim, cōpetit mihi aduersus eum negociorū gestorum actio. Curatori autē furiosi uel furiosæ aduersus eū eamue dandam actionē Labeo ait. *Vndecima exceptio uidetur: Nisi non tutor, sed hæres tutoris impēderit. Et hæc exceptio reprobatur l. 5. ff. de contraria tutelæ actione, his uerbis:* Hęredē tutoris si eam summā soluerit, in qua obligati pupilli fuerunt: actionem cōtrariam aduersus eos habere posse Vlpianus respondit. *Duodecima exceptio est: Nisi ante uel post tutelam, non in ipsa tutela sit impēsum. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. iudicio. ff. de cōtraria tutelæ actione, his uerbis:* Iudicio tutelæ contrario pręstatur, & id quod in rem pupilli uel post tutelam uersum est, si negocijs tutelæ tempore gestis connexū probatur, & quod ante impensum est, siue pro tutore negocia gessit, & postea tutor cōstitutus est, siue uentri erat curator. Sed etsi nō pro tutore negocia gerebat, debet uenire quod antè impensum est. *Decimatertia exce-*

ptio est: *Nisi tutelæ actione pupillus non agat. Hæc exceptio reprobatur l.1.§.fin.ff.de cõtraria tutelæ actione, his uerbis:* Hanc actionem dandam placet, etsi tutelæ iudicio non agatur. Etenim nonnunquam pupillus idcirco agere tutelæ non uult, quia nihil ei debetur, imò plus in eum impensum est, quàm ei abest. nec impediendus est tutor contrariò agere. *Concordat l.3.§.fin.C.eod.tt.cuius uerba uide J. quæst. 7. reg 1.Decimaquarta exceptio est: Nisi de rationibus distrahendis actione agatur. Hæc exceptio reprobatur l.1.ff d.tt. his uerbis:* Longè magis dãdũ est, etsi de rationibus distrahendis actio intendatur. *Decimaquinta exceptio est: Nisi tutor tanquam suspectus sit remotus. Et hæc exceptio reprobatur l.4.ff.d.tt.his uerbis:* A' tutela remotus, eo loco haberi debet, quo esset finita turela: & sicut actiones patitur, perinde ac si pupillus pubes factus esset: ita conrrario iudicio si quid ei aberit, ꝑsequi debebit. Nihil enim prohiber suspectũ tutorẽ esse, quamuis cõplura in rẽ pupilli impenderit, quę eũ amittere nõ oportet. *Decimasexta exceptio est: Nisi cum tutelæ iudicio ageretur, iudex reputationem oppositam reprobauit. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. præterea.ff.de contraria tutelæ actione, his uerbis:* Si tutelę iudicio conuenietur, reputari potest id quod in rem pupilli impendit. Sic erit arbitrij eius, utrum compensare, an petere uelit sumptus. Quid ergo si iudex compensationis eius rationẽ non habuit: an & contrario iudicio experiri possit? Et utiq; potest. Sed si reprobata est hæc reputatio, & adquieuit: non debet iudex cõtratio iudicio id sarcire. *Hæc de prima propositæ actionis causa, eiusq; exceptionibus sint dicta.*

II. *Causa. Si tutor se pro pupillo obligauit, agere proposita actione potest, ut liberetur. quæ causa approbatur l.6.ff.de contraria tutelæ actione, his uerbis:* Si tutor pro pupillo se obligauit, habet cõtrariam actionem & antequam soluat. *Concordat Inst.de obligat. quæ quasi ex contr.§. tutores. ibi: non tantum. cuius uerba uide s̄.causa prox.in prin.*

III. *Causa. Si pater pupilli tutori aliquid debuit, illud actione proposita persequi potest. quæ causa approbatur l.1.§.an in hoc.ff.de cõtraria tutelæ actione, his uerbis:* An in hoc iudicio non tantũ quæ pro pupillo uel in rem eius impẽsa sunt, ueniant: uerum etiam ea quoq; quæ debebãtur aliâs tutori (utputa si quid à patre pupilli debitũ fuit) quęritur? Et magis puto, cùm integra sit actio tutori, nõ esse in contrariũ iudicium deducendum. Quid tamẽ, si ideo expectauit, quia tutor erat, & ideo non exegit? Videamus an contrario iudicio tutelæ indemnitatem consequatur. Quòd magis probandũ est. Nam sicuti quodcunq; aliud gessit pro utilitare pupilli, id contrario iudicio cõsequitur: ita etiam id quod sibi debetur, cõsequi debet, uel eius securitatem. Ergo etsi ex causa quæ tempore finitur, obligatio aliqua fuit: tutelæ contrariũ iudiciũ esse ei opinor. *Concordat l.2.ibi: cũ aut compens. C.de in litem dãdo tutor.cuius uerba uide s̄. lib.prox. cap.4.quæst.2.except.32.repl.8.*

IIII. *Causa. Si certum salarium tutori constitutũ sit, hac actione persequi potest. quæ causa approbatur l.32.§.fin.ff.de administr.tutor.cuius uerba uide s̄.causa 1.except.2.*

V. *Causa. Si liberari uelit actione tutelæ, actione proposita consequi non potest. quæ regula approbatur l.3.§.contrarium.ff. de contria tutelæ actione, his uerbis:* Contrariũ iudiciũ an ad hoc quoq; cõpetat, ut à pupillo quis exigat liberationem, uidẽdum est? Et nemo dixerit in hoc agere quem contrario posse, ut tutelæ iudicio liberetur: sed tantum de his quæ ei propter tutelam absunt. *Hactenus causæ propositæ actionis enumeratæ sunt: quarum exceptiones generales uide s̄.causa 1.*

III. QVIBVS ACTIO PROposita competit?

I. *Regula. De heredibus tutoris. His quoq; datur actio proposita. quæ regula approbatur l.3.§.fin.ff.de contraria tutelæ actione, his uerbis:* Hanc actionẽ perpetuã esse palàm est: & hæredi & in hæredẽ dari, cæterisq; successoribus, ad quos ea res pertinet, & in eos.

II. *Regula. De fideiussoribus tutoris proponitur l. 5.ff.de fideiussorib.tutoris.cuius uerba uide s̄. cap.10. quæst.5.reg.12.*

IIII. ADVERSVS QVOS competit?

De heredibus pupilli proponitur l. 3.§.fin.ff.de contraria tutelæ actione.cuius uerba uide s̄. quæst. prox. reg.1.

V. QVID VENIAT IN Actione proposita?

I. *Regula. De eo quod plus æquo impendit, hoc nõ uenit. quæ regula approbatur l.2.§.1.ibi: nec enim permittendum.ff.ubi pupillus educari.cuius uerba uide s̄. cap.3.officio 5.reg. 9. plura de regula proposita uide s̄.quæst.2.causa 1.except.5.item d.officio 5.*

II. *Regula. De eo quod amplius quàm est in facultatibus pupilli, impensum est. Hoc quoq; uenit in actione proposita. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l.3.in prin.ff.de cõtraria tutelæ actione, his uerbis:* Quid ergo si plus in eũ impẽdit, quàm est in facultaribus? Videamus an possit hoc consequi? Et Labeo scripsit, posse. Sic tamẽ accipiendum est, si expediat pupillo ita tutelam administrari. Cæterùm si non expedit, dicendum est absolui pupillum oportere. Neq; enim in hoc administrãtur tutelæ, ut mergantur pupilli. Iudex igitur qui contrario iudicio cognoscit, utilitatem pupilli spectabit, & an tutor ex officio sumptus fecerit. *Propositæ regulæ exceptio hæc est: Nisi non expediat*

expediat pupillo plus esse impensum. quae exceptio ex uerbis iam propositis constat. cuius replicatio haec esse uidetur: Nisi uel praetor uel pater pupilli tantum decreuerit. Haec replicatio reprobatur l. 2. §. penult. & ult. ff. ubi pupillus educari. cuius uerba uide s. cap. 3. officio 5. reg. 9.

III. Regula. *De usuris. Hae quoq; in actione proposita ueniũt. quae regula approbatur, simul & declaratur l. 3. §. contrarium. ibi: consequitur. ff. de contraria tutelae actione, his uerbis:* Consequitur autem, pecuniam si quam de suo consumpsit, etiam cum usuria. Sed uel trientibus, uel his quę in regione obseruantur, uel his quibus mutuatus est (si necesse habuit mutuare, ut pupillo ex iusta causa prorogaret) uel his quibus pupillum liberauit, uel quibus caruit tutor, si nimium profuit pupillo pecuniam esse exolutam. *Huius regulae exceptio prima haec est: Nisi tutor contrà pupillo tutelae actione teneatur. tunc enim compensantur usurae. quae exceptio approbatur d. l. 3. §. planè si fortè. cuius uerba uide s. cap. 3. officio 6. reg. 1. except. 4. Secunda exceptio uidetur esse: Nisi tutela finita sit. tunc enim uidetur quòd non amplius currant usurae. Verùm exceptio haec reprobatur d. l. 3. §. usuras, his uerbis:* Vsuras utrum tamdiu cõsequetur tutor, quamdiu tutor est, an etiam post finitam tutelã, an ex mora tantũ, uideamus? Et magis est, ut quoad ei reddatur pecunia, consequatur. nec enim debet ei sterilis esse pecunia.

Tertia exceptio est: Nisi fuerit in substantia pupilli unde impenderetur, ut tutor de suo impendere non habuerit necesse, uel unde tutor sibi soluere potuit. Haec exceptio approbatur ibidem, his uerbis: Si tamen fuit in substantia pupilli unde consequeretur, dicendum est non oportere eũ usuras à pupillo exigere. *Huius exceptionis replicatio haec est: Nisi in alium usum pecunia pupillaris fuit deposita. Haec replicatio approbatur sub conditione ibid. his uerbis:* Quid ergo si de re pupillari non potuit sibi soluere, quia erat deposita ad praediorum comparationem? Siquidem non postulauit à praetore ut promatur pecunia, uel hoc minus deponatur: sibi imputet. Si uerò hoc desiderauit, nec impetrauit: dicendum est non deperire ei usuras in contrario iudicio.

VI. QVANDO ET QVAMdiu competat actio proposita?

I. Regula. *Finita demum tutela, competit. quae regula approbatur l. 1. §. finito. ff. de contraria tutelae actione, his uerbis:* Finito officio hanc actionem competere dicemus tutori. Caeterũ quamdiu durat, nondum competit. Sed si pro curatore negocia gessit, uel curam etiam administrauit, locus erit iudicio etiam statim: quia hoc casu in ipsum quoque statim actio competit. *Huius regulae exceptio prima haec est: Nisi non tutor, sed curator proposita actione agere uelit. quae exceptio constat ex uerbis iam propositis; hisce:* Sed si pro curatore negocia gessit, &c. *Secunda exceptio est: Nisi ad litem datus tutor, proposita actione agat. quae exceptio approbatur l. 4. C. de in litem dando tutore, his uerbis:* Ad litem datus tutor, si quid bona fide erogasti, à contutoribus more solito exigere potes.

Tertia exceptio est: Nisi tutor à tutela sit remotus. Haec exceptio approbatur l. 4. ff. de contraria tutelae actione. cuius uerba uide s. c. 10. quaest. 6. reg. 1. exc. 3.

II. Regula. *Perpetua est actio proposita. Quae regula approbatur l. 3. §. fin. ff. d. tit. cuius uerba uide s. quaest. 3. reg. 1.*

VII. ADFINIA PROPOSITae actionis remedia.

I. Regula. *De compensatione opponenda, si tutor tutelae actione conueniatur, proponitur l. 1. §. praeterea. ff. de contraria tutelae actione. cuius uerba uide s. quaest. 2. causa 1. except. 16. Concordat l. 1. C. eod. tit. his uerbis:* Si pater tuus quem priuigni sui tutelam administrasse proponis, testamento rectè facto, pupillo etiam quondam suo haerede instituto, decessit: quoniam non nisi pro portione haereditaria tutelae petitionem confusione constet extingui, pro residua parte succedentem patri, tutelae te conuenit apud competentem iudicem reddere rationem: qui secundum bonam fidem, eorum etiam quę patrem tuum in rem eius erogasse dicis, admissa compensatione, & reliqui (si quid amplius debetur) faciet condemnationem. Quòd si sciens amplius in rem suam erogatum, agendum propterea tutelae non putauerit: eum contrario iudicio conuenire potes. *Concordat item l. 2. ibi: cum aut compens. C. de in litẽ dando tutore. cuius uerba uide s lib. prox. cap. 4. quaest. 2. except. 32. repl. 8.*

II. Regula. *De cautione in tutelae iudicio tutori officio iudicis praestanda, de eo quod ei debetur restituendo, proponitur l. 3. ff. de tutelae actione, his uerbis:* Si tutelae aut negociorum gestorum agatur, incerto hoc, quantum ab aduersarijs debeatur tutori procuratoriue: arbitratu iudicis cauẽdum est, quòd eo nomine eis absit.

III. Regula. *Curatori contraria non tutelae, sed negociorum gestorum actio datur. quae regula approbatur per ea quae proposita sunt s. cap. 10. quaest. 9. reg. 1. except. 4. Hactenus de tutela & cura. Sequitur quartum ius personarum, quod est seruorum.*

DIGESTORVM LIBRI XVIII. FINIS.

DIGESTORVM LIBER DECIMVSNONVS.

DE IVRE SERVORVM.

DE SERVITVTE SEV iure seruorum. Cap. I.

I. DEFINITIO SERVITVtis & seruorum.

PRIMA *Definitio rei proponitur Instit. de iure personarum. §. seruitus autem, his uerbis:* Seruitus, est cõstitutio iuris gentium, qua quis dominio alieno cõtra naturam subijcitur. *Concordat l. 4. in prin. ff. de statu hominum, his uerbis:* Libertas, est naturalis facultas eius, quod cuiq; facere libet: nisi si quid ui aut iure prohibetur. Seruitus, est constitutio iuris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subijcitur.

II. *Definitio nominis proponitur d. l. 4. §. fin. his uerbis:* Serui ex eo appellati sunt, quòd Imperatores captiuos uendere, & per hoc seruare, nec occidere solent. Mancipia uerò dicta sunt, quòd ab hostibus manu capiuntur. *Concordat ijsdem uerbis Inst. de iure personarum. §. serui.*

II. QVO IVRE SERVITVS sit introducta?

Iure gentium est introducta. quæ regula approbatur Inst. de his qui sui uel alieni. §. in potestate, his uerbis: In potestate dominorũ sunt serui. quę quidem potestas iuris gentium est: nam apud omnes peræquè gentes animaduertere possumus dominis in seruos uitæ necisq; potestatem fuisse: & quodcunque per seruum adquiritur, id domino adquiri, &c. *Concordat ijsdem uerbis l. 1. §. 1. ff. eod. tt.*

III. *Diuisio seruorũ proponitur Inst. de iure personarum. § serui autem. cuius uerba cum alijs huc pertinentibus uide j. cap. 3.*

IIII. SPECIES ET IVRA DOminicæ potestatis.

I. *Regula. Vitæ necisq; potestatem dominus olim in seruos habuit. quæ regula approbatur uerbis iam propositis hisce:* Nam apud omnes peręquè gentes, &c. *Concordat d. l. 1. §. 1. ijsdem uerbis: Mutatum est hoc ius alio iure nouo Inst. d. §. in potestate. uers. sed hoc tempore, his uerbis:* Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio nostro sunt, licet sine causa legib. cognita, in seruos suos supra modum sæuire. Nã ex cõstitutione diui Antonini, qui sine causa seruum suum occiderit, non minus puniri iubetur, quàm si alienum seruum occiderit. Sed & maior asperitas dominorũ, eiusdem principis constitutione coercetur. *Nam Antoninus consultus à quibusdã præsidibus prouinciarum de his seruis qui ad ædem sacram, uel ad statuam principum confugiunt: præcepit ut si intolerabilis uideatur sæuitia dominorum, cogantur seruos suos bonis conditionibus uendere, ut precium dominis daretur: & rectè. expedit enim reipublicæ, ne sua re quis malè utatur. Cuius rescripti ad Aelium Martianum emissi, uerba sunt hæc:* Dominorum quidem potestatem in seruos suos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominũ ius suum detrahi. Sed dominorum interest, ne auxiliũ contra sæuitiam, uel famem, uel intolerabilem iniuriá denegetur ijs, qui iustè deprecantur. Ideoq; cognosce de querelis eorũ, qui ex familia Iulij Sabini ad statuam confugerunt: & si uel durius habitos quàm æquum est, uel infami iniuria affectos esse cognoueris: uenire iube, ita ut in potestatem domini non reuertantur. Quod si meæ constitutioni fraudem fecerit, sciat me admissum seuerius executurum. *Concordat l. 1. §. fin. cum lege sequente. ff. de his qui sui uel alieni iuris. ijsdem uerbis quæ iam proposita sunt.*

II. *Regula. Iure itaq; nouo non licet dominis ultra modum in seruos suos sæuire, ut iam dictũ est. Cui concordat l. 2. §. fin. ff. d. tt. his uerbis:* Diuus Hadrianus Vmbriciam quandam matronam in quinquennium relegauit, quod ex leuissimis causis ancillas suas atrocissimè tractasset. *Similia exempla proponuntur l. 21. §. seruo, & §. fin. ff. ad legem Cornel. de sicarijs. cuius uerba uide s̃. lib. 4. cap. 4. quæst. 1. causa 13.*

III. *Regula. Quidquid seruus adquirit, domino adquirit: quæ regula approbatur Instu. de his qui sui. ibi: in potestate. ibi: & quodcunq;. cuius uerba uide s̃. quæst. prox. Huius regulæ leges concordantes, simul & exceptiones uide in Comment. de rerum dominio cap. 2. reg. 1. & reg. 2.*

IIII. *Regula. Melior domini conditio per seruos fieri potest, deterior fieri non potest. Quæ regula approbatur l. 175. ff. de regulis iuris, hisce uerbis:* Melior conditio nostra per seruos fieri potest, deterior fieri non potest. *Huius exemplum proponitur l. penult. ff. depositi. cuius uerba uide alibi. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi non de amittendo, sed de adquirendo, & alium obligando agatur. quæ exceptio approbatur exemplo l. 27. §. 1. ff. ad S.C. Velleianum, his uerbis:* Cum serui ad negociationem pręposìti cum alio contra-

contrahentes, personam mulieris, ut idoneæ sequuntur: exceptio senatusconsulti dominum submouet. Nec uidetur deterior causa domini per seruum fieri: sed nihil esse domino quæsitum, non magis quàm si litigiosum prædium seruus, aut liberum hominem emerit.

V. *Regula. De dominio in seruos ex iure Quiritium* Hoc tollitur *l. unica. C. de nudo iure Quiritũ, his uerbis:* Antiquę subtilitatis ludibrium per hanc decisionem expellentes, nullam esse differentiam patimur inter dominos, apud quos uel nudum ex iure Quiritium nomen, uel tantum in bonis reperitur: quia nec huiusmodi uolumus esse distinctionem: nec ex iure Quiritium nomen, quod nihil ab ænigmate discrepat, nec unquam uidetur, nec in rebus apparet: sed uacuum est & superfluum uerbum, per quod animi iuuenum, qui ad primam ueniunt legum audientiam, perterriti ex primis eorum cunabulis inutiles legis antiquæ dispositiones accipiunt: sed sit plenissimus & legitimus quisque dominus, siue serui, siue aliarum rerum ad se pertinentium.

VI. *Regula. Inter dominum & seruum nec obligatio nec actio consistit. quæ regula approbatur, simul & distinguitur in Comment. obligationum & actionum.*

VII. *Regula. Serui iure ciuili pro nullis habentur. Ideoq; non obligantur, nec in iudicio uel agere uel conueniri possunt. quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt in Comment. actionum cap. 5. reg. 1.*

VIII. *Regula. De matrimonio seruorum uide ŝ. lib. 14. cap 3. except. 35. sed & de hoc proponitur l. ult. C. de seruis fugitiuis. cuius uerba uide J. cap. 14. reg. 11. sunt & plura seruorum iura, quæ infrà suis locis proponentur.*

DE PECVLIO SERVORVM & filiorum familiarum. Cap. II.

INter iura seruorum numerantur etiam iura peculij, quæ tam seruis quàm filijsfamiliarum olim fuerunt communia. De quibus in hoc Capite dicetur.

I. DEFINITIO PEculij.

Definitur l. 5. § fin. cum lege sequente. ff. de peculio, his uerbis: Peculium dictum est, quasi pusilla pecunia, siue pusillum patrimoniũ. Peculium autem Tubero quidem sic definiuit (ut Celsus libro VI. Digest. refert) quod seruus domini permissu separatum à rationibus dominicis habet: deducto inde, si quid domino debetur. Quam Tuberonis sententiam & ipse Celsus probat. Celsus. Definitionem peculij, quam Tubero exposuit. Labeo ait, ad uicariorum peculia non pertinere: quod falsum est. nam eo ipso quod dominus seruo peculium constituit, etiam uicarijs constituisse existimandus est. *Concordat l. 4. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. quæst. 4. causa 1. Planè alio modo peculium dicitur pecunia, quæ præsidij causa reponeretur. quod approbatur l. 77. §. 1. ff. de leg. 3. cuius uerba uide in Comment. de legatis cap. 15. De ijs quæ ibi sunt relictis reg. 1. except. 9. in fine.*

II. DIVISIO PEculij.

Diuisio peculij habetur l. 17. in prin. C. de inofficioso testam. his uerbis: Peculij triplex inuenitur causa: uel enim paganum est peculium, uel castrense, uel quod medietatem inter utrunq; obtinet, quod quasi castrense nuncupatur. *De primo genere peculij in hoc Capite agitur: de reliquis duobus dictum est ŝ. lib. 16. cap. 3.*

III. PROPRIA PEculij.

I. *Regula. Quasi patrimonium liberi hominis intelligitur peculium. quæ regula approbatur l. 47. §. fin. ff. de peculio. cuius uerba uide J. Concordat l. 39. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. quæst. prox. causa 1.*

II. *Regula. Peculiũ nascitur, crescit, decrescit, moritur: et ideo homini simile est. quæ regula approbatur l. 40. ff. d. tt. his uerbis:* Peculium nascitur, crescit, decrescit & moritur: & ideo eleganter Papyrius Fronto dicebat, peculium homini simile esse. Quomodo autem peculium nascatur, quęsitum est? Et ita ueteres distinguunt: Si id adquisiuit seruus, quod dominus necesse non habet præstare, id esse peculium. Si uerò tunicas aut aliquid simile, quod ei dominus necesse habet præstare: non esse peculium. Ita igitur nascitur peculium. Crescit, cum auctũ fuit. decrescit, cum serui uicarij moriuntur, res intercidunt. moritur, cum ademptum est. *Concordat l. ult. ff. quando actio de peculio. cuius uerba uide J. quæst. 5. causa 5.*

III. *Regula. De possessione rei peculiaris adipiscenda, retinenda & recuperanda proponitur l. 93. ff. de reg. iuris, hisce uerbis:* Filiusfamiliâs neque retinere, neq; recuperare, neq; adipisci possessionem rei peculiaris ui detur. *Plura de hac re uide Comment. possessionis cap. 2. except. 18.*

IIII. *Regula. Peculium ex uoluntate domini pendet. quæ regula approbatur J. quæst. proxim. in prin. item l. 7. §. iam autem. ff. de peculio. cuius uerba uide J. quæst. prox. except. 7.*

IIII. DE PECVLIO CONstituendo & adquirendo.

Causa seu modus constituendi peculij est: Si seruus aliquid in peculio domini uoluntate habet. quæ causa approbatur l. 4. in princip. ff. de peculio,

his

bis uerbis: Peculij eſt non id, cuius ſeruus ſeorſum à domino rarionem habuir: ſed quod dominus ipſe ſeparauir in ſubſtanriá ſeruo, ſuum à ſerui rarione diſcernens. nam cum ſerui peculium rotum adimere, uel augere, uel minuere dominus poſsir: animaduerrendum eſt non quid ſeruus, ſed quid dominus conſtiruendi ſeruilis peculij gratia fecerit. Sed hoc ira uerum puro, ſi debito ſeruum liberare uoluir dominua: ur etiamſi nuda uolunrate remiſerir dominus, quod debuir, deſinat ſeruus debiror eſſe. Si uerò uomina ira fecerit domiuus, ut quaſi debirorem ſe ſeruo facerer, cũ debiror non eſſer, contrà puro. Re enim, non uerbis peculium augendum eſt. Ex bia apparet, non quod ſeruus iguoranre domino habuir, peculium eſſe, ſed quod uolente. Alioquin & quod ſubripuit ſeruua domino, fier peculij: quod non eſt uerum. ſed ſępè fit, ur ignoranre domino incipiar minui ſerui peculium: ueluti cum damnum domino dar ſeruus, aut furtum facit. *Concordat l 39. ff. eod. tt. bis uerbis:* Peculium & ex eo conſiſtir, quod parſimonia ſua quis parauir, uel officio meruit à quolibet ſibi donari, idq́; uelur ꝓprium patrimonium ſeruum ſuũ habere quia uoluit. *Propoſitæ cauſæ ſeu regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi ſine uoluntate domini ſeruus aliquid in peculio habeat. quæ exceptio conſtat ex uerbis iam propoſitis. Secunda exceptio primæ non diſsimilis hæc eſt: Niſi ſeruus ignorante domino aliquid habeat. quæ exceptio approbatur uerbis iam propoſitis biſce:* Ex his apparer, nõ quod ſeruua ignoranre domino habuit, peculium eſſe, &c. *Huius replicatio prima hæc eſt: Niſi tale ſit, quod etiamſi reſciſſet dominus, paſſurus ſit eſſe in peculio. quæ replicatio approbatur l. 49. in prin. ff. de peculio, bis uerbis:* Non ſolum id peculium eſt, quod dominus ſeruo conceſsir, uerum id quoque quod ignoranre quidem eo adquiſitum ſit: tamen ſi reſciſſer, paſſurus erar eſſe in peculio. *Concordat l. 7. §. ſcire. ff. eod. tt. bis uerbis:* Scire aurem non urique ſingulas res debet ex neceſsirare, ſed *ϖαχυνεgιγοφον* [Greek] (id eſt, per maiores partes) & in hanc ſentenriá Pomponius inclinar. *Altera propoſitæ exceptionis replicatio eſt: Niſi ſeruus ordinarius uicario ſeruo peculium conſtituerit. quæ replicatio approbatur l. 4. §. fin. ff. de peculio, bis uerbis:* Non ſolum id in peculium uicariorum ponendum eſt, cuius rei à domino: ſed eriam id cuius ab eo, cuius in peculio ſunt, ſeorſum rationem habent. *Concordat l. 6. ff. eod. tt. cuius uerba uide ĩ. quæſt. 1. Tertia exceptio eſt Niſi ſine traditione dominus ſeruo rem in peculium conceßit. Hæc exceptio approbatur, ſimul & diſtinguitur l. 8. ff. de peculio, bis uerbis:* Non ſtarim quod dominus uoluit ex re ſua peculij eſſe, peculium fecit: ſed ſi tradidit, aut cum apud eum eſſet pro rradiro habuit. deſiderar enim res naruralem darionem. Contrà aurem ſimulatq; uoluit peculium ſerui, deſinit peculium eſſe. *Concordat l. 49. §. fin. ff. eod. tt. bis uerbis:* Vt debiror, uel ſeruus domino, uel dominus ſeruo inrelligatur, ex cauſa ciuili compurandum eſt. Ideoq; ſi dominua in rationes ſuas referat ſe debere ſeruo ſuo, cũ omnino neq; mutuum acceperir, neque ulla cauſa præceſſerir debendi: nuda rario non facir eum debirorem. *Concordat item l. 4. §. ſi uerò nomina. cuius uerba uide paulo ſuperius ead. regula in prin. Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi res quæ in peculium conceditur, ſit penes ſeruum. quæ replicatio approbatur uerbis d. l. 8. iam propoſitis biſce:* Aur cum apud eum eſſer, pro rradiro habuir. *Concordat l. 7. §. ſunt quidam. ff. eod. tt. bis uerbis:* Sunr quidam qui purant peculium ſeruum habere non poſſe, niſi concedente domino. Ego autem puro non eſſe opus concedi à domino peculium, ſeruum habere, ſed non adimi ut habear. Alia cauſa eſt peculij liberæ adminiſtrarionis. nam ſpecialiter concedenda eſt. *Concordat l. 19. ff. eod. tt. cuius uerba uide ĩ. ead. quæſt. in prin. Altera replicatio eſt: Niſi dominus ſeruo debitum remiſerit. quæ replicatio approbatur l. 4. § ſed hoc ita. ff. de peculio. cuius uerba uide ſuprà ead. quæſt. in prin.*

Quarta exceptio uidetur eſſe: Niſi dominus ſeruo non nominatim conceſſerit ut rem in peculio habere. quæ exceptio reprobatur l. 7. §. ſunt quidam. ff. de peculio. cuius uerba uide ſuprà except. proxim. replic. 1.

Quinta exceptio eſt: Niſi pupillus dominus ſeruo peculium conceſſerit. Hæc exceptio approbatur l. 2. §. idem adijcit. ff. de peculio, bis uerbis: Pedius ait, pupillum nõ poſſe ſeruo peculiũ conſtituere, nec tutoris authorirate. *Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi peculium antè fuit conſtitutum. tunc enim propterea quòd dominus ſit pupillus, non adimitur. quæ replicatio approbatur l. 7. in prin. ff. eod. tt. bis uerbis:* Celſua air, pupillum uel furioſum conſtituere quidem peculium ſeruo non poſſe: uerùm anre conſtiturum, id eſt, uel anre furorem, uel à parre pupilli, non adimi ex his cauſis. Quæ ſententia uera eſt, & congruir cum eo quod Marcellua apud Iulianum norans adijcir, poſſe fieri ut apud alrerum ex dominis ſeruus peculium habear, apud alrerum non: urputa ſi alter ex dominis furioſus ſit, uel pupillus. *Concordat l. 3 §. in furioſi. ibi: nam & huius. cuius uerba uide J. Sexta exceptio eſt: Niſi dominus concedens, furioſus ſit. Quæ exceptio approbatur uerbis d. l. 7. in prin. iam propoſitis. cui concordat d. §. in furioſi.*

Septima exceptio uidetur. Niſi pupillo peculiũ concedatur. Hæc exceptio reprobatur d. l. 7. §. tam autem, bis uerbis: Tam aũr pupillũ filiũ quã ſeruũ peculiũ habere poſſe, Pedius li. XV. ſcribit, cũ

hoc

hoc(inquit) totum ex domini constitutione pendeat. Ergo etsi furere cœperit seruus uel filius, retinebunt peculium.

Octaua exceptio uidetur esse: Nisi res quæ in peculium conceditur, sit immobilis, uel seruus, uel ius aliquod incorporale. Hæc exceptio reprobatur d. l. 7. §. in peculio, his uerbis: In peculio res esse possunt omnes, & mobiles, & soli. Vicarios quoque in peculium potest habere, & uicariorum peculium. Hoc amplius, & nomina debitorum. *Planè quæ in peculium connumeranda, quæ contrà ex eo deducenda, proponentur in actione de peculio.*

V. DE PECVLIO amittendo.

Causæ seu modi quibus peculium amittitur, hic proponentur.

I. Causa amittendi peculij est: Si dominus nolit rem peculij esse. quæ causa approbatur l. 8. in fine. ff. de peculio. cuius uerba uide s. quæst. prox. except. 3.

II. Causa. Si seruus domino debeat. Ex eo enim minuitur uel omittitur peculium. quæ causa approbatur l. 9. §. præterea. ibi: nam ut eleganter. ff. de peculio, his uerbis: Eleganter Pedius ait: Ideo hoc minus in peculio est, quod domino uel patri debetur, quoniam non est uerisimile domino id concedere seruo in peculium habere, quod sibi debetur. *Planè causa proposita intelligenda est, si dominus de peculio serui nomine conuenitur. tunc enim quod domino debetur, ex peculio deducitur. de qua re J. in actione de peculio dicetur. Illa autem actione cessante, id quod seruus domino debet antequam soluatur, nihilominus peculij manet: quod exceptionis loco notandum. quæ exceptio approbatur l. 4. §. penult. ff. de peculio, his uerbis:* Si ære alieno dominico exhauriatur peculium serui, res tamen in causa peculiari manet. Nam etsi aut seruo donasset debitum dominus, aut nomine serui alius domino intulisset, peculium suppleretur, nec esset noua concessione domini opus.

III. Causa uidetur. Si dominus furere cœperit, uel pupillus sit. Hæc causa reprobatur l. 7. in prin. ff. de peculio. cuius uerba uide suprà quæst. proxim. except. 5.

IIII. Causa. Si seruus uel filius furere incipiat. Hæc causa reprobatur d. l. 7. §. tam autem. in fine. cuius uerba uide s. quæst. prox. except. 7.

V. Causa. Si seruus fuerit manumissus, uel mortuus desinit esse peculium. quæ causa approbatur, simul & distinguitur l. 3. ff. quando actio de peculio, his uerbis: Definitione peculij interdum utendum est, etiamsi seruus in rerum natura esse desijt: & actionem de peculio prætor intra annum dat. Nam & tunc accessiones, & decessiones quasi peculij recipiendas, quanquam desijt morte serui, uel manumissione esse peculium: ut possit & accedere peculio, ueluti fructibus, pecorum fœtu ancillarumq; partubus, & decedere: ueluti si mortuum sit animal, uel alio quolibet modo perierit.

Exceptio propositarum causarum generalis.

Exceptio generalis tam dictarum causarum uidetur esse talis: Nisi ignorãte domino accidat id, quo peculium amittitur. Hæc exceptio reprobatur l. 4. §. ex his apparet. ibi: sed sæpè. cuius uerba uide s. quæst. prox. in prin.

VI. DE LIBERA PECVlij administratione.

I. Regula. Qui liberam peculij administrationem concedere possit? De curatore domini proponitur l. 24. ff. de peculio, his uerbis: Curator furiosi administrationem peculij & dare, & denegare potest, tam furiosi seruo, quàm filio.

II. Regula. Causæ ex quibus libera peculij administratio amittitur, proponuntur l. 48. in prin. ff. de peculio, his uerbis: Libera peculij administratio non permanet, neq; in fugitiuo, neq; in subrepto: sed neque in eo, de quo nesciat quis uiuat, an mortuus sit.

III. Regula. De effectu liberæ administrationis peculij proponitur d. l. 48. in fine. his uerbis: Cui peculij administratio data est, delegare debitorem suum potest. *De hac re uide Comment. liberationum, cap. 14. except. 1. repl. 5. in fine.*

IIII. Regula. Itẽ de effectu liberæ administrationis proponitur l. 46. ff. eod. tit. his uerbis: Qui peculij administrationem concedit, uidetur permittere generaliter, quod & specialiter permissurus esset. *Sed & plures liberæ administrationis peculij effectus sunt passim suis locis inserti: ut an donare possit, commentario donationũ, &c. Hactenus igitur de peculio dictum sit. De actione autem de peculio dicetur J. in parte quinta.*

DE CAVSIS AC MODIS, quibus seruitus constituitur & adquiritur. Cap. III.

TRia causarũ genera, ex quibus serui efficiũtur, proponuntur Inst. de iure personarum. §. serui autem, his uerbis: Serui aut nascuntur, aut fiũt: nascuntur ex ancillis nostris: fiunt aut iure gentium, id est, ex captiuitate: aut iure ciuili, cum liber homo maior uiginti annis ad preciũ participandũ sese uenundari passus est. *Concordat l. 5. §. 1. ff. de statu hominum, his uerbis:* Serui in dominium nostrum rediguntur aut iure ciuili, aut gentium. Iure ciuili, si quis se maior uiginti annis ad precium participandum uenire passus est. Iure gentium serui nostri sunt, qui ab hostibus capiuntur, aut qui ex ancillis nostris nascuntur. *De singulis hisce causis, alijsq; similibus nunc ordine dicetur, & primùm de natiuitate.*

I. Causa est natiuitas. Regulariter enim quod ex ancillis nostris nascitur, seruilis conditionis efficitur,

dominioq; nostro subijcitur. quæ causa ex iam propositis constat. Eius autem causæ exceptio prima hæc est: Nisi pater liber fuit. Hæc exceptio reprobatur l. 7. C. de rei uendicatione, his uerbis: Partum ancillæ matris sequi condirionem, nec statū in hac specie patris cōsiderari, explorati iuris est. *Secunda exceptio est: Nisi quis ancillam ignorans in uxorem duxerit, & ex ea liberos pepererit. Hæc exceptio reprobatur Nouell. c. 22. §. si uerò cum quis. cuius uerba uide* ⁊. *lib. 14. cap. 3. except. 35. Tertia exceptio est: Nisi antequam mater in seruitutem fuerit redacta, editus sit. Hæc exceptio approbatur l. 9. C. de ingenuis manumißis. cuius uerba uide* J. *causa prox. except. 1. Quarta exceptio est: Nisi antequam mater serua fieret, conceptus sit. Hæc exceptio approbatur l. 5. §. ingenui. ibi: econtrariò. ff. de statu hominum, his uerbis:* Si libera conceperit. deinde ancilla pariat: placuit eum qui nascitur, liberum nasci: nec interest ex iustis nuptijs concepit, an uulgo: quia non debet calamitas matris nocere ei qui in uentre est. *Concordat Inst. de ingenuis. §. sufficit, ijsdem ferè uerbis. Concordat item l. 18 ff. de statu hominum. cuius uerba uide* ⁊. *lib. 3. cap. 12. quæst. 2. except. 4. Concordat item l. ult. ff. de sententiam paßis. cuius uerba uide alibi. Concordat item l. 4. C. de pœnis, hisce uerbis:* Si antè conceptus est puer, de quo libellum dedisti, quàm mater eius in metallum condemnaretur: natus conditionis eius est, cuius ante condemnationem mater eius fuit. *Quinta exceptio est: Nisi postquam mater ex seruitute ad libertatem peruenit, natus est. Hæc exceptio approbatur l. 5. §. ingenui. ff. de statu hominum, his uerbis:* Ingenui sunt, qui ex matre libera nati sunt. Sufficit autem liberam fuisse quo tempore nascitur, licet ancilla conceperit. *Concordat Instit. de ingenuis. §. sufficit, ijsdem uerbis. Huius exceptionis replicatio prima hæc esse uidetur: Nisi tēpore seruitutis sit conceptus quæ tamen replicatio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Licet ancilla conceperit. *Secunda replicatio uidetur esse: Nisi matre ab hostibus redempta, antequam precium redemptionis solutū sit, filius ex ea nascatur. Hæc replicatio reprobatur l. 8. C. de postliminio, his uerbis:* Præses prouinciæ ne ulterius in seruitutis iugo detinearis, curæ habebit. qui pro solertia sua parum ignorat filiorum tuorū statum tueri, quos posteaquam redempta es, enixam te esse significas: cū eos qui post redemptionem nascuntur, ne pignoris quidem uinculo ob precium, quod pro his datum nō est, teneri, nullis authoribus uisum est. *Concordat l. 2. C. eod. tit. his uerbis:* Ab hostibus redempti, quoad exoluatur precium, magis in causam pignoris constituti, quàm in seruilem condirionem uidentur esse detrusi. Et ideo si nummi eo nomine expensi donario intercedat, pristinæ conditioni eos reddi manifestum est. Proinde si ab hostibus redemptam, post dissolutum ueluti naturalis pignoris uinculum in matrimonium habere cœpisti: nihil est quod de statu eius, seu liberorum communium debeas pertimescere. *Concordat item l. 21. in prin. ff. de captiuis, his uerbis:* Si quis ingenuam ab hostibus redemptam, eo animo secum habuerit, ut ex ea susciperet liberos, & postea ex se natum sub titulo naturalis filij cum matre manumiserit: ignorantia mariti, eiusdemq; patris, ueq; statui eorū quos manumisisse iussus est, officere debet: & exinde intelligi oportet remissum matri uinculum pignoris, ex quo de ea suscipere liberos optauerat. Ideoq; eam quæ postliminio reuersa, erat libera & ingenua, ingenuū peperisse cōstat. Quòd si publicè prȩda uirtute miliū recuperata, nulli precium matris pater numerauit: protinus postliminio reuersa non cum domino, sed cùm marito fuisse declaratur. *Tertia replicatio est: Nisi ex ea quæ à minore manumissa est, natus sit. Hæc replicatio ipso quidem iure subsistit: quia huiusmodi manumißio non ualet, de quo infrà dicetur. Eius autem duplicatio hæc est: Nisi mater matrimonij gratia à minore sit manumissa. quæ duplicatio approbatur l. 19. ff. de manumiß. uindicta, his uerbis:* Si minor annis apud consilium matrimonij causa prægnantem manumisit, eaq; interim peperit, in pendenti erit, seruus an liber sit, quem ea peperit. *Sed & de hac re uide plura* J. *in manumißionibus Quarta replicatio est: Nisi in ipso tempore cōditionis libertatis existentis nascatur. Hæc replicatio reprobatur l. 15. cum lege sequente. ff. de statu hominum, his uerbis:* Arescusa si tres peperisset, libera esse testamēto iussa, primo partu unum, secundo tres peperit: quæsitum est, an & quis eorum liber esset? Hæc conditio libertati adposita, iam implenda mulieri est. Sed non dubitari debet, quin ultimus liber nascatur. Nec enim natura permisit simul uno impetu duos infantes de uno utero matris excedere: ut ordine nascentium incerto, non appareat utrum in seruitute libertateue nascatur. Incipiente igitur partu, existens conditio efficit, ut ex libera edatur, qui postea nascitur: ueluti si quælibet alia conditio libertati mulieris adposita, parturiente ea existat. Et manumissa sub hac conditione, si decem milia hæredi Titio dederit, eo momento quo parit, si per alium impleuerit conditionem, iam libera peperisse credenda est. Idem erit, si eadē Arescusa primò duos pariat, postea geminos edat. dicendum est enim non posse utrunq; dici ingenuum: sed eum qui posterior nascitur. Quæstio ergo facti potius est, non iuris. *Quinta replicatio est: Nisi conditione libertatis matris existente, in nouam seruitutem mater sit*

ter sit redacta: tūc enim uidetur, quamuis partus post existentem conditionem libertatis editus sit, nihiloma gis liberum nasci. Sed hæc replicatio reprobatur l. 6. in prin. ff. de statuliberis, hisce uerbis: Si statulibera pœnæ serua facta sit, & post damnationē statutæ libertatis conditio extiterit: quāuis ipsi statuliberę nihil proficiat, tamen partui proficere oportet: ut perinde liber nascatur, atq; si mater damnata non esset. Quid tamen si qua conceperit in seruitute, deinde ab hostibus capta, pepererit ibi post existentem conditionē, an liberum pariat? Et interim quidem, quin seruus hostiū sit, nequaquam dubium est. Sed uerius est postliminio eum liberum fieri: quia si mater esset in ciuitate, liber nasceretur. Planè si apud hostes eum concepisset, & post existentem conditionem edidisset: benignius dicetur competere ei postlimininm, & liberum eū esse. *Hæc de quinta exceptione, eiusq; replicationib. sint dicta.* *Sexta exceptio est: Nisi natus sit post cōditionem, sub qua matri libertas erat relicta, matre ex alia causa rursus serua effecta. Hæc exceptio approbatur uerbis s̄. replicatione prox. propositis.* *Septima exceptio est: Nisi mater inter tempus conceptionis & natiuitatis aliquo tempore libera fuerit. Hæc exceptio approbatur Inst de ingenuis. §. ex his illud, his uerbis:* Illud quæsitum est, si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta, pepererit: liberum an seruum pariat? Et Martianus probat liberum nasci. Sufficit enim ei qui in utero est, liberam matrem uel medio tempore habuisse, ut liber nascatur. Quod & uerum est. *Concordat l. 5. §. fin. ff. de statu hominum, his uerbis:* Quæsitum est, si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta, peperit: liberum an seruum pariat? & rectius probatum est liberum nasci: & sufficere ei qui in uentre est, liberam matrem uel medio tempore habuisse. *Octaua exceptio est: Nisi cum ex captiua natus esset, mater cum filio postliminio sit reuersa. Hæc exceptio approbatur l. 16. C. de postliminio, his uerbis:* Commercio redemptæ fœminæ filios, licet ex seruo medio susceptos tempore, origini ingenuitatis matris, iuxta ea quæ benignè placauerunt, reddi conuenit. *Concordat l. 6. in prin. ibi: planè si apud hostes. ff. de statuliberis. cuius uerba uide s̄. except. 5. repl. 5. itē cōcordat l. 9. ff. de captiuis, hisce uerbis:* Apud hostes susceptus filius, si postliminio redierit, filij iura habet. habere enim eum postliminium nulla dubitatio est, post rescriptum Imperatoris Antonini & diui patris eius ad Quintum Tertulium præsidem prouinciæ Misiæ inferiorie. *Concordat item l. 26 ff. eod. tt. his uerbis:* Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt: Si uxor cum marito ab hostibus capta fuerit, & ibidem ex marito enixa sit: si reuersi fuerint, iustos esse & parentes & liberos, & filium in potestate patris, quemadmodum si iure postliminij reuersus sit. Quòd si cum matre sola reuertatur, quasi sene marito natus, spurius habebitur. *Concordat l. 1. C. de postliminio, his uerbis:* Ex duobus captiuis Samartina nata, patris originem ita secuta uidetur, si ambo parentes in ciuitatem nostram redijssent. Quanquam enim iure proprio postliminium habere non possit, quæ capta non est: tamen parentum restitutio reddet patri filiam, qui cum ab hostibus interfectus sit, matris duntaxat conditionem quæ secum filiam duxit, uidetur necessariò secuta, nam fictio legis Corneliæ, quæ legitimos apud hostes defuncto constituit hæredes, ad eam quæ illic suscepta est, nō pertinet: cum eo tempore quo captus est, diē suum pater obijsse existimetur. *Nona exceptio est: Nisi uoluntate domini mater ancilla in libertate fuerit morata. Hæc exceptio approbatur l. 4. C. de fideicom. libertat. his uerbis:* Si uoluntate domini in libertate est morata, cui fideicommissaria libertas relicta fuit: secundum Senatusconsultum & cōstitutiones ad id pertinentes ciuis Romana facta, ingenuum peperit. Sed si nunquam ab eo libertas petita est, sibimet imputare debet, cur interea progeniti ex ea serui sunt. *Decima exceptio est: Nisi ex matre ad tempus, non in perpetuum in metallum damnata, natus sit, quæ exceptio approbatur l. 28. §. diuus Hadrianus, ff. de pœnis. cuius uerba uide s̄. lib. 3. cap. 3. quest. 4. de pœna metalli.* *Vndecima exceptio est: Nisi ex statulibera sit natus. Hæc exceptio reprobatur l. 16. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Statulibera quidquid peperit, hoc seruum hæredis esse Paulus ait. *Concordat l. 26. §. idem Imp. ibi: non tamen si ab. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide j. except. 13. repl. 2. item concordat l. 3. C. de fideicommiss. libertat. his uerbis:* Cum libertatē mulieribus sub conditione datam proponas: quid dubium est eos qui ex ijs ante impletam eam eduntur, seruos nasci, & pertinere ad hęredes iure dominij? His enim demum succursum est, qui post moram præstandę libertatis progeniti sunt, ut liberi & ingenui nati uideantur. *Vide plura infrà except. 13. repl. 1.* *Duodecima exceptio est: Nisi ex seruo patre matre libera sit natus. Hæc exceptio approbatur Inst. de ingenuis. §. 1. his uerbis:* Sed etsi quis ex matre nascitur libera, patre uerò seruo: ingenuus nihilominus nascitur: quemadmodum qui ex matre libera, & incerto patre natus est, quoniam uulgo conceptus est. *Concordat l. 16. C. de postliminio. cuius uerba uide s̄. except. 8. item concordat l. 3. C. soluto matrimonio. cuius uerba uide s̄. lib. 14. cap. 4. except. 3* *Decimatertia exceptio est: Nisi post moram manumißionis seu libertatis matri præstandæ, partus sit edi*

tus. Hæc exceptio approbatur l. 22. ff. de statu hominũ, his uerbis: Herennius Modestinus respondit: Si eo tempore enixa est ancilla, quo secundum legem donationis manumissa esse debuit: cum ex constitutione libera fuerit, ingenuum ex ea natum. *Concordat l. 26. §. & ex die. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Ex die quidem quo libertas peti potuit, matri tradentur manumittendi causa: ex die uerò quo petita est, ingenui nascentur. pleru n que enim per ignauiam, &c. *Concordat item d. l. 26. §. cum quidam, his uerbis:* Cum quidam, &c. *Concordat item l. 53. ff. eod. tt. his uerbis:* Si quis rogatus ancillam manumittere, morã fecerit: si enixa fuerit, cõstitutum est huiusmodi partum liberum nasci, & quidem ingenuum. Sed sunt constitutiones, quibus cauetur statim ex quo liberras deberi cœperit, ingenuum nasci. Et hoc magis est sine dubio sequendum: quatenus libertas non priuata, sed publica res est: ut ultrò is qui eam debet, offerre debeat. *Concordat item l. 3. in fine. C. de fideicom. libertat. cuius uerba uide 8. except. 11. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi libertas nondum fuerit debita die fortè uel cõditione eius pendente. Hæc replicatio approbatur per ea quæ proposita sunt 8. d. except. 11. eius autem duplicatio hæc est: Nisi per dominum uel hæredem stet, quo minus debeatur, aut dies uel cõditio libertatis existat. Hæc duplicatio approbatur d. l. 53. §. sed etsi nondum, his uerbis:* Sed etsi nondum debita libertate fideicommissa ancilla pepetit, studio ramẽ hæredis fuit effectum ut nondum libertas deberetur, ueluti quòd tardius adierit hæreditatem, ut qui nati sint ex ancilla, serui eius fiant: placet manumittendos, sed tamẽ tradi matri oportere, ut ab ea manumittentur, ut liberti potius matris fiãt. Nam quos indignus est hæres seruos habere, nec quidem libertos habebit. *Concordat l. 41. §. Lucia ff. eod. tt. his uerbis:* Lucia Titia hæredũ fideicommisit, uti Pamphilam ancillã Seiæ cum filijs eius redimerent, & manumitterent: & iuridicus, quanti singuli essent redimendi, æstimauit: medio tempore Pamphila, antequam pecunia solueretur, peperit: quæro, id quod natum est ex Pamphila, utrum ad hæredes Titiæ, an ad hæredẽ Seiæ pertineat? Scæuola respondit, id quod natum est ex Pamphila, eius quidẽ esse, cuius ea fuerat tunc, cum pareret: uerùm hęredẽ, si moram fideicommissæ libertati fecit, cõpellendum, &c. *Concordat item l. 55. ff. eod. tt. his uerbis:* Sed etsi non data opera tardius adierit, sed dum de adeunda hęreditate deliberat: idem dictum est. etsi postea cognouit se hæredem institutũ, quam ancilla peperit: placet hoc quoq; casu subueniẽdum esse. Hoc tamen casu ipse manumittere debebit, nõ matri tradere. Sed si directò libertas data fuerit ancillæ, & horum aliquid euenerit: quemadmodũ natis subuenietur. nam ibi quidẽ petitur fideicommissa libertas, & prætor partuulis subuenit. Cum uerò directò libertas datur, non petitur. Sed etiã hoc casu puto subueniendum natis esse: ut aditus prætor item matri decernat actionem, exemplo fideicommissariæ libertatis. Sic deniq; Marcellus libro XVI. Digest. scripsit. & ante adiram hæreditatem uiuca ptis qui testamento manumissi sunt, subueniendum esse, ut eis libertas conseruetur, utiq; per prætorem: quamuis & his imputari possit, quare usucapti sint. In paruulis autem nulla deprehenditur culpa. *Secũda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi non per dominũ uel hæredem stet, quo minus libertatem ancillæ præstet, sed casu fortuito libertas impediatur. Hæc replicatio approbatur certo modo l. 13. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Si prægnans ancilla moram non studio manumissoris, sed fortuito patiatur, ne manumittatur: liberum quidẽ nõ pariet, sed cogetur qui manumittere debuit, natum matri tradere, ut per eã perueniat ad libertatem. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Quod quamuis partus libertate fortuito casu impedita, liber non nascatur, matri tamen sit tradendus ut manumittatur. quæ duplicatio ex iam propositis constat. Cui concordat l. 26. §. idem imp. ff. eod. tt. his uerbis:* Imperator noster cum patre rescripsit, si post quinquenniũ mortis testatoris tabulæ testamenti apertæ essent, uel codicilli: & partus medio tempore editus: ne fortuita mora seruitutem partui irrogaret, matri partum tradendum, ut ab ea ad libertatem perducatur. Apparet igitur ex hoc rescripto, item eo quod à diuo Pio rescriptũ diximus, noluisse eos moram libertatis fortuitam nocere editis ex ea, cui fideicõmissa libertas data esset. Non tamẽ si ab substituto impuberis fideicõmissa libertas data sit ancillæ, eaq; uiuo impubere partum ediderit: uel si post tempus uel sub conditione libertatem acceperit, & ante diem uel conditionem partum ediderit: ad libertatem partus perducerur, quia horũ alia conditio est. non enim moram fortuitam, sed ex uoluntate testãtis passi sunt. *Tertia propositæ exceptionis replicatio est: Nisi mater libertatem debitã non petijt. Hæc replicatio approbatur l. 4. in fine. C. de fideicommiß. libertat. cuius uerba uide 8. except. 9. Huic uidetur cõtradicere l. 53. ibi: ut ultrò is qui eam debet, offerre debeat. ff. de fideicõmiß. libertat. cuius reliqua uerba uide 8. ead. except. in prin. Plura de exceptione proposita uide 7. cap. 9. ex 29. Decimaquarta exceptio est: Nisi mater antea libera existens. ob precium participandũ se uenire sit passa, et ob id serua effecta. Hæc exceptio reprobatur l. 3. ff. quib. ad libert. procla-*

mar(e)

mare.cuius uerba uide J.cauſa 3.except.1.repl.9. *De cimaquinta exceptio eſt:Niſi dominus ex ancilla liberos habens,ancillam poſtea manumiſerit.ex hoc enim & filij efficiũtur liberi.quæ exceptio approbatur Nouell.c.78.§.unde etſi cui.cuius uerba uide ſ̃ lib.14.ca.3.except.35.repl.3.Concordat l.3.C.communia de manumiſſ.cuius uerba uide J.ca.prox.cauſa 10.except.2. Hactenus de natiuitate prima ſeruitutis cauſa ſit dictũ.*

II. *Cauſa, eſt captiuitas: cum liber homo capitur ab hoſtibus.quæ cauſa approbatur Inſt.de iure perſonarũ.§.ſerui autẽ.cuius uerba uide ſ̃.eod.cap.in prin. Concordat l.5.§.iure gentiũ.ff.de ſtatu hominum.cuius etiam uerba uide ibidem.item concordat Inſt.de rerum diuiſione.§.item ea quæ,his uerbis:* Quæ ex hoſtibus capimus,iure gentium ſtatim noſtra fiunt: adeò quidẽ ut & liberi homines in ſeruitutem noſtram deducantur. Qui tamen ſi euaſerint noſtram poteſtatem,& ad ſuos reuerſi fuerint,priſtrinũ ſtatũ recipiunt. *Propoſitæ cauſæ exceptio prima hæc eſt:Niſi captiuus ad ſuos ſit reuerſus.quæ exceptio ex iã propoſitis conſtat.Cui cõcordat l.9. C.de ingenuis manumiſſis,hiſce uerbis:* Libertina matre procreatam,ingenuam naſci natalibus euidentis ac manifeſti iuris eſt.Cum igitur te matre libertina editam, deinde ab hoſtibus captã poſtliminio reuerſam proponas,& nunc tibi ſeruitutis moueri quæſtionem: conſequens eſt adiri præſidem prouinciæ,qui de cauſa liberali cognoſcet, iure laturus ſententiam: ſciens neq; huiuſmodi matris conditionẽ, neq; captiuitatẽ, reuerſis de ſtatu priſtino quidquam poſſe detrahere. *Concordat l.7 in prin.ff.de rerum dom.his uerbis:* Quæ ex hoſtibus capiuntur,iure gentium ſtatim capientium fiunt:adeò quidem ut & liberi homines in ſeruitutem redigantur: qui tamen ſi euaſerint poteſtatẽ hoſtium,recipiũt priſtinam libertatem. *Huius exceptionis replicatio uidetur eſſe talis:Niſi redemptus ab hoſtibus,redemptionis precium nõdum reddiderit.Hæc replicatio reprobatur per ea quæ propoſita ſunt ſ̃.cauſa prox.exccept.5.repl.2.* *Secũda propoſitæ cauſæ exceptio eſt: Niſi in bello ciuili à ciuibus, uel ijs qui eiuſdem ſunt Imperij,quis captus ſit. Hæc exceptio approbatur l.24.ff.de captiuis, hiſce uerbis:* Hoſtes ſunt, quibus bellum publicè populus Romanus decreuit,uel ipſi populo Romano. Cæteri latrunculi uel prædones appellãtur. Et ideò qui à latronibus captus eſt, ſeruus latronũ non eſt, nec poſtliminium illi neceſſarium eſt. Ab hoſtibus captus (utputa Germanis, ſeu Parthis)& ſeruus eſt hoſtium, & poſtliminio ſtatum recuperat priſtinum. *Concordat l.21.§.fin.ff.eod.ti.his uerbis:* In ciuilibus diſſenſionibus, quamuis ſæpè per eas reſpub. læditur,non tamen in exitium reipublicæ contenditur. Qui in alterutras partes diſcedunt, uice hoſtium non ſunt eorum, inter

quos iura captiuitatum aut poſtliminiorũ fuerit. Et ideo captos & uenũdatos, poſteà que manumiſſos,placuit ſuperuacuo repetere à principe ingenuitatem, quam nulla captiuitate amiſerant. *Concordat exceptioni propoſitæ l.4. C.de ingenuis manumiſſis, hiſce uerbis:* Cum cognatum tuum ingenuum natum ex Palmyrenæ factionis dominatione redemptum,ueluti captiuum diſtractũ eſſe dicas:præſes prouinciæ ingenuitati ſuæ reddi eum efficiet.

III. *Cauſa.Si liber homo uendatur.Hæc cauſa ipſo iure reprobatur l.12. C.de ingenuis manumiſſis, hiſce uerbis:* Ad mutandum libertæ ſtatum,commiſſum plagij nihil promouit: ſed abductã natales,quib.nata eſt, poſt hunc etiam caſum obtinere conuenit. *Concordat l.11.C.ad l.Fauiã de plagiarijs,hiſce uerbis:* Abducti plagio facta uenditio ſtatũ nõ mutat.Liberæ enim perſonæ ſollicitatione crimẽ committitur, non conditioni præiudicatur. *Concordat uẽ l.12.C.de liberali cauſa,his uerbis:* Si libertate natum aliquis comparauerit: ſtatum retines, quem antea habuiſti. Si uerò ex ancilla editũ naturalis pater,idemq; dominus diſtraxit,ac pòſt emptori precium ſoluiſti:nõ idcirco libertatem conſecutus es. *Propoſitæ regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi liber homo ob participandum precium ſe uenire patiatur.Quæ exceptio approbatur inſt.de iure perſonarum.§.penult. cuius uerba uide ſ̃.eod.cap.in prin. Concordat l.5.§.1. ff. de ſtatu hominum. cuius uerba uide ibidem. Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt:Niſi minor uiginti annis ſe uenundari paſſus eſt quæ replicatio approbatur l.7.§.1.ff.de liberali cauſa,his uerbis:* Si quis minor uiginti annis ad partiendum precium uenundari ſe paſſus eſt: nihil ei hoc poſt annos uiginti nocebit. Sed ſi antè quidem ſe uenundedit, poſt uiceſimum autem annum precium partitus eſt poterit ei libertas denegari. *Concordat l.1.§.illi autem.ff.quibus ad libertat.proclamare non licet. cuius uerba uide J.dupl.1. Concordat item l.5.§.cum ætatis allegatio.C.de liberali cauſa. cuius uerba uide J ex.3. item concordat l.16.C.eod.tit.cuius uerba uide J. cauſa prox. Huius replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi minor, maior factus annis uiginti, precium partitus eſt.quæ duplicatio approbatur uerbis d.l.7.§.1.iam propoſitis hiſce:* Sed ſi antè quidem ſe uenundedit, poſt uiceſimum autem annum precium partitus eſt:poterit ei libertas denegari. *Concordat d.l.1.§.minori autem,his uerbis:* Minori uiginti annis ne quidem ex cauſa ſupraſcripta debet denegari libertatis proclamatio: niſi maior uiginti annis factus, durauit in ſeruitute. tunc enim ſi precium partitus ſit, dicendum erit denegari ei debere libertatis proclamationem. *Secunda replicatio eſt:Niſi ſtatuliber ob precium participandum*

*ticipandum se uenire patiatur.Hæc replicatio appro-
batur l.4. §. pone statuliberum. ff. quib.ad libertat.
proclamare nõ licet. cuius uerba uide J. cap.8.except.
25.Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi purè ei
libertas fuerit relicta , aut dies uel conditio libertatis
tempore uenditionis extiterit.quæ duplicatio appro-
batur d.l.4. Tertia replicatio est: Nisi liber homo
passus quidem sit se uendi, sed non ob participandum
precium.Hæc replicatio approbatur l.7.in prin.ff. de
liberali causa,his uerbis:* Liberis etiam homi-
nibus, maximè si maiores uiginti annis ue-
nundari se paßi sunt,uel in seruitutem qua
qua ratione deduci: nihil obest quo minus
poßint in libertatem proclamare: si fortè
se uenundari paßi sunt,ut participarẽt pre-
cium. *Concordat l.5.ibi:cum ætatis.C.eod.tit.cuius
uerba uide J.except.3. Concordat l.1.C.quib.ad liber-
tat.procla. his uerbis:* Dispar causa est eius qui
dißimulata conditione sua distrahi se pas-
sus est,& eius qui precium participatus est.
nam superiori quidẽ non denegatur liber-
tatis defensio: posteriori autem, etsi ciuis
Romanus sit,& participatus est precium, li
bertas denegatur. Eãdemq; & in eo distin-
ctionem adhibendam, cui fideicõmissaria
libertas debetur, meritißimi iuris autho-
res responderunt. *Concordat item l. 1. ff quib.
ad libert.proclamare,his uerbis:* Maiores uigin-
ti annis ita demum ad libertatem procla-
mare non possunt, si precium ad ipsum qui
uenijt peruenerit. Ex cæteris autem causis,
quamuis maior uiginti annis se uenunda-
ri passus sit, ad libertatem ei proclamare li-
cet. *Quarta replicatio est: Nisi precium is qui se
ob illud participandum uenundari passus est, non ac-
cepit.Hæc replicatio approbatur uerbis iam proposi-
tis hisce:* Si precium ad ipsum qui uenijt
peruenerit. *Quinta replicatio est:Nisi precium
emptori restituit. Hæc replicatio approbatur l. 2. in
prin.ff.si libertus ingenuus esse dicatur,his uerbis:*
Qui se uenire passus esset maiorem, scilicet
ut ad ipsum precium perueniret: prohiben
dum de libertate cõtendere diuus Hadria-
nus constituit. Sed interdum ita contendẽ-
dum permisit, si precium reddidisset. *Sex-
ta replicatio est:Nisi emptor sciens liberum hominem
emerit, qui se ob participandum precium uenire pas-
sus est.Hæc replicatio approbatur l.7.§.si quis sciens.
ff.de liberali causa,his uerbis:* Si quis sciens li-
berum emerit, nõ denegatur uendito in li-
bertatem proclamatio aduersus eum qui
eum comparauit, cuiuscunq; sit ætatis qui
emptus est. Idcirco, quia non est uenia di-
gnus qui emit, etiãsi scientem prudentẽq;
se liberum emerit. sed enim si postea alius
eum emerit ab hoc qui sciuit, ignorans: de-
neganda est ei libertas. *Concordat l.12 ff.eod.
tit.his uerbis:* Qui sciens liberum emit, quam
uis & ille se pateretur uenire: tamẽ non po
test contradicere ei qui ad libertatem pro-
clamat. Sed si alij eum ignoranti uendide-
rit, denegabitur proclamatio. *Concordat itẽ
l.4.§.non enim de eo loquimur.ff.quibus ad libertatẽ
proclamare.cuius uerba uide J.cap.8.ex.25. proposi-
tæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi is qui
sciens liberũ hominem emit, eum uendiderit ignorãti.
quæ duplicatio approbatur uerbis iã propositis hisce:*
Sed enim si postea alius eum emerit ab hoc
q̃ sciuit, ignorans: denegãda est ei libertas.
Item hisce: Sed si alij eum ignoranti uendide
rit, denegabitur proclamatio. *Secunda dupli
catio est:Nisi duo liberum hominẽ emerint,unus sciẽs,
alter ignorans. quæ duplicatio approbatur d.l.7 §.si
duo simul,his uerbis:* Si duo simul emerint par
tes, alter sciẽs, alter ignorans: uidendũ erit
nunquid is qui scit, nõ debeat nocere igno
ranti? Quod quidem magis est. Sed enim il
la erit quęstio: partem solam suam habebit
is qui ignorauit, an totũ? & quid dicemus
de altera parte, an ad eũ qui scit, pertineat?
Sed ille indignus est quid habere, qui sciẽs
emit: rursum qui ignorauit, non potest ma-
iorem partem dominij habere, quam emit.
Euenit igitur, ut ei prosit, qui eum compa-
rauit sciens, quod alius ignorauit. *Concordat
l.5.ff.quib.ad libertatem proclamare,his uerbis:* Si
duo liberum hominem maiorem annis ui-
ginti emerimus, unus sciens conditionem
eius, alter ignorans: non propter eũ qui scit
ad libertatẽ ei proclamare permittitur, sed
propter eum qui ignorat seruus efficitur: li-
cet non etiã eius qui scit, sed tantũ alterius.
Hæc uerba postrema, Licet nõ etiam eius qui
scit, sed tantum alterius: *contradicunt uerbis
d.l.7. paulo superius propositis hisce:* Euenit igi-
tur, ut ei prosit, qui eum comparauit sciens,
quod alius ignorauit. *Sed hoc nihil ad duplica-
tionem propositam. Septima replicatio est:Nisi liber
homo usumfructum tantum in se uendi passus sit. Hæc
replicatio reprobatur l.21.in prin.ff.de liberali causa,
his uerbis:* Si usumfructum tibi uendidero li
beri hominis, & cessero: seruum effici eum
dicebat Quintus Mutius. sed dominiũ ita
dèmum fieri meum, si bona fide uendidis-
sem: alioquin sine domino fore. *Octaua re
plicatio est:Nisi liber homo non uendi,sed donari, uel
in dotem dari,uel pignori se obligari passus sit.Hæc re
plicatio reprobatur d.l.21.§.1.his uerbis:* In summa
sciendũ est, quæ de uenditis seruis, quibus
negatur ad libertatem proclamatio, dicta
sunt: etiam ad donatos & in dotẽ datos re-
ferri posse, item ad eos qui pignori se dari
paßi sunt. *Nona replicatio est: Nisi non uir, sed
mulier passa sit se uenire.Hæc replicatio reprobatur l.
3.ff quib.ad libert.proclam.non licet,his uerbis:* His
qui paßi sunt se uenire, ad libertatẽ procla-
mandi licentiam denegari: quæro an & ad
eos qui ex mulieribus, quę se passæ sunt ue
nire.

nire, nascuntur: ista senatusconsulta pertineant? Dubitari non potest, quin ei quoq; quę maior annis uiginti se uenire passa est, ad libertatem proclamandi licentia fuerit deneganda. His quoq; danda nō est, qui ex ea nati tempore seruitutis eius erunt. *Decima replicatio est: Nisi is qui se uenire passus est, fit manumissus. Hęc replicatio reprobatur l. 40. ff. de liberali causa, his uerbis:* Cum pacto partitionis precij maior uiginti annis uenalem se prębuit: nec post manumisionem ad libertatē proclamare potest. *Hęc de prima propositę regulę, causęq; reprobatę exceptione, eiusq; replicationibus sint dicta. Secūda propositę regulę exceptio uidetur esse: Nisi fiscus liberum hominē pro seruo uendiderit. Hęc exceptio reprobatur l. 5. C. de liberali causa, his uerbis:* Non ideo minus in libertatem proclamare potest ea, quam ancillam tuam esse dicis, quòd eā uendēte fisco cōparasti. *Tertia exceptio uidetur: Nisi liber homo maior uiginti annis uenditus sit. Et hęc exceptio reprobatur d. l. 5. his uerbis:* Sed nec hodie ad præscriptionē operatur, quòd uenditionis tēpore maior uiginti annis fuerit: cū ætatis allegatio nō aliàs posit præscriptionē aduersus ciuem Romanum accommodare, quàm si participandi precij gratia consensum seruituti dedisse probetur. *Quarta exceptio uidetur: Nisi pater filium suum uendiderit. Hęc exceptio reprobatur per ea quę proposita sunt §. lib. 16. cap. 1. quæst. 5. reg. 8. Planè admittitur exceptio proposita in casu paupertatis & penuriæ, de quo d. reg. 8. except. 1. Hęc de uenditione liberi hominis tertia causa propositę quæstionis, sed reprobata.*

IIII. *Causa. Si liber homo in dotem datus sit, uel alio modo alienatus. Et hęc causa reprobatur l. ult. C. de ingenuis manumissis, hisce uerbis:* Status ingenuæ ex eo solo quòd uelut ancilla sponsaliorum nomine data proponitur, præiudicari nulla ratione potest. *Concordat l. 16. C. de liberali causa, his uerbis:* Si ministeriom tuum quasi libera exhibuisti, ac te nesciéte quasi ancilla in dotem data, conscriptum instrumentum est: nihil hæc libertati tuæ nocere potuerunt, maximè cum te minoré ætate fuisse cōmemores, & placuerit minores uiginti annis nulla ratione mutare statū posse, ac pro liberis seruos fieri: ne antè libertatem inconsultè amittāt, quàm alij propter ætatis rationem sine consilio præstare non possunt. *Planè admittitur causa proposita sub eadem conditione, sub qua superior quoq;, proxima scilicet, Si alienatus sciens ex alienatione quid percepit. quod approbatur l. 23. §. 1. ff. de liberali causa. cuius uerba uide §. causa prox. except. 1. repl. 8.*

V. *Causa. De conuentione priuata. Et hęc causa reprobatur l. 37 ff. d. tt. his uerbis:* Conuentio priuata neq; seruum quenquam, neq; libertū alicuius facere potest. *Concordat l. 10. C. eod. tt. his uerbis:* Libertos priuatis pactis, uel actu quocuoq; administrationis, non posse mutata conditione seruos fieri, certi iuris est.

VI. *Causa. Si liber obsequiū seruitutis præstet. Hęc causa reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Vel actu quocunq; administrationis, &c. *Cui cōcordat l. 23. C. eod. tt. his uerbis:* Si tibi testamēto directa libertas à domino relicta est, & ex eo successerūt scriptæ filię: nō idcirco quòd secuodum eius uoluntatem, uel contrà de filiabus uni præstaas obsequiū, cæteræ filiæ tuam rescindere possunt libertatē. *Concordat item l. 2. C. de ingenuis manumissis, hisce uerbis:* Ingenuam natam, neq; nutrimentorum sumptus, neq; seruitutis obsequium faciunt ancillam, neq; manumisio libertinā. *Concordat item l. 11. C. eod. tt. his uerbis:* Si uestram possessionē nullus præcesit titulus, sed ingenui constituti, operas mercede placita locastis: nec statui uestro quidquā derogatū est, nec ad conuentionis implendā fidē solēniter agere prohibemini. *Concordat l. 3. C. de seruis reipub. manumittendis, hisce uerbis:* Titulo nō præcedēte, qoibus dominia seruorū quæri solent, municipum libertus seruus noo efficitur. Si itaq; secundū legē Vectibulici, cuius legis potestatem Senatusconsulto Iubētio Celso iterū & Neratio Marcello consulibus facto, ad prouincias porrectā cōstitit, manumissus ciuitatē Romanā consecutus es: post uerò ut libertus tabulariam administrādo, libertatem quam fueras consecutus noo amisisti: nec actus tuus filio ex libertō ingenuo suscepto, quo minus decurio esse posit, obsuit.

VII. *Causa. Si seruile nomen quis habeat. Et hęc causa reprobatur l. 10. C. de ingenuis manumissis, hisce uerbis:* Ad recognoscendos singulos oomina cōparata publico cōsensu, ob cælandos natales ingenuis, si mutentur, minimè nocent: natosq; (licet in ministerio seruitutis) liberę conditionis, nō seruos possessio, sed status ingenuos edi perficit. *Contradicit quādammodo l. 9. C. de liberali causa. cuius uerba uide §. cap. 10. quæst. 12. reg. 5.*

VIII. *Causa. De pacto parentis ut liberi seruiant. Nec ex hac causa seruitus potest constitui. quæ regulā approbatur l. 36. C. de liberali causa, his uerbis:* Post certi temporis ministeriū ancillæ, liberam eam esse cum ea paciscendo, conuentionis obtemperandi legi domina nullā habet necessitatē. Vtq; hoc uerum est, ita è cōtrario si filios suos, cōstituta cum his libera in ministerium tibi tradere promisisse probetur: parēre placitis non compellitur.

IX. *Causa. Si liber homo per plurimos annos pro seruo habitus sit. Hęc causa reprobatur l. 3. C. de longi temporis præscripi. quæ pro libertate, his uerbis:* Sola temporis lōginquitate, etiāsi sexaginta

 annorum

annorum curricula excesserit, libertatis iura minimè murilari oportere cógruit æquitati. *Cócordat l.6.C.de ingenuis manumißis,his uerbis:* Scientis conditioné liberum non posse fieri seruú, euidentissimi iuris est. Cú igitur proponas patrem pupillorú, quorum precibus fecisti mentionem, uelut liberum te penes se habuisse in ministerium, licet in actu longi temporis: nó præcedente uerò titulo quo dominia quæri solent, mutare tuá conditionem minimè potuit.

X. *Causa. Si libera mulier seruo nupserit. Hæc causa senatusconsulto Claudiano interducta, reprobatur iure nouo Inst. de succeßionib. sublatis. §. fin. his uerbis:* Erat ex senatusconsulto Claudiano miserabilis per uniuersitaté adquisitio: cum libera mulier seruili amore bacchata ipsam libertaté per senatusconsultú amittebat, & cú libertate substantiá. Quod indignú nostris téporibus esse existimantes, & à nostra ciuitate deleri, & nó inseri nostris Digestis cócessimus. *Cócordat l. unica. C. de S.C. Claudiano, his uerbis:* Cum in nostris téporibus, in quibus multos labores pro libertate subiectorú sustinuimus, satis esse impiú credimus quasdá mulieres libertate sua fraudari. & quod ab hostiú ferocitate cótra naturalé libertaté inductú est, hoc ad libidiné nequissimorú hominum inferri: Claudianú senatuscósultum & omnem eius obseruationé circa denunciationes & iudicú sententias cóquiescere in posterú nolumus, ne ea quæ libera cóstituta est, uel semel decepta, uel infœlici libidine capta, uel alio quocunq; modo cótra nataliú suorum ingenuitaté deducatur in seruituté, & fit pessimú dedecus cognationis suæ fulgori: ut quę forsitá decoratos dignitatibus habeat cognatos, hæc in alienum cadat dominiú, & dominum pertimescat forsitan cognatis suis inferioré. Quod & in libertis obseruari oportet: semel etenim libertate potitam, per tale dedecus in seruituté deduci, religio temporú meorum nullo patitur modo. Sed ne serui uel adscripticij putét sibi impunitú esse tale conamé, quod maximè in adscripticio adserendum est, ne liberarú mulierú nuptijs ab his excogitatis, paulatim huiusmodi hominú conditio decrescat: sácimus, si quid tale fuerit uel à seruo uel ab adscripticio perpetratú, habere liberam potestatem dominú eius, siue per se, siue per præsidem prouinciæ talé seruum uel adscripticium castigatione cópetenti corrigere, & abstrahere à muliere tali. Quod si neglexerit, sciat in suum damnum huiusmodi desidiam reuersurum. *Concordat ité l.34. C. de liberali causa, his uerbis:* Libera concubinatus ratione nó cóstituitur ancilla. *Concordat item l.3. C. eod. tit. his uerbis:* Si liber homo alienæ ancillæ contubernium sequatur: licet ei fuerit denunciatum ut se abstineret, seruus domini mulieris non fit.

XI. *Causa. Si libertus ingratus fuerit erga patronum, in seruitutem potest reuocari. quæ causa approbatur per ea quæ habentur 3.cap.11.quæst.1.causa 2.*

XII. *Causa. Si libertus se ingenuum dicens nó probauerit. Hæc causa reprobatur l.13. C. de ingenuis manumißis, hisce uerbis:* Ingenuum se contendendo nec probando, non amittit libertinitatem.

XIII. *Causa Damnatus iudicio publico interdum libertatem amittit. de qua re uide 3.lib.3.cap.3.quæst. 3. item quæst.4. de ultimo suppl.*

XIIII. *Causa: Si infans expositus reducetur et alatur. Hæc causa reprobatur l.18. C. de episcopali audiét.* Nemini licere uolumus, siue ab ingenuis genitoribus puer paruulus procreatus, siue à libertina progenie, siue seruili conditione maculatus expositus sit, eum puerum in suum dominiú uindicare, siue nomine dominij, siue adscripticiæ, siue colonarię conditionis: sed neq; ijs qui eos nutriendos sustulerint, licentiam concedimus penitus cum quadam distinctione eos tollere. Sed nullo discrimine habito, ij qui ab huiusmodi hominibus educati, uel nutriti, uel aucti sunt, liberi & ingenui appareant, & sibi adquirant: & in posteritatem suam, uel extraneos hæredes omnia quæ habuerint, quomodo uoluerint transmittant: hæc obseruantibus non solum præsidibus prouinciarum, sed etiam uiris religiosissimis episcopis. *Concordat l.3. C. de infantib. expositis, his uerbis:* Sancimus nemini licere, siue ab ingenuis genitoribus puer paruulus procreatus, siue à libertina progenie, siue seruili códitionę maculatus, expositus sit: eum puerum in suum dominium uindicare, siue nomine dominij, siue adscripticiæ, siue colonariæ conditionis. Sed neq; his qui eos nutriendos sustulerunt, licentiam concédi penitus cum quadam distinctione eos tollere, & educationem eorum procurare, siue masculi sint, siue fœminæ: ut eos uel loco libertorum, uel loco seruorum, uel colonorum, aut adscripticiorum habeant. Sed nullo discrimine habito, hi qui ab huiusmodi hominibus educati sunt, liberi & ingenui appareant, & sibi adquirant, & in posteritatem suam, uel extraneos hæredes omnia quæ habuerint, quomodo uoluerint transmittant: nulla macula seruitutis, uel adscripticiæ, aut colonariæ conditionis imbuti, nec quasi patronatus iura in rebus eorum, ijs qui eos susceperunt prætendere concedimus: sed in omnem terram, quæ Romanæ ditioni supposita est, hæc obtinere. Neque enim oportet eos qui ab initio in-

tio infantes eiecerũt, & mortis fortè ſpem circa eos habuerunt, incertos conſtitutos ſi qui eos ſuſceperint, hos iterum ad ſe reuocare conati, & ſeruili neceſsitati ſubiugare: neq; hi qui eos pietatis ratione ſuadẽte ſuſtulerunt, ferendi ſunt denuò ſuam mutantes ſententiam, & in ſeruitutem eos retrahentes, licet ab initio huiuſmodi cogitationem habentes ad hoc proſiluerint, ne uideantur quaſi mercimonio contracto ita pietatis officium gerere. Hæc obſeruantibus tam uiris clariſsimis pręſidibus prouinciarum, quàm uiris religioſiſsimis epiſcopis, nec non officijs præſidalibus, & patribus & defenſoribus ciuitatum, & omni ciuili auxilio. *Hæc de cauſis conſtituendæ ſeruitutis, & adquirendæ dominicæ poteſtatis.*

DE CAVSIS SERVITVTIS ac dominicæ poteſtatis amittendæ, & libertatis adquirendæ. Cap. IIII.

I. *Cauſa eſt manumiſsio. de qua dicetur ȝ. cap. proxim cum ſequentibus.*

II. *Cauſa libertatis adipiſcendæ eſt, ſi ſeruus à domino hæres ſit inſtitutus. quæ cauſa approbatur Inſtit. de hæredibus inſtituendis. §. ſeruus autem, his uerbis:* Seruus à domino ſuo hæres inſtitutus, ſi quidem in eadem cauſa manſerit, fit ex teſtamento liber, hæresq; ei neceſſarius. Si uerò à uiuo teſtatore manumiſſus fuerit, ſuo arbitrio hæreditatem adire poteſt: quia nõ fit neceſſarius hæres, cum utrunq; ex domini teſtamento non conſequatur. Quòd ſi alienatus fuerit, iuſſu noui domini, adire hæreditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit hæres. nam ipſe alienatus, neq; liber, neq; hæres eſſe poteſt, etiamſi cum libertate hæres inſtitutus fuerit. deſtitiſſe enim à libertatis datione uidetur dominus, qui eum alienauit. *Concordat Inſt. quibus ex cauſis manumit. non licet. §. idemq; iuris. cuius uerba uide ȝ. cap. proxim. except. 6. repl. 2: Concordat item l. 5. in prin. C. de neceſſarijs hæredibus, his uerbis:* Quidam cum teſtamentum conderet, duobus hæredibus ſcriptis, unum quidem ex parte inſtituit, ſeruum autem ſuum, cuius & nomen addidit, ex reliqua parte ſine libertate ſcripſit hæredem, & poſtea eundem ſeruum alij legauit, uel poſt inſtitutionem hæredis ſeruum per legatum alij aſsignauit, & tunc hæredem eum ſine libertate inſtituit: & dubitabatur ſi huiuſmodi legatum uel inſtitutio aliquas uires poſsit habere, & cui adquiratur legatum uel inſtitutio. Dubitationis autem materia erat, quòd adhuc ſeruum ſuum conſtitutum, hęredem ſine libertate ſcripſerat. Et tanta inter ueteres exorta eſt contentio, ut uix poſsibile ſit uideri eandem decidere. Sed antiquitatem quidem hæc altercantem relinquendo, nobis alius modus huiuſmodi deciſionis inuentus eſt: quia ſemper ueſtigia uoluntatis ſequimur teſtatorum. Cum igitur inuenimus à noſtro iure hoc eſſe inductũ, ut ſi quis ſeruum ſuum tutorem filijs ſuis reliquerit ſine libertate, ex ipſa tutelæ datione præſumatur etiam ei libertatem fauore pupillorum impoſuiſſe: quare non hoc etiam in hæreditate & humanius & fauore libertatis inducimus, ut ſi quis ſeruũ ſuum hæredem ſcripſerit ſine libertate, omnino ciuis Romanus efficiatur: quo inducto neq; adquiſitio, neq; tam effuſus ueterum atq; inextricabilis tractatus locum habeat. Neq; enim ferendum eſt ſupponere quoſdam eſſe ita ſupinos, ut eundem ſeruum & hæredem inſtituant ſine libertate, & iterum alij per legatum eundem ſeruum adſignent. *Propoſitæ cauſæ exceptio prima hæc eſt: Niſi ſeruus à domino hæres inſtitutus, etiam ſub conditione liber eſſe iuſſus ſit, conditioq; libertatis defecerit. quæ exceptio approbatur, ſimul & diſtinguitur l. 6. C. d. tit. his uerbis:* Deciſione noſtra quã fecimus, ſancientes eum qui à domino ſuo ſine libertate hæres inſtituitur, uideri libertatem accepiſſe, in propria ſua firmitate durante: ſi quis ſeruum ſuum purè quidem hęredem inſtituit, libertatem autem ſub conditione ei donauit: ſiquidem conditio talis ſit, quæ in poteſtate ſerui poſita eſt, ille autem eam neglexerit, minimeq; compleuerit: & libertate eum & hæreditate ſua culpa defraudari. Sin autem caſualis conditio eſt, & ex fortunæ inſidijs defecerit: tunc humanitatis intuitu libertatem quidem ei omnimodo competere: hæreditatem autem ſiquidem ſoluendo ſit, ad alios uenire, quos leges uocant, ſi non aliquis fuiſſet ſubſtitutus. Sin autem ſoluendo non ſit, ut neceſſarius hæres conſtitutus, ſimul & libertatem & hæreditatem obtineat. Tunc enim ſecundum definitionem tam ueteris quàm noſtrę deciſionis, & liber & hæres neceſſarius exiſtat. *Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi conditio non fuerit in poteſtate ſerui. quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Sin autem caſualis conditio eſt, & ex fortunæ inſidijs defecerit: tunc humanitatis intuitu, &c. *Altera propoſitæ cauſæ exceptio eſt: Niſi poſt inſtitutionem ſeruus à domino fuerit alienatus. quæ exceptio approbatur Inſtitut. de hæredibus inſtitu. §. ſeruus autem. ibi: nam ipſe alienatus. cuius uerba uide ſ. ead. cauſa in prin.*

III. *Cauſa. Si ſeruo à domino fideicommiſſum ſit relictum, uel alimenta ancillæ ut nutrici præſtita.*

Hæc causa reprobatur l. penult. ff. de probationibus, his uerbis: Si ancilla fuit, ad libertatem perductam non uideri, neque per fideicommissi relicti sibi probationē, nec quod alimenta sunt, ut nutrici, præstita. Planè admittitur causa proposita in testatore milite. quæ distinctio approbatur Nouell. c. 78. §. unde etsi cui. ibi: deinde si miles. cuius uerba uide suprà lib. 14. cap. 3. except. 15. repl. 3.

IIII. Causa. Si seruus tutor sit datus. Hæc causa approbatur Instit. qui testamen. tutor. §. sed sciendum est. cuius uerba uide suprà lib. 17. cap. 2. quæst. 1. except. 9. replic. 3. Concordat l. 9. C. de fideicommiss. libert. cuius uerba uide d. except. 9. replicat. 4. Concordat l. 5. §. cum igitur. C. de necessarijs heredibus. cuius uerba uide suprà causa 2. in prin. Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi alienum seruū quis tutorem filijs suis dederit. Hæc exceptio reprobatur d. l. 9. Secunda exceptio est: Nisi euidenter defunctum aliud uoluisse appareat. quæ exceptio itidem approbatur d. l. 9. in fine. Tertia exceptio est: Nisi quis seruum liberum putans, tutorem dederit. quæ exceptio approbatur Institut. d. §. sed sciendum. ibi: planè si per errorem. Concordat l. 22. ff. de testamen. tutela. cuius uerba uide d. replic. 3. duplic. 1. Concordat item l. 24. §. si quis tutorem. ff. de fideicommiss. libertatibus, his uerbis: Si quis tutorem ideo scripsit, quia liberum putauit: certissimum est neque libertatem peti posse, neque tutelam libertatis præstationi patrocinari: & ita Marcellus libro XV. Digestorum, & Imperat. noster cum patre rescripsit.

V. Causa Si seruus ad custodiam templi sit destinatus. Hæc causa reprobatur l. 35. ff. de liberali causa, his uerbis: Seruos ad templi custodiam, quod ædificari Titia uoluit, destinatos, neque manumissos, hęredis esse constitit. Concordat l. 2. in prin. ff. de pollicitationibus, & l. 3. C. de furtis: de quibus legibus alibi.

VI. Causa. Si seruus uoluntate domini in libertate sit moratus. Hæc causa approbatur l. 4. C. de fideicommiss. libertatibus. cuius uerba uide suprà cap. proxim. causa 1. except. 9. Huius causæ exceptio hæc est: Nisi dominus ignorauerit seruum suum esse. Hæc exceptio approbatur l. 28. ff. de liberali causa, his uerbis: Non uidetur domini uoluntate seruus in libertate esse, quem dominus ignorauit suum esse: & hoc est uerum. Is enim demum uoluntate domini in libertate est, qui possessionem libertatis ex uoluntate domini consequitur.

VII. Causa. Si seruus per uiginti annos in libertate sit moratus. Hæc causa approbatur l. 2. C. de longi temporis præscript. quæ pro libertat. his uerbis: Præstat firmam defensionem libertatis ex iusto initio longo tempore obtenta possessio. fauor enim libertati debitus, & salubris iam pridem ratio suasit, ut his qui bona fide in possessione libertatis per uiginti annorum spacium sine interpellatione morati essent: præscriptio aduersus inquietudinem status eorum prodesse debeat, ut & liberi & ciues Romanæ fiant. Huius causæ exceptio hæc est: Nisi mala fide in libertate seruus fuerit moratus. quæ exceptio approbatur l. 1. C. eod. tit. his uerbis: Mala fide morato in libertate diu, prodesse non potest longi temporis præscriptio. Vnde cum confitearis, fuga te ab eo cuius meministi, recessisse: intelligis ex hoc solo sine dolo malo in possessione te libertatis non esse.

VIII. Causa. Si seruus ciuiles honores gessit, uel ad militiam aut aliquam dignitatem sit allectus. Hæc causa reprobatur l. 11. C. de liberali causa, his uerbis: Non mutant serui statum, si ad ciuiles honores illicitè atq; improbè adspirauerint. Vnde si status moueatur quæstio, intelligere uobis licet nihil prodesse posse, quòd pater uester ciuiles honores gessit. Solennibus itaque ordinatis, apud præsidem prouinciæ de statu uestro cognoscetur. Concordat l. 18. C. eod. tit. his uerbis: Non idcirco minus, quòd te limenarcha creato nemo contradixit, reipublicæ nomine moueri tibi status quæstio potest. Huius causæ reprobatæ exceptio prima hæc est: Nisi dominus certior factus, intra certum tempus seruum non uindicauerit. Secunda exceptio est: Nisi sciente domino seruus ad militiam uel dignitatem adspirauerit. quæ duæ exceptiones approbantur l. 6. C. qui militare possunt. cuius uerba uide suprà lib. 11. cap. 12. quæst. 1. reg. 1. Concordat l. 7. C. eod. tit. cuius uerba uide suprà lib. 2. cap. 1. quæst. 1. reg. 6. Concordat item Nouell. const. 123. §. si seruus, usque ad §. adscripticios. cuius uerba uide suprà lib. 10. cap. 1. quæst. 2. reg. 4. Concordat item l. 4. C. de præpositis sacri cubiculi, his uerbis: Iubemus omnes qui uel iam, &c.

IX. Causa. Si seruus liberam in uxorem duxerit: uel contrà ancilla libero nupserit. Hæc causa approbatur l. unica. §. sed etsi quis. C. de Latina libertat. toll. his uerbis: Si quis libero suam ancillam in matrimonio collocauerit, & dotem pro ea conscripserit (quod solitum est in liberis personis solum procedere) ancilla non Latina, sed ciuis efficiatur Romana. Si enim hoc quod frequentissimè in ciues Romanas, & maximè in nobiles personas fieri solet (id est dotalis instrumenti conscriptio) & in hac persona adhibitum est: necessarium est, consentaneum effectum huius scripturæ obseruari. Concordat Nouell. const. 22. §. si uerò cum quis. ibi: si enim ancillam. cuius uerba uide suprà lib. 14. cap. 2. except. 35. Huius causæ exceptio hæc est: Nisi inscio uel muto domino matrimonium sit factum. quæ exceptio constat ex d. §. si uerò cum quis.

X. Causa. Si dominus ancillam in uxorem duxerit,

xerit, & nuptialia conſcripſerit instrumenta. Hæc cauſa approbatur Nouell. conſt. 78. §. unde etſi cui. cuius uerba uide ſ. lib. 14. cap. 3. except. 33. replic. 3. Huius cauſæ exceptio prima hæc eſt: Niſi dominus nuptialia instrumenta non conſcripſerit. quæ exceptio conſtat ex d. §. unde etſi cui. Secunda exceptio eſt: Niſi non pro uxore, ſed pro concubina dominus ancillam habuerit. quæ exceptio approbatur l. 29. C. de liberali cauſa, his uerbis: De ancilla matre natam, & ab eo redemptam, in cuius fuit contubernio, ſi non manumittitur, in ſeruitute permanere non ambigitur. Concordat l. 34. C. eod. tit. his uerbis: Libera concubinatus ratione nõ constituitur ancilla. Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi uſque ad mortem domini concubina eius permanſerit. quæ replicatio approbatur l. 3. C. communia de manumiſſ. his uerbis: Si quis ſine uxore constitutus, ancillam ſuam ſub nomine habeat concubinæ, & in eadem uſque ad mortem ſuam conſuetudine permanſerit, & forſitan liberos ex ea ſuſtulerit: ſancimus omnimodo non concedi hæredibus defuncti eandem, uel liberos eius, ſi etiam liberos habuerit, in ſeruitutem deducere: ſed poſt mortem domini ſub certo modo eripiatur in libertatem unà cum ſobole ſua, ſi etiam eam forſitan habuerit. Ipſi etenim domino dum ſupereſt, damus licentiam quomodo uoluerit uti tam ancilla ſua, quàm etiam ex ea progenita ſobole, & in ſuo ultimo elogio quidquid uoluerit contra eos diſponere, id eſt quaſi ſeruos eos alijs legare, ſiue in ſeruitutem hæredum nominatim relinquere. Sin autem taciturnitate eos præterierit, tunc poſt mortem eius ad libertatem eripiantur, ut ſit mors domini libertatis eorum exordium. Hominibus etenim uxores habentibus, concubinas uel libertas uel ancillas habere, nec antiqua iura, nec noſtra concedunt. Huius replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi dominus uxorem habuerit. tunc enim quia concubinam habere non poteſt, propoſitæ replicationi locus non eſt. quæ duplicatio conſtat ex uerbis iam propoſitis hiſce: Hominibus etenim uxores habentibus, De qua re uide item ſ. lib. 17. cap. ultim. except. 6.

XI. Cauſa. Si ſeruus cum domino libertatem pactus ſit. Hæc cauſa reprobatur l. 36. C. de liberali cauſa. cuius uerba uide ſuprà cap. proxim. cauſa 8. Concordat l. 11. §. fin. C. de tranſactionibus. cuius uerba cum ſimilibus uide in Comment. pactorum cap. 3. except. 6. Planè admittitur cauſa propoſita, ſi dominus à ſeruo ob eam cauſam pecuniam acceperit. quæ diſtinctio approbatur l. 9. C. de condictione ob cauſam. cuius uerba uide J. cauſa 14.

XII. Cauſa. Si dominus ſeruum adoptauerit, uel filius nuncupatus ſit. Hæc cauſa approbatur l. unica. §. ſimiliq; modo. C. de Latina liber. toll. his uerbis: Si dominus inter acta quendam ſeruum filium nominauerit, uoci eius (quantum ad liberam conditionem) credendum eſt. Si enim ipſe tali affectione fuerit accenſus, ut etiam filium ſuum ſeruum nominare non indignetur, & hoc non ſecretò, neque inter ſolos amicos, ſed etiam actis interuenientibus, & quaſi in iudicij figura nominauerit: quomodo poteſt eum ſeruum iterum ſaltem morientem habere? ſed producatur & ipſe in ciuitatem Romanam, uera libertate, & non falſo ſermone domini ſui ſuſtentatus. Concordat Inſt. de adoptionibus. §. fin. cuius uerba uide ſ. lib. 16. cap. 8. quæſt. 3. reg. 6.

XIII. Cauſa. Si ſeruus in clerum ſit allectus. Hæc cauſa approbatur, ſimul & diſtinguitur Nouell. c. 123. §. ſi ſeruus. uſq; ad §. adſcripticios. cuius uerba uide ſ. lib. 10. cap. 1. quæſt. 2. reg. 4.

XIIII. Cauſa. Si dominus pecuniam acceperit, ut ſeruum manumittat. Hæc cauſa approbatur l. 19. ff. de manumiſſ. his uerbis: Si quis ab alio nummos acceperit, ut ſeruos ſuos manumittat: & ab inuito libertas extorqueri poteſt; licet plerunque pecunia eius numerata ſit: maximè ſi pater uel frater naturalis pecuniam dedit. uidebitur enim ſimilis ei qui ſuis nummis redemptus eſt. Huius cauſæ exceptio prima hæc eſt: Niſi ex peculio pecunia domino ſit data. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propoſitis hiſce: Licet plerunque pecunia eius numerata ſit. Huic quodammodo uidetur contradicere l. unica. §. fin. C. ſi ſeruus extero ſe emi. cuius uerba uide alibi. Secunda exceptio uidetur: Niſi à ſeruo dominus pecuniam acceperit, ut eum manumittat. hoc enim caſu quia inter dominum & ſeruum pactum non ſubſiſtit, ut ſuprà cauſa 11. eſt oſtenſum: uidetur nec cauſæ propoſitæ eſſe locus. uerùm exceptio hæc reprobatur l. 9. C. de condictione ob cauſam, his uerbis: Si liber constitutus ut filiæ tuæ manumittantur, aliquid dediſti: cauſa non ſecuta de hoc tibi reſtituendo, condictio competit. Nam ſi quid ſeruus de peculio domino dederit, contra eum quidem nullam actionem habere poteſt: ſed dominum qui ſemel accipere pecuniam pro libertate paſſus eſt, aditus rector prouinciæ hortabitur (ſalua reuerentia) fauore ſcilicet libertatis placito ſuo ſtare. Concordat l. 8. C. de liberali cauſa, his uerbis: Cum adfirmes placuiſſe quondam domino tuo, ut pro te & pro filia tua dato nummo certæ quantitatis uos manumitteret, & te tantummodo liberauit: aditus rector prouinciæ hortabitur eum, ſalua reuerentia, quam patrono liberti ſolent exhibere, placito ſuo ſtare. Plura de cauſa propoſita;

tiung

eiusq; exceptionibus uide J. causa proxim.

X V. *Causa. Si seruus suis numis sit redemptus. Hæc causa approbatur l. 67. ff. de iudicijs, hisce uerbis:* Qui se dicit suis numis redemptum esse, si hoc probauerit, exinde liber erit, ex quo redemptus est: quia constitutio non liberam pronunciari præcipit, sed restitui ei libertatem iubet. Proinde compellendus erit manumittere eũ, qui se suis numis redemit. Sed si latitet, exempla senatusconsultorum ad fideicommissam libertatem pertinentium, induci oportet. *Concordat l. 4. in prin. ff. de manumiß. his uerbis:* Is qui suis numis emitur, epistola diuorũ fratrum ad Vrbium Maximum in eam conditionem redigitur, ut libertatem adipiscatur. *Concordat item l. 5. ff. eod. tit. his uerbis:* Si quis dicat suis numis se emptum, potest consistere cum domino suo, cuius in fidem confugit, & queri quòd ab eo non manumittatur, Romę quidem apud prȩfectum urbi, in prouincijs uerò apud prȩsides ex sacris constitutionibus diuorum fratrum: sub ea tamen denunciatione, ut is seruus qui hoc intẽderit, nec impleuerit, in opus metalli detur: nisi fortè dominus reddi sibi eum maluerit, utique non maiorem ex ea causa pœnam cõstituturus. *Concordat item l. 19. ff. eod. tit. cuius uerba uide S. causa próx. Confirmatio huius causæ proponitur d. l. 4. §. 1. his uerbis:* Et quidem numis suis nõ propriè uidetur dici emptus, cum seruus numos suos habere non posit. Verùm conniuentibus oculis, credendum est suis numis eum redemptum: cum non numis eius qui eum redemit, comparetur. *Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi non suis, sed alienis numis seruus sit redemptus. Hæc exceptio constat ex iam propositis: uerùm eius replicatio prima hæc est, Nisi non emptoris, sed alterius numis sit emptus. quæ replicatio approbatur d. l. 4. §. proinde, his uerbis:* Siue ex peculio, quod ad uenditorem pertinet, siue ex aduenticio lucro, siue etiam amici beneficio, uel liberalitate, uel prorogante eo, uel repromittente, uel se delegante, uel in re recipiente debitum, redemptus sit: credendum est suis numis eum redemptum. Satis enim est, quòd is qui emptioni suum nomen accommodauerit, nihil de suo impendit. *Plures propositæ exceptionis replicationes uide J. except. 2. Secunda exceptio est: Nisi cum alius seruum sibi emisset, seruus illi precium de suo offerat. Hæc exceptio approbatur d. l. 4. §. si ab ignoto, his uerbis:* Si ab ignoto emptus sit, postea autem precium suum obtulerit: dicendum erit non esse audiendum. ab initio enim hoc agi debet, ut imaginaria fiat emptio, & per fidem contractus inter emptorem & seruum agatur. Siue igitur non hoc ab initio est actum, ut suis numis redimeretur, siue hoc acto numos seruus non dedit: cessabit libertas. *Concordat exceptioni propositæ l. 12. C. de liberali causa. cuius uerba uide S. cap. proxim. causa 3. in prin. Tertia exceptio est: Nisi cum hoc ab initio ageretur, ut seruus suis numis redimeretur, seruus postea numos non dedit. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Siue hoc acto seruus numos non dedit. *Huius exceptionis prima replicatio est: Nisi cum hoc ab initio ageretur, ut seruus suis numis redimeretur, emptor festinans ipse suos numerauerit. quæ replicatio approbatur ibidem his uerbis:* Vnde quæri poterit, si cum hoc ab initio esset actum, emptor festinauit, & precium numerauit: an postea ei satisfacto, seruus constitutione uti posit? & puto posse. *Secunda replicatio est: Nisi emptor seruo numos prorogauit. Hæc replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Proinde etsi ei numos prorogauit emptor, cum ei paruerit: poterit ad libertatem peruenire. *Tertia replicatio proponitur J. except. 11. Quarta exceptio est: Nisi in ipsa uenditione non fuerit expressum, ut seruus manumittatur. Hæc exceptio reprobatur d. l. 4. § siue autem. ff. de manumißionibus, his uerbis:* Siue autem exprimatur in contractu (uelut in emptione) hoc ut manumittatur, siue non exprimatur: uerius est libertatem competere. *Quinta exceptio est: Nisi ita seruus emptus est, ne manumittatur. Et hæc exceptio reprobatur ibidem, his uerbis:* Ergo etsi forte quis sic comparauerit suis numis, ne eum manumittat: benigna est opinio dicentium hunc ad libertatem peruenire: cum ei nomen emptionis imaginarius iste emptor accommodet, & præterea nihil ei absit. *Sexta exceptio est: Nisi non à priuato, sed à fisco uel republica seruus suis numis sit emptus. Et hæc exceptio reprobatur d. l. 4. §. nihil autem, his uerbis:* Nihil autem interest à quo quis suis numis ematur, à fisco, uel à ciuitate, uel à priuato cuiusque sit sexus is qui emit. *Septima exceptio est: Nisi fœmina seruum emerit. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Cuiusque sit sexus is qui emit. *Octaua exceptio est: Nisi minor uiginti annis uendiderit. Reprobatur hæc exceptio ibidem, his uerbis:* Sed etsi minor sit uiginti annis qui uendidit, interueniet constitutio. *Nona exceptio uidetur: Nisi pupillus uel seruus emat. Et hæc exceptio reprobatur ibidem, his uerbis:* Nec comparantis quidem ætas spectatur. nam etsi pupillus emat, æquum est eum fidem implere, cum sine damno eius hoc sit futurum. Idem etsi seruus est. *Decima exceptio est: Nisi seruus suis numis redemptus, ad libertatem perduci non poßit. Hæc exceptio approbatur d. l. 4. §. in illis, hisce uerbis:* In illis sanè seruis nõ interuenit cõstitutio, qui in totũ ad libertatem perduci nõ possunt: utputa exportandus,

dus, uel si hac lege uenierit, uel testamento hanc conditionem acceperit, ne unquam manumitteretur. *Vndecima exceptio est: Nisi nõ totũ, sed pars precij tantum serui numis soluatur. Hæc exceptio ipso quidẽ iure subsistit, uerùm eius replicatio proponitur d. l. 4. §. suis, bisce uerbis:* Suis autem numis redemptus, etsi totum precium non numerauerit, ex operis tamen ipsius accesserit aliquid ut repleri precium possit, uel si quid suo meriro adquisierit; dicendũ est liberrarem competere. *Alia proposita exceptionis replicatio proponitur d. l. 4. §. fin. his uerbis:* Sed etsi partem quis redemit, pars altera ex causa lucratiua accesserit: dicendum erit constitutionem locum habere. *Duodecima exceptio est: Nisi socius qui partem in seruo habet, alteram partem serui numis redemerit. Hæc exceptio approbatur d. l. 4. §. quòd si partem, his uerbis:* Quòd si partem suis numis redemerit, cum partem serui haberet, ad constitutionem non pertinebit: non magis quàm qui cum proprietatem haberet, usumfructum redemit. *Decimatertia exceptio est: Nisi dominus proprietatis usumfructum serui eius numis redemerit. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis bisce:* Non magis quàm qui cum, &c.

Decimaquarta exceptio uidetur: Nisi fructuarius serui proprietatem eius numis emerit. Reprobatur hæc exceptio ibidem, bisce uerbis: Sed qui cum fructuarius esset, proprietatem redemerit: in ea conditione est, ut ad constitutionem pertineat. *Decimaquinta exceptio est: Nisi duo seruum emerint, unus suis, alter serui numis. quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur d. l. 4. §. penult. his uerbis:* Sed si duo seruum redemerint, alter proprijs numis, alter serui: dicendum erit constitutionem cessare, nisi fortè is qui proprijs numis redemit, manumittere fuerit paratus. *Hæc de decimaquinta causa libertatis.*

XVI. *Causa. Si cum ancilla uendita esset ne prostitueretur, sit prostituta. Hæc causa approbatur l. unica. §. similiq; modo. C. de Latina libertate tollenda, his uerbis:* Si quis ancillam suam sub hac conditio alienauerit, ne prostirusrur, nouus autem dominus impia mercatione eam prostituendam esse tentauerit: uel si pristinus dominus iniectionem manus in tali alienatione sibi reseruauerit, & cum ad eũ fuerit reuersa, ipse ancillam prostituerit: illico in libertatem Romanam eripiatur, & qui eam prostituerit, ab omni iure patronatus repellatur. Qui enim ita demum degener & impius constitutus est, ut talem exerceret mercationem: quomodo dignus est uel ancillam uel libertam eam habere? *Concordat l. 1. C. si mancipiũ ita uenierit, ne prost. his uerbis:* Præfectus urbi amicus noster, eam quę ita uenijt, ut si prostituta fuisset, abducendi potestas esset ei, cui secundum constitutionem diui Hadriani id competit: abducendi impertiet facultatem. Quòd si eum patientiam accommodasse contra legem quã ipse dixerat, ut in turpi quæstu mulier haberetur, animaduerterit: libertate competente secundum interpretationem eiusdem principis, perduci eam ad prætorem, cuius de liberali causa iurisdictio est, ut ibi lis ordinetur, iubebit. Nec enim tenor legis quam semel comprehendit, intermittitur, quòd dominium per plures emptorum personas ad primum qui prostituit, sine lege simili peruenit. *Concordat item l. 6. in fine. ff. qui sine manumiß. ad libert. perueniunt. cuius uerba uide ꝫ. cap. 6. except. 13. repl. 4. Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi uenditor sub hac cõditione, Si fuerit prostituta, iniectionem manus sibi reseruauerit. tũc enim prostituta libera quidem nõ fit, sed ad uenditorẽ per iniectionem manus redit. quæ exceptio constat ex uerbis d. l. 1. iam propositis bisce:* Præfectus urbi amicus noster, eam quæ ita uenijt, ut si prostituta fuisset, abducendi potestas esset ei cui secundum constitutionem diui Hadriani id competit, abducendi impertiet faculrarem. *Huius exceptionis replicatio est ꝫ. except. prox. Secunda exceptio est: Nisi uenditor legi uenditionis renunciauerit. quæ exceptio reprobatur uerbis d. l. 1. iam propositis bisce:* Quòd si eum patientiam accommodasse contra legem quam ipse dixerat, ut in turpi quæstu mulier haberetur, animaduerterit, &c. *Concordat l. 7. ff. qui sine manumiß. ad libert. his uerbis:* Imperator noster cum patre suo constituit in eo qui cum posset abducere prostitutã ancillam, pecunia accepta, manus iniectionem uendiderit, ut libera esset. nihil enim interest ipse abducas & prostituas, an patiaris prostitutam esse precio accepto, cũ possis eximere. *Tertia exceptio est: Nisi non emptor, sed is cui emptor rursus sine dicta lege uendidit ancillam, prostituit. Et hæc exceptio reprobatur uerbis d. l. 1. §. fin. iam propositis bisce:* Nec enim tenor legis quam semel comprehendit, intermittitur, quòd dominium per plures emptorum personas ad primum qui prostituit, sine lege simili peruenit. *Concordat l. 7. in prin. ff. de iure patronatus, bisce uerbis:* Diuus Vespasianus decreuit, ut si qua hac lege uenierit ne prostitueretur, etsi prostituta esset, ut esset libera: si postea ab emptore alij sine conditione ueniet: ex lege uenditionis liberam esse, & libertam prioris uenditoris. *Quarta exceptio est: Nisi is qui tali lege ne prostituatur, ancillam uendidit, eam prostituit. Hæc exceptio reprobatur l. unica. §. similiq; modo. ibi: uel si pristinus dominus. C. de Latina libertat. toll. cuius uerba uide ꝰ. ead. causa in prin. Concordat l. 10. §. 1. ibi: At si uenditor. ff. de*

in int

*in ius uocando.*x*in uerba uide* 1.*lib.* 6.*cap.* 1.*quaest.* 4.*reg.*6.*except.*6.

XVII. *Causa. Si seruus aeger uel infans à domino eiectus sit, & pro derelicto habitus. Haec causa approbatur l.* 2.*ff. qui sine manumißione ad liber. his uerbis:* Seruo quem pro derelicto dominus ob grauem infirmitatem habuit, ex edicto diui Claudij competit libertas. *Concordat l.* 1.*§. sed scimus. C. de Latina libert. toll. his uerbis:* Scimus hoc etiã esse in antiqua Latinitate ex edicto diui Claudij introductum, quòd si quis seruum suum ægritudine periclitantem sua domo publicè eiecerit, neque ipse eum procurãs, neq; alij eum commendans (cum erat ei libera facultas) si non ipse ad eius curam sufficeret, in Xenonẽ eum mittere, uel quo poterat modo eum adiuuare: huiusmodi seruus in libertate Latina antea morabatur: & quem ille morientem antea dereliquit, eius bona iterum cum moreretur, accipiebat. Talis itaq; seruus libertate necessaria, domino etiam nolente, reipsa donatus, fiat illico ciuis Romanus, nec adi tus in iura patronatus quondam domino reseruetur. quem enim à sua domo, suaque familia publicè repulit, neq; ipse eum procurans, neq; alij commendans, neque eum in uenerabilem Xenonem mittens, neque consueta ei præbens salaria: maneat ab eo eiusq; substantia penitus segregatus, tam in omni tempore uitæ liberti, quàm cum moriatur, nec non postquam iam fuerit in fata sua concessus. *Concordat item Nouell. c.* 15: *his uerbis:* Crimen à sensu humano alienum, &c.

XVIII. *Causa. Si seruus à domino in capitali causa non sit defensus. Haec causa reprobatur l.* 9. *§.* 1. *ff. qui & à quibus manumißi, hisce uerbis:* Nec ille liber fieri potest, qui à domino nõ est defensus in capitali crimine, & postea absolutus est. *Concordat l.* 11. *ff. de statu hominum, his uerbis:* Seruus in capitali causa fortunæ iudicio à domino commissus: etsi fuerit absolutus, non fit liber. *Concordat item l.* 9. *ff. de publicis iudicijs, hisce uerbis:* Sciendum est, si in capitali causa suum seruum reum crimine factum quis non defenderit, non eum pro derelicto haberi. Et ideo si absolutus fuerit, non liberum fieri, sed manere domini.

XIX. *Causa. Si seruus iudicio publico sit damnatus. Haec causa reprobatur per ea quae habentur* 1. *lib.* 1.*cap.* 15.*quaest.* 3.*reg.* 5.

XX. *Causa. Si seruus fugitiuus in arenam se dederit. Haec causa reprobatur l. ult. ff. de fugitiuis, hisce uerbis:* Si in arenam fugitiuus seruus se dederit, ne iste quidem periculo discriminis uitæ, quod sibi irrogauit, potestatem domini euitare poterit. nã diuus Pius rescripsit, omnino eos dominis suis reddendos, siue ante pugnam ad bestias, siue post: quoniã interdum aut pecunia interuersa, aut commisso aliquo maiore maleficio, ad fugiendam inquisitionem uel iusticiam animaduersionis in arenam se dare mallent. Reddi ergo eos oportet.

XXI. *Causa. Si seruus defuncti domini cadauer pileatus antecedat, uel in lecto cadaueris stet uoluntate testatoris uel heredis. Haec causa approbatur l. unica. §. sed & qui. C. de Latina libert. toll. his uerbis:* Qui domini funus pileati antecedunt, uel in ipso lectulo stantes cadauer uentilare ui dentur: si hoc ex uoluntate fiat uel testatoris, uel hæredis, fiant illico ciues Romani. Et ne quis uana liberalitate iactare se concedatur, ut populus quidem eum quasi humanum respiciat, multos pileatos in funus procedentes aspiciens, omnibus autem deceptis maneant illi in pristina seruitute publico testimonio defraudati. Fiant itaq; & hi ciues Romani, iure tamen patronatus patronis integro seruato.

XXII. *Causa. Si seruus domini mortem uindicauit uel detexit. Haec causa approbatur l.* 4. *in prin. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si necem domini detexerit seruus, prætor statuere solet ut liber sit: & constat eum quasi ex senatusconsulto libertatem consecutum, nullius esse libertum. *Concordat l.* 1. *C. quibus ex causis serui pro præmio libert. accip. his uerbis:* Quoniam religiosa sollicitudo ad augendam prouocandamq; fidei obseruationem iuris præmio affici debet: si ad ulciscendam necem domini, incorruptis probationibus, ac strenuo nisu constiteris: libertatem, quam his qui dominorum cædem uindicant, iam pridem senatusconsultis, & statutis principum præstari sancitũ est: etiam tu pro tam ingenuis meritis non ex ipso facto, sed à dirione, & sententia præsidis reportabis.

XXIII. *Causa. Si seruus adulterinam monetam exercentes, detulit. Haec causa approbatur l.* 2. *C. d. tt. his uerbis:* Serui qui monetarios adulterinam monetam clandestinis sceleribus exercentes, in publicum detulerint: ad ciuitatem Romanã donentur, ut eorum domini precium à fisco percipiant.

XXIIII. *Causa. Si seruus raptum uirginis detulit. Haec causa approbatur l.* 3. *C. eod. tt. his uerbis:* Si quis seruus raptus uirginis facinus dissimulatione præteritum, aut pactione transmissum, detulerit in publicum: libertate donetur.

XXV. *Causa. Si seruus desertorem militiæ detulerit. Haec causa approbatur l.* 4. *C. d. tt. his uerbis:* Si desertorem militiæ seruus prodiderit, libertate donetur.

XXVI. *Causa. Si seruus ita uenierit, uel legatus sit, uel per fideicommissum relictus ut manumittatur: eo*

tur: eo qui ad manumittendum seruum tenetur nō manumittente, seruus ipse iure uel sententia prætoris uel iudicis fit liber. de qua re uide j. cap. 8. except. 19. item j. lib. prox. cap. 1. quæst. 4. reg. 8. ex. 1.

DE MANVMISSIONE. Caput V.

Inter causas libertatis præcipuum locum obtinet manumißio. de qua in hoc & sequentib. aliquo capitibus dicetur.

I. DEFINITIO MANVmisſionis.

Definitur manumißio Inst. de libertinis. §. 1. his uerbis: Manumisſio, est de manu datio. nam quādiu aliquis in seruitute est, manui & potestati suppositus est: & manumissus liberatur à domini potestate. Quæ res à iure gentium originē sumpsit: utpote cum iure naturali omnes liberi nascerētur, nec esset nota manumisſio, cū seruitus esset incognita. Sed postquam iure gentium seruitus inuasit, secutum est beneficiū manumisſionis. & cum uno communi nomine homines appellarentur, iure gentium tria hominum genera esse cœperunt, liberi, & his contrarium serui: & tertium genus libertini, qui desierant esse serui. *Concordat lib. 4. ff. de iustitia & iure. cuius uerba uide suprà lib. 1. cap. 6. de iure gentium.*

II. QVO IVRE INTRODVcta est manumisſio?

Iure gentiū. quod approbatur uerbis iam propositis hisce: Quæ res à iure gentium originem sumpsit. *Concordat d. l. 4.*

III. DE EXCEPTIONIBVS ADuersus manumisſionem: & primùm de ijs quæ sumuntur ex persona manumittentis.

Regulariter quidem ex manumißione oritur libertas. quæ regula approbatur l. 7. C. de liberali causa, his uerbis: Si ab eo cuius seruus fuisti, manumissus es: frustra libertatis controuersiam sustines, maximè ab hærede eius qui te manumisit: cum etsi iure libertas nō processerit, respectu tamen aditæ hæreditatis uoluntatem defuncti suo consensu firmare debuit. *Huius autem regulæ plures et uariæ sunt exceptiones, quarum aliæ ipsi manumißioni insunt, aliæ uerò eam sequuntur. Prioris generis exceptiones in hoc & sequentibus duobus capitibus proponentur: posterioris uerò generis exceptiones proponentur j. cap. 8. cum sequentibus. Prioris autem generis exceptiones desumptæ sunt partim ex persona manumittendi, partim ex persona manumißi uel manumittendi, partim ex persona eius apud quem manumittitur, partim ex modo & uerbis manumißionis, partim denique ex alijs manumißionis circumstantijs, de quibus ordine dicetur: & primùm de ijs exceptionibus, quæ sumuntur ex persona manumittentis.*

I. EXCEPTIO: *Nisi is qui per fideicommissum libertatem relinquit, aliud fideicommissum pecuniarium relinquere non poßit. Hæc exceptio elicitur ex l. 24. in prin. ff. de fideicom. libertat. hisce uerbis:* Generaliter dicemus, eos posse fideicommissariam libertatem adscribere, qui fideicommissum pecuniarium possunt relinquere. Qui autem sint tales, dictū in Comment. legatorum.

II. EXCEPTIO: *Nisi is qui alienare non potest, manumiserit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius replicatio hæc est: Nisi ex causa fideicommißi manumiserit. Hæc replicatio approbatur l. 31. §. qui fideicom. ff. de fideicom. libert. his uerbis:* Qui fideicommissariam libertatem debet, etiam eo tempore quo alienare prohibitus erit, manumittere poterit. *Concordat l. 51. §. is autem. ff. eod. tit. his uerbis:* Is qui rogatus est manumittere, etiam eo tempore quo alienare prohibetur, potest manumittere.

Propositæ exceptionis species sequuntur.

III. EXCEPTIO: *Nisi filiusfamiliàs uel seruus seruum peculiarem manumiserit. Hæc exceptio approbatur l. 13. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Filiusfamiliàs seruum peculiarem manumittere non potest: iussu tamen patris manumittere potest, qui manumissus libertus fit patris. *Concordat l. 2. C. qui manumit. non possunt, his uerbis:* Seruos meos nec per interpositam personam ad libertatem perducere homines peculij sui posse, mādatis principum comprehenditur. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi iussu patris filius manumiserit. quæ replicatio approbatur uerbis d. l. 13. iā propositis hisce:* Iussu tamen patris manumittere potest. *Concordat l. 16. ff. eod. tit. cuius uerba uide j. except. 5. repl. 20. Concordat item l. 22. ff. eod. tit. his uerbis:* Nepos ex filio uoluntate aui, ut filius patris uoluntate, potest manumittere: sed manumissus, patris uel aui libertus est. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi filius à patre iussus manumittere, post mortem demum patris manumiserit. quæ duplicatio approbatur l. 15. §. fin. ff. qui & à qu. b. manumiß. his uerbis:* Iulianus ait, si posteaquam pater permiserit filio manumittere, filius ignorans patrē decesisse, manumiserit uindicta: nō fieri eum liberū. Sed etsi uiuit pater, & uolūtas mutata erit, non uideri uolente patre filium manumisisse. *Concordat l. 4. in prin. ff. de manumißis uindicta, his uerbis:* Si pater filio permiserit seruū manumittere, & interim decesserit intestato, deinde filius ignorans patrem suū mortuū, libertatē imposuerit: libertas seruo fauore libertatis contingit, cum non apparēat mutatā esse domini uoluntatem. *Altera duplicatio est: Nisi uoluntas patris sit mutata. quæ duplicatio approbatur uerbis d. l. 15. §. fin. iam propositis hisce:* Sed etsi uiuit pater, & uoluntas muta-

ta erit:

ta erit: non uideri uolente patre, filium manumisisse. *Concordat d.l.4. in prin. his uerbis:* Sin auté ignorante filio uetuisset pater per nuncium, & antequá filius certior fieret, seruũ manumisisset: liber non fit. Nam ut filio manumittente seruus ad libertaté perueniat, durare oportet patris uoluntatem. Nam si mutata fuerit: non erit uetum uolẽte patre filium manumisisse. *Tertia duplicatio est: Nisi pater surdus uel mutus sit. Hæc duplicatio reprobatur l.10. ff. de manumißis uindicta, his uerbis:* Surdi uel muti patris filius iussu eius manumittere poterit: furiosi uerò filius nõ poterit manumittere. *Quarta duplicatio est: Nisi pater furiosus sit. quæ duplicatio approbatur uerbis iam dictis hisce:* Furiosi uerò filius nõ poterit manumittere. *Quinta duplicatio est: Nisi non specialem seruum pater filium manumittere iusserit, sed arbitrio eius permiserit, quẽ uelit manumittere. quæ duplicatio reprobatur l.22. ff. d. tit. his uerbis:* Pater ex prouincia ad filium, sciens Romæ agenté, epistolá fecit, qua permisit ei quẽ uellet ex seruis, quos in ministerio secũ hic habebat, uindicta liberare: postquam filius manumisit Stichũ apud prætorem, quæro, an fecerit liberum? Paulus respondit, quare hoc nõ concessum credamus patri, ut permittere posset filio, ex his quos in ministerio haberet, manumittere? Solam enim electionem filio concessit. Cæterùm ipse manumisit. *Hæc de prima replicatione. Secunda replicatio est: Nisi seruũ castrensis peculij filiusfamiliâs manumiserit. quæ replicatio approbatur l.6. ff. de castrensi peculio. cuius uerba uide 5. lib. 16. cap. 3. quæst. 1. except. 2. cõcordat l.19. § pater. ibi: deniq; filium. ff. eod. tit. cuius uerba uide J. repl. 11. distinct. 2. uide item J lib. prox. cap. 2. quæst. 4. reg. 2. except. 2. Tertia replicatio est: Nisi seruus putans se liberum, seruũ manumiserit. quæ replicatio approbatur l.19. ff. qui & à quib. manumiß. his uerbis:* Cõpetit libertas data ab eo, qui posteà seruus ipse pronunciatus est.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi pupillus seruũ suum manumiserit. Hæc exceptio approbatur l.9. §. ex hoc. ff. de author. tutor. his uerbis:* Ex hoc quod pupillus nullá rem sine tutoris authoritate alienare potest, apparet nec manumittere eũ sine tutoris authoritate posse. *Huius exceptionis replicatio prima uidetur esse: Nisi ex causa fideicommißi pupillus manumiserit. Hæc replicatio reprobatur l.11. ff. de fideicom. libert. his uerbis:* Ex causa fideicõmissi seruo libertaté dare sine tutoris authoritate pupillus non potest. *Secũda replicatio est: Nisi apud consiliũ pupillus manumissionis causa adprobata, manumiserit. Hæc replicatio approbatur l.24. ff. de manumißis uindicta, his uerbis:* Pupillus qui infans non est, apud cõsilium rectè manumittit: scilicet tutore authore, ita tamen ut peculium eum non sequatur. *Tertia replicatio est: Nisi tutore authore pupillus manumiserit. Hæc replicatio ipso quidẽ iure subsistit, uerùm eius duplicatio hæc est: Nisi nõ apud consiliũ causa manumißionis adprobata, manumißio sit facta. Hæc duplicatio approbatur l.9. §.1. ff. de author. tutor. his uerbis:* Licet tutoris authoritate manumittat pupillus, debet ex lege Aelia Sẽtia apud consilium causam probare.

V. EXCEPTIO: *Nisi minor uiginti annis seruum manumiserit. Hæc exceptio approbatur Inst. quib. ex causis manumittere non licet §. eadẽ, his uerb.* Lege Aelia Sentia domino minori uiginti annis non aliter manumittere permittitur, quàm si uindicta apud consilium, iusta causa manumissionis adprobata fuerint manumissi. *Concordat Inst. eod. tit. §. sed cum libertas. cuius uerba uide J. repl. 14. dupl. 2. Item cõcordat l.4. §. item si minor. ff. de fideicommiß. libert. cuius uerba uide J. repl. 4. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi apud consilium minor manumiserit. quæ replicatio constat ex uerbis iã propositis hisce:* Quã si uindicta apud consilium, &c. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi non iustam manumittendi causam minor habeat. tunc enim nec apud consilium ei manumittere permittendum quæ duplicatio constat ex uerbis supradictis hisce:* Iusta causa manumissionis adprobata. *Concordat l.16. in prin. ff. de manumißis uindicta, his uerbis:* Illud in causis probádis meminisse iudices oportet: ut non ex luxuria, sed ex affectu descendẽtes causas probent. nec enim delicijs, sed iustis affectionibus dedisse iustam libertaté legem Aeliam Sentiam credendum. *Hic quæ sint iustæ manumißionis causæ sciendum, quas uide in replicationib. proximẽ sequẽtibus. Propositæ autem duplicationis triplicatio hæc est: Nisi causa manumißionis apud consilium semel adprobata & recepta sit. tunc enim ea qualiscunq; sit, nõ amplius in dubium uocanda. quæ triplicatio approbatur lest. d. tit. §. semel autem, his uerbis:* Semel auté causa adprobata, siue uera sit siue falsa: nõ retractetur. *Concordat l.9. ff. de manumißis uindicta, his uerbis:* Sciẽdum est, qualiscunq; causa probata sit & recepta, libertatem tribuere oportere. nam diuus Pius rescripsit, causas probatas reuocari non oportere (prohibendumq; ne alienum seruum possit quis manumittere) nã causę probationis contradicendũ, non etiá causa iam probata retractanda est. *Concordat item l.1. C. de uindicta, his uerbis:* Eorum qui apud consilium manumittuntur, post causam à iudicibus probatam, & manumissionem secutam, nõ solet status in dubium reuocari, si dicantur falsa demonstratione liberati. *Altera propositæ replicationis duplicatio est: Nisi pupillus apud consilium manumiserit. Hæc duplicatio reprobatur l.24. ff. d. tit. cuius uerba uide 5. except. prox. repl. 2. Planè admittitur duplicatio proposita, si uel infans sit pupillus, uel sine tutoris authoritate apud consilium manumittat. quæ distinctione approbantur*

probantur

probantur d.l. 24. *Tertia duplicatio est: Nisi minor absens, per procuratorem causam manumissionis, non ipse præsens, proponat. Hæc duplicatio repr. batur l. 15. §. absens. ff. de manumissis uindicta, his uerbis:* Absens quoq; causam probare per procuratorem poterit. *Hæc de prima propositæ exceptionis replicatione sint dicta.*

Secunda replicatio est: Nisi minor patrem, matrem, filium, filiamúe, aut fratrem, sororemúe manumittat. Hæc replicatio approbatur Inst. quibus ex causis manu. non licet. §. iustæ autē, his uerbis: Iustę autem manumissionis causę hæ sunt: ueluti si quis patrem, aut matrem, filium, filiamúe, aut fratres, sororesúe naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum, alumnamúe, aut collactaneum manumittat: aut seruum procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonij habendi causa: dum tamen intra sex mēses in uxorē ducatur, nisi iusta causa impediat: & seruus qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem & septem annis manumittatur. *Concordat l. 11. cum duab. legib. sequentib. ff. de manumissis uindicta, his uerbis:* Si minor annis uiginti manumittat, huiusmodi solent causæ manumissionis recipi: ut si filius, filiaúe, frater sororúe naturalis sit: uel si sanguine eum cōtingat, habetur enim ratio cognationis. Si collactaneus uel educator, si pædagogus ipsius, uel nutrix, uel filius filiaúe cuius eorū, uel alumnus, uel capsarius, id est, qui portat libros, uel si in hoc manumittatur, ut procurator sit, dummodo non minor annis decē & septem sit. Præterea & illud exigitur, ut non utiq; unū seruum habeat, qui manumittit. Itē, etsi matrimonij causa uirgo uel mulier manumittatur: exacto prius iureiurando, ut intra sex menses uxorem duci eā oporteat: ita enim senatus censuit. *Concordat l. 20. §. penult. ff. eod. tt. cuius uerba uide j. dupl. gener. 2. Propositæ replicationis duplicatio in fratre quidem & sorore hæc est: Nisi non naturalem, sed adoptiuum fratrē sororemúe minor manumittat. Quę duplicatio elicitur ex uerbis d. §. iustæ autem, iam propositis hisce:* Aut fratres sororesúe naturales. *Concordat d. l. 11. in fine, hisce uerbis:* Si frater sororúe naturalis sit. *Tertia replicatio est: Nisi minor pædagogum, nutricem, educatorem, alumnum alumnamúe aut collactaneum manumittat. Hæc replicatio approbatur uerbis d. § iustæ autem, iam propositis hisce:* Aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, &c. *Concordat l. 13. in prin. ff. de manumissis uindicta, uerbis iam propositis hisce:* Si collactaneus uel educator, si pædagogus ipsius, uel nutrix, &c. *Concordat l. 14. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Alumnos magis mulieribus est conueniens manumittere. Sed & in uiris receptum est: satisq; est permitti eum manumitti, in quo nutriendo propensiorem animum fecerint.

Quarta replicatio est: Nisi filium, filiamúe, cuius eorum qui iam enumerati sunt, minor manumittat. Hæc replicatio approbatur uerbis d. l. 13. in prin. suprà repl. 2. propositis hisce: Vel filius, filiaúe, cuius eorum, &c.

Quinta replicatio est: Nisi seruū capsariū minor manumittat. Hæc replicatio approbatur, simul & declaratur uerbis d. l. 13. in prin. suprà repl. 2. propositis hisce: Vel capsarius, id est qui portat libros. *Sexta replicatio est: Nisi minor cognatum suum, uel sanguine sibi iunctum manumittat. Hæc replicatio approbatur l. 12. ff. de manumissis uindicta, uerbis suprà repl. 2. propositis hisce:* Vel si sanguine eum contingat. habetur enim ratio cognationis. *Septima replicatio est: Nisi minor seruū procuratoris habēdi gratia manumittat. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur Inst. quib. ex causis manu. non licet. §. iustæ autē, uerbis suprà repl. 2. propositis hisce:* Aut seruum procuratoris habendi gratia, non minor decem & septem annis manumittatur. *Concordat l. 13. in prin. ff. de manumissis uindicta, uerbis suprà d. repl. 2. propositis hisce:* Vel si in hoc manumittatur, ut procurator sit, dummodo non minor annis decem & septem sit. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi seruus minor sit decem & septem annis. Quæ duplicatio ex iam dictis constat. Secunda duplicatio est: Nisi unum tantum seruum minor habeat. Quæ duplicatio approbatur d. l. 13. §. 1. his uerbis:* Præterea & illud exigitur, ut non utique unum seruum habeat, qui manumittit.

Octaua replicatio est: Nisi minor ancillam matrimonij habendi gratia manumittat. Hæc replicatio approbatur Inst. quib. ex causis manu. §. iustæ autem, uerbis d. repl. 2. propositis hisce: Aut ancillam matrimonij habendi causa. *Concordat l. 13. §. fin. ff. de manumiss. uindicta. cuius uerba uide suprà repl. 2. concordat l. 20. §. matrimonij. ff eod. tt. his uerbis:* Matrimonij causa manumittere si quis uelit, & sit qui non indignè huiusmodi conditionis uxorem sortitus sit, etiã ei concedendum. *Prima huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi prius iuret minor intra sex menses se eam in uxorem ducturum. Quæ duplicatio approbatur d. §. iustæ autem, & d. §. fin. Secunda duplicatio est: Nisi mulier matrimonij habendi causa seruum manumiserit. Hæc duplicatio ipso quidem iure subsistit. uerum eius triplicatio hæc est: Nisi in hoc seruus mulieri legatus sit, ut eum matrimonij causa manumittat. Quæ triplicatio approbatur l. 14. §. sunt qui. ff. de manumissis uindicta, his uerbis:* Sunt qui putant fœminam posse etiam matrimonij causa manumittere: sed ita si fortè & conseruus suus in hoc ei legatus est. *Tertia duplicatio est: Nisi spado matrimonij habendi gratia manumiserit. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 14. §. fin.*

bis uerbis: Etsi ſpado uelit matrimonij cauſa manumittere, poteſt: non idem in caſtrato. *Quarta duplicatio eſt: Niſi caſtratus matrimonij habendi gratia manumittat. Hæc duplicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce*: Non idem in caſtraro. *Quinta duplicatio eſt: Niſi minor in dignitate poſitus libertam in uxorem ducere nõ poſſit. Hæc duplicatio elicitur ex l. 20. §. matrimonij. ff. de manumiſsis uindicta. cuius uerba uide ſ. ead. repl. in prin. Sexta duplicatio eſt: Niſi duo ſimul eandem matrimonij cauſa manumittant. Hæc duplicatio approbatur l. 15. §. ſi duo. ff. eod. tt. his uerbis*: Si duo matrimonij cauſa manumitrent, recipi cauſa non debet. *Septima duplicatio eſt: Niſi non is qui ancillam manumittit, in uxorem ducturus eſt, ſed alius. Hæc duplicatio approbatur l. 21. ff. qui & à quib. manumiſsi, his uerbis*: Matrimonij cauſa manumitti à nullo alio ancilla poteſt, quàm qui eam uxorem ducturus eſt. Quòd ſi alter manumiſerit matrimonij cauſa, alter eam uxotem ducat: non erit libera, adeò ut ne ſi intra ſex quidem menſes eam repudiatam poſtea manumiſſor uxorem duxerit, liberam eam fieri Iulianus reſpõderit: quaſi de his nuptijs ſenatus ſenſerit, quæ poſt manumiſsionem, nullis alijs interpoſitis, ſecutæ fuerint. *Octaua duplicatio eſt: Niſi minor manumiſſã intra ſex menſes nõ duxerit uxorẽ. Hæc duplicatio approbatur per ea quæ dicta ſunt ſuprà ead. repl. in prin. Eius autẽ triplicatio hæc eſt: Niſi iuſta cauſa impediat. Quæ triplicatio approbatur Inſt. quib. ex cauſis manumit. §. iuſtæ autẽ, ibi: dũ tamen intra ſex menſes. cuius uerba uide ſuprà repl. 2. Hæc de octaua replicatione, eiuſq; duplicationib. ſint dicta. Noua replicatio eſt: Niſi ſeruus inſigni aliquo beneficio benemeritus ſit de domino minore, et ob eam cauſam eum uelit manumittere. Hæc replicatio approbatur l. 9. in prin. ff. de manumiſsis uindicta, his uerbis*: Iuſta cauſa manumiſsionis eſt, ſi periculo uitæ infamięue dominum ſeruus liberauit. *Concordat l. 15. §. ex præterito. ff. eod. tt. his uerbis*: Ex præterito tempore plures cauſæ eſſe poſſunt: ueluti quod dominum in prælio adiuuerit, contra latrones tuitus ſit, quòd eum ſanauerit, quòd inſidias detexerit. Et longũ eſt, ſi exequi uoluerimus: quia multa merita incidere poſſunt, quibus honeſtum ſit libertatem cum decrero præſtare: quę æſtimare debebit is, apud quem de ea re agitur.

Decima replicatio eſt: Niſi conditionis implendæ cauſa minor manumittat. Hæc replicatio approbatur d. l. 15. in prin. his uerbis: Etiam conditionis implendæ cauſa minori annis uiginti manumittere permittendum eſt: ueluti ſi quia ita hæres inſtitutus ſit, ſi ſeruum ad libertatem perduxerit.

Vndecima replicatio eſt: Niſi tutoris habendi gratia minor ſeruum manumittat. Hæc replicatio reprobatur l. fin. ff. de manumiſsis uindicta, his uerbis: Si tutoris habendi cauſa pupillus manumittat, probationis eſſe cauſam Aufidius ait. Nerua filius contrà ſenſit: quod uerius eſt. Nanque perabſurdum eſt in eligendo tutore uideri firmum eſſe iudicium ei pupillo, cuius in omnibus rebus, ut infirmum iudicium tutore authore regitur.

Duplicationes præcedentium replicationum generales.

Hactenus replicationes aduerſus exceptionẽ propoſitam enumeratæ ſunt, deſumptæ ex cauſa manumiſsionis, quarum duplicatio generalis prima hæc eſt: Niſi non apud conſilium minor ſeruum manumiſerit. Hæc duplicatio approbatur Inſt. quib. ex cauſis manumit. non licet. §. eadem, his uerbis: Lege Aelia Santia domino minori uiginti annis nõ aliter manumittere permittitur, quàm ſi uindicta apud conſilium iuſta cauſa manumiſsionis adprobata fuerint manumiſſi. *Concordat l. 20. in prim. ibi: non idem in fideicommiſſaria. ff. de manumiſsionibus. cuius uerba uide ℑ. repl. prox. Cõcordat itẽ l. 20. in prin. ibi: niſi propriũ. ff. de manumiſsis uindicta. cuius uerba uide ℑ. d. repl. prox. concordat item l. 16. §. ſi quis. ff. eod. tt. cuius uerba uide ℑ. d. repl. prox. Hæc duplicatio locum habet in replicationibus hactenus propoſitis. Sunt autem & plures propoſitæ exceptionis replicationes, quæ ſequuntur, in quibus duplicationi propoſitæ locus non eſt, niſi ſpecialiter id exprimatur. Proinde triplicationũ loco replicationes ſequentes hic quoq; poni poſſent. Altera præcedentiũ replicationũ duplicatio eſt: Niſi fœmina minor ex cauſis prædictis ſeruũ manumittere uelit. Quæ duplicatio reprobatur l. 20. §. penult. ff. de manumiſsis uindicta, his uerbis*: Mulieri quoque uolenti filium natutalem ſuum, uel quem ex ſupraſcriptis manumittere, petmittendum eſſe Marcellus ſcribit. *Duodecima propoſitæ exceptionis replicatio eſt: Niſi minor rogatus ſit, uel hoc modo ſeruum acceptt, ut manumittat. Hæc replicatio approbatur l. 20. in prin. ff. de manumiſsis uindicta, his uerbis*: Si rogatus ſit annis uiginti minor manumittere pet fideicommiſſum, incunctantet debet ei permitti, niſi proprium ſeruum rogatus fuit manumittere. hic enim quantitas emolumenti conferenda erit, quæ ad eum peruenit ex iudicio eius qui rogauit, cũ precio eorum quos rogatus eſt manumittere. Sed etſi hac lege ſeruus fuerit donarus, ut manumitratur: permittendum erit manumittere, ne conſtiturio diui Marci ſuperueniens cunctarionem conſulis dirimat. *Concordat l. 20. in prin. ff. de manumiſsionibus, his uerbis*: Cauſam minor uiginti annis, qui ſeruum donatum manumittẽdi grsria acceptr, ex abundanti probat poſt diui Marci literas ad Aufidium Victorinnm ad libertatem enim ſeruus peruenier, etſi nõ manumi-

numiſerit. Non idem in fideicommiſſaria libertate iuris eſt, cuius cauſam minor debet probare. nam libertas niſi ita manumiſſo non competit. *Concordat item l.16. §. ſi quis. ff. de manumiſsis uindicta, his uerbis*: Si quis minori annis uiginti hac lege ſeruũ dederit, ut precio accepto uel donationis cauſa, eum liberum faciat: poterit ille cauſam manumiſsionis iſtius approbare, hoc ipſum allegans legem datam: eum perducere ad libertatem. Ergo hic debet oſtendere hoc inter ipſos actum, ut proinde uel ex lege donationis, uel affectione eius qui dedit, res æſtimetur. *Planè quæ in iam propoſitis legibus de cauſa manumiſsionis probanda, & apud conſilium proponenda dicuntur: pertinent ad ea quæ paulò ſuperius duplicat. generali 1. dicta ſunt.*

Decimatertia replicatio eſt: Niſi minor ſeruum hæredem neceſſarium ſcribat, & ita ad libertatem perducat. Hæc replicatio approbatur l.27. ff. de manumiſsis teſtam. his uerbis: Qui potuerint apud conſilium manumittendo ad libertatem perducere: poterunt etiam neceſſarium hæredem facere, ut hæc ipſa neceſsitas probabilem faciat manumiſsionem.

Decimaquarta replicatio eſt: Niſi minor ſeruo in teſtamento per legatum uel fideicommiſſum libertatem relinquat. Hæc replicatio approbatur l.4. §. item ſi minor. ff. de fideicommiſſ. libertatib. his uerbis: Si minor uiginti annis dedit libertatem: dicemus nõ competere niſi fideicommiſſam. hæc enim competeret (ſi modò potuit cauſam probare minor uiginti annis) ſi uiuus manumitteret. *Ait Iuriſconſultus*: Si modò potuit cauſam probare minor uiginti annis. *Ex his uerbis elicitur prima duplicatio talis: Niſi minor iuſtam manumittendi cauſam non habeat: de qua dictum ſ. repl.1. dupl.1. Concordat l. 5. C. eod. tit. his uerbis*: Minor annis lege definitis, nec per fideicommiſſum libertatem ſupremis ſuis elogijs relinquere poteſt, niſi ijs quorum cauſam probare poteſt. *Concordant item ea quæ habentur ſ. repl. 22. Planè iure nouo iam dicta duplicatio in propoſita quidem replicatione mutata ac ſublata eſt, Inſt. quib. ex cauſis manumitt. non licet. §. cum ergo, his uerbis*: Cum ergo certus modus manumittendi minoribus uiginti annis dominis per legem Aeliam Santiam conſtitutus eſſet, eueniebat ut qui quatuordecim annos expleuerat, licet teſtamentum facere, & in eo ſibi hæredem inſtituere, legataq; relinque poſſet: tamen ſi adhuc minor eſſet uiginti annis, libertatem ſeruo dare non poſſet. Quod nõ erat ferendum. nam cui totorum ſuorum bonorum in teſtamento diſpoſitio data erat: quare non ſimiliter ei, quemadmodum alias res, ita de ſeruis ſuis in ultima uoluntate diſponere, quemadmodũ uoluerit, permittimus, ut & libertatem eis poſsit præſtare? Sed cum libertas inæſtimabilis res ſit, & propter hoc ante uiceſimum ætatis annũ antiquitas libertatem ſeruo dare prohibebat: ideo nos mediam quodã modo uiam eligentes, non aliter minori uiginti annis libertatẽ in teſtamento dare ſeruo ſuo concedimus, niſi decimũſeptimũ annũ impleuerit, & decimum octauum attigerit. Cum enim antiquitas huiuſmodi ætati, & pro alijs poſtulare conceſſerit: cur non etiã ſui iudicij ſtabilitas ita eos adiuuare credatur, ut ad libertatẽ dandam ſeruis ſuis poſſint peruenire? *Altera duplicatio eſt: Niſi minor ſit decem & ſeptem annis, qui in teſtamento libertatem ſeruo relinquit. Quæ duplicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce*: Sed cum libertas inæſtimabilis res ſit, &c. *Hæc duplicatio etiam mutatur & tollitur Nouel. c.119. §. ſed & hoc, his uerbis*: Sed & hoc per præſentem conſtitutionem ſancimus, ut quo tempore minoribus ætate in alijs facultatibus ſuis teſtãdi poteſtas permiſſa eſt, ab eo ipſis etiam in extremis uoluntatibus ſeruos ſuos libertate donandi licentia ſit, nullum his impedimentum adferente ætate, lege uidelicet quæ prius id prohibebat, abolita.

Decimaquinta replicatio eſt: Niſi minor non ſuo, ſed alieno ſeruo libertatem paciſcatur, uel per fideicommiſſum relinquat. Hæc replicatio approbatur exemplo l. 34. §.1. ff. de fideicom. libert. his uerbis: Campanus ait, ſi minor uiginti annis rogauerit hæredem ut proprium ſeruum manumittat, præſtandam ei libertatem: quia hic lex Aelia Santia locum non habeat.

Decimaſexta replicatio eſt: Niſi minor ſeruum ſibi pignori obligatum, uel in quo habet uſumfructum, manumitti patiatur. Hæc replicatio approbatur l.4. §. fin. ff. de manumiſsis uindicta, his uerbis: Si pignori obligatũ ſibi ſeruũ minor uiginti annis manumitti patiatur, rectè manumittitur: quia non tam manumittere is, quàm non impedire manumittentem intelligitur. *Concordat l.2. ff. eod. tit. his uerbis*: Si minor ſit annis uiginti fructuarius: an poſsit libertati conſentire? & puto conſentiendo poſſe ad libertatem perducere.

Decimaſeptima replicatio eſt: Niſi minor ſeruũ ſibi cum alio communem manumittat. Hæc replicatio reprobatur d.l. 4. §. fin. his uerbis: Minor uiginti annis dominus nec ſeruum communem quidem ſine conſilio rectè manumittit. *Decimaoctaua replicatio eſt: Niſi cum duo minores annis, ſeruum communem manumitterent, unus eorum cauſam manumiſsionis apud conſilium probauerit. hoc enim caſu quamuis alter nihil probauerit, ualet tamen manumiſsio. Quæ replicatio approbatur l.6. ff. de manumiſsis uindicta, his uerbis*:

Setuus communis quin à minoribus uiginti annis dominis posſit apud conſilium manumitti, quamuis unus ex ſocijs cauſam non approbauerit, dubium nou eſt.

Decimanona replicatio eſt: Niſi minor ſeruum ſuum alienauit hoc modo, ut manumittatur. Hæc replicatio reprobatur l. 4. ff. de ſeruis exportandis, biſce uerbis: Si minot uiginti annis ſeruum tibi in hoc uẽdiderit, ut eũ manumitteres, nullius momenti eſt uenditio: quanquam ea mente tradiderit, ut cum uiginti annos ipſe expleſſet, manumitteres. Non enim multum facit quod diſtulit libertatis præſtationem. Lex quippe conſilio eius quaſi parũ firmo reſtitit. *Cõcordat l. 7. §. fin. ff. qui & à quibus manumiſſi, his uerbis*: Minor annis uiginti cum ſeruũ manumittere uellet, nec iuſtã cauſam apud cõſiliũ manumittẽdi haberet, tibi eũ ut manumitteres, dedit: negauit eum Proculus liberũ eſſe, quoniã fraus legi facta eſſet. *Concordat l. 31. ff. de leg. 2. his uerbis*: Si quis quos non poterat manumittere, legauit ut manumitterentur: nec legatũ nec libertas ualet. *Cõcordat item l. 66. ff. de uerb. obligat. his uerb.* Si minot uiginti annis à debitore ſuo ſtipuletur ſeruũ manumiſſurũ, nõ eſt executio ſtipulationis danda. Sed ſi ipſorũ uiginti annorum erit, non impedietur manumiſsio, quia de minore lex loquitur. *Concordat item l. 4. C. qui manumittere non poſſunt, his uerbis*: Si minor annis uiginti ad libertatem pręſtandam homines tradidiſti: ſenatuſconſulto quod geſtum eſt, irritum conſtituitur. *Planè admittitur replicatio propoſita: Si minor iuſtam manumittẽdi cauſam habuerit, utputa ſi ita ſeruum acceperit, ut eum manumittat, uel fideicommiſſariam libertatem ei debeat. tunc enim traditio alij facta ut manumittatur, ualet. Quę diſtinctio approbatur l. 16. in prin. ff. qui & à quib. manumiſſi, biſce uerbis*: Si cum fideicommiſſaria libertas debeatur, minor uiginti annis ſeruum uẽdat, ut manumittatut: uel quia hac lege emit, non impedietur alienatio. *Concordat d. l. 16. §. 1. his uerbis*: Si partem, quam in communi ſeruo habet minor uiginti annis, manumittendi cauſa tradat, nihil agit. Sed ſi cum ipſe cauſam probare poſſet, tradiderit, nullã fraus intelligetur.

Viceſima replicatio eſt: Niſi minor patris conſenſu ſeruum manumiſerit. hæc replicatio approbatur l. 16. ff. de manumiſſ. his uerbis: Si conſentiente patre filius minor annis uiginti ſeruum eius manumiſerit: patris faciet libertum, & uacabit cauſæ probatio ob patris conſenſum.

Viceſimaprima replicatio eſt: Niſi miles minor uiginti annis ſeruum manumiſerit. Hæc replicatio reprobatur l. 3. ff. de manumiſſis teſtam. his uerbis: Nec militi minori uiginti annis permittitur poſſe teſtamento ſuo ſeruum manumittere. *Concordat l. 4. C. de teſtamen. militis, biſce uerbis*: Si Rufinus, uir clariſsimus, tribunus lati claui maior annis lege definitis faciens teſtamentum, te manumiſit: iuſtam tibi libartatem competijſſe ſcire debes. Quòd ſi minor annis ex lege conſtitutis fuerit, cum faceret teſtamentum: lege impediente nullam libertatẽ adeptus es, quæ in hac parte nec militibus remiſſa eſt. Quòd ſi idem teſtator cauſam manumittendi te habuit, quæ probabilis uiuo manumittente concilio futura eſſet: quia per fideicõmiſſum data libertas à quolibet minore annis, ei cuius cauſa probari potuit, præſtari debet, ex teſtamento militis eiuſmodi ſeruis iuſtam libertatem competere, conſequens eſt. *Planè pertinẽt hæc ad ea quæ dicta ſunt s. repl. 14. dupl. 1. ſuntq; iure nouo mutata & ſublata. de quo dictum s. d. dupl. 1.*

Viceſima ſecunda replicatio eſt: Niſi minor ultimo die uiceſimi anni ſeruum manumiſit. Hæc replicatio appprobatur l. 1. ff. de manumiſsionibus, his uerbis: Placuit eum qui calendis Ianuarijs natus ſit, poſt ſextam noctis pridie calendas, quaſi annum uiceſimũ compleuerit, poſſe manumittere. Non enim maiori uiginti annis permittitur manumittere, ſed minor manumittere uetatur. Iam autem minor non eſt, qui diem ſupremum agit anni uiceſimi. *Concordat l. 66. ff. de uerb. obligat. cuius uerba uide s. repl. 19. Hactenus de quinta propoſitæ regulæ exceptione, eiusq; replicationibus ſit dictum.*

VI. EXCEPTIO: *Niſi is qui ſoluendo non eſt, ſeruum ſuum manumiſerit. Hæc exceptio approbatur Inſt. quib. ex cauſis manumitt. non licet, in prin. his uerbis*: Non tamen cuicunque uolenti manumittere licet: nam is qui in fraudem creditorũ manumittit, nihil agit: quia lex Aelia Santia impedit libertatem. *Concordat l. 16. §. ne quis. ff. qui & à quib. manumiſſi. cuius uerba uide j. repl. 14. declarãtur hæc uerba Inſt. d. tit. §. in fraudẽ, his uerbis*: In fraudẽ autã creditorũ manumittere uidetur, qui uel iã eo tẽpore quo manumittit, ſoluẽdo nõ eſt, uel qui datis libertatibus deſiturus eſt ſoluendo eſſe. *Cõcordat l. 10. ff. qui & à quib. manumiſſi, his uerbis*: In fraudẽ creditorũ manumittere uidetur, qui uel iã eo tẽpore quo manumittit, ſoluẽdo non eſt, uel datis libertatibus deſiturus eſt ſoluendo eſſe. Sæpe enim de facultatibus ſuis amplius quã in his eſt, ſperant homines: quod frequẽter accidit his qui trãſmarinas negociationes, & alijs regionibus quàm in quib. ipſi morantur, per ſeruos atque libertos exercent: quòd ſæpe attriti iſtis negociationibus, longo tempore idignorant, & manumittando ſine fraudis cõſilio indulgent ſeruis ſuis libertatẽ. *Propoſi*

ta ex·

tæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi ignoret se soluẽdo nõ esse qui manumittit, uel animũ fraudãdi creditores non habeat. Hæc replicatio approbatur *Inst. quib. ex causis manumitt. non licet, his uerbis*: Præualuisse tamẽ uidetur (nisi animũ quoq; fraudandi manumissor habuerit) non impediri libertatem, quamuis bona eius creditoribus non sufficiant. sæpe enim de facultatibus suis amplius quàm in his est, sperant homines. Itaq; tunc intelligimus impediri libertatem, cum utroq; modo fraudantur creditores: id est, & consilio manumittentis, & ipsa re, eo quòd bona eius nõ sunt suffectura creditoribus. *Concordat l. 53. ff. qui & à quib. manumissi, his uerbis*: Semper in fraudem creditorum libertates dari ab eo qui sciret se soluẽdo non esse, Pomponius ait: quãuis benemerentibus dedisset. *Item concordat l. 54. §. scripti. ff. de manumissis test. his uerbis*: Scripti testamento hæredes ante aditã hæreditatem pacti sunt cum creditoribus, ut parte dimidia contenti essent, & ita decreto à prætore interposito, hæreditaté adierũt: quæro, an libertates in eo testamẽto datæ cõpetierint? Scæuola respondit, si testator fraudandi consilio non habuisset, cõpetere libertates. *Concordat item l. 1. C. qui manumitt. non possunt, his uerbis*: Certum ius est, non aliàs directas libertates per legẽ Aeliã Santiam, quæ fiunt in fraudem creditorum manumissorũ reuocari, nisi & consiliũ fraudis, hoc est animus manumittentis, & euẽtus damni suum recipere nolentium sequatur. *Concordat item l. 23. ff. quæ in fraudem creditõr. cuius uerba uide s. lib. 8. cap. 9. reg. 16. Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi fideicommissaria sit libertas. hæc enim impeditur, quamuis testator animum fraudandi non habuerit. Quæ duplicatio approbatur l. 7. C. d. tt. his uerbis*: Si debitor ex administratione curæ dominus tuus nõ soluendo constitutus, fideicõmissariá tibi reliquit libertaté: cum in fideicõmissarijs libertatibus euentum inspici tantum obtinuerit; nihil eius uoluntas tibi prodesse potest. *Secunda duplicatio est: Nisi alius qui uoluntate domini seruũ eius manumittit, sciat dominũ non esse soluendo: uel contrà sciat dominus; ignoret alius. Hæc duplicatio approbatur l. 16. §. fin. ff. qui & à quibus manumissi, his uerbis*: Si uoluntate patris filius manumiserit, siue pater, siue filius sciat soluendo patré non esse, libertas impeditur. *Secunda replicatio est: Nisi is qui soluendo non est, seruum cum libertate hæredem necessariũ scribat. Hæc replicatio approbatur Inst. quib. ex causis manumitt. non licet. §. 1. his uerbis*: Licet auté domino, qui soluẽdo non est, in testamẽto seruum suũ cum libertate hæredem instituere, ut liber fiat, hæresq; ei solus & necessarius: si modò ei nemo alius ex eo testamẽto hæres extiterit: aut quia nemo hæres scriptus sit, aut quia is qui scriptus est, qualibet ex causa hæres ei non extiterit. Idque eàdem lege Aelia Santia prouisum est, & rectè. Valde enim prospiciendum erat, ut egentes homines, quibus alius hæres extiturus non esset, uel seruũ suum necessariũ hæredem haberent, qui satisfacturus esset creditoribus: aut hoc eo nõ faciente, creditores res hæreditárias serui nomine uẽdát: ne iniuria defunctus adficiatur. Idemq; iuris est, etsi sine libertate seruus hæres institutus est. Quod nostra cõstitutio non solũ in domino, qui soluendo non est, sed generaliter cõstituit, noua humanitatis ratione: ut ex ipsa scriptura institutionis etiã libertas ei competere uideatur, quũ non sit uerisimile, eum quẽ hæredẽ sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationẽ, seruum remanere uoluisse, & neminẽ sibi hæredẽ fore. *Concordat l. ult. §. fin. C. de necessarijs hæredib. cuius uerba uide s. cap. prox. causa 2. except. 1. Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi alia ratione seruus liber fieri non possit. Quæ duplicatio approbatur l. 81. in prin. ff. de hæredib. instituen. his uerbis*: Si nõ lex Aelia Santia, sed alia lex, uel senatuscõsultũ, aut etiã constitutio serui, libertaté impediat: is necessarius fieri non potest, etiãsi nõ sit soluendo testator. *Huius proponitur exẽplum l. 2. C. eod. tt. his uerbis*: Is qui soluendo nõ est, hæredẽ necessariũ etiã in fraudẽ creditorũ relinquere potest. Sed si pignori datus fuisti, & in eadem causa permãsisti: nec ab eo quidem debitore qui soluendo nõ fuit, liber & necessarius hæres existere potuisti. *Secunda duplicatio est: Nisi alius quoq; domino ex eodẽ testamẽto hæres existere possit. Hæc duplicatio approbatur Inst. dictis uerb. hisce*: Si modò ei nemo alius ex eo testamento hæres extiterit, aut quia nemo hæres scriptus sit, aut quia is qui scriptus est, qualibet ex causa hæres ei non extiterit. *Concordat l. 40. cum lege sequente. ff. de hæredibus instituendis, hisce uerbis*: Qui soluendo non erat, duos Apollonios liberos hæredesq; esse iusserat: altero ante apertas testamenti tabulas mortuo non ineleganter defendi poterit, eum qui superérit liberũ & solum necessariũ hæredem fore. Quòd si uterq; uiuit, institutionem nullius esse momenti propter legem Aeliam Santiam, quæ amplius quàm unum necessarium hæredem fieri uetat. Inuicem enim eos sibi obstare. *Concordat l. 55. ff. eod. tt. his uerbis*: Si is qui soluendo non est, seruum cum libertate hæredem instituerit, & liberum substituerit: antè incipiendum erit à substituto. Lex enim Aelia Santia ità demum ei qui in fraudem creditorum hæres institutus est, conseruat

libertatem, si nemo alius ex eo testamento hæres esse potest. *Proposita duplicationis tripli catio prima hæc est: Nisi alius qui simul quoq; hæres institutus est, hæres esse aut nolit, aut non possit, aut ante aditam hæreditatē sit mortuus. Quæ triplicatio approbatur per ea quæ proposita sunt paulo superius eadem duplicatione in prin. Secunda triplicatio est: Nisi alius sub hac conditione, Si Stichus seruus hæres erit, hæres sit institutus. Quæ triplicatio approbatur l. 86. ff. d. tt. his uerbis*: Ei qui soluendo nō est, aliquo casu euenit, ut etiamsi seruus cum libertate hæres existat, prçterea tamen alius hæres adijciatur: ueluti si seruo cum libertate hærede instituto, adiectum sit, Si mihi Stichus hæres erit, tunc Titius quoq; hæres esto. Nam Titius antequam Stichus ex testamento hæres extiterit, hæres esse nō potest. Cùm autem semel hæres extiterit seruus, non potest adiectus efficere, ut qui semel hæres extitit, desinat esse hęres.

Tertia triplicatio est: Quòd pluribus seruis hæredibus scriptis, is qui prior scriptus est, liber hæresq; necessarius fiat cæteris inutiliter institutis & manumißis. Quæ triplicatio approbatur l. 58. ff. d. tt. his uerbis: Qui soluendo non erat, seruum primo loco, & alterum seruum secundo loco hæredes scripsit: solus is qui primo loco scriptus est, hæreditatem capit. nam lege Aelia Sentia ita cauetur, ut si duo pluresúe ex eadem causa heredes scripti sint, uti quisq; primus scriptus est, hæres sit. *Concordat l. 81. §. temporibus. ff. eod. tt. his uerbis*: Temporibus diui Hadriani Senatus censuit, si testator qui cum moreretur, soluendo nō fuit, duobus pluribusúe libertatem dederit, eisque hęreditatē restitui iusserit, & institutus hęres suspectam sibi hæreditatem dixerit: ut adire eam cogatur, & ad libertatem perueniat, qui priore loco scriptus fuerit, eiq; hęreditas restituatur. Idem seruādū & in his quibus per fideicommissum libertas data fuit. Igitur si primo loco scriptus desideret adire hæreditatem, nulla difficultas erit. Nam si posteriores quoq; liberos se esse dicent, & restitui hęreditatem desiderent: an soluendo sit hæreditas, & omnibus liberis factis restitui debeat, apud prætorem quęretur. Absente autem primo sequens desiderans adire hæreditatem, non est audiendus: quia si primus uelit sibi restitui hæreditatem, præferendus est, & hic seruus futurus est. *Concordat l. 24. in prin. ff. qui & à quibus manumißi. cuius uerba uide ·J. repl. 12. Proposite triplicationis quadruplicatio prima hæc est: Nisi duo pluresúe simul hæredes scripti sint, ut non appareat uter prior, uter posterior sit institutus: tunc enim neuter hæres erit. Quæ quadruplicatio approbatur l. 40. cum lege sequente. ff. de hæredibus instituend. cuius uerba uide suprà ead. duplicat in prin. Altera quadruplicatio est: Nisi et qui secūdo loco hæres scriptus est, libertas à testatore debeatur. tunc enim non is qui primo, sed qui secundo loco hæres scriptus est, liber hæresq; necessarius est. Quæ quadruplicatio approbatur l. 53. ff. eod. tt. his uerbis*: Si is qui soluendo non est, primo loco Stichum, secundo eum cui ex fideicommissi causa libertatem debet, liberum & hæredem instituerit: Neratius secundo loco scriptum hæredem fore ait, quia non uideatur creditorum fraudandorum causa manumissus.

Quarta triplicatio est: Nisi unus directò hæres sit institutus, & alteri hæreditatem restituere sit rogatus. tunc enim uterque potest esse hæres, & seruus fideicommissarius fit liber. Quæ triplicatio approbatur l. 81. §. temporibus. ff. d. tt. cuius uerba uide paulo superius tripl. prox.

Quinta triplicatio est: Nisi miles in testamento militari, in fraudem creditorum plures hæredes scribat. Hæc triplicatio reprobatur l. 15. in prin. ff. de militari test. his uerbis: In fraudē planè creditorū, nec miles amplius quàm unum necessarium facere poterit. *Hæc de secunda proposita exceptionis replicatione, eiusq; duplicationibus sunt dicta.*

Tertia replicatio est: Nisi ea lege seruum acceperit is qui soluendo non est, ut eum manumittat. Hæc replicatio approbatur l. 10. ff. de manumissionibus, his uerbis: Aelianus debitor fiscalis Euhemeriam ancillam ante annos multos lege hac emerat, ut manumitteret, eamquem anumiserat: procurator cum bona debitoris non sufficienria quæreret, etiam Euhemeriæ status quæstionem faciebat: placuit non esse iure fiscali locum, quo omnia bona debitoris iure pignoris tenerentur: quia ea lege esset empta, ut etsi non manumitteretur, ex constitutione diui Marci ad libertatem perueniret.

Quarta replicatio est: Nisi is qui soluendo non existens seruum manumisit, locuplete hærede relicto, decesserit. Hæc replicatio reprobatur l. 57. in prin. ff. de manumißis testamen. his uerbis: Si locuples egenti hæres extiterit, uideamus an ea res testamento datis libertatibus proficiat, ut creditores fraudari non uideantur? Et sanè sunt quidam, qui cum hæres locuples extaret, tale esse crediderunt, quale si ipse testator adiunctis postea facultatibus, decessisset: sed mihi traditum est hoc iure nos uti, ut ad rem non pertineat, locuples an egens hæres extiterit, sed quarum facultatum testator decesserit: quam sententiam Iulianus sequitur. *Concordat l. 5. in prin. ff. qui & à quib. manumißi, his uerbis*: Cum hæreditas soluendo non est (quamuis hæres locuples

ples existat) libertas ex testamento nõ cõpetit. *Concordat l.18.in fine. ff. eod. tt.cuius uerba uide ∫.repl.18.item concordat l.5.C.de testam. manumiß. his uerbis*: In fraudem creditorum testamento datæ libertates, quamuis debitori hæres qui soluendo est, extiterit, per legẽ Aeliam Santiam non ualent.

Quinta replicatio est: Nisi is qui soluendo non est, ita seruum manumiserit: Cum æs alienum fuerit solutum, liber esto. Hæc replicatio approbatur l. 57. §. quam sententiam ff.de manumißis test his uerbis: Iulianus existimat, ne eum quidem libertatẽ consecuturum, quẽ is qui soluẽdo non esset, ita liberum esse iussisset: Cum alienum æs solntũ erit, Stichus liber esto. Sed hoc nõ est consequens Sabini & Cassij sententiæ, quã & ipse sequi uidetur: qui existimant, consiliũ quenque manumittentis spectare debere. Nam qui sub ea condirione seruũ suũ liberũ esse iubet, adeò sine fraudis consilio liberum esse iubet, ut apertissimè curare uideatur, ne creditores sui fraudarentur. *Concordat l.5.§.2. ff qui & à quib. manumißi, his uerbis*: Si is qui soluendo nõ est, hoc modo libertatẽ dederit: Si creditoribus meis solidum solutum fuerit, Srichus liber esto, non potest uideri fraudandorũ creditorũ causa liberum esse iusisse.

Sexta replicatio est: Nisi alicui libertatis conseruandæ causa bona defuncti sint ad dicta. Hæc replicatio approbatur Inst.de eo cui libertatis causa, in prin. cuius uerba cum alijs huc pertinentibus uide ∫. cap. 8. except. 7. repl. 6. præsertim duplicat. 5. item dupl.10, & dupl.11. Septima replicatio est: Nisi creditor suo iuri renunciauerit. Hæc replicatio approbatur l.1 in fine. ff. de statuliberis. cuius uerba uide ∫ cap. 13. reg. 2. Octaua replicatio est: Nisi post relictam demum libertatem æs alienum contrahatur, & soluendo esse desinat. Hæc replicatio reprobatur l. 18. in prin. ff qui & à quib manumißi, his uerbis: Si mortis tempore soluendo sit hęreditas, tamen cum aditur desierit esse soluẽdo, libertas à testatore in fraudem creditorũ relicta non competet. nam sicut aucta hæreditas prodest libertatibus, ita nocet deminuta.

Nona replicatio est: Nisi testator postea soluendo esse cœperit. Hæc replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Nam sicut aucta hæreditas prodest libertaribus, &c. *Concordat l. 57. in prin. ibi: quale si ipse testator. ff. de manumissis testã. cuius uerba uide ∫. repl.4. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi propter locupletem hæredem hæreditas cœperit esse soluendo. Quæ duplicatio approbatur d.repl.4.*

Decima replicatio est: Nisi in codicillis antea, cum testator soluendo eßet, confirmatis libertas sit relicta. Hæc replicatio reprobatur l. 7. in prin. ff. qui & à quib. manumißi, his uerbis: Si quis integris facultatibus codicillos confirmarit, deinde cum consilium fraudãdorum creditorum cepisset, libertatem codicillis dederit: obtineri non potest, quo minus libertates lege interpellentur. nam consilium testatoris fraudulentum, non eo tempore obseruatur, quo codicilli cõfirmantur, sed quo codicillis libertas datur.

Vndecima replicatio est: Nisi creditores post relictam demum libertatem facti fuit prioribus, in quorum fraudem libertates relictæ sunt, dimißis. Hæc replicatio approbatur l. 15. ff. quæ in fraudem creditorum, his uerbis: Si quis cum haberet Titium creditorem, & sciret se soluendo non esse, libertates dederit testamento: deinde dimisso Titio, postea Sempronium creditorem habere cœperit, & eodem testamento manente decesserit: libertates datæ ratæ debent esse, etsi hæreditas soluendo nõ sit: quia ut libertates rescindantur, utrunq; in eorundem persona exigimus, & cõsilium & euentum: siquidem & creditor, cuius fraudandi consilium initum erat, non fraudatur, & aduersus eum qui fraudatur, cõsilium initum non est. libertates itaq; ratæ sunt. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi pecunia posteriorum creditorum priores sint dimißi. Hæc duplicatio uidetur approbari l.25. ff. qui & à quibus manumißi, his uerbis*: In fraudẽ creditorum testamento datæ libertates, prioribus creditoribus dimissis propter nouos creditores irritæ sunt. *Duodecima replicatio est: Nisi nõ purè, sed sub conditione debeatur. Hæc replicatio reprobatur l.8. in prin. ff. qui & à quib. manumißi, hisce uerbis*: Cum is qui sub cõditione debet, manumittat fideicommissi causa: Lex Aelia Santia locum habet. *Concordat l.27. in prin. ff. eod.tt. his uerbis*: Qui in fraudem creditorũ manumittitur, liber esse prohibetur, siue dies soluendæ pecuniæ iam cessit, siue in diem uel sub conditione sit debitum. Diuersa causa est legati sub cõditione relicti. nam antequã conditio extiterit, inter creditores legatarius iste non habetur. *Decimatertia replicatio est: Nisi cũ sub conditione deberetur, conditio defecerit. Hæc replicatio approbatur l.16. §. penult. ff. qui & à quib. manumißi, his uerbis*: Si sub condirione alicui pecunia debeatur, quasi statuliber erit à debitore manumissus, ut pendeat libertas ex conditione. *Concordat l.1. in fine. ff. de statu liberis. cuius uerba uide ∫. cap. 13. reg. 2. Decimaquarta replicatio sumpta ex genere causæ, ex qua debetur, reprobatur l. 16. §. ne quis. ff. qui & à quibus. manumißi, his uerbis*: Ne quis creditorum fraudandorum causa manumittat, hac lege cauetur. Creditores autem appellantur, quibus quacunque ex causa actio cum fraudatore competat. *Cõcordat l.27. §. ex omni. ff. eod. tt. his uerbis*: Ex omni causa creditoribus in hac parte lex

lex Aelia Santia prospicit: inter quos fideicommissarium etiam esse placuit. *Concordat l. 2. in fine C. qui manumitt. non possunt, his verbis*: Inter creditores etiam eos numerandos esse, quibus fideicommissum debetur, olim placuit. *Decimaquinta replicatio est: Nisi hæres cum creditoribus pactum fecerit, de parte debiti non petenda. Hæc replicatio approbatur l. 23. ff. quæ in fraudem creditorum. cuius verba uide suprà lib. 8. cap. 9. reg. 16.*

Decimasexta replicatio est: Nisi ciuitati uel fisco debeatur. Hæc replicatio reprobatur l. 11. ff. qui & à quibus manumiss. his verbis: In fraudem ciuitatum manumissi, ad libertatem non ueniunt, ut senatus censuit. Sed nec in fraudem fisci datas libertates procedere, principalibus constitutionibus cauetur.

Decimaseptima replicatio est: Nisi is qui manumisit, sit soluendo. Hæc replicatio approbatur d. l. 11. in fine, his verbis: Diui fratres rescripserunt, non utiq; si debitor fisci manumiserit, libertates impediri: sed ita si cum non erat soluendo, in fraudem manumisit. *Hisce verbis proposita replicatio approbatur, simul & prima eius duplicatio reprobatur, hæc scilicet: Nisi fisci debitor sit. Secūda duplicatio est: Nisi post datam libertatē desinat esse soluendo. Hæc duplicatio approbatur per ea quæ dicta sunt suprà ead. excep. in prin. itē repl. 8.*

Tertia duplicatio est: Nisi cum quis in substantia sua nihil aliud haberet quàm Stichum & Pamphilum ita stipulanti, Stichum aut Pamphilum dare spondes? promiserit. nam hoc casu quamuis unum tantum debeat: tamen neutrum poterit manumittere. Quæ duplicatio approbatur l. 5. §. si Titius. ff. qui & à quibus manumissi, hisce verbis: Si Titius nihil in bonis amplius quàm Stichum & Pamphilum habeat, eosq; stipulanti Mæuio ita promiserit: Stichum aut Pamphilum dare spondes? deinde cum alium creditorem nō haberet, Stichum manumiserit: libertas per legem Aeliam Santiā rescinditur. Quamuis enim fuit in potestate Titij, ut Pamphilum daret: tamen quamdiu eum non dederit, quia interim mori possit, non sine fraude stipulatoris Stichum manumisit. Quòd si solum Pamphilum dari promisisset: non dubitarim, quin Stichus ad libertatem perueniet, quamuis similiter Pamphilus mori possit. Multum enim interest, contineatur ipsa stipulatione is qui manumittitur, an extra obligationē sit. nam & qui ob aureos quinq; Stichū & Pamphilum pignori dederit, cum uterq; eorū quinûm aureorū sit, neuter manumitti potest. At si Stichum solum pignori dederit, Pamphilū nō uidetur in fraudē creditoris manumittere. *Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi quid aliud etiā præter Stichū et Pamphilū in bonis debitor habeat. Quæ triplicatio approbatur l. 6. ff. eod. tt. his verb.* Scæuola ait. Iulianus de eo loquitur, qui in substātia nihil aliud habet. nam si habeat, quare non dicetur unū posse manumitti? qui enim uno mortuo soluendo est, & uno manumisso soluendo est: nec aduenticij casus computādi sunt, alioquin & qui unum incertum ex seruis suis promisit, neminem manumittet. *Decimaoctaua replicatio est: Nisi precium pro seruo manumisso debitor acceperit. Quæ replicatio approbatur l. 5. C. qui manumittere non poss. his verbis*: Si in fraudē eorum quæ fisco debebantur, probari potest libertas data, non ualet. sed si pecuniam is quē patrē tuū appellas, emptori dedit, & ab eo redemptus, ad libertatē productus est: nihil uidetur bonis defuisse eius qui fisci debitor dicitur. *Huius replicationis duplicatio est: Nisi hæres debitoris, qui seruo libertatē reliquit, mortis causa pro seruo sit accepturus. Quæ duplicatio approbatur l. 18. § si is cui. ff. qui & à quib. manumiss. his verbis*: Si is cui libertas relicta est, iussus sit hæredi dare tantū, quanti est, & liber esse: uideamus an adhuc sit fraus creditorum? quia hæres mortis causa accepturus est, an uerò si alius pro eo, uel ipse nō de peculio det, nulla sit fraus? Sed etsi hæres locuples sit, non proficit ad libertatem: nec qui dat pecuniam, prodesse potest. *Decimanona replicatio est: Nisi miles in testamento militari in fraudem creditorū libertatem reliquerit. Hæc replicatio reprobatur l. 8. §. si miles. ff. qui & à quib. his verbis*: Si miles iure militari testamēto facto libertatē dederit in fraudē creditorū, & non soluendo moriatur, impediūtur libertates. *Vicesima replicatio est: Nisi is qui soluendo non est, bene merentibus libertatem dederit. Hæc replicatio reprobatur l. 23. ff. qui & à quib. manumiss. cuius verba uide suprà ead. except. repl. 1.* *Vicesimaprima replicatio est: Nisi ab eo qui soluendo non est, manumissus per decem annos in libertate sit moratus. Hæc replicatio approbatur l. 16. §. Aristo. ff d. tt. his verbis*: Aristo respondit, à debitore fisci, qui soluendo non erat, manumissum ita reuocari in seruitutē debere, si non diu in libertate fuisset, id est nō minus decennio. Planè ea quæ in fraudem fisci in sinus eius collata sunt, reuocantur. *Vicesimasecunda replicatio est: Nisi cùm uno manumisso, debitor non desiturus fuisset soluendo esse, plures manumiserit, & ita soluendo esse desierit. tunc enim primus manumissus nihilominus liber fit. Quæ replicatio approbatur l. 24. ff. qui & à quibus manumiss. his verbis*: Si quis habens creditores, plures manumiserit, non omnium libertas impeditur: sed qui primi sunt, liberi erunt, donec creditoribus suum soluatur. Quam rationē Iulianus solet dicere: & uel duobus manumissis

numissis si unius libertas fraudetur, non utriusq;, sed alterutrius impediri libertaté, & plerunq; postea scripti: nisi quãdo maioris precij sit is qui antè nominatus est, nec sufficiat posterioré retrahi in seruituté, prior aũt sufficiat: nam hoc casu sequente loco scriptum solum ad libertatem peruentu rum. *Ait Iurisconsultus:* Donec creditoribus suum soluatur. *Id est, adhuc solui posßit. Ait insuper:* Nisi quando maioris precij sit is qui antè nominatus est, &c. *Hisce uerbis distinguit Iurisconsultus non quidem replicationem propositam, sed illud quod dictum est primò manumissum liberum fore. Plura de replicatione proposita uide § . replicat. 2. dupl. 2. tripl. 3. Hactenus de sexta exceptione manumißionis, eiusq; replicationibus sit dictum.*

VII. EXCEPTIO: *Nisi damnatus iudicio publico seruum suum manumiserit. Hæc exceptio approbatur l. 8. ff. de manumißionib. his uerbis:* Qui pœnæ serui efficiũtur, indubitatè manumittere non possunt: quia & ipsi serui sunt. Sed nec rei capitalium criminum manumittere seruos suos possunt, ut & senatus censuit. Diuus quoq; Pius Calphurnio rescripsit, libertates ab eo qui iam lege Cornelia damnatus esset, uel cum futurum prospiceret ut damnaretur: seruis datas non competere. *Concordat l. 2. ff. de interdictis & relegatis, hisce uerbis:* Manumittere deportatum non posse, diuus Pius rescripsit.

VIII. EXCEPTIO: *Nisi reus publici criminis seruum suum manumiserit. Hæc exceptio approbatur uerbis d. l. 8. iam propositis hisce:* Sed nec rei capitalium criminum manumittere seruos suos possunt, ut & senatus censuit. *item hisce:* Vel cum futurum prospiceret ut damnaretur, &c. *Concordat l. 15. in prin. ff. qui & à quibus manumiß. his uerbis:* Quæsitũ est, an is qui maiestatis crimine reus factus sit, manumittere possit, quoniam ante damnationem dominus est? Et Imp. Antoninus Calphurnio Critoni rescripsit, eo tempore quo quis propter facinorum suorum cogitationem iam de pœna sua certus esse poterat, multo plus conscientia delictorum, quàm damnatione ius dandæ libertatis eum amisisse.

IX. EXCEPTIO: *Nisi mutus uel surdus manumiserit. Hæc exceptio reprobatur l. 1. ff. qui & à quibus manumiß. his uerbis:* Celsus XII. libro Digestorum utilitatis gratia mutum & surdum ita natum manumittere posse ait.

X. EXCEPTIO: *Nisi collegium manumiserit. Hæc exceptio reprobatur l. 1. ff. de manumiß. quæ seruis, hisce uerbis:* Diuus Marcus omnibus collegijs, quibus coẽundi ius est, manumittendi potestatem dedit. Quare hi quoq; legitimam hæreditatem liberti uindicabunt. *Concordat l. 1. C. de seruis reipub. manu. cuius uerba uide J. cap. 11. quæst. 1. causa 3. item concordat l. 2. C. eod. tit. his uerbis:* Si decretum ordinis authoritas Rectoris prouinciæ comprobauit, quod is libertatem acceperat, cui postea fueras (ut proponis) matrimonio copulata: natã ex huiusmodi matrimonio, & ciuem Romanam esse, & in patris potestate, non est opinionis incertæ.

DE EXCEPTIONIBUS ADuersus manumißionem, ex persona manumißi uel manumittendi desumptis. Cap. VI.

HActenus primi generis exceptiones aduersus manumißionem desumptæ ex persona manumissoris propositæ sunt: sequuntur nunc secundi generis exceptiones, quæ sumũtur ex persona manumissi uel eius cui libertas testamento uel per fideicommissum est relicta.

XI. EXCEPTIO: *Nisi seruum alienum quis manumiserit. Hæc exceptio approbatur l. 20. ff. qui & à quibus manumiß. his uerbis:* Si seruo alieno libertas non consentiente domino data est: ualere ex authoritate iuris non potest, quamuis postea manumissor domino hæres extitit. nam licet ei iure cognationis qui manumisit hæres extitit, non ideo aditione hæreditatis datio confirmatur libertatis. *Concordat l. 4. C. de his qui à non dom. manu. his uerbis:* Si non proprietatem donaueras, sed ministerium ancillæ dederas, libertatem mancipio dando ea quæ precarium usum habebat, dominio tuo nihil præiudicauit. nemo enim alienum seruum quamuis ut proprium manumittat, ad libertaté perducere potest. *Concordat item l. 5. C. eod. tit. his uerbis:* Si tradita sunt ex donatione mancipia, ius manumittendi donatrix non habuit. *Concordat l. 2. C. de mancipijs patrimon. his uerbis:* Libertates quas mancipijs ex fundis patrimonialibus atque emphyteuticis qui fundorum non sunt domini, præstiterint, rationales huius præcepti authoritate rescindant. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi fideicommissaria libertas seruo alieno sit relicta. quæ replicatio approbatur Instit. de singulis rebus per fideicom. §. libertas quoq; his uerbis:* Libertas quoque seruo per fideicommissum dari potest, ut hæres eum rogetur manumittere, uel legatarius, uel fideicommissarius: nec interest utrum de suo proprio seruo testator roget, an de eo qui ipsius hæredis, aut legatarij, aut etiam extranei sit. Itaque & alienus seruus redimi & manumitti debet. Quòd si dominus eum non uendat, si modò nihil ex iudicio eius qui reliquit, libertatem recepit: non statim extinguitur fideicommissaria libertas, sed differtur:

quia

quia posit tempore procedente, ubicunque occasio serui redimendi fuerit, præstari libertas. *Concordat l.16.ff.de fideicom. libertatibus, his uerbis:* Libertates etiam per fideicommissum dari possunt, & quidem largius quàm directò. nam nō tantum proprijs, sed alienis etiā seruis per fideicommissum libertas dari potest: ita tamen ut uulgaribus uerbis, & quibus euidenter uoluntas testatoris exprimi posit. *Concordat item l. 14.§.fin.ff.de leg.2.his uerbis:* Seruo alieno hærede instituto, post mortem domini eius, cui adquisita hæreditas esset: & libertatem fideicommissariam dari posse constat. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi non uulgaribus uerbis, & quibus uoluntas testatoris exprimi posit, fideicommissaria libertas relinquatur. quæ duplicatio elicitur ex l.16. in fine. ff. de fideicommiss. libertat. cuius uerba uide paulo superius. Secunda duplicatio est: Nisi principis seruo fideicommissaria libertas sit relicta. Reprobatur hæc duplicatio l. 24. §. 1. ff. eod. tit. his uerbis:* Et principis seruo, uel municipij, & cuius alterius fideicommissa libertas adscripta ualet. *Tertia duplicatio est: Nisi hostium seruo libertas per fideicommissum sit adscripta. Hæc duplicatio reprobatur d.l.24.§.hostium, his uerbis:* Hostium seruo si fideicommissaria libertas fuerit adscripta, potest tractari, an non sit inefficax? Et fortassis quis dixerit, indignum esse ciuem Romanum fieri hostium seruum. Sed si in casu relinquatur, in quem nostet esse incipit, quid prohibet? *Concordat l.10.ff.de manumiss.testam. cuius uerba uide §.except.24. Quarta duplicatio est: Nisi libero homini libertas per fideicommissum relinquatur. Hæc duplicatio reprobatur in certis casibus d.l.24 §.si homini, his uerbis:* Si homini libero fuerit libertas per fideicommissum adscripta, & is in seruitutem redactus proponatur: petere potest libertatem, si modò mortis tempore uel conditionis existentis inueniatur seruus. *Quinta duplicatio est: Nisi seruo eius qui adhuc est in utero, libertas sit relicta. Hæc duplicatio reprobatur d.l. 24.§.seruo, his uerbis:* Seruo eius qui nondum in rebus humanis est, libertas rectè per fideicommissum relinquitur. *Sexta duplicatio est: Nisi seruo eius, cum quo testamenti factio non est, per fideicommissum libertas sit relicta. Hæc duplicatio approbatur l.31. in prin. ff. de fideicommiss. libertat. his uerbis:* Alieno seruo dari potest per fideicommissum libertas: si tamen eius sit, cum quo testamenti factio est. *Septima duplicatio est: Nisi testator seruum suum esse putans, libertatem fideicommissariam ei reliquit. Hæc duplicatio reprobatur l. 19. in prin. ff. eod tit. his uerbis:* Paulus respondit, etsi alienus inueniatur seruus, quem ut suum testator ab uno ex hæredibus uoluit manumitti: tamen cogendum eum qui est rogatus, redimere & manumittere: quoniam non putauit similem esse causam libertatis, & fideicommissi pecuniarij. *Octaua duplicatio est: Nisi cum seruo hæredis uel legatarij libertas per fideicommissum relicta esset, dominus indignus hæreditate uel legato sit iudicatus. Hæc duplicatio reprobatur l. 5. §. si seruum. ff. de his quæ ut indignis, his uerbis:* Si seruum suum rogatus sit manumittere, qui legatum meruit, uel etiam ipsi seruo utrunque datum sit: dicendum est non debere obesse seruo factum domini: sed à fisco redimendum ut manumittatur, si tamen uelit seruū uendere: quia non potest cogi, qui iudicium spreuit defuncti. *Nona duplicatio est: Nisi dominus seruum uendere uel manumitti nolit. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Si tamen uelit seruum uendere: quia non potest cogi, qui iudicium spreuit defuncti. *Concordat l.31.§.si is cuius.ff. de fideicommiss. libert. cuius uerba uide §. dupl. prox. Huius duplicationis triplicatio prima hæc est: Nisi dominus aliquid ex iudicio defuncti percepit. tunc enim inuitus etiam cogi potest ad uendendum uel manumittendum seruum. quæ triplicatio elici potest ex uerbis iam propositis hisce:* Qui iudicium spreuit defuncti. *Concordat l.ult.de singulis rebus per fideicom. §. libertas quoque, ibi: Si modò nihil ex iudicio eius qui reliquit, libertatem recepit. cuius uerba uide §.ead.repl. in prin. Concordat item l.19.§. uxori.ff. de fideicom. libertatibus, his uerbis:* Vxori dotem & alias res plures legauit: & eius fideicommisit, ut Aquilinum seruum proprium mulieris apud consilium manumitteret. id negauit se facere debere, quia ipsius proprius esset: quæro, an libertas ei debeatur? Scæuola respondit, uxorem, si ex testamento non solum dotem, sed etiam cætera legata præstari uellet, compellendam ex causa fideicommissi Aquilinum manumittere: eumque; cum liber erit, petiturum ea quæ sibi legata sunt. *Concordat l.23.§.seruum. ff. eod. tit. his uerbis:* Seruū peculij castrensis, quem pater fideicommissi uerbis à legitimis hæredibus liberari uoluit, filium militem, uel qui militauit (si patri hæres extitit) manumittere cogendum Papinianus respondit: quoniam proprium manumisisse defunctus post donationem in filium collatam existimauit. portionem enim à fratre domino fratrem, eundemque; cohæredem citra damnum uoluntatis redimere non cogendum: nec ob eundem errorem cætera quæ pater in militiam profecturo filio donauit, fratri qui mansit in potestate conferenda: cum peculium castrense filius & inter legitimos hæredes præcipuum retineat. *Concordat denique; l.13.§.penult. ff. de statuliberis. cuius uerba uide §.cap. prox. except. 66. Propositæ triplicationis quadruplicatio prima hæc est: Nisi usus serui iam necessarius sit, ut eo dominus*

nus carere commodè nō possit. Altera quadruplicatio est: Nisi delictum serui tantum sit, ut ultio remittenda non sit. Hæ duæ quadruplicationes reprobantur l. 35. ff. d. tt. his uerbis: Caij Cassij sententia recepta non est, existimantis & hæredi & legatario remittendam interdum proprij serui manumittendi necessitatē, si uel usus eius tam necessarius esset, ut eo carere nō expediret. Veluti dispensatoris, pædagogi sui, siue liberorum: uel si tantum delictum est, ut ultio remittenda non esset. Visum enim est ipsos in sua potestate habuisse, nam potuisse discedere à causa testamenti: qua nō omissa, debere uoluntati defuncti obsequi. *Tertia quadruplicatio est: Nisi dominus id quod à defuncto et relictum est, repudiauerit. quæ quadruplicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Visum enim est ipsos in sua potestate habuisse, &c. *Concordat l. 5. §. si seruum, in fine. ff. de his quæ ut indignis. cuius uerba uide §. dupl. prox. Sed plura de hac quadrupl. uide J. cap. 8. except. 14. Quarta quadruplicatio est: Nisi directò, non per fideicommissum libertas seruo hæredis uel legatarij sit relicta. Hæc quadruplicatio approbatur l. 9. C. de testam. manumiss. his uerbis:* Seruo tuo defunctus licet te hæredem scripsisse proponitur, directam tamen libertatem non potuit dare: iure enim directò libertatem seruis alienis nemo potest dare. *Planè distinguitur quadruplicatio proposita in seruo pignori obligato, cui creditor directam reliquit libertatem. quæ distinctio approbatur l. 24. § si quis seruo. ff. de fideicommiss. libertat. cuius uerba uide J. except. 13. repl. 8. Quinta quadruplicatio est: Nisi dominus sit infans. Hæc quadruplicatio reprobatur l. 10. §. si plures. ff. de fideicommiss. libertatib. his uerbis:* Si plures hæredes sint instituti, & inter eos is qui fari nō potest, sed non ipse rogatus sit seruum manumittere: nō oportet intercidere libertatem ob hoc, quòd cohæredibus suis uendere eū infans non possit. Et extat quidem Senatusconsultum Vittasianum. Sed & diuus Pius Cassio Dextro rescripsit, ita rem explicari, ut partes seruorum, quibus per fideicommissum libertas data est, iusto precio æstimentur, atq; ita seruus ab his qui rogati sunt manumittatur. Hi autem qui eos manumiserunt, precij nomine perinde fratribus & cohæredibus suis obligati erunt, atq; si ob eā rem ex causa iudicati cum his agi possit. *Sexta quadruplicatio est: Nisi modicum ex iudicio defuncti dominus serui perceperit. Hæc quadruplicatio reprobatur l. 45. §. in fideicom. ff. eod. tt. his uerbis:* In fideicommissaria libertate quamuis modicum quis legatum fuerit consecutus, necesse habet seruum suum manumittere: pecuniariū enim fideicommissum si diuisum fuerit, sanè iniuriam facit tam libertati quā fideicommissario. Sanctius est igitur eū qui agnouit legatū onerari, quàm libertatē intercidere. *Hæc de prima triplicatione, eiusq; quadruplicationibus sunt dicta. Plura de his uide J. cap. 8. except. 14. cum sequentib. Altera triplicatio est: Nisi creditor seruo sibi pignori obligato, à debitore fideicommissariam reliquerit libertatem. nam & hoc casu dominus serui compellitur eum manumittere. quæ triplicatio species est primæ triplicationis, approbatur q; l. 45. in prin. ff. de fideicommiss. libertatib. his uerbis:* Si debitor rogarus sit à creditore ancillam suam pignoratam manumittere, dicēdum est fideicommissariam libertatem utiliter esse relictam à debitore. quid enim interest certa quantitas ab eo relinquatur, an fideicommissaria libertas? Et siue plus sit in precio, siue minus, cogitur libertatem præstare: si modò semel agnouit uoluntatem creditoris. Agnouisse autem sic accipimus, si fortè cum conueniretur ab hærede, usus est exceptione, uel aliàs uoluntatem suam ostendit: nam si conueniatur debitor ab hærede creditoris, doli mali exceptione uti potest in id, quod interérit debitoris ancillam suam habere. *Huius triplicationis eædem quæ superioris tanquam generis sunt quadruplicationes. Tertia propositæ duplicationis triplicatio est: Nisi aliquando offeratur serui emendi occasio. tunc enim quamuis non ab initio seruus à domino inuito emi potuit, nihilominus postea oblata occasione emendus et manumittendus est. quæ triplicatio approbatur l. 6. C. de fideicommiss. libertatib. his uerbis:* Deberi etiam alienæ ancillæ fideicommissariam libertatē placuit: nec deficit hoc debitū, si interim domina (si modò nihil ex iudicio eius, qui quæue reliquit libertatem, perceperit) noluit uendere: quia posit tempore procedente, ubicunq; occasio redimendæ ancillæ fuerit, præstari libertas. *Concordat Inst. de singulis rebus per fideicom. §. libertas quoq; ibi: quòd si dominus. cuius uerba uide §. ead. repl. in prin. Quarta triplicatio est: Nisi is qui libertatem seruo alieno reliquit, partem in eo seruo habeat. quæ triplicatio approbatur per ea quæ habētur J. repl. 17. Hæc de nona duplicatione, eiusq; triplicationib. sint dicta. Decima duplicatio est: Nisi dominus seruum uendere quidem uelit, sed non iusto precio. quæ duplicatio approbatur l. 31. §. si is cuius. cum sequentib. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Si is cuius seruus est, nolit eum uendere ut manumitteretur, nullæ prætoris partes sunt. Idē est, etsi plus iusto uendere uelit. Sin autem certo quidem precio, quod non prima facie uidetur esse iniquum, dominus seruum uendere paratus est, is uerò qui rogatus est manumittere ut immodicum, minuēdum id esse nititur: prætoris partes erunt interponendæ, ut iusto precio uolenti domino dato, libertas ab emptore præstetur. *Hæc de prima proposita exceptionis replicatione fideicommissaria*

G

missariæ libertatis, eiusq́ duplicationibus sunt dicta. Sed plures eius duplicationes uide in exceptionibus sequentibus. Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi bonæ fidei possessor seruum alienum manumiserit. Hæc replicatio reprobatur l. 4. ibi: quamuis ut proprium. C. de his qui à non domi. cuius uerba uide §. ead. exception. in prin. Concordat l. 5. ff. pro donato. cuius uerba uide in Comment. usucap. cap. 5. except. 49. Tertia replicatio est: Nisi fructuarius seruum in quo usumfructum habet, manumiserit. Et hæc replicatio reprobatur l. 9. C. de usufructu. cuius uerba uide in Comment. de usufructu. cap. 5. reg. 5. in fine. Planè corrigitur quodammodo l. 1. §. sin autem usufruct. C. communis de manumiß. his uerbis: Si usufructuarius seruo libertatem imposuerit, siquidem hoc modo, ut cedat usumfructum proprietario: plenissimum ius habeat in seruo proprietarius, ut omnia ei seruus adquirat secundum ea quæ generaliter in seruos & dominos constituta sunt. Sin uerò gratias agendo usufructuarius eum ab usufructu liberauerit, & libertati donauerit: tunc maneat quidem seruus proprietario suo adnexus, sed non necessitas ei imponatur, donec uiuit usufructuarius: uel usufructuarius constare potest, ob seruare proprietarium, & quædam ministeria ei adimplere, sed iudices nostri eum in quiete tueanrur. Post usufructuarij autem mortem, uel ususfructus quocunque modo interemptionem: seruiat quidem domino, & omnia quæ in medio ad eum peruenerant, hoc suo domino adquirat. Et fit ex nostra constitutione hæc separatio inter seruos & libetos: & non secundum iua antiquum idem seruus temaneat, & nullum respiciat dominum. Quarta replicatio est: Nisi uenditor, donator uel promissor serui ante traditionem eum manumiserit. Hæc replicatio approbatur l. 18. ff. de manumiß. his uerbis: Et eum quem uendiderit uenditot, & promissor quem promiserit, manumittete possunt. Concordat l. 3. C. de his qui à non domino, his uerbis: Qui tibi hæreditatem uendidit, antequam tes hæreditarias ttadetet, dominus earum perseuetauit. Et ideo manumittendo libertatem seruo hæreditario præstitit. Huius duplicatio hæc est: Nisi post traditionem à se factam, manumittat. quæ duplicatio approbatur l. 5. C. eod. tt. his uerbis: Si tradita sunt ex donatione mancipia, ius manumittendi donatrix nō habuit. Quinta replicatio est: Nisi testator seruum quem legauit, manumiserit. Hæc replicatio approbatur l. 11. in prin. ff. de manumiß. test. his uerbis: Si legato seruo fideicommissaria libertas relicta est: uel hætes uel legatarius eum cogitur manumittete. Concordat l. 10. in prin. ff. eod. tt. his uerbis: Si peculium prælegatum, & uicatius liber esse iussus sit: liberum eum esse constat. multum enim interest inter genus & speciem. speciem enim eximi de genere placet: quod est in peculio legato, & uicario manumisso. Concordat item l ult. ff. de statuliberis. cuius uerba uide in Comment. de legatis cap. 12. condit. 1. reg. 1. ex. 1. Plura de proposita replicatione uide in Comment. legatorum, cap. 4. except. 63. Sexta replicatio est: Nisi hæres seruum legatum manumiserit. Hæc replicatio reprobatur l. 29. §. fin. ff. qui & à quib. manumißi, his uerbis: Sub conditione seruus legatus, pendente conditione pleno iure hæredis est: sed nullam libertatem ab eo consequi potest, ne legatario iniuria fiat. Concordat l. 11. ff. de manumißionib. his uerbis: Seruum, qui sub conditione legatus est, interim hæres manumittendo liberum non facit. Planè admittitur replicatio proposita primùm, si postquam seruus ab hærede manumissus est, is cui seruus legatus est, legatum repudiauerit. quæ distinctio approbatur l. 2. ff. de manumiß. his uerbis: Si hæres deliberante legatario, seruum legatum manumiserit, mox legatarius repudiauerit: manumissum fore liberum placet. Concordat l. 3. ff. de manumis. uindicta, his uerbis: Si hæres seruum legatum manumittat, mox tepudiet legatarius: retrò competit libertas. Idemq́; est, etsi purè duob. seruus legetur, & post alterius manumissionem alter tepudiauetit. nam huic libertas tetrò competit. Concordat l. 31. ff. de militari test. cuius uerba uide §. repl. 17. Secundò uidetur admitti replicatio proposita, si hæres proprium seruum manumittere fuerit rogatus. uerum distinctio hæc reprobatur l. 28. ff. qui & à quib. manumis. his uerbis: Hætes seruum proprium, quem testatot legauetat, manumittendo, nihil egit: quia scientiæ uel ignorantiæ eius nullam placuit admitti tationem. Septima replicatio est: Nisi is qui mandatu alterius seruum emit, antequam ex causa mandati traderet, eum manumisit. Hæc replicatio approbatur l. 2. C. de his qui à non dom. his uerbis: Felicissima, quam mandante te setuum emissè dicis, si dominium serui quem manumisit, nondum ad te transtulerat: frustra petis ut denegata libertate eius quem manumissum dicis, possessio tibi tradatur. Octaua replicatio est: Nisi pater domini manumisit. Hæc replicatio ipso quidem iure subsistit, quoniam seruus filijfamilias seruus patris esse dicitur iure peculij. cuius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi filius sui sit iuris. quæ duplicatio approbatur l. 6. C. de his qui à non domino. cuius uerba uide §. repl. 11. dupl. 1. Secunda duplicatio est: Nisi seruus sit castrensis peculij. quæ duplicatio approbatur l. 17. ff. de manumißionib. his uerbis: Serui quos filijfamiliarum in castris adquirunt, non in patris familia computabūtur. nec enim patet tales filij setuos manumittere

tere poterit. *Concordat l.9.§.denique ff.de castrensi peculio.cuius uerba uide ī. lib.16.cap.3.quæst.3.reg.2. Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi seruo à patre manumisso, filius intestatò mortuus sit. tunc enim confirmatur manumißio. quæ triplicatio approbatur d.§.denique.Concordat l.19. §. pater. ff. eod.tt.cuius uerba uide J. repl. 13. distinct.2.* *Nona replicatio est: Nisi tutor uel curator domini seruos eius manumisit. Hæc replicatio reprobatur l. ult. in prin.ff. de curatorib. furioso. cuius uerba uide ī. lib. prox.cap.3.officio 5.reg.10.except. 2. Concordat l.6. C. qui manumittere non possunt, bis uerbis:* Nec fideicommissariam libertatē à pupilla sua seruis debitam tutorem posse præstare, certi iuris est. Vnde si hos quos tu rogata fueras manumittere, tempore certo ætatis tuæ ad libertatem non produxisti, sed tutor manumisit, remanserunt in seruitute. *Concordat item l.22.ff. qui & à quib. manumißi, bis uerbis:* Curator furiosi seruum eius manumittere non potest. *Concordat item l.13. ff. de manumiß. bis uerbis:* Seruus furiosi ab adgnato curatore manumitti non potest: quia in administratione patrimonij manumissio non est. Si autem ex fideicommissi causa debet libertatem furiosus: dubitationis tollendæ causa ab adgnato tradendum seruum, ut ab eo cui traditus esset seruus, manumittatur, Octauenus ait. *Decima replicatio est: Nisi alius mandatu domini seruum eius manumiserit. Hæc replicatio approbatur l. 4. C. de dolo malo. cuius uerba uide alibi. Concordant ea quæ habentur J.repl.prox. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi generale mandatum sit omnium bonorum administrandorum, uel nisi uindicta fiat manumißio. quæ duplicatio approbatur l.3.C.de uindicta, bis uerbis:* Nec mulierem per maritum, nec alium per procuratorem uindicta manumittere posse, non est ambigui iuris. *Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi parens per filium manumittat. Hæc triplicatio approbatur per ea quæ dicta sunt ī. except. 3. repl. 1. eius autem quadruplicatio uidetur esse: Nisi filius non sit in potestate parentis, cuius mandatu manumittit. Hæc quadruplicatio reprobatur l.2.§.fin.C. communia de manumiß. bis uerbis:* Illud quoque legi adijcimus, ut explosa antiqua personarum differentia, liceat parentibus tam masculis quàm fœminis, filijs filiabusue suis in sacris constitutis, siue emancipatis, cuiuscunque gradus, mandatum imponere, quatenus seruos in libertatem perducant, siue apud iudicem, siue in sacris ecclesijs, siue secundum alium, quem mandator uoluerit, legitimum modum. cum enim & in successionibus, &c. *Vide item J.exception.12.* *Vndecima replicatio est: Nisi alius uolente & consentiente domino, seruum manumiserit. quæ replicatio approbatur l.31.§.fin.ff.de fideicom.libertatib.cuius uerba uide in Comment.de legatis cap. 12. quæst.3.reg.3. in fine. Concordat l.1.C.de his qui à non domino.cuius uerba uide J.cap.10.quæst.13.reg.10. Sed & approbatur per ea quæ proponuntur ī. cap. prox. except. 3. repl. 1. Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi dominus minor uiginti annis manumißioni consenserit. Hæc duplicatio approbatur l.6.C.d.tt.bis uerbis:* Si pater seruum uestrum, licet uobis minoribus uiginti annis consentientibus, manumisit: ei libertatem præstare non potuit. *Secunda duplicatio est: Nisi dominus non aliter consentiat, quàm sibi prius soluatur precium. quæ duplicatio approbatur l.32.in prin.ff.de fideicom. libertatib.bis uerbis:* Si alienare paratus sit quidem dominus, non antè tamen id uelit facere, quàm sibi in precium satis fiat: non erit manumittere compellendus, nè & seruum manumittat, & interim nihil aut minus consequatur. *Plures huius replicationis duplicationes uide d.except.3.* *Duodecima replicatio est: Nisi alius seruum à domino pro derelicto habitum, manumisit. Hæc replicatio approbatur l.8 ff.pro derelicto, bis uerbis:* Sempronius Thetidi status quæstionem facere tentabat, quasi de serua sua nata sit: qui iam testato conuentus à Procula nutrice Thetidis de soluendis alimentis, respondit non se habere unde eidem alimenta exoluat, sed debere eam patri suo restituere Lucio Titio. idque cum illa in testationem redegisset, ut postea nullam quæstionem pateretur ab eodem Sempronio: Lucius Titius Seiæ Proculæ solutis alimentis puellam uindicta manumisit: quæro, an posit rescindi libertas Thetidis? Paulus respondit, quoniam dominus ancillæ, ex qua Thetis nata est, Thetidē pro derelicto habuisse uidetur: potuisse eam à Lucio Titio ad libertatem tunc perduci. *Decimatertia replicatio est: Nisi is qui alienum seruum manumisit, postea dominium serui sit nactus. Hæc replicatio reprobatur l.20.ff. qui et à quibus manumißi.cuius uerba uide ī. ead.except. in prin. Planè admittitur replicatio proposita primùm, si hæres seruum legatum manumiserit, posteaq; legatarius legatum repudiauerit. de quo dictum ī. repl.6. Secundò admittitur, si pater seruum castrensis peculij manumiserit, posteaq; filius intestatus decesserit. quæ distinctio approbatur l.19.§.pater.ff de castrensi peculio, bis uerbis:* Pater peculij castrensis filij seruum testamento liberum esse iussit: intestato defuncto filiofamiliâs, mox patre: quæritur, an libertas seruo competat? occurrebat enim, non potuisse dominium apud duos pro solido esse: denique filium posse manumittere talis peculij seruum, Hadrianus constituit. Etsi testamento tam filij quàm patris idem seruus accepisset libertatem, & utriq; pariter decessissent: nō dubitaretur ex testamento filij liberum

esse eum. Sed & in superiore casu pro libertate à patre data illa dici possunt, nunquid quoad utatur iure concesso filius in castrẽsi peculio, eo usq; ius patris cessauerit. Quòd si intestatus decesserit filius, postliminij cuiusdam similitudine pater antiquo iure babeat peculium, rotroq; uideatur habuisse rerum dominia: non tamen si ut hæres uiuo filio uindictam seruo imposuit, dicatur eũ post mortem intestati filij ex illa manumissione liberum factum esse. Quid autem si testamontum fecerit filius, & non sit eius adita hæreditas? non tam facilè est dicere conrinuatum patri post mortem filij rerum peculij dominium: cum medium tempus quo deliberant instituti bæredes, imaginẽ successìonis præstiterit: alioquin etsi adita sit ab instituto filij bæreditas, dicetur à patre ad eum trãsijsse proprietatem: quod absurdum est, nisi in pendenti (ut in alijs) & in hac specie habeamus dominia: ut ex pòst facto retrò fuisse, aut nõ fuisse patris credamus. Secundum quod difficile orit expedire, si dum deliberant hæredes, dies cessetit legati seruo istius paculij dati in testamento eius, ox quo pater nihil capore potuissett an id ad ipsum pertineat, cum uriq; ad hæredem filij pertineat. Facilior tamẽ de libertate serui deliberatio est in specie, in qua in testatus filius decessisse proponitur. Nõ est argo ratio respondendi, competere libertatem eo tempote datam, quo non fuit in dominio patris: fauorabilem tamen sententiã contrariam in utroq; casu non negamus. *Concordat l. 9. §. deniq; si seruo. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. lib. 16. cap. 3. quæst. 3. reg. 2. Planè distinctionis propositæ duplicatio uidetur esse: Nisi pater filio ex testamento hæres extiterit. uerùm hæc duplicatio reprobatur l. 10. ff. eod. tt. his uerbis:* Sed si ponas filium testamentum fecisse, & patrem hæredem instituisse, cum utiq; pater testamẽto suo seruo filij libertatem dedisset, qui ad eum ex testamento filij perrinere cœperit: uidendum est nunquid ei comparari debeat, qui cum manumitteretur, alianus erat, deinde postea adquisitus est. Sed fauorabilius est libertatem à patro relictam admirtere, & ab initio patris eum esse uideri, ex hoc quod postea conringit, ostenditur. *Decimaquarta replicatio est: Nisi dominus serui manumissoris, uel eius qui libertatem reliquit, hæres existat. Hæc replicatio approbatur l. 7. C. de liberali causa. cuius uerba uide s. cap. prox. quæst. 3. in prin. Concordat l. 31 ff. de liberali causa, his uerbis:* Filium ob hoc, quòd patri hæres extirit, ptohiberi à patre suum seruum manumissum in seruitutem potere. *Contradicere uidetur l. 9. C. de testam. manumiß. cuius uerba uide s. ead exc. 11. repl. 1. dupl. 9. tripl. 1. quadrupl. 4. Decimaquinta replicatio est: Nisi decreto iudicis, uel rescripto principis alieni serui manumißio sit confirmata. Hæc replicatio reprobatur l. 7. C. de his qui à non domino, his uerbis:* Si non à dominis libertas detur mancipio alieno: siquidem ab his iudicibus impetrabitur, quibus dandi ius est: sine ulla trepidatione pœnæ facilis dissolutio est. Si uerò iubentibus nobis quidquam lege actum esse doceatur, & non dominus ut alienum mancipium manumitteretur, petijsse probetur: tunc eodem qui in conspectu nostro libertatem monstrabitur à non domino consecutus, ei protinus ad cuius proprietatem pertinet, restituto: is qui mancipium alienum fallendo principis conscientiam manumisit, mancipia duo cogatur domino eius dare, eiusdem sexus, ætatis atq; artis, cnius constiterit esse manumissum, & alia tria fisco eadẽ ratione similia. Quæ mulcta non semper imponitur, sed potius cõquiescit, si fortà manumissus inferantẽ sibi quæstionem status, obiecta legitima præscriptione potuerit excludere: cum sibi amissi mancipij damna dobeat imputare is qui in perniciẽ suam gesta taciturnitate firmauit. *Decimasexta replicatio est: Nisi à non domino manumissus, per uiginti annos in libertate fuerit moratus. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Si fortè manumissus infarentem sibi quæstionem status, obiecta legitima præscriprione potuerit excludere, &c. *Decimaseptima replicatio est: Nisi seruum communem unus ex socijs manumiserit. Hæc replicatio iure quidem antiquo reprobatur, eiusq; distinctio talis est: Nisi cum duobus idem seruus legatus esset, & uno deliberante, alter seruum manumisisset, postea deliberans legatũ repudiauerit. quæ distinctio approbatur l. 31. ff. de militari testam. his uerbis:* Si miles Titio & Saio seruum legauerit, & eum Titius manumisisset deliberãte Seio, moxq; is legatũ omisisset, liberandum fore dico: quia etsi hæres seruum alicui legatum interim manumisisset, deinde legatarius repudiasset, liber esset. *Concordat l. 3. ff. de manumißis uindicta. cuius uerba uide s. repl. 6. Planè iure nouo replicatio proposita approbatur Instit. de donationib. §. fin. his uerbis:* Erat olim & alius modus ciuilis adquisitionis per ius adcrescẽdi, quod est tale: Si communem seruum habens aliquis cum Titio, solus libertatem ei imposuerit uel uindicta, uel tastamento: eo casu pars eius amittebatur, & socio adcrescebat. Sed cum pessimum fuerat exemplo, & libertate seruum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, sæuioribus autẽ dominis lucrum accedere: hoc quasi inuidia plenum, pio remedio per nostram constitutionẽ mederi, necassariũ duximus. Et inuenimus uiã, pet quã & manumissor, & socius

socius eius, & qui libertatē accepit, nostro beneficio fruantur, libertate cū effectu procedente (cuius fauore antiquos legum latores multa etiam contra communes regulas statuisse manifestum est) & eo qui eam libertatem imposuit, suæ liberalitatis stabilitate gaudente: & socio indemni conseruato, preciumq; serui secundū partem dominij, quod nos definiuimus, accipiente. *Concordat l. 1. C. de commun. seruo manumisso, his uerbis:* 10 In communes seruos, & eorum libertates, & quando cuidam domino pars libertatē imponentis adcrescit, nec'ne, & maximè inter milites, qui huiusmodi imponunt libertatē, ambiguitas multa exorta est apud ueteres iuris authores & inuenta est constitutio apud Martianum in cōstitutionibus diui Seueri, per quam idem Imperator disposuit necessitatē imponi hæredibus militis comparare partem socij, & seruū libertate 20 donare. Sed & alia cōstitutio diui Seueri & Antonini principū reperta est, ex qua generaliter necessitas imponebatur socio partē suā socio uendere, quatenus libertas seruo imponatur, licet nihil lucri ex substantia socij morientis alij socio accedat: precio uidelicet arbitrio prætoris cōstituendo: secundū ea quæ & Vlpianus libro sexto fideicōmissorū, & Paulus libro tertio fideicōmissorū refert: ubi & hoc relatū est, quod & Sextus 30 Cæcilius iuris antiqui conditor definiuit, socium per prætorē compelli suam partē uendere, quatenus seruus liber efficiatur: quod & Marcellus apud Iulianū in eius Digestis notat, & hoc Marcellū, cū Iulianū notaret, retulisse palàm est. His itaq; apud ueteres iuris authores inuētis, decidētes tales altercationes: generaliter sancimus, ut nulla inducatur differētia militis seu priuati in seruis cō munibus, sed in omnibus cōmunib. 40 famulis, siue inter uiuos, siue in ultima dispositione libertatē quis legitimā imponere cōmuni seruo uoluerit, hos faciat necessitatem habēte socio uendere partē suam, quantā in seruo possidet, siue dimidiā, siue tertiā siue quātamcunq;. Et si plures sint socij, uno ex ijs libertatem imponere cupiente, alios omnes necessitatē habere partes suas, quas in seruo possidēt, uēdere ipsi qui libertatē seruo imponere desideret, uel hæ 50 redi eius: licet & ipse cōmunis hæres institutus sit, & hoc moriturus dixerit: ita tamē, ut omnimodo ipse, qui partes alies cōparauerit, uel hæredes eius libertatē imponant. Sin aūt socius uel socij recusauerint preciū accipere, licentia ei damus offerre hoc per publicas personas, & sigillo impresso in æde sacrē deponere, & sic habere facultatē seruū libertate donare, & eū habere plenissimā libertatē, et ciuitate Romana perfrui, et nullū timere ex socijs. sibi enim imputēt; si cùm liceret lucrari preciū, hoc accipere differunt. Sed ne circa peculiū serui aliqua fiat dubitatio, peculium eius in omnes socios peruenire iubemus ex partibus pro quibus quisq; & dominiū serui possidet: licētia cōcedenda ei qui libertatē moriens imponit, etiā eius peculium quod ei attingit, liberto concedere. Iura autē patronatus proculdubio pro suo ordine ad eū uenire, qui libertatē donauit. Sin autem seruus ratiociniis suppositus est, ne ratiocinia pereant, uel libertas impediatur: præsidē prouinciæ, uel competentē iudicē tempus statuere, intrà quod debet ratiocinijs antea factis, & debitis quę ex his apparuerint, redditis, ita ad libertatē uenire. Ne autē quantitas serui liè precij sit incerta, sed manifesta, fecimus serui preciū, siue ancillæ, si nolla arte sunt imbuti, uiginti solidos taxari: ijs uidelicet qui usq; ad decimū annū suæ uenerint ætatis in decē tantummodo solidis ponēdis. Sin autē aliqua arte prędit sunt, exceptis notarijs & medicis, usq; ad triginta solidos precium eorū redigi, siue in masculis, siue in fœminis. Sin autē notarius sit uel medicus, siue masculus siue fœmina: notarius quidem usq; ad quinquaginta, medicus aūt usq; ad sexeginta taxetur. Sin uerò eunuchi sint sed ui communes, maiores decē annis: si quidē sine arte sint, in quinquaginta solidos cōputētur: sin autē artifices, usq; ad septuaginta. Minores etenim decē annis eunuchos non amplius triginte solidis ęstimari uolumus, & eorū partē competentē socij accipient, & libertatē eis per competētes iudices imponere cōpellentur. Sin autē uno ex socijs libertatē siue imponere, siue relinquere seruo cupiēte, & preciū dante, alter, uel alteri ex ijs ipsi se uelle dixerint libertatē imponere, & preciū dare: melior quidē causa erit eius qui primus ad hāc rationē pietatis peruenit. Si tamē sub obtentu libertatis & ipsi ad hoc prosiluerint, tūc iudicē competentē omnes cōpellere sine precio ei libertatē imponere: peculio quidē in omnes secundum partē dominij distribuēdo, iura autē patronatus secundū sui naturam omnibus qui libertatē imposuerint, æqualiter habētibus. Ius autē adcrescendi, quod antiqua iura in communibus seruis manumittēdis introducebant, esse nullius momenti, nec in posterū frequentari penitus cōcedimus. *Concordat l. 2. C. eod. tit. his uerbis:* Cū apud omnes iuris peritos hoc placitū est, ut seruus cōmunis apud uniuscuiusq; dominū partim sit proprius, partim alienus, ut ex hac causa possit & ipse legato honorari, & ipse legari: huiusmodi

modi incidit quæstio: Si duo uel plures domini communẽ seruum habebãt, sed unus ex his ipsi seruo suam partem, quã in eo habebat, legauit, & semel accepta dubitationis occasione, hoc uetustas in magnum extulit certamẽ. Cũ igitur nos sensum huius legati crebra indagatione aggrediẽtes, duplicem eum esse opinamur. Aut enim putauit testator liberũ fieri posse ex parte seruũ, qui huiusmodi legatũ ei reliquit: aut si hoc minimè cogitauit, affectu socij fecit, ut ei adquiratur, hæredes autem suos eundem seruum posſidere minimè uoluit: ut sit manifestum, à suo patrimonio penitus esse eũ alienatũ. In tali itaq; cõparatione nos qui fautores libertatis sumus, sic ambiguam testatoris interpretamur uoluntatẽ, tãquam si uoluit eum libertate in sua parte donare: & cum iam de communibus seruis manumittẽdis statuimus, quid in huiusmodi casib. fieri oporteat, ex illius sanctionis tenore, & huiusmodi species sit definita Fiat itaque liber ex parte quidem testatoris, secundum eius uoluntatem, ex altera autem parte, ex nostra definitione, precio secundum prædictæ constitutionis tenorem, uel socio uel socijs ab hærede præstando: uel si accipere noluerint, tam eam offerendo, quàm consignando, & periculo eorum deponendo: cum satis abundeque imperiale est, humaniorem sententiam pro durioribus sequi.

Decimaoctaua replicatio est: Nisi maritus seruum dotalem manumiserit. hoc enim casu quamuis dominium uideatur dotis esse penes uxorem, tamen ualet manumißio. quæ replicatio approbatur l. 21. ff. de manumißionib. cuius uerba uide suprà lib. 15. cap. 9. quæst. 5. except. 12 concordat l. 3. §. 1. ibi: sed etsi dotalem. ff. de suis & legitimis hæredibus. cuius uerba uide ∫. lib. prox. cap. 1. quæst. 4. reg. 3. item concordat l. ult. C. de seruo pignori dato manumisso, his uerbis: Siue cum nupsisses, mancipia in dotem dedisti, siue post datam dotem de pecunia dotis maritus tuus quędam comparauit: iuris rationibus dominia eorum ad eum peruenerunt. Ideoq; frustra quæstionẽ super statu manumissorũ conaris inferre, qui eius facti qui cõparauit, uel in dotẽ accepit, ab eo iure potuerunt manumitti. *Concordat item l. 12. C. de iure dotium. cuius uerba uide ∫. lib. 15. cap. 9. quæst. 5. except. 12. Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi seruus dotalis mulieri pignori fuerit obligatus. quæ duplicatio approbatur l. 1. C. de seruo pignori dato manumisso, his uerbis:* Licet dotale mancipium uir, qui soluendo est, possit manumittere: tamen si te pignori quoque datum mulieri apparuerit, inuita ea non potuisse libertatem adsequi, non ambigitur. *Secunda duplicatio est: Nisi maritus seruum dotalem manumittens, non sit soluendo. quæ duplicatio approbatur l. 21. ff. de manumißionibus. cuius uerba (ut dictum est) uide ∫. lib. 15. cap. 9. quæst. 5. exception 12.* *Decimanona replicatio est: Nisi manumissor sit soluendo. Hæc replicatio reprobatur l. 2. ff. quib. ad libertatem proclamare non licet, his uerbis:* Seruum quis per uim à Titio accepit, & testamento liberum esse iussit: quanquam soluendo decesserit, non erit ille liber. Alioquin fraudabitur Titius, qui non procedente quidem libertate cum hærede eius agere potest: etsi ad libertatem seruus peruenerit, nullam actionem habiturus est: quia nihil uidebitur hæres ex defuncti dolo consecutus. *Vicesima replicatio est: Nisi seruum alienum ab hostibus redemptum quis manumisit. Hæc replicatio approbatur l. 12. §. si quis seruum. ibi: manumittendo. ff. de captiuis. cuius uerba uide alibi. Hactenus de undecima exceptione, eiusq; replicationib. sit dictum.*

XII. EXCEPTIO: *Nisi dominus seruum, in quo alius usumfructum habet, manumiserit. Hæc exceptio approbatur quidem iure antiquo. cuius replicatio prima hæc est: Nisi usufructus serui tamdiu fuerit relictus, donec manumittatur. quæ replicatio approbatur l. 15. ff. quib. mod. usufr. amit. cuius uerba uide in Comment. de usufructu, cap. 2. causa 8. Secunda replicatio est: Nisi dominus proprietatis usufructuario hærede instituto, libertatem seruo reliquerit. quæ replicatio approbatur l. 6. ff. de manumiß. test. his uerbis:* Si fructuarium dominus proprietatis hæredem scripserit, & seruo sub conditione sit libertas data: quoniam interim fit hæredis confusione facta usufructus: si extitit conditio, perueniet ad libertatem. *Tertia replicatio est: Nisi usufructuarius consentiat. quæ replicatio approbatur l. 1. §. 1. C. communia de manumiß. cuius uerba uide ∫. proximè. Huius replicationis prima duplicatio hæc est: Nisi fructuarius pupillus manumissioni cõsentiat. quæ duplicatio approbatur l. 27. §. fin. ff. qui & à quib. manumißi. cuius uerba uide ∫. except. proxim. repl. 1.*

Secunda duplicatio uidetur esse: Nisi fructuarius sit minor uiginti annis. Hæc duplicatio reprobatur l. 8. ff. de manumißis uindicta. cuius uerba uide ∫. cap. 5. exception. 5. repl. 16. Hæc de iure antiquo. Planè iure nouo proposita exceptio reprobatur, nimirum. d. l. 1. in prin. cum sequentibus, his uerbis: Sancimus, si proprietarius seruo, cuius ususfructus ad alium pertinebat, libertatem imposuit: non secundum antiquam obseruationem & libertate carere, & eum sine domino esse intelligi: sed nec inueniri personam, cui res ad se uenientes adquirat. Sed si tam proprietarius quàm usufructuarius libertatem ei consentientes imposuerint, pleno iure liberum effici: & si quid postea sibi adquisierit, hoc in bonis suis habere. Sin autem proprietarius solus

solus libertatẽ imposuerit, usufructuario
minimè consentiente : fit quidem ille
qui libertatem à proprietario accepit inter
libertos ꝓprietarij cõnumeratus, & si quid
in medio possedit, hoc sibi adqrat, sibiq; ha
beat, & suæ posteritati relinquat, saloo pa-
tronatus iure per omnia custodiẽdo, nisi &
hoc ei legibus fuerit remissum. Ipse tamen
libertus quasi seruus apud usufructuariũ ꝑ-
maneat, donec usufructuarius uiuit, uel u-
susfructus nõ legitimo modo perẽptus est.
Etenim si finẽ ususfructus quocunq; modo
accipiat, tũc facultas ei tribuatur quo ma-
luerit degere modo. Si uerò adhuc supersti
te usufructuario ab hac luce fuerit libertus
exemptus, hæreditas eius legitimum tra-
mitem sequatur.

XIII. EXCEPTIO: *Nisi dominus seruũ alij pignori obligatum, manumiserit. Hæc exceptio approbatur l. 4. ff. qui et à quibus manumiß. his uerb.* Seruũ pignori datũ manumittere nõ possu
mus. *Concordat l. 27. §. pignori. ff. eod. tt. cuius uerba uide J repl. prox. dupl. 1. Concordat l. 1. C. de seruo pignori dati manumisso. cuius uerba uide ŝ. exc. 11. repl. 18. dupl. 1. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi creditor manumißioni consentiat. Hæc replicatio approbatur l. 4. C. de seruo pignori dato manumisso, his uerbis:* Si ut proponis, consentiente credi-
tore, cui pignoris iure cũ alijs mãcipijs obli
gatus fuisti, à debitore manumissus es: po-
tuisti ad libertatẽ ꝑuenire. *Cõcordat l. 1. C. de remißione pignoris, hisce uerbis:* Si te manumissũ,
& in libertate moratum, sciente ea cui pi-
gnoris nomine obligatus diceris, præsidi
ꝓbaueris: ex consensu creditricis remissam
pignoris obligationẽ apparebit, & per hoc
iure te manumissum, nec ab hærede credi-
tricis in seruitutẽ peti posse, certũ est. *Huius replicationis duplicatio hæc est. Nisi pupillus creditor sit. quæ duplicatio approbatur d. §. pignori, his uerbis:* Pignori datus seruus antequã debiti nomi
ne fiet satis, sine cõsensu creditorũ manu-
mitti nõ potest. Sed pupilli creditoris citra
tutoris authoritatẽ cõsensus nihil libertati
prodest, sicuti nec prodest, si fructuarius pu
pillus manumissioni similiter cõsentiat. *Secũda replicatio est: Nisi sciente creditore seruus fuerit manumissus, et in libertate moratus. Hæc replicatio approbatur d. l. 1. C. de remißione pignoris, Tertia replicatio est: Nisi debitũ. pro quo seruus obligatus est, fuerit solutũ. Hæc replicatio approbatur l. 5. in prin. C. de seruo pignori dato manumisso, his uerbis:* Si credito
ribus satis factũ fuerit, ancillæ quę pignori
obligatæ à debitore manumissæ erant, libe
ræ fiũt. *Concordat l. 26. ff. qui & à quibus manumiß. hisce uerbis:* Pignori obligatum seruum de-
bitoris hæres manumisit: quæsitum est, an
liber esset? Scæuola respondit, secundum
ea quæ proponerentur, si etiam pecunia
tunc deberetur, non esse manumissione li-
berum factum. Claudius. Soluta ergo pecũ
nia ex illius uoluntate liber fit. *Concordat uẽ l. 33. in fine. ff. de pœnis. cuius uerba uide J. except. 17. repl. 1. Quarta replicatio est: Nisi debitor seruum ita accepit, ut manumittat. Hæc replicatio approbatur l. 6. ff. qui sine manumiß. his uerbis:* Si quis obliga-
tum seruum hac lege emerit, ut manumit-
tat: competit libertas ex constitutione diui
Marci, licet bona omnia quis obligauerit,
quæ habet habiturusúe est. Tantundem di
cendum est, etsi lege hac emerit ne prosti-
tuatur, & prostituerit. *Quinta replicatio est: Nisi debitor locuples sit. Hæc replicatio reprobatur l. 3. ff. de manumiß. his uerbis:* Seruus pignori da-
tus, etsi debitor locuples sit, manumitti nõ
potest. *Concordat l. 5. § fin. ff. qui & à quibus manumißi. cuius uerba uide ŝ. cap. prox. except. 6. repl. 17. dupl. 3. Sexta replicatio est: Nisi non specialiter, sed generaliter cũ cæteris bonis seruus pignori sit obligatus. Hæc replicatio approbatur l. 29. in prin. ff. qui & à quibus manumiß. his uerbis:* Generaliter pigno
ri datus seruus, sine dubio pleno iure est de
bitoris, & instam libertatem ab eo conse-
qui potest, si lex Aelia Santia non impediat
libertatem: id est, si soluendo sit, nec ob id
creditores uideantur fraudari. *Ait Iurisconsultus:* Si lex Aelia Santia non impediat li-
bertatem. *De hac lege uide ŝ. cap. proxim. except. 6. Concordat l. 6. ff. qui sine manumiß. cuius uerba uide ŝ. repl. 4. item concordat l. 3. C. de seruo pignori dato manumisso, his uerbis:* Ab eò qui bona sua pi
gnori obligauit quæ habet, quæq; habitu-
rus esset, posse seruis libertatem dari, cer-
tum est. Non idem iuris est in ijs seruis, qui
pignoris iure specialiter traditi uel obliga-
ti sunt. *Vide insuper J. repl. proxim. Septima replicatio est: Nisi nõ expreßè, sed tacitè priuilegio quodam seruus pignori sit obligatus. Hæc replicatio approbatur l. 6. ff. ex quibus causis pignus tacitè contrah. his uerbis:* Licet in prædijs urbanis taci-
tè solet conuentum accipi, ut perinde tene-
antur inuecta & illata, ac si specialiter con-
uenisset: tamen certè libertati huiusmodi
pignus non officit. Idemq; & Pomponius
probat. Ait enim, manumissioni non offi-
cere ob habitationem obligatam. *Concordat l. 9. ff. eod. tt. his uerbis:* Est differentia obli-
gatorum propter pensionem, & eorũ quæ
ex conuentione manifestaris pignoris no-
mine tenentur: quod manumittere manci-
pia obligata pignori non possumus: inha-
bitantes autem manumittimus, scilicet an
tequam pensionis nomine præcludantur:
tunc enim pignoris nomine retenta manci
pia non liberabimus. Et derisus est Nerua
iurisconsultus, qui per fenestras monstraue
rat seruos detentos ob pensionem liberari
posse. *Proposita replicationis duplicatio prima*

 hæc est:

hæc est: Nisi seruus tacitè pignori obligatus, eo nomine antequam manumittatur, sit retentus. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Scilicet antequã pensionis nomine præcludantur, &c. *Secunda duplicatio est: Nisi fraudis consilio seruus sit manumissus. quæ duplicatio approbatur l.2.C. de seruo pignori dato manumisso, his uerbis:* Libertas à debitore fisci seruo data, qui pignori nõ ex cõuentione speciali, sed tantũ priuilegio fisci est obligatus, nõ aliter infirmatur, quã si hoc fraudis consilio effectũ detegatur. *Tertia duplicatio est: Nisi tutor seruum pecunia pupillari emptum, manumisit. tunc enim quamuis seruus tacitè pignori pro pecunia sit obligatus, manumißio tamẽ nõ ualet. quæ duplicatio approbatur l.4. C.d.tt. his uerbis:* Si tutor tuus de pecunia tua seruos emptos manumisit: quoniã huiusmodi serui sicut cæteræ res pupillaribus pecunijs emptę iure pignoris ex cõstitutione diuorũ parentũ meorũ obligati sunt: fauore pupillorũ liberi facti nõ sunt. *Quarta duplicatio est: Nisi maritus seruũ dotali pecunia emptum, manumisit. hoc enim casu uidetur idem dicendũ quod dictũ s. duplic. prox. uerũ duplicatio hæc reprobatur l.7. C. eod. tt. cuius uerba uide s. exc. 11. repl. 18. Hæc de septima replicatione. Octaua replicatio est: Nisi in ultima uoluntate seruo pignori obligato, libertas sit relicta. quæ replicatio approbatur l.24. §. si quis seruo. ff. de fideic. libert. his uerbis:* Si quis seruo pignorato directã libertatẽ dederit, licet uideatur iure subtili inutiliter reliqsse: attamen & quasi fideicommissariã libertatẽ relictã, seruus petere potest, ut ex fideicõmisso liber fiat. fauor enim libertatis suadet ut interpretemur, & ad libertatis præstationẽ accedere testamẽti uerba, quasi ex fideicõmisso fuerit seruus liber esse iussus. Nec ignotũ est quod multa cõtra iuris rigorẽ pro libertate sint cõstituta. *Planè Accursius hæc uerba interpretatur non de debitore, sed de creditore manumittẽte. Quæ interpretatio si uera est, pertinent ad ea quæ proposita sunt s. exc. 11. repl. 1. dupl. 9. tripl. 1. quadrupl. 4. item d. dupl. 9. tripl. 2. Nona replicatio est: Nisi nõ creditor, sed debitor manumissum ratione propositæ exceptionis in seruitutẽ reuocet. quæ replicatio approbatur l.5.C. de seruo pignori dato manumisso, his uerbis:* Ipse manumissor si fraudẽ se fecisse creditoribus, ut reuocet libertates, audeat dicere: audiri nõ debet, nec hæredes eius. *Hæc de decimatertia exceptione, eiusq; replicationibus sint dicta.*

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi seruus alij legatus manumittatur. De hac exceptione uide s. exc. 11. repl. 5 & 6.*

XV. EXCEPTIO: *Nisi seruus manumitti prohibitus sit manumissus. Hæc exceptio approbatur l.9. ff. de manumiß. his uerbis:* Seruus hac lege uẽditus ne manumittatur, uel testamẽto prohibitus manumitti, uel à præfecto, uel à præside ꝓhibitus ob aliquod crimẽ manumitti: ad libertatẽ ꝓduci nõ poterit. *Cõcordat l.9. §. fin. ff. qui & à quib. manumiß. his uerbis:* Qui hac lege uenierint ne manumittãtur, uel q testamẽto ꝓhibiti sunt manumitti, uel iussu præsidis ꝓuinciæ: licet manumittãtur, tamẽ ad libertatẽ nõ perueniũt. *Concordat itẽ l.7. C. de testam. manumiß. his uerbis:* Cõtra uoluntatẽ matris tuæ libertatẽ in eũ cõferre, quẽ illa liberũ fieri ꝓhibuit, nõ debes: ne uidearis iura pietatis uiolare. *Concordat itẽ l.5. C. si mancip. ita fuerit alienat. ut manu. cuius uerba uide alibi. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi causa ob quam manumitti prohibitus est, cessauerit. quæ replicatio approbatur exemplo l.2. C. qui non poß. ad libert. peruenire, his uerbis:* Is quidem qui in testamento uetitus est manumitti, ad libertatẽ nõ potest peruenire: sed in proposito interest, utrúmne eos quos cũ filio educatos esse testator expresserit, propter familiare ministeriũ, & usum filiorũ necessariũ, & uenire, & manumitti uetuit, an quasi malè meritis pœnã irrogauerit. nã priore casu, morte eius cui cõsulebatur, obsequij necessitate finita, libertas potest ꝑuenire: posteriore aũt casu id quod pœnæ causa in seruos statutũ est, necesse est uires suas obtinere: quãdo diuis parẽtib. meis placuerit eiusmodi testamentorũ leges ꝑpetuã seruitutẽ malè meritis seruis irrogare, ut nec per suppositũ emptorẽ ad libertatẽ produci possint. *Secunda replicatio est: Nisi tẽpus, ad quod manumitti prohibitus est, sit finitũ. Hæc replicatio approbatur l.1. in fine. C. d. tt. cuius uerba uide j. except. 17. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi tempore manumißionis tempus prohibitionis nondum sit finitum. quæ duplicatio approbatur d. l. 1. in prin. Concordat l.33. ibi: Si autem beneficium. ff. de pœnis. cuius uerba uide d. exc. 17. repl. 1. recipit autem triplicationem hanc: Nisi cũ in testamento libertas seruo relicta esset, tempore mortis testatoris, uel quo dies libertatis cedit, tempus prohibitionis sit finitum. tunc enim quamuis tempore facti testamenti & libertatis relictæ tempus illud finitum nõ esset, nihilominus competit libertas. quæ triplicatio approbatur d. l. 33. in fine. concordat l.17. §. fin. ff. qui & à quib. manumiß. his uerbis:* In his quos intra certa tempora non licet manumittere, si testamento acceperint libertates: non testamenti facti, sed competentis libertatis tempus inspiciendum est. *Concordat l.12. ff. de manumissionibus, his uerbis:* Lege Fauia prohibetur seruus, qui plagium admisit, pro quo dominus pœnam intulit, intra decem annos manumitti: in hoc tamen non testamenti facti, sed mortis tempus intuebimur. *Tertia propositæ exceptionis replicatio est: Nisi cum seruus uenditus esset ne manumitteretur, nõ emptor, sed alius eum manumiserit. Hæc replicatio reprobatur l. 2. in fine. C. qui nõ poß. ad libert. perue. cuius uerba uide paulo supius repl. 1. Quarta replicatio est: Nisi qs in testa-*

mento

mento uel contractu nō suo, sed alieno seruo legem dixerit, ne manumittatur. *Haec replicatio approbatur l. 9. §. quod constit. ff. de manumiß. testamen. his uerbis:* Quod constitutum est uetitum ad libertatem in testamento perduci, nō posse manu mitti: hoc ad eos pertinere puto, qui fuerūt testatoris uel hęredis. seruo enim alieno id irrogari non poterit. *Huius replicationis duplicatio haec est: Nisi hæredis seruo testator dictā legē dixerit. quæ duplicatio cōstat ex uerbis propositis hisce:* Vel hæredis. *Quinta replicatio est: Nisi is qui legē, ne seruus manumitteretur, dixit, ipse eū manumiserit. Hæc replicatio approbatur l. 40. §. fin. ff. de fideic. libert. his uerbis:* Lucius Titius Stichū seruum Mænio legauit, & petijt ut neq; ab eo, neq; ab hærede eius unquam manumitteretur. Paulus respōdit, testatorem potuisse postea seruū hunc ad libertatē perducere: quia nō sibi legem dixisset, sed legatario. *Sexta replicatio est: Nisi libertate seruo sub conditione relicta, testator adiecerit, Ante conditionē existentē, se nolle seruum ab hærede manumitti. Hæc replicatio uidetur approbari l. ult. §. fin. ff. de manumißis test. his uerbis:* Octauenus aiebat: Si quis in testamēto sub qualibet conditione libertate data seruo ita scripsisset, Ante conditionem nolo eum ab hærede liberū fieri: nihil ualere hanc adiectionem. *Hisce (inquam) uerbis replicatio proposita uidetur approbari, sed dissentit Accursius interpretando hæc uerba,* Nihil ualere, *pro superfluam esse. Septima replicatio est: Nisi seruo manumitti prohibito libertas relicta sit sub hac conditione: Cum per leges licebit. quæ replicatio approbatur l. 38. ff. de manumiß. testam. his uerbis:* Libertas testamento seruo ita dari poterit: Cum per leges licebit, liber esto. *Hæc de decimaquinta exceptione, cuius species sunt exceptiones proximè sequentes.*

XVI. EXCEPTIO: *Nisi seruum cui sub conditione in testamento libertas relicta est, hæres pendente conditione manumiserit. hoc enim casu, sub contraria cōditione seruus manumitti uidetur prohibitus. uerùm exceptio hæc reprobatur l. unica. §. sed et si sub. C. de Latina libertate tollenda, his uerbis:* Si sub cōditione libertatem seruo suo reliquerit, & adhuc pendente conditione extraneus hęres libertatem ei imponat: non ut antea Latinus, sed ciuis fiat Romanus. Et siquidem conditio defecerit, ipsius hæredis qui libertatem imposuerit, maneat libertus. Sin aūt fuerit adimpleta cōditione eripiatur liberis forsitā & cognatis ius patronatus, Orcinus uideatur, & ad eū iura patronatus perueniāt, cui leges cōcedūt. *Cōcordat l. 3. §. si ita sit. ff. de statuliberis. cuius uerba uide §. c. 9. exc. 38. repl. 1. dupl. 5. Contradicere uidetur l. 31. §. 1. ibi: nec rursus. ff. ad S.C. Trebellia. cuius uerba uide in Comment. legatorum cap. 28. quæst. 2. except. 18. dupl. 2.*

XVII. EXCEPTIO: *Nisi seruus in uincula damnatus, manumissus sit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 1. C. qui non possunt ad libert. peruenire, his uerbis:* Cū diuus Claudius pater meus constituerit à præsidibus prouinciarum, uel qui coercendorū maleficiorum potestatem habent, in perpetua uincula damnatos ad libertatē produci non posse: hi qui intra tempora pœnæ liberi, & hæredes esse iussi sunt, aut legatum fideicommissum ue acceperunt, neq; libertatem adipisci: nec quidquā eorum quæ de his data sunt, capere possunt. Quòd si pœnę tempora cōpleuerint, iam omni uinculo exoluti, & quasi ad pristinam uel simplicem seruitutis cōditionem redacti, & libertatem & si qua testamentis dominorū illo tempore defunctorum acceperunt, sine ulla quæstione pœnæ præteritæ consequantur. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi ad tempus in uincula damnato, tempus pœnæ sit finitam. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Quòd si pœnæ tempus compleuerint, &c. *Concordat l. 33. ff. de pœnis, hisce uerbis:* Fratres Impp. rescripserunt: Seruos in temporaria uincula damnatos, libertatē, hæreditatē, siue legatū, postquam tempus expleuerint, consequi: quia temporaria coercitio, quę descendit ex sententia, pœnæ est abolitio. Si autem beneficiū libertatis in uinculis eos inueniat, ratio iuris & uerba constitutionis libertati refragantur. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi manumissio eo tempore fiat, quo tempus pœnæ nondū est finitum. quæ duplicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Si aūt beneficiū libertatis, &c. *Concordat d. l. 1. uerbis suprà propositis hisce:* Hi qui intra tempora pœnæ liberi & hæredes esse iussi sunt, &c. *Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi libertate in testamento relicta, tempus pœnæ finitū sit, cū dies relictæ libertatis cedit: hoc enim casu, quāuis tempore facti testamenti nondum fuerit finitum, nihilominus libertas utiliter est relicta. quæ triplicatio approbatur d. l. 33. in fine. his uerbis:* Planè si testamento libertas data sit, & eo tempore quo aditur hæreditas, tempus uinculorum solutum sit: rectè manumissus intelligitur, non secus ac si pignori datum seruū debitor manumisisset, eiusq; post liberatū pignus adita fuisset hæreditas. *Cōcordant ea quæ dicta sunt §. except. 15. repl. 2. dupl. 1. tripl. 1.*

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi seruus relegatus, sit manumissus. Hæc exceptio approbatur l. 2. ff. qui et à quib. manumiß. his uerbis:* Seruo cōpetere nō potest libertas, si relegatus moratus sit in urbe.

XIX. EXCEPTIO: *Nisi seruus in metallū damnatus, manumissus sit. Hæc exceptio approbatur l. 24. §. si seruus. ff. de fideic. libert. his uerbis:* Si seruus in metallum fuerit damnatus, libertatem sperare non poterit. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi fideicōmissaria libertas ei relicta sit, quæ replicatio approbatur ibidē, his uerbis:* Quid

ergo

ergo si fideicōmissaria libertas relicta sit, & pœna metalli indulgētia principis sit libera tus? & est rescriptū ab Impatore nostro hūc in dominiū prioris domini nō restitui. cuius tamē sit, nō adijcitur. certè cū fisci efficia tur, spare poterit fideicōmissariā libertatē.

XX. EXCEPTIO: *Nisi seruus plagij nomine damnatus, sit manumissus. Hæc exceptio approbatur l.12. ff. manumißionibus. cuius uerba uide §. except. 15. repl. 2. dupl. 1.*

XXI. EXCEPTIO: *Nisi seruus uenditus ut exportetur, manumissus sit. Hæc exceptio approbatur l.3. C. si seruus exportādus ueneat, his uerbis:* Ancilla quæ exportanda uenit, nec exportata est, sed ab emptore in eadē ciuitate morāte, in qua empta & manumissa est: aduersus le gē uēditionis libera fieri nō potuit. Et ideo aditus à te ꝓcuratore meus, partib. suis fungetur. *Huius exceptionis replicatio hæc est. Nisi post exportationem antequam seruus ad locum interdictū redierit, emptor seruū manumiserit. quæ replicatio ꝓbatur l.1. C. d. tit. his uerbis:* Lege uenditionis exportata mancipia sub denūciatione manus inijciēdæ, libertatē ab emptore, uel qui successit in locū eius anteq̄ fides rūpatur, accipere possunt. Quæ tamē à fisco post ma numissionē uindicātur, & in perpetuā serui tutē eadē lege ueneūt, cū in ijs ciuitatib. cōuersantur, quas cōtrahentes exceperūt. Ante manumissionē uerò inijciendæ manus facultas non denegatur: atq; ideo non petuntur in publicum.

XXII. EXCEPTIO: *Nisi liber homo manumissus sit. Hæc exceptio approbatur l.2. C. de uin dicta, his uerbis:* Nihil ciuitati Romanæ semel præstitæ, uel addere uel detrahere secundā manumissionē potuisse certissimū est. *Concordat l.2. C. de ingenuis manumißis. cuius uerba uide §. li prox. cap. 1. quæst. 3. causa 1. exc. 1. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi libero homini fideicommissaria libertate relicta, is tempore mortis testatoris, uel conditionis existentis, inueniatur seruus. quæ replicatio approbatur l.14. §. si homini. ff. de fideic. libert. cuius uerba uide §. exc. 11. repl. 2. dupl. 4. Secūda replicatio est: Nisi ex dānata in metallū conceptus & natus sit. quæ replicatio approbatur d. l.14. §. ex dam nata, his uerbis:* Ex dānata in metallū cōcepto & nato, fideicōmissaria libertas dari poterit: quid mirū, cū etiā uenundari eum posse quasi seruum diuus Pius rescripserit?

XXIII. EXCEPTIO: *Nisi seruus manumissus, ex familia latronum descēdat. Hæc exceptio approbatur l.2. C. quib. ad libert. procla. non licet, his uerbis:* De latronum familia descendentibus, ex largitione principali, uel authoritate fiscali seruis factis, retro principes libertatem denegari decreuerunt.

XXIIII. EXCEPTIO: *Nisi seruo qui est apud hostes, libertas sit relicta. Hæc exceptio reprobatur l.30. ff. de manumiß. test. his uerbis:* Si serui qui apud hostes sint, liberi esse iussi sunt, ad libertatem perueniunt: quamuis neq; testamenti, neq; mortis tempore in potestate testantis, sed hostium fuerunt.

XXV. EXCEPTIO: *Nisi seruus furiosus sit manumissus. Hæc exceptio reprobatur l. ultim. ff. de manumißionibus, his uerbis:* Seruum manumissum furiosum omni genere ad libertatem perduci posse, Labeo putat.

XXVI. EXCEPTIO: *Nisi minor annis seruus sit manumissus. Reprobatur hæc exceptio l.2. C. cōmunia de manumiß. his uerbis:* Si q̄s seruo suo libertatē imponat, siue in Ecclesia, siue in ç de sacra, siue ad qualecunq; tribunal, uel apud eū iudicē q̄ libertatē imponere legib. habet licentiā, siue in testamēto, uel alio ultimo elogio, directā uel fideicōmissariā: nullo coartetur modo eorū, qui ad libertatē ueniūt, ætatē req̄rere. neq; enim eū tantūmodo ciuitatē Romanā adipisci uolumus, qui maior triginta annis extitit: sed queādmodū in Ecclesiasticis libertatib. nō est huiusætatis differētia, ita in omnib. libertatibus quę à dominis imponūtur siue extremis dispositionibus, siue per iudices uel alio legitimo modo hoc obseruari sancimus, ut sint omnes ciues Romani constituti: ampliandam enim magis ciuitatem nostram, quàm esse minuendam, censemus.

XXVII. EXCEPTIO: *Nisi infans seruus manumittatur. Et hæc exceptio reprobatur l. penult. ff. de manumiß. his uerbis:* Iuris ratio efficit, ut infantibus quoq; competat libertas.

XXVIII. EXCEPTIO: *Nisi ei qui adhuc in utero est, libertas detur. Et hæc exceptio reprobatur l.14. C. de fideic. libert. his uerbis:* Cūm inter ueteres dubitabatur, si fideicōmissariā, libertatē possibile esset relinq̄ seruo q̄ adhuc in uētre portaretur, & homo fieri speraretur: nos ueterus iurgiū decidētes, libertatis fauore cēsemus & fideicōmissariā nec nō directā libertatē suā firmitatē habere siue in masculo, siue in fœmina, q̄ quætie adhuc in uētre uehiturut cū libertate solē respiciat, etsi mater sua adhuc in seruitute cōstās, eū uel eā ediderit. Sin aūt plures creati uel creatæ sint, siue unius fecit mentionē, siue pluraliter nū cupauit: nihilominus omnes ad libertatē à primis ueniāt cunabulis: cū in ambiguis sensibus melius sit (& maximè in liberrate, fauore eius) humaniorē amplecti sententiā.

XXIX. EXCEPTIO: *Nisi incerta psonæ libertas sit relicta. Hæc exceptio approbatur Inst. de legatis. §. libertas, his uerbis:* Libertas quoq; incertæ personæ non uidebatur posse dari: quia placebat nominatim seruos liberari: *Att Imp.* Nominatim. *Hoc uocabulū definitur l.17. ff. de manumißis testam. his uerbis:* Nominatim codicillis

codicillis manumissus uidetur seruus, cuius nomen testamento continetur. *Item definitur l.24.ff.eod.tt.his uerbis:* Nominatim uidentur liberi esse iussi, qui uel ex artificio, uel officio, uel quolibet alio modo euidenter donotati sunt: ueluti dispensator meus, cellariua meus, cocus meus, Pamphili serui mei filius. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi incerto ex certis libertas sit relicta. Hæc replicatio approbatur Inst. d.tt.§. sub certa. cuius uerba uide in Comment.legatorum cap.3.except.11.repl.1. Eiusq; exemplum proponitur l.46.§.fin.ff.de fideic.libert.his uerbis:* Quidam cum tres seruos legasset, fidei hæredis sui commisit ex his duos quos uellet manumittere: fideicõmissa libertas ualebit, & quos ex his uolet hæres manumittet. Quare si eos uindicarit legatarius, quos hæres uult manumittere: exceptione doli mali repelletur. *Aliud exemplũ proponitur l.51.in prin.ff.de manumiß.testam.his uerbis:* Testamento suo centurio seruos suos uenire prohibuit, ac petijt, prout quisq; meruisset, eos manumitti: libertates utiliter datas Papinianus respondit. Cum si nemo eorũ offenderit, omnes ad libertatem peruenire possint: quibusdã autem per offensam exclusis, residui in libertatem perueniũt. *Huius replicationis duplicatio uidetur esse talis: Nisi cũ à duobus libertas esset relicta, duobus quos uoluissent ex certis, unus rogatorum latitet, solusq; alter eligat. Hæc duplicatio reprobatur l.22.§.1.ff.de fideic.libert.his uerbis:* A' duobus hæredibus, qui tres seruos habebat, perijt, ut duos ex his quos uoluissent, manumitterent: altero hæredum latitante, alter declarat quos uelit manumittere: potest dici fieri liberos, ut perinde libertas cõpetat, ac si præsens solus manumittere potuisset. Quòd si ex seruis unus decesserit: siue ex iusta causa absit hęres, siue fari nõ possit, à quo petitum est: decernente prætore, duos qui supersunt, fieri liberos conuenit. *Planè exceptio proposita iure nouo sublata est, ut patet ex uerbis s̃.ead.except.in prin.propositis hisce:* Libertas quoq; incertæ personę non uidebatur posse dari. *Sed de hac mutatione dixi in Comment. legatorum cap.3.except.11.in fine.*

XXX. EXCEPTIO: *Nisi plures simul manumittantur. Hæc exceptio reprobatur l.15.§. plures.ff.de manumißis uindicta, his uerbis:* Plures uindicta pariter manumitti possunt, & sufficit pręsentia seruorum, ut uel plures manumitti possint.

XXXI. EXCEPTIO: *Nisi quis omnes seruos suos testamẽto manumiserit. Hæc exceptio lege quidem Fusia Caninia approbatur, mutatur aũt & reprobatur Instit. de lege Fusia Caninia toll. his uerbis:* Lege Fusia Caninia certus modus cõstitutus erat in seruis testamẽto manumittẽdis, quam quasi libertates impedientẽ, & quodammodo inuidam tollendam esse censuimus, cum satis fuerat inhumanũ uiuos quidem licentiam habere totam suam familiã libertate donare, nisi alia causa impediat libertatẽ: morientibus aũt huiusmodi licentiam adimere. *Ait Imp.* Tollendam esse censuimus. *Scilicet l.unica.C.eod.tt.his uerbis:* Seruorum libertates in testamẽto relictas, tam directas, quàm fideicõmissarias ad exemplũ inter uiuos libertatũ indistinctè ualere censemus, lege Fusia Caninia de cætero cessante, nec impediente testantiũ pro suis seruis clementes dispositiones effectui mãcipari.

DE RELIQVIS ADVERSVS manumißionem exceptionibus, quæ quidem ipsi manumißioni insunt.

Cap. VII.

HActenus duo genera exceptionũ aduersus manumißionem ipsi manumißioni adhærentium proposita sunt: unum quidem earum quæ sumũtur ex persona manumissoris, alterũ uerò earũ quæ sumũtur ex persona manumißi: quanquã utriusq; generis plures adhuc species sunt, sed post manumißionem contingentes, eamq; ab initio utilem ex pòst facto uitiantes. de quibus dicetur J.cap.prox. Nunc reliquæ exceptiones, quæ statim ab initio manumißionem inutilem reddunt, proponentur.

XXXII. EXCEPTIO: *Nisi per alium, puta per procuratorẽ manumiserit. De hac exceptione dictum est s̃.except.11.repl.10.dupl.1. Sed & huius replicatio proponitur l.25.ff. de manumißis uindicta, his uerbis:* Manumissio per lictores hodie domino tacente expediri solet: & uerba solennia licet non dicantur, ut dicta accipiũtur.

XXXIII. EXCEPTIO: *Nisi apud incõpetentem iudicem manumiserit. Hæc exceptio approbatur, simul & declaratur l.4.C. de uindicta, his uerbis:* Apud conciliũ nostrũ, uel apud consules, prætores, præsules, pręsides, magistratusúe earum ciuitatum, quibus huiusmodi ius est, adipisci potest patronorum iudicio sedula seruitus libertatẽ. *Ait Imp.* Vel apud consules. *Huic concordat l unica in prin.ff de officio consulis, hisce uerbis:* Officium consulis est; consilium præbere manumittere uolentib. *Ait insuper:* Prætores. *Huic concordat l.1.ibi: quippe cum apud eum.C.de officio prætorum. cuius uerba uide s̃.lib.2.cap.13.quæst.1.reg.1. Sanè iam enumeratis cõnumeratur procõsul, eiusq; legatus.l.17.ff.de manumißis uindicta, his uerbis:* Apud procõsulem postquã urbem egressus est, uindicta manumittere possumus. Sed & apud legatũ eius possumus manumittere, ex quo prouinciã ingressus est. *Concordat quoad procõsulem l.2.in prin.ff.de officio proconsulis.cuius uerba uide s̃.lib.2.cap.15.reg.1.except.2. Quoad legatum proconsulis contradicit d.l.2.in fine. cuius uerba uide d: cap.15.de legato.reg.3. Iam dictis connumeratur*

etiam

etiam præfectus Aegypti.l.21. ff. de manumißis uindicta,bis uerbis: Apud præfectum Aegypti possum seruum manumittere ex constitutione diui Augusti. *Sed & propositæ exceptionis species,sunt exceptiones proximè sequentes.*

XXXIIII. EXCEPTIO: *Nisi par apud parem manumittat. Hæc exceptio approbatur l.14. ff. de manumißionibus,bis uerbis:* Apud eum cui par imperiũ est, manumittere non possumus.Sed prętor apud consulẽ manumittere potest.Imperator cũ seruũ manumittit, nõ uindictã imponit:sed cũ uoluit, fit liber is qui manumittitur ex lege Augusti. *Concordat propositæ exceptioni l.18. ff. de manumißis uind. bis uerbis:* Apud collegam suum prætor manumittere non potest. *Huius replicatio proponitur l. unica. §. fin. ff. de officio consulis. cuius uerba uide 3.except.19.in fine.*

XXXV. EXCEPTIO: *Nisi apud unũ, non utrunq; consulem manumiserit.Hæc exceptio reprobatur l.unica.§.1.ff de officio consulis, bisce uerbis:* Consules & seorsum & singuli manumittere possunt. Sed non potest qui apud alterum nomina ædidit,apud alterum manumittere. separatæ enim sunt manumissiones. Sanè si qua ex causa collega nõ potest manumittere,infirmitate scilicet uel alia causa impeditus,collegam posse manumissionem expedire,senatus censuit.

XXXVI. EXCEPTIO: *Nisi apud alium quàm apud quem nomina ædidit,manumisit.Hæc exceptio approbatur,simul et distinguitur uerbis iam propositis bisce:* Sed non potest qui apud alterum nomina ædidit,&c.

XXXVII. EXCEPTIO: *Nisi apud alterius prouinciæ præsidem manumiserit. Hæc exceptio reprobatur l.15.§. fin. ff. de manumiß. uindicta, bis uerbis:* Qui in Italia uel alia prouincia domicilium habent,apud alterius prouinciæ præsidem consilio adhibito,manumittere possunt. *Concordat l.36.§.etiam ff.de adoptionibus,bis uerbis:* Etiam apud proconsulem in ea prouincia quam sortitus non est, & manumitti, & in adoptionem dari posse,placet.

XXXVIII. EXCEPTIO: *Nisi apud eum cui successum est,manumiserit.Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio proponitur l.17. ff. de officio præsidis. cuius uerba uide 3. lib. 17.cap.4.quæst.1.except.3.*

XXXIX. EXCEPTIO: *Nisi consul uel prætor apud seipsum manumiserit. Hæc exceptio reprobatur l. 5.ff. de manumißis uindicta, bis uerbis:* An apud se manumittere posſit is, qui consilium præbet,sæpè quæsitum est. Ego quidem (Paulus) memini Iabolenum præceptorem meum in Africa seruos suos manumisisse,cùm consiliũ pręberet.Et ego exemplum eius secutus,& in prætura & consulatu meo quosdam ex seruis meis uindicta liberaui:& quibusdam alijs prætoribus consulentibus me, idem suasi. *Concordat l. 20. §.fin.ff.eod.tit.bis uerbis:* Consul apud se potest manumittere, etiamsi euenerit ut minor uiginti annis sit. *Concordat item l.2.ff. de officio præsidis.cuius uerba uide 3.li.16.cap.8. quæst. 2.except.25. Ait Iurisconsultus:* Etiamsi euenerit minor uiginti annis sit. *Hisce Vlpiani uerbis contradicit l.unica.§ fin. ff. de eo officio consulis. Vbi idem Vlpianus:* Consules seruos suos manumittere apud se posse nulla dubitatio est. Sed si euenerit ut minor uiginti annis consul sit, apud se manumittere non potest: cum ipse sit qui ex senatusconsulto consilij causam examinat: apud collegam uerò causa probata potest. *Hæc sententia probabilior est.*

XL. EXCEPTIO: *Nisi filius apud patrem manumiserit. Hæc exceptio approbatur l. 18. in fine.ff.de manumiß.uindicta,bis uerbis:* Filius uoluntate patris apud patrem manumittere non poterit.

XLI. EXCEPTIO: *Nisi pater apud filium manumiserit.Hæc exceptio reprobatur d.l. 18.in prin. bis uerbis:* Apud filiumfamiliàs magistratum pater manumittere potest, etiamsi filiusfamiliàs manumittere non potest. *Concordat l. 1. ff. de officio prætoris, bisce uerbis:* Apud filiumfamiliàs prætorem potest pater eius manumittere.

XLII. EXCEPTIO: *Nisi pupillus apud tutorem eo authore manumiserit. Et hæc exceptio reprobatur l.1.ff. de manumißis uindicta,bis uerbis:* Apud prætorẽe,undemq; tutorẽ posse pupillũ ipso authore manumittere constat.

XLIII. EXCEPTIO: *Nisi non uindicta fiat manumißio. Hæc exceptio ipso quidem iure, præsertim antiquo approbatur, uerùm eius aliquot proponuntur replicationes Inst.de libertinis. §. multis,bisce uerbis:* Multis modis manumissio procedit, aut ex sacris constitutionibus in sacrosanctis Ecclesijs, aut uindicta, aut inter amicos, aut per epistolam, aut per testamentum, aut per aliam quamlibet ultimã uoluntatem. Sed & alijs multis modis libertas seruo competere potest, qui tam ex ueteribus,quàm ex nostris cõstitutionibus introducti sunt. *Ait Imp.* In sacrosanctis Ecclesijs. *Hisce uerbis prima replicatio proponitur. Cui cõcordat l. 1.C.de bis q in Ecclesijs manumitt. bis uerbis:* Imp.Constantinus A. ad Protogenem episcopum: Iamdudum placuit ut in Ecclesia catholica libertatem domini suis famulis præstare posſint, si sub aspectu plebis adsistentibus Christianorum antistitibus id faciant: ut propter facti memoriã uice actorum interponatur qualiscunque scriptura, in qua ipsi uice testium signent.

Vnde

Vnde quoq; à uobis ipsis non immeritò dándæ & relinquédę sunt libertates, quo quisque uestrùm pacto uoluerit: dummodo uestræ uolũtatis euidés appareat testimoniũ. *Concordat item l. 2. C. eod. tt. his uerbis:* Qui religiosa mente in Ecclesiæ gremio seruis suis meritam concesserint libertatem, eam eodem iure donasse uideantur, quo ciuitas Romana solennitatibus decursis dari consueuit. Sed hoc duntaxat ijs, qui sub aspectu antistitũ dederint, placuit relaxari. Clericis autem amplius cõcedimus, ut cũ suis famulis tribuunt libertaté, non solum in conspectu ecclesiæ & religiosi populi plenum fructũ libertatis concessisse dicantur: uerum etiá cũ postremo iudicio dederint libertates, seu quibuslibet uerbis dari pręceperint, ita ut ex die publicatæ uolũtatis sine aliquo iuris teste uel interprete cõpetat directa libertas. *Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi inter amicos dominus seruũ manumiserit. quæ approbatur d. §. multis, hisce uerbis iam propositis:* Aut inter amicos. *Huic concordat l. unica. §. sed etsi. C. de Latina libert. toll. his uerbis:* Sed etsi quis inter amicos libertaté dare seruo suo maluerit, licebit ei similiter quinq; testibus adhibitis suam explanare uoluntaté, & quod liberũ eũ esse uoluerit dicere: & hoc siue inter acta fuerit testificatus, siue testium uoces attestationé sunt amplexæ, & literas tam publicarum personarũ quàm testium habeãt: simili modo serui ad ciuitaté Romaná perducantur, quasi ex codicillis similiter libertatem adipiscentes. *Tertia replicatio est: Nisi per epistolam manumiserit. quæ approbatur supradictis uerbis hisce:* Aut per epistolam. *Huic concordat d. l. unica. §. sancimus, his uerbis:* Sancimus, si quis per epistolá seruum suum in libertatem perducere maluerit: licere si hoc facere quinq; testibus adhibitis, qui post eius literas siue in subscriptione positas, siue per totum textum effusas, suas literas supponétes fidem perpetuam possint chartulæ præbere. Et si hoc fecerit siue per se scribédo, siue per tabulariũ: libertas seruo competat, quasi ex imitatione codicilli delata: ita tamé ut & ipso patrono uiuente, libertaté & ciuitatem Romanam habeat. *Quarta replicatio est: Nisi in testamento manumiserit. quæ replicatio approbatur uerbis d. §. multis s̄. propositis hisce:* Aut per testamentum. *Quinta replicatio est: Nisi in codicillis uel per fideicommissum manumiserit. quæ replicatio approbatur ibidem, hisce uerbis:* Aut per aliam quamlibet ultimam uoluntaté. *Concordat l. 43. ff. de manumiss. testam. his uerbis:* Libertates directæ, & testamento & codicillis testamento confirmatis, recte dantur fideicommissariæ & ab intestato, & codicillis non confirmatis relinqui possunt. *Concordat item l. 16. ff. de fideicommiss. libertat. cuius uerba uide s̄. cap. prox. except. 11. repl. 1. Concordat item Inst. de singulis reb. per fideicom. §. libertas. cuius uerba uide d. repl. 1.* *Sexta replicatio est: Nisi Imperator manumittat. Hæc replicatio approbatur l. 14. in fine. ff. de manumissionib. cuius uerba uide s̄. except. 34.* *Septima replicatio est: Nisi in spectaculo populo acclamante, manumittat. Hæc replicatio reprobatur l. 3. C. qui manumittere non possunt, his uerbis:* Diuo Marco authore amplissimus ordo censuit, ne quis spectaculo, quod edatur, actorem suum, aliumúe seruum manumitteret: et si factum esset, pro infecto haberetur. *Concordat l. 17. in prin. ff. qui & à quibus manumissi. cuius uerba uide j. except. 49.* *Octaua replicatio est: Nisi dominus seruum apud acta filium nominauerit. quæ replicatio approbatur l. unica. §. similiq;. C. de Latina libert. toll. cuius uerba uide s̄. cap. 4. causa 12.* *Nona replicatio est: Nisi dominus instrumenta seruitutis seruo reddiderit uel fregerit. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur l. unica. §. ille etiam nouissimus. C. de Latina libert. toll. his uerbis:* Ille etiam nouissimus antiquæ latinitatis modus in ciuitatem Romanam translatus, eligendus é est: Si quis instrumenta, ex quibus seruus ostendebatur uel dederit seruo, uel corruperit. Sed ne furandi occasio seruis forsitan detur, & sua malignitate in libertatem perueniant: talis modus certa & indubitata probatione manifestetur, ut testibus præsentibus non minus quinq; dominus instrumenta uel det famulo suo, uel deleat, aut alio modo corrumpat. Et ex eo igitur modo ciuitatem Romanam ei competere cēsemus, saluo iure patronatus tam in hac specie quàm in cæteris: nisi ubi specialiter hoc patronis denegauimus. His tantummodo casibus ex omni iure latinitatis antiquæ electis, cæteri omnes modi qui libris prudentum, uel constitutionibus enumerati sunt, penitus conquiescant: nec latini ab eis procedant, sed maneant (ut dictũ est) serui in sua conditione, nec tali remedio abuti concedantur.

XLIIII. EXCEPTIO: *Nisi uerba solennia in manumissione dicta non sint. Hæc exceptio reprobatur l. 21. ff. de manumiss. uindicta. cuius uerba uide s̄ except. 32.*

XLV. EXCEPTIO, *sumpta ex uerbis quibus libertas in testamento uel per fideicommissum relicta est, reprobatur per ea quæ dicta sunt in Comment. legatorum cap. 5. except. 74. Concordat l. 14. C. de testam. manumiss. his uerbis:* Directas libertates Græcis uerbis liceat in testamentis relinquere, ut ita libertates directæ datæ uideantur, ac si legitimis uerbis eas testator dari iussisset. *Alia huiusmodi species est: Si testator petijt, ne seruus amplius seruiat: uel ne alij seruiat, uel deniq; ne alienetur. quæ species proponitur l.*

24.§.ſi petitum ff.de fideicom.libert his uerbis: Si petitũ à teſtatore fuerit, ne poſtea Stichus ſeruiret: placuit fideicommiſſariam libertatem datam uideri. nam qui hoc petit, ne poſtea ſeruiat, uidetur petere ut libertas ei præſtetur. *Concordat l.21.ff.eod. tt. his uerbis:* Rogo ne Stichus alterius ſeruitutem experiatur: intelligi datam fideicommiſſo libertatem placuit principi. quid enim tam contrarium eſt ſeruituti quàm libertas? nec tamen quaſi poſt mortem hæredis data uidebitur. Quod eò pertinet, ut ſi uiuus eũ alienauerit, confeſtim libertas petatur: nec proſit ad impediendam libertatis petitionem, ſi redemerit eum, cuius ſemel conditio extitit. Idem probandum eſt, etſi non uoluntaria alienatio ab hęrede facta eſt. nec refragabitur quòd nõ per ipſum alienatio facta eſt. fuit enim quaſi ſtatuliber, & quacunq; ratione conditio impleta eſt. *Concordãt item ea quæ habentur J.cap.9.except. 51. item concordat l. 10. in prin.ff.eod.tt. his uerbis:* Quidam in teſtamento ſcripſerat: Illum & illũ ſeruos meos uenire nolo. Si ideo eos noluit uenundari, ut ſi ueneant, ad libertatẽ perueniant: præſtanda erit libertas. nam & illi uidetur libertas relicta, de quo ita ſcriptum eſt: Nolo alij quàm tibi ſeruiat. Secundum hoc igitur quoquo modo uendere tentauerit ſeruum, confeſtim poterit peti libertas: nec quo minus præſter libertatem, proderit hæredi, ſi eum redemerit: quia ſemel extitit conditio. *Concordat l.24.§.ſed etſi ita.ff. eod.tt.his uerbis:* Si ita ſcripſit, Ne eũ alienes, ne eum uendas: placuit fideicommiſſariam libertatẽ datam uideri: ſi hoc animo fuerit adſcriptum, quòd uoluerit teſtator eũ ad libertatem perduci. Cæterùm ſi alia mẽte id ſcripſit: utputa quia cõſilium dabat hæredi retinere talẽ ſeruum, uel quia coercere uoluit ſeruum, & cruciare ne meliorem dominum experiretur, uel alia mẽte, non tribuẽdæ libertatis animo: dicendũ eſt ceſſare libertatis præſtationem: & ita Celſus libro XXIII. Digeſt. ſcribit. Non tantũ enim uerba fideicommiſsi, ſed & mens teſtatoris tribuere ſolet libertatẽ fideicommiſſariã. Sed cum ex pręſumptione libertas præſtita eſſe uideatur, hæredis eſt contrariã uoluntatẽ teſtatoris probare. *Concordat item l.12. in prin. ff.eod.tt.his uerbis:* Imp. Antoninus cum Firmius Titiano tragœdos tres legaſſet, & adieciſſet, Quos tibi commẽdo, ne cui alij ſeruiant: publicatis bonis Titiani, reſcripſit debere eos publicè manumitti. *Alia ſpecies propoſitæ exceptionis reprobata eſt: Si per modũ cauſæ libertas ſit relicta. cuiuſmodi ſpecies proponitur l.60. ff. de manumiß.teſtam. his uerbis:* Teſtamento ita cauit: Εὐδόνι βούλομαι δοθῆναι νομίσματα χίλια, ἵνα ἐπειδὰν γεννηθῆναι μετὰ τὸ τὴν μητέρα αὐτοῦ γενέσθαι ἐλευθέραν (id eſt: uolo ut Eudoni dẽtur mille ſolidi, eo quòd primo ſit genitus, poſteaquam mater eius ad libertatem peruenit) quæro an non Eudo, ſi probet ſe poſt manumiſsionem matris ſuæ natum, poſsit his uerbis teſtamenti libertatem conſequi? Scæuola reſpondit, non oportere huiuſmodi conſultationem præiudicium parare. *Alia item ſpecies eſt: Si ſub conditione manumitti prohibeatur ſeruus. tunc enim ſub contraria conditione libertas ei relicta creditur. quæ ſpecies proponitur l.13.§.fin.ff. de ſtatuliberis, hiſce uerbis:* Hæc ſcriptura: Stichus cum erit annorum triginta, liber eſto: Stichus ſi decem non dederit, liber ne eſto: hanc uim habet, Stichus ſi decem dederit, & ad annos triginta peruenerit, liber eſto. nanq; ademptio libertatis, uel legati ſub conditione facta, incipit conditionem contrariam legato uel libertati, quæ prius data erat, inieciſſe. *Ait Iuriſconſultus:* Quæ prius data erat. *Ex his uerbis replicatio propoſitæ ſpeciei elicitur. hæc ſcilicet: Niſi libertas prius non fuerit adſcripta. tunc enim ademptio uel probibitio libertatis ſub conditione facta, non inducit ſub contraria conditione dationem libertatis. Cui concordat l. 59. §. fin. ff. de manumiß. teſt.his uerbis:* Lucius Titius teſtamento ſuo ita cauit: Oneſiphore, niſi diligenter rationem excuſſeris, liber ne eſto: quæro, an Oneſiphorus ex his uerbis libertatem ſibi uindicare poſsit? Scæuola reſpondit; ex his uerbis quæ proponerentur, libertatem adimi potius quàm dari. *Alia ſpecies eſt: Si libertas per uerbum præteriti temporis relinquatur. quæ ſpecies iure tantum militiæ approbatur l. 49. ff. de manumißis teſt.his uerbis:* Teſtamento militis ita manumiſſum: Samiam in libertate eſſe iuſsi, directam libertatem iure militiæ accepiſſe placuit. *Alia ſpecies eſt: Si ſeruum libertum alicuius eſſe uelit teſtator. quæ ſpecies proponitur l. 42.ff.de manumißis teſtam. his uerbis:* Si quis ita ſcripſerit: Illum illius libertum eſſe uolo, & ſeruus libertatem petere poteſt, & ille ut habeat libertum. *Concordat l. 41. in prin. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Thais ancilla mea, cum hæredi meo ſeruierit annis decem, uolo ſit liberta mea: quæritur cum libertam ſuam eſſe uoluerit, nec id hæres facere potuerit, nec directa purè data ſit libertas, an etiam poſt decem annos in ſeruitute remaneret? Scæuola reſpondit, nihil proponi cur non Thaidi. libertas debeatur. *Planè fallit hæc ſpecies in caſu, qui proponitur d.l.41.§.Lucius. cuius uerba uide J.ſpecie ultima. Alia ſpecies ſeu forma manumittendi teſtamento proponitur l.39. §. Paulus. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Paulus reſpondit, his uerbis: πιστεῦσόν μοι ξένη, ὅτι πᾶς χρήστης σοι ἀποδώσει

ἀποδώσει ὁ υἱός μου Μαρτιάλιος, καὶ σοὶ καὶ τοῖς παιδίοις σου (id est: Crede mihi Zoile, gratiam tibi referet filius meus Martialis. Imò non tibi solum, sed etiam filijs tuis) in plena uoluntate defuncti contineri, circa benefaciendum coniunctis personis, & Zoilum. quid si serui sunt? nihil tam gratum his præstari posse, quàm libertatem. Ideoque præsidem debere sequi uoluntatem defuncti. *Alia species proponitur & reprobatur l. 11. C. de fideicom. libertat. his uerbis:* Ex uerbo Commendo, testamento uel codicillis non uideri fideicommissariam libertatem relictā esse, authoritate iuris declaratur. *Concordat l. 41. § Lucius. ff. eod. tt. his uerbis:* Lucius Titius ita testamento cauit: Medicos tibi commendo illum & illum. In tuo iudicio erit, ut habeas bonos libertos & medicos. Quòd si ego libertatem eis dedissem, ueritus sum quod sorori meæ charissimæ fecerunt medici, serui eius manumissi ab ea, qui salario expleto reliquerunt eam: quæro an fideicommissaria libertas suprascriptis competere potest? Scæuola respondit, secundum ea quæ proponerentur, non necessitatem hæredibus impositam, sed arbitrium remissum. *Hæc de quadragesima quinta exceptione, deque formis relinquendæ libertatis.*

XLVI. EXCEPTIO: *Nisi non ab hærede, sed à legatario libertas sit relicta. Hæc exceptio reprobatur l. 12. §. 1. ff. de fideicom. libert. his uerbis:* Et legatarius non minus quàm hæres rogari potest seruum manumittere: & si ante manumissionem decesserit, successores eius debent manumittere. *Concordat Inst. de singulis rebus per fideicom. § libertas. cuius uerba uide s. cap. prox. except. 11. repl. 1. in prin.*

XLVII. EXCEPTIO: *Nisi error in manumittendo uel in libertate relinquenda interuenerit. Hæc exceptio reprobatur l. 4. §. quoties. ff. de manumiss. uindicta, his uerbis:* Quoties manumittit seruum dominus, quamuis existimet alienum esse eum, nihilominus uerum est uoluntate domini seruum esse manumissum, & ideo liber erit. Et ex contrario, si se Stichus non putaret manumittentis esse: nihilominus libertatem contingere. Plus enim in re est, quàm in existimatione, & utroq; casu uerum est Stichum uoluntate domini manumissum esse. Idemq; iuris est, etsi dominus & seruus in eo errore essent, ut neq; ille dominum se, nec hic se seruū eius esse putaret. *Concordat l. 54. in prin. ff. de manumiss. test. his uerbis:* Qui habebat seruū Cratinum, testamento ita cauit: Seruus meus Cratistus liber esto: quæro an seruus Cratinus ad libertatem peruenire possit, cum testator seruum Cratistū non habeat, sed hūc solum Cratinum? Scæuola respondit, nihil obesse quòd in syllaba errasset. *Concordat item l. 39. in prin. ff. de fideicom. libert. cuius uerba uide s. cap. prox. except. 11. repl. 1. dupl. 7.*

XLVIII. EXCEPTIO: *Nisi in fraudē creditorum dominus seruos suos manumisit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt s. cap. 5. except. 6.*

XLIX. EXCEPTIO: *Nisi dominus coactus seruum manumiserit. Hæc exceptio approbatur l. 17. in prin. ff. qui & à quib. manumissi, his uerbis:* Si priuatus coactus à populo manumiserit: quamuis uoluntatem accommodauerit, tamen non erit liber. nam & diuus Marcus prohibuit ex acclamatione populi manumittere. *Concordat l. 9. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Ille seruus liber non erit, qui coëgerit ut eū dominus manumittat, & ille perterritus scripserit liberum esse eum. *Concordat itē l. 3. C. qui manumitt. non poss. cuius uerba uide s. except. 43. repl. 7.*

L. EXCEPTIO: *Nisi non manumittendi animo factum sit. Hæc exceptio approbatur l. 10. C. de liberali causa, his uerbis:* Sicut semel præstitā libertatem reuocari non licet: sic per ea quę non manumittendi causa domini cū seruis proprijs agunt, nihil sibi detrahunt. *Huius exemplum proponitur l. 24. §. sed etsi ita. ff. de fideicommiss. libertatib. cuius uerba uide s. exc. 45. in prin. Aliud exemplum proponitur l. 17. §. 1. ff. qui et à quib. manumissi, his uerbis:* Non fit liber, si mentitus dominus, ne à magistratibus castigaretur, dixit esse liberum. non enim fuit uoluntas manumittendi.

LI. EXCEPTIO: *Nisi seruus ob id, ut quæstio de eo haberetur, uel ut crimini subtraheretur, sit manumissus: uel nisi seruus, de quo quæstio habenda est, manumittatur. Hæc exceptio approbatur l. 8. §. fin. ff. de manumissionib. his uerbis:* Ne illos quidem ad iustam libertatem peruenire diuus Hadrianus rescripsit, qui ideo manumissi sunt, ut crimini subtrahantur. *Concordat l. 12. in prin. ff. qui & à quib. manumissi, his uerbis:* Prospexit legislator, ne mācipia per manumissionem quæstioni subducantur, idcircoq; prohibuit ea manumitti: certumq; diē pręstituit, intra quem manumittere nō liceat. Ipsa igitur quę diuertit, omnes omnino seruos suos manumittere uel alienare prohibetur: quia ita uerba faciūt, ut ne eum quidem seruum, qui extra ministeriū eius mulieris fuit, uel in agro, uel in prouincia possit manumittere uel alienare: quod quidē perquàm durum est: sed ita lex scripta est. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc esse uidetur: Nisi seruus in ministerio mulieris, in quam torquēdus est, non fuerit. Hæc replicatio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Quia ita uerba faciunt, ut ne eum quidem seruum, &c. *Secunda replicatio*

plicatio eſt: Niſi mulier adultera, in quam ſeruus torquendus eſt, poſt commiſſum demum adulterium, uel poſt factum diuortium, ſeruum comparauerit. Et hæc replicatio reprobatur d. l. 12. §. ſed etſi poſt, his uerbis: Sed etſi poſt diuortium ſeruum mulier parauit, aut alia ratione adquiſiuit: æquè (quod ad ueiba attinet) manumittere non poterit: & ita quoque Sextue Cæcilius adnotat. *Tertia replicatio eſt: Niſi nō mulieris, in quam torqueri debet, ſeruus ſit manumiſſus, ſed alterius. Hæc replicatio ipſo quidem iure ſubſiſtit: uerùm eius duplicatio hæc eſt, Niſi ſeruus in uſum & miniſterium mulieris à domino fuerit conceſſus. quæ duplicatio approbatur d. l. 12. §. pater. cum ſequentibus, his uerbis:* Pater uerò, in cuius poteſtate filia fuerit, ea tantum mancipia prohibetur manumittere alienareúe, quæ in uſum filiæ fuerunt tributa. Matrem quoque prohibuit manumittere, alienareúe ea mancipia, quæ in miniſterium filiæ conceſſerat. Sed & auum & auiam prohibuit manumittere: cum horum quoque mancipia quæſtioni poſtulari poſſe lex uoluerit. *Quarta replicatio eſt: Niſi poſt ſexageſimum diem à tempore diuortij numerandum, ſeruus ſit manumiſſus. Hæc replicatio approbatur l. 13. ff. d. tt. qui & à quib. manumiſſi, his uerbis:* Quòd ſi ultra ſexageſimum diem manumiſerit, ſeruus ſtatim liber erit. *Concordat l. 12. §. Sextus. ff. d. tt. his uerbis:* Sextus Cæcilius rectè ait, anguſtiſsimum tempus legem præſtituiſſe alienandis, manumittendisúe ſeruis. finge (inquit) ream adulterij poſtulatam intra ſexageſimum diem. quæ cognitio tam facilè poterit adulterij expediri, ut intra ſexageſimum diem finiatur? & tamen licere mulieri (quamuis poſtulatæ adulterij) ſeruum ſuſpectum in adulterio uel quæſtioni neceſſarium (quod ad uerba legis attinet) manumittere. *Planè huius replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi cœpta cognitione ſeruus quæſtioni fuerit deſtinatus. quæ duplicatio approbatur d. §. Sextus, his uerbis:* Sanè in hunc caſum ſubueniendum eſt, ut deſtinati ſerui, quaſi conſcij, uel quaſi nocentes non debeant manumitti ante finitam cognitionem: cum pater mulieris, uel mater ſi intra ſexageſimum diem decedat, ex his ſeruis, quos in miniſterium filiæ dederint, neque manumittere, neque alienare poterunt. *Quinta replicatio eſt: Niſi pater materue mulieris moritura, ſeruo libertatem relinquat. Hæc replicatio reprobatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Cum pater mulieris, uel mater, &c. *Sexta replicatio eſt: Niſi maritus mulieris accuſator deceſſerit. Et hæc replicatio reprobatur l. 14. in prin. ff. d. tt. his uerbis:* Sed ſi maritus intra ſexageſimum diem deceſſerit: an manumittere uel alienare iam poſsit ſupraſcriptas perſonas, uideamus? & non puto poſſe, quamuis accuſari mulier deſinat à marito, cum pater accuſa te poſsit. *Septima replicatio eſt: Niſi non maritus à muliere, ſed contrà mulier à marito diuerterit. Hæc replicatio reprobatur d. l. 14. §. 1. his uerbis:* Et ſimpliciter lex quidem mulierem prohibuit intra ſexageſimum diem diuortij manumittere. Siue autem diuertit, ſiue repudio dimiſſa ſit: manumiſsio impedietur. *Octaua replicatio eſt: Niſi morte mariti, uel deportatione, uel alia ſimili pœna non diuortio, matrimonium ſit ſolutum. Hæc replicatio approbatur d. l. 14. §. ſed ſi morte, his uerbis:* Sed ſi morte mariti ſolutum ſit matrimonium, uel aliqua pœna eius: manumiſsio non impedietur. *Nona replicatio eſt: Niſi bona gratia ſolutum ſit matrimonium. Hæc replicatio approbatur ibidem his uerbis:* Sed etſi bona gratia finierit matrimonium: dicetur manumiſſionem uel alienationem non impediri. *Decima replicatio eſt: Niſi adhuc conſtante matrimonio ſeruus manumittatur. Hæc replicatio ipſo quidem iure ſubſiſtit: uerùm eius duplicatio hæc eſt, Niſi in fraudem legis manumiſsio ſit facta. quæ duplicatio approbatur d. l. 14. §. penult. his uerbis:* Sed etſi conſtante matrimonio, dum mulier diuortium cogitat, manumittat uel alienet, & dilucidis probationibus fuerit adprobatum: quaſi in fraudem legis hoc factum ſit, non debet alienatio ualere, uel manumiſſio. *Vndecima replicatio ſumpta ex genere alienationis reprobatur d. l. 14. §. fin. his uerbis:* Alienationem omnem omnino accipere debemus.

LII. EXCEPTIO: *Niſi mortis cauſa manumiſsio ſit facta. Hæc exceptio reprobatur l. 15. in prin. ff. de manumiſsionib. cuius uerba uide ſ. cap. prox. except. 3.*

LIII. EXCEPTIO: *Niſi non gratis, ſed accepta pecunia manumiſſus ſit. Hæc exceptio reprobatur l. 33. C. de liberali cauſa, his uerbis:* Licet accepta pecunia dominus te manumiſit: tamen tributa libertas reſcindi non potuit.

LIIII. EXCEPTIO: *Niſi non coram tribunali, ſed in tranſitu manumiſsio ſit facta. Reprobatur hæc exceptio Inſt. de libertinis. §. ſerui, his uerbis:* Serui autem à dominis ſemper manumitti ſolent, adeò ut uel in tranſitu manumittantur: ueluti cum prætor, aut præſes, aut proconſul in balneum, uel in theatrum eunt. *Concordat l. 7. ff. de manumiſs. uindicta, his uerbis:* Non eſt omnino neceſſe pro tribunali manumittere. Itaq; plerunq; in tranſitu ſerui manumitti ſolent: cum aut lauandi, aut geſtandi, aut ludorum gratia prodierit prætor, aut proconſul, legatusúe Cæſaris. *Concordat l. 8. ff. eod. tt. his uerbis:* Ego cum in uilla cum prætore fuiſſem, paſ-

ſus

sus sum apud eum manumitti, etsi lictoris præsentia non esset.

LV. EXCEPTIO: *Nisi emptor serui nondum soluto precio, eum manumiserit. Hæc exceptio re probatur l.18.§.quæsitum.ff.de liberali causa, his uerbis:* Quæsitum est, an emptor seruo rectè libertatem dederit nondum precio soluto? Paulus respondit, seruum quem uenditor emptori tradidit, si ei pro precio satisfactum sit: & nondum precio soluto in bonis 10 emptoris esse cœpisse.

LVI. EXCEPTIO: *Nisi in testamento in iusto, rupto uel irrito effecto, libertas sit relicta, uel in irritis codicillis. Hæc exceptio approbatur l.23. in prin.ff.de manumiß.test.his uerbis:* Testamento manumissus, ita demum sit liber, si testamẽtum ualeat, & ex eo adita sit hæreditas: uel si quia omissa causa testamenti, ab intestato possideat hæreditatem. *Concordat l.24.§. ex testamento. ff.de fideicommiß. hæredit.his uerbis:* 20 Ex testamẽto quod adgnationes posthumę ruptum est, neq; directas libertates competere, neq; fideicommissarias deberi, quas nõ à legitimis quoq; hæredibus paterfamiliàs reliquerit, satis constat. *Concordat item l.11.C.de testam.manumiß. his uerbis:* Si iure nõ subsistit testamentum: in hoc nec libertates (cum non fuisse adiectum, ut pro codicillis scriptum ualeret proponas) rectè datas constabit. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc* 30 *est: Nisi ab intestato quoq; libertas sit relicta. Hæc replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Cũ non fuisse adiectũ, ut pro codicillis scriptũ ualeret proponas. *Concordat d.§.ex testamento uerbis superius propositis hisce:* Quas non à legitimis quoq; hæredibus paterfamiliàs reliquerit. *Secunda replicatio est: Nisi hæreditas ab intestato ad eos, à quibus libertas relicta est, peruenerit. Hæc replicatio reprobatur l.47.in prin.ff.de fideicom.hæreditat.his uerbis:* Si pater duos filios 40 hæredes instituerit, & adgnatione posthumi ruptum testamentũ fuerit: quamuis hæreditas pro duabus partibus ad eos pertineat, tamen fideicommissæ libertates præstari non debent, sicuti nec legata quidem aut fideicommissa præstare coguntur. *Planè admittitur replicatio proposita primum, si quis omissa causa testamenti iusti, ab intestato hæreditatẽ adierit. quæ distinctio approbatur uerbis l.23. in prin. ff. de manumiß.test.paulo superius propositis hisce:* Vel 50 si quis omissa causa testamẽti, ab intestato possideat hæreditatem. *Deinde admittitur replicatio proposita, si filij testamento imperfecto extitute, ab intestato succedentes, alumnam patris testatoris manumittere fuerint rogati. quæ distinctio approbatur l.18.ff.de fideicom.libert.his uerbis:* In testamento quod perfectum non erat, alumnæ suæ libertatem & fideicommissa dedit. Cũ omnia ueluti ab intestato filij egissent: quæ sijt Imp. an ex causa fideicommissi manumissa fuisset? & interlocutus est, etsi nihil ab intestato patet petijsset: pios tamẽ filios debuisse manumittere eam, quam pater dilexisset. Pronunciauit igitur rectè eam manumissam, &c. *Tertia replicatio est: Nisi serui ex iniusto testamento manumißi, per quinquennium in libertate fuerint morati. Hæc replicatio approbatur l. 29.ff.de manumiß.test.his uerbis:* Vxorem prægnantem repudiauerat, & aliam duxerat, prior enixa filium exposuit: hic sublatus, ab alio educatus, nomine patris uocitatus, usque ad uitæ tempus patris, tam ab eo, quã à matre, an in uiuorum numero esset, ignorabatur: mortuo patre, testamentoq; eius, quo filius neq; exhæredatus neq; institutus fuit, recitato, filius & à matre, & ab auia paterna agnitus, hæreditatem patris ab intestato quasi legitimus possidet: quæsitum est, hi qui in testamento libertatem acceperunt, utrum liberi, an serui sint? Scæuola respondit, filiũ quidem nihil præiudicij passum fuisse, si patet eũ ignorauit. Et ideo cũ in potestate ignorantis patris esset, testamentum nõ ualere. Serui autem manumissi, si per quinquennium in libertate morati sunt: semel datam libertatem infirmari, cõtrarium studium fauori libertatis est. *Quarta replicatio est: Nisi libertas per errorem præstita sit, uitio testamenti nondum apparente. tunc enim quamuis testamentum rescindatur, uel falsum pronuncietur, non reuocatur libertas, sed pro singulis manumißis uiginti solidi sunt soluendi. quæ replicatio approbatur l.47.ff.d.tit.his uerbis:* Cum ex falsis codicillis per errorem libertas, licet non debita præstita tamẽ ab hęrede fuisset, uiginti solidos à singulis hominibus inferendos esse hęredi, princeps constituit. Sed etsi conditionis implendæ gratia seruũ institutus manumisetit, ac postea filius de inofficioso agendo obtinuerit, uel testamentum falsum fuerit pronunciatum: consequens erit idem & in hac specie fieri, quod in falsis codicillis constitutum est. *Concordat l.2.C.de fideicommiß. libertat.his uerbis:* Quamuis codicilli quibus auũculo defunctæ legatus esse uideris, falsi pronunciati sunt: tamẽ si ante motam criminis quæstionẽ iustam libertatem ex à legatario consecutus, posterior euentus non infirmat ita datam libertatem. Planè secundum diui Hadriani constitutionẽ datur hæredi uiginti aureorum repetitio. *Concordat item l.23.§.cum ex.ff.de iure patronatus, his uerbis:* Cum ex falsis codicillis, qui ueri aliquo tẽpore crediti sunt, hæres ignorans quasi ex fideicommisso libertatem seruis præstitisset: rescriptũ est à diuo Hadriano, liberos quidem eos esse, sed æstimationem sui præstare debere. Et hos libertos manumissoria

esse rectè probatur, quia saluum est etiam in his libertis ius patroni. *Quinta replicatio est: Nisi hæres codicillos irritos, in quibus libertas relicta est, ratos habet, libertatem ex ijs præstiterit. Hæc replicatio approbatur l. 30. §. fin. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Quanquam ex irritis codicillis libertates non debentur: attamen si hæres hos codicillos ratos habeat, & ex hie quædam præstiterit, & seruos præstandæ fideicommissæ libertatis gratia in libertate morari uoluerit: ad iustam libertatem eos peruenisse, rescripto Imperatoris nostri & diui patris eius declaratur.

LVII. EXCEPTIO: *Nisi in codicillis testamento non confirmatis libertas sit relicta. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit, uerum eius replicatio hæc est: Nisi fideicommissaria libertas ab intestato codicillis sit relicta. quæ replicatio approbatur l. 43. ff. de manumiß. test. cuius uerba uide 5. exception. 43. repl. 5.*

LVIII. EXCEPTIO: *Nisi in codicillis à testatore minore uiginti annis confirmatis, libertas sit relicta. Hæc exceptio reprobatur l. 1. C. de testam. manumiß. his uerbis:* Si codicillos maior uiginti annis fecisset, confirmationis tempus libertati non nocere certum est: nec enim potestas iuris, sed iudicij consideratur.

LIX. EXCEPTIO: *Nisi ad tempus libertas sit relicta. Hæc exceptio approbatur l. 32. ff. de manumiß. test. his uerbis:* Libertas ad tempus dari non potest. *Planè tempus adiectum hoc casu non uiciat libertatis dationem, sed pro non scripto habetur. quod approbatur ibidem lege sequente, his uerbis:* Ideoq; si ita scriptum sit, Stichus usq; ad annos decem liber esto: temporis adiectio est superuacua. *Vel si ita libertas relicta sit, Ad annum liber esto: accipi debet ita, Post annum liber esto. Quod approbatur l. 18. §. sed multo magis. ff. eod. tit. cuius uerba uide J. prox. Concordat l. 41. §. hærede. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide J. cap prox. quæst. 10. reg. 5.*

LX. EXCEPTIO: *Nisi ex die uel sub conditione libertas data sit. Hæc exceptio reprobatur l. 23. §. testamento. ff. de manumiß. test. cuius uerba uide J. cap. 10. quæst. 10. reg. 4. Concordat l. 7. §. fin. ff. de donat. inter uirum & uxorem. cuius uerba uide in Comment. donationum, cap. 8. except. 20. Concordat item l. 18. §. hæc conditio. ff. de manumiß. testam. his uerbis:* Hæc conditio, Cum moriar, liber esto: uitæ tempus amplectitur, & idcirco inutilis esse uidetur. Sed melius est uerba benignius interpretari, ut post mortem suá uideatur testator ei libertatem reliquisse. Sed multo magis hæc, Ad annú liber esto: ita accipi potest: uel, Post annú quàm moriar, liber esto. Et licet hoc modo accipiatur: Post annum quàm hoc testamentum factnm erit, liber esto: si euenerit ut intra annum testator decederet, inutilia non erit.

LXI. EXCEPTIO: *Nisi cum ex die libertas testamento esset relicta, dies uiuo testatore uenit. Hæc exceptio elici potest ex uerbis d. §. hæc conditio. iam propositis, præsertim hisce:* Post annum quàm hoc testamentum factum erit, liber esto: si euenerit ut intra annum testator decederet, inutilis non erit. Ergo si non intra annum testator decesserit, inutilis erit talis scriptura. *Planè huius exceptionis replicatio proponitur d. l. 18. in prin. cuius uerba uide J. cap. 9. except. 38.*

LXII. EXCEPTIO: *Nisi seruus post annos liber esse iussus sit, numero annorum non definito. Hæc exceptio reprobatur l. 17. §. fin. ff. de manumißis test. his uerbis:* Post annos indistinctè liber esse iussus, post biennium liber erit: idq; & fauor libertatis exigit, & uerba patiuntur: nisi aliud sensisse patremfamiliâs, manifestissimis rationibus is, à quo libertas relicta est, probauerit.

LXIII. EXCEPTIO: *Nisi in ultimum uitæ serui tempus libertas ei sit relicta. Hæc exceptio approbatur d. l. 17. in prin. his uerbis:* Libertas quæ in ultimum uitæ tempus confertur: ueluti, Cum Stichus morietur, liber esto: nullius momenti existimanda est. *Concordat l. ult. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Scio quosdam testatores efficere uolentes ne serui unquam ad libertatem perueniant, hactenus scribere solitos: Stichus cú morietur, liber esto. Sed & Iulianus ait, libertatem quæ in ultimum uitæ tempus conferatur, nullius momenti esse: cum testator impediendæ magis quàm dandæ libertatis gratia ita scripsisse intelligatur. Et ideo etiam si ita sit scriptum: Stichus si in Capitolium non ascenderit, liber esto: nullius momenti esse, si apparet, in ultimum uitæ tempus cóferri libertatem testatorem uoluisse, nec Mutianæ cautioni locum esse. Et si ita in testamento scriptum fuerit: Stichus si Capuã ierir, liber esto: aliter liberum non esse, quàm si Capuam ierit. *Concordat item l. 4. §. 1. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Non est statuliber, cui libertas in tam longum tempus collata est, ut eo tempore qui manumissus est, uiuere non possit: aut si tam difficilem, imò penè impossibilem conditionem adiecerit, ut alicundè ea libertas obtingere non possit: ueluti si hæredi mille dedisset, aut cum moreretur, liberum esse iussisset. Sic enim libertas inutiliter datur, & ita Iulianus scribit, quia nec animus dandæ libertatis est.

LXIIII. EXCEPTIO: *Nisi sub difficili*

cili uel penè impoßibili conditione libertas sit relicta: uel in tam longum tempus collata, quo seruus non est ucturus. Hæc exceptio approbatur uerbis d.l. 4. §.1. iam propositis.

L X V. E X C E P T I O: *Nisi seruo libertas relicta sit sub hac conditione: Si eum hæres alienauerit. Quæ exceptio approbatur l. 39. ff. de manumiß. testamen. his uerbis:* Stichus seruus meus, si eum hæres alienauerit, liber esto: inutiliter dabitur libertas, cùm in id tempus differatur, quo alienus futurus sit: nec contrarium est quod statuliber, etiamsi uenierit, ex testamento libertatem consequitur: quippe utiliter libertas data facto hæredis non perimitur. At quid in legato eo modo dato dicemus? diuersum enim nulla dicetur ratione: nam inter libertatem & legatum (quantum ad hanc causam) nihil distat. Igitur nec si directò dabitur libertas, si hæredis mei esse desierit, liber esto: quia nullum casum utilem habet. *Ait Iurisconsultus:* Cum in id tempus differatur, quo alienus futurus sit. *Hæc est ratio propositæ exceptionis, de qua ratione dictum s. cap. prox. except. 11.*

L X V I. E X C E P T I O: *Nisi seruus hæredis liber esse iussus sit sub hac conditione, Si rē hæredi dederit. Hæc exceptio reprobatur l. 13. §. penult. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Seruus hæredis rem ipsius hæredis date iussus & liber esse, ad libertatem perueniet: quia potest testator & sine ulla dandi conditione hęredis seruum manumitti iubere.

L X V I I. E X C E P T I O: *Nisi sub hac conditione, Si codicillis seruum liberum esse non uetuero: libertas sit relicta. Hæc exceptio reprobatur l. 28. ff. de manumiß. testamen. his uerbis:* Stichus si codicillis eum non uetuero liberum esse, liber esto: sic est ac si diceret, Si in Capitoliũ non ascendero, liber esto: nam & hæres sic instirui potest.

L X V I I I. E X C E P T I O: *Nisi sub conditione non faciendi seruo libertas sit relicta. hoc enim casu uidetur datio libertatis inutilis, secundum ea quæ dicta sunt s. except. 63. quia hæc conditio non nisi mortuo seruo impleri uidetur. uerùm exceptio hæc reprobatur exemplo l. 17. §. 1. ff. de manumiß. testam. his uerbis:* Hæc scriptura, Stichus si Capitolium non ascenderit, liber esto: ita accipienda est, si cum primum potuerit, non ascenderit. isto enim modo perueniet Stichus ad libertatem, si facultate data ascendendi Capitolium abstinuerit. *Planè admittitur exceptio proposita, si testator ideo adiecerit huiusmodi conditionem, quòd libertatem in ultimum uitæ tempus uoluerit conferre. quæ distinctio approbatur l. ultim. §. & ideo etiam. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. d. except. 61.*

L X I X. E X C E P T I O: *Nisi libertas in arbitrium eius à quo relicta est, sit collata. hoc enim casu ad libertatem præstandam hæres non tenetur. quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 46. §. quod si ita. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Quod si ita scriptum sit, Si hęres uoluerit, non ualebit: sed ita demùm, si totum in uoluntate fecit hæredis, si ei libuerit. Cæterùm si arbitrium illi quasi bono uiro dedit: non dubitabimus quin libertas debeatur. nam & eam libertatem deberi placuit; Si tibi uidebitur peto ut manumittas. ita enim hoc accipiendum, Si tibi quasi bono uiro uidebitur. Nam & ita relictum, Si uoluntatem meam probaueris, puto deberi: quemadmodum, Si te meruerit, quasi uirum bonum: uel, Si te non offenderit, quasi uirum bonũ: uel, Si comprobaueris: uel, Si nõ reprobaueris: uel, Si dignum putaueris. Nam & cum quidam Græcis uerbis ita fideicommissum reliquisset: *τῷ δεῖνι ἐὰν δοκιμάσῃς, ἐλευθερίαν δοθῆναι βούλομαι.* id est: Illi si probaueris, libertaté dari uolo: à diuo Seuero rescriptum est, fideicommissum peti posse. *Concordat d.l. 46. §. quanquam. cuius uerba uide paulo inferius. item concordat l. 41. §. Lucius Titius. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. except. 45. in fine. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non in meram hæredis uoluntatem, sed in boni uiri arbitrium libertas sit collata. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis. Cui concordat d. l. 46. in prin. his uerbis:* Fideicommissaria libertas ita dari potest: Hæres si uolueris, fidei tuæ committo ut Stichum manumittas. quamuis nihil aliud in testamento, potest ualere ex nutu hæredis. *Hæc uerba interpretanda sunt per uerba eiusdem legis sequentia paulo superius ead. except. proposita.*

Secunda replicatio est: Nisi tempus tantum, quo libertas præstanda sit, in arbitrio hæredis sit positum. Hæc replicatio approbatur d. l. 46. §. quanquam, his uerbis: Quanquam autem in hæredis arbitrium conferri an debeatur, non posfit: quando tameu debeatur, conferri potest. *Concordat l. 17. ff. eod. tt. his uerbis* Claudius. Cum tibi uisum fuerit manumittere: utiliter datur fideicommissaria libertas.

Tertia replicatio est: Nisi cum in arbitrium alicuius hæredis libertas esset collata, is postea hæres non existat. Hæc replicatio approbatur per ea quæ proponuntur J. cap. 9. except. 38. repl. 21. Sed & plura de exceptione proposita uide in Comment. legatorum cap. 5. except. 78.

L X X. E X C E P T I O: *Nisi ita libertas sit relicta: Stichus si uoluerit, liber esto. Hæc exceptio reprobatur l. 46. §. 1. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Planè & ita: Si Stichus uoluerit, poterit ei libertas adscribi.

LXXI EXCEPTIO: *Nisi libertas in uoluntatem tertij sit collata. Hæc exceptio reprobatur d.l.46.§.sed etsi, his uerbis:* Sed etsi ita scriptum sit, Si Seius uoluerit, Stichum liberum esse uolo: mihi uidetur posse dici ualere libertatem, quia coudirio porius est: quemadmodum si mihi legatum essot, si Titius Capitolium ascenderit. *Plura de hac exceptione uide in Comment. legatorum, cap. 5. except. 78.*

DE EXCEPTIONIBVS ADuersus manumißionem, & libertatis dationem post eam contingentibus. Cap. VIII.

HActenus exceptiones aduersus manumißionẽ propositæ, ipsi manumißioni insunt, & statim ab initio eam inutilem reddunt: cuius generis plures licet uideri in Comment. legatorum & fideicommissorum. Sequuntur nunc alterius generis exceptiones, quæ post manumißionem demum, uel libertatis dationẽ accidunt, quæq; libertatis dationẽ ab initio utilẽ, postea irritã efficiunt. Cuius generis exceptiones permde ac præcedentes desumuntur partim ex persona manumissoris, uel eius qui libertatem reliquit, partim ex persona eius à quo libertas relicta est, partim ex persona manumißi, partim deniq; ex alijs huiusmodi locis & circumstantijs.

I. EXCEPTIO: *Nisi manumissor seruus postea sit pronunciatus. Hæc exceptio reprobatur l. 19. ff. qui & à quibus manu. cuius uerba uide s. cap. 5. except. 3 repl. 1.*

II. EXCEPTIO: *Nisi memoria testatoris libertatem relinquentis sit damnata. Hæc exceptio approbatur l.2. C. de testam. manumiß. his uerbis:* Ex testamento defuncti liberrates præstari nõ possunt, hæreditate non adita: uel si rei memoria propter crimen, quod morte non intercidit, damnara est.

III. EXCEPTIO: *Nisi is qui libertatem reliquit uel pactus est, uoluntatem mutauerit. Hæc exceptio approbatur l.15 ff. de manumißionibus, his uerbis:* Mortis causa seruum manumitti posse, non est dubitandum. Quod non ita intelligendum est, ut ita liber esse iubeatur, ut si conualuerit dominus, non fiat liber: sed quemadmodum si uindicta eum liberaret absolutè, scilicet quia moriturum se putet, mors eius expectabitur. Similiter & in hac specie in extremum tempus manumissoris uitæ cõfertur libertas: durante scilicet propter mortis causa tacitam conditionem uoluntare manumissoris: quemadmodum cũ rem ita tradiderit, ut moriente eo fieret accipientis: quæ ita demum alienatur, si donator in eadem permanserit uoluntate. *Concordat l. ult. in fine C. si mancipium ita fuerit alienatum, ut manu. cuius uerba uide j. except. 29. repl. 1. dupl. 2. item concordat l. 30. ff. mandati. item l. 3. ff. de seruis exportandis. cuius uerba uide j. repl. prox. item concordat l. 27. §. 1. ff. mandati, his uerbis:* Si seruum ea lege tibi tradidero, ut eũ post mortem meam manumitteres, constitit obligatio. Potest autem & in mea quoq; persona agendi causa interuenire: ueluti si pœnitentia acta, seruum recuperare uelim. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi is qui libertatem seruo excepit pactusúe est, uel reliquerit, sit mortuus. tunc enim facultas mutandæ uoluntatis ad hæredem non transit. quæ replicatio approbatur l. 3. ff. de seruis exportandis, hisce uerbis:* Si quis hac lege uenit, ut intra certum tempus manumittatur: etsi non sit manumissus, liber sit: si tamen is qui uendidit, in eadem uoluntate perseueret. hæredis enim uoluntatem non esse exquirendam. *Concordat l. 3. ff. qui sine manumiß. his uerbis:* Eum qui ita uenit ut intra tempus manumitteretur: cum dies præstandæ libertatis uenerit, uiuente uenditore, & perseuerante in eadem uoluntate, perinde haberi ac si ab eo, à quo debuit manumitti, manumissus esset. Mortuo autem uenditore, non esse hæredum eius uolũtatem explorandam diuus Marcus cum filio suo rescripsit. *Secunda replicatio est: Nisi seruus sit manumissus. tunc enim pœnitentiæ locus amplius non est. quæ replicatio approbatur l. 8. ff. de seruis exportandis, his uerbis:* Quæsitum est, si quis seruum proprium uendidisset, & ut manumitteretur intra certum tempus præcepisset, ac postea mutasset uoluntarem, & emptor nihilominus manumisisset: an aliquam actionem eo nomine haberet? Papinianus dixit, ex uendito actionem manumisso seruo, uel mutata uenditoris uoluntate, euanuisse. *Concordat l. 12. C. de operis libertorum. cuius uerba uide j. lib. proxim. cap. 4. reg. 15. Tertia replicatio est: Nisi cum dominus ita uendidisset seruum, ut intra certum tempus manumittatur, post tempus elapsum mutauerit uoluntatem. tunc enim quia ipso iure seruus liber effectus est, perinde ac si manumissus esset, pœnitentiæ amplius locus non est. quæ replicatio approbatur l. 1. ff. qui sine manumiß. his uerbis:* Si seruus uendirus est ut intra certum tempus manumittatur: etiamsi sine hærede decessisset & uenditor & emptor, seruo libertas competit: & hoc diuus Marcus rescripsit. Sed etsi mutauerit uoluntatem uenditor, nihilominus libertas competit.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi testator seruum, cui libertatem legauit, postea alienauerit. Hæc exceptio approbatur l. 35. ff. de manumiß. testamen. his uerbis:* Seruius existimabat, his posse seruis dari testamento directam libertatem, qui utroque tempore & quo testamentum factum est, & quo moritur, in testatoris fuerint

fuerint potestate: quæ sententia uera est. *Concordat Inst. de singulis rebus per fideicommiß. relictis. §. non alius, his uerbis:* Non alius ullus directò ex testamenro libertatem habere potest, quàm qui utroq; tempore testaroris fuerit, & quo faceret testamentum, & quo moreretur. *Huius exemplum est, si testator seruum, cui libertatem in testamento reliquit, postea alij legauit. quod exemplum proponitur in Comment. legatorum cap. 4. except. 63. repl. 5. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi seruus alienatus ante aditam hæreditatem rursus testatoris uel hæreditarius sit factus. quæ replicatio approbatur l. 58 ff d. tt. his uerbis:* Verum est, eum qui liber esse iussus est, alienatum à testatore, si ante aditam eius hæreditatem rursus hæreditarius fieret, mox adirerur hęceditas: ad libertatem peruenire.

V. EXCEPTIO: *Nisi testator seruum, cui libertatem reliquit, postea uinxit. Hæc exceptio approbatur l. 41. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Fideicommissaria libertas non debetur ei, quem postea uinxit dominus.

VI. EXCEPTIO: *Nisi hæreditas eius qui libertatem reliquit, fisco sit uindicata. Hæc exceptio reprobatur l. 11. §. fin. ff. d. tt. his uerbis:* Diuus Antoninus & Pertinax rescripserunt, hæreditate fisco uindicata; quoniam tacitè quis rogatus erat ei, qui capere non poterat, restituere hæreditatem: & directò, & per fideicommissum datas libertates deberi.

VII. EXCEPTIO: *Nisi hæreditas eius qui libertatem reliquit, ex testamento non sit adita. Hæc exceptio approbatur l. 23. in prin. ff. de manumißis testamen. cuius uerba uide ĩ. cap. proxim. except. 36. Concordat l. 2. C. de testamen. manumiß. cuius uerba uide paulo superius except. 2. Concordat l. 1. C. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Cum proponas, hęceditatem eius testatoris aditam non esse, à quo tibi fideicommissariam libertatem relictam dicis, & ab intestato alium quàm qui scriptus est, hæreditatem possedisse: si non à legitimo quoque hærede fideicommissaria libertas repetita est, nullo iure præstari ea ab eo qui rogatus non est, desideras. Planè si pecunia accepta hæredem institutum omisisse hæreditatem docueris: libertatem tibi præstare cogetuc. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi ab intestato quoque repetita libertas sit, & ab intestato adita. quæ replicatio elicitur ex uerbis iam propositis hisce:* Si non à legitimo quoque hærede fideicommissaria libertas reperita est. *De qua uide item ĩ. cap. proxim. except. 36. replic. 1. Secunda replicatio est: Nisi scriptus hæres accepta pecunia hæredibus ab intestato concesserit hæreditatem. quæ replicatio approbatur uerbis d. l. 1. iam propositis hisce:* Planè si pecunia accepta hæredem institutum omisisse hæreditatem docueris: libertatem tibi præstare cogetur. *Tertia replicatio est: Nisi scriptus hæres cum hærede ab intestato collusione facta, omiserit hæreditatem. quæ replicatio approbatur l. 12. C. de testamen. manumiß. his uerbis:* Si hæredes iure facto testamento solenniter adierinr hæredirstem, ex restamento libertas tibi quæsita, postea colludentibus tam scripris hæredibus, quàm ab inrestaro uindicantibus successionem, adimi non potuir. Quod si spontè repudiauerint sibi delaram successionem, omnia quę in testamento fuerant scripta; defecisse conuenir. Si uerò ut uos destaudacent hæcedes libertare, collusisse hos præses animaduertecit: secundum hęc quæ diuus Pius Antoninus constituit, libertaribus consuli pcouidebit. *Quarta replicatio est: Nisi hæres scriptus omissa causa testamenti ab intestato poßideat hæreditatem. Hæc replicatio approbatur per ea quæ dicta sunt in Comment. legatorum cap. 14. Quinta replicatio est: Nisi necessarius hæres institutus, repudiauerit hæreditatem. quæ replicatio approbatur l. 34. ff. de manumiß. testamen. his uerbis:* Sciendum est necessariò hæcede existẽte, quamuis se abstineat, tamen libecrates competere: si modò non in fraudem Aeliæ Santiæ datæ fuerint. *Sexta replicatio est: Nisi institutus à quo seruo libertas simul & hæreditas per fideicommissum est relicta, antequam adiret hæreditatem, decesserit. Hæc replicatio approbatur l. 42. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Antoninus Pius Augustus noster, quo militum suorum per omnia rata esset supcema uoluntas: cum & institutus & substitutus in continenti priusquam adicent hæreditatem; decessissent: eos quibus ab his & libertas & hæreditas à milite per fideicommissum data erat, perinde libecos & hæredes, &c. *Septima replicatio est: Nisi quis bona defuncti libertatis conseruandæ gratia petat sibi addici. Hæc replicatio approbatur Instit. de eo cui libertatis causa bona addicuntur. in prin. his uerbis:* Accessit nouus casus successionis ex constitutione diuĩ Marci Nam si ij qui libertstem acceperunt à domino in restamenro, ex quo non aditur hæreditss, uelint bona sibi addici libertatum conseruandarum causa, audiuntur. Et ita diui Marci rescripto ad Pompilium Rufum continetuc. Verba rescripti ita se habent: Si Verginio Valenti, qui restamento suo libertatem quibusdam adscripsit, nemine successore ab intestato existenre, in ea causa bona eius esse cœperunt, ut uenire debeant: is, cuius de ea re notio est, aditus cationem desiderij tui habebit, ut libertatum tam earum quæ directò, quàm earum quæ per speciem fideicommissi relictæ

relictæ sunt, tuendarum gratia addicantur tibi: si idoneè creditoribus caueris de solido, quod cuique debetur, soluendo. Et ij quidem quibus directa libertas data est, perinde liberi erunt, ac si hæreditas adita esset. Ii autem, quos hæres manumittere rogatus est, à te libertatem consequentur: ita, ut si non alia conditione uelis tibi bona addici, quàm ut ij etiam qui directò libertatem acceperunt, tui liberti fiant. Nam huic etiam uoluntati tuæ, si ij, quorum de statu agitur, consentiant, authoritatem nostram accommodamus. Et ne huius rescriptionis nostræ emolumentū alia ratione irritum fiat: si fiscus bona agnoscere uoluerit, & ij, qui rebus nostris attendūt, sciant commodo pecuniario præferendam esse libertatis causam: & ita bona cogenda, ut libertas ijs salua sit, qui eam adipisci potuerunt, ac si hæreditas ex testamēto adita esset. Hoc rescripto subuentum est & libertatibus, & defunctis, ne bona eorum à creditoribus possideantur & ueneant. Certè si fuerint hac de causa bona addicta, cessat bonorum uenditio: existit enim defuncti defensor, & quidē idoneus, qui de solido creditoribus cauet. *Concordat l.6.C.de testam. manumiss. his uerbis:* Si hæreditas eius, à quo testamento dicis te esse manumissum, ob æs alienum spernitur ab hæredibus: conseruandæ libertatis gratia non iniusta ratio ne creditoribus hæreditarijs satis offerens, iudicium testatoris obseruari tibi postulabis: maximè cum id etiam à diuo Marco consultissimo principe sit constitutū: quod in extraneis quoq; persona obseruari oportet. *Ait Imp. Marcus:* Nemine successore ab intestato existente. *Ex his uerbis elicitur prima propositæ replicationis duplicatio, hæc scilicet: Nisi ab intestato hæredes hæreditatem agnoscant. Cui concordat Inst. cod. tt. §. in primis. ibi: tunc enim, his uerbis:* Tunc constitutioni locum esse uerba ostendunt, cum nemo successor ab intestato existat. *Secunda duplicatio est: Nisi incertum sit utrum hæres extiturus sit, hec' nc. Hæc duplicatio approbatur Inst. cod. tt. §. in primis. in fine, his uerbis:* Quamdiu incertum erit utrum existat hæres, an non, cessabit constitutio. Si uerò certum esse cœperit neminem existere, tunc erit constitutioni locus. *Concordat l. 4. in prin. ff. de fideicommiss. libertat. his uerbis:* Quamdiu incertum est utrum existat successor, an non, cessabit constitutio. Cum certum esse cœperit, tunc erit constitutioni locus. *Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi is abstinuerit se hæreditate, qui in integrum restitui potest. tunc enim quamuis incertum sit, hæres extiturus sit nec' ne: tamen constitutioni est locus. quæ triplicatio approbatur d. l. 4. §. 1. his uerbis:* Si is qui in integrum restitui potest, abstinuerit se hæreditate: an quamdiu poterit in integrū restitui, existimamus constitutionem cessare? quia non est certum ab intestato neminem successorem extare? est tamen uerius admittendam constitutionem. Quid ergo si post addictionem libertatum conseruandarum causa factam in integrum sit restitutus? utiq; non erit dicēdum reuocari libertates, quæ semel competierunt. *Concordat Inst. de eo cui libertatis. §. si is qui, his uerbis:* Si is qui in integrum restitui potest, abstinuerit hæreditate: an quamuis potest in integrum restitui, possit admitti constitutio, & bonorum addictio fieri? Quid ergo si post addictionem libertatum conseruandarum causa factam, in integrum sit restitutus? Vtiq; non erit dicēdum reuocari libertates: quia semel competierunt. *Tertia propositæ replicationis duplicatio est: Nisi cæteris hæredibus repudiantibus, fiscus bona agnouerit. Hæc duplicatio reprobatur Inst. d. tt. §. & ne huius. cuius uerba uide 3. ead. repl. in prin. Concordat d. l. 4. §. eadem, his uerbis:* Eadem constitutio prospexit, ut si fiscus bona admiserit, æquè libertates competant. Ergo siue iaceant bona fisco spernente, siue agnouerit: constitutio locum habet. Cæterùm si alia ratione agnoscat, paret cessare debere constitutionem. Quare etsi qua ducis legionis bona delata sunt, idem erit probandum. *Ait Iurisconsultus:* Cæterùm si alia ratione agnoscat, paret cessare debere constitutionem. *Hisce uerbis introducitur distinctio, sub qua duplicatio propositæ approbatur, hæc scilicet: Nisi non ob id quod hæres scriptus nolit hæres esse, sed ob aliam causam bona defuncti iacentia fiscus agnoscat. tunc enim propositæ replicationi locus non est. Cui concordat l. 50. in prin. ff. de manumissis test. his uerbis:* Quòd diuo Marco pro libertatibus conseruandis placuit, locum habet irrito testamento facto, si bona uendita sint. Alioquin uacantibus bonis fisco uindicatis, non habere constitutionem locum, apertè cauetur. *Sed & secundò admittitur duplicatio proposita, si in fraudem creditorum libertas relicta sit, eiusq; bona à fisco sint agnita. quæ distinctio approbatur l. 4. §. si in fraudem. ibi: certè si fiscus. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide 3. dupl. 5.*

Quarta duplicatio est: Nisi ex alia causa, quàm quod hæres institutus, hæreditatem repudiauerit, bona defuncti iaceant. Hæc duplicatio approbatur per ea quæ proposita sunt paulo superius dupl. proxim. distinct. 1.

Quinta duplicatio est: Nisi is qui soluendo non est, in fraudem creditorum libertates reliquerit. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 4. §. si in fraudem, his uerbis: Si in fraudem creditorum libertas data sit ab eo qui mortis tēpore soluendo nō est: an competat?

competat? & siquidē fiscus bona non agnouerit: fortè competet libertas, quia solidum creditori offertur. Atquin si hæreditas adita fuerit, non competet. Certè si fiscus agnouerit hæreditatem, facilius probabitur cessare libertatem: nisi quis uerba constitutionis secutus, dixerit ipsum sibi imputare debere, qui addici sibi hac conditione bona uoluerit, ut libertates competant. Si quis autem exemplū aditæ hæreditatis fuerit secutus, directæ libertates nō competent, si consilium & euentus fuerit fraudandorū creditorū: nec fideicōmissæ præstabuntur, si euentu fraudantur creditores. *Ait Iurisconsultus*: Certè si fiscus agnouerit hæreditatem, facilius probabitur cessare libertatem. *Hisce & uerbis sequentibus conditio sub qua proposita duplicatio approbatur, proponitur, hæc scilicet: Nisi fiscus bona eius qui in fraudem creditorum libertates reliquit, agnouerit. Sexta duplicatio est: Nisi minor uiginti annis libertatem reliquerit. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 4. §. item si minor. cuius uerba uide s̄. cap. 5. except. 5. repl. 14. Septima duplicatio est: Nisi non testamento, sed ab intestato libertates sint relictæ. Hæc duplicatio reprobatur Inst. de eo cui libertatis causa. §. in primis, hisce uerbis:* In primis hoc rescriptum toties locum habet, quoties testamento libertates datæ sunt. Quid ergo si quis intestatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita sit ab intestato hæreditas: an fauor cōstitutionis debebit locum habere? Certè si intestatus decesserit, & codicillis dederit libertatem, competere eam nemini dubiū est. *Concordat l. 2. ff. de fideicom. libertat. his uerbis* Si quis intestatus decedens, codicillis dedit libertatem, neque adita est ab intestato hæreditas: fauor constitutionis diui Marci debet locum habere & hoc casu: quæ iubet libertatem competere seruo, & bona ei addici, si idoneè creditoribus cauerit de solido quod cuiq; debetur, soluendo. *Octaua duplicatio est: Nisi non proprio, sed alieno seruo libertas sit relicta. Hæc duplicatio reprobatur l. 4. §. si alienos. ff. d. tt. his uerbis:* Si alienos seruos rogauerit hæredem manumittere: utrum dicimus constitutionem locum habere, an uerò cessabit constitutio? & magis est ut locus sit constitutioni. addictis enim bonis, redimere & præstare libertatem cogitur à prætore. *Nona duplicatio est: Nisi non hæres, sed legatarius rogatus sit manumittere. Hæc duplicatio itidem reprobatur d. l. 4. §. si non hæres his uerbis:* Si non hæres, sed legatarius rogatus fuerit manumittere: nunquid cesset constitutio, quod legatis non debitis, nec libertates possunt deberi? magisq; est ut idem fauor sit. omnibus enim generaliter uoluit libertatem præstari, quibus competeret, si hæreditas adita fuisset. *Decima duplicatio est: Nisi non ultima uoluntate libertas sit relicta, sed inter uiuos ab eo qui soluendo non est, data. Hæc duplicatio reprobatur Inst. de eo cui libertatis causa. §. hæc constitutio. ibi: quid ergo. cuius uerba uide j. duplic. proxim. Vndecima duplicatio est: Nisi nulla omnino libertas sit relicta. Hæc duplicatio approbatur d. §. hæc constitutio, his uerbis:* Hæc constitutio libertatum tuendarum causa introducta est. Ergo si libertates nullæ sunt datæ, cessat hæc constitutio. Quid ergo si uiuus dederit libertates uel mortis causa, & ne de hoc quæratur utrum in fraudem creditorum, an non factum sit? idcirco uelint sibi addici bona: an audiendi sint? & magis est ut audiri debeant, etsi deficiant uerba constitutionis. *Duodecima duplicatio est: Nisi non purè, sed ex die uel sub conditione libertas sit relicta, nec dies uenerit, neq; conditio extiterit. quæ duplicatio approbatur sub conditione l. 4. §. si ex die. cum sequentibus. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Si ex die data sit libertas, an dies expectandus sit? & puto expectandum. Antè ergo non addicentur. Quid deinde si sub conditione data sit libertas? & siquidem aliquæ purè, aliquæ sub conditione: utique addici statim possunt. Si omnes sub conditione, quid consequens erit dicere? Vtrum expectandum est ut conditio existat: an uerò statim addicimus, & tūc demum competitura sit libertas, si extiterit conditio? quod magis erit probandum. Addictis itaq; bonis directæ libertates purè datæ, statim competunt: ex die, cum dies uenerit: conditionales, cum conditio extiterit. Nec erit ab re existimare etiam pendēte conditione libertatum (licet omnes sub conditione datæ sint) constitutionem locum habere. Vbi enim libertatis spes est; ibi dicendum est uel modica data occasione (quod sine damno creditorum futurum est) addictionem admittendam. *Decimatertia duplicatio est: Nisi hæres qui sese abstinuit; postea in integrum restituatur. Hæc duplicatio reprobatur per ea quæ dicta sunt s̄. dupl. 2. tripl. 1. Concordat l. 50. in fine. ff. de manumiß. testam. cuius uerba uide j. dupl. 15.*

Decimaquarta duplicatio est: Nisi bona sint uendita. Hæc duplicatio reprobatur sub conditione l. 15. in princ. C. de testam. manumiß. his uerbis: Cum constitutio diui Marci declaret, si quis condito testamento, uel sine testamento moriens, ut locus fiat ab intestato successioni, libertates reliquerit, nemo autem adire uelit defuncti hæreditatem, eo quòd suspecta esse uideatur, & fuerint libertates forsitan & sine scriptis fideicommissariæ relictæ: licere uel cuilibet extraneo, uel uni ex seruis, qui & ipse libertate donatus est; & pro

& pro sua periclitatur conditione, adire hę
roditatem sub hac conditione & satisdatio
ne, quòd & creditoribus omnibus satis fa-
ciat, & libertates imponat his quib. uoluit
testator: uariæ dubitationes ex hac consti-
tutione emerserunt. Nam si res hæredita-
riæ hærede minimè inuento uenierint, an
& post uenditionom earundem rerum pos
sibile sit uel seruum uel quemlibet alium a-
dire, & recuperare quidem ab emptoribus
res. satisfacere autẽ libertatibus & credito-
ribus quærebatur? Et licet diuus Seuerus se
mel rebus uenditis hoc non admisit, nobis
tamen Vlpiani sentẽtia admodum placuit
(maximè propter libertates ne depereant)
& post uenditionem rerum annale remedi
um dare diui Marci constitutioni, intra
quod & croditoribus omnibus satisfiat, &
emptores nihil noui patiãtur, qui annalem
sæpè sentiebãt rescissionem: & licere seruo
qui libertate donatus est, uel alij cuidã ex-
traneo, uel anre uenditionem rerum, uel
post uenditionom, intra annale tamen tem
pus adire hæreditatem, & res recuperare
prius satisdatione danda, ut tam libertati-
bus quàm creditoribus satisfiat. *Hisce uerbis
duplicatio proposita reprobatur, sub hac tamen con-
ditione: Si intra annum post bonorum uenditionẽ quis
bona libertatum conseruandarum causa petat sibi ad-
dici. Ergo duplicatio proposita admittitur, si post an-
num à uenditione bonorum numerandum quis bona
sibi addici petat: hoc enim casu audiendus amplius nõ
est. Decimaquinta duplicatio est: Nisi is qui bona sibi
addici petit, creditoribus hæreditarijs non idonei ca-
ueat de solido, quod illis debetur soluendo. quæ dupli-
catio approbatur uerbis d. l. 15. tam propositis hisce:*
Sub hac conditione & satisdatione, quod
& creditoribus omnibus satisfaciat, & li-
bertates imponat his quibus uoluit testa-
tor. *Item uerbis hisce:* Prius satisdatione dan
da, ut tam libertatibus quàm creditoribus
satisfiat. *Concordat Inst. de eo cui libertatis causa,
in prin. ibi:* Si idoneè creditorib. cauerit de so
lido, q^d^ cuiq; debetur soluẽdo. *cuius reliqua
uerba uide ṡ. ead. repl. in prin. itẽ cõcordat l. 50. §. ser-
uos. ff. de manumiss. testam. his uerbis:* Seruos testa
mento manumissos, ut bona suscipiantur,
iure cautionem offerre idoneam, non mi-
nus quàm cæteros defuncti libertos aut ex
traneos, diuus Marcus declarauit. Quod
beneficiũ minotibus annis hæredibus scri-
ptis auxilium bonis præstitum more solito
desiderantibus non aufertur. *Concordat item
l. 4. §. addici, cum sequentibus. ff. de fideicom. libert. his
uerbis:* Addici ita demum bona uoluit, si
idoneè creditoribus cautum fuerit de soli-
do, quod cuique debetur. Ergo cauendum
est idoneè. Quid est idoneè? satisdato utiq;,
aut pignoribus datis. Sed etsi ei fides habi-
ta fuerit promittenti sine satisdatione, ido
neè cautum uidebitur. Creditoribus au-
tem caueri quemadmodum debet: utrum
singulis, an uerò omnium nomine uni ab
ipsis creato? & oportet officio iudicis con-
stitui, conuenire creditores, unumq; crea-
re, cui caueatur omnium nomine. Illud ui-
dendũ est, an caueri debeat creditoribus,
& sic addici bona: an uerò sub conditione
hæc sunt addicenda, si fuerit cautum? & pu
to sic comprehondendum decreto, si om-
nia ex constitutione diui Marci facta sunt.
De solido utiq; sic accipiemus, de sorte &
usuris debitis. *Decimasexta duplicatio est: Nisi
non de solido quod debetur, sed de parte tantum is qui
bona sibi petit, addici creditoribus caueat. Hæc dupli-
catio ex iam dictis quidem constat: uerùm eius tripli-
catio hæc est, Nisi creditores consentiant. quæ tripli-
catio approbatur l. 15. §. sin autem libertas. C. de te-
stam. manumiss. his uerbis:* Si libertatibus qui-
dem omnibus satisfacere quis polliceatur,
creditoribus autem non in solidum, sed in
partem soluere creditum, illi autem huius-
modi pactionẽ admisorint: sancimus & in
huiusmodi casu cõsultissimi principis locũ
habere constitutionem, & eum omnibus
modis admittendum esse censemus: maxi-
mè cum ex uoluntate creditorum hæc in-
terponitur. Nolentibus etenim creditori-
bus, admitti talem pactionem nullo modo
concedimus. *Decimaseptima duplicatio est: Nisi
non de omnibus seruis, quibus libertas relicta est, ma-
numittendis caueat is qui bona sibi addici petit: uel nõ
omnes manumittat. Hæc duplicatio constat ex ijs quæ
proposita sunt ṡ. dupl. 15. in prin. Huius duplicationis
triplicatio prima hæc est: Nisi non omnes serui liberi
esse uelint. quæ triplicatio approbatur d. l. 15. §. sin ue-
rò quidem, his uerbis:* Sin uerò quidem ex ser-
uis libertatem amplexi fuerint, alij autem
censuerint esse respuendam: & in hunc ca-
sum extendenda est diui Marci oratio, &
proculdubio & in hac specie audiendus est
petitor hæreditatis: & maneat liberum ar-
bitrium seruorum, siue ad libertatem ueni-
re uolent, siue in seruitute manere. Licet e-
nim Romanam ciuitatem recusare nemini
seruorum licitum sit: tamen in hoc casu ne
propter quorundam indeuotionẽ alij ma-
neant in seruitute: uolentibus quidem om-
nibus seruis licere in libertatem peruenire,
nolentibus autem quibusdam uel recusan-
tibus, spontaneam seruitutem imminere
oportet: & quem patronum habere nõ fuè-
rint, dominum suum, & forsitan acerbum
sentiant. *Secunda triplicatio est: Nisi res hæredita-
riæ non sufficiant æri alieno soluendo. quæ triplicatio
approbatur d. l. 15. §. sin uerò non, his uerbis:* Sin uo
rò non omnes libertates adimplere pollici
tus fuerit, sed certum numerum seruorum

ex his

ex his qui ad libertatem uenire iure iussi sunt: melius est siquidem res hæreditariæ sufficiunt ad implendos creditores, etiam omnibus seruis dare libertatem, etsi hoc pollicitus non est. Sin autem deest in exsoluendis creditoribus: humanius est ut pauci saltem perueniant ad libertatem.

Decimaoctaua duplicatio est: Nisi non certiorato fisci præfecto bona sint addicta. Hæc duplicatio approbatur, simul & distinguitur l. 4. §. si bona. ff. de fideicomm. libertat. his uerbis: Si non certioratis præfectis ærario bona fuerunt libertatis conseruandæ causa addicta: uidendum est an constitutioni locus sit? & siquidem talia fuerunt, ut agnosci debuerint, addictio cessat: si uerò non fuerint, addictioni locus est.

Decimanona duplicatio est: Nisi ij quibus libertas relicta est, non fuerint præsentes. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 4. §. illud uideamus, his uerbis: Illud uideamus, utrum præsentes esse debeant qui libertatem acceperunt, an uerò non? & cum inuitis alijs possint bona propter libertatem addici, utique etiam absentibus quibusdam poterunt addici. Quid ergo si præsentes sint quidam, quidam absentes? uideamus an etiam absentibus competat libertas? & potest dici exemplo aditæ hæreditatis, competere libertatem etiam absentibus.

Vicesima duplicatio est: Nisi non is cui libertas relicta est, sed alius uel extraneus bona sibi addici petat. Hæc duplicatio reprobatur l. 15. §. penult. ibi: quod priuilegium. C. de test. manumiss. his uerbis: Hoc priuilegium damus non solum seruo, qui libertate donatus est: sed etiam ei cui nulla libertas relicta est, ut aliquid uenustum eueniat, ut per eum cui libertas relicta non est, alijs libertas imponatur. *Concordat d. l. 15. in prin. ibi: licere uel cuilibet. cuius uerba uide s. dupl. 14. item concordat l. 6. in fine. C. eod. tit. cuius uerba uide suprà ead. repl. 6. in prin. item concordat l. 50. § seruos. ff. de manumiss. testam. cuius uerba uide suprà dupl. 15.*

Vicesimaprima duplicatio est: Nisi ij quibus libertas relicta est, nondum sint manumissi. nam per solam bonorũ addictionẽ liberi non efficiũtur. Quæ duplicatio approbatur l. 4. §. hi qui fideicõ. ff. de fideic. libert. his uerbis: Hi qui fideicommissam libertatẽ acceperunt, non statim ubi bona addicta sunt, liberi sunt: sed fideicommissam libertatem possunt consequi, hoc est, manumittendi sunt ab eo cui addicta bona sunt. *Concordat inst. de eo cui libertatis causa. §. & ij quidem. cuius uerba uide suprà ead. repl. 6. in prin. Huius duplicationis triplicatio est: Nisi directa, non fideicommissaria libertas sit relicta. Quæ triplicatio approbatur, simul & distinguitur d. §. & ij quidem. Concordat d. l. 4. §. hi qui ad. cuius uerba uide paulo inferius effectu 2. Hactenus an bona libertatum cõseruandarũ addicenda sint, & an ijs addictis libertas competat ex eius testamento, cuius hæreditas non est adita, tractatum est. Nunc si plures bona libertatum conseruandarum causa sibi addici petant, quibus potissimum ea sint addicenda dispiciendum? Quæ quidem quæstio definitur l. 15. §. sed hoc quidem. C. de testam. manumiss. his uerbis*: Sancimus, si non unus ueniat hæreditatis petitor, sed plures, siquidem uno momento uterque, uel ampliores, omnibus detur licentia communiter hæreditatem adire: prius satisdatione ab omnibus danda, ut creditoribus & libertatibus satisfaciant. Sin autem per interualla temporum hoc fiat: qui primus uenit, habeat prærogatiuam, si etiam satisdationem præstare potest. Illo autem cessante hoc facere, alij gradatim secundum tempora petitionis succedant: & hoc intra annale tempus obseruetur. Sin autem uno pollicente quosdam liberos facere, non autem totos, alius emerserit satisdationem paratus idoneam præstare, quod omnibus creditoribus & omnibus libertatibus satisfaciat: æquissimũ est eum admitti, ut omnes libertates indistinctè celebrẽtur. Quod priuilegium damus non solum seruo, qui libertate donatus est, sed etiam ei cui nulla libertas relicta est: ut aliquid uenustum eueniat, ut per eum, cui relicta libertas nõ est, alijs libertas imponatur. Sed siquidem antequam prior hæreditarias res & libertatem accipiat, hoc eueniat: secundo petitori, uel tertio, uel deinceps amplíores libertates pollicentibus fieri locum censemus. Sin autẽ iam rebus seruò qui primus petijt hæreditatẽ, datis, & libertatibus ab eo quibusdam seruis hæreditarijs impositis, quidam seruus alius hæreditarius, uel quilibet extraneus hoc facere maluerit: licebit quidem hoc ei impetrare, & sub maioribus pollicitationibus & satisdationibus hæreditatem accipere. Sed prior in libertate petitor maneat, licet res ab eo distrahantur: & his omnibus intra annum (secundum quod dictum est) celebrandis, ex quo prior petitor iudicem adierit.

Restat ut uideamus qui sint addictionis propositæ effectus. Primus autem effectus est, quòd libertates competant perinde ac si hæreditas ab hærede instituto adita fuisset: de qua re in superioribus est dictum.

Secundus effectus est, quòd ius patronatus in ijs quibus libertas relicta est, competat ei cui bona sunt addicta. qui effectus approbatur, simul & distinguitur l. 4. §. hi qui ad. ff. de fideicommiss. libert. his uerbis: Hi qui ad libertatem peruenerũt quorum liberti fiant, constitutio ostendit, ut qui directam libertatem acceperunt, Orci-

ni fiunt liberti: nisi fortè is qui sibi addici bona desiderat, ita uelit addici, ut etiam hi qui directâ libertate acceperunt, ipsius liberti fiant. Qui autem uolunt ipsius liberti fieri, utrum manumittendi sunt ab eo: an uerò ipsa addictione hoc comprehendendum hac conditione sibi addici bona, ut hi etiam qui directam libertatem acceperũt, ipsius fiant liberti? & puto hoc esse probandum, ut ipsa addictione hoc comprehẽdatur, idque uerba constitutionis admittunt. *Concordat Inst. de eo cui libertatis causa. §. & ij quidem. cuius uerba uide ‡. repl. proposita 6. in prin.*

Tertius effectus. Tutela eorum quibus libertas relicta est, ad eum cui bona addicta sunt, pertinet. Qui effectus approbatur d. l. 4. §. cum autem, his uerbis: Cum autem seruus libertatem nactus est: utique etiam tutelam eius habebit, cui bona addicta sunt.

Quartus effectus. Bonis addictis, cessat bonorum uenditio. Qui effectus approbatur Inst. de eo cui libertatis. §. hoc rescripto. cuius uerba uide ‡. repl. proposita 6. in prin.

Quintus effectus. Bonis addictis, utilis actio creditoribus hæreditarijs aduersus eum, cui addicta sunt, competit. Qui effectus approbatur l. 3. ff. de fideicommiss. libertatibus, his uerbis: In quem etiam utiles actiones plerunque creditoribus cõpetunt. *Limitatur hoc quodammodo l. 4. §. penult. ff. eod. tit. his uerbis:* Videamus an cõueniri possit à creditoribus hæreditarijs actionibus: an uerò non nisi ex cautione, quam interposuit? magisque est ut non aliter conueniatur, quàm ex ea cautione, quam interposuit.

Sextus effectus. Bonis addictis, fiscus bona agnoscere amplius non potest. Qui effectus approbatur d. l. 4. § si bona, his uerbis: Si bona fuerint à fisco non agnita, eaque addicta libertatis cõseruandæ gratia: an possit fiscus postea agnoscere? & magis est, ne possit. *Huius effectus exceptio hæc est: Nisi non certioratis fisci præfectis bona sint addicta. Quæ exceptio approbatur ibidem uers. planè si non. cuius uerba uide paulo superius dupl. 18.*

Septimus effectus. Ius sepulchri competit ei, cui bona sunt addicta. Qui effectus approbatur d. l. 4. §. is autem, his uerbis: Is cui bona addicta sunt, bonorum possessori adsimilari debet: & secundum hoc & iura sepulchrorum poterit habere.

Octauus effectus. Bonis non uni, sed pluribus addictis, communio bonorum nascitur, eisq; iura competunt. Qui effectus approbatur d. l. 4. §. fin. his uerbis: Si duobus pluribusue addicta fuerint bona: & cõmunem rem, & communes libertos habebunt, & secum familiæ Erciscundæ iudicio experientur. *Hactenus de septima posterioris generis exceptione, & per digressionem de bonorum addictione libertatum conseruandarum causa, sit dictum.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi unus tantum ex pluribus hæredibus institutis, hæreditatem adierit, hoc enim casu quasi hæreditate non adita, libertates euanescere uidentur. Hæc exceptio reprobatur l. ult. §. fin. ff. de manumiss. testam. his uerbis:* Cum testamento seruus liber esse iussus est: uel uno ex pluribus hæredibus institutis, adeunte hæreditatem, statim liber est. *Concordat l. 33. §. testam. ff. eod. tit. cuius uerba uide ‡. cap. 10. quæst. 10. reg. 4.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi hæres antequam adierit hæreditatem, cum creditoribus hæreditarijs pactus sit de parte debiti non petenda. Hæc exceptio reprobatur l. 54. §. scripti. ff. de manumiss. testam. cuius uerba uide ‡. cap. 5. except. 6. repl. 1. in prin.*

X. EXCEPTIO: *Nisi hæres, postquam adierat hæreditatem, in integrum sit restitutus. Hæc exceptio reprobatur l. 3. C. de testam. manumiss. his uerbis:* Libertas testamento defuncti data, adita hæreditate contingit: & licet hæres scriptus per in integrum restitutionem abstinuerit hæreditate, tamen nihil ea res libertati obest.

XI. EXCEPTIO: *Nisi hæredibus scriptis, hæreditas ab hæredibus ab intestato uenientibus, sit euicta. Hæc exceptio approbatur per ea quæ dicta sunt ‡. except. 7. in prin. eius autem replicatio hæc est: Nisi hæredibus scriptis colludentibus sit euicta. Quæ replicatio approbatur l. 12. C. de test. manumiss. cuius uerba uide ‡. d. except. 7. repl. 3.*

XII. EXCEPTIO: *Nisi seruo uendito ut intra annum manumitteretur, emptor intra annum seruus sit pronunciatus. Hæc exceptio reprobatur l. 21. ff. de manumissionibus, his uerbis:* Caius Seius Pamphilam hac lege emit, ut intra annum manumitteretur, deinde intra annum Seius seruus pronunciatus est: quæro an lege uenditionis finito anno Pamphila libertatem consecuta sit? Paulus respondit, cum ea conditione ancillam emptam domino adquisitâ, cum qua uenisse proponeretur.

XIII. EXCEPTIO: *Nisi bona eius qui manumittere rogatus est, ad fiscum peruenerint. Hæc exceptio reprobatur l. 31. in prin. ff. de fideicõ. libert. his uerbis:* Non tantum qui rogatus est manumittere, ad libertatẽ perducere potest: sed & successores eius, siue emptione, siue quo alio modo successerint. Sed etsi nemo successor extiterit: ad fiscum ita transit, ut libertas ab eo præstetur.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi manumittere rogatus, hæreditatem uel legatum sibi relictum non adquirat. Hæc exceptio approbatur l. 8. ff. de fideicõ. libert. his uerbis:* Eum cui mille numi legati fuissent, si rogatus fuisset uiginti seruum manumittere: non cogi fideicommissam libertatem præstare, si legatum non cape-

ret,

ret, constat. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Quòd quamuis is qui rogatus est, hæreditatem uel legatum repudiauerit: tamen alius ad quē postea hæreditas uel legatum peruenit, cogi poßit ad præstandam libertatem. Quæ replicatio approbatur l. 26. §. si pro non. ff. de fideicom. libert. his uerbis*: Si pro non scripto habitus sit seruus alicui legatus, cui seruo per fideicommissum libertas adscripta est: quæstionis est, num fideicommissa libertas debeat intercidere: & an si seruus petat fideicomissam libertatem ab eo, penes quem remansisset, &c. *Cōcordat l. 5. §. si seruum. ff. de his quæ ut indignis. cuius uerba uide s. cap. 6. except. 11. repl. 1. dupl. 8. concordat l. 67. §. fin. ff. de leg. 2. his uerbis*: Titio Stichus legatus post mortem Titij libertatem accepit: & legatum adita hæreditate, & libertas post mortem Titij competit. Idemque est, etsi moriente Titio liber esse iussus est. Si tamen Titio ex parte hærede institu to, seruus legatus, & post mortem eius liber esse iussus sit: siue adierit hæreditatem Titius, siue non adierit, post cuius mortem libertas ei data est, defuncto eo libertas competit. *Concordat item l. 47. §. fin. ff. de fideicom libertat. his uerbis*: Quædam cum in extrema esset ualetudine, præsentibus honestis uiris compluribus & matre sua, ad quā legitima eius hæreditas pertinebat, ita locuta est: Ancillas meas Mæuiam & Seiam liberas esse uolo, & intestata decessit: quæro, si mater ex senatusconsulto legitimam eius hæreditatem non uindicasset, & hæreditas ad proximum cognatū pertinuisset, an fideicommissa libertas debeatur? Iulianus respondit, deberi. nam eam quę in extremis dixisset, Ancillas meas illam & illam liberas esse uolo: uideri ab omnibus qui legitimi hęredes, aut bonorum possessores futuri essent, petijsse ut hoc fieri possit. *Cōcordat item l. 14. ff eod. tt. his uerbis*: Lucius Titius testamento facto Seiam uxorem suam, item Titiam filiam communem ęquis partibus scripsit hæredes. Item alio capite Erotem seruum meum, qui & Psyllus uocatur, liberum esse uolo, si uxori meæ placeat. Cum itaq; Seia uxor Lucij Titij abstinuerit ab eadem hæreditate, & ex substitutione portio eius ad Titiā filiā peruenerit: quæro, an Eroti, qui & Psyllus uocatur, ex his uerbis suprascriptis libertas competat? Modestinus, Eroti, quòd uxor testatoris hęreditate se abstinuisset, non obesse respondit. Item quæro, an Seia uxor, quæ se hæreditate abstinuit, petenti Eroti libertatem, iustè contradicere posit? Modestinus respondit, Seiæ dissensum nullius momenti esse. *Concordat item l. 8. C. eod. tt. his uerbis*: Cum proponas fideicōmissariā libertatē ita tibi datā, si uxori testatoris placuisset: licet ea non adeunte hæreditatē, pertinere cœperit ad filiam solida hęreditas: non refragante tamen uxore testatoris, potes petere libertatem. *Propositæ replicationis duplicatio hæc est: Nisi hæreditas rogato relicta ad hæredes ab intestato uenerit. hi enim ad libertatem testamēto relictā præstandam cogi non possunt. Quæ duplicatio approbatur l. 1. C. d. tt. cuius uerba uide s. eod. cap. excerpt. 7. in prin. Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi ab intestato quoq; libertas sit relicta. Quæ triplicatio approbatur d. l. 1. ibi: si nō à legitimo quoque. Concordat l. 47. §. fin. ff. eod. tt. cuius uerba uide paulo superius. Plura de proposita replicatione uide j. cap. 10. quæst. 6. reg. 2. Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi seruum sibi à testatore inter uiuos donatum quis rogatus sit manumittere. Hæc replicatio reprobatur l. 40. in prin. ff. de fideicom. libert. his uerbis*: Lucius Titius Septitiæ filiæ suæ naturali Cōcordiam ancillam suam donauit: idem postea testamento filiæ suæ cum alijs quibusdam ancillam suprascripram legauit, ut manumitteretur: quæro, an Septitia filia naturalis ancillam suprascriptā manumittere cogi posit? Paulus respondit, si uiuo patre naturali donatio ancillæ fuit, neq; patris naturalis iudicium in cæteris legatis filia agnouit: non posse compelli eam ancillam propriā ex causa fideicommisi manumittere. *Tertia replicatio est: Nisi partem rei legatæ acceperit. Hæc replicatio approbatur l. 24. §. quòd si legatum. ff. de fideicom. libertat. his uerbis*: Si legatum sit imminutum, uidendum est an cogatur seruū manumittere, qui sperauit legatum se uberius consecuturū? Et putem, si legatum refundere sit paratus, non esse cogendū idcirco, quia alia contemplatione agnouit legatū, quod ex inopinato deminutū est. Parato igitur eo à legato recedere, concedendum erit: nisi fortè residuū legatum, quod apud eum remanet, ad precium sufficiat. *Hisce uerbis posterioribus proposita replicatio approbatur, simul & ex ijs elicitur duplicatio hæc: Nisi pars rei legatæ, quā rogatus accepit, ad precium serui manumittendi non sufficiat. cuius tamē duplicationis triplicatio hæc est: Nisi cum pluribus seruis libertas per fideicommissum esset relicta, ad quorundam precium id quod rogatus accepit, sufficiat. tunc enim quamuis non ad omnium seruorum precium sufficiat, quosdam tamen manumittere est cogendus. Quæ triplicatio approbatur ibidem, his uerbis*: Quid ergo si plures seruos rogatus sit manumittere, & ad quorundā precium sufficiat id quod relictum est, ad omniū non sufficiat: an cogendus sit quosdam manumittere? & putem debere eum cogi, uel eos quorū precium patiatur, manumittere. Quis ergo statuet, qui potius manumittantur: utrum'ne ipse legatarius

eliget quos manumittat, an hæres? Et fortassis quia rectè dixerit, ordinem scripturæ sequendum. Quòd si ordo non appareat: aut sortiri eos oportebit, ne aliquam ambitionis uel gratiæ suspicionem prætor subeat: aut mentis cuiusque allegatis, arbitrari eos oportet. Simili modo dicendum est, etsi redimere iussus sit, libertatemque præstare, nec pecunia quæ legata est, sufficiat ad redemptionem omnium, quibus libertas est data. nam & hic idem erit, quod suprà probauimus. *Plura de proposita replicatione uide J. except. prox. Quarta replicatio est: Nisi aliud legatum rogatus acceperit, quam illud quod respectu libertatis ei relictum est. Hæc replicatio approbatur l. 22. in prin. ff. de fideicom. libertatib. his uerbis*: Si legatario fundi decē precij nomine relicta sunt in hoc, ut seruum suum manumittat: quamuis fundi legatum agnouerit, si tamen pecuniæ propter interuentum Falcidiæ non agnouerit: cogendus est, & pecuniam accipere habita legis Falcidiæ ratione, & seruo fideicommissariam libertatem præstare, cum semel fundi legatum agnouit. *Concordāt ea quæ habentur in Comment. legatorum cap. 7. causa 29. except. 4. repl. 1.*

Quinta replicatio est: Nisi æstimationem rei legatæ acceperit rogatus, uel quid aliud pro legato, proposita exceptione non defenditur. Quæ replicatio approbatur l. si usufructus 42. §. usufructus. ff. de usufructu & quemad. cuius uerba uide J. cap. prox. except. 65. Sexta replicatio est: Nisi debitor seruum pignoratū à creditore manumittere sit rogatus. Hæc replicatio approbatur l. 45. in prin. ff. de fideicom. libert. cuius uerba cum alijs huc pertinentib. uide S. cap. 6. except. 11. replicat 1. duplicat. 9. triplicat. 1. Septimæ replicationis loco notandum, quòd si is cui seruus legatus est ut eum manumittat, nolit eum accipere: alij actiones suas præstare cogatur. Quæ replicatio approbatur l. 33. §. fin. ff. d. tt. his uerbis: Si is cui seruus, &c. *Plura de exceptione proposita uide in Comment. legatorum cap. 8. causa 42. sed & propositæ exceptionis species, sunt exceptiones proxime sequentes.*

XV. EXCEPTIO: *Nisi is qui rogatus est seruum manumittere, minus æstimatione serui à testatore consequatur. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 24. §. si quis alienum. ff. de fideicom. libertat. his uerbis*: Si quis alienum uel seruum suum rogatus sit manumittere, & minus sit consecutus in eo quod accepit ex iudicio testatoris, plus sit in precio serui: an cogatur uel alienum redimere, uel suum manumittere uidendum est? & Marcellus scripsit, cùm ceperit legatum, cogendum omnimodo suum manumittere. Et sanè hoc iure utimur, ut multum intersit suum quisque rogatus sit manumittere, an alienum: si suum, cogetur manumittere, etiamsi modicum acceperit. Quòd si alienum, non aliàs erit cogendus, quàm si tanti possit redimere, quantum ex iudicio testatoris consecutus sit. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non alienum, sed suum seruum rogatus quis sit manumittere. tunc enim quamuis minus ex iudicio testatoris perceperit, nihilominus cogetur manumittere. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis. cui cōcordat d. l. 24. §. proinde, his uerbis*: Cōsequenter Marcellus ait, eum quoque qui hęres institutus est: siquidem aliquid ad eum deducto ære alieno peruenit, cogendum esse suum manumittere. Si uerò nihil peruenit, non esse cogendum. *Concordat item l. 45. §. in fideicommiss. ff. eod. tt. cuius uerba uide ā. cap. 6. except. 11. repl. 1. dupl. 9. tripl. 1. quadrupl. 6. Concordat item l. 6. ibi: sed uideamus ne utique ff. eod. tt. cuius uerba uide in Comment. legatorum cap. 26. quæstione 1. except. 24. repl. 1. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi cum sperasset se uberius legatum consecuturum, illud postea sit imminutum. Quæ duplicatio approbatur d. l. 14. §. quod si legatum. cuius uerba uide S. except. prox. repl. 3.*

Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi cum minus legatum rogatus percepisset, illud postea accessione fructuum & alijs modis sit auctum. Quæ replicatio approbatur d. l. 24. §. proinde. ibi: planè si minus, his uerbis: Planè si minus fortè relictum est alicui, uerùm creuit legatum ex aliqua causa: ęquissimum erit tanti eum cogi redimere, quantum ad eum peruenit: nec causari debere quod minus illi relictum sit, cum creuerit eius legatum per testamenti occasionem nam etsi ex mora fructus usuræue fideicommisso accessissent: dicendum est libertatem pręstandam. Proinde, etsi pecuniam serui decreuit, dicendum est redimere cogendum.

Tertia replicatio est: Nisi precium serui postea sit deminutum. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Proinde etsi precium serui decreuit, &c.

Quarta replicatio est: Nisi cum minore legato accepto, plures seruos manumittere rogatus esset, illud legatum ad quorundam redemptionem sufficiat. tunc enim ad quosdam seruos redimendos & manumittendos legatarius tenetur. Quæ replicatio approbatur d. l. 24. §. simili modo. cuius uerba uide suprà exceptione proxima, replicat. 3. duplicat. 1. tripl. 1.

XVI. EXCEPTIO: *Nisi rogatus manumittere id quod ex iudicio defuncti percepit, alij restituere sit rogatus. Quæ exceptio approbatur l. 24. §. si cui legatum. ff. de fideicom. libertat. his uerbis*: Si cui legatum relictum est, is rogatus sit seruum proprium manumittere, eiq; quod legatum

legatum est præstare: an fideicommissaria libertas præstanda sit? quosdam mouet, quia si fuerit coactus ad libertatem præstandam, ex necessitate ad fideicommissi quoque præstationem erit cogendus. Et sunt qui putant non esse cogendum. Nam etsi mihi legatum fuisset relictum, & id rogatus essem Titio restituere confestim, & præterea fideicommissam libertatem seruo meo præstare: sine dubio diceremus non esse me cogendum ad libertatis præstationem, quia nihil precij nomine uideat accepisse. *Huius exceptionis replicatio est: Nisi id quod rogatus percepit, non confestim, sed post tempus restituere tenetur, ut medio tempore inde fructus percipiat. Hæc replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Planè si fortè post tempus fuerit rogatus restituere sibi legatum relictum: dici poterit propter medij temporis fructum cogendum eum manumittere. Si rogatus quis alij fundum cum morietur, alij centum præstare, tantum ex fundi fructibus perceperit, quantum est in fideicommisso: dici potest, cogendum eum præstare. Sic fit ut in pendenti sit fideicommissum pecuniarium, & fideicommissariæ libertatis præstatio.

XVII. EXCEPTIO: *Nisi libertas lege sit adempta. Hæc exceptio approbatur l. unica. ff. de ademptione libertatis, his uerbis:* Cum libertas lege adimitur, aut pro non data haberi debet, aut certè perinde obseruari, ac si postea à testatore adempta esset.

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi libertate seruo relicta, hæres eã rursus adẽmerit, uel cõsentire noluit. Hæc exceptio reprobatur l. 11. C. de testam. manumiss. his uerbis:* Statuliberis datam libertatem adimi ab hærede non posse certum est, nec alienatio, nec usucapio statulibero, quo minus existente conditione libertatem consequatur, nocere potest. *Concordat l. 7. C. de liberali causa. cuius uerba uide 5. c. 5. quæst. 3. in prin. concordat item l. 32. C. eod. tit. his uerbis:* Subscriptio filij domini manumittentis, nec addere secuta, nec omissa detrahere libertati quidquam potest. *Concordat item l. 3. in prin. ibi: etiam muto hærede. ff. de statuliberis. cuius uerba uide 5. except. 38. repl. 1.*

XIX. EXCEPTIO: *Nisi rogatus simul tutor datus à tutela sese excusauerit. Hæc exceptio reprobatur l. 41. §. Seio. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Seio auri libras tres & Stichum notarium, quem peto manumittas. Seius eodem testamento tutor datus à tutela se excusauit: quæritur an nihilominus fideicommissa libertas debeatur? Scæuola respondit, nihil proponi cur non debeatur. *Concordat d. l. 41. §. tutoris, his ce uerbis:* Tutoris quem & ipso testamẽto liberis dederat, fideicommisit de manumittendis seruis ipsius tutoris: sed is à tutela excusatus fuerat: quæro, an eisdem seruis libertatem præstare debeant tutores, qui in locum excusati dati tutelam administrarent? Scæuola respondit, secundum ea quæ proponerentur, libertates & ab hæredibus scriptis uideri datas.

XX. EXCEPTIO: *Nisi is qui manumittere debet, uel latitet, uel absit, uel mortuus sit. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ habentur 3. lib. prox. cap. 1. quæst. 4. reg. 8. except. 1.*

XXI. EXCEPTIO: *Nisi seruus, cui libertas relicta est, multa ex hæreditate per fraudẽ amouit. Hæc exceptio reprobatur l. 59. §. puram. ff. de manumiss. testam. his uerbis:* Puram & directam domini sui testamento libertatem Stichus acceperat, ex hæreditate multa per fraudem amouisse dicitur: quæsitum est, an antè in libertatem proclamare debeat, quàm ea quæ ex hæreditate amouisse probari potuerit, ab hæredibus restituerit? Scæuola respondit, secundum ea quæ proponerentur, eum de quo quæritur, liberum esse. Claudius. Videtur absoluisse & id de quo quæritur. nam hæredibus satis consultum est edicto de furtis. *Concordat l. 33. in prin. ff. de fideicomm. lib. libertat. his uerbis:* Fideicommissaria libertas prætextu expilatę hæreditatis aut rationis gestę non differtur. *Planè admittitur exceptio proposita, si seruus sub conditione rationum reddendarum liber esse iussus fit. Quæ distinctio approbatur l. 40. in prin. ff. de statuliberis, his ce uerbis:* Sticho libertas data est: Ab hæredibus meis peto, fideique eorum committo, ut rationibus redditis Stichum manumittant. Quæsitum est, cum ampla pecunia exacta post mortem testatoris, sibi commissa reliquatus sit, & quasdam summas à colonis exactas rationibus non intulerit, hæreditatemque spoliauerit, apertis clàm horreis, sublataque supellectili & ueste, & apothecis exhaustis: an non prius fideicommissa libertas ei debeatur, quàm ea quæ mala ratione & reliquatus & furatus est reposuerit? Scæuola respondit, non prius ei fideicommissam libertatem præstandam, quàm & reliqua & omnia quę per eum abessent, restituisset.

XXII. EXCEPTIO: *Nisi is qui in libertatem proclamat, nondum rationes reddiderit. Hæc exceptio approbatur l. 34. ff. de liberali causa, his uerbis:* Imperator Antoninus constituit, non aliàs ad libertatem proclamationem concedendam cuiquam, nisi prius admnistrationem rationum reddidisset, quas cum in seruitute esset, gessisset. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi seruus libertatem fideicõmissariam*

missariam petat. Quæ replicatio approbatur l.37.ff. de fideicom. libertat. his uerbis: Si purè data sit fideicommissa libertas, & is seruus rationes administrasse dicatur: diuus Marcus rescripsit, moram libertati non esse faciendam. Ex continenti tamen arbitrum dandum esse, qui computationem ineat. Verba rescripti ita se habent: Aequius uidetur Trophimo ex causa fideicommissi præstari libertatem, quã sine conditione rationũ reddendarum datam esse constat: neq; humanum fuerit, ob rei pecuniariæ quæstionem libertati moram fieri: qua tamẽ repręsentata, confestim arbiter à prætore erit dãdus, apud quem rationem, quam administrasse eum apparuit, ex fide reddat. Tantum igitur rationem reddere cogetur: sed an & reliqua restituere debeat, nihil adijcitur: nec puto cogendum. Nam de eo quod in seruitute gessit, post libertatem conueniri non potest. Corpora planè rationum, etsi quas res uel pecunias ex his detinet, cogendus est per prętorem restituere: item de singulis instruere. *Concordat l.21. in prin. ff. eod.tt. cuius uerba uide s̄. except. prox. concordat item l.21. in prin. C. negociorum gestorum. cuius uerba uide J. cap. 10. quæst. 13. reg. 9. Planè admutitur exceptio proposita in seruo communi ab uno ex socijs manumisso l. 1. §. sin autem seruus. C. de communi seruo manumisso. cuius uerba uide s̄. cap. 6. except. 11. repl. 17.*

XXIII. EXCEPTIO: *Nisi statuliber pœna seruus sit effectus. Hæc exceptio approbatur l. 6. in prin ff. de statuliberis. cuius uerba uide s̄. cap. 3. causa 1. except. 5. repl. 5. concordat l. 24. §. si seruus. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide s̄. cap. 6. except. 19. Huius autem exceptionis replicatio est: Nisi pœna postea sit liberatus. Quæ replicatio approbatur d. §. si seruus. concordat l. 46. ff. de manumiß. testam. his uerbis*: Aristo Netatio Apiano rescripsit: Testamẽto liber esse iussus, cum annorum triginta esset, si antequam ad eam ætatem peruenisset, in metallum damnus sit, ac postea reuocetur: sine dubitatione cum libertate legatum ad eum pertinere, neq; metallorũ pœna ius eius mutari. Nec aliud si hæres esset sub conditione institutus, futurum enim eum etiam necessarium.

XXIIII. EXCEPTIO: *Nisi seruus ab hostibus captus, & ibidem manumissus, ad suos reuertatur. tunc enim iure postliminij recidit in potestatem ueteris domini. Quæ exceptio approbatur l. 12. §. si quis seruum. ibi: certè apud hostes. ff. de captiuis. cuius uerba uide J.*

XXV. EXCEPTIO: *Nisi seruus cui libertas relicta est, ob participandum precium se uenire patiatur. Hæc exceptio approbatur l. 4. ff quib. ad libertat. proclamare non licet, his uerbis*: Licinius Rufinus Iulio Paulo: Is cui fideicommissa libertas debebatur, post uicesimum annum se uenire passus est: quæro an denegandum sit ei ad libertatem proclamare? mouet me exemplũ cuiusuis liberi hominis. nam etsi cum consecutus esset libertatem, se uendidisset: denegaretur ei ad libertatem proclamare. Nec debet meliore loco intelligi, qui in seruitute constitutus, passus est se uenundari, quàm si esset libertatem consecutus. Sed econtrariò mouet me, quòd in hoc de quo quæritur, uenditio constitit, & est qui ueneat: in libero autem homine neque uenditio constitit, & nihil est quod ueneat. Peto itaq; me ut plenissimè instruas. Paulus respondit, uenditio quidem tam serui quàm liberi contrahi potest: & de euictione stipulatio contrahitur. Non enim de eo loquimur, qui sciẽs liberũ emit. Nã aduersus hũc nec ád libertatem proclamatio denegatur. Sed is qui adhuc seruus est, etiam inuitus uenire potest: quamuis & ipse in eo malus sit, quòd de cõditione sua dissimulat: cum in sua potestate habeat, ut statim ad libertatem perueniat. Quod quidem non potest ei imputari, cui nondum libertas debetur. Pone statuliberum passum se uenundari: nemo dicturus est superueniente conditione, quæ non fuit in eius potestate, libertatis petitionem ei denegandam. Idem puto, etsi in ipsius potestate fuerit conditio. Sed in proposito magis probandum est, ut denegetur ei libertatis petitio, qui potuit petere libertatem, & maluit se uenundari: quia indignus est auxilio prętoris fideicommissarij. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi seruus, qui patitur se uenundari, nondum libertatem petere potuit. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce*: Quod quidem non potest ei imputari, cui nondum libertas debetur. Pone statuliberum, &c. *Secunda replicatio est: Nisi non participatus sit precium seruus, qui se uenire passus est. Quæ replicatio approbatur l.1. in fine. C. quibus ad libertat. proclamare. cuius uerba uide s̄. cap. 3. causa 3. except. 1. repl. 3. Tertia replicatio est: Nisi nõ uendi, sed donari, uel in dotẽ dari se passus est seruus. Hæc replicatio reprobatur l. 23. §. 1. ff. de liberali causa. cuius uerba uide d. except. 1. repl. 8. Reliquas replicationes uide s̄. d. causa 3.*

XXVI. EXCEPTIO: *Nisi seruus liber hæresq; esse iussus, hæres non existat. Hæc exceptio reprobatur l. 4. §. sed hoc quantum. ff. de reb. iudicis autor. poßid. cuius uerba uide suprà lib. 8. cap. 6. quæst. 2. causa 4. Concordat l. 2. §. penult. ff. de statuliberis. cuius uerba uide J except. 28. distinct. 2. item concordat l. 26. ff. de manumiß. test. his uerbis*: Diuus Pius & diui fratres fauorabiliter rescripserunt, cum seruo cùm libertate substituto legatum etat, si hæres non esset, non adicri

pta

pta libertate: perinde haberi, atque si adscripta ei esset libertas. *Item concordat l. 2. ff. eod. tit. cuius uerba uide ȝ. cap. proxim. except. 38. repl. 11. item concordat l. 14. ff. eod. tit. cuius uerba uide ȝ. d. repl. 13. item concordat l. 42. ff. de fideicom. libert. cuius uerba uide s. except. 7. repl. 6.*

XXVII. EXCEPTIO: *Nisi seruus cui libertas relicta est, sit alienatus. Hæc exceptio reprobatur l. 24. §. quoties. ff de fideicom. libertat. cuius uerba uide ȝ. cap. 10. quæst. 6. reg. 2. concordat l. 11. C. de testam. manumiss. cuius uerba uide supra except. 18. item concordat l. 2. in prin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Qui statuliberi causam adprehendit, in ea conditione est ut siue tradatur, salua spe libertatis alienetur: siue usucapiatur, cum sua causa usucapiatur: siue manumittatur, non perdat spem orcini liberti. Sed statuliberi causam non prius seruus nanciscitur, nisi adita uel ab uno ex institutis hæreditate. Cęterùm ante aditionem siue traditur, siue usucapitur, siue manumittitur: spes statutæ libertatis intercidit. *Concordat item l. 9. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Statuliberum medio tempore seruum hæredis esse, nemo est qui ignorare debeat. Ea propter noxæ dedi poterit. Sed deditus sperare adhuc libertaté poterit: nec enim deditio spem illi adimit libertatis. *Concordat. d. l. 9. §. 1. cuius uerba uide ȝ. cap. 10. quæst. 6. reg. 2. item concordat l. 51. §. cui per. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Cui per fideicommissum libertas debetur, liberi quodammodo loco est, & statuliberi locum obtinet: uel eo magis quòd nec in alium transferédus est, ut aut libertas ejus impediatur, aut iura patronorum grauiora experiatur. *Planè admittitur exceptio proposita primùm; si testator seruum alienauit, de qua re uide suprà eod. cap. except. 4. deinde admittitur exceptio proposita, si creditor seruum lib. pignori obligatum uendidit. Quæ distinctio approbatur l. 52 ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Posteaquam à creditore alienati sunt serui, quibus fideicommissa libertas adscripta est: non nisi ex iusta causa aduersus hæredem subueniri eis posse Vlpianus scribit. *Sed & plures distinctiones, quib. exceptio proposita admittitur, uide ȝ. except. prox. sed & plura de ea uide ȝ. cap. 10. quæst. 6. reg. 2.*

XXVIII. EXCEPTIO: *Nisi seruus, cui libertas relicta est, sit usucaptus. Hæc exceptio reprobatur l. 24. §. quoties. ff. de fideicom. libert. cuius uerba uide ȝ. cap. 10. quæst. 6. reg. 2. concordat l. 13. C. de testam. manumiss. cuius uerba uide suprà except. 18. item concordat l. 2. in prin. ff. de statuliberis. cuius uerba uide suprà except. prox. in prin. Planè admittitur exceptio proposita primùm, si nondum adita hæreditate, seruus cui libertas relicta est, usucaptus sit. Quæ distinctio approbatur d. l. 2. in prin. his uerbis:* Sed statuliberi causam non prius seruus nanciscitur, nisi adita uel ab uno ex institutis hæreditate. Cæterùm ante aditionem siue traditur, siue usucapitur, siue manumittitur: spes statutæ libertatis intercidit. *Planè hoc casu adita postea hæreditate spes libertatis, quæ per usucapionem intercidit, redintegratur: quod notandum pro prima propositæ distinctionis replicatione. Quæ approbatur l. 9. §. fin. ff. de statuliberis hisce uerb.* Statuliberi cõditio ita demum immutabilis est, si adita hæreditas fuerit. Cæterùm ante aditam hæreditatem in propriam usucapitur seruitutem, libertatisq; spes infringitur. Sed adita postea hæreditate, spes libertatis fauore sui redintegrabitur. *Concordat l. 55. §. fin. ff. de fideicom. libertatib. cuius uerba uide supra cap. 3. causa 1. except. 12. repl. 6. dupl. 1. Secunda iam dictæ distinctionis replicatio est: Nisi cum seruus in pupillaribus tabulis libertatem accepisset, post aditam patris hæreditatem, uiuo adhuc pupillo sit usucaptus, uel alienatus. hoc enim casu quamuis pupilli hæreditas nondum sit adita, nihilominus cum sua causa usucapitur & alienatur. Quæ replicatio approbatur d. l. 2. §. 1. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Sed etsi in tabulis in puberis seruo sit libertas adscripta: an uiuo pupillo, uidelicet post aditionem hęreditatis patris statuliber sit? Cassius negat. Iulianus contrà existimat. Quæ sententia uerior habetur. Plus scripsit Iulianus, & si legatus sit seruus ab hærede patris, liber esse iussus in pupillaribus tabulis, præualere libertatis dationem. *Concordat d. l. 2. §. fin. his uerbis:* Quocunq; gradu pupillo seruus cũ libertate substitutus sit, necessarij causam obtinet: quæ sententia utilitatis causa recepta est, & à nobis probatur. Celsus quoque putat libro XV. cum libertate substitutum statuliberi causam obtinere. *Concordat item l. 36. ff. eod. tit. his uerbis:* In tabulis secundis filio seruum data libertate substitutum, iure statuliberi prudentes munierunt. Quod utilitas recipit; scilicet ut cum sua causa alienetur; ne patris testamentum puer filius rescindat. Quæ iuris authoritas citra delectum ordinis ad secundum quoque uel tertium substitutum porrecta est. *Hæc de prima distinctione, qua exceptio proposita admittitur, eiusq; replicationibus sint dicta. Secũdò admittitur exceptio proposita: Si seruus sub conditione cum libertate pro parte hæres institutus, usucaptus sit. Quæ distinctio approbatur l. 2. §. si in primis. ff. de statuliberis; hisce uerbis:* Si in primis tabulis sub conditione seruus cum libertate ex parte dimidia hæres sit institutus, an statuliberi causam obtineat, ut adeunte cohærede cum sua causa usucapiatur? & cum à semetipso libertatem acceperit, non potest statuliberi causam obtinere. *Huius distinctionis replicatio*

hæc est: Nisi *conditio institutionis defecerit. Quæ replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Planè si conditio hæreditatia deficiat (quo casu secundum Iulianum libertatem adipiscitur) dicendum est statuliberi causam obtinere: eo quòd non à semetipso, sed à cohætsde accepisse libertatem creditur.

Tertiò admitti uidetur exceptio proposita, si seruo alij legato libertas sub conditione relicta sit. Sed hæc distinctio reprobatur l. 29. in prin. ff. de statuliberis, hisce uerbis: Stichum Attio do lego: & si is numos ei centum dederit, libere esto: si seruus ex restamento numos Attio dedisset, eoa repetere hęredem non posse, Labeo existimat: quia Attius eoa à seruo suo acceperit, oon ab hæredis seruo. Eum autem statuliberum esse, Quintus Mutius, Gallus & ipse Labeo putant: Seruius, Ofilius, non esse. Superiorem sententiam probo: ita tamen ut is seruus hæredis, non legatarij sit: utpote cum legatum statuta libertate tollatur.

XXIX. EXCEPTIO: *Nisi libertate seruo relicta, uel eo uendito ita ut manumittatur, manumissus nõ sit. Hæc exceptio approbatur l. 11. C. de fideicõ. libertat, his uerbis:* Si seruus fuisti, ac tibi per fideicommissum libertas relicta fuit: prouides sine manumissione te ad libertatem peruenire non potuisse. Quaptopter si uerbis precarijs constitutus seruus libertatem accepisti: adire pręsidem prouincię te oportet, ut causa cognita, si tibi deberi libettatem prospexerit, ad manumittendum eum qui debet urgeat: uel si latitet, contra latitantem interposito decreto tibi prospiciat *Concordat l. 4. §. hi qui fideicommissam. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. except. 7. repl. 6. dupl. 11. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi seruo alienato ita ut intra certum tempus manumittatur, tempus illud extiterit. tunc enim quamuis manumissus non sit, ipso tamen iure sit liber. Quæ replicatio approbatur l. 8. in. fine. ff. de iure patronatus, hisce uerbis:* Seruus oon manumissus libertstem consequitur (scilicet) is qui ea lege distractus est, ut manumittatur intra tempus: quod superueniena, licet non manumittatur, facit tamen libertum emptoris. *Concordat l. 2. C. si mancip. ita fuerit alienatum, ut manumitt. his uerbis:* Si ea lege Chrestes seruum, sed naturalem filium uenundedit, ut emptor eum manumitteret: quamuis noo est manumissus, ex constitutione diuorum Marci & Commodi ad Aufidium Victorinum, liber est. *Concordat item l. 3. ff. qui sine manumiß. cuius uerba uide s. except. 9. replic. 1. Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi tempus manumißionis non sit adiectum. Hæc duplicatio reprobatur l. ult. ff. qui sine manumiß. ad libert. peruen. cuius uerba uide j. cap. 10. quæstione 10. regula 10. Concordat l. 4. ff. eod. tt. his uerbis:* Ei qui hac lege emptus sit, ut à uiuo emptore manumittatur: statim mortuo eo, competit libertas.

Secunda duplicatio est: Nisi ita sit alienatus, ut si non manumittatur, liceat uenditori manus inijcere, uel alia pœna sit adiecta. Hæc duplicatio reprobatur l. 20. §. puellam. ff. de manumißionibus, his uerbis: Puellam ea lege uendidit, ut post annum ab emptore manumitteretur: quòd si non manumisisset, conuenit ut manum inijceret, aut decem auteos emptor daret. Non seruata fide, nihilominus ex sententia constitutionis libetam fieri, Papinianus respondit: quoniam manus iniectio plerunque auxilij ferendi causa interuenit. Itaque nec pecunia petetur, cum emolumentum legis uoluntate uenditoris secutum sit. *Concordat l. 6. C. si mancip. ita aliena. ut manu. his uerbis:* Si puellam ea lege uendidisti ut manumitteretur, & si manumissa non esset, centum aurei pręstarentur: non seruata fide, nihilominus eam raptam ex uestigio seruitutis ad libertatem, quæ præstari potuit, constitit, nec pecunia quasi rupta fide suscepta rectè petetur: cum non mutata uenditoris uoluntate cõditionis potestatem post manumittentis factum repręsentari optima ratione placuit. *Item concordat l. 122. §. Flauius. in fine. ff. de uerb. obligat. his uerbis:* Flauius Hermes hominem Stichum manumissionis causa donauit, & ita de eo stipularus est, &c.

Tertia duplicatio est: Nisi uenditor uoluntatem manumittendi mutauerit. Hæc duplicatio constat ex uerbis iam propositis hisce: Cum non mutata uenditoris uoluntate. *Concordat l. 1. ibi: si modò. C. eod. tt. cuius uerba uide j. dupl. 5. item concordat l. 8. ff. qui sine manumiß. his uerbis:* Mancipia mater filiæ donauerat, ut filia curaret ea post mortem suam libera esse. Cùm donationis legi non esset obtemperatum, ex sententia constitutionis diui Marci libertatem obtingere matre consentiente Papinianus respondit. Quòd si ante filiam mater uita decesserit, omnimodo. *Plura de hac duplicatione uide suprà eod. capite, exceptione 3.*

Quarta duplicatio est: Nisi non in ipsa emptione, sed pòst, ut manumittatur, conuenit. Hæc duplicatio approbatur l. 38. in. prin. ff. de liberali causa, his uerbis: Paulus respõdit, si (ut proponitur) post perfectam sine ulla conditione emptionẽ postea emptor ex uolũtate sua literas emisit, quibus profiteretur se post certũ tẽpus manumissurum eum quem emerat: non uideri eas literas ad constitutionem diui Marci pertinere. *Quinta duplicatio est: Nisi nõ uenditus, sed ex alia causa traditus sit seruus, ut manumit-*

numittatur. Hæc duplicatio reprobatur l.1.C. si mancip. ita alien. ut manu. his uerbis: Si posteaquam te Patroclus Hermiæ donationis causa dedit, lege dicta, ut si quindecim annis continuis seruisses, ad libertatem perducereris, ita ut ciuis Romanus esses: tempore peracto (si modò Patroclus non contrariæ uoluntatis fuerit, aut etiamsi iam decesserit) ad libertatem peruenisti: quoniam placuit non solum ad uenditos, sed etiam ad donatos eam legẽ ut manumitterentur, pertinere. Nec te potuit translato semel dominio in Hermiá postea alij Patroclus uẽdere. Et ideo non de præstanda tibi libertate, quã ex cõstitutione iam fueras adeptus, litigare debuisti: sed libertatem quá obtinueras, defendere. *Concordat l.3.ff. qui sine manum. cuius uerba uide 5. dupl.3. Sexta duplicatio est: Nisi uxori à marito seruus ita sit donatus, ut manumittatur. Hæc duplicatio approbatur l.7. §. uxori. ff. de donat. inter uirũ & uxor. his uerbis*: Vxori quis donauit seruũ ita, ut eum intra annũ manumitteret: an si mulier non obtẽperet uolũtati, cõstitutio diui Marci imponat ei libertatẽ, si uir uel uiuit, uel etiã diẽ suũ obijt? Et ait Papinianus, cũ Sabini sententia sit recepta, qui putãt tunc fieri seruũ eius cui donaretur, cũ libertas cœperit imponi: ideoq; nec si uelit mulier, post exactũ tẽpus possit manumittere: rectè dici non esse constitutioni locum, nec uoluntatẽ mariti posse cõstitutioni locũ facere, cũ propriũ seruũ ipse possit manumittere. Quæ sententia mihi quoq; probatur: quia uenditor siue donator nõ sibi legẽ uolunt imponere, nec possunt, sed ei qui accepit. Dominio igitur penes se remanente, nequaquá effectũ habebit cõstitutio. *Septima duplicatio est: Nisi seruus alij sit obligatus. Hæc duplicatio reprobatur l. 6. ff. qui sine manumiss. cuius uerba cũ alijs huc pertinẽtib. uide 5. cap.6. except. 11. repl.4. Octaua duplicatio est: Nisi tẽpus manumittendi in mortẽ emptoris sit collatũ. Hæc duplicatio reprobatur l.ult. ff. de seruis exportandis, hisce uerbis*: Cũ uenderet Pãphilã & Stichũ, uenditioni inseruit pactũ conuẽtũ, ut ne ea mancipia Pamphila & Stichus, quos minori precio uẽdidit, alterius seruitutẽ quá Seij paterẽtur, post morteq; eius in libertatẽ uocarentur: quæsitũ est, an hæc mãcipia, de quib. inter emptorẽ & uenditorẽ conuenit, post mortem emptoris iure ipso liberata sint? Scæuola respõdit, secũdũ cõstitutionẽ diui Hadriani super hoc prolatã, Pamphilã & Stichũ, de quibus quæreretur, si manumissi nõ sint, liberos nõ esse. Claudius. Diuus Marcus ex lege dicta libertatis in uẽdẽdo (quãuis nõ manumissos) fore liberos in semestribus cõstituit: licẽt in tẽpus mortis emptoris distulit uenditor libertatẽ. *Nona duplicatio est: Nisi tam emptor quã uenditor sine hærede decesserit. Hæc duplicatio approbatur l.1.ff. qui sine manumiss. his uerbis*: Si seruus uenditus est, ut intra certũ tẽpus manumittatur: etiãsi sine hærede decessisset & uenditor & emptor, seruo libertas cõpetit. Et hoc diuus Marcus rescripsit. *Decima duplicatio est: Nisi ita conuenit, ut seruus uenditus post certũ tẽpus liber esset, non ut cũ emptor manumitteret. Hæc duplicatio reprobatur l 3.C. si mancip. ita fuerit alienatũ, ut manu. his uerb.* Si Iusta Saturnino puellã nomine Firmã agentẽ tunc annos septẽ, hac lege uẽdiderit, ut cum haberet annos uigintiquinque, libera esset: quãuis factũ ab emptore præstandæ libertatis pacto non sit insertũ, sed ut libera esset expressum: tamen constitutioni diuorum Marci & Cõmodi in semestribus scriptæ locus est. Ideoq; impleto uicesimoquinto anno Firma libera facta est: nec obest ei quod uicesimoseptimo anno manumissa est, quæ iam ex cõstitutione libera erat: & is quem post uicesimũquintũ annũ ex te cõceptũ enixa est. *Vndecima duplicatio est: Nisi multo post tẽpus, quo manumitti debuit elapsum, seruus se manumitti petierit. Hæc duplicatio reprobatur uerbis iã propositis hisce*: Nec obest ei quod uicesimo septimo anno manumissa est, &c. *Hæc de prima propositæ exceptionis replicatione, eiusq; duplicationibus sint dicta. Altera propositæ exceptionis replicatio est: Nisi dominus pro libertate serui pecunia accepta, seruũ nõ manumiserit. hoc enim casu seruus ipso iure liber efficitur. Quæ replicatio approbatur l.38.§.1.ff. de liberali causa, his uerbis*: Paulus respondit, cõstitutionẽ quidẽ diui Marci ad eorũ mancipiorũ libertatẽ pertinere, quæ hac lege uenissent, ut post tẽpus manumitterentur: sed eundẽ fauorẽ libertatis cõsequẽdæ causa etiã eam mereri, pro qua dominus precium accepisset, ut ancillã suam manumitteret: cum idem etiã libertã habiturus esset. *Concordat l.4.C. si mancipiũ ita fuerit alien. ut manu. his uerbis*: Si is qui precium pro te acceperat, ut statuto tẽpore te libertati donaret, morã repromissæ libertati præstitit: ex eo tempore te liberã esse effectam manifestum est, ex quo cum possit dari libertas, non est præstita: & ideo ex te natos ingenuos uideri, non incertæ opinionis est. *Tertia replicatio est: Nisi is qui ex causa fideicõmissi libertatẽ debet, latitet, uel aliàs manumittere nolit. tunc enim decreto prætoris interposito seruus liber efficitur sine manumissione. Quæ replicatio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ habẽtur 3. lib. prox. cap.1. quæst.4. reg.8. except.1.*

Quarta replicatio est: Nisi directa in testamẽto libertas sit relicta. nam nec hoc casu manumissione alia est opus. Quæ replicatio approbatur l.4. §. hi qui ad. ibi: qui autem nolunt. ff. de fideicom. libertatib. de

quã

qua re uide item suprà eod. cap. except. 7. repl. 6. dupl. 21.

XXX. EXCEPTIO: *Nisi instrumentum manumissionis nullum interuenerit, uel id quod interuenit, amissum sit. Hæc exceptio reprobatur l. 25. C. de liberali causa, his uerbis:* Sicut instrumenta prætermissa manumissionis rectè factæ nullum adferunt præstitæ libertati præiudicium: ita si seruum ad libertatem produxisti, instrumentorum amissio nihil ei nocere potest.

XXXI. EXCEPTIO: *Nisi testamentum, in quo libertas relicta est, ruptum uel irritum sit factũ. Hæc exceptio approbatur per ea quæ dicta sunt ŝ. cap. prox. except. 56.*

XXXII. EXCEPTIO: *Nisi cum mortis causa seruus manumissus esset, manumissor conualuerit. Hæc exceptio reprobatur l. 15. ff. de manumissionib. cuius uerba uide ŝ. except. 1.*

XXXIII. EXCEPTIO: *Nisi causa ob quã manumissio facta est, non sequatur. Hæc exceptio reprobatur exemplo l. 51. §. fin. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Si matrimonij causa quis manumittere rogatus est, nõ est cogendus eã uxorẽ ducere: sed sufficit fideicommissa libertas.

XXXIIII. EXCPTIO: *Nisi cum alicui tanquam pedissequæ libertas relicta esset, ea mortis testatoris tempore pedissequa esse desierit. Hæc exceptio reprobatur l. 59. in prin. ff. de manumiss. test. his uerbis:* Titia sernis quibusdam & ancillis nominatim directas dedit libertates, deinde ita scripsit: Et pedissequas omnes, quarum nomina in rationibus meis scripta sunt, liberas esse uolo: quæsitum est, an Eutychia, quæ testamẽti facti tempore inter pedissequas libertatẽ acceperat, mortis autem tempore inueniatur actori in contubernio tradita, ex genetali capite pedissequarum libertatẽ consequi possit? Scæuola respondit, nihil impediri libertatem pedissequæ, quæ mortis demũ tempore pedissequa esse desijt.

XXXV. EXCEPTIO: *Nisi ancilla, quæ cũ filijs libera esse iussa est, filios non habeat: uel ij quos habet, ad libertatem peruenire non possunt. Hæc exceptio reprobatur l. 13. §. sed etsi. ff. de manumiss. test. his uerbis:* Si ancilla cum filijs libera esse iussa sit, etsi nullos habet, erit libera: uel si habeat quidem, filij autem eius ad libertatẽ peruenire non possunt. Idem erit dicendũ, etsi ipsa libera esse non possit, ut filij eius ad libertatem perueniant. nam hæc adiectio, CVM FILIIS, non facit conditionem: nisi mihi proponas aliam sententiam testatoris fuisse. tunc enim pro condirione erũt hæc uerba accipienda. Conditionem autem non facere, argumento est edictũ prętoris, quo ita cauetur: uentrem cum liberia in possessionem esse iubebo. placet enim, etsi nulli de liberis sint, uentrem tamen ex edicto in possessionem esse mittendum. *Plura de exceptione proposita uide in Comment. de legatis cap. 10. quæst. 2. specie 4.*

XXXVI. EXCEPTIO: *Nisi cum libertas seruo relicta esset, cum alius, puta Titius sedecim annorum esset, Titius mortuus sit, antequã sedecim annorum sit factus. Hæc exceptio reprobatur l. 16. ff. de manumiss. testam. his uerbis:* Si ita scriptum fuerit, Cum Titius annorum triginta erit, Stichus liber esto, eiq; hætes meus fundũ dato: & Titius antequam ad annum tricesimũ peruenerit, decesserit: Sticho libertas competet, sed legatum nõ debebitur. nam si fauore libertatis id receptum est, ut mortuo Titio tempus superesse uideatur, quo impleto libertas contingat, circa legatum defecisse conditio uidetur. *Concordat l. 23. §. etiam. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Etiam fideicommissaria libertas à filio post certam ætatem eius data, si ad eam puer non peruenit, ab hærede filij præstituta die reddetur. Quam sentenriam iure singulari receptam, ad cætera fideicommissa relicta porrigi non placuit. *Concordat item l. 41. §. libertatem, in fine. ff. eod. tit. cuius uerba uide ĵ. in Comment. de legatis cap. 12. condit. 8. regul. 2. excep. 4. repl. 1. Concordat item l. 19. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si seruus liber esse iussus sit, & legatũ ei datum: Si filius decimum quartum annũ cõpleuerit, & filius antè decesserit: libertas fauore competet die ueniente, legati autem conditio deficit. *Concordat item l. 10. C. de fideicom. libertat. his uerbis:* Fideicommissaria quidem libertas ita tibi relicta, cum testatoris filius ad annum uicesimumquintũ peruenisset, non intercidit, licet hæredem intra præstitutam ætatem decessisse proponas: tempore quidem quo si uiueret, præfinitã ætatem impleturus foret, spem libertatis non intercidere uerus placitum est. *Ait Imp.* Tempore quidem quo si uiueret, &c. *Huic concordant ea quæ habentur in Comment. de legatis cap. 18. reg 3. excep. 2. cũ sequentib. Sed proposita exceptio replicatio potius est ĵ. exc. 38. repl. 23. notãda.*

XXXVII. EXCEPTIO: *Nisi cum post mortem Titij tanquam heredis libertas relicta esset, Titius heres non existat. Hæc exceptio reprobatur l. 67. in fine. ff. de leg. 2. cuius uerba uide ŝ. except. 14. repl. 1.*

DE EXCEPTIONIBVS ADVERsus manumissionem, & libertatis dationem, sumptis ex ijs, quæ circa conditionem, sub qua libertas relicta est, contingunt. Cap. IX.

XXXVIII. EXCEPTIO: *Nisi conditio, sub qua libertas relicta est, defecerit, uel nondum extiterit. Hæc exceptio approbatur l. 3. in prin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Statuliberos conditioni

parêre

parere oportet, si nemo eos impediat, & sit conditio possibilis. *Concordat l. 61. §. etsi ita in testamento. ff. de manumiss. testam. cuius uerba uide ĩ. cap. 7. except. 63. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non per eum cui libertas relicta est, sed per alium steterit, quo minus conditio impleatur. Hæc replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce*: Si nemo eos impediat. *Concordat d. l. 3. in prin. his uerbis*: Sed si in hæredis persona iussus sit parêre conditioni: quid dici debeat? & siquidem paruit conditioni, statim liber est etiam inuito hærede. Quòd si non patitur hæres pareri: puta, offert decem quæ dare iussus erat: procul dubio liber est: quia per hæredẽ stare uidetur, quo minus conditionem impleat: & parui refert de peculio ei offerat, an ab alio accepta. Receptum est enim, ut seruus peculiares quoq; numos ei dando perueniat ad libertatem: siue ipsi hæredi, siue alij dare iussus est. *Concordat d. l. 3. §. cum igitur. ibi: etsi cum. cuius uerba uide ĩ. repl. prox. item concordat d. l. 3. §. non solum, his uerbis*; Non solum autem, si dare iussum prohibeat, statuliber ad libertatẽ perueniet: uerùm etiamsi ascendere Capitolium iussum, ascendere uetet: & item si Capuæ dare iussum, Capuam ire prohibeat. nam qui prohibet seruum proficisci: intelligendus est impedire magis uelle libertatem, quàm operis serui uti. Sed etsi iussum cohæredi dare, non patiatur unus ex hæredibus dare: æquè liber erit. Sed is cui iussus erat dare, & liber esse, familiæ Erciscundæ iudicio ab eo qui impedit, cõsequetur, quod sua intererat statuliberum non esse prohibitum. *Concordat item d. l. 3. §. non solum, his uerbis*: Non solum autem si heres moram facit libertati: sed etsi tutor, uel procurator, uel alius quiuis, in cuius persona conditioni parendum est, libertatem competere dicemus. Et sanè hoc iure utimur in statulibero, ut sufficiat per eum non stare, pro minus conditioni pareat. *Concordat item d. l. 3. §. si quis heredi. cuius uerba uide ĩ. except. 55. repl. 1. concordat item d. l. 3. §. fin. his uerbis*: Item si heredi seruire iussum statuliberum hæres uendidit, & tradidit: credo statim ad libertatem peruenire. *Item concordat l. 4. §. si duobus, in fine. ff. de statuliberis. cuius uerba uide ĩ. except. 48. repl. 3. concordat item l. 20. §. is cui, in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide ĩ. repl. 7. item concordat l. 28. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide ĩ. except. 55. repl. 1. Sed & plures propositæ replicationis species & exempla uide in Replicationibus proximè sequentibus. Planè huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi per alium quàm hæredem stet, quo minus conditioni pareatur. Hæc duplicatio reprobatur l. 3. §. non solum autem si heres. ff. de statuliberis. cuius uerba uide paulo superius. Planè admittitur duplicatio proposita primùm, si alieno seruo libertas sub conditione relicta sit ab hærede redimendo. tunc enim quamuis nec per seruum, neque per hæredem, sed per alium stet quo minus conditioni pareatur: non habetur ea pro impleta. Quæ distinctio habetur l. 55. ff de manumiss. test. his uerbis*: Libertate sub conditione data, huc jam decursum est, ut si per statuliberum nõ stet, quo minus conditioni pareat: quamuis ne per hæredem quidem stet, tamen ad libertatẽ perueniat. Quod credo responderi oportere, etsi per fideicommissum utiq; hereditarijs seruis libertas data fuerit. Nõ absurdè & de hæredis seruis idem dicetur. De his autem quos redimendos habebit, non iniustè dubitamus; siquidẽ eo casu iniquũ erit hæredem perinde compelli debere redimere eos, atq; si conditio impleta esset: quod fortè dominus prohiberet conditioni parêre, ut precium perciperet, nec conditionem prorogaret. *Secundò admittitur duplicatio proposita, si per tutorem eius cui dandum est, stet quo minus detur, seruusq; cũ eo colludat. Quæ distinctio approbatur l. 12. §. nam quod alioquin. ff. de manumiss. testam. cuius uerba uide in Comment. legatorum cap. 32. cond. 8. reg. 2. except. 2. repl. 3. Secunda duplicatio est: Nisi conditio non in dando neq; in faciendo, sed in aliquo casu consistat. Hæc duplicatio reprobatur l. 33. §. 1. ff. de fideicom. libert. cuius uerba uide ĩ. lib. prox. cap. 1. quæst. 4. reg. 8. except. 1. repl. 2. Tertia duplicatio est: Nisi heres, per quem stet, quo minus conditioni pareatur, filius sit defuncti. Quæ duplicatio itidem reprobatur d. l. 33. §. imò etiã. cuius uerba uide ĩ. d. repl. 2. Quarta duplicatio est: Nisi cũ seruus annua, bima, trima, die dena cõditionis implendæ causa dare iussus esset: primo tantum anno per hæredem steterit, quo minus decem oblata acciperet. Quæ duplicatio approbatur l. 3. §. Stichum. ff. de statuliberis, his uerbis*: Stichus annua, bima, trima die denos aureos hæredi si dederit, liber esse iussus est: si prima pensione steterit per hæredẽ, quo minus acciperet decẽ, expectandam esse trimã pensionẽ placet: quia & tempus adiectũ est, & adhuc supersunt duæ pẽsiones. Sed si eadem decẽ sola habeat, quę obtulit ad primã pensionẽ: an etiam ad sequentẽ quoq; prosit, si offerat decem: an & ad tertiã, si sequens pensio nõ sit accepta? Et puto sufficere hęc eadem, & pœnitentiæ hæredis locũ non esse. quod & Pomponius probat. *Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi triginta simul offerens, seruus ab hærede non admittatur. Quæ triplicatio approbatur d. l. 3. §. quid si seruus. cuius uerba uide ĩ. except. 60. repl. 1. Quinta duplicatio est: Nisi non solũ conditio, sed etiã tẽpus libertati sit adiectũ, uel tacitè insit. tunc enim, quamuis nõ per seruũ stet, quo minus cõditioni pareat: tamen tempus quoq; est expectandum, ut liber fiat. Quæ duplicatio approbatur uerbis iã propositis*

hisce:

hisce: Quia & tempus adiectum est, &c. *Concordat d.l.3.§.si ita sit, his uerbis:* Si ita sit libertas seruo data, Si quinquennio hæredi meo seruierit, deinde eum hæres manumiserit: statim liber fit, quasi per eum sit effectum, quo minus ei seruiat: quamuis si non pateretur eum sibi seruire, non statim perueniret ad libertatem, quasi quinquenniũ præterijsset. Ratio huius rei euidens est: manumissus enim amplius seruire nõ potest. at is quem quis non patitur sibi seruire, postea pati potest intra quinquennij tẽpus. Atquin iam quinquennio ei seruire non potest: sed uel minus potest. *Concordat l.20. §.quadam. ibi: sed etsi hæres. ff.eod. tt. cuius uerba uide J.except.60. concordat item J.repl.7.dupl.5. Huius duplicationis triplicatio prima hæc est: Nisi cum seruo ita libertas esset relicta, Si hæredi per quinquennium seruierit, hæres seruum manumiserit. Quæ triplicatio ex uerbis d.§.si ita sit, iam propositis constat. Secunda triplicatio est: Nisi cum ancillæ libertas esset relicta, ita si tres peperisset, per hæredẽ primus partus sit impeditus. tunc enim non expectatur tempus tertij partus. Quæ triplicatio approbatur d.l.3.§.penult. his uerbis:* Iulianus libro XVI. Digestorum scripsit Arescusæ: Si libertas ita sit data, si tres seruos peperisset, & per hęredem stetisset, quo minus pareret (puta quòd ei medicamentum dedisset, ne cõciperet) statim liberam futuram esse: quid enim expectamus? Idemq; si egisset hęres, ut abortum faceret: quia & uno utero potuit tres edere. *Sexta duplicatio est: Nisi remota etiam mora hæredis seruus per id quod offert, cõditionem implere non posset. Hæc duplicatio approbatur exemplo l.34. §. imperator. ff.de statuliberis, hisce uerbis:* Imperator Antoninus rescripsit, iussum rationes reddere, & liberum esse: si hæres causabitur accipere rationes, nihilominus liberum fore. Quod rescriptum ita accipi debet, ut si reliqua non trahat, liber sit. Quòd si trahat, ita demum, si obtulerit eam quantitatem, quæ refundi debuit ex fide ueritatis. Non enim libertati sufficit hæredẽ in mora fuisse, si non id fiat per statuliberum, quod remota mora libertati aditum daret. Quid enim si ita manumissum Damam, Si in Hispaniam profectus, anno proximo fructus coegerit, liber esto: Romæ retinear hæres, neque proficisci patiatur: nunquid dicturi sumus statim ante fructus coactos liberum fore? nam & cum Romæ stipulatio concipitur ita, Centum in Hispania dare spondes? inesse stipulationi tempus, quo posit in Hispaniam perueniri, nec antè iure placuit agi. Sed si hæres acceptis rationibus, & reliquis computatis, donare se ea statulibero non habenti quod inferat, proscribat, aut etiam literis ad eum missis palàm faciat: conditio libertatis impleta uidebitur. Quid ergo, si neget se reliqua cõtraxisse, atq; ideo, quia per hęredem steterit ut accipiat rationes, liberum factum: hęres autem neque se fecisse moram, & reliqua debere statuliberum contendat? apud eum qui de libertate cognoscit, an conditio sit impleta, constabit: cuius officio continebitur de mora considerare, nec minus computare rationes: & si reliqua trahi compererit, non esse liberũ pronunciare. Sed si nunquam negauit reliqua debere: cum autem conueniat hæredem, & rationes offerre professus sit, & refusurus quidquid in reliquis esse constiterit, & eius pecuniæ reum numerare paratum idoneum obtulerit, & hæres in mora fuerit: sententia pro libertate dicetur. *Huius duplicationis exemplum aliud proponitur l.18 ff. eod.tt. his uerbis:* Si triennio dare dena iussus, primo anno uiginti obtulerit: non accipiente hærede, non statim liber est: quia etsi accepisset hæres, nondum liber esset. *Propositæ duplicationis species sunt superiores duæ duplicationes proximæ, ubi etiam huius triplicationes proponuntur*

Septima duplicatio est: Nisi non impediendæ libertatis causa hæres conditioni moram fecit. Hæc duplicatio approbatur l.18.ff.de statuliberis, hisce uerbis: Non omne ab hæredis persona interueniens impedimentum statulibero pro expleta conditione cedit: sed id duntaxat, quod impediendæ libertatis causa factum est. *Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi cũ conditio in dando consisteret, seruus obsignatum illud quod dare iussus est, deposuerit. Quæ triplicatio approbatur l.4.in prin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Cum hæres reipublicæ causa abesset, & pecuniam statuliber haberet: uel expectare debet, donec redeat is cui dare debet, uel deponere in ædem pecuniam consignatam oportet, quo subsecuto statim ad libertatem peruenit.

Octaua duplicatio est: Nisi hæres postea pœnitentia ductus ut conditioni pareatur, impedimento amplius non sit, nec seruus conditioni tunc uelit parêre. Hæc duplicatio reprobatur l.3.§. Stichus, in fine. ff.de statuliberis. cuius uerba uide ā.dupl 4. Planè admittitur duplicatio hæc, si cum in parte hæres impedimẽto fuisset, in reliqua parte impedimento amplius non sit. Quæ distinctio approbatur exemplo d.l.3.§. si ita sit. ibi: at is quem quis. cuius uerba uide suprà dupl.5. uide item J. except. 55.repl.1.dupl.1.tripl.2.

Nona duplicatio est: Nisi hæres seruum decem conditionis implendæ causa ex peculio dare uolentẽ, prohibeat. Hæc duplicatio reprobatur l. 9. in prin. ff. de statuliberis. cuius uerba uide suprà ead. repl. in prin. concordant ea quæ habentur J. except.44.

Decima duplicatio est: Nisi cum ita libertas Sticho

esset

esset relicta, Si Titius Capitolium ascenderit: Titius ascendere nolit. Hæc duplicatio approbatur l. 4. §. penult. ff. de statuliberis, hisce uerbis: Ita liber esse iussus, Si Titius Capitolium ascenderit. Si Titius noluerit ascendere, impeditur libertas. Idemq; iuris est in similibus causis & conditionibus. *Vndecima duplicatio est: Nisi cum duo idem facere iußit essent, unus solidum fecerit: uel cum testator utrunq; facere noluisset, alter cesset. tunc enim in alterius quoq; persona deficit conditio. quæ replicatio approbatur l. 13. in prin. ff. de manu. testam. cuius uerba uide J. except. 40. Hæc de prima propositæ exceptionis replicatione sint dicta. Sed & plura eius exempla, nec non duplicationes uide in proximè sequentibus replicationib. Secunda replicatio est: Nisi cum seruo sub conditione dandorum decem libertas esset relicta, hæres nolit uel soluere seruo, uel à debitoribus peculiaribus exigere, ut seruus decem soluere poßit. Hæc replicatio species est præcedentis, approbaturq; l. 3. §. inde quæritur. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Quæritur, si fortè debeatur pecunia huic seruo uel ab hęrede; quòd in domini rationem plus erogauerit, uel ab extraneo: nec uelit hæres debitorem cõuenire, uel statulibero soluere pecuniam: an debeat ad libertatem peruenire, quasi moram per hæredem patiatur? & aut legatum huic statulibero fuit peculium, aut nõ legatum fuit peculium: Seruius scribit, moram eum libertatis passum ob hoc ipsum, quòd ei aliquid ex ratione dominica deberetur, nec ei ab hærede præstaretur: quam sententiam & Labeo probat. Idem Seruius probat, etsi in eo moram faciat hęres, quod nolit exigere à debitoribus. nam peruenturum ad libertatem ait. Mihi quoq; uidetur uerũ quod Seruius ait. Cum igitur uerá putemus sententiam Seruij: uideamus an etsi non fuerit peculium ptęlegatũ seruo, idem debeat dici? constat enim statuliberum de peculio posse dare, uel ipsi hæredi dare iussum, uel alij. Etsi eum dare impediat, perueniet statuliber ad libertatem. Deniq; etiam remedij loco hoc monstratur hęredi domino statuliberi, ut eum extraneo iussum dare prohibeat, ne & numos perdat cum statulibero. Proinde defendi potest, etsi non uult exigere, uel ipse soluere, ut hic habeat, unde conditioni pareat, libertatem competere. Et ita quoq; Cassius scribit. *Tertia replicatio est: Nisi cum libertas seruo relicta esset sub cõditione dandorum decem, seruus sine peculio sit uenditus, uel uenditor peculium retinuerit. Hæc replicatio approbatur l. 3. §. si quis iussum. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si quis iussum seruum decẽ dare, & liberũ esse uendiderit sine peculio: utrũ statim liber fit, quasi prohibitus uideatur de peculio dare, hoc ipso quod sine peculio distractus est: an uerò cũ fuerit prohibitus peculium tangere? Et puto tunc demum liberum fore, cum uolens dare prohibeatur, nõ statim ubi uenit. *Cõcordat l. 35. ff. eod. tit. his uerbis:* Non uidebitur per statuliberum stare, quo minus cõditio libertatis existat, si de peculio quod apud uenditorem seruus habuit, pecuniam conditionis offerre non possit. ad alienũ enim peculiũ uoluntas defuncti porrigi nõ potuit. Idem erit, etsi cũ peculio seruus uenierit, & uenditor fide rupta peculium retinuerit: quãquam enim ex empto sit actio, tamen apud emptorem peculium seruus non habuit. *Quarta replicatio est: Nisi decem dare iussus operari à domino prohibeatur. Hæc replicatio reprobatur l. 3. §. si quis seruum. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si quis seruum iussum decem dare, & liberũ esse, operari prohibeat: uel si quod ex operis suis meretur, hæres ei abstulerit: uel si quod ex mercedibus suis coegit, hæredi dederit: an ad libertatẽ perueniat? & puto, si quidẽ ex operis dederit, uel undecunq; dederit, ad libertatẽ peruẽturum. Quòd si prohibeatur operari, nõ fore liberũ arbitror, quia operari domino debet. Planè si ei allata fuerit pecunia ex operis collecta: liberũ fore arbitror, quia de peculio dare prohibetur. *Planè admittitur replicatio proposita, si testator uel ex operis ut decem det iußit. quæ distinctio approbatur ibidem, his uerbis:* Sanè si testator uel ex operis ut det iussit: prohibitum operari ad libertatem peruenturũ non dubito. *Quinta replicatio est: Nisi dominus seruo sub conditione dandorum decem manumisso, id quod ex operis meretur, abstulerit. Hæc replicatio approbatur uerbis iã propositis hisce:* Planè si ei ablata fuerit pecunia ex operis collecta, liberum fore arbitror, quia de peculio dare prohibetur. *Sexta replicatio est: Nisi cum libertas seruo relicta esset sub hac conditione, Si hæredi seruierit, hæres seruum uendiderit. Hæc replicatio approbatur l. 3. §. fin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si hæredi seruire iussum statuliberũ hæres uendidit, & tradidit: credo statim ad libertatem peruenire. *Septima replicatio est: Nisi is cui conditionis implendæ causa dandum uel faciendum fuit, decesserit. Hæc replicatio approbatur l. 20. §. is cui. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Is cui seruus pecuniã dare iussus est, & liber esse decessit: Sabinus ait, si decem habuisset parata, liberum fore: quia non staret per eum, quo minus daret. Iulianus autem ait, fauore libertatis constituto iure hũc ad libertatem peruenturum, etiamsi postea habere cœperit decẽ. Adeò autẽ constituto potius iure, quã ex testamẽto ad libertatem peruenit, ut si eidẽ & legatum sit, mortuo eo cui dare iussus est: ad libertatẽ quidem perueniat, non autem & legatũ habiturus sit. Idq; & Iulianus putat, ut in hoc cæteris legatarijs similis sit. Diuersa

causa est eius quem hæres prohibet conditioni parêre. hic enim ex testamento ad libertatem peruenit. *Concordat l. 39. §. si Stichus. ff eod. tit. his uerbis:* Si Stichus Attiæ mille nummos dederit, liber esto: Attia uiuo testatore decesserat: non posse statuliberum esse, Labeo & Ofilius responderunt. Trebatius, si ante testamentum factum Attia decessisset, eundem postea liberũ futurum. Labeonis & Ofilij sentẽtia rationem quidem habet: sed hoc iure utimur, ut is seruus ex testamẽto liber fit. *Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi tẽpore mortis eius cui dare iussus est, seruus decem nõ habuerit. Hæc duplicatio reprobatur uerbis d. §. is cui. iam propositis. Secunda duplicatio uidetur esse: Nisi uiuo testatore mortuus sit is, cui conditionis implendæ causa pecunia fuit danda. Et hæc duplicatio reprobatur uerbis d. §. si Stichus. iã propositis. Tertia duplicatio est: Nisi persona, cui dare iussus est seruus, non sit proprio nomine demonstrata, sed hæredi uel simili dare iussus sit. hoc enim casu etiam hærede mortuo, eius hæredi dandum est. quæ duplicatio approbatur l. 34. in prin. ibi: prior causa. ff. de statuliberis. cuius uerba uide J. repl. 9. Concordant ea quæ habentur J. ex. 41. repl. 4. Quarta duplicatio est: Nisi is cui dare uel facere iussus est, in testamento suo cauerit, ut hæredibus suis detur uel fiat. hoc enim casu morte eius, cui dare iussus est seruus, nõ excusatur. quæ duplicatio approbatur l. 40. §. Pamphilo. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Pamphilo liberto, quem hæredẽ ex parte instituerat, Stichum seruum prælegauerat, & ei libertatẽ his uerbis dederat: Ita, ut si tibi ex die mortis meæ per annos continuos quinq; menstruos sexagenos dederit, tunc eum manumittas. Pamphilus ante quinquennium moriens, hęredibus institutis filio & uxore, de eodẽ Sticho ita cauit: Stichus seruus, qui mihi testamẽto patroni mei certa cõditione relictus est, iubeo det, præstet filio & uxori meæ sine ulla controuersia, & eum peracto tempore manumittant: quæsitum est, si Stichus sexaginta mẽstruos non præstiterit, an impleto quinquẽnio fideicõmissa libertas ei debeatur? Scæuola respondit, nisi pręstitisset, fideicõmissam libertatem non deberi. *Quinta duplicatio est: Nisi libertatis datio non solũm cõditionem, sed & tempus habeat adiectum: tunc enim non nisi tempore illo expleto cõpetit libertas. Hæc duplicatio approbatur l. 3. §. seruire. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Seruire Titio anno, & liber esse iussus Titio mortuo, non statim liber fiet: sed cũ annus transierit, quòd uideatur non tantùm sub conditione, sed etiã ex tempore data libertas. Etenim absurdum est, maturius eum liberum fieri, cum cõditionem non implet: ex qua liber futurus foret, si eam expleret. *Cõcordat l. 18. §. fin. ff. de liberali causa, his uerbis:* Caius Seius Stichum seruum Lucio Titio uendidit. ita ut Titius Stichum post triennium manumitteret, si cõtinuo triẽnio seruisset. Sed nondum exacto tempore triennij, Stichus fugit, & post aliquantulum temporis defuncto Titio reuertitur: quæro an obstet Sticho ad consequendã ex uẽditione libertatem, quòd ante triẽnium discesserit? Paulus respondit, secundum ea quę proponuntur, expleto tẽpore, post quod Stichus manumitti debuit, libertatem ei competijsse. *Similem duplicationem uide J. repl. 1. dupl. 5. Sexta duplicatio est: Nisi ante mortem eius cui dandum uel faciendum fuit, mora à seruo facta sit, quo minus datum uel factũ sit. Hæc duplicatio ipso quidem iure reprobatur: uerum eius triplicatio est in eo, qui cum seruire debebat, fugerit. quæ triplicatio constat ex uerbis iam propositis. cuius ratio est, quòd etiam post fugam seruiendi tempus & conditio posit impleri, secundum ea quæ proponũtur J. exc. 56. repl. 1. Octaua duplicatio est: Nisi seruus ab eo cui dare iussus est, sit alienatus. hoc enim casu ei cui alienatus est, dare tenetur, quã uis alter sit mortuus. quæ duplicatio approbatur per ea quæ habentur J. except. 41. repl. 5. Hæc de septima replicatione, eiusq; duplicationib. sint dicta. Octaua replicatio est: Nisi seruus ualetudine uel alia iusta causa sit impeditus, quo minus conditioni paruerit. Hæc replicatio approbatur l. 4. §. Stichus. ibi: Sed etsi quibusdã. ff. de statuliberis. cuius uerba uide J. except. 56. repl. 3. Nona replicatio est: Nisi is cui pecunia cõditionis implendæ causa danda est, eam seruo remiserit. Hæc replicatio approbatur l. 34. in prin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Seruus si hæredi decẽ dederit, liber esse iussus est. Statuliberum eum hæres manumisit, ac postea defunctus est: hæredis hæredi dãda pecunia nõ est. quod enim placuit, hæredis hæredi dari oportere, tunc memineris locũ habere, cùm prior hæres dominus accepturus pecuniam fuerit. Quę causa facit ambulatoriã (ut ita dixerim) conditionẽ. Duę sunt enim causæ, per quas in hęredis primi persona conditio impletur: dominij ratio, itẽ demonstratio personæ: prior causa trãsit in omnẽ successorẽ, ad quem peruenerit statuliber per dominij translati continuationẽ: sequens personæ dũtaxat eius qui demõstratus est, adhæret. *Concordat d. l. 34. §. sed si hæres. cuius uerba uide J. repl. 1. dupl. 6. Decima replicatio est: Nisi seruus fideiussores dederit de conditione implenda. Hæc replicatio reprobatur l. 3. § fin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Statuliber qui nõ rationes reddere, sed pecuniã iussus est dare: numerare debet, nõ fideiussores dare. *Ait Iurisconsultus:* Qui nõ rationes reddere. *Ergo si rationes reddere iussus, seruus fideiussores obtulerit, de reliquo soluendo post rationes redditas, audiendus est. quod approbatur etiam l. 34. §. fin. ff. eod. tit. cuius uerba uide J. repl. 1. dupl. 6. Vndecima replicatio est: Nisi seruus hæredi decẽ dare iussus, in tãtum locupletiorem fecerit hæreditatẽ. Hæc* replicatio

replicatio approbatur l. 11. in prin. ff. de stataliberis, bisce uerbis: Mortuo hærede, si statuliber lo
cupletioré hæreditaté tanta pecunia, quan
tam dare iussos fuit, fecerit: ueluti creditori
bus soluendo, cibaria familiæ dádo: statim
eum ad libsrtatem esse uétutum Africanus
existimauit. *Daodecima replicatio est: Nisi is cui
seruus dare iussus est, seruo tantum debeat. Hæc repli-
catio approbatur l. 20. §. quod si hæredi. ff. de statuli-
beris, bisce uerbis:* Si hæredi dase iussus est de
cem, & eam summam hęres debeat seruo: si
uelit seruus eam pecuniá compensare, erit
liber. *Decimatertia replicatio est: Nisi sub condi-
tione hæres simul & liber esse iussus sit. tunc enim etiã
deficiente conditione fit liber, qaamuis non hæres quæ
replicatio approbatur l. 2. §. si in primis. ibi: planè si
códitio. ff. de statuliberis. cuius aerba uide s̃. cap. prox.
except. 28. distinct. 2. concordat l. 4. §. sed hoc quan-
tum. ff. de reb. iud. auth. poßid. cuius uerba uide s̃. lib.
8. cap. 6. quæst. 2. caasa 4. concordat item l. 26. ff. de
manumiß. test. cuius uerba uide s̃. cap. prox. except.
26. Concordat item l. 2. ff. eod. tt. bis uerbis:* Si quis
ita hæredem instituerit, Titius hæres esto:
Si Titius hæres non erit, Srichus hęres esto:
Stichus liber esto: oon esse Stichú liberú Ari
sto ait, Tirio hęrede existente. Mihi uidetur
posse dici liberú fore: quasi nõ ntiq; alio gra
du acceperit libertaté, sed dnpliciter. quo iu
re utimur. *Concordat item l. 14. ff. eod. tt. bis uerbis:*
Cú seruus purè liber scribitur, & hæres sub
conditione: placet deficiente cõditione ha
bere eum libertaté. *Decimaquarta replicatio
est: Nisi conditio non in continenti, sed ex interuallo
libertati sit adiecta. Hæc replicatio approbatur l. 52.
ff. de manumiß. testam. bis uerbis:* Impp. Seue-
rus & Antoninus Missenio Frontoni: Testa
mento militis his uerbis adscripta liberta-
te, Stephanum seruum meum liberum esse
uolo uel iubeo: adita hæreditate libertas
comperit. Et ideo ea quæ postea adiecta
sunt: Sic tamen ut cum hærede meo sit,
quo adusq; iuuenis sit. Quod si noluerit,
aut contempserit, iure seruitutis teneatur:
ad reuocandam libertatem; quæ compe-
tijt, non sunt efficacia. Idem & in pagano-
rum testamentis obseruatur. *Decimaqain-
ta replicatio est: Nisi fideicommisso libertatis repetita
conditio antea libertati adiecta non sit repetita. Hæc
replicatio approbatur in casa l. ult. ff. de fideicommiß.
libertat. bis uerbis:* Lucius Titius testameo-
to ita cauit: Si quos codicillos reliquero,
ualere uolo. Si quis mihi ex Paula, quæ u-
xor mea fuit, intra decem menses natus,
nataúe erit, ex semisse hæredes sunto, Ca-
ius Seius ex semisse hæres esto. Stichum &
Pamphilum seruos meos & Erotem & Di-
philum peto, & fidei hæredum committo,
ut cum ad pubertatem liberi mei peruene-
rint, manumittant. Deinde nouissima par-
te ita cauit: Quòd si mihi liberi nati non e-
runt, aut intra pubertatem decesserint, tũc
hæredes ex paribus partibus sunto Mutius
& Mæuius. Legata quę priore ex testamen
to, quo filios & Seium hæredes institui, re-
liqui, præstari uolo & à sequentibus hære-
dibus. Deiode codicillis ita cauit: Lucius
Titius hæredibus primis & substitutis Sa-
lutem: Peto ut ea quæ testamento caui, le-
gaui, & ea quæ codicillis cauero, legauero:
præstetis. Quæro, cum liberi Lucio Titio
nati non sint: an Sticho, & Pamphilo, &
Eroti, & Diphilo seruis confestim fidei-
commissa libertas præstari debeat? Mar-
cellus respondit, conditionem, quæ liber-
tati eorum, de quibus quæreretur, si filij hæ
redes extitissent, sppolita esset, tepetitam
non uideri. Ideoque confestim libertatem
præstandam esse, & à primis, & à substitu-
tis hæredibus. Nam (ot suprà scriptum est)
petijt, ut quæ testamento cauisset, præsta-
rentur. Cauit autem de libertate eorum ser-
uorum: atquio sub condirione cauit: etsi
alterius generis conditio adesset, expectan-
da esset. Sed noo est uerisimile, ut hoc in
ista conditione cogitauerit, cum fidei sub-
stitutorum committeret, qui admitti ad
hæreditaté non possent, si impleretur con-
ditio. *Decimasexta replicatio est: Nisi sub pluri-
bus conditionibus libertate relicta, quædam extite-
rint. De hac re uide J. except. 66. Decimasepti-
ma replicatio est: Nisi cum libertas relicta esset sub
hac conditione, Si æs alienum solutum fuerit, credi-
toribusúe satisfactum: hæres locuples sit. Hæc repli-
catio reprobatur l. 39. §. 1. ff. de stataliberis, bisce uer-
bis:* Stichus liber esto, quando æs alie-
num meum solutum, creditoribusúe meis
satisfactum erit. Quamuis hæres locuples
extitisset: non tamen prius Stichum libe-
rum futurum, quàm creditores pecuniam
aut satis accepissent, elioúe quo modo sibi
cauissent, Labeo & Ofilius responderunt.
*Decimaoctaaa replicatio est: Nisi sub modo, non sub
conditione libertas sit relicta. Hæc replicatio appro-
batar l. 20. §. fin. ff. de manumißionibus, bis uerbis:*
Tempore alienationis conuenit, ut homo
libertatis causa traditus, post quintum an-
num impletum mannmitteretur, & ut cer-
tam mercedem menstruam interea præbe-
ret. Conditionem libertatis mercedes non
facere, sed obsequio temporariæ seruitutis
modum præstitutum esse Papinianus re-
spondit. neque enim in omnibus liberta-
tis causa traditum comparari statulibero.
*Decimanona replicatio est: Nisi aliud uolente eo cui
dare iussus est, conditionis implendæ caasa dederit.
Hæc replicatio approbatur exemplo l. 23. §. fin. ff de
fideicom. libertat. bis uerbis:* Seruum à filio
post quinque annos, si eo tempore diurná

mercedem filio præstitisset, manumitti uoluit: biennio proximo uagatus, non præstiterat: conditione defectus uidebatur: si tamen hæres filius, aut tutores eius ministerium serui per biennium elegissent, eam rẽ (præterito quod per hæredem stetisset) impedimento residuæ conditioni non esse constitit. Vicesima replicatio est: Nisi sub iurisiurandi conditione libertas sit relicta. Hæc replicatio reprobatur l.12.ff.de manumiß.testam.de qua cũ alijs uide in Comment.de legatis,cap.31. except.4. repl.4. Vicesimaprima replicatio est: Nisi cum ita libertas relicta esset, Si uxori pro parte hæredi placuerit: uxor hæres non existat. tunc enim, quamuis dissentiat, nihilominus libertas debetur. quæ replicatio approbatur l.14.ff.de fideicom.libert.cuius uerba uide s̄. cap. prox.except.14.repl.1. Concordat l. 8. C.eod.tt.cuius uerba uide d. repl. 1. Vicesimasecunda replicatio est: Nisi cum ita libertas esset relicta, Si illi placuerit: illi non placuerit contra boni uiri arbitrium. Hæc replicatio approbatur l. 41.§.sorore sua. ff.de fideicõ.libertat.bis uerbis: Sorore sua hærede instituta, de seruis ita cauit, &c. Concordat l.46. §. quod si ita.ff.eod.tt. cuius uerba uide s̄. cap. 7. except.69.in prin. Vicesimatertia repliatico proponitur s̄.cap. prox.except.16. Vicesimaquarta replicatio est: Nisi conditio sit impleta, datumue uel factum quod conditione comprehensum est. Hæc replicatio approbatur l. 13. in prin. ff. de statuliberis, hisce uerbis: Si quis ita libertatem dedisset, Stichus, si hæres meus eum testamento suo non manumiserit, liber esto: secundum uoluntatem defuncti hoc significari uidetur, si testamẽto suo hæres non adscripserit ei libertatem. Quare siquidem hæres libertatem seruo suo testamento dederit, defectus conditione uidebitur. Si non dederit, impleta conditione ultimo uitæ tempore hæredis ad libertatem perueniet. Concordat l.1.in prin.ff.eod.tt.cuius uerba uide s̄.repl.1. in prin. Concordat item l.7.ff.de manumiß. testam. bis uerbis: Neratius scribit, Eius cui libertas sic data est: Si filius nullus mihi erit cum moriar, Stichus liber esto: impediri libertatem posthumo nato. Sed dum speratur nasci, utrum in seruitute remanere dicimus, an uerò ex pòst facto respondemus retrò liberũ fuisse nullo filio nato? quod magis arbitror probandum. Item concordat l.10.ff.de fideicom. libertat. bis uerbis: Testamento ita cauit, Pamphilus si benè se gesserit in rationibus meis, liber esto: quæsitum est, cum manente eodem testamento post aliquot annos decesserit, nec ulli querelæ locus de Pamphilo circa rationes patroni sit: an ex testamento libertatem sit consecutus? Scæuola respondit, nihil proponi cur non sit cõsecutus. Planè propositæ replicationes duplicationes sunt exceptiones proximè sequẽtes. Hactenus igitur de tricesimaoctaua exceptionẽ, eiusq; replicationibus sit dictum.

XXXIX. EXCEPTIO: Nisi alius quàm is qui in conditione libertatis comprehensus est, conditionem impleuerit. Hæc exceptio approbatur, simul et distinguitur l.19.§.fin ff.de statuliberis, hisce uerbis: Si seruus extraneo operas præstare iussus esset, nullus nomine serui suas operas dando liberare seruum potest. Quod in pecunia aliter obseruatur: utpote cum & extraneus pro eo seruo dando pecuniam, seruum liberaret. Concordat l. 13. in prin.ibi: faciendo tamen.ff.de manumiß.testam. cuius uerba uide j.except.prox. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi in dando, non in faciendo conditio consistat. tunc enim etiam per alium impleri potest. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Quod in pecunia aliter obseruatur, &c.

XL. EXCEPTIO: Nisi cum plures conditionis implendæ causa dare facere iussi essent, unus tantum dederit uel fecerit. Hæc exceptio reprobatur l.13.in prin.usque ad §.sed etsi ancilla.ff. de manumiß.test.bis uerbis: Si ita fuerit seruis duobus libertas data, Si insulam ædificauerint, uel si statuam posuerint, diuidi hæc conditio non poterit. Solummodo illud habebit dubitationẽ, an altero satisfaciẽte satisfactũ uoluntati uideatur, ideoq; ad libertatẽ perueniat? quod magis est, nisi aliud expresserit testator. Faciendo tamen sibi conditionem impleuit, non alteri. Quinimò extinguitur ei conditio. Non enim amplius conditioni parêre potest, cum semel expleta sit. Idem quæri potest, etsi fabris duobus uel pictoribus, si membrum depinxissent, uel fabricassent nauem, quid adscriptum sit. nam uoluntatis erit quæstio, num alteri alterius facti conditionem iniunxerit. Quæ res efficit, ut si alter cessat, alteri quoq; qui facere paratus est, cõditio deficiat. Quòd si ex his quæ scripsit uel dixit, ostendatur cõtentus esse testator, uel alterũ facere: res erit expedita. Nam alter faciendo aut sibi & socio proderit, aut sibi tãtum, prout uoluisse testatorẽ apparuerit. Quæstio hæc & in eo tractatur, si quis libertatẽ dedit seruis duobus, si rationes reddiderint: Iulianus autẽ tractat, si alter reddere sit paratus, alter non sit: an alter per alterũ impediatur? Et rectißimè ait, siquidem separatim rationes gesserunt, sufficere ad libertatem adipiscendã ei qui rationes suas reddit: si uerò simul, non aliâs uideri alterum paruisse, nisi utriusque reliqua exoluerit. In reliquis accipere debemus, ut & ipsa rationum uolumina reddantur. Planè admittitur exceptio proposita, si testator utrumq; non alterum tantum facere uoluerit. quæ distinctio

approbatur

approbatur uerbis iam propositis bisce: Nisi aliud expresserit restator. *Sed & admittitur exceptio proposita, si alter partem, non solidum dederit uel fecerit. quæ distinctio itidem ex uerbis iam propositis constat, deq; ea uide plura* §. *except.* 48. *repl.* 2. *dupl.* 1 & 2. *Sed & uide de exceptione proposita in Comment. de legatis cap.* 30. *membr.* 3. *except.* 5.

XLI. EXCEPTIO: *Nisi alij conditionis implendæ causa datum uel factum sit, quàm ei cui dari uel fieri testator uoluit. Hæc exceptio approbatur per ea quæ habentur in Comment. libertationum cap.* 4 *except.* 9. *in prin. Eius autem replicatio prima hæc est: Nisi filiofamilias dare iussus patri dederit. Hæc replicatio approbatur l.* 6. §. *si filiumfam ff. de statuliberis, bisce uerbis*: Si filiusfamilias hæres sit institutus, & statuliber filio dare iussus est, & liber esse: siue filio, siue patri dando peruenit ad libertatem, quia ad patrem emolumentum hæreditatis peruenit. Sed etsi post mortem filij patri detur, quasi hæredis hæredi: liber erit. Nam etsi quis extraneo dare iussus sit, & liber esse, deinde hæredi hæres extiterit: non quasi in extranei persona, sed quasi in hęredis conditionì præbebit. *Secunda replicatio est: Nisi uoluntate eius cui dare debet, alij dederit. Hæc replicatio approbatur d. l.* 6. §. *si seruus, bis uerbis*: Si seruus tuus statuliberum emerit: tibi datur quod hæredibus dare iussus est: Sed etsi tuo seruo dederit, si modò is peculiari nomine eum emit, neque ei tu peculium ademisti, puto liberum fore, scilicet, ut eo modo tibi dedisse intelligatur, perinde ac si tua uoluntate cui uis alij seruorum tuorum dedisset. *Concordat l.* 15. *in fine ff. eod. tt. bis uerbis*: Sed etsi hæres legem dixisset talem, ut extraneo alicui pecuniam statuliber daret: Africanus respondit, & hoc casu conuentionem ualere: quia hæredi uideatur soluere, qui uoluntate eius alij soluat. *Tertia replicatio est: Nisi hæredi dare uel facere iussus, tutori hæredis dederit uel fecerit. Hæc replicatio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius duplicatio hæc est, Nisi tutor & seruus in fraudem pupilli hæredis colluserint. quæ replicatio approbatur l.* 22. *in prin. ff. de manumissis testamento: cuius uerba uide in Comment. legatorum cap.* 31. *conditione* 8. *reg.* 2. *except.* 2. *repl.* 3. *Quarta replicatio est: Nisi hæredi dare iussus, hæredis hæredi dederit. Hæc replicatio approbatur l.* 20. §. *hæredi. ff. de statuliberis, bisce uerbis*: Hæredi dare iussum, etiam hæredis hæredi dare posse diuus Hadrianus rescripsit. Sed etsi hoc tenuit testator, etiam in legatario dicendum est. *Concordat l.* 6. §. *si filiusfamilias. ibi: sed etsi post. ff. eod. tt. cuius uerba uide* §. *repl.* 1. *Cócordat item l.* 34. *in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide* §. *except.* 38. *repl.* 9. *Quinta replicatio est: Nisi ei dederit seruum, cui ab eo cui dare iussus est, est alienatus. Hæc replicatio approbatur l.* 8. §. *statuliber. ff. de statuliberis, bisce uerbis*: Statuliber parendo conditioni in persona emptoris peruenit ad libertatem. Et sciendum, hoc ad statuliberos omnis sexus pertinere. Non solum autem si euenerit hęc conditio, ad eum transit qui emit: uerùm etiam ad omnes, quicunque quoquo iure dominiũ in statulibero nacti sunt. Siue igitur legatus sit tibi ab hærede statuliber, siue adiudicatus, siue usucaptus à te, siue traditus, uel quo alio iure tuus factus: sine dubio dicemus pareri conditioni in persona tua posse. Sed & in hærede emptoris idem dicitur. *Concordat l.* 27. *ff. eod. tt. bis uerbis*: Si is cui dare iussus est, redemit statuliberum, eumque rursus alij uendiderit, nouissimo emptori dabit. Iam enim cum ad eum cui dare iussus est, dominium quoq; serui peruenerit, si eum alienet, conditionem quoque ab eo ad emptorem transire, Iuliano placuit. *Concordat item l.* 34. *in prin. ibi: duæ sunt enim. ff. eod. tt. cuius uerba uide* §. *exception.* 38. *repl.* 9. *Concordat item l.* 8. §. 1. *ff. eod. tt. cuius uerba uide* §. *except.* 49. *Planè propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi partem ei cui dare iussus est, antequam alienaretur, dederit. hoc enim casu uidetur, quod postea reliquam partem dando ei cui alienatus est, non liberetur. Hæc duplicatio reprobatur l.* 6. §. *statuliber. ff. de statuliberis, bisce uerbis*: Statuliber decem dare iussus, & liber esse, si quinque datis distractus sit: residua quinque emptori dabit. *Planè si duob. hæredibus dare iussus; ab uno cui quinque soluit, sit alienatus, hoc enim casu emptori quinque dando non liberatur. quæ distinctio approbatur l.* 31. *ff. eod. tt. cuius uerba uide* §. *dupl.* 7. *Secunda duplicatio est: Nisi statuliber seruo alienatus, domino emptoris uel ipsi seruo dederit. Et hæc duplicatio reprobatur d. l.* 6. §. *si seruus. cuius uerba uide* §. *repl.* 2. *Tertia duplicatio est: Nisi non in dando, sed in faciendo conditio consistat. Hæc duplicatio approbatur d. l.* 6. §. *si quis, bis uerbis*: Si quis non dare decem, sed rationibus redditis liber esse iussus sit: an ad emptorem hæc conditio transeat uideamus? Et aliàs sciendum est, eas demum cõditiones ad emptorem transire, quæ sunt in dando. Cæterùm hę quæ sunt in faciendo, non transeunt: utputa, Si filium eius literas edocuerit. hæ enim personis eorum cohærent, quibus adscribuntur. Rationum autem reddendarum conditio (quod ad reliqua quidem attinet) in danda pecunia consistit: quo autem ad ipsa uoluminа rationum tradenda, percontandasque & examinandas rationes, & dispungendas atque excutiendas: factum habet. Nunquid ergo reliqua quidem & emptori dando perueniat ad libertatem: cætera in persona hæredis consistant? Puto igitur & ad emptorem reliquorum solu-

tionem transmitti. Sic fiet ut diuidatur con ditio, & ita Pomponius lib. nono ex Sabino scribit.

Quarta duplicatio est: Nisi non dominium, sed usufructus tantum statuliberi sit alienatus. Hæc duplicatio approbatur l.7. ff. de statuliberis, bisce uerbis: Vsusfructus alienatio conditionem statuliberi secum non trahit.

Quinta duplicatio est: Nisi hæres in alienatione exceperit, ut sibi detur. quæ duplicatio approbatur l.15. §. heres. ff. de statuliberis, bisce uerbis: Hæres cum statuliberum decem dare iussum ueuderet, conditionem pronunciauit, & traditioni legem dixit, ut sibi potius quàm emptori ea decem darentur: quærebatur utri eorum statuliber pecuniam dando libertatem consequeretur? Africanus respondit, eum dare debere hæredi. *Sexta duplicatio est: Nisi hæres in alienatione exceperit, ut non emptori, sed alij detur. Hæc duplicatio approbatur d.l.15. §. fin. cuius uerba uide 5. repl.2. Septima duplicatio est: Nisi pro parte tantum seruus sit alienatus, uel ab uno tantum ex pluribus quibus dare iussus est: partemque ante alienationem soluerit ei à quo est alienatus. tunc enim reliquum emptori dando non implet conditionem. quæ duplicatio approbatur l. 22. ff. de statuliberis, bisce uerbis:* Si duobus hæredibus institutis seruus liber esse iussus sit, si decem hæredibus dederit, & ab altero ex hæredibus quinque datis uenierit & traditus fuerit: pro parte alteri ex hæredibus, à quo non uenierit, dando pecuniam liber erit. *Hæc de quinta replicatione. Sexta replicatio est: Nisi hæres cui dare iussus est, hæreditate se abstinuerit. tunc enim ei dando cui bona libertatis conseruandæ causa addicta sunt, implet conditionem. quæ replicatio approbatur l.4. §. si sub. ff. de fideicom. libertatibus, bis uerbis:* Si sub conditione dandorum decem libertas data sit, siue hæredi dare iussus sit qui libertatem accepit, siue non sit dictum cui: an dando ei cui bona addicenda sunt, perueniat ad libertatem, quæri potest? Et magis est ut ei dari debeat, cui bona addicta sunt, quasi conditio translata uideatur. Certè si alij quàm hæredi dare iussus sit, ipsi cui iussus est, dabit. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi alij quàm hæredi dare sit iussus. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis bisce:* Certè si alij quàm hæredi, &c. *Septima replicatio est: Nisi in conditione non sit adiectum, cui dandum. Hæc replicatio reprobatur l. 8. in prin. ff. de statuliberis, bisce uerbis:* Ita liber esse iussus, Si decem dederit, liber esto: hæredi dare debet. nam qui non habet cui det, hæredi dando ad libertatem peruenit. *Concordat l. 51. ibi: ueluti si certam. ff. eod. tt. cuius uerba uide 5. exception. 70. Concordat item l. 22. in prin. ff. eod. tt. bis uerbis:* Qui pecuniam dare iussus est, nisi adiectum sit cui det: hæredibus dare debet pro partibus hæreditarijs. pro ea enim parte quisque accipere debet, pro qua dominus est. *Hæc de quadragesimaprima exceptione, eiusque replicationibus sint dicta. Sed & plura de ea uide in Comment. legatorum cap. 10. membr. 3. exception. 7.*

XLII. EXCEPTIO: *Nisi hæredi dare iussus, hæredi scripto uel ab intestato, contra quem pronunciatum est, dederit. Hæc exceptio approbatur l.29. ff. de statuliberis, bisce uerbis:* Quintus Mutius scribit, Paterfamiliâs in testamento ita scripserat: Si Andronicus seruus meus hæredi meo decem dederit, liber esto. Deinde de his bonis cœperat controuersia esse. Qui se lege hæredem aiebat esse, is eam hæreditatem ad se pertinere dicebat: alter qui hæreditatem possidebat, aiebat testamento se hæredem esse. Secundum eum sententia dicta erat, qui ex testamento aiebat se hæredem esse. Deinde Andronicus quærebat, si ipsi hæredi scripto decem dedisset, quoniam secundum eum sententia dicta esset: futurus'ne esset liber, an nihil uideretur sententia, qua uicerat, ad eam rem ualere? Quapropter si decem hæredi scripto dedisset, & res contra possessorem iudicata esset, illum in seruitute fore. Labeo hoc quod Quintus Mutius scribit, ita putat uerum esse, si reuera lege ab intestato fuit hæres is qui uicit. nam si iniutia iudicis uictus esset scriptus uerus hæres ex testamento, nihilominus eum paruisse conditioni ei dando, & liberum fore. Sed uerissimum est quod Aristo Celso rescripsit, posse dari pecuniam hæredi ab intestato, secundum quem sententia dicta est: quoniam lex XII. Tabularum emptionis uerbo omnem alienationem complexa uideatur: nec interfit quo genere quisque dominus eius fieret, & ideo hunc quoque ea lege contineri, secundum quem sententia dicta est: & liberum futurum eum, qui ei dedisset pecuniam. Hunc autem, id est, possessorem hæreditatis, cui data esset summa, si uictus esset hæreditatis petitione, cum cæteris eam quoque pecuniam uictori restituere debere.

XLIII. EXCEPTIO: *Nisi hæredi, qui se hæreditate abstinuit, conditionis implendæ causa datum sit. Hæc exceptio approbatur l. 41. §. Stichus. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide 5. exception. 50.*

XLIIII. EXCEPTIO: *Nisi seruus decem dare iussus, ex peculio dederit. Hæc exceptio reprobatur l.3. in prin. ff. de statuliberis. cuius uerba uide 5. except. 38. repl. 1. in prin. Concordat l. 13. §. 1. ff. eod. tt. bis uerbis:* Seruus communis liber esse iussus

iussus ita, si decem dederit: ex peculio dare potest, quocunque modo id adquisitũ habuerit: nec refert apud hæredem id, an apud socium fuerit, & hæredi, an extraneo iussus sit dare. nam per omnia causę statuliberi adplicatur, qui conditionis implendæ gratia alienare peculiares numos potest. *Concordat l. 25. in fine. ff. eod. tit. his uerbis:* Si rationes reddidisset liberum esse iussum, non patitur hæres rebus peculiaribus uenditis reliqua soluere: perinde liber est, quasi conditioni paruisset. *Concordat item l. 108. ff. de con dit. & demonstrat. cuius uerba cum alijs concordantibus uide J. except. 64. Planè admittitur exceptio proposita primùm, si deducto eo quod seruus domino debet, nihil amplius habiturus sit in peculio. tunc enim ex peculio dando liber non fit. quæ distinctio approbatur l. 17. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si decem hæredi dedisset, liber esse iussus est: decem habet, & tantũdem domino debet: dando hæc decem non liberabitur. Nam quod statulibero ex peculio suo dare explendæ conditionis causa concessum est: ita interpretari debemus, ut non etiam ex eo dare possit, quod extra peculiũ est. Nec me pręterit, hos numos peculiares posse dici: quamuis si nihil præterea seruus habeat, peculium nullum sit. Sed dubitari non oportet, quin hæc mens fuerit constituentium, ut quasi ex suo patrimonio dandi eo nomine seruo potestas esset: quia id maxime sine iniuria dominorum concedi uideatur. Quòd si ultrà quis progrediatur: non multum aberit, quin etiam eos numos quos domino subripuerit, dando statuliberum conditioni satisfacturum existimem.

Secundò admittitur exceptio proposita, Si cum ità libertas relicta esset: Seruus cum rationes reddiderit, cum contubernali sua liber esto: seruo mortuo, contubernalis eius reliqua soluat conditionis implendæ causa. hoc enim casu ex suo peculio soluendo non implet conditionem. quæ distinctio approbatur l. 31. §. fin. ff. de statuliberis. cuius uerba uide in Comment. legatorum cap. 30. quæst. 2. specie 4.

XLV. EXCEPTIO: *Nisi seruus numos ab eo cui dat, sibi datos conditionis implendæ causa dederit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 11. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si hæres pecuniam donasset statulibero, ut sibi eam daret, & liber esset: non fieri liberum Aristo sit. Sed si in plenum ei donasset, fieri liberum. *Concordat l. 39. §. si hæres. ff. eod. tit. his uerbis:* Si hæres seruo pecuniam ad negociandum dedisset: statuliberum eam ipsam numerando liberari ex testamento nõ posse, Labeo & Trebatius responderunt: quia reddere eam magis quàm dare uideatur. Ego puto, si peculiares numi fuerunt, ex testamento eum liberum futurum. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi ita numi dati sint, ut serui fierent. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Ego puto, &c. *Item hisce:* Sed si in plenum, &c.

XLVI. EXCEPTIO: *Nisi numos alij subreptos, conditionis implendæ causa dederit. Hæc exceptio approbatur l. 3. §. sed etsi argento. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si argentò subtracto, uel reb. alijs distractis numos corraios dederit, perueniet ad libertatem: quamuis si numos subtractos dedisset, ad libertatem non perueniret. nec enim uideretur dedisse, sed magis reddidisse. Sed nec si alij subripuerit numos, & hæredi dederit, ad libertatem perueniet: quia auelli numi ei qui accepit, possunt. Planè si sic consumpti fuerint, ut nullo casu auelli possint: competet libertas. *Concordat l. 17. in fine. ff. eod. tit. cuius uerba uide J. except. 44. distinct. 1. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi alia re quàm pecunia subtracta eam uendidit, & numos ex uenditione rei subtractæ redactos soluerit. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Si argento subtracto, &c. *Altera replicatio est: Nisi numi ab eo cui dedit, sint consumpti, ut auelli ab eo amplius non possint. Hæc replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Planè si sic consumpti fuerint, ut nullo casu auelli possint: cõpetet libertas.

XLVII. EXCEPTIO: *Nisi plus quàm iussus est seruus conditionis implendæ causa dederit. Hæc exceptio reprobatur l. 3. §. si plus. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si plus quàm iussus erat dederit statuliber: puta decem iussus erat daro, uiginti dedit: siue numerauit, siue in sacculo dedit, peruenit ad libertatem, & superfluum potest repetere.

XLVIII. EXCEPTIO: *Nisi seruus minus quàm iussus est conditionis implendæ causa dederit uel fecerit. Hæc exceptio approbatur d. l. 3. §. si decem, his uerbis:* Si decem iussus dare, & liber esse, quinque det: ad libertatem nõ peruenit, nisi totũ det. Interim igitur uindicare quinque numos dominus eorũ potest. Sed si residuũ fuerit solutũ: tunc etiã id alienatũ est, cuius antè dominiũ non erat translatũ. Et ita pẽdebit pręcedentis summæ alienatio: sic tamẽ, ut nõ retrò numi fiant accipiẽtis, sed tunc cũ residua summa fuerit soluta. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi postea reliquum quoque fuerit solutum. quæ replicatio ex uerbis iam propositis constat. Secunda replicatio est: Nisi cum duobus libertas sub conditione esset relicta, unus pro sua parte dederit. hoc enim casu quãuis alter suã partẽ nõ soluat, nihilominus is qui dedit, quãuis nõ solidũ, fit liber. quæ replicatio approbatur l. 11. §. 1. ff. de manumiss. test. his uerbis:* Si Stichus & Pãphilus decẽ dederint, liberi sunto: potest alter

quinq; dando liber esse, quāuis alter nō dederit. *Concordat l.13.§.quæstio.ibi: siquidem separatim.ff.eod.tt. cuius uerba uide ā.except. 40. Concordat item l.13.§.si duo.ff.de statuliberis. cuius uerba uide paulo inferius. Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi conditio non in dando, sed in faciendo consistat. Hæc duplicatio approbatur l.13.in prin. ff.de manumiß.testam.bis uerbis*: Si ita fuerit seruis duobus libertas data, Si insulam ædificauerint, uel si statuam posuerint: diuidi hæc conditio non poterit. *Reliqua uerba uide s.except.40. Secunda duplicatio est: Nisi cum duobus seruis libertas sub conditione rationum reddendarum relicta esset, non separatim, sed communiter, uel simul rationes gesserint. tunc enim alter pro sua tantum parte rationes reddendo, & reliqua soluendo non implet conditionē. Hæc duplicatio approbatur l.13. §. si duo. ff.de statuliberis, bisce uerbis*: Si duo serui rationibus redditis liberi esse iussi fuerint, & separatim rationem gesserint: non dubiè separatim quoq; conditioni parēre poterūt. Sed si actus eorum communiter gestus, ita mistus fuerit, ut separari non possit: necessariò alter cessando alterius libertatem impediet: nec uidebitur conditio in persona alterius impleta, nisi id quod computatione rationum habita reliquum fuerit, aut uterque, aut alter totum soluerit. *Concordat l.13.§. quæstio ff. de manumiß. test. cuius uerba uide s. exc. 40. Tertia propositæ exceptionis replicatio est: Nisi cum duobus decem dare iussus esset, altero quinq; oblata accipere recusante, alteri postea eadē quinq; sint data. tunc enim quamuis non decem, sed quinq; tantū data sint, impletur conditio. quæ replicatio approbatur l.4.§.si duobus.ff.de statuliberis, bisce uerbis*: Si duobus decem datis, liber esse iussus sit, & unus quinq; accipere noluerit: melius est dicere posse eum eadem quinq; alteri offerentem ad libertatem peruenire. *Quarta replicatio est: Nisi cū duobus hæredibus decem dare iussus esset, unus se hæreditate abstinuerit. hoc enim casu uidetur exemplo iam dictæ replicationis alteri quinq; tantum datis, conditio impleri. uerùm replicatio hæc reprobatur l.41.§.Stichus.ff.de fideicom.libert. cuius uerba uide j.except.50. Quinta replicatio est: Nisi cū annua, bima, trima die dena dare iussus esset seruus, primo die decem oblata hærede accipere recusante, eadem decem secundo die uel tertio obtulerit, & ita nō triginta, sed decem uel uiginti tantum dederit: hoc enim casu nihilominus impletur conditio. Quæ replicatio approbatur l.3.§.Stichus ff.de statuliberis. cuius uerba uide s.except.38.repl.1.dupl.4. species propositæ exceptionis est j.except.56.*

XLIX. EXCEPTIO: *Nisi pluribus hæredibus conditionis implendæ causa dare iussus singulis non pro hæreditarijs, sed pro uirilibus partibus dederit. Hæc exceptio approbatur l.8.ff. de statuliberis, bisce uerbis*: Si partes suas quisq; hæredum diuersis ementibus uendiderint: quas portiones statuliber dare hæredibus debuit, easdem dabit emptoribus. Labeo autē ait, Si nomina duntaxat hæredum in testamento posita sunt: uiriles partes eis dandas. Si uerò ita: Si hæredibus dederit, hæreditarias. *Concordat l.25.in prin.ff.eod.tt. cuius uerba uide suprà except.41. repl.7. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi hæredibus dare iussus sit, nominibus hæredum expreßis. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis bisce*: Labeo ait, Si nomina duntaxat hæredum in testamento posita sunt, uiriles partes eis dandas. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi non omnium hæredum, quibus dare iussus est, nomina sint expressa, sed quorundam tantum. quæ duplicatio approbatur l.11. ff.eod.tt.bis uerbis*: Si quis testamento libertatem acceperit sub conditione, Si rationem reddiderit: debet pro hæreditaria parte hæredibus reliqua soluere, etiamsi nomina quorundam hæredum sint in conditione posita. *Concordat l.22.§.si quidam.ff.eod.tt. bis uerbis*: Si quidam ex hæredibus quibus dare debet, nominati sint, dabit his pro hæreditarijs portionibus. Si hæredibus nominatis etiam extraneus iunctus sit: extraneo uirilis, cæteris hæreditariæ dari debent: etsi non solum Titium, sed etiam alios adiecisset: hos uirilem partem habituros, cohæredes autem hæreditarias, Iulianus scribit. *Secunda replicatio uidetur: Nisi hæredibus extraneus quoq; sit iunctus. Verùm replicatio hæc reprobatur uerbis iam propositis bisce*: Si hæredibus nominatis etiam extraneus, &c.

L. EXCEPTIO: *Nisi cum pluribus dare iussus esset, uni tantum solidum dederit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit. Verùm eius replicatio hæc est: Nisi cum duobus hæredibus dare iussus esset, unus sese hæreditate abstinuerit. tunc enim alteri solidum dando conditionem implet. quæ replicatiò approbatur l.41.§.Stichus.ff.de fideicom. libertat. bis uerbis*: Stichus seruus meus iubeo ut det præstet & filiæ & uxori meæ hæredibus meis sine ulla controuersia tot aureos: & ut ipsum manumittant, fidei eorum committo: quæsitum est, cum uxor ab hæreditate abstinuerit, utrum duabus, an filiæ præstare debeat? Scæuola respondit, filiæ quæ hæres ex asse extitisse proponeretur, pro solido dandum.

LI. EXCEPTIO: *Nisi cum seruo libertas ex tempore esset relicta sub hac conditione, Si hæredibus diurnum quiddam præstitisset: illud præstitum usq; ad tempus adeptæ libertatis postea amplius non præstet. Hæc exceptio reprobatur l.10.C.de operis libertorum, bis uerbis*: Titius si cùm testamentum faceret, seruo suo Caio libertatem cū conditione hac dedit: Gaium seruum meum à die mortis meæ annis tribus peractis manumitti uolo, ita ut præstet hæredibus mais,

msis, ficut me uino pręstabat. Et cum idem seruus testatori diurnum quiddam præstaret, & post mortem eius usq; ad diem præstandæ libertatis etiam hæredibus præstiterit: manifestum est, quòd adeptus libertatem, ad eandem præstationem compelli non posit.

L I I. E X C E P T I O: *Nisi aliud quàm dare iussus est, conditionis implendæ causa, seruus dederit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio hæc est, Nisi uoluntate eius cui dare iussus est, aliud dederit. Hæc replicatio approbatur l. 23. §. fin. ff. de fideicom. libert. cuius uerba uide 5. except. 30. repl. 29.*

L I I I. E X C E P T I O: *Nisi cum libertas seruo esset relicta, Si fuisset alienatus, non uoluntate hæredis, sed necessitate sit alienatus. Hæc exceptio approbatur l. 9. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Cum fidei hæredis commissum, sit ne seruus alienam seruitutē patiatur: experiri potest confestim ut fuerit alienatus, & petere libertatem. Vbi uerò alienatio non est uolūtaria, sed necessitas alienandi ex causa testatoris pendet: propè est ut nondū debeat præstari fideicommissum, quod potest uideri defunctum nihil sensisse de huiusmodi casu alienationis. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi necessitas alienandi non ex causa testatoris, sed hæredis pendeat. quæ replicatio elicitur ex uerbis iam propositis hisce:* Sed necessitas alienandi ex causa testatoris pendet. *Concordat l. 11. ff. eod. tt. his uerbis:* Rogo ne Stichus alterius seruitutem experiatur: intelligi datam fideicommisso libertatem placuit principi. quid enim tam contrarium est seruituti, quàm libertas? nec tamen quasi post mortem hæredis data uidebitur. Quod eò pertinet, ut si uiuus eum alienauerit, confestim libertas petatur: nec prosit ad impediendam libertatis petitionem, si redemerit eū, cuius semel conditio extitit. Idem probandum est, etsi nō uoluntaria alienatio ab hęrede facta est: nec refragabitur, quod non per ipsum alienatio facta est. fuit enim quasi statuliber, & quacunq; ratione conditio impleta est. *Concordat item l. 12. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide 5. cap. 7. except. 45. Secunda replicatio est: Nisi cum à testatore seruus fuisset pignori obligatus, cui sub conditione alienationis libertas est relicta, per hæredem stet quo minus eum redimat. Hæc replicatio approbatur l. 42. §. 1. ff. de fideic. libert. his uerbis:* Lucius Titius ita cauit: Mæui fili charissime te rogo, ut si Stichus & Dama & Pamphilus te prometuerint, ære alieno liberes, ne alterius quàm tuam seruitutem experiantur. Quæro, an si per hęredem steterit, quo minus æs alienum exolueret, ex causa fideicommissi libertatē consequi possint? Scæuola respondit, non quidem imputandum hęredi, si pro commoditatibus rei suæ administrandę æs alienū tardius exoluerit: uerùm si manifestè studium non soluentis ei rei paratum, ut libertatibus mora fieret, probaretur: repræsentandas libertates.

L I I I I. E X C E P T I O: *Nisi cum seruo libertas esset relicta, Si decem dedisset: dederit quidem decem, sed ex alia causa. Hæc exceptio approbatur l. 14. in prin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Seruus q testamēto domini, cū decē hæredi dedisset, liber esse iussus erat, hæredi mercedem referre pro operis suis solebat. Cū ex mercede hæres amplius decem recepisset, seruus se liberum esse aiebat: de ea re consulebatur. Vlpianus respondit, non uideri liberū esse. non enim pro libertate, sed pro operis eam pecuniā dedisse: nec magis ob eam rem liberum esse, quàm si fundum à domino conduxisset, & pro fundi fructu pecuniam dedisset. *Alia huius exceptionis exempla uide suprà except. 45 & 46.*

L V. E X C E P T I O: *Nisi intra certum tempus dare iussus, post tempus conditionis implendæ causa dederit. Hæc exceptio approbatur l. 25. in prin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si intra quinquenniū Stichus centū dederit, liber esto: nec Titio, uel hæredi, uel emptori post quinquenniū dabit. *Concordat l. 41. §. intra. ff. de fideic. libert. his uerbis:* Intra certa tēpora conditioni reddendarum rationum non paruerant. postea parati erant: quæsitum est, an perueniant ad libertatem? Scæuola respōdit, si per ipsos stetisset, quo minus intra tempora præscripta conditionibus parērent: nō idcirco liberos fore, quòd postea rationes uelint reddere. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non per seruum steterit, quo minus intra tempus conditioni paruerit. quæ replicatio elicitur ex uerbis iā propositis hisce:* Si per ipsos stetisset, &c. *Concordat l. 28. in prin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si hęreditas eius qui seruum intra triginta dies mortis suæ, si rationes reddidisset, liberum esse iusserat, fortè post dies triginta adita est: iure quidem strictò ita manumissus liber esse non potest, quoniam conditione deficitur: Sed fauor libertatis eò rem produxit, ut respondeatur expletam conditionem, si per eum, cui data esset, non staret quo minus expleretur. *Concordat item l. 40. §. Titius. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. replic. proxim. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi postquam per hæredem uel alium stare desijt, quo minus conditioni pareatur, seruus in mora fuerit. Hæc duplicatio approbatur l. 3. §. si quis hæredi. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si quis hæredi in diebus triginta proximis morti testatoris dare iussus fuerit, deinde hæres tardius adierit: Trebatius & Labeo, Si sine dolo malo tardius

tardius adierit, dantẽ eum intra dies triginta aditæ hæreditatis, ad libertatem peruenire. Quæ ſententia uera eſt. *Huius duplicationis triplicatio hæc eſt: Niſi hæres data opera impedierit, quo minus conditioni pareatur. Hæc triplicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Sed quid ſi data opera traxit: an ob id ſtatim ut adita eſt hæreditas, ad libertatem perueniet? quid enim ſi runc habuit, poſt aditã hæreditatem habere deſijt? ſed & hic expleta uidebitur conditio: quoniam por eum nõ ſtetit, quo minus Impleatur. *Concordant triplicationi propoſitæ ea quæ habentur ſ. exc. 38. repl. 2. dupl. 8. ſed & plura de replicatione propoſita uide ſ. d. repl. 2. Secunda propoſitæ exceptionis replicatio eſt: Niſi tempus non conditionis gratia ſit additũ, ſed cunctationis euitãdæ cauſa. Hæc replicatio approbatur l. 40. §. Titius. ff. de ſtatuliberis, hiſce uerbis:* Titius teſtamento ſeruos actores ſingulos diuerſis perſonis legauit cũ adiectione, Si rationes reddidarint hæredi. deinde proprio capite ita ſcripſit: Omnes actores quos legaui uel manumiſero, intra quartum mortis meæ monſem rationes reddere uolo, & dominis quibus à me inſtà legati ſunt, teddi. deinde slios actores liberos eſſa iuſsit æquè cũ hac adiectiono, Si rationes hæredi reddiderint: quæro cum per hæredem fiat quo minus reddantur, utrum ſtatuliberi eſſe deſinant, an nihilominus quãdoq; poſsint reddita ratione & reliquis illatis, libertatem ex teſtamẽto conſequi? Scæuola reſpondit, legata quidẽ & libertates non aliâs compatere, quàm rationes redditæ eſſent, aut per hæredem ſtaret, quo minus redderentur. Verùm iudicatuto æſtimandũ, utrum tempus conditioni legatorum, libertatumq; additum uideatur: an libero tẽpore reddere uolentibus, reliqua hæredib. quatuor menſes adpoſiti ſint, ſollicito teſtatore cunctarionẽ & moram eorum proſcribente. Melius autem eſt præſumprionem pro ſtatuliberis eſſe. *Tertia replicatio proponitur ſ. except. prox.*

LVI. EXCEPTIO: *Niſi certo tempore, puta anno, uel biennio ſeruire iuſſus, & liber eſſe, non omni tempore anni ſeruierit. Hæc exceptio approbatur l. 4. §. fin. ff. de ſtatuliberis, hiſce uerbis:* Caſsius ait, ei qui ſeruire iuſſus oſt anno, illud tempus quo in fuga ſit, uel in controuerſia, pro libertate non procedere. *Concordat l. 14. §. ſeruus. ff. eod. tt. his uerbis:* Seruus cum hæredi annorum ſeptem operas dediſſet, liber eſſe iuſſus erat. Is ſeruus fugerat, & annum in fuga fecerat. Cum ſeptem anni præterijſſent, Vlpianus reſpondit nõ eſſe liberũ. nõ enim fugitiuum operas domino dediſſe. Quare niſi totidẽ dies, quot abfuiſſet ſeruiſſet, nõ fore liberũ. Sed etſi ita ſcriptũ eſſet, ut tunc libar eſſet, cũ ſeptẽ annis ſeruiſſet, potuiſſe liberum eſſa, etſi poſt tempus fugę reuerſus ſeruiſſet. *Cõcordat item l. 19. §. Dama. ff. eod. tt. his uerbis:* Dama ſeruus, cum hæredi meo annorum ſeptem operas ſoluerit, liber eſto: cum is ſeruus intra ſeptem annos in iudicio publico eſſet, & ſeptimus annus præterijſſet, Seruius ait, eũ non liberari debere. Labeo, etſi poſtea ſoluiſſet annorũ ſeptam operas, liberum futurum. quod uerum eſt. *Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi poſt tẽpus ſeruiendi interruptum rurſus ſeruierit, ut tempus quo ſeruire iuſſus eſt expleatur. quæ replicatio approbatur uerbis d. §. ſeruus, iam propoſitis hiſce:* Quare niſi totidam dies, quot abfuiſſet ſeruiſſet, non fore libarũ. Sed etſi ita ſcriptum eſſet, ut tũc liber eſſet, cũ ſoptam annis ſeruiſſet: potuiſſe libarum eſſe, etſi poſt tempus fugę reuerſus ſeruiſſet. *Concordat d. §. Dama, uerbis iam propoſitis hiſce:* Labeo, atſi poſtea ſoluiſſet annorum ſeptem operas, liberũ futurum. quod uerum eſt. *Concordat item l. 58. §. fin. ff. de liberali cauſa. cuius uerba uide ſ. except. 38. repl. 7. dupl. 5. Secunda propoſitæ exceptionis replicatio eſt: Niſi cum anno ſeruire iuſſus & liber eſſe, ſeruierit trecentis ſexaginta quinq; diebus. tunc enim quamuis diem biſextilem non compleuerit ſeruiendo, nihilominus ſit liber. quæ replicatio approbatur l. 4. §. Stichus. ff. de ſtatuliberis, hiſce uerbis:* Stichus ſi hæredi meo anno ſeruierit, liber eſto. quærendũ eſt annus quomodo accipi debeat: an qui ex cõtinuatis dieb. trecentis ſexagintaquinq; cõſtat, an qui biſexto? Sed ſuperius magis intelligondum Pomponius ſcribit. *Tertia replicatio eſt: Niſi ualetudine aut alia iuſta cauſa ſeruus impeditus, non totum tempus ſeruierit. Hæc replicatio approbatur d. §. Stichus, his uerbis:* Sed etſi quiboſdam diebus aut ualetudo, aut alia iuſta cauſa impedimento fuerit quo minus ſeruiat: & hi anno imputandi ſunt. Seruire enim nobis intelliguntur etiam hi, quos curamus ægros, qui cupientes ſeruire, propter aduerſam ualetudinem impediuntur.

LVII. EXCEPTIO: *Niſi cum libertas eſſet relicta ſub hac conditione, Si mihi filius nullus ſit cum moriar, Stichus liber eſto: poſt mortem teſtatoris poſthumus ſit natus. Hæc exceptio approbatur l. 7. ff. de manumiſsis teſtam. cuius uerba uide ſ. except. 38. repl. 21.*

LVIII. EXCEPTIO: *Niſi uiuo teſtatore conditio extiterit. Hæc exceptio approbatur, ſimul & diſtinguitur per ea quæ dicta ſunt in Comment. de legatis cap. 10. quæſt. 3. excep. 17. Concordant ea quæ dicta ſunt ſuprà cap. 7. except. 61. Sed & eius replicatio hæc eſt: Niſi libertate poſt mortem hæredis relicta, hæres uiuo teſtatore deceſſerit. quæ replicatio approbatur l. 18. in prin. ff. de manumiſsis teſtamen. his uerbis:* Qui duos hæredes inſtituebat, poſt alterius mortem ſeruum liberum eſſe iuſſerat, is cuius ex

morte

morte libertas pendebat, uiuo testatore decesserat: Sabinus respondit, liberũ futurum.

LIX. EXCEPTIO: *Nisi decem dare iussus, per partes offerat. Hæc exceptio reprobatur l. 4. §. item si decẽ. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si decem hæredi dare iussus fuerit: hæres etiam per partes accipere, fauore libertatis cogendus est. *Concordat l. 20. §. quædam. ibi: igitur etsi. ff. eod. tt. cuius uerba uide j. except. prox.*

LX. EXCEPTIO: *Nisi id quod separatim & diuersis temporibus erat dandum uel faciendũ, simul datum uel factum sit. Hæc exceptio approbatur d. § quædam, his uerbis:* Quædam conditiones natura sui non possunt eodem tempore impleri, sed necessariam habent temporis diuisionem, ueluti cũ decem operas iussus est dare: quia operæ per singulos dies dantur. Igitur etsi singulos aureos det statuliber, potest dici eum implesse conditionẽ. Alia causa est operarum: quia hæ necessariò singulæ edendæ sunt. Sed etsi hæres accipere noluerit, non statim liber erit: sed cũ tempus transierit, per quod operarum quantitas cõsumatur. Idem dicendũ est, si iussum Capuam ire, & liberum esse, hæres ire prohibeat. tunc enim erit liber, cum peruenire Capuam potuerit. Inesse enim uidetur tempus tam operarũ præstationi, quàm itineri. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi cõditio quæ in plura tempora collata est, in dando, non in faciẽdo consistat: tũc enim eodem tempore totũ dando seruus liberatur. quæ replicatio approbatur l. 3. §. quid si seruus. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Quid si seruus, q annua, bima, trima die iussus est dona dare, tota simul offerat hæredi non expectata die: uel decẽ primo anno datis, secundo anno uiginti obtulit? benignius est eum in libertatem peruenire, cũ utriusq; prouidentia infertur: & serui, quatenus maturius in libertatem perueniat, & hæredis quatenus dilatione interempta, illicò accipiat, quod post tempus consequi poterat. *Cõcordat l. 41. §. sed si ita. ff. de manumiss. test. cuius uerba uide j. cap. prox. quæst. 6. reg. 7.*

LXI. EXCEPTIO: *Nisi cum ita libertas esset relicta, Si promiserit uel iurauerit se quid daturũ uel facturum: promiserit quidem uel iurauerit, sed promissum non præstet. Hæc exceptio reprobatur l. penult. in fine ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si quis liber esse iussus fuerit, si decem hæredi promisisset: quanquã ea promissio nullam rem habitura est, tamen promittendo liberabitur. *Concordat l. 24. ff. eod. tt. his uerbis:* Stichus si hæredi meo decem promiserit, uel operas se daturum iurauerit, liber esto: potest expleri hæc conditio, si promiserit. nam spopondisse aliqua significatione dici potest, etiamsi non sit secuta obligatio. *Concordat itẽ l. 13. §. qui ita. ff. eod. tt. his uerbis:* Qui ita liber esse iussus est, Si iurauerit se Capitolium ascensurum: confestim ut iurauit, quamuis Capitolium non ascenderit, liber erit. *Concordat item l. 36 ff. de manumiss. testam. his uerbis:* Do seruo testamento ita manumisso, Si iurauerit se Cornelio filio meo decem operas daturum, liber esto: quæritur quid iuris sit? & sciendum est, iurando seruũ cõditionem implere. Sed nõ teneri operarũ nomine: quia nisi post manumissionẽ iuret, non obligatur.

LXII. EXCEPTIO: *Nisi cũ libertas ita relicta esset, Cũ decem dare poterit: possit quidem dare, sed non det. Hæc exceptio approbatur l. 8. §. si quis sic. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si quis sic acceperit libertatẽ, Cum decem dare poterit, liber esto: Trebatius ait, licet habuerit decẽ, uel idoneus fuerit ad adquirendum & conseruandum peculiũ: tamen non aliàs ad libertatẽ peruenturũ, nisi dederit, aut per eũ nõ steterit quò minus det. quæ sententia uera est.

LXIII. EXCEPTIO: *Nisi cum seruo libertas relicta esset sub hac conditione, Si hæredi peculiũ dederit: dedit quidẽ, sed domino plus debeat quàm in peculio est. Hæc exceptio reprobatur l. 40. §. Pamphilus ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Pamphilus liber esto, peculio suo hæredibus uerè dato: quæsitũ est, cũ domino plus debeat quàm in peculio habeat, & omnes res quas in peculio habebat, bona fide hæredib. dederit: an libertas ex testamento cõpetat? Scæuola respondit, nihil proponi cur nõ cõpeteret.

LXIIII. EXCEPTIO: *Nisi sub conditione dandorũ decẽ liber esse iussus, inuito uel ignorãte hærede domino decẽ ex peculio dederit. Hæc exceptio reprobatur l. 20. §. de illo. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* De illo quæritur, si decem ex peculio cõditionis implendæ causa inuito hærede det, aut nesciente: an faciat numos accipientis? & Iulianus rectè existimat ex hac causa concessum uideri statuliberis alienationẽ numorũ etiam inuito hærede. Et ideo facere eos pecuniã accipientis. *Concordat l. 3. §. inde quæritur. ibi: deniq; etiam. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. exc. 38. repl. 2. item concordat l. 108 ff. de condit. & demonstr. his uerbis:* Si inuitis hæredibus ex peculio statuliber pecuniã Titio det, liber quidem fit: sed Titius qui inuitis hæredib. sciens acceperit, pro possessione uidetur eã pecuniã possidere: ut auocare eam, hi qui inuiti fuerũt, possint. *Concordant item ea quæ habentur s. except. 44.*

LXV. EXCEPTIO: *Nisi cũ ita libertas esset relicta, Si uti frui desijsset seruo is cui eius usufructus erat legatus, legatarius æstimationẽ legati acceperit. hòc enim casu nõ quasi uti frui desierit, et cõditio extiterit, libertatẽ cõpetere dicendũ est. Hæc exceptio approbatur l. 42. §. ususfructus. ff. de usufructu et quẽadmodũ, his uerbis:* Vsusfructus serui mihi legatus est, isq; cùm ego uti frui desijssem, liber

esse

esse iussus est: deinde ego ab hærede æstimationem legati tuli: nihilo magis eum liberum fore Sabinus respondit. Nanq; uideri me uti frui homine, pro quo aliquam rem habeam. Conditionem autem libertatis eius eandem manere, ita ut mortis neq; uel capitis deminutionis interuentu liber futurus sit.

LXVI. EXCEPTIO: *Nisi cum sub pluribus conditionibus libertas esset relicta, non omnes extiterint. Hæc exceptio approbatur l. 45. ff. de manumiß. testam his uerbis:* Quod uulgò dicitur, sub pluribus conditionibus data libertate, leuissimam conditionem spectandam esse: ita uerum est, si separatim conditiones sunt datę. Quòd si coniūctim datę sunt, nisi omnibus paruerit, liber non erit. *Concordat l. 13. §. fin. ff. de statuliberis. cuius uerba uide s̄. cap. 7. except. 45. specie 4. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi separatim, non coniūnctim conditiones libertati sint adscriptæ. tunc enim sufficit uel leuißimam impleri. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis. De qua re cum alijs ad propositā exceptionem pertinentibus, uide in Comment. legatorum cap. 30. quæst. 3. except. 11.*

LXVII. EXCEPTIO: *Nisi cum libertas seruo relicta esset ita, Si fuisset alienatus: fuerit quidem alienatus, sed postea rursus redemptus. Hæc exceptio reprobatur l. 10. in prin. ibi: nec quo minus. ff. de fideicommiß. libert. cuius uerba uide s̄. cap. 7. except. 45. in prin. Concordat l. 21. ibi: nec prosit. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. except. 53. repl. 1.*

LXVIII. EXCEPTIO: *Nisi libertate ita seruo relicta, Si promeruerit: nihil quidem libertate indignum fecerit, sed non talia præstiterit officia, quibus quis libertatem mereri solet. Hæc exceptio reprobatur l. 20. ff. de manumißis testamen. his uerbis:* Seruos legauit, & cauit ita: Rogo te si promeruerint, dignos esse libertate existimes. Prætoris hæ partes sunt, ut cogat libertatē præstari: nisi quid tale hi serui admiserint, ut indigni sint quo libertatem consequantur: non etiam ut talia officia ab his exigantur, pro quibus libertatem mereri debeāt. Arbitrium tamen eius erit qui rogatus est, quo tempore quenque uelit manumittere: ita ut si uiuus non manumisisset, hęres eius statim libertatem præstare cogatur. *Concordat l. 51. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà cap. 6. except. 29. repl. 1.*

LXIX. EXCEPTIO: *Nisi cum ita seruis libertas esset relicta, Serui qui sine offensa fuerunt, liberi sunto: quosdam ex ijs aut pœna coercuit testator, aut ab administratione remouerit. Hæc exceptio approbatur d. l. 51. §. cum ita, his uerbis:* Cum ita testamento adscriptum esset, Serui qui sine offensa fuerunt, liberi sunto: conditionem adscriptam uideri placuit, cuius interpretationem placuit talem faciendam: ut de his in libertate danda cogitasse non uideatur, quos aut pœna coercuit, aut ab honore administrandi, uel administrandæ rei negocio remouit.

LXX. EXCEPTIO: *Nisi cum ita libertas esset relicta, Si diligenter rationes tractasse uidebitur: diligenter quidem tractauerit rationes seruus, in suum tamen, non in domini commodum. Hæc exceptio approbatur l. 8. ff. de manumißis testamen. his uerbis:* Si ita sit scriptum, Stichus si diligenter rationes tractasse uidebitur, liber esto: diligentia consideranda quæ domino, non quæ seruo erit utilis, coniuncta bona fidei & in reliquis quoq; reddendis. *Concordat l. 21. ff. de statuliberis, his uerbis:* Labeo libris posteriorum ita refert: Calenus dispensator meus si rationes diligenter tractasse uidebitur, liber esto, suaq; omnia sibi habeto: diligentiam eam desiderare debemus, quæ domino, non quæ seruo fuerit utilis. Erit autem ei diligentiæ coniuncta bona fides, non solum in rationibus ordinandis, sed etiam in reliquo reddēdo. Et quod ita scriptū est, Videbitur: pro hoc accipi debet, Videri poterit. Sic & uerba legis XII. Tabul. ueteres interpretati sunt. Si aqua pluuia nocet, id est, nocere poterit. Sed si quæretur, cui eam diligentiā probare eum oporteat, hæredum arbitratu, an boni uiri ? morem agentium sequi debebimus: ueluti si certam pecuniam dedisset, liber esse iussus est non adscripto eo, cui: si dedisset, eo modo potuit liber esse, quo posset si ita fuisset scriptum, si hæredi dederit.

LXXI. EXCEPTIO: *Nisi libertas non solum conditionem, sed etiam tempus habeat adiectū. tunc enim quamuis impleta sit conditio, tempus tamē expectandum est. quæ exceptio approbatur per ea quæ proposita sunt suprà except. 38. repl. 1. duplic. 5. item repl. 7. dupl. 5. Huius replicatio est: Nisi ita libertas sit relicta, Si intra annum decem dederit, liber esto. tunc enim statim decem datis, liber fit. quæ replicatio approbatur l. 41. §. fin. ff. de manumiß. test. cuius uerba uide j. cap. prox. quæst. 10. reg. 4. except. 1. repl. 1.*

LXXII. EXCEPTIO: *Nisi cum ita libertas esset relicta, Si diligenter rationes tractasse uidebitur: diligenter quidem rationes tractauerit, sed illud non uideatur hæredi. Hæc exceptio approbatur uerbis d. l. 21. iam propositis hisce:* Sed si quæretur cui eam diligentiā probare eum oporteat, hæredum arbitratu, an boni uiri? &c. *Huic uidetur quodammodo contradicere l. 46. §. quod si ita. ibi: nam & eam. ff. de fideicommiß. libertat. cuius uerba uide suprà cap. 7. except. 69. in prin. Hæc de exceptionibus sumptis ex ijs quæ post libertatis dationem circa conditionem, sub qua libertas data est, contingunt. Nam de ijs quæ sumuntur ex ipsa qualitate conditionis, dictum est suprà cap. 7. exc. 60. cum sequentibus.*

Repli-

Replicationes præcedentium exceptionum generales.

Hactenus exceptiones aduersus manumissionem & libertatis dationem enumeratæ sunt, tam eæ quæ ipsi manumissioni, libertatisque dationi insunt, quàm eæ quæ ex postea contingentibus oriuntur: de quibus aliisque similibus uide item Comment. de legatis cap. 10. cum duobus sequentibus. Planè horum omnium exceptionum aliquot sunt generales, quæ proponentur J. cap. 11. quæst. 1. causa 1. except. 1. cum sequentib. An igitur manumissio & libertatis datio sit utilis, & ex ea libertas competat, hactenus aliquot capitibus est discussum atque tractatum. Quibus autem, & à quibus, item quando ex ea competat libertas, nec non qui sint manumissionis effectus, tractabitur J. cap. prox. Nam nunc actiones quæ tam pro libertate quàm contra libertatem ex causis suprà enumeratis competunt, sunt proponendæ.

DE LIBERALI CAVSA, & si seruus in libertatem proclamat. Cap. X.

I. VTER SIT ACTOR IN liberali iudicio?

D*Efinitur hæc quæstio l. 7. § si quis. ff. de liberali causa, his uerbis:* Si quis ex seruitute in libertatem proclamet, petitoris partes sustinet. Si uerò ex libertate in seruitutem petatur, is partes actoris sustinet, qui seruum suum dicit. Igitur cum de hoc incertum est, ut possit iudicium ordinem accipere: hoc ante apud eum qui de libertate cogniturus est, disceptatur, utrum ex libertate in seruitutem, an contrà agatur. Et si fortè apparuerit eum qui de libertate sua litigat, in libertate sine dolo malo fuisse: is qui dominũ se dicit, actoris partes sustinebit, & necesse habebit seruum suum probare. Quod si pronunciatum fuerit eo tempore quo lis præparabatur, in libertate eum nõ fuisse, aut dolo malo fuisse: ipse qui de sua libertate litigat, debet se liberum probare. *Concordat l. 5. in fin. C. eod. tt. his uerbis:* Probationis sanè onus, cum ex seruitute in libertatem adseritur, ad se recipit: qui si affirmationẽ suam non impleat, inconcussum possessionis ius obtinebit. *Ex uerbis iam propositis duplex regula constat. Prima est. Quòd si is qui seruus dicitur, in possessione sit libertatis, actoris partes sustineat is, qui se dominum eius esse dicit. Cui concordat l. 15. C. de probationib. his uerbis:* Vis eius qui se dominium contendit ad imponendũ onus probationis, seruo minimè prodest. Cũ igitur aufugisse te de domo Seueri profitearis, uerùm nec ab illo iustè te initio, sed per uiolentiam detentum adseueras: in quisito prius an in possessione libertatis sine dolo malo constitutus sis: tunc etiam onus probationis quis debeat subire, per huiusmodi euentum declarabitur. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi dolo malo seruus in possessione libertatis sit constitutus. quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* An in possessione libertatis sine dolo malo constitutus sis. *Concordat d. l. 7. § si quis, in fine uerbis paulo antè propositis hisce:* Aut dolo malo fuisse. *Concordat item l. 21. C. de liberali causa, his uerbis:* Eam quæ in possessione libertatis non sine dolo malo reperitur, in seruitute cõstitutæ similẽ habere præiudiciũ, edicto pperpetuo cauetur. Sed si controuersia erit, utrum ex seruitute in libertatem petatur, an ex libertate in seruitutẽ: sui cõceptione manifestè probatur, nec quidquam ancillæ dolus iuris proprijs dominis aufert. *Hæc exceptio declaratur l. 10. cũ duobus legibus sequentibus. ff. de liberali causa, his uerbis:* Quòd autem diximus In libertate fuisse, sic est accipiendum, ut non se liberũ doceat is qui liberale iudiciũ patitur, sed in possessione libertatis sine dolo malo fuisse. Quid sit autem Sine dolo malo, uideamus. Nam Iulianus ait, omnes qui se liberos putant, sine dolo malo in libertate fuisse, si modò se pro liberis gerant, quamuis serui sint. Varus etiam scribit, eum qui se liberũ sciat, dum in fuga sit, non uideri sine dolo malo in libertate esse: sed simulatque desierit quasi fugitiuus se celare, & pro libero agere, tunc incipere sine dolo malo in libertate esse. Etenim eum ait qui scit se liberũ, deinde pro fugitiuo agit: hoc ipso quod in fuga sit, pro seruo agere. Licet etiam fugæ tempore pro libero se gessit: dicemus tamẽ eum in eadem causa esse. Igitur sciendum est, & liberum posse dolo malo in libertate esse, & seruũ posse sine dolo in libertate esse. Infans subreptus bona fide in seruitute fuit cum liber esset, deinde cũ de statu ignarus esset recessit, & clàm in libertate morari cœpit: hic non sine dolo malo in libertate moratur. Potest & seruus sine dolo malo in libertate morari: utputa testamẽto accepit libertatem, quod nullius momenti esse ignorat: uel uindicta ei imposita est ab eo, quem dominum esse putauit, cum nõ esset, uel educatus est quasi liber, cũ seruus esset. Et generaliter dicendum est, quoties quis iustis rationibus ductus, uel non iustis, sine calliditate tamen, putauit se liberum, & in libertate moratus est: dicendũ est hunc in ea causa esse, ut sine dolo malo in libertate fuerit, atque ideo commodo possessoris fruatur. Probatio autem ad id tempus refertur, cum sine dolo malo in libertate fuerit, quo primùm in ius aditum est. *Secunda propositæ regulæ exceptio est: Nisi liberum se putans, in fuga sit. quæ exceptio cõstat ex uerbis iam propositis hisce:* Varus etiam scribit, eum qui se liberũ sciat,

dum in fuga ſit, non uideri ſine dolo malo in libertate eſſe, &c. *Tertia exceptio eſt: Niſi tempore ſuſcepti iudicij non moretur, uel dolo malo moretur in libertate. hoc enim caſu quamuis antea in ea moratus ſit, nihilominus actoris partes ſuſtinet. quæ exceptio conſtat ex uerbis iam propoſitis hiſce:* Probatio autem ad id tempus refertur, cum ſine dolo malo in libertate fuerit, quo primùm in ius aditum eſt. *Concordat l. 7. §. fin. ff. de liberali cauſa. cuius uerba uide ſ. ead. quæſt. in prin. Huius exceptionis replicatio eſt: Niſi ui eius qui ſe dominum dicit, in ſeruitutem ſit retractus. quæ replicatio approbatur ſ. reg. prox. except. 1. Quarta exceptio eſt: Niſi ultrò is qui in poſſeßione libertatis eſt, onus probandi ſuſcipiat. quæ exceptio approbatur l. 39. in prin. ff. de liberali cauſa, his uerbis:* Cui neceſſitas probandi de ingenuitate ſua non incũbit: ultrò ſi ipſe probare deſideret, audiendus eſt. *Secunda regula eſt: Quod ſi is qui ſe liberum dicit, tempore iudicij accepti in libertate non moretur, uel dolo malo in ea moretur: is actoris partes ſuſtinet, eiq; probandi onus incumbit. quæ regula approbatur d. l. 7. §. fin. Concordãt ea quæ dicta ſunt ſ. reg. prox. except. 1. 2 & 3. Huius autem regulæ exceptio hæc eſt: Niſi per uim eius qui ſe dominum dicit, in ſeruitute moretur. quæ exceptio approbatur l. 20. ff. de probationib. his uerbis:* Si quia liberum hominem ui rapuerit, inúe uinculis habuerit, is indigniſsimè commodum poſſeſſoria conſequetur: quia probari non poterit, hominem eo tempore quo primùm lis ordinaretur, in libertate fuiſſe. *Concordat l. 15. C. eod. tit. cuius uerba uide ſ. reg. prox. in prin. Porrò ex ijs quæ hactenus propoſita ſunt, conſtat liberalem cauſam eſſe duplicem: unam ſi ex ſeruitute in libertatem proclametur, alterũ ſi contra ex libertate in ſeruitutem homo petatur. De prima cauſa cum ijs quæ utriuſq; cauſæ communia ſunt, in hoc capite dicetur: de altera in capite ſequente.*

II. CAVSAE EX QVIBVS ex ſeruitute in libertatem fit proclamatio.

Cauſa huius actionis uel iudicij eſt: Si quis ſe liberum dicat, uel ſibi libertatem deberi. Ex quibus autem cauſis libertas ſeruo debeatur, oſtenſum ſ. eod. lib. cap. 4. Inter eas autem cauſas numeratur etiam manumiſſio, de qua cum eius exceptionibus dictum eſt ſ. cap. 5. cum quatuor capitibus ſequentibus.

III. *Si eidem libertas ſæpius uel in pluribus ſcripturis relicta ſit: ex qua potißimum agendum? definitur l. 1. ff. de manumißis teſtam. his uerbis:* Cum ſæpiua donatur ſeruo libertaa: placet eam fauore ualere, ex qua peruenit ad libertatem. *Definitur item l. 5. ff. eod. tit. his uerbis:* In libertatib. leuiſsima ſcriptura ſpectãda eſt, ut ſi plures ſint, qua manumiſsio facilior ſit, ea leuiſsima intelligatur. Sed & in fidei cõmiſſarija libertatib. nouiſsima ſcriptura ſpectatur. *Sed & alia huius loci regula proponitur l. 56. ff. eod. tit. his uerbis:* Si quis ſeruo teſtamento reliquerit libertatem & directò, & per fideicommiſſum: in poteſtate ſerui eſt, utrum uelit ex directo, an fideicommiſſo ad libertatem peruenire. Et ita Marcus imperator reſcripſit.

IIII. CAVSA EX QVA SOLuitur hoc iudicium.

Soluitur morte eius qui ſe liberum dicit. quæ cauſa approbatur l. 2. C. de adſertione tollenda, his uerbis: Expeditam antea quæſtionem, in præſenti autem ex noſtra lege, quam de adſertione tollenda poſuimus, in quandam difficultatem incidere periclitantem, compendioſo remedio fulciendam eſſe cenſemus. Cum etenim per adſertores ſuper libertate iudicium agitabatur, ſi in medio, adſertore litẽ agente, adſertus ab hac luce fuerat ſubtractus, neceſsitas imponebatur nihilominus adſertori litẽ implere: ut emptor (ſi uictus erat, & pro libertate fuerat pronunciatum) habeat regreſſum aduerſus uenditorem, ut ei quaſi liberæ perſonæ uenditor reddat id quod emptionali inſtrumento continebatur, uel natura contractus exigebat. In præſenti autem, quia adſertorum uana nomina reiecta ſunt: ſi perſona pro cuius conditione lis agitur, mortua fuerit: quemadmodum iudicium poteſt adimpleri, una tantum perſona in iudicium ueniente? Sancimus itaq;, in præſenti caſu licentiam eſſe emptori aduerſus ſuum auctorem uenire, quatenus uel oſtendat uenditor ſeruum ſe uendidiſſe: uel (ſi non potuerit) quaſi libera perſona uendita, euictionis periculum ad eum reuertatur.

V. QVIBVS COMPETAT proclamatio propoſita.

I. Regula. *De ſeruo contra dominum proclamante proponitur l. 44. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* De libertate fideicommiſſaria præſtanda ſeruus cum domino rectè cõtendit. *Concordat l. 5. ff. de manumiß. cuius uerba uide ſ. cap. 4. cauſa 15. in prin.*

II. Regula. *De alio quàm eo de cuius conditione agitur. Huic regulariter propoſita actio non datur. cuius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi ad iniuriam eius qui agit pertineat, eum de cuius conditione quæritur, in ſeruitute morari. Hæc exceptio approbatur, ſimul & declaratur l. 1. cum lege ſequente. ff. de liberali cauſa, his uerbis:* Si quando is qui in poſſeſsione ſeruitutis conſtitutus eſt, litigare de conditione ſua non patitur (quod fortè ſibi ſuoq; generi uelit aliquam iniuriam inferri) in hoc caſu æquum eſt quibuſdam perſonis dari licentiam pro eo litigare:

tigare: utputa parenti qui dicat filium in sua potestate esse. nam etiamsi nolit filius, pro eo litigabit. Sed etsi in potestate non sit parentis, dabitur hoc ius, quia semper parentis interest filium seruitutem non subire. Versa etiam uice dicimus, liberis parentum etiam inuitorum eandem facultatem dari: nec enim modica filij ignominia est, si parentem seruum habeat. Idcirco iussum est, cognatis etiam hoc dari debere: quoniam seruitus eorum ad dolorem nostrum, iniuriamq; nostram porrigitur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non legitimus, sed naturalis parens pro filio litiget. Hæc replicatio approbatur l. 3. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Amplius puto naturalibus quoque hocidem præstandum, ut parens filium in seruitute quæsitum & manumissum, possit in libertatem uindicare. *Secunda replicatio est: Nisi is qui agere uult, miles sit. Et hæc replicatio reprobatur d. l. 3. §. 1. his uerbis:* Militi etiam pro necessarijs sibi personis de libertate litigare permittitur. *Tertia replicatio est: Nisi fœmina sit, quæ pro seruo agere uelit. Et hæc replicatio reprobatur d. l. 3. §. cum uerò, his uerbis:* Cum uerò talis alius nemo est qui pro eo litiget: tunc necessarium est dari facultatem etiam matri, uel filiabus, uel sororibus eius, cæterisque mulieribus quæ de cognatione sunt, uel etiam uxori adire prætorem, & hoc indicare ut causa cognita inuito ei succurratur. *Secunda exceptio est: Nisi uxor eius qui in seruitute est, pro eo litiget. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Vel etiam uxori, &c. *Tertia exceptio est: Nisi patronus eius qui seruus dicitur, pro eo litiget. Hæc exceptio approbatur d. l. 3. §. fin. his uerbis:* Sed etsi libertum meum uel libertam dicam, erit idem dicendum. *Concordat l. 4. cum lege sequente. ff. eod. tt. his uerbis:* Sed tunc patrono conceditur pro libertate liberti litigare, si eo ignorante libertus uenire se passus est. Interest enim nostra, libertos libertasque habere. *Concordat item l. 19. C. de liberali causa, his uerbis:* Principaliter causam eius de quo supplicas, esse quam tuam prospicimus nam cum te eum ad libertatem produxisse profitearis: illius interest magis, solenniter suum tueri statum, & consequenter tua etiam agetur causa. Nam si ab eo contra quem fundis preces, seruus dicatur, eique libertas ex manumissione tua uindicetur: probatio seruituris originalis, & beneficium manumissionis libertatem illi adsignans, tuum etiam ius patronatus tuetur. Si uerò consentiat seruituti: tunc iure concesso, adito præside prouinciæ, eum inuitum etiam defendere poteris. *Quarta exceptio est: Nisi infans uel furiosus sit is qui seruus dicitur. quæ exceptio approbatur l. 6. ff. de liberali causa, his uerbis:* Benignius autem hoc sequendum est, etsi furiosus uel infans sit, qui in seruitutem trahitur: ut non solum necessarijs personis, sed etiam extraneis hoc permittatur. *Quinta exceptio est: Nisi dominus eius cui libertas relicta est, agat ad eum redimendum & manumittendum. Hæc exceptio approbatur l. 32. §. si fortè. ff. de fideicommiß. libertat. cuius uerba uide in Commentar. legatorum cap. 12. quæst. 3. reg. 3. in fine. Sexta exceptio est: Nisi ita libertas seruo sit legata: Stichum Titij libertum esse uolo. tunc enim Titius quoq; pro libertate serui agere potest. quæ exceptio approbatur l. 42. ff. de manumissis testamen. cuius uerba uide 3. cap. 7. except 45. specie penult.*

III. Regula. De pluribus proposita actione uolentibus. Hoc casu potius danda est actio ei, de cuius conditione agitur, quàm alij. quod approbatur l. 19. C. de liberali causa. cuius uerba uide suprà reg. proxim. except. 3. Sin uerò ille agere nolit, tunc ex alijs eliget prætor qui agat. quæ regula approbatur l. 3. ff. de liberali causa, his uerbis: Quòd si plures ex memoratis personis existant, qui uelint pro his litigare: prætoris partes interponendæ sunt, ut eligat quem potissimum in hoc esse existimet. Quod & in pluribus personis obseruari debet.

IIII. Regula. Si cum plures Stichi essent, testator Sticho libertatem reliquerit, nec appareat de quo senserit, nulli dabitur actio. quæ regula approbatur l. 12. ff. de manumiß. testamen. his uerbis: Cum ex pluribus eodem nomine seruis, unus liber iussus, non appareat quis sit: nullus liber est.

V. Regula. Si ita libertas sit relicta, Stichus, imò Pamphilus liber esto: Pamphilo, non Sticho actio danda est. quæ regula approbatur l. 21. ff. d. tt. his uerbis: Stichus, imò Pamphilus liber esto: Pamphilum liberum futurum Africanus respondit. quodammodo enim emendasse errorem suum testatorem. Idemque iuris fore, etsi ita scriptum fuerit: Stichus liber esto, imò Pamphilus liber esto.

VI. Regula. Si cum pedissequis libertas esset relicta, quædam ex pedissequis mortis tempore pedissequa esse desierit: nihilominus huic quoque danda est actio. quæ regula approbatur l. 59. in prin. ff. de manumiß. testam. cuius uerba uide 3. cap. 8. except. 34.

VII. Regula. Si unum uel duos ex pluribus, quos hæres uellet, manumitti iussit testator: ei uel eis quos hæres uoluerit, debetur libertas. quæ regula approbatur l. 46. §. fin. ff. de fideicommiß. libertat. cuius uerba uide 3. cap. 6. except. 29. Huius regulæ exceptio prima uidetur esse talis: Nisi cum ita libertas esset relicta, Quos hæredes mei uoluerint, manumitti iubeo: non omnes hæredes uelint. Hæc exceptio re-

probatur l.22. §.1.ff.de fideicom. libertat. cuius uerba uide ~~s~~.cap.6.except.19.repl.1.dupl.2. Secunda exceptio est: Nisi hæres cum poßit non eligat, uel antequam quos manumitti uelit, declarauerit, sit mortuus, hoc enim casu omnes erunt liberi. quæ exceptio approbatur l.16. C.de fideicom.libertatib.his uerbis: Si quis in testamento suo rogauerit suum hæredem, ex liberis ancillæ suæ quam nominauerit, unum quem alegarit ad libertatem perducere: & cum ancilla unum uel plurea anixa est, hæres neque dum superest, in libertatem aliquem perduxerit, uel cum deliberat quis ad libertatem perducendus est, ab hac luce fuerit subtractus: dubitabatur ab antiquis utrum ne omnes, an quidam, an nemo ex ijs ad libertatem perueniat. Sed ueteris quidem iuris altercatio multa sanè huiusmodi casibus resonuit. Nos autem hæredis coercentes malignitatem, si non testatoris uoluntatem adimpleuerit, & mox cum potuerit, non elegerit unum ex libetis ancillæ, & eum libertate donauerit: sancimus compelli non solum eum, sed etiam hæredes ual successores eius, omnes ancillæ liberos in libertatem perducere. neque anim hos contrarium est sententiæ testatoris. Cum anim omnimodo quendam ex his liberum esse disposuerit, & non ad certum corpus, sed ad omnes respexerit: si non pareatur eius uoluntati, sine dubio ax sentantia testatoris omnes ad libertatam perueniunt. Similemque esse definitionam censemus, etsi non ab hæreda, sed à legatario uel fideicommissario testator rogauerit libertatem imponi. Sic etenim iusto timore hæredes & legatarij uel fideicōmissarij partarriti: & uoluntatem testatoris adimplera procurent, & sibi non ex omnium libertate quandam adferri patiātur iacturā. Quòd si reclamauerint, sibi tale dispendiū imputent, non ex nostra lege, sed ex sua lugentés instantia.

VIII. *Regula. Si ijs q promeruerint, uel q sine offensa fuerint, libertas sit relicta: qbus detur actio, definitur p ea q̄ proposita sunt ~~s~~.ca. prox. exc. 68 & 69.*

IX. *Regula. Si cum ei qui in uentre esset, libertas relicta esset, plures sint nati: omnibus libertas debetur. quæ regula approbatur l.14. in fine. C. de fideicom. libertat. cuius uerba uide ~~s~~.cap.6.except.18.*

X. *Regula. Si dominus ancillam manumiserit, eamq; in uxorem duxerit: etiam liberis ex ea antea natis, libertas debetur. quæ regula approbatur Nouell.c. 78.§.cæterùm si quis.ibi: unde etsi. cuius uerba uide ~~s~~. lib.14.cap 3 except.31.repl.9.*

XI. *Regula. Si cū qs plures manumittere rogatus esset, minus à defuncto pceperit quàm æstimatio est omniū seruorū: quosdā tantū tenetur manumitere, nō omnes. Qui aūt potißimū hoc casu sint manumittēdi, definitur l.24.§.quod si legatū. ibi: quid ergo statuet ff.de fideic.liber. cuius uerba uide ~~s~~.c.8.exc.14.rep.1.dup.1.*

VI. ADVERSUS QVOS COMpetat actio proposita, & à quibus libertas debeatur.

I. *Regula. De successoribus eius qui manumittere est rogatus. Hi quoq; ad præstandam libertatem tenentur. quæ regula approbatur l.23.§.1.ff. de fideicom, libertat. his uerbis:* Fideicommissariam libertatem ab hærede non præstitá, cogendus est hæredis hæres, qui restituit ex Trebelliano senatusconsulto hæreditatem, præstare: si eius personá eligat, qui manumittédus est. *Concordat l.12.§.& legatarius.ff.eod.tt. cuius uerba uide ~~s~~.cap.7.except.46. item concordat l.16. C.de fideicom.libert. cuius uerba uide ~~s~~.quæst. prox. reg.7. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi hæreditatē ex senatusconsulto Trebelliano restituerint. quæ exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Qui restituit ex Trebelliano senatuscōsulto hæreditatam. *Concordat l.20.ff.eod tt. cuius uerba uide* ȷ*.reg.prox. Secunda exceptio uidetur esse: Nisi non sit uniuersalis successor, sed tantum specialis in seruum. Et hæc exceptio reprobatur l.31.in prin.ff. de fideicom.libertat. cuius uerba uide ~~s~~.cap.1.except.15. Sed de hac re uide item* ȷ*.reg.prox.*

II. *Regula. De rogato manumittere, & eo cui rogatus seruum alienauit: uterq; ad manumittendum tenetur. Et est in arbitrio ipsius serui, à quo uelit potißimum manumitti. quæ regula approbatur l.24.§.quoties.ff.de fideicom.libertat.his uerbis:* Quoties fideicommissaria libertas relinquitur efficaciter, in ea causa est, ut neq; alienatione, neque usucapione extingui possit. Ad quemcūq; enim peruenerit is seruus, cui fideicōmissa libertas relicta est, cogi eū manumittere: & ita sæpissime constitutum ast. Cogetur igitur is ad qué seruus peruenarit, fideicommissam libertatem præstare, si hoc maluit is qui rogatus est. Latius enim acceptū ast, ut etsi sub conditione sit ei libertas relicta, & pendenta cō ditione alianatus sit: attamen cum sua causa alienetur. Quòd si nolit manumitti ab eo, sed potius ab eo uelit ad libertatem perduci, qui erat rogatus manumittere: audiri eum oportere diuus Hadrianus, & diuus Pius rescripserunt. Quin imò etsi cū manumissus est, uelit tamen potius eius libertus fieri, qui erat rogatus eū manumittare: audiendū eū diuus Pius rescripsit. Sed etsi ex psona manumissoris, uel quacūq; causa manumissus, ostendere potest ius suū manumissiona esse læsum: succurri ei ex his cōstitutionib. oportet: ne cōtra uoluntaté defuncti durior eius cōstituatur. Planè si ea sit defuncti uolūtas, ut uel à quocūq; manumitti uoluerit: dicandū est constitutiones suprascriptas cessare. *Concordat l.15.ff.eod.tt.his uerbis:* Is qui ex causa fideicōmissi manumissurus est, nullo modo

deteriorem

deteriorem eius serui conditionem facere potest. Ideoq; nec uẽdere eum interdũ alij potest, ut ab eo cui traditus est, manumittatur: & si tradiderit, redimere illũ cogitur & manumittere. Interest enim nonnunquam à sene potius manumitti, quã à iuuene. *Item concordat l.20.ff. eod.tt. his uerbis:* Apud Iulianũ ita scriptum est, Si hæres rogatus manumittere seruũ, ex Trebelliano senatusconsulto hæreditatẽ restituerit: cogi debebit manumittere. Etsi latitauerit, uel iusta ex causa aberit, prætor causa cognita secundũ senatusconsulta ad eas causas pertinentia pronũciare debebit. Si uerò seruũ susceperitis cui hæreditas restituta fuerit: ipsum conuenit manumittere. Et eadẽ in persona eius obseruari cõueniet, quæ circa emptores custodiri solent. An hæc uera putas? Nam ego discendi cupiditate, quam solã uiuendi rationem optimã, in octauũ & septuagesimũ annum æraris duxi, memor sum eius sententiæ, quã dixisse fertur: κἂν ἕτερον πόδα ἐν τῷ τύμβῳ ἔχω, προσμαθεῖν τι βουλοίμην. (id est: Etsi alterũ pedẽ in tumulo haberem, tamen addiscere quid uellem) Et bellissimè Aristo & Octauenus putabant hunc seruũ, de quo quæreretur, fideicommissariæ hæreditatis nõ esse: quia testator rogando hæredẽ ut eum manumitteret, nõn uideretur de eo restituendo sensisse. Si tamẽ per errorem ab hærede datus fuerit: ea dicenda sunt quæ Iulianus scribit. *Concordat item propositæ regulæ l.23.§.1. ff.eod.tt. cuius uerba uide s̃ reg. prox. in prin. item cõcordat l.29. ff. eod.tt. cuius uerba uide j.lib.20.cap.1. quæst 4.reg.8.except.1.repl.12. item concordat l.34. in prin.ff.eod.tt. his uerbis:* Inuitus is, cui fideicommisso libertas est relicta, non est tradẽdus alij ut ab eo manumittatur & fiat alterius libertus, quã qui rogatus est manumittere. *Item concordat l.51. in prin ff.eod.tt. cuius uerba uide s̃.cap.8.except.23. item concordat d.l.51.§.emptor. cuius uerba uide j.lib.prox.cap.1.quæst.4.reg.8. except.1.repl.21. Concordat item l.9.§.1.ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si statuliberum non eadem conditione hæres uendat, causa eius immutabilis est, & luere se ab eo potest simili modo ut ab hærede. Si tamen suppresserit conditionẽ statuliberi: & ex empto quidem tenetur. Grauiores autem & stellionatus crimẽ important ei, qui sciens dissimulata cõditione statutæ libertatis simpliciter eũ uẽdiderit. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi seruus postquam ab uno manumissus est; alterius uelit esse libertus. hoc enim casu uidetur electio ei perempta: uerùm exceptio hæc reprobatur l.24.§.quotiens. ibi: quinimò. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide s̃. ead. reg. in prin. Concordat l.43. cum duab. legib. sequentibus de actionib. empti, his uerbis:* Titius cum decederet, Seiæ Stichum: Pamphilũ, & Arescusam per fideicommissum reliquit; eiusq; fideicommisit ut omnes ad libertatem post annũ perduceret. Cum legataria fideicommissum ad se pertinere noluisset, hæc tamen hæredẽ à sua petitione liberasset: hæres eadem mancipia Sempronio uẽdidit, nulla commemoratione fideicõmissæ libertatis facta. Emptor, cũ pluribus annis mãcipia suprascripta sibi seruissent, Arescusam manumisit. Cum cæteri quoq; serui cognita uoluntate defuncti, fideicommissam libertatem petijssent, & hæredem ad prætorẽ perduxissent: iussu prætoris ab hærede manumissi sunt. Arescusa quoq; nolle se emptorem patronũ habere respõdebat. Cum emptor preciũ à uenditore empti iudicio Arescusæ quoq; nomine repeteret: lectũ est Domitij Vlpiani responsum, quo cõtinebatur, Arescusam ptinere ad rescriptũ sacrarum constitutionũ, si nollet emptorẽ patronum habere, emptorem tamen nihil posse post manumissionẽ à uenditore cõsequi. Ego tum memini Iulianum in ea sentẽtia esse, ut existimaret post manumissionẽ quoq; empti actionẽ durare: quæro, quæ sententia uera est? Illud etiam in eadẽ cognitione nomine emptoris desiderabatur, ut sumptus quos in unũ ex his quem erudierat, fecerat, ei restituerentur. Item quæro, Arescusa quæ recusauit emptorem patronũ, cuius sit liberta constituta? & an possit uel legatariam, quæ eam non liberauit, uel hæredem patronum habere: cum cæteri duo ab hærede manumissi sunt? Paulus respondit, semper probaui Iuliani sententiã, putantis manumissione ex empto actionem eo modo non amitti. De sumptibus uerò, quos in erudiendo hominem emptor fecit, uidendũ est. Nam empti iudiciũ ad eam quoq; speciem sufficere existimo. Nõ enim precium cõtinet tantũ, sed omnẽ quod interest, emptoris seruum non euinci. Planẽ si in tantũ precium excessisse proponas, ut non sit cogitatũ à uẽditore de tanta summa: ueluti si ponas agitatorẽ postea factũ, uel pantomimum euictum esse eum, qui minimo uenijt precio: iniquum uidetur in magnã quantitatem obligari uenditorẽ. Africanus. Cum forte idem mediocriũ facultatum sit, nõ ultra duplum periculum subire eum oportet. Paulus. Idemq; Iulianũ agitasse Africanus refert. Quòd iustũ est: sicut & minuitur præstatio; si seruus deterior apud emptorẽ effectus sit, cum euincitur. Illud expedit us uidebatur: Si mihi alienam aream uendideris, & in eam ego ædificauero, atq; ita eam dominus euincat: nam cum possim petentem, nisi impensam ædificiorum soluat, doli mali exceptionẽ submouere: magis est ut ea res

ta res ad periculum uenditoris non pertineat. Quod & in seruo dicendū est, si in seruitute, & non in libertate euincatur: ut dominus mercedis impēsas præstare debeat. Quod si emptor non possideat ędificium, uel seruum: ex empto habebit actionem. In omnibus tamen his casibus, si sciens quis alienum uendiderit, omnino teneri debet. Superest tertia deliberatio, cuius debeat esse liberta Arescusa, quæ recusat emptorem? Et non sine ratione dicetur, eius debere effici libertam, à quo uendita est, quia & ipse ex empto actione tenetur. Sed hoc ita, si non Arescusa elegerit emptoris patronatum. tunc enim illius remanet liberta, & ille ex empto actionem non habet: quia nihil eius interest, cum eam libertam habeat. *Hæc de prima propositæ regulæ exceptione sint dicta.* *Secunda exceptio est: Nisi defunctus seruum à quocunq; uoluit manumitti. tunc enim non est in electione serui à quo uelit manumitti quæ exceptio approbatur l. 24. §. fin. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide s. ead. reg in prin.* *Tertia exceptio est: Nisi heres qui uendidit seruum, sine herede decesserit, seruusq; malit defuncti heredis, quàm emptoris esse libertus. Hæc exceptio approbatur l. 21. ff. d. ti. his uerbis:* Si hæres, qui uendidit seruum, sine successore decesserit: emptor autem extet, & uelit seruus defuncti libertus esse, nō emptoris: non esse audiēdum eum Valens scripsit, ne emptor & precium & libertum perdat. *Quarta exceptio uidetur esse: Nisi antequam rogatus in mora manumittendi esset non uoluntate rogati, sed necessitate alienatio serui cum ceteris rogati bonis sit facta. Hæc exceptio reprobatur l. 26. in prin. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Cum uerò is qui rogatus est alienum seruum manumittere, mortalitatis necessitate, uel bonorum publicatione ad alium seruum perduxit: magis opinor constitutionibus esse locum, ne deterior conditio fideicommissariæ libertatis fiat. Nam & cum quidam rogatus esset cum moreretur seruum manumittere, isq; decessisset libertate seruo non data: perinde eum habendum constitutum est, atque si ad libertatem ab eo perductus esset. potest enim eo testamento dare libertatem: utique cum dictum sit, ut quoties quis libertatem accepit fideicommissariam, si ab alio quàm qui erat rogatus, manumittatur: auxilium constitutionum habeat, perindeque habeatur atque si ab eo manumissus fuisset: quoniā fideicommissarijs libertatibus fauor exhibetur, nec intercidere solet destinata fideicommiss. libertas. qui enim ea donatus est, in possessione libertatis interim esse uidetur. Apparet igitur subuentum fideicommissarijs libertatibus, ut in rem mora facta esse his uideatur.

III. *Regula. Si seruo legato fideicommissaria libertas sit relicta: tam heres quàm legatarius ad eum manumittendum tenetur. quæ regula approbatur l. 12. in prin. ff. de manumiss. testam. his uerbis:* Si legato seruo fideicommissaria libertas relicta est: uel heres uel legatarius eum cogitur manumittere.

IIII. *Regula. Si heredi manumittere rogato adnascatur coheres: uterq; ad manumittendum tenetur. quæ regula approbatur l. 31. §. 1. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Cum intestato moriturus fidei filij commisisset ut seruum manumitteret, & posthumus ei natus fuisset: diui fratres rescripserunt, quia diuidi non potest, ab utroq; præstandam. *Contradicit l. 11. cum legibus sequentib. item l. penult. ff. de iure codicillorū, quarum legum uerba cum alijs huc pertinentibus uide in Comment. de legatis cap. 14. reg. 1. except. 1. repl. 9. dupl. 1.*

V. *Regula. Si heres rogatus sit seruum legatarij manumittere: tam heres quàm legatarius ad manumittendum tenetur. quæ regula approbatur l. 13 C. de fideicom. libertat. his uerbis:* Si te donatam ante matrimonium uxori suæ, postea ei legato relicto, testamento manumitti, seu codicillis, seu uerbis precarijs à successoribus uoluit: tam eos ad redemptionem & manumissionem, quàm eam quę in capiendis relictis defuncti consensit iudicio teneri, tibiq; fideicommissariam deberi libertatem nō ambigitur. *Concordant ea quæ proposita sunt s. cap. 6. except 11 repl. 1. dupl. 9. tripl. 1.*

VI. *Regula. Si quis sua manu seruum sibi legatum scripserit, & manumittere se rogatum: ab omnibus heredibus is seruus est manumittēdus. quæ regula approbatur l. 17. ff. ad l. Cornel. de falsis, hisce uerbis:* Cū quidam suum manu seruum sibi legatum scripsisset, & eum manumittere rogatus esset; senatus censuit ab omnibus hæredibus eum manumittendum.

VII. PER QVOS DATVR actio proposita?

Per procuratorem non datur actio proposita. quæ regula approbatur l. 1. in prin. C. de adsertione tollenda, his uerbis: Lites super seruili conditione mouēdas, ad clementiorem tam examinationem quàm terminū transferimus, iubētes: si quis uel adhuc seruiens liberū se esse dixerit, uel in libertate commorans, ad seruitutem uocatus fuerit: adsertoris difficultatem in utroq; casu cessare, ipsumq; per se ad intētionem eius qui dominum sese adserit, respondere: etsi ex possessione libertatis ad seruitutem ducitur, etiam procuratorē dare minimè prohiberi; quod ijs qui ex seruitute ad libertatē prosiluerint, penitus interdicimus. illis legibus quæ dudū & secūda & tertia uice adsertorias lites examinari

nari præcipiebant, in posterũ conquiescentibus: cum sit iustum primam definitionem in suis manere uiribus, cũ prouocatio nulla oblata fuerit: qua porrecta, ad similitudiné aliorum negociorũ iudex, ad quem rea ex prouocatione ducitur, eam examinabit: cuius & ipsius iudiciũ ad secundã exquisitionem minimè deducetur occasione legum quæ super adsertorijs litibus positæ sunt. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi nos ex seruitute in libertatem seruus proclamet, sed contrà ex libertate in seruitutem petatur: tunc enim per procuratorem potest causam status defendere. quæ exceptio approbatur uerbis iã propositis hisce:* Etsi ex possessione libertatis ad seruitutem ducitur, &c. *Secundæ exceptionis loco notandum, quòd is qui de statu suo litigat, quamuis ex seruitute in libertaté proclamet, possit ad alias suas causas (status causa excepta) procuratorem dare. quæ exceptio approbatur l. 33. §. eum uerò qui. ff. de procuratorib. cuius uerba uide ĩ. lib. 8. cap. 6. quæst. 4. except. 3. repl. 1.*

VIII. QVIBVS PRAESENTIBVS actio danda?

I. Regula. *Si seruus ad bona fisci pertinens in libertatem proclamauerit: præsentibus his qui negocijs fisci solent interuenire, & aduocato fisci causa peragenda est. quæ regula approbatur l. 3. §. diuus Hadrianus, et l. 7. ff. de iure fisci. cuius uerba uide ĩ. lib. 8. cap. 3. except. 10.*

II. Regula. *De absentia alterutrius litigatorum uide ĩ. quæst. ult. reg. 2. except. 4 item reg. 1. except. 5.*

IX. APVD QVEM COMPETAT actio proposita?

I. Regula. *Romæ apud præfectum urbi, in prouincijs apud præsides datur. quæ regula approbatur l. 5. in prin. ff. de manumissionibus. cuius uerba uide ĩ. cap. 4. causa 15. in prin. item apud prætorem competit. quæ regula approbatur l. 1. in prin. C. de officio prætorum: cuius uerba uide ĩ. lib. 2. cap. 13. quæst. 3. reg. 1.*

II. Regula. *Apud procuratorem Cæsaris non datur. quæ regula approbatur l. 2. C. ubi causæ status agi oporteat, his uerbis:* Procuratores nostros status causas examinare non posse, omnibus notum est. *Huius regulæ exceptio est: Nisi inter fiscum & priuatum agatur. quæ exceptio approbatur l. 3. C. d. ti. his uerbis:* Iamdudum à nobis statutum est, ut si quæ causæ libertinitatis & seruitutis in prouincijs inter fiscum & priuatos exorirentur, ad rationalem uel magistrum priuatæ rei: hoc est, unde moræ essent quæstiones, remitterentur. Si quæ uerò ingenuitatis essent, à rectore prouinciæ examinarentur.

III. Regula. *Ibi agenda causa est, ubi domicilium habet is qui se dominum dicit. quæ regula approbatur l. 4. C. d. ti. his uerbis:* Si ex possessione seruitutis in libertaté quis proclamat: ibi agi oportere status causam, ubi domicilium constitutum habet qui se dominum dicit, non est ambigui iuris. *Concordat l. 1. C. eod. ti. his uerbis:* Quæ à te cum tibi seruiret refugit, & in aliã prouinciam se contulit, libertatem sibi uendicans: non iniuria eo loco litigare cõpellenda est, unde quasi fugitiua recessit. Ideóque remittere eam in prouinciam, in quã seruiuit, præses prouinciæ, qui eo loco ius repræsentat, curæ habebit: sed non ubi deprehensa est, audiri debet.

X. QVANDO COMPETAT actio proposita?

I. Regula. *Si testator à familia sua necatus esse dicatur: differtur causa proposita, donec illa fuerit finita. quæ regula approbatur l. 7. §. sunt & aliæ. ff. de liberali causa, his uerbis:* Sũt & aliæ causæ ex quibus in libertatem proclamatio denegatur: uelutì si quis ex eo testaméto liber esse dicatur, quod testamentũ prætor aperiri uetat, quia testator à familia necatus esse dicatur. Cũ enim in eo sit iste, ut supplicio fortè sit afficiendus: non debet liberale iudiciũ ei concedi. Sed etsi data fuerit, qa dubitatur utrũ nocens sit, an innocés: differtur liberale iudiciũ, donec constet de morte eius qui necatus est. Apparebit enim utrum supplicio afficiendus sit, an non.

II. Regula. *Si mater & filius de libertate litigant: aut coniungenda sunt utrorunq; iudicia, aut filij causa differenda, donec de matre constet. quæ regula approbatur l. 22. §. fin. ff. de liberali causa, his uerbis:* Si mater & filius de libertate litigant: aut cõiungenda sunt utrorunq; iudicia, aut differenda est causa filij, donec de matre constet, sicut diuus quoq; Hadrianus decreuit. Nam cùm apud alium iudicem mater litigabat, apud alium autem filius: Augustus dixit, antè de matre constare oportere: sic dein de filio cognosci.

III. Regula. *Si optio serui data sit, uel homo generaliter legatus: non potest hæres ante electionem quosdam manumittere. quæ regula approbatur l. 3. ff. qui & à quib. manumiss. his uerbis:* Si optio hominis data sit, uel indistinctè homo legatus: non potest hæres quosdã seruos, uel omnes manumittendo, aut euertere, aut minuere ius electionis. Nam optione siue electione serui data, quodammodo singuli sub cõditione legati uidentur. *Concordat l. 14. ff. de optione legata. cuius uerba uide in Comment. legatorum cap. 35. quæst. 1. except. 10.*

IIII. Regula. *Si libertas in testamento relicta sit: statim quàm adita fuerit hæreditas, competit. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 23. in fin. c. ff. de manumiss. testam. his uerbis:* Testamento libertas data cõpetit, purè quidem data, statim quàm adita fuerit hæreditas, uel ab uno ex heredibus. Si autem in diem uel sub conditione libertas data est; tunc competit li-

bertas, cum dies uenerit, uel conditio extiterit. *Concordat l. 25. ff. eod. tit. his uerbis:* Testamento liber esse iussus, tunc fit liber, cum adita fuerit hæreditas qualibet ex parte: si modò ab eo gradu quo liber esse iussus est, adita fuerit, & purè quis manumissus sit. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi in diem uel sub conditione libertas sit relicta. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Et purè quis manumissus sit. *Concordat d. l. 25. uerbis iam propositis hisce:* Si autem in diem uel sub cõditione, &c. *Concordat l. 67. § fin. ff. de leg. 2. cuius uerba uide 5. cap. 8 exc. 14. repl. 1. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi ita libertas sit relicta, Stichus intra annũ quàm mortuus fuero, liber esto. quæ replicatio approbatur l. 41. § fin. ff. de manumiss. test. cuius uerba uide J. reg. 7. Secunda exceptio est: Nisi ab uno tantum ex pluribus hæredibus sit adita. Hæc exceptio reprobatur uerbis d. l. 25. uerbis suprà propositis hisce:* Vel ab uno ex hæredibus. *Concordat l. 11. §. fin. ff. de manumissis testam. cuius uerba uide 5. cap. 8. except. 8. Tertia exceptio est: Nisi ab alio gradu, quàm quo libertas relicta est, adita sit hæreditas. Hæc exceptio approbatur uerbis d. l. 25. iam propositis hisce:* Si modò ab eo gradu, quo liber esse iussus est, adita fuerit. *Plures propositæ regulæ exceptiones uide in regulis proximè præcedentibus & sequentibus.*

V. *Regula. Si ex die libertas relicta sit, regulariter à die mortis testatoris tempus numeratur. quæ regula approbatur l. 18. §. fin. ff. de manumiss. testamen. cuius uerba uide 5. cap. 7. excep. 60. Huius regulæ exceptio proponitur l. 41. §. hæredc. ff. de fideicommiss. libertat. his uerbis:* Hærede filio suo ex asse instituto, libertatem dedit in hæc uerba: December dispensator meus, Seuerus uillicus, & Victorina uillica Seueri contubernalis, in annos octo liberi sint, quos in ministerio filij mei esse uolo. Te autem Seuere fili charissime peto, uti Decembrem & Seuerum commendatos habeas: quibus præsentem libertatem non dedi, ut idonea ministeria haberes: quos spero te libertos idoneos habiturum. Quæro, cum eo tempore quo Titius testamentum faciebat, filius natus annorum fuerit nouem, & Titius post biennium & sex menses decesserit: anni octo in quos libertas erat dilata, ex testamenti facti tempore, an uerò ex mortis, numerari debeant? Scæuola respondit, posse uideri testatorem eos annos octo dilatæ libertatis comprehendisse, qui computandi sunt à die testamenti facti nisi aliud uoluisse testatorem probaretur.

VI. *Regula. Certo anno liber esse iussus, statim initio anni liber fit. quæ regula approbatur l. 41. in prin. ff. de manumiss. test. his uerbis:* Si ita fuerit libertas relicta, Seruus Stichus meus anno duodecimo postquam ego mortuus ero, liber esto: uerisimile est, in principio duodecimi anni eum esse liberum Nam hoc mortuũ sensisse, & inter hos sermones Duodecimo anno, & post duodecim annos, multum interesse: & ita loqui solemus. Duodecimus annus est, cum quantùlibet ex duodecimo anno uenisset, aut præterijsset: & qui duodecimo anno liber esse iubetur, omnibus diebus anni liber esse iussus est.

VII. *Regula. Ita liber iussus, si intra annum decem dederit: decem datis statim liber fit, non expectato fine anni. quæ regula approbatur l. 41. §. fin. ff. de manumissis test. his uerbis:* Labeo scribit, Si sic libertas relicta sit: Stichus intra annũ quàm mortuus ero, liber esto: statim eum liberũ esse. Nam etsi ita sit scriptum, Si intra annũ decem hæredi meo dederit, liber esto: statim soluendo eum liberum sine mora futurum: *idem dicendum, etsi annua, bima, trima die dare iussus, statim dederit totum: tunc enim statim etiam liber fit. quod approbatur l. 41. §. sed si ita. ff. de manumiss. test. his uerbis:* Si ita sit scriptũ in testamento, Stichus seruus meus hæredi meo mille numos anno, biennio, triennio postquam ego mortuus ero, si soluerit, satisue fecerit, liber esto: non potest is seruus nisi triennio præterito liber esse, nisi præsentem eam pecuniam soluat, aut satisfaciat. Compensatur enim est hæredi libertatis celeritas præmatura pecuniarum solutione. *Concordat l. 20. §. quid si seruus. ff. de statuliberis. cuius uerba uide suprà cap. prox. except. 60 repl. 1.*

VIII. *Regula. Si ita libertas sit relicta, Stichus si hæres eum nõ manumiserit, liber esto: statim atq; hæres cum possit, eum non manumiserit, liber fit. quæ regula approbatur l. 17. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si ita scriptum sit: Stichum Titio do ut eum manumittat. Si nõ manumiserit, liber esto: statim Stichum liberum esse, Caius ait. *Concordat l. 34 §. fin. ff. de fideicom. libert. his uerbis:* Seruus legatus erat Calpurnio Flacco, isq; rogatus erat ut eum manumitteret; etsi non manumisisset, idem seruus Titio legatus erat, & is æquè rogatus erat ut eũ manumitteret: etsi nõ manumisisset, liber esse iussus erat. Sabinus dicit. inutiliter legatum fore, & ex testamento eum continuò liberum futurum. *An Iurisconsultus:* Statim, item continuò. *Hoc quomodo intelligẽdum sit, declaratur l. 20. §. fin. ff de statuliberis, hisce uerbis:* Si ita quis acceperit libertatem, Stichus si hæres eum non manumiserit, liber esto: poterit ab hærede manumitti. Non enim contra uoluntatem testatoris adimitur ei libertas. Sed nõ tam continuum tempus ad hoc exigendum est, ut præcipitari cogatur hæres, uel ex peregrinatione celerius reuerti ad manumittendum, uel administrationem rerum necessariarum intermittere: nec rursus tam longũ

ut quamdiu uiuat, protrahatur manumissio: sed modicum, scilicet, quo primo possit sine magno incommodo suo hæres manumittere. *Planè propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi tempus intra quod ab herede sit manumittendus, sit adiectum. tunc enim tempus illud erit expectandum. quæ exceptio approbatur uerbis d. l. 30. §. fin. hisce:* Quod si tempus adiectum fuarit, illud spectabitur. *Secunda exceptio est: Nisi ita libertas sit relicta, Si testamento suo eum heres non manumiserit. tunc enim mors hæredis expectabitur. quæ exceptio approbatur l. 11. in prin ff. de statuliberis. cuius uerba uide ĩ. cap. 9. except. 18. repl. 23.*

IX. *Regula. Si cum libertas seruo relicta esset, si Titius sedecim annorũ esset, Titius ante decimumsextum annũ sit mortuus; tempus quo Titius si uiueret, sedecim annorum esset, expectandum est. quæ regula approbatur p ea quæ proposita sunt ĩ. cap. 8. exc. 36.*

X. *Regula. Si seruus uenditus sit ut manumittatur intra duos menses manumittẽdus. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 9. ff. qui sine manumiß. his uerbis:* Latinus Largus uendidit ancillam, ita ut manumitteretur, non addito tempore. Quæro, quando ex constitutiona incipit libertas competera ei, cessante emptore in manumittendo? Paulus respõdit, inspiciendum est quid actum sit, utrum cũ primum potuisset ut manumitteret, an in potestate esset emptoris, quãdo uellat manumittere. Priore casu tempus facilè comprehendi poterit: posteriore utiq; moriente emptore, competit libertas. Si non appareat quid conuenerit, fauor inducit prioré opinionem: id est, ut intra duos menses, si ambo presto sint tam seruus quàm amptor eius. Seruo enim absente, nisi emptor intra quatuor manses imposuerit libertatem, ex constitutionibus ad libertatem eripitur. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi tempus sit adiectum, intra quod sit manumittẽdus. quæ exceptio ex iam dictis constat. Secunda exceptio est: Nisi uiua emptore manumitti iussus sit. Hæc exceptio approbatur l. 4. ff. eod. tit. cuius uerba uide ĩ. cap. 8. exc. 29. repl. 2. dupl. 2.*

XI. ADIVNCTA PROPOSITÆ SECTIONIS.

I. *Regula. De prius ordinanda lite, ut sciatur uter actor & uter reus sit: dictum ĩ. quæst. 2. in prin. Huc pertinet l. 41. in prin. ff. de liberali causa, his uerbis:* Liberalis causa si in obscuro sit, in quo fuerit statu is qui p libertate sua litigat: prior audiendus est, probare uolens seipsum in libertatis possessione esse.

II. *Regula. Ordinata lite, is qui seruus dicitur, liberi loco habetur, & actiones tam intendere quàm excipere potest. quæ regula approbatur l. 24. ff. de liberali causa, his uerbis:* Ordinata liberali causa, liberi loco habetur is qui de statu suo litigat: ita ut aduersus eũ quoq; q se dominũ asse dicit, actiones ei nõ denegentur, quascũq; intẽdere uelit. Quid enim si tales sint, quæ tẽpore aut morte intereãt? quare nõ cõcedatur ei litẽ cõtestãdo in tutũ eas redigere? quin etiã Seruius ait, in actionib annuis ex eo tẽpore annũ cedere, ex quo lis ordinata sit. Sed si cũ alijs experiri uelit, non est quærandũ an lis ordinata sit: ne inueniatur ratio, quemadmodũ subiecto aliquo, qui libertati controuersiã moueat, interim actionas excludantur. Aequè enim ex euẽtu iudicij liberalis, aut utilis, aut inanis actio eius efficietur. Sed si quas actiones inferat dominus, quæritur an cõpellendus sit suscipere iudiciũ? Et pleriq; existimãt, si in personã agat, suscipere ipsum ad litis contestationẽ: sed sustinendũ iudiciũ, donec dè libertate iudicetur: nec uideri præiudiciũ libertati fieri, aut uoluntate domini in libertate eũ morari. Nam ordinato liberali iudicio, interim p libero habetur: & sicut ipse aget, ita cũ ipso quoq; agi potest. Cæterùm ex euẽtu aut utile iudiciũ erit, aut nullũ, si contra libertatẽ pronunciatũ fuerit. Si is qui in libertatẽ pclamat, furti aut dãni iniuria ab aliquo arguatur: Mela ait, interim eũ cauere debere iudicio se sisti: ne melioris conditionis sit, qui dubiæ libertatis est, quàm qui certæ. Sed sustinendũ iudiciũ, ne præiudiciũ libertati fiat. æquè si cũ possessore hominis furti agi cœperit; deinde is cuius nomina agebatur, in libertatẽ proclamauerit: sustinendũ iudiciũ, ut si liber iudicatus sit, in ipsum trãsferatur iudiciũ: etsi dãnatio facta sit, iudicati actionẽ potius in eum dandam. *Concordat l. 14. C. eod. tit. his uerbis:* Lite ordinata, in possessione libertatis is dè cuius libertate quæritur, cõstituitur, & interim pro libero habetur. *Concordat itẽ l. 4. in fine. C. si seruus exportãdus ueneat. cuius uerba uide alibi. Concordat itẽ l. 3. C. quib. ad libert. proclamare non licet. cuius uerba uide ſ. reg. 4. Planè recipit regula proposita aliquot exceptiones, de quibus in regulis sequentibus dicetur.*

III. *Regula. Si is qui de statu suo litigat, heres sit institutus: an possit cõpelli ut iussu eius qui se dominũ dicit, adeat? definitur l. 21. C. de iure deliberãdi. cuius uerba uide alibi. Idem constituendum est in quolibet eo qui de statu suo litigat relicto agnoscendo. quod approbatur l. 25. in prin. ff. de liberali causa, his uerbis:* Si cui de libertate sua litiganti optio legata sit: quæcunq; de hæreditate ei relicta dicuntur, eadem & de optione tractari possunt.

IIII. *Regula. Qui de statu suo litigat, militare interim nõ potest. quæ regula approbatur l. 29. ff. de liberali causa, his uerbis:* Qui de libertate sua litigans, nec dũ sentẽtia data militiæ sa dedit, in pari causa cum cæteris seruis habendus est. Nec exonerat eum quod pro libero habeatur

beetur in quibusdã. Et licet liber apparuerit, erit exauthoratus, id est, militia remotus, castria deijcitur: utiq; qui ex seruitute in libertatem petitus fuit, uel qui non sine dolo malo in libertate moratus est. Qui uerò per calumniam petitus in seruitutẽ est, in militia retinebitur. Qui ingenuus pronunciatus est, si se militiæ dedit: intra quinquenniũ retractata sententia, nouo domino reddendus est.

V. *Regula. De peculio, & bonis eorum qui de statu suo litigant sequestrãdis, & postea restituendis proponitur l. u. §. super peculio. C. de adsertione tollenda, his uerbis:* Super peculio eorum qui de statu suo litigant, uel alijs rebus, aut causa ueterem defensionis obseruationẽ tollimus: præcipientes illorum tantũ peculia, qui ex possessione seruitutis super libera conditione litigant, aliaq; res quæ uindicantur, in tuto pro dispositione iudicis collocari. *Concordat l. 1. C. quib. ad libertatem proclamare, his uerbis:* Si quis in libertatẽ proclamauerit: id quod apud se esse eius qui se dominum dicit, profitebitur, quoniam non de eo dubitatur, reddi ac referri iudex ptinus pronunciabit. Quod uerò petitur, si fuerit negatione dubium: per cautionem conseruabitur, ac petitio differetur: ut si fuerit ad pbata libertas (quoniam & ipsis qui his rem cõmiserunt, medendum est) gestarum rerum eb eodem ratio, atq; omne quod debetur, reposcatur: ut seruitute depulsa, qui p domino quondam fuerat, habeat quod ut seruo dominij iure largitus est: & quæ ex earum rerum quæstu ac fructibus congregata sunt, & quæ de furtiuis compendijs obscurè capta ac parata sunt: cũ liberũ esse non oporteat, quod apud seruũ dominus peculij nomine collocauerat. Ea uerò quæ testamento, uel donatione quæsita sunt, aut quæ ex earum rerum emolumentia empta confectaq; sunt, eidem ingenuo deputẽtur. Quæ tamen uniuersa exacto libertatis iudicio, quatenus à suprascriptis reb. discernantur, in sequestro esse oportet: ut his ab utroque deductis, atq; in medio collocatis ad eorũ proprietatẽ uterq; contendat. *Concordat item l. ult. C. de ordine cognitionum. cuius uerba uide s. lib. 7. cap. 8. quæst. 1. reg. 6.*

VI. *Regula. De eo quod is qui seruus dicitur, pendente lite adquisiuit, proponitur l. 25. §. licet. ff. de liberali causa, his uerbis:* Licet uulgò dicatur post ordinatum liberale iudiciũ hominẽ, cuius de statu cõtrouersia est, liberi loco esse: si tamẽ seruus sit, certũ est nihilominus eum quod ei tradatur uel stipuletur, perinde domino adquirere, atq; si nõ de libertate eius quæreretur. Tantum de possessione uidebimus, cũ ipsum post litem ordinatam, desinat dominus possidere. Sed magis est ut adquirat, licet ab eo nõ possideatur. Et cum placuit perfugitiuum quoq; possessionem adquirere nos posse: quid mirum etiam per hũc, de quo quærimus, adquiri? *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi nõ intuitu domini, sed eius qui de statu suo litigat, heres is sit institutus. quæ exceptio approbatur l. 21. C. de iure deliberandi. cuius uerba proponentur alibi.*

XII. DE PROBATIONIBUS in proposita actione.

I. *Regula. Utri probandi onus incumbat? Hæc quæstio definita est per ea quæ proposita sunt s. eod. cap. in prin.*

Per quæ probetur libertas?

II. *Regula. Si mater libera sit pronunciata: liberis quoq; prodest ad libertatem suam probandam sententia. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. ult. C. de liberali causa. cuius uerba uide s. quæst. prox. reg. 3. except. 2.*

III. *Regula. De locatione ei qui seruus dicitur ab eo, qui se dominum dicit, facta. Per hanc libertas non probatur. quæ regula approbatur l. 18. C. d. tit. his uerbis:* Ad probationẽ ingenuitatis ab eo, contra cuius successores postulas, facta tibi locatio non sufficit: nec tamen hoc solum ad seruitutis uinculum argumentum est idoneum.

IIII. *Regula. Si is qui seruitutis mouerat quæstionem, destitit: per hoc libertas non probatur. quæ regula approbatur l. 9. C. de ingenuis manumissis, hisce uerbis:* Si te & filios tuos ingenuos esse constat: natalium ueritas uos tuetur. Nam qui seruitutis mouerat quæstionem apud acta, causæ renunciando, ad ingenuitatis probationem nec nocere quidquam, nec prodesse potest.

V. *Regula. Si is qui dominum se dicit eum cui status quæstionem mouet, liberali nomine appellauerit in suo libello: liber ex eo probatur. quæ regula approbatur l. 9. C. de liberali causa, his uerbis:* Cum precum tuarum conceptio, licet eum contra quem supplicas, ex ancilla tua natum esse expresserit: tamen nomini cognomen quo liberi duntaxat nuncupantur, addiderit, & non seruum esse, sed seruili macula adspersum comprehenderit: contra eum qui seruus non est, supplicasse te intelligis. *Contradicit quodammodo l. 10. C. de ingenuis manumissis. cuius uerba uide s. eod. lib. cap. 1. causa 7.*

VI. *Regula. Si is qui se dominum dicit ei quem seruum dicit, antea tanquam decurioni & principali scripserit. Ex hoc seruus non probatur liber. quæ regula approbatur l. 41. C. de liberali causa, his uerbis:* Iubemus omnes epistolas actricis, quas ad Aelium tanquã principalem fecerat, inanes ac uacuas esse, atq; in irritũ uocari, ac de ingenuitate eiusdem Aelij requiri: nec mulieri

id

id obesse, quod ad eum tanquam decurionē ac principalem scripsit, uel id quod idē se finxerat decurionem uel principalē: maxime cum non solum testium professione, & cognationis eius iugum seruile cognoscitur, uerum etiam uoce propria eiusdem Aelij apud aliud iudicium patuerat, quod conditionis seruilis uideretur. *Alias huiusmodi regulas & argumenta quibus probetur libertas, uide s. eod. lib. cap. 4. item alibi in loco probationum.*

Per quæ probetur seruitus?

VII. Regula. *Si instrumentum ingenuitatis nullum, uel malè conceptum extet: per hoc non probatur quis seruus. quæ regula approbatur l. 8. ff. de statu hominum, his uerbis:* Imperator Titus Antoninus rescripsit, non lædi statum liberorum ob tenorē instrumenti malè concepti. *Concordat l. 15. C. de liberali causa, his uerbis:* Nec omissa professio probationē generis excludit, nec falsa simulatio ueritatem minuit. Cum itaq; ad examinationē ueri, omnis iure prodita debeat admitti probatio: aditus præses prouinciæ solennibus ordinatis, prout iuris ratio patitur, causam liberalem inter uos decidi prouidebit.

VIII. Regula. *De tortura serui proponitur l. 6. C. de seruis fugitiuis, hisce uerbis:* Cum seruum quispiam repetit fugitiuum, & alius uitandæ legis gratia, quæ in occultantes mancipia certam pœnam statuit, proprietatē opponit, uel in uocem libertatis eum animauerit: illico nequissimus uerbero, super quo ambigitur, tormentis subijciatur, ut aperta ueritate, disceptationis terminus fiat. quod nō solum utrisq; litigantibus proderit, sed etiam seruorum animos à fuga poterit detinere.

IX. Regula. *De confessione eius qui seruus dicitur, proponitur l. 2. C. de liberali causa, his uerbis:* Nec si uolens scripsisses, seruum te esse, non liberum, præiudicium iuri tuo aliquod comparasses: quanto minus magis cum eam scripturam dare compulsum te esse testaris? *Concordat l. 15. ibi: nec falsa simulatio. C. eod. tt. cuius uerba uide paulo superius reg. 7. Concordat item l. 22. C. eod. tt. his uerbis:* Parentes natales, nō confessio assignat. Quapropter si ex ancilla nata, post ad libertatem manumissa peruenisti: te seruam professa, uel tu ex ancilla altera natā, huiusmodi simulatione uel errore, quæsitam manumissione libertatē amittere minimè potuisti: cum serui nascantur ratione certa, nōn confessione constituantur. *Item concordat l. 24. C. eod. tt. his uerbis:* Interrogatam & professam apud acta se esse ancillā, huiusmodi factum defensionem libertatis non excludit. *Item concordat l. 19. C. eod. tt. his uerbis:* Liberos uelut seruos se profitentes, statum eorum mutare non posse, constat. *Planè confessio iudicialis præiudicat ex l. 41. in fine. C. de liberali causa. cuius uerba uide s. reg. 6.*

X. Regula. *Si quis matrem & fratres seruilis conditionis habeat: ex hoc is non probatur seruus. quæ regula approbatur l. 22. C. de probationib. his uerbis:* Ad probationem seruitutis Chasconis, matrem eius ac fratrem seruilia fecisse ministeria nōn sufficit: cum neq; ingenuorum conniuentia coniunctis necessitudine præiudicet, neq; de seruis ex eadem matre natis, libertatem unus adipisci prohibeatur.

XI. Regula. *Confessio cohæredis de statu defuncti, non præiudicat alij hæredi. quæ regula approbatur l. 27. C. de liberali causa, his uerbis:* Arianus si mota sibi quæstione à Leonide; liber fuit pronunciatus, in seruitutem à uicto iterum non rectè petitus est. Cohæres etiā tibi ab Ariano datus, colludens cum eo, siue cohæredibus ipsius, qui status ei mouerat quæstionem, nihil tibi obfuit: nec ea quæ in cōfessione inter eos uenerunt, statum ueritatis, uel nomen substantiæ defuncti mutare potuerunt. *Alias huiusmodi regulas & argumenta quibus probatur seruitus, uide s. eod. lib. cap. 1.*

XIII. EVENTVS PROPOSITÆ actionis & manumissionis.

I. Regula. *Si uictus sit is qui in seruitutem proclamauit, punitur l. 38. §. qui se suis. ff. de pœnis, hisce uerbis:* Qui se suis nummis redemptum non probauerit, libertatem petere non potest: amplius eidem domino sub pœna uinculorum redditur, uel si ipse dominus malit, in metallum damnatur. *Concordat l. 5. ibi: sub ea tamen. ff. de manumissionib. cuius uerba uide s. cap. 4. causa 15. in prin. item concordat l. 2. in fine. ff. de fugitiuis. cuius uerba uide s. cap. 12. reg. 9.*

II. Regula. *Si seruus pronunciatus sit; rursus in libertatem proclamanti obstat rei iudicatæ exceptio. quæ regula approbatur l. 1. §. illis legibus. C. de a[illegible]sertione toll. cuius uerba uide s. quæstion. 7. Huius regulæ exceptio prima hæc est:* Nisi non de libertate, sed de proprietate serui antea sit pronunciatum. *quæ exceptio approbatur l. 2. C. de liberali causa, his uerbis:* Si hi quos seruos tuos esse dicis, liberi esse à diuersa parte dicantur: de statu eorum more solito quæri oportet. nec enim res iudicata, quæ de proprietate eorum pronunciatum est, opponi causæ liberali potest. *Secunda exceptio est: Nisi ex alia causa, quæ postea superuenit, agatur. Hæc exceptio approbatur l. 25. §. 1. ff. de liberali causa, his uerbis:* Interdum ex integro datur ad libertatem proclamatio: ueluti ei qui adfirmat ideo se primo iudicio uictum, quòd statuta libertas nondum ei obtigerat, quam nunc dicit sibi obtigisse. *Tertia exceptio est; Nisi*

causa

cum is qui obtinuit, pro parte tantum seruum asseruisset, an ita aduersus socium seruum obtinuerit, & liber sit pronunciatus. Hæc exceptio approbatur l. 9. in fine. ff. de liberali causa. cuius uerba uide J. reg. proxim. Concordat l. 30. ff. eod. tit. cuius uerba uide d. reg. prox. Quarta exceptio est: Nisi absente eo, de cuius statu litigabatur, sit pronunciatum. Hæc exceptio reprobatur l. 27. §. fin. ff. d. tit. his uerbis: Quòd si is qui pro sua libertate litigat desit, contradictor uerò præsens sit: melius erit agi causam eius, sententiamq; proferri. Si enim liquebit, cõtra libertatem dabit. Euenire autem potest, ut etiam absens uincat: nam potest sententia etiam secundum libertatem ferri. *Concordat l. 1. §. omnes uerò. C. de adsertione toll. his uerbis:* Omnes qui pro libertate periclitantur, siquidem possunt fideiussorem dare: eum exigi. Sin uerò reuera datio eius impossibilis ei sit, hocq; iudici manifestè ostendatur: iuratoriæ cautioni committi, scientes quòd si post huiusmodi expositionem abfuerint, & edictis citati in absentia nihilominus per unum annum durauerint: omnimodo seruituti obnoxij erũt, & eius dominio qui litẽ eis intulit, sine ulla dubitatione adsignabuntur. *Concordat item l. 40. C. de liberali causa, his uerbis:* Iuxta edicti nostri continentiam, in liberalibus quoq; negocijs, siue de libertinitate, siue de ingenuitate quæstio moueatur, absente nihilominus una parte, causam discuti, & pro iustitiæ ratione sententiam proferri nihil prohibet. *Quinta exceptio est: Nisi alius nunc in libertatem proclamet, quàm qui est seruus antea pronũciatus. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio est, Nisi matre serua pronunciata liberi eius tempore litis nati, in libertatem postea proclament. quæ replicatio approbatur l. ult. C. de liberali causa. cuius uerba uide J. reg prox. except. 2.*

III. Regula. *Si liber sit pronunciatus is, de cuius statu lis erat: in seruitutem petenti eum, obstat rei iudicatæ exceptio. quæ regula approbatur l. 27. in prin. C. de liberali causa. cuius uerba uide s. quæst. proxim. reg. II. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi alius statum controuersiam faciat, quàm qui prius fecit. Hæc exceptio approbatur l. 9. in prin. ff. de liberali causa. cuius uerba uide paulo inferius. uerùm eius replicatio hæc est: Nisi cum duo separatim peterent hominem in seruitutem, quilibet pro parte tantum egerit, aliusq; succubuerit, alius obtinuerit. hoc enim casu nihilominus sententia, qua is qui seruus dicebatur, uicit, prodest etiam aduersus alterum, contra quem succubuit, ita tamen si pro parte ei qui uicit, precium soluat. quæ replicatio approbatur l. 30. ff. de liberali causa, his uerbis:* Duobus petentibus hominem in seruitutẽ pro parte dimidia separatim, si uno iudicio liber, altero seruus iudicatus est: cõmodissimum est aeusq; cogi iudices, donec consentiant. Si id non contingeret, Sabinum refertur existimasse duci seruum debere ab eo qui uicisset. Cuius sentẽtiæ Cassius quoque est, & ego sum. Et sanè ridiculum est arbitrari eum pro parte dimidia duci, pro parte libertatem eius tueri. Commodius est autem fauore libertatis liberũ quidem eum esse, cõpelli autem precij sui partem uiri boni arbitratu uictori suo præstare. *Concordat l. 9. ff. eod. tit. his uerbis:* Si pariter aduersus eũ qui de libertate litigat, consistant fructuarius & proprietarius, fieri potest ut alteruter absit: quo casu an præsenti soli permissurus sit prætor aduersus eũ agere, dubitari potest? quia non debet alterius collusione, aut inertia alterius ius corrumpi. Sed rectius dicitur, etiam alterutri eorũ permittendum agere, ut alterius ius incorruptum maneat. Quod si adhuc nondũ finito iudicio superuenerit, ad eundem iudicem mittetur: nisi iustam causam adferat, quare ad eum mitti non debeat: fortè si eũ iudicem inimicum sibi esse adfirmet. Idem dicemus, etsi duo pluresue domini esse dicantur, & quidam præstò sint, quidam aberint. Vnde in utroq; casu dispiciamus, an si qui prior egit uictus sit, prosit ei quod posterior uicerit, uel contrà: id est, ut cum omnino alteruter uicerit, prosit etiam alteri: sicut prodest hæredi liberti, quod in fraudẽ patroni serui manumissi sunt. Si cui placeat prodesse: consequens est, ut cum idem petat, exceptioni rei iudicatæ obijciatur replicatio. Si cui uerò placeat non prodesse, is habebit sequentem dubitationem, utrũ id in quo quis uictus est, nullius erit: an eius esse debeat, cũ quo actum sit, an potius eius qui uicerit, scilicet, ut utilis actio detur ei qui uicit: minimè autem prætor pati debeat, ut pro parte quis seruus sit. *Secunda exceptio est: Nisi alius seruus dicatur, quàm qui antea liber est pronunciatus. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio est hæc, Nisi matre libera pronunciata, liberi eius in seruitutem petãtur. quæ replicatio approbatur, simul & distinguitur l. ult. C. de liberali causa, his uerbis:* Placuit eos qui nascuntur, matrum conditionibus uti, quarum mox uisceribus exponuntur. Ante uerò litem nati, suo nomine omnes in quæstionem uocentur: quoniam hos solos qui in lite nati erunt, omnem fortunam matrũ complecti oportet, aut istis tradi dominis, aut libertate cum lucis authoribus frui. *Tertia exceptio est: Nisi perperam à iudice sit iudicatum. Hæc exceptio approbatur l. 42. ff. de liberali causa, his uerbis:* Si seruus quem emeras ad libertatẽ proclamauit, & ab iudice perperã pro eo iudicatũ est, & dominus eius serui post rẽ contra te iudicatam, te hæredem fecit, aut alio quo nomine is tuus esse cœpit: petere

eum

eum tuum esse poteris, nec tibi obstabit rei iudicatę pręscriptio. Labeonis hęc uerba sunt. *Quarta exceptio est: Nisi ex alia causa postea superueniente, seruus petatur, quàm petitus est in priore iudicio. Quę exceptio approbatur iam d. l. 42. Quinta exceptio est: Nisi eo qui status controuersiam facit, absente pro libertate sit pronunciatum. Hęc exceptio reprobatur l. 4. C. de liberali causa. cuius uerba uide J. cap. prox. quæst. 1. causa 1. except. 1. concordat l. 40. C. eod. tt. cuius uerba uide suprà reg. prox. except. 4. concordat l. 27. §. 1. ff. eod. tt. his uerbis*: Si ea persona desit cognitioni, quę alicui status controuersiam faciebat, in eadem causa est qui de sua libertate litigat, qua fuit, priusquam de libertate controuersiam pateretur. Sanè hoc lucratur, quòd is qui eam status controuersiam fecit, amittat suam causam: nec ea res ingenuum facit eum, qui non fuit. nec enim penuria aduersarij ingenuitatem solet tribuere. Sed rectè atque ordine iudices puto facturos, si hanc formam fuerint secuti, ut ubi deest is qui in seruitutem petit, electionem aduersario deferant, utrum malit cognitionem circumduci, an audita causa sententiá proferri: & si cognouerint, pronunciare debebunt seruum illius non uideri: neq; hęc res captionem ullam habet, cum ingenuus nõ pronũcietur, sed seruus non uideri. Quòd si ex seruitute in ingenuitaté quis se allegat: melius fecerint, si cognitioné circumduxerint, ne sine aduersario pronuncient ingenuũ uideri: nisi magna causa suadeat, & euidentes probationes suggerant secundum libertaté pronunciandum, ut etiam rescripto Hadriani continetur. *Sexta exceptio est: Nisi à sententia sit appellatum. Hęc exceptio approbatur l. 4. in fine. C. de liberali causa. cuius uerba uide J. cap. prox. quæst. 1. causa 1. except. 1.*

IIII. *Regula. Ex quo tempore liber pronunciatus, liber existat, utrũ à tẽpore sententię latę, an à tẽpore causę, ex qua liber est pronunciatus? definitur l. 67. ff. de iudicijs. cuius uerba uide J. eod. lib. cap. 4. causa 15.*

V. *Regula. De bonis ei qui liber pronũciatus fuit restituẽdis, proponitur l. 32. ff. de liberali causa, his uerbis*: De bonis eorum qui ex seruitute aut libertinitate in ingenuitaté uindicati sunt: Senatusconsultum factum est, quo cauetur de his quidem qui ex seruitute defensi essent, ut id duntaxat ferrent, quod in domum cuiusq; intulissent. In eorũ auté bonis, qui post manumissioné repetere originé suam uoluissent. hoc amplius, ut quod post manumissionem quoq; adquisijssent, nõ ex re manumissoris, secũ ferrent: cætera bona relinquerent illi, ex cuius familia exissent. *Concordat l. 3. C. quib. ad libertat. proclamare. cuius uerba uide J. quæst. 11. reg. 4.*

VI. *Regula. Manumisso regulariter debetur peculium. Quę regula approbatur, simul & distinguitur l. unica. C. de peculio eius qui libertat. meruit, his uerbis*: Longè diuersam causam eorũ, qui à superstitibus manumittuntur, item illorũ quibus testaméto libertas relinquitur, esse, dissimulare non debueras: cum sit superiore casu quidem concessum tacitè peculiũ, si non adimatur: posteriore uerò nisi specialiter fuerit datum, penes successoré remanere, iuris est euidentissimi. *Concordat l. 3. ff. de manumiß. quę seruus ad uniuers. pertin. his uerbis*: Seruus ciuitatis iure manumissus, non ademptum peculium retinet. Ideoq; debitor soluendo liberatur. *Concordat item l. 53 ff. de peculio, his uerbis*: Si Sticho peculium cum manumitteretur ademptum non est, uidetur concessum. Debitores auté conuenire, nisi mandatis sibi actionibus non potest. *Propositę regulę exceptio prima hæc est: Nisi cum manumitteretur, peculium sit ademptum. Quę exceptio approbatur uerbis d. l. unicę iam propositis bisce*: Si non adimatur. *Concordat d. l. 53. his uerbis*: Si Sticho peculium cum manumitteretur, ademptum non est. *Secunda exceptio est: Nisi in ultima uoluntate uel testaméto libertas sit relicta. Quę exceptio approbatur uerbis d. l. unicę suprà propositis bisce*: Posteriore uerò nisi specialiter fuerit datum, penes successorem remanere, iuris est euidentissimi. *Huius exceptionis replicatio est: Nisi specialiter testamento peculium fuerit concessum. quę replicatio constat ex uerbis iam propositis bisce*: Nisi specialiter fuerit datum. *Tertia exceptio est: Nisi pupillus tutore authore manumiserit. Quę exceptio approbatur l. penult. ff. de manumißis uindicta cuius uerba uide suprà cap. 5. except. 4. repl. 2. Quarta exceptio est: Nisi seruus ciuitatis sit manumissus. hoc enim casu cum respublica æquiparetur pupillo, idem uidetur dicendum, quod iam in pupilli seruo est dictum. uerùm exceptio hæc reprobatur l. 3. ff. de manumiß. quę seruus ad uniuers. pertin. cuius uerba uide suprà ead. regul. in prin. Quinta exceptio est: Nisi socius seruum communem manumiserit. Quę exceptio approbatur l. 1. §. sed ne circa. C. de communi seruo manumisso. cuius uerba uide suprà cap. 6. except. 11. repl. 17. Sexta exceptio est: Nisi is qui pro seruo poßidebatur, in seruitutem proclamauerit, & liber pronunciatus sit. hoc enim casu peculium illum non sequitur. Quę exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 3. C. quib. ad libertatem proclamare non licet. cuius uerba uide suprà eod. cap. quæst. 11. reg. 4. Septima exceptio est: Nisi actiones peculiares seruo specialiter cessę & mandatę nõ sint. tunc enim debita peculiaria ratione propositę regulę exigere nõ potest. Quę exceptio approbatur l. 53. in fine ff. de peculio. cuius uerba uide paulo superius ead. reg. in prin. concordat l. ult. in prin. ff. de donationibus, his*

uerbis: Ad eum quem manumiserat, epistolam misit in hæc uerba: Titius Sticho liberto salutem. Cum te manumiserim, peculium quoque tuum omne, quidquid habes tam in nominibus quàm in rebus mouentibus, siue in numerato, me tibi concedere, hac epistola manu mea scripta, notum tibi facio. Eundem libertum testamento ex besse scripsit hæredem, Sempronium ex triente, nec peculium Sticho legauit, nec actiones præstari iussit: quæsitum est, utrum in asse Sticho actio detur eorundem nominum, quæ in peculio habuit: an utrisq; hæredibus pro portionibus hæreditarijs? Scæuola respondit, secundum ea quæ proponerentur, utrisque hæredibus pro hæreditarijs portionibus competere. *Octaua exceptio est: Nisi seruus domino res peculiares edere iussus, quasdam non ediderit. hæ enim cum alio peculio manumisso concessæ non uidentur.* Quæ *exceptio approbatur l.19. in prin. ff. de peculio legato, his uerbis*: Cum dominus seruum uellet manumittere, professionem edi sibi peculij iussit, atq; ita seruus libertatem accepit: res peculij professioni subtractas non uideri manumisso tacitè concessas apparuit.

VII. Regula. *De manumißionis instrumēto præstando proponitur l.26. C. de liberali causa. his uerbis*: Sicut datam libertatem manumissis adimere patronus non potest: ita manumissionis instrumentum præstare cogitur.

VIII. Regula. *Heres pecuniam legatario conditionis implendæ causa à seruo datam, repetere non potest.* Quæ *regula approbatur l. 39. in prin. ff. de statuliberis. cuius uerba uide* ſ.*cap.8. except.28. distinct.3.*

IX. Regula. *Seruus liber factus, de eo quod in seruitute geßit, non tenetur.* Quæ *regula approbatur l. 29. §. Sticho. ibi: nemo enim. ff. de liberatione legata, his uerbis*: Nemo ex seruitutis actu post libertatem tenetur. *Concordat l.1. C. an seruus pro suo facto post manumiß. his uerbis*: Quamuis cum statulibero contraxeris, tamen ex ante gesto te non habere cum eo post impletam conditionem libertatis actionem scire debes. *Concordat item l.2. C. eod. tt. his uerbis*: Creditoribus tuis qui tibi in seruitute mutuam pecuniam crediderunt, nulla aduersus te actio competit: maximè cum peculiũ tibi nõ esse legatũ proponas. *Cõcordat itẽ l.5. C eod. tt. his uerbis*: Si (ut allegas) antequã à domino manumittereris, fundos eius coluisti, posteaq; adempto peculio, libertate donatus es: ob reliqua si qua pridem contracta sunt, res bonorum, quas postea proprijs laboribus quæsijsti, inquietari minimè possunt. *Concordat item l. 20. C. de negocior. gestor. his uerbis*: Si cognati tui seruos suos manumiserunt: hoc, quòd administrasse eos rem tuam contendis, impedimento eorum libertati fieri non potuit. Quin autem ex actu præcedente, post manumissionem, si utriusq; temporis administratio non connexa, sed separata sit, conueniri non posse procul dubio est. *Item concordat l. 4. in prin. C. de testament. manumiß. his uerbis*: Cũ testamento directam libertatem pater tuus sit consecutus: quamuis ei hæres extiteris, frustra tamen rationes, quas tempore seruitutis gessit, ut reddas compelleris, cum non ea conditione acceperit libertatem. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi fideicommissaria libertas seruo sit relicta. hoc enim ea sui confestim eo manumisso, arbiter datur ad ineundas rationes, quas in seruitute geßit.* Quæ *exceptio approbatur l. 37. ff. de fideicommiß. libertatib, cuius uerba cum concordantibus uide suprà cap. 8. except. 22. sed & concordat l. 43. ff. de liberali causa, his uerbis*: De his qui bona eorum quibus seruiebant intercepissent, deinde ad libertatem proclamassent, Hadrianus Imp. rescripsit: cuius rescripti uerba sunt hæc: Sic ut nõ est ęquũ fiducia libertatis, quę ex fideicõmissi causa pręstáda est, intercipere hæreditariã pecuniam: ita nec libertati præstãdæ moram quæri oportet. Quamprimùm ergo arbitrum dari debere, apud quem constaret, quid seruari posset hæredi antequam ad seruum, &c. *Huius exceptionis replicatio est: Nisi absente eo à quo fideicommissaria libertas debebatur, præses prouinciæ pronunciauit libertatem seruo deberi.* Quæ *replicatio approbatur l. 19. in prin. ff. eod. tt. his uerbis*: Hærede instituto marito, per fideicommissum libertatem seruia dedit, in quibus & Sticho actori mariti: quæsitum est, cum absente marito iste præsidem prouinciæ adijt, ut libertas sibi præstaretur, quasi ex iusta causa hæres abesset, & præses prouinciæ pronunciauit libertatem deberi: an agi cum Sticho possit, ut rationem actus administrati à se reddere cõpellatur? Scæuola respondit, non posse. *Secunda exceptio est: Nisi liber homo, qui bona fide seruiebat, conueniatur ex eo quod dum pro seruo habebatur, geßit. Hæc exceptio approbatur l. 12. §. fin. cum lege sequente. ff. de liberali causa, his uerbis*: Si quod damnum mihi dederit, qui ad libertatem proclamat, illo tempore quo bona fide mihi seruiebat: ueluti si ego bona fidé dominus noxali iudicio conuentus & cõdemnatus, litis æstimationem pro eo obtuli: in id mihi condemnabitur. Illud certum est, damnum hoc solum in hac actione in factum deduci, quod dolo, non etiam quod culpa factum sit. Ideoque licet absolutus hoc iudicio fuerit, adhuc tamen postea cum eo poterit lege Aquilia agi, cũ ea lege etiam ex culpa teneatur. Item certum

tum est, tam res nostras quàm res alienas, quæ tamen periculo nostro sunt, in hanc actionem deduci: ueluti commodatas & locatas. Certè depositæ apud nos res, quę periculo nostro nō sunt, ad hanc actionem non pertinent. *Concordat l. 41. §. iudex. ff. eod. tt. his uerbis*: Iudex qui de libertate cognoscit, etiam de rebus amotis, damnoue mago facto cognoscere debet. fieri enim potest, ut fiducia libertatis & subripere quædam, & corrumpere, atque consumere ex bonis eorum, quibus seruiebat, ausus sit.

Tertia exceptio est: Nisi non ex contractu, sed ex delicto serui agatur. Quæ exceptio approbatur l. 13. ff. de actionibus & obligationibus, his uerbis: Serui ex delictis quidem obligantur, etsi manumittuntur, obligati remanent. Ex cōtractibus autem ciuiliter quidem non obligantur, sed naturaliter obligantur & obligant. *Concordat l. 4. C. an seruus pro suo facto, his uerbis*: Licet seruitutis tempore ea quæ pecuniam matris tuæ subripuisse dicitur, ob eiusmodi admissum conueniri non poterat: ad libertatem tamen perductam (nam caput noxa sequitur) furti actione tenetur. *Huius exceptionis replicatio est: Nisi delictum aduersus dominum sit commissum. Hæc replicatio approbatur l. 6. C. d. tt. his uerbis*: Siue serui sunt hi, quorum precibus fecisti mentionem, domi eos conueni: quia inter dominos & seruos iudicium constare nullum potest. Siue post delictum manumissi sunt, ex antecedentibus post datam libertatem eos nulla ratio iuris à dominis quondam conueniri patitur. Sanè si post manumissionem quid illicitè commiserunt: hoc apud præsidem prouinciæ argue, accepturus ex iure sententiam. *Platè in ipso liberali iudicio horum quæ domino per seruum absunt, ratio haberi potest: quod duplicationis loco notandum. Quæ duplicatio approbatur per ea quæ proposita sunt suprà except. prox.*

Quarta exceptio est: Nisi seruus domino ut manumittatur, quid promiserit. ex eo enim liber factus potest conueniri. Quæ exceptio approbatur l. 1. C. d. tt. his uerbis: Promissæ tibi pecuniæ à seruo tuo ut eum manumitteres, si posteaquam manumisisti, stipulatus ab eo non es: aduersus eum petitionem per in factum actionem habes.

X. *Regula. Si quis alienū seruum manumiserit, dominus precium serui petere potest. Quæ regula approbatur l. 1. C. de his qui à non domino, his uerbis*: Eum qui seruos alienos ac suos manumittit, ut precium eorū dominis, si hoc elegerint, dependat, uel quanti sua interest, sæpe rescriptum est teneri. *Concordat l. 51. §. fin. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide in Comment. de legatis capite duodecimo, quæstione 3. reg. 3. in fine.*

XI. *Regula. Si matrimonij causa quis manumittere fuerit rogatus: quamuis manumiserit, non tamen erit cogendus eam uxorem ducere. Quæ regula approbatur l. 51. § fin. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide suprà capite octauo, exceptione trigesimatertia.*

DE ACTIONE SI QVIS EX libertate in seruitutem petatur. Cap. XI.

Species liberalis causæ duæ sunt. Vna, si quis ex seruitute in libertatem proclamauerit, de qua suprà capite proximè est dictum. Altera est, si quis ex libertate in seruitutem petatur: de qua in hoc Capite dicetur. quanquam multa ad hanc quoque speciem pertinentia dicta sunt ī. cap. prox.

I. CAVSÆ HVIVS Actionis.

I. *Causa. Si quis seruus esse dicatur. Hæc causa ipso quidem iure subsistit. uerum eius exceptio prima hæc est: Nisi semel eo nomine actum sit, liberq́; pronunciatus. Hæc exceptio approbatur l. 4. C. de liberali causa, his uerbis*: Si is quem in seruitutem petebas, liber (quamuis absente te) causa cognita pronūciatus est: secunda in seruitutem petitio eius dari tibi non debet. Sed si posteaquam cognouisti, de sententia iudicis appellasti: an iure lata sit, in auditorio quæretur. *Plura de exceptione proposita, eiusq́; replicationibus uide ī. cap. prox. quæst. 13. reg. 3. Secunda exceptio est: Nisi apud consilium manumissus sit is qui seruus dicitur. Hæc exceptio approbatur l. 1. C. de uindicta. cuius uerba uide suprà cap. 5. except. 5. repl. 1. dupl. 1. Tertia exceptio est: Nisi actor semel lite mota, postea ad alium iudicem transierit. Quæ exceptio approbatur l. 1. §. fin. C. de adsertione toll. his uerbis*: Scire eos uolumus, qui aliquem ad seruitutem uocant, quòd si post primam accusationem in quocunque iudicio uel ex diuali iussione factam, & admonitionem ei oblatam, qui seruus esse dicitur, in alio iudicio eum accusauerint (præterquam si eius occasionē ipse qui seruus esse dicitur, præstiterit) etsi domini sint, ipso iure priuabuntur. *Quarta exceptio est: Nisi is qui seruus dicitur, ante quinquennium sit mortuus. Hæc exceptio approbatur l. 1. in prin. ff. ne de statu defunctorum, his uerbis*: De statu defunctorum post quinquenniū quærere non licet, neque priuati, neq; fisci nomine. *Concordat l. 4. ff. eod. tt. his uerbis*: Primus omnium diuus Nerua hoc edicto uetuit, post quinquennium mortis cuiusque de statu quæri. Sed & diuus Claudius Claudiano rescripsit: si per quęstionem nūmariam præiudicium statui fieri uideatur,

cessare quæstionem. *Plura de exceptione proposita, eiusq; replicationibus uide* 5. *except. prox.*

Quinta exceptio est: *Nisi per causam propositam præiudicium futurum est ei, qui ante quinquennium mortuus est. Hæc exceptio approbatur l.* 1. *in prin. ff. ne de statu defunctorum, his uerbis*: Sed nec eius status retractandus est, qui intra quinquennium decessit, si per huiusmodi quæstionem præiudicium futurũ est ante quinquennium mortuo. Imò nec de uiui statu quærendum est, si quæstio huius præiudicium facit ei qui ante quinquennium decessit: & ita diuus Hadrianus constituit. *Concordat l.* 2. *in prin. ff. eod. tit. his uerbis*: Non esse libertatis quæstionẽ filijs inferendam propter patris uel matris memoriam post quinquennium à morte non retractatam, conuenit. Nec in ea re quæ publicam tutelam meruerit, pupillis aduersus restitutionis auxilium tribuẽdum est: quod quinque annorum tempus cum tutores nõ haberent, excesserit. *Concordat item l.* 4. *in fine ff. eod. tit. cuius uerba uide* 5. *except. prox. item concordat l.* 1. *C. ne de statu defunctorum, his uerbis*: Aditus competens iudex causam præscriptionis examinabit, etsi Domitiæ patronum, qui ut ciuis Romanus usque in diem mortis uixit, annos quinque antequam lis bonorum mulieris inchoaretur, uita decessisse constiterit, libertatis status ex persona manumissoris non retractabitur. *Concordat item l.* 2. *C. eod. tit. his uerbis*: Si is qui te hæredem fecit, propter matris conditionem seruus dicitur, & mater ante quinque annos litis motæ, uita decessit, præscriptioni locus erit: cum quæri de statu non possit, nisi de conditione matris tractetur. Hoc ita, si quamdiu uixit sine interpellatione, ut ciuis Romana egit. *Concordat item l.* 4. *C. eod. tit. his uerbis*: Si is quem seruum tuum fuisse, & à fratre tuo manumissum, atque hæredem scriptum esse proponis, post manumissionẽ ut ciuis Romanus uixit, nec intra quinquennium post mortem eius status quæstionem mouere cœpisti: intelligis neque hæredibus ab eo scriptis, neq; ijs quos liberos esse uoluit, controuersiam te contra formam senatusconsulti facere posse. Quod si priusquam id temporis spacium excederet, agere cœpisti: & peculium eius more iudiciorum persequi, & cum manumissis ordinata lite secundum formam edicti experiri non prohiberis. *Concordat item l.* 6. *C. eod. tit. his uerbis*: Si mater tua quasi ingenua communi opinione uixit, & quinquennium à die mortis eius excessit: potes rempublicam & pupillos, si tibi status quæstionem mouere tentauerint, nota præscriptione repellere. An autem pro ingenua in die mortis egerit, in iudicio requiretur. Quòd si uarietas interueniat, posteriora tempora spectari conuenit. *Contradicere propositæ exceptioni uidetur l.* 13. *C. de liberali causa, his uerbis*: Principaliter de statu defuncti agi non potest. Si uerò ex peculio quondam eius quem tu bona reliquisse cõmemoras, res uindicetur, uel eius filijs moueatur status quæstio, hæc omnia solenniter præsidali notione decidi debent. *Planè propositæ exceptionis sunt aliquot replicationes, quarum prima hæc est: Nisi defunctus tempore mortis non sit pro libero habitus. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce*: An autem pro ingenua, &c. *Secunda replicatio est: Nisi defuncto, dum uixit, status quæstio mota sit. Hæc replicatio approbatur l.* 2. *in prin. C. ne de statu defunctorum. cuius uerba uide paulò superius ead. except. Concordat l.* 3. *C. eod. tit. his uerbis*: Quamuis defunctus sit maritus quondam tuus, cui status quæstio inferebatur: causa tamen etiam post obitum eius propter emolumentum successionis durat, eamq; apud eum qui de hæreditate uel singulis rebus iudicaturus est, decidi oportet. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi apud non competentem iudicem defuncto status quæstio sit mota. Quæ duplicatio approbatur l.* 7. *C. d. tit. his uerbis*: Si pater tuus uelut ingenuus uixit, nec status controuersiam quasi fisci seruus esset, apud præsidem prouinciæ qui super huiusmodi quæstionibus iudicare solet, sed apud procuratorem reipublicæ non competentem iudicẽ passus est, postque eius mortẽ quinquennium effluxerit: status tuus ex præscriptione, quæ ex senatusconsulto emanat, protectus est. *Secunda duplicatio est: Nisi prior lis mota, longo silentio sit sopita. Hæc duplicatio approbatur l.* 2. *§. fin. ff. ne de statu defunctorum, his uerbis*: Præscriptio quinq; annorum, quæ statum defunctorum tuetur, specie litis ante mortem illatæ non fit irrita, si ueterem causam eo desistente qui mouit, longo silentio finitam probetur. *Tertia propositæ exceptionis replicatio est: Nisi intra quinquennium à morte eius cuius statui præiudicium futurum est, lis mota sit. Hæc replicatio approbatur l.* 4. *§. fin. C. eod. tit. cuius uerba uide suprà ead. except. in prin. Quarta replicatio est: Nisi actor pupillus fuerit, neq; tutores habuerit, & ob id intra quinquennium agere non potuerit. Hæc replicatio reprobatur l.* 2. *in prin. ibi: nec in ea re. ff. ne de statu defunctorum. cuius uerba uide paulo superius ead. except. in prin. Quinta replicatio est: Nisi defunctus tempore mortis in fuga fuit, atq; latitauit. Hæc replicatio approbatur l. ult. C. eod. tit. his uerbis*: Repetitio peculij rerum serui tui, si nullo iusto titulo intercedente corpora possideantur ab aliquo, nulla temporis præscriptione mutilabitur. nec enim

sena-

senatusconsultum, quod super non retractandis defunctorum statibus sancitum est, interuenit, si defunctus in fuga conuersatus atque latitans decesſit.

Sexta replicatio est: Nisi non de seruitute nec manumiſsione, sed de emancipatione defuncti quæratur, utrum ea iustè facta sit, nec' ne? Hæc replicatio approbatur l.5. C. d.tt. cuius uerba uide suprà lib.16.cap.9. quæst.2.in fine, repl. generali 2.

Septima replicatio est: Nisi non in deteriorem, sed in meliorem conditionem status defuncti retractetur. Hæc replicatio approbatur l.1. §.fin. ff. ne de statu defunctorum, his uerbis: Siquidem deteriorem conditionem faceret, qui statum retractaret: secundum ea quæ dixi, præscribendum est. Quid ergo si in meliorem, uelut pro seruo libertus dicatur? quare non admittatur? quid enim si seruus quis dicatur, quasi ex ancilla natus, quæ ante quinquennium mortua est: quare non liceat probare liberam fuisse? hæc enim pro mortua est, & Marcellus libro. V. de officio consulis, posse scripsit. Ego quoque in auditorio publico idem secutus sum. *Concordat l.3. ff. eod. tt. his uerbis:* Ante quinquenniũ defunctorum status honestior, quàm mortis tempore fuisse existimabatur: iudicari non prohibetur. Idcirco etsi quis in seruitute moriatur, post quinquennium liber decesſisse probari potest. *Hæc de quinta exceptione.*

Sexta exceptio est: Nisi is qui inutiliter manumiſsus esse dicitur, per quinquennium in libertate fuerit moratus. Hæc exceptio approbatur l.29. in fine. ff. de manumiſsis testam. cuius uerba uide suprà cap. 7. except. 56. repl.3. Plures propositæ causæ exceptiones uide suprà cap. 4.

II. Causa. Si libertus aduersus patronum fuerit ingratus, in seruitutem ex libertate repetitur. Quæ causa approbatur l.6. §. Imperatoris. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis.: Imperatoris Commodi constitutio talis profertur: Cum probatum sit, contumelijs patronos à libertis esse uiolatos, uel illata manu atrocius esse pulsatos, aut etiam paupertate uel corporis ualetudine laborantes, relictos: primũ eos in potestatem patronorum redigi, & ministerium præbere dominis iubemus cogi. Sin autem nec hoc modo admoneantur: uel à præside emptori addicentur; & precium patronis tribuetur. *Concordat l.5. in prin ff. de iure patronatus, hisce uerbis:* Diuus Claudius libertum, qui probatus fuerat patrono delatores submisſisse, qui de statu eius facerent ei quæstionem: seruum patroni esse iusſit. *Item concordat l.2. C. de libertis & eorum liberis, hisce uerbis:* Si manumiſsus ingratus circa patronum suum extiterit, & quadam iactantia uel contumacia ceruicẽ aduersus eum erexerit, aut leuis offensæ contraxerit culpam: à patronis rursus sub imperio ditio, neque sententia mittatur, si in iudicio uel apud pedaneos iudices patroni querela exorta ingratum eum ostendat: filijs etiam qui postea nati fuerint seruitutis, quoniam illis delicta parentum nõ nocent, quos tunc esse ortos constiterit, dum libertate illi potirentur. Sanè si is qui nostro consilio uindicta liberatus est, post coërcitionem ex pœnitentia dignũ se præstiterit, ut ei ciuitas Romana reddatur, non prius fruetur beneficio libertatis, quàm si patronus eius oblaris id precibus impetrauerit. *Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi ob solum obsequium non præstitum, libertus ingratus dicatur. Hæc exceptio approbatur l. 30. C. de liberali causâ, his uerbis:* Solo obsequij non præstiti uelamento, data libertas rescindi non potest. *Secunda exceptio uidetur: Nisi libertus miles sit. Hæc exceptio reprobatur l.4. C. de libertis & eorum liberis, hisce uerbis:* Libertinæ conditionis homines, uel eorum filij, etiamsi militantes docebuntur ingrati: ad seruitutis nexum procul dubio ducentur.

Tertia exceptio uidetur: Nisi libertus ingenuus sit factus. Hæc exceptio reprobatur Nouell. c.78. §. exhibento, his uerbis: Exhibento, & post hanc nostram constitutionem his qui ad talem ipsos honorem produxerint, omnem reuerentiam, & (ut uocant) obsequium, & attributum illis à legibus honorem. Porrò & manibus abstinento, & insidijs, & alijs ex quibus libertini, qui tale quid peragunt, secundum leges de hoc conscriptas reuocationem in seruitutem sustinent, & priori restituuntur fortunæ. Nam si neminem omnino circa eum qui donationes obtulit, ingratum esse permittimus, tametsi ex nobilisſimis & maximè ingenuis sit, sed donationes in nostris iusſionibus irritas effecimus: quomodo sustineamus, ut patronus, qui se circa libertum perinde ut pater erga filium gerit, ab illo quidquam improbi patiatur? Aut ut atroces ille & indecentes fortè iniurias, uel uerbera, uel ingens & intolerabile dispendium patrono admoueat? Quin si quid horum legitimis se probationibus paſsum coarguat is qui libertatẽ dedit, aut etiam eius filij: post dictas redargutiones libertinum pristinę formæ & conditioni reddemus, simul ipsa nominum scrupulositate, & exinde prouenĩente damno in uniuersum omnes liberantes, simul æquabile ius (ut legislatore dignum, & Deo placitum est) undiq; tam liberto quàm ueteri domino cõseruantes. *Ait Imperator:* Et post hanc nostram constitutionem. *Eius constitutionis uerba uide infrà*

lib. proximo, capite secundo, quæstione prima. causa 24. exceptione 5.

Quarta exceptio est: Nisi ex causa fideicommißi sit manumißus. Hæc exceptio approbatur per ea quæ habentur infrà lib. proximo, capite quinto, quæstione prima, exceptione secunda: sed & plures huiusmodi exceptionis uide j. d. cap. 5.

III. *Causa. Si uicarius, quem pro sua libertate dedit, manumißus aufugerit: uidetur quòd manumissus in seruitutem sit repetendus. uerùm causa hæc reprobatur l. 1. C. de seruis reipub. manumit. his uerbis:* Si ita ut lege municipali, constitutionibusque principum comprehenditur, cum seruus publicus esses, ab ordine (consentiente etiam præside prouinciæ) manumissus es: non ex eo quòd is quem dederas uicarium, in fugam se conuertit, iugo seruitutis quòd manumissione euasisti, iteratò cogeris succedere. *Hæc de causis propositæ actionis, quarum plures uide suprà capite 3.*

II. QVIBVS ACTIO PROposita competit?

I. *Regula. Tutor & curator pupillo quondam suo status quæstionem mouere non potest. Quæ regula approbatur l. 39. §. tutores. ff. de liberali causa, his uerbis:* Tutores uel curatores pupillorum, quorum tutelas uel res administrauerint, postea status quæstionem facere nõ possunt.

II. *Regula. Contra tamen is cuius tutela gesta est, tutori quondam suo status quæstionem mouere potest. Quæ regula approbatur l. 35. C. de liberali causa, his uerbis:* Non idcirco minus quòd pupilli res uelut tutor administrasse dicitur, ex eius persona seruitutis pati quæstionem potest.

III. *Regula. Maritus statum quæstionem mouere potest. Quæ regula approbatur l. 39. §. fin. ff. de liberali causa, his uerbis:* Maritus uxori eidemque libertæ status quæstionem inferre nõ prohibetur.

IIII. *Regula. De eo cui operæ debentur, proponitur l. 12. §. si operæ. ff. d. tit. his uerbis:* Si operæ alicui debeantur, is quoque liberali iudicio experiri potest.

V. *Regula. De usufructuario proponitur l. 8. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Cognitio de liberali causa usufructuario datur, etiamsi dominus quoque uelit (hoc est, qui se dominum dicit) mouere status controuersiam.

VI. *Regula. De uno ex pluribus, quibus competit actio proposita. Vni quoque cæteris absentibus actio proposita non est deneganda. Quæ regula approbatur l. 9. in prin. ff. d. tit. cuius uerba uide suprà cap. prox. quæst. 13. reg. 3. except. 1.*

III. APVD QVEM COMpetat?

I. *Regula. Si plures seruum uindicent, ad eundem iudicem sunt mittendi. Quæ regula approbatur l. 8. §. si plures. ff. de liberali causa, his uerbis:* Si plures sibi dominium serui uindicent, dicentes communem: ad eundem iudicem mittendi erunt, & ita senatus censuit. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi singuli in solidum, nõ pro parte seruum uindicent. Quæ exceptio approbatur d. §. si plures, his uerbis:* Cæterùm si unusquisque suum esse in solidum, non in partem dicat, cessat senatusconsultum: nec enim timor est, ne uariè iudicetur, cum unusquisque in solidum dominium sibi uindicet. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi alter totum usumfructum, alter proprietatem serui uindicet. Quæ replicatio approbatur d. l. 8. §. fin. his uerbis:* Sed etsi alter usumfructum totum, alter proprietatem serui uindicet: item, si alter dominium suum, alter pignoratum sibi dicat, idem iudex erit: & parui refert, ab eodem, an ab alio ei pignori datus sit. *Concordat l. 9. in prin. ibi: quod si adhuc. ff. eod. tit. cuius uerba uide suprà capite proximo, quæstione decimatertia, regula tertia, exceptione 3.*

Secunda replicatio est: Nisi alter dominium in solidum, alter pignus in seruo sibi uindicet. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Item si alter dominium suum, &c.

II. *Regula. Etiam in proposita actione actor domicilium rei conuenti sequitur. Quæ regula approbatur l. 3. C. ubi causas status agi oporteat. cuius uerba uide suprà lib. 5. capite 2. quæstione 1. exceptione 15. in prin.*

III. *Regula. In prouincijs apud præsides competit, in urbe apud maximos iudices. Quæ regula approbatur l. ult. in fine. C. d. tit. cuius uerba uide j. lib. prox. cap. 3 quæst. 4. in fine. Plura de proposita quæstione uide suprà cap. prox. quæst. 9.*

IIII. QVANDO COMpetit?

Si pupillo status quæstio moueatur, utrum causa differenda sit in tempus pubertatis nec ne, permittitur causæ cognitioni iudicis, l. 27. in prin. ff. de liberali causa, his uerbis: Diui fratres Proculo & Munatio rescripserunt: Cum Romulus, de cuius statu quæritur, pupillaris ætatis sit, an exigente uaria Hedone matre, & consentiente eius tutore ad tempus pubertatis causa differenda sit? Vestræ grauitatis est ex fide personarum, quod utile est pupillo, constituere.

V. QVAMDIV COMpetat?

Etiam post quinquennium competit. Quæ regula approbatur l. ult. C. ubi causas status agi oport. cuius uerba uide j. lib. prox. cap. 5. quæst. 4.

VI. *Adiuncta, & de probationibus in actione proposita*

posita uide s. cap. prox. quæst. 11. & quæst. 12.

VII. EVENTVS.

I. *Regula. Si actor obtinuit, seruum abducere potest, quamuis litis æstimatio ei offeratur. Quæ regula approbatur l. 16. ff. de liberali causa, his uerbis:* Dominus qui obtinuit, si uelit seruum suũ abducere: litis æstimationem pro eo accipere non cogetur.

II. *Regula. Si actor non obtinuerit: de calumnia & iniuria, potest à reo conueniri. Quæ regula approbatur l. 31. C. de liberali causa, his uerbis:* Si tibi seruitutis improbè moueatur quæstio: solenibus ordinatis de calumnia uel iniuria (prout uindictæ uiam elegeris) habita contestatione, posteaquam seruus non esse fueris pronunciatus, aduersus eam sententiam postulare potes: tunc demum etiam de his quæ direpta probaueris restitutionem (cum pro libertate fuerit pronunciatum) petituus. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi actoris de euictione conseruandæ causa status quæstionem mouerit. Hæc exceptio approbatur l. 16. ff. de liberali causa, his uerbis:* Qui ex libertate in seruitutem petit, si iudicij de euictione seruandi causa contra libertatem agit: iniuriarum actione non conuenietur.

III. *Regula. Quanta pœna calumniæ actoris succumbentis punienda, definitur l. 39. §. 1. ff. de liberali causa, his uerbis:* Qui de ingenuitate cognoscunt, de calumnia eius qui temerè cõtrouersiam mouit, ad modum exilij possunt ferre sententiam. *Plures propositæ quæstionis regulas uide s. cap. prox. quæst. 11.*

DE SERVIS FVGITIVIS. Cap. XII.

HActenus de iure seruorum in genere actũ est. Nunc de quibusdam seruorum speciebus specialiter agendum primùm quidem de seruis fugitiuis, deinde de statuliberis, postremò de colonis.

I *Regula De definitione fugitiui proponitur l. 17. in prin. ff. de ædilitio edicto, his uerbis:* Quis sit fugitiuus, definit Ofilius. Fugitiuus est, qui extra domini domum fugę causa, quo se à domino celaret, mansit. Cælius autem fugitiuum esse ait eum, qui ea mente discedat, ne ad dominum redeat: tametsi mutato cõsilio ad eum reuertatur. nemo enim tali peccato (inquit) pœnitentia sua nocens esse definit. Cassius quoq; scribit fugitiuum esse, qui certo proposito dominum relinquat. *Ait iurisconsultus:* Tametsi mutato consilio ad eum reuertatur, &c. *Hisce uerbis proponitur ac reprobatur prima propositæ definitionis exceptio talis: Nisi ex fuga mutato consilio redierit. Secunda exceptio est: Nisi non ea mente aufugerit, ne redeat. Hæc exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Qui ea mente discedit, ne ad dominum redeat. *Cui concordat d. l. 17. §. item apud, his uerbis:* Apud Viuianum relatum est, fugitiuum ferè ab affectu animi intelligendum esse, non utique à fuga. nam eum qui hostem, aut latronem, incendium, ruinamúe fugeret: quamuis fugisse uerum est; non tamen fugitiuum esse. *Concordat d. l. 17. §. idem ait. cuius uerba uide j. except. 8. repl. 1. item concordat d. l. 17. §. illud enim, his uerbis:* Illud quod plerunq; ab imprudentibus dici solet, eũ esse fugitiuũ, qui nocte aliqua sine uolũtate domini mãsisset, nõ est uerũ: sed ab effectu animi cuiusque æstimandũ. *Tertia exceptio est: Nisi seruus à domino in prouinciam missus, putans eum mortuum, seq; ab eo in testamento manumissum non redierit, seq; pro libero gesserit. Hæc exceptio approbatur d. l. 17. §. idem Cælius, his uerbis:* Cælius ait, seruum in prouinciam missum à domino, cum eum mortuum esse, & testamento se liberum relictũ audisset, & in eodem officio mansisset, tantumque pro libero se gerere cœpisset: hunc non esse fugitiuum. Nec enim mentiendo se liberum (inquit) fugitiuus esse cœpit, quia sine fugæ consilio id fecit.

Quarta exceptio est: Nisi ad amicum domini deprecaturus, confugit. Hæc exceptio approbatur l. 43. §. 1. ff. de ædilitio edicto, his uerbis: Qui ad amicum domini deprecaturus confugit, non est fugitiuus: imò etiamsi ea mente sit, ut non impetrato auxilio domum non reuertatur, nondum fugitiuus est: quia nõ solum consilij, sed & facti fugæ nomen est. *Concordat l. 17. §. idem ait. ibi: sicuti. ff. eod. tit. cuius uerba uide paulo inferius exceptione 8. replic. 1.*

Quinta exceptio est: Nisi persuasu alterius fugit. Hæc exceptio reprobatur d. l. 14. §. qui persuasu, his uerbis: Qui persuasu alterius à domino recessit, fugitiuus est: licet id non fuerit facturus citra consilium eius, qui persuasit.

Sexta exceptio est: Nisi non à domino, sed ab alio seruus fugerit. Hæc exceptio approbatur l. 17. §. item ne eum quidem. ff. de ædilitio edicto, his uerbis: Ne eum quidem qui à præceptore, cui in disciplinam traditus erat, fugisset, fugitiuum esse, apud Viuianum relatum est: si fortè ideo fugit, quia immoderatè eo utebatur. Idemq; probat, si ab eo fugerit, cui erat commodatus, si propter eam causam fugerit. Idem probat Viuianus, etsi sæuius cum eo agebatur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non ad dominum, sed aliò fugerit. Quæ replicatio approbatur ibidem, hisce uerbis:* Hoc ita si eos fugisset, & ad dominum uenisset. Cæterùm si non ad dominum uenisset, sine ulla dubitatione fugitiuũ uideri ait. *Concordat l. 34. §. si seruum. ff. eod. tit. his uerbis:*

Si seruus meus bona fide tibi seruiens, fugerit, uel sciens se meum esse, uel ignorans: fugitiuus est, nisi animo ad me reuertendi id fecit. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi ad alium confugerit, sperans faciliorem deprecationem. Hæc duplicatio approbatur l. 17. §. idem Viuianus. ff. de ædilitio edicto, his uerbis:* Viuianus ait, Si à magistro puer recessit, & rursus ad matrem peruenit: cum quæreretur num fugitiuus esset: si celandi causa ne ad dominum reuerteretur fugisset, fugitiuum esse. Sin uerò sicut per matrē faciliorē deprecationem haberet delicti alicuius, non esse fugitiuum. *Secunda replicatio est: Nisi creditorē, cui pignori fuit obligatus, fugit. Hæc replicatio approbatur d. l. 17. §. pignori, his uerbis:* Pignori datus seruus, debitorem quidem dominū habet. Sed si posteaquam ius suum execuit, creditori se subtraxit: potest fugitiuus uideri. *Septima exceptio est: Nisi uicarius seruum fugitiuum secutus, ignorauerit illum esse fugitiuum. Hæc exceptio approbatur simul & distinguitur d. l. 17. §. idem ait, his uerbis:* Cælius ait, Si seruus tuus fugiens uicarium suum secum abduxit: si uicarius inuitus aut imprudens secutus est, neque occasionem ad te redeundi nactus prætermiserit, non uideri fugitiuum fuisse: sed si aut olim cum fugeret, intellexit quid ageretur, aut postea cognouit quid acti esset, & redire ad te cum posset, noluit, contrà esse. Idem putat dicendum de eo, quem plagiarius abduxit. *Octaua exceptio est: Nisi fugæ propositum non habuerit euentum, nec aufugerit. Hæc exceptio approbatur l. 225. ff. de uerb. signif. his uerbis:* Fugitiuus est, non is qui solum fugiendi consilium à domino suscepit, licet id se facturum iactauerit: sed qui in ipsum factum fugæ uitium mentis deduxerit. nam & furem, & adulterum, & aleatorem, quanquam aliqua significatione ex animi propositione cuiusque sola quis dicere posset, etiam eum qui nunquam alienam rem inuito domino subtraxerit, qui nunquam alienam matremfamiliâs corruperit: si modò eius mentis sit, ut occasione data id commissurus sit, tamen oportet hæc eadem crimina assumpto actu intelligi. Et ideo fugitiuum quoque & erronem, non secundum propositionem solam, sed cum aliquo facto intelligi constat. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi domi latitans, fugæ occasionem expectet. tunc enim etiam ante fugam pro fugitiuo est habendus. Quæ replicatio approbatur l. 17. §. idem ait. ff. de ædilitio edicto, his uerbis:* Interrogatus Proculus de eo qui domi latuisset, in hoc scilicet, ut fugæ nactus occasionem, se subtraheret, ait: tametsi fugere non posset uideri, qui domi mansisset, tamen eum fugitiuum fuisse. Sin autem in hoc tantum latuisset, quoad iracūdia domino effervesceret, fugitiuum non esse: sicuti ne eum quidem, qui cum dominum animaduerteret uerberibus se afficere uelle, præcipuit se ad amicum, quem ad precandum deduceret.

Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi iam fugam incipiens, fuerit comprehensus. Quæ replicatio approbatur d. l. 17. §. item Cælius, hisce uerbis: Cælius ait, Si seruus cum in fundo esset, exijsset de uilla ea mente ut profugeret, & quis eum priusquam ex fundo tuo exisset, comprehendisset: fugitiuum uideri. animum enim fugitiuum facere. Idem ait: Nec eum qui ad fugam gradum unum alterumue promouit, uel etiam currere cœpit, si dominum sequentem non potest euadere, non esse fugitiuum.

Tertia replicatio uidetur: Nisi ex fugitiua natus sit. Hæc replicatio reprobatur l. 1. §. fugitiui. ff. de fugitiuis. cuius uerba uide infrà reg. prox.

Nona exceptio est: Nisi in eadem domo ab una tantum cella in aliam fugit. hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur d. l. 17 §. apud, his uerbis: Apud Cælium scriptum est: Liberti apud patronum habitantis sic, ut sub una claue tota eius habitatio esset, seruus ea mente, ne rediret ad eum, extra habitationem fugit, & intra ædes patroni tota nocte deliuit, uideri esse fugitiuum, Cælius ait. Planè si talem custodiam ea habitatio non habuit, & in ea cella libertus habitauit, cui commune & promiscuum plurium cellarum iter esset: contrà placere debere, Cælius ait, & Labeo probat.

Decima exceptio est: Nisi in asylum seruus confugerit, uel ad statuā Cæsaris, uel eò quò solent uenire qui sese uenales exponunt. Hæc exceptio approbatur d. l. 17. §. apud Labeonem, his uerbis: Apud Labeonem & Cælium quæritur, si quis in asylum cōfugerit, aut eò se cōferat, quò solent uenire, qui sese uenales postulant: an fugitiuus sit? ego puto non esse eum fugitiuum: quia id facit, quod publicè facere licere arbitratur. Ne eum quidem qui ad statuam Cæsaris confugit, fugitiuum arbitror. non enim fugiendi animo hoc facit. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi antè aliò fugiendi consilium habuerit, postea[que] mutato consilio ad asylum uel statuam Cæsaris fugerit. Hæc replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Si tamen antè fugit, & post eò se contulit: non ideo magis fugitiuus esse desijt.

Vndecima exceptio est: Nisi eò se conferat, unde abduci non possit. Hæc exceptio reprobatur d. l. 17. §. item Cælius, his uerbis: Cælius scribit,

scribit, placere quoque fugitiuum esse, qui eò se conferat, unde eum dominus recuperare non possit: multoque magis illum fugitiuum esse, qui eò se cōferat, unde abduci non posit. *Duodecima exceptio est: Nisi ea mente abierit seruus, ut se præcipitaret, uel mortem sibi consciseret. Hæc exceptio approbatur d. l. 17. §. sed ne eum quidem, his uerbis*: Viuianus ait, ne eum quidem fugitiuū esse, qui in hoc progressus esset, ut se præcipitaret. Cæterùm etiam eum quis fugitiuum diceret, qui domi in altum locum ad se præcipitandum ascendisset: magisque hunc mortem sibi consciscere uoluisse. *Concordat d. l. 17. §. Cælius, bisce uerbis*: Cælius quoque scribit, si seruum emeris, qui se in Tyberim deiecit, si moriendi duntaxat consilio suscepto à domino discessisset, non esse fugitiuum; sed si fugæ prius consilium habuit, deinde mutata uoluntate in Tyberim se deiecit, manere fugitiuum. Eadem probat & de eo qui de ponte se præcipitauit. Hæc omnia uera sunt, quæ Cælius scribit. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi antè fugæ consilium inierit. Quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce*: Sed si fugæ prius consilium habuit, deinde mutata uoluntate in Tyberim se deiecit, manere fugitiuum. *Hæc de definitione fugitiui.*

II. *Regula. Species fugitiui. prima species fugitiui est, erro. Quæ species approbatur l. 1. §. fugitiuum. ff. de fugitiuis, bisce uerbis*: Fugitiuum accipe, & si quis erro sit. *Concordat l. 17. §. erronem. ff. de ædilitio edicto, his uerbis*: Erronem definit Labeo pusillum fugitiuum: & ex diuerso fugitiuum, magnum erronem. Sed propriè erronem sic definimus, qui nunquam fugit, sed frequenter sine causa uagatur, & temporibus in res nugatorias cōsumptis, serius ad dominum redit.

Secunda species fugitiui uidetur ex fugitiua natus. uerùm species hæc reprobatur l. 1. §. fugitiui. ff. de fugitiuis, bisce uerbis: Fugitiui appellatione ex fugitiua natum non contineri, Labeo libro primo ad edictum scribit.

III. *Regula. Genus fugitiuorū. libertatis cuiusdam species est, fugisse. Quæ regula approbatur l. 17. §. idem rectè. ff. de ædilitio edicto, his uerbis*: Cælius rectè ait, libertatis cuiusdam speciem esse fugisse, hoc est à potestate dominica interim liberatum esse.

IIII. *Regula. De non celandis nec suscipiendis fugitiuis, & de pœna celantium & suscipientium fugitiuos, proponitur l. 1. §. 1. ff. de fugitiuis, bisce uerbis*: Senatus censuit, ne fugitiui admittantur in saltus, neue protegantur à uillicis & procuratoribus possessionum, mulctam statuit. *Concordant ea quæ proposita sunt suprà lib. 4. cap. 6. Sed & duodecim librarum argenti pœna in susceptores fugitiuorum constituitur l. 12. C. de agricolis. cuius uerba uide infrà capite decimoquarto, regula quarta. Planè quod ad mulctam seu pœnam celantis seu suscipientis attinet, eius exceptio prima hæc est: Nisi intra uiginti dies fugitiuū domino reddiderit, uel magistratui exhibuerit. Hæc exceptio approbatur d. l. 1. §. 1. his uerbis*: His autem qui intra uiginti dies fugitiuos uel dominis reddidissent, uel apud magistratus exhibuissent: ueniam in ante actum dedit. Sed & deinceps eodem senatusconsulto impunitas datur ei qui intra præstituta tépora, quàm reperit fugitiuos in agro suo, domino uel magistratibus tradidit. *Plures propositæ regulæ exceptiones uide d. cap. 6.*

V. *Regula. De seruo alieno ad fugam non sollicitando neque auocando proponitur l. 5. C. de seruis fugitiuis, bisce uerbis*: Mancipia diuersis artibus prædita, quæ ad rempublicam pertinent, in ijsdem ciuitatibus placet permanere: ita ut si quis tale mancipium sollicitauerit, uel auocandum crediderit: cum seruo altero sollicitatum restituat, duodecim solidorum summa inferenda reipublicæ illius ciuitatis, cuius mancipium abduxerit. Libertis quoque artificibus si sollicitati fuerint, cum eadem forma ciuitati reddendis: ita ut pro fugitiuo seruo, si sollicitudine defensoris non fuerit requisitus & reuocatus; idem defensor duo uicaria mancipia exigatur, nec beneficio principali, nec uenditione in eius persona iam de cætero ualituris. *Plura de hac regula uide alibi de seruo corrupto.*

VI. *Regula. De seruo fugitiuo inquirendo & inuestigando proponitur l. 1. §. hoc autem. ff. de fugitiuis, bisce uerbis*: Hoc senatusconsulto aditū etiam militi dedit uel pagano ad inuestigandum fugitiuum, in prædia senatorum uel paganorum. Cui rei etiam lex Fauia prospexit, & senatusconsultum Modesto consule factum, ut fugitiuos inquirere uolentibus literæ ad magistratus dentur: mulcta etiam cētum solidorum in magistratus statuta, si literis acceptis inquirentes non adiuuent. Sed & in eum qui quæri apud se prohibuit, eadem pœna statuta est, etiá generali epistola diuorū Marci & Commodi: quia declaratur, & præsides, & magistratus, & milites stationarios dominum adiuuare debere in inquirendis fugitiuis: & ut inuentos redderent, & ut hi apud quos delitescant puniantur, si crimine cōtingātur. *Concordat l. 3. ff. eod. tit. his uerbis*: Diuus Pius rescripsit, eū qui fugitiuū uult requirere in prædijs alienis, posse adire præsidē, literas ei daturū, & (si res ita exegerit)

bertas, cum dies uenerit, uel conditio extiterit. *Concordat l. 25. ff. eod. tit. his uerbis:* Testamento liber esse iussus, tunc fit liber, cum adita fuerit hæreditas qualibet ex parte: si modò ab eo gradu quo liber esse iussus est, adita fuerit, & purè quis manumissus sit. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi in diem uel sub conditione libertas sit relicta. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Et purè quis manumissus sit. *Concordat d. l. 25. uerbis iam propositis hisce:* Si autem in diem uel sub cõditione, &c. *Concordat l. 67. § fin. ff. de leg. 2. cuius uerba uide 3. cap. 8 exc. 14. repl. 1. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi ita libertas sit relicta, Stichus intra annũ quàm mortuus fuero, liber esto. quæ replicatio approbatur l. 41. § fin. ff. de manumiß. test. cuius uerba uide 3. reg. 7. Secunda exceptio est: Nisi ab uno tantum ex pluribus heredibus sit adita. Hæc exceptio reprobatur uerbis d. l. 25. uerbis suprà propositis hisce:* Vel ab uno ex hæredibus. *Concordat l. 11. § fin. ff. de manumißis testam. cuius uerba uide 3. cap. 8. except. 8. Tertia exceptio est: Nisi ab alio gradu, quàm quo libertas relicta est, adita sit hæreditas. Hæc exceptio approbatur uerbis d. l. 25. iam propositis hisce:* Si modò ab eo gradu, quo liber esse iussus est, adita fuerit. *Plures propositæ regulæ exceptiones uide in regulis proximè præcedentibus & sequentibus.*

V. Regula. *Si ex die libertas relicta sit, regulariter à die mortis testatoris tempus numeratur. quæ regula approbatur l. 18. § fin. ff. de manumiß. testamen. cuius uerba uide 3. cap. 7. excep. 60. Huius regulæ exceptio proponitur l. 41. § hærede. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Hærede filio suo ex asse instituto, libertatem dedit in hæc uerba: December dispensator meus, Seuerus uillicus, & Victorina uillica Seueri contubernalis, in annos octo liberi sint, quos in ministerio filij mei esse uolo. Te autem Seuere fili charissime peto, uti Decembrem & Seuerum commendatos habeas: quibus præsentem libertatem non dedi, ut idonea ministeria haberes: quos spero te libertos idoneos habiturum. Quæro, cum eo tempore quo Titius testamentum faciebat, filius natus annorum fuerit nouem, & Titius post biennium & sex menses decesserit: anni octo in quos libertas erat dilata, ex testamenti facti tempore, an uerò ex mortis, numerari debeant? Scæuola respondit, posse uideri testatorem eos annos octo dilatæ libertatis comprehendisse, qui computandi sunt à die testamenti facti nisi aliud uoluisse testatorem probaretur.

VI. Regula. *Certo anno liber esse iussus, statim initio anni liber fit. quæ regula approbatur l. 41. in prin. ff. de manumiß. test. his uerbis:* Si ita fuerit libertas relicta, Seruus Stichus meus anno duodecimo postquam ego mortuus ero, liber esto: uerisimile est, in principio duodecimi anni eum esse liberum Nam hoc mortuũ sensisse, & inter hos sermones Duodecimo anno, & post duodecim annos, multum interesse: & ita loqui solemus. Duodecimus annus est, cum quantũlibet ex duodecimo anno uenisset, aut præterijsset: & qui duodecimo anno liber esse iubetur, omnibus diebus anni liber esse iussus est.

VII. Regula. *Ita liber iussus, si intra annum decem dederit: decem datis statim liber fit, non expectato fine anni. quæ regula approbatur l. 41. § fin. ff. de manumißis test. his uerbis:* Labeo scribit, Si sic libertas relicta sit: Stichus intra annũ quàm mortuus ero, liber esto: statim eum liberũ esse. Nam etsi ita sit scriptum, Si intra annũ decem hæredi meo dederit, liber esto: statim soluendo eum liberum sine mora futurum: *idem dicendum, etsi annua, bima, trima die dare iussus, statim dederit totum: tunc enim statim etiam liber fit. quod approbatur l. 41. § sed si ita. ff. de manumiß. test. his uerbis:* Si ita sit scriptũ in testamento, Stichus seruus meus hæredi meo millẽ numos anno, biennio, triennio postquam ego mortuus ero, si soluerit, satisue fecerit, liber esto: non potest is seruus nisi triennio præterito liber esse, nisi præsentem eam pecuniam soluat, aut satisfaciat: compensanda enim est hæredi libertatis celeritas prætmatura pecuniarum solutione. *Concordat l. 3. § quid si seruus ff. de statuliberis. cuius uerba uide supra cap. prox. except. 60 repl. 1.*

VIII. Regula. *Si ita libertas sit relicta, Stichus si hæres eum nõ manumiserit, liber esto: statim atq; hæres eum poßit, eum non manumiserit, liber fit. quæ regula approbatur l. 17. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si ita scriptum sit: Stichum Titio do ut eum manumittat. Si nõ manumiserit, liber esto: statim Stichum liberum esse, Caius ait. *Concordat l. 34. § fin. ff. de fideicom. libert. his uerbis:* Seruus legatus erat Calpurnio Flacco, isq; rogatus erat ut eum manumitteret: etsi non manumisisset, idem seruus Titio legatus erat, & is æquè rogatus erat ut eũ manumitteret: etsi nõ manumisisset, liber esse iussus erat. Sabinus dicit, inutiliter legatum fore, & ex testamento eum continuò liberum futurum. *Ait Iurisconsultus:* Statim, item continuò. *Hoc quomodo intelligẽdum sit, declaratur l. 20. § fin. ff de statuliberis, hisce uerbis:* Si ita quis acceperit libertatem, Stichus si hæres eum non manumiserit, liber esto: poterit ab hærede manumitti. Non enim contra uoluntatem testatoris adimitur ei libertas. Sed nõ tam continuum tempus ad hoc exigendum est, ut præcipitari cogatur hæres, uel ex peregrinatione celerius reuerti ad manumittẽdum, uel administrationem rerum necessariarum intermittere; neq; rursus tam longũ

ut quamdiu uiuat protrahatur manumissio: sed modicum, scilicet, quo primo possit sine magno incommodo suo hæres manumittere. *Planè propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi tempus intra quod ab herede sit manumittendus, sit adiectum. tunc enim tempus illud erit expectandum. quæ exceptio approbatur uerbis d. l. 20. §. fin. hisce:* Quod si tempus adiectum fuerit, illud spectabitur. *Secunda exceptio est: Nisi us libertas sit relicta, Si testamento suo eum heres non manumiserit. tunc enim mors heredis expectabitur. quæ exceptio approbatur l. 11. in prin ff. de statuliberis. cuius uerba uide s. cap. 9. except. 18. repl. 23.*

IX. *Regula. Si cum libertas seruo relicta esset, si Titius sedecim annorū esset, Titius ante decimumsextum annū sit mortuus: tempus quo Titius si uiueret, sedecim annorum esset, expectandum est. quæ regula approbatur p ea quæ proposita sunt s. cap. 8. exc. 36.*

X. *Regula. Si seruus uenditus sit ut manumittatur intra duos menses manumittēdus. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 9. ff. qui sine manumiss. his uerbis:* Latinus Largus uendidit ancillam, ita ut manumitteretur, non addito tempore. Quæro, quando ex constitutione incipit libertas competere ei, cessante emptore in manumittendo? Paulus respōdit, inspiciendum est quid actum sit, utrum cū primùm potuisset ut manumitteret, an in potestate esset emptoris, quādo uellet manumittere. Priore casu tempus facilè comprehendi poterit: posteriore utiq; moriente emprore, competit libertas. Si non appareat quid conuenerit, fauor inducit priorē opinionem: id est, ut intra duos menses, si ambo præsto sint tam seruus quàm emptor eius. Seruo enim absente, nisi emptor intra quatuor menses imposuerit libertatem, ex constitutionibus ad libertatem eripitur. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi tempus sit adiectum, intra quod sit manumittēdus. quæ exceptio ex iam dictis constat. Secunda exceptio est: Nisi uiuo emptore manumitti iussus sit. Hæc exceptio approbatur l. 4. ff. eod. tit. cuius uerba uide s. cap. 8. exc. 29. repl. 1. dupl. 2.*

XI. ADIVNCTA PROPOSITÆ actionis.

I. *Regula. De prius ordinanda lite, ut sciatur uter actor & uter reus sit: dictum s. quæst. 1. in prin. Huc pertinet l. 41. in prin. ff. de liberali causa, his uerbis:* Liberalis causa si in obscuro sit, in quo fuerit statu is qui p libertate sua litigat: prior audiendus est, probare uolens seipsum in libertatis possessione esse.

II. *Regula. Ordinata lite, is qui seruus dicitur, liberi loco habetur, & actiones tam intendere quàm excipere potest. quæ regula approbatur l. 24. ff. de liberali causa, his uerbis:* Ordinata liberali causa, liberi loco habetur is qui de statu suo litigat, ita ut aduersus eū quoq; q se dominū esse dicit, actiones ei nō denegentur, quascúq; intēdere uelit. Quid enim si tales sint, quæ tēpore aut morte intereāt? quare nō cōcedatur ei litē cōtestāndo in tutū eas redigere? quin etiā Seruius ait, in actionib annuis ex eo tēpore annū cedere, ex quo lis ordinata sit. Sed si cū alijs experiri uelit, non est quærendū an lis ordinata sit: ne inueniatur ratio, quemadmodū subiecto aliquo, qui libertati controuersiā moueat, interim actiones excludantur. Aequè enim ex euētu iudicij liberalis, aut utilis, aut inanis actio eius efficietur. Sed si quas actiones inferat dominus, quæritur an cōpellendus sit suscipere iudiciū? Et pleriq; existimāt, si in personā agat, suscipere ipsum ad litis contestationē: sed sustinendū iudiciū, donec de libertate iudicetur: nec uideri præiudiciū libertati fieri, aut uoluntate domini in libertate cū motati. Nam ordinato liberali iudicio, interim p libero habetur: & sicut ipse aget, ita cū ipso quoq; agi potest. Cæterùm ex euētu aut utile iudiciū erit, aut nullū, si contra libertatē pronunciatū fuerit. Si is qui in libertatē pclamat, furti aut dāni iniuria ab aliquo arguatur: Mela ait, interim eū cauere debere iudicio se sisti: ne melioris conditionis sit, qui dubiæ libertatis est, quàm qui certæ. Sed sustinendū iudiciū, ne præiudiciū libertati fiat. æquè si cū possessore hominis furti agi cœperit, deinde is cuius nomine agebatur, in libertatē proclamauerit: sustinendū iudiciū, ut si liber iudicatus sit, in ipsum trāsferatur iudiciū: etsi dānatio facta sit, iudicati actionē potius in eum dandam. *Concordat l. 14. C. eod. tit. his uerbis:* Lite ordinata, in possessione libertatis is de cuius libertate quæritur, cōstituitur, & interim pro libero habetur. *Concordat itē l. 4. in fine. C. si seruus exportādus ueneat. cuius uerba uide alibi. Concordat itē l. 3. C. quib. ad libert. proclamare non licet. cuius uerba uide s. reg. 4. Planè recipit regula proposita aliquot exceptiones, de quibus in regulis sequentibus dicetur.*

III. *Regula. Si is qui de statu suo litigat, heres sit institutus: an possit cōpelli ut iussu eius qui se dominū dicit, adeat: definitur l. 21. C. de iure deliberādi. cuius uerba uide alibi. Idem constituendum est in quolibet eo qui de statu suo litigat relicto agnoscendo. quod approbatur l. 25. in prin. ff. de liberali causa, his uerbis:* Si cui de libertate sua litiganti optio legata sit: quæcunq; de hæreditate ei relicta dicuntur, eadem & de optione tractari possunt.

IIII. *Regula. Qui de statu suo litigat, militare interim nō potest. quæ regula approbatur l. 29. ff. de liberali causa, his uerbis:* Qui de libertate sua litigans, nec dū sentētia data militiæ se dedit, in pari causa cum cæteris seruis habendus est. Nec exonerat eum quod pro libero habeatur

beatur in quibusdã. Et licet liber apparuerit, erit exauthoratus, id est, militia remotus, castris deijcitur: utiq; qui ex seruitute in libertatem petitus fuit, uel qui non sine dolo malo in libertate moratus est. Qui uerò per calumniam petitus in seruitutẽ est, in militia retinebitur. Qui ingenuus pronunciatus est, si se militiæ dedit: intra quinquennii retractata sententia, nouo domino reddendus est.

V. *Regula. De peculio, & bonis eorum qui de statu suo litigant sequestrãdis, & postea restituendis pro ponitur l. 1. §. super peculio. C. de assertione tollenda, his uerbis:* Super peculio eorum qui de statu suo litigant, uel alijs rebus, aut causis ueterem defensionis obseruationẽ tollimus: præcipientes illorum tantũ peculia, qui ex possessione seruitutis super libera conditione litigant, aliasq; res quæ uindicantur, in tuto pro dispositione iudicis collocari. *Concordat l. 5. C. quib. ad libertatem proclamare, his uerbis:* Si quis in libertatẽ proclamauerit: id quod apud se esse eius qui se dominum dicit, profitebitur, quoniam non de eo dubitatur, reddi ac referri iudex ꝑtinus pronunciabit. Quod uerò petitur, si fuerit negatione dubium: per cautionem conseruabitur, ac petitio differetur: ut si fuerit adꝑbata libertas (quoniam & ipsis qui his rãi cõmiserunt, medendum est) gestarum rerum ab eodem ratio, atq; omnia quod dabetur, reposcatur: ut seruitute depulsa, qui ꝑ domino quondam fuerat, habeat quod ut seruo dominij iure largitus est: & quæ ex earum rerum quęstu ac fructibus congregata sunt, & quæ de furtiuis compendijs obscurè capta et parata sunt: cũ liberũ esse non oporteat, quod apud seruũ dominus peculij nomine collocauerat. Ea uerò quæ testamento, uel donatione quæsita sunt, aut quæ ex earum rerum amolumentis empta confectaq; sunt, eidem ingenuo deputẽtur. Quæ tamen uniuersa exacto libertatis iudicio, quatenus à supra scriptis reb. discernantur, in sequestro esse oportet: ut his ab utroque deductis, atq; in medio collocatis ad eorũ proprietatẽ uterq; contendat. *Concordat item l. ult. C. de ordine cognitionum. cuius uerba uide 3. lib. 7. cap. 8. quæst. 1. reg. 6.*

V I. *Regula. De eo quod is qui seruus dicitur, pendente lite adquisiuit, proponitur l. 25. §. licet. ff. de liberali causa, his uerbis:* Licet uulgò dicatur post ordinatum liberale iudiciũ hominẽ, cuius de statu cõtrouersia est, liberi loco esse: si tamẽ seruus sit, certũ est nihilominus eum quod ei tradatur uel stipuletur, perinde domino adquirere, atq; si nõ de libertate eius quæreretur. Tantum de possessione uidebimus, cũ ipsum post litem ordinatam, desinat dominus possidere. Sed magis est ut adquirat, licet ab eo nõ possideatur. Et cum placuit per fugitiuum quoq; possessionem adquirere non posse: quid mirum etiam per hũc, de quo quærimus, ad quiri? *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi nõ mutata domini, sed eius qui de statu suo litigat, heres is fit institutus. quæ exceptio approbatur l. 12. C. de iure deliberandi. cuius uerba proponentur alibi.*

XII. DE PROBATIONIBUS in proposita actione.

I. *Regula. Veri probandi onus incumbat? Hæc quæstio definita est per ea quæ proposita sunt 3. eod. cap. in prin.*

Per quæ probetur libertas?

I I. *Regula. Si mater libera sit pronunciata: liberis quoq; prodest ad libertatem suam probandam sententia. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. ult. C. de liberali causa. cuius uerba uide 3. quæst. proxi. reg. 1. except. 2.*

I I I. *Regula. De locatione ei qui seruus dicitur ab eo, qui se dominum dicit, facta. Per hanc libertas non probatur. quæ regula approbatur l. 18. C. d. tit. his uerbis:* Ad probationẽ ingenuitatis ab eo, contra cuius successores postulas, facta tibi locatio non sufficit: nec tamen hoc solum ad seruitutis uinculum argumentum est idoneum.

I I I I. *Regula. Si is qui seruitutis mouerat quæstionem, destitit: per hoc libertas non probatur. quæ regula approbatur l. 7. C. de ingenuis manumissis, his uerbis:* Si te & filios tuos ingenuos esse constat natalium ueritas uos tuetur. Nam qui seruitutis mouerat quæstionem apud acta, causæ renunciando, ad ingenuitatis probationem nec nocere quidquam, nec prodesse potest.

V. *Regula. Si is qui dominum se dicit eum cui status quæstionem mouet, liberalis nomine appellauerit in suo libello: liber ex eo probatur. quæ regula approbatur l. 9. C. de liberali causa, his uerbis:* Cum precum tuarum conceptio, licet eum contra quam supplicas, ex ancilla tua natum esse expressarit: tamen nomini cognomen quo liberi duntaxat nuncupantur, addiderit, & non seruum esse, sed seruili macula adspersum comprehenderit: contra eum qui seruus non est, supplicasse te intelligis. *Contradicit quodammodo l. 10. C. de ingenuis manumissis. cuius uerba uide 3. eod. lib. cap. 3. causa 7.*

V I. *Regula. Si is qui se dominum dicit ei quem seruum dicit, antea tanquam decarioni & principali scripserit. Ex hoc seruus non probatur liber. quæ regula approbatur l. 41. C. de liberali causa, his uerbis:* Iubemus omnes epistolas actricis, quas ad Aelium tanquã principalem fecerat, inanes ac uacuas esse, atq; in irritũ uocari, ac de ingenuitate eiusdem Aelij requiri: nec mulieri id

id obesse, quod ad eum tanquam decurionē ac principalem scripsit, uel id quod idē se finxerat decurionem uel principalē: maximè cum non solum testium professione, & cognationis eius iugum seruile cognoscitur, uerum etiam uoce propria eiusdem Aelij apud aliud iudicium patuerat, quod conditionis seruilis uideretur. *Alias huiusmodi regulas & argumenta quibus probetur libertas, uide s. eod. lib. cap. 4. item alibi in loco probationum.*

Per quæ probetur seruitus?

VII. *Regula: Si instrumentum ingenuitatis nullum, uel malè conceptum extet: per hoc non probatur quis seruus. quæ regula approbatur l. 8. ff. de statu hominum, his uerbis:* Imperator Titus Antoninus rescripsit, non lædi statum liberorum ob tenorē instrumenti malè concepti. *Concordat l. 15. C. de liberali causa, his uerbis:* Nec omissa professio probationē generis excludit, nec falsa simulatio ueritatem minuit. Cum itaq; ad examinationē ueri, omnis iure prodita debeat admitti probatio: aditus præses prouinciæ solennibus ordinatis, prout iuris ratio patitur, causam liberalem inter uos decidi prouidebit.

VIII. *Regula. De tortura serui proponitur l. 6. C. de seruis fugitiuis, hisce uerbis:* Cum seruum quispiam repetit fugitiuum, & alius uitandæ legis gratia, quæ in occultantes mancipia certam pœnam statuit, proprietatē opponit, uel in uocem libertatis eum animauerit: illico nequissimus uerbero, sup quo ambigitur, tormentis subijciatur, ut aperta ueritate, disceptationis terminus fiat. qđ nō solum utrisq; iurgantibus proderit, sed etiam seruorum animos à fuga poterit detinere.

IX. *Regula. De confessione eius qui seruus dicitur, proponitur l. 2. C. de liberali causa, his uerbis:* Nec si uolens scripsisses, seruum te esse, non liberum, præiudicium iuri tuo aliquod comparasses: quanto minus magis cum eam scripturam dare compulsum te esse testaris? *Concordat l. 15. ibi: nec falsa simulatio. C. eod. tit. cuius uerba uide paulo superius reg. 7. Concordat item l. 22. C. eod. tit. his uerbis:* Parentes natales, nō confessio adsignat. Quãpropter si ex ancilla natã, post ad libertatem manumissa peruenisti: te seruam professa, uel ex ancilla altera natã, huiusmodi simulatione uel errore, quæsitam manumissione libertatē amittere minimè potuisti: cum serui nascantur ratione certa, non confessione constituantur. *Item concordat l. 24. C. eod. tit. his uerbis:* Interrogatam & professam apud acta se esse ancillã, huiusmodi factum defensionem libertatis non excludit. *Item concordat l. 19. C. eod. tit. his uerbis:* Liberos uelut seruos se profitentes, statum eorum mutare non posse, constat. *Planè confessio iudicialis præiudicat ex l. 41. in fine C. de liberali causa cuius uerba uide s. reg. 6.*

X. *Regula. Si quis matrem & fratres seruilis conditionis habeat: ex hoc is non probatur seruus: quæ regula approbatur l. 22. C. de probationib. his uerbis:* Ad probationem seruitutis Chasconis, matrem eius ac fratrem seruilia fecisse ministeria non sufficit: cum neq; ingenuorum conniuentia coniunctis necessitudine præiudicet. itaq; de seruis ex eadem matre natis, libertatem unus adipisci prohibetur.

XI. *Regula. Confessio coheredis de statu defuncti non præiudicat alij heredi. quæ regula approbatur l. 27. C. de liberali causa, his uerbis:* Atianus si mota sibi quæstione à Leonide; liber fuit pronunciatus, in seruitutem à uicto iterum non rectè petitus est: Cohæres etiã tibi ab Atiano datus, colludens cum eo, siue cohæredibus ipsius, qui status ei mouerat quæstionem, nihil tibi obfuit: nec ea quæ in cōfessione inter eos uenerunt, statum ueritatis, uel nomen substantiæ defuncti mutare potuerunt. *Alias huiusmodi regulas & argumenta quibus probatur seruitus, uide s. eod. lib. cap. 4.*

XIII. EVENTVS PROPOSITÆ actionis & manumissionis.

I. *Regula. Si uictus sit is qui in seruitutem proclamauit, punitur l. 38. §. qui se suis. ff. de pœnis, hisce uerbis:* Qui se suis numis redemptum non probauerit, libertatem petere non potest: amplius eidem domino sub pœna uinculorum redditur, uel si ipse dominus malit, in metallum damnatur. *Concordat l. 5. ibi: sub ea tamen. ff. de manumissionib. cuius uerba uide s. cap. 4. causa 15. in prin. item concordat l. 2. in fine. ff. de fugitiuis. cuius uerba uide s. cap. 22. reg. 9.*

II. *Regula. Si seruus pronunciatus sit, rursus in libertatem proclamanti obstat rei iudicatæ exceptio. quæ regula approbatur l. 1. §. illis legibus. C. de assertione toll. cuius uerba uide s. quæstion. 7. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi non de libertate, sed de proprietate serui antea sit pronunciatum. quæ exceptio approbatur l. 2. C. de liberali causa, his uerbis:* Si hi quos seruos tuos esse dicis, liberi esse à diuersa parte dicantur: de statu eorum more solito quæri oportet. nec enim res iudicata, quæ de proprietate eorum pronunciatum est, opponi causæ liberali potest. *Secunda exceptio est: Nisi ex alia causa, quæ postea superuenit, agatur. Hæc exceptio approbatur l. 25. §. 1. ff. de liberali causa, his uerbis:* Interdum ex integro datur ad libertatem proclamatio: ueluti ei qui adfirmat ideo se primo iudicio uictum, quòd statura libertas nondum ei obtigerat, quam nunc dicit sibi obtigisse. *Tertia exceptio est; Nisi*

cum is qui obtinuit, pro parte tantum seruum uindicasset, antea aduersus socium seruum obtinuerit, & liber sit pronunciatus. Hæc exceptio approbatur l. 9. in fine. ff. de liberali causa. cuius uerba uide 3. reg. proxim. Concordat l. 30. ff. eod. tit. cuius uerba uide d. reg. prox. Quarta *exceptio est: Nisi absente eo, de cuius statu litigabatur, sit pronunciatum. Hæc exceptio reprobatur l. 27. §. fin. ff. d. tit. his uerbis:* Quòd si is qui pro sua libertate litigat desit, contradictor uerò præsens sit: melius erit agi causam eius, sententiamq́; proferri. Si enim liquebit, cōtra libertatem dabit. Euenire autem potest, ut etiam absens uincat: nam potest sententia etiam secundum libertatem ferri. *Concordat l. 1. §. omnes uerò. C. de assertione toll. his uerbis:* Omnes qui pro libertate periclitantur, siquidem possunt fideiussorem dare: eum exigi. Sin uerò reuera datio eius impossibilis si sit, hocq́; iudici manifestè ostendatur: iuratoriæ cautioni committi, scientes quòd si post huiusmodi expositionem absfuerint, & edictis citati in absentia nihilominus per unum annum durauerint: omnimodo seruituti obnoxij erūt, & eius dominio qui litē eis intulit, sine ulla dubitatione adsignabuntur. *Concordat item l. 40. C. de liberali causa, his uerbis:* Iuxta edicti nostri continentiam, in liberalibus quoq́; negocijs, siue de libertinitate, siue de ingenuitate quæstio moueatur, absente nihilominus una parte, causam discuti, & pro iustitiæ ratione sententiam proferri nihil prohibet. *Quinta exceptio est: Nisi alius nunc in libertatem proclamet, quàm qui est seruus antea pronunciatus. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio est, Nisi matre serua pronunciata, liberi eius tempore litis nati, in libertatem postea proclament. quæ replicatio approbatur l. ult. C. de liberali causa. cuius uerba uide 3. reg. prox. except. 2.*

III. Regula. Si liber sit pronunciatus is, de cuius statu lis erat: in seruitutem petenti eum, obstat rei iudicatæ exceptio. quæ regula approbatur l. 27. in prin. C. de liberali causa. cuius uerba uide 2. quæst. proxim. reg. 11. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi alius statum controuersiam faciat, quàm qui prius fecit. Hæc exceptio approbatur l. 9. in prin. ff. de liberali causa. cuius uerba uide paulo inferius. uerùm eius replicatio hæc est: Nisi cum duo separatim peterent hominem in seruitutem, quilibet pro parte tantum egerit, aliusq́; succubuerit, alius obtinuerit. hoc enim casu nihilominus sententia, qua is qui seruus dicebatur, uicit, prodest etiam aduersus alterum, contra quem succubuit, ita tamen si pro parte ei qui uicit, pretium soluat. quæ replicatio approbatur l. 30. ff. de liberali causa, his uerbis: Duobus petentibus hominem in seruitutē pro parte dimidia separatim, si uno iudicio liber, altero seruus iudicatus est: cōmodissimum est cogi iudices, donec consentiant. Si id non contingeret, Sabinum refertur existimasse duci seruum debere ab eo qui uicisset. Cuius sententiæ Cassius quoque est, & ego sum. Et sanè ridiculum est arbitrari eum pro parte dimidia duci, pro parte libertatem eius tueri. Commodius est autem fauore libertatis liberū quidem eum esse, cōpelli autem precij sui partem uiri boni arbitratu uictori suo præstare. *Concordat l. 9. ff. eod. tit. his uerbis:* Si pariter aduersus eū qui de libertate litigat, consistant fructuarius & proprietarius, fieri potest ut alteruter absit: quo casu an præsenti soli permissurus sit prætor aduersus eū agere, dubitari potest? quia non debet alterius collusione, aut inertia alterius ius corrumpi. Sed rectius dicitur, etiam alterutri eorū permittendum agere, ut alterius ius incorruptum maneat. Quod si ad hoc nondū finito iudicio superuenerit, ad eundem iudicem mittetur: nisi iustam causam adferat, quare ad eum mitti non debeat: fortè si eū iudicem inimicum sibi esse adfirmet. Idem dicemus, et si duo plures ue domini esse dicantur, & quidam præstò sint, quidam aberiur. Vnde in utroq́; casu dispiciamus, an si qui prior egit uictus sit, prosit ei quod posterior uicerit, uel contrà: id est, ut cum omnino alteruter uicerit, prosit etiam alteri: sicut prodest hæredi liberti, quod in fraudē patroni serui manumissi sunt. Si cui placeat prodesse: consequens est, ut cum idem petat, exceptioni rei iudicatæ obijciatur replicatio. Si cui uerò placeat non prodesse, is habebit sequentem dubitationem, utrū id in quo quis uictus est, nullius erit: an eius esse debeat, cū quo actum sit, an potius eius qui uicerit, scilicet, ut utilis actio detur ei qui uicit: minimè autem prætor pati debeat, ut pro parte quis seruus sit. *Secunda exceptio est: Nisi alius seruus dicatur, quàm qui antea liber est pronunciatus. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio est hæc, Nisi matre libera pronunciata, liberi eius in seruitutem petātur. quæ replicatio approbatur, simul & distinguitur l. ult. C. de liberali causa, his uerbis:* Placuit eos qui nascuntur, matrum conditionibus uti, quarum mox uisceribus exponuntur. Ante uerò litem nati, suo nomine omnes in quæstionem uocentur: quoniam hos solos qui in lite nati erunt, omnem fortunam matrū complecti oportet, aut istis tradi dominis, aut libertate cum lucis authoribus frui. *Tertia exceptio est: Nisi perperam à iudice sit iudicatum. Hæc exceptio approbatur l. 42. ff. de liberali causa, his uerbis:* Si seruus quem emeras ad libertatē proclamauit, & ab iudice perperā pro eo iudicatū est, & dominus eius serui post rē contra te iudicatam, te hæredem fecit, aut alio quo nomine is tuus esse cœpit: perere

eum

eum tuum esse poteris, nec tibi obstabit rei iudicatę pręscriptio. Labeonis hęc uerba sunt. *Quarta exceptio est: Nisi ex alia causa postea superueniente, seruus petatur, quàm petitus est in priore iudicio. Quę exceptio approbatur iam d. l. 42.* *Quinta exceptio est: Nisi eo qui status controuersiam facit, absente pro libertate sit pronunciatum. Hęc exceptio reprobatur l. 4. C. de liberali causa. cuius uerba uide J. cap. prox. quæst. 1. causa 1. except. 1. concordat l. 40. C. eod. tit. cuius uerba uide supra reg. prox. except. 4. concordat l. 27. §. 1. ff. eod. tit. his uerbis:* Si ea persona desit cognitioni, quę alicui status controuersiam faciebat, in eadem causa est qui de sua libertate litigat, qua fuit, priusquam de libertate controuersiam pateretur. Sanè hoc lucratur, quòd is qui eam status controuersiam fecit, amittat suam causam: nec ea res ingenuum facit eum, qui non fuit. nec enim penuria aduersarij ingenuitatem solet tribuere. Sed rectè atque ordine iudices puto facturos, si hanc formam fuerint secuti, ut ubi deest is qui in seruitutem petit, electionem aduersario deferant, utrum malit cognitionem circumduci, an audita causa sententiá proferri: & si cognouerint, pronunciare debebunt seruum illius non uideri: neq; hęc res captionem ullam habet, cum ingenuus nō pronúcietur, sed seruus non uideri. Quòd si ex seruitute in ingenuitaté quis se allegat: melius fecerint, si cognitioné circumduxerint, ne sine aduersario pronuncient ingenuú uideri: nisi magna causa suadeat, & euidentes probationes suggerant secundum libertaté pronunciandum, ut etiam rescripto Hadriani continetur. *Sexta exceptio est: Nisi à sententia sit appellatum. Hęc exceptio approbatur l. 4. in fine. C. de liberali causa. cuius uerba uide J. cap. prox. quæst. 1. causa 1. except. 1.*

IIII. Regula. *Ex quo tempore liber pronunciatus, liber existat, utrū à tēpore sententię latæ, an à tēpore causæ, ex qua liber est pronunciatus? definitur l. 67. ff. de iudicijs. cuius uerba uide s̄. eod. lib. cap. 4. causa 15.*

V. Regula. *De bonis ei qui liber pronūciatus fuit restituēdis, proponitur l. 32. ff. de liberali causa, his uerbis:* De bonis eorum qui ex seruitute aut libertinitate in ingenuitaté uindicati sunt: Senatusconsultum factum est, quo cauetur de his quidem qui ex seruitute defensi essent, ut id duntaxat ferrent, quod in domum cuiusq; intulissent. In eorú auté bonis, qui post manumissioné repetere originé suam uoluissent, hoc amplius, ut quod post manumissionem quoq; adquisijssent, nō ex re manumissoris, secú ferrent: cætera bona relinquerent illi, ex cuius familia exissent. *Concordat l. 3. C. quib. ad libertat. proclamare. cuius uerba uide s̄. quæst. 11. reg. 4.*

VI. Regula. *Manumisso regulariter debetur peculium. Quę regula approbatur, simul & distinguitur l. unica. C. de peculio eius qui libertat. meruit, his uerbis:* Longè diuersam causam eorú, qui à superstitibus manumittuntur, item illorú quibus testamēto libertas relinquitur, esse, dissimulare non debueras: cum sit superiore casu quidem concessum tacitè peculiú, si non adimatur: posteriore uerò nisi specialiter fuerit datum, penes successoré remanere, iuris est euidentissimi. *Concordat l. 3. ff. de manumiss. quæ seruis ad uniuers. pertin. his uerbis:* Seruus ciuitatis inter manumissus, non ademptum peculium retinet. Ideoq; debitor soluendo liberatur. *Concordat item l. 53 ff. de peculio, his uerbis:* Si Sticho peculium cum manumitteretur ademptum non est, uidetur concessum. Debitores auté conuenire, nisi mandatis sibi actionibus non potest. *Propositæ regulę exceptio prima hæc est: Nisi cum manumitteretur, peculium sit ademptum. Quę exceptio approbatur uerbis d. l. unicæ iam propositis hisce:* Si non adimatur. *Concordat d. l. 53. his uerbis:* Si Sticho peculium cum manumitteretur, ademptum non est. *Secunda exceptio est: Nisi in ultima uoluntate uel testamēto libertas sit relicta. Quę exceptio approbatur uerbis d. l. unicæ suprà propositis hisce:* Posteriore uerò nisi specialiter fuerit datum, penes successorem remanere, iuris est euidentissimi. *Huius exceptionis replicatio est: Nisi specialiter testamento peculium fuerit concessum. quę replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Nisi specialiter fuerit datum. *Tertia exceptio est: Nisi pupillus tutore authore manumiserit. Quę exceptio approbatur l. penult. ff. de manumissis uindicta. cuius uerba uide suprà cap. 5. except. 4. repl. 2.* *Quarta exceptio est: Nisi seruus ciuitatis sit manumissus. hoc enim casu cum respublica æquiparetur pupillo, idem uidetur dicendum, quod iam in pupilli seruo est dictum. uerùm exceptio hæc reprobatur l. 3. ff. de manumiss. quæ seruis ad uniuers. pertin. cuius uerba uide suprà ead. regul. in prin.* *Quinta exceptio est: Nisi socius seruum communem manumiserit. Quę exceptio approbatur l. 1. §. sed ne circa. C. de commun. seruo manumisso. cuius uerba uide suprà cap. 6. except. 11. repl. 17.* *Sexta exceptio est: Nisi is qui pro seruo possidebatur, in seruitutem proclamauerit, & liber pronunciatus sit. hoc enim casu peculium illum non sequitur. Quę exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 1. C. quib. ad libertatem proclamare non licet. cuius uerba uide suprà eod. cap. quæst. 11. reg. 4.* *Septima exceptio est: Nisi actiones peculiares seruo specialiter cessæ & mandatæ nō sint. tunc enim debita peculiaria ratione propositæ regulæ exigere nō potest. Quę exceptio approbatur l. 53. in fine ff. de peculio. cuius uerba uide paulo superius ead. reg. in prin. concordat l. ult. in prin. ff. de donationibus, his*

M uerbis:

tum est, tam res nostras quàm res alienas, quæ tamen periculo nostro sunt, in hanc actionem deduci: ueluti commodatas & locatas, Certè depositæ apud nos res, quę periculo nostro nō sunt, ad hanc actionem non pertinent. *Concordat l. 41. §. iudex. ff. eod. tit. his uerbis*: Iudex qui de libertate cognoscit, etiam de rebus amotis, damnoue mago facto cognoscere debet. fieri enim potest, ut fiducia libertatis & subripere quædam, & corrumpere, atque consumere ex bonis eorum, quibus seruiebat, ausus sit.

Tertia exceptio est: Nisi non ex contractu, sed ex delicto serui agatur. Quæ exceptio approbatur l. 13. ff. de actionibus & obligationibus, his uerbis: Serui ex delictis quidem obligantur, etsi manumittuntur, obligati remanent. Ex contractibus autem ciuiliter quidem non obligantur, sed naturaliter obligantur & obligant. *Concordat l. 4. C. an seruus pro suo facto, his uerbis*: Licet seruitutis tempore ea quæ pecuniam matris tuæ subripuisse dicitur, ob eiusmodi admissum conueniri non poterat: ad libertatem tamen perductam (nam caput noxa sequitur) furti actione tenetur. *Huius exceptionis replicatio est: Nisi delictum aduersus dominum sit commissum. Hæc replicatio approbatur l. 6. C. d. tit. his uerbis*: Siue serui sunt hi, quorum precibus fecisti mentionem, domi eos conueni: quia inter dominos & seruos iudicium constare nullum potest. Siue post delictum manumissi sunt, ex antecedentibus post datam libertatem eos nulla ratio iuris à dominis quondam conueniri patitur. Sanè si post manumissionem quid illicitè commiserunt: hoc apud præsidem prouinciæ argue, accepturus ex iure sententiam. *Planè in ipso liberali iudicio horum quæ domino per seruum absunt, ratio haberi potest: quod duplicationis loco notandum. Quæ duplicatio approbatur per ea quæ proposita sunt suprà except. prox.*

Quarta exceptio est: Nisi seruus domino ut manumittatur, quid promiserit. ex eo enim liber factus potest conueniri. Quæ exceptio approbatur l. 3. C. d. tit. his uerbis: Promissæ tibi pecuniæ à seruo tuo ut eum manumitteres, si posteaquam manumisisti, stipulatus ab eo non es: aduersus eum petitionem per in factum actionem habes.

X. *Regula. Si quis alienū seruum manumiserit, dominus precium serui petere potest. Quæ regula approbatur l. 1. C. de his qui à non domino, his uerbis*: Eum qui seruos alienos ac suos manumittit, ut precium eorū dominis, si hoc elegerint, dependat, uel quanti sua interest, sæpè rescriptum est teneri. *Concordat l. 51. §. fin. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide in Comment. de legatis capite duodecimo, quæstione 3. reg. 3. in fine.*

XI. *Regula. Si matrimonij causa quis manumittere fuerit rogatus: quamuis manumiserit, non tamen erit cogendus eam uxorem ducere. Quæ regula approbatur l. 51. § fin. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide suprà capite octauo, exceptione trigesima tertia.*

DE ACTIONE SI QVIS EX libertate in seruitutem petatur. Cap. XI.

Species liberalis causæ duæ sunt. Vna, si quis ex seruitute in libertatem proclamauerit, de qua suprà capite proximè est dictum. Altera est, si quis ex libertate in seruitutem petatur: de qua in hoc Capite dicetur. quanquam multa ad hanc quoque speciem pertinentia dicta sunt s. cap. prox.

I. CAVSAE HVIVS Actionis.

I. *Causa. Si quis seruus esse dicatur. Hæc causa ipso quidem iure subsistit. uerum eius exceptio prima hæc est: Nisi semel eo nomine actum sit, liberq; pronunciatus. Hæc exceptio approbatur l. 4. C. de liberali causa, his uerbis*: Si is quem in seruitutem petebas, liber (quamuis absente te) causa cognita pronūciatus est: secunda in seruitutem petitio eius dari tibi non debet. Sed si posteaquam cognouisti, de sententia iudicis appellasti: an iure lata sit, in auditorio quæretur. *Plura de exceptione proposita, eiusq; replicationibus uide s. cap. prox. quæst. 13. reg. 3. Secunda exceptio est: Nisi apud consilium manumissus sit is qui seruus dicitur. Hæc exceptio approbatur l. 1. C. de uindicta. cuius uerba uide suprà cap. 5. except. 5. repl. 1. dupl. 1. Tertia exceptio est: Nisi actor semel lite mota, postea ad alium iudicem transierit. Quæ exceptio approbatur l. 1. §. fin. C. de adsertione toll. his uerbis*: Scire eos uolumus, qui aliquem ad seruitutem uocant, quòd si post primam accusationem in quocunque iudicio uel ex diuali iussione factam, & admonitionem ei oblatam, qui seruus esse dicitur, in alio iudicio eum accusauerint (præterquam si eius occasione ipse qui seruus esse dicitur, præstiterit) etsi domini sint, ipso iure priuabuntur. *Quarta exceptio est: Nisi is qui seruus dicitur, ante quinquennium sit mortuus. Hæc exceptio approbatur l. 1. in prin. ff. ne de statu defunctorum, his uerbis*: De statu defunctorum post quinquenniū quærere non licet, neque priuati, neq; fisci nomine. *Concordat l. 4. ff. eod. tit. his uerbis*: Primus omnium diuus Nerua hoc edicto uetuit, post quinquennium mortis cuiusque de statu quæri. Sed & diuus Claudius Claudiano rescripsit: si per quæstionem nummariam præiudicium statui fieri uideatur,

 cessare

cessare quæstionem. *Plura de exceptione proposita, eiusq; replicationibus uide* J. *except. prox.*

Quinta exceptio est: Nisi per causam propositam præiudicium futurum est ei, qui ante quinquennium mortuus est. Hæc exceptio approbatur l. 1. in prin. ff. ne de statu defunctorum, his uerbis : Sed nec eius status retractandus est, qui intra quinquennium decessit, si per huiusmodi quęstionem prçiudicium futurū est ante quinquennium mortuo. Imò nec de uiui statu quærendum est, si quæstio huius præiudicium facit ei qui ante quinquennium decessit: & ita diuus Hadrianus constituit. *Concordat l. 2. in prin. ff. eod. tt. his uerbis* : Non esse libertatis quæstionē filijs inferendam propter patris uel matris memoriam post quinquennium à morte non retractatam, conuenit. Nec in ea re quæ publicam tutelam meruerit, pupillis agentibus restitutionis auxilium tribuēdum est: quod quinque annorum tempus cum tutores nō haberent, excesserit. *Concordat item l. 4. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide* ī. *except. prox. item concordat l. 1. C. ne de statu defunctorum, his uerbis* : Aditus competens iudex causam præscriptionis examinabit, etsi Domitiæ patronum, qui ut ciuis Romanus usque in diem mortis uixit, annos quinque antequam lis bonorum mulieris inchoaretur, uita decessisse constiterit, libertatis status ex persona manumissoris non retractabitur. *Concordat item l. 2. C. eod. tt. his uerbis* : Si is qui te hæredem fecit, propter matris conditionem seruus dicitur, & mater ante quinque annos litis motæ, uita decessit, præscriptioni locus erit: cum quęri de statu non possit, nisi de conditione matris tractetur. Hoc ita, si quamdiu uixit sine interpellatione, ut ciuis Romana egit. *Concordat item l. 4. C. eod. tt. his uerbis* : Si is quem seruum tuum fuisse, & à fratre tuo manumissum, atque hęredem scriptum esse proponis, post manumissionē ut ciuis Romanus uixit, nec intra quinquennium post mortem eius status quæstionem mouere cœpisti: intelligis neque hæredibus ab eo scriptis, neq; ijs quos liberos esse uoluit, controuersiam te contra formam senatusconsulti facere posse. Quod si priusquam id temporis spacium excederet, agere cœpisti: & peculium eius more iudiciorum persequi, & cum manumissis ordinata lite secundum formam edicti experiri non prohiberis. *Concordat item l. 6. C. eod. tt. his uerbis*: Si mater tua quasi ingenua communi opinione uixit, & quinquennium à die mortis eius excessit: potes rempublicam & pupillos, si tibi status quæstionem mouere tentauerint, nota pręscriptione repellere. An autem pro ingenua in die mortis egerit, in iudicio requiretur. Quòd si uarietas interueniat, posteriora tempora spectari conuenit. *Contradicere propositæ exceptioni uidetur l. 13. C. de liberali causa. his uerbis* : Principaliter de statu defuncti agi non potest. Si uerò ex peculio quondam eius quem tu bona reliquisse cō memoras, res uindicētur, uel eius filijs mouetur status quæstio, hæc omnia solenniter præsidali notione decidi debent. *Planè propositæ exceptionis sunt aliquot replicationes, quarum prima hæc est: Nisi defunctus tempore mortis non sit pro libero habitus. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce* : An autem pro ingenua, &c *Secunda replicatio est: Nisi defuncto, dum uixit, status quæstio mota sit. Hæc replicatio approbatur l. 2. in prin. C. nè de statu defunctorū. cuius uerba uide paulò superius ead. except. Cōcordat l. 3. C. eod. tt. his uerbis*: Quamnis defunctus sit maritus quondam tuus, cui status quæstio inferebatur: causa tamen etiam post obitum eius propter emolumentum successionis durat, eamq; apud eum qui de hęreditate uel singulis rebus iudicaturus est, decidi oportet. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi apud non competentem iudicem defuncto status quæstio sit mota. Quæ duplicatio approbatur l. 7. C. d. tt. his uerbis* : Si pater tuus uelut ingenuus uixit, nec status controuersiam quasi fisci seruus esset, apud præsidem prouinciæ qui super huiusmodi quæstionibus iudicare solet, sed apud procuratorem reipublicæ non competentem iudicē passus est, postque eius mortē quinquēnium effluxerit: status tuus ex præscriptione, quę ex senatusconsulto emanat, protectus est. *Secunda duplicatio est: Nisi prior lis mota, longo silentio sit sopita. Hæc duplicatio approbatur l. 2. §. fin. ff. ne de statu defunctorum, his uerbis* : Pręscriptio quinq; annorum, quæ statum defunctorum tuetur, specie litis ante mortem illatæ non fit irrita, si ueterem causam eo desistente qui mouit, longo silentio finitam probetur. *Tertia propositæ exceptionis replicatio est: Nisi intra quinquennium à morte eius cuius statui præiudicium futurum est, lis mota sit. Hæc replicatio approbatur l. 4. §. fin. C. eod. tt. cuius uerba uide suprà ead. except. in prin. Quarta replicatio est: Nisi actor pupillus fuerit, neq; tutores habuerit, & ob id intra quinquennium agere non potuerit. Hæc replicatio reprobatur l. 2. in prin. ibi: nec in ea re. ff. ne de statu defunctorum. cuius uerba uide paulo superius ead. except. in prin. Quinta replicatio est: Nisi defunctus tempore mortis in fuga fuit, atq; latitauit. Hæc replicatio approbatur l. ult. C. eod. tt. his uerbis*: Repetitio peculij rerum serui tui, si nullo iusto titulo intercedente corpora possideantur ab aliquo, nulla temporis præscriptione mutilabitur. nec enim

sena-

senatusconsultum, quod super non retractandis defunctorum statibus sancitum est, interuenit, si defunctus in fuga conuersatus atque latitans decessit.

Sexta replicatio est: Nisi non de seruitute nec manumißione, sed de emancipatione defuncti queratur, utrum ea iustè facta sit, nec ne? Hæc replicatio approbatur l.5. C. d.tt. cuius uerba uide suprà lib.16.cap.9. quæst.2.in fine, repl. generali 2.

Septima replicatio est: Nisi non in deteriorem, sed in meliorem conditionem status defuncti retractetur. Hæc replicatio approbatur l.1. §.fin. ff. ne de statu defunctorum, his uerbis: Siquidem deteriorem conditionem faceret, qui statum retractaret: secundum ea quæ dixi, præscribendum est. Quid ergo si in meliorem, ue luti pro seruo libertus dicatur? quare non admittatur? quid enim si seruus quis dicatur, quasi ex ancilla natus, quæ ante quinquennium mortua est: quare non liceat probare liberam fuisse? hæc enim pro mortua est, & Marcellus libro. V. de officio consulis, posse scripsit. Ego quoque in auditorio publico idem secutus sum. *Concordat l.3.ff. eod.tt.his uerbis:* Ante quinquenniũ defunctorum status honestior, quàm mortis tempore fuisse existimabatur: iudicari non prohibetur. Idcirco etsi quis in seruitute moriatur, post quinquennium liber decessisse probari potest. *Hæc de quinta exceptione.*

Sexta exceptio est: Nisi is qui inutiliter manumissus esse dicitur, per quinquennium in libertate fuerit moratus. Hæc exceptio approbatur l.29.in fine. ff.de manumißis testam. cuius uerba uide suprà cap. 7.excepi. 56.repl.1. Plures propositæ causæ exceptiones uide suprà cap. 4.

II. Causa. *Si libertus aduersus patronum fuerit ingratus, in seruitutem ex libertate repetitur. Quæ causa approbatur l.6.§. Imperatoris. ff.de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Imperatoris Commodi constitutio talis profertur: Cum probatum sit, contumelijs patronos à libertis esse uiolatos, uel illata manu atrocius esse pulsatos, aut etiam paupertate uel corporis ualetudine laborantes, relictos: primũ eos in potestatem patronorum redigi, & ministerium præbere dominis iubemus cogi. Sin autem nec hoc modo admoneantur: uel à præside emptori addicentur, & precium patronis tribuetur. *Concordat l. 5.in prin ff.de iure patronatus, hisce uerbis:* Diuus Claudius libertum, qui probatus fuerat patrono delatores submisisse, qui de statu eius facerent ei quæstionem: seruum patroni esse iussit. *Item concordat l.2. C. de libertis & eorum liberis, hisce uerbis:* Si manumissus ingratus circa patronum suum extiterit, & quadam iactantia uel contumacia ceruicẽ aduersus eum erexerit, aut leuis offensæ contraxerit culpam: à patronis rursus sub imperio ditio, neque sententia mittatur, si in iudicio uel apud pedaneos iudices patroni querela exorta ingratum eum ostendat: filijs etiam qui postea nati fuerint seruitutis, quoniam illis delicta parentum nõ nocent, quos tunc esse ortos constiterit, dum libertate illi potirentur. Sanè si is qui nostro consilio uindicta liberatus est, post coercitionem ex pœnitentia dignũ se præstiterit, ut ei ciuitas Romana reddatur, non prius fruetur beneficio libertatis, quàm si patronus eius oblatis id precibus impetrauerit. *Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi ob solum obsequium non præstitum, libertus ingratus dicatur. Hæc exceptio approbatur l. 30. C. de liberali causâ, his uerbis:* Solo obsequij non præstiti uelamento, data libertas rescindi non potest. *Secunda exceptio uidetur: Nisi libertus miles sit. Hæc exceptio reprobatur l.4. C. de libertis & eorum liberis, hisce uerbis:* Libertinæ conditionis homines, uel eorum filij, etiamsi militantes docebuntur ingrati: ad seruitutis nexum procul dubio ducentur.

Tertia exceptio uidetur: Nisi libertus ingenuus sit factus. Hæc exceptio reprobatur Nouell.c.78. §.exhibento, his uerbis: Exhibento, & post hanc uostram constitutionem his qui ad talem ipsos honorem produxerint, omnem reuerentiam, & (ut uocant) obsequium, & attributum illis à legibus honorem. Porrò & manibus abstinento, & insidijs, & alijs ex quibus libertini, qui tale quid peragunt, secundum leges de hoc conscriptas reuocationem in seruitutem sustinent, & priori restituuntur fortunæ. Nam si neminem omnino circa eum qui donationes obtulit, ingratum esse permittimus, tametsi ex nobilissimis & maximè ingenuis sit, sed donationes in nostris iussionibus irritas effecimus: quomodo sustineamus, ut patronus, qui se circa libertum perinde ut pater erga filium gerit, ab illo quidquam improbi patiatur? Aut ut atroces ille & indecentes fortè iniurias, uel uerbera, uel ingens & intolerabile dispendium patrono admoueat? Quin si quid horum legitimis se probationibus passum coarguat is qui libertatẽ dedit, aut etiam eius filij: post dictas redargutiones libertinum pristinæ formæ & conditioni reddemus, simul ipsa nominum scrupulositate, & exinde prouenienre damno in uniuersum omnes liberantes, simul æquabile ius (ut legislatore dignum, & Deo placitum est) undiq; tam liberto quàm ueteri domino cõseruantes. *Ait Imperator:* Et post hanc nostram constitutionem. *Eius constitutionis uerba uide infrà*

lib. proximo, capite secundo, quæstione prima, causa 24. exceptione 5.

Quarta exceptio est: Nisi ex causa fideicommissi sit manumissus. Hæc exceptio approbatur per ea quæ habentur infrà lib. proximo, capite quinto, quæstione prima, exceptione secunda: sed & plures huiusmodi exceptionis uide J. d. cap. 5.

III. *Causa. Si uicarius, quem pro sua libertate dedit, manumissus aufugerit: uidetur quòd manumissus in seruitutem sit repetendus. uerùm causa hæc reprobatur l. 1. C. de seruis reipub. manumit. his uerbis:* Si ita ut lege municipali, constitutionibusque principum comprehenditur, cum seruus publicus esses, ab ordine (consentiente etiam præside prouinciæ) manumissus es: non ex eo quòd is quem dederas uicarium, in fugam se conuertit, iugo seruitutis quòd manumissione euasisti, iteratò cogeris succedere. *Hæc de causis propositæ actionis, quarum plures uide suprà capite 5.*

II. QVIBVS ACTIO PROposita competit?

I. *Regula. Tutor & curator pupillo quondam suo status quæstionem mouere non potest. Quæ regula approbatur l. 39. §. tutores. ff. de liberali causa, his uerbis:* Tutores uel curatores pupillorum, quorum tutelas uel res administrauerint, postea status quæstionem facere nõ possunt.

II. *Regula. Contra tamen is cuius tutela gesta est, tutori quondam suo status quæstionem mouere potest. Quæ regula approbatur l. 35. C. de liberali causa, his uerbis:* Non idcirco minus qoòd pupilli res uelut tutor administrasse dicitur, ex eius persona seruitutis pati quæstionem potest.

III. *Regula. Maritus status quæstionem mouere potest. Quæ regula approbatur l. 39. §. fin. ff. de liberali causa, his uerbis:* Maritus uxori eidemque libertæ status quæstionem inferre nõ prohibetur.

IIII. *Regula. De eo cui operæ debentur, proponitur l. 12. §. si operæ. ff. d. tit. his uerbis:* Si operæ alicui debeantur, is quoque liberali iudicio experiri potest.

V. *Regula. De usufructuario proponitur l. 8. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Cognitio de liberali causa usufructuario datur, etiamsi dominus quoque uelit (hoc est, qui se dominum dicit) mouere status controuersiam.

VI. *Regula. De uno ex pluribus, quibus competit actio proposita. Vni quoque cæteris absentibus actio proposita non est deneganda. Quæ regula approbatur l. 9. in prin. ff. d. tit. cuius uerba uide suprà cap. prox. quæst. 13. reg. 3. except. 1.*

III. APVD QVEM COMpetat?

I. *Regula. Si plures seruum uindicent, ad eundem iudicem sunt mittendi. Quæ regula approbatur l. 8. §. si plures. ff. de liberali causa, his uerbis:* Si plures sibi dominium serui uindicent, dicentes communem: ad eundem iudicem mittendi erunt, & ita senatus censuit. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi singuli in solidum, nõ pro parte seruum uindicent. Quæ exceptio approbatur d. §. si plures, his uerbis:* Cæterùm si unusquisque suum esse in solidum, non in partem dicat, cessat senatusconsultum: nec enim timor est, ne uarie iudicetur, cum unusquisque in solidum dominium sibi uindicet. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi alter totum usumfructum, alter proprietatem serui uindicet. Quæ replicatio approbatur d. l. 8. §. fin. his uerbis:* Sed etsi alter usumfructum totum, alter proprietatem serui uindicet: item, si alter dominium suum, alter pignoratum sibi dicat, idem iudex erit: & parui refert, ab eodem, an ab alio ei pignori datus sit. *Concordat l. 9. in prin. ibi: quod si adhuc. ff. eod. tit. cuius uerba uide suprà capite proximo, quæstione decima tertia, regula tertia, exceptione 3.*

Secunda replicatio est: Nisi alter dominium in solidum, alter pignus in seruo sibi uindicet. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Item si alter dominium suum, &c.

II. *Regula. Etiam in proposita actione actor domicilium rei conuenti sequitur. Quæ regula approbatur l. 3. C. ubi causas status agi oporteat. cuius uerba uide suprà lib. 5. capite 2. quæstione 1. exceptione 15. in prin.*

III. *Regula. In prouincijs apud præsides competit, in urbe apud maximos iudices. Quæ regula approbatur l. ult. in fine. C. d. tit. cuius uerba uide J. lib. prox. cap. 3 quæst. 4. in fine. Plura de proposita quæstione uide suprà cap. prox. quæst. 9.*

IIII. QVANDO COMpetit?

Si pupillo status quæstio moueatur, utrum causa differenda sit in tempus pubertatis nec ne, permittitur causæ cognitione iudicis, l. 27. in prin. ff. de liberali causa, his uerbis: Diui fratres Proculo & Munatio rescripserunt: Cum Romulus, de cuius statu quæritur, pupillaris ætatis sit, a 1 exigête uaria Hedone matre, & consentiente eius tutore ad tempus pubertatis causa differenda sit? Vestræ grauitatis est ex fide personarum, quod utile est pupillo, constituere.

V. QVAMDIV COMpetat?

Etiam post quinquennium competit. Quæ regula approbatur l. ult. C. ubi causas status agi oport. cuius uerba uide J. lib. prox. cap. 2. quæst. 4.

VI. *Adiuncta, & de probationibus in actione proposita*

posita uide ȷ. *cap. prox. quæst.* 11. *&* *quæst.* 12.

VII. EVENTVS.

I. *Regula. Si actor obtinuit, seruum abducere potest, quamuis litis æstimatio ei offeratur. Quæ regula approbatur l.* 36. *ff. de liberali causa, his uerbis:* Dominus qui obtinuit, si uelit seruum suũ abducere: litis æstimationem pro eo accipere non cogetur.

II. *Regula. Si actor non obtinuerit: de calumnia & iniuria, potest à reo conueniri. Quæ regula approbatur l.*31. *C. de liberali causa, his uerbis:* Si tibi seruitutis improbè moueatur quæstio: solennibus ordinatis de calumnia uel iniuria (prout uindictæ uiam elegeris) habita contestatione, posteaquam seruus non esse fueris pronunciatus, aduersus eam sententiam postulare potes: tunc demum etiam de his quæ direpta probaueris restitutionem (cum pro libertate fuerit pronunciatum) petiturus. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi actionis de euictione conseruandæ causa status quæstionem mouerit. Hæc exceptio approbatur l.*26. *ff. de liberali causa, his uerbis:* Qui ex libertate in seruitutem petit, si iudicij de euictione seruandi causa contra libertatem agit: iniuriarum actione non conuenietur.

III. *Regula. Quanta pœna calumniæ actoris succumbentis punienda, definitur l.*39. *§.*1. *ff. de liberali causa, his uerbis:* Qui de ingenuitate cognoscunt, de calumnia eius qui temerè cõtrouersiam mouit, ad modum exilij possunt ferre sententiam. *Plures propositæ quæstionis regulas uide* ȷ. *cap. prox. quæst.* 11.

DE SERVIS FVGITIVIS.

Cap. XII.

Hactenus de iure seruorum in genere actũ est. Nunc de quibusdam seruorum speciebus specialiter agendum primum quidem de seruis fugitiuis, deinde de statuliberis, postremò de colonis.

I *Regula De definitione fugitiui proponitur l.*17. *in prin. ff. de ædilitio edicto, his uerbis:* Quis sit fugitiuus, definit Ofilius. Fugitiuus est, qui extra domini domum fugę causa, quo se à domino celaret, mansit. Cælius autem fugitiuum esse ait eum, qui ea mente discedat, ne ad dominum redeat: tametsi mutato cõsilio ad eum reuertatur. nemo enim tali peccato (inquit) pœnitentia sua nocẽs esse definit. Cassius quoq; scribit fugitiuum esse, qui certo proposito dominum relinquat. *Ait iurisconsultus:* Tametsi mutato consilio ad eum reuertatur, &c. *Hisce uerbis proponitur ac reprobatur prima propositæ definitionis exceptio talis: Nisi ex fugę mutato consilio redierit. Secunda exceptio est: Nisi non ea mente aufugerit. ne redeat. Hæc exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Qui ea mente discẽdit, ne ad dominum redeat. *Cui concordat d. l.*17. *§. item apud, his uerbis:* Apud Viuianum relatum est, fugitiuum ferè ab affectu animi intelligendum esse, non utique à fuga. nam eum qui hostem, aut latronem, incendium, ruinamúe fugeret: quamuis fugisse uerum est; non tamen fugitiuum esse. *Concordat d. l.* 17. *§. idem ait. cuius uerba uide* ȷ. *except.* 8. *repl.* 1. *item concordat d. l.*17. *§. illud enim, his uerbis:* Illud quod plerunq; ab imprudẽtibus dici solet, eũ esse fugitiuũ, qui nocte aliqua sine uolũtate domini mãsisset, nõ est uerũ: sed ab effectu animi cuiusque æstimandũ. *Tertia exceptio est: Nisi seruus à domino in prouinciam missus, putans eum mortuum, seq; ab eo in testamento manumissum non redierit, seq; pro libero gesserit. Hæc exceptio approbatur d. l.* 17. *§. idem Cælius, his uerbis:* Cælius ait, seruum in prouinciam missum à domino, cum eum mortuum esse, & testamento se liberum relictũ audisset, & in eodem officio mansisset, tantumque pro libero se gerere cœpisset: hunc non esse fugitiuum. Nec enim mentiendo se liberum (inquit) fugitiuus esse cœpit, quia sine fugæ consilio id fecit.

Quarta exceptio est: Nisi ad amicum domini deprecaturus, confugit. Hæc exceptio approbatur l. 43. *§.* 1. *ff. de ædilitio edicto, his uerbis:* Qui ad amicum domini deprecaturus confugit, non est fugitiuus: imò etiamsi ea mente sit, ut non impetrato auxilio domum non reuertatur, nondum fugitiuus est: quia nõ solum consilij, sed & facti fugæ nomen est. *Concordat l.* 17. *§. idem ait. ibi: sicuti. ff. eod. tit. cuius uerba uide paulo inferius exceptione* 8. *replic.*

Quinta exceptio est: Nisi persuasu alterius fugit. Hæc exceptio reprobatur d. l. 44. *§. qui persuasu, his uerbis:* Qui persuasu alterius à domino recessit, fugitiuus est: licet id non fuerit facturus citra consilium eius, qui persuasit.

*Sexta exceptio est: Nisi non à domino, sed ab alio seruus fugerit. Hæc exceptio approbatur l.*17. *§. item ne eum quidem. ff. de ædilitio edicto, his uerbis:* Ne eum quidem qui à præceptore, cui in disciplinam traditus erat, fugisset, fugitiuum esse, apud Viuianum relatum est: si fortè ideo fugit, quia immoderatè eo utebatur. Idemq; probat, si ab eo fugerit, cui erat commodatus, si propter eam causam fugerit. Idem probat Viuianus, etsi sæuius cum eo agebatur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non ad dominum, sed aliò fugerit. Quæ replicatio approbatur ibidem, hisce uerbis:* Hoc ita si eos fugisset, & ad dominum uenisset. Cæterùm si non ad dominum uenisset, sine ulla dubitatione fugitiuũ uideri ait. *Concordat l.* 44. *§. si seruus. ff. eod. tit. his uerbis:*

Si seruus meus bona fide tibi seruiens, fugerit, uel sciens se meum esse, uel ignorans: fugitiuus est, nisi animo ad me reuertendi id fecit. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi ad alium confugerit, sperans faciliorem deprecationem. Hæc duplicatio approbatur l. 17. §. idem Viuianus. ff. de ædilitio edicto, his uerbis:* Viuianus ait, Si à magistro puer recessit, & rursus ad matrem peruenit: cum quæreretur num fugitiuus esset: si celandi causa ne ad dominum reuerteretur fugisset, fugitiuum esse. Sin uerò sicut per matrē facilioré deprecationem haberet delicti alicuius, non esse fugitiuum. *Secunda replicatio est: Nisi creditorē, cui pignori fuit obligatus, fugit. Hæc replicatio approbatur d. l. 17. §. pignori, his uerbis:* Pignori datus seruus, debitorem quidem dominū habet, Sed si posteaquam ius suum exercuit, creditor ei se subtraxit: potest fugitiuus uideri. *Septima exceptio est: Nisi uicarius seruum fugitiuum secutus, ignorauerit illum esse fugitiuum. Hæc exceptio approbatur. simul & distinguitur d. l. 17. §. idem ait, his uerbis:* Cælius ait, Si seruus tuus fugiens uicarium suum secum abduxit: si uicarius inuitus aut imprudens secutus est, neque occasionem ad te redeundi nactus prætermiserit, non uideri fugitiuum fuisse: sed si aut olim cum fugeret, intellexit quid ageretur, aut postea cognouit quid acti esset, & redire ad te, cum posset, noluit, contrà esse. Idem putat dicendum de eo, quem plagiarius abduxit. *Octaua exceptio est: Nisi fugæ propositum non habuerit euentum, nec aufugerit. Hæc exceptio approbatur l. 225. ff. de uerb. signif. his uerbis:* Fugitiuus est, non is qui solum fugiendi consilium à domino suscepit, licet id se facturum instauerit: sed qui in ipsum factum fugæ uitium mentis deduxerit. nam & furem, & adulterum, & aleatorem, quanquam aliqua significatione ex animi propositione cuiusque sola quis dicere posset, etiam eum qui nunquam alienam rem inuito domino subtraxerit; qui nunquam alienam matremfamiliās corruperit: si modò eius mentis sit, ut occasione data id commissurus sit, tamen oportet hæc eadem crimina assumpto actu intelligi. Et ideo fugitiuum quoque & erronem, non secundum propositionem solam, sed cum aliquo facto intelligi constat. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi domi latitans, fugæ occasionem expectet. tunc enim etiam ante fugam pro fugitiuo est habendus. Quæ replicatio approbatur l. 17. §. idem ait. ff. de ædilitio ædilitio, his uerbis:* Interrogatus Proculus de eo qui domi latuisset, in hoc scilicet, ut fugæ nactus occasionem, se subtraheret, ait: tametsi fugere non posset uideri, qui domi mansisset, tamen eum fugitiuum fuisse. Sin autem in hoc tantum latuisset, quoad iracūdia domino efferuesceret, fugitiuum non esse: sicuti ne eum quidem, qui cum dominum animaduerteret uerberibus se afficere uelle, præcipuit se ad amicum, quem ad precandum deduceret.

Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi iam fugam incipiens, fuerit comprehensus. Quæ replicatio approbatur d. l. 17. §. itē Cælius, hisce uerbis: Cælius ait, Si seruus cum in fundo esset, exijsset de uilla ea mente ut profugeret, & quis eum priusquam ex fundo tuo exisset, comprehendisset: fugitiuum uideri. animum enim fugitiuum facere. Idem ait: Nec eum qui ad fugam gradum unum alterumue promouit, uel etiam currere cœpit, si dominum sequentem non potest euadere, non esse fugitiuum.

Tertia replicatio uidetur: Nisi ex fugitiua natus sit. Hæc replicatio reprobatur l. 1. §. fugitiui. ff. de fugitiuis. cuius uerba uide infrà reg. prox.

Nona exceptio est: Nisi in eadem domo ab una tantum cella in aliam fugit. hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur d. l. 17 §. apud, his uerbis: Apud Cælium scriptum est: Liberti apud patronum habitantis sic, ut sub una claue tota eius habitatio esset, seruus ea mente, ne rediret ad eum, extra habitationem fugit, & intra ædes patroni tota nocte delituit, uideri esse fugitiuum, Cælius ait. Planè si talem custodiam ea habitatio non habuit, & in ea cella libertus habitauit, cui commune & promiscuum plurium cellarum iter esset: contrà placere debere, Cælius ait, & Labeo probat.

Decima exceptio est: Nisi in asylum seruus confugerit, uel ad statuā Cæsaris, uel eò quò solent uenire qui sese uenales exponunt. Hæc exceptio approbatur d. l. 17. §. apud Labeonem, his uerbis: Apud Labeonem & Cælium quæritur, si quis in asylum cōfugerit, aut eò se cōferat, quò solent uenire, qui sese uenales postulant: an fugitiuus sit? ego puto non esse eum fugitiuum; quia id facit, quod publicè facere licere arbitratur. Ne eum quidem qui ad statuam Cæsaris confugit, fugitiuum arbitror. non enim fugiendi animo hoc facit. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi antè aliò fugiendi consilium habuerit, posteaq; mutato consilio ad asylum uel statuam Cæsaris fugerit. Hæc replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Si tamen antè fugit, & post eò se contulit: non ideo magis fugitiuus esse desijt.

Vndecima exceptio est: Nisi eò se conferat, unde abduci non possit. Hæc exceptio reprobatur d. l. 17. §. item Cælius, his uerbis: Cælius scribit,

scribit, placere quoque fugitiuum esse, qui eò se conferat, unde eum dominus recuperare non possit: multoque magis illum fugitiuum esse, qui eò se cõferat, unde abduci non possit. *Duodecima exceptio est: Nisi ea mente abierit seruus, ut se præcipitaret, uel mortem sibi consciseeret. Hæc exceptio approbatur d. l. 17. §. sed ne eum quidem, his uerbis*: Viuianus ait, ne eum quidem fugitiuũ esse, qui in hoc progressus esset, ut se præcipitaret. Cæterum etiam eum quis fugitiuum diceret, qui domi in altum locum ad se præcipitandum ascendisset: magisque hunc mortem sibi consciscere uoluisse. *Concordat d. l. 17. §. Cælius, hisce uerbis*: Cælius quoque scribit, si seruum emeris, qui se in Tyberim deiecit, si moriendi duntaxat consilio suscepto à domino discessisset, non esse fugitiuum; sed si fugæ prius consilium habuit, deinde mutata uoluntate in Tyberim se deiecit, manere fugitiuum. Eadem probat & de eo qui de ponte se præcipitauit. Hæc omnia uera sunt, quæ Cælius scribit. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi antè fugæ consilium inierit. Quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce*: Sed si fugæ prius consilium habuit, deinde mutata uoluntate in Tyberim se deiecit, manere fugitiuum. *Hæc de definitione fugitiui.*

II. *Regula. Species fugitiui. prima species fugitiui est, erro. Quæ species approbatur l. 1. §. fugitiuum. ff. de fugitiuis, hisce uerbis*: Fugitiuum accipe, & si quis erro sit. *Concordat l. 17. §. erronem. ff. de ædilitio edicto, his uerbis*: Erronem definit Labeo pusillum fugitiuum: & ex diuerso fugitiuum, magnum erronem. Sed propriè erronem sic definimus, qui nunquam fugit, sed frequẽter sine causa uagatur, & temporibus in res nugatorias cõsumptis, serius ad dominum redit.

Secunda species fugitiui uidetur ex fugitiua natus. uerùm species hæc reprobatur l. 1. §. fugitiui. ff. de fugitiuis, hisce uerbis: Fugitiui appellatione ex fugitiua natum non contineri, Labeo libro primo ad edictum scribit.

III. *Regula. Genus fugitiuorũ libertatis cuiusdam species est, fugisse. Quæ regula approbatur l. 17. §. idem rectè. ff. de ædilitio edicto, his uerbis*: Cælius rectè ait, libertatis cuiusdam speciem esse fugisse, hoc est à potestate dominica interim liberatum esse.

IIII. *Regula. De non celandis nec suscipiendis fugitiuis, & de pœna celantium & suscipientium fugitiuos, proponitur l. 1. §. 1. ff. de fugitiuis, hisce uerbis*: Senatus censuit, ne fugitiui admittantur in saltus, neue protegantur à uillicis & procuratoribus possessionum, mulctam statuit. *Concordant ea quæ proposita sunt suprà lib. 4. cap. 6. Sed & duodecim librarum argenti pœnam susceptores fugitiuorum constituitur l. 12. C. de agricolis. cuius uerba uide infrà capite decimoquarto, regula quarta. Planè quod ad mulctam seu pœnam celantis seu suscipientis attinet, eius exceptio prima hæc est: Nisi intra uiginti dies fugitiuũ domino reddiderit, uel magistratus exhibuerit. Hæc exceptio approbatur d. l. 1. §. 1. his uerbis*: His autem qui intra uiginti dies fugitiuos uel dominis reddidissent, uel apud magistratus exhibuissent: ueniam in ante actum dedit. Sed & deinceps eodem senatusconsulto impunitas datur ei qui intra præstituta tẽpora, quàm reperit fugitiuos in agro suo, domino uel magistratibus tradidit. *Plures propositæ regulæ exceptiones uide d. cap. 6.*

V. *Regula. De seruo alieno ad fugam non sollicitando neque auocando proponitur l. 5. C. de seruis fugitiuis, hisce uerbis*: Mancipia diuersis artibus prædita, quæ ad rempublicam pertinent, in iisdem ciuitatibus placet permanere: ita ut si quis tale mancipium sollicitauerit, uel auocandum crediderit: cum seruo altero sollicitatum restituat, duodecim solidorum summa inferenda reipublicæ illius ciuitatis, cuius mancipium abduxerit. Libertis quoque artificibus si sollicitati fuerint, cum eadem forme ciuitati reddendis: ita ut pro fugitiuo seruo, si sollicitudine defensoris non fuerit requisitus & reuocatus; idem defensor duo uicaria mancipia exigatur, nec beneficio principali, nec uenditione in eius persona iam de cætero ualituris. *Plura de hac regula uide alibi de seruo corrupto.*

VI. *Regula. De seruo fugitiuo inquirendo & inuestigando proponitur l. 1. §. hoc autem. ff. de fugitiuis, hisce uerbis*: Hoc senatusconsulto aditũ etiam militi dedit uel pagano ad inuestigandum fugitiuum, in prædia senatorum uel paganorum. Cui rei etiam lex Fauia prospexit, & senatusconsultum Modesto consule factum, ut fugitiuos inquirere uolentibus, literæ ad magistratus dentur: mulcta etiam cẽtum solidorum in magistratus statuta, si literis acceptis inquirentes non adiuuent. Sed & in eum qui quæri apud se prohibuit, eadem pœna statuta est, etiá generali epistola diuorũ Marci & Commodi: quia declaretur, & præsides, & magistratus, & milites stationarios dominum adiuuare debere in inquirendis fugitiuis: & ut inuentos redderent, & ut hi apud quos delitescant puniantur, si crimine cõtingãtur. *Concordat l. 3. ff. eod. tit. his uerbis*: Diuus Pius rescripsit, eũ qui fugitiuũ uult requirere in prædijs alienis, posse adire præsidẽ, literas ei daturũ, & (si re ita

exegerit)

pursuerunt. Duris autem conditionibus in uenditione minimè onerandi sunt: ueluti ne intra certa loca seruiant, neúe unquam manumittantur Concordat l. 45. §. fin. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide s̄. reg. 3. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi alienatione eius conditio fiat deterior. Quæ exceptio cō̄stat ex uerbis d. l. 25. iam propositis. concordat d. l. 45. §. fin. itē l. 51. §. cum per fideicōmissum. ff. fideicō. libert. cuius uerba cum concordantib. plurib. uide suprà cap. 8. except. 17. uide item s. reg. 7. Secunda exceptio uidetur: Nisi sub hac conditione: Si eum hæres non alienauerit, liber esse iussus sit. Hæc exceptio reprobatur l. 30. ff. de statuliberis, hisce uerbis: Si ita liber esse iussus sit: Stichus si eum hæres non alienauerit, liber esto: etiamsi statu liber est, alienari tamen poterit.

VI. Regula. Statu liber usucapi non potest. Quæ regula approbatur, simul & distinguitur per ea quæ habentur s̄. cap. 8. except. 28.

VII. Regula. Hæres, uel alius seruū manumittere rogatus, eius conditionem deteriorem facere non potest. Quæ regula approbatur l. 30. §. penult. ff. de fideicom. libertat. his uerbis: Diuus Marcus rescripsit, fideicommissas libertates neq; ætate, neque conditione, neque mora non præstantium tardiusúe reddentium corrumpi, aut in deteriorem statum perduci. Concordat l. 15. ff. eod. tit. cuius uerba uide suprà capite 10. quæst. 6. reg. 2. item concordat l. 24. §. fin. ibi: sed etsi ex persona. ff. eod. tit. cuius uerba uide suprà d. reg. 2. except. 1. item concordat l. 51. §. cum. ff. eod. tit. cuius uerba uide s̄. cap. 8. except. 27. concordat item l. 25 ff. de statuliberis. cuius uerba uide s̄. reg. 5. item concordat l. 31. ff. eod. tit. his uerbis: Statulibero iura per hæredem non posse fieri duriora, Papinianus ait. Hæc de statuliberis seruanda seruorum specie: sequitur alia species seruorum, scilicet eorum qui prædijs sunt addicti, & similium.

DE AGRICOLIS ET COlonis. Cap. XIIII.

Summa seruitutis diuisio hæc est: quòd seruitus debeatur aut personæ, aut rei, & aut à persona, aut à re. Inde quatuor seruitutis genera constituuntur. Primum genus est, quo persona personæ debet seruitutem: de quo genere hactenus in Libro proposito est dictum. Alterum genus est, quo persona rei seu prædio, uel operi debet seruitutem. de quo in hoc Capite dicetur. Tertiū genus est, quo res personæ seruitutē debet, ut est usufructus, usus, &c. Postremum genus est, quo res rei seruit: ut sunt seruitutes prædiorum. De hisce duobus posterioribus seruitutis generibus in hoc Libro nihil tractabitur, sed infrà in parte secunda. Ad secundum igitur genus seruorum pertinent agricolæ & coloni: qui aut originarij sunt, aut adscripticij. quorum iura in hoc Capite proponentur.

I. Regula. Coloni respectu domini terræ, serui sunt: respectu aliorum, sunt liberi. Quæ regula approbatur l. 2. in prin. C. in quibus causis coloni censiti dominos accusare possunt. cuius uerba uide infrà regula 10. concordat l. unica. ibi: & licet. C. de colonis Thracensibus. cuius uerba uide s̄. lib. 11. cap. 4. quæst. 1. reg. 1. except. 2.

II. Regula. Coloni in fundo suo manebunt, nec trāsibunt ad alios. Quæ regula approbatur l. unica. C. de colonis Palæstinis, hisce uerbis: Cum per alias prouincias quæ subiacent serenitatis nostræ imperio, lex à maioribus constituta, colonos quodam æternitatis iure detineat, ita ut illis non liceat ex his locis, quorum fructu releuantur, abscedere, nec ea deserere quæ semel colenda susceperunt, neque id Palæstinæ prouinciæ possessorib. suffragetur: sancimus, ut etiam per Palæstinam nullus omnino colonorum suo iure uelut uagus ac liber exultet, sed exemplo aliorum, &c. Concordat l. unica. C. de colonis Thracensib. cuius uerba uide d. except. 2. item concordat l. unica. C. de colonis Illyricanis, hisce uerbis: Colonos, inquilinosq; per Illyricum uicinasque regiones abeundi iure, in quo eos originis adgnationisque meritò certum est immorari, licentiam habere non posse censemus. Inseruiant terris non tributario nexu, sed nomine & titulo colonorum: ita ut si abscesserint, & ad alium transierint, reuocati uinculis pœnisque subdantur: maneat quoque in eos pœna, qui alienum & incognitum recipiendum esse duxerint; tam in redhibitione operarum, & damni, quòd locis quę deseruerant, factum est: quàm mulctę, cuius modum in authoritate iudicis collocamus: ita ut etiam dominus fundi, in quo alienus fuisse monstrabitur, pro qualitate peccati, coercitionem subire cogatur: nec sit ignorantiæ locus, cum ad criminis rationem solum illud sufficiat, quòd incognitum sibi tenuerit. Seruum etiam in memoratis regionibus si quis receperit, ignorationis excusatione sublata, quadrupli pœna teneatur: operarum prætere compendijs, damnisque præstitis. In libertis etiam, quos pari usurpatione susceperit, is modus sit, quem circa liberos colonos duximus retinendum. Concordat item l. 22. §. cum autem Anastasiana. C. de agricolis & censitis. cuius uerba uide infrà regula 14. except. 4. item concordat d. l. 22. §. caueant. ibi: nulla nec tunc. cuius uerba uide infrà regula 10. concordat item l. 15. C. de agricolis & censitis. cuius uerba uide suprà lib. 11. capite quinto, quæstione secunda, regula secūda. concordat item Nouel. c. 17. §. sed & eos, his uerbis: Eos qui alienos colonos ad se recipiunt, male oderis, cōpellesq; e uestigiò mala fide su

sceptos

sceptos restituere: ita quidem, ut si prolixo admodum tempore inobedientes permaneant, illorum prædijs omnem depaupera tionem, quæ exinde in prouincia existit, imponas. Quòd si in alijs prouincijs coloni consistere dicantur, publicis literis utere ad illarum prouinciarũ moderatores, ut hi ipsi fugitiui coloni, uel confessi, uel deprehensi dominis restituantur, reducanturq; in prouinciam, cui præsides, & hi qui dicto non obtemperant, uehementius teneantur depauperatorum adiectione. Conueniens enim est, ut qui talibus rebus deditus est, quidquid exinde absurditatis aut detrimẽti aliorũ rebus accedit, id ipse in suis facul tatib. experiatur, quo magis inferiore fortuna factus intelligat, quanti constet alijs iniuriam, & malè facere. Atq; hoc ages, siue ipsi prædia per prouinciam possideant, siue prędiorum ad alios pertinentiũ procu rationẽ gerant. Nam & eos qui ipsi possident, ea tantum tenere oportet, quę lex eis tribuit, & eos qui aliena procurant, his se tantum prępositos putare, quæ per locationẽ sibi aut alio modo legitimo tradita sunt, alienis uerò abstinere: neq; dum alijs procurant, alios offendere, & impium sibi exinde lucrũ adquirere. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc uidetur esse: Nisi colonus sua propria prædia relinquat, & ad aliena trãseat. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Atque hoc ages, siue ipsi prædia per prouincias possideant, siue prædiorũ ad alios pertinentiũ procurationem gerant, &c. *Secunda exceptio est: Nisi dominus plura habens prædia, ex uno in aliud colonos transtulerit. Quæ exceptio approbatur l. 13. §. illud. C. de agricolis & censitis, hisce uerbis*: Illud seruandum est, ut si quando utriusq; fundi idem dominus de possessione referta cultoribus ad eam coloniam, quæ laborabat tenuitate, colonos transtulerit, ij demq; fundi ad diuersorum iura dominorum qualibet sorte transierint: maneat quidem facta translatio, sed ita ut prędij eius dominus, à quo coloni probantur fuisse traducti, translatorum adgnationẽ restituat. *Tertia exceptio uidetur: Nisi dominus prædium alienauerit colonis retentis. Hæc exceptio reprobatur l. 2. C. d. tt. his uerbis*: Si quis prædiũ uendere uoluerit, retinere sibi transferendos ad alia loca colonos priuata pactione non possit. qui enim colonos utiles credunt, aut cum prędijs eos tenere debent, aut profuturos alijs relinquere, si ipsi sibi prædium prodesse desperant. *Quarta exceptio est: Nisi cum alterius prædij colono uel colona matrimonium contraxerit. Hæc exceptio approbatur Nouell. c. 157. cuius uerba uide j. reg. 16. in fine. Iura de regulis proposita uide j. reg. prox.*

III. *Regula. De colonis fugitiuis reuocandis & compellendis ad sua prædia proponitur l. 6. C. de agricolis & censitis, hisce uerbis*: Omnes omnino fugitiuos adscripticios colonos uel inquilinos, sine ullo sexus muneris conditionisq; discrimine, ad antiquos penates, ubi censiti atq; nati educatiq; sunt, prouincijs præsidentes redire compellant. *Concordat l. 8. C. eod. tt. his uerbis*: Omnes profugi in alieno latebras collocantes, cum emolumentis tributarijs, salua tamen moderatione, reuocẽtur: scilicet ut si homines apud quos reperiũtur, alienos esse nouerãt fugitiuos, & profugis in lucrũ suum usi sunt: hoc est, siue excoluerunt agros fructibus dominis profuturos, siue aliqua ab ijsdem sibi iniũcta nouerunt, nec mercedem laboris debitam consecuti sunt: ab illis tributa quę publicis perierunt functionibus, exigantur. Cęterùm si occultato ei profugi, quòd alieni esse ui derentur, quasi sui arbitrij ac liberi apud aliquẽ se collocauerunt, aut excolẽtes terras partem fructuum pro solo debitam dominis præstiterunt, cætera proprio peculio reseruantes, uel quibuscunq; operis impensis mercedem placitam consecuti sunt: ab ipsis profugis quæcunq; debẽtur, exigantur. nam manifestum est, priuatum iam esse contractum. Si qui uerò inter agricolas (ut adsolet) ex quibuscunq; cõmercijs huiusmodi hominibus esse inueniuntur debitores, coram partibus constitutis iudex ab obnoxijs quod debetur, exposcat. *Cõcordat item l. 1. C. de fugitiuis colonis patrimo. his uerbis*: Quicunq; paruuli ex municipibus, uel colonijs patrimonialibus, uel saltuensibus quorum tantum aui ac patres implicati huiusmodi functionib. fuerint, conniuentia militaris officij ad stipendium castrense, uel officia diuersa transierint: ad munera patriæ, uel ad agrorũ cultus conuentis ducibus, tribunis ac præpositis reuocentur, neque his stipendia data prosint. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi coloni sint priuilegiati. Hæc exceptio reprobatur l. 3. C. d. tt. de fugitiuis colonis patri. his uerbis*: Cuiuscunq; adnotationis uel oraculi dudum impetrati, uel postea eliciendi authoritate submota, omnes quos patrimonialium agrorum uinculis fortuna tenet adscriptos, sub quibuslibet gradibus militantes, ad prouinciæ moderatoris iudicium illicò sub idonea intercessione mittentur. *Concordat l. 11. C. de agricolis & censitis, hisce uerbis*: Originarios colonos nullis priuilegijs, nulla dignitate, nulla census authoritate excusari præcipimus: sed amputatis omnibus quæ aliquoties per gratiam sunt elicita, domino uel fundo esse reddendos.

Secunda

Secunda exceptio est: Nisi coloni ueterani sint facti. Hæc exceptio approbatur l. 4. C. de mancip. & colonis patrim. his uerbis: Super patrimonialium refectione fundorũ dudum nostris est legibus constitutum, ut hi qui eos colentes, solum eorum uertant: nunc ad alia se loca dirigentes, nunc ad militiam cõuolantes, ad auitas conditiones & propria iura reuocentur. Cæterùm eos qui castrensibus stipendijs ocia quieta meruerunt, ueterani constituti, nequàquam placet tela in usum uomeris & ligonis conuertere. *Tertia exceptio est: Nisi colonus per triginta annos in libertate fuerit uersatus. Hæc exceptio reprobatur l. 22. in prin. C. de agricolis & censitis. cuius uerba uide ꝭ reg. 5. Concordat l. 21. §. illud quoq; C. eod. tit. cuius uerba uide ꝭ. reg. 14. except. 3.* *Quarta exceptio est: Nisi per triginta annos in colonaria detentus fuerit conditione. Hæc exceptio reprobatur d. l. 22. §. cum autem. cuius uerba uide ꝭ. d. reg. 14. except. 4.* *Quinta exceptio est: Nisi per triginta annos in aliquo collegio uel alio corpore fuerit uersatus. Hæc exceptio approbatur l. 6. C. de fundis rei priuatæ, his uerbis:* Eum qui, &c.

IIII. *Regula. De colonis fugitiuis non suscipiendis nec occultandis proponitur l. 12. C. de agricolis & colonis, hisce uerbis:* Seruos, uel tributarios, uel inquilinos apud dominos suos uolumus remanere. Nam cum metu damni deterritus unusquisque, eum quem incognitum habuit, à se cœperit propulsare, uoluntas fugiendi seruis non erit. Nemo enim dominum suum deserit, sciens nusquam latendi locum sibi esse derelictum: sed aut cognitum sibi unusquisq; ingenuum suscipiat: aut eum, qui se liberum esse simulauerit, a se submouebit, metuens, his quę statuta sunt, obnoxius fieri. Si quis igitur ex memoratis fugitiuis apud quemlibet fuerit repertus: duodecim libras argenti fisco nostro inferat detentator: ipsi autem cuius fuerit, præter eundem fugitiuum alterum etiam eiusdem æstimationis inferre decernimus. *Concordat l. 12. §. fin. C. eod. tit. his uerbis:* Nemini liceat uel adscripticium, uel colonum alienum, scienti prudentique in suum ius suscipere. Sed etsi bona fide eum susceperit, &c. *Concordat l. unica. §. fin. C. de colonis Thracensibus, his uerbis:* Si quis alienum colonum suscipiendum retinendumue crediderit: duas auri libras ei cogatur exoluere, cuius agros transfuga cultor euacuauerit: ita ut eundem cum omni peculio suo & adgnatione restituat. *Concordat item l. unica. §. maneat. C. de colonis Illyricanis. cuius uerba uide ꝭ. reg. 2. in prin. item concordat l. 2. C. de fugitiuis colonis patrim. his uerbis:* Quisquis colonum patrimonialem aut sollicitatione susceperit, aut occultatione celauerit: non solum ipsum restituere, sed etiam libram auri pœnæ nomine inferre cogatur.

V. *Regula. De pœnis fugitiuorum colonorum, proponitur l. 22. in prin. C. de agricolis & colonis, hisce uerbis:* Cum satis inhumanum est terram, quæ ab initio adscripticios habebat, suis quodammodo membris defraudari, & colonos in alijs terris demorantes, dominos terræ maximis damnis afficere: censemus, quemadmodum in curialium conditione nemo ex temporali cursu liberatur, ita nec adscripticiæ conditioni suppositus, ex annalibus curriculis quanticunq; emanauerit, uel quacunque prolixa negociatione aliquis sibi uindicet libertatem: sed remaneat adscripticius, & inhæreat terræ, & si celauerit, uel separare se conatus fuerit: secundum exemplum serui fugitiui sese diutius insidijs furari intelligatur: & sit suppositus unà cum omni sobole sua (et si in alia terra eam fecerit) huiusmodi fortunæ, & capitali illationi: nulla liberatione ei penitus competente. *Alia pœna proponitur l. 8. C. de agricolis & censitis. cuius uerba uide ꝭ. reg. 1.*

VI. *Regula. Coloni ad nullam militiam nec honorem admittuntur. quæ regula approbatur l. 18. C. de agricolis & censitis, hisce uerbis:* Colonos nulla ratione ad ullum quamuis humilioris militiæ locum sinimus admitti: sed nec apparitores magisteriæ potestatis, censibus adscriptos probari concedimus, quia in hac parte & dominorum iuri, & publicæ consulimus honestati. *Concordat l. 4. C. de mancip. et colonis patrimon. cuius uerba uide ꝭ. reg. 1. except. 2. Concordat item l. 1 & l. 3. C. de fugitiuis colonis. quarum uerba uide ꝭ. d. reg. 3. Concordat item l. 1. C. de agricolis & mancip. domi. cuius uerba cum similibus uide ꝭ. lib. 11. cap. 2. pers. 17. reg. 1. & 2.*

VII. *Regula. Ne coloni ad ullum obsequium extra ordinarium deuocentur, præcipitur l. 1. C. ne rusticani ad ullum obsequium deuocentur, his uerbis:* Ne quis ex rusticana plebe, quæ extra muros posita capitationem suam detulerit, & annonam congruam præstat, ad ullum aliud obsequium deuocetur, neque à rationali nostro mularum fiscalium uel equorum ministerium subire cogatur. *Concordat l. 2. C. eod. tit. his uerbis:* Si qui eorum qui prouinciarum rectoribus obsequũtur, quique in diuersis agunt officijs principatus, & quicunque sub quocunque prætextu publici muneris possunt esse terribiles, rustico cuipiam necessitatem obsequij quasi mancipio sui iuris imponant, aut seruum eius uel fortè bouem in usus proprios necessitatemque conuerterint: ablatis omnibus facultatibus, perpetuo subiugentur exilio, & nihilominus rusticanum, qui se in

eiusdem opera sponte propria detulisse de sponderit, par pœnæ seueritudo constringat.

VIII. *Regula. Ne rusticani tempore sationis uel colligendorum fructuum ad extraordinaria onera trahantur, proponitur l. 1. C. de agricolis & censitis, hisce uerbis:* Nunquam sationibus uel colligendis frugibus insistentes agricolæ ad extra ordinaria onera trahantur: cum prouidentiæ sit opportuno tempore his necessitatibus satisfacere. *Concordat l. 1. in prin. ff. de feriis. cuius uerba uide 5. lib. 5. cap. 1. quæstion. 2. in prin.*

IX. *Regula. Vt rustici mercem suam non per se, sed per alios distrahant, præcipitur l. 2. ff. de nundinis. cuius uerba uide 5. lib. 12. cap. 14. reg. 3.*

X. *Regula. De reuerentia quam coloni dominis terræ debent: & ne aduersus illos agant in iudicio, proponitur l. 2. C. in quibus causis coloni censiti dominos accusare non possunt, his uerbis:* Coloni censibus duntaxat adscripti, sicut ab his liberi sunt, quibus eos tributa subiectos non faciunt: ita his quibus annuis functionibus & debito conditionis obnoxij sunt, penè est ut quadam debiti seruitute uideantur adstricti. Quo minus est ferendũ, ut eos audeãt lite pulsare, à quibus ipsos, utpote dominis, unà cũ possessionibus distrahi posse non dubium est. Quam de cætero licentiam submouemus, ne quis audeat domini nomen in iudicio lacessere: & cuius ipsi sunt, eiusdem omnia sua esse cognoscant. Cum enim sępissimè decretum est neq; de peculio suo cuiquam colonorum ignorante domino prædij aut uendere, aut alio modo alienare licere: quemadmodum contra eius personam æquo poterit iure consistere, quem ne propria quidem leges sui iuris habere uoluerint: & adquirendi tantum, non etiam transferendi potestate permissa domino, & adquirere & habere uoluerint? Sed ut in causis ciuilibus huiusmodi hominum generi aduersus dominos uel patronos aditum intercludimus, & uocem negamus (exceptis super exactionibus, in quibus retrò principes facultatem eis super hoc interpellandi præbuerunt) ita in criminum accusatione, quæ publica est, nõ adimitur eis propter suam suorumq; iniuriam experiundi licentia. *Ex his uerbis constat, colonis actionem aduersus dominos terræ denegãdam, quemadmodum denegatur seruo aduersus dominum. constat item prima huius regulæ exceptio hæc: Nisi publica sit accusatio. Hæc enim colono aduersus dominum non est deneganda. Secunda exceptio est: Nisi dominus à colono quis ultra consuetudinem exegerit & extorserit. quæ exceptio approbatur item uerbis iam propositis hisce:* Exceptis superexactionibus, in quibus retro principes facultatem eis super hoc interpellandi præbuerunt. *Concordat l. 1. C. d. tt. his uerbis:* Quisquis colonus plus à domino exigitur, quàm antè consueuerat, & quàm in anterioribus temporibus exactum est: adeat iudicem, eu ius primùm poterit habere præsentiam, & facinus comprobet: ut ille qui conuincitur amplius postulare, quàm accipere consueuerat, hoc facere in posterũ prohibeatur prius reddito, quod superexactione perpetrata noscitur extorsisse. *Concordat l. 22. §. caueant. C. de agricolis & censitis, hisce uerbis:* Caueant possessionum domini, in quibus tales coloni constituti sunt, aliquam innouationem uel uiolentiam eis inferre. Si enim hoc adprobatum fuerit, & per iudicem pronunciatum: ipse prouinciæ moderator, in qua aliquid fuerit tale perpetratum, omnimodo prouideat, & læsionem (si qua subsecuta est) eis resarcire, & sic ueterem consuetudinem in redditibus præstandis eis obseruare. Nulla nec tunc licentia concedenda colonis, fundum ubi commorantur, relinquere. Et hoc tam in ipsis colonis, quàm in sobole eorum qualiscunque sexus uel ætatis sit, sancimus: ut & ipsa semel in fundo nata, permaneat in possessione sub iisdem modis iisdemq́ue conditionibus, sub quibus etiam genitores eius manere in alienis fundis definimus. *Tertia exceptio est: Nisi colonus ob uim sibi à domino factam agat. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Vel uiolentiam, &c.

XI. *Regula. Per colonum possessioni præiudicium non fit. quæ regula approbatur l. 17. C. de agricolis & censitis, hisce uerbis:* Per colonum pręiudicium possessioni inuito uel inscio domino imponi non posse, & iure, & legum authoritate declaratur.

XII. *Regula. Coloni alterius prædij uxores ducere non prohibentur Nouell. c. 157. cuius uerba uide 5. reg. 16. in fine. Sed coloni adscriptitij liberas mulieres in uxores ducere non possunt. quæ regula approbatur l. ult. C. de agricolis & censitis, hisce uerbis:* Si qui adscriptitiæ conditionis constituti mulieres liberas quacunq; mente, aut quacunq; machinatione, siue scientibus siue ignorantibus dominis, sibi uxores coniunxerunt, uel postea cõiunxerint: in sua libertate manere tam eas, quàm prolem quę ex his cognoscitur procreata, sancimus: illo procul dubio obseruãdo, ut si ex libero marito & adscriptitia uxore partus fuerit editus, is maternæ conditionis maculam, & non paternam sequatur libertatem. Sed ne adscriptitij putent sibi impunitum esse tale conamen, quod maximè uerendum est, ne liberarum mulierum nuptijs ab his excogitatis paulatim huiusmodi hominum

conditio

conditio decrescat: sancimus, si quid tale fuerit ab adscripticio perpetratum, habere liberam potestatem dominũ eius, siue per se siue per presidẽ prouincię talem hominẽ moderata corrigere castigatione, & abstrahere à tali muliere. Quod si neglaxerit, sciat in suũ damnũ huiusmodi desidiã reuersuram. *Concordat Nouell. c. 162. §. neq; item. cuius uerba uide ʒ. lib. 24. cap. 3. except. 36.*

XIII. *Regula. Nè publicis operibus deputati extraneis mulieribus iungantur, proponitur l. ult. C. de seruis fugitiuis, hisce uerbis:* Si qui publicorum seruorum fabricis, seu alijs operibus publicis deputati, tanquam propriæ conditionis immemores, domibus se alienis, & priuatarum ancillarum consortijs adiunxerint: tam ipsi, quàm uxores eorum, & liberi confestim conditioni pristinæ, laboriq; restituentur. *Planè coniunctio huiusmodi in colonis admittitur secundum ea quæ habentur ʒ. reg. 16.*

XIIII. *Regula. De liberis colonorum. Hi quoque eiusdem sunt conditionis, cuius & illorum parentes. quæ regula approbatur l. 13. in prin. C. de agricolis & censitis, hisce uerbis:* Definimus ut inter inquilinos colonosue, quorum (quantum ad originem pertinet uindicandam) indiscreta, eademq; penè uidetur esse conditio, licet sit discrimen in nomine suscepti liberi, uel utroq; uel alterutro parente censito, statum paternæ conditionis agnoscant. *Concordat l. 1. C. de fugitiuis colonis patrimo. cuius uerba uide ʒ. reg 3. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi ex libera matre nati sint, patre colono. Hæc exceptio approbatur l. ult. C. de agricolis & censitis. cuius uerba uide ʒ. reg. 12. concordat Nouell. c. 54. in prin. his uerbis:* In quadam nostrarum constitutionum, &c. *Huius replicatio proponitur l. 1. C. de predijs tamiacis, hisce uerbis:* Si liber colonus, uel colona libera, tamiaco uel tamiacę. &c. *Plura de exceptione proposita uide ʒ. reg. prox. Secunda exceptio est: Nisi ex libero patre nati sint, matre serua uel adscripticia. Hæc exceptio reprobatur d. l. ult. Concordat l. 16. C. eod. tt. his uerbis:* Mulier quæ fuisse originaria docebitur, si curiosũque liberi hominis secuta consortium, in urbibus uel in quibuscunq; locis uictura constiterit: eius omnem sobolem secundũ uetera constituta conuenietreuocasi. *Concordat item l. 4. C. de agricolis & mancip. dom. cuius uerba uide ʒ lib. 11. cap. 2. pers. 17. reg. 4. concordat itẽ l. 1. C. de predijs tamiacis. cuius uerba uide ʒ. except. prox. Tertia exceptio uidetur: Nisi filius coloni per triginta annos in libertate fuerit moratus. Hæc exceptio reprobatur l. 22. §. illud quoq; C. de agricolis & censitis, hisce uerbis:* Illud non ineleganter dubitabatur, si coloni filius per triginta annorum curricula, uel forsitan per quadraginta seu ampliora adhuc uiuente patre, & agriculturam peragente, ipse in libera conuersatione morabatur, & dominus terræ, quia per patrem ei satisfiebat, non etiam presentiam eius exigebat: an post obitum patris, uel postquam fortè is inutilis existebat, & ruri non idoneus, possit excusari filius longinqua libertate abutẽdo: & quod per multos annos neq; agrum coluit, neq; aliquid colonarij operis celebrauit: cum non possit dominus incusari propter suam desidiã, cui per patrẽ eius omne quod uoluerat accedebat? In omnibus itaq; huiusmodi speciebus satis acerbum nobis uidetur, domino preiudicari colonorum absentia, qui rure nati, uel postea absentes, per suos uel patres, uel fratres, uel cognatos agriculturam paragebant. cum enim pars quodammodo corporis eius per cognationem in fundo remanebat: non uidetur neq; abesse, neque peregrinari, neq; in libertate morari. Maneat itaq; domino ius inconcussum, & donec eius uel antiquitas uel posteritas uel cognatio in agro remanet; ipse uideatur resedisse. *Quarta exceptio est: Nisi parens per triginta annos colonus fuerit, & ita tandem liber effectus. Hæc exceptio approbatur certo modo l. 23. §. cum autem. C. d. tt. his uerbis:* Cum Anastasiana lex homines qui per triginta annos colonaria detenti sunt conditione, uoluit liberos quidem permanere, non autem habere facultatem terra derelicta in alia loca migrarei & ex hoc quærebatur, si etiam liberi eorum cuiuscunq; sexus, licet non per triginta annos fuerint in fundis uel uicis, deberent colonariæ esse conditionis, aut tantũmodo genitor eorum, qui per triginta annos huiusmodi conditioni illigatus esset? Sancimus, liberos colonorum esse quidẽ in perpetuum secundum præfatam legem liberos, & nulla deteriore conditione prægrauari: & sancimus non habere licentiam relicto suo rure ad aliud migrare, sed semper terræ inhæreant, quam semel colendã patres eorum susceperunt.

XV. *Regula. Itidem de liberis colonorum. Si pater & mater sint diuersæ conditionis, liberi sequuntur conditionem matris, non patris. quæ regula approbatur l. 21. C. de agricolis & censitis, hisce uerbis:* Ne diutius dubitetur, si quis ex adscripticia & seruo, uel adscripticio & ancilla fuisset editus: cuius status sit, uel quę prior fortuna sit, utrum ne adscripticia, an seruilis? Sancimus, ea quidem quæ in anterioribus legibus cauta sunt pro tali progenie, quæ ex mulieribus adscripticijs & uiris liberis progenita sit, in suo statu relinqui, & sic sit adscripticia proles ex tali copulatione procreata. Si quis autem uel ex seruo & adscripticia, uel ex ancilla & adscripticio fuerit editus: matris suę uentrem sequatur, & talis

sit conditionis, qualis & genitrix fuit, siue ancilla, siua adscripticia: quod hactenus in liberia tantum & seruis obsaruabatur. Quę enim differentia inter seruos & adscripticios intelligatur, cum utrūq; in domini sui positus est potestate: & possit seruum cum peculio manumittere, & adscripticiū cum terra dominio suo expellere? *Concordat l. ult. C. cod. tt. cuius uerba uide §. reg. 12. Propositæ regulæ exemplum est, quòd si liberi sint nati ex patre adscripticio & matre libera, non adscripticij, sed liberi sint. quod exemplum propositum est §. reg. prox. excep. 1. Placet hoc casu quamuis ex libera nati, liberi quoq; existant: tamen propter patrem adscripticium coloni esse coguntur: quod exceptionis loco notandum. quæ exceptio approbatur Nouell. c. 62. §. de secūdo, his uerbis:* Ab excellentia tua interroga ti sumus, an post constitutionem nostram, quæ uult ut qui ex libera & adscripticio nascuntur, propter conditionē matris, postea & ipsi liberi sint: arbitrari oportet quòd tametsi adscripticij, quemadmodum olim facti non sint, tamē omnino coloni existāt, propterea quòd alia constitutio nostra colonorum filios non sinat terram talinquere, sed manere colonos iubeat, multoq; id magis esse oportet hoc loco: quandoquidam & inter has prorsus personas adscripticiorum sint prosapię? Nosse autem oportet eos qui legem nostrā considerant, quòd nullo unquam tempore concedamus, ut liberi uantat adscripticium pariat; sed hanc notam atq; signum genito post legem tūc propositam immitti oportet, quod omnibus modis liberos ex libera matre progeni tos condeceat. Si igitur ex libera & adscripticio natus aliquis fuerit, est ille quidē liber, neq; maternam ingenuitatem ulla ratione abijcit. Ostendit tamen constitutio à nobis proposita, quòd tales uelit prædiorū permanere incolas, & agrorum cultores tāquam illic prognatos. hoc enim sibi uult coloni appellatio. Non præbemus itaq; ipsis licentiam ut prædium deserāt, & aliò se recipiant. Quin si omnino aliqui prædio cuipiam deputentur, & ex adscripticia matre nati sint: manifestariū est quòd penitus adscripticij futuri sint. Si ex libera, manebunt quidem liberi, & quæ adquisiuerint, in bonis suis habebunt. neque peculium fiet dominorum: non tamen ex eo prędio egredientur, sed hoc excolent: neq; ipsis erit licentia, ut hoc deserant, alterū obeant alienum: nisi forte propriæ alicuius possessionis domini fiant, quæ satis superq; ipsos ibi occupatos tenere possit. neq; permittat ut alteri præterea fundo colendo operam nauant, inq; illū trāsmigrent. Alioquin sancimus ut omnib. modis in eo prædio maneant liberi quidem constituti, incolatu tamen dat anti.

XVI. *Regula. Itidem de liberis colonorū. Si pater et mater ad diuersa prædia pertineant: liberi ad id prædium pertinent, cuius mater est adscripticia, non cuius pater. quæ regula approbatur l. 2. C. ut nemo ad suum patrocinium, etc. his uerbis:* Si cuiuslibet tributarius iunxerit sibi tributariam uxorem: uel è contrario si cuiuslibet ancilla seruo se iunxerit alieno: tam tributarij quā serui filios matrum sequi conditionem, earumq; mo[…] re genitricū suarum dominis subdiros es[…] se censemus. *Mutatur hæc regula Nouell. c. 156. his uerbis:* Docuerunt nos qui sacrosanctę Apamiensis ecclesię negocia gerunt, quòd aliqui quosdam pertinentes rusticis cum rusticanis mulieribus suis se coniunxerint, ex indeq; procreauerint filios, petierunt; ut & rusticos ipsis assignarent, & horū filios maternum sequentes uterum. Sed qui hæc petunt, hi sanè constitutionem nostrā, quæ nuper prodijt, intelligere nō uidētur, quid ea sibi uelit. Nam si liberi aliqui se adscripticiję coniungant, secundum rationem constitutione comprehensas infantes matrē sequuntur: unde ad libertatē non perueniūt. Si uerò rustici sint, nō amplius constitutioni illi per omnia locus fit: sed quemadmodū nuper decreuimus, & lege cauimus, proles diuiditur in partes. Et siquidem ęqualis sit natorum numerus, in duas partes diuiditur: si inæqualis, aut etiam unus tantum natus sit, tunc quod redundat, uenter habet, propterea quòd & amplius laborauerit: & unus quidem si sit, matrem sequatur. Si uerò tres nati fuerint, duo quidem duçūe matram sequentur, unus autem ad proprietatem paterni dominij peruenturus est: atq; ita semper (ut prædiximus) id quod impar est, habebit uenter. Et secundum hæc Apamienses quoque prolem partiendam esse cognoscunto, ut quod multis retrò temporibus in controuersia fuit positum, intelligant denuò sub nostram redactum sanctionem. *Concordat Nouell. c. 162. §. sed sed neque illa, his uerbis:* Si adscripticia cum adscripticio aliquo ad alterum pertinenta coniugium coeat: quæsitum est de prole, si filij ex ipsis nascantur: utrum eam ad dominum uiri, an ad dominum mulieris pertinere conueniat? Sancimus igitur, si eius generis aliquid incidat, & diuersorum inter se dominorum adscripticij congrediantur, quandoquidem conditionis ratio in controuersia posita non est, cum uenter liber non existat: sunto quidem nati adscripticij, non tamen matri dominoue huius totum dabimus. Sed si quidem unus filius procreetur,

creetur, narer sationi præferror, & quod natum fuerit, esto domini ipsius matris: si uerò sint duo fortè filij, ambo inter ipsos diuiduntor, electione ductis sortibus celebranda. Si impar filiorum numerus sit, id quod redūdat, maternus finus terris cedito. Tut si tres existant, duo quidem sint matris, unus uerò patris. Rursus si quinq;, tres quidē è progenie domini matris, duo uerò patris sint: secundumq; hanc incremēti rationem numerus procedat, ut quod æqualiter potest diuidi, id ex æquo distribuat: quod uerò redundat (quod & gratiosissimum est) hoc attribuat matri. Oportet enim maiore eā studio prosequi, quæ partus doloribus distenta fuit, quæ peperit, quæ nutrijt, quàm eum qui succiduam tantummodo libidini operam accommodans, filij generationē procurauit. *Hisce uidetur contradicere Nouell. his uerbis:* Ex his quæ diuersimodè ad nos relata sunt, didicimus in Mesopotamia & Osdroēna prouincijs quidpiam delinqui nostris planè temporibus indignum. Consuetudinem etenim apud ipsos esse, ut qui ex diuersis originē trahunt prædijs, nuptias inter se contrahant. Inde sanè conari dominos de facto iam contractas nuptias dissoluere, aut procreatos filios à parentibus abstrahere, exindeq; totum illum locum miserè affligi, dū & rusticani uiri & mulieres ex una parte distrahuntur, & proles his adimitur qui in lucem produxerūt, & sola nostra opus esse prouidentia. Sancimus igitur ut prædiorum domini de cætero rusticos suos prout uoluerint cōseruent, neq; quisquam eos qui iam coniuncti sunt, possit secundū consuetudinem prius obtinentē diuellere, aut compellere ut terram ad ipsos pertinentem colant, abstrahereue à parētibus filios prætextu conditionis colonariæ. Sed & si quid fortè huiusmodi iam factū est, corrigi hoc, simul & restitui efficias, siue filios abstrahi contigerit, siue etiam mulieres, nempe uel à parentibus, uel contubernij cōsortibus, eo qui reliquo deinceps tempore huiusmodi aliquid facere præsumpserit, etiā de ipso prædio in periculum uocādo. Quare libera sunto contubernia metu, qui dudum ipsis immittitur, & parentes habento ex hac iussione filios suos, nequeūtib. prædiorum dominis subtilibus contendere rationibus, & uel nuptias contrahentes uel filios abstrahere. Qui enim tale quid facere præsumpserit, etiam de ipso prædio in periculum ueniet, cui eos uindicare rusticos attentat.

XVII. *Regula. De colono uindicando. Dominus terræ colonum à quocunq; possessum, potest uindicare. quæ regula approbatur l. unica. in fine. C. de colonis Palæstinis. cuius uerba uide s. reg. 2. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi actor colonum suum non probauerit. quæ exceptio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius replicatio prima hæc est: Nisi actor bonæ fidei possessor fuerit, & ab eo possessus, is qui colonus dicitur, aufugerit. quæ replicatio approbatur l. 14. C. de agricolis et censitis. cuius uerba uide s. lib. 7. cap. 8. quæst. 7. reg. 2. Secunda replicatio est: Nisi is qui colonus dicitur, colonum se fuerit cōfessus. Hæc exceptio reprobatur l. 22. in prin. C. eod. tit. his uerbis:* Cum scimus nostra iura nolle præiudiciū generare cuiquàm circa conditionē, neq; ex confessionibus, neq; ex scriptura, nisi etiā ex alijs argumentis aliquod accesserit incrementum: sancimus solam cōfessionem uel aliā quamcunq; scripturam ad hoc minimè sufficere, nec adscriptitiam conditionem cuiquam inferre: sed debere huiusmodi scripturæ aliquid aduenire adiutorium, quatenus uel ex publici census adscriptione, uel alijs legitimis modis talis scriptura adiuuetur. Melius etenim est in huiusmodi difficultatibus ex pluribus capitulis conditiones ostendi, & non solis confessionibus neq; scripturis homines fortè liberos ad deteriorem detrahi fortunam. Sin autē est scriptura, & post scripturam confessio seu depositio (sine ui & necessitate tamen) interuenerit (quid enim si cōditionale instrumentum, uel aliam chartulam in qua subscripsit, & intimauit, & inter acta deposuit sese colonum fuisse adscriptitium?) tūc ex utroq; genere obligationis, id est tam scripturæ, quàm confessionis seu depositionis, talem eum esse credendum, qualem & scripsit, & inter acta deposuit. *Hæc de prima exceptione. Plures huiusmodi exceptiones uide s. reg. 2. & regul. 3.*

XVIII. *Regula. De conditione colonaria probanda. Quibus probetur, definitur s. reg. prox. except. 1. repl. 2.*

XIX. *Regula. De deponendis reditibus si colonus in libertatem proclamauerit, proponitur l. 19. C. de agricolis et censitis. cuius uerba uide s. lib. 5. cap. 9. membr. 2. de sequestrat. quæst. 1. except. 1. Hactenus de iure seruorum.*

 DIGE-

DIGESTORVM LIBRI XIX. FINIS.

DIGESTORVM LIBER VICESIMVS.

DE IVRE PATRONATVS ET libertorum.

DE IVRE PATRONATVS & libertorum in genere. Cap. I.

I. DEFINITIO LIBERTORUM.

Efiniuntur libertini *Instit. de libertinis. in prin. hisce uerbis:* Libertini sunt, qui ex iusta seruitute manumissi sunt. *Concordat ijsdem uerbis l. 6. ff. de statu hominum.*

II. DIVISIO LIBERTINORUM.

Diuisio hæc proponitur & reprobatur Instit. d. tit. §. libertinorum, his uerbis: Libertinorum status tripertitus antea fuerat. nam qui manumittebantur, modò maiorem & iustam libertatem consequebantur, & fiebant ciues Romani: modò minorem, & Latini ex lege Iunia Norbana fiebant: modò inferiorem, & fiebant ex lege Aelia Sentia dedititij. Sed quoniam dedititiorum quidem pessima conditio iam ex multis temporibus in desuetudinem abierat, Latinorum uerò nomen non frequentabatur: ideoque nostra pietas omnia augere, & in meliorẽ statum reducere desiderans, duabus constitutionibus hoc emendauit, & in pristinum statum reduxit: quia & à primis urbis Romæ cunabulis una atq; simplex libertas cõpetebat, id est, eadem quam habebat manumissor: nisi quòd libertinus sit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit. Et dedititios quidem per constitutionem nostram expulimus, quam promulgauimus inter nostras decisiones, per quas suggerente nobis Triboniano uiro excelso quæstore nostro, antiqui iuris altercationes placauimus. Latinos autem Iunianos, & omnem quæ circa eos fuerat obseruantiam, alia constitutione per eiusdem quæstoris suggestionem correximus, quæ inter imperiales radiat sanctiones. Et omnes libertos, nullo nec ætatis manumissi, nec domini manumittentis, nec in manumissionis modo discrimine habito (sicut iam antea obseruabatur) ciuitate Romana decorauimus: multis modis additis, per quos possit libertas seruis cum ciuitate Romana, quæ sola est in præsenti, præstari. *Concordat Institut. de successione libertorum. §. sed hæc de ijs libertinis. usque ad finem tituli, his uerbis:* Sed hæc de ijs libertinis hodie dicenda sunt, qui in ciuitatem Romanam peruenerunt: cum nec sint alij liberti, simul & dedititijs & Latinis sublatis: cum Latinorum legitimæ successiones nullæ penitus erant, quia licet ut liberi uitam suam peragebant, attamen ipso ultimo spiritu simul animam atque libertatem amittebant, & quasi seruorum bona eorum iure quodammodo peculij ex lege Iunia Norbana manumissores detinebant. Postea uerò senatusconsulto Largiano cautum fuerat, ut liberi manumissoris non nominatim exhæredati facti extraneis hæredibus eorum in bonis Latinorum præponerentur. Quibus etiam superuenit diui Traiani edictum; quod eundem hominem si inuito, uel, &c. *Ait Imperator:* Duabus constitutionibus. *Harum prima proponitur l. unica. C. de dedititia libertat. toll. his uerbis:* Dedititia conditio nullo modo in posterum nostram rempublicam molestare concedatur, sed sit penitus deleta: quia nec in usu esse reperimus, sed uanum nomen huiusmodi libertatis circumducitur. Nos enim qui ueritatem colimus, ea tantummodo uolumus esse in nostris legibus, quæ re ipsa obtinent. *Altera constitutio proponitur l. unica. C. de Latina libertate tollenda, his uerbis:* Cum dedititij liberti iam sublati sint: quapropter imperfecta Latinorum libertas incertis uestigijs titubata, & quasi per satyram indocta adhuc remanet, ut non inutilis quidem pars eius diminuitur: quod autem ex ipsa rationabile est, hoc in ius perfectum deducitur. Cum enim Latini liberti ad similitudinem antiquæ Latinitatis, quæ in colonias missa est, uidentur esse introducti, ex qua nihil aliud reipublicæ nisi bellum accessit ciuile: satis absurdum est ipsa origine rei sublata, eius imaginem derelinqui. Cum igitur multis modis & penè innumerabilibus Latinorum introducta est conditio, & leges diuersæ, & senatusconsulta introducta sunt, & ex ijs difficultates maximæ emergebant, tam ex lege Iunia, quàm ex Largiano senatusconsulto, nec non ex edicto diui Traiani,

quorum

quorum quidē plenæ fuerant nostrę leges; non autem in rebus eorum fuerat experimentum: studiosissimum nobis uisum est hęc quidem omnia & Latinam libertatem resecare, certos autem modos eligere, ex quibus antea quidem Latina competebat libertas, in præsenti autem Romana defertur conditio: ut his præsenti lege enumeratis, & ciuibus Romanis nascentibus; cæteri omnes modi, per quos Latinorum nomen iti ducebatur, penitus conquiescant, & non Latinos patianr, sed pro nullis habeantur. Quia enim patiatur talem esse libertatem, ex qua ipso tempore mortis in eandem personam simul & libertas & seruitium concurrant; & qui quasi liber moratus est, eripiatur non solum in mortem, sed etiam in seruitutem? *Reliqua huius constitutionis uerba uide suis locis, quos demonstrabit Index in hanc legem infra huic parti secundæ subiectus. Sed & eiusdem constitutionis. §. illo procul. uerba hæc sunt:* Illo proculdubio obseruando, ut si quis siue in testamento, siue uindicta quēdam manumiserit, licet hoc dixerit uel scripserit, quòd uoluerit eum esse Latinum: superuacua adiectio Latinitatis aboleatur, & ita fiat ciuis Romanus, ne modi qui ab antiqua obseruatione in ciuitatem Romanam producebant, per priuatorum uoluntates deminui uideantur. *Item eiusdem constitutionis §. penult. & ult. uerba hæc sunt:* Et ne in posterum aliquod ius Latinæ libertatis nostris legibus incurrat: lex Iunia taceat, Largiano senatusconsulto cessante, sileat edictum diui Traiani, quod ex ea sequebatur: etsi qua alia lex uel senatusconsultum, uel etiam constitutio loquitur de Latinis, ea inefficax (quantum ad eam partem) remanseat: & triplex antea uia libertatis, quæ multiplices introducebat ambages, uno directo tramite discat ambulare. Quòd si aliqua lex uel constitutio libertatis faciat mentionem, non autem Latinitatis: ea pro ciuitate Romana loqui intelligatur. Sed si quidem liberti iam mortui sunt, & bona eorum quasi Latinorum ijs quorum intererat, aggregata sunt, uel adhuc uiuunt: nihil ex hac lege innouetur, sed maneant apud eos iure antiquo firmiter detenta & uindicanda: in futuris autem libertis præsens constitutio locum sibi uindicet.

III. CAVSAE EX QVIBVS ius patronatus adquiritur, & libertini fiunt.

1. Causa est manumissio, etsi seruus alicuius liber sit factus, ut patet ex definitione libertinorum s. proposita. Cui concordat l. 1. C. de ingenuis manumissis, hisce uerbis: Ingenui nascuntur, libertini manumissione tantum constituuntur. Pactum autem nec seruis, nec libertinis ingenuitatem adsignat: nec ijs qui transactioni non consenserunt, quidquam præiudicare potest. *Concordat item l. 3. §. 1. ff. de suis & legitimis hæredibus, his uerbis:* Libertum accipere debemus eum, quem quia ex seruitute ad ciuitatem Romanam perduxit siue sponte, siue necessitate: quoniam rogatus fuit eum manumittere. Nam ad huius legitimam hæreditatem admittitur. *Ex his patet, quòd is qui seruum manumittit, eius patronatum adquirat. cuius prima exceptio uidetur esse talis: Nisi non sponte, sed coactus manumittat. Sed hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Siue sponte siue necessitate, &c. *Planè admittitur exceptio hæc in casibus, de quibus j. except. 5. & sequentibus dicitur. item in casu, quando seruus suis nummis redemptus manumittitur. de quo j. cap. 8. quæstion. 1. exception. 6. Secunda exceptio est: Nisi non seruum, sed ingenuum manumissus sit. Hæc exceptio approbatur l. 2. C. de ingenuis manumissis, hisce uerbis:* Ingenuam natam neque nutrimentorum sumptus, neque seruitutis obsequium faciunt ancillam, neque manumissio libertinam. *Concordat l. 2. C. de uindicta. cuius uerba uide s lib. prox. cap. 6. except. 21. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi liber homo se uendi passus sit, & ita seruus effectus, postea rursus manumissus sit. Hæc replicatio approbatur l. 21. ff. de statu hominum, his uerbis:* Homo liber qui se uendidit, manumissus, non ad suum statum reuertitur, quo se abdicauit, sed efficitur libertinæ conditionis. *Plures propositæ exceptionis replicationes uide j. d. except. 22. Tertia exceptio est: Nisi seruus ob id quòd necem domini detexit, à prætore liber sit pronunciatus. Hæc exceptio approbatur l. 4. in prin. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si necem domini detexerit seruus, prætor statuere solet ut liber sit: & constat eum quasi ex senatusconsulto libertatem consecutum, nullius esse libertum. *Concordat l. 23. in prin. ff. de iure patronatus. cuius uerba uide j. cap. 7. quæst. 5. reg. 1. except. 1. Contradicit l. 5. ff. qui sine manumiss. ad libert. peruen. his uerbis:* Qui ob necem domini detectam præmium libertatis consequitur, orcinus fit libertus. *Contradicit item l. 5. §. quid si necem. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide j. quæst. prox. reg. 6.*

Quarta exceptio est: Nisi seruum ægrotantem dominus domo eiecerit, & ob id seruus liber sit effectus: nam is nullius libertus est. quæ exceptio approbatur l. unica. §. sed scimus. C. de Latina libert. toll. cuius uerba uide suprà libro proxim. capite 4. causa 15.

Quinta exceptio est: Nisi cum ancilla ea uendita, esset, ne prostitueretur; prostituta

stituta sit à uenditore, & ob id libera effecta. Hæc enim nullius fit liberta. quæ exceptio approbatur d. l. unicâ §. similique modo. cuius uerba uide suprà d. cap. 4. causa 16. *Sexta exceptio est: Nisi is qui libertatem seruo debebat, moram libertati præstandæ fecerit, & ob id seruus decreto prætoris liber sit effectus. tunc enim is qui manumittere debuit, ius patronatus in eo non habet. quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ habentur J. quæst. proxim. reg. 2. except. 1. Sed & plures propositæ causæ exceptiones uide J. cap. prox.*

II. *Causa.* *Iuris patronatus est sententia, qua patronus est pronunciatus. quæ causa approbatur l. 14. in fine. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Si iorauero me patronum esse: dicendum est, non esse me (quantum ad successionem) patronum: quia iusiurandum patronum non facit. Aliter atq; si patronum esse pronunciatum sit, tunc enim sententiæ stabitur.

III. *Causa. Si quis iurauerit se patronum esse. Hæc causa approbatur l. 8. §. patronum. ibi: aut si iuraui. ff. de in ius uocando. cuius uerba uide 5. lib. 6. cap. 2. quæst. 4. reg. 6. in prin. Huius exceptio est: quoad successionem. quæ exceptio approbatur uerbis d. l. 14. in fine iam propositis.*

IIII. *Causa.* *Si quis infantem expositum educauerit, uidetur quòd in eo habeat ius patronatus: quæ causa reprobatur l. 3. C. de infantibus expositis. cuius uerba uide 5. lib. proxim. cap. 2. causa 13. Hæc de causis iuris patronatus adquirendi. De causis uerò huius iuris amittendi dicetur J. cap. prox.*

IIII. QVIBVS IVS PAtronatus competat?

I. Regula. *Si filiusfamiliâs seruum manumiserit: patris, non filij fit libertus. quæ regula approbatur l. 30. §. 1. ff. qui & à quibus manumiss. his uerbis:* Si filius meus uoluntate mea manumiserit: an ut ingratum accusandi ius habeam, dubitari poterit, idcirco quia non manumisi? Sed pro eo habendus sum, ac si manumisissem. *Concordat l. 13 ff. de iure patronatus. cuius uerba cum concordantibus uide 5. lib. proxim. cap. 5. except. 3. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi filiusfamiliâs miles seruum castrensis peculij manumiserit. quæ exceptio approbatur l. 8. in prin. ff. de iure patronatus, hisce uerbis:* Seruum à filiofamiliâs milite manumissum, diuus Hadrianus rescripsit, militem libertum suum facere, non patris. *Concordat l. 3. §. si quis filius. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si quis filiusfamiliâs seruum de castrensi peculio manumiserit: ex constitutione diui Hadriani patronus est, admittique poterit ad contra tabulas bonorum possessionem, ut patronus. *Concordat item l. 22. ff. eod. tit. his uerbis:* Si filius familiâs miles manumittat: secundum Iuliani quidem sententiam, quam libro XXV. Digestorum probat, patris libertum feciet. Sed quamdiu (inquit) uiuit, præfertur filius in bona eius patri. Sed diuus Hadrianus Flauio Apro rescripsit, suum libertum eum facere, non patris. *Concordat item l. 3. §. habent autem. ff. de adsignandis libertis. cuius uerba uide J. reg. 12. except. 7. Item concordat l. 3. §. miles. ff. de suis legitimis heredibus, his uerbis:* Miles manumittendo seruum peculiarem, suum feciet libertum, & ad legitimam hæreditatem eius admittetur. *Concordat uerò l. 30. §. sed si castrensem. ff. qui & à quibus, his uerbis:* Si castrensem seruum filius meus manumittet: proculdubio hoc ius non habebo, quia non ipse manumisi. Ipse planè filius poterit accusare. *Concordat item l. 6. ff. de castrensi peculio. cuius uerba uide 5. lib. 16. cap. 3. quæst. 1. except. 1. item concordat l. 23. ff. eod. tit. cuius uerba uide 5. d. quæst. 1. except. 2. replic. 3. Hæc de prima exceptione. Secunda exceptio est: Nisi pater et qui seruum peculiarem manumisit, peculium in testamento prælegauerit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 7. ff. de manumissio. his uerbis:* Duo filij familiâs peculiares seruos separatim uterque habebant. Ex his alter seruum suum peculiarem uiuo patre manumiserat, pater utrique testamento peculium prælegauerat: quærebatur, seruus iste utrum amborum, an eius à quo manumissus fuerat, libertus esset? Alfenus respondit, si prius testamentum pater fecisset, quàm filius eum liberum esse iussisset: unius esse libertum, ideo quòd eum in peculio quoque legasse uideretur. Sed si postea testamentum pater fecisset, non uideri eam mentem eius fuisse, ut eum qui manumissus fuisset, legaret: eumque seruum, quoniam prælegatus non esset, mortuo patre amborum seruum fuisse.

II. Regula. *Si socius seruum communem manumiserit, solius manumittentis fit libertus, non etiam alterius socij. quæ regula approbatur l. 1. §. iura autem. C. de communi seruo manumisso. cuius uerba uide 5. lib. proxim. cap. 6. except. 11. replic. 19. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi uno ex socijs manumittere uolente, alter quoque socius manumittere sit paratus. quæ exceptio approbatur d. l. 1. §. penultim. cuius uerba uide d. replicat. 17.* *Secunda exceptio est: Nisi cum unus ex socijs seruo communi libertatem reliquisset, ita: si eum socius manumiserit, liber esto: socius eum manumiserit. tunc enim communis fit libertus. quæ exceptio approbatur l. 48. ff. de manumissis testamen. his uerbis:* Si socius testamento libertatem ita dederit: Pamphilus, si eum socius manumiserit, liber esto. Seruius respondit, socio manumittente, communem fieri libertum familiæ atque manumissoris. neq; enim nouum aut incognitum est, uerio iure communi mancipio libertatem contingere.

III. Regula. Si maritus seruum dotalem manumisit: mariti, non uxoris fit libertas. quæ regula approbatur l. 3. §. 1. ff de suis hæredibus, his uerbis: Si dotalem quis seruum manumisit: ipse patronus habebitur, & ad legitimam hæreditatem admittetur. *Plane hoc casu maritus dotis iudicio ea quæ occasione libertatis à liberto accepit, restituere tenetur. de quo uide s. lib. 15. cap. 6. except. 25. repl. 1.*

IIII. Regula. Si alieni libertatum conseruandarum causa bona addicantur: ij quibus directa libertas relicta est, testatoris: quibus fideicommissaria, eius cui bona addicta sunt, fiunt liberti. quæ regula approbatur l. 4. §. hi qui ad libertatem. ff. de fideicommiss. libertat. cuius uerba cum concordantibus uide s. lib. proxim. cap. 8. except. 7. replicat. 6. in fine. effectu 2.

V. Regula. Si cum ancillæ libertas in testamento esset relicta, ea antequam adiretur hæreditas, peperit: siquidem hæres ob id tardius adierit, ut id quod natum est lucraretur, partus manumittendus est, non quidem ab hærede, sed à matre, cuius fiet libertus. Quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt suprà lib. proxim. cap. 1. causa 1. except. 22. replic. 1. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi mater aut nolit partum manumittere, aut antequam manumittat, decesserit. Quæ exceptio approbatur l. 54. ff. de fideicommiss. libertat. his uerbis: Si mater, postquam filium accepit, uel qui in eius locum successit, præstare libertatem nolint: compellendi sunt. Amplius si mater aut nollet sibi filium tradi, aut in rerum natura esse desijsset: non ab re est dicere, nihilominus ita natis ab hærede libertatem præstari.

VI. Regula. Si seruus quòd necem domini detexit, factus sit liber: eius erit libertus, quem prætor demonstrauit: quòd si prætor neminem demonstrauit, eius fiet libertus, cuius fuisset seruus, si liber effectus non esset. Hæc regula approbatur l. 3. §. quid si necem. ff. de suis hæredibus, his uerbis: Quid si necem domini detexit, & ex senatusconsulto libertatem meruit? siquidem adsignauit prætor cuius libertus sit sine dubio eius erit, & ei legitima hæreditas deferetur. Quòd si non adsignauit: efficietur quidem ciuis Romanus, sed eius erit libertus, cuius proxime fuit seruus, & ad legitimam hæreditatem ipse admittetur: nisi sicubi quasi indigno deneganda fuerit hæreditas. *Contradicit l. 4. in prin. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide s. quæst. proxim. causa 1. exceptione 3.*

VII. Regula. Si directa libertas in testamento sit relicta: ipsius testatoris, eiusq; hæredum efficitur libertus. quæ regula approbatur l. 10. C. de testamen. manumiss. his uerbis: Directis uerbis iure data libertate, non solum impositione pilei, sed & adita hæreditate (si nulla iuris impediat constitutio) liberti constituuntur orcini. *Concordat l. 4. §. hi qui ad libertat. ff. de fideicommiss. libertat. cuius uerba uide suprà lib. proxim. cap. 8. except. 7. replicat. 6. in fine, effectu 2. Concordat Institut. de singulis rebus per fideicommiss. relictis. §. qui autem. cuius uerba uide j. reg. proxim. Declaratur regula proposita Institut. d. tit. §. penultimo, his uerbis:* Directa autem libertas tunc dari uidetur, cum non ab alio manumitti seruum rogat, sed uelut ex suo testamento libertatem ei competere uult.

Eius autem exceptio uidetur esse talis: Nisi seruo directa libertate sub conditione relicta, hæres eum ante existentem conditionem manumiserit. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. sed etsi sub. C. de Latina libertate toll. cuius uerba uide suprà lib. proxim. cap. 6. except. 16. Directæ autem libertatis relictæ exemplum proponitur l. 49. ff. de manumiss. testamen. cuius uerba uide suprà lib. proxim. cap. 7. exceptione 45. specie 3.

VIII. Regula. Si fideicommissaria libertas in testamento relicta sit: eius efficitur libertus, cuius fideicommissum est ut seruus manumitteretur. quæ regula approbatur l. 7. C. de fideicommiss. libertat. his uerbis: Hi quibus per fideicommissum libertas supremis iudicijs relinquitur: eorum liberti efficiuntur, à quibus manumittuntur. *Concordat l. 29. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide j. cap. 6. quæst. 2. exceptione 2. Item concordat Institut. de singulis rebus per fideicommiss. relictis. §. qui autem. his uerbis:* Qui ex fideicommissi causa manumittitur, non testatoris fit libertus, etiam si testatoris seruus fit: sed eius qui manumittit. At is qui directò ex testamento liber esse iubetur, ipsius testatoris libertus fit; qui etiam orcinus appellatur. *Concordat item l. 13. in prin. ff. de fideicommiss. libertat. cuius uerba uide infrà cap. 6. quæst. 2. exceptione 2. replicat. 1. Propositæ regulæ exceptio hæc est: Nisi is qui rogatus est, seruum non manumiserit, sed prætoris decreto uel alio modo liber sit factus. Hæc exceptio approbatur l. 26. §. subuentum. ff. de fideicommiss. libertat. his uerbis:* Subuentum libertatibus est senatusconsulto, quod factum est temporibus diui Traiani sub Rubrio Gallo & Cælio Hispone consulibus, in hæc uerba: Si hi à quibus libertatem præstari oporteret, euocati à Prætore adesse noluissent, si causa cognita prætor pronunciasset, libertatem his deberi: eodem iure statum seruari, ac si directò manumissi essent. *Concordat l. 5. ff. eod. tit. cuius uerba uide infrà replicat. 10.*

Item

Item concordat l.15.ff. de manumiß. testamen his uerbis: Stichum Sempronio do lego. Si Sempronius Stichum intra annum non manumiserit, idem Srichus liber esto: quæsitum est, quid iuris sit? Iulianus respõdit, hoc modo libertate data: Si Sempronius non manumiserit, Stichus liber esto: Sempronium nisi manumiserit, nihil iuris in Stichum habiturum, sed liberum eum futurum. *Concordat item l.49.ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Si is cui seruus legatus est rogatus manumittere latitet: orcinum fieri libertũ Africanus respondit. Idem fote etsi non legatarij, sed hæredis fideicommissum sit. Sed si non omnium, sed quorundam hæredum fideicommissum esset: ita æquè dicendum erit orcinum fieri. In eos autem qui latitauerint cohæredibus à quibus redimendæ partes essent, utilem actionam eo nomine dari debere, uel etiam familiæ erciscundæ iudicio rectè eos actucos. *Concordat item l.11.C. de fideicom. libert. his uerbis:* Ancillam siue seruum, cum fideicommissaria libertas ei relicta sit: sancimus, si mora libertati à debitore facta fuerit, sententiis præsidis eripi in libertaté, & nullo facto aut uoluntate ab hærede expectanda: sed talem habere eos libertatem, quasi ab ipso tastatore directis uerbis fuerint libertatem consecuti: cum satis impium atq; absurdum sit, hæredes testatoris differre uoluntates, maximè cum ad libertatem respiciunt. *Planè propositæ exceptionis plures sunt replicationes, quarum prima hæc est: Nisi libertas seruo non debeatur. Hæc exceptio approbatur l.26.§. hoc senatusconsultum ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Hoc senatusconsultum ad eos pertinet, quibus ex causa fideicommissi libertas debetur. Proinde si libertas non debeatur, obreptum tamen prętori sit de libertate, pronunciatumque: ex hoc senatusconsulto libertas non competit. Et ita Imperator noster cum patre suo rescripsit. *Secunda replicatio est: Nisi conditio libertatis nondum extiterit uel defecerit. Hæc replicatio ipso quidem iure subsistit, ratione tamen dictæ replicationis: uerùm eius duplicatio hæc est, Nisi per rogatum fiet, quo minus conditio existat. quæ duplicatio approbatur l.33.§.1.ff. eod. tit. his uerbis:* Erit Rubriano senatusconsulto locus, etiamsi sub conditione libertas data sit: si modò per ipsum seruum non fiet, quo minus conditioni pareat. Nec refert in dando, an in faciendo, an in aliquo casu conditio consistat. Imò etiam amittit libertum hæres, si conditioni impedimentum fecerit, etsi filius defuncti sit quamuis alio iure habiturus sit libertum. nonnullam enim & hic pœnam patitur. nam etsi in seruitutem petierit, aut capitis accusauerit, perdit bonorum possessionem contra tabulas. *Concordat l.47.§. si Sticho. ff. eod. tit. his uerbis:* Si Sticho libertas per fideicommissum data fuit sub conditione: Si rationes reddidisset, & is absente hæreda paratus sit reliqua soluere: prætoris officio continetur ut uirum bonũ eligat, cuius arbitrio rationes computentur, & pecuniam quæ ex computatione colligitur, daponat: atque ita pronunciet libertatem ei ex causa fideicommissi deberi. Hoc autem fieri conueniet, si hęres ex iusta causa aberit: nam si latitauerit, satis erit liquere, &c. *Tertia replicatio est: Nisi rogatus sit filius testatoris. hoc enim casu ius patronatus nanciscitur, non tamen tanquam manumissor, sed tanquam manumissoris filius. quæ replicatio constat ex uerbis d.l.33.§.1. iam propositis hisce:* Etsi filius defuncti sit: quamuis alio iure habiturus sit libertum. *De hoc alio iure dicetur ⅃. reg. 11. & reg. 12.*

Quarta replicatio est: Nisi libertas non sit petita, neq; a prætore decreta. tunc enim quamuis rogatus latitet, non tamen ipso iure seruus fit liber; & ob id nec perdit libertum rogatus. quæ replicatio approbatur l.11.C. de fideicommiß. libertat. cuius uerba uide ⅃. lib. proxim. cap. 8. except. 29. Quinta replicatio est: Nisi rogatus à prætore non sit euocatus: Hæc replicatio approbatur l.26.§. euocari. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis: Euocari autem à prætore oportet eos, qui fideicommissariam libertatem debent. Cæterùm nisi fuerint euocari, cessat Rubrianum senatusconsultum. Proinde denunciationibus & edictis, literisq; euocandi sunt. *Sexta replicatio est: Nisi non hæres, sed alius rogatus latitet. Hæc replicatio reprobatur d.l.26.§. penultim. his uerbis:* Hoc senatusconsultum ad omnes pertinet latitantes, quos fideicommissariam libertatem præstare oportet. Deinde siue hæres rogatur, siue quis alius, senatusconsulto locus est. Omnes enim omnino qui debent fideicommissariam libertatem præstare, in ea causa sunt, ut ad senatusconsultum pertineant. *Concordat l.51.§. abesse. ff. eod. tit. cuius uerba uide ⅃. replic. 12. Septima replicatio est: Nisi absens rogatus sit priuilegiatus. Hæc replicatio reprobatur l.16.§. fin. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Nihil facit ad interpellandam iurisdictionem eius qui de fideicommissa libertate cognoscit, priuilegium cuiusq; uel ciuitatis, uel corporis, uel officij in quo quisq; est, uel conditio personarum. *Octaua replicatio est: Nisi rogato non sit competens iudex is, qui libertatem seruo decreuit. Et hæc replicatio reprobatur l.51.§. sed Articuleiano. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Articuleiano senatusconsulto cauetur, ut in prouincijs præsides prouinciæ cognoscant, licet hæres non sit eius prouinciæ. *Planè hoc casu cognoscere quidem licet præsidi, & pronunciare ser-*

refer-

re seruo libertatem competere: sed ob hoc rogatus non perdit libertum. quod approbatur l. 28. §. fin. ibi: proinde. ff. eod. tt. cuius uerba uide j. replic. 11. *Nona replicatio est: Nisi rogatus non latitet. Hæc replicatio reprobatur. l. 28. §. 1. ff. d. tt. his uerbis:* Hæc autem uerba, Adesse noluissent, non utiq; exigūt, ut latitet is qui libertatem præstare debebit. nam etsi nō latitet, contemnat autem uenire: senatusconsultum locum habebit. Idē obseruatur, etsi plures hæredes constituti fideicommissariam libertatem præstare rogati, non iusta ex causa abesse pronunciati fuerint. *Decima replicatio est: Nisi rogatus præsens sit. Hæc replicatio approbatur d. l. 28. §. eorum, his uerbis:* Eorum qui iusta ex causa absunt, & eorum qui præsentes fideicommissæ libertati moram non faciunt: perinde libertus erit, atque si soli qui rogati essent, ad iustam libertatem perduxissent. *Concordat l. 1. ff. eod. tt. his uerbis:* Si quidam ex his qui fideicommissam libertatem debeant, præsentes sint, alij ex iusta causa absint, alij latitent: perinde is cui fideicōmissaria libertas relicta est, liber erit, atq; si soli qui adessent, & qui iusta ex causa abessent, rogati essent. Pars ergo latitans his proficit. *Concordat l. 26. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Si hæres quidem latitet, legatarius autem uel fideicommissarius, qui rogatus sit libertatē præstare, præsens sit: senatusconsultum deficit, & nihilominus impeditur libertas: proponamus enim legatarium nondum dominium serui nactum esse. Itaq; hoc casu princeps adeundus est, ut & in hoc casu libertati prospiciatur. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi præsens manumittere nolit. Hæc duplicatio approbatur l. 51. §. siue. ff. d. tt. his uerbis:* Siue ex iusta causa abest, siue latitat, siue præsens non uult manumittere: pro absente eum haberi diuus Pius rescripsit. *Secunda duplicatio uidetur esse: Nisi cum plures manumittere essent rogati, quibusdam præsentibus quidam ex ijs absint. Hæc duplicatio reprobatur, quoad præsentes: approbatur, quoad absentes, uerbis paulo superius ead. repl. in prin. propositis. Tertia duplicatio est: Nisi uendito seruo à rogato, rogatus quidem præsens sit, emptor autem absit. Hæc duplicatio approbatur l. 18. in prin. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Si eum seruum, cui erat fideicōmissa libertas relicta, distraxit is qui erat rogatus, & emptor quidem latitet, is autem qui rogatus erat, præsens sit: an Rubriano senatusconsulto locus sit? Et ait Marcellus, Rubrianum locum habere: quia abest, quem manumittere oportet. *Concordant ea quæ proposita sunt s. lib. proxim. cap. 10. quæst. 6. reg. 2. Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi seruus à rogato potius quàm ab emptore uelit manumitti. quæ duplicatio approbatur l. 10. §. is cui. ff. eod. tt. his uerbis:* Is cui libertas, &c. *Vndecima replicatio est: Nisi absens per procuratorem defendatur. Hæc replicatio approbatur l. 36. §. penult. ff. de fideicommiss. libertat. his uerbis:* Si per procuratorē quis defendatur, semper iusta ex causa abesse dicitur, nec libertus ei eripitur. *Duodecima replicatio est: Nisi rogatus ex iusta causa absit. Hæc replicatio approbatur d. l. 36. §. quid ergo, his uerbis:* Dasumaiano senatusconsulto cautum est de his qui iusta ex causa abessent, ut nec libertas impediatur, nec libertus eripiatur his qui fraude careant. *Concordat item d. l. 36. in prin. cuius uerba uide j. replic. proxim. Concordat. l. 51. §. senatusconsulto. ff. eod. tt. his uerbis:* Senatusconsulto Dasumaiano cautum est, ut si ex iusta causa absit qui fideicommissariam libertatem debet, & hoc pronunciatum fuerit: perinde libertas competat, atq; si (ut oportet) ex causa fideicommissi manumissus esset. Abesse autem is intelligitur, qui à tribunali abest. Et quia de hæredibus tantum cautū erat: adiectum est eodem senatusconsulto, ut quicūq; fideicommissariam libertatem debeat, & ex quocunq; casu pronunciatum fuerit, eum eosue abesse: perinde habeatur, atq; si (ut oportet) ex fideicommissi causa manumissus esset. *Declaratur replicatio proposita l. 28. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Ex iusta causa abesse eos demum dicendum est, qui non habeant iniustam causam absentiæ: cū sufficiat quòd non in fraudem libertatis absint, quo magis uideantur ex iusta causa abesse. Cæterùm non est necesse ut reipublic. causa absint. Proinde si alibi domicilium quis habeat, alibi petatur fideicommissaria libertas: dicendum est, non esse necesse uocari eum qui fideicommissariam libertatem debere dicitur: quia etiam absente eo (si constiterit libertatem deberi) pronunciari potest iusta de causa eum abesse, nec libertum perdit. nanque eos qui apud ædes suas & domicilium suum sunt, nemo dubitabit ex iusta causa abesse. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi quoad libertatem præstandam. nā nihilominus liber pronunciari potest seruus, siue rogatus ex iniusta, siue ex iusta causa absit, quamuis ius patronatus posteriore casu non amittat. quæ duplicatio ex iam dictis constat. Sed & approbatur l. 29. ff. eod. tt. his uerbis:* Si quis posteaquam in ea causa esse cœperit, ut ex fideicommisso manumitti deberet, alienatus sit: is quidem cuius interim seruus erit, manumittere cogetur: sed hic non distinguitur, iusta, an non iusta ex causa absit. omnimodo enim libertas ei seruatur. *Secunda duplicatio est: Nisi rogato, qui ex iusta causa aberat, mortuo, heres eius ex iniusta causa absit. Hæc duplicatio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius triplicatio hæc est: Nisi pronunciatū sit rogatū ex iusta causa abesse quæ triplicatio*

catio approbatur l. 10. in prin. ff. de fideicom. libertat. his uerbis: Cum quasi absente quodam decretum esset interpositũ, iusta ex causa eum abesse, is autẽ mortuus esset: Imperator noster rescripsit in hæredis personam transferendum decretum: eoq; loco ius eius esse, quasi hunc ipsum ex eadem causa pronunciasset abesse. *Decimatertia replicatio est: Nisi rogatus infans sit, uel pupillus. Hæc replicatio approbatur l. 16. in prin. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Neq; infantes, neq; furiosi, neq; ab hostibus capti, neq; hi etiam quos religio, aut honestior causa, uel calamitas aliqua, uel maior res familiaris, aut capitis famæue periculum, aut similis causa moretur, Rubriano senatusconsulto continentur: ac ne pupilli quidem qui tutores non habent, aut eos habent, quos earum causa quæq; detinet. Sed nec si hi data opera sui potestatem non faciunt, puto pupillis libertos eripi: quia & iniquum est facto tutoris, qui forsitan soluendo non sit, pupillum damno affici: & senatusconsulto nõ continetur alius, quàm qui ex causa fideicõmissi debet præstare libertatem. Quid ergo est? Dasumaiano senatuscõsulto subuenitur his: quo cautũ est de his q̃ iusta ex causa abessent, ut nec libertas impediatur, nec libertus eripiatur his, qui fraude careant. *Cõcordat l. 30. §. 1. ff. eod. tt. his uerbis:* Si infans sit inter eos qui manumittere debent, senatus censuit cum uoius ętas impedierit, ut liberi liberæq; sint hi, quibus libertates ex causa fideicommissi pręstari oportet. Hoc idem erit dicendum, etsi solus sit hæres institutus, qui fari non potest. Si uerò pupillus tutorẽ habeat, isq; nolit ad libertatem præstandam author adesse: adeò nõ debet impedimento esse neque pupillo, ut libertas non habeat. neque libertati: ut diui fratres rescripserint, ex causa fideicommissi libertatem præstari debere seruo, perinde atq; si ab ipso pupillo tutore autore manumissus esset. Quicunq; igitur casus inciderit, quo is qui fari non potest, fideicõmissariæ libertati subiectus est: accommodabimus mentem senatusconsulti, quæ etiam ad hæredem infantem rogatum trahenda est. *Decimaquarta replicatio est: Nisi rogatus furiosus sit. Hæc replicatio approbatur uerbis d. l. 16. in prin. iam propositis hisce:* Neq; infantes neq; furiosi, &c. *Concordat l. 30. §. in furiosi. ff. eod. tt. his uerbis:* In furiosi persona diuus Pius rescripsit, fideicommissariam libertatem non impediri sub conditione scripti hæredis, quem compotem mentis nõ esse affirmatur. Igitur si constiterit ei rectè datã per fideicommissum libertatem: decretum interponetur, quod idipsum complectatur. *Decimaquinta replicatio est: Nisi rogatus mutus uel surdus sit. Hæc replicatio approbatur d. §. in furiosi. in fine, his uerbis:* Ad exemplum infantis & muto & surdo subuenietur. *Decimasexta replicatio est: Nisi pluribus rogatis quidam ex ijs sint infantes, uel præsentes, uel iusta ex causa absint, uel alia ex causa defendantur. Hæc replicatio quoad eos qui cõtumaciter absunt, reprobatur l. 30. §. adeundus. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Adeundus est autem etiam ex hac causa prætor: præsertim cum rescripto diui Pij effectum sit, ut si quidam ex rogatis præsentes sint, alij latitent, alij ex causa absint: intercedente infantis p̃sona nõ omniũ libertus efficiatur, sed tantũ infantis & eorũ qui ex iusta causa absunt, uel etiã pręsentiũ. *Ait Iurisconsultus:* Adeundus est autem etiam ex hac causa prætor. *Scilicet si infans sit inter eos qui manumittere debent, nihilominus cæteri rogati euocati, uenire ad prætorem debent, alioquin perdunt libertum. Nam de eo casu, quo infans est inter rogatos, loquitur, ut patet ex §. 1. d. l. 10. cuius uerba uide s̃. repl. 13. Concordant ea quæ proposita sunt s̃. repl. 10. in prin. Concordat item l. 22. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Cum is qui fideicommissariam libertatem præstare debet, iusta ex causa abest, aut latitat, aut quidam præsentes sunt, alij ex iusta causa absunt, nonnulli fraudandi fideicommissi causa copiam sui non faciunt: aut ei qui libertatem debet, hęres non extitit, aut si suus hęres hęreditate se abstinuit: prætor pronunciare debet, ex testamento Lucij Titij fideicommissariam libertatem competere: idq; senatusconsulto demonstratũ est: quo senatusconsulto comprehensum est, ne dubium & obscurum esset, cuius libertus fieret, &c. *Decimaseptima replicatio est: Nisi cum legatarius rogatus esset seruum manumittere, cum ab hærede nondum acceperit. Hæc replicatio approbatur l. 26. §. fin ff. de fideicom. libert. cuius uerba uide s̃. repl. 10. Concordat l. ult. C eod. tt. cuius uerba uide suprà lib. 8. cap. 3. exc. 12. Decimaoctaua replicatio est: Nisi rogatus sine hærede decesserit. Hæc replicatio reprobatur, ita ut seruus fiat libertus orcinus, non rogati, l. 30. §. sed etsi. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Si quis sino hærede uel alio successore decesserit, qui fideicommissariam libertatem præstare debebat: adito prætore libertatem pręstandam esse censuit senatus. Sed etsi suus hæres se abstinuerit, libertati fideicommissariæ per senatusconsultũ subuentum est: tametsi non est sine hęrede, qui suum hęredem habet, licet abstinentem se. Idem dicendũ est, etsi minor uigintiquinque annis adierit hæreditatem eius qui libertatem fideicommissariam debebat, & in integrum sit restitutus abstinendi causa. Quærendum est autem, cuius iste libertus sit. Ex constitutione enim fauore libertas perinde competit, atq; si ex testamento libertatem

bertatem consecutus esset. Erit igitur libertus orcinus, non eius qui fideicommissariam libertatem debebat. *Concordat item l. 5. in fine. ff. eod. tit. his uerbis:* Etsi sine successore hæres decesserit, conseruandam esse libertatem Senatus Hadriani temporibus censuit. *Planè admittitur replicatio proposita primùm, Si is qui sine hærede decessit, cum alio libertatem præstare sit rogatus. quæ distinctio approbatur d. l. 30. §. si alter, his uerbis:* Si alter sine successore decesserit, alter ex iusta causa absit: extat rescriptum diuorum Marci & Seueri, perinde dicentium eum ad libertatem peruenturum, ac si ab eo qui sine successore decessisset, & ab eo qui ex iusta causa abesset, ad libertatem, ut oportuit, perductus esset. *Secundò admittitur replicatio proposita, si adhuc hæres existere possit. de quo J. repl prox.* *Decimanona replicatio est: Nisi rogato mortuo hæres de adeunda hæreditate adhuc deliberet. Hæc replicatio approbatur d. l. 30. §. eleganter, his uerbis:* Eleganter quæri potest, si is à quo seruum ad libertatem oportuit perduci, sine successore decesserit: utrum expectari debeat donec certum sit hæredem uel bonorum possessorẽ non extaturum: an uerò etiam dum incertum sit, si fortè deliberante hærede scripto possit ad libertatem peruenire? & melius est expectari oportere, quoad certum esse cœperit successorem non extaturum. *Vicesima replicatio est: Nisi non testatoris, sed alieno uel rogati seruo fideicommissaria libertas sit relicta. Hæc replicatio approbatur l. 28. § si quis. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Si quis seruum non hæreditarium manumittere rogatus latitet, factum est senatusconsultum Aemilio Iunco & Iulio Seuero consulibus, in hæc uerba: Placere, si quis ex his qui fideicommissariam libertatem ex quacũq; causa deberent seruo, qui mortis tempore eius qui rogauit, nõ fuerit, isq; adesse negabitur: Prætor ut cognoscat, etsi in ea causa esse uidebitur, ut si præsens esset, manumittere cogi deberet, id ita esse pronunciet: cumq́ue ita pronunciasset, idem iuris fore, quod esset, si ita ut ex fideicommisso manumitti debuisset, manumissus esset. *Concordat l. 47. §. 1 ff. eod. tit. his uerbis:* Si cum alienum seruum hæres rogatus sit manumittere, item communem, uel eũ in quo usufructus alienus est, latitet: non iniquè senatusconsulto libertatibus succurretur. *Concordat item l. 51. §. sed etsi non. ff. eod. tit. his uerbis:* Sed etsi non hæreditarium seruum quis rogatus fuerit manumittere, sed proprium: ex senatusconsulto Iunciano post nunciationem peruenit ad libertatem. *Concordat item l. 5. ff. eod. tit. his uerbis:* In fideicommissarijs libertatib. si absente hærede prætor pronunciasset liberta-tem deberi: est & liber & defuncti libertus, si & seruus eius fuerit: aut hæredis, si seruus hæredis fuerit. *Vicesimaprima replicatio est: Nisi hærede manumittere rogato, cohæres non rogatus absit. Hæc replicatio approbatur l. 51. §. emptor. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Emptor quoq; ut manumittat, eodẽ senatusconsulto expressum est: & ut præsens cohæres perinde manumittat, atq; si traditum à cohærede accepisset: quæ & in impuberis cohæredis persona, qui nõ erat rogatus manumittere, diuum Pium rescripsisse relatum est. *Concordat l. 30. §. si plures. ff. eod. tit. cuius uerba uide ĩ. lib. prox. cap. 6. except. 11. repl. 1. dupl. 9. tripl. 1. quadrupl. 5.* *Vicesimasecunda replicatio est: Nisi non fideicommissaria libertas seruo sit relicta, sed hac lege uenditus sit ut manumittatur. hoc enim casu quamuis cessante emptore seruus ipso iure liber fiat, tamen emptoris sit libertus. quæ replicatio approbatur l. 4. §. item planè ff. de suis & legitimis hæredib. his uerbis:* Is planè quem hac lege emi ut manumittam, etsi ex constitutione diui Marci peruenerit ad libertatem: tamen (ut eadem constitutione expressum est) meus libertus est, & legitima eius hæreditas mihi deferetur. *Concordat l. 8. in fine. ff. de iure patronatus. cuius uerba uide ĩ. lib. prox. cap. 8. except. 29. repl. 1. Planè huius replicationis duplicatio hæc est. Nisi emptor libertum ut ingratum uelit accusare. hoc enim non potest: quæ duplicatio approbatur l. 30. in prin. ff. qui & à quibus manumissi, his uerbis:* Si quis hac lege seruum emerit ut manumittat, & non manumittente eo, seruus ad libertatem perueniat ex constitutione diui Marci: an possit ut ingratum accusare, uideamus? & dici potest, cùm non sit manumissor, hoc ius eum non habere. *Vicesimatertia replicatio est: Nisi cum dominus, qui pro seruo manumittendo pecuniam accepisset, seruum non manumitteret, seruus ipso iure liber sit factus. hoc enim casu nihilominus ius patronatus domino competit. quæ replicatio approbatur l. 38. §. 1. ff. de liberali causa. cuius uerba uide ĩ. lib. prox. cap. 8. except. 29. repl. 2. Hæc de octaua regula.*

IX. *Regula. Si hæres seruum, cui sub conditione libertas relicta est, ante existentem conditionem manumiserit: si quidem postea extiterit conditio, orcinus sit libertus: sin defecerit, libertus est hæredis. quæ regula approbatur l. unica. §. sed etsi sub. C. de Latina libertate toll. cuius uerba uide ĩ. lib. prox. cap. 6. exception. 16.*

X. *Regula. Si ancilla, quòd contra legem uenditionis prostituta sit, libera sit effecta: uenditoris, non emptoris efficitur liberta. quæ regula approbatur l. 7. in prin. ff. de iure patronatus. cuius uerba uide ĩ. lib. prox. cap. 4. causa 16. except. 3.*

XI. *Regula. Patrono mortuo, ius patronatus liberis eius debetur. quæ regula approbatur Inst. de assignatione libertorum. in prin. cuius uerba uide J. re-*

gula prox. Eius autem regulæ exceptio hæc est: Nisi patronus uni uel quibusdam ex liberis libertum adsignauerit. tunc enim ei uel eis solis, non etiam cæteris liberis ius patronatus competit. quæ exceptio approbatur Inst. d. tt. in prin. Sed plura de hac exceptione, item plures propositæ regulæ exceptiones uide 3. reg. proxim.

XII. *Regula. Patrono mortuo, ei uel eis solis ius patronatus competit, quibus patronus libertum adsignauerit, non etiam eius fratribus. quæ regula approbatur l. 1. in prin. ff. de adsignandis libertis, hisce uerbis:* Senatusconsulto quod factum est Claudianis temporibus Velleio Rufo & Asterio Scapula consulibus, de adsignandis libertis in hæc uerba cauetur: Si qui duos pluresúe liberos ex iustis nuptijs quæsitos in potestate haberet, de liberto libertaúe sua significasset, cuius ex liberis suis eum libertum eamúe libertam esse uellet: ut is eaúe, quum is qui eum eamúe manumisisset, inter uiuos uel testamento, in ciuitate esse desijsset, solus ei patronus, solaúe esset patrona, perinde atque si ab eo eaúe libertatem consecutus, consecutaúe esset. Vtque si ex liberis quis in ciuitate esse desijsset, neque ei liberi ulli essent: cæteris eius liberis, qui manumisisset, perinde omnia iura seruarentur, ac si nihil de eo liberto, eaúe liberta is parens significasset. *Concordat Inst. de adsignatione libertorum, in prin. his uerbis:* Quod ad bona libertorum attinet, admonendi sumus censuisse senatum, ut quamuis ad omnes patroni liberos, qui eiusdem gradus sunt, æqualiter bona libertorum pertineant: tamen licere parenti uni ex liberis adsignare libertum, ut post mortem eius solus is patronus habeatur, cui adsignatus est: & cæteri liberi qui ipsi quoque ad eadem bona nulla adsignatione interueniente pariter admitterentur, nihil iuris in his bonis habeant: sed ita demum pristinum ius recipiant, si is cui adsignatus est, decesserit nullis liberis relictis. *Concordat l. 10. §. fin. ff. qui & à quib. his uerbis:* Si pater libertum uni ex filijs adsignauerit: solum eũ accusare posse Iulianus scripsit. solum enim patronum eum esse. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi non is qui manumisit, sed eius filius, cui etiam libertus fuit adsignatus, eum suis rursus liberis adsignet. Hæc exceptio approbatur l. 8. ff. de adsignandis libertis, hisce uerbis:* Liberi patroni, quanquam & ipsi in plerisq; caussis manumissoris iure censentur, tamen libertum paternum liberis suis adsignare non poterunt: etiamsi eis à parente fuerit adsignatus. Idemque & Iulianus & Marcellus probant. *Secunda exceptio uidetur esse: Nisi plures liberti simul adsignentur. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. quamuis. ff. d. tt. his uerbis:* Quamuis singulari sermone senatusconsultum scriptum est, tamen & pluribus liberis, & plures libertos, libertasúe posse adsignari certum est. *Tertia exceptio est: Nisi libertus qui apud hostes est, sit adsignatus. Et hæc exceptio reprobatur d. l. 1. §. is quoq;, his uerbis:* Is quoque libertus, qui apud hostes est, potest adsignari. *Quarta exceptio est: Nisi non libertus, sed liberta adsignetur. Hæc exceptio reprobatur Inst. de adsignatione libertorum. §. nec tantum, his uerbis:* Nec tantum libertum, sed etiã libertam: & non tantum filio nepotiúe, sed etiam filiæ neptiúe adsignare permittitur. *Quinta exceptio est: Nisi pluribus libertus adsignetur. Hæc exceptio reprobatur uerbis 2. except. 2. propositis. Sexta exceptio est: Nisi filio exhæredato, libertus sit adsignatus. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. sed etsi ex. ff. de adsignandis libertis, hisce uerbis:* Sed etsi exhæredato filio libertum quis adsignauerit, ualet adsignatio: nec nocet ei nota exhæredationis, quantum ad ius patronatus. *Septima exceptio est: Nisi non filio, sed nepoti libertus sit adsignatus. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. posse. ff. d. tt. his uerbis:* Posse & nepoti adsignari certum est, & præferri filio nepotem adsignatoris constat: unde quæri poterit, an si filium habeat, & ex eo nepotem, possit quasi duos habeat in potestate, ius senatusconsulti inducere? In qua specie cum placeat, etiam ei qui in potestatem recasurus est, adsignari: quare non admittimus, cum utrunque esse in potestate negare non possumus? An autem ad legitimam hæreditatem admitti possit hic, qui in potestate est, tractari poterit: & cum multi sint casus, quibus & libertum habere qui in potestate est, possit: cur non hoc quoque admittendum erit, ut per eum pateat ad legitimæ hæreditatis admittatur emolumentum? quod & Pomponio rectè uidetur. Habent autem libertos etiam filijfamiliarum: utputa si castrensem seruum eorum manumiserint. *Octaua exceptio est: Nisi emancipato filio, libertus sit adsignatus. Hæc exceptio approbatur Inst. de adsignatione libert. §. penult. his uerbis:* Datur autem hæc adsigandi facultas ei qui duos pluresúe liberos in potestate habebit, ut eis quoe in potestate habet, adsignare libertum libertamúe liceat. Vnde quærebatur, si eum cui adsignauit, postea emancipauerit: num euanescat adsignatio? Sed placuit euanescere. Quòd & Iuliano & alijs plerisque uisum est. *Contradicit l. 9. ff. eod. tt. his uerbis:* Verum ei tantum qui in potestate sit, an etiam emancipato filio adsignare libertum patronus possit: si modò non pauciores quàm duos præterea in potestate habeat, dubitari solet? & magis est posse. *Concordat l. 9.*

det.l.9.in prin.ibi:idem in emancipato.ff. de iure patronatus.cuius uerba uide) except.ib. Nona exceptio est: Nisi hæredi extraneo libertus sit adsignatus. Hæc exceptio satis constat ex uerbis senatusconsulti s.ead.reg.in prin.propositis. Decima exceptio est: Nisi posthumo adsignatus sit libertus. Hæc exceptio reprobatur l.13.§.1.ff. de adsig. liberi.his uerbis: De liberis qui sunt in potestate senatus locutus est. Ergo de posthumis nihil hoc senatusconsulto prouisum est. Magis tamen puto etiam posthumos contineri. Vndecima exceptio: Nisi non filio, sed filiæ uel nepti adsignatus sit libertus. Hæc exceptio reprobatur Inst.eod. ti.§.nec tantum.cuius uerba uide s.except 4. Duodecima exceptio est: Nisi is cui libertus adsignatus est, in ciuitate esse desierit, uel mortuus sit. Hæc exceptio approbatur uerbis senatusconsulti s.ead.reg.in prin. propositis bisce: Vtque si ex liberis quis in ciuitate esse desisset, neque ei liberi ulli essent: cæteris eius liberis qui manumisisset, perinde omnia iura seruarentur, ac si nihil de eo liberto, eaue liberta is parens significasset. Concordat inst. eod. ti. in prin. ibi: sed ita demum, cuius uerba uide s. ead.reg.in prin Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi is cui libertus adsignatus est, relictis liberis decesserit, uel in ciuitate esse desierit, tunc enim illi liberi relicti præferuntur in iure patronatus fratribus eius cui adsignatio facta est: quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis bisce: Neque ei liberi ulli essent. Huius replicationis duplicatio prima uidetur esse talis: Nisi emancipatis liberis relictis, decesserit. Hæc duplicatio reprobatur l.3.§.emancipatos. ff. de adsignandis libertis; bisce uerbis: Emancipatos quoque filios eius cui adsignatus est libertus, habere commodum senatusconsulti puto: non ut ad legitimam hæreditatem admittantur, sed ad ea quæ possunt. Secundum quod liberto intestato defuncto, quoniam ad legitimam hæreditatem admitti non possunt, uidendum ne admittatur filius adsignatoris in familia remanens, an non? & puto emancipatos per prætorem præferendos. Secunda duplicatio uidetur esse: Nisi non filijs, sed nepotibus uel pronepotibus relictis decesserit is cui adsignatio facta est. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 3. §. penult. his uerbis: Liberos autem eius cui adsignatus est, accipere debemus non solum filios, uerumetiam nepotes & neptes, & deinceps descendentes.

Tertia duplicatio uidetur esse: Nisi duobus adsignatione facta, unus ex ijs relictis decesserit, eiusq; portio adcreuerit alteri, qui postea sine liberis etiam decessit. hoc enim casu uidetur quod ius patronatus non pertineat amplius ad liberos prioris defuncti, sed ad familiam patroni redeat. uerum duplicatio ista reprobatur l.5.§ quod si liberis. ff. de adsignandis libertis, cuius uerba uide). repl. prox.

Secunda replicatio est: Nisi duobus simul libertus sit adsignatus. tunc enim uno sine liberis mortuo, non redit libertus ad familiam patroni: sed alteri cui simul adsignatus est, adcrescit. quæ replicatio approbatur l.5.§.fin.cum duabus legibus sequentib.ff.de adsignandis libertis, bisce uerbis: Si quis duobus adsignauerit libertum, & alter in ciuitate esse sine liberis desierit, alter non: uel uiuus hæreditatem ad se liberti pertinere noluerit, utrum portio eius qui in ciuitate esse desijt, uel repudiauit, in familiam redeat: an uerò ei potius adcrescat, in cuius persona durat adsignatio? & Iulianus libro LXXV. scripsit, adsignationem in huius solius persona locum habere, & solum admittendum: quod uerum est. Quod si relictis liberis decesserit: an cum uiuo admittantur? & putat adhuc solum admittendum. Defuncto autem eo, liberos alterius succedere, non in familiam libertum redire. Sed si ex duobus istis alter filios, alter nepotes reliquerit: an simul ad legitimam hæreditatem admittantur? & puto ordinem inter eos faciendum. Tertia replicatio est: Nisi is qui in ciuitate esse desijt, reuerti possit. quæ replicatio approbatur l.13.§. quod inquit. ff.d.ti. his uerbis: Quod inquit Senatus, Si ex liberis quis in ciuitate esse desijsset: eum significat, qui in perpetuum in ciuitate esse desierit, non etiam si quis ab hostibus captus, reuerti possit. Hæc de duodecima exceptione. Decimatertia exceptio est: Nisi is cui libertus adsignatus est, postea sit exhæredatus. Hæc exceptio reprobatur, sub conditione tamen l.1.§.sed etsi post. ff. de adsignandis libertis, bisce uerbis: Sed etsi post adsignationem fuerit exhæredatus, non semper exhæredatio adimet adsignationem, nisi hoc animo facta sit. Concordat l.11.§.1.ff.de bonis libertorum.cuius uerba uide) cap.7.quæstion.3 reg.1.exception.10.repl.3. Decimaquarta exceptio est: Nisi is cui adsignatus est libertus, postea sit emancipatus. De hac exceptione uide s.exception.8. Decimaquinta exceptio est: Nisi is cui libertus adsignatus est, adsignationem repudiauerit. Hæc exceptio approbatur l.1.§.sed si is. ff. de adsig. libertis, bisce uerbis: Sed si is cui adsignatus est, repudiauerit: puto uerius, quod & Marcellus scripsit, posse admitti fratres eius. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi duobus simul libertus sit adsignatus. tunc enim uno repudiante, adcrescit alteri, nec ad fratres redit. quæ replicatio approbatur per ea quæ proposita sunt s.except.12.repl.2. Decimasexta exceptio est: Nisi is cui libertus adsignatus est, hæreditatem patroni repudiauerit. Hæc exceptio reprobatur l. 9. in prin. ff. de iure patronatus, his uerbis: Filij hæreditate paterna se abstinentes, ius quod in libertis paternis habent, non amittunt. Idem in emancipato. Decimaseptima

exceptio est: Nisi is qui libertum uni ex filijs adsignauit, uoluntatem rursus mutauerit. Hæc exceptio approbatur l.1.§.adsignare.in fine.ff.de adsignandis libertis, hisce uerbis: Adimere adsignationem etiam nuda uoluntate poterit. *Decimaoctaua exceptio est: Nisi is cui libertus adsignatus est, eum capitis accusauerit. Hæc exceptio approbatur l.9.§.si capitis.ff.de bonis libertorum, his uerbis:* Si capitis libertum accusauerit is cui adsignatus est: non potest is petere contra tabulas bonorum possessionem, fratribusq; suis non obstabit: sed hi contra tabulas bonorum possessionem petent, quemadmodum peterent, si ex altero filio nepotes essent. Libertus enim qui alteri ex filijs adsignatur, non desinit alterius filij libertus esse. Amplius dicendum est, etiamsi omiserit frater bonorum possessionem, alter frater cui adsignatus est, non potest succedere, & contra tabulas bonorum possessionem petere. *Plura de exceptione proposita uide J.cap.7.quæst.2. except.10. Decimanona exceptio est: Nisi liberto in diem uel sub conditione adsignato, dies nondum uenerit, uel conditio nondum extiterit. Hæc exceptio approbatur l. 10. in prin. ff. de adsignandis libertis, hisce uerbis:* Sub conditione uel in diem liberto adsignato, interim pendente die uel conditione omnia perinde obseruabuntur, ac si adsignatus non esset. Itaque mortuo eo, interim ad omnes liberos hęreditas, & bonorum possessio pertinebit. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi duobus libertus sit adsignatus, uni purè, alteri sub conditione. tunc enim portio eius, cui sub conditione libertus est adsignatus, non pertinet ad omnes defuncti liberos, sed ad eum tantum, cui libertus purè est adsignatus. quæ replicatio approbatur d. l.10.§.fin.his uerbis:* Si uni purè, alij sub conditione libertus adsignatus sit: eum cui purè adsignatus sit, pendente conditione solum patroni ius habere dicendum est. *Vicesima exceptio sumpta ex modo, quo libertus adsignatur, reprobatur l.1.§.adsignare. ff.de adsignandis libertis, hisce uerbis:* Adsignare autem quis potest quibuscunque uerbis, uel nutu, uel testamento, uel codicillis, uel uiuus. *Concordat l.7.ff.eod. tt. his uerbis:* Adsignare & purè, & sub conditione, & per epistolam, uel testationem, uel chirographum possumus: quia adsignatio liberti nec quasi legatum, nec quasi fideicommissum percipitur. Denique nec fideicommisso onerari potest. *Concordat item l. 13. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Testamento potest quis seruum manumittere, & eundem ut libertum adsignare. *Concordat item Inst. eod. tt. §. fin. his uerbis:* Non interest an testamento quis adsignet, an sine testamento: sed etiam quibuscunque uerbis patronis hoc permittitur facere ex ipso senatusconsulto, quod Claudianis temporibus factum est, Sabellio Rufo & Asterio Scapula consulibus. *Vicesimaprima exceptio est: Nisi ex die uel sub conditione adsignatus sit libertus. Hæc exceptio reprobatur d.l.7. Concordat d.l.13. §. fin. cuius uerba uide J.except.prox.*

Vicesimasecunda exceptio est: Nisi in diem adsignatus sit libertus. Hæc exceptio approbatur d.l.13. §.fin.his uerbis: Ex die quoque certa adsignari potest, sed usque in diem certum uix potest. nam ipse senatus huic negocio finem proposuit. *Vicesimatertia exceptio est: Nisi operæ serui petantur. Hæc exceptio approbatur l.51.ff.de operis libertorum. cuius uerba uide J.cap.6. quæst.3.except.1.repl.8. Vicesimaquarta exceptio est: Nisi is qui libertum uni ex filijs adsignauit, compatronum habeat, seu partem tantum in liberto. quæ exceptio approbatur l. 12. ff. de adsignandis libertis: cuius uerba uide J. cap. 7. quæst. 3. reg. 1. except.16. repl.1. Hæc de duodecima regula.*

XIII. *Regula. Mortuo eo cui libertus à patrono fuit adsignatus, cui ius patronatus competat, definitum est s.reg.prox.except.12.*

XIIII. *Regula. Si cum duobus libertus esset adsignatus, & uterq; mortuus esset: unus filium, alter nepotem reliquerit: filius enim præfertur nepoti alterius in iure patronatus. quæ regula approbatur l.51. ff.de operis libertorum. cuius uerba uide J. cap. 6. quæst.3. except.1.repl.8. concordat l.5.§.fin. ff. de adsignandis libertis. cuius uerba uide s.d.except.12.repl.2.*

XV. *Regula. Si seruus liber esse iussus sit, & filio legatus, postea à testatore uiuo manumissus: eius solius libertus efficitur, cui legatus est, nō etiam cæterorum libertorū portioni. quæ regula approbatur l.6. ff. de adsignandis libertis, hisce uerbis:* Si seruus liber esse iussus fuerit, & filio legatus, deinde testator uiuus eū manumiserit: ad filium libertus quasi adsignatus pertinet. Hoc ita est, siue expressum sit, uel certè intellexerit nō quasi seruum eum legasse, sed quasi libertum adsignasse.

XVI. *Regula. Si unus ex filijs patroni liberto alimenta præstare iussus sit, per hoc sibi soli ius patronatus non uindicabit. quæ regula approbatur l.11.ff.d.tt. his uerbis:* Alimentorū causa libertos filijs attributos, filijs adsignatos nō uideri Papinianus respondit: cū ea ratione libertis consuli patronus uoluerit. quo facilius uoluntatis emolumentum consequantur, saluo iure communi.

V. IN QVOS IVS PATRONATUS COMPETAT?

I. *Regula. De liberis liberti. In hos ius patronatus non extenditur. quæ regula approbatur l. 11. in prin. C. de operis libertorum, his uerbis:* Quod ex liberta muliere nascitur, ingenuum est. *Concordat l. 9. in prin. C. de ingenuis manumissis. cuius uerba uide suprà lib. proxim. cap. 3. causa 2. except.*

except. 1. Planè ob ingratitudinem etiam liberti filius in seruitutem reuocari potest: quod exceptionis loco notandum quæ exceptio approbatur l. ult. C. de libertis & eorũ liberis. cuius uerba uide §. lib. prox. cap. 11. quest. 1. causa 2. except 2.

II. *Regula. De hærede liberti. Nec in hunc patronus ius patronatus potest exercere. quæ regula approbatur l. 8. ff. de obsequijs à libertis, hisce uerbis:* Hærea liberti omnia iura extranei hominis integra aduersus patronum defuncti habet.

DE AMITTENDO iure patronatus. Cap. II.

I. CAVSAE EX QVIBVS Amittitur ius patronatus, & libertus efficitur ingenuua.

I. *Causa. Si patronus iureiurando adegit libertum, ne uxorem ducat, uel libertam ne nubat, liberosúe tollat, ius patronatus in eo amittit. quæ causa approbatur l. 15. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Qui contra legem Aeliam Santiam ad iusiurandum libertum adegit: nihil iuris habet nec ipse, nec liberi eiua. *Huius causæ seu regulæ exceptio prima hæc est: Nisi non libertam ne nubat, sed libertum ne uxorem ducat, iureiurando adigat. Hæc exceptio reprobatur l. 6. in prin. ff. de iure patronatus, hisce uerbis:* Adigere iureiurando ne nubat liberto, uel liberos tollat: intelligitur etiam ia qui libertum iurare patitur. *Secunda exceptio est: Nisi non patronus ipse, sed eius filius uel seruus adegerit. Hæc exceptio approbatur d. l. 6. in prin. his uerbis:* Sed si ignorante eo sua filius adegorit. stipulatuaúe fuerit: nihil ei nocebit. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi iussu patroni, eius filius libertum adegerit. Hæc replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Certè si iussu patroni ia quiin potestate est, idem fecerit: dicendum est eum háclege teneri. *Secunda replicatio est: Nisi patronus stipulationem, quam filius eius eo nomine fecerit, non remittat. Hæc replicatio approbatur l. ult. in prin. ff. qui & à quib. his uerbis:* Si non uoluntate patroni ia qui in eius potestate sit, iusiurandum adegerit uel stipulatua fuerit ne nubat: nisi id patronus remittat, aut liberet libertá, incidit in legem. uidebitur enim id ipsum dolo malo facere. *Tertia exceptio est: Nisi patronus libertam, liberos impuberes habentem iureiurando adegerit ne nubat. Hæc exceptio approbatur l. 31. ff. qui & à quib. his uerbis:* Quæsitum est, si libertam patronua iureiurando adegisset, ne ea liberos impuberes habens nuberet: quid iuris esset? Iulianus dicit, non uideri contra legem Aeliam Santiam fecisse eum, qui non perpetuam uiduitatem libertæ iniunxisset. *Quarta exceptio est: Nisi ita adegit, ne illicitè nubat. Hæc exceptio approbatur l. 3. §. si quis libertam. ff. de suis & legitimis hæredibus, his uerbis:* Si quia libertam sic iureiurando adegit, ne illicitè nubat, non debere incidere in legem Aeliam Santiam: sed si intra certum tempus ne ducat; neúe aliam quàm de qua patronua consenserit, uel non nisi collibertam, aut patroni cognatam: dicendum est incidere eum in legem Aeliam Santiam, nec ad legitimam hæreditatem admitti. *Quinta exceptio uidetur esse: Nisi non perpetuò, sed ad tempus ne nuberet, adegit. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Sed si intra certum tempua ne ducat, &c. *Contradicit l. 31. in fine. ff. qui & à quibus. cuius uerba uide paulo superius exception. 3. Sexta exceptio est: Nisi adegit ne alij nuberet, quàm patronus uellet, uel ut patroni cognatã in uxorem duceret. Hæc exceptio reprobatur uerbis d. §. si quis libertam, iam propositis hisce:* Neúe aliam quàm de qua patronus consenserit, &c. *Septima exceptio est: Nisi castratum libertum adegit patronus, ne uxorem ducat. Hæc exceptio approbatur l. 6. §. quamuis. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Quamuis nulla persona lege excipiatur, tamen intelligendum est de his legem sentire, qui liberos tollere possunt. Itaque si castratum libertum iureiurando quia adegerit: dicendum est non puniri patronum hac lege. *Octaua exceptio est: Nisi patronus libertam iureiurando adegerit, ut sibi nubat. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur d. l. 6. §. si patronus, his uerbis:* Si patronatus libertam iureiurando adegerit, ut sibi nuberet: si quidem ducturus eam adegit, nihil contra legem fecisse uidebitur. Si uerò non ducturus, propter hoc solum adegerit, ne alij nuberet: fraudem legi factam Iulianus ait: & perinde patronum teneri, ac si coegisset iurare libertam non nupturam.

II. *Causa. Si mercedem uel precium operarũ à liberto patronus stipulatus est, uel operas eius locat, aut mercedem pro is capit, ius patronatus perdit. quæ regula approbatur lege Aelia Santia, quam non habemus. Eius autem exceptio prima hæc est: Nisi libertus sponte mercedem operarum patrono præstet, uel operas eius locari postulet. quæ exceptio approbatur l. ult. §. non prohibentur. ff. qui & à quibus, his uerbis:* Non prohibentur lege Aelia Santia patroni à libertis mercedea capere, sed obligare eos. Itaque si sponte sua libertus mercedem patrono præstiterit: nullum legia huius præmium consequetur. *Concordat l. 25. §. fin. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Nonnunquam ipsis libertis postulantibus patroni operas locant. Quo facto precium magis operarum, quàm mercedem capere existimandi sunt. *Secunda exceptio est: Nisi*

patronus pauper sit, ut non aliter operis liberti uti posit, quàm si eas locet. Hæc exceptio approbatur d.l. 25. in prin. his uerbis: Patronus qui operas liberti sui locat, non statim intelligendus est mercedem ab eo capere: sed hoc ex genere operarum, ex persona patroni atque liberti colligi debet. Nam si quis pantomimum, uel archimimum libertum habeat, & is mediocris pattimonij sit, ut non aliter opetis eius uti posit, quàm locauerit eas: exigere magis operas, quàm mercedem capere existimandus est. *Concordat l.1. ibi: nisi quando propter. C. de operis libertorũ, hisce uerbis:* Si tempore manumissionia operæ tibi impositæ sunt: scis te eas præstare debere. Solet autem inter patronos & libertoa conuenire ur pro opetis aliquid præstetur, licet precium peti non posit, nisi quando proprer inopiam pro alimentis id extra ordinem peti necessitas suasetit: cum etsi operæ non erant impositæ, defectia tamen facultatibus patroni, alere eum cogatis.

Tertia exceptio est: Nisi talis sit opera liberti, qua patronus aliter uti non posit, nisi locet: puta si libertus medicus sit. Hæc exceptio approbatar d. l. 25. §. item plerunq; his uerbis: Item plerunque medici seruoa eiusdem artis libertos perducunt, quorum operis perpetuò aliter uti nõ possunt, quàm ut eas locent. Ea & in cæteris artificibus dici possunt. Sed qui operis sui liberti uti potest, & locando precium earum consequi malit: ia existimandus est mercedem ex operis liberti sui capere.

Quarta exceptio est: Nisi patronus alternatiue stipulatus sit operas. aut in singulas operas certam pecuniam ita ut in arbitrio liberti sit, utrum operas an pecaniam pro ijs dare uelit. quæ exceptio approbatur l. 6. §. 1. ff. de iure patronatus, hisce uerbis: Qui stipulatus est ceurum operas, aut in singulas aureos quinos dari, non uidetur contra legem stipulatus: quia in potestate liberti est operas dare. *Concordat l. ult. §. is qui operas. ff. qui & à quibus, his uerbis:* Is qui operas, aut in singulas eas certam summam promisit, ad hanc legem non pertinet. qnoniam operas præstando potest liberati. Idem Octauenus probat. *Quinta exceptio est: Nisi non à liberto, sed ab alio mercedem operarum liberti sit stipulatus. Hæc exceptio (teste Accursio) reprobatur d. l. ult. §. fin. his uerbis:* Octauenus adijcit, obligare sibi libertum, ut mercedem operarum capiat: & is intelligitur, qni hoc solum agit, nt utiqne mercedem capiat, etiamsi sub tirulo operarum eam stipulatus fuerit. *Sexta exceptio est: Nisi pro præteritis operis non præstitis, æstimationem patronus accipiat. quæ exceptio approbatur l. 7. C. de operis libertorum, his uerbis:* Nec patronia pro operia mercedem accipere licet, quamuis si indictæ operæ præstitæ non sint, ad pecuniæ exactionem obsequij non præstiti æstimatio conuertatur.

III. *Causa. Si patronus qui ex causa fideicommissi ancillam sibi legatam manumisit, tutor in eodem testamento datus, à tutela se excusauit. Hæc causa approbatur l. 3. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Si quia tutor datus, cum sibi legara esset ancilla, & rogarus eam manumittere, manumiserit agnito legato, & à tutela pupilli se excusauerit: diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, hunc esse quidem patronum, sed omni commodo patronatus carere.

IIII. *Causa. Si patronus ius patronatus liberto remisit. Hæc causa approbatar l. 3. C. de bonis libertorum, his uerbis:* Si quis in posterum patronorum huiusmodi narrationem conceperit, uel in libertatib. quæ inter uiuos actitátur, uel in his quæ ex testamento uel codicillis scriptis uel sine sctiptis habitis proficiscuntur, ut liberti eorum à iure patronatus liberentur: antiqna interpretatione semota, non dubitetur patronarus ius ex sola etiam tali uerborum conceptione libertis esse remittendum, nec successionibus quæ ab intestato descendunr, quas ueterea post huiusmodi actus seruati in libertorum bonis decteuerunt, à nobis patronis integris reseruandis. Sed quemadmodum in natalium restitutione omne ius tollitur patronatns: ita & in huiusmodi uerbis eandem esse uim obseruandam omnea non ignorent. Idemque iuris est, si inter uiuoa manumissione imposita, in nltimia uoluntatibus concessio data fuerit patronatust. Ita tamen, ut in omnibus natalium restitutiones, ex quibus penè solis ingenuitas mera libertis competit, tam obtineant, quàm in nostra republica polleant: cum nobis cordi est ingenuis magis hominibus quàm libertis eam frequentati. Reuerentia tamen quæ à libertis debetur, & iure quod aduersus ingratos libertos patronia competit, integris reseruandia, etsi per uerborum conceptionem secundum à nobis inductum modum ius patronarus fuerit amissum: cum etiam hæc ingennitatia præmio tolluntur, quam penè sola natalium restitutio indncit. His uidelicet casibus per quoa pœnalibus modis ius patronatus quasi ab indignis patronis eripitur, in robore sno duraturis. *Concordat Nouell. c. 78. §. statuimus. cuius uerba uide j. causa 14. exception. 5.*

V. *Causa. Si libertus conniuentibus patronis, cum ancillis uel colonis Imperatoris consortium elegerit. Hæc causa approbatur l. 2. C. d. tt. his uerbis:* Si liberti conniuentibus patrónis consor-

consortium cum ancillis colonisúe nostris elegerunt, sciant illi se deinceps cōmoda patronatus amissuros.

V I. *Causa. Si consentiente patrono liberta nupserit. Hæc causa reprobatur l. 11. C. de operis libert. his uerbis:* Is qui libertæ suæ nubendi commodauit adsensum: quamuis operas ab ea exigere non possit, iura tamen patronatus non amittit.

V I I. *Causa. Si patronus liberto non præstiterit alimenta. Hæc causa approbatur l. 5. in fine. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Imperatoris nostri rescripto cauetur, ut si patronus libertum suum non aluerit, ius patroni perdat. *Concordat l. 6. in prin. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Alimenta liberto petente, non præstando, patronus amissione libertatis causa impositorum, & hæreditatis liberti punietur: non autem necesse habebit præstare, etiamsi potest. *Concordat l. 33. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si patronus non aluerit libertum, Lex Aelia Santia adimit eius libertatis causa imposita tam ei, quàm ipsi ad quem ea res pertinet: item hæreditatem ipsi & liberis eius, nisi hæres institutus sit: & bonorum possessionem, præterquàm secundum tabulas.

V I I I. *Causa. Si patronus iudicio publico sit damnatus. Hæc causa ipso quidem iure subsistit: uerùm recipit exceptionem primam quidem in patroni liberis l. 4. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Iura libertorum paternorum liberis, cùm pater eorum perduellionis damnatus, salua esse diui Seuerus & Antoninus benignissimè rescripserunt: sicut ex alia causa punitorum liberis iura libertorum salua sunt. *Secunda exceptio est: Nisi patronus restitutus sit, & pœna liberatus: quæ exceptio approbatur l. 21. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Siue libertus, siue patronus deportetur, & post restituatur: amissi patronatus, & petendæ contra tabulas bonorum possessionis ius recipitur. quod ius seruatur, etsi in metallum patronus uel libertus damnatus, restituatur. *Concordat l. 3. §. si deportatus. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si deportatus patronus restitutus sit, contra tabulas liberti possessionem accipere potest. Idemq; & in liberto deportato & restituto dicendum est.

I X. *Causa. Si libertus sit deportatus, uel in metallum damnatus. Hæc causa ipso quidem iure subsistit: uerū eius exceptio hæc est, Nisi libertus sit restitutus, & pœna liberatus. quæ exceptio approbatur uerbis d. l. 21. in prin. iam propositis. item d. l. 3. §. si deportatus.*

X. *Causa. Si libertus adrogatus sit. Hæc causa reprobatur l. 49. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Liberto per obreptionem adrogato, ius suum patronus non amittit. *Concordat l. 10. §. patronum. ff. de in ius uocando. cuius uerbá uide suprà lib. 6. cap. 1. quest. 4. reg. 6. except. 7. Concordat l. ultim. ff. de statu hominum, his uerbis:* Eum qui se libertinum esse fatetur, nec adoptando patronus ingenuum facere potuit.

X I. *Causa. Si libertus ingenuus sit pronunciatus. Hæc causa approbatur l. 25. ff. de statu hominum, his uerbis:* Ingenuum accipere debemus etiā eum, de quo sententia lata est, quamuis fuerit libertinus: quia res iudicata pro ueritate accipitur. *Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi colludente domino uel patrono seruus uel libertus ingenuus sit pronunciatus. Hæc exceptio approbatur l. 1. ff. de collusione detegenda, his uerbis:* Ne quorundam dominorum erga seruos nimia indulgentia inquinaret amplissimum ordinem, eo quòd paterentur seruos suos in ingenuitatem proclamare, liberosq; iudicari: senatusconsultum factum est Domitiani temporib. quo cautum est, ut si quis probasset per collusionē quidquam factum: si iste homo seruus sit, fieret eius seruus, qui detexisset collusionem. *Concordat l. 4. ff. eod. tit. his uerbis:* Si libertinus per collusionem fuerit pronunciatus ingenuus: collusione detecta in quibusdam causis quasi libertinus incipiet esse. Medio tamen tempore, id est, antequam collusio detegatur, & post sententiam de ingenuitate latam, utique quasi ingenuus accipitur. *Concordat item l. 1. C. de collusione detegenda, his uerbis:* Cum seruum matris tuæ & stupro uiolasse dominam suam, & turpis coniunctionis maculam excogitandæ ingenuitatis collusione, ac falsæ captiuitatis uelamento, apud competentem iudicem obtegere uoluisse proponas, nec libertatem ei matrem tuam dedisse, sed in solam ingenuitatem eum nudæ uoluntatis mendacio producere, Nisam adseueres: seruum esse palàm est. Quando etiam diui Pij rescriptum super captiuitate emissum, quam non intercessisse significas, ingenuum fecisse non uideatur, nec adseueratio consensus tui ingenuitatis iùs tribuere potuerit. *Concordat l. 2. C. eod. tit. his uerbis:* Libertinæ conditionis constitutis, priuatis pactis immutare statum non licere, Noniano senatusconsulto, contra collusorem pœna statuta, præmio quoque detegenti promisso, manifestè declaratur. *Concordat item l. 4. §. fin. C. de seruis fugitiuis. cuius uerba uide s. lib. 4. cap. 6. quæstion. 6. in fine. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi intra quinquennium ingenuitatis sententia non sit retractata. Hæc replicatio approbatur l. 2. in princ. ff. de collusione detegenda, his uerbis:* Collusionem de-

tegere ingenuitatis post sententiam intra quinquennium posse, diuus Maccus constituit. Quinquennium autem continuum utique accipiemus. *Huius replicationis duplicatio prima haec est: Nisi minor annis sit is qui collusisse dicitur. quae duplicatio approbatur d. l. 2. §. 1. his uerbis:* Sicubi planè ætas eius, cuius retractatur collusio, differendam retractationem in tempus pubertatis uel alterius rei suadeat: quinquennium non currere dicendū est. *Secunda duplicatio est: Nisi intra quinquennium causa retractationis sit inchoata. Haec duplicatio approbatur d. l. 2. §. penultim. his uerbis:* Quinquennium autem non ad perficiandam retractationem, sed ad inchoandam puto præfinitum: aliter atque circa eum qui ex libertinitate se in ingenuitatem parit. *Tertia duplicatio est: Nisi non iusto contradictore quis ingenuus pronunciatus est. quae duplicatio approbatur l. 3. ff. eod. tt. his uerbis:* Cum non iusto contradictore quis ingenuus pronunciatus est: perinde inefficax est decretum, atque si nulla res iudicata interueniisset: idque principalibus constitutionibus cauetur. *Quis dicatur iustus contradictor, definitur l. 1. C. de ingenuis manumissis. cuius uerba uide 7. cap. proxim. quaest. 6. reg. 1. Concordat l. 1. ff. si libertus ingenuus esse dicitur, his uerbis:* Si libertus alterius alio agente ingenuus pronunciatus esse dicetur: sine ulla exceptione temporis patronus eius cognitionem solet exercere.

Quarta duplicatio est: Nisi ignorante patrono sententia sit dicta. quae duplicatio approbatur l. 5. ff. eod. tt. his uerbis: Patronum post quinquennium sententiæ pro ingenuitate dictæ, quo ignorante res iudicata est, non esse præscriptione temporis submouendum, Papinianus respondit. *Secunda propositae exceptionis replicatio haec est: Nisi is de cuius statu quaeritur, mortuus sit. quae replicatio approbatur l. 1. §. sed interdum. ff. ne de statu defunctorum, his uerbis:* Sed interdum & intra quinquennium non licet de statu defuncti quærere. Nam oratione diui Macci cauetur, ut si quis ingenuus pronunciatus fuerit, liceat ingenuitatis sententiam retractare: sed uiuo eo qui ingenuus pronunciatus est, non post mortem: in tantum, ut etiamsi cœpta quæstio fuit retractationis, morte eius extinguatur, ut eadem oratione cauetur. *Tertia replicatio est: Nisi alius cuius nihil interest, sententiam ingenuitatis retractet. Haec replicatio reprobatur l. 2. §. fin. ff. de collus. detegenda, his uerbis:* Oratione diui Macci cauetur, ut etiam extraneis, qui pro altero postulandi ius haberent, liceret detegere collusionem.

Quarta replicatio est: Nisi plures simul sententiam ingenuitatis retractare uelint. quae replicatio approbatur l. 5. §. fin. ff. d. tt. his uerbis: Si plures ad collusionem detegendam pariter accedant, causa cognita quis debeat admitti, comparatis omnium moribus & ætatibus, & cuius magis intersit, statui oportet.

Quinta replicatio est: Nisi sententia ingenuitatis semel sit retractata. quae replicatio approbatur d. l. 5. in princip. his uerbis: Sententiam pro ingenuitate latam, collusionis prætextu semel retractara permittitur. *Haec de prima exceptione.*

Secunda propositae causae exceptio est: Nisi non iusto contradictore quis ingenuus sit pronunciatus. quae exceptio approbatur l. 3. ff. de collusione detegenda. cuius uerba uide suprà except. proxim. replic. 1. duplic. 3. Huius exceptionis replicatio haec est: Nisi is qui libertus ab aliquo dicitur, prouocet ad iudicium, ut alter id quod dicit probet, & altero non comparente, iudex ingenuum eum pronunciet. tunc enim si idem eundem rursus libertum dicens retractare uelit sententiam ingenuitatis, non auditur. quae replicatio approbatur l. 5. C. de ingenuis manumissis, his uerbis: Diffamari statum ingenuorum seu errore, seu malignitate quorundam, periniquum est: præsertim cum adfirmes, diu præsidem unum atque alterum interpellatum à te, uocitasse diuersam partem, ut contradictionem faceret, si defensionibus suis confideret. Vnde constat, meritò rectorem prouinciæ commotum allegationibus tuis sententiam dedisse, ne de cætero inquietudinem sustineres. Si igitur diuersa pars perseuerat in eadam obstinatione: aditus præses prouinciæ ab iniuria temperari præcipiet. *Haec de undecima causa.*

XII. *Causa. Si patronus libertum adrogauerit. Haec causa ingenuitatis reprobatur l. ultim. ff. de statu hominum. cuius uerba uide suprà causa 10. Concordat l. 12. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Caius Seius decedens testamento ordinaro, inter filios suos & Iulium libertum suum quasi & ipsum filium ex pacte hæredem nominauit: quæro, an huiusmodi scriptura possit liberto statum conditionis mutare? Modestinus respondit, statum mutare non posse.

XIII. *Causa. Pactis priuatis libertus non efficitur ingenuus. quae regula approbatur l. 8. C. de ingenuis manumissis. cuius uerba uide 5. cap. prox. quaest. 3. causa 1. in princip. Concordat item l. 2. C. de collusione detegenda. cuius uerba uide 5. causa 11. except. 1. in prin.*

XIIII. *Causa. Si libertus ius aureorum annulorum impetrauit: ut ingenuus habetur. qua causa approbatur l. 5. ff. de iure aureorum annulorum, his uerbis:* Qui ius annulorum aureorum impetrauit, ut ingenuus habetur: quamuis ab hæreditate eius patronus non excludatur. *Concordat l. 6. ff. eod. tt. his uerbis:* Libertinus si ius

ius annulorum impetrauerit: quamuis iura ingenuitatis saluo iure patroni nactus sit, tamen ingenuus intelligitur. Et hoc diuus Hadrianus rescripsit. *Concordat item l. unica C. ad l. Viscelliam. cuius uerba uide 5. cap. proxim. quæst. 6. reg. 3. Huius causæ exceptio prima hæc est: quod quoad ius patronatus attinet, nihilominus libertinæ sit conditionis is, qui ius aureorum annulorum impetrauit: quamuis quoad honores, matrimonia & alia huiusmodi commoda habeatur pro ingenuo. quæ exceptio ex iam dictis constat. Cui concordat l. 2. C. eod. tit. his uerbis:* Aureorum usus annulorum. beneficio principali tributus libertini tatis, quoad uiuunt, imaginem, non statum ingenuitatis præstat. Natalibus autem antiquis restituti liberti, ingenui nostro constituuntur beneficio. *Concordat item Nouell. c. 78 cuius uerba uide paulo inferius except. 5. Secunda exceptio est: Nisi fœmina sit libertina, & ius annulorum impetrauerit. quæ exceptio reprobatur l. 4. ff. de iure aureorum annulorum, his uerbis:* Etiam fœminæ ius aureorum annulorum impetrare possunt. Sed & iura ingenuitatis impetrare, & natalibus restitui poterunt.

Tertia exceptio est: Nisi inuito uel ignorante patrono libertus ius aureorum annulorum impetrauit. Hæc exceptio approbatur l. 3. ff. d. tit. his uerbis: Diuus Commodus etiam ius annulorum datum ademit illis, qui inuitis aut ignorantibus patronis acceperant. *Quarta exceptio est: Nisi sententia ingenuitatis rescissa sit. tunc enim ius etiam aureorum annulorum amittitur. quæ exceptio approbatur l. 1. ff. d. tit. his uerbis:* Inter cæteros alimenta liberto relicta non idcirco minus debentur, quia ius aureorum annulorum ab Imperatore libertus acceperit. Diuersum in eo probatur, qui iudicatus ingenuus, collusione per alium patronum detecta, conditioni suæ redditus, alimenta sibi, quæ Titius patronus reliquerat, præberi desiderat. hunc enim etiam beneficium annulorum amittere placuit. *Concordat l. 2. ff. eod. tit. his uerbis:* Si intra quinq; annos pro ingenuitate sententia dicta, rescissa fuerat: nihilominus aureorum annulorum beneficiũ, quod ante sententiam dictam pro ingenuitate acceperat & deposuerat, nõ retinuisse Papinianus respondit. *Quinta exceptio est: Nisi ius aureorum annulorum à principe libertus non impetrauerit. Hæc exceptio reprobatur Nouell. c. 78. his uerbis:* Sancimus, si quis manumisso seruo aut ancilla sua ciues eos Romanos effecerit, (neq; enim aliter licet) certus per hanc legem esto, quòd qui libertatem accepit, continuò tam aureorum annulorum, quàm restitutorũ nataliũ ius consectaneum habebit, neq; necessariò id petet à maiestate Imperatoria. Insuper neq; ulla omnino scrupulositate indigebit, sed & gore libertatis, uno eodemq; tempore omnia hæc prouenient, hac nostra legislatione ex præsenti die Inchoanda. Neq; enim eorum aliquid quę antè facta sunt, curiosius persequimur. Confirmamus igitur, quæcunq; præcesserunt, ut quibus quęq; tẽporibus gesta sunt, ijs etiam ualeant. Atque hoc quidem ut ita se habeat, sancimus. Statuimus autem & illud insuper, ne qua in re post hanc nostram legem patronatus iura, quæ nos sanciuimus, in quibus omnino personis ea reseruauimus, oblædantur, nisi qui libertatem donauit, his quoque libertum absoluerit, aut per fideicommissum hoc relinquens, aut in ipsa libertate hoc adijciens. Nam si hoc dederit, omnino ad libertatem deductus, iure etiam patronatus absoluitor, eo quòd ille hoc ita præceperit. Habento igitur omnia hęc illi qui libertate dignati sunt. Exhibento præterea, &c. *Reliqua uerba uide 5. lib. prox. cap. 11. quæst. 1. causa 2. except. 3. Sed & subijciuntur hæc uerba:* Quapropter sunto & ipsi libertini Ingenui, siue iam antè libertate donati (siquidẽ expressis uerbis hoc eis elargitum fuit) siue post hanc nostrã legem in liberorum numerum peruenturi sunt, & ingenui iam facti, ut ingenui uitam colunto, & debitum patronis honorem reddũto: ne rursum ut indeuoti, & de ingratitudine cõuicti, & à lege condemnati, tam libertatẽ quàm ingenuitate excidant. Erunt enim perpetuò eo pacto liberi & ingenui, si patronis, eorumq; filijs undiq; defecatã, illimemq; & liberalem reuerentiã ac deuotionem exhibuerint: quibus sanè obseruatis, nunquam in pristinam relabentur fortunã. Cæterùm, &c. *Reliqua uerba uide 5 li. 14. cap. 3. exc. 15. in fine. Sed & subijciuntur hæc uerba:* Hæc nos similiter tam de patronis quàm libertis sanximus. Nisi enim prædicta patronis reseruemus, segniores fortasse homines circa præstandã libertatem reddituri sumus. Omni aũt studio enitimur, ut libertates obtineãt & ualeãt, & in nostra floreãt uigeãtque republica. Siqdẽ hac cupiditate adducti, & in Libya, & in Italia simul pro recta erga Deũ religione, simul ꝑ subditorũ libertate, tot tãtaq; bella suscepimus. Neq; insolẽs aliqd aut pegrinũ ea re facimus, sed præstãtissimos quosq; ante nos Impatores imitamur. Quemadmodũ enĩm Antoninus ille q ex pietate cognomentũ habuit, à quo & ad nos quoq; hęc appellatio deuenit, ius ciuitatis Romanæ, quod antea separatim à singulis petebatur subditis, & ita ex pegrinis (ut uocabantur) eos ad Romani generis nobilitatem deducebat, in commune omnibus donauit subditis: & Theodosius iunior post Constantinum magnum hu-

ius

ius sacræ urbis conditorem ius liberorum, quod prius petebatur, subditis concessit in commune: ita & nos hoc illud restitutorum natalium & aureorum annulorū ius, quod singulis antes petentibus dabatur, & dispendiorum causam præbebat, & longa scrupulositate, ipsaq; patronorum authorite indigebat, exinde consimiliter omnibus subditis concedimus. Restituimus enim deinceps eos qui ingenuitate digni sunt, nō iam singulatim, sed omnes ordine, quicunque à dominis suis libertate digni habentur, ut & hanc latè patentem & generalem largitatem subditis nostris apponamus. Obtinebit autem lex in omnibus deinceps, & post ipsam prouenientibus casibus. Neq; enim quod legem anteuertit, curiosius persequimur.

XV. Causa. Si libertus natalibus sit restitutus, ingenuus habetur. quæ causa ingenuitatis approbatur l. 2. ff. de natalibus restituendis, hisce uerbis: Interdum etsi serui nati sint, ex post facto iuris interuentu ingenui fiunt: ut ecce, si libertinus à principe natalibus suis restitutus fuerit. Illis enim utiq; natalibus restituitur, in quibus initiò omnes homines fuerunt, non in quibus ipse nascebatur; cum seruus natus sit. hic enim quantum ad totum ius pertinet, perinde habetur atque si ingenuus natus esset, nec patronus eius potest ad successionem uenire. Ideoq; Imperatores non facilè solent quenquam natalibus restituere, nisi consentiente patrono. *Concordat l. 3. ff. eod. tit. his uerbis:* Quæris an ingenuitatis iure utatur is, quem sanctissimus & nobilissimus Imperator natalibus suis restituit? Sed ea res nec dubitationem habet, nec unquam habuit: quoniam exploratum est, ad omnem ingenuitatis statum restitui eum, qui isto beneficio principis utatur. *Concordat item l. 5. in fine ff. eod. tit. his uerbis:* Libertinus qui natalibus restitutus est, perinde habetur atque si ingenuus natus, medio tempore maculam seruitutis non sustinuisset. *Concordat item l. 2. in fine. C. eod. tit. cuius uerba uide s. causa proxim. except. 1. Huius causæ propositæ prima exceptio hæc est: Nisi patronus restitutioni non consenserit. quæ exceptiò approbatur uerbis d. l. 2. in fine. ff. de natalibus restituendis, iam propositis hisce:* Imperatores non facilè solent quenquam natalibus restituere, nisi consentiente patrono. *Concordat l. 5. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Patrono consentiēte debet libertus ab Imperatore natalibus restitui: ius enim patroni hoc impetrato amittitur. *Ait Iurisconsultus:* Ius enim patroni hoc impetrato amittitur. *Hoc mutatum uel sublatum est Nouell. c. 78. cuius uerba uide s. causa proxim. except. 3. Secunda exceptio est: Nisi filium patroni consenserit. Hæc exceptio approbatur l. 4. ff. eod. tit. his uerbis:* Nec filio patroni inuito libertus natalibus suis restitui potest. quid enim interest ipsi patrono, an filio eius fiat iniuria? *Tertia exceptio est: Nisi fœmina natalibus sit restituta. quæ exceptio reprobatur l. 4. ff. de iure aureorum annulorum. cuius uerba uide s. causa proxim. except. 2. Quarta exceptio est: Nisi in precibus mentitus est, qui est restitutus. Hæc exceptio approbatur l. 1. ff. de natalibus restituendis, his uerbis:* A principe natalibus suis restitutum eum, qui se ingenuum natum principi adfirmauit: si ex ancilla natus est, nihil uideri impetrasse Vlpianus scribit. *Quinta exceptio est: Nisi restitutus ex ancilla natus sit, non ex libera matre. Hæc exceptio reprobatur l. 2. ff. eod. tit. cuius uerba uide suprà eadē causa, in prin. Sexta exceptio est: Nisi non à principe, sed à decurionum ordine sit restitutus. quæ exceptio approbatur l. 1. C. eod. tit. his uerbis:* Natales antiquos & ius ingenuitatis, non ordo præstare decurionum, sed à nobis peti potuit.

XVI. Causa. Ingenuitatis est manumissio. Manumissi enim hodie ipso iure efficiuntur ingenui, licet nec aureorum annulorum ius à principe impetrauerint, nec natalibus sint restituti: iure tamen patronatus saluo manente. quæ causa cum sua exceptione approbatur Nouell. c. 78. cuius uerba uide suprà caus. 14. except. 5. Hæc de causis ingenuitatis & emissionis iuris patronatus.

II. QVI AMITTANT ius patronatus.

Regulariter ex causis prædictis patronatus iure emisso, tam patronus quàm liberi eius amittunt: uerùm in liberis patroni exceptio prima hæc est: Nisi ob id quòd patronus publico iudicio damnatus fit, ius patronatus sit amissum. hoc enim casu illud ius liberis patroni manet saluum. quæ exceptio approbatur l. 4. ff. de iure patronatus. cuius uerba uide suprà quæst. proxim. causa 8. Secunda exceptio est: Nisi ob id quòd patronus, eiusue filius libertum capitis accusasset, ius patronatus amiserit. hoc enim non nocet nepoti. quæ exceptio approbatur l. 1. ff. eod. tit. his uerbis: Diui fratres in hæc uerba rescripserunt: Comperimus à peritioribus dubitatum aliquando, an nepos contra tabulas auiti liberti bonorum possessionem petere possit: si eum libertum pater patris cum annorum uiginti quinq; esset, capitis accusasset: & Proculū sanè non leuem iuris authorem in hac opinione fuisse, ut nepoti in huiusmodi causa non putaret dandam bonorum possessionem. Cuius sententiam nos quoque secuti sumus, cum rescriberemus ad libellum Cæpidiæ Longinæ. Sed & Volusius Mætianus amicus noster, ut & iuris ciuilis præter ueterem & benè fundatam peritiam anxiè diligens, religione rescripti nostri ductus est, ut coràm nobis adfirmauerit, nō arbitratū se ali-

se aliter respondere debere. Sed cum & ipso Mætiano & alijs amicis nostris iurisperitis adhibitis plenius tractaremus: magis uisum est nepotem neque uerbis neq; sententia legis aut edicti prætoria ex persona uel nota patris sui excludi à bonis auiti liberti. Plurium etiam iuris authorum, sed & Saluij Iuliani amici nostri, clarissimi uiri, hanc sententiam fuisse. Item quæsitum est, si patroni filius capitis accusauerit libertũ: an hoc noceat liberis ipsius? & Proculus quidem in hac fuit opinione, notam adspersam patroni filio, liberis eius nocere: Iulianus autẽ negauit. Sed hic idem quod Iulianus, erit dicendum. *Tertia exceptio uidetur: Nisi ob id quod patronus libertum ad iusiurandum adegit, ius patronatus amisit. nam nec hoc quidẽ liberis patroni nocere debere, exemplo iam propositarum exceptionum uidetur. Verùm exceptio hæc reprobatur l. 15 ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. quæst. prox. causa 1. Hactenus de iure patronatus amittendo.*

DE ACTIONE, SI LIBERtus se ingenuum dicat.
Cap. III.

I. CAVSAE HVIVS IVDIcij uel actionis.

I. Causa. Si de eo utrum quis libertus sit, an ingenuus, quæratur: competit hæc actio. quæ regula approbatur l. 1. in prin. C. de ingenuis manumissis. cuius uerba uide s̄. quæst. 6. reg. 1. Concordat l. 5. C. eod. tt. cuius uerba uide d. causa 11. except. 2. replicat. 1. Concordat item l. 6 ff. si libertus ingenuus esse dicatur, his uerbis: Quoties de hoc contenditur, an quis libertus sit, siue operæ petantur, siue obsequium desideretur, siue etiam famosa actio intendatur, siue in ius uocetur qui se patrõnum dicit, siue nulla causa interueniat, redditur præiudicium. *Concordat item l. 5. §. solent. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Solent iudices cognoscere & inter patronos & libertos, si de alendis his agatur. Itaq; si negent se esse libertos, cognoscere eos oportebit Quòd si libertos esse constiterit, tunc demum decernere ut alant.

II. Causa. Si de eo quæratur, utrum Seij an alterius quis sit libertus. Hæc causa approbatur l. 6. §. sed & quoties. ff. si libertus ingenuus esse dicatur, his uerbis: Sed & quoties quis libertũ se quidem confitetur, libertum autem Caij Seij se negat: idem præiudicium datur.

II. VTER SIT ACTOR in hoc iudicio?

Semper is actor est, qui se patronum dicit. quæ regula approbatur d. l. 6. §. fin. his uerbis: Redditur autem alterutro desiderante. Sed actoris partibus semper qui se patronum dicit, fungitur, probareq; libertum suum esse necesse habet: aut si non probet, uincitur. *Concordat l. 18. in prin. ff. de probationibus, his uerbis:* Quoties operæ quasi à liberto petũtur: probationes ab eo qui se patronum dicit, exiguntur. Et ideo Iulianus scripsit, licet patrõnus in præiudicio possessor esse uideatur, uerum partibus actoris, non libertum fungi debere, sed eum qui se patronũ esse contendat. *Huic quodammodo contradicere uidetur l. 14. ff. d. tt. de probationibus, his uerbis:* Circa eũ qui se ex libertinitate ingenuum dicit, referendum est quis actoris partibus fungatur? Et siquidem in possessione libertinitatis fuit: sine dubio ipsum oportebit ingenuitatis causam agere, docereq; se ingenuum esse. Sin uerò in possessione ingenuitatis sit, & libertinus esse dicatur, scilicet eius qui ei controuersiam mouet: hoc probare debet, qui eum dicit libertum suũ. Quid enim interest seruum quis suum, an libertum contendat? *Hæc posterior sententia mihi uidetur esse probabilior. Planè propositæ regulæ exceptio hæc est: Nisi aduersarius eius qui actoris partes sustinet, spontè onus probandi suscipiat. quæ exceptio approbatur d. l. 14. §. fin. his uerbis:* Si quis autẽ fiducia ingenuitatis suæ ultrò in se suscipiat probationes, ad hoc ut sententiam ferat pro ingenuitate facientem, hoc est, ut se ingenuum esse pronuncietur: an obtemperari ei debeat, tractari potest. & nõn ab re esse opinor, morem geri probãri se ingenuum, & sententiã secundũ se dandam: cũ nulla captio iuris intercedat. *Concordat l. 39. in prin. ff de liberali causa. cuius uerba uide s̄. lib. prox. cap. 10. quæst. 1. reg. 1. except. 4.*

III. PER QVAE PROBANDVM in actione proposita?

I. Regula. Si pronunciatum sit, eum qui libertus dicitur, alimenta debere patrono: per hoc ingenuitati non fit præiudicium quæ regula approbatur l. 5. §. solent. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis: Alimentorum decretum non tollet liberto facultatem, quo minus præiudicio certare possit, si libertum se neget.

II. Regula. Si is qui status quæstionem mouere cœperat, destitit: per hoc ingenuitas non probatur. quæ regula approbatur l. 7. C. de ingenuis manumissis. cuius uerba uide s̄. lib. prox. cap. 10. quæst. 12. reg. 4. Plures huiusmodi regulas uide s̄. lib. 7. cap. 2. quæst. 3. de libertate probanda.

IIII. QVAMDIV COMPEtit actio proposita?

Intra quinquenniũ, ab eo tempore quo quis est manumissus, cõpetit. quæ regula iure quidẽ antiquo approbatur l. 2. §. qui ex libertinitate. ff. si libertus ingenuus esse dicatur, his uerbis: Qui ex libertinitate ingenuitati se adserũt: nõ ultra quinqueniũ quã manumissi fuerint, audientur. Concordat l. 4. ff. eod.

ff. eod. tt. his uerbis: Haec oratio, quae prohibet apud consules aut praesides prouinciarum post quinquennium à die manumissionis in ingenuitatem proclamare, nullam causam & personam excipit. *Huius regulae exceptio prima haec est: Nisi post quinquennium instrumentum ingenuitatis reperiatur. quae exceptio approbatur d. l. 2. §. fin. his uerbis:* Qui post quinquennium instrumenta se ingenuitatis reperisse adseuerant: de ea re ipsos principes adire oportet cogituros. *Secunda exceptio uidetur esse: Nisi intra quinquennium lis sit inchoata. Haec exceptio reprobatur l. 1. §. quinquennium. ff. de collusione detegenda. cuius uerba uide 3. cap. proxim. quaest. 1. causa 11. except. 1. repl. 2. dupl. 2.*

Mutatio iuris.

Planè proposita regula atq; quinquennalis praescriptio mutatur ac tollitur l. ult. C. ubi causae statum agi oporteat, his uerbis: In litibus in quibus utrū ingenuus, an libertinus sit aliquis, quaeritur: quinquennij dimensionem, post quod diuino adiutorio opus esse ueteres leges praecipiebāt, in posterum cessare sancimus, & huiusmodi lites etiam post memoratum tempus ad exemplum caeterarū, uel in prouincijs apud earū moderatores, uel in hac alma urbe apud competentes maximos iudices examinari. Quod etiamsi clarissima persona super tali conditione uel etiam ferrili quaestionē patiatur, tenere censemus.

V. VBI ET APVD QVEM competat actio proposita?

Definitur uerbis iam propositis hisce: Vel in prouincijs apud earum moderatores, uel in hac alma urbe apud competentes maximos, &c.

VI. EVENTVS HVius actionis.

I. Regula. De rebus quas ingenuus pronunciatus ab eo à quo manumissus est, habet restituendis, proponitur l. 3. §. uerbo. ff. si libertus ingenuus esse dicatur, his uerbis: Verbo Reliquerunt etiam hoc intelligendum est, ut quaecunq; ex re eius, à quo manumissi erant, adquisita habebant, restituant. Sed id quemadmodū accipiendum sit, uidendum est: utrúmne ea quę ignorantibus dominis abstulissent, itē quod ex re eius adquisitum esset, reddere debeant: an uerò etiam quae concessa & donata à manumissoribus amplexi essent? quod magis est. *Concordat l. 1. C. de ingenuis manumissis, hisce uerbis:* Si ingenuum te & ex testamento manumissum esse dicas: apud suos iudices causam agere debes. Si tamen iustū contradictorem habes, id est, eum qui se patronum tuum esse dicit: memineris senatum censuisse, ut qui post manumissionem originem repetierint, ea quae de domo manumissoris habent, ibi relinquant. In qua causa etiam legata ut liberto data esse, iuris prudentibus placuit.

II. Regula. Nati ex ea quae ingenua pronunciata est, ingenui quoq; sunt, quamuis ante sententiam sint nati. quae regula approbatur l. 3. C. d. tt. his uerbis: Si auiam tuam ut ancillam manumissam, postea ingenuam solenniter constiterit, statumq; eius iustae sententiae tuetur authoritas: filios eius quamuis ante sententiam susceptos, ingenuam libertatem non immeritò flagitare, si cum peritioribus tractatū habuisses, facilè cognosceres.

III. Regula. De poena liberti ingenuum se dicentis nec probātis, proponitur l. unica. C. ad l. Viscelliā, his uerbis: Lex Viscellia libertinae conditionis homines persequitur, si ea quae ingenuorum sunt, circa honores & dignitates ausi fuerint attentare, uel decurionatum accipere: nisi iure aureorum annulorum impetrato, à principe sustineantur. tūc enim quoad niuunt, imaginem, non statum ingenuitatis obtinent, & sine periculo ingenuorū etiam officia peragunt publica. Qui autem libertinus se dicit ingenuum: tam de operis ciuiliter poterit, quàm legis Viscelliae crimine perurgeri. In curiam autem se immiscens, damno quidem cum infamia afficitur: muneribus uerò personalibus in patria patroni, quae congruunt huiusmodi hominibus, singulos pro uiribus attributos esse non dubium est.

IIII. Regula. De collusione detegenda, & ingenuitatis sententia retractanda, proponitur 3. cap. prox. quaest. 1. causa 11. except. 1.

QVAE SINT IVRA PATROnatus & liberti erga patronum officia? Cap. IIII.

HActenus de iure patronatus in genere dictum est, tam de causis eius efficientibus quàm corrumpentibus, seu ijs quibus ius istud amittitur: nec nō de eius iuris actione. Sequuntur nunc eius species.

De reuerentia & obsequio patrono à libertis praestando.

I. Regula. Libertus patrono reuerentiā et obsequiū debet. quae regula approbatur l. 9. ff. de obsequijs à liberis, hisce uerbis: Liberto & filio semper honesta & sancta persona patris ac patroni uideri debet. *Concordat l. ult. C. de obsequijs patrono praestandis, hisce uerbis:* Neq; patronae tuae obsequijs refragari fas est. *Concordat item l. 4. C. eod. tt. cuius uerba uide 3. reg. 10. Item concordat l. 5. in fine. C. de operis libertorum. cuius uerba uide 3. cap. 6. quaest. 2. except. 2. repl. 4. Item concordat l. 19. ff. de iure patronatus, hisce uerbis:* Ingratus libertus est, & qui patrono obsequium non praestat, uel res eius, filiorumúe tutelā administra-

administrare detrectat. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi libertus libertatem sibi pactus sit. Hæc exceptio reprobatur l. 3. C. de obsequijs patrono præstandis, hisce uerbis:* Etiam qui pactione data à dominis manumittuntur, mero iure omne eis obsequium debent. *Secunda exceptio uidetur: Nisi liberto operæ sint remissæ. Sed & hæc exceptio reprobatur l. 42. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Libertus qui operarum obligatione dimissus est, atq; ita liberam testamenti factionem adsecutus est: nihilominus obsequio uerecundiæ tenetur. Alimentorum causa est diuersa, cum inopia patroni per inuidiam libertum conuanit. *Sed & quoad obsequium præstandum attinet, exceptionum loco hic possent repeti ∫. reg. 13. cum regulis sequentibus.*

II. *Regula. Quibus reuerentiam & obsequium debeat libertus? De liberis & heredibus patroni proponitur l. 5. §. utrum. ibi: nam & obsequium. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Obsequium nō solum patronis, uerum etiam liberis eorū debet præstari. *Concordat l. 5. C. de obsequijs patrono præstandis, hisce uerbis:* Etiam liberis dānatorum consuetum obsequium libertos paternos præstaro debere, in dubium non uenit. Proinde si non agnoscunt reuerētiæ debitę munus, non immeritò uidentur ipsi aduersus se prouocare seueritatem. *Concordat item l. 7. C. eod. tit. his uerbis:* Neq; libertis nouercæ inferendæ iniuriæ priuignis eius libera facultas esse debet. Paternos etiam libertos (sicut dicis) iniuriosos tibi fuisse ferōdum non est. Præses igitur prouinciæ uindictam tibi personarum conditioni congruentem, impertiri non dubitabit. *Concordat item l. 3. C. de libertis, et eorū liberis. cuius uerba uide ∫. cap. 5. quæst. 2. reg. 2.*

De patrono alendo.

III. *Regula. Alimenta quoq; patrono libertus debet. quæ regula approbatur l. ult. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* In bonis superstitum libertorum nullū omnino ius patroni, liberiúe patronorū habent: nisi tam infirmos se esse, tamq; pauperes prędidibus probauerint, ut meritò menstruis alimentis à libertis suis adiuuari debeāt: idq; ius ita plurimis principum constitutionibus manifestatur. *Concordat l. 5. §. solent. ff. eod. tit. cuius uerba uide ∫. cap. prox. quæst. 1. in prin. item concordat l. 1. in fine. C. de operis libertorum. cuius uerba uide ∫. cap. 2. causa 2. ex. 2. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi ex causa fideicommissi manumisit is qui se ali desiderat. Hæc exceptio approbatur l. 5. §. si quis à ff. de agnosc. liberis, hisce uerbis:* Si quis à liberti liberto ali se desideret, uel ab eo quem ex causa fideicommissi manumisit, quemq; suis nummis redemit: non debet audiri, ut & Marcellus scribit: qui exæquat eum ei, qui mercedes exigendo ius libertorum amisit. *Secunda exceptio est: Nisi patronus libertum ipsius nummis redemit. quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Quemq; suis nummis redemit. *Tertia exceptio est: Nisi non à liberto, sed à liberti liberto ali desideret. quæ exceptio itidem approbatur uerbis, iam propositis hisce:* Si quis à liberti liberto, &c. *Quarta exceptio est: Nisi patronus pro operis liberti mercedem acceperit. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Qui exæquat eum ei, &c. *De qua uide ∫. cap. prox. quæst. 1. causa 2.* *Quinta exceptio est: Nisi patronus non egeat. quæ exceptio approbatur d. l. 5. §. alimenta, his uerbis:* Alimenta pro modo facultatum erunt præbenda egentibus, scilicet patronis. Cæterùm si sit unde se exhibeant, cessabunt partes iudicis. *Concordat d. l. 5. §. penult. cuius uerba uide ∫. except. prox.* *Sexta exceptio est: Nisi libertus pauper sit. Hæc exceptio approbatur d. §. penult. his uerbis:* De alimentis patroni arbiter solet dari, arbitraturus quantum sit in facultatibus, ut proinde possit alimenta moderari: quę tamdiu pręstabuntur, quamdiu liberto superfit, patrono desit. *Concordat d. l. 5. §. ult. cuius uerba uide ∫. reg. 5.* *Septima exceptio est: Nisi operarum obligatio liberto sit remissa. Hæc exceptio uidetur approbari l. 42. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide ∫. reg. 1. except. 2.* *Octaua exceptio est: Nisi non à liberto, sed à liberta petantur alimenta. Hæc exceptio reprobatur d. l. 5. §. antepenult. his uerbis:* Sed & liberta cogitur patronum alere.

IIII. *Regula. Quibus alimenta sint præstanda? Etiam libertis patroni. quæ regula approbatur l. 5. §. utrum ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Vtrū tantum patroni alendi sint, an etiam patronorum liberi, tractari potest? & puto causa cognita iudices & liberos quoque patronorum alendos decernere: non quidem tam facilè ut patronos, sed nonnunquam & ipsos. nam & obsequium non solum patronis, uerum etiam liberis eorum debet præstari. Sed & libertus maternus alere cogitur. *Ait Iurisconsultus:* Non quidem tam facilè, ut patronos. *In hisce uerbis prima propositæ regulæ exceptio constituenda. Secunda exceptio hæc est: Nisi filius patroni libertum capitis accusauit. quæ exceptio approbatur d. l. 5. §. si quis à. in fine. his uerbis:* Sed & patroni filium, qui capitis accusauit libertum patronum, Marcellus negat exhibendum.

V. *Regula. Etiam parentibus patroni libertus debet alimenta. quæ regula approbatur, simul & distinguitur d. l. 5. §. fin. his uerbis:* Patrem quoque & matrem patroni, cum patronus & filij eius minimè supersint, alere liberti ipsi (si idonei facultatibus sint) coguntur.

V I. *Regula. Patroni patronum libertus alere non tenetur. quæ regula approbatur d. l. 5. §. si quis á, cuius uerba uide s̄. reg. 3. except. 2.*

V I I. *Regula Quanta alimenta libertus patrono debeat? Pro modo facultatum liberti, arbitrio iudicis erunt alimenta constituenda. quæ regula approbatur d. l. 5. §. alimenta. cuius uerba uide s̄. reg. 3. ex. 5. concordat d. l. 5. §. penult. cuius aerba uide d. reg. 3. exception. 6. Hæc de alimentis à liberto præstandis.*

De patrono in ius uocando, & actionibus aduarsus aum instituendis.

V I I I. *Regula. Libertus patronum sine permissu pretoris in ius uocare non potest. quæ regula approbatur, simul & destinguitur per ea quæ habentur s̄. lib. 6. cap. 1. quæst 4. reg. 6.*

I X. *Regala. Actiones famosæ liberto aduersus patronum denegantur: item & aliæ quædam, quæ enumerantur s̄. lib. 16. cap. 1 quæst. 5. reg. 4. Cōcordat l. 1. C. de obseqaijs patrono præstandis, hisce uerbis:* Contra patronum tuum famosam actionā instituete non potas.

X. *Regula. Vt ab atrocitate uerborum aduersus patronum litigans libertus sibi temperet, cautiur l. 4. C. d. tt. his uerbis:* Si manumissori tuo uim & audaciam obiacisti, ei qui ta banaficio suo ex seruituta libarando, ut aduersarium haberat, fecit: preses prouincię quatanus coercere eiusmodi tamararium licentiam dabeat, æstimabit. Nam si qua tibi pecunia debebatur, siua da rebus aduarsus patronum discaptatio fuerat: non protinus ad litigandum curreta dabuaras. Vt maximè autam hoc facare auderas, sina atrocitate certè uerborum æquitatem patitionis tuæ commēdate iudici potuisti, omni honora patrono dabito rasaruato.

De querelis patroni aduersus libertum, & de pœnis liberti.

X I. *Regula. De hisce proponitur l. 1. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Patronorum quarelas ad uersus libertos præsides audire, & nō trāsłaticiè exaqui debant: tum si ingratus libartus sit, non impunè eum ferra oportaat. Sad siquidem inofficiosus patrono, patronæ, liberisúa aorum sit: tātummodo castigari eū sub cōminationa aliqua sauaritatis non defuturæ: si rursum causam queralæ præbuerit, & dimitti oportet. Enimuerò si cōtumeliam fecit, aut cōuicium aia dixit: etiam in exilium temporale dari debebit. Quòd si manus intulit, in metallum dandus erit. Idem erit, atsi calumniā aliquam eis instruxit, uel dalatotam subornauit, uel quā causam aduersus eos tantauit. *Concordat l. 1. §. cū patronus. ff. de officio præfecti urbi. cuius uerba uide s̄. lib. 2. cap. 11. quæst. 2. reg. 4.*

X I I. *Regula. Si res patroni uel tutelam filiorum eius libertus administrare detrectat, panitur l. 19. ff. de iure patronatus. cuius uerba uide s̄. reg. 1. in prin. Quoad tutelam filiorum patroni administrandam pertinet, distinguitur regula proposita per ea quæ dicta sunt s̄. lib. 17. cap. 6. quæstion. 1. exception. generali 1.*

X I I I. *Regula. Si libertus, libertaúe arte sua contra uolantatem patroni utatur: non est iusta querelæ caasa. quæ regula approbatur l. 11. ff de obsequijs à liberis, hisce uerbis:* Libarta ingrara non ast, quod arte sua contra patronæ uoluntatem utitur.

X I I I I. *Regula. Libertus à patrono ne negocietur, uel arte sua utatar. prohiberi nō potest. qaæ regula approbatur l. 2. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Libattini hominas nagociationa licita prohiberi à patronis non debent. *Concordat l. 18. ff. eod. tt. his uerbis:* Quæro an libertus prohibari posit à patrono in eadam colonia, in qua ipse negociatur, idē genus nagocij axercate? Scęuola respondit, non possa prohiberi. *Concordat item l. 45. ff. de operis libertorū, his uerbis:* Libertus nagociatoris uastiarij, an eandam nagociationam in eadem ciuitate & eodā loco, inuito pattono exercere possit? Scæuola raspōdit, nihil proponi cur nō posit: si nullam læsionē ex hoc sanriret patronus. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi occasione operarum, quas libertus patrono debet, prohibeatur arte sua uti, & operas debitas iubeatur præstare. Hæc exceptio approbatur l. 26. ff. de operis libertorū. cuius uerba uide s̄. cap. 6. quæst. 5. reg. 1.*

X V. *Regula. Libertus ubi uult, commorari potest. quæ regula approbatur l. 12. C. de operis libertorum, his uerbis:* Qui manumittuntur, liberum ubi uoluerint, commorandi arbitrium habant: nec à patronorum filijs, quibus solam reuerentiam debent, ad seruiēdi necasaitatam radigi possunt, nisi ingrati perhibētur: cum neq; cum patrono habitate libertos iura compellant.

De eo quòd onerandæ libertatis causa patronus à libarto est stipulatus.

X VI. *Regula. Hæc stipulatio inutilis est, & patronus qui illud exegit, contra tabulas bonorū possessionem liberti petere non potest quæ regula approbatur l. 32. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Qui onerandæ libertatis pecuniam patrono repromiserit, non tenetur: uel patronus si pecuniam axegerit, bonorum possessionem cōtra tabulas eius patere non potest. *Cōcordat l. 1. § quæ onerandæ. ff. quarum rerum actio nō datur, his uerbis:* Quę onarandæ libertatis causa stipulatus sum à liberto, exigere non possum: *Declaratur regula proposita d. §. quæ onerandæ, his uerbis:* Onarandæ auté libertatis causa facta, bellissimè ita definiuntur, quæ ita imponuntur,

ponuntur,ut si libertus patronum offenderit,petantur ab eo,semperq; sit libertus me tu exactionis ei subiectus:propter quē metū quoduis sustineat patrono præcipiente. *Concordat l.2.in fine:ff.eod.tt.cuius uerba uide paulo*).*except.4.item concordat l.4.in fine.C.de operis libertorū.cuius uerba uide*).*cap 6.quæst.5.reg.9.Huius regulæ exceptio prima hæc est:Nisi non in ipsa manumissione, sed ex interuallo stipulatio sit facta. Hæc exceptio reprobatur l.1.§.in summa ff quarum rerum actio non datur,his uerbis:* In summa,si in continéti impositū quid sit liberto,quod ἀιωρούμενον (id est,imminens) oneret eius libertatem: dicendum est exceptioni locū fore. Sed si post interuallum: habet quidem dubitationem (quia nemo cogebat eum hoc promittere) sed idem erit probandū & hic, tamen causa cognita:si liquidò appareat libertum metu solo,uel nimia patroni reuerentia ita se subiecisse. *Secunda exceptio est:Nisi fideiussorem à liberto patronus stipulatus sit, quod in seruitute gessit. quæ exceptio approbatur d. l.1.§.si manumissero, his uerbis:* Si manumissero eum seruum, qui negocia mea gesserat in seruitute,deinde stipulatus ab eo fuero qui negocia mea gesserit. Quidquid ob eam rem, si túc liber fuisset, eū mihi dare oporteret, id dari? deinde ex stipulatu agam: nō submoueri me exceptione. Neq; enim oneratum se hoc nomine potest queri libertus, si lucrum abreptum ex re patroni non faciat. *Tertia exceptio est:Nisi pœnam à liberto patronus stipulatus sit,si operas non præstiterit. Hæc exceptio reprobatur l.19.ff.de operis libertorum,his uerbis:* Si ita stipulatio à patrono facta sit,Si decē dierum operas non dederis,uiginti nummos dare spondes:uidendum est,an nec uiginti actio danda sit, quasi onerādæ libertatis gratia promissi sint: nec operarū:quæ promissæ non sint:an uerò operę dūtaxat promissæ fingi debeant, ne patronus omnimodò excludatur? & hoc quoq; prętor sentit operas duntaxat promissas. Sequēs illa quęstio est,an libertus impetrare debeat, ne maioris summæ quā uiginti condemnetur? quia uidearur quodammodo patronus tanti operas ęstimasse,ideoq; ipse nō debeat egredi taxationem uiginti? Sed iniquū est, nec oportet liberto hoc indulgere:quia non debet ex parte obligationē comprobare; ex parte tanquam de iniqua queri. *Quarta exceptio est:Nisi seruus domino ut manumittatur,pecuniam promiserit. Hæc exceptio approbatur l 1.§.si seruus.ff.quarum rerum actio non datur,his uerbis:* Si seruus promittat domino pecuniam ut manumittatur,cùm aliàs non esset manumissurus dominus,eamq; liber factus spondeat:dicitur non obstare exceptionem patrono,si eam petat.non enim onerandæ libertatis causa hæc pecunia promissa est: alioquin iniquum esset,dominum & seruo catere & precia eius. Toties ergo onerādæ libertatis causa pecuniā uidetur promissa, quoties sua sponte dominus manumisit,& propterea uelit libertum pecuniā promittere,ut nō exigat eam, sed ut libertus eum timeat & obtemperet ei. *Concordat l.107.ff. de uerb.oblig.at his uerbis:* Verum turpem,&c. *Quinta exceptio est: Nisi nō pecunia promissa sit,sed societas libertatis onerandæ causa inita. Hæc except.ō reprobatur l.1.§.si libertatis. ff. quarum rerum actio non datur,his uerbis:* Si libertatis causa societatem libertus cum patrono coierit, & patronus cum liberto pro socio agat: an hæc exceptio sit necessaria? & puto ipso iure tutum esse libertum aduersus exactionem patroni. *Concordat l.36.ff. de operis libertorum, his uerbis:* Labeo ait,libertatis causā societatem inter libertum & patronum factā, ipso iure nihil ualere palàm esse. *Sexta exceptio est:Nisi operas stipulatus sit patronus onerandæ libertatis causa:Hæc exceptió approbatur l.1.§.et quidem. ff.de bonis libertorum. cuius uerba uide*).*cap. 7. in prin.*

XVII. *Regula. Quibus exceptio proposita competit? De fideiussore liberti et alio qui pro liberto promisit,proponitur l.1.§.exceptionem. ff. quarum rerū actio non datur,his uerbis:* Exceptionem onerandæ libertatis causa,sicut & cęteras fideiussori nō esse denegandā,sciendum est:ne ei quidē qui rogatu liberti reus factus est. Sed nec ipsi liberto, siue procurator ad defendédum à reo datus fuerit, siue ei hæres extiterit. Cum enim propositum sit prætoris in huiusmodi obligationibus reo succurrere: nō seruaturus est propositum suū, nisi fideiussorem quoq;, & eum qui rogatu liberti reus factus fuerit, aduersus patronū defenderit.Etenim parui refert protinus libertus patrono cogatur dare, an per interpositam fideiussóris,uel rei personam. *De debitore liberti patrono delegato libertatis onerandæ causa:Huic exceptio proposita non datur quæ regula approbatur d.l.1.§.penult. his uerbis:* Si libertus debitorem suum patrono delegauerit:nulla exceptione submouendus patronus est, sed libertus à patrono per condictionem hoc repetet. *De hæredib.liberti proponitur d.l. 1.§.fin.his uerbis:* Hæc exceptio non tantū ipsi liberto, uerū successoribus quoq; liberti danda est:& uersa uice hęredem patroni submouendum, si hæc persequatur, sciendum est.

XVIII. *Regula. Aduersus quos detur exceptio proposita. De hæredibus patroni dictum uerbis iam propositis bisce:* Et uersa uice hęredē patroni submouendū, si hæc persequatur, sciendū est. *De eo cui uoluntate patroni promissum est. Ad-*

uersus

uersus hunc quoq; competit exceptio proposita. quæ regula approbatur d. l. 1. §. siue autem, his uerbis: Siue autē ipsi patrono sit promissum, siue alij uoluntate patroni: onerandę libertatis causa uidetur factum. Et ideo hæc exceptio locum habebit. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi libertus à patrono delegatus, creditori eius promiserit: aduersus hunc enim agentem proposita exceptione non utetur. quæ exceptio approbatur d. §. siue autem. ibi: quòd si patronus. cuius uerba cum alijs similibus uide in Comment. liberationum cap. 13. effecta nouationis 6.

XIX. Regula. De liberto à patrono non uinciēdo, proponitur l. 6. C. de obsequijs patrono præst. his uerbis: Libertos siue libertas, & maximè quibus impositæ operæ non sunt, consuetum potius obsequium quàm seruile ministerium manumissoribus exhibere debere, neque uincula perpeti, non est opinionis incertæ.

DE IVRE ACCVSANDI libertum ut ingratum. Cap. V.

I. CAVSA HVIVS ACcusationis.

Si libertus aduersus patronum sit ingratus, proposita accusatione conueniri potest. quæ causa cum suis speciebus proposita est 5. cap. prox. reg. 1. cum sequentib. item 5. lib. prox. cap. 11. quæst. 1. causa 2. Huius autē causæ exceptio prima hæc est: Nisi patronus ius patronatus liberto remiserit. Hæc exceptio reprobatur l. 3. §. reuerentia tamen. C. de bonis libertorum. cuius uerba uide 5. cap. 2. quæst. 1. causa 4. Secunda exceptio est: Nisi patronus ex causa fideicommissi manumisit. quæ exceptio approbatur l. 1. C. de libertis & eorum liberis, hisce uerbis: Non est ignotum, quòd ea quæ ex causa fideicommissi manumisit, ut ingratum libertum accusare nō potest: cum id iudicium extra ordinem pręstatur ei, qui uoluntate seruo suo libertatē gratuitam præstitit, non qui debitam restituit. Tertia exceptio est: Nisi seruus suis uel alterius numis redemptus manumissus sit. Hæc exceptio approbatur l. 8. C. de operis libertorum, his uerbis: Si tuis numis emptus es ab eo à quo manumissus es: nec operas ei debes, nec puniri ab eo utpote ingratus potes. patronum tamen tuum esse negari non potest. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi dominus serui non alias accepto precio, seruum manumisit. quæ replicatio approbatur l. 3. ff. de obsequijs à liberis præst. his uerbis: Titius puerum emit, quem post multos annos uenire iussit: postea exoratus, accepto eius precio eum manumisit: quæro, an eum filius & hæres manumissoris ut ingratum accusare possit? Marcellus respondit, posse, si nihil aliud esset impedimēto. nam plurimum interesse à suo seruo quis, uel etiam ab amico eius acceptis numis dederit libertatē. an ab eo seruo qui cum esset alienus, in fidem eius deuenit. Etenim ille etiamsi non gratuitum beneficium, tamē præstitit: iste nihil amplius quàm operam suā accommodare uideri potest. Concordat l. 1. C. de bonis libertorū. cuius uerba uide 5. cap. 8. quæst. 1. except. 6. Quarta exceptio est: Nisi hac lege patronus seruum emerat, ut manumitteret. quæ exceptio approbatur l. 30. in prin. ff. qui & à quib. manumiss. cuius uerba uide 5. cap. 1. quæst. 4. reg. 8. except. 1. repl. 22. dupl. 1. concordat l. 2. C. de operis libertorum. cuius uerba uide 5. cap. prox. quæst. 1. except. 3. Quinta exceptio est: Nisi patronus ius patronatus amiserit. quæ exceptio approbatur l. 10. §. tamdiu. ff. qui & à quib. his uerbis: Tamdiu quis accusare poterit, quamdiu perseuerat patronus. Plures huiusmodi exceptiones uide 5. cap. d. quæst. 4. item 5. lib. prox. quæst. 1. causa 2.

II. QVIBVS ACCVSATIO proposita competit?

I. Regula. De filijs patroni. His quoq; accusatio proposita competit. quæ regula approbatur l. 12. ibi: nisi ingrati. C. de operis libertorum. cuius uerba uide 5. cap. prox. reg. 15. Huius exceptio hæc est: Nisi libertus uni sit adsignatus. tunc enim soli illi, non etiam cæteris datur accusatio. quæ exceptio approbatur l. 30. §. fin. ff. qui & à quib. cuius uerba uide 5. cap. 1. quæst. 4. reg. 12. in prin.

II. Regula. De heredibus patroni proponitur l. 5. C. de libertis & eorum liberis, hisce uerbis: Liberti non modò aduersus patronos non audiantur, uerum etiam eandem quam patronis ipsis debent reuerentiā, præstent hæredib. patronorū: quibus ingrati actio, sicut ipsis manumissoribus, deferetur, si illi datæ sibi libertatis immemores, ne quicism recepe- rint seruilis ingenui.

III. Regula. De uno ex plurib. patronis proponitur l. 30. §. quoties. ff. qui & à quib. his uerbis: Quoties patroni libertum uolunt accusare, utrū omnium consensus necessarius sit, an uerò & unus possit, uideamus. Et est uerius, si saltem in unum hoc commiserit, ut ingratum eum accusari: sed omniū consensum necessarium, si sint eiusdem gradus. De reliquis huiusmodi regulis uide 5. cap. 1. quæst. 4.

III. ADVERSVS QVOS DAtur accusatio proposita.

De filijs libertorū proponitur l. 4. C. d. tt. cuius uerba uide 5. lib. prox. cap. 11. quæst. 1. causa 2. except. 2.

IIII. PER QVOS detur?

Etiam per procuratorem datur. quæ regula approbatur l. 4. ff. de obsequijs à liberis, hisce uerbis: Per procuratorem ingratum libertum posse argui, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Concordat l. 35. §. 1. ff. de procuratorib. his uerbis: Et patronus libertū per procuratorē, ut ingratum

ingratú accuſare poteſt: & libertus per procuratorem reſpondere.

V. APVD QVEM competit?

Apud præſidem prouinciæ competit. quæ regula approbatur l. 7. §. mandatis. ff. de iure patronatus, biſce uerbis: Mandatis Imperatorum cauetur, ut etiam in prouincijs præſides de querelis patronorum ius dicentes, ſecundum delictum admiſſum libertis pœnas irrogent. *Cõcordat l. 1. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſ. cap. prox. reg. 11. Item in urbe competit apud præfectũ urbi. quæ regula approbatur l. 1. §. ſed & patronos. ff. de officio præfecti urbi. cuius uerba uide ſ. lib. 2. cap. 11. quæſt. 2. reg. 4.*

VI. QVID VENIAT, SEV quæ ſit pœna ingrati liberti?

I. *Regula. Extraordinaria pœna pro modo delicti coercetur. quæ regula approbatur l. 7. §. mandatis. ff. de iure patronatus. cuius uerba uide ſ. quæſt. prox. concordat l. 1. §. cum patronus. ff. de officio præfecti urbi. cuius uerba uide ſ. lib. 2. cap. 11. quæſtion. 2. reg. 4.*

II. *Regula. De parte bonorum libertum mulctando, & fuſtibus eum cædendo, proponitur d. l. 7. §. fin. his uerbis:* Interdum illæ pœnæ à liberto ingrato exiguntur: uel pars bonorum eius aufertur, & patrono datur: uel fuſtibus cæditur; & ita abſoluitur.

III. *Regula. Sed & ob ingratitudinem in ſeruitutem libertus repetitur. quæ regula approbatur, ſimul & diſtinguitur per ea quæ dicta ſunt ſ. lib. prox. cap. 11. quæſt. 1. cauſa 2.*

DE ACTIONE OPERArum. Cap. VI.

DEbet etiam libertus patrono operas, ad eaſq; præſtandas patrono competit actio: de qua in hoc Capite dicetur.

I. RATIO HVIVS actionis.

Proponitur l. 2. ff. de operis libertorum, his uerbis: Hoc edictum Prætor proponit coartandæ perſecutionis libertatis cauſa impoſitorũ. Animaduertit enim, libertatis cauſa impoſitorum præſtationem ultra modum excreuiſſe, ut premeret atq; oneraret libertinas perſonas. Initiò igitur prætor pollicetur ſe iudicium operarum daturum in libertos & libertas.

II. CAVSA EX QVA Actio propoſita competit.

Si operæ promiſſæ ſunt, uel libertus iuraiut ſe eas præſtiturum, quæ cauſa, approbatur l. 8. §. quod contingit. ff. de operis libertorũ. cuius uerba uide ſ. quæſt. 5. reg. 3. concordat l. 1. in prin. C. eod. tt. cuius uerba uide ſ. cap. 2. cauſa 2. except. 2. Declaratur hæc cauſa deſcriptione operarum: quarum definitio proponitur l. 1. ff. d. tt. his uerbis: Operæ ſunt diurnum officium. *Proprium operarũ proponitur l. 9. in prin. ff. d. tt. cuius uerba uide paulo inferius. Cui concordat l. 1. ff. de operis ſeruorum, his uerbis:* Opera in actu conſiſtit, nec antè in rerum natura eſt, quàm ſi is dies uenit quo præſtãda eſt: quẽadmodum cum ſtipulamur, quod ex Areſcuſa natum erit. *Diuiſio operarum in officiales & fabriles, nec non differentia utriuſq; ſpeciei proponitur d. l. 9. his uerbis:* Operæ in rerum natura non ſunt. Sed officiales quidem futuræ, nec cuiquam alij deberi poſſunt quã patrono: cum proprietas earum & in edentis perſona, & in eius cui eduntur, conſiſtat. Fabriles autem aliæuè eius generis ſunt, ut à quocũq; cuicunq; ſolui poſſint. Sanè enim ſi in artificio ſint, iubẽte patrono, & alij edi poſſunt. *Concordat l. 23. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. ex. 30. repl. 2. dupl. 1. diſtinct. 2. Alia harum ſpecierum differentia proponitur l. 24. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. quæſt. 6. reg. 1. Hæc de deſcriptione operarum pro declaratione cauſæ propoſitæ ſint dicta. Planè cauſa propoſita plures recipit exceptiones, quarũ prima hæc eſt: Niſi operæ non ſint promiſſæ nec impoſitæ. quæ exceptio approbatur l. 31. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Operis non impoſitis manumiſſus, etiamſi ex ſua uoluntate aliquo tempore præſtiterit, compelli ad præſtandas, quas non promiſit, non poteſt. *Concordat l. 22. §. cum libertus. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. quæſt. prox. in prin. concordat item l. 1. ibi: uidelicet ſi hoc pepigiſſet. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide J. cap. prox. in prin. Secunda exceptio eſt: Niſi is qui ex cauſa fideicõmiſſi manumiſit, operas ſit ſtipulatus. Hæc exceptio approbatur l. 7. §. reſcriptũ. ff. d. tt. his uerbis:* Reſcriptum eſt à diuo Hadriano, & deinceps ceſſare operarũ perſecutionem aduerſus eum, qui ex cauſa fideicommiſſi ad libertatem perductus eſt. *Concordat l. 29. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Qui ex cauſa fideicommiſſi manumittitur, eſt quidem libertus manumiſſoris, & tam contra tabulas, quã ab inteſtato ad bona eius uenire poteſt quaſi patronus: ſed operas ei imponere non poteſt, nec impoſitas ab eo petere. Sed ſi defunctus filio ſuo legauit ſeruum, & rogauit ut eum manumittat ea mẽte, ut plenum ius patroni habeat: defendẽdum eſt, poſſe eum operas iure imponere. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi filius defuncti ex cauſa fideicommiſſi manumiſit. quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Sed ſi defunctus filio ſuo legauit ſeruũ, &c. *Concordat l. 31. in prin. ff. de fideic. libertatib. his uerbis:* Si filius defuncti rogatus fuerit ſeruum ſui patris manumittere: dicendum eſt poſſe eũ & contra tabulas habere, & operas imponere. hoc enim potuiſſet, etſi directã libertatem accepiſſet quaſi patroni filius. *Secunda re-*

ds replicatio est. Nisi ita libertus seruo per fideicōmissum relicta sit, ut manumissori operas promittat. Hec replicatio reprobatur l. 41. ff. de operis libertorū. his uerbis: Cerdonem seruum meum ma numitti uolo, ita ut operas hæredi promittat: non cogitur manumissus promittere. Sed etsi promiserit, in eum actio non dabitur. nam iuri publico derogare non potuit, qui fideicommissariam libertatem dedit. *Tertia replicatio est: Nisi libertus sciens sibi exceptionem propositam competere, nihilominus sponte promiserit operas. Hec replicatio approbatur l. 47. ff. d. tit. his uerbis:* Campanus scribit, non debere prætorem pati damnum, munus, operas imponi ei, qui ex causa fideicommissi manumittatur. Sed si cum sciret posse se id recusare, obligari se passus sit: non inhibendā operarum petitionem, quia donasse uideatur. *Quarta replicatio est: Nisi eius temporis operas stipulatus sit, quo seruum ante manumisit, quàm dies fideicommissariæ libertatis existeret. quæ replicatio approbatur l. 5. C. de operis libertorum, his uerbis:* Marget tua ab eo quem ex causa fideicommissi manumisit, operas impositas petere non potest: nisi eius tantum temporis, quo eum ante manumisit, quàm dies fideicommissariæ libertatis existeret. Sed nisi ei honorem patronis debitum exhibuerit, adi competentem iudicem pro modo admissi uindicaturum. *Hec de secunda exceptione. Tertia propositæ causæ exceptio est: Nisi seruus ita traditus fuit manumissori, ut ab eo manumittatur. Hec exceptio approbatur l. 2. C. de operis libertorum, his uerbis:* Manumissionis causa traditus, neque in seruitute reduci à manumissore potest, nec impositas operas præstare cogitur. *Concordat l. 13. in prin. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Si quis hac lege emptus sit ut manumittatur, & ex constitutione diui Marci peruenerit ad libertatem: operæ ei impositæ nullum effectum habebunt. *Quarta exceptio est: Nisi is cui libertatum conseruandarum causa bona addicta sunt, iis quibus testamento libertas relicta est, operas imposuerit. Hec exceptio approbatur d. l. 13. §. 1. his uerbis:* Sed nec is cui bona addicta sunt, ex constitutione diui Marci libertatum conseruandarum causa, poterit operas petere, neque ab his qui directas, neque ab his qui fideicommissarias libertates acceperunt: quamuis fideicommissarias qui acceperunt, ipsius liberti efficiantur. Non enim sic fiunt liberti, ut sunt proprij. quo e nulla necessitate cogente manumisimus. *Quinta exceptio est: Nisi pactione data, seruus à domino sit manumissus. Hec exceptio reprobatur l. 3. C. de obsequijs patrono præst. cuius uerba uide §. cap. 4. reg. 1. except. 1. Sexta exceptio est: Nisi libertus suis nummis à manumissore emptus sit. Hec exceptio approbatur l. 8. C. de operis libertorum. cuius uerba uide §. cap. prox. quæst. 1. ex. 3. Septima exceptio est: Nisi dominus ab extraneo accepta pecunia seruum manumisit. Hec exceptio approbatur l. 3. C. d. tit. his uerbis:* Qui nummis acceptis ab extraneo, seruum suum manumisit, & pro operis pecuniam ab eo accepit: siue fuerant operæ impositæ, siue non, ut indebitam solutam reddere cogitur. *Octaua exceptio est: Nisi nō libertus, sed seruus operas promisit uel iurauit. Hec exceptio approbatur l. 7. in prin. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Vt iurisiurandi obligatio contrahatur, libertum esse oportet qui iurat, & libertatis causa iurare. *Concordat d. l. 7. §. iurare. cuius uerba uide 5. exception. 18. Concordat l. 44. in prin. ff. de liberali causa, his uerbis:* Licet dubitatum antea fuit, utrum seruus duntaxat, an libertus iurando patrono obligaretur in his quæ libertatis causa imponuntur: tamen uerius est non aliter quàm liberum obligari. Ideo autem solet iusiurandum à seruis exigi, ut hi religione adstricti, posteaquam suæ potestatis esse cœpisserit, iurandi necessitatem haberent, dummodo in continenti cum manumissus est, aut iuret, aut promittat.

Nona exceptio est: Nisi impubes operas promiserit. Hec exceptio reprobatur d. l. 44. §. fin. his uerbis: In eum qui impubes iurauerit (qui & iurare potuerit) danda est utilis actio operarum nomine, cum pubes tamen factus erit. Potest tamen & impubes operas dare: ueluti si nomenclator sit, uel histrio. *Concordat l. 7. §. dabitur. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Dabitur & in impuberem, cum adolescerit, operarum actio: sed interdum, & quamdiu impubes est. Nam huius quoque est ministerium, si fortè uel librarius, uel nomenclator, uel calculator sit, uel histrio, uel alterius uoluptatis artifex.

Decima exceptio est: Nisi pro parte tantum operæ sint promissæ. Hec exceptio approbatur l. 15. §. 1. ff. de operis libertorum, his uerbis: Neq; promitti, neq; solui, nec deberi, nec peti pro parte poterit opera.

Vndecima exceptio est: Nisi non operas, sed precium uel mercedem operarum patronus sit stipulatus. Hec exceptio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt suprà cap. 2. causa 2. Planè huius exceptionis etiam replicatio hæc est: Nisi nam stipulatus sit, si operæ non fuerint præstitæ. hoc enim casu non est inutilis stipulatio, sed tamen non pœna, sed operæ ex ea sunt petendæ. quæ replicatio approbatur l. 19. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide suprà capite 4. regul. 16. exception. 3.

Duodecima exceptio est: Nisi seruum patroni sibi, non domino operas dari sit stipulatus. Hec exceptio approbatur l. 10. in prin. ff. de operis libertorum,

torum, his uerbis: Seruus patroni à liberto malè ita stipulatur, Operas mihi dare spondes? Itaque patrono dari stipulandum est.

Decimatertia exceptio est: Nisi patronus alij operas sit stipulatus. Hæc exceptio approbatur l. 9. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide suprà ead. quæst. in princip. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi patronus sibi, & uxori suæ operas sit stipulatus. quæ replicatio approbatur l. 44. §. licet. ff. de liberali causa, his uerbis: Licet circa donum, munus, operas etiam uxorum personas inserere. Plura de exceptione proposita uide infrà except. 10. replic. 2. Decimaquarta exceptio est: Nisi ita sit stipulatus, Operas tuas pictorias centum hodie dare spondes? Hæc exceptio approbatur l. 24. ibi: & ideo. ff. de operis libertorum, cuius uerba uide 3. quæst. 6. reg. 1.

Decimaquinta exceptio sumpta ex causa, ob quam libertus operas promisit uel iurauit, reprobatur l. 7. §. 1. ff. de operis libertorum, his uerbis: Quæritur, si quis liberto suo legauerit: Si filio suo iurauerit se decem operarum nomine præstaturum, an obligetur iureiurando? & Iubentius Celsus obligari eum ait, paruiq; referre, quam ob causam de operis libertus iurauerit. Et ego Celso adquiesco. Decimasexta exceptio est: Nisi non libertatis causa operæ promittantur. Hæc exceptio approbatur d. l. 7. in princip. cuius uerba uide suprà except. 8. Decimaseptima exceptio est: Nisi ante manumißionem promiserit. Hæc exceptio approbatur per ea quæ proposita sunt suprà d. except. 8. Decimaoctaua exceptio est: Nisi non in ipsa manumißione, sed ex interuallo iuretur uel promittatur. Hæc exceptio approbatur l. 44. in prin. ibi: dummodo. ff. de liberali causa. cuius uerba uide suprà d. except. 8. Contradicit d. l. 7. §. iurare, his uerbis: Iurare autem debet post manumissionem, ut obligetur: & siue statim, siue post tempus iurauerit, obligatur. Decimanona exceptio est: Nisi liberta quæ operas debet, uoluntate patroni nupserit. Hæc exceptio approbatur l. 2. C. de obsequijs patrono præstandis, hisce uerbis: Libertæ quæ uoluntate patroni aut iure nuptæ sunt, non coguntur officium patronis suis præstare. Concordat l. 48. in prin. ff. de operis libertorum, his uerbis. Sicut patronus, ita etiá patroni filius, & nepos, & pronepos, qui libertæ nuptijs consensit, operarum exactionem amittit. nam hæc cuius matrimonio consensit, in officio mariti esse debet. Concordat item l. 11. C. de operis libertorum. cuius uerba uide suprà cap. 2. quæst. 1. causa 6. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi nuptiæ, in quas consensum est, sint iniustæ. quæ replicatio approbatur d. l. 48. §. si autem, his uerbis: Si autem nuptiæ quibus patronus consensit, nullas habeant uires: operas exigere patronus non prohibetur. Secunda replicatio est: Nisi nuptiæ sint finitæ. quæ replicatio approbatur l. 14. ff. de operis libertorum, his uerbis: Planè cum nupta esse desierit, operas peti posse omnes consentiunt. Tertia replicatio est: Nisi non patronus, sed patrona, uel patroni filia, uel neptis nuptijs consenserit, operasq; petat. Hæc replicatio approbatur d. l. 48. in fine, his uerbis: Patronæ, item filiæ, & nepti & pronepti patroni, quæ libertæ nuptijs consensit, operarum exactio non denegatur: quia hæ nec ab ea quæ nupta est, indecorè præstantur. Quarta replicatio est: Nisi non liberta, sed liberti nuptijs patronus consenserit. Hæc replicatio approbatur l. 13. §. etiam. ff. de operis libertorum, his uerbis: Etiamsi uxorem habeat libertus, non prohibetur patronus operas exigere. Quinta replicatio est: Nisi patronus impubes nuptijs libertæ consenserit. Hæc replicatio approbatur d. l. 13. §. fin. his uerbis: Si impubes sit patronus, uoluntate eius non uidetur liberta nupta, nisi tutoris authoritas accesserit. Sexta replicatio est: Nisi patronus nuptijs libertæ non consenserit. Hæc replicatio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius duplicatio prima hæc est: Nisi postea nuptias ratas habuerit. quæ duplicatio approbatur d. §. fin. his uerbis: Rati quoque habitio patrono obest in nuptijs libertæ. Secunda duplicatio est: Nisi patronus iureiurando adegerit libertam ne nubat. quæ duplicatio approbatur per ea quæ proposita sunt 3. cap. 2. quæst. 1. causa 1. Septima replicatio est: Nisi unus patronorum tantum consenserit, alter non. per hoc enim alteri qui non consensit, exactio operarum non denegatur. quæ replicatio approbatur l. 28. ff. de operis libertorum, his uerbis: Si duorum pluriumue communis liberta unius patroni uoluntate nupserit, alteri patrono ius operarum manet. Octaua replicatio est: Nisi operæ præteritæ petantur. Hæc replicatio approbatur l. 30. §. fin. ff. d. tit. his uerbis: In libertam quæ uoluntate patroni nupsit, præteritarum ante nuptias operarum actio datur. Nona replicatio est: Nisi ipsi patrono liberta nupserit. Hæc replicatio reprobatur l. 9. C. de operis libertorum. cuius uerba uide infrà except. proxim. Vicesima exceptio est: Nisi liberta quæ operas promisit, patrono nupserit, uel eius concubina sit facta. Hæc exceptio approbatur d. l. 9. his uerbis: Libertæ tuæ, ducendo eam uxorem, dignitatem auxisti: & ideo non est cogenda operas tibi præstare, cum possis legis beneficio contentus esse, quod inuito te iustè non possit alij nubere. Concordat l. 46. ff. eod. ti. his uerbis: Liberta, si in concubinatu patroni esset, perinde ac si nupta eidem esset, operarum petitionem in eam dari non oportere, constat.

Vicesimaprima exceptio est: Nisi libertus duos uel plures liberos in potestate habeat. Hæc exceptio approbatur l. 37. in prin ff. de operis libertorum, his uerbis: Qui libertinus duos pluresúe à se genitos, natasúe in sua potestate habebit, præter eũ qui artem ludicram fecerit, quiúe operas suas ut cum bestijs pugnaret, locauerit: ne quis eorum operas, doni, muneris, aliudúe quidquam libertatis causa patrono, patronæ, liberisúe eorum, de quibus iurauerit uel promiserit, obligatusúe erit: dare, facere, præstare debet: etsi non eodem tempore duos in potestate habuerit, uel unum quinquennem: liberabitur operarum obligatione. *Concordat l. 7. in fine. C. eod. tt. his uerbis:* Qui duos filios in potestate uel diuersis temporibus habuit: lege Iulia de maritandis ordinibus obligatione operarum liberatur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi unum tantum, non duos uel plures filios in potestate habeat. hæc replicatio ipso quidem iure subsisteret. uerùm eius duplicatio prima hæc est, Nisi alterum filium amiserit. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Etsi eodẽ tempore duos in nõ potestate habuerit, &c. *Cõcordat d. l. 7. uerbis iam propositis hisce:* Vel diuersis temporibus, &c. *Concordat item d. l. 37. §. amissi, his uerbis:* Amissi antea liberi ad eas operas quæ postea imponuntur, prosunt, ut Iulianus ait. Sed etsi uno amisso obliget se, dein de alter nascatur: multo magis Pomponius ait amissum huic iungi ut liberetur. *Secunda duplicatio est: Nisi unum quinquennem habeat in potestate. Hæc duplicatio approbatur uerbis d. l. 37. in prin. §. propositis hisce:* Vel unum quinquennem, &c. *Secunda replicatio est: Nisi non eodem, sed diuerso tempore duos habuerit in potestate. Hæc replicatio reprobatur per ea quæ iam d. dupl. 1. sunt proposita. Tertia replicatio est: Nisi post mortem liberti alter filius sit natus. Hæc replicatio approbatur d. l. 37. §. posthumus, hisce uerbis:* Posthumus liberti hæredes patris sui non liberat: quoniam proficisci liberatio à liberto debet, nec quisquam post mortẽ liberari intelligi potest. *Quarta replicatio est: Nisi liberi non sint legitimi. Hæc replicatio approbatur d. l. 37. §. penult. his uerbis:* Ex lege autem nati liberi prosunt.

Quinta replicatio est: Nisi alius quàm libertus operarum actione conuentus, proposita exceptione utatur. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur d. l. 37. §. ultim. his uerbis: Etiamsi in persona liberti collata liberatio est, fideiussores quoque liberabuntur ex sententia legis. Quòd si libertus expromissorem dederit, nihil hoc caput ei proderit. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi fideiussor liberti proposita exceptione utatur. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Fideiussores quoq; liberabuntur, &c. *Sexta replicatio est: Nisi non ipsi patrono, sed ei qui in patroni est potestate, libertus operas promiserit. quæ replicatio reprobatur d. l. 37. §. nihil autem, his uerbis:* Nihil interest utrum ipsi patrono promittant, an eis qui in potestate eius sunt. *Septima replicatio est. Nisi libertus creditori patroni delegatus, & ab eo conuentus, proposita exceptione utatur. Hæc replicatio approbatur d. §. nihil, his uerbis:* Sed si creditori suo libertum patronus delegauerit, non potest idem dici. Solutionis enim uicem continet hæc delegatio. Potest tamen dici, si in id quod patrono promisit, alij postea delegatus sit, posse eum liberari ex hac lege. nam uerum est, patrono eum expromisisse, quamuis patrono nunc non debeat. Quòd si ab initio delegantu patrono libertus promiserit, non liberari eum. *Octaua replicatio est: Nisi operæ antequam filij nati sint, præteritæ petantur. Hæc replicatio reprobatur d. l. 37. §. non solum, his uerbis:* Non solum futurarum, sed etiam præteritarum operarum liberatio fit. *Nona replicatio est: Nisi iam petitis operis liberi nati sint. Et hæc replicatio reprobatur ibidem, his uerbis:* Iulianus ait, Etiamsi iam peritæ sunt operæ, liberis sublatis, absolutionem faciendam. *Decima replicatio est: Nisi liberto operarum nomine condemnato, liberi sint nati. Hæc replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Sed si iam operarum nomine condemnatus est, non potest liberari: quoniam iam pecuniam debere cœpit. *Hæc de 21. exceptione.*

Vicesimasecunda exceptio est: Nisi libertus ualetudine impediatur, quo minus operas præstet. Hæc exceptio approbatur l. 15. in prin. ff. de operis libertorum, his uerbis: Libertus qui post indictionem operarum ualetudine impeditur, quo minus operas præstet, non tenetur. nec enim potest uideri per eum stare, quo minus operas præstet. *Concordat l. 23. §. si patroni ibi: sicut accidit ff. eod. tt. cuius uerba uide 3. except. 26. Item concordat l. 34. ff eod. tt. his uerbis:* Interdum & diminutionem, & augmentum, & mutationem recipere obligationes operarum sciundum est. nam dum languet libertus, patrono operæ quæ iam cedere cœperunt, pereunt. *Vicesimatertia exceptio est: Nisi liberta, quæ operas debet, ad eam dignitatem peruenerit, ut inconueniens sit eam operas præstare. Hæc exceptio approbatur d. l. 34. his uerbis:* Sed si liberta quæ operas promisit, ad eam dignitatum perueniat, ut inconueniens sit præstare patrono operas: ipso iure hæ intercident. *Vicesimaquarta exceptio est, Nisi liberta quinquagenaria sit. Hæc exceptio approbatur l. 35. ff. d. tt. his uerbis:* Liberta maior quinquaginta annis, operas præstare patrono non cogitur. *Vicesimaquinta exceptio est: Nisi libertus militiæ nomen dedit. Hæc exceptio reprobatur l. 45. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Ope-

tis

ris obligatus, militiæ nomẽ nõ sine iniuria patroni dabit. *Vicesimasexta exceptio est: Nisi patroni quib. opæ promissæ sunt, in diuersa loca discesserint. Hæc exceptio approbatur l. 23. §. si patroni. ff. d. tt. his uerbis:* Si patroni plurea cõsulto in diuersas regiones discesserint, & liberto simul opas indixerint: potest dici diẽ operarũ cedere, sed libertũ nõ obligari: qa nõ p eũ, sed p patronos stet, quo minus opæ dentur: sicut accidit cũ ægrotãti liberto opæ indicũtur. Qđ si diuersarũ ciuitatũ patroni sint, & in sua qsq; moretur: cõsentire debent in opis ab eo accipiẽdis. Durũ alioqn est, sũ q se liberare potest decẽ diebus operando, simul opis indictis, si in accipiẽdo nõ consentiãt: cõpelli ad præstandã alteri qnq; oparũ æstimationẽ. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi libertus etiã absentibus patronis possit operas præstare. quæ replicatio approbatur exẽplo l. 49. ff. eod. tt. his uerbis:* Duorũ libertus potest aliquo casu singulis diuersas opas uno tẽpore in solidũ edere: ueluti si librarius sit, & alij patrono librorũ scribendorũ opas edat, alter uerò pegrè cũ suis pficiscẽs, opas custodię domus ei indixerit. nihil enim uetat, dũ custodit domũ, libros scribere. hoc ita Neratius libris mẽbranarũ scripsit. *Secũda replicatio est: Nisi uni tantũ patrono alibi habitanti, libertus opas debeat. tũc enim patronũ libertus seq debet ut operas soluat. qua replicatio approbatur l. 20. in fine. cũ lege se quẽte. ff. de operis libertorũ, his uerbis:* Ex puincia libertũ Romã debere uenire ad reddendas opas Proculus ait. Sed q dies interea cesserint, dũ Romã uenit, patrono pire: dũmodo patronus tanquã uir bonus ac diligẽs pater familiâs Romę moretur, uel in prouinciã pficiscatur. Cæterũ si uagari p orbẽ terrarũ uelit, nõ esse iniungendã necessitatẽ liberto ubiq; eũ seq. Opæ enim eo loco edi debẽt, ubi patronus moratur: sumptu scilicet & uectura patroni. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi patronus incertis sedibus p orbẽ terrarũ uagetur. quæ duplicatio approbatur uerbis iã propositis hisce:* Cæterũ si uagari p orbẽ terrarũ uelit, &c. *Vicesimaseptima exceptio est: Nisi patronus non præstet sumptus operarũ, nec uictũ et uestitum. Hæc exceptio approbatur uerbis iã propositis hisce:* Sumptu scilicet & uectura patroni. *Cui cõcordat l. 50. in fine. ff. eod tt. his uerbis:* Nõ solũ libertũ, sed etiã quẽlibet aliũ opas edentẽ, alendũ, aut satis tẽporis ad quæstũ alimẽtorũ relinquendũ: & in omnib. tẽpora ad curã corporis necessaria relinquẽda. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi libertus habeat unde se alat. quæ replicatio approbatur l. 18. cũ duab. legib. sequentib. ff. eod. tt. his uerbis:* Suo uictu uestituq; opas prestare, debere libertũ. Sabinus ad edictũ prætoris Vrbani li. V. scribit Qđ si alere se nõ possit, prestãda ei à patrono esse alimẽta: aut certè ita exigẽdę sunt ab eo opę, ut his quóq; diebus quib. opas edat, satis tẽporis ad quęstũ faciendũ, unde ali possit, habeat Quod nisi fiat, prætorẽ ipsam patrono denegaturũ oparũ prestationẽ, idq; uerũ est: qa unusqsq; qđ spõpõdit, suo impẽdio dare debet, quã diu id qđ debet, in rerũ natura est. *Secũda replicatio est: Nisi ijs quoq; dieb quib. operas edit libertus, satis tẽporis ad quæstũ faciendũ, unde ali possit, habeat Hæc replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Aut certè ita exigẽdæ sunt ab eo opæ, &c. *Cõcordat d. l. 50. in fine uerbis paulo superius propositis hisce:* Aut satis tẽporis ad quęstũ alimẽtorũ relinquendũ. *Tertia replicatio est: Nisi in stipulatione oparũ ita cõuenerit, ut libertus se alat. Hæc replicatio reprobatur l. 33. ff. d. tt. his uerbis:* Imponi opę ita ut ipse libertus se alat, non possunt. *Vicesimaoctaua exceptio est: Nisi bona patroni uẽdita sint. Hæc exceptio approbatur, simul et distinguitur l. 40. ff. de operis libertorũ, his uerbis:* Si bona patroni uenierint, oparũ quæ post uẽditionẽ prę terierint, actio patrono dabitur: etsi alere se possit, ante uenditionẽ prçteritarũ nõ dabitur: quoniã ex antè gesto agit. *Ait Iuriscõsultus:* Quæ post uenditionẽ prçterierint, actio patrono dabitur. *Hisce uerbis prima propositæ exceptionis replicatio cõtinetur, hæc scilicet: Nisi dies oparũ post uenditionẽ bonorũ cesserit. Secũda replicatio hæc est: Nisi patronus aliunde nõ habeat, quo se alat. quæ replicatio constat ex uerbis iã propositis hisce:* Si alere se possit, &c. *Vicesimanona exceptio est: Nisi patronus opas nõ petierit. Hæc exceptio approbatur l. 22. in prin. ff. de opis libertorũ, his uerbis:* Cũ patronus opas stipulatus est: tũc scilicet cõmittitur stipulatio, cũ poposcerit, nec libert9 præstiterit, nec interest adiecta sint hæc uerba, Cum poposcero, an nõ sint adiecta. Aliud enim est de opis, aliud de cęteris rebus. Cũ enim oparũ editio nihil aliud sit, quàm officij prçstatio: absurdũ est credere alio die deberi officiũ, quã quo is uolet cui præstandũ est. *Cõcordat l. 24. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. quæst. 6. reg. 1. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi certæ opæ sint promissæ. quæ replicatio approbatur d. l. 24. in prin. cuius uerba uide d. reg. 1. Tricesima exceptio est: Nisi opæ sint præstitæ uel solutæ Hæc exceptio ipso qdẽ iure subsistit, uerũ eius replicatio prima hæc est: Nisi pro parte tãtũ opera sit præstita. Quæ replicatio approbatur l. 3. ff. de operis libertorũ, his uerbis:* Pars opę p horas solui nõ potest, quia id est officij diurni. Itaq; nec ei liberto, qui sex horis dũtaxat antemeridianis præsto fuisset, liberatio eius diei cõtingit. *Cõcordat l. 15. §. 3. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̃ exc. 10. Secũda replicatio est: Nisi alij quàm patrono opera sit præstita. quæ replicatio approbatur l. 9. ff. de operis libertorũ. cuius uerba uide s̃. ead. quæst 2. in prin. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi uoluntate patroni, uel patrono, sibi aut alij, puta Titio stipulante libertus Titio soluerit. Hæc duplicatio reprobatur l. 10. cum duobus legibus sequentibus. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Libertus operarum nomine ita iurando, Patrono aut Lucio Titio, soluere

soluere Lucio Titio non potest, ut à patrono liberetur. Nihil autem interest extraneus sit Lucius Titius, an filius: quia aliæ operæ erant, quæ Lucio Titio dantur. *Planè admittitur duplicatio proposita primũ, si pecunia pro operis libertatis causa promittatur. quæ distinctio approbatur ibidem, hisce uerbis:* Sed si libertatis causa pecuniam promittat libertus agenti patrono aut Lucio Titio: omnimodo adiectio Titij ualet. *Huic concordat l. 7. §. 1. ff. eod. tit. cuius uerba uide s. except. 15. Secundò admittitur duplicatio proposita, si fabriles seu certæ, non officiales uel incertæ operæ debeantur. quæ distinctio approbatur l. 9 in fine. ff. eod. tit. cuius uerba uide s. ead. quæst. 1. in prin. Cui concordat l. 23. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Hæ operę quas libertus promiserit, multum distãt à fabrilibus uel pictorijs operis. Denique si libertus faber aut pictor fuerit: quamdiu id artificium exercebit, has operas patrono præstare cogitur. Quare sicut fabriles operas quis potest sibi aut Titio stipulari: ita patronus à liberto operas sibi aut Sempronio rectè stipulatur: & libertus obligatione soluetur, si tales operas extraneo dederit, quales patrono præstando liberaretur. *Tertiò admitti uidetur duplicatio proposita, si patronus filio suo operas stipuletur. Verùm distinctio hæc reprobatur l. 11. ff. de operis libertorum cuius uerba uide paulo superius ead. duplic. in prin.* *Tricesimaprima exceptio est: Nisi patronus alij, nõ sibi uelit operas præstari. Hæc exceptio approbatur l. 9 ff de operis libertorum. cuius uerba uide s. ead. quæst. in prin. Planè admittitur exceptio proposita primùm in operis fabrilibus & certis, d. l. 9. in fine. Secundò admittitur in liberto pantomimo & medico, l. 27. ff. eod. tit. his uerbis:* Si libertus artem pantomimi exerceat, uerũ est debere eum non solum ipsi patrono, sed etiam amicorũ ludis gratuitam operam præbere: sicut eum quoq; libertum qui medicinam exercet, uerum est uoluntate patroni gratis curaturũ amicos eius. neque enim oportet patronũ, ut operis liberti sui utatur, aut ludos semp facere, aut ægrotare. *Plura de proposita exceptione uide s. cap. 2. quæst. 1. causa 2. itẽ j. quæst. prox. Hæc de exceptionib. aduersus causam propositæ actionis.*

III. QVIBVS COMPETIT actio proposita?

Regulariter alij quàm patrono operarũ actio non datur. Quæ regula approbatur l. 9. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide s. quæst. prox. in prin. Eius autem regulæ exceptio prima hæc est: Nisi liberi patroni operas liberti paterni petant. Hæc exceptio approbatur simul & distinguitur l. 22. §. cum libertus. ff. de operis libertorum, his uerbis: Cum libertus promiserit patrono operas se daturum, neque adiecerit, Liberisq; eius: constat liberis eius ita demum deberi, si patri hæredes extiterint. Hæredes autẽ extitisse liberos parenti ita demum prodesse ad operarũ petitionem Iuliano placet, si non per aliũ hæredes extiterint. Itaq; si quis exhęredato emãcipato filio seruũ eius hæredem instituerit, & per eum seruum hæres extiterit filius: repelli eum ab operarũ petitione debere, perinde ac repelleretur patronus qui opas nõ imposuisset: uel quas imposuit, reuendidisset. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi liberi defuncto patrono hæredes non existant. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Constat liberis eius ita demũ deberi, si patri hæredes extiterint. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi patronus sibi liberisq; suis operas sit stipulatus. tunc enim liberis etiam non hæredibus patri existentibus actio proposita competit. quæ duplicatio elicitur ex uerbis iam propositis hisce:* Cũ libertus promiserit patrono operas se daturũ, neq; adiecerit, Liberisq; eius: cõstat, &c. *Concordat l. 29. ff. eod. tit. his uerbis:* Si operarum iudicio actũ fuerit cum liberto, & patronus decesserit: conuenit translationem hæredi extraneo non esse dandam: Filio autem etsi hæres non existat, & lis contestata non fuerit, tamen omnimodo competere, nisi exhęredatus sit. *Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi filius à patre sit exhæredatus. tunc enim nec stipulatio illi prodest. quæ triplicatio approbari uidetur uerbis iam propositis hisce:* Nisi exhæredatus sit. *Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi liberi non per se, sed per alium patri hæredes existant. Hæc replicatio approbatur uerbis d. §. cum libertus, paulo superius propositis hisce:* Hæredes autem extitisse liberos parenti, ita demum prodesse ad operarũ petitionẽ Iuliano placet, si nõ per alium hæredes extiterint, &c. *Tertia replicatio est: Nisi liberi non fuerint in potestate patris morientis. Hæc replicatio reprobatur l. 7. §. fin. ff. de operis libertorũ, his uerbis:* Parui refert in potestate fuerint liberi, an uerò emancipati. *Quarta replicatio est: Nisi liberi patroni alij in adoptionem sint dati. Et hæc replicatio reprobatur d. §. fin. his uerbis:* Sed etsi in adoptionẽ datum hæredẽ scripserit patronus, magis est ut operę ei debeantur. *Quinta replicatio est: Nisi patronæ, non patroni liberi sint. Et hæc replicatio reprobatur d. §. fin. his uerbis:* Nec patronæ liberi submouentur ab operarum petitione. *Sexta replicatio est: Nisi liberi post mortẽ patroni sint nati. Hæc replicatio reprobatur l. 5. ff de operis libertor. his uerbis:* Si quis operas sit stipulatus sibi liberisq; suis, etiam ad posthumos peruenit stipulatio. *Septima replicatio est: Nisi cũ duobus patronis operæ deberentur, unus ex ijs mortuus sit, relictis liberis, altero superstite. Hæc replicatio reprobatur l. 4 ff d. tit. his uerbis:* A' duobus manumissus, utrique operas promiserat: altero ex his mortuo, nihil est quare non filio eius (quamuis superstite altero) operarum

detur

deturpetitio. Nec hoc quidquam commune habet cum hæreditate, aut bonorum possessione. perinde enim opera à libertis, ac pecunia credita patitur. Hæc ita Aristo scripsit. cuius sententiam puto ueram. Nam etiam præteritarum operarum actionem dari hæredi extraneo sine metu exceptionis placet. Dabitur igitur & uiuo altero patrono. *Octaua replicatio est: Nisi liberius uni ex liberis sit adsignatus. hoc enim casu uidetur cæteris operarum petitio deneganda, uerùm replicatio hæc reprobatur l. 31 ff. de operis libertorum, his uerbis:* Interdum operarum manet petitio, etiamsi ius patroni non sit: ut euenit in fratribus eius cui adsignatus est libertus. aut nepote alterius patroni, extante alterius patroni filio. *Nona replicatio est: Nisi ex uno patrono filius, ex altero nepos extet. hoc enim casu uidetur quod nepos in actione proposita per filium alterius excludatur, uerùm replicatio hæc reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Aut nepote alterius patroni extante, alterius patroni filio. *Hæc de prima propositæ regulæ exceptione, eiusq; replicationibus sint dicta. Secunda exceptio est: Nisi hæredes patroni operas petant. hæc exceptio ipso quidem iure reprobatur l. 6. C. de operis libertorum, his uerbis:* Liberti libertæq; defunctorum operas neq; extraneis hæredibus, neq; maritis patronarũ debent. *Planè admittitur primùm in operis fabrilibus seu certis l. 6. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Fabriles operæ cæteræque quæ quasi in pecuniæ præstatione consistunt, ad hæredem transeunt: officiales uerò non transeunt. *Secundò admittitur in operis præteritis l. 4. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà except. proxim. replicat. 7. Tertiò admitti uidetur exceptio proposita, si iudicium operarum uiuo patrono cœptum sit. uerùm hæc distinctio reprobatur l. 29 ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà excep prox. repl. 1. dupl. 1. Tertia exceptio est: Nisi maritus patronæ operas petat. Et hæc exceptio reprobatur l. 6. C. de operis libertorum. cuius uerba uide suprà excep. prox. in prin.*

IIII. ADVERSVS QVOS actio proposita competit?

I. *Regula. De fideiussoribus liberti proponitur l. 8. §. fin. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Pro liberto iurante fideiubere quemuis posse placet. *Concordat l. 44. ff. eod. tt. his uerbis:* Si libertus moram in operis fecerit, fideiussor tenetur, licet mora fideiussoris nulla extitit. In homine autem debito fideiussor etiam ex sua mora in obligatione retinetur.

II. *Regula. De eo qui libertum occultauit, proponitur l. ult. C. de operis libertorum, his uerbis:* In redhibitione operarum maneat pœna in eum, qui libertum alienum recipiandum esse duxerit. *Concordat l. unica. §. fin. C. de coloris Illyricianis. cuius uerba uide suprà lib. prox. cap. 14. reg. 2.*

V. QVID VENIAT IN operarum actione?

I. *Regula. Quæ & quales operæ præstandæ sint, definitur l. 16. §. fin. cum lege sequente. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Tales patrono operæ dantur, quales ex ætate, dignitate, ualetudine, necessitate, proposito, cæterisq; eiusdem generis in utraq; persona æstimari debent. Nec audiendus est patronus, si poscat operas quas uel ætas recuset, uel infirmitas corporis non patiatur, uel quibus institutũ uel propositum uitæ minuatur. *Concordat l. 18. ff. eod. tt. his uerbis:* Hæ demum impositæ operæ intelliguntur, quæ sine turpitudine præstari possunt, & sine periculo uitæ. Nec enim si meretrix manumissa fuerit, easdem operas patrono præstare debet, quãuis adhuc corpore quæstũ faciat. Nec harenarius manumissus tales operas: quia istæ sine periculo uitæ præstari non possunt. Si tamẽ libertus artificium exerceat: eius quoq; operas patrono præstare debebit, etsi post manumissionem id didicerit. Quòd si artificiũ exercere desierit: tales operas edere debebit, quę nõ contra dignitatem eius fuerint: ueluti ut cũ patrono moretur, peregrè proficiscatur, negocium eius exerceat. *Cõcordat item l. 50. in prin. ff. eod. tt his uerbis:* Neratius ait, operarũ editionem pendere ex æstimatione edentis. nam dignitati, facultatibus, cõsuetudini, artificio eius cõuenientes edendas. *Concordat item l. 26. ff. eod. tt. his uerbis:* Medicus patronus quòd putaret si liberti sui medicinam nõ facerent, multo plures imploraturos se habiturũ: postulabat ut sequerentur se, neq; opus facerent: id ius est, nec ne? Alfenus respondit, ius esse: dummodo liberas operas ab his exigeret, hoc est, ut adquiescere eos meridiano tẽpore, & ualetudinis & honestatis suæ rationem habere sineret. Itẽ rogaui, si has operas liberti dare nolint, quanti oporteret æstimari? respondit, quantum ex illorum operis fructus, non quantũ ex incõmodo illis dando, si prohiberet eos medicinam facere, cõmodi patroni consecuturus esset. *Concordat item l. 16. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide 5. reg. prox.*

II. *Regula. Artificij quod libertus exercet, operas patrono præstabit. quæ regula approbatur l. 23. in prin. ff. de operis libertor. cuius uerba uide 3. quæst. 2. exc. 10. repl. 1. dupl. 1. distin. 2. Concordat l. 38. ibi: si tamẽ ff. eod. tt. cuius uerba uide 3. reg. prox. Huius regulæ exceptio uidetur esse talis: Nisi artificiũ post manumissionẽ demũ libertus didicerit. Hæc exceptio reprobatur d. uers. si tamẽ. Cui cõcordat l. 16. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Eius artificij quod post manumissionẽ didicerat libertus, opas debabit pręstare, si hæ sint, quę quandocũq; honestè & sine piculo uitę præstãtur, nec semp hę quę manumissionis tẽpore præstari debuerint.

Sed

Sed si turpes operas postea exercere cœperit, præstare debebit eas, quas manumissionia tempore præstabat.

I I I. Regula. *Pars operæ peti non potest. quæ regula approbatur l. 15. §. 1. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide s. quæst. 2. except. 10. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi pluribus opera debeatur. tunc enim quilibet partem operæ sibi debitam petere potest. quæ exceptio approbatur l. 8. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Si quando duobus patronis iurauerit operas se daturum: Labeoni placet, & deberi & peti posse partem operæ: cũ semper præterita opera, quæ iam dari nõ possit, petatur: quod cõtingit, si uel ipsis patronis iuretur, uel promittatur, uel communi seruo eorum, uel cum plures hæredes uni patrono existant. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi pluribus, non una, sed plures operæ debeantur. tunc enim non singuli in singulis operis partem habent, sed numero inter eos fit diuisio. quæ replicatio approbatur d. l. 15. §. ideo, his uerbis:* Papinianus ait: Si nõ una, sed plures operæ sint, & plures hæredes existãt patrono qui operas stipulatus est: uerum est, obligationem operarum numero diuidi. Deniq; Celsus libro X I I. scribit: Si communis libertus patronis duobus operas mille daturum se iurauerit, aut communis eorum seruo promiserit: quinquagenas potius deberi, quã singularum operarum dimidias. *Concordat l. 54. §. operarũ. ff. de uerb. obligat cuius uerba cum similibus uide in Comment. de Verb. obligat. cap. 8. reg. 17.*

I I I I. Regula. *Si patronus decesserit pluribus liberis ex inæqualibus partibus hæredibus relictis: pro æqualibus, non pro hæreditarijs partibus operarum actio illis datur. quæ regula approbatur l. 7. §. si liberi. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Si liberi patroni ex inæqualibus partibus essent instituti, utrum pro parte dimidia, an pro hæreditarija habeant operarũ actionem? Et puto uerius, liberos pro æqualibus partibus habituros actionem.

V. Regula. *Si operas promisit libertus. Quot patronus arbitratus fuerit: de arbitrio boni uiri & æque intelligendum est. quæ regula approbatur l. 30. ff. de operis libertorũ, his uerbis:* Si libertus ita iurauerit, dare se tot operas, quot patronus arbitratus sit: non aliter ratum est arbitrium patroni, quàm si æquum arbitratus sit. Et ferè ea mens est personã arbitrio substituentium: ut quia sperent eam rectè arbitraturam, id faciant, non quia uel immodicè obligari uelint.

V I. Regula. *De temporis spacio ad curam corporis necessariò liberto relinquendo proponitur l. 22. §. fin. ff. de operis libertorum, his uerbis:* In omnibus operis præcipuè obseruandum est, ut temporis spacia quę ad curam corporis necessaria sunt, liberto relinquantur. *Concordat l. 26. ibi: hoc est, ut adquiescere. ff. eod. tit. cuius uerba uide s. quæst. ead. reg. 2. Item concordat l. 50. §. fin. ff. eod. tit. cuius uerba uide s. quæst. 2. except. 17.*

V I I. Regula. *Operæ non præstitæ æstimatio debetur. quæ regula approbatur l. 7. in prin. C. de operis libertorum. cuius uerba uide s. cap. 2. quæst. 1. causa 2. except. 6. Quanti autem æstimanda sit opera non præstita, definitur l. 26. §. fin. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide s. reg. 2. item definitur l. 39. in fin. ff. eod. tit. cuius uerba uide s. cap. 4. reg. 16. except. 3.*

V I I I. Regula. *Si libertus pecuniam promisit pœnæ nomine operis non præstitis: non pecunia petenda conditione existente, sed operæ aut operarum æstimatio. quæ regula approbatur d. l. 39.*

I X. Regula. *Si patronus liberto operas reuendidit, uel precium pro ijs pactus est: illud precium exigere non prohibetur. quæ regula approbatur l. 4. C. de operis libertorum, his uerbis:* Si quam pecuniam tibi à liberto ex uenditione operarum deberi probaueris, restitui tibi à liberto tuo præses iubebit. Ex hoc enim liberam testamenti factionem libertus habet: modò si non onerandæ libertatis gratia emissam cautionem probabitur. *Ait Imperator:* Ex hoc enim liberam testamenti factionem libertus habet. *De hoc uide j. cap. 8. quæst. 1. except. 15. Ait insuper Imperator:* Modò si non onerandæ libertatis gratia emissam cautionem probabitur. *Exceptio est propositæ regulæ, de qua exceptione dictum est s. cap. 4. reg. 16. Planè propositæ regulæ uidetur contradicere l. 1. C. eod. tit. his uerbis:* Solet inter patronos & libertos conueniri, ut pro operis aliquid præstetur: licet precium peti non possit. *Sed hæc uerba intellige de iure patronatus amittendo. hoc enim petito pro operis precio amittitur, ut ostensum s. cap. 2. causa 2. Dic ergo: Licet precium peti non poßit, id est, ut ius patronatus maneat integrũ: eo autem amisso, nihilominus precium potest peti, ut iam est ostensum.*

VI. QVANDO OPERArum actio competit?

I. Regula. *Non nisi finito die, quo opera erat præstanda, actio competit. quæ regula approbatur l. 3. in prin. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Operas stipulatus, ante peractum diem operam eius diei petere non potest. *Concordat l. 8. ibi: cũ semper. ff. eod. tit. cuius uerba uide suprà quæst. prox. reg. 3. except. 1. Concordat item l. 13. §. iudicium. ff. eod. tit. his uerbis:* Iudicium de operis tunc locum habet, cum operæ præterierint. Præterire autem non possunt, antequam incipiant cedere: & incipiunt, posteaquam fuerint indictæ. *Concordat item l. 24. ff. eod. tit. his uerbis:* Quoties certæ species operarum in stipulationem deducuntur, ueluti pictoriæ & fabriles: peti quidem non possunt, nisi præteritæ: quia etsi non uerbis, attamen reipsa inest obligationi tractus temporis:

sicuti

ſicuti cum Epheſi dari ſtipulamur, dies continetur. Et ideo inutilis eſt hæc ſtipulario. Operas tuas pictorias centum hodie dare ſpondes? cedunt tamen operæ ex die interpoſitæ ſtipularionis. Sed operæ quas patronus à liberto poſtulat, confeſtim non cedunt: quia id actũ inter eos uidetur, ne ante cederent quàm indictæ fuiſſent: ſcilicet, quia ex commodo patroni libertus operas edere debet: quod in fabro uel pictoro dici non conuenit. *Hiſce uerbis poſtremis non ſolum approbatur regula propoſita, ſed etiam declaratur eo quòd dies, quo operarum obligatio cedit, exprimitur: ſcilicet, in certis quidem operis ſtatim ex die interpoſitæ ſtipulationis: in incertis uerò ſeu officialibus ex die quo patronus eas indixerit, id eſt poſtulauerit ſeu petierit à liberto. Cui cõcordat l. 22. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide ſ. quæſt. 2. except. 19.*

II. *Regula. Si impubes ſit libertus, operarum actio non niſi poſt pubertatem eius competit. quæ regula approbatur, ſimul & diſtinguitur per ea quæ propoſita ſunt ſ. quæſt. 2. except. 9.*

VII. *Forma iuramẽti operarum proponitur l. 7. §. iurare. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Iurare autem debet, operas, donũ, munus, ſe præſtaturum. Operas qualeſcunq; quæ modò probè iure licito imponuntur. *Concordat l. 44. §. licet. ff. de liberali cauſa. cuius uerba uide ſ. quæſt. 2. except. 13.*

DE SVCCESSIONE PAtroni in bona liberti defuncti. Cap. VII.

INter iura patronatus non poſtremum locum obtinet id, quo patronus liberto defuncto ſuccedit: de quo in hoc & ſequentib. capitibus dicetur.

I. *Ratio & origo huius ſucceſsionis proponitur l. 1. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Hoc edictum à prætore propoſitum eſt, honoris quem liberti patronis habere debent, moderandi gratia. Nanq; (ut Seruius ſcripſit) antea ſoliti fuerunt à libertis duriſsimas res exigere, ſcilicet ad remunerandum tam grande beneficium, quod in libertos confertur, cũ ex ſeruitute ad ciuitatem Romanam perducũtur. Et quidem primus prætor Rutilius edixit ſe amplius non daturum patrono, quã operarum & ſocietatis actionem (uidelicet ſi hoc pepegiſſet) ut niſi ei obſequium præſtaret libertus, in ſocietatem admitteretur patronus. Poſteriores prætores certę partis bonorum poſſeſsionem pollicebantur. Videlicet enim imago ſocietatis induxit eiuſdem partis pręſtationem, ut quod unius ſolebat ſocietatis nomine præſtare, id poſt mortem præſtaret.

II. CAVSA PROPOSITAE ſucceſsionis, eiuſq; exceptiones.

Regulariter quidẽ mortuo liberto, in bona eius ſuccedit patronus. Quæ regula approbatur l. 17. ff. de bonis libertorum, his uerbis: Liberto ſine liberis mortuo, in primis patronus & patrona bonorum poſſeſsionẽ accipere poſſunt, & quidẽ ſimul. Sed etſi patrono & patrona mortuis, proximi ſunt aliqui, ſimul admittẽtur. *Concordat Inſt. de ſucceſsione libertorum. in prin. his uerbis:* Ita demum lex XII. Tabul. ad hæreditatẽ liberti uocabat patronũ, ſi inteſtatus mortuus eſſet libertus, hęrede ſuo nullo relicto. *Concordat item l. 3. C. de fideicommiſſis, hiſce uerbis:* Cum ſecundum uoluntatem defunctæ Chryſidem puellam ab hæredibus manumiſſam, eamq;, priuſquã ei reſtitueretur hæreditas, inteſtato uita functã proponas, ad manumiſſores eius ſucceſsio pertinet: qui ſi adierint eius hæreditatem, confuſis actionibus fideicommiſſo ſunt liberati. *Planè propoſita regula plures recipit exceptiones hic ordine proponendas.*

I. EXCEPTIO: *Niſi defunctus libertus liberos reliquerit. Quæ exceptio approbatur lege XII. Tabul. ut patet ex uerbis Inſt. iã propoſitis his: ſ. te:* Hęrede ſuo nullo relicto. *Cui concordat Inſt. d. tit. §. 1. his uerbis:* Itaq; inteſtato mortuo liberto ſi is ſuum hæredẽ reliquiſſet, patrono nihil in bonis eius iuris erat. *Concordat Inſt. d. tit. §. prodeſſe, his uerbis:* Prodeſſe autem liberto ſolebant ad excludendum patronum naturales liberi, nõ ſolũ quos in poteſtate mortis tempore habebat, ſed etiam emancipati, & in adoptionem dati: ſi modò ex aliqua parte ſcripti hæredes erant, aut præteriti cõtra tabulas bonorum poſſeſsionem ex edicto prætorio petierant. nam exhæredati nullo modo repellebant patronum. *Concordat itẽ Inſt. d. tit. §. ſed noſtra. ibi: ſin autem inteſtati. cuius uerba uide ſ. repl. 15. Concordat item l. 3. in prin. ff. de ſuis hæredibus, his uerbis:* Inteſtato liberto mortuo primùm ſuis deferri hæreditatem uerũ eſt. Si hi non fuerint, tunc patrono. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi defunctus libertus nõ naturales, ſed adoptiuos liberos reliquerit. Hæc replicatio approbatur Inſt. de ſucceſsione libertorum. §. 1. his uerbis:* Si quidem ex naturalibus liberis aliquem ſuum hæredẽ reliquiſſet, nulla uidebatur querela. Si uerò adoptiuus filius fuiſſet, apertè iniquũ erat nihil iuris patrono ſupereſſe. Qua de cauſa poſtea prætoris edicto hæc iuris iniquitas emendata eſt. Siue enim faciebat teſtamentum libertus, iubebatur ita teſtari, ut patrono partem dimidiam bonorũ ſuorum relinqueret: etſi aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat, dabatur patrono contra tabulas teſtamẽti

partis dimidiæ bonorum possessio. Siue intestatus moriebatur suo hærede relicto filio adoptiuo: dabatur æquè patrono cõtra hũc suum hæredem partis dimidiæ bonorum possessio. *Secunda replicatio est: Nisi non in potestate sua cõstitutos, sed emancipatos liberos libertus reliquerit. Hæc replicatio reprobatur Inst. d. tt. §. prodesse. cuius uerba uide paulo superius ead. except. in prin.* *Tertia replicatio est: Nisi liberos reliquerit libertus alij in adoptionem datos. Hæc replicatio reprobatur itidẽ d. §. prodesse.* *Quarta replicatio est: Nisi liberi quos libertus reliquit, ab eo sint exhæredati uel præteriti, ita ut non possint de inofficioso querelã instituere. Hæc replicatio approbatur d. §. prodesse. Concordat Inst. eod. tt. §. sin autem sine liberis. ibi: uel habẽtes eos exhæredauerint. cuius uerba uide J. quæst. 4. reg. 1. except. 2. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi filius exhæredatus, per seruum hæres existat. Hæc duplicatio approbatur l. 21. § penult. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Naturales liberi liberti exhæredati facti, alio ex parte hærede instituto, si per seruum ex alia parte parenti successerint: obijciuntur patrono. *Quinta replicatio est: Nisi filius liberti ex modica tantum parte hæres sit institutus. Hæc replicatio reprobatur l. 6. in prin. ff. de bonis libertorũ, his uerbis:* Etsi ex modica parte instituti sunt liberi liberti, bonorũ possessionem contra tabulas patronus petere nõ potest. nam & Marcellus libro IX. Digest. scripsit: Ex parte quantulacunq; hæredẽ institutum liberti filium patronũ expellere. *Sexta replicatio est: Nisi filio liberti sub conditione hærede instituto, conditio defecerit. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur l. 20. § si libertinus ff. de bonis libertorum his uerbis:* Si libertinus filiũ emancipatum sub conditione hæredem instituerit, & deficiente conditione substitutus adierit: quæro, utrum patrono aduersus substitutum in partem debitam prætor, an emancipato filio in totam hæreditatẽ succurrere debeat? Iulianus respondit: Cũ pater filium sub conditione primo gradu hæredem instituit, si deficiente cõditione sub qua filius institutus est hæres, ad secundum gradum hæreditas pertinet, uel adhuc pendente conditione filius decesserit: patrono partis debitæ bonorũ possessionem aduersus substitutum competere. Idemq; est, etsi filius non petierit bonorum possessionem tempore exclusus, uel repudiauerit. Si uerò deficiente cõditione hæreditas ad filiũ pertineat, emancipatũ potius tuebitur prætor aduersus substitutum. Existimo autem quoties sub conditione hæres filius scribitur, aliâs necessariam esse exhæredationẽ à substitutis, aliâs superuacuã. Nam si id genus cõditionis fuerit, quæ in potestate filij esset, ueluti cum testamentum fecerit: puto etiam omissa conditione filium locum substitutis facere. Si uerò conditio nõ fuerit in potestate filij, ueluti, Si Titius consul factus fuerit: tunc substitutus non admittitur. nisi filius ab eo nominatim exhæredatus fuerit. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi cõditio, sub qua filius fuit institutus, in potestate eius nõ fuerit. quæ duplicatio approbatur, simul & distinguitur uerbis iam propositis hisce:* Si uerò conditio non fuerit in potestate filij, &c. *De qua re uide plura J. in hæredum institutionibus.* *Septima replicatio est: Nisi filius liberti sub conditione hæres institutus, pendente conditione decesserit. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Vel adhuc pendente conditione filius decesserit, &c. *Octaua replicatio est: Nisi filius tempore petendæ bonorum possessionis fuerit exclusus. Et hæc replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Idemq; est etsi filius non petierit bonorum possessionem tempore exclusus, uel repudiauerit. *Nona replicatio est: Nisi filius liberti hæreditatem repudiauerit. Hæc replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Vel repudiauerit. *Cui concordat d. l. 20. §. fin. his uerbis:* Cum filius hæreditatem liberti patris omiserit, & cohæres eius totius hæreditatis onus suscepit: danda erit patrono bonorum possessio. utroque enim casu non filio, sed extraneo pars eripitur. *Ait Iurisconsultus:* Vtroque casu. *Scilicet, tam hoc quàm alio quo filius compulsus hæreditatem adierit & restituerit, de quo J. repl. prox. Concordat item l. 18. § fin ff. eod. tt. de bonis libertorum, his uerbis:* Si filius liberti patris sui hæreditatem omiserit, hoc patrono proficiet. *Concordat item l. 21. §. fin. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Liberti filius hæres institutus, si bona repudiauerit, patronum non excludit. *Item concordat l. 6. §. si filius ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si filius liberti hæres ab eo institutus abstinuerit: quamuis nomine sit hæres, patronus admittitur. Sed etsi per in integrum restitutionem is qui mistus est paternæ hæreditati, uel qui adijt hæreditatem, abstinuerit se: poterit quis patronum admittere. *Concordat item l. 1. §. si nemo. ff. ad S.C. Tertyllianum, his uerbis:* Si nemo filiorum eorum, quibus simul legitima hæreditas defertur, uolet ad se eam hæreditatem pertinere: ius antiquum est. Hoc ideo dicitur, ut quamdiu uel unus filius uult legitimam hæreditatem ad se pertinere, ius uetus locum non habeat. Itaq; si ex duobus alter adierit, alter repudiauerit hæreditatem, ei portio adcrescet: & si fortè sit filius & patronus: repudiante filio, patrono defertur. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi uno filiorum liberti repudiante, alius filius hæreditatem agnoscat. Hæc duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Hoc ideo dicitur, ut quamdiu

diu uel unus filius, &c. *Secunda duplicatio est: Nisi filius qui se hæreditate abstinet, antea se hæreditati miscuerit. Hæc duplicatio ipso quidē iure subsistit, uerùm eius triplicatio prima hæc est: Nisi postea in integrum sit restitutus. quæ triplicatio approbatur d.l.2. §.si quis, hisce uerbis:* Si quis adita matris hæreditate, per in integrum restitutionē fuerit abstētus: an ius antiquum posſit locum habere? uerba admittunt, ut posſit. Si uolet ad ſe (inquit) eam hæreditatem pertinere. Nam & hic non uult, etsi aliquando uoluit. Et dico poſſe ius antiquum locum habere. *Concordat l.6.§.si filium. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide paulo ſuperius. Secunda triplicatio est: Nisi filius coactus à prætore, adierit. Hæc triplicatio approbatur l.20.§.si libertus. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide 3. repl. prox. Decima replicatio est: Nisi filius liberti hæreditatem patris ex fideicommiſſo restituerit. Hæc replicatio approbatur d.§.si libertus, his uerbis:* Si libertus filium emancipatum hæredem instituerit, eiusque fideicommiſerit, ut totam hæreditatem Sempronio restitueret, & filius cum ſuspectam ſibi hæreditatem diceret, iuſſu prætoris adierit eam, & Sempronio reſtituerit: non iniquè patrono bonorum poſſeſsio partis debitæ dabitur, perinde ac ſi non filius, ſed is cui hæreditas restituta eſt, liberto hæres extitiſſet. *Vndecima replicatio est: Nisi filius ſubiectus dicatur. Hæc replicatio approbatur, ſimul & distinguitur l.42.§.cum filius. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Cum filius liberti impubes, qui ſubiectus dicitur, ex prima parte bonorum poſſeſsionem accipiat: an patronus defuncti poſſeſsionem accipere poſsit, quæſitum eſt? Et ſine dubio qui ſequentis gradus ſunt, non admittuntur interim. Cum enim præcedit alia poſſeſsio, qui ſequitur, accipere non poteſt. Planè ſi contra eum qui ſubiectus dicitur, fuerit iudicatum, data non intelligitur. Sed & in patrono pendente controuerſia idem erit dicendum. Planè quod ad patroni quoque perſonam pertinet, differri controuerſia debebit. *Duodecima replicatio est: Nisi filius liberti unà cū patre perierit, ut ignoretur uter uti ſuperuixerit. Hæc replicatio approbatur l.10.§.si cum filio ff. de rebus dubijs. cuius uerba uide 3.lib.7.cap.9.reg.13. except.1. Decimatertia replicatio est: Nisi pauciores liberos quàm tres libertus diues reliquerit heredes. Hæc replicatio approbatur lege Papia inst. de ſucceſſione libertorum. §. postea, his uerbis:* Lege Papia adaucta ſunt iura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum eſt enim ut ex bonis eius qui ſeſtertiūm centum millium patrimonium reliquerat, & pauciores quàm tres liberos habebat: ſiue is teſtamento facto, ſiue inteſtatus mortuus erat, uirilis pars patrono debebetur. Itaque cum unū quidem filium filiamue hæredem reliquerat libertus: perinde pars dimidia debebatur patrono, ac ſi is ſine ullo filio filiaue inteſtatus deceſsiſſet. Cum uerò duos duaſue hæredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono. Si tres reliquerat, repellebatur patronus. *Planè replicatio propoſita iure nouo reprobatur dicta lege Papia ſublata Inſt. d. tt. §. ſed noſtra, his uerbis:* Sed noſtra conſtitutio, quam pro omni natione Græca lingua compendioſo tractatu habito compoſuimus, ita huiuſmodi cauſam definiuit: ut ſiquidē libertus uel liberta minores centenarijs ſint, id eſt, minus centum aureis habeant ſubſtātiam (ſic enim legis Papiæ ſummam interpretati ſumus, ut pro mille ſeſtertijs unus aureus cōputetur) nullum locum habeat patronus in eorum ſucceſsione: ſi tamen teſtamentum fecerint. Sin autē inteſtati deceſſerint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus ius, quod erat ex lege XII. Tabul. integrum reſeruauit. Cum uerò maiores cētenarijs ſint, ſi hæredes uel bonorum poſſeſſores liberos habeant ſiue unum, ſiue plures cuiuſcunque ſexus uel gradus, ad eos ſucceſsiones parentum deduximus, patronis omnibus modis unà cum ſua progenie ſemotis. *Aut Imp.* Sed noſtra conſtitutio. *Hec constitutio non extat. Hæc de prima exceptione.*

II. EXCEPTIO: *Nisi libertus defunctus minor centenario ſit. Hæc exceptio approbatur, declaratur & diſtinguitur uerbis iam propoſitis hiſce:* Si quidem libertus uel liberta minores centenarijs ſint, id eſt, minus centum aureis habeant ſubſtantiam (ſic enim legis Papiæ ſummam interpretati ſumus, ut pro mille ſeſtertijs unus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum ſucceſſione: ſi tamen teſtamentum fecerint. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Nisi libertus inteſtatus deceſſerit. quæ replicatio conſtat ex uerbis iam propoſitis hiſce:* Si tamen teſtamentum fecerint. *Concordant uerba ibidem ſequentia, & paulo ſuperius propoſita hæc:* Sin autem inteſtati deceſſerint, nullo liberorum relicto: tūc patronatus ius, quod erat ex lege XII. Tabul. integrum reſeruauit. *Secunda replicatio eſt: Niſi libertus in fraudem legis bona alienauit, ut minor centenario eſſet. Hæc replicatio approbatur l.16. ff. de iure patronatus. cuius uerba uide 3.cap.9. in fine. Tertia replicatio eſt: Niſi libertus qui minor centenario eſt, aliquid amplius in actione habeat, quo conſecuto, maior centenario ſit futurus. Hæc replicatio approbatur l.26. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Liberto octoginta habenti, fundus quadraginta legatus eſt. Is die legati cedente deceſsit extraneo hęrede inſtituto: Africanus reſpondit, poſſe patronum partem debitam uindicare. Nam uideri defunctū mor-

 tis

tis tempore ampliorem habuisse rem centum: cum hæreditas eius propter computationem legati pluris uenire posbit: neq; referre, hæres institutus repudier legatum liberto relictum, necne. Nam etsi de lege Falcidia quæratur: tale legatum, quamuis repudiatum in quadrantem hæreditatis imputetur legatarijs.

III. EXCEPTIO: *Nisi libertus facto testaméto, et alio hærede scripto, decessent. Hæc exceptio approbatur quidem iure antiquo Inst. de successione libertorum. in prin. his uerbis:* Olim licebat liberto patronum suum impunè testaméto prætérire. Nam ita demum lex XII. Tabularũ ad hęreditatem liberti uocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, hærede suo nullo relicto. *Mutatur ac tollitur exceptio proposita iure nouo, nimirũ edicto pretoris Inst. eod. tt. §. qua de causa. cuius uerba uide s̃. except. 1. repl. 1. item tollitur lege Papia Inst. eod. tt. §. postea. ibi: sine* *ĩi testamento. cuius uerba uide s̃. d. except. 1. repl. 15. item tollitur constitutione Imp. Iustiniani d. tt. §. fin autem sine liberis, ibi:* Si uerò testamentum. *cuius uerba uide ȷ. quæst. 4. reg. 1. except. 2.*

IIII. EXCEPTIO: *Nisi liberti bona sint publicata. Hæc exceptio reprobatur l. 28. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si in libertinũ animaduersum erit, patronis eius ius quod in bonis eius habituri essent, si is in qué animaduersum est, sua morte decesbisset, eripiendum non est: sed reliquam partem bonorũ, quæ ad manumissorem iure ciuili non pertineat, fisco esse uindicandam placet. Eademq; seruantur in bonis eorum qui metu accusationis mortem sibi consciuerint, aut fugerint, quæ in damnatorum bonis constituta sunt.

V. EXCEPTIO: *Nisi patronus ius patronatus remiserit. Hæc exceptio approbatur l. 3. ibi: nec successionib. C. de bonis libertorum. cuius uerba uide s̃. cap. 2. quæst. 1. causa 4.*

VI. EXCEPTIO: *Nisi patronus elegerit ea quæ libertatis causa liberto imposuit. Hæc exceptio approbatur l. 20 ff. de iure patronatus, his uerbis:* Sicút testamento facto decedente liberto, potestas datut patrono uel libertatis causa imposita petere, uel partis bonorum possesbionem: ita & cum intestatò decesserit, earum rerum ei electio manet. *Concordant ea quæ habentur ȷ. cap. prox. quæst. 1. except. 15.*

VII. EXCEPTIO: *Nisi patronus libertũ non aluerit. Hæc exceptio approbatur l. 33. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide s̃. cap. 2. quæst. 1. causa 7. Huius exceptionis replicatio est: Nisi patronus ex testamento succedat liberto. quæ replicatio approbatur d. l. 33.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi municipũ uel alterius collegij, non priuati hominis libertus fuit defunctus. Hæc exceptio reprobatur l. unica. ff. de libertis uniuersitatũ, his uerbis:* Municipibus plenũ ius in bonis libertorũ libertarũq; defertur: hoc est, id ius quod etiá patrono. Sed an omnino perere bonorum possesbionem posbint, dubitatur? mouet enim quòd cõsentire nõ possunt, sed per alium possunt petitá bonorum possesbioné ipsi adquirere. Sed qua ratione senatus censuit, ut restitui eis ex Trebelliano hęreditas posbit: & qua ratione alio Senatusconsulto hæredibus eis institutis à liberto adquirere hæreditaté permissum est: ita bonorũ quoq; possesbioné petere dicendũ est: téporaq; bonorũ possesbionis petédæ cedere municipibus exinde, ex quo decernere de petéda potuerũt. Quod & Papinianus respondit. *Cõcordat l. 3. §. si municipes. ff. de suis hæredib. his uerbis:* Si municipes seruũ manumiserint, admittentur ad legitimam hęreditatem in bonis liberti uel libertæ intestatorum. *Concordat l. 2. ff de manumiß. quæ seruis ad uniuers. cuius uerba uide s̃. lib. prox. cap. 5. except. 10.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi princeps patronus sit. Hæc exceptio reprobatur d. l. 3. §. principé, his uerbis:* Principem ad bona libertorum suorum admitti, plus quàm manifestum est.

X. EXCEPTIO: *Nisi patronus uel actor capitis accusauerit libertum defunctũ. Hæc exceptio approbatur l. 10. in prin. cum lege sequenti. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Eum patronũ, qui capitis libertũ accusasset, excludi à bonorũ possesbione contra tabulas placuit, nec ad legitimam hæreditatem, quæ ex lege XII. Tabularum defertur, admittitur. *Concordat l. 9. §. fin. ff. eod. tt. cuius uerba uide ȷ. ex. 14. concordat item l. 1. §. si capitis. ff. de bonis libertorũ. cuius uerba uide s̃. cap. 1. quæst. 4. reg. 12. except. 18. concordat item l. 33. §. 1. in fine. ff. de fideicommiß. libertat. cuius uerba uide s̃. d. quæst. 4. reg. 8. except. 1. repl. 2. declaratur exceptio proposita d. l. 10. §. 1. his uerbis:* Labeo existimabat, capitis accusationé eam esse, cuius pœna mors aut exilium esset. *Concordat l. 14. §. is demum. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Is demum uidetur capitis accusasse, qui tali iudicio appetit, cuius pœna aut supplicium habuit, aut exilium, quod sit uice deportationis, ubi ciuitas amittitur. *Cõcordat item l. 48. ff. eod. tt. his uerbis:* Quæro de eo qui libertũ effracturæ crimine accusauit? Scæuola respondit, si eiusmodi effracturæ crimine accusatus sit, ex quo (si probaretur) in metallũ datus esset: denegandam bonorũ possesbionem. *Planè propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non ipso iure capitis pœna crimini sit constituta, sed iudex capitis pœnam accusato irrogauit. Hæc replicatio approbatur l. 14. §. is demũ. ibi: Si tamen. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si quis libertũ eo crimine accusauerit, cuius pœna capitalis non est, ueruntamen iudicáti placuit

euit augere pœnam:non obeſt hoc patroni filio.neq; enim imperitia aut ſeueritas iudicantis obeſſe debet patroni filio,qui crimē leuius importauit. *Secunda replicatio eſt: Niſi ab accuſatione deſtitit actor.Hæc replicatio approbatur d.l.14.§.accuſaſſe,his uerbis:* Accuſaſſe eum dicimus,q crimina obiecit,& cauſam perorari uſq; ad ſententiam effecit. Cæterùm ſi antè quieuit, nō accuſauit:& hoc iure utimur.Sed etſi appellatione interpoſita, deſijt:benignè dicetur nō pertuliſſe accuſatioñé. Si igitur pendēte appellatione deceſsit libertus,patroni filius admittetur ad bonorum poſſeſsionē:quia ante ſententiā libertus morte ſubtractus eſt. *Cōcordat l.10.in fine. ff.de iure patronatus,his uerbis:* Qui nomen detulit,accuſaſſe intelligendus eſt:niſi abolitionem petat.Idq; etiam Proculo placuiſſe Seruius refert. *Huius replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi abolitione impetrata,reum repetierit. quæ duplicatio approbatur d.l.14.§.1. cuius uerba uide ſ. repl.5.dupl.1.* *Tertia replicatio eſt: Niſi libertus accuſatus,pendente iudicio deceſſerit.Hæc replicatio approbatur uerbis d.l.14.iā propoſitis hiſce:* Si igitur pēdēte appellatione deceſsit libertus, &c. *Quarta replicatio eſt: Niſi detulerit ſaltem.Hæc replicatio reprobatur uerbis d.l.10.in fine iam propoſitis.* *Quinta replicatio eſt: Niſi minor uiginti quinq; annis accuſauerit. Hæc replicatio approbatur l.14.in prin. ff.de bonis libertorum,his uerbis:* Qui cū maior natu eſſet quàm uiginti quinq; annorum,libertum capitis accuſauerit,aut in ſeruitutē petierit:remouetur à contra tabulas bonorū poſſeſsione. Si uerò accuſauerit minor: dicendum eſt hunc non excludi;ſiue ipſe,ſiue tutor eius uel curator accuſauerit. *Huius replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi cœptā in minore ætate accuſationē maior factus fuerit perſecutus.Hæc duplicatio reprobatur d.l.14.§.1.his uerbis:* Sed ſi minor quidem inſtituerit accuſationē,maior autem factus ſententiam acceperit:benignè erit dicēdum ignoſci ei debere, quia minor cœpit. Neq; enim imputare ei poſſumus cur non deſeruerit accuſationem, uel cur abolitionem non petierit: cum alterū ſi faceret,in Turpillianum incideret,alterum non facilè impetretur. Certè ſi abolitione publicè data repetit iam maior:dicendū eſt hunc eſſe remouēdum. maior enim factus potuit ſine timore deſerere abolitā accuſationem. *Sexta replicatio eſt: Niſi patronus à liberto antea accuſatus & prouocatus accuſauerit eius calumniam,uel crimen retorſerit. Hæc replicatio approbatur d.l.14.§.ſi libertus, his uerbis:* Si libertus maieſtatis crimine patroni filiū accuſauit, & patroni filius calumniæ eum capitis punire deſiderauerit:non debet repelli hoc edicto.Idem puto etſi ab eo petitus retorſit in eum crimina. Ignoſcendum eſt enim ei, ſi uoluit ſe ulciſci prouocatus. *Septima replicatio eſt: Niſi defendendæ mortis paternæ cauſa filius patroni libertum capitis accuſauerit. Hæc replicatio approbatur d.l.14.§.ſi patris, hiſce uerbis:* Si patris mortem defendere neceſſe habuerit: an dicendum ſit hic quoq; ei ſuccurrendum, ſi libertum paternum propter hoc accuſauit,medicum fortè patris, aut cubicularium,aut quem alium qui circa patrē fuerat? & puto ſuccurrendum, ſi affectione & periculo paternæ ſubſtantiæ ducēte neceſſe habuit accuſationem uel calumnioſam inſtituere. *Octaua replicatio eſt: Niſi pater teſtamento uel qua alia ſcriptura cauerit ut accuſaretur libertus. Hæc replicatio approbatur d. l. 14. §. fin. his uerbis:* Si pater teſtamento cauerit ut accuſaretur libertus, quaſi uenenum ſibi paraſſet,aut quid aliud in ſe admiſiſſet:magis eſt ut ignoſci liberis debeat,qui non ſponte accuſauerunt. *Concordat l.47.§.1.ff.de bonis libertorum,his uerbis:* Quæro,an ſi Titia patroni filia iactaret,Titiū patrem ſuum prius quā moreretur,literas ad ſe dediſſe,quibus adijceret per libertos ſuos maleficijs ſe appetitum,eaſq; literas ſecuta, poſt mortem patris libertos accuſaret:an aliquid ei prodeſſe poſsit hæc excuſatio? Paulus reſpondit,eam quę ex uoluntate patris accuſauit, non debere repelli à bonorum poſſeſsione cōtra tabulas: quoniam non ſuum iudiciū, ſed alienum ſecuta ſit. *Nona replicatio eſt: Niſi libertus damnatus,poſtea ſit reſtitutus, et pœna liberatus. Hæc replicatio approbatur l.14.§.fin.ff.d.tt.his uerbis:* Sed etſi accuſauerit libertum, & probauerit crimē patroni filius, poſteaq; hic libertus ſit reſtitutus : non erit repellendus. Crimen enim quod intēdit, etiam perfecit. *Decima replicatio eſt: Niſi libertus non capitis,ſed mitiore pœna ſit damnatus. Hæc replicatio approbatur l.13.ff.eod.tt.his uerbis:* Idē eſt etſi crimen quidem,quod in liberto probatum eſt,meruerat capitis pœnam, benignius autē punitus eſt libertus:ueluti tantum relegatus. De calumniatore enim ſenſit prætor. *Vndecima replicatio eſt: Niſi actor crimē probauerit & obtinuerit contra libertū,non ſit calumniatus. Hæc replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* De calumniatore enim ſenſit prætor. *Cui cōcordat l.14. §.fin.in fine.ff.eod. tt. cuius uerba uide paulo ſuperius repl.9.item concordat l.18.in prin.ff.de iniurijs,hiſce uerbis:* Eum qui nocentem infamauit, nō eſſe bonum & æquum,ob eam rem condēnari Paulus ait.peccata enim nocētium nota eſſe & oportere & expedire. *Duodecima replicatio eſt: Niſi libertum dum adhuc ſeruus erat,& quidem alienus,accuſauit. Hæc replicatio approbatur l.ult.ff.de bonis libertorum,his uerbis:* Labeo. Si eundem libertum & tu capitis accuſaſti,& pater tuus manumiſit:non poterit tibi eius

liberti bonorum possessio ex edicto prætoris dari. Paulus. Imò cõtrà accidet, si quem seruum accusauerius, deinde is patris tui factus fuerit, & is postea eum manumiserit. *Decimatertia replicatio est: Nisi cum unus ex pluribus liberis defuncti capitis accusasset libertum, cæteri postea omiserint bonorum possessionem liberti. Hæc replicatio reprobatur l.3.§.si capitis.ff.de bonis libertorum.cuius uerba uide 3.cap.1.quæst.4.reg.12. except.18.* *Decimaquartæ replicationis loco notandum, quòd exceptio proposita non noceat filio eius qui libertum capitis accusauit.quæ replicatio approbatur l.16.§.si patroni.ff.d. tt. his uerbis:* Si patroni filius institutus uel exhæredatus in seruitutem libertum paternum petijt, uel capitis accusauit: non nocet hoc liberis eius qui in potestate non sunt. Et hoc diui fratres Quintilio rescripserunt. *Concordat l.17.ff. de iure patronatus. cuius uerba uide 3.cap.2. quæst. 2.except 2.Hæc de decima exceptione.*

XI. EXCEPTIO: *Nisi actor in caput liberti testimonium dixit, uel accusatorem subiecit. Hæc exceptio approbatur l.14.§.sed si non. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Sed si non accusauit, sed testimonium in caput liberti dixit, aut subiecit accusatorem: puto eum à cõtra tabulas bonorum possessione remoueri.

XII. EXCEPTIO: *Nisi actor aduocationem accusatori liberti præstitit. Hæc exceptio reprobatur d l.14. §. si patroni, his uerbis:* Si patroni filius aduocationem accusatori liberti præstitit: non est repellendus. Neq; enim aduocatus accusat.

XIII. EXCEPTIO: *Nisi actor libertum in seruitutem petierit. Hæc exceptio approbatur l.9. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Qui in seruitutem libertum paternum petierit: nec nomine liberorum bonorum possessionem accipere potest. *Concordat l.14.in prin.ff.eod. tt.cuius uerba uide 3.except.10.repl.5. Concordat itē l.31.§.1.in fine.ff.de fideicom.libertat.cuius uerba uide 3.cap.1.quæst 4.reg 8.except.1.repl.2. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi seruo in libertatem proclamanti actor contradixit. Hæc replicatio approbatur l. 16. in prin. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* In seruitutum petijsse non is uidetur, qui ei qui in possessione erat seruitutis, petenti se in libertatem cõtradixit: uerùm is qui ex libertate petit in seruitutem. *Secunda replicatio est: Nisi non dominium, sed usumfructum, uel quid aliud in liberto dicat suum esse, quod ni si in seruo habere non potest. Hæc replicatio reprobatur d.l.16.§.1 his uerbis:* Sed etsi quis non totum suum, sed pro parte uel usumfructum in eo suum dicat, uel quid aliud quod habere non potest in eo, nisi seruus sit: an repellatur quasi in seruitutem petierit? quod est uerius. *Tertia replicatio est: Nisi actor qui libertum in seruitutem petijt & obtinuit, passus sit eum in libertate morari. Hæc replicatio approbatur d.l.16.§.si petierit, his uerbis:* Si petierit in seruitutem, & obtinuerit, mox cognita ueritate, passus sit in libertate morari: non debet ei obesse, maximè si habuit iustam causam errandi. *Quarta replicatio est: Nisi actor qui libertum in seruitutem petijt, à sua actione destitit. Hæc replicatio approbatur d.l.16.§.petijsse, his uerbis:* Petijsse in seruitutem non uidetur, qui ante litem contestatam destitit. Sed etsi post litem contestatam: dicendum est nec id nocere debere, quia non usque ad sententiam durauit. *Quintæ replicationis loco notandum, quòd filio eius qui libertum in seruitutem petijt, proposita exceptio non obsit. Quæ replicatio approbatur d.l.16.§.si patroni. cuius uerba uide 3. except. 10.repl.13. Sexta replicatio est: Nisi ob id libertum in seruitutem petierit, ut causam euictionis sibi conseruet. Hæc replicatio approbatur l.30.ff.de bonis libertorum, his uerbis:* Si quis libertum paternũ in seruitutem ea uoluntate petierit, ut causam euictionis sibi conseruet: non amittit beneficium bonorum possessionis.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi actor rei capitalis damnatus sit, uel index alicuius flagitij fuerit. Hæc exceptio approbatur l.9.§.ut in bonis.ff. de iure patronatus, hisce uerbis:* Vt in bonis liberti locum quidem non habeant, lege excipiuntur rei capitalis damnatus, si restitutus non est, si index ex cuius flagitij sit fueritue: uel maior annis uiginti quinq; cum esset, capitis accusauerit libertum paternum. *Plures huiusmodi exceptiones uide 3.cap.2.quæst.1.item 3. cap. prox.quæst.1.*

Replicatio præcedentium exceptionum generalis.

Planè iam dictarum exceptionum replicatio generalis hæc est: Nisi is qui quasi patronus deliquit, & ob id succedere non potest, non tanquam patronus, sed tã quam patroni filius hæreditatem liberti petat. Hæc replicatio approbatur l.42.§ sic dictum est.ff. de bonis libertorũ.cuius uerba uide 3.quæst.prox.reg.1.exc.5.

III. QVIBUS COMPETAT successio in bona liberti?

I. Regula. De liberis patroni. His quoq; regulariter perinde ac ipsi patrono si uiueret, successio in bona liberti competit. quæ regula approbatur l.2.in prin.ff. de bonis libertorum, his uerbis: Si patronus à liberto præteritus, bonorum possessionẽ petere potuerit contra tabulas, & antequã peteret decesserit, uel dies eius bonorũ possessionis agnoscẽdæ præterierit: liberi eius uel alterius patroni petere poterunt ex illa parte edicti, qua primis nõ petentibus, aut etiã nolentibus ad se pertinere, sequẽtibus datur, atq; si priores ex eo numero non essent. *Concordat item Inst. de successione libertorum.§.multis alijs, hisce uerbis:* Constituimus ut tam patroni patronæq;, quàm liberi eorũ, nec

nec non qui ex transuerso latere ueniunt, usque ad quintum gradum ad successionem libertorum, libertarumúe uocantur, sicut ex ea constitutione intelligendum est. Etsi eiusdem patroni uel patronæ uel duorum duarumque, pluriumúa liberti sint: qui proximior est, ad liberti uel libertæ uocetur successionem, & in capita, non in stirpes diuidatur successio: eodem modo & in ijs qui ex transuerso latere ueniunt seruando. Penè enim consonantia iura ingenuitatis & libertinitatis in successionibus fecimus. *Ait imperator:* Sicut ex ea constitutione intelligendum est. *Hæc constitutio in Codice non extat. Planè propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi patronus ipse adhuc uiuat. tunc enim liberis suis in successione præferendus. quæ exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio hæc est, Nisi patronus ipse tempore sit exclusus, uel repudiauerit, uel ex alia causa succedere liberto non possit. tunc enim etiam uiuo eo admittuntur eius liberi. quæ replicatio approbatur l. 2. in princip. ibi: uel dies eius. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide paulo superius ead. reg. in princip. Concordant item ea quæ habentur paulo inferius except. 11. replicat. 1. item except. 12. Secunda replicatio est: Nisi patronus pater sit deportatus. Hæc replicatio species est replicationis præcedentis, approbaturq; l. 4. §. si deportatus. ff. eod. tt. his uerbis:* Si deportatus patronus sit, filio eius competit bonorum possessio in bonis liberti. Nec impedimento est ei talis patronus, qui mortui loco habetur. Et dissimile est, si patronus apud hostes sit: nam propter spem postliminij obstat liberis suis. *Tertia replicatio uidetur esse: Nisi patronus pater apud hostes sit. Hæc replicatio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Et dissimile est, si patronus apud hostes sit, &c. *Hæc de prima exceptione. Secunda exceptio est: Nisi filius patroni uel patronæ, in alterius sit potestate. Hæc exceptio reprobatur l. 22. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Satis constat, etiamsi in potestate sit parentis filius patronæ, nihilominus legitimo iure ad eum pertinere hæreditatem. *Concordat l. 39. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Patroni filia si in adoptiua familia sit, ad bona libertorum paternorum admittitur. *Tertia exceptio est: Nisi filius patris necem inultam reliquit, quam seruus detexit, & ob id liber factus est. Hæc exceptio approbatur l. 23. in princ. ff. eod. tt. his uerbis:* Si filius patris necem inultam reliquerit, quam seruus detexit & meruit libertatem: Triphoninus dixit, non habendum pro patroni filio, quia indignus est. *Concordant ea quæ proposita sunt s. cap. 1. quæst. 3. causa 1. exc. 3. Quarta exceptio est: Nisi filius patroni actor libertũ capitis accusauerit. Hæc exceptio cũ alijs similibus approbatur. simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt s. quæst. proxim. except. 10. cum sequentibus. Quinta exceptio est: Nisi filius patroni etiam per se patronus existens, tanquam patronus admitti ad successionem non potuit. Hæc exceptio reprobatur l. 42. §. sic edictum. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Sic edictum est patrono, eidemq; patronę, filio nõ obesse, quod quasi patronus deliquit, si ut patronæ filius uenire possit. *Sexta exceptio est: Nisi liberi sint uulgò quæsiti. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 18. ff. eod. tt. his uerbis:* Patronæ quidem liberi etiam uulgò quæsiti accipient materni liberti bonorum possessionem: patroni autem non nisi iure quæsiti. *Septima exceptio est: Nisi patroni filius subiectus esse dicatur. hoc enim casu controuersia differtur. quæ exceptio approbatur l. 42. §. cum filius, in fine. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide s. quæst. proxim. except. 1. replicat. 11. Octaua exceptio est: Nisi uni ex liberis libertus sit adsignatus. tunc enim cæteri patroni liberi ab eo excluduntur. quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt s. cap. 1. quæst. 4. reg. 12. Concordat item l. 1. §. fin. ibi: quoniam per adsignationem alius excluditur ff. de adsignandis libertis. cuius uerba uide j. quæst. proxim. reg. 3. except. 1. Nona exceptio est: Nisi filius patris atque patroni hæreditatem repudiauerit. Hæc exceptio reprobatur l. 12. §. fin. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si patroni filius emancipatus noluerit adire hæreditatem, uel qui in potestate est retinere: nihilominus liberti bonorum possessionem habebit. *Decima exceptio est: Nisi filius uel nepos patroni à patre uel auo suo sit exhæredatus. Hæc exceptio approbatur l. 10. §. Iulianus. ff. eod. tt. his uerbis:* Iulianus ait, eum qui ab auo suo exhæredatus est: à bonis libertorum eius submoueri, à patris uerò sui libertorum bonis nõ excludi. Quod si à patre sit exhæredatus, ab auo non sit: non solum à libertorum paternorum bonis, uerũ etiã ab aui quoq; excludi debere: quia per patrem aui libertos cõsequitur. Quòd si pater eius sit ab auo exhęredatus, ipse non sit: posse nepotem auitorum libertorum contra tabulas bonorum possessionem petere. Idem ait, si pater me exhæredauit, auus meus patrem meum, & prior auus decesserit: ab utriusq; libertis me repelli. Sed si antè pater decessisset, postea auus, dicendum erit nihil mihi nocere patris exhæredationem ad auitorum libertorum bona. *Concordat exceptioni propositæ l. 27. ff. eod. tt. his uerbis:* Viuo filio si nepos exhæredetur, nocebit ei exhæredatio ad bona libertorum auitorum. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non exhæredatus sit, sed præteritus in testamento parentis. Hæc replicatio ipso quidẽ iure subsistit, cũ querela inofficiosi testamẽti adiuuetur: uerũ eius duplicatio*

hec est, Nisi à parente milite in militari testamento sit præteritus. quæ duplicatio approbatur l. 12. in prin. ff. de bonis libertorum, his uerbis: Si patronus testamento iure militari facto, filium silentio exhæredauerit: debebit nocere ei exhæredatio. Verum est enim hunc exhæredatum esse. *Huius duplicationis triplicatio est: Nisi præteritus alterius libertorum bona, quàm eius à quo præteritus est, petat: puta à patre præteritus, libertorum auitorum bona petit: uel contrà ab auo præteritus, libertorum paternorum bona petit. Hæc triplicatio approbatur l. 47. §. fin. ff. eod. tt. cuius uerba uide j. replic. proxim. duplic. 1. triplic. 2.* *Secunda replicatio est: Nisi alterius libertorum bona petat exhæredatus, quàm eius à quo est exhæredatus: puta ab auo exhæredatus, non auitorum, sed paternorum libertorum bona petit. Hæc replicatio approbatur l. 40. §. Iulianus. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. ead. except. in prin. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi à patre exhæredatus, auitorum libertorum bona petat. hoc enim casu proposita replicatione non adiuuatur, quæ duplicatio approbatur d. §. Iulianus, uerbis s. ead. except. in prin. propositus hisce:* Quòd si à patre sit exhæredatus, ab auo non sit: non solum à libertorum paternorum bonis, uerum etiam ab aui quoque excludi debere, quia per patrem aui libertos consequitur. *Huius duplicationis triplicatio prima hæc est: Nisi pater uiuo auo decesserit. hoc enim casu exhæredatus, ab auitorum libertorum bonis non excluditur. quæ triplicatio approbatur d. l. 10. § fin. cuius uerba uide suprà ead. except. in prin. Secunda triplicatio est: Nisi à patre in testamento militari non exhæredatus, sed præteritus sit. quæ triplicatio approbatur l. 47. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Paulus respondit, quamuis filij à patre milite præteriti pro exhæredatis habeantur: tamen non eousque silentium patris eius nocere debere, ut & à bonis libertorum auitorum repelli debeant. Idem responsum est etiam de bonis libertorum paternorum. *Tertia replicatio est: Nisi exhæredato antea libertus fuerit adsignatus. Hæc replicatio approbatur l. 11. §. 1. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si quis libertum filio suo adsignauerit, eumq; exhæredauerit: admitti potest ad bonorum liberti possessionem. *Concordat l. 1. §. sed etsi post. ff. de adsignandis libertis. cuius uerba uide s. cap. 1. quæst. 4. reg. 12. except. 24.* *Quarta replicatio est: Nisi non mala mente parentis sit exhæredatus. Hæc replicatio approbatur d. l. 12. §. si quis non, his uerbis:* Si quis non mala mente parentis exhæredatus sit, sed alia ex causa: exhæredatio ipsi non nocet. utputa pone furoris causa exhæredatum eum, uel ideo quia impubes erat, hæredem quoque institutum rogatum ei restituere hæreditatem. *Concordat l. 47. in princip. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Paulus respondit exhæredationem nepotis, quæ non notæ gratia, sed alio consilio adiecta esset, nocere ei non oportere, quo minus contra tabulas libertorum aui bonorum possessionem petere possit. *Quinta replicatio est: Nisi hæres institutus exhæredato hæreditatem restituere sit rogatus. Hæc replicatio approbatur uerbis d. §. si quis, iam propositis hisce:* Hæredem quoque institutum rogatum ei restituere hæreditatem. *Sexta replicatio est: Nisi exhæredatus pronunciatus sit exhæredatus non esse. Hæc replicatio approbatur l. 12. §. si quis cum. ff. de bonis libertat. his uerbis:* Si quis cum esset exhæredatus pronunciatus, uel perperam sit exhæredatus non esse, non repellitur. rebus enim iudicatis standum est. *Septima replicatio est: Nisi exhæredatus de inofficioso testamento egerit, & obtinuerit. Hæc replicatio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius duplicatio hæc est, Nisi pro parte tantum obtinuerit. Hæc duplicatio approbatur d. l. 12. §. si filius, his uerbis:* Si filius patroni exhæredatus, in partem obtinuerit de inofficioso, in partem uictus sit: uideamus an noceat ei exhæredatio? & nocere arbitror: quia testamentum ualet, à quo exhæredatus est. *Octaua replicatio est: Nisi ex testamento, in quo exhæredatus est, non sit adita hæreditas. Hæc replicatio approbatur d. l. 12. §. ex testamento, his uerbis:* Ex testamento à quo neque adita est hæreditas, neque petita bonorum possessio, liberis exhæredatio non nocet. Absurdum est enim in hoc ualere tantum testamentum, ut exhæredatio uigeat, cum aliàs non ualeat. *Nona replicatio est: Nisi exhæredatus secundo gradu, priore gradu hæres sit institutus. Hæc replicatio approbatur d. l. 12. §. si patroni, his uerbis:* Si patroni filius priore gradu sit hæres scriptus, secundo exhæredatus, huic non nocet exhæredatio, cum uoluntate patris uel extiterit hæres, uel existere potuerit. neque enim debet uideri pater indignum existimasse filium bonis libertorum, quem ad hæreditatem suam primùm uocauerit. *Decima replicatio est: Nisi primo gradu exhæredatus, secundo sit substitutus. Hæc replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Ac ne eum quidem existimandum est submoueri à bonis liberti, qui primo gradu exhæredatus, & inde substitutus est. Ergo is qui institutus est hæres uel primo gradu, uel sequenti, uel quoquo alio, licet exhæres sit eodem testamento: non est submouendus à liberti bonis. *Vndecima replicatio est: Nisi exhæredati filius uel seruus hæres sit institutus. Hæc replicatio reprobatur l. 13. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Filius patroni exhæredatus, quamuis nepos ex eo hæres scriptus fuerit, bonorum possessionem

nem contra tabulas paternorum libertorum accipere non potest. Licet enim necessarius existat patri suo: non tamen per semetipsum, sed per alium ad hæreditatem admittitur. Et certè constat, si emancipatus filius exhæredatus fuerit, & seruus eius hæres scriptus, etsi iusserit seruum hæreditatem adire, & ita patri suo hæres extiterit: non habiturum contra tabulas paternorum libertorum bonorum possessionem. *Duodecima replicatio est: Nisi exhæredato ab exhæredante parente, cautum sit ut ius in libertum ei saluum esset. Hæc replicatio approbatur l. 40. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si pater exhæredato filio ita cauit, ut ius in libertum saluum ei esset: nihil ei ad hanc rem nocet exhæredatio. *Decimatertia replicatio est: Nisi filius exhæredatus, postea à fratre adrogatus, tanquam nepos patroni liberti bona petierit. Hæc replicatio approbatur l. 42. in princip. ff. d. tit. his uerbis:* Si filius qui patri hæres extitit, fratrem suum exhæredatum adrogauit, atque ita hærede eo relicto, defunctus est: bonorum possessionem liberti patris naturalis exhæredatus non habebit. nam cui non exhæredato talis adoptio noceret, nocere debet & exhæredato: quoniam pœna quæ legibus aut edicto irrogaretur, adoptionis remedio nõ obliteratur. Paulus notat, ei qui alio iure uenit quàm eo quod amisit, non nocet id quod perdidit, sed prodest quod habet. Sic edictum est, patrono, eidemq; patronæ filio non obesse quod, quasi patronus deliquit, si ut patronę filius uenire possit. *Hæc de decima exceptione, eiusq; replicationibus sint dicta. Vndecima exceptio est: Nisi pater eius qui bonorum possessionem liberti petit, à patrono sit exhæredatus. Hæc exceptio approbatur l. 38. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Quæritur, an filio exhæredato etiam nepotes ex eo à bonorum possessione liberti excludantur? quod utique sic dirimendum est, ut uiuo filio, donec in potestate eius liberi manent, non admittantur ad bonorum possessionem: ne qui suo nomine à bonorum possessione submouentur, per alios eam consequantur. Si autem emancipati à patre fuerint, uel alio modo sui iuris effecti, sine aliquo impedimento ad bonorum possessionem admittantur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi actor in potestate patris exhæredati non sit. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Si autem emancipati à patre fuerint, &c. *Concordat l. 11. ff. eod. tit. his uerbis:* Si pater meus à patre suo sit exhæredatus, ego neque à patre meo, neque ab auo, mortuo quidem patre, & aduersus auitos, & aduersus paternos libertos ius habeo: uiuente patre, quamdiu in potestate eius ero, nõ petam contra tabulas auitorum libertorum bonorum possessionem: emancipatus non submouebor. *Concordat item l. 10. §. quod si pater eius. ff. eod. tit. cuius uerba uide §. except. proxim. in prin. Concordat item l. 16. §. si patroni. ff. eod. tit. cuius uerba uide §. quæst. proxim. except. 10. repl. 13. Secunda replicatio est: Nisi actor filius exhæredati à patrono hæres sit institutus. Hæc replicatio reprobatur per ea quæ habentur suprà except. proxim. repl. 11. Duodecima exceptio est: Nisi pater eius qui bonorum possessionem liberti petit, libertum capitis accusauit, uel in seruitutem petijt. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ habentur suprà quæst. prox. excep. 10. repl. 15. Decimatertia exceptio est: Nisi is qui bonorum possessionem liberti petit, post mortem patroni aui sui sit conceptus. Hæc exceptio reprobatur l. 47. §. penult. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Paulus respondit, nepotem etiam post mortem aui conceptum superstite liberto, bonorum possessionem contra tabulas liberti auiti petere posse, & ad hæreditatem eius legitimam admitti. Responsum enim Iuliani tantùm ad hæreditatem legitimam, item ad bonorum possessionem aui petendam pertinere. *Decimaquarta exceptio est: Nisi is qui bonorum possessionem petit, filium in potestate patroni defuncti reliquerit. Hæc exceptio reprobatur l. 2. §. fin ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si filius emancipatus nepotem in potestate aui reliquisset, bonorum possessionem partis dimidiæ dandam ei filio intestati liberti: quamuis iure ipso legitima hæreditas ad nepotem pertineat: quia & contra tabulas eius liberti, & filio potius bonorum possessio partis debitæ daretur. *Ait Iurisconsultus:* Iure ipso. *Scilicet ciuili. de quo Instit. de hæreditat. quæ ab intest. deferuntur. §. 1. Hodie tamen iure prætorio coniungitur pater emancipatus cum filijs in potestate aui relictis, l. 1. in prin. ff. de coniungendis cum emancipato liberis. Decimaquinta exceptio est: Nisi actorem alius gradu præcedat. Hæc exceptio approbatur Inst. de successione libertorum. §. multis alijs. ibi: etsi eiusdem. cuius uerba uide § ead. reg. in prin. Huius exceptionis replicatio prima uidetur esse talis: Nisi patronus decesserit, relicto filio emancipato, & nepotibus ex eo in potestate retentis. hoc enim casu uidentur nepotes patri præferendi. Verùm replicatio hæc reprobatur §. except. proxim. Secunda replicatio est: Nisi is qui gradu præcedit, aut nolit, aut non possit petere bonorũ possessionẽ liberti. Hæc replicatio approbatur § exc. 1. repl. 1. cũ sequentibus. item except. 11. replic. 1. & except. 12. Tertia replicatio est: Nisi gradu remotiori libertus sit adsignatus. Quæ replicatio approbatur per ea quæ habentur § cap. 1. quæst. 4. reg. 12. except. 7. Decimasexta exceptio est: Nisi duobus patronis existentibus, unus mortuus sit relictis liberis. Eius enim liberi uiuo altero patrono non admittuntur. Quæ exceptio approbatur l. 4. in fine. ff. si quid in fraudem patroni.*

patroni: cuius uerba uide ŝ. cap. 9. quæst. 5. reg. 5. Huius exceptionis replicatio uidetur esse talis: Nisi patronus defunctus, filio suo libertum adsignauerit. Hæc replicatio reprobatur l. 12. ff. de adsignandis libertis, hisce uerbis: Si ex duobus patronis alter eorum filio suo libertum adsignauerit, non obstat quo minus alter patronus ius solidum suum habeat. Decimaseptima exceptio est: Nisi ex uno patrono filius, ex altero nepotes supersint. hoc enim casu filius unius patroni excludit alterius patroni nepotes. quæ exceptio approbatur l. 23. §. si libertus. ff. de bonis libertorum, his uerbis: Si libertus intestato decesserit, relictis patroni filio, & ex altero filio duobus nepotibus, nepotes non admittentur, quamdiu filius est: quia proximum quenque ad hæreditatem liberti uocari, manifestum est. Concordat Institut. de successione libertorum. §. multis alijs. ibi: uel duorum. cuius uerba uide ŝ. ead. reg. in prin. Concordat item l. 51 ff. de operis libertorum. cuius uerba uide ŝ. cap. proxim. quæst. 3. except. 2. replic. 8. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi duobus patronis existentibus, quorum unus unum, alter duos filios reliquit, & uni ex ijs libertum adsignauit: postea is cui libertus adsignatus est decesserit, relicto ex se filio & fratre superstite, item alterius patroni filio. hoc enim casu filius eius cui libertus fuit adsignatus, patroni nepos in semissem, quem patruus si adsignatio facta non esset, habuisset, succedit. quæ replicatio approbatur l. 2. ff. de adsignandis libertis, his uerbis: Si is cui adsignassem decessisset, relicto filio & fratre, & alterius patroni filio: Pomponius ait, semissem habiturũ eum nepotem, quem esset filius meus is qui uiuit, habiturus, si ego eum libertum non adsignassem. Secunda replicatio est: Nisi nepoti unius patroni libertus sit adsignatus. tunc enim succedit cùm alterius patroni filio. quæ replicatio approbatur l. 3. in prin. ff. eod. tt. his uerbis: Idem erit dicendum, etsi is qui filium & nepotem habebat, nepoti libertum adsignauerit: admittetur enim nepos ad legitimam hæreditatem, licet sit alterius patroni filius. Et hoc contingit patrui uita. Cæterùm si ille non esset, nihil ei prodesset adsignatio ad deminuendum ius alterius patroni filij. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi patronus qui nepoti libertum adsignauit, filium non habeat, uel filius quem habuit mortuus sit. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Et hoc contingit patrui uita. Cæterùm, &c. Decimaoctaua exceptio est: Nisi liberi sint ultra quintum gradum. Hi enim non admittuntur ad bona liberti. quæ exceptio approbatur d. §. multis alijs. ibi: usque ad quintum gradum. Concordat Institut. de bonorum possessionibus. §. cum enim ad similitudinem. cuius uerba uide alibi. Hæc de prima regula liberorum scilicet patroni.

II. Regula. De parentibus patroni. His quoque in bona liberti dabatur successio. quæ regula approbatur Institut. de bonorum possess. §. sexto. item §. cumque antea. cuius utriusque uerba uide alibi.

III. Regula. De ijs qui ex transuerso gradu patrono iunguntur. His quoque liberti bonorum possessio competebat. quæ regula approbatur Instit. de successione libertorum. §. multis alijs. ibi: nec non qui ex transuerso latere ueniunt. cuius uerba uide ŝ. reg. 1. in prin.

IIII. Regula. Si filiusfamiliâs seruum manumiserit: patri, non filio competit bonorum possessio. quæ regula approbatur simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt ŝ. cap. 1. quæst 4. reg. 2.

V. Regula. Si libertus in seruitutem reuocatus, postea ab alio sit manumissus: posterior manumissor in successione præfertur. quæ regula approbatur l. 32. ff. de bonis libertorum, his uerbis: Si libertus meus in seruitutem redactus, postea ab alio liberatus sit, & eius cœperit esse libertus: præfertur mihi ad contra tabulas bonorum possessionem, qui eum manumisit. Hæc de tertia quæstione. Plures autem huiusmodi regulas uide ŝ. cap. 1. quæst. 4.

IIII. QVID ET QVANTVM ueniat in successione proposita?

I. Regula. Regulariter patronus in omnia bona liberti defuncti succedit. quæ regula approbatur Institut. de successione libertorum. §. sin autem sine, his uerbis: Si sine liberis decessarint liberti, siquidem intestati: ad omnem hæreditatem patronos, patronasq; uocauimus. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi libertus liberis relictis decesserit. tunc enim uirilis pars patrono ex lege Papia debebatur: hoc est, tantum, quantum unus ex liberis defuncti. quæ exceptio approbatur Institut. eod. tt. §. postea uerò cuius uerba uide ŝ. quæst. 2. except. 1. replic. 13. Sed hodie liberis liberti relictis, nihil patrono debetur: de quo dictum d. except. 1. in prin. item d. replic. 13. Secunda exceptio est: Nisi libertus testamento facto decesserit. tunc enim iure quidem antiquo pretorio debebatur dimidia pars patrono per contra tabulas bonorum possessionem. quæ exceptio approbatur Institut. d. tt. §. qua de causa. cuius uerba uide ŝ. d. except. 1. repl. 1. Hodie uerò iure nouo testamento facto debetur patrono tertia tantummodo pars bonorum liberti: quod ius nouum approbatur Institut. d. tt. §. sed nostra constitutio. ibi: si uerò testamentum, his uerbis: Si testamentum quidem fecerint, patronos autem aut patronas præterierint, cum nullos liberos haberent, uel habentes eos exhæredauerint, uel mater, siue auus maternus eos præterierint, ita quòd non possint argui inofficiosa eorum testamenta: tunc ex nostra constitutione per bonorum possessionem contra tabulas non dimidiam (ut antea) sed tertiam partem bonorum liberti consequantur: uel

uel quod deest eis, ex constitutione nostra repleatur. si quando minus tertia parte bonorum suorum libertus uel liberta eis reliquerit: ita sine onere ut nec liberis liberti, libertæue ex ea parte legata uel fideicommissa præstentur, sed ad cohæredes eorum hoc onus redundet. *Ait Imperat.* Ex nostra constitutione. *Hæc constitutio non extat.*

II. *Regula. In capita, non in stirpes diuiditur successio in bona liberti. quæ regula approbatur Inst. de success. libertorum. §. multis alijs. in fine. cuius uerba uide suprà quæst. proxim. reg. 1. in prin. Concordat l. 21. §. fin. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si ex duobus patronis alter unum filium, alter duos reliquisset: uiriles inter eos partes fieri Iulianus dicit.

III. *Regula. Ex tribus uel pluribus patronis, uel patronorum liberis uno cessante, uel deficiente reliqui æquales partes in bonis liberti habebunt. quæ regula approbatur l. 21. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Ex tribus patronis uno cessante bonorum possessionem petere, duo æquas partes habebunt. *Concordat l. 4. ff. si quid in fraudem patroni. cuius uerba uide ī. cap. 9. quæst. 5. reg. 5. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi duobus patronis existentibus, quorum unus unum, alter duos filios reliquit, ex hisce duobus alterius patroni filijs uni libertus sit aßignatus. tunc enim is cui aßignatus est libertus, duas tertias habebit. quæ exceptio approbatur l. 1. §. si sit ex uno. ff. de adsignandis libertis, hisce uerbis:* Si sit ex uno patrono filius, ex altero duo, & uni eorum libertus adsignatus sit: uidendum quot partes fiant hæreditatis liberti: & utrum tres aut duas habeat is cui adsignatus est, id est, suam & fratris: an uerò æquales partes fiant, quoniam per adsignationem alius excluditur? Et Iulianus libro LXXV. scripsit, magis esse ut bessem hic habeat, qui fratrem excludit. Quod uerum est, quamdiu frater eius uiuit, uel admitti potuit ad legitimam hæreditatem. Cæterùm si fuerit capite minutus, æquales partes habebunt. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi frater eius cui libertus est adsignatus, etiam adsignatione non facta, ad hæreditatem liberti admitti non potuit uel mortuus sit. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Quod uerum est, quamdiu frater eius uiuit, uel admitti potuit ad legitimam hæreditatem. &c.

IIII. *Regula. Deficiente uno ex socijs liberti communis portio eius alteri adcrescit. Hæc regula approbatur l. 14. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Communi liberto si ex duobus patronis alter iusiurandum adegerit, ne uxorem ducat: siue liberto uiuo decesserit is qui extra hanc culpam fuerit uel superuixerit, partis utrique debitæ bonorum possesionem solus habebit. *Ait Iurisconsultus:* Iusiurandum adegerit, ne uxorem ducat. *Hæc est causa amittendi iuris patronatus, de qua dictum suprà cap. 2. quæst. 1. causa 1. Concordat l. 4. ibi: sed si nullus. ff. si quid in fraudem patroni. cuius uerba uide ī. cap. 9. quæst. 5. reg. 5. Pro quota autem parte singulis adcrescat, si plures supersint, dictum suprà reg. prox. Planè huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi non hæreditas liberti petatur, sed ex stipulatu ad operas præstandas agatur. tunc enim portio deficientis ad filium eius pertinet, non socio adcrescit. quæ exceptio approbatur l. 4. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide suprà cap. prox. quæst. 3. reg. 1. except. 1. repl. 7. Secunda exceptio est: Nisi cum duo patroni essent, libertus uno deferente iurauerit se libertum eius non esse. hoc enim casu quamuis unus patronus propter iusiurandum præstitum, & exceptionem ex eo competentem deficiat: portio tamen eius alteri non adcrescit. quæ exceptio approbatur l. 15. in prin. ff. de iureiurando cuius uerba uide suprà lib. 7. cap. 7. quæst. 6. reg. 2. Tertia exceptio est: Nisi unus ex patronis ex debita parte hæres à liberto sit institutus. tunc enim portio alterius patroni deficiẽtis ei non adcrescit. quæ exceptio approbatur l. 21 §. ex duobus. ff. de iure patronatus. cuius uerba uide ī. ca. prox. quæst. 1. exc. 1. in prin.*

DE CONTRA TABVLAS bonorum possessione liberti,

Cap. VIII.

Species successionis in bona liberti, est contra tabulas bonorũ possessio, de qua cùm suprà cap. prox. in generali successione multa dicta sunt, tum in hoc capite specialiter etiam dicetur.

I. CAVSA HVIVS SVCCESSIONIS cum suis exceptionibus.

Si libertus facto testamento patronum, eiusúe liberos præterierit, datur patrono, eiusúe liberis contrà tabulas liberti bonorum poßeßio. quæ causa seu regula approbatur Inst. de succeßione libertorum. §. sed nostra constitutio. ibi: si uerò testamentum. cuius uerba uide ī. cap proxim. quæst 4. reg. 1. except. 2. Concordat Instit. eod. tit. §. qua de causa. cuius uerba uide ī. cap. prox. quæst. 2. except. 1. repl. 1. Huius regulæ exceptiones licet uidere ī. cap. proxim. quæst. 2. Sed præter eas sunt & aliæ plures speciales hic enumerandæ.

I. EXCEPTIO: *Nisi patronus in testamento liberti hæres sit institutus, iudiciumq́; defuncti liberti agnouit. Hæc exceptio approbatur l. 6. §. fin. cum lege sequente ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Patronus patroniq́; liberi si secundum uoluntatem mortui liberti hæreditatẽ adierint, legatumúe aut fideicommissum petere maluerint: ad contrà tabulas bonorũ possesionem non admittuntur. Nam absurdum uidetur licere eisdem partem comprobare iudicium defuncti, partim euertere. *Concordat l. 3. §. toties. ff. eod. tit. his uerbis:* Toties ad bonorum possesionem contra tabulas inuitatur patronus, quoties non hæres est ex debita portione institutus. *Item concordat*

cordat l. 21. §. ex duobus. ff. de iure patronatus, his uerbis: Ex duobus patronis unus ex debita parte hæres institutus sine conditione & dilatione, contra tabulas bonorum possessionem petere non poterit, nec adcrescit portio alterius patroni non petentis: licet si minor ei portio esset relicta. & contra tabulas bonorum possessionem petijsset, alia etiam portio ei adcrescere potuisset. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi portio alterius patroni in testamento preteriti postea ei adcrescat. Hæc replicatio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Nec adcrescit portio alterius patroni non petentis: licet si minor, &c. *Secunda replicatio est: Nisi ex minore quàm debita parte hæres sit institutus. Hæc replicatio reprobatur d. l. 21. §. 1. his uerbis:* Excluditur contra tabulas bonorum possessione patronus, etsi ex uncia hæres instituatur, & id quod deest ad supplendam debitam portionem, perseruum iudicio liberti sine conditione & dilatione ei in hæreditate uel legato siue fideicommisso quæri potest. *Hic locus mendanon caret. Planè hoc casu ad supplendum id quod legitimæ parti deest, agere potest, ut ex iam dictis constat; idq; etiamsi quasi ex debita parte institutus adierit. quod approbatur l. 8. §. 1. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Quinimò etsi sic adijt, quasi ex debita portione institutus, mox apparuit eum minorem partem quàm sperauit accepisse, æquissimum est admitti eum ad suum auxilium. *Concordat item l. 20. §. libertus. ff. eod. tit. cuius uerba uide 3. quæst. 5. except. 3. Tertia propositæ exceptionis replicatio est: Nisi non purè, sed sub conditione patronus hæres sit institutus. Hæc replicatio approbatur quidem ipso iure, uerùm eius duplicatio prima hæc est: Nisi talis sit conditio, quam prætor remittere solet. quæ duplicatio approbatur l. 20. in prin. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si libertus sub conditione iurisiurandi, quod prætor remittere solet, patronum instituit hæredem; non puto dubitandum quin à bonorum possessione submoueatur. Verum est enim, eum hæredem factum. *Secunda duplicatio est: Nisi conditio, sub qua patronus institutus est, uiuo testatore uel ante aditam hæreditatem extiterit. Hæc duplicatio approbatur l. 3. §. si patronus. ff. eod. tit. his uerbis:* Si patronus sub conditione sit institutus, eaque conditio uiuo testatore extiterit: contra tabulas bonorum possessionem accipere non potest. Quid ergo si mortis tempore pependit, extitit tamen antequam patrono deferatur bonorum possessio, hoc est ante aditam hæreditatem: an inuitetur ex hac parte edicti? & magis est ut aditæ hæreditatis tempus spectetur. Hoc enim iure utimur. *Tertia duplicatio est: Nisi conditio in præteritum uel præsens tempus sit collata. Hæc duplicatio approbatur d. §. si patronus. in fine, his uerbis:* Si tamen in præteritum collata sit conditio, uel ad præsens: non uidetur sub conditione institutus. Aut enim impleta est, & purè institutus est: aut non est, nec hæres institutus est. *Quarta duplicatio est: Nisi sub hac conditione: Si filius meus me uiuo morietur, patronus hæres sit institutus. Hæc duplicatio approbatur d. l. 3. §. libertus, his uerbis:* Libertus si patronum suum ita hæredem scripserit, Si filius meus me uiuo morietur, patronus hæres esto: non malè uidetur testatus. nam si decesserit filius, poterit hic existente conditione accipere bonorum possessionem. *Hæc de tertia replicatione, eiusq; duplicationibus sunt dicta. Quarta replicatio est: Nisi hæres institutus, patronus sit grauatus eam hæreditatem, uel certam partem, uel rem aliquam restituere. Hæc replicatio reprobatur, quoniam ad id quod rogatus est præstandum seu restituendum non tenetur: de quo dictum in Comment. de legatis cap. 1. except. 40. replic. 12. duplic. 1. Quinta replicatio est: Nisi patronus hæreditatem uel legatum sibi relictum ex testamento non perceperit: uel petens ex testamento hæreditatem uel legatum exceptione repellatur. Hæc replicatio approbatur l. 8. in prin. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si uerò non habuerit effectum petitio eius, dico non impediri quo minus adiuuetur. *Huius duplicatio hæc est: Nisi patronus sua culpa relictum non perceperit. Hæc duplicatio approbatur exemplis l. 19. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si patronus ex minore parte quàm legitima hæres institutus, falsum testamentum dixisset, nec obtinuisset: non est ambiguum contra tabulas ei non deferri bonorum possessionem, eo quòd facto suo perdidit hæreditatem, cum temerè falsum dixit. Quòd si ex debita parte fuerit institutus, siue adijt siue non, à contra tabulas bonorum possessione repellitur: quia si debitam sibi portionem acceperit, nec poterit contra tabulas bonorum possessionem petere. *Aliud exemplum proponitur l. 6. §. si patronus. ff. ad l. Cornel. de falsis. cuius uerba uide 2. lib. 4. cap. 1. quæst. 2. causa 17. except. 6. Huius duplicationis triplicatio prima hæc est: Nisi patronus hæres institutus, suspectam dixerit hæreditatem, eamq; compulsus adierit & restituerit. Hæc triplicatio reprobatur l. 50. §. si patronus. ff. eod. tit. his uerbis:* Si patronus ex debita portione à liberto scriptus rogatusque, hæreditatem restituere suspectam dixit, & compulsus adire, cum retinere posset, restituerit: non poterit contra tabulas accipere bonorum possessionem: & quia agnouit iudicium liberti, & quia spreuit, & quasi damnauit eam possessionem. *Secunda triplicatio est: Nisi filius patroni à liberto adrogatus, hæreditatem eius tanquam filius*

liberti

liberti repudiauerit. ho: enim casu non prohibetur eādem tanquam filius patroni per contra tabulas bonorum possessionem petere. quae triplicatio approbatur d. §. si patronus, his uerbis: Longè distat ab hoc patroni filius quem libertus adrogauit, & ex minore parte hæredem scripsit, cum nemo ex familia patroni alius esset. quanquam enim hic ipso iure (quippe suus) hæres deprehendatur: si tamen se non immiscuit hæreditati ut patris, sed abstinuit, quasi patroni: tamen filius admittendus est ad contra tabulas bonorum possessionem. *Sexta replicatio est: Nisi patronus hereditatem uel legatum ex testamento liberti non agnouerit. Hæc replicatio approbatur l. 8. §. 1. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide §. repl. 2. Huius autem duplicatio haec est: Nisi ex debita parte hæres sit institutus, eamq; acciperе recuset. quae duplicatio approbatur l. 19. §. quòd si ex debita. ff. eod. tt. cuius uerba uide §. repl. prox. dupl. 1. in prin. Septima replicatio est: Nisi patrono quidem herede instituto, liberi eius, qui postea contra tabulas bonorum possessionem petunt, instituti non sint. Hæc replicatio approbatur l. 5. in prin. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Libertinus qui patronum patroniq; liberos habet, si patronum ex parte debita hæredem instituit: liberos eius in eandem portionem substituere debet: ut licet patronus uiuo liberto mortuus fuerit, satisfactum uideatur liberis eius. *Huius replicationis duplicatio prima haec est: Nisi patrono, eiusq; filio emancipato instituto, nepotem ex eo præterierit. quae duplicatio approbatur d. l. 5. in fine, his uerbis:* Si patroni filium emancipatum, & nepotem ex eo, qui in sui familia remansit, libertus habeat filio tantùm, non etiam nepoti satisfacere debebit libertus: nec ad rem pertinet, quòd ad parentis bona pariter uocantur. *Ratio huius duplicationis proponitur l. 2. §. fin ff. eod. tt. cuius uerba uide §. cap. prox. quæst. 3. reg. 1 except. 14. Altera duplicatio est: Nisi patronus hæres institutus, tempore mortis liberti uixerit. Hæc duplicatio approbatur d l. 2. §. sed si patronus; his uerbis:* Si patronus hæres institutus, uiuo liberto decessisset, superstitibus liberis: quæsitum est, an illi contra tabulas testamenti bonorum possessioné petere possint? & eò decursum est, ut mortis tempus, quo defertur bonorum possessio, spectari debeat, an patronus non sit: ut si sit, ex parte prima edicti, liberi eius bonorū possessionem petere non possint. *Hæc de prima exceptione, eiusq; replicationibus. Plures huiusmodi replicationes uide 3 except. prox.*

II. EXCEPTIO: *Nisi patrono præterito quid legatum sit à liberto, uel alio modo ei satisfactū. Hæc exceptio approbatur l. 6. §. fin ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide §. except. prox. in prin. Concordat l. 3. §. si debita. ff. eod. tt. his uerbis:* Si debita patrono portio legata si.; etsi scriptus hæres nō fuerit, satisfactum est ei. Sed etsi institutus sit ex parte minore quā ei debetur, residua uerò pars suppleta est ei legatis siue fideicommissis: & ita satisfactū ei uidetur. Sed & mortis causa donationibus potest patrono debita portio suppleri. Nam mortis causa donationes uice legatorum funguntur. *Concordat uero l. 50. §. fin. ff eod. tt. his uerbis:* Si debenti patrono certam pecuniā libertatē libertus reliquit, isq; usus est aduersus hęredem perentem debitū exceptione doli, aut acceptilatione liberatus est debito propter legatum: dicendum est, eum non posse accipere contra tabulas bonorum possessionem. *Huius exceptionis replicatio prima haec est: Nisi patronus id quod sibi relictū est, non agnouit. Hæc replicatio constat ex iis quæ sequuntur. Secunda replicatio haec est: Nisi patronus donationem sibi à liberto factā, uiuo eo, non post mortem eius agnouerit. Hæc replicatio approbatur l. 8. §. sed etsi. ff d. tt. his uerbis:* Sed etsi mortis causā donationem acceperit: dicendum est, repelli eum à contra tabulas bonorū possessione: sic tamē, si post mortē liberti agnouerit. Cæterùm si ei uiuus libertus donauit, & ille accepit: non idcirco erit repulsus à cōtra tabulas bonorum possessione: quia poterit dicere sperasse, quòd in testamento quoq; gratus circa eum fieret: permittiq; ei debet ab eis decedere, uel ea cōpensare in portionem pro rata. *Huius replicationis duplicatio haec est: Nisi uiuo liberto donationem contemplatione debitæ portionis ab eo factam agnouerit patronus. quae duplicatio approbatur l. 3. §. antepenult. ff. eod. tt. his uerbis:* Sed etsi non mortis causa donauit libertus patrono, contemplatione tamen debitæ portionis donata sunt, satisfactum ei uideretur. tunc enim uel quasi mortis causa imputabuntur, uel quasi agnita, repellēt patronum à contra tabulas bonorum possessione. *Tertia replicatio est: Nisi testato conuēto herede ut legatum solueretur, mox pœnituit patronum. Hæc replicatio approbatur l. 8. §. 1. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Sed etsi testato conuenisset hęredem, ut sibi legatum solueretur, mox pœnituisset: puto eum posse adiuuari. *Quarta replicatio est: Nisi legatū patrono sit euictū. Hæc replicatio approbatur d. l. 8. §. si patronus, his uerbis:* Si patronus legatum sibi relictū agnouerit, idq; fuerit euictum: competit ei legitimum auxiliū: quia id quod sperauit se habiturum, non habet. Sed etsi non totū euictum sit, uerùm aliquid minus habet, quàm putauit, erit ei subueniendum. *Quinta replicatio est: Nisi seruum legatus mortuus sit. Hæc replicatio reprobatur l. 44. §. patronus. ff. d. tt. his uerbis:* Patronus hæres institutus, legato ei seruo, per quem suppleretur debita ei portio: nō petet cōtra tabulas bonorum possessioné,

quamuis seruus clausis tabulis decesſit.

Sexta replicatio est: Nisi rem alienam, non suam patrono libertus legauerit. Hæc replicatio approbatur ratione supradictæ replicationis quartæ. Eius autem duplicatio hæc est: Nisi rem alienam à patrono emptam libertus ei rursus legauerit. Hæc duplicatio approbatur l. 11 ff. de bonis libertorum, his uerbis: Patrono libertus fundum, quem ab eo alienum emerat, legauit, & constituit patronus ad se pertinere legatum: contra tabulas bonorum possessionem accipere non potest, etsi nihil profecit ei legatum, quia alienam rem legauerat ei libertus, quia patronus ipse eum liberto uendiderat. *Septima replicatio est: Nisi patronus minor uiginti quinque annis agnouerit legatum sibi relictum. Hæc replicatio approbatur l. 3. § fin ff. d. tt. his uerbis:* Si patronus minor annis uiginti quinque liberti iudicium agnouerit: in integrum eum restitui oportere existimamus, ut possit contra tabulas accipere. *Octaua replicatio est: Nisi patronus deceptus falsum defuncti iudicium agnouerit. Hæc replicatio approbatur l. 46. ff. d. tt. his uerbis:* Paulus respondit: Patronus qui deceptus falsum iudicium testatoris secutus est, bonorum possessionem contra tabulas testamenti liberti petere non prohibetur. *Plures huiusmodi replicationes uide §. except. prox.*

III. EXCEPTIO: *Nisi patronus præteritus, conditionis implendæ causa quid ex bonis liberti percepit. Hæc exceptio species est exceptionis præcedentis, & approbatur l. 3. §. penult. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si patrono conditionis implendæ causa quid datum fit: in portionem debitam imputari debet, si tamen de bonis fit liberti profectum. *Concordat l. 8. §. penult. ff. eod. tt. his uerbis:* Si conditionis implendæ causa fuerit quid datum patrono post mortem liberti: dicitur repelli eum à contra tabulas bonorũ possessione, quasi agnouerit iudicium.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi filio uel seruo patroni quid à liberto sit relictum, idq; patronus agnouerit. Hæc exceptio approbatur l. 8. §. si seruo. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si seruo uel filio suo aliquid relictum patronus agnouerit: perinde à contra tabulas bonorum possessione repelletur, atq; si agnouisset sibi relictum. *Concordat l. 4. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Si extraneus à liberto hæres institutus, rogatus sit patroni filio hæreditatem restituere: cum ex senatusconsulto Trebelliano restituta hæreditate hæredis loco filius habeatur, patronus submouendus est. *Concordat item l. 50. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Nihil interest ipse patronus scriptus hæres ex minore parte adierit hæreditatem, an seruum suum scriptum iusserit adire hæreditatem, quàm retinet. Nihilominus enim repulsus erit à contra tabulas bonorum possessione. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi antequam seruum iuberet relictum agnoscere, illum alienauit uel manumisit. Hæc replicatio approbatur d. l. 50. in prin. his uerbis:* Si tamen antequam iuberet liberti hęreditatē adire, seruum uēdiderit aut manumiserit, & ita ipse nouus libertus aut emptor hæredes extiterint: uerbis edicti nō prohibetur patronus accipere contra tabulas bonorum possessionem. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi ob relictum plurùs seruum uendiderit, uel filium in fraudem edicti emancipauerit. Hæc duplicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Sed nunquid prætor denegare ei possessorias actiones debeat, si fraudem edicto eius facere uoluit, ut precio uberiore percepto, uel tacita pactione etiam hęreditatis ex institutione delatę commodum, & bonorũ possessionis contra tabulas haberet? Faciliorq; suspicio per filium scriptum hæredem, quamuis emancipatum adeuntem, liberti hæreditatem ipsum patronũ habere: cum omnia quęque nostra sunt, liberis nostris ex uoto paremus. Si tamen adhuc clausis tabulis testamenti liberti, cum ignoraret iudicium eius patronus, eorum quid quæ suprà scripta sunt, circa institutum subiectum iuri suo fecit: amota fraudis suspicione, suo iure bonorũ possessione contra tabulas utetur.

V. EXCEPTIO: *Nisi libertus decesserit nō soluendo. Hæc exceptio reprobatur l. 36. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Libertus qui soluendo non erat, prǽterito patrono extraneos reliquit hæredes: quæro, an possit patronus petere contra tabulas bonorum possessionē? Iabolenus respondit, cum à scriptis hęredī bus adita est hæreditas, patronus contra tabulas bonorũ possessionem potest petere: quia soluendo hæreditas est, quæ inueniat hęredem. Et sanè absurdum est, ius patronī in petenda bonorum possessione contra tabulas aliorum computatione, non iudicio patroni æstimari, auferriq; patrono quod modicum uindicaturus est. Multi enim casus interuenire possunt, quibus expediat patrono petere bonorũ possessionem: quāuis æris alieni magnitudo, quam libertus reliquit, facultates patrimonij eius excedat. Veluti si prędia sunt aliqua ex bonis liberti, in quibus maiorum patroni sepulchra sint, & magni æstimat patronus bonorũ possessionis iura pro parte ea ad se pertinere: uel aliquod mancipium, quod non precio, sed affectu sit æstimandum. Non ergo ideo minus habere debet ius petendę bonorũ possessionis, quia animo potius quàm aliorũ computatione bona liberti æstimat: cum eo ipso

eo ipso sufficere patrimonium uideri posse, quòd & hæredem habeat, & bonorum possessorem.

VI. EXCEPTIO: *Nisi seruus suis numis emptus & manumissus sit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 2. C. de bonis libertorum, his uerbis:* Multum interest, utrum quia suis emptus atq; manumissus sit ab emptore, an à domino suo data pecunia mereatur libertatem. Priore casu ad bona contra tabulas admitti patronum non placet: posteriore omnia iura patronatus retinet. Et ideo cũ Sabiniani patroni filij, qui plenum ius habuit, ut hostis publici bona fisco uindicata sunt: secundũ ea quę diuo Pertinaci placuerunt, & nos secuti sumus, in iura libertorũ eius fiscus noster successit. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi dominus ipse accepto precio, seruũ manumisit, non alij uendidit. Hæc replicatio constat ex uerbis iam propositis. Cui concordat l. 3. ff. de obsequijs, cuius uerba uide ĩ. cap. 5. quæst. 1. except. 3. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi non à seruo, sed ab alio dominus numis accepit, seruum manumisit. Hæc duplicatio approbatur l. 3. §. 1. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si quis numos acceperit ut manumitteret, non habet contra tabulas bonorum possessionem. *Planè propositæ duplicationi contradicere uidetur d. l. 5. ff. de obsequijs.*

VII. EXCEPTIO: *Nisi præteritus libertum defunctũ ex causa fideicommissi manumisit. Hæc exceptio reprobatur l. 1. C. de bonor. possess. contra tabul. his uerbis:* Licet ex causa fideicommissi manumissus sit is quem ex uolũtate patris cum sorore tua te manumisisse proponis: tamen si extraneos scripsit hæredes, partis legitimæ contra tabulas eius bonorũ possessionem petendo, uel contra nuncupationẽ si testamentũ sine scriptis conditum est, intra tempora edicto præstituta, eam partem poteris obtinere. *Concordant ea quæ habentur ĩ. cap. 1. quæst. 4. reg. 2.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi præteritus hac lege seruum emerat ut manumitteret. Hæc exceptio reprobatur l. 3. §. 1. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si hac lege emit quis ut manumittat, ad hanc partem edicti pertinebit.

IX. EXCEPTIO: *Nisi libertus defunctus ius aureorum annulorũ impetrauerat. Hæc exceptio reprobatur d. l. 3. in prin. his uerbis:* Etiamsi ius annulorum cõsecutus sit libertus à principe, aduersus huius tabulas uenit patronus, ut multis rescriptis continetur. hic enim uiuit quasi ingenuus, moritur quasi libertus. *Concordat l. 5. ff. de iure aureorum annulorũ. cuius uerba uide ĩ. cap. 2. quæst. 1. causa 14. in prin.*

X. EXCEPTIO: *Nisi libertus natalibus fuit restitutus. Hæc exceptio approbatur d. l. 3. in prin. his uerbis:* Si natalibus redditus sit libertus, cessat contra tabulas bonorũ possessio. Idẽ etsi à principe liberam testamenti factionẽ impetrauit. *Concordat l. 2. ff. de natalib. restituendis. cuius uerba uide ĩ. cap. 2. quæst. 1. causa 15. in prin.*

XI. EXCEPTIO: *Nisi libertus à principe liberam testamenti factionem impetrauerit. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Idem etsi à principe liberam testamenti factionem impetrauit.

XII. EXCEPTIO: *Nisi præteritus liberam testamenti factionem liberto concesserit. Hæc exceptio reprobatur l. 47. §. patroni. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Patroni filius epistolam talẽ liberto misit. Sẽpronius Zoilo liberto suo S. Ob merita tua fidemq; tuam quam mihi semper exhibuisti, concedo tibi liberam testamenti factionem: quęro, an patroni filio nihil relinquere debeat? Paulus respondit, eum libertum de quo quęritur, liberam testamenti factionem consecutũ non uideri. *Contradicere uidetur l. 3. C. de bonis libertorum. cuius uerba uide ĩ. cap. 2. quæst. 1. causa 4.*

XIII. EXCEPTIO: *Nisi libertus apud hostes decesserit. Hæc exceptio reprobatur l. 4. §. 1. ff. d. tt. his uerbis:* Si libertus captus ab hostibus ibi decesserit; quamuis liberti appellatio eum non tangat: tamẽ propter legem Corneliam, quæ testamentũ sic confirmat, atq; si in ciuitate decesserit: patrono quoq; bonorum possessio danda erit.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi præteritus liberti necem non uindicauerit. Hæc exceptio approbatur l. 17. §. fin. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si libertus hæredem scripserit, isq; priusquam de familia quæstionem haberet, adierit hæreditatem: patronum ad contra tabulas bonorum possessionem non admitti Iulianus ait. debuit enim & patronus liberti necem uindicare. Quòd & in patrona erit dicendum.

XV. EXCEPTIO: *Nisi patronus libertatis causa imposita elegerit, uel liberto reuẽdiderit. Hæc exceptio approbatur d. l. 17. in prin. his uerbis:* Iulianus ait, Si patronus libertatis causa imposita liberto reuendiderit, filium eius à bonorũ possessione submoueri: scilicet, quia nec contra tabulas testamenti liberti bonorum possessionem acciperet, quoties pater eius donum, munus, operas liberto reuendiderit. *Concordat l. 32. ff. de operis libertorũ. cuius uerba uide ĩ. cap. 4. reg. 16 in prin. Concordat item l. 20. ff. de iure patronatus. cuius uerba uide ĩ. cap. prox. quæst. 2. ex. 6. item concordat l. 4. C. de operis libertorum. cuius uerba uide suprà cap. 6. quæst. 5 reg. 9. concordat item l. 1. C. de bonor. poss. contra tabul. liberti, his uerbis:* Patronus liberti muneribus electis & operis, à contra tabulas bonorũ possessione repellitur. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi non patronus, sed patroni filius liber-*

tatis causa imposita elegerit. hic enim alijs patroni liberis non praeiudicat. quae replicatio approbatur d.l. 37.§.1.his uerbis: Planè si patroni filius libertatis causa imposita reuendiderit:nihilominus familiam bonorum possesionem contra tabulas liberti accipere ait:quia filius reuendendo libertatis causa imposita, fratrẽ suum non submouet.

XVI. EXCEPTIO: *Nisi hereditas ex testamento non sit adita. Hęc exceptio approbatur l.3. §.at patronus.ff.de bonis libertorum.cuius uerba uide s.quaest.6.Haec de exceptionibus propositae causae.Sed et plures huiusmodi exceptiones uide s.cap.2.quaest.1. item suprà cap prox.quaest. 2.*

II. QVIBVS COMPETIT successio proposita?

Patrono praeterito mortuo, eius quoq; liberis datur bonorum possesio contra tabulas testamenti liberti. quae regula approbatur, simul & distinguitur per ea quae proposita sunt s. quaest. prox. except. 1. repl. 7. Plures propositae quaestionis regulas uide s. cap.prox.quaest 3.

III. QVID, QVANTVMQVE ueniat in proposita successione?

I. Regula. Patrono praeterito iure quidem antiquo dabatur dimidia pars bonorum liberti, iure uerò nouo datur tantũ tertia: de qua re dictũ s. cap.prox.quaest. 4.reg.1.except.2. Reliquas propositae quaestionis regulas uide s.d.quaest.4.

IIII. EX QVIBVS LIBERTI bonis portio patroni detrahenda?

Regulariter quidem ex omnibus liberti bonis patrono tertia pars debetur. cuius regulae exceptio prima haec est. Nisi ex bonis quae mortis tempore libertus non habuit. ex his enim patrono tertia pars non debetur. quae exceptio approbatur l. 3.§.fin.ff.de bonis libertorum, his uerbis: Debitam partem eorum quae cum moritur libertus habuit, patrono damus. mortis enim tempus spectamus. *Huius exceptionis exempla proponũtur l.44.§.si ex bonis.ff. d. tt. his uerbis:* Si ex bonis quae mortis tempore fuerunt, debitam partem dedit libertus in haereditate uel legato, seruus tamen post mortem liberti reuersus ab hostibus augeat patrimonium: non potest patronus propterea queri, quòd minus habeat in seruo, quàm haberet si ex debita portione esset institutus. Idem est in alluuione, cũ sit satisfactum ex his bonis, quae mortis tẽpore fuerũt. Idem etsi pars legati liberto relicti ab eo, cui simul datum erat, uel haereditatis, nunc illis abstinentibus adcrescat. *Propositae exceptionis replicatio haec est: Nisi in fraudem patroni libertus quaedam alienauit. quae replicatio approbatur d.l.3.§.fin.his uerbis:* Sed etsi dolo malo fecit, quo minus habeat, hoc quoq; uoluit praetor pro eo haberi, atq; si in bonis esset. *De hac re uide plura s.cap.prox. Secunda propositae regulae exceptio est: Nisi usufructus fundi a liberto post mortem eius alteri sit legatus. hoc enim casu quamuis fundus pleno iure ad libertũ, dum uiuit, pertinet, & in bonis eius numeratur: tamẽ usufructus pars tertia patrono non debetur, sed nudae tantum proprietatis. quae exceptio approbatur l.35 ff.de bonis libertorum, his uerbis:* A liberto suo haerede Seius usumfructũ fundi Maeuio legauit, libertus Maeuio haeres de relicto, decessit: quaero, cũ contra tabulas testamẽti petierit Seij filius aduersus Maeuium, utrum deducto usufructu pars debita eius fundi restituẽda sit, an solida? quia eorum bonorum possessionẽ acceperit, quae liberti fuerunt, cum moreretur filius? Iabolenus respondit, usumfructũ in causam pristinã restituendũ puto. Optimum itaq; erit arbitrium postulare, ut arbitrio eius usus fructus in integrũ restituatur. *Tertia exceptio est: Nisi bona libertus in castris adquisierit. in his enim nihil iuris patronus habet. quae exceptio approbatur l.3.§. patronus. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Patronus contra ea bona liberti omnino non admittitur, quae in castris quaesita sunt. *Concordat l.37.§.hoc nihilominus. C.de inofficioso testamento. cuius uerba uide alibi. Huius exceptionis replicatio haec est: Nisi libertus de castrensibus tantum bonis sit testatus, uel alium castrensium, alium caeterorum bonorum haeredem scripserit. quorum his omiserit haereditatem, ita ut ad haeredes ab intestato pertineant. tunc enim quia castrẽsia tantum bona ad causam testamenti pertinent, ex his debita patroni portio uidetur deducẽda. Quae replicatio reprobatur l.42.§. Papinianus. ff. de bonis libertorũ, his uerbis:* Castrensium bonorũ Titium libertus fecit haeredẽ, caeterorũ alium: sdita est à Titio haereditas. Magis nobis placebat nondum patronum possessionẽ contra tabulas petere posse. uerùm illa quęstio interuenit, an omittente eo qui reliqua bona acceperit, perinde Titio adcrescant, ac si partes eiusdem hęreditatis accepisset? uerius mihi uidetur intestati iure deferri bona caetera. Titius igitur haeres non poterit euitare manumissorem (cum Titio nihil auferatur) in caeteris bonis, quae nondũ ad causam testamenti pertinent. *Ait Iurisconsultus:* Cum Titio nihil auferatur. *Scilicet ex bonis castrensibus. Quarta exceptio est: Nisi libertus miles pro parte testatus, pro parte intestatus decesserit. tũc enim ex ijs bonis quae ad causam testamenti non pertinẽt, debita patroni portio non uidetur detrahẽda. Haec exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Titius igitur hęres non poterit euitare manumissorem (cum Titio nihil auferatur) in cęteris bonis, quae nondum ad causam testamenti pertinent. *Concordat l.37.ff de militari testam. cuius uerba uide alibi.*

V. EX

V. EX QVORVM PARTIBVS tertia patroni portio deducenda?

Regulariter quidē ex omniū hæredum partibus & legatariorū rebus legatis debita patrono portio est deducenda. quæ regula approbatur l.16.§.fin.ff.de bonis libertorū, his uerbis: Si patronus sit substitutus, & patronus uiuo testatore decesserit: filiū patroni petentē cōtra tabulas bonorū possessioné, non solius substituti partem occupare, uerùm omnibus hæredibus pro parte aliquid auferre constat. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi patronus ex aliqua parte sub conditione institutus uel substitutus fuit. tunc enim existēte postea conditione, ex ea sola parte debita portio detrahenda, ex qua patronus inutiliter institutus uel substitutus fuit, nō etiam ex partibus cæterorū hæredū. Hæc exceptio approbatur l.41.ff.eod.tt. his uerbis:* Iulianus putat patronum, qui Titio pro parte dimidia hærede instituto substitutus, eo deliberante, bonorū possessionem contra tabulas accepit, si postea Titius nō adierit hæreditatem: nihil ei qui adijt hæreditaté abstulisse, non magis quàm si sub cōditione fuisset institutus. Igitur Titio deliberāte, res in incerto erit, utrū'ne semis ex substitutione in possessioné conuertatur, an Titio adeūte, singulis hęredibus partes debitæ auferātur? *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi cōditio sub qua patronus inutiliter institutus pro parte, uel substitutus fuit, defecerit. quæ replicatio cōstat ex uerbis iā propositis hisce:* Igitur Titio delibetante, res in incerto erit, &c. *Secūda replicatio est: Nisi patronus uiuo testatore, uel pendente cōditione sit mortuus. quæ replicatio approbatur uerbis d.l. 16 §.fin. iā propositis hisce:* Si patronus sit substitutus, & patronus uiuo testatore decesserit, &c. *Secunda propositæ regulæ exceptio est: Nisi ex duobus patronis unus cum quibusdā extraneis hæres institutus sit, alter præteritus. tūc enim ex patroni hæredis instituti parte præteritus nihil auferet, sed ex partibus cohæredū. quæ exceptio approbatur l.34. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si libertus cū duos patronos haberet, alterum præterijt, alterū ex semisse hæredé fecit, & alteri extraneo semissem dereliquit: scriptus quidē patronus debitā sibi partem immuné habet, de cætera autem parte patroni, quæ supra debitā ei relicta est, & de semisse extraneo relicto, alteri patrono pro rata portione satisfieri oportet. *Huius exceptionis replicatio est: Nisi patronus ex maiore quàm debita parte hæres sit institutus. tunc enim ex eo quòd debitā partem excedit, patronus præteritus, suam partē pro rata deducet. quæ replicatio approbatur uerbis iā propositis hisce:* De cætera autem parte patroni, quæ supra debitam ei relicta est, &c. *Concordat l.10. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Si ex patronis alicui satisfactum nō erit, ita ut alteri amplius sua portione ex bonis liberti relinquatur, ei cui satisfactum non erit, ita actio dabitur, ut eius portio suppleatur ex eo quod extraneo hæredi, & quod patrono supra portionem suā relictum est. Eadem ratio & in pluribus patronis seruabitur. *Tertia exceptio est: Nisi patrono aliqua pars bonorum liberti sit relicta; sed minor debita portione. tunc enim non totam debitā portionem ex singulorum hæredū partibus detrahet, sed illud quod ei relictum est, in debitam portionem computabitur: & si quid minus relictum est, id ex aliorum partibus pro rata supplebitur. Quæ exceptio approbatur l.20. §. libertus. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Libertus patronum & extraneum cōiunctim ex parte dimidia hęredem scripsit: quadrans ex quo institutus erat patronus, totus ipsi imputari debebit, residuū ex debita sibi parte omnibus hæredibus pro portione cuiusq; auferet. Idem seruari conueniet in legato, quod coniunctim patrono & Titio datum fuerit, ut pars legati in portionem debitam patrono imputetur: ex reliqua parte tantum Titio detrahatur, quantum ab hærede pro rata portione. *Quarta exceptio est: Nisi duos hæredes scripserit libertus, unum castrensium, alterum cæterorum bonorum. hoc enim casu ex parte eius qui castrensium bonorum scriptus est hæres, nihil deducetur, sed ex parte cæterorum bonorum. quæ exceptio approbatur l.42. §. Papinianus. ff. d. tt. cuius uerba uide suprà question. proxim. except. 3.*

VI. QVANDO CONTRA TAbul. bonor. possess. petenda?

Ante aditam hæreditatem non competit. quæ regula approbatur l.3. §. ut patronus ff. de bonis libertorum, his uerbis: Vt patronus contra tabulas bonorum possessionem accipere posit, oportet hæreditatem aditam esse. aut bonorum possessionem petitam. Sufficit autam uel unum ex hęredibus adijsse hæreditaté, bonorumúe possessionem petijsse. *Ait Iurisconsultus:* Sufficit autem uel unum ex hæredibus adijsse hæreditatem. *Huius exceptio hæc est: Nisi uno bonorum castrensium, altero cæterorum hærede instituto, castrensium bonorum hæres adierit: alter non. tunc enim nondum datur proposita possessio, nisi alter quoq; uel adierit uel repudiauerit. quæ exceptio approbatur l.42. §. Papinianus. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà question. 4. exception. 3. repl. 1.*

VII. EVENTVS BONORVM possessionis contra tabulas.

I. *Regula. Quamdiu bonorum possessio contra tabulas peti potest, scriptis hæredibus aduersus debitores hæreditarios agentibus obstat exceptio. Quæ regula approbatur l.25 ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Quamdiu patrono bonorum possessio par-

ſio partis debitæ dari poteſt, exceptio debitoribus dabitur aduerſus hæredem petentem: ſi non in ea cauſa ſit patronus, ut bonorum poſſeſsionem pro parte debita contra tabulas petere poſsit.

I I. *Regula. Patronus contra tabulas bonorũ poſſeſsionẽ petens, ab omni liberti iudicio repellitur. quæ regula approbatur l.16.§.ſi quis bonorum.ff. de bonis libertorũ, his uerbis:* Si quis bonorũ poſſeſsionem cõtra tabulas liberti acceperit, ab omni liberti iudicio repellitur: nec tantũ ſi ipſi libertino hæres fuerit ſcriptus, uerum etiã impuberi filio ſubſtitutus. Nam & Iulianus ſcripſit, ſi poſt petitam bonorum poſſeſsionem adierit impuberia filij liberti hęreditatem patronus, denegari ei debere actiones. Sed etſi quid codicillis fuerit patrono relictum, uel mortis cauſa donatum: ſimili modo horum quoq; perſecutio denegabitur. *Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi patronus id quod ſibi relictum eſt, alij reſtituere à liberto fuerit rogatus. Quæ exceptio approbatur ibidem, his uerbis:* Nonnunquam planè poſt petitam bonorũ poſſeſsionem dabitur patrono legati perſecutio, ſi nihil ad emolumentum eius peruẽturum ſit, quia fortè rogatus eſt alij reſtituere. *Secunda exceptio uidetur: Niſi non ipſi patrono, ſed ſeruo uel filio eius ſit relictum. Hæc exceptio reprobatur ibidem, his uerbis:* Non tantum quod ipſis nominatim datum eſt, id ſe prætor denegaturum ait: uerum etiamſi quid propoſitas ad ipſos per alios peruenturum: utputa, quòd per ſubiectas quidem perſonas ſunt habituri, non reſtituturi. *Tertia exceptio eſt: Niſi patrono quid legatum ſit, ut ſeruum ſuum manumittat. Hæc exceptio approbatur ibidem, his uerbis:* Dabimus legati petitionem patrono, ſi ſeruo patroni dederit libertatem precio eius patrono prælegato.

VIII. ADFINIA REmedia.

I. *Regula. Non adita ex teſtamento hæreditate, unde legitimi bonorũ poſſeſsio competit patrono. quæ regula approbatur l.23. in prin. ff. de bonis libertorũ, his uerbis:* Si libertus præterito patrono extraneum inſtituerit hæredem, & patronus antequam contra tabulas bonorum poſſeſsionem petierit, in adoptionem ſe dederit, deinde ſcriptus omiſerit hæreditatem: patronus totorum bonorum liberti poſſeſsionem ut ligitimus petere poteſt. *Concordat l.37. ff. de militari teſtam. cuius uerba proponentur alibi.*

I I. *Regula Si patrono aliquid in teſtamento liberti relictum ſit: non contra tabulas bonorum poſſeſsionem petere, ſed ad ſupplendum id quod debitæ portioni deeſt, agere debet. Quæ regula approbatur l. 21.§. 1. ff. de iure patronatus. cuius uerba uide ĩ queſt.1. except.1. repl. 2. Concordat Inſt. de ſucceſsione libertorum. §. ſi uerò teſtamentum. ibi: uel quod deeſt. cuius uerba uide ĩ. eod. cap. In prin. Hæc de bonorum poſſeſsione contra tabulas.*

DE ACTIONE FAVIAna & Caluiſiana,
Cap. IX.

I. GENVS HVIVS actionis.

I. *Regula. In perſonam, non in rem actio eſt. quæ regula approbatur l.1.§. hæc actio. ff. ſi quid in fraudem patroni, his uerbis:* Hæc actio in perſonam eſt, non in rem.

I I. *Regula. Rei habet perſecutionem. quæ regula approbatur l.3.§. hæc actio. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. queſt.6.*

I I I. *Regula. Hæreditaria non eſt. Hæc regula approbatur d.l.1.§. hæc actio, his uerbis:* Hæc actio non eſt hæreditaria, id eſt ex bonis liberti, ſed propria patroni.

II. CAVSAE PROPOSITAE actionis cum ſuis exceptionibus.

I. *Cauſa. Si libertus quid in fraudem patroni, quominus debita portio ad eum perueniret, alienauit: datur actio propoſita. Hæc cauſa ſeu regula approbatur l.1. in prin. ff. ſi quid in fraudem patroni, his uerbis:* Si quid dolo malo liberti factum eſſe dicetur (ſiue teſtamẽto facto ſiue inteſtatò libertus deceſſerit) quo minus quam pars debita bonorũ ad eorum quem peruenerit, qui contra tabulas bonorum poſſeſsionem accipere poſſunt: cognoſcit prætor, & operã dat, ne ea res fraudi ſit. *Concordat l.1. C. eod. tt. his uerbis:* Si in fraudem patroni libertus aliquid alienauerit: quatenus legitima pars deminuta eſt, reuocandi tributam conuenit eſſe poteſtatem.

I I. *Cauſa. Etſi non alienatũ, ſed quid aliud in fraudem patroni à liberto geſtum ſit: propoſita actione reuocatur. quæ regula approbatur l.1.§. omne. ff. ſi quid in fraudẽ patroni, his uerbis:* Omne quodcunq; in fraudem patroni geſtum eſt, reuocatur.

I I I. *Cauſa. Si libertus in fraudem patroni quid cũ poſſet, non adquiſiuit. Hæc cauſa reprobatur d.l.1.§. utrum, his uerbis:* Vtrum ad ea ſola reuocanda Fauiana pertineat, quæ libertus de bonis deminuit: an etiã ad ea quæ non adquiſijt, uidendũ eſt? Et ait Iulianus lib. XXVI. Digeſtorum: Si hæreditatem libertus non adierit fraudandi patroni cauſa, uel legatũ repulerit, Fauianam ceſſare. Quod mihi uidetur uerum. Quamuis enim legatum retro noſtrum ſit, niſi repudietur: attamen cũ repudiatur, retro noſtrum non fuiſſe palàm eſt. In cæteris quoque liberalitatibus, quas non admiſit is libertus, cui quis dona

tum

tum uoluerit, item erit probandum Fauianam cessare. Sufficit enim patrono, si nihil de suo in necem eius libertus alienauit, etsi non adquisijt. Proinde etsi cum sub conditione ei legatum esset, id egerit ne conditio existeret: uel se sub conditione stipulatus fuerit, maluerit deficere conditionem: dicendum erit, Fauianam cessare.

IIII. *Causa. Si libertus in fraudem patroni in iudicio se uinci passus sit. Hæc causa approbatur d. l. 1. §. quod si in lite, his uerbis:* Si in lite uinci uoluit, siquidem condemnatus est data opera, uel in iure confessus: dicendum erit Fauianam locum habere. Quòd si noluit obtinere cum peteret, hic uidendum? & puto hunc deminuisse de patrimonio. actionem enim de bonis deminuit, quemadmodum si passus esset actionis diem abire. Sed si (puta) querelam inofficiosi quam potuit, uel quam aliam (fortè iniuriarum uel similem) instituere noluit: non potest patronus ob eam rem Fauiana experiri.

V. *Causa. Si actionem non instituit, uel diem eius abire passus sit. Hæc causa approbatur, simul & distinguitur uerbis iam propositis hisce:* Quòd si noluit obtinere, cum peteret, &c.

VI. *Causa. Si in fraudem patroni libertus transegit. Hæc causa approbatur l. 1. §. at si transegit. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Si transegit in fraudem patroni, poterit patronus Fauiani uti.

VII. *Causa. Si in fraudem patroni libertus uendidit. Hæc causa reprobatur d. l. 1. §. sed si rem. ibi: Et aliàs uideamus. cuius uerba uide infrà except. 10.*

VIII. *Causa. Si libertus in fraudem patroni filiofamiliàs crediderit. Hæc causa approbatur l. 6. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Si libertus cum fraudare patronum uellet, filiofamiliàs contra senatusconsultum pecuniam crediderit, non erit inhibenda actio Fauiana: quia libertus donasse magis in hunc casum intelligendus est in fraudem patroni, quàm contra senatusconsultum credidisse. *Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi senatusconsultum Macedonianum locum non habeat. Hæc exceptio approbatur l. 7. ff. eod. tt. his uerbis:* Ergo etsi senatusconsultum locum non habet, cessat Fauiana, cum exigi possit. *Secunda exceptio est: Nisi minori uigintiquinque annis filiofamiliàs crediderit. Hæc exceptio approbatur l. 8. ff. eod. tt. his uerbis:* Sed si minori quàm uigintiquinque annorum natu filiofamiliàs crediderit: causa cognita ei succurri debet.

IX. *Causa. Si in fraudem patroni mutuam pecuniam acceperit libertus. Hæc causa reprobatur l. 1. §. si mutuam. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Si mutuam pecuniam libertus in fraudem patroni acceperit, an Fauiana locum habeat, uideamus? & quod remedium in hoc sit, qui accepit mutuam. Si quidem quod accepit, donauit, conueniet eum patronus, cui donauit libertus. Sed si acceperit, & prodegerit: non debet perdere qui mutuum dedit, nec ei imputari cur dederit. Planè si non accepit, sed spopondit stipulanti: erit Fauianæ locus.

X. *Causa. Si in fraudem patroni libertus stipulanti spopondit. Hæc causa approbatur uerbis iam propositis hisce:* Planè si non accepit, sed spopondit stipulanti: erit Fauianæ locus.

XI. *Causa. Si in fraudem patroni libertus fideiussit, mandator extitit pro aliquo, uel res suas pro alio pignori obligauit. Hæc causa approbatur, certo tamen modo d. l. 1. § si fideiussit. cuius uerba uide 5. quæst. 4. reg. 6.*

Exceptiones præcedentium causarum generales.

Planè iam dictæ causæ, quæ quidem iure approbantur, recipiunt aliquot exceptiones: quarum prima hæc est: Nisi non fraudandi animo libertus gesserit uel alienauerit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 1. §. 1. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis: Si alienatio dolo malo facta sit, non quærimus utrum mortis causa facta sit, an non sit. omni enim modo reuocatur. Si uerò non sit dolo malo facta, sed aliàs: tunc actori probandum erit mortis causa factam alienationem. Si enim proponis mortis causa factam alienationem: non requirimus utrum dolo malo facta sit, an non sit. Sufficit enim docere mortis causa factam, nec immeritò. Mortis enim causa donationes comparantur legatis: & sicut in legatis nòn quærimus dolo malo factum sit, an non sit, ita nec in mortis causa donationibus. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi mortis causa alienauit. tunc enim quamuis dolus absit, nihilominus reuocatur id quod gestum est. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Si uerò non sit dolo malo facta, sed aliàs: tunc actori probandum erit mortis causa factam alienationem. si enim proponis, &c.

II. EXCEPTIO: *Nisi non mortis causa facta sit alienatio. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio hæc est, Nisi dolo malo sit facta. quæ replicatio approbatur uerbis d. §. 1. iam propositis hisce:* Si alienatio dolo malo facta sit, non quærimus utrum mortis causa facta sit, an non sit: omni enim modo reuocatur.

III. EXCEPTIO: *Nisi in fraudem alterius quàm actoris factum sit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit, uerum eius replicatio hæc est: Nisi cum in fraudem patroni defuncti gestum esset, filius patroni agat. quæ replicatio approbatur l.1.§.penult. ff si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Si libertus in fraudem patroni eliquid dederit. deinde defuncto petrono, uiuo liberto filius patroni acceperit bonorum possesseionem contrs tabulas liberti: an Fauiane uti possit ad reuocande ee quæ sunt elienata? & est uerum, quod & Pomponius probat libro L X X X I I I I. item Papinianus libro IIII. Quęstionum, competere ei Fauianam. Sufficere enim quod in fraudem petronetus factum sit. Magis enim ftaudem rei, nõ personæ eccipimus.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi non libertus in fraudem patroni, sed filius emancipatus in fraudem parentis alienauerit. Hæc exceptio approbatur l.2.ff. si à parente quis manumissus fuerit. cuius uerba uide ī lib.16.cap.9.quæst.1.reg.1.except.4. Planè si adrogator quid in fraudem adrogati alienauerit, datur hæc actio. quod approbatur l.13. ff. si quid in fraudem patroni. cuius uerba uide ī.lib.16. cap. 8. quæst. 9.reg.11.*

V. EXCEPTIO: *Nisi libertus liberis suis alienauerit. Hæc exceptio approbatur l.1.§.quod autem. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Quod mortis causa filio donatum est, non reuocatur. nam cui liberum fuit legare filio, quentum quentum uellet, is donando non uidetur fraudasse petronum. *Concordat d.l.1.§.sed si libertus.ff.eod.tt.his uerbis:* Si libertus filiam dotauit, non uidetur fraudere petronum: quie pietas patris non est reprehendenda.

VI. EXCEPTIO: *Nisi benemerentibus amicis libertus donauit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l.9. ff. d. tt. his uerbis:* Viuus libertus donare benemerentibus amicia potest: legare uerò nec benemerentibus amicis potest, quo pattoni partem minuat. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi non inter uiuos, sed mortis causa benemerentibus amicis donauit libertus. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Legare uerò nec benemerentibus, &c. *Cuius ratio proposita est ī. except. 1. repl.1.*

VII. EXCEPTIO: *Nisi ex duobus patronis uni sit donatum. hoc enim alter reuocare non potest. quæ exceptio apprebatur l. 1. §. aduersus. ff si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Aduersus compatronum, qui contre tabulas bonorum possessionem omisit, Fauiana nõ competic, si non plus sit in eo quod donetum est quàm pars debite petrono. Quare si mottis causa ei donatum sit: pertem faciet compatrono, quemadmodum legatarius pettonus fecit. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi plus debita parte patrono sit donatum. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Si non plus sit in eo quod donatũ est, quàm pars debite patrono.

VIII. EXCEPTIO: *Nisi is cui alienatum est, dolo careat. Hæc exceptio reprobatur d. l.1. §. dolum, his uerbis:* Dolum accipere nos oportet eius qui alienauit, non eius cui alienatum est. Et ita euenit, ut qui fraudis uel doli conscius non fuit: carete debeat re in fteudem pattoni alienata, etsi putauit ingenuum, nec credidit libertinum.

IX. EXCEPTIO, *sumpta ex re alienata, reprobatur l. 4. in prin. ff. si quid in fraudem pa- ni. cuius uerba uide J. quæst.5.reg.5.*

X. EXCEPTIO: *Nisi res iusto precio sit uendita. Hæc exceptio approbatur l.1. §.sed si rem. ff si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Si rem bona fide uendiderit, & sine ulla gretia libertus, & precium ecceptum alij donauerit: uidendum erit quis Fauiana inquietetur, utrum qui rem emit, an uerò is qui precium dono acceperit? Et Pomponius libro L X X X I I I I. rectè scripsit, emptorem nõ esse inquietaudum. Freudem enim in precio patrono fectam esse. Eum igitur qui precium dono accepit, Fauiana conueniendũ. Et aliâs uideemus, si dicat petronus, té quidem iusto precio uenisse, ueruntamen hic interesse sua non esse uenundatam: inque hoc esse freudem, quod uenierit possessio, in quam patronus habeet affectionem, uel opportunitatis, uel uicinitetis, uel cœli, uel quod illic educatus sit, uel parentes sepulti: an debeet audiri uolens reuocare? Sed nullo pacto erit audiendus. Fraus enim in damno accipitur pecunierio. *Planè huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi res minoris non iusto precio uendita sit. Hæc replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Sed si fortè & res uilius distracte sit, & precium elij donatum: uterque Fauiano iudicio conuenietur, & qui uili emit, & qui pecuniem accepit muneri. Is tamen qui emit, si malit rem restituere: non aliter restituet, quàm si precium, quod numerauit, recipiet. Quid ergo si delegstue emptor soluit ei, cui donebat libertus: an nihilominus tecuperac? & magis est, ut recipere debeat, licet precium ed alium peruenerit, qui soluendo non est. Nam etsi acceptum precium libertus prodegisset, diceremus nihilominus eum qui dedit, tecipere debere, si uelit eb emptione discedere.

XI. EXCEPTIO: *Nisi emptori non restituatur precium. Hæc exceptio approbatur uerbis iam*

propositis

propositis hisce: Is tamen qui emit, si malit rem restituere, non aliter restituet quàm si precium, quod numerauit, recipiat. *Huius exceptionis replicatio uidetur esse talis: Nisi precium ad alium peruenerit, uel consumptum sit. Hæc replicatio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Quid ergo, &c.

XII. EXCEPTIO: *Nisi patronus alienationi consensit. Hæc exceptio approbatur l. 11. ff. si quid in fraudem, his uerbis:* Non uidetur patronus fraudari eò in quod consentit. Sic & quod uolente patrono libertus donauit, non poterit Fauiana reuocari.

XIII. EXCEPTIO: *Nisi patronus factam alienationem ratam habuerit. Hæc exceptio approbatur l. 2. C. si in fraudem patroni, his uerbis:* Defuncto quidē liberto patronus intestato succedens, per actionem Caluisianam in eius fraudem alienata reuocare potest. Verùm cum patronum post liberti sui mortem ab eo fundi collatam donationem habuisse ratam adseueras: manumissoris factum infirmare successores eius minimè possunt.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi patronus ex testamento liberti hæreditatem adierit. Hæc exceptio approbatur l. 3. in prin. ff. si quid in fraudem patr. his uerbis:* Si patronus hæres institutus ex debita parte adierit hæreditatem, dum ignorat aliqua libertum in fraudem suam alienasse: uideamus an succurri eius ignorantiæ debeat, ne decipiatur liberti fraudibus? & Papinianus libro XIIII. Quæstionum respondit, in eadem causa manere ea quæ alienata sunt. Idcirco patronum sibi imputare debere, qui cum posset bonorum possessionem accipere contra tabulas, propter ea quæ alienata, uel mortis causa donata sunt, non fecit. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi ex asse hæres fuerit institutus patronus. Hæc replicatio approbatur d. l. 3. §. patronum, his uerbis:* Patronum ex asse hæredem institutum nolentem Fauiana actione uti prætor admittit: quia erat iniquum excludi eum à Fauiana, qui non spontè adijt hæreditatem, sed quia bonorum possessionem contra tabulas petere non potuit. *Secunda replicatio est: Nisi ab intestato patronus liberto successerit. quæ replicatio approbatur d. l. 3. §. si intestatus. cuius uerba uide J. except. proxim.*

XV. EXCEPTIO: *Nisi libertus intestatus decesserit. Hæc exceptio reprobatur d. §. si intestatus, his uerbis:* Si intestatus libertus decesserit, patronus adeundo hæreditatem eius reuocat per Caluisianam actionē ea quę alienata sunt dolo malo, quo minus pars ex testamento debita bonorum liberti ad patronum, liberosue eius perueniret: idq; est siue petita sit à patrono ab intestato bonorum possessio, siue non sit.

XVI. EXCEPTIO: *Nisi debita portio patrono sit relicta. Hæc exceptio approbatur d. l. 3. §. fin. his uerbis:* Si libertus intestatus decesserit, relicta patrono debita portione, aut aliquid amplius, aliquid etiam alienauerit. Papinianus libro XIIII. Quæstionum scribit, nihil esse reuocandum: nam qui potuit alicui relinquere quid testamento, si debitam portionem patrono relinquat: præterea donando nihil uidetur in fraudem facere.

XVII. EXCEPTIO: *Nisi res in fraudem patroni alienata non extet. Hæc exceptio approbatur l. 10. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Si id quod à liberto in fraudem alienatum est, non extet: actio patroni cessat. quemadmodum si pecuniam in fraudem abiecisset: aut etiam is qui mortis causa à liberto accepisset, eam rem uendidisset, & bonæ fidei emptor eam usucepisset.

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi res in fraudem patroni alienata, usucapta sit. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Aut etiam is qui mortis causa à liberto accepisset, &c.

III. QVIBVS DETVR actio proposita.

I. Regula. *De alio quàm in cuius fraudem est alienatum, uide §. quæst. prox except. 1.*

II. Regula. *De hæredibus patroni, proponitur l. 1. §. hæc actio. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Hæc actio in personam est, non in rem: & in hæredem competit, & in cæteros successores, & hæredi & cæteris successoribus patroni.

IIII. ADVERSVS quos datur.

I. Regula. *In personam est eius cui alienatio facta est, nō in rem. quæ regula approbatur uerbis iam propositis hisce:* Hęc actio in personam est, non in rem.

II. Regula. *De pluribus quibus res alienata est. Aduersus omnes competit. Quæ regula approbatur l. 1. §. si pluribus. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Si pluribus in fraudem libertus donauit, uel pluribus mortis causa: æqualiter patronus aduersos omnes in partem sibi debitam siue Fauiana, siue Caluisiana experietur.

III. Regula. *Si libertus in fraudem patroni rem uendidit, & precium alij donauit: non aduersus emptorem rei, sed aduersus donatarium datur actio. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 1. §. sed si rem quidem. ff. si quid in fraudem patroni. cuius uerba uide §. quæst. 2. except. 10.*

IIII. Regula. *Si libertus in fraudem patroni mutuam accepit pecuniam, eamque alij donauit: non aduersus creditorem mutui datur exceptio, sed aduersus*

uersus donatarium actio. quæ regula approbatur d. l. 1. §. si mutuam. cuius uerba uide 5. quæst. 2. causa 9.

V. Regula. *De eo qui iussit rem alij dare. Hic tenetur, non is cui eius iussu datum est. quæ regula approbatur l. 13. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Libertus cum fraudandi patroni causa fundum Seio tradere uellet, Seius Titio mandauit ut eum acciperet, ita ut inter Seium & Titium mandatum contrahatur: quæro, post mortem liberti patronus utrum cum Seio duntaxat, qui mandauit, actionem habeat: an cum Titio qui fundum retinet, an cum quo uelit, agere possit. Iabolenus respondit, in eum cui donatio quæsita est, ita tandem, si ad illum res peruenerit, actio datur: cum omne negocium quod eius uoluntate gestum sit, in condemnationem eius conferatur: nec potest uideri id præstaturus, quod alius possidet, cum actione mandati consequi rem possit, ita ut aut ipse patrono restituat, aut eum cum quo mandatum contraxit, restituere cogat. Quid enim dicemus, si is qui iure interpositus est, nihil dolo fecit? non dubitabimus, quin omnimodo cum eo agi non possit. Quid enim potest uideri dolo fecisse, qui fidem suam amico commodauit, qua alij quam sibi ex liberti fraude adquisijt. *Concordat l. 5. ff. eod. tit. his uerbis:* Tenetur Fauiana actione tam is qui accepit ipse, quàm qui iussit alij dare, id quod ipsi donabatur. *Ait Iurisconsultus:* Qui accepit ipse. *Scilicet suo nomine, non alieno: ne contradicat præcedentibus.*

VI. Regula. *De creditore apud quem libertus fraudandi patroni causa intercessit, & debitore pro quo intercessit, proponitur l. 1. §. si fideiussit. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Si fideiussit apud me libertus, uel rem suam pro alio pignori dedit in necem patroni: an Fauiana locum habeat, uideamus? sed & nunquid cum damno meo non debeat patrono subueniri. neque enim donauit aliquid mihi, si pro aliquo interuenit, qui non fuit soluendo? eoque iure utimur. Igitur creditor non poterit Fauiana conueniri: debitor poterit quidem, sed potest & mandati. Planè si deficiat mandati actio, quia donationis causa interuenit: erit Fauianæ locus. Sed etsi mandator extitit pro aliquo libertus, idem erit probandum.

VII. Regula. *De domino & patre eius, cui libertus in fraudem patroni donauit, proponitur d. l. 1. §. si seruo, his uerbis:* Si seruo meo uel filiofamilias libertus in fraudem patroni quid dederit: an aduersus me iudicium Fauianum competat, uideamus? & mihi uidetur sufficere aduersum me patremque, arbitrioque iudicis contineri tam in id quod in rem uersum est condemnandi, quàm in id quod in peculio. Sed si iussu patris contractum cum filio est, pater utique tenebitur. *Propositæ regulæ quoad dominum exceptio hæc uidetur esse: Nisi seruus fuerit manumissus. tunc enim aduersus ipsum seruum, non dominum uidetur actio danda. Verùm exceptio hæc reprobatur d. l. 1. §. si cum seruo, his uerbis:* Si cum seruo in fraudem patroni libertus contraxerit, isque fuerit manumissus: an Fauiana teneatur, quæritur? & cum dixerimus dolum tantum liberti spectandum, non etiam eius cum quo contraxit: potest manumissus iste Fauiana non teneri.

VIII. Regula. *De heredibus eius cui alienatio facta est. Aduersus hos quoque actio proposita datur. quæ regula approbatur l. 1. §. hæc actio. ff. si quid in fraudem patroni. cuius uerba uide 5. quæst. prox. reg. 2.*

V. QVID ET QVANTVM ueniat in actione proposita?

I. Regula. *Quatenus legitima pars deminuta est, reuocatur alienatum. Quæ regula approbatur l. 4. C. si in fraudem patroni. cuius uerba uide 5. quæst. 2. in princip.*

II. Regula. *Si res in fraudem patroni minoris uendita sit, defertur conditio emptori, utrum malit rem emptam iusto precio habere, an recepto precio, rem restituere. quæ regula approbatur l. 1. §. si quis in fraudem. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Si quis in fraudem patronorum rem uendiderit, uel locauerit, uel mutauerit: quale sit arbitrium iudicis, uideamus? & in re quidem distracta deferri conditio debet emptori, utrum malit rem emptam habere iusto precio, an uerò à re discedere precio recepto. Neque omnimodo rescindere debemus uenditionem, quasi libertus ius uendendi non habuerit, ne fraudemus emptorem precio: maximè cum de dolo eius non disputetur, sed de dolo liberti.

III. Regula. *Si libertus in fraudem patroni pluris emit: quid ueniat, definitur d. l. 1. §. sed si emerit, his uerbis:* Si emerit in fraudem patroni libertus: æquè dicendum erit, si magno emit precio, releuandum patronum conditione non ipsi delata, an uelit ab emptione discedere: sed uenditori utrum malit de precio remittere, an potius rem quam uendidit, recipere persoluto precio: & in permutatione, & in locatione, & in conductione similiter idem obseruabimus.

IIII. Regula. *Si res in fraudem patroni sit permutata, locata uel conducta: quid ueniat, definitur uerbis iam*

bus iam propositis hisce: Et in permutatione, & in locatione, & in conductione similiter idem obseruabimus.

V. *Regula. Si plures agant, singulis pro uirili tan tum parte competit actio. quæ regula approbatur l. 3. §. si plures. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Si plures sint patroni & patronæ, singuli uirilem tantum reuocabunt per Caluisianam. *Concordat l. 4. ff. eod. tit. his uerbis:* Quodcunque dolo malo liberti alienatum est, & Fauiana actione reuocatur: etsi plures patroni sint, omnes unam partem habebunt. Sed si uiriles non petant, porrio cęteria adcrescet. Quod in patronis dixi, & in liberia patroni est: sed non simul uenient, sed patronis deficientibus. *Huius exceptio hæc est: Nisi res quæ petitur, diuidi non poßit. quæ exceptio approbatur 3. reg. prox. except. 1.*

VI. *Regula. Si plures conueniantur, singuli pro parte, non in solidum tenentur. quæ regula approbatur l. 1. §. si pluribus. ff. si quid in fraudem patroni. cuius uerba uide §. quæst. proxim. reg. 2. Huius exceptio hæc est: Nisi res quæ petitur, diuidi non poßit. quæ exceptio approbatur d. l. 1. §. quamuis, hisce uerbis:* Quamuis in partem Fauiana competat: attamen in his quæ diuidi nou possunt, In solidum competit, utputa in seruitutem.

VII. *Regula. De fructibus proponitur l. 1. §. fin. ff. d. tit. his uerbis:* In hanc actionem etiam fructus ueniunt, qui sunt post litem contestatam percepti. *Concordat l. 38. §. in Fauiana. ff. de usuris & fructibus, his uerbis:* In Fauiana actione & Pauliana, per quam quæ in fraudem creditorum alienata sunt, reuocantur: fructus restituuntur. Nam prætor id agit, ut perinde sint omnia, atq; si nihil alienatum esset, quod non est iniquum. Nam & uerbum Restituas, quod in hac re prætor dicit, plenam habet significationem, ut fructus quoque restituantur. Et ideo cum restitui prætor uult (ueluti in interdicto unde ui) etiam fructus sunt restituendi. Item si ui metusúe causa rem tradam, non aliter mihi restituisse uidetur, quàm si fructus restituat: nec mora mea mihi aliquid aufert. *Huius regulæ exceptio uidetur esse talis: Nisi ante litem contestatam fructus sint percepti. Hæc exceptio reprobatur l. 2. ff. si quid in fraudem patroni his uerbis:* In Fauiana & Caluisiana actione recte dicitur etiam præteritos fructus uenire, quatenus prætor omnem fraudem liberto tum uult rescindere.

VIII. *Regula. In quantum pater filij, dominus serui nomine teneatur, definitur l. 1. §. si seruo. ff. si quid in fraudem patroni. cuius uerba uide §. quæst. prox. reg. 7.*

IX. *Regula. Si res non restituatur: tanti reus est condemnandus, quanti actor in litem iurauerit. Quæ regula approbatur l. 5. §. in fine. ff. d. tit. his uerbis:* In actione Fauiana si res non restituatur, tanti damnabitur reus, quanti actor in litem iurauerit.

VI. QVAMDIV competat?

Perpetua est actio. quæ regula approbatur l. 3. §. hæc actio. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis: Hæc actio in perpetuum datur, quia habet rei persecutionem. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi cum domino agatur seruo manumisso, alienato uel mortuo: tunc enim annalis est. quæ exceptio approbatur l. 1. §. item quæri ff. d. ti. his uerbis:* Quæri potest, manumisso, uel mortuo, uel alienato seruo, an intra annum agendum sit? & ait Pomponius, agendum.

VII. AD FINE remedium.

Interdum ipso iure non ualet alienatio, si scilicet in fraudem legis libertus alienauit, quo minor centenario esset. quæ regula approbatur l. 16. ff. de iure patronatus, his uerbis: Si libertus minorem se centenario in fraudem legis fecit, ipso iure non ualebit id quod factum est. Et ideo quasi in centenarij liberti bonis locum habebit patronus. Quidquid igitur quaqua ratione alienauit, ea alienatio nullius momenti est. Planè si qua alienauerit in fraudem patroni, adhuc tamen post alienationem maior centenario remaneat: alienatio quidem uires habebit, ueruntamen per Fauianam & Caluisianam actionem reuocabuntur ea quæ per fraudem sunt alienata: & ita Iulianus sæpissimè scripsit, eoque iure utimur. Diuersitatis autem ea ratio est: quia quoties in fraudem legis fit alienatio, non ualet quod factum est. In fraudem autem fit, cum quis se minorem centenario facit ad hoc, ut legis præceptum euertat. At cum alienatione facta nihilominus centenarius est: non uidetur in fraudem legis factum, sed tantum in fraudem patroni. Idcirco Fauiano & Caluisiano iudicio reuocabitur id quod alienatum est. Si quis plures res simul alienando minorem se centenario fecerit, quarum una omnium partium reuocata, maior centenario efficitur: utrum reuocamus omnes, an pro rata ex singulis, ut ex singulis centenarium eum faciamus? magisque est ut omnium rerum alienatio facta, nullius momenti sit. Si quis planè non simul alienauerit, sed quasdam res antè, quasdam postea: alienatio earum rerum quæ postea alienatæ sunt, ipso iure non reuocabitur, sed prior. In posterioribus Fauianæ & Caluisianæ locus erit.

Hactenus

Hactenus iura, quæ in personis habemus cum suis caussis & actionibus exposita sunt, atq; Digesta. *Planè præter ea sunt & plura personarum iura, puta magistratuum, clericorum, militum, iudicum, adsessorum, aduocatorum, procuratorum, apparitorum, de quibus cum alijs similibus in* Prima *parte est dictum. Sed & sunt iura peculiaria fœmmarum, puta quòd pro alijs intercedere non possint: item minorum, puta quòd in eo quod gesserint, in integrum restituantur: item surdorum, mutorum, furiosorum & similium: quæ iura suis locis subijcientur. Sed & in personis seruorum perinde ac in rebus non solum dominium habemus, uerùm etiam possessionem, usumfructū, usum: de quibus in parte proxima inter rerum iura dicetur.*

Sit igitur Secundæ *partis* Digestorum *finis.*

FINIS.

INDEX LEGVM, QVAE IN HAC SECVNDA DIGESTORVM PARTE continentur.

LIBRI PRIMI PANDECTARVM.

Index legum ff. de statu hominum.

Index legum ff. De his qui sui uel alieni iuris sunt.

Index legum ff. de Adoptionibus & Emancipationibus.

§ fin.

LIBRI VNDECIMI PANDECTARVM.

Index legum.ff.de fugitiuis.

LIBRI VICESIMI TERTII PANDECTARVM.

Index legum.ff.de Sponsalibus.

Index legum.ff.de ritu nuptiarum.

ibi,

Index legum ff. de iure dotium.

Index legum ff. de pactis dotalibus.

Index legum ff. de fundo dotali.

L. IX.

LIBRI VICESIMI QVARTI PANDECTARVM.

Index legum ff.de diuortijs & repudijs.

Index legum ff.Soluto matrim.quemadmodum dos petatur.

LIBRI VICESIMIQVINTI PANDECTARVM.

Index legum ff. de impensis in rebus dotalibus factis.

Index legum ff. de agnoscendis uel alendis liberis.

§ Sed

Index legum ff. de in spiciendo uentre, custodiendoq; partu.

Index legum ff. de Concubinis.

LIBRI VICESIMISEXTI PANDECTARVM.

Index legum ff. de tutelis.

Index legum ff. de testamentaria tutela.

Index legum ff. de confirmando tutore uel curatore.

§ Item

Index legum ff. de legitimis tutoribus.

Index legum ff. de tutoribus & curatoribus datis ab his, &c.

Index legum ff. Qui petant tutores uel curatores.

§ He

Index legum.ff.de administr.& periculo tutorum.

ibi, Vel intra sex. d.quæst.5.reg.7.
L. XV. lib.17.cap.1.quæst.8.reg.1. except.2.
L. XVI. lib.18.cap.9.quæst.1.except.12.repl.1.
L. XVII. d. cap. 9.quæst.1.except.23.
§ fin d.quæst.1.except.27.
L. XVIII. lib.17.cap.7.quæst. 2. causa 1. & causa 10. item lib.18. cap.3.officio 2.reg.1.except.7.
L. XIX. lib. 18. cap. 9. quæst. 1. except.12. repl. 1. dupl.4.
L. XX. lib.18.cap.10.quæst.5. reg.9. except.1.
L. XXI. in prin. in comment. Liberationum cap.14. except.1.repl.6.
ibi, Et rem in iudicium. lib.18.cap.3. officio 1. reg. 1. item officio 5. reg. 10. item officio 13. item in comment. Liberationum cap.19 except. 1. repli.4.
ibi, Donationes. in cōment. Donationū,cap.2. quæst. 2. except.14. item in comment. de rerum dom.cap. 4. causa 1. except. 1.repl.7.
L. XXII. lib. 18. cap.3. officio 2. reg.1.except.3.
L. XXIII. lib.17.cap.4.quæst.1. except. 33. in fine dupl.gener.3.
§ Si duobus. lib. 18. cap. 3. officio 1.reg 2.except.3. item officio 2. reg.1. except. 1. item cap.7. quæst.2. reg.1.except.11.
L. XXIIII. lib.18.cap.9.except.27.repl.2.
ibi, Et idcirco. d.cap.9.except 30.
ibi, Quid tamē.d.except.27.repl.1.dupl.1.item repl.2. dupl.1.
L. XXV. lib.18. cap.10.quæst.6.reg.1. except.1. & except.6.
L. XXVI. lib.17.cap. 1.quæst. 8.reg.1.
L. XXVII. in prin. lib. 18. cap. 3. officio 3. reg. 1. except.1.
§ Tutor.lib. 18. cap.10.quæst.5.reg.8.except.1.
ibi, Vlpianus notat. d.except.1.repl.1.
L. XXVIII. d.except.1.
L. XXIX. lib. 18.cap.3.officio 1.reg.1.
L. XXX. lib. 18.cap.10.quæst.3.reg.2.exc.1.repl. 3.
L. XXXI in prin.d.cap. 10.quæst.3.reg.11.
§ Modestinus lib.18.cap.9.quæst.1.except.8.
§ Modestinus lib.18.cap.10. quæst.5. reg.3. except. 1.
§ Item respondit.ibidem.item d.quæst.5.reg 12.
§ Interposito. De hoc alibi in integrū restitut. minor.
§ Idem respondit.ibidem.
§ Lucius.lib.18. cap.1.officio 4. reg. 2.item cap. 14. quæst.2. causa 1.except.5.
§ fin.d.cap.1. officio 2.reg.1.except.7.
L. XXXII. in prin.d.cap.1.officio 1.reg.4.
§ 1. lib.17.cap.8 causa 1.item lib. 18.cap.3. officio 16.
§ Heredib. lib.18. cap.10.quæst.3.reg.2.in prin. item reg.5.except.7.in fine.
§ Quemadmodum. lib. 18.cap.14.quæst.2.causa 1.except.1.
ibi, Nisi ab eo d.quæst.2.causa 4.
L. XXXIII. lib.18. cap.10.quæst.7.reg.2.
L. XXXIIII. lib.18.cap.1.officio 1. reg.2. except. 7.repl.1.
L. XXXV. d.officio 2.reg.1.except.6.repl.1.
L. XXXVI. lib. 18 cap. 9.except. 14.repl.2. item cap.10.quæst.9.reg.1.except.1.repl.1.
ibi, Inde descendit.d.cap.10.quæst.3.reg.10.
ibi, Quod si superioris.d.quæst.5.reg 9.
L. XXXVII. d. cap.10. quæst.3.reg.2.in prin.item except.2.repl.1.
ibi, Si quidam d.reg. 2.except.1.
ibi, Vnde quærendum.lib.18.cap.9.except.30.repl. 1.
L. XXXVIII. in prin. lib.18.cap.3.officio 2.reg. 2.except.3.
§ 1. lib.18.cap.9.quæst.1.except.3. repl.1.dupl. 1. item except.6.
§ Qui se.lib.17 cap.3. quæst.1. reg. 2.in fine repl gener.1.dupl.1.itē lib.18.cap.9.quæst.1.exce.1.repl.1.
§ Heres.lib.18.cap.3.officio 11.reg.1.itē cap.10.quæst. 3 reg.2.except.1.repl 9.dupl.4.
§ Aduersus.lib.17.cap.1.quæst. 8.reg.5 except.1.
§ Curatores.lib.18.cap.10.quæst 8.reg.2 except.1.
§ Tutor.lib.18.cap. 9. quæst.1. except.12. repl. 1. dupl.4.
§ Rerum.lib.18.cap.3.officio 17.except.1.
§ Patruus. lib 17. cap. 6. causa 23. item lib. 18.cap. 3. officio 16.except.1.
§ Curatores.lib.18.cap.9.quæst. 1. except.1. repl. 1. item cap.10. quæst.3.reg.2.except.1.repl 5.
§ Tutoribus.d. quæst.3.reg.1.except.7.item reg.2.except.1.repl.4.
§ In eum.d.reg.2.except.1.repl 1.
ibi, Quod tamen.d.except.2.repl.4.
§ Tutores.lib. 18.cap.3.officio 3 reg 1.except.3. repl.1. dupl.2.item officio 2.reg.2.except.5.
§ Abeo.lib.18.cap.9.except 29.
§ Periculo. lib. 18.cap.3.officio 2.reg.1.except. 6.item cap.9.except.10.in prin.
§ Adolescens.d.cap.9. excep. 27.repl.1. item cap. 10. quæst.3.reg.1.except.6 repl.1.
§ Tutor.lib.18.cap.1.officio 2.reg.1. except.7. repl. 2. item reg.2.item cap.5.reg 9.
§ Tutelæ.lib.18.cap.10. quæst.6.reg.1.except.2.
§ fin.d.cap.10.quæst.5.reg.15.
L. XXXIX. lib.17. cap.2.quæst.1.in fine repl.gener.3. item lib.18.cap.9.quæst 1.except.1.repl.2.
L. XL. lib.18.cap.5.reg.9.except.2.
L. XLI. lib.8 cap.9.reg.5.except.1.item lib.18. cap. 10.quæst.8.reg.1.except.3.
L. XLII. lib.17.cap.1.quæst.8.reg.3.except. 1. repl. 1. item lib.18.cap.3. officio 2.reg.2.except.5.
L. XLIII. in prin.d.reg.2.except.7.
§ Sed etsi pupillus.lib.18.cap.9.reg.3.except.2.
L. XLIIII. lib. 18. cap. 10. quæst.3. reg.2.except.1. repl.6.
L. XLV. in prin. lib.17.cap.1.quæst.8.reg.3.except. 1. repl.1.
§ Sempronij. lib.18.cap.10. quæst.3. reg. 2. except. 1. repl.9.dupl.1.
§ Tutorem. d. cap.10. quæst.5. reg.4. specie 1 except. 3.item reg.6. except.1.repl.4.
§ Quæsitum.d.except.1 repl.5.item reg.8.
§ Paulus.d.cap.10.quæst.5.reg 3.except.5.

Index legum.ff. de author.& consensu tutorum & curatorum.

Index legum ff. quando ex facto tutoris uel curatoris, &c.

Index legum ff. de suspectis tutoribus & curatoribus.

LIBRI VICESIMI SEPTIMI PANDECTARVM

Index legum ff. de excusationibus.

§ Quaest-

Index legum ff. ubi pupillus educari uel morari debeat.

Index legum ff. de tutelæ & rationib distrah. actione.

Index legum ff. de contraria tutelae actione.

Index legum ff. de eo qui pro tutore proue curatore, &c.

Index legum ff. quod falso tutore authore gestum esse dicetur.

Index legum ff. de fideiussoribus & mandatorib.& hæredib.tutor.

Index legum ff. de magistrat. conueniendis.& eorum hæredib.

Index legum ff. de rebus eorum qui sub tutela uel cura, &c.

L. XIIII.

LIBRI TRICESIMI SEPTIMI PANDECTARVM.

LIBRI TRICESIMI OCTAVI PANDECTARVM.

Index legum.ff.de operis libertorum.

Index legum ff. de bonis libertorum.

ibi,

Index legis unicae. ff. de libertis uniuersitatum.

Index legum. ff. de adsignandis libertis.

Index legum ff si quid in fraudem patroni factum sit.

LIBRI QVADRAGESIMI PANDECTARVM.

Index legum ff.de manumissionibus.

Index legum ff. de Manumissis uindictæ.

Index legum ff. de Manumiss. quæ seruis ad uniuers.

Index legum ff. de Manumissis testamento.

L. XX.

Index legum ff. de Fideicommiss. libertatib.

L. VIII.lib 19 cap.8.except.14.
L. IX lib.19.cap.7.except.43.item cap. 9.excep.53.
L. X.in prin.d.except.45.
ibi, Nec quo minus.d.cap 9.except.67.
§ Is cui libertas.lib.20.cap.1.quæst.4.reg.8. excep.1.
repl.10.dupl.3.
§ fin.de hoc in actione empti.
L. XI. lib.19. cap.5.except.4.repl.1.
L. XII. in prin.lib.19.cap.7.except. 45. item cap.
9.except.53.repl.1.
§ Et legatarius.d. cap. 7. except. 46. item cap. 10.
quæst.6.reg.1.
§ Diuus.lib.19.cap.8.except.6.
L. XIII. lib.19.cap.3.causa 1.except.13.repl.2.
L. XIIII.lib.19.cap.7.except.69. repl.3. itē cap. 8.
except.14.repl.1.item cap.9.except. 38.repl.21.
L. XV.lib.19. cap. 10.quæst. 6. reg. 2. item cap. 13.
reg.7.
L. XVI. lib.19. cap.6.except.11.repl.1. item cap.7.
except 43.repl.5.
L. XVII.d.cap.7. except.69. repl.2.item in comment.de Legatis,cap.5.except.78.repl.4.
L. XVIII. lib.19.cap.9.except.38.repl.21.
L. XIX. in prin.lib.19.cap.10 quæst.13.reg.9. except.1.repl.1.
§ Vxori.lib.19.cap.6.excep.11.repl.1.dupl.9.tripl.1.
L. XX.lib. 19.cap.10.quæst.6.reg.1.except.1. item
reg.2.
L. XXI. lib.19.cap. 7. except. 45.item cap. 9. except. 33.repl.1.
ibi, Nec prosit.d.cap.9.except.67.
L. XXII.in prin. lib.19.cap.8.except.14. repl. 4.
§. A duobus. lib.19 cap.6.except.29.repl.1.dupl.1.
item cap.10.quæst.5.reg.7.
§ Quod si ex.ibidem.
§ Cum is qui.lib.20.cap.1, quæst. 4. reg.8. except. 1.
repl.16.
L. XXIII. in prin. lib.19.cap.8.except.21.& except.22.
§ 1. lib.19.cap.10.quæst 6.reg.1.item reg.2.
§ Seruum. lib. 19.cap.6.except.11. repl.1.dupl.9.tripl.1.
§ Etiam.lib.19 cap.8.except.36.
§ fin.lib.19.cap.9.except.38 repl.19.item except.52.
L. XXIIII. in prin.lib.19.cap.5.except.1.
§ 1. lib.19.cap.6.except.11.repl.1.dupl.2.
§ Hostium.d.repl.1.dupl.3.
§ Si homini.d.repl.1 dupl.4. item except. 22. repl. 1.
§ Seruo cum. d. except.11.repl.1.dupl.3.
§ Si seruus.lib.19. cap 6. except. 19. item cap. 8. except.23.
§ Ex damnatis d.cap. 6.except.22.repl.2.
§ Si petitum.lib.19.cap.7.except.45.
§ Sed etsi ita.ibidem.item except 50.
§ Si quis tutorem.lib.19.cap.4.causa 4.except.3.
§ Si quis seruo.lib.19.cap.6.except.13.repl 8.item except.11.repl 1.dupl.9.tripl.1.quadrupl.4.
§ Ex testamento. lib.19.cap.7.except.56.
§ Si quis alienū.lib.19.cap.8.exc.15.in prin.& repl.1.

§ Proinde.d.repl.1.
ibi, Planè si minus.d.except.15.repl.2.
ibi, Proinde etsi.d.except.13.repl.3.
§ Quod si legatum. d.except.15. repl. 2. item except.
14. repl.3.
§ Quid ergo si plures.d.repl.3. dupl.1.tripl.1.
ibi, Quis ergo statuet.lib.19.cap 10.quæst.5. reg 11.
§ Simili modo.d. repl.3. dupl.1.tripl.1. item d. excep.
13.repl.4.
§ Si cui legatum.d.cap.8.except.16.
ibi, Planè si fortè.d.except.36.repl.2.
§ Si rogatus quis.d.repl.1.
§ Quoties.lib.19.cap.8.except.27 item except.26. item cap.10.quæst.6.reg.2.in prin.
§ Quinimò etsi.d.reg.2.except.1.
ibi, Sed etsi.lib.19.cap.13.reg.7.
ibi, Planè si ea sit.d.reg 2.except.2.
L. XXV. d reg.2. except.3.
L. XXVI. in prin.d.reg.2. except.4.
§ Et ex die.lib.19.cap.3.causa 1.except.13.
§ Cum quidam.d.except.13.
§ Idem Imperator.d.except.13.repl.2.dupl.1.
ibi, Non tamen si.d.causa 1.except.11.
§ Si pro non.lib.19.cap.8.except.14.repl.1.
§ Subuentum. lib. 19. cap. 4. causa 26. in prin. item
lib. 20.cap.1.quæst. 4.reg.8.except.1.in prin.
§ Hoc senatusconsultum.d.except.1.repl.1.
§ Euocari. d.except.1.repl.5.
§ Hoc senatusconsultum.d except.1.repl.6.
§ fin.cum lege sequente.d. exc.1. repl.10. itē repl 17.
L. XXVIII. in prin.d.except.1.repl.10.dupl.3.
§ Hæc autem.d.except.1.repl.9.
§ Eorum.d except.1.repl.10.
§ Si quis seruum.d.except.1.repl.20.
§ Ex iusta causa. d.except.1.repl.12.
ibi, Proinde si alibi.d.except.1 repl.8.
L. XXIX. lib.19. cap.10. quæst. 6. reg. 2. item d.
except.1.repl.12.dupl.1.
L. XXX. in prin.d.repl.12.dupl.2.
§ Si infans.d.except.1.repl. 13.
§ Adeundus.d.except.1.repl.16.
§ Si plures.lib.19.cap.6.except.11.repl.1.dupl.9. tripl.1.quadrupl.5.
§ In furiosi.lib.20.cap.1.q.4.reg.8.exc.1.repl.14.
ibi, Ad exemplum.d.except.1.repl.15.
§ Sed etsi quis. d except.1.repl.18.
§ Si alter.d.repl.18.distinct.1.
§ Eleganter.d.except.1.repl.19.
§ Imperator.in comment.de Legatis, cap. 3. except.
25. Tertia except.repl.2.
§ Diuus etiam.lib.19. cap.13.reg.7.
§ fin.lib.19.cap.7.except.16. repl.5.
L. XXXI.in prin.lib.19.c.6.exc.16.repl.1.dupl.6.
§ 1. lib.19. cap.10 quæst.6.reg.4.
§ Qui fideicommissariam.lib.19.cap.5.except.2.
§ Si patronus. in comment.de Legatis,cap.5. except.
40. repl.12.dupl.21.exemplo ultimo.
§ Si is cuius.lib. 19. cap. 6. except. 11. repl. 1. dupl.9.in prin.item dupl.10.

§ fin

Index legis unicæ ff. de ademptione libertatis.

Index legum ff. de Statu liberis.

L.XXIX.

Index legum ff. Qui sine manumiss. ad libertatem peruen.

Index legum ff. Qui & à quibus manumissi, &c.

Index legum ff. de Iure aureorum annulorum.

Index legum ff. de Natalibus restituendis.

Index legum ff. de Liberali causa.

lib

Index legum ff. Quibus ad libertatem proclamare non licet.

Index legum ff. Si libertus ingenuus esse dicatur.

Index legum ff. Ne de statu defunctorum post quinquen.

Index legum ff. de Collusione detegenda.

LIBRI QVADRAGESIMI TERTII PANDECTARVM.

Index legum ff. de Liberis exhibendis, item ducendis.

LIBRI QVADRAGESIMI SEXTI PANDECTARVM.

Index legum ff. Rem pupilli saluam fore.

Hactenus Index legum Pandectarum.

INDEX LEGVM CODICIS,
QVAE IN HAC SECVNDA DIGE-
ſtorum parte continentur.

LIBRI QVINTI CODICIS.

L. IIII.

Index legis unicæ. C. de rei uxoriæ actione.

Index legum C. de pactis conuentis tam super dote, &c.

Index legum C. de dote cauta non numerata.

Index legum C. de donationibus inter uirum & uxorem.

Hunc indicem uide in commentario Donationum.

Index legum C. de repudijs & iudicio de moribus sublato.

ibi,

Index legum C. Soluto matrimonio quemad. dos petatur.

Index legis unicę C. Si dos constante matri.

Index legum C. Ne fideiussores uel mandatores dotium dentur.

Index legum C. rerum amotarum.

Index legis unicę C. Ne pro dote mulieri bona mariti ad.

Index legum C. de Fundo dotali.

Index legis unicæ C. Diuortio facto apud quem,&c.

Index legum C. de alendis liberis & parentibus.

Index legis unicæ C.de Concubinis.

Index legum C.de Naturalibus liberis,& matribus eorum.

Index legum C. de Testamentaria tutela.

Index legum C. de Confirmando tutore.

Index legum C. de Legitima tutela.

Index legum C. Qui petant tutores uel curatores.

Index legis unicæ C. Vbi petantur tutores.

Index legum C. de Tutorib. illustrium person.

Index legum C. Qui dare tutores possunt.

Index legum C. Quando mulier tutelę officio fungatur.

Index legum C. In quib. casib. tutorem habenti. &c.

Index legum C. de Administrat. tutorum & curatorum, &c.

Index legum C. de Periculo tutorum.

Index legum C. Quando ex facto tutoris uel curatoris, &c.

Index legum C. Si ex pluribus tutoribus uel curatorib. &c.

Index legis unicae C. Ne tutor uel curator uectigal, &c.

Index legum C. de Tutore, qui non satisdedit.

Index legum C. De suspectis tutoribus uel curatoribus.

Index legum C. De in litem dando tutore uel curatore.

Index legum C. De eo qui pro tutore negotium gessit.

Index legum C. Si mater indemnitatem promisit.

Index legis unicae C. Si contra matris uoluntatem tutor datus sit.

Index legis unicae. C. Vt causae post pubertatem adsit tutor.

Index legum C. Vbi pupilli educentur.

Index legum C. de Alimentis pupillo praestandis.

Index legum C. Arbitrium tutelae.

Index legum C.de Diuidenda tutela.

Index legum C.de In litem iurando.

Index legum C.de Hæredibus tutorum.

Index legum C. Si tutor non gesserit.

Index legum C. de Vsuris pupillaribus.

Index legum C.de Fideiussoribus tutorum seu curatorum.

Index legum C. de Contrario iudicio tutelæ.

Index legum C. de Authoritate præstanda.

Index legum C. Quando tutores esse desinant.

Index legis unicæ C. de Actore à tutore dando.

Index legum C. de Excusationibus tutorum.

L. XX.

LIBRI SEXTI CODICIS.

Index legum C. de Seruis fugitiuis.

Index legum C. de Operis libertorum.

Index legum C.de Bonis libertorum, & iure patronatus.

Index legum C. Si in fraudem patroni à libertis alienatio, &c.

Index legum C.de Obsequijs patrono præstandis.

Index legum C.de Libertis, & eorum liberis.

Index legum C. de Iure aureorum annulorum, &c.

Index legum C.de Bonorum possess. contra tabul. liberti, &c.

Index legum C.de Bonis maternis, & materni generis.

Index legum C.de Bonis quæ liberis in potestate constitutis, &c.

LIBRI SEPTIMI CODICIS.

Index legum C.de Vindicta.

Index legum C.de Testamentaria manumissione.

Index legis unicæ C. de Lege Fusia Caninia sublata.

Index legum C.de Fideicommissarijs libertatibus.

Index legis unicæ C. de Dediticia libertate tollenda.

Index legis unicæ C.de Latina libertate tollenda.

Index legum C. de Communi seruo manumisso.

Index legum C.de Seruo pignori dato manumisso.

Index legum C. de Seruis reipub. manumittendis.

Index legum C. de His qui à non domino manumissi.

Index legum C. Qui manumittere non possunt, &c.

Index legum C.Qui non possunt ad libertatem peruenire.

Index legum C.Quibus ex causis serui pro præmio libert.&c.

Index legum C.de Ingenuis manumissis

Index legum C. Communia de manumissionibus.

Index legum C. de Liberali causa.

Index legum C. de adsertione tollenda.

Index legum C. Quib. ad libertatem proclamare non licet.

LIBRI OCTAVI CODICIS.

Index legum C. de Liberis exhibendis.

Index legum C. de Patria potestate.

Index legum C. de Ordine cognitionum.

Index legum C. de Collusione detegenda.

Index legum C. Ne de statu defunctorum post quinq. &c.

Index legum C. de Longi temporis præscriptione, quæ pro libertate, &c.

Index legis unicæ C. de Peculio eius qui libertatem meruit.

Index legis unicæ C. de Senatusc. Claudiano tollendo.

Index legis unicæ C. de Nudo iure Quiritium tollendo.

Index legum C. de Adoptionibus.

§ Sed

Index legum C. de Mancipationibus.

Index legis unicæ C. De ingratis liberis.

LIBRI VNDECIMI CODICIS.

Index legum C. de Agricolis & censitis & colonis.

Index legis unicæ C. de Capitatione ciuium censib. eximenda.

Index legum C. In quib. causis coloni censiti dom. accus. poss.

Index legis unicæ C. de Colonis Palæstinis.

Index legis unicæ C. de Colonis Thracensibus.

Index legis unicæ C. de Colonis Illyricanis.

Index legum C. Vt nemo ad suum patrocinium, &c.

Index legum C. Ne rusticani ad ullum obsequium deuocentur.

Index legum C. de Mancip. & colonis patrimonial.

Index legum C. de Fugitiuis colonis patrimonialib.

Hactenus index legum Codicis.

INDEX

INDEX PARAGRAPHORVM INSTITVTIONVM, QVI IN HAC secunda Digestorum parte continentur.

LIBRI PRIMI INSTITVTIONVM.

Index paragraphorum Inst. de Iure personarum.

Index paragraphorum Inst. de Ingenuis.

Index paragraphorum Inst. de Libertinis.

Index paragraphorum Inst. Quib. ex causis manumittere.

Index tituli Inst. De lege Fusia Caninia toll.

Index paragraphorum Inst. de His qui sui uel alieni.

Index paragraph. Inst. de Patria potestate.

Index paragraph. Inst. de Nuptijs.

Index paragraph. Inst. de Adoptionibus.

Index paragraph. Inst. Quib. mod. ius patriæ potest. soluitur.

Index paragraph. Inst. de Tutelis.

Index paragraph. Inst. Qui test. tutores dari possint.

Index paragraph. Inst. de Legitima adgnat. tutela.

Index paragraph. Inst. de capitis deminutione.

Index paragraph. Inst. de Legitima patron. tutela.

Index tituli Inst. de Legitima parentum tutela.

Index tituli Inst. de Fiduciaria tutela.

Index paragraph. Inst. de Atiliano tutore, & eo qui, &c.

Index paragraph. Inst. de author. tutor.

Index paragraph. Inst. Quib. mod. tutela finitur.

Index paragraph. Inst. de Curatorib.

Index paragraph.Inst. de Satisdat.tutorum uel curatorum.

Index paragraph.Inst.de excusationibus tutor.& curator.

LIBRI TERTII INSTITVTIONVM.

Index paragraph.Inst. de Successione libertorum.

Index paragraph.Inst.de Suspectis tutoribus.

Index paragraph. Inst. de Adsignat. libertorum.

Index paragraph. Inst. de eo cui libertatis causa bona add.

INDEX NOVELLARVM CONSTITVTIONVM, QVÆ IN HAC SEcunda Digestorum parte continentur.

Index Nouell. const. II.

Index Nouell. constit. XII.

Index Nouell. const. XVIII.

Index Nouell. const. XIX.

Index Nouell. const. XXII.

§ Quòd

Index Nouell.const. XXXIX.

Index Nouell.const. LIIII.

Index Nouell.const. LXI.

Index Nouell. const. LXXII.

Index Nouell.const. LXXIIII.

Index Nouell.const. LXXVIII.

INDICIS FINIS.

RERVM ET VERBORVM IN HAC SECVNDA DIGESTORVM PARte memorabilium copiosus INDEX.

patro-

T.

tutor